

હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનો ઇતિહાસ.

મહાત્મા ગાંધીજીએ સ્થાપેલી અમદાવાદની ગુજરાત વિદ્યાપીઠે

રાષ્ટ્રીય શાળાઓને માટે ઇનામ તથા પુસ્તકાલયો માટે

અને

શ્રીમંત વડોદરા સરકારના લાયબ્રેરી ખાતાએ

વડોદરા રાજ્યની લાયબ્રેરીઓ માટે મંજૂર કરેલું

સુંદર અમૂલ્ય પુસ્તક

વિશ્વભારતી.

કવિવર રવીન્દ્રનાથ ટાગોરના પ્રબલકીય કેળવણી વિષેના ઉત્તમ વિચારો

આ પુસ્તકમાં છે.

દરેક સ્વરાજ્યવાદી હિન્દીએ તે વાંચવું જ જોઈએ.

કવિવરની સુંદર છબી સાથે.

ૐ કીર્તિત ફક્ત રૂપીઓ એક. ૩૬

લખો:—

મેનેજર,

લુહાણામિત્ર સ્ટીમ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ

ઘીકાંઠા, વડોદરા.

हिन्दी राष्ट्रीय कांग्रेसનો इतिहास.

રા. બ. કમળાશંકર પ્રાણશંકર, બી. એ.

ની

કસાએલી કલમથી લખાએલો અને અનેક વિદ્વાનો તરફથી આદર પામેલો,
દરેક હિંદુ કુટુંબે પોતાના ઘરમાં ખાસ રાખવા લાયક અમુલ્ય ગ્રંથ

હિંદુસ્તાનના દેવો

(સચિત્ર)

ગાંધી
૩૦૩, ૫૮૫
ટિપ્પી

જૂઠાં જૂઠાં દેવોનાં સુશોભિત ૭૦ ચિત્રો આટલું પેપર પર
આપવામાં આવ્યાં છે.

હિંદુઓના તમામ દેવો તથા દેવીઓની માહિતી અને ઝાળખ
આ ગ્રંથમાંથી મળી શકશે. વેદના સમયમાં પ્રાચીન આર્યો જે જે દેવોને
પૂજતા તથા તેઓ કેવી રીતે તેઓની પૂજા કરતા અને તે પૂજા ક્યારે અને
ક્યાં કરણોથી ઉદ્ભવ પામી તેનું ઘણીજ સરળ ભાષામાં વર્ણન આપ-
વામાં આવ્યું છે. સાથે ઋગ્વેદની અનેક ઋચાઓનું મૂળ સાથે ભાષાંતર
પણ આપવામાં આવ્યું છે.

આ પુસ્તક શ્રી સયાજી સાહત્યમાળાનું પ્રુપ્ત હોદ્દા લાયકેરી
માટે ખાસ મંજૂર થયેલું છે.

૫૦૦ પૃષ્ઠનો દળદાર ગ્રંથ— કિં. ફક્ત રૂ. ૪-૦-૦ — પોષ્ટેજ જુડે.

ઘણીજ થોડી નકલો સિલ્કીકમાં છે.

મળવાનું ઠેકાણું:—

લુહાણામિત્ર સ્ટીમ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ.

વડોદરા.

મ.હાત્મા. ગાંધીજીનું.
અવન.

ક્રિમન રૂ. ૪-૦-૦ પે સ્ટેલ બુક.

ભાષા-સુદામામિત્ર સ્ટીમ પ્રેસ,
વડોદરા.

છપાય છે !

છપાય છે !!

વિરમયનગર.

(વેદાન્ત માર્ગદર્શક નવલકથા.)

કીંમત રૂ. ૨-૦-૦ પોપ્ટેજ જૂદાં.

આત્મા શું છે ? તે ક્યાં છે ? તેનો શોધ કરવાની કેટલી આવશ્યકતા છે ? એ વિગેરેને માટે દિગ્દર્શન કરાવનાર તેમજ દેશોદયને માટે દેશાભિમાનને બુરસો પ્રેરનાર નવલકથા.

આ પુસ્તકનાં નીચે આપેલાં પ્રકરણ ઉપરથી તેનું રહસ્ય વાંચકના સમ-જવામાં આવશે.

૧. ચાર પ્રવાસી.	૧૪. ભૂતની ભ્રમણતા.
૨. ઔત્સુક્ય.	૧૫. સેશનનો મુકરદમો.
૩. અત્યાનંદ.	૧૬. એક આગ લગાડનાર અબળા.
૪. એ સ્ત્રી કેણું ? ઔરકમંકાર.	૧૭. ભૂતનો ભોગ ! કુમુદ સુંદરી !
૫. અધર્મના અઢી દિવસ.	૧૮. ભાવિ મિથ્યા થતું નથી !
૬. અજ્ઞાતતત્ત્વનું પરિણામ.	૧૯. અર્ધાંગનાનું આરાધન-આણુધારી આપત્તિ.
૭. વિલક્ષણ ન્યાય.	૨૦. કારાગૃહ યોગ.
૮. શૌર્ય દર્શન.	૨૧. કૃત્યાદેવી પ્રત્યક્ષ.
૯. વિશુદ્ધ પ્રેમ.	૨૨. પ્રીતિલગ્ન
૧૦. રાજનીતિ.	૨૩. વિનયકુમારીનું વીરત્વ.
૧૧. રંગમાં ભંગ ! એક અનર્થકારિણી.	૨૪. ગાફીનો તમાસો.
૧૨. વિશિષ્ઠ અને વ્યાલના અત્યવર્ણુ શું નહિ કરે ?	૨૫. વિદ્યાનાં રૂણ.
૧૩. દુઃખ આવે ત્યારે સામટાં.	૨૬. કથાનકનું તાત્પર્ય.
- મળવાનું ઠેકાણું:—

લુહાણામિન. સ્ટીમ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ,

વડોદરા.

ઐતિહાસિક ઉપોદ્ધાત.

ઉપકાલ.

બંનેને ઈજ્ઞતને વિષે કહ્યું છે તેમ, દર ભૂતકાળની મહા પ્રભાવે સંપૂર્ણ વિકસિતાવસ્થામાં ઇતિહાસની રંગભૂમી ઉપર એકદમ કુદી પડે છે. તે આપણે એમ કહીએ કે, પડેલા ઉપર છે અને પોતાની ખાજી સંસ્કૃતિનાં સેંકડો, કદાચિત્ દાખો વર્ષો વિના કોઈ પણ પ્રભાવ સર્વાંગ કવચ ધારી, અને સંપૂર્ણ બની ન શકે તેવી સર્વાંગ કવચધારી અને સંપૂર્ણ પ્રભાવ આપણે જોઈએ છીએ, તે કદાચિત્ ઉપમા વધારે સત્ય ગણાત. એસી-રીયા, ઇરાન અને ઈજ્ઞતની મારફત આ વાત હિન્દને વિષે પણ સત્ય છે, તથાપિ એક વસ્તુમાં હિન્દ પોતાના સમકાલીન દેશોથી ભિન્ન છે તેઓ ગતપ્રાણ થયા છે. હિન્દ અદ્યાપિ સજીવ છે; અને આ અર્વાચીન દિવસોમાં તે એવડાં જીવંતો અને બળ બતાવી રહ્યું છે કે, તેથી જગતના ઇતિહાસમાં તે અગ્રસ્થાને મુકારો. અણુદટાચલાં નગરોથી, ખંડીયરોથી, ખંડિત અંશોથી, તાડપત્ર લેખોથી, નળાયાંથી, તેમની સ્મરણભૂમિઓ ખણવાથી મળી આવતા સીકાઓથી તેઓ વિખ્યાત છે. હિન્દનો પ્રવાહ અખંડ છે, તેનો ઇતિહાસ અતિ પ્રાચીન યુગો સુધી વિસ્તાર પામેલા છે-કેટલા પ્રાચીન, તે કોણ કહેશે ?-અને તેનું સાહિત્ય પણ ભૂતકાળમાં લખાયેલું છે, અને તેની પ્રાચીનતાનો એવો દાવો કરવામાં આવે છે કે, અદ્યાપિ, પશ્ચિમ તે દાવો કબુલ કરતી નથી: વેદો, ધર્મ-શાસ્ત્રો, પુરાણો, વીરરસકાવ્યો, જેમાં ઐતિહાસિક ગ્રંથો-પુરાણો અને વીરરસ કાવ્યો-ના સંબંધમાં તે તેમાં સમાયેલી વધારે સમીપકાળની વંશો વિષેની હકીકત ઠીક ઇતિહાસ વડે અને વખતો વખત ખોદી કઢાતાં ભૂતકાળનાં ખંડીયરો વડે સાચી ખોદી નાણી શકાય છે. વીન્સેન્ટ એરમીથ કહે છે:

“ પૌરાણિક નામાવલિઓની અનુચિત નિંદા

કરવાનું વલણ અર્વાચીન લેખકોમાં જોવામાં આવે છે, પરંતુ અધિક ઉંડો અભ્યાસ કરવાથી તેમાં પુષ્કળ સત્ય અને મૂલ્યવાન ઐતિહાસિક સંપ્રદાય જોવામાં આવે છે. કદાચરણ તરીકે વિષ્ણુ પુરાણમાં મૌર્ય વંશના ઇતિહાસની રૂપરેખા લગભગ શુદ્ધ સ્વરૂપમાં આપવામાં આવી છે, અને મત્સ્યનો રેડકલીફનો હસ્તલિખિત ગ્રંથ આંધ્ર ઇતિહાસને માટે તેટલો જ વિશ્વસનીય છે. આંધ્ર નૃપોની મત્સ્યમાં આપેલી નામાવલિનું સમર્થન સીકાઓ અને શીલાલેખોથી કેટલી વિસ્મયકારક હદ સુધી યાય છે, તેની સાબીતી હમણાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી છે. ” ૧

દર ભૂતકાળનો ઇતિહાસ ચિત્તાર્થક છે, ઋષિઓ અને ચોદ્ધઓની કથાઓ, રામાયણના વીરનૃપતિ રામચંદ્રની કથા, કૌરવોએ, પાંડવોએ અને શ્રીકૃષ્ણે શાંતિના અને યુદ્ધના સમયમાં કરેલા કાર્યોની મહાભારતમાં આવેલી કથા, દંતકથા, લોકોક્તિ, નાટક, કાવ્યમાં અમર થઈ ગયેલી અનેક વ્યક્તિઓની કથાઓ, અને તેમનામાંના સર્વ શ્રેષ્ઠ હિન્દી હૃદયો અને પ્રાર્થનાઓમાં તથા અર્વાચિન વિધીકાંડમાં અદ્યાપિ અધિક ચૈતન્યમય જીવન ગાળે છે, અને ઇતિહાસના પ્રવાહની અખંડતા બતાવે છે-એ સર્વમાંથી સ્થળ સંકોચને લીધે માત્ર આ એક મુખ્ય વાત ધ્યાનમાં રાખીને અન્યત્ર દૃષ્ટિ કરવી જોઈએ: આ સાહિત્ય પર અને તેમાં મૂર્તિમંત બનેલા ભૂતકાળ પર

૧ હિન્દનો પૂર્વ ઇતિહાસ, પૃષ્ઠ ૧૦; આ-વૃત્તિ: ૧૯૦૮. આવડા હુકા ઉપોદ્ધાતમાં અખંડ અનુસંધાનોથી પૃષ્ઠો પર અતિ જોલો લાદેલા એ ઠીક નથી, પરંતુ અહીંયાં સંક્ષેપમાં સમાવવામાં આવેલા ઇતિહાસ વિષે જોયેલાં પુસ્તકોની નામાવલિ આ ઉપોદ્ધાતને અંતે જોવામાં આવશે, જેથી પોતાના સંશોધનકાર્યમાં ગંભીર વિધાર્થીને માર્ગદર્શન થશે.

“ ઇતિહાસ ” નો આરંભ થાય છે.

વિરનૃત્તર પાશ્ચાત્ય ઇતિહાસકારો ને યુગને “ ઐતિહાસિક ” ગણે છે, ઇ. પૂ. ૭ માં સૈકાનો મધ્યભાગ, ત્યાંથી થયેલ પ્રકારે આપણે આપણા કાર્યને માટે પ્રારંભ કરી શકીશું; તે સમયે, ઉપર કહ્યા પ્રમાણે, “ અગણિત સંકંપ યયાં ” ઉચ્ચ સંસ્કૃતિ પામેલી કામો અસ્તિત્વમાં હતી, એમ વીન્સેન્ટ સ્મીથ સ્વીકારે છે—પરદેશો સાથે વ્યાપાર વાણિજ્ય હતો, જેથી હિન્દ “ ઐતિહાસિક ” બન્યું છે, લેખનજ્ઞાનનો પુષ્કળ પ્રચાર થયો હતો, અને હિમાલય અને નર્મદા નદી વચ્ચેનો દેશ સોળ રાજ્યોમાં વહેંચાયેલો હતો—કેટલાંક પર રાજ્યો રાજ્ય કરતા, કેટલાંકમાં રાજ્યતંત્ર અને પ્રજાતંત્રનું મિશ્રણ હતું,—અને તેમાં વનો, જંગલો, અને નહિ વસેલી જમીનના મોટા પ્રદેશો આવેલા હતા. સાતમા સૈકાના પ્રારંભમાં, ઇ. સ. ૬૦૦ માં મગધ (બિહાર) માં પ્રથમ “ ઐતિહાસિક ” વંશ રાજ્ય કરતો મૌર્ય પડે છે. બુદ્ધ ભગવાનના સમયમાં—દેખીતી રીતે ઉચ્ચ સંસ્કૃતિ અને અતિ તરવજ્ઞાનના વિવાદના યુગમાં (સીંહાલી લોકાકિતઓ અનુસાર ઇ. પૂ. ૬૨૩ થી ૫૪૩, વીન્સેન્ટ સ્મીથના અભિપ્રાય અનુસાર તેમનું મૃત્યુ ઇ. પૂ. ૪૮૭ માં થયું હતું.)—કોશલ (અયોધ્યા) અને મગધ ખ્યાતિમાં આવેલાં દેખાય છે, કોશલ પ્રથમ પશ્ચિમ રાજ્ય હતું અને કાશી (બિનારસ) ને ગળી ગયું હતું. ત્યાર પછી મગધે અતિ શીઘ્ર વ્યાપારની સ્વીકારી, તેમાં હિમાલયથી ગંગા સુધીના પ્રદેશનો સમાવેશ થતો હતો અને તેની રાજધાની પાટલીપુત્રમાં હતી (જ્યાં હમણાં પટના અને બાંકીપુર છે), આપણે હવે પછી નોંધશું તે પ્રમાણે “ ઐતિહાસિક ” યુગમાં તે હિન્દની પ્રથમ રાજધાની હતી.

તેનો સંસ્થાપક અને મગધનો રાજા અભ્યુદય ઇશાનના ડેરીઅસનો (ઇ. પૂ. ૫૨૧-૪૮૫) સમઠાલીન હતો, જેણે સૌંદર્ય અને પાંડિત્યનો કેટલોક ભાગ ખાલસા કર્યો હતો; અને ઇશાનના સરકારની સત્તા હેઠળ મુક્યો હતો. આ વાત માન આપણને એકલા માટે

બહુવા જેવી છે કે, તે સમયે હિન્દની ની પ્રચંડ દૈવતનો પુરાવો મને છેવટે એ થાય છે કે, સંસ્કૃતિ ઉચ્ચ હોવાથી ખંડણી તરીકે તે દેશ કાળક્રમે દીનિતની સેનાની રેવી આપતાં હતાં.

હિન્દના પ્રથમ “ ઐતિહાસિક ” ચન્દ્ર મૌર્ય, અથવા ચન્દ્રગુપ્તની ક્ષેત્ર વાત કરી શકીશું; પૌરાણિક નામાવિ રાજા રામચંદ્ર અથવા તેમના એકના વંશજ સૂર્યવંશી રાજાઓની જલ્દીના એક પરમારોની શાખામાં તેણે થયો હતો; તેમના બાઈ ભરતનાં વારસુ હોવાથી પરમારો હતરી આવ્યા હતા. ગુપ્ત મૌર્યવંશનો સ્થાપક હતો અને ગાદી ઇ. પૂ. ૩૨૨ માં પચાવી પડ્યો. તે પહેલાં છ વર્ષ ઉપર મહાન સીંદરે, જેને અફઘાનીસ્તાન તરીકે ઓળખવામાં આવે છે તેની ઉપર ચઢાઈ કરી હતી; હિન્દુશાસને સીંધુ નદી સુધી પોતાને માર્ગે બંધ કરતાં અને ઇ. પૂ. ૩૨૬ ના લગભગ તેને ઓળંગીને તેણે હિન્દની બુનિયાદ કર્યો, જેને વિષે વીન્સેન્ટ સ્મીથ કહે છે કે પર “ પૂર્વે કોઈ પણ યુરોપીય પ્રવાસીને હુમલો કરનારાએ પગ મુક્યો ન હતો ” ક્યત સાહસિક અને બલશરેકુ છે. લાંબો સમય રહ્યો નહિ; તે હેલમ સુધી વધ્યો, અને તેને ઓળંગી, પોરસનો કર્યો, સીયાલકોટની પેલીમેર જમીનમાં કર્યો, અને પછી પોતાની મરજી અનુસાર પોતાની સેનામાં થયેલા બળવાથી ફરજ લીધે તેજ વર્ષના સપ્ટેમ્બર માસમાં પાછા શરૂ કર્યું, અને અંતે આશરે ઇ. પૂ. ૧૮૬ સપ્ટેમ્બરમાં હિન્દ છોડ્યું, અને ઇશાનનાં કરી ગયો, ઇ. પૂ. ૩૨૪ નાં એપ્રિલ-મેમાં પ્રહોળ્યો. ઇ. પૂ. ૩૨૩ માં તેનાં મૃત્યુને આશાઓનો અંત આવ્યો, અને તરફ ગુપ્ત મગધના રાજ્યવંશનો હતો રાજાનો દુરમન હતો અને દેશવટો હતો—તેણે લશ્કર એકઠું કર્યું, પાંચ સૌધનાં રાજાઓમાં આવેલાં ત્રીણે

હિન્દી, રાષ્ટ્રવનો પાયો નષ્ટ ન થાય એવે પ્રકારે નખાયો છે. રાષ્ટ્રીય આત્મ-જ્ઞાને આ ફળદ્રુપ ભૂમીમાં પોતાનાં ઊંડાં મૂળ નાખ્યાં છે, અને તેના તાલ વિકાસમાં ગમે તે ફાળો આપે—અને તે ફાળો પ્રચંડ છે—તથાપિ રાષ્ટ્રનાં જીવન અને ઐક્યનાં મૂળ અહીંયાં છે. આ “ ઇતિહાસ પહેલાંના ” ભૂતકાળની અનંત સમૃદ્ધિનું જેને કાંઈ પણ જ્ઞાન નથી તે હિન્દી હૃદયને અને મનને કદાપિ સમજશે નહિ, અને “ હિન્દી અશાન્તિ ” નામક પોતાના ઇર્ષ્યાપૂર્ણ અને સિદ્ધાંતહીન પુસ્તકમાં સર વેલેન્ડાઇન શીરોલને શુદ્ધ સત્ય દૃષ્ટિગોચર થયું કે, જેમ હિન્દુ પુનરુદ્ધારથી મરાઠા રાજ્યનો જન્મ થયો હતો તે પ્રમાણે એવા પુનરુદ્ધારમાંથી અર્વાચીન હિન્દના રાષ્ટ્રીય સંચાલનનો જન્મ થયો છે.

તદુપરાંત, “ ઐતિહાસિક ” સમયની અનંક સંસ્થાઓ અને રિવાજોનો પ્રવાહ “ ઇતકથા ” ના ભૂતકાળની સંસ્થાઓ અને રિવાજોના પ્રવાહ સાથે અખંડ રહ્યો છે, અને તે ભૂતકાળ વિના સમજી ન શકાય એવાં અને અર્થહીન છે. ઇ. પૂ. બીજા સૈકામાં યુષ્યમિત્રનો અશ્વમેધ, ઇ. સ. સાતમા સૈકામાં આદિત્યસેનનો અશ્વમેધ, અગણિત લાખો વર્ષો પૂર્વે સગરના અશ્વમેધની લોકાક્રાંતિ સાથે અને આશરે ઇ. પૂ. ૩૦૦૦ માં યુધિષ્ઠિરના અશ્વમેધની સાથે સંકળાય છે—પ્રત્યેકમાં સમસ્ત હિન્દના કબજા કરાયલા સર્વોપરી મહારાજાનું તે એકસરખું ચિન્હ છે. તેજ પ્રમાણે પંચાયતનું સમજવું, કાં તો ચિરસ્મરણીય કાળના ગ્રામ્ય સુખીઓની સલા અથવા ઇ. પૂ. ચોથા સૈકાની ચન્દ્રગુપ્તની સમિતિઓ (Boards.) હિન્દનો પ્રવાહ અખંડ છે, અને તેની આર્થ સંસ્કૃતિ અખંડ, સમગ્ર છે. તેની યુગોની કથામાં આક્રમણો અને વિજયો, બળ અને દુર્બળતાના, ઐક્ય અને ભેદના સમયો છે; પરંતુ સદૈવ તે હિન્દ છે; સદૈવ આર્થ, અવિનાશી માતા, જેના ઉદરમાંથી અગણિત લક્ષાવધિ પ્રાણીઓએ જન્મ ધારણ કર્યો છે, પરંતુ જેના એક જન્મની કોઈ દૃષ્ટિકાંક્ષક અટકળ કરી શકતો નથી, જેના મૃત્યુની ભવિષ્ય-પાણી કોઈ પચગંધર લાખી શકતો નથી અને

આપણી આજની તુલનાઓમાં આ વાતનું સારી, રીતે સ્મરણ રાખવાનું છે. ડૉ. સેઇસના કથન અનુસાર ઇ. પૂ. ૩૦૦૦ માં હિન્દ અને બેબીલોન વચ્ચે વ્યાપાર ચાલતો હતો,^૧ અને તે સમયે ઉચ્ચ સંસ્કૃતિ અને સમૃદ્ધિ અસ્તિત્વમાં હતાં તેની સાબીતીઓ ઉપરથી લગભગ ૫૦૦૦ વર્ષનો તેનો ઇતિહાસ સ્વીકારવામાં આવ્યો છે; ક્રમમાં ક્રમ ૭૦૦૦ વર્ષનું સાહિત્ય સ્વીકારવામાં આવ્યું છે; તેને મુકાબલે હિન્દમાં અંગ્રેજ રાજ્યનો સમય—ભાગ્યે દોઢ સૈકું—અત્યંત ઓછો છે, તેના મહાસાગરમાં એક સૂક્ષ્મ મોલ સમાન છે. હુમલાઓનો ભરતી ઓટ થાય છે; વિજેતાઓનું આવાગમન થાય છે; તેમનો અવરોધ રહે છે, તે હિન્દ પચાવી લે છે, તેથી તેની સમૃદ્ધિમાં વૃદ્ધિ થાય છે, અને તે પોતાનું સ્વરૂપ જળવી રાખે છે. લક્ષાવધિ વર્ષો સુધી તેણે ઇંગ્લાંડ વિના ચલાવ્યું હતું, અને તેની આબાકાની વિસ્તરકારક હતી; ભવિષ્યમાં લક્ષાવધિ વર્ષો સુધી ઇંગ્લાંડ વિના તે ચલાવી શકશે; પરંતુ ઉભયને પરસ્પરની આવશ્યકતા છે, અને સમીપના ભવિષ્યમાં પરસ્પરના સંબંધને લીધે વધારે સારી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરશે, અને તે ભવિષ્યમાં હિન્દ ઇંગ્લાંડ સાથે સંકળાવા ઇચ્છે છે, પરંતુ સંપૂર્ણ સમાનતાની સ્થિતિમાં, અને અન્ય કોઈ સ્થિતિમાં નહિ.

હિન્દનો મધ્યકાલીન ઇતિહાસ.

આર્યોનું આગમન.

ઇ. સ. પૂર્વે ૧૮,૦૦૦ પછીથી હિમાલયના ઘાટો ઓળંગી આવનાર અને હુમલાનાં એક પછી એક મોજાંથી હિન્દમાં પ્રસરનાર જાતો જંગલી ન હતી.^૨ આર્યોના પાલણુ રૂપ, પ્રાચીન મધ્ય એશીયાની સંસ્કૃતિમાંથી તેઓ આવ્યા હતા; ભૂમધ્ય સમુદ્રની સંસ્કૃતિ બનાવનાર, ઇરાન અને

૧ “ ઇન્ડીઅન શીપીંગ, ” આવૃત્તિ ૧૯૧૨ ના પૃ. ૮૫ માં ૧૮૮૭ ના “ હીપ્પર્ટ લેકચર્સ ” નો ઉત્તરો.

૨ આ પ્રયત્ન ફક્ત “ ઐતિહાસિક ” નથી.

મેસોપોટેમીયામાં સંસ્થાનો વસાવનાર અને લેટીન, સ્લાવ, અને યુદ્યન પ્રજાઓના પૂર્વજોને યુરોપમાં વસવાને મોકલનાર લોકો પણ વારાફરતી ત્યાંથીજ ઉતરી આવ્યા હતા. કેટલાક સમય પછી તેઓ હિન્દમાં ઉતરી આવ્યા, પ્રથમ દક્ષિણમાં પ્રસાર્યા—આર્યન દ્રવિડો—અને કેટલાક સમય પછી ઉત્તરમાં સ્થાયી થયા. પરંતુ અદ્યપિ આ સ્વપ્ન પ્રદેશ છે, અને ગંભીર ઇતિહાસકાર તેનો હજી સ્વીકાર નહિ કરે. અને તથાપિ કદાચિત્ ક્ષાત્ર્યેજ એમ છે, કેમકે સર વિલિયમ હંટર જો કે તારીખો આપતો નથી, તો પણ કહે છે કે, આર્યોનું મૂળ સ્થાન મધ્ય એશિયામાં છે, ભૂમધ્ય સમુદ્રના કીનારાઓની આસપાસ સંસ્થાનો હતાં, એક પાશ્ચાત્ય શાખાએ ઇરાન સ્થાપ્યું, બીજાએ ગ્રીક પ્રજા, ઇટલી અને રોમ, સ્પેન અને બ્રિટન સ્થાપ્યાં, અને બીજાઓ હિમાલયના ધાટામાં યદને હિન્દમાં ઉતર્યા.

“ હિન્દુનું મૌલિક એક્ય ” નામક પોતાના ગ્રંથમાં પ્રોફેસર રાધાકૃષ્ણ મુન્ડરજી બતાવી આપે છે તેમ પોતાના ધાર્મિક સાહિત્યમાં હિન્દ એક દેશ છે, એમાં અર્થરહસ્ય રહેલું છે. તે જમ્યુદ્રીપ—અશોકને “ જમ્યુદ્રીપનો નૃપતિ ” કહેવામાં આવે છે—, અને ભારતવર્ષ, આર્યો-વર્ત છે; “ હિન્દ ” નામ તો વિદેશીય લોકોએ આપ્યું છે. હિન્દુ પ્રાર્થનાઓમાં મહાન નદી-ઓનાં નામો આપવામાં આવ્યાં છે, પ્રારંભની પ્રાર્થનાઓમાં માત્ર ઉત્તરની નદીઓનાં નામો છે, અને જેમ જેમ આર્યો દક્ષિણમાં ફેલાતા ગયા તેમ તેમ દક્ષિણની નદીઓનાં નામો પણ જોવામાં આવે છે. તીર્થસ્થળો હરદ્વારથી કાંચી સુધી જોવામાં આવે છે, અને ત્યાર પછી બદરીકદાર-નાથથી રામેશ્વર સુધી, દ્વારકાથી જગન્નાથ સુધી જોવામાં આવે છે. અને એ પ્રાર્થનાઓ સદૈવ ભણતા લોકોને જ્ઞાન હતું કે, તે સર્વ પોતાની માતૃભૂમિમાં છે. શ્રદ્ધાળુ હિન્દુઓ આ સર્વ સ્થળોની યાત્રાઓ કરતા. હિન્દ એક હતું અને તે સમયે પણ તેના ધર્મમાં રાષ્ટ્રીય આત્મ-જ્ઞાન હતું, તેની વિશેષ સાખીતીઓ વિદ્યાર્થીને તે ઉપયોગી નાનકડા ગ્રંથમાંથી મળશે. આ ગ્રેમ-પૂર્ણ પ્રાર્થનાઓ ભણવાથી સ્વદેશપ્રેમ ઉદ્ભવતો અને તે પ્રવિન બનતો.

પાશ્ચાત્ય લેખકો કહે છે તદ્દનુસાર “ હિન્દનો ઇતિહાસનો પ્રારંભ ” માત્ર સીકંદરથીજ થાય છે, એ સત્ય વાત હોવા છતાં, અમે સંક્ષેપમાં કહીએ છીએ કે, ઉપર જણાવવામાં આવ્યા પ્રમાણે ઇ. પૂ. ૩૦૦૦ માં બેબિલોન તેની સાથે વ્યાપાર કરતું હતું; નીનેવેની સેમીરામીસે ઉમા કરેલા એક કીર્તિસ્તંભ પર દર્શાવ્યા પ્રમાણે તેણે ઇ. પૂ. ૨૦૩૪ માં હિન્દ પર હુમલો કર્યો હતો, અને તે જમ્યુ સુધી આવી પહોંચી હતી, અને અંતે એક હિન્દી રાજાએ તેને નસાડી હતી, જેનું નામ ડીઓડોરસ સીક્યુલસના કથન અનુસાર સ્ટ્રેબોનેટસ હતું; ઇ. પૂ. ૨૦૦૦ વર્ષની જૂની ઇજીપ્તની કબરોમાં રાખે પર સુંદરમાં સુંદર હિન્દી મસ્લીન વીંટળાવામાં આવેલું માલુમ પડ્યું છે, અને તેમનો ગળાનો રંગ હિન્દમાંથી આવેલો કહેવાય છે; ડીઓડોરસ સીક્યુલસ કહે છે કે, ઇ. પૂ. ૬૮૧ માં બીબા રામીસીસે હિન્દ ઉપર હુમલો કર્યો હતો; ઇ. પૂ. ૬૮૦માં ડાયરનો હીરામ અરબી અખાતનાં બંદરોમાંથી હિન્દ સાથે વ્યાપાર કરતો હતો, અને હીબ્રુ બાઇબલમાં હિન્દી પદાર્થોનાં તામીલ નામો જોવામાં આવે છે. ૧ હિન્દી સાહિત્ય વિના પણ આવા સંબંધોથી પુષ્કળ પૂરાવો મળે છે કે, કમમાં કમ તે સંસ્કૃતિ ઇજીપ્ત અને એસીરીઆની સંસ્કૃતિઓ સાથે સ્પર્ધા કરતી હતી.

એસ. થોમસનું નામ ધારણ કરનાર ખ્રીસ્તી દેવળની મુલાકાત લેવાને આવકેડે રાજાએ (ઇ. સ. ૮૪૬-૯૦૧) શેરબોર્નના બીશપ સીથેલ્મસને મોકલ્યો હતો, તે પહેલ વહેલા અંગ્રેજો હિન્દની મુલાકાત ઇ. સ. ૮૮૩ માં લીધી હતી એવી નોંધ છે. તેણે સુખથી પ્રવાસ કર્યો હતો અને ઇંગ્લાંડ પાછો ફર્યો ત્યારે “ અનેક સુપ્રકાશિત વિદેશી રત્નો અને તેનના આણ્યાં હતાં, જે તે દેશમાં પુષ્કળ નીપજતાં હતાં. ” ૨

૧. “ ઇન્ડીઅન રીપોર્ટ ”, પૃષ્ઠ ૮૬.

૨. આ સત્ય હકીકત અને નિરાકર ઐતિહાસિકતાની અન્ય ઘણી હકીકતોનો સારાંશ “ મન્દ્રાસ ઇલાહના રાજ્યવંત્રના પુસ્તક ” માં મળશે. તે પુસ્તકમાં જ્ઞાનનો વિશાળ ભંડાર છે, અને કેટલીક જ્ઞાનની પ્રચંડ ભૂલો પણ તેમાં છે.

“ ઇતિહાસ ” નો આરંભ થાય છે.

વિસ્તૃતતર પાશ્ચાત્ય ઇતિહાસકારો જે યુગને “ ઐતિહાસિક ” ગણે છે, ઇ. પૂ. ૭ માં સૈકાનો મધ્યભાગ, ત્યાંથી યથેચ્છ પ્રકારે આપણે આપણા કાર્યને મટિ પ્રારંભ કરી શકીશું; તે સમયે, ઉપર કલા પ્રમાણે, “ અગણિત સૈકાં યયાં ” ઉચ્ચ સંસ્કૃતિ પામેલી કોમો અસ્તિત્વમાં હતી, એમ વીન્સેન્ટ રમીય સ્વીકારે છે-પરદેશો સાથે વ્યાપાર ચાલતો હતો, જેથી હિન્દ “ ઐતિહાસિક ” બન્યું છે, લેખનજ્ઞાનનો પુષ્કળ પ્રચાર થયો હતો, અને હિમાલય અને નર્મદા નદી વચ્ચેનો દેશ સોળ રાજ્યોમાં વહેંચાયેલો હતો-કેટલાંક પર રાજાઓ રાજ્ય કરતા, કેટલાંકમાં રાજ્યતંત્ર અને પ્રભુત્વનું મિશ્રણ હતું, અને તેમાં વનો, જંગલો, અને નહિ વસેલી જમીનના મોટા પ્રદેશો આવેલા હતા. સાતમા સૈકાના પ્રારંભમાં, ઇ. સ. ૬૦૦ માં મગધ (ગિહાર) માં પ્રથમ “ ઐતિહાસિક ” વંશ રાજ્ય કરતો મૌર્ય પડે છે. બુદ્ધ લગવાનું સમયમાં-દેખીતી રીતે ઉચ્ચ સંસ્કૃતિ અને અતિ તત્વજ્ઞાનના વિવાદના યુગમાં (સૌહાર્દી લોકોક્તિઓ અનુસાર ઇ. પૂ. ૬૨૩ થી ૫૪૩, વીન્સેન્ટ રમીયના અભિપ્રાય અનુસાર તેમનું મૃત્યુ ઇ. પૂ. ૪૮૭ માં થયું હતું.)-કોશલ (અયોધ્યા) અને મગધ ખ્યાતિમાં આવેલાં દેખાય છે, કોશલ પ્રથમ પંક્તિનું રાજ્ય હતું અને કાશી (બિનારસ) ને ગળી ગયું હતું. ત્યાર પછી મગધે અતિ સીધા આગેવાની સ્વીકારી, તેમાં હિમાલયથી ગંગા સુધીના પ્રદેશનો સમાવેશ થતો હતો અને તેની રાજધાની પાટલીપુત્રમાં હતી (જ્યાં હમણાં પટના અને બાંકીપુર છે), આપણે હવે પછી જોઈશું તે પ્રમાણે “ ઐતિહાસિક ” યુગમાં તે હિન્દની પ્રથમ રાજધાની હતી.

તેનો સંસ્થાપક અને મગધનો રાજા અનંતશત્રુ ધરાનના ડેરીઅસનો (ઇ. પૂ. ૫૨૧-૪૮૫) સમકાલીન હતો, જેણે સૌંધ અને પંજાબનો કેટલોક ભાગ ખાલસા કર્યો હતો, અને ધરાનના સરદારની સત્તા હેઠળ સુક્યો

બહુવા જેવી છે કે, તે સમયે હિન્દના તે ભાગની પ્રચલિત દૌલતનો પુરાવો મળે છે-તેનો અર્થ એ થાય છે કે, સંસ્કૃતિ ઉચ્ચ હતી, કેમકે વાર્ષિક ખંડણી તરીકે તે દસ લાખ પાઉંડની કીમતની સોનાની રેતી આપતાં હતાં.

હિન્દના પ્રથમ “ ઐતિહાસિક ” સમ્રાટ ચન્દ્ર મૌર્ય, અથવા ચન્દ્રગુપ્તની હવે આપણે વાત કરી શકીશું; પૌરાણીક નામાવલિ પ્રમાણે રાજા રામચંદ્ર અથવા તેમના ભાઈઓમાંના એકના વંશજ સૂર્યવંશી રાજાઓની છત્રીશ ભતોના એક પરમારોની શાખામાં તેનો જન્મ થયો હતો; તેમના ભાઈ ભરતનાં ચાર અગ્નિ-કુલોર્માંથી પરમારો ઉતરી આવ્યા હતા. ચન્દ્રગુપ્ત મૌર્યવંશનો સ્થાપક હતો અને મગધની ગાદી ઇ. પૂ. ૩૨૧ માં પથાવી પડ્યો. તે તારીખ પહેલાં ૭ વર્ષ ઉપર મહાન સીકંદરે હમણાં જેને અધ્યાનીસ્તાન તરીકે ઓળખવામાં આવે છે તેની ઉપર ચઢાઈ કરી હતી; હિન્દુકુશ ઓળંગીને, સૌંધ નદી સુધી પોતાને માર્ગે બુદ્ધ કરતાં કરતાં અને ઇ. પૂ. ૩૨૬ ના લગભગ માર્ચમાં તેને ઓળંગીને તેણે હિન્દની ભુમિ પર પ્રવેશ કર્યો, જેને વિષે વીન્સેન્ટ રમીય કહે છે કે, તેની પર “ પૂર્વે કાંઈ પણ યુરોપીય પ્રવાસીએ કિંવા હુમલો કરનારાએ પગ સુક્યો ન હતો ”-આ કથન સાહસિક અને ભૂલભરેલું છે. સીકંદરે લાંબા સમય રહ્યો નહિ; તે જેલમ સુધી આગળ વધ્યો, અને તેને ઓળંગી, પોરસનો પરાજય કર્યો, સીયાલકોટની પેલીમેર જમીનમાં પ્રવેશ કર્યો, અને પછી પોતાની મરજી અત્યંત વિરૂદ્ધ પોતાની સેનામાં થયેલા બળવાથી ફરજ પડવાને લીધે તેજ વર્ષના સપ્ટેમ્બર માસમાં પાછા હાલવાનું શરૂ કર્યું, અને અંતે આશરે ઇ. પૂ. ૩૨૫ ના સપ્ટેમ્બરમાં હિન્દ છોડ્યું, અને ધરાન તરફ કુચ કરી ગયો, ઇ. પૂ. ૩૨૪ ના એપ્રિલ-મેમાં સુસા પહોંચ્યો. ઇ. પૂ. ૩૨૩ માં તેના મૃત્યુએ તેની આરાઓનો અંત આણ્યો, અને તરૂણ ચન્દ્રગુપ્ત મગધના રાજ્યવંશનો હતો પરંતુ તેના રાજાનો દુરમન હતો અને દેશવટો ભાગવતો હતો-તેણે લશ્કર એકઠું કર્યું, પંજાબ અને સૌંધમાં રાખવામાં આવેલા ઝોડો ઉપર હુમલો

૧. આ વાત માત્ર આપણને એટલા મટિ

કર્થો, તેમને બહાર હાંકી કાઢ્યા, અને દેશને તાબે કર્યો. પછી તેણે મગધના રાજા ઉપર હુમલો કર્યો, અને તેની રાજગાદી પર પોતે ચઢી બેઠો, ૬,૯૦,૦૦૦ તું સસ્કર-પાયદળ અશ્વદળ, રથો અને હાથીઓ-એકઠું કર્યું ત્યાં સુધી તેમાં તેણે વધારો કર્યો, વિસ્મયકારક ઝડપથી સર્વ અંતરાયો દૂર કરી નાખ્યા, અને પોતે હિન્દનો સમ્રાટ બન્યો અને હિન્દુકુશથી નર્મદા સુધી, અરબી સમુદ્રથી બંગાલના ઉપસાગર સુધી રાજ્ય કરવા લાગ્યો.

હિન્દના સમ્રાટો.

આ અસાધારણ પુરુષના સામ્રાજ્યનું સંઘન તેની યુદ્ધવિષયક શક્તિના જેવું અદ્ભુત હતું. ચંદ્રગુપ્તની રાજધાની પાટલીપુત્રમાં ગ્રીક મેધાસ્થીનીસ કેટલોક સમય રહ્યો હતો, તેણે તેના રાજ્યતંત્રની સર્વ વિગતોનું અવલોકન કર્યું હતું, અને પોતાનાં અવલોકનોની નોંધ રાખી ગયા છે; તેથી આપણા આધારને માટે શંકા કરી શકાશે નહિ. મેધાસ્થીનીસના અભિપ્રાયોનો સરવાળો હંટરે નીચે પ્રમાણે આપ્યો છે:

“ હિન્દમાં ગુલામગિરીનો અભાવ, સ્ત્રીઓનું પાતિત્રત્વ, અને પુરુષોની હિંમત વિલોપીને ગ્રીક એલચીને સારનાશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થયું હતું. પરાક્રમમાં તેઓ અન્ય સર્વ એશિયાવાસીઓથી શ્રેષ્ઠ હતા; તેમને પોતાનાં દ્વારોને માટે તાળાંની આવશ્યકતા ન હતી; સર્વથી વિશેષ, કોઈ પણ હિન્દી અસત્ય લાપણુ કરતો નહોતો આખો ન હતો. મિતાહારી અને હલોગી, સારા બેડુતો, અને કુશળ કારીગરો તેઓ હતા, અને તેમને ક્વચિત્ જ કાયદાના મુકદ્દમાનો આશ્રય લેવા પડતો, અને પોતાના દેશી સરદારો હેઠળ શાંતિથી રહેતા. લગભગ મનુસ્મૃતિમાં વર્ણવ્યા પ્રમાણે રાજ્યતંત્રનું ચિત્ર આલેખવામાં આવ્યું છે. મેધાસ્થીનીસ કહે છે કે, હિન્દ ૧૧૮ રાજ્યોમાં વહેંચાયેલું હતું; જેમાંનાં કેટલાંક—જેમકે ચંદ્રગુપ્તના હાથ તળે પ્રાસી—સર્વોપરી સત્તા લોગપત્તા હતાં. આન્ય પદ્ધતિનું સારું વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે, પ્રત્યેક નાનું ગામ તે ગ્રીકને ક્વતંત્ર મેળસત્તા હોવાનું હતું. દેશોને

યુદ્ધની અને બહાર નોકરીઓમાંથી મુક્ત રાખવામાં આવ્યા હતા, તે મેધાસ્થીનીસે વિલોપ્યું હતું; અને હિન્દનાં રંગો, તટુઓ, વચ્ચો, અને નીપત્તે (પ્રાણી, વનસ્પતિ અને ખનીજ) ને તે ગણાવે છે. ” ૧

મેધાસ્થીનીસ કહે છે કે, ૭૩૦ સભ્યોની એક યુદ્ધ સમિતિ ચંદ્રગુપ્તે સ્થાપી હતી, તેના પાંચ પાંચ સભ્યોની પંચાયતોના છ વિભાગો પાડ્યા હતા: ૧ નૌકાસૈન્ય વિષયક, નૌકાસેનાધિપતિ સાથે સંબંધ ધરાવતો; ૨ લશ્કરના લાવવાની, અને મોદીખાનાની લશ્કરી નોકરી વિષયક; ૩ પાયદળ વિષયક; ૪ અશ્વદળ વિષયક; ૫ યુદ્ધરથો વિષયક; ૬ હસ્તીદળ વિષયક. દિવાની રાજ્યતંત્ર તેના જેવું હતું, અને મેધાસ્થીનીસ ખાસ કરીને પાટલીપુત્રના સુધરાધખાતાનું વર્ણન આપે છે, તેમાં ૩૦ સભ્યો હતા, અને છ પંચાયતોમાં તેના વિભાગો કરવામાં આવેલા હતા: પ્રથમ વિશેષ કરીને નજીવા યોગ્ય છે, કેમકે કલાઓ અને હુન્તરો વિષે રાજ્ય ને કાળજી રાખતું. તે માલૂમ પડે છે—કલિ-હાસની પૂર્વના સમયનું. વર્ણન આપનાર ગ્રંથોમાં એ કાળજી લેવામાં આવે છે; સર્વ ઔદ્યોગિક બાળતો, પદાર્થો, પગારો ઇત્યાદિ પર તે દેખરેખ રાખતી. વિન્સેન્ટ સ્મીથ કહે છે કે, દ્વિતીય, એલચીઓ તરીકે કાર્ય કરતા વિદેશીઓની દેખરેખ રાખતી. અને તેથી પુરાવો મળે છે કે, સામ્રાજ્ય “ વિદેશીય સંસ્થાનો સાથે નિત્ય વ્યવહાર ચલાવતું. ” તૃતીયને જન્મો અને મરણોની નોંધનું કાર્ય સોંપવામાં આવ્યું હતું, વેરો નાખવામાં આધાર તરીકે તે નોંધ કાળજી પૂર્વક રાખવામાં આવતી હતી. ચતુર્થ વ્યાપારની દેખરેખ રાખતી, અને અમલદારી કારણાં અને માપો રાખતી, જે સર્વેએ માન્ય કરવાં જોઈએ. પંચમ ચીજોની કારીગરીઓ ઉપર દેખ-

૧ હંટરનો “ હિન્દી પ્રજાનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ, ” પૃષ્ઠા ૭૭, ૭૮ (મદ્રાસ સાળાઓને માટે છપાવેલો) ૧૮૮૧. કદાચિત્ હિન્દી બાળકોને શિખવવાનો હોવાથી, તે ઘણી વેળા અન્યાયી અને પક્ષપાતી છે. ઉદાહરણ તરીકે, મહાન શિવાજીનું તેનું વર્ણન.

દેખ રાખતી, અને ધબ વેચવામાં આવેલા સર્વ માલની કીંમતના દરારાનો દર ઉધરાવતી. સમગ્ર સુધરાઈ ખાતું બનરો, બંદરો, મંદિરો ઇત્યાદિને માટે ભેખમદાર હતું. સામ્રાજ્યના પ્રાંતોમાં વિભાગ કરવામાં આવ્યા હતા. તેમની પર સુબાઓ રાજ્ય કરતા, અને દેખરેખ રાખનારા અધિકારીઓ દેશમાં પ્રવાસ કરતા, ત્યાર પછીના સમયની માફક ભેખમાં આવે છે કે, સત્ય અને પ્રમાણિકતા વિષે હિન્દીઓની ખ્યાતિ સર્વત્રેષ્ઠ હતી. પાણી પૂરું પાડવાનું ખાતું ખાસ ભૂંડું હતું, અને મેધાસ્થીનીસ કહેછે કે, “ પ્રત્યેકને તે લાભનો પોતાનો કાળો મળે તેથી જે જલદારોથી રાખાની ખાડીઓમાં પાણી વહેંચાતું તેમને તે નિયમિત કર્યું. “ રાજ્ય-નીતિ ” નામક ગ્રંથમાં પુષ્કળ વિગતો એકઠી કરેલી માલમ પડે છે, તે ગ્રંથ અંદરજીવતા બ્રાહ્મણ પ્રધાન ચાણક્યનો લખેલો કહેવામાં આવે છે, અને તેનું લાખાંતર કરવામાં આવ્યું છે. ઇ. પૂ. ૨૯૭ માં સમ્રાટ મૃત્યુ પામ્યો, અને તેની પછી તેનો પુત્ર પ્રિંડુસાર ગાદીએ આવ્યો; અને પિતાએ અથવા પુત્રે દક્ષિણમાં હમણાં જેને મદ્રાસ કહેવામાં આવે છે ત્યાં સુધી પોતાના રાજ્યને વિસ્તાર્યું. તેની પછી અશોક થયો, તેણે સામ્રાજ્યમાં બંગાલના ઉપસાગર પર આવેલા કલિંગ રાજ્યનો ઉમેરો કર્યો, અને હિન્દુકુશથી મદ્રાસ સુધી તેણે ૪૦ વર્ષ સુધી રાજ્ય કર્યું, ઇ. પૂ. ૨૭૩ કે ૨૭૨ થી ૨૩૨ કે ૨૩૧. ગોદાવરી અને કૃષ્ણા વચ્ચેના આંધ્ર દેશમાં તે દેશનો પોતાનો રાજ હતો, તે અશોકનું ઉપરીપણું કબુલ રાખતો હતો, પરંતુ ફર દક્ષિણે આવેલા ખાંડય, ચોલ, કેરલપુત્ર અને સત્યપુત્ર રાજ્યો સ્વતંત્ર હતાં. ચાર સુબાઓ વાયવ્ય, પૌર્વાત્ય, પાશ્ચાત્ય અને દક્ષિણ પ્રાંતો પર રાજ્ય ચલાવતા, અને અશોક પોતે મધ્ય ભાગ પર રાજ્ય ચલાવતો. તેનું હડાપણ, તેની સત્તા, તેની ભક્તિ, તેનો પ્રકાશ, ખડક અને સ્તંભ ઉપર કોતરવામાં આવેલી તેની આજ્ઞાઓમાં લખવામાં આવ્યાં નથી ? અને એ આજ્ઞાઓ વડે તેના સામ્રાજ્ય પર રાજ્ય કરવામાં આવતું હતું. ખડક આજ્ઞા ૨ અને સ્તંભ આજ્ઞા ૭ કહે છે;

“ રસ્તાઓ ઉપર મનુષ્યને અને પશુને હાથ આપવાને માટે મેં વટવૃક્ષો રોપાવ્યાં છે; આંખા વાડીઓ મેં રોપાવ્યાં છે; અને પ્રત્યેક અર્ધા કોસે મેં કુવા ખોદાવ્યા છે; વિશ્રાંતિ-ગૃહો બાંધવામાં આવ્યાં છે; અને મનુષ્ય અને પશુના ઉપભોગને માટે સ્થળે સ્થળે અનેક જલ-નવાણું તૈયાર કરવામાં આવ્યાં છે. ”

માંદાઓની માવજત, ઔષધ અને વનસ્પતિની વહેંચણી, પ્રાણીઓને માટે દવાખાનાં, તેની સંસ્થાઓમાં હતાં.

તેના મૃત્યુ પછી, ધણા પ્રાંતો છુટા પડી ગયા, અંતે તેના છઠ્ઠા વંશજ એલ્દક્ષત અથવા બૃહદ્રથને મગધમાંથી ઇ. પૂ. ૪૮૪ માં હાંફા કાઢવામાં આવ્યો, અને તેણે મેવાડ-રજપુતાનામાં ધાર અને ચીતુર કબજે કર્યાં, જ્યાં તેના વંશજો ઇ. સ. ૭૩૦ સુધી રાજ્ય કર્યું. પરંતુ વિન્સેન્ટ સ્મીથ કહે છે, તેની સેનાના સરદાર પુષ્યમિત્રે તેનું ખુન કર્યું હતું. નિઃશંક મૌર્ય સરદારોએ મેવાડમાં રાજ્ય કર્યું હતું, અને ઉપર દલા પ્રમાણે સ્થળાંતર સંભવિત છે. કોઈ પણ પ્રકારે, મગધમાં મૌર્ય વંશનો અંત આવ્યો, અને પુષ્યમિત્રે સંગ નામના નવીન વંશની સ્થાપના કરી. વળી પોતાના મૃત્યુ પૂર્વે ચોડાં વર્ષો ઉપર ઇ. પૂ. ૧૪૮ માં તેણે અશ્વમેધ કર્યો, અને તેને સર્વોપરી રાજ સ્વીકારવામાં આવ્યો. તેના વંશનો ઇ. પૂ. ૭૪ માં અંત આવ્યો, જેની પછી ચાર અલપાયુ રાજાઓનો વંશ થયો, જેમાંનો છેલ્લો રાજા મહાન આંધ્ર રાજ્યના રાજ્યકર્તાને હાથે ઇ. પૂ. ૨૭ માં મરાયો.

હિન્દનાં રાજ્યો.

એક સામ્રાજ્યમાં હિન્દનું જે એકય મૂર્તિ-મંત્ર થયું હતું, તે ચોડા સમયને માટે નષ્ટ થયું, અને મોટાં રાજ્યો અસ્તિત્વમાં આવ્યાં, અને આખાદ બન્યાં. દક્ષિણે દખ્ખણમાં વસનાર આંધ્ર પ્રજાએ (ત્યાર પછીની તેલુગુ બાપા બોલતી પ્રજા) અશોકના ઉપરીપણાનો સ્વીકાર કર્યો હતો, તે તેના મૃત્યુ પછી ઇ. પૂ. ૨૨૦માં સ્વતંત્ર બન્યું, તેણે નાસીક સુધી પોતાના

રાજ્યમાં વધારે કર્યો અને ગુજરાત અને કાઠિયાવાડ સાથે સંબંધમાં આવતાં તેનો કબજો રાખવાનો પ્રયત્ન કર્યો ઇ. સ. ૮૫ થી ૧૩૮ સુધી હુમલો કરનારા વિદેશીઓ સાથે પોતાની પશ્ચિમ સરહદ ઉપર આંધ્ર લોકો નિત્ય યુદ્ધ કરતા હતા, અને કાઠિયાવાડ, સીંધ અને કચ્છ આંધ્ર લોકોના હાથમાંથી ગયાં અને હુમલો કરનારાઓના હાથમાં પડ્યાં. આંધ્ર રાજ્ય ખીજા ત્રણસો વર્ષો સુધી ચાલ્યું, તેનો ઇ. સ. ૨૩૬ માં અંત આવ્યો.

કૃષ્ણાની દક્ષિણે તામિલ દેશ હતો, તેના ચુર રાજ્યોમાં વિકાસો થયેલા હતા: દક્ષિણે પાંડય, રાજ્યધાની મદુરા, ચોલ જેની ઉત્તરે પનાર નદી અને દક્ષિણે પાંડય હતા; જ્યારે કેરલપુત્ર, પછીથી મલબાર, તેની અને પશ્ચિમ સમુદ્રની વચ્ચે હતું; અને વર્તમાન માંગલોરની આસપાસ સત્યપુત્ર નામક નાતું રાજ્ય હતું. તામિલ પ્રદેશ ખેતવાન અને સુધરેલો હતો, અને તેમાં મહાન વ્યાપારી લોકો વસતા હતા. તેઓ મુખ્યત્વે મરી, મોતી, અને નીલમણિ નિકાસ કરતા, અને વિશેષ કરીને ઇજીપ્ત અને રોમ સાથે પ્રચંડ વ્યાપાર કરતા. સ્ટ્રેબોના કથન અનુસાર ઇ. પૂ. ૨૦ માં ઓગરુસ સીઝરને અભિનંદન આપવાને એક એલચીમંડળ ગયાની વાત આપણે વાંચીએ છીએ. મુખ્ય માર્ગો ઇરાની અખાત અને રાતા સમુદ્ર મારફતે હતા, ચોમાસાની મોસમમાં મે થી ઓગસ્ટ સુધી વ્યાપારીઓ શાંત રહેતા. મેરીનો સૈન્યુઠા નામક એક વેનીસના ઉમરાવે કહ્યું છે કે, ચૌદમા સદ્કામાં નાના કદનો અને ભારે હીમતનો માલ-તેલના, મોતી, રત્નો-ઇરાની અખાતના એક બંદરે જતો, ત્યાંથી તીર્થીસ નદી દ્વારા ખસરા અને ત્યાંથી ખગદાદ જતો. વધારે વજનદાર માલ રાતા સમુદ્રમાં થઇને જતો, રણ ઓળંગીને નાઇલ નદીમાં થઇ અલેક્ઝાન્ડ્રીયા જતો. રોમની શાહી રાજસભામાં ઠાકનાં વસ્ત્રો પ્રિય પોશાક ગણાતાં હતાં આ રોમન વ્યાપારને લીધે ઇ. સ. પ્રથમ અને દ્વિતીય સદ્કાઓમાં તામિલોમાં રોમન સંસ્થાનોની સ્થાપના થઇ, રોમન સીકાઓ ફરતા થયા, અને પશ્ચિમમાંનાં કેલ્સાંક તાંબાનાં વાસણો નીલગિરિ પર્વતોમાં

ખોદી કાઢવામાં આવ્યાં છે. પ્રથમ ત્રણ સદ્કામાં તામિલ સાહિત્યનો પુષ્કળ વિકાસ થયો, અને સંગીત, ચિત્રકળા અને શીલ્પ આબાદ બન્યાં.

“મદ્રાસ ઇલાકાના રાજ્યતંત્રના પુસ્તક” માં રામાયણના પ્રસંગો ઇ. પૂ. ૨૦૦૦ માં બનેલા જણાવવામાં આવ્યા છે; (હિન્દુ દષ્ટિ-બિંદુએ એ સમય હાસ્યાસ્પદ રીતે અર્વાચીન છે), તેમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે, દક્ષિણ હિન્દના મહર્ષિ અગસ્ત્યને રામ મળ્યા હતા; અને એક પ્રાચીન પાંડય રાજ, કુલશેખર પર અગસ્ત્યનો પુષ્કળ પ્રભાવ પડતો હતો. આપણા કાર્યને માટે ઇ. પૂ. ૫૪૩ માં તે રાજ્યનું અસ્તિત્વ ને સ્થિતિમાં હતું. તે આપણે લઇશું, ને સમયે ગંગાના પ્રદેશમાંથી વિજય સીલોન પર આક્રમણ કર્યું, અને રાજ્યકર્તા પાંડયરાજની પુત્રી સાથે લગ્ન કર્યું. રાજધાની મદુરા વિધાને માટે સુપ્રસિદ્ધ હતું, ત્યાં વિદ્વાન પુરોહીની મંડળીનો એક વિખ્યાત સંઘ હતો, અને તેમાં કુરાલ નામક સુવિખ્યાત કાવ્યનો કર્તા તિરવલ્લુવર હતો. ૧ પાંડય રાજ્યના ચોલ સાથેના સંગ્રામે અને સીલોન પર તેના આક્રમણોની કથા તે રાજ્યની ખલવાન સ્થિતિ દર્શાવે છે; અને અનેક ચઢતીપડતીઓમાંથી પસાર થઇને તે ૧૭૩૨ સુધી ચાલુ રહ્યું, જ્યારે છેલ્લો હિન્દુ રાજ પોતાની પાછળ મીનાક્ષી અમ્મલ નામક વિધવા મુકીને મૃત્યુ પામ્યો, તેણે એક પુત્ર દત્તક લીધો, પરંતુ તેની પર હુમલો કરવામાં આવ્યો, દગો થયો, અને ત્રિચિનોપોલીના કીલ્લામાં તેણે વિષ લઇને આત્મ-ધાત કર્યો, “ઐતિહાસિક” કાળમાંના ૨૦૦૦

૧ કુરાલનો સમય વિવાદગ્રસ્ત છે. રા. વી. કનકસલાહ “૧૮૦૦ વર્ષ પૂર્વેના તામિલો” નામક ગ્રંથમાં તેનો સમય ઇ. સ. ૧૦૦ અને ૧૩૦ વચ્ચે જણાવે છે. ડો. કે. ચોલે તેનું જર્મન ભાષાંતર કર્યું છે, તે કહે છે કે, ઇ. સ. ૨૦૦ અને ૮૦૦ ની વચ્ચે. રેવરંડ મી. પોપે તેનો અંગ્રેજ અનુવાદ કર્યો. તે કહે છે કે, ઇ. સ. ૮૦૦ થી ૧૦૦૦. એન્સાઇક્લોપીડીયા બ્રિટાનિકા ૯ મા અથવા ૧૦ મા સદ્કાથી ૧૩ મું સદ્કા જણાવે છે.

વર્ષથી વધારે સમયના રાજ્યનો ભયાનક ૧૮ મા સદામાં શોચનીય અંત આવ્યો.

આપણે જોયું છે તે પ્રમાણે ચોલ રાજ્ય અશોકના સમયમાં સ્વતંત્ર હતું, અને પાંડયની માર્ક સક્રિય વ્યાપાર કરતું, બંગાળી ઉપસાગર અને હિન્દી મહાસાગરદ્વારા તે પોતાનાં વહાણો પૂર્વમાં મોકલતું, અને આંતરિક વ્યાપાર પણ ચલાવવામાં આવતો હતો. પૂર્વનો માલ કેરલ જતો અને કેરલથી ઇજિપ્તનો વ્યાપારી માલ ચોલમાં આવતો. ચોલ અને પાંડય હાલ રાજ્યોને પહલ્લવાની લૂટફાટથી ઘણું સંદન કરતું પડ્યું હતું, કેટલાકો ખારે છે કે તે પહલ્લવો વાયવ્ય હિન્દ પર આક્રમણ કરનાર પાર્શ્વિયન પહલ્લવોની દેશમાં પ્રવેશ કરતી એક શાખાના હતા. પહલ્લવો કાંચીમાં સ્થાયી થઈ રહ્યા હતા, અને હુએન ટ્સાંગે જ્યારે ઇ. સ. ૬૪૦ માં કાંચીનાં દર્શન કર્યાં ત્યારે તે કહે છે કે, ચોલ લોકો તે સમયે અવનત અવસ્થામાં હતા. પહલ્લવોની મુકરર સરહદ ન હતી, પરંતુ લૂટફાટ કરનારી ટોળી તરીકે જીવન ગાળતા એમ કહેવાય છે; આ ભાગ્યે સંભવિત હોય એમ લાગે છે, કેમકે ઇ. સ. ના ચોથાથી આઠમા સૈકા સુધી તેઓ બલવાન હતા, પરંતુ આશરે ૮૮૦ અને ૯૦૭ ની વચ્ચે ચોલ રાજ આદિત્ય તેમને કચડી નાખ્યા તેથી સર્વને સંતોષ થયો. ત્યાર પછી ચૌહામા સૈકાના પ્રારંભ સુધી ચોલ રાજ્ય વિકાસ પામ્યું અને આબાદ બન્યું; સિન્નસિન્ન સમયે તેની રાજ્યધાનીઓ નીચે પ્રમાણે હતી; વોરીઓર, ત્રિચિનોપોલીસું એક પર, કુંભકોનમ અને તાંજોર. ૧૩૧૦ માં દક્ષિણ હિન્દ પર મહોમેદનોએ આક્રમણ કર્યું તેથી તે નિર્બળ બની ગયું, અને જોકે આક્રમણ કરનારાઓને ૧૩૪૭ માં એકવાર ફરીથી હાંધી કાઢવામાં આવ્યા હતા તથાપિ ત્યાર પછી ચોલ શીઘ્ર અદ્યય થાય છે.

કેરલ પશ્ચિમ કીનારે આવેલું હતું, વર્તમાન ત્રાવણકોર, કોચીન અને મલબારનો તેમાં સમાવેશ થતો હતો, અને તેનો ઇજિપ્ત અને અરબસ્તાન સાથે મુખ્યત્વે વ્યાપાર ચાલતો હતો. હમણાંનાં વર્ષોમાં તેનો ઇતિહાસ મોટા ભાગે

પુનઃપ્રાપ્ત કરવામાં આવ્યો છે, અને તે રસધી ભરપૂર છે, તેનો ઘણો ખરો ભાગ પ્રાચીન ભૂતકાળથી વર્તમાનકાળ સુધી પોતાનાજ રાજ્યોના હાથ તળે અખંડ રહ્યો છે. પશ્ચિમની સાથેના નિત્ય સંસર્ગને લીધે કેરલમાં ક્રીશ્ચિયાનીટીનો પ્રવેશ વહેલો થયેલો હતો, કેટલાકો કહે છે કે, એસ. થોમસે ઇ. સ. ના પ્રથમ સૈકામાં તેને દાખલ કરી હતી; વિન્સેન્ટ સ્મીથ સહિત બીજાઓ કહે છે કે છઠ્ઠા સૈકામાં સીરીઅન દેવળ તરફથી તે, દાખલ કરવામાં આવી હતી. એ બાબત આપણે મોટા મહત્વની નથી, કેમકે ક્રીશ્ચિયાનીટીએ કેરલની બહાર પ્રગતિ કરી ન હતી, અને હિન્દના દીર્ઘ અને આબાદ જીવનમાં તે કારણભૂત નથી. વ્યાપાર કરતી યુરોપી કંપનીઓની સાથે અને તેની સત્તા અને આબાદાનીના વિનાશ સાથે તે (ક્રીશ્ચિયાનીટી) હિન્દમાં આવી.

હત્તર હિન્દમાં, વાયવ્ય સરહદની પેલીએરનાં બલવાન રાજ્યોને લીધે, અને ચીન અને મધ્ય એશિયાનાં આક્રમણો અને દેશમાં આવનારાઓને લીધે, મૌર્ય સામ્રાજ્યના ભંગથી અનેક સૈકાં સુધી તોફાની સંયોગો ચાલુ રહ્યા; ઍકટ્રીઆ અને પાર્શ્વિયા પર ગ્રીક રાજ્યો રાજ્ય કરતા હતા તેમણે ઇ. પૂ. ત્રીજા સૈકાની મધ્યમાં સેલ્યુકીડીની ધુસરી ભાગી નાખી અને સ્વતંત્ર બન્યાં, તેઓ વખતો, વખત વાયવ્ય જીલ્લાઓ, પર આક્રમણો કરતા, અને આશરે ઇ. પૂ. ૧૬૦ થી ઇ. સ. ૯૦ સુધીમાં પંજબનો અને સીંધુની બીજાનો ઘણો ભાગ એકો-પાર્શ્વિયન રાજ્ય હેઠળ ચોક્કસ હતો (ઇડો-પાર્શ્વિયન અથવા ઇડો-ગ્રીક), અને આશરે ઇ. સ. ૯૦ માં એમને કુસ્તાનોએ અંતે કચડી નાખ્યા. આ આક્રમણોથી બહુ થોડી અસર થઈ અને બહુ ઓછો વિનાશ થયો. અસંખ્ય ભટકતી ટાળીઓની વાત સિન્ન હતી, કેમકે તે મધ્ય એશિયાના જીવ્ય પ્રદેશો અને ચીનમાંથી હતરી આવી હતી, અને ઇ. સ. પૂર્વે ૧૭૦ પછીથી તે જેમ જેમ પસાર થતી અવી તેમ તેમ વિનાશ કરતી ગઈ તેમાંની કેટલીક કાઠિયાવાડમાં પણ આવી પહોંચી, જ્યાં સ્થિર થઈ રહી, સકવંસની સ્થાપના કરી, અને ઇ. સ. ૩૯૦ માં

તે વંશનો નાશ થયો. એમાંના ચીનમાંના
યુદ્ધ-ચી લોકોએ ઇરા-પાર્થિવન રાજ્યનો વિનાશ
કરીને પોતાની ચોક્કસ સ્થાપના કરી,
અને પહેલા અને બીજા 'હાડફીસીસ' હેઠળ
તેમણે પોતાનો કુશન વંશ સ્થાપ્યો; બીજા
હાડફીસીસે આશરે ઇ. સ. ૯૯ માં પોતાનાં
વિજયો બહાર કરવાને માટે રોમના ધ્રુવન
અનુબંધ એક એલચી મંડળ ચોક્કસ હેતુ. હિન્દના
સમગ્ર વાયવ્ય પ્રદેશ ઉપર તે રાજ્ય કરતો,
પૂર્વ બિંદુએ બનારસથી હિન્દુકુશ સુધી અંધાની-
સ્તાન ઉપર, અને તેની પછીના રાજ્યે કાશ્મીર
રમેયું. આ રાજ હતુંકે, (આશરે ઇ. સ. ૧૨૦
-૧૫૦) પોતાના પ્રખ્યાત બુદ્ધિષ્ઠ મીનારાને
લેધિ પ્રસિદ્ધ થઈ ગયો છે-બુદ્ધિષ્ઠ કેળવણીને
માટે તેણે બાધેલો સુદર આશ્રમ નવમા સૈદ્ધમાં
હજી અસ્તિત્વમાં હતો, અને તેણે બોલાવેલી
બુદ્ધિષ્ઠ સભા કાશ્મીરમાં એકી મળી હતી,
જેમાં અશ્વમેધને કપ-પ્રમુખપદ. આપવામાં
આનંદ હતું. હજીખામમાં આંધ્ર રાજ્યનો નાશ
થયો, લગભગ તે સમયે હિન્દમાં ત્રીજા સૈદ્ધમાં
તે વંશનો અંત આવ્યો, પરંતુ કુશન રાજ્યો
પાંચમા સૈદ્ધમાં હાજુલમાં રાજ્ય કરતા હતા, જે
સમયે હવે તેમને છતી લીધા.

એક બીજું સામ્રાજ્ય.

આશરે ઇ. સ. ૨૪૦ થી ઇ. સ. ૩૦૮
સુધીનાં સીસર વર્ષમાં અધકારનું આવરણ હતર
હિન્દપર ફરી વળ્યું છે, અને ઇતિહાસની
દૃષ્ટિમાંથી તેને ઠાંકી દે છે તે સમયે કુશન રાજ્ય
અદૃશ્ય થયું. તેમાંથી એક બીજું વિશાળ
સામ્રાજ્ય હાલે છે, જે સમયે પાટલીપુત્રમાં
રાજ્ય કરતો રાજ ચન્દ્રગુપ્ત લીજ્ઞની રાજકુંવરી
કુમારી દેવી સાથે લગ્ન કરે છે અને તે રાજ-
કુંવરી બને મળીને બિહાર, અયોધ્યા, તિરહત
અને કેટલાક પાકોશના દેશોના બનેલા રાજ્યનું
રાજ્યતંત્ર ચલાવે છે. પ્રથમ ચન્દ્રગુપ્ત “ મહા-
રાજધિરાજ ” બન્યો, અને ઇ. સ. ૩૨૦ ની ૨૮ મી
ફેબ્રુઆરીથી ગુપ્ત સંવત્ ચલાવ્યો. તેને
સચ્ચન્દ્રગુપ્ત નામનો પુત્ર નન્યો, જેણે આશરે
ઈ. સ. ૩૨૬ થી ૩૭૫ સુધી રાજ્ય કર્યું, અને
નવીન સામ્રાજ્ય સ્થાપ્યું.

તેણે બંગાળના પ્રદેશના સર્વ સરદારોને લાગે
કર્તા, અને પછી મધ્ય ભાગના સરદારોને લાગે
કર્તા, પછી દક્ષિણ પર આક્રમણ કર્યું. તે પૂર્વ
કીનારે જતો અને પશ્ચિમ કીનારે પાછો ફરતો,
પરંતુ દક્ષિણ રાજ્યોપર આક્રમણ કરતો અને
પ્રચંડ લૂંટ એકી કરતો, દક્ષિણનાં રાજ્યો
પોતાના કબજામાં લેતો નહિ; તેના સામ્રાજ્યમાં
તેણે નીચેના પ્રદેશનો સમાવેશ કર્યો હતો-
અર્ધ બંગાલ, દુર્ગલીથી પશ્ચિમે, અને શુન્દરાત
સહિત હિન્દની આરપારનો સમગ્ર પ્રદેશ, જેની
દક્ષિણ સરહદ પર નર્મદા આવેલી હતી, મધ્ય
અને સંયુક્ત પ્રાંતો, પંજાબનો હાલો ભાગ, તેના
લગભગ બાકીના સમગ્ર ભાગ સહિત, અને તેના
સરહદ હેઠળ રાજપુતાના, અને સરહદની
પેલી મેર આવેલાં ધણાં રાજ્યો અને દક્ષિણ તેને
સર્વોપરી રાજ કરીકે સ્વીકારતાં હતાં; કદાચિત્
આશરે ઇ. સ. ૩૪૦ માં તેણે છેવટે અશ્વમેધ કર્યો.
આશરે ઇ. સ. ૩૭૫ માં તે મૃત્યુ પામ્યો. તેની
પછી તેનો પુત્ર બીજો ચન્દ્રગુપ્ત ગાદીએ આવ્યો,
જેને કેટલીક વેળા ચન્દ્રગુપ્ત વિદ્યમાદિત્ય કહેવામાં
આવે છે. એજ નામના વિદ્યમાદિત્યે ઇ. પૂ.
૫૬ માં સંવત્ ચલાવ્યો, તે રાજના નામ
સાથે જેની મેળમેળ થવી ન લેકજે; તેની
રાજસભામાં સુપ્રસિદ્ધ કવિ-મંત્રી ભદ્રુમતિ હતા.

તેણે પોતાના સામ્રાજ્યમાં, માળવા અને
સૌરાષ્ટ્રનો વધારો કર્યો, સૌરાષ્ટ્રમાંથી શક વંશનો
નાશ કર્યો, અને ઇ. સ. ૪૧૩ માં મૃત્યુ પામ્યો.
શ-હીઅન નામનો ચીનો પ્રવાસી પાંચમા સૈદ્ધના
પ્રારંભમાં હિન્દમાં આવ્યો હતો, તેણે સામ્રા-
જ્યમાં છ વર્ષો વ્યતીત કર્યા; જેમાંનાં ત્રણ વર્ષો
દરમ્યાન પાટલીપુત્રમાં આવેલા એક મોટા બુદ્ધિષ્ઠ
વિહારમાં તેણે સંસ્કૃતનું અભ્યાસ કર્યું હતું.
પ્રત્નનાં ધન, ત્યાજાદાની, સદ્ગુણ અને સુખને
માટે, અને તેઓ જે પુષ્કળ સ્વંતંત્રતાનો હિપ્તોગ
કરતા તેને માટે તે હાલું સાનંદાર્થ કરાવે છે.
“ જેમને જહું હોય તે લય; જેમને રહેલું હોય
તે રહે. ” ઘણાખરા અપરાધોને માટે દંડની
સજા કરવામાં આવતી હતી, દેહાંતની સજા
કરવામાં આવતી નહિ, અને ન્યાયની અદાલતોમાં
શુદ્ધમની વાત ન હતી. તથાપિ પુનઃ પુનઃ બંદ

કરવામાં આવે તો જમણા હાથ કાપી નાખવાની સખ કરવામાં આવતી, “ પરન્તુ એવો દંડ અપવાદરૂપ હતો. ” માર્ગી સહીસલામત હતા, કેમકે ફા-હીઅનના સર્વ પ્રવાસોમાં એક વેળા પણ લૂંટારાઓએ તેની પર હુમલો કર્યો ન હતો. “ તેઓ હુકરો અથવા મરઘાં રાખતા નથી, પશુઓનો વ્યાપાર થતો નથી, કસાઇઓની દુકાનો અથવા દારૂ ગાળવાની દુકાનો નથી. ” “ કોઇ સજીવ પ્રાણીની કોઇ હીંસા કરતું નથી, અથવા દારૂ પીતું નથી, અથવા કાંદા કે લસણ ખાતું નથી. ” ધર્મીજ્ઞ સંસ્થાઓ અનેક હતી, રસ્તાઓ પર વિશ્રામગૃહો રાખવામાં આવતાં હતાં. રાજધાનીમાં મંદિર દવાખાતું હતું, જેનો નીભાવ ધનિકોએ સ્વેચ્છાથી આપેલાં નાણાં વડે ચાલતો હતો. ફા-હીઅન કહે છે:

“અહીંયાં સર્વ પ્રકારના વ્યાધિઓથી પીડાતા સર્વ ગરીબ અને સાધનહીન દર્દીઓ આવે છે. તેમની સારી રીતે સંભાળ રાખવામાં આવે છે, અને એક ડોક્ટર તેમના ઉપચારો કરે છે; તેમની આવશ્યકતાઓ પ્રમાણે તેમને ખોરાક અને ઔષધ આપવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે તેમને તદ્દન સુખી કરવામાં આવે છે, અને ન્યારે તેઓ સારા થાય છે ત્યારે તેઓ જાય છે. ”

(યુરોપમાં શ્રેયમ દવાખાતું સાતમા સૈકામાં મેઇસોં ધુ નામક પેરીસમાં હતું) એટલું સંસ્કરણમાં રાખવા યોગ્ય છે કે, રાજા હિન્દુ હોતો અને ફા-હીઅન જુહીસ્ટ હોતો, એટલે તે અતિપ્રશંસા કરે એવો સંભવ ઓછો હતો.

કેટલાકો ધારે છે કે, મહાન પુરાણો અને ફા-યદાનાં ધર્મશાસ્ત્રોનું છેલ્લું સંસ્કરણ આ સમયે થયું હતું. એટલું તો નિશ્ચિત છે કે, સંસ્કૃતને માટે પુષ્કળ માન દર્શાવવામાં આવતું, અને ત્યારે કલા આબાદ બની હતી, અને શીલ્પકલા અલંકૃત અને ભક્તકદાર બની હતી.

ચંદ્રગુપ્તનો પુત્ર, પ્રથમ હુમારગુપ્ત ઇ. સ. ૪૧૩ માં ગાદીએ આવ્યો, અને વિન્સેન્ટ સ્મીથ ધારે છે કે તેણે પોતાના સામ્રાજ્યમાં વધારો કર્યો

હોવો જોઈએ; કેમકે તેણે અશ્વમેધ યજ્ઞ કર્યો હતો; તે ૪૫૫ માં મૃત્યુ પામ્યો, અને પોતાની પાછળ પોતાના પુત્ર સ્કંદગુપ્તને મુક્તો ગયો, જેને સામ્રાજ્યનો બોલે હઠાવવો પડ્યો અને ચઢી આવતાં હન લોકો સામે યત્ન પડ્યું. જે યુવરાજ તરીકે નહિ તો પોતાનાં રાજ્યના પ્રારંભમાં તેણે તેમનો પરાજય કર્યો, પરન્તુ આશરે ૪૭૦ માં તેઓ પાછા ફર્યા અને તેની પર સખ્ત દબાણ કર્યું, અને દશ વર્ષ પછી ન્યારે તે મૃત્યુ પામ્યો ત્યારે તેની સાથે સામ્રાજ્ય મૃત્યુ પામ્યું, જે કે તેનો આરમાઇ ભાઈ તેની ગાદીએ આવ્યો અને તેના મધ્યસ્થળ મગધમાં રાજ્ય કર્યું, અને ઇ. સ. ૭૨૦ સુધી તે. કુટુંબ ત્યાં ચાલુ રહ્યું; ગુપ્ત કુટુંબનો અન્ય વંશજેએ અન્ય વિસાગોમાં રાજ્ય કર્યું, અને પંતળમાં ચાણેશ્વરનો હર્ષ સુપ્રસિધ્ધ થઈ ગયો છે, તેની દાદીમા તે વંશની હતી.

હન લોકોના આગમનને લીધે સામ્રાજ્યનો અધઃપાત થયો. તેમનાં બે પ્રબળ પ્રવાહોએ હિન્દ અને યુરોપ પર આક્રમણ કર્યું, ધરાનને કચડી નાખ્યું, અને સુધરેલી ફનીયા પર તેઓ ફરી વળ્યા. યુરોપ અને ઉત્તર હિન્દ તેમણે ઉજ્જૈન કર્યા પછી છટ્ટા સૈકાના મધ્ય ભાગમાં તુર્કોએ તેમની સત્તા તોડી.

હર્ષ ઇ. સ. ૬૦૬ માં ગાદીએ આવ્યો, તેણે ગુપ્ત સામ્રાજ્યનો પુનરુદ્ધાર કર્યો અને પૂર્વમાં કેટલોક વધારો કર્યો, પરન્તુ તેમાં રજ-પુતાનામાં ઘટાડો થયો હતો. હુઆન ટ્સાંગ ઇ. સ. ૬૩૦ અને ૬૪૪ માં હિન્દમાં આવ્યો હતો તેણે તેના રાજ્યની બહુ પ્રશંસા કરી છે, પરન્તુ ગુપ્ત રાજ્યતંત્રની સપાટીએ તે પહોંચ્યું ન હતું. વિગ્રહનાં અનેક વર્ષો પછી હુઆન ટ્સાંગે હર્ષને બુદ્ધ ધર્મ તરફ ન્યૂનાધિક પ્રમાણમાં આકર્ષ્યો, અને તે ધાર્મિક વિવાદોનો શોખીન બનેા; તેની વિધવા ભગિનીને પણ એવો શોખ હતો, તે તેની સાથે તેમાં હાજર રહેતી અને તે બહુ વિદુષી વનિતા હતી. તે ઇ. સ. ૬૪૮ માં મૃત્યુ પામ્યો. તેના મૃત્યુ પછી ગુપ્તવંશના આદિલસેને અશ્વમેધ કર્યો, જેનું ચોક્કસ દારણ ઇતિહાસમાં જાણવામાં નથી; ત્યાર પછીથી એવો યજ્ઞ ચલ્યો

હોવાની નોંધ નથી. હરિના મૃત્યુ પછી ચોસઠ વર્ષે પછી ઇ. સ. ૭૧૦-૧૧ માં બસરામાંથી આરબો-જેમણે મહારામ (બલુચીસ્તાન) છતી લીધું હતું અને ઇ. સ. ૬૪૪ સુધીમાં ત્યાં સ્થાયી થઈ રહ્યા હતા-મહમ્મદ બીન કાસીમની સરદારી હેઠળ ચઢી આવ્યા, તેમણે સીંધુ નદી આજીંગી, સીંધ ઉપર ફરી વળ્યા, જે ત્યાર પછી મુસલમાનોના હાથમાં રહ્યું, અને રાજપુતાનામાં આગળ વધ્યા. ચિતુરનો મોરી, ૧૫ વર્ષનો તરણ બાપ્પા તેમની સામે લશ્કર લઈ રણમાં ઉતર્યો અને તેમનો પરાજય કર્યો, પરંતુ હિન્દના ક્ષિતિજપર ઇસ્લામના અર્ધચન્દ્રનો ઉદય થઈ ગયો હતો, નવીન યુગનો પ્રારંભ થઈ ચુક્યો હતો.

મહોમ્મદન ચઢાઈઓનું અવલોકન કરતા પહેલાં આ સ્થળે નક્ષત્રવાર થોભવું જોઈએ, કેમકે ભટકતા લોકો અને હન લોકો જ્યાં જ્યાં ધસારા કરીને થોડા સમય સુધી દેશના કેટલાક ભાગને ઢળંડ કરતા તે સ્થળો સિવાય હિન્દી પ્રજાનાં સામાન્ય આબાદાની અને સુખની નોંધ પાશ્ચાત્ય ઇતિહાસકારોએ લીધી નથી. સેમિરામીસથી મહમ્મદ ઘોરીના ૩,૦૦૦ વર્ષોના સ્વીકૃત સમયમાં-તેની પહેલાંનાં “ અગણિત સૈન્યો ” વિષે કંઈ પણ ન કહીએ તોયે-લોકના સમૂહોનાં ધન, વ્યાપાર અને સુખ તરફ તેમણે દ્રષ્ટિ કરી નથી, અને સ્થાનિક યુદ્ધો પર પોતાની દ્રષ્ટિ સ્થિર કરી છે, ધનના પ્રચંડ સંગ્રહની તેમણે અવગણના કરી છે, જે ઉપરથી સાબીત થાય છે કે, પ્રજાનાં આઘોગિક જીવન અને આબાદાની ઉપર અલ્પાંશુ અને સ્થાનિક તોફાનોની કંઈ અસર થઈ ન હતી, અને સંતોષ અને પ્રગતિના પ્રચંડ પ્રવાહમાં તે વધતાં ચાલ્યાં. ગામડીઆઓના વિચ્છેદની પૂર્વે જર્મનીની સ્થિતિ સાથે, મહાન ઉત્કાંતિની પૂર્વે ફ્રાન્સની સ્થિતિ સાથે આમો સુકંબલો કરવામાં આવે તો પાશ્ચાત્ય પ્રજાઓને જ્ઞાન થવા લાગશે કે, પૌર્વાત્ય પ્રજાઓને પોતાને વિષે કંઈ કહેવાતું છે, અને વિદેશીય રાજ્યનાં “ સુખો ” નો સંપૂર્ણ સ્વીકાર હિન્દમાં કરવામાં આવતો નથી.

આવું એક અભિપ્રાય છે કે ઉદાહરણ હું આ

૬૪૪ માં પ્રયાગ (અલ્લાહાબાદ) માં ગંગા ચમુનાના સંગમ ઉપર હર્ષે કરેલો પંચોતેર દિવસોનો ઉત્સવ છે, જેમાં હુઆન દુસંગ હાજર હતો. આગલાં પાંચ વર્ષોનો ધનસંગ્રહ સાધુ સંન્યાસીઓ અને ગરીબ લોકોને વહેંચી આપવાને માટે “ પોતાના પૂર્વજોના રીવાજ અનુસાર ” ત્રીશ વર્ષો સુધી પ્રતિ પાંચ વર્ષે હર્ષે આવો ઉત્સવ કર્યો હતો. આરારે પાંચ લાખ લોકો એકઠા થતા, પ્રથમ ત્રણ દિવસોમાં બુદ્ધ, સૂર્ય અને શિવનું નામ દઈને દાન આપવામાં આવતું; ચોથે દિવસે ૧૦,૦૦૦ બુદ્ધધર્મી સાધુઓને પ્રત્યેકને ૧૦૦ સોના મહોરો, એક મોટી અને એક રૂનું વસ્ત્ર આપવામાં આવતાં હતાં; ત્યાર પછી વીસ દિવસો સુધી બ્રાહ્મણોને દાન આપવામાં આવતું, દસ દિવસો સુધી “નાસ્તીકો”ને દાન અપાતું; એક માસ સુધી ગરીબોને, અપંગોને અને ગાતાથોને. અરેબો, હસ્તીઓ અને સેનાની સામગ્રી શિવાય હર્ષે પોતાનાં અંગત ઝંવેચ્યત સહિત સર્વસ્વ આપી દેતો. અને આ પ્રમાણે પ્રતિ પાંચ વર્ષે થતું. આ મહોત્સવ પ્રતિ બાર વર્ષે અદ્યાપિ કરવામાં આવે છે, પરંતુ રાજ હર્ષ નથી અને દાન પણ અપાતું નથી. તેગજ, એવો રાજ હોય તો પણ દેશમાં આવો પાંચવાર્ષિક ધનસંગ્રહ થઈ શકે નહિ. ઇસ્ટ ઈન્ડિયા કંપનીના આગમન સમયે જે મહાન વ્યાપારી, કારીગરી કરતાર અને વ્યાપાર ચલાવનાર વર્ગો અસ્તિત્વમાં હતા, તેને માત્ર એક પ્રચંડ અને આબાદ અંગની મજૂરી કરતાર વર્ગજ શક્ય બનાવી શકે; ઇતિહાસ આ સત્ય વાતોની સાક્ષી પૂરે છે. સમ્રાટો, રાજ્યો અને સરદારો ખાસે અનર્ગલ દ્રવ્ય હતું; કેમકે તેઓ દ્રવ્યવાન લોકો પર રાજ્ય કરતા હતા, અને તેમની આબાદાનીને પોષતા હતા. સર વિલિયમ હંટરે લખ્યું ત્યારે “ ૪,૦૦,૦૦,૦૦૦ લોકોને કદાપિ પેટ ભરીને ખોરાક મળતો ન હતો; ” અને તેના કરતાં વધારે મોટી સંખ્યા આજે તે સ્થિતિમાં છે.

જ્યાં સુધી પ્રજાની અંદર અંદર હિન્દુ રાજ્યો વચ્ચે યુદ્ધો થતાં હતાં ત્યાં સુધી જ્ઞાતિ પ્રકૃતિએ સુધ્ધ કરવાતું કંઈ. કવિઓને સોંપ્યું

હતું; આમ્ય સંસ્થાની સર્વવ્યાપક પંચાયતે સંપૂર્ણ મહત્વનું આમ્ય-જીવન સાંત પ્રકારે ચલાવતી હતી, અને હુઆન રૂસોગ નોંધ લે છે કે, જ્યારે નજીકમાં યુદ્ધ ચાલી રહ્યું હોય ત્યારે આમ્યજનો સાંતિથી પોતાનું ખેતીવાડીનું કાર્ય કર્યા જતા હતા; સંઘામ કરતા સરદારોની રાજ્યનીતિ આમ્યજનોનું રક્ષણ કરવાની હતી કેમકે તેમની મજૂરી ઉપર તેઓ જે દેશપર રાજ્ય કરવાની આશા રાખતા તેની આખાદાનીનો આધાર હતો. ફક્ત હવે લોકો જેવા લૂંટ કરનારાઓ પ્રદેશ ઉગ્ગ્રહ કરતા અને તેમનાં એ કાર્યો સ્થાનિક હતાં.

સામાન્ય જીવન સ્વરૂપ ફેરફાર સહિત કેટલું બધું ચાલે છે, તેનો ખ્યાલ આને મલબારના જીવનની સાથે તેજ જલ્લામાં ઇ. સ. ૧૨૬૨ માં તે સંમયના ફેરફારમાં માર્કી પોલોએ કરેલા અવલોકનના વર્ણન સાથે મુકાબલો કરતાં આવી શકશે. તેણે કહ્યું છે કે, લોકો માત્ર એક વસ્ત્ર પરિધાન કરે છે. સ્ત્રીઓ પોતાના મૃત પતિઓ સાથે બળી મરે છે. ઘણા ગૌપૂત્ર કરે છે. તેઓ પોતાનાં ગૃહો ગાયતા છાણથી લીંપે છે અને જમીનપર જસે છે. તેઓ તંબોલ ચાવે છે. દેઇલ (તિને-વેલીમાં, કન્યાલ) મોટું અને ઉમદા શહેર છે, જ્યાં પશ્ચિમમાંથી આવતાં સર્વ વહાણો બંદર કરે છે. કોઇલુંમ (કવીલોન) માં સુંક, મરી અને સુંદર ગળી પાકે છે. અનાજ ઉગાડવામાં આવતું નથી, માત્ર ચોખા. ગોશરાત (ગુનરાત) માં મરી, સુંક, ગળી અને કપાસ પાકે છે અને સુંદર ચટાઇઓ બનાવવામાં આવે છે. ચાણા (મુખાઇની પાસે) ચામડું, સાબરશીશુ અને ૩ નિકાસ કરે છે અને સોનું, ચાંદી, તાંબું અને બીજી ચીજો આયાત કરે છે. સુંદર સાબર-શીંગાં ઘણા મોટા પ્રમાણમાં નિકાસ કરવામાં આવ્યાં હોય એમ લાગે છે. ૧૪ મા, ૧૫ મા અને ૧૬ મા સૈકામાં અન્ય પ્રવાસીઓ એવી સાક્ષી આપે છે. હાલશે વર્ષો સુધી હિન્દો આપાર પ્રચંડ હતા, અને પ્લીની ધી એલ્ડર " પોતાના " નેચરલ હીસ્ટરી " નામક ગ્રંથમાં (આશરે ઇ. સ. ૭૭)^૧ ર્ધ્યાંદ કરે છે કે

રોમન સામ્રાજ્યમાંથી હિન્દ, અરબસ્તાન, અને ચીનમાં પ્રતિ વર્ષ જતા સોનાનું શોષણ ૧૦,૦૦,૦૦,૦૦૦ સેસ્ટર્શીઆથી કદાપિ ઓછું હતું નહિ, " તેના બદલામાં તેનો પોતાનો માલ આવે છે, જે મૂળ કીંમત કરતાં પૂરેપૂરી સોગણી કીંમતે વેચવામાં આવે છે. " તે કટાક્ષ પૂર્વક કહે છે, " આપણા ભોગવિલાસો અને સ્ત્રીઓને લીધે આપણને તેટલો ખર્ચ પાડે છે. " ૨

હિન્દમાં ઇસ્લામ.

હવે હિન્દના ઇતિહાસમાં એક નવીન તત્ત્વ પ્રવેશ કરે છે; એ તત્ત્વને પચાવવાની ક્રિયા અઘાપિ ચાલુ છે, તેનાથી ઉભય પક્ષોમાં અનિવાર્ય પ્રકારે ખળભળાટ અને પુષ્કળ અનિષ્ઠ લાગણી ઉત્પન્ન થયાં, પરંતુ હિન્દી પ્રજાના બાંધકામમાં અત્યંત મૂલ્યવાન દ્રવ્યો તેણે આણ્યાં, રાષ્ટ્રીયત્વને તેણે સમૃદ્ધ બનાવ્યું અને તેના બહુ-મુખી પ્રકારમાં નવાં મુખો ઉમેર્યાં. જેમ " સંકસન અને નોરમન અને ડેઇન, " અન્ય તત્ત્વોની વાત ન કરીએ તો, એ અંગ્રેજો છે, અને જેમ અંગ્રેજો અને સ્કોટ અને આઇરીશનું એક રાજ્ય બનેલું છે, અને આઠસો વર્ષો સુધી આયરીશો હજી ભળી ગયાં નથી, તેમ હિન્દમાં હિન્દીઓ, ઇરાનીઓ (પારસીઓ) અને મુસલમાનોની અઘાપિ સંપૂર્ણ એક પ્રજા બની નથી, ભેકે મોટી ઝડપથી તેઓ એક બનતા જાય છે. અત્યાર સુધી હિન્દમાં હિન્દુ પ્રજા હતી, હવે પૂર્વના નેટલીન સંક્ષિપ્ત રીતે મહોમેદનોના હિન્દમાં પ્રવેશ અને તેમના સ્થિર થયાની રૂપ-રેખા આપણે દોરવી લેઈએ.

૧, પૃ. ૧૦૧. પાક વૃદ્ધ વૃદ્ધ છે, કેટલાક ૫૦૦ x ૧,૦૦,૦૦૦=૫,૦૦,૦૦,૦૦૦ આપે છે, બીજાઓ " ઇમ્પીરીયલ ગેઝેટીયર " માં આખ્યા પ્રમાણે ૫, ૫૦,૦૦,૦૦૦ કહે છે.

૨ " હિન્દી સામ્રાજ્યનું ઇમ્પીરીયલ ગેઝેટીયર " એક બીજા પાકમાંથી આ ૧૦,૦૦,૦૦,૦૦૦ માંથી ૫, ૫૦,૦૦,૦૦૦ હિન્દને લાગ આવતા ગણે છે, અને તેની કીંમત ૪,૫૮,૦૦૦ પાઉંડ ગણે છે. આ ગણતરીમાં પણ ખામી છે, કેમ કે સેસ્ટરશ્યમની કીંમત ૨૫ મો ૨૪ પેન્સ સુધી વહેતી હતી.

આપણે જોયું છે કે, આઠમા સૈકાના પ્રારંભમાં આરબોએ સીંધ પર આક્રમણ કર્યું અને તે જીતી લીધું, અને બાખ્ષાએ તેમને રજપુતાનામાંથી પાછા હાંકી કાઢ્યા. રજપુતાનામાં રાજ્યોનો સમૂહ હતો, પ્રત્યેકમાં તેનો પોતાનો સરદાર હતો, તે યુદ્ધ-પ્રેમી, શરવીર અને એકમેક સાથે સદૈવ યુદ્ધ કરતા હતા, અને તેથી એક પચગંબર, એક ગ્રંથ, અને તે ઉલયતું સંરક્ષણ કરનારી તલવાર પર આધાર રાખનાર ધર્મના ચોક્કાઓ સામે તે નબળો બચાવ કરતા હતા. સમગ્ર ઇતિહાસ શાયરૂણી, અદ્ભૂત પરાક્રમનો છે, તે પરાક્રમ અખંડ ક્ષણોથી નિષ્ફળ બની જતું, અને તેથી દુશ્મન બનેલા બંધુ વિરુદ્ધ સામાન્ય શત્રુ સાથે સંકોપ મિત્રતા બંધાતી.

રજપુતો પાછા હાંક્યા ત્યાર પછી પંજાબ અને સીંધના ઉપલા પ્રદેશના ઝાઝા ભાગના બનેલા રાજ્યને જ્યારે ઇ. સ. ૯૮૬ માં અફઘાનીસ્તાન-ગીઝનીનો સુલતાન સખકતગીન ચઢી આવ્યો ત્યારે મુસ્લીમો સામે થતું પડ્યું, અને કેટલાક સંગ્રામો પછી તે પેશાવરમાં સ્થાયી થયા. તેના પુત્ર મહમ્મદે ઇ. સ. ૧૦૦૧ અને ૧૦૨૪ ની વચ્ચે હિન્દુસ્તાન ઉપર સત્તર ચઢાઈઓ કરી, તે દેશની અંદરના ભાગમાં ત્રણ માસની કુચ કરવાને એકટોબરમાં નીકળતો, અને લૂંટપીસોંપ પામતો ત્યારે પાછો ફરતો, પરંતુ ઇ. સ. ૧૦૨૧ થી તેણે લાહોરનો મજબૂત કબજો રાખ્યો હતો. તે ઇ. સ. ૧૦૩૦ માં મૃત્યુ પામ્યો. તે પછીનાં પાંચ સૈકાંમાં અખંડ ક્ષણ થયા. સામાન્યતા ભાગલા પડી ગયા હતા, પ્રત્યેક વિભાગનો પૃથક્ સરદાર હતો, અને તે પોતાના પાડોશી સાથે યુદ્ધ કરતો. હન લોકોના રાજ્યથી વિભાગો પડેલા દેખાય છે. ડોન્સ્ટન્ટીનોપલની સલ્તનત પડી ભાંગી પડી જેમ લૂંટારા ઝંરનો યુરોપમાં યુદ્ધ કરતા હતા તે પ્રમાણે ટાળાઓ અને તેમના સરદારો હિન્દમાં યુદ્ધ કરતાં. આક્રમણ કરનારાઓએ તેનો કુદરતી લાભ લીધો, જેમાંથી કોઈ પણ બાજુનો, ખાસ કરીને વધારે નિર્બળ બાજુનો પક્ષ તેઓ કરતા, અને જ્યારે બલવાન પક્ષ ક્યંટાઈ બચ ત્યાર પછી નિર્બળ પક્ષનો વિનાશ કરતા. રજપુતાના અને પંજાબ ઉલયમાં રજપુત સરદારો પરસ્પર અખંડ

યુદ્ધ કરતા હતા, અને અરેરે, રજપુતોની વિરુદ્ધ મુસ્લીમોનો પક્ષ લેતા, અને તેમાં જ્યાંજ્યાં પ્રાપ્ત કરતા; ઇ. સ. ૧૧૬૪ માં દિલ્હીની ગાદીએ પૃથ્વી-રાજ આવ્યો, તેણે મુસલમાનોને હિતમિત્ર કરીને લાહોરમાં પાછા હાંકી કાઢ્યા, પરંતુ ૧૧૯૩ માં છેલ્લો સંગ્રામ કર્યો, શરવીર ચુનંદા રજપુતો તેની પાસે હતા, પરંતુ કેટલાક તેની વિરુદ્ધ હતા, રાણોના રણસેન માં ઢગલા થયા ત્યાં સુધી તેમણે યુદ્ધ કર્યું, તેમાંના ૧૩,૦૦૦ “ધગ્ગરના કીનારાઓ ઉપર નિદ્રાવશ થયા;” અને ભાટ ચારણોનો પ્રિય તે રાજ અરેરે, મૃત્યુની વ્યર્થ શોધમાં પોતાનાં પડી ગયલા અશ્વની હેઠળ પકડાઈ ગયો, તેને કદ કરવામાં આવ્યો, તેને પકડનારાઓના એક મેળના પ્રત્યુત્તરમાં તેણે કદ ઉપહાસ કર્યો અને અજરથી તેના પ્રાણ લેવામાં આવ્યા; દિલ્હીની હિન્દુ ગાદી ખાલી પડી. તેની પર પકાણુ ખેડા, રાજ્ય કરવા લાગ્યા, અને યુદ્ધ કર્યું, વિજય મેળવ્યો અને પરાજય પામ્યા; અને એ પ્રમાણે ઉત્તર હિન્દમાં ઘણા સંગ્રામો થયા, અફઘાનીસ્તાનમાંથી ચઢાઈઓ કરવામાં આવી, અને પ્રતિસ્પર્ધી મહોમેદન સરદારો આવ્યા અને ફેરફારો થયા, પકાણુ, તાર્તારો, મુગલો, અંતે બાબર અને તેના તુર્ક અને મોગલો ઇ. સ. ૧૫૧૯, ૧૫૨૦ અને ૧૫૨૪ માં આવ્યા, અને છેવટે ૧૫૨૬ માં પકાણુ સુલતાન હમ્રાહીમ લોદી સાથે ખાણીપતતું યુદ્ધ થયું, અને દિલ્હીમાં તેને હિન્દનો સમ્રાટ બહેર કરવામાં આવ્યો. “મહાન્ મોગલોમાં તે પ્રથમ હતો.”

પરંતુ કાણુબર આપણે બાજુએ ફરવું જોઈએ અને દક્ષિણત્વ વિહંગાવલોકન કરવાને પાછા દોડવું જોઈએ, જ્યાં કેટલાક સમય પછી મુસલમાનો અને હિન્દુઓએ રાજ્યને માટે યુદ્ધ કર્યું, અને અંતે મરાઠા સત્તાનો ઉદય થયો. આપણે બાજુએ જોઈએ કે, આશરે ઇ. સ. ૨૩૦ માં આંધ્ર રાજ્ય અદ્વૈત યદુ ગયું હતું; અને નર્મદાની દક્ષિણે દખ્ખણનો ચિરાજ ઉચ્ચ સમપ્રદેશ એક વાર ફરીથી બનાવોથી ભરપૂર ઇતિહાસતું દરથ રજુ કરે છે, જ્યારે અગ્નિ દેવના રજપુતો ચાલુક્યો અથવા સોલંકીઓના એક દ્વંદ્વબના સરદારે દખ્ખણ જીતી લીધું અને

આશરે ઇ. સ. ૫૫૦ માં રાજ્ય સ્થાપ્યું, અને બિલપુર જિલ્લામાં વાતપીમાં ઐત્તર્યયુક્ત અને સરસ રીતે રાજ્ય કર્યું. એક સૈકામાં તે વંશ બળવાન અને વિખ્યાત બની ગયો, અને અજંટાની એક ગુફાના ચિત્રમાં જાતાવવામાં આવ્યા પ્રમાણે ધરાનના બીજા પુરાણી સાથે એલચીમંડળને વિનિમય કર્યો હતો. પહલ્લેના અને બીજા સાથેના અનેક સંશ્રામોમાં આપણા સમય વ્યતીત કરવાની આવશ્યકતા નથી; એટલું બસ છે કે, દૃષ્ટાંત અને મહારાષ્ટ્રમાં ચાલુક્ય રાજ્ય ઇ. સ. ૧૧૬૦ સુધી ચાલુ રહ્યું; પછાણ મહમ્મદ ધોરી દિલ્હીની ગાદીએ બેઠો તે પહેલાં થોડા સમય સુધી. ત્યાર પછી એક સો વર્ષ, ૧૨૬૪ માં, ચીતોડને હુનર કર્યા પછી સુલતાન અલ્લાઉદ્દીને દૃષ્ટાંત પર આક્રમણ કર્યું, અને ચાલુક્યોની પછી ચાલુક્યો થયા હતા તેમને કચ્છી નાખ્યા, અને જાંડણી તરીકે છ મહુ મોતી, બે મહુ હીરા અને બીજાં ઝવેરાત લીધાં. (એક મહુ = ૮૨ પાઉંડ એવોર્ડ પોઇસ.) ૧૩૦૯ માં તેના મહમ્મદનીશ મલીક કાફરે આક્રમણ કર્યું, તે દક્ષિણમાં રામેશ્વર સુધી ફરી વળ્યો, જ્યાં તેણે એક મસજિદ બાંધી, અને ત્યાર પછી જ્યાંથી આવ્યો ત્યાં પાછો ફર્યો; અને ઇ. સ. ૧૩૩૬ માં કૃષ્ણા નદીની દક્ષિણે અને ગુંગમદ્રા નદીની પશ્ચિમે, ચોલ રાજ્યને તેનાથી ભિન્ન પાંડનાર વિજયનગરનું મહાન હિન્દુ રાજ્ય અસ્તિત્વમાં આવ્યું, જેણે મુસલમાનોની વિહસતી સત્તા હોવા છતાં બે સદ્ગુણ સુધી પોતાનું ગર્વપૂર્ણ સ્થાન ટકાવી રાખ્યું.

પરંતુ મુકેલી કથા તરફ આપણે પુનઃ દૃષ્ટિ કરીએ છીએ કે, વૃદ્ધી નતીના, તૈમુરલંગનો વંશજ બાબર, સુપ્રકાશિત મુગલવંશનો સ્થાપક દિલ્હીની ગાદીએ બેઠો. બાણીપત પછી બે વર્ષે નવીન સમ્રાટ અને રજપૂતો વચ્ચે ફતેહપુર સીક્રીમાં મહાન સંશ્રામ થયો, અને તેણે વિજય પ્રાપ્ત કર્યો, અને ઇ. સ. ૧૫૩૦ માં ચાર વર્ષ પછી તે મૃત્યુ પામ્યો. પછી તેનો પુત્ર હંમાયુ સમ્રાટ બન્યો, પરંતુ એક પછાણ સરદારે તેને હાંકી કાઢ્યો અને તે ૧૫૪૩ માં કંદહાર નાસી ગયા, ૧૫૫૫ માં પાછો આવ્યો; કેમકે તેના બાર વર્ષની વયના પુત્ર અકબરે તે પછાણ પર વિજય મેળવ્યો, અને

પોતાના પિતાને માટે દિલ્હીના દરવાજા પુનઃ બાંધ્યા. ઇ. સ. ૧૫૫૬માં અકબર ગાદીએ આવ્યો, તે હિન્દનો સર્વથી મહાન મહોમ્મદન સમ્રાટ બન્યો કદાચિત્ તેના નામને ફક્ત એક જ ગંભીર કલંક લાગ્યું છે—અને તે સમયે તેનું વય માત્ર ચૌદ વર્ષનું હતું—તે ઇ. સ. ૧૫૫૭માં ચીતોડનો નાશ કર્યો, એટલે જો મહાન હતો કે, તેણે હિન્દુ અને મુસલમાનને એકઠા કર્યા; હિન્દુ રાજકુમારીઓ જહાંગીર (સલીમ) અને શાહજહાં સમ્રાટોની માતાઓ હતી; તેની ફૈજમાં રજપૂતો સરદારો હતા, અને તેના રાજ્યમાં પ્રધાનો હતા; રજપૂત માનસાઈ તેનો મોટામાં મોટો સરદાર હતો, રાજ ટોડરમલ તેનો મોટામાં મોટો પ્રધાન હતો. અકબરનું સ્વપ્ન એક સંયુક્ત હિન્દ બનાવવાનું હતું, અને જો કે કેટલાંક રજપૂત રાજ્યોએ અંત સુધી તેનો વિરોધ કર્યો તથાપિ તેણે અન્દ્રપ્રેશ મૈથિલા સામ્રાજ્યનાં સૂત્રો નવેસર હાથે કર્યાં હતાં. તેણે સિદ્ધાંત બાંધ્યા કે, સર્વ ધર્મોના મહુઓ પ્રતિ કાયદાની દૃષ્ટિ સમાન છે; ધર્મના ભેદ વિના સત્તાની સર્વ જગ્યાઓ શક્તિવાળા પુરોહિતે માટે તેણે શુદ્ધી રાખી હતી; બદીવાનોની શુદ્ધામિત્રી, મુસલમાનો ન હોય તેમની પરનો જજ્યા વેરો અને હિન્દુ યાત્રાળુઓ પરનો વેરો તેણે નષ્ટ કર્યો હતાં. પોતાના પતિની ચિતામાં વિધવાને બળા મરવાની ફરજ પાડવાની તેણે મના કરી, વિધવા પુનર્લગ્ન કાયદેસર કરાવ્યાં, બાળલગ્ન અને યજ્ઞોમાં પ્રાણી-હાંસાનો અટકાવ કર્યો. " વળી તેણે જે જમીન પદ્ધતિ કાઢી તેનાથી પુષ્કળ સંતોષ ઉદ્ભવ્યો. ફળદ્રુપતા પ્રમાણે તેણે જમીનના ત્રણ વર્ગો પાડ્યા. ઓગણીસ વર્ગોની સરાસરીથી નીપજની કીમત નક્કી કરવામાં આવી, જમીન મહેસુલ અને લશ્કરના નીભાવને માટે સરકાર એક વૃત્તીયાંશ લેતી, જે દરવર્ષે ૨,૨૦ લાખ પાઉંડ જેટલી થતી, જમીન વેરાથી ૧,૬૫ લાખથી ૧,૭૫ લાખ પાઉંડ મળતા; અન્ય સર્વ વેરાઓ નષ્ટ કરવામાં આવ્યા. પ્રત્યેક દશ વર્ષોએ જમાબંદી થતી.

સમ્રાટ જહાંગીરે ઇ. સ. ૧૬૦૫ માં ગાદીએ આવતાં પોતાના પિતાનું કાર્ય મજબુત કરવાને હાંધ પણ કર્યું નહિ, પરંતુ તેણે એક માત્ર એવી કરી કે

તેથી તેના વંશને હાની પહોંચી. ઇ. સ. ૧૬૧૩માં પોતાના રાજ્યમાં તેણે અંગ્રેજોને વ્યાપાર કરવાની પરવાનગી આપી, અને સુરત, ખંભાત, ઘોઘા અને અમદાવાદમાં કોઠીઓ નાંખવામાં આવી. બે વર્ષ પછી સર ચોમસ રો પ્રથમ જેમ્સના એલચી તરીકે તેની પાસે આવ્યો. તેનો જમીન વેરો ૧,૭૫ લાખ પાઉંડ જેટલો હતો. શાહજહાંના સમયમાં, ઇ. સ. ૧૬૨૭-૧૬૫૮, નવી જીતોને લીધે જમીન-વેરો ૨,૨૦ લાખ પાઉંડ થયો. તેણે પોતાના દાદાની રાજનીતિ ચાલુ રાખી; અને બીજાઓએ આ હકમના માર્ગનું અનુસરણ કર્યું હોત તો અર્વાચીન હિન્દમાં હિન્દુ-મુસલમાન પ્રજા ઉપસ્થિત થાત નહિ પરંતુ વિનાશક ઔરંગઝેબ ગાદીએ આવ્યો, અને તેના જીતોમાં અને તેનાં નિર્દય કાર્યોથી તેની પ્રજા ખંડ કરવાને ઉશ્કેરાઈ. અંતે, પ્રત્યેક બાજુએ બળવા ફાટી નીકળ્યા, તેના પુત્રોએ ખંડ કર્યો, ફરજમાં વધારો થયો, પ્રત્યેક પ્રકારની ગેરવ્યવસ્થા થઈ, અને પોતે જે સામ્રાજ્ય હિન્નસિન્ન કરી નાખ્યું હતું, તેનાં ખંડીયેરોમાં એકલો અને સંતપ્ત તે ઇ. સ. ૧૭૦૬ માં મૃત્યુ પામ્યો. તે ગાદીએ બેઠો તેની સાથે સંયુક્ત હિન્દની આશા અદૃશ્ય થઈ, અને તેનું મૃત્યુ થયું ત્યારે અકબરનું કાર્ય નષ્ટ થયું હતું. આર્થિક દૃષ્ટિએ તેનું દૈન્ય પ્રચંડ હતું; વળી તેની જીતોએ તેની જમીન મહેસુલમાં વધારો કર્યો, અને ૩,૮૦ લાખ પાઉંડ જેટલી કરી. સો વર્ષો પછી, હજી તે ૩,૪૫,૦૬,૬૪૦ પાઉંડ હતી.

શાહજહાં શાહી ગાદી પર આવ્યો તે વર્ષે એક બાળકનો જન્મ થયો, જે મુગલ સત્તાને ડોલાવવાને સૂત્રો હતો; તે શિવાજી હતો, “ઇ. સ. ૧૬૭૪ માં હિન્દુ સમ્રાટ તરીકે રાયગઢમાં તેનો રાજ્યાભિષેક કરવામાં આવ્યો, અને દક્ષિણનું મરાઠા રાજ્ય ઉત્તરના મુગલ રાજ્યની સામે થયું.”

પ્રજાની સ્થિતિ.

યુધ્ધ, લૂટફોટો અને ચઢાઈઓનાં આ સૈકાં-

૧. “ માતૃભૂમિનાં બાળકો ” પૃષ્ઠો. ૧૪૩, ૧૪૫, ૧૬૫ માંથી ઉતારા લેવામાં આવ્યા છે.

ઓમાં ઉત્તર હિન્દની પ્રજાની સ્થિતિ કેવી હતી? જે પ્રજાસીઓએ તેનું અવલોકન કર્યું હતું, કમાણી કરવાના હક્કને માટે જે વ્યાપારીઓ કલહ કરતા અને કાવાદાવા કરતા તે વ્યાપારીઓ પાસેથી ઉત્તર મળે છે. તેમનામાં અત્યંત કટુ વિચારો ધુસી ગયા હતા અને તેઓ “ નાસ્તીક ” અને “ નાસ્તીક રીવાજો ” વિષે બોલે છે, પરંતુ તેઓ સારા સોદા કરતા, અને ખરીદી, પુષ્કળ ખરીદી કરતા, તેમાંથી પુષ્કળ કમાણી કરીને પુનઃ વેચતા અને પોતાના વ્યાપારમાંથી સમૃદ્ધ બનીને યુરોપમાં મરી જતા.

કોલબર્નને પોતે લખેલા પત્રમાં બર્નીઅર, સત્તર સૈકાંઓ પૂર્વે પ્લીનીના કરતાં પણ વિશેષ તીવ્ર કૃપાંક કરે છે કે, “ આ હિન્દુસ્તાન એવો અગાધ ખાડો છે, જેમાં દુનીયાનાં સોના ચાંદીના મોટા ભાગને સર્વ બાજુઓએથી અંદર જવાના પુષ્કળ માર્ગો મળે છે, અને ભાગ્યેજ એકાદ માર્ગ બહાર નીકળવાનો મળે છે. ” મહાન મુગલના લશ્કરી બળના આભેદુળ વર્ણન પછી તે તેના અનર્ગલ બળના, સોના અને ચાંદી અને જવાહીરનું વર્ણન આપે છે, “ મોતીઓ અને સર્વ પ્રકારનાં અમૂલ્ય રત્નોનો મોટો ઢગલો... એક રાજ્યગાદી તે સર્વથી ખીચાખીચ આચ્છાદિત છે. ” સ્ત્રીઓ વીંટીઓ અને કલ્કાં; હાસે, એરંગી અને નાકની નંથનીઓ પહેરે છે; તૈયાર. બનાવવામાં આવતા માલના અદ્ભૂત જથ્થાથી તેને સર્વથી અધિક આશ્ચર્ય ઉપજે છે, “ ભરતકામ, ભરેલાં રેશમી વસ્ત્રો, પાઘડીઓ માટે સોનાના તોરા, રૂપેરી અને સોનાનાં વસ્ત્રો, કીનખાખ, સોનાનું શુંથણ કામ ”-દેખીતી રીતે તે અનર્થ ગયો છે. સોનેરી પાઘડીવાળા, અને કીરાઓની છાંટ અને નાનકડા સૂર્ય સમાન પ્રકારના અનુપમ પોખરાજવાળા, અને કટિ સુધી પહોંચતી મોતીની હારોના મોટા ઘેરવાળા સમ્રાટનું વર્ણન કરવાને તેને ભાગ્યેજ શબ્દો મળી શકે છે, અને એ પ્રમાણે વર્ણનનાં પૃષ્ઠો તેણે લખ્યાં છે. ટંવરનીઅર લગભગ તેજુજ તેનું વર્ણન આપે છે, તેની સાત ગાદીઓ હતી, અદ્ભૂત મયૂરાસન હતું, જેમાં મયૂરની પૃષ્ઠના કુદરતી રંગોનાં રત્નો જડવામાં આવ્યાં હતાં, જેની કીંમત તે ૬૫,૦૦,૦૦૦ પાઉંડ

કરે છે; તૈયાર ખંનાવવામાં આવેલા માલનાં તે અતિ સંપૂર્ણ વર્ણનો આપે છે. “ બંગાલના રાજ્યનું એક ગામ ”, કાસમખાંડર પ્રતિ વર્ષે રેશમની ૨૨,૦૦૦ ગાંસડીઓ નીકાસ કરતું, જેનું વળત “ ૧૬ ઔસના રતલ પ્રમાણે ૨૨,૦૦,૦૦૦ રતલ થતું. ” ચાંદી અને સોનાની ચટાઈઓ, સોના અને ચાંદીના પટાની સાદીન, કળાનાં અતિ સુંદર કામો, સૂક્ષ્મ કોતરકામ અને અન્ય ચુનંદા પદાર્થોની અનંત યાદીઓ સત્ય હકીકતો આપોઆપ જાણી ઉઠે છે. આ પ્રયત્ન દ્વંચે “ ધનનું વૃદ્ધિ હલાવવાને ” યુરોપીઓને અંહીયાં આવવા આકર્ષ્યા; વિજયી નીવડેલા (એ ઝાડ) હલાવનારાઓ જે વાતો પાછી લઈ ગયા, તેમણે સુવર્ણ ભૂમી તરફ ખીલ્યોને આકર્ષ્યા. આ દેશને વિષે દિલ્હીમાં ૧૮ મા સૈકાના મધ્ય-ભાગમાં લખ્યું હતું કે, “ તેની જમીન પર વેરાયલા અનાજથી દૂર દેશની પ્રજાઓને ખોરાક પૂરો પડતો હતો. ” આ અશ્રુતપૂર્વ દૃશ્યમાં ભાગ પડાવવાને, પ્રથમ અંગ્રેજ કોઠીઓ પશ્ચિમ કીનારા પર સ્થાપવામાં આવી હતી.

હિન્દી રાજ્ય, સુસલમાન તેમજ હિન્દુ, હેઠળ હિન્દની આબાદીનો પૂરાવો હિન્દની સમૃદ્ધિમાં છે. દેશમાં કેટલેક સ્થળે પ્રસંગોપાત વિઝહોના લીસોટા દેખાતા; ગામડીઓ, કારીગરો, વ્યાપારીઓ પ્રત્યેક સ્થળે, હંમેશાં ઉદ્યોગપૂર્વક કાર્ય કરતા હતા. આંકમણ કરનારા હુમલાખોરો સઘળું ઉગાડ કરી નાખતા, અને પ્રવાસીઓ એવાં દૃશ્યો ભેટા અને નળે કે દેશની સામાન્ય સ્થિતિ તેઓ વિલોકતા હોય એવાં, તેમનાં, વર્ણનો આપતા. તેઓ પુષ્કળ દ્રવ્ય લઈ જતા, પરંતુ પેદા કરનારાઓ રહેતા અને ફરીથી તેનો સંચય કરતા. પરંતુ જ્યારે સુસલમાનો રાજ્યકર્તાઓ તરીકે સ્થાયી બની રહ્યા, ત્યારે તેમની પોતાની આબાદીનો આધાર પ્રજાની આબાદીપર રહેતો, અને તેઓ વિવેક પૂર્વક લેતા. તથાજ વંશના કીરોએ (ઇ. સ. ૧૩૫૧-૧૩૮૮) પોતાની પૂર્વે થઈ ગયેલા હિન્દુ રાજાઓની માફક પાણી પૂરું પાડનારાં ઘોડાં બાંધ કાઢ્યા, ખાદીઓ ઇત્યાદિ બાંધ્યાં. પાણી પૂરું પાડનાર સાધનોની આ સંભાળ હિન્દી રાજ્યકર્તાઓએ

વિશિષ્ટ ગુણ હતો, અને તેથી સૈકાંઓ થયાં જમીનને આવી અદ્ભુત ફળદ્રુપતા મળી. સદા પ્રયત્ન વિદેશીય વ્યાપાર ચાલુ રહ્યો, જમીન સમૃદ્ધ બની, અને તેઓ ભોગવિલાસની વસ્તુઓ અને વધારાની નીપજ નિકાસ કરતા. સૈકાના પોષણને માટે ભેઠતો, ખોરાક કદાપિ નિકાસ કરતા નહિ; સારાં વર્ષોનો તે ખોરાક નહારાં વર્ષોને માટે રહેતો. હમણાં ધિરન અને હિન્દ વચ્ચે ઝડપથી ચાલતા વ્યવહારનો એક ગેરલાભ એ છે કે, રાજ્યકર્તાઓ હવે રહેવાને આવતા નથી; પરંતુ અર્વાચીન રીતભાતોની સભ્યતાના નામમાં પ્રાચીન લૂટાડોની માફક ધન એકઠું કરે છે, અને તેમની માફક ઉપભોગને માટે પરદેશ લઈ જાય છે.

મરાઠા રાજ્ય.

હિન્દના દીર્ઘ ઇતિહાસમાં મરાઠા ઇતિહાસનું મહત્ત્વ દર્શાવવાનું અને વાચકને તેની પ્રેરણાના અને તેના બોધનું જ્ઞાન આપવાનું કાર્ય “ મરાઠા રાજ્યનો ઉદય ” નામક લઘુગ્રંથમાં માન. ન્યાયમૂર્તિ રાનડેએ જટલું ક્યું છે, તેટલું અન્ય કોઈ લેખકે ક્યું નથી.

જ્યારે દિલ્હીમાં મુગલ રાજ્યની ગાદી હતી ત્યારે દખ્ખણમાં ઇ. સ. ૧૩૪૭ માં સુસલમાનો તેનાથી સ્વતંત્ર બન્યા હતા, અને અલા-ઉદ-દીન હસનને રાજ તરીકે પસંદ કર્યો હતો, જેણે બ્રાહ્મણી રાજ્યની સ્થાપના કરી, જે ઇ. સ. ૧૪૮૪ થી ૧૫૭૨ સુધીમાં પાંચ રાજ્યોમાં વહેંચાઈ ગયું: વરાહ, અહમદનગર, ખીલપુર, બિદર, અને ગોલકોંડા; દિલ્હી સલ્તનત સાથેનાં તેમનાં યુદ્ધોથી સુસલમાન સત્તાનો સરળતાથી નાશ થઈ શક્યો. મરાઠા રાજ્યના ઉદય પૂર્વે મહાન હિન્દુ પુનરુદ્ધાર થયો હતો, તુકારામ, વેમન પંડિત, એકનાથ અને શિવાજીના ગુરૂ રામદાસ તેના પ્રાણદાતા હતા. શિવાજી પોતે અગમ્યવાદી હતા. અને તે દર્મ-વાદી બન્યા હતા. તેની નેમ રાષ્ટ્ર બાંધવાની હતી; તેનાં સાધનો સ્વદેશાભિમાન અને એક્સપ. તેનો બુદ્ધિ, તેની નેમ, તેનાં સાધનો, એ આજના હિન્દના રાષ્ટ્રીય પક્ષનાં બુદ્ધિ, નેમ, સાધનો છે; આધુનિક રાષ્ટ્રીય સંચાલન પૂર્વે હિન્દુ પુન-

રહ્યો થયો હતો; તેની એક જ નેમ, એ છે: હિન્દ એક રાષ્ટ્ર બને, તેનું હવે દેશાભિમાન અને સંપદરાવવાનો તેનો ઉદ્દેશ એ તેના વિજયનાં સાધનો છે. પોતાના પૂર્વગામી કરતાં તેમાં એટલો ભેદ છે કે, મુસલમાનોની વિરુદ્ધ યુદ્ધ કરવાને બદલે તે તેમને રાષ્ટ્રના અંગ તરીકે સ્વાગત આપે છે, તલવાર વાપરવાને બદલે તે કેળવણી, વક્તાસન અને કલમનો ઉપયોગ તરીકે ઉપયોગ કરે છે.

શિવાજીનું કાળજીપૂર્વક બંધાયેલું રાજ્ય બંધારણ ચંદ્રગુપ્ત-મૌર્યના કાર્યનું સ્મરણ કરાવે છે. પ્રથમ પેશ્વા, અથવા મુખ્ય મંત્રી હતો; મહી યુદ્ધ મંત્રી-સેનાપતિ; નાણાં ખાતાનો મંત્રી-અમાત્ય; એકાઉન્ટન્ટ-જનરલ (પંત સચિવ.); ખાનગી મંત્રી (મંત્રી); ધર્મ મંત્રી (પંડિતરાવ); મુખ્ય મંત્રી. પરંતુ નૂતન મહારાષ્ટ્રને અસ્તિત્વમાં આણનાર તો શિવાજી પોતે હતો, અને તેણે એવા પુરોષોને ઉત્પન્ન કર્યા કે તેમણે તેના મૃત્યુ-પછી મુગલ સત્તાનો અંત આણ્યો. ઉત્તરમાં સુરતથી દક્ષિણમાં હુબલી સુધી, પશ્ચિમમાં સમુદ્રતટથી વરાડ સુધી, પૂર્વમાં ગોવલકોંડા અને બિલપુર સુધી મહાન રાજ્યની સ્થાપના, ૧૬૭૪ માં રાયપુરમાં પાદશાહ તરીકે તેનો અભિષેક, ગોવલકોંડા અને બિલપુરના રાજ્યસ્થર્તાઓએ ખંડણી આપીને સર્વોપરી રાન તરીકે તેનો કરેલો અંગીકાર, ૧૭૮૦ માં તેનું મૃત્યુ-આ સર્વ કુરસદે વંચાય. તે મૃત્યુ પામ્યો, પરંતુ તેણે “ એક પ્રભને ઉત્પન્ન કરી હતી, ” અને ૧૬૮૨ માં મરાઠાઓને અને હુસલમાન રાજ્યોને કચડી નાખવાને ન્યાયે ઔરંગઝેબ આપ્યો, ત્યારે ને કે તેણે પોતાની પ્રચંડ સેના વડે પોતાની સમક્ષ સર્વનો પરાજય કર્યો, તથાપિ શિવાજીના લઘુપુત્ર રાનરામે મરાઠા અગ્રેસરોને પોતાની આસપાસ એકઠા કર્યા, અને વીશ વર્ષના મહાન સ્વાતંત્ર્ય વિગ્રહનો આરંભ કર્યો; તેના મૃત્યુ સમયે તેનો બત્રીસે શાહુ ગાદીએ આવ્યો અને વિગ્રહ ચાલુ રહ્યો, અંતે ૧૭૦૫ માં સંધિ થઈ પરંતુ તેનું પાલન કરવામાં ન આવ્યું; પચીસ વર્ષોના નિષ્ફળ વિગ્રહ પછી ઔરંગઝેબ ભગ્ન હૃદયે મૃત્યુ પામ્યો. શાહુને મુક્ટ ધારણ કરાવવામાં આવ્યો, તેણે પોતાના

દાદાનું રાજ્ય પુનઃ પ્રાપ્ત કર્યું; અને કચડો અને અસાંતિના દેટલાક સમય પછી, બાલાજી વિશ્વનાથ મરાઠા રાજ્યનો પેશ્વા બન્યો, અને હંટરના ઇતિહાસમાં અને રાનડેના ઇતિહાસમાં પણ તેને પ્રથમ પેશ્વા કહેવામાં આવે છે. તેણે મહાન મરાઠા સરદારોને એક ગાંઠે ગાંઠ્યા, મરાઠા રાજ્યસમૂહ બાંધ્યા જે સો વર્ષો સુધી નબળો, તેણે મુગલ સામ્રાજ્ય તોડ્યું, અને વ્યાવહારિક રીતે હિન્દપર રાજ્ય ચલાવ્યું. બાલાજી ૧૭૧૮ માં દિલ્હી કુચ કરી ગયો, અને બીજે વર્ષે દખ્ખણની જમીન મહેસુલ પર-શાહનો ચોથા આંસરદેશ મુખીનો લક્ષ્મણ કરવાની સમ્રાટને ફરજ પાડી, અને ન્યાયે ૧૭૨૦ માં તેનો પુત્ર બાજીરાવ ગાદીએ આવ્યો ત્યારે તેણે પેશ્વાઈ એટલી બધી બલવાન બનાવી હતી કે, બીન અને ત્રીન પેશ્વાઓના સમયમાં ધીમે ધીમે તેણે શુજરાત અને કાઠીયાવાડથી બંગાલ અને ઓરીસ્સા સુધી, દિલ્હીથી મહારાષ્ટ્ર સુધી પોતાની સત્તાનો વિસ્તાર કર્યો.

એ મહાન રાજ્યસમૂહનું મધ્યબિંદુ પુનામાં પેશ્વા હતો; કોંસલે સરદાર નાગપુરમાં હતો; હોલ્કર ઇદોરમાં હતો; સૌંધીયા ગ્વાલીઅરમાં; અને ગાયકવાડ વડોદરામાં. આ પાંચ મરાઠા શાખાઓ હતી, પ્રત્યેકનો સરદાર નોખો હતો. પાણીપતમાં અકબરના સામે યુદ્ધ કરતાં મરાઠાઓનો મોટો પરાજય થયો, તેથી અત્યંત ઉત્તરમાંથી તેઓ પાછા પડ્યા, પરંતુ ત્યાં તેમણે પોતાની સત્તા પુનઃ પ્રાપ્ત કરી, અને ૧૮૦૩ માં દિલ્હી સમ્રાટને પોતાના હાથમાં રમકડા તુલ્ય બનાવી દીધો. વસ્તુતઃ મરાઠાઓ હિન્દપર રાજ્ય કરતા હતા, સિવાય કે જ્યાં એક નવીન રાજ્ય પોતાનો માર્ગ કરી રહ્યું હતું, જેમ તેમની સત્તાથી મુસલમાનોની સત્તાનો અંત આવ્યો હતો, તેમ તે સત્તાથી તેમની સત્તાનો અંત આવ્યો. તે ગ્રેટબ્રિટનની સત્તા હતી.

હિન્દમાં બ્રિટિશો.

ન્યાયે મોગલ સલ્તનતનો સર્વ નબોમંડળના મધ્ય ભાગમાં હતો ત્યારથી મરાઠા સામ્રાજ્યનો કાળમાં હિન્દમાં યુરોપીય સામ્રાજ્યનું મધ્ય દીર્ઘ અને વિચિત્ર હતું, પરંતુ અંતે બ્રિટિશોનો

વિનય ધર્મો. પોર્ટુગીઝ, હથ, ફ્રેન્ચ, બ્રિટિશ આ પ્રમાણે વિદેશીય સાહસ કરનારાઓ વારા ફરતી આવ્યા, ૧૬૨૦ માં ડેન્માર્ક પણ આવી ગયું; ૧૭૨૨ માં ઓસ્ટ્રીઆના ઉપરીપણા હેકળ જર્મન સામ્રાજ્ય “ઓસ્ટ્રેન્ડ કંપની”નું દર્શન થયું; ૧૭૪૪ માં પ્રશીઆ-એમ્ડન કંપનીનું. હિંદી રંગભૂમીપર ભૂતાવણિ આવતી અને જતી હતી. તે સર્વ વ્યાપારની શોધમાં હતા. જ્યારે તેઓ યુદ્ધ કરતા ત્યારે તે વ્યાપારીઓનું યુદ્ધ હતું; સૈનિકો બહુધા પ્રરાક્રમની શોધ કરનારા હતા; યુરોપીય રાજ્યો શાંત ચિત્તે અવલોકન કરતાં હતાં, અને પ્રસંગાપાત થોડાક સૈનિકોની સહાય આપતાં હતાં, પરંતુ વાવટો વ્યાપારને માર્ગે જતો હતો. વાવટોને માર્ગે વ્યાપાર જતો ન હતો. અને યુદ્ધ સૈનિકોના યુદ્ધને બદલે વ્યાપારીઓનું યુદ્ધ હતું, તેઓ નામ, કિંવા સંધિની પરવા ન કરતા. માત્ર લાભની પરવા કરતા. હિંમતવાન વિવેકહીન પરાક્રમ શોધનારાઓ, દલાઈવની જેમ તેઓ બહુધા કહુંબના “નઠારા છોકરાઓ” જેવા હતા. સીપાઈઓના યુદ્ધ પછી “પંચ” “જેન કંપની”નો અને તેના ગુન્ડાઓનો ભયંકર મૃત્યુલેખ લખ્યો અને કંપનીએ રચેલું સામ્રાજ્ય તોજે લઈ લીધું ત્યારે રાણી વિક્ટોરીઆના ઉમદા ઢંદેરા, હિન્દની સ્વતંત્રતાના મહાન દસ્તાવેજ વડે તેણે નવીન યુગનો પ્રારંભ કર્યો. પરંતુ પરાક્રમે શોધનારાઓએ તે સામ્રાજ્યની રચના કરી તેની કથામાં અદ્ભુત હિંમત, દાવપેચ, અનીતિ જવામાં આવે છે-તેઓ “નાસ્તિક” સાથે કામ પાડતા ન હતા ?-દલાઈવની મોંઝક સમર્થ વ્યક્તિઓ પ્રતિભાવાન બનતી અને મહાન સૈનિકો પછી મહાન રાજ્યતંત્ર ચલાવનારાઓ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. પ્રારંભમાં જીતનો વિચાર કરવામાં આવ્યો ન હતો. કોઈ એવો ટોંગ કરતો નહિ કે પોને અહીંયાં “હિન્દના કલ્યાણને માટે” આવ્યો છે. તદ્દન સ્પષ્ટ કહીએ તો, હિન્દના પ્રયંડ દ્રવ્યે તેમને લલચાવ્યા હતા, જે દ્રવ્ય તેઓ ઉપભોગને માટે “સ્વદેશ” લઈ જવાના હતા; “ગોરા યુદ્ધનો ખોલ” સુવર્ણનો હતો સુગલ સામ્રાજ્યનો અધઃપાત અને રાજ્યો બની ગેંઠેલા સુખા અને, સ્વતંત્ર બનેલા સુખાઓનાં યુદ્ધો, એમણે તક

આપી. બ્રિટન સત્તાધારી બન્યું, કેમકે તેના રાજ્યમાં સ્વતંત્ર સંસ્થાઓનું સર્વથી અધિક ફળદ્રુપ બીજ હતું, કેમકે પોતાનીજ ભૂમિમાં અતિ સંગીન પાયા ઉપર પ્રભસત્તાક રાજ્યતંત્ર સ્થાપવાની અણીપર તે હતું, જેથી કરીને થોડા સમયને માટે તે ગુલામ બતાવે, પરંતુ તેના રાજ્યતંત્ર હેકળ અંતિમ સ્વાતંત્ર્ય અનિવાર્ય બને. તે સમયે ફ્રાન્સનો જીલમ જગબતીશીએ ચઢેલો હતો; છુટ્ટોનો રાજ્ય ચલાવતા અને ભોગવિલાસમાં રચ્યાપચ્યા રહેતા. હિન્દને પોતાના ભવિષ્યને સ્થિર દેખાણની આવશ્યકતા હતી, જે તેને એકત્ર બનાવીને અર્વાચીન સ્વરૂપમાં એક રાષ્ટ્ર બનાવે, જેથી કરીને સ્વતંત્ર પ્રભુઓમાં તે સ્વતંત્ર બની શકે. પ્રભુઓનાં ભાવિઓ દોરનાર દિવ્ય શક્તિઓને આ મધ્યપથવર્તી અને તાલીમ આપનાર સોપાનને માટે બ્રિટન સર્વથી વિશેષ યોગ્ય દેખાયું.

સોળમા સૈકાના પ્રારંભમાં પશ્ચિમ કીનારે કાલીકટ અને ગોઆમાં પોર્ટુગીઝોએ વ્યાપાર કરનારાં થાણાં સ્થાપ્યાં. સત્તરમા સૈકાના પ્રારંભમાં ડચ લોકો પૂર્વ કીનારાઓ પર વ્યાપાર કરતા હતા, ધણી કોઠીઓ તેમણે સ્થાપી હતી પરંતુ અનેક હારજીતો, યુદ્ધો અને સંઘ્રામો પછી અંતે તેઓ જવા ઇત્યાદિમાં-“ડચ ઇસ્ટ”માં સ્થાયી થઈ રહ્યા. ૧૫૩૭ માં ફ્રાન્સે કરડવાનો પ્રારંભ કર્યો, અને ૧૬૭૨ માં સુરત અને ગોવલ-કોડામાં પોતાની પ્રથમ કોઠીઓ સ્થાપી, અને ૧૬૭૨ માં પોંડીચેરીનો પ્રદેશ ખરીદ્યો; અઢારમા સૈકામાં મુખ્યત્વે કરીને દુબેની પ્રતિભાદારા હિન્દી સામ્રાજ્યની પ્રાપ્તિ માટે તેણે મહાન પ્રયત્ન કર્યો, અને તેને નિષ્ફળતા મળી.

૧૬૧૨ માં ડેન્માર્કને પ્રતિસ્પર્ધા કરવાની પ્રેરણા થઈ, અને તેણે એક ઇસ્ટ ઇન્ડીઆ કંપની રચી, પરંતુ સામ્રાજ્યપ્રાપ્તિના ખેલ ખેલવા જેટલું તે કદાપિ બલવાન ન હતું. મંગળાચરણમાં ૧૬૨૦ માં તાંજેર કીનારા પર તેનું વહાણ લાગ્યું, અને તે ભાગેલા વહાણમાંથી બચેલાઓનાં, રીલોટ કેપ નામના કેપ્ટન સિવાય, ખુનો કરવામાં આવ્યાં, તાંજેરના રાજ્યે તેને ત્રાંકવીબારમાં સ્થાયી થવાની પરવાનગી આપી. તે થાણું કદાપિ મહત્ત્વનું ન હતું, પરંતુ ૧૭૦૬ માં તેણે હિન્દમાં પ્રોટેસ્ટન્ટ

મીશનરીઓનો પ્રારંભ કર્યો અને સ્કૅલાર્શિપ (૧૭૫૦-૧૭૬૮) ત્રીચીનોપોલી, તાંતેર અને તીન્નેવેલીમાં મીશનોની સ્થાપના કરી; હિન્દમાં તે અઘાપિ મળજતમાં મળજત મીશનરી મધ્યસ્થળો છે. ઇંગ્લાંડે છેવટે ૧૮૪૫ માં બાલાસોર સહિત અને બંગાલ-માંના એક અન્ય મીશનરી થાણા-સીરામપોર સહિત તે થાણું ખરીદી લીધું. ૧૮૪૭ માં, ત્રાંકવીબાર મીશન લ્યુથરના અનુયાયીઓને સોંપી દેવામાં આવ્યું હતું. અરાઠમા સૈકાથી માંડીને સર્વ મીશનરી પ્રત્યક્ષ-અર્થન, અમેરીકન, ફ્રેન્ચ, ઇટાલીઅન, સ્વીસ-હિન્દમાં છુટ્ટી પોતાનાં મીશનો, રાજ્યની અંદર રાજ્યો, સ્થાપ્યાં છે, એ ભયોત્પાદક રાજ્યનીતિ છે, બ્રિટિશ-રાજ્યને ધાર્મિક રૂપ છે, અને હિન્દીઓને તેથી નિત્ય ત્રાસ વેઠવો પડે છે અને ખીજ ચડે છે.

ખ્રિસ્તે નમ્રતાથી પ્રારંભ કર્યો. ૧૬૦૦ ની ૩૧ માં ડીસેમ્બરે, “ ઇસ્ટ ઇન્ડિયામાં વ્યાપાર કરતા લંડનના વ્યાપારીઓની કંપની અને ગવર્નર ” ને ત્યાં એકલા વ્યાપાર કરવાનો પરવાનો ઇલિ-ઝામેથે આપ્યો-તે સમયે બીલકલ વ્યાપાર કરવામાં આવતો નહોતો. —અને તેમણે ડેટલાંક વડાણો સળંગ કર્યાં, તેમાંનું એક ફ્રેંચ હોંકીન્સના હાથ તળે ૧૬૦૬ માં પશ્ચિમ કીનારે સુરત પહોંચ્યું. ૧૬૧૧ માં, એક ફ્રેંચ હિંમ્બને પૂર્વ કીનારાપર પેટાપોલીમાં એક નાનું વ્યાપારી થાણું અને બીજું મચ્છલીપટ્ટનમાં સ્થાપ્યાં. ૧૬૧૩ માં સમ્રાટ શાહજહાંએ સુરત અને અંભાત, ઘોઘા અને અમદાવાદમાં કોલીઓ સ્થાપવાની નિયમસર લેખી પરવાનગી આપી, અને ૧૬૧૬ માં કાલીક-ટના ઝામોદીને પોતાના રાજધાનીના શહેરમાં એક કોલી નાખવા દીધી. આ પ્રમાણે પશ્ચિમ કીનારા પર પગરણ મારવામાં આવ્યું, અને કોમવેલના સમયમાં (૧૬૫૩) સુરત ઇલાકાતું શહેર યથા પડ્યું, અને જ્યારે બીજા ચાર્લ્સે કેથેરીન ઓફ બ્રેન્જા સાથે લગ્ન કર્યું, તે સમયે પોર્ટુગાલે લગ્નની પહેરામણીમાં આપેલા સુબાઈના ટાપુમાં ત્યાંનું રાજ્યતંત્ર ૧૬૬૧ માં લઈ જવામાં આવ્યું. દરમ્યાન પૂર્વ કીનારા ઉપર કોલીઓ નાખવામાં આવી, અને મદ્રાસની ૭૦ માઇલ ઉત્તરે આર્ગેમનમાં એક કોલી સ્થાપવામાં

આવી, અને તેના રક્ષણ માટે કીલ્ડો બાંધવામાં આવ્યો. કોલી, કીલ્ડો, શહેર, “ આવશ્યક ” વિસ્તારો-તે પછીથી એ પ્રમાણે સ્વભાવિક અને અનિવાર્ય પ્રકારે ચાલ્યું. ૧૬૩૪ માં શાહ જહાંએ બંગાલામાં, પીપલીમાં વ્યાપારના બીજા કેન્દ્રસ્થળની પરવાનગી આપી, અને બીજે વર્ષે પહેલા ચાર્લ્સે બીજા પરવાનો આપ્યો. પરંતુ આર્ગેમનમાં સગવડ ન હતી, અને વિનયનગરના રાજ્ય ફ્રેંચને વંશજ, ચંદ્રગિરિના માથાણુ રાજ, ચેન્નાપુતનમમાં કીનારા પર એક માઈલ પહોળી અને છ માઇલ લાંબી જમીન પર કોલી બાંધવાની મી. ડેને પરવાનગી આપે છે, અને તેનું સંરક્ષણ કરવાને ઉદારતાપૂર્વક એક કીલ્ડો, ફોર્ટ સેન્ટ જ્યોર્જ, તેમને બાંધી આપે છે. અને કાઉમ નદીની બે શાખાઓથી બનેલા ૪૦૦ વાર લાંબા અને ૧૦૦ વાર પહોળા દ્વીપ ઉપર તે કીલ્ડાની આસપાસ ટું એક દ્વીવાલ બાંધે છે, અને પોતાની દ્વીવાલની અંદરના ભાગમાં ફક્ત ગોરા લોકોને જ વસવા દે છે, ગમે તે પ્રત્યક્ષ, માત્ર તે ગોરી હોવી જોઈએ-ગોરાઓનું નગર; અને તેની બહાર એક હિન્દી નગર હતું થાય છે-કાળાઓનું નગર અને એ બે મદ્રાસપટ્ટન-મદ્રાસ છે. ૧૫૬૪ માં, તેમાં ૨૬ મનુષ્યો હતા. તેના સત્તાવાર ઇતિહાસનો પ્રારંભ ૧૬૭૦ થી થાય છે ઇલીઝામેથ અને પહેલા ચાર્લ્સની બે કંપનીઓને કોમવેલ જોડાઈ જવા દે છે, અને ૧૬૫૩ માં ફોર્ટ સેન્ટ જ્યોર્જને ઇલાકા બનાવે છે, અને બંગાલાની કોલીઓ ઉપર તેને સત્તા આપે છે.

૧૭૧૩ અને ૧૭૧૬ ની વચ્ચેના સમય સુધી સુગલ સમ્રાટ ફ્રેંચીયરે અંગ્રેજોને બંગાલમાં વ્યાપાર કરવાની સત્તા આપી ન હતી, તથાપિ ૧૬૯૦ માં જૈન ચારનોક કલકત્તામાં કોલી સ્થાપે છે, અને કીલ્ડો બાંધે છે, એટલે ૧૮ માં સૈકાનાં પહેલાં પચીસ વર્ષોના અંત પહેલાં આપણે ત્રણ ગોરા કીલ્ડા જોઈએ છીએ-સુબાઈ, મદ્રાસ, કલકત્તા, હરહોરથી એક માઇલ દૂર એક સેન્ટ ટીડી નામનો કીલ્ડો પણ; ૧૬૮૬ માં, સર જૈન ચાર્લ્સ સુબાઈ-માં અનિબંધિત વોપણા જહોર કરે છે કે, હવે પછી “ દેશી લોકો ”-દેશના માલીકો-આક્રમણ કરશે તો હું વૈર જાહેર કરું ત્યાં સુધી વિદેશીય

વ્યાપારીઓને શોભે તે પ્રમાણે તેઓ નરમ અને આજ્ઞાધારક હતા. ઇંગ્લેન્ડમાં ધણી કંપનીઓ હોવાથી, અને તેઓ તીવ્ર હલક કરતી હોવાથી ૧૭૦૨ માં તેમને ભેડી દેવી યોગ્ય લાગી, જેથી તે બળપૂર્વક શત્રુની સામે યાય; અને સંયુક્ત ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપની તરીકે તેમને ૧૭૦૨ માં ભેડી દેવામાં આવી. સ્થિતિ અત્યંત વિશિષ્ટ હતી, એ કંપની સર્વ પ્રકારે સ્વતંત્ર હતી; તેની પર લંડનમાંની બોર્ડ ઓફ ડાયરેક્ટર્સનો અધિકાર ચાલતો; તે પોતાના એજન્ટો પસંદ કરતી, પોતાની જ સેનાઓ બનાવતી; કેટલાક સમય પછી તેણે એક ગવર્નર નીમ્યો, તે સમયે તેને ગવર્નર-નનરલ કહેવામાં આવતો હતો; તેણે પરવાનાઓને માટે, ન્યાયની કચેરીઓને માટે અરજ કરી હતી, અને તેમને પ્રાપ્ત કર્યાં—ત્યાર પછી કોર્ટલેએ વર્ણવેલા ત્રાસો ભોગવવા પડ્યા. તેના કામકાજ ઉપર અસરકારક અંકુશ ન હતો, ભેડે ૧૭૭૩ માં પાર્લામેન્ટે પહેલ વહેલો દસ્તકેપ કર્યો, અને ૧૭૮૪ માં એક બોર્ડ ઓફ કંટ્રોલ સ્થાપવામાં આવ્યું, અને કોર્ટ ઓફ ડાયરેક્ટર્સને તેના હાથ નીચે મુકવામાં આવી—એ બેઠંગી, બેધારી વ્યવસ્થા હતી, જેથી સત્ય તફાવત કાંઈ પણ પડ્યો નહિ. એક ઉપયોગી વાત એ હતી કે, અમુક મુદત પછી પરવાનો (ચાર્ટર) નવો લેવો પડતો હતો, તેની પૂર્વ તપાસ કરવામાં આવતી હતી, જેથી કમમાં કમ વસ્તુસ્થિતિ માલુમ પડી આવતી હતી—અને ઈતિહાસ ભયાનક છે. ન્યારે વસ્તુ-સ્થિતિ અતિશય જુલમી બને, ત્યારે પાર્લામેન્ટ માથું મારતી, જેમકે વૉર્ન હેસ્ટીંગ્સની પરવાના આરોપમાં; પરંતુ બહુધા શ્રિષ્ટ પોતાની જ પીડાઓથી, તેનાં અમેરિકન સંસ્થાનોની ખોટ, તેના નેપોલીયન સાથેના વિગ્રહો, તેની વિકસતી લોકસંતાના યનો, તેની પ્રજાની દુઃખદ સ્થિતિ, તેના ચાર્ટર્સ્ટો, તેના ખેડુતોના દંગા, ઇત્યાદિથી એટલું બધું વ્યગ્ર રહેતું હતું કે, દૂર આવેલા નાસ્તિક હિન્દમાં વ્યાપાર કરતી કંપની શું કરે છે ? તેની વિશેષ પંચાત કરતું નહિ; કંપની સંધિઓ કરતી, અને તેમનો ભંગ કરતી, અથવા ભે વિશેષ સાતુકળ લાગે તો બનાવતી સંધિઓ બનાવતી, તે કમતી, લટ ચલાવતી, ખુન કરતી, જુદમ-ગુનરતી, અને-આશરે એક સૈદ્ધમાં

સામ્રાજ્ય બાંધ્યું. ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીની સંસા હેઠળ ૧૭૫૮ માં ક્લાઇવ તેનો પ્રથમ ગવર્નર હતો; ૧૮૫૬ માં અર્લ ફર્નિંગ છેલ્લો હતો, ૧૮૫૭ ના સીપાઇ વિગ્રહમાં કંપનીનો અંત આવ્યો, અને તાજે ૧૮૫૮ માં સર્વોપરી રાજ્યતંત્ર ધારણ કર્યું.

કંપનીની રાજ્યનીતિ દુષ્ટિ અને અસરકારક હતી. હિન્દી રાજ્યકર્તાઓ પોતાના સીપાઇઓને ક્ષાયત શિખવવાને માટે યુરોપીય અધિકારીઓ હાજીતા લેતા, અને યુરોપીય સીપાઇઓ પણ હાજીતા લેતા. ચોરાણ સમયમાં, ભે કેન્થ અધિકારીઓ અને સીપાઇઓ એક સરદાર સાથે હોય, તો અંગ્રેજ અધિકારીઓ અને સીપાઇઓ તેના પ્રતિસ્પર્ધા સાથે માલુમ પડતા. ઇમ્બલુના મહુમ નિઝામની ગાદીના એક વારસ સાથે દુખ્યેએ મૈત્રી કરી હતી; ક્લાર્ક-ટકનો નવાબ રાજ્ય તક ભેધ રાકતો, તેથી અંગ્રેજો તેની સાથે હતા. રાજ્યો, અંગ્રેજો અને ફ્રેંચો સર્વ એકમેકનો ઉપયોગ કરવાનો યત્ન કરતા—રાજ્યો ફ્રેંચો વિગ્રહ અંગ્રેજોનો ઉપયોગ કરવા મુશ્કેલી, અંગ્રેજો અને ફ્રેંચો પ્રત્યેક પ્રતિસ્પર્ધા રાજ્યોનો એકમેક સામે ઉપયોગ કરવા યત્ન કરતા. સર્વ બાજુઓએ કાવાકાવા, પ્રતિક્ષા અને ગુલનિહાની સંપૂર્ણ અવગણનાની તે શોચનીય કથા હતી. પેલો ફ્રેંચ પ્રતિકાવાન દુખ્યે, યુદ્ધકળા અને અનોતિપૂર્ણ દાવપેચમાં પારંગત હતો, તે પોતાની સમક્ષ સર્વનો પરાજય કરીને દક્ષિણ હિન્દમાં એક ફ્રેંચ સામ્રાજ્યની રચના કરતો હતો, ન્યારે કંપનીની નોકરી કરતા રૉબર્ટ ક્લાઇવ નામના એક કારકુને, જે માત્ર એક જ સમયે એક કેપ્ટન પણ હતો, તેણે કોર્ટ ત્રિવિયમ પર આક્રમણ કરવાની હોમતપૂર્ણ યોજના રચી કરી અને તે યોજનાનો અમલ કરવાની તેને આજ્ઞા કરવામાં આવી; ૨૦૦ અંગ્રેજો અને ૩૦૦ સીપાઇઓને લઈને તે ઝડપથી આર્કટ (૧૭૫૧) કુચ કરી ગયો, તેનો કળતો લીવો. સર્વ આવનારાઓની સામે યુદ્ધને તેને પોતાના હાથમાં રાખ્યું; અહીંયાં છાપો માર્યો, ત્યાં છાપો માર્યો અને હિન્દમાં બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના પાયોનો

પ્રથમ પત્થર મુક્યો. ૧૭૬૦ માં વાંદીવાસમાં. ફર્નલ કુટના વિનયથી દક્ષિણમાં કેન્યોની આશા-ઓનો સદાને માટે અસ્ત થયો.

ઇંગ્લાંડ નવ આબ્યા પછી ડીરેક્ટરોએ ક્લાઇવને ફોર્ટ એસ. ડેવીડનો ગવર્નર બનાવ્યો, અને તે ૧૭૫૫માં હિન્દ પાછો આવ્યો, અને ગૌરવ અને શરમતનાં પાંચ અદ્ભૂત વર્ષો વ્યતીત કર્યાં. બંગાલમાં સીરાજ-ઉદ્-દૌલા દિલ્હી તરફથી સુબો હતો, તેણે ફોર્ટ વિલિયમ પર આક્રમણ કર્યું હતું, અને તેનો કબજો લીધો હતો; તેણે પોતાના ૧૪૬ કેદીઓને એક રાત્રી ફોર્ટના લશ્કરી કેદખાનામાં, “બ્લેક હોલ” માં પૂરી દીધા, તે આરો ૧૮ ફીટ ચોરસ હતો અને બે નર્તીની બારીઓ હતી, અને “ઇમ્પીરીઅલ ગેઝેટીયર” કહે છે, “જે કે તેનાં પરિણામોનું નવાબને જ્ઞાન હતું એમ દેખાતું નથી તથાપિ જીનની ગુંગળાવી નાખનાર ગરમીમાં અંગ્રેજ કેદીઓના ખીચોખીચ સમૂહના મૃત્યુ સમાન તે કાર્ય હતું.” (૨, ૪૭૪) તે ફારૂ હુ:ખની રાત્રીએ ફક્ત ૨૩ જીવતા રહ્યા. ક્લાઇવ કલકત્તે જવા ઉપરથી, બ્લેક હોલનો બનાવ બન્યો તે છતાં નવાબના મનમાં ઠસાવ્યું કે, હું મિત્ર છું— “મારી પાસે એક પણ માણસ રહેશે ત્યાં સુધી હું તેની પાસે જો રહીશ” તેણે લખ્યું હતું— નવાબના કેટલાક અધિકારીઓને રાશવત આપીને ફોડયા, અમીચંદ પોતે દ્રોહી હતો તેને છેતરવાને એક બનાવટી તહનાયું ઉભું કર્યું, અને તેની પર એડમીરલ વૉટ્સનની ખોટી સહી કરી, પોતાના પ્રિય મિત્ર નવાબનો ખાસીમાં પરાજય કર્યો (જીન ૨૩, ૧૭૫૭), અને ૨૩,૪૦,૦૦૦ પાઉંડની રકમ લઇને, જેમાંથી ૨,૦૦,૦૦૦ પાઉંડ ક્લાઇવને મળ્યા, તેની ગાદી-આપણાં બંગાલ, બિહાર અને ઓરીસ્સા-મીર નદરને વેચી દીધી. જ્યારે અમીચંદને માલૂમ પડ્યું કે તહનાયું બનાવટી હતું, ત્યારે તેને મૂર્છા આવી ગઈ, અને તે ધક્કો લાગ્યો તેમાંથી તે સ્વસ્થ બન્યો નહિ; ક્લાઇવે તેને યાત્રા કરવા જવાની સલાહ આપી, પરંતુ તે હુ:ખી પુરૂષ અક્લવશન્ય બની ગયો. “ચોડા માસ તેનો જીવનતંતુ ટકી રહ્યો અને પછી મૃત્યુ પામ્યો.” મંડાલે પોતાના નાયકનો પક્ષ કરે છે કે તેણે શકે પ્રતિ શાક્ય બતાવ્યું હતું, તથાપિ તેની

સામાન્ય રાજ્યનીતિ વિશે કહે છે કે, “આશાંક રાજ્યા વિના તે અસત્ય વાદ વદતો, દાંભિક મિત્રતા બતાવતો, એકને બદલે બીજો દસ્તાવેજ ગોઠવી દેતો અને ખોટી સહીઓ બનાવતો.” (એસેઝ-નિબંધો, ૨, ૧૦૧, ૧૦૨. આવૃત્તિ ૧૮૬૪) અદ્ભૂત હીંમત અને લશ્કરી પ્રતિભા સહિત આ સાધનો વડે તેણે હિન્દમાં ખ્રિસ્તી સામ્રાજ્યની સ્થાપના કરી, જેનો પ્રારંભ ઇતિહાસકારો ખાસીથી ગણે છે.

વધારામાં ક્લાઇવે મીર નદર પાસેથી ૮૮૨ ચોરસ માઇલ જેટલી જમીન પ્રાપ્ત કરી હતી—૨૪ પરગણાં—તેના મૃત્યુ પછી તે જમીન કંપનીને મળવાની હતી તે દરમ્યાન તેનું કીરાયું તેને મળવાનું હતું; ૧૭૬૫ માં કંપનીએ એ જમીન લઇ લીધી, અને ૧૭૭૪ માં તે મૃત્યુ પામ્યો ત્યાં સુધી કંપની તેને આ કીરાયું આપતી હતી. તેનું કીરાયું દર વર્ષે આશરે ૩૦,૦૦૦ પાઉંડ જેટલું હતું. ૩૪ વર્ષની વયે તેણે પ્રારંભ કર્યો ત્યારે તેની પાસે કાંઈ પણ ન હતું, અને ૧૭૬૦ ની વચ્ચે સ્વીકાર કરવામાં આવ્યા પ્રમાણે તેણે ૨,૨૦,૦૦૦ પાઉંડનો સંગ્રહ કર્યો હતો, જે રકમ ઇંગ્લાંડની ધંધાદારી પેદીઓને મોકલી આપવામાં આવી હતી; ૨૫,૦૦૦ પાઉંડના હીરા; “ખોટી રકમો” અને “રોકડ નાણાંનો મોટો જથ્થો, તેમજ વિશાળ જગીર જેટું મૂલ્ય તે વાર્ષિક ૨૭,૦૦૦ પાઉંડ આંકતો હતો. જેટલી વેળા તે ઇંગ્લાંડ પાછો ફર્યો (૧૭૬૭) ત્યાર પછીથી ૧૭૭૩ માં દિવાને આમમાં આ સર્વને માટે આરોપ મુકવામાં આવ્યો, અને પૂર્વગામી પ્રશ્નથી, તેમજ “સાચે સાચે પોતાના દેશની તેણે મહાન અને મૂલ્યવાન સેવાઓ કરી હતી” એ રાખોથી ઉપાલંબની દરખાસ્તને અંજારા પર ચઢાવી દેવામાં આવી. ૧૭૭૪ માં તેણે આત્મ-ધાત કર્યો. એ તપાસના સંબંધમાં મંડાલે કહે છે: “સ્પષ્ટ હતું કે, ક્લાઇવે કેટલાક એવા અપરાધો કર્યા હતા કે, વ્યક્તિઓ અને રાજ્યોનો વ્યવહાર નિયમિત કરનાર સંર્વ અતિ પવિત્ર કાયદાઓની સપ્રમાણતા પર હુમલો કર્યો વિના તેમને ન્યાયયુક્ત ઠરાવવા અસમર્થ છે. પરંતુ તેટલુંજ સ્પષ્ટ હતું કે, તેણે મહાન કૌશલ્ય અને મહાન સદ્ગુણો પણ દર્શાવ્યાં હતાં”—નિ:શંક કૌશલ્ય તો ખરું, મંડાલે ધારે છે કે, તેણે

રાત્રીઓ ઉભા કર્યા કેમકે તેણે બ્રહ્મા બંધ કરવાના ચત્રનો કર્યા હતા; કેમકે, ૧૭૨૫ માં દોઢ વર્ષ માટે ગવર્નર તરીકે તે હિન્દ પાછો આવ્યો હતો, અને કદાચિત્ પોતાની વંશલંકનો પથ્થાત્માપ કરીને રાજ્યતંત્રને વિશુદ્ધ બનાવવાનું કાર્ય કર્યું હતું. કમમાં કમ, એ તેની કીર્તિમાં વધારો કરે છે, પરંતુ પોતે દુષ્ટ પ્રકારે મેળવેલા ધનને તેણે તો પોતાના હાથમાં રાખ્યું. પોતે મેળવેલી વસ્તુ તેણે ઓછી કાઢી હોત તો વિશુદ્ધતાનો તેનો નવીન કમંગ વિશેષ સાનંદાશ્ચર્યકારક ગણાત, અને એમ હોય શકે કે, જે રીતિઓ ગ્રહણ કરવાની તે અન્યને મનાઈ કરતો હતો, તે રીતિઓથી પોતે દબાયવાનું બન્યો હતો, તેનેજ મોટે ભાગે તેની પરનો હુમલો આભારી હતો.

આ સમયે કંપનીના બુલેઓનું કાર્યકર વર્ણન મોકલે આપે છે: “ ત્રણ દરેક મતુધ્યોની સ્થિતિ અત્યંત દુઃખકારક બનાવવામાં આવી હતી. તેઓ બુલેમ હેઠળ રહેવાને ટેવાયલા હતા, પરંતુ આના જેવા બુલેમ હેઠળ કદાપિ નહિ...જંગલી બુલેમગાર રાજ્યના અત્યંત ત્રાસદાયક સ્વરૂપ જેવું ત્રાસદાયક તે રાજ્યતંત્ર સંસ્કૃતિના સકળ બળથી બળવાન હતું. ” અંગ્રેજોનાં અદ્ભુત હોંનિત અને યુદ્ધકૌશલ્યની તારીક કરનાર એક સુસલમાન ઇતિહાસકારના શબ્દો તે ઠીક છે:— “ પરંતુ તેમના અધિકાર હેઠળ પ્રજા સર્વત્ર આર્તનાદ કરે છે, અને ગરીબ અને દુઃખી બની ગઈ છે. અરે ઇશ્વર ! તારા ખીટિત સેવકોની વહાર કર, અને તેઓ જે ત્રાસો ખમે છે તેમાંથી તેમને મુક્ત કર. ” ૧૭૭૦ માં દારૂણ દુષ્કાળ પડ્યો; “ અંગ્રેજ વિજેતાઓનાં રવેશ અને હઠાનોની સમીપ પ્રતિદિન દુઃખીમાં હોમરો શબ્દો તણાઈ આવે છે. ક્ષત્રીના મહોલ્લાઓ પણ મૃત્યુ પામતા અને મૃત્યુ પામેલા લોકોથી છવાઈ ગયા છે. ” “ સત્તાવાર નહેર કરવામાં આવ્યું હતું કે, તેથી રહેવાસીઓના બે તૃતીયાંશ ” અથવા ૧,૦૦,૦૦,૦૦૦ લોકો નષ્ટ થયા હતા. (ઇમ્પીરીઅલ ગેઝેટીયર, ૨, ૪૮૦).

દારૂણ વર્ષોનો પ્રવાહ વહે છે; વોરન હેસ્ટીંગ્સ વિષેનાં નિબંધમાં પુનઃ મોકલે તેમને વિષે લાર

મુકે છે; વળી તેના અપરાધોની જેમ તેના સામર્થ્યને માટે કાંઈ શંકા નથી. ૧૭૭૨ થી ૧૭૮૫ સુધી તે ગવર્નર હતો, ૧૭૭૪ માં ગવર્નર-જનરલની પદવી ધારણ કરી. રાજ્યવહીવટને માટે તે પરિશ્રમ કરતો અને કંપનીની તીવ્રેરીઓ સોનાથી ભરી. એનો સંચય કરવો એ તેનો મુખ્ય હેતુ હોય છે, અને એ તેના મહાનમાં મહાન અપરાધોનું કારણ હતું. બંગાળના નવાબની સત્તા જ્યારે લઈ લેવામાં આવી ત્યારે કલાઈવે તેને પત્ર લખીને આવહનું વચન આપ્યું હતું; નવો નવાબ ગાદીએ આવ્યો ત્યારે કલાઈવે એ વર્ષાસન ઘટાડીને ૪૧ લાખ કર્યું; અને ત્રીજો નવાબ ગાદીએ આવ્યો ત્યારે ૩૨ લાખ કર્યું. હેસ્ટીંગ્સને માલૂમ પડ્યું કે, ચોથો નવાબ બાળક છે, અને બાળક નિઃસહાય હોતો, તેથી તેને ઘટાડીને ૧૬ લાખ કર્યા. તેણે અલ્લાહાબાદ અને કોરા અયોધ્યાને ૫૦ લાખની કીમતે વેચ્યાં (તેમની કીમત પાંચ લાખ પાઉંડની હતી,) અને બંગાળને બફેલે ૨૬ લાખની ખંડણી દિલ્હીના સમ્રાટને આપવામાં આવતી હતી. તે બંધ કરી. આ “ વિજેતાઓને ” મન પ્રત્યેક સંધિ કેવળ કાગળનો કટકોજ હતો, અને મજામાં આવે ત્યારે તેનો ભંગ થાય. આ “ કરકસરો ” ની કંપનીએ હચ્ચ કરર ખુઝી હતી તેથી કંપનીના સુવર્ણ દ્રવ્યમાં વધારો થયો, પરંતુ પ્રતિષ્ઠાનું દેવાણું કુલમાં આવ્યું હતું. જો તેમણે પોતાનીજ પ્રતિષ્ઠાને કલંક લગાડ્યું હોત, તો તે તેમનું પોતાનું જ કાર્ય હતું. પરંતુ હિન્દની દૃષ્ટિએ તેમણે ઇંગ્લાંડની પ્રતિષ્ઠાને કલંકિત કરી. એ “ અંગ્રેજો ” નો તેને પ્રથમ પરિચય થયો હતો; સ્વાતંત્ર્ય-પ્રેરક આદર્શોવાળી અંગ્રેજ કેળવણી આપીને ઇંગ્લાંડે કેટલોક બફેલે વાળ્યો. હોમરેલ આધારવાને તેણે આચર્યું સાથે સહકાર કર્યો છે તેવી રીતે હિન્દ સાથે સહકાર કરીને તે પોતાનો છેવટનો બફેલો વાળશે.

પરંતુ આ માંગલિક પ્રારંભ પછી વિરોધનકારા અપરાધો બન્યા; સૌદાઓને વેચી દેવામાં આવ્યા, જેથી તેઓ પૈસા અને ખુનીઓના હાથમાં જઈ પડ્યા; નનદકુમારને ફાંસી દેવામાં આવી; અયોધ્યાની બેગમે પર બુલેમ કરવામાં

આવ્યો. રેહીલાઓ મૂળ અર્ધાન પ્રભના હતા, પરંતુ તેઓ દીર્ઘ સમયથી હિન્દી બની ગયા હતા, જેમનો “ નાનો પ્રદેશ, ” મંડોલે કહે છે, (નિબંધો, ૨, ૧૯૩) ‘ પરાક્રમના સંરક્ષકપણા હેઠળ આરામનાં સુખોનો ઉપયોગ કરતો. તેમનામાં ખેતીવાડી અને વ્યાપાર આબાદ બન્યાં હતાં; તેમજ તેઓ સાહિત્ય અને કાવ્ય પ્રતિ વિરાગ વૃત્તિ રાખતા નહિ. અયોધ્યાના નવાબ સુલ દૌલાને આ સમૃદ્ધ પ્રદેશ પ્રાપ્ત કરવાની લાલસા થઈ હતી; પરંતુ રેહીલાઓના પરાક્રમનો તેને ભય લાગતો હતો, તેમાં આશરે ૮૦,૦૦૦ યોદ્ધાઓ હતા. ૪,૦૦,૦૦૦ પાઉંડ લઈને હેસ્ટીંગ્સે બ્રિટિશ લશ્કર તેને ઉપયોગ કરવાને આપ્યું, અને નવાબની ફોજ સહિત તેમને આ ઉમદા પ્રાંત ઉપર તુટી પડવાની આજ્ઞા કરવામાં આવી. અગ્નિ અને તલવારે જમીન ઉખળડ કરી અને લોકોના પ્રાણ લીધા, અને જે સમૃદ્ધ પ્રાંતે સુલ દૌલાની લાલસાને આકર્ષી હતી, તે તેના રાજ્યનો અત્યંત દુઃખી વિભાગ બની ગયો. ” આવાં કાર્યોથી જે વર્ષોમાં હેસ્ટીંગ્સે કંપનીને આશરે દશ લાખ પાઉંડ આપ્યા અને વાર્ષિક આવકમાં ૪,૫૦,૦૦૦ પાઉંડનો વધારો કર્યો. વળી તેણે બંગાળના વાર્ષિક લશ્કરી ખર્ચના ૨,૫૦,૦૦૦ પાઉંડ બચાવ્યા હતા.

નંદ-કુમાર દ્રવ્યવાન બ્રાહ્મણ હતો, તેણે હેસ્ટીંગ્સ પર તેના કેટલાક અપરાધોનો આરોપ મુક્યો; આની પહેલાં, શત્રુતાની લાંબી કથા હતી; તે ઉચ્ચ પદવીનો, સુદ્ધિમાન અને ધનવાન પુરુષ હતો. તેના આરોપના બદલામાં છ વર્ષ પહેલાં કહેવામાં આવ્યા પ્રમાણે તેણે કરેલા બનાવદી દસ્તાવેજ માટે તેને પકડવામાં આવ્યો. જગબજીશીએ ચઢેલો સરકલાઇલ ઇમ્પી ન્યાયાધીશ હતો, જ્યુરી (પંચ) અંગ્રેજોની હતી. ચુકાદો તો પ્રથમથી ધારી લેવામાં આવ્યો હતો, અને ઇમ્પીએ દેહાંત દંડની સજા જાહેર કરી. એક અસંખ્ય ટોળાની સમક્ષ ત્રાસ અને નિરાશાની ચોસો અને પોકારોની વચ્ચે જાહેર કાંસી પર તેને કાંસી દેવામાં આવી અને શાંત ગૌરવપૂર્વક તે મૃત્યુ પામ્યો.

અયોધ્યાની બેગમો, સુરાજ દૌલાની માતા

અને વિધવા પાસે પુષ્કળ દૌલત હતી, કહેવામાં આવતું કે તેમના ખજાનામાં ૩૦,૦૦,૦૦૦ પાઉંડ હતા, અને જમીન ચહેસુલ પણ પુષ્કળ હતી. તેમની દૌલતની સહી સલામતી માટે બંગાલની સરકારે વચન આપ્યું હતું. પરંતુ તેથી શું ? કેટલાક દંગા થયા તેમાં તેમનો હાથ હોવાનો આરોપ મુકવામાં આવ્યો, પરંતુ સાક્ષી મળ્યા નહિ, એટલે તેમની સામે કામ ચલાવવામાં આવ્યું નહિ; હેસ્ટીંગ્સ અને નવા નવાબે, બેગમોના પોત્ર અને પુત્રે તેમનું સર્વસ્વ પડાવી લેવાની કબજાત કરી. પુત્રે પશ્ચાત્તાપ કર્યો, પરંતુ હેસ્ટીંગ્સને પશ્ચાત્તાપ થયો નહિ. તેણે બેગમોને કેદ કરી. પછી તેમની ગૃહવ્યવસ્થા કરનાર બે મુખ્ય હીજ્જાઓને તેણે પકડયા, કેદ કર્યા, બેઝીઓ નાખી, તેમને ભૂખે માર્યા, અને અંતે તેમને શારીરિક પીડા આપવામાં આવી. નવાબના અમલદારોને લિખિત સત્તા આપવામાં આવી હતી કે, ‘ કેદીઓ પાસે છુટ્ટી જવું આવડું અને તેમને ચોગ્ય લાગે તે પ્રમાણે તેમની સાથે વર્તન કરવા દેવું ’ કેમકે “ તેમને શારીરિક સજા કરવાનો નવાબે નિશ્ચય કર્યો છે. ” તેમનો એક જ અપરાધ એ હતો કે, તેમના મૃત સ્વામીએ તેમને સોંપેલી વસ્તુ આપી દેવાનો તેમણે નકાર કર્યો. બેગમોએ ૧૨,૦૦,૦૦૦, પાઉંડ આપ્યા ત્યાં સુધી બેગમોને કેદખાનામાં અર્ધ-ભૂખા રાખવામાં આવી હતી.

બોરન હેસ્ટીંગ્સની શક્તિઓ મહાન હતી, અને તેણે રાજ્યતંત્ર બલવાન બતાવ્યું, પરંતુ તેના અપરાધોની નોંધ લાંબી અને લચાનક છે. તેણે ૧૭૮૫ માં હિન્દ છોડ્યું, અને જે દિવાને આમે પહેલાં તેને ઉપાલંબ આપ્યો હતો તેણે તેની પર ચર્ચા પછી તેના અપરાધોને માટે દેશદ્રોહનો આરોપ મુક્યો, પરંતુ રાજની તેની પર કૃપા હતી, કંપની તેની પૂલ કરતી હતી, લોર્ડ આન્સેલર થર્લો તેનું સંરક્ષણ કરતો હતો; અદ્ભૂત વાક્યાટ્વ છતાં પરિણામ નિશ્ચિન હતું. તેના આવેશયુક્ત ઉદ્દેશોની ગર્જના વ્યર્થ ગઈ.

“ પાર્લામેન્ટના દિવાને આમનો તેણે નિશ્ચય સભાગ કર્યો છે, તેના નામમાં હું તેની પર દ્રોહારોપણ કરું છું. અંગ્રેજ પ્રબળી પ્રાચીન પ્રતિષ્ઠાને તેણે મલીન કરી છે, તેના નામમાં હું તેની પર

દ્રોહારોપણ કરે' છું. હિન્દની પ્રભતા હકકો તેણે પગ હેઠળ કચડી નાખ્યા છે, અને તેમના દેરાતું તેણે રણ બનાવી દીધું છે. તેમના નામમાં હું તેની પર દ્રોહારોપણ કરે' છું. અંતે, ખુદ જન સ્વભાવના નામમાં, જબલ્ય નતિઓના નામમાં, પ્રત્યેક વચના નામમાં, પ્રત્યેક દરજ્જાના નામમાં, સર્વના સામાન્ય શત્રુ અને સંતાપકની પર હું દ્રોહારોપણ કરે' છું ! ”

૧૭૮૮ માં કામ ચાલવા લાગ્યું, અને ૧૭૯૫ માં સુકાહો આપવામાં આવ્યો. ૧૬૦ હમરાવોએ કામ ચલાવવાનો પ્રારંભ કર્યો હતો; સમાપ્તિ થતાં ૨૬ એ મત આપ્યા, ઘણાખરાઓએ તેની તરફેણમાં. દરમ્યાન રાજની ટૂંપાથી સુરક્ષિત હેસ્ટીંગ્સે એક ગૃહ બાંધવામાં અને તેની આસપાસની જમીન તૈયાર કરવામાં ૪૦,૦૦૦ પાઉંડ ખર્ચ્યા.

આપણી સ્થળ-મર્યાદામાં હિન્દી સામ્રાજ્યના વિહાસની સંપૂર્ણ રૂપરેખા અમે આપી શકીશું નહિ: ૧૭૮૬ માં હેસ્ટીંગ્સ પછી લૉર્ડ ક્લૅન્વોલીસ આવ્યો, અને ગંગાસની કાયમની જમાબંદીમાં પોતાના નામની છાપ મુકી ગયો. દક્ષિણમાં હંમેશાની માફક યુદ્ધ ચાલ્યા કરતું હતું અને ત્રીજા મહેસુર વિગ્રહમાં (૧૭૬૦-૬૨) ગવર્નર-જનરલ લૉર્ડ ક્લૅન્વોલીસે દખ્ખણના નિઝામ અને મરાઠા રાજ્ય સાથે મિત્રતા કરીને મહેસુરના દીપ્ત સુલતાનનો પરાજય કર્યો, તેવું અર્ધું રાજ્ય પડાવી લીધું-જે તેમણે અંદરે અંદર વહેંચી લીધું-અને તેની પાસેથી ૩૦ લાખ પાઉંડ કઠાવ્યા, આ પ્રમાણે એક બીજા વિગ્રહનાં બીજા શોધ્યાં. ગોયા મહેસુર વિગ્રહમાં (૧૭૨૬) મૉર્કવૅર્સ વેલેસ્લી અને નિઝામે તેને પૂરો કર્યો, અને શ્રીરંગપટ્ટનના ઘેરામાં પડેલા બાકામાં અંત સુધી બહાદુરીથી યુદ્ધ કરતાં કરતાં તે મૃત્યુ પામ્યા. આનાથી મદ્રાસ ઇલાકામાં ક્લૅવેલેન્ડેરે ચંચો. મરાઠા સરદારોના કલહોને લીધે મૉર્કવૅર્સ વેલેસ્લી તેમનામાંથી પેશ્વાને અલગ કરી શક્યો, અને તે કંપનીને આશ્રય બન્યો; ત્રીજો મરાઠા વિગ્રહ થયો (૧૮૦૨-૦૪) અને ૧૮૧૭-૧૮ માં છેલ્લો વિગ્રહ થયો, મરાઠા સામ્રાજ્ય નષ્ટ થયું અને તેના રાજાઓ અંગ્રેજોના અંદીઆ બન્યા.

“ પંબખના સિંહ ” રણજીત સિંઘે સીખ રાજ્ય ઉત્પન્ન કર્યું, અને માત્ર ૧૬ વર્ષની વયેજ ૧૭૬૯ માં લાહોરને કબજે કરી તેને પોતાની રાજધાની બનાવી, અંગ્રેજોને જે સત્તાઓની સામે યુદ્ધ પડ્યું હતું, તેમાં તેણે ઉત્પન્ન કરેલું રાજ્ય છેક છેલ્લું હતું. તેના લશ્કરમાં ધર્મનું ઐક્ય હતું, પ્રદેશનું નહિ; તેઓ સીખો હતા, સાધુ નાનકથી માંડીને યોધા ગોવિંદ સિંઘ સુધી (૧૬૭૫-૧૭૦૮) યદ્ધ ગયલા દશ શૂરઓએ ખાલસાની સ્થાપના કરી હતી તે શૂરઓના તેઓ શિષ્યો હતા. દક્ષિણમાં સુલતાન સુધી તેણે પોતાનું રાજ્ય લંબાવ્યું; ૧૮૦૬ માં બ્રિટિશોના એલચી તરીકે મેટહાફે રણજીત સિંઘની સુલાહિત લીધી, અને તેની સાથે સંધિ કરીને, સતલજ નદીને તેના રાજ્ય અને બ્રિટિશ પ્રદેશ વચ્ચેની સરહદ બનાવી. ૧૮૩૯ માં તેનું મૃત્યુ થયું ત્યાં સુધી તેની સાથે શાંતિ રહી, પરંતુ ૧૮૪૫ માં સીખ ફોર્સે સતલજ ઓળંગી અને ચાર સંગ્રામો પછી તેને પાછી હાંકી કાઢવામાં આવી. ૧૮૪૮ માં બીજો સીખ વિગ્રહ ફરી નીકળ્યો; બ્રિટિશોએ ચીલીઆંવાલા આગળ (૧૮૪૬) હાર ખાધી, પરંતુ ત્યાર પછી સીધા સુલતાનને ઘેરે ઘાલવામાં આવ્યો, શુજરાતની જીત થઈ, અને ત્યાર પછી બે માસે પંબખ ખાલસા કરવામાં આવ્યો.

લૉર્ડ ડેલહાઉસીએ (૧૮૪૮-૫૬) સમવહતા ભર્યા વિધાનનો પ્રારંભ કર્યો કે, બ્રિટિશ પ્રાંતોના જેવું ‘ દેશી રાજ્યો ’ માં સાફ રાજ્યતંત્ર નથી, અને જ્યારે જ્યારે રાજ્ય બને ત્યારે ત્યારે તેમને ખાલસા કરવાં જોઈએ, જેમ કે, જ્યારે કેાઈ રાજ્યકર્તા પુત્રહીન અવસ્થામાં મરી જાય ત્યારે. આ સંયોજોમાં તેણે ૧૮૪૯ માં સતારા ખાલસા કર્યું, ૧૮૫૩ માં આંસી, ૧૮૫૩ માં નાગપુર. ઉચ્ચ નૈતિક કારણોને લીધે, અયોધ્યા તેણે ૧૮૫૬ માં ખાલસા કર્યું, કેમકે તેના રાજ્યતંત્રમાં “ લાખોને અપાત્રું દુઃખ ” ભરેલું હતું-ધસ્ટ ઇંડીઆ કંપનીના એક અધિકારીએ કરેલી એ દલીલ બચકર હતી. “ દેશીઓ ” તેની પર બચલીત દષ્ટિ કરવા લાગ્યા, અને ૧૮૫૭ ના સીપાઇઓના બળવાને ઉત્તેજન આપ્યું, જે સમય લૉર્ડ દેન્લોંગ વાયસરોય હતા. એ ૧૮૫૭

ની ૧૦ મી મેએ ભારતમાં ફાટી નીકળ્યો, અને ૧૮૫૬ ના નવ્યુઆરીમાં તેનો અંત આવ્યો.

તે સમયથી આપણે વિખ્યાત “ Pax Britannica ” ભલા બ્રિટિશ રાજ્યતંત્રનો આરંભ ગણીશું, કેમકે તે સમય સુધી ચાલુ વિગ્રહો અને પ્રાંતો ખાલસા થતા, પરંતુ ત્યાર પછી ખુદ હિન્દમાં એવા વિગ્રહો કે પ્રાંતો ખાલસા થયા નથી. સરહદ પર વિગ્રહો થયા છે, અન્યાયી અફઘાન વિગ્રહો, બ્રહ્મદેશ ખાલસા થયો, પરંતુ આંતરિક વ્યવસ્થા નળવી રાખવામાં આવી છે.

૧૮૫૮ ની ૧ લી નવેમ્બરે અલ્લાહાબાદનો દરબાર ભરવામાં આવ્યો, જેમાં મહારાણીનો ઢંઢેરો નહેરુ કરવામાં આવ્યો, હિન્દુ રાજ્યતંત્ર તેમણે ધારણુ કર્યું, અને ગવર્નર-નનરક્ષને વાયસરોય બનાવ્યો. ૧૭૫૭ માં પ્લાસીના યુદ્ધ પછી એકલા થયલા ધિક્કારો સીપાઇઓના બળવામાં બહાર પડયા, અને તેમાં કંપનીનો વિનાશ થયો. મહારાણીના ઢંઢેરામાં ચિરસ્મરણીય શબ્દો હતા:

“ અમારી વિશેષ મજી છે કે, બની શકે ત્યાં સુધી, અમારી ગમે તે નતિ અને ધર્મની પ્રજા હોય તેમને અમારી નોકરીમાં છુટથી અને નિષ્પક્ષપાતપણે હોદ્દા આપવામાં આવશે, જેની ફરજે યોગ્ય રીતે અદા કરવાને તેઓ પોતાની કેળવણી, શક્તિ અને પ્રતિષ્ઠાથી લાયક બન્યા હોય. તેમની આબાદાનીમાં અમારું બળ છે; તેમના સંતોષમાં અમારી સહીસલામતી અને તેમની કૃતજ્ઞતામાં અમારો શ્રેષ્ઠ બદલો છે. ”

તે હમદા શબ્દો બોલાયા ત્યાર પછી સત્તાવન વર્ષો પસાર થયાં છે; તે પાળવામાં આવ્યા નથી, અને અનિવાર્ય પરિણામ તરીકે, સંતોષની સહીસલામતી અદાપિ આપણી નથી.

વર્તમાન કાળના ધાર્મિક, આર્થિક, કેળવણી વિષયક અને રાજકીય પ્રશ્નો વિષે હિન્દની ચાલુ પરિસ્થિતિ ટોંચેસતી કયામાં દર્શાવવામાં આવી છે. ઐતિહાસિક પદ્ધાદ્ભૂમિ બતાવે છે કે હિન્દી રાષ્ટ્રીયત્વ અદ્યપણુ છોટ છુલ્લ નથી, પરંતુ વનની રાક્ષસી વનસ્પતિ છે, તેને લાખો વર્ષો થયાં છે.

હમણાં હિન્દ અશાંતિ, ધાર્મિક અશાંતિથી ભરપૂર છે; પરિણામે કોઇ પણ અર્વાચીન સુધરેલા દેશમાં જેવામાં ન આવેલા કાયદાઓની હારમાળાથી તેને મુશ્કેલ રાખવામાં આવ્યું છે; સર વેલેન્ટાઇન શીરોલના કથન અનુસાર (ઇન્ડિઅન અનરેસ્ટ, ૧૫૪ આદ. ૧૯૧૦) લોર્ડ મોલીએ એમ કહેવાની ધૃષ્ટતા બતાવી હતી કે હિન્દુ રાજ્યતંત્ર “ આપણુદ જ હોલું લેઇએ, ” અને હિન્દ આપણુદ રાજ્યતંત્રને ધિક્કારે છે. એક પ્રજા તરીકે પોતાના બાળપણમાં અને તરૂણ વયમાં તેમાંથી પ્રવહતા સર્વ લાભોનો તેણે ઉપભોગ કર્યો છે, અને બ્રિટિશ હસ્તેમાં તેને તેનો ભાર માલુમ પડ્યો છે; હવે તે પરિપક્વ બન્યું છે; તે સ્વાતંત્ર્યની માગણી કરે છે, અને બ્રિટન સ્થિત્યંતર કરવામાં તેની સાથે સહકાર્ય કરે તો તાબનાં રાજ્યસમૂહની સ્વતંત્ર પ્રજાઓની એક પ્રજા તરીકે પોતાના હસ્તમાં પોતાનું ભાવિ લેવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો છે. વિન્સેન્ટ એ. સ્મીથ (હિન્દનો અર્વાચીન ઇતિહાસ, પૃ. ૩૩૧), કેટલાંક “ હિન્દી નાનકડાં રાજ્યો ” નો ઇતિહાસ લખતાં કહે છે કે, “ જ્યારે સર્વોપરી સત્તાના અંકુશમાંથી મુક્ત થતાં હિન્દ સદૈવ જેવી સ્થિતિમાં રહેલું છે, અને શુભેચ્છક આપણુદ સત્તા હમણાં તેને પોતાના લોખંડી બાહુથી પકડી રાખે છે, તે પાછો ખેંચી લેવામાં આવે તો પુનઃ જેવી સ્થિતિ થાય ” તેવી સ્થિતિ તેમની માલુમ પડે છે. મધ્યોત્સારી શક્તિઓને વિચ્છિન્નતા ઉત્પન્ન કરતી અટકાવવાને માટે જો એક કેન્દ્રસ્ય સત્તાની આવશ્યકતા હોય, અને સર્વ સ્વતંત્ર પ્રજાઓને તેની આવશ્યકતા છે, તો હિન્દ માગણી કરે છે કે તે સત્તા પોતાનીજ પાર્લામેન્ટ બનવી લેઇએ. સુધરેલી આધુનિક પ્રજાઓમાં કેવળ તેનેજ વિદેશીય સર્વોપરી સત્તાની આવશ્યકતા શા માટે હોવી લેઇએ ?

પરંતુ હિન્દના ભાવિને માટે એક ભય છે, તે ધ્યાનમાં રાખવો લેઇએ-વિખ્યાત Pax Britannica ભલા બ્રિટિશ રાજ્યતંત્રનાં સત્તાવન વર્ષોનાં સહુગામી તત્ત્વોની અસર સમગ્ર હિન્દ પૂર્વે દહાપિ વિદેશીય હપરીપણુ દેહળ રહ્યું નથી. જો તેના એક વિભાગપર હુમલો કરવામાં આવ્યો

હોય તો અન્ય વિભાગો શાંત હતાઃ તે વિદેશીય વિનય થયો હોય તો, નવીન રાજ્યકર્તાઓ નૂની રહી પ્રમાણે સ્થાયી થઈ જતા; નવીન-આગંતુકો અને પહેલાંના રહેવાસીઓ વચ્ચે ભેદ પાડનારા, રાજ્યના અધિકારોની આસપાસ અંતરાયો નાખવામાં આવતા ન હતા. વસ્તુતઃ નૂતન તત્ત્વની નેમ ભૂતાં તત્ત્વો સાથે સામાન્ય નાગરિક જીવનમાં ભળી જવાની હતી, અને જ્યારે મુસલમાનોએ પોતાનાં રાજ્યો અને સામ્રાજ્ય બનાવ્યાં, ત્યારે નવીન રાજ્યકર્તાઓને સ્વીકારવાને માટે અને શાંતિમાં રહેવાને માટે પ્રભને આકર્ષવાના સર્વ પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા હતા. છઠ્ઠો મોગલ સમ્રાટ, ઔરંગઝેબન પ્રથમ બુદ્ધભગાર હતો, અને તેનાં નિર્દય કાર્યોએ મોગલસત્તાનો નાશ કર્યો. બ્રિટિશ રાજ્યનીતિ ભિન્ન છે; બ્રિટિશ હિન્દુ સંઘર્ષ રાજ્યતંત્ર તેના પોતાના હસ્તમાં છે, અને જોખમદારી અને સત્તાની સર્વ જગ્યાઓ વિદેશીઓનેજ આપવામાં આવે છે; મીટો-મેર્લી સુધારાઓથી એક હિન્દીને વહી કારોબારી સલામાં ફાખલ થવાની પરવાનગી મળી, એને અદ્ભુત હક્ક ગણવામાં આવે છે ! સર્વ પ્રારંભશક્તિને, સર્વ ક્રૂત પ્રતિકાને દોકરતાપૂર્વક દાબી દેવામાં આવ્યાં છે, જ્યારે વીરતાપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્યની સામે કોપ કરવામાં આવે છે, અને તેને સભ પણ કરવામાં આવે છે. જાણે કે સમસ્ત હિન્દી પ્રભને કારકુનોની ઓલાદ બનાવવાનું બ્રિટિશોનું લક્ષ્ય બિંદુ હોય એમ માલુમ પડ્યું છે. સમગ્ર પ્રભ ઉપર આ અડગ કચડી નાખતા દબાણે ગંભીર પરિણામ ઉત્પન્ન કર્યું છે, અને પ્રભને નિઃસત્ત્વ બનાવી દીધી છે. જ્યાં હિન્દીઓએ કામ કરવું જોઈએ ત્યાં તેઓ સકોચાય છે; જ્યાં ગ્રહણ કરવું જોઈએ ત્યાં પૂછે છે; જ્યાં સામા થવું જોઈએ, ત્યાં પરાધીન બની જાય છે; જે આત્મ-શ્રદ્ધા અને ધીરતાથી વિનય પ્રાપ્ત થાય છે તેનો તેમનામાં અભાવ છે. તત્કાળ, કૃતનિશ્ચય, અસરકારક કાર્ય કેવળ અત્યંત દુર્લભ છે; તેમનામાં તણાવનો અને નિશ્ચયનો અભાવ છે. હિન્દી ખર્ચ વિષેના શાહી કમીશન સમક્ષ ૧૦,૦૦૦ અને તેથી વધારે વાર્ષિક પગારો મેળવતા ૨,૩૩૮ અધિકારીઓમાં હિન્દીઓ માત્ર ૬૦ હતા, તે બતાવ્યા પછી રા. ગોખલેએ પોતાના પ્રત્યુત્તરમાં

(પ્રત્યુ. ૧૮,૩૩૧) તેજ વિચાર દર્શાવ્યો હતો. “ તથાપિ વિદેશીય સત્તાનું અતિ ભારે ખર્ચાળપણું એ તેનું એકજ અનિષ્ટ નથી. નૈતિક અનિષ્ટ છે, તે તેનાથી પણ વધારે મોટું છે. વર્તમાન પદ્ધતિ હેઠળ હિન્દી પ્રભને એક પ્રકારે વામનરૂપ બનાવવામાં આવી રહી છે. આપણા જીવનના સકળ દિવસો આપણે ઉતરતાપણાના વાતાવરણમાંજ વ્યતીત કરવા જોઈએ, અને વર્તમાન પદ્ધતિની આવશ્યકતાઓ સંતુષ્ટ કરવામાં આવે તેને માટે આપણામાંના ઉચ્ચમાં ઉચ્ચા પુરૂષોએ વાંદા વળવું જોઈએ. ” એક સમયની બલવાન અને શાહી પ્રભનું એટ બ્રિટને બંડામાં બંદું, ગંભીરમાં ગંભીર અનિષ્ટ કયું છે. હિન્દીઓ પુનઃ સનાતન જુસ્સો, હોમિત અને પ્રારંભશક્તિ વિકસાવી શકે નહિ ત્યાં સુધી હિન્દુનાં ભાવિ શક્ય નથી. પરંતુ પ્રત્યેક બાબતે જુનો જુસ્સો નગ્ન થતો જાય છે, અને તેમાં આપણી આશા રહેલી છે.

જેઓ ઉપલી હકીકત વાંચશે, અને તેની સત્યતાની કસોટી કરશે, તેમને એવો વિચાર આવશે કે પોતે પોતાનું સંભાળતી વેળા ભૂતકાળમાં તેની સ્થિતિ આટલી બધી નકારી હતી કે કેમ ? એની અમને શંકા ઉપજે છે.

કેટલાંક અનુમાનો અને ધારણાઓ.

આ કાચી રૂપરેખાના અવલોકન પરથી અમે કહીએ છીએઃ વિદેશીય હુમલા અને સ્થાનિક તોફાનો, સર્વ પ્રભઓને પોતપોતાના કાળમાં વેઠવાં પડ્યાં છે, તે છતાં-નોર્મન વિજયથી આરંભીને ૧૭૪૫માં ચાર્લ્સ એડવર્ડના અંતિમ પરાજય સુધી ઇંગ્લાંડમાં કેટલી શાંતિ હતી ?-હિન્દ, ઈસ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીના આગમન પૂર્વે આબાદ અને સમૃદ્ધ રાષ્ટ્ર હતું, અને ૧૮મી સદીના અંત સુધી તેની પ્રચંડ દૌલત, જનસમૂહોનાં સામાન્ય ઉદ્યોગ અને સહી સલામતી અને પ્રચંડ ઔદ્યોગિક નીપજનો પૂરાવો છે, જ્યારે વ્યાપારીઓનું અને શરાદી અને વ્યાપાર ચલાવતી કોમોન્ટી દ્રવ્ય સ્થાયી સ્થિતિ દર્શાવે છે, જ્યાં પ્રતિષ્ઠા સારી હતી; વ્યાપારિક પ્રામાણિકતા એટલી મોટી હતી

કે, નાણાંની લેવડદેવડમાં પહેંચો અને હસ્તાવેલે માગવામાં આવતાં નહિ.

કંપનીની હેઠળ અગ્રેજ સંખ્યા હિન્દને ગરીબ બતાવ્યું, અને તેના ઉદ્યોગોને સ્થાનબ્રહ્મ કર્યા, અને તાજની હેઠળ અઘાપિ સરદાર તેના ઉદ્યોગોને વિદ્વંસ બને છે, દેશમાંથી નિષ્કરણતા-પૂર્વક નાણાંનું પુષ્કળ શોપણ કરે છે, અને પોતાની જાતની વ્યવસ્થાઓથી આબાદાનીનું પુનરાગમન અટકાવે છે. ૧૭૭૦ અને ૧૯૦૦ વચ્ચે-૧૩૦ વર્ષોમાં ખાલીસ દુષ્કાળો પડ્યા છે, ૧૮૮૦ ના દુષ્કાળ કમીશનના રીપોર્ટ અનુસાર અઠાર અને ૧૮૮૦ પછી ચાર. ૧૭૭૦ માં આપણે જોયું છે તે પ્રમાણે, બંગાળમાં દુષ્કાળ પડ્યો, ૧,૦૦,૦૦,૦૦૦ મૃત્યુ થયાં હતાં; ૧૭૮૩ માં મદ્રાસમાં; ૧૭૮૪ માં ઉત્તર હિન્દમાં, જેથી અથોક્ષાની સ્થિતિ દયાજનક થઈ પડી; ૧૭૯૨ માં સુબાઈ અને મદ્રાસમાં; ૧૮૦૩ માં સુબાઈમાં; ૧૮૦૪ માં ઉત્તર હિન્દમાં; ૧૮૦૭ માં મદ્રાસમાં; ૧૮૧૩ માં સુબાઈમાં; ૧૮૨૩ માં મદ્રાસમાં; ૧૮૩૩ માં મદ્રાસમાં, જ્યાં એક છત્રામાં, ગંતુરમાં ૫,૦૦,૦૦૦ ની વસ્તીમાંથી ૨,૦૦,૦૦૦, મૃત્યુ થયાં, અને મદ્રાસ, મહલી-પટ્ટમ અને નેલોરમાં શબો ઢેકાણે પડ્યા વિનાનાં રખડતાં પડેલાં હતાં; ૧૮૩૭ માં ઉત્તર હિન્દમાં ૮,૦૦,૦૦૦ મૃત્યુઓની સંખ્યા દુષ્કાળ કમીશન ઘણી ઓછી ધારે છે; ૧૮૫૪ માં મદ્રાસમાં; ૧૮૬૦ માં ઉત્તર હિન્દમાં, આશરે ૨,૦૦,૦૦૦ મૃત્યુ; ૧૮૬૬ માં ઓરીસ્સા અને મદ્રાસમાં, ઓરીસ્સામાં ત્રીજા ભાગના લોકો આશરે ૧૦,૦૦,૦૦૦ મૃત્યુ પામ્યા, મદ્રાસમાં આશરે ૪,૫૦,૦૦૦; ૧૮૬૯ માં ઉત્તર હિન્દમાં ૧૨,૫૦,૦૦૦ મૃત્યુ; ૧૮૮૯ માં મદ્રાસ અને ઓરીસ્સામાં; ૧૮૯૨માં મદ્રાસ, બંગાળ અને રજપુતાનામાં; ૧૮૯૬-૯૭ માં ઉત્તર હિન્દ, બંગાળ, મદ્રાસ અને સુબાઈમાં-મૃત્યુની સંખ્યા આપવામાં આવી નથી, પરંતુ ૪૦,૦૦,૦૦૦ લોકોને રાહત આપવામાં આવી હતી; અને ૧૮૯૯-૧૯૦૦ માં ઉત્તર હિન્દ, મધ્ય પ્રાંતો અને સુબાઈમાં, ૬૫,૦૦,૦૦૦ લોકોને રાહત મળી હતી-નોંધ લેવાયલા દુષ્કાળોમાં તે ખરાબમાં ખરાબ હતો. ૧૮૯૨ અને ૧૮૯૭ માં પ્રહારેશને પણ દુષ્કાળની ખીડા નેઠવી પડી

હતી. ૧૮૯૬ માં સુબાઈમાં ગાંડીયો તાવ ફાટી નીકળ્યો અને તેના લાગે લોકોને તેણે કતલ કર્યા છે.

સ્થાનિક ઇર્ષ્યાઓ અને વિલાઓ સ્વરાજ્યથી પુનઃ ઉદ્ભવે-પણ અગ્રે ધારતા નથી કે તેમ યાચ-તો પણ તે પીડાઓ સ્થાનિક અને સ્વલ્ભાષુ હશે, જેમાંથી હિન્દ પહેલાંની માફક આબાદ બનીને બહાર નીકળશે.

પૌર્વાલ રાજ્યકર્તાઓ હેઠળ ૫,૦૦૦ વર્ષો સુધી કબુલ કરવામાં આવેલા આબાદ અને ધનવાન જીવન પછી, જે રાજ્યસત્તા માત્ર ૧૫૮ વર્ષોથીજ અહીંયાં આવી છે, જેમાંનાં પ્રથમ પચાસ કેવળ લટફટમાંજ વ્યતીત કરવામાં આવ્યાં હતાં, અને જેણે માત્ર ૧૮૫૬ માં નિલના વિગ્રહો અને ખાલસા કરવાનાં કાર્યો અટકાવ્યાં, તેને સંપૂર્ણ અને અચાનક પાછો ખેંચી લેવામાં આવે તો પણ તે જંગલી દશામાં પડી શકશે નહિ. સીપાઈઓના બળવા સુધી પોતાનાં નકારામાં નકારા પૂર્વગામીઓ કરતાં હિન્દમાં બ્રિટિશ રાજ્યનો ઇતિહાસ વધારે શાંત નીવડ્યો છે ? અને આપણે વિસ્મરણ કરવું ન જોઈએ કે, લગભગ સકળ વર્તમાન ઇતિહાસ એક વક્રીલની ખાસ વક્રીલાત તુલ્ય છે, જે પોતાને પ્રશ્ન રજૂ કરે છે અને પોતાના પ્રતિપક્ષીઓને કાળા પારે છે, પોતાની બાજુએ કરેલા પ્રત્યેક અન્યાયને બને તેટલા ઓછા ખરાબ સ્વરૂપમાં બતાવે છે અને પ્રતિપક્ષે કરેલા પ્રત્યેક અપરાધની અત્યુક્તિ કરે છે.

બ્રિટને કેળવણીવિષયક અત્યંત મર્યાદિત કાર્ય કર્યું છે, તેમાં તે બહુ ઉપયોગી બન્યું છે, કેમકે મરાઠાઓના હૃદયમાં રાષ્ટ્રીય ભાવનામાં જે પ્રબળ જાગૃતિ આવી તે તેના ઇતિહાસના અધ્યયનથી બલવાન બની અને અણીદાર બની; ૧૮૩૫ થી તેણે કેળવણીનું કાર્ય સ્વીકાર્યું, અને જો કે તેનો પ્રચાર અતિ મંદ પ્રકારે થયો છે, અને ૧૯૦૪ ના યુનિવર્સિટીઓના કાયદાએ આરંભેલી ગુંગળાની નાખવાની રાજ્યનીતિને પરિણામે હમણાં તેની સ્થિતિ માઠી છે, તથાપિ અહિંયાં હિન્દ બ્રિટનનું બહુ ઝણી છે, અને તે ઝણનો સંપૂર્ણ સ્વીકાર કરવામાં આવે છે.

આગગાડીઓ વિષે ચિંતને પુષ્કળ કર્યું છે-તે આર્થિક હોવાને બદલે સુખ્યત્વે વ્યૂહરચનામાં ઉપયોગી હોવાથી તેમાં મિશ્રિત લાભ છે, પરંતુ એકંદર રીતે ઇચ્છનીય છે; પ્રાચીન રાજ્યકર્તાઓ પાણી પૂરું પાડવાનાં કામોમાં, જંગલ ખાતામાં, ગામના વહીવટમાં, અને આરોગ્ય ખાતામાં બેઠેલી સારી રીતે કાર્ય કરતા તેથી ઓછી સારી રીતે આ કાર્ય કરવામાં આવ્યું છે.

હિન્દ અંગ્રેજ સહકાર્યને વધાવી લે છે, પરંતુ અંગ્રેજ ઉપરીપણુનો તેને બહુ કંટાળો આવે છે; દમનીય કાયદા દૂર કરવાનો અને સ્વરાજ્યનો ઉપલોગ કરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો છે. અંગ્રેજોની સહાયથી તે પ્રાપ્ત કરવાની તે ઉત્કટ અભિલાષા રાખે છે, પરંતુ તે પ્રાપ્ત કરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો છે.

તેને સારી રીતે સંપૂર્ણ જ્ઞાન છે કે, ઇંગ્લાંડે “ તલનાર વડે તેને જીતી લીધું ” નથી, ” પરંતુ પોતાનીજ તલવારોની સહાય વડે લાંચ, કાવાદાવા, અને અતિ તીવ્ર કુટિલ નીતિ વડે, વિભાગો પાડીને અને એક પક્ષને બીજાની સામે અણગમીને. પરંતુ હવે જો ચિંતન તેની સાથે સમાનતાપૂર્વક વર્તન રાખશે અને એક આશ્રયી તરીકે નહિ કિંતુ એક ભાગીદાર તરીકે તેને આવકાર આપશે તો સહર્ષ તે ભૂતકાળનું વિસ્મરણ કરશે.

હિન્દ સ્વરાજ્ય માગે છે, કેમકે:

૧. બ્રિટિશ રાજ્યે તેનાં ગ્રામ્ય અને સમિતિ તંત્રોનો નાશ કર્યો છે, અને તેને બદલે બોર્ડ્ઝ અને કાઉન્સિલ્સની વર્ણસંકર પદ્ધતિ અસ્તિત્વમાં આણી છે, જે સદાને માટે અશક્ત છે, કેમકે સાદું જ્ઞાન ધરાવતા હિન્દી અભિપ્રાયની અધિકારીઓ અવગણના કરે છે, જેઓ આવે છે ત્યારે હિન્દ વિષે તેમને કંઈ જ્ઞાન હોતું નથી, અને પોતાના સંપ્રદાયો ધરાવનાર પ્રાચીન ભૂમિપર અંગ્રેજી રીતિઓ બળાકારે નાખવા મહે છે પણ તેઓ ઈર્ષ્યા કરે છે કે તેમની વર્ણસંકર વસ્તુ ફલહીન રહે છે. વર્ણસંકરોનું એમજ બને છે. વિદેશીય પ્રવીણ પુરોહિતા અંતરાય વિના પંચાયતોથી પ્રારંભ કરીને આગળ વધીને હિન્દ પોતાની પદ્ધતિ પુનઃ પ્રાપ્તવા અને તેમાં સુધારો કરવા ઇચ્છે છે.

૨. પોતાની કેળવણીનાં ૮૦ વર્ષો પછી બ્રિટિશ રાજ્ય પ્રભાતી ૨૬ ટકાને કેળવણી આપે છે, અને તેની પોતાની રાજ્યનીતિને કેળવાયકાઓની “ સૂક્ષ્મતમ લઘુમતી ” આભારી છે, અને તેને સ્વાતંત્ર્ય નહિ આપવાનું કારણ ગણે છે. નાખાને, પૌર્વાત્ય રાજ્ય હેઠળ, ૪૦ વર્ષોમાં પોતાની સમસ્ત પ્રભાને કેળવણી આપી છે. બ્રિટિશ કેળવણી સૂક્ષ્મતમ સંખ્યાને આપવામાં આવે છે એટલુંજ નહિ પરંતુ તેની દિશા પણ ખોટી છે; બ્રિટિશ સરકાર ચલાવી શકાય તેને માટે કારકુનો અને કેટલાક ઉચ્ચ ધંધાઓના પુરૂષો પૂરા પાડવાના આશયથી તે રચવામાં આવી હતી. હિન્દને એવી પદ્ધતિની આવરયક્તા છે કે, જે જે શાખામાં સંપ્રયોગ વિકાસ આવરયક હોય તે પ્રત્યેકમાં વિજ્ઞાનશાસ્ત્રના પારંગતો પૂરા પાડીને અને સર્વ ઉદ્યોગો અને હુન્નરોમાં બ્યાવહારિક પારંગતો પૂરા પાડીને તેનાં દબોને! વિકાસ કરે; યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ અને જર્મનીએ પોતાની પ્રભાને માટે કર્યું છે અને બ્રિટન હવે પોતાની પ્રભાને માટે કરે છે તેમની માફક ઉપયોગી કાર્યોને માટે જે પદ્ધતિ તેની સમગ્ર પ્રભાને કેળવણી આપે. હિન્દ એમ પણ ઇચ્છે છે કે, જ્યારે પોતાના અંકુશ હેઠળની શાળાઓ અને પાઠશાળાઓને ઉત્તેજન આપવામાં આવતું નથી, અને હિન્દીઓએ આકારેલા માર્ગપર તેમના કુદરતી વિકાસમાં તેમની પાંખો કાપવામાં આવે છે ત્યારે વિદેશીય મીશનોની-બ્રિટિશ, સ્કૉટ, અમેરિકન, જર્મન, ડેનીશ, ફ્રેન્ચ, સ્વીસ, ઇટાલીઅન-શાળાઓ અને પાઠશાળાઓ પાછળ તેનાં નાણાંનો લખવટ ખર્ચ અટકાવવો.

૩. સસ્તા વિદેશીય માલની આયાત તરફ કૃપા બતાવવાને માટે બ્રિટિશ રાજ્યે હિન્દની લલિતમાં લલિત કલાઓ અને ઉદ્યોગોનો વિનાશ કર્યો છે, અને યંત્રથી ચાલતા ઉદ્યોગમાં પણ, જેમકે રૂના કાપડના ધંધામાં, આયાત થયેલા માલ પરનો કસ્ટમ્સવેરો સમતોલ બતાવવાને માટે દેશમાં બનેલી નીપજ પર કર નાંખે છે. તે કાથી જાણીતો નિકાસને ઉત્તેજન આપે છે, જે તેયાર બનેલા પદાર્થો તરીકે પાછા આવે છે, આ પ્રમાણે વિદેશીઓના લાભને માટે હિન્દી ઔદ્યોગિક પ્રયત્નોને શાંત કરી નાખવામાં આવ્યા છે, નિકાસનો ઉદ્યોગ ધમધોદાર

આલસો હોવાથી, ત્યારે ઇગ્તિહાસ યુક્ત કરવા જન્ય છે ત્યારે હિન્દની જાણસે અધ્યાનક તેનાજ હાથમાં પડી રહે છે, અને પોતાની પાસે ચંત્રો નહિ હોવાથી, અને તેનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવા તેનું જ્ઞાન નહિ હોવાથી, તે જમીન પર કાલા કરે છે, અને તેમને નીખળવનારા ભૂખે મરે છે. કાચા માલના પોતાના વિશાળ સંચયોનો ઉપયોગ કરવાને માટે હિન્દ પોતાના યુરોપનેજ તાલીમ આપશે, અને ફક્ત પોતાની પાસે વધેલો માલજ પરદેશ મોકલશે.

૪. બ્રિટિશ રાજ્યે પાણી પૂરું પાડવાનાં સાધનો તરફ ખેદરકારી બતાવી છે-દારૂણ દુષ્કાળોને લીધે માત્ર થોડા સમય પરજ તે સાધનોનું ખાતું તેણે હાથમાં લીધું છે, અને હમણાં પણ નાણાંના અભાવે તે ભૂખે મરી રહ્યું છે-અને અવિચારી રીતે જંગલો કાપી નાખીને થોડા સમય પહેલાં સુધી તો ફરીથી વાવવાના કાર્ય તરફ ખેદરકારી બતાવી હતી પરિણામે જમીનના વિશાળ પ્રદેશો, વિશેષે ફરીને વાયવ્યમાં, મેદાનો બની ગયાં છે, જે પૂર્વે સમૃદ્ધ અને ફલદ્રૂપ હતાં. હિન્દ પાણી પૂરું પાડવાનાં સાધનને અને જંગલ ખાતાને સરકારનાં પ્રથમ કાર્યોની ક્રોડિમાં ગણે છે.

૫. બ્રિટિશ રાજ્યે આરોગ્યવર્ધક ખાતા તરફ ખેદરકારી બતાવી છે, અને શહેરોમાં એકઠા થવાના અને ગામો તરફ દુર્લક્ષ કરવાના વલણે ભૂની રીતિઓમાં ફેરફારો કરવાની આવશ્યકતા ઉત્પન્ન કરી છે. મરકી એ મલીનતાનો વ્યાધિ છે, જેણે મલીન યુરોપને ક્લેશ કરી નાખ્યું અને અર્ધ-સ્વચ્છ યુરોપ સમક્ષ અદૃશ્ય થઈ ગઈ, તેનાથી ભયભીત બનીને તેણે કેટલીક ઉતાવળી અને અવિચારી રીતિઓ ગ્રહણ કરી, જેથી હિન્દી, સહાનુભૂતિ નષ્ટ થઈ અને હવે આરોગ્યવર્ધનના કરતાં હિન્દી શરીરોમાં રસી મુકવાનો અધિક ઉદ્દેશ કરે છે, આ પ્રમાણે વ્યાધિને ખરેખર અમર બનાવે છે. દેશી પદ્ધતિઓને માટેના સર્ગર્વ તિરસ્કારથી, અને સરકારે કરેલા તેમના બહિષ્કારથી પીડામાં વધારો થાય છે, અને તેમને બદલે ખર્ચાળ આધુનિક સામગ્રી પ્રતિસ્થળે પૂરતા પ્રમાણમાં પૂરી પાડવી અશક્ય છે, સરકારની પ્રથમ દંત્વેમાં આરોગ્ય

સંવર્ધન છે એવો હિન્દનો આગ્રહ છે, તે પ્રાચીન પદ્ધતિઓનાં સારાં તત્વોને ઉત્તેજન આપશે, અને પાશ્ચાત્ય રીતિઓમાં જે સારું હશે તેનો ઉપયોગ કરશે.

૬. બ્રિટિશ રાજ્ય અત્યંત ખર્ચાળ છે; ભારેમાં ભારે પગારો આપીને ઉચ્ચતમ જગ્યાઓ પર તે યુરોપીયનોને રોકે છે, અને પ્રત્યેક સ્થળે તેમને “ પ્રવીણ ” તરીકે દાખલ કરે છે-તે પ્રવીણ પોતે જે પરિસ્થિતિમાં કાર્ય કરે છે તેનાથી અજ્ઞાત હોય છે; તે યુરોપીયનોને માટે સઘળી ખાસ જગ્યાઓ રાખી મુકે છે; અન્ય જગ્યાઓ પર હિન્દીઓ દાખલ થઈ શકે, તેઓ “ અંગ્રેજી ઉપાધિઓ ” લેવાને માટે ઇગ્તિહાસ જવાનો ભારે ખર્ચ કરે ત્યારે તેમાં તે દાખલ થઈ શકે; તે પોતાના નોકરોને પેન્શન આપે છે, જેથી ફરીને અંગ્રેજ નોકરો નોકરીથી મુક્ત થઈને ઇગ્તિહાસ પાછા ફરે ત્યારે તેઓ હિન્દી નાણાં પર જીવી શકે, એથી પ્રચંડ વાર્ષિક ચુસારો થાય છે; અંગ્રેજ કંપનીઓ અને અંગ્રેજ મુઠી દેશમાં નાણાં કમાય તેને તે ઉત્તેજન આપે છે, એ પ્રમાણે અન્ય ચુસારો થાય છે; હિન્દને પરાધીન રાખવાને માટે નલાવવામાં આવતા હિન્દી લશ્કરનો ખર્ચ તે હિન્દ પાસેથી અપાવે છે; પાર્લામેન્ટને ખીનજવાળદાર કેન્દ્રસ્થ આપખુદ સત્તાના મૂલ્યવાન અંગ્રેજ ખાતાને માટે તે હિન્દ પાસે નાણાં અપાવે છે. હિન્દ આ સર્વનો નાશ કરવા ઈચ્છે છે; ખરેખર ૧૮૫૮ના ઢંઢેરામાં વચન આપ્યા પ્રમાણે હિન્દીઓને માટે પ્રત્યેક વસ્તુ ખુલ્લી મુકશે અને ચોગ્યતાના પૂરાવા તરીકે વિદેશીય ઉપાધિઓના ભાગશે નહિ; ઇંગ્લીશ ઓફીસને રદ કરશે; હિન્દની બહાર કેવળ તાજને અને શાહી પાર્લામેન્ટની સત્તા સ્વીકારશે, જેમાં પોતાને પૂરતું પ્રતિનિધિત્વ મળ્યું હોય. પોતાની પ્રજાને આધીન રાખવાને માટે નહિ પરન્તુ સંરક્ષણ અને શાહી આવશ્યકતાઓને માટે તે પોતાનું ખુશી અને નોકાબળ રાખશે.

૭. અન્ય કોઈ આપખુદ સત્તાની માફક બ્રિટિશ રાજ્યે રાજ્યતંત્રમાં સુધારાઓને બદલે દમનને સ્થાન આપ્યું છે. હિન્દ આ સર્વ દમનીય

હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોન્ગ્રેસનો ઇતિહાસ.

પ્રથમ પ્રકરણ.

પ્રથમ રાષ્ટ્રીય કોન્ગ્રેસ.

૭

ઇસ્વી સન ૧૮૮૪ ના ડીસેમ્બર માસની આખરે મદ્રાસમાં, ધર્મ અને સુધારાના પ્રખર હીમાયતી દિવાન બહાદુર રઘુનાથરાવના શુદ્ધમાં સત્તર પુરૂષો એકઠા મળ્યા હતા. તેમાંના ઘણાખરા અઘારમાં તરત જ સમાપ્ત થયેલા થીઓસોફીકલ સોસાયટીના વાર્ષિક સંમેલન (કન્વેન્શન)ના પ્રતિનિધિઓ હતા, અને બાકીના મિત્રો તરીકે તથા સહાનુભૂતિ ધરાવનારાઓ તરીકે ત્યાં ઉપસ્થિત થયા હતા. પરંતુ ખચીત, તેમનાં હૃદયોમાં સ્ફુરાયમાન થતી હિન્દી પ્રબળ શક્તિના આ નવીન અભિમાને, ભૂતકાળમાં હિન્દુને જે ગૌરવ હતું તે ગૌરવ ભવિષ્યકાળમાં પ્રાપ્ત કરવાની ઉદ્દિષ્ટ થતી આશાએ, રાજમુકુટવિહીન થયેલું પૂર્વ સદેવ યુવાન પાશ્ચાત્ય પ્રભુઓનું શુભમ રહેવાનું નથી અને મહાન્ સામ્રાજ્યોની જન્મ ભૂમિ એશિયા રાજદંડ ગ્રહણ કરવાને યુનઃ પોતાનો હાથ લંબાવશે એવી ભાવનાએ—આ સ્વપ્નાંએ એ સ્વપ્નભૂમિમાં રમણ કરનારાઓને પરસ્પર મસલત કરવાને પ્રેર્યા હતા, અને અતિશય હૈમતપૂર્વક કરાવ કરીને તેમણે પોતાનામાંથી કામચલાઉ કમિટીઓનો એક સમૂહ રચ્યો, જ્યાં જ્યાં શહેરોમાં પ્રત્યેક પોતાની જગ્યાએ બીજાઓને આકર્ષી લેવા અને વિશેષ મસલત કરવાને મટિ ફરીથી મળતું એવો કરાવ કર્યો. તેમનાં નામો આપણે નોંધી રાખવાં જોઈએ; કેમકે તેઓ મહાન્ વક્તાનાં બીજ રૂપ હતા. આ નાના સમૂહમાં કલકત્તાના નરેન્દ્રનાથ સેન નામક પ્રબલ યોદ્ધા હતા, અને કેટલાક સમય પછી “ ઇન્ડીઅન મિરર ” નામક પોતાના પત્રમાં એ નામો તેમણે

પ્રસિદ્ધ કર્યાં હતાં. તે કહે છે કે “ જે પ્રતિનિધિઓ સંમેલન (કન્વેન્શન)માં હાજર થયા હતા, તેમાંના ઘણાખરા દેશના જે સિત્ત ભિન્ન વિભાગોમાં ધુમી રહ્યા છે, ત્યાંની સમાજના તેઓ સામાજિક બુદ્ધિવિષયક દૃષ્ટિએ અગ્રેસરો છે.” તેઓનાં નામો નીચે પ્રમાણે છે :

મદ્રાસ: માનનીય રા. એસ. સુબ્રહ્મણ્ય આચર (પાછળથી હાઇકોર્ટના ન્યાયાધીશ, કામચલાઉ મુખ્ય ન્યાયાધીશ, કે. સી. આઇ. ઇ. અને એલ. એલ. ડી.) રા. પી. રંગિઆ નાયડુ અને રા. પી. આનંદ ચાલુ.

કલકત્તા: બાબુ નરેન્દ્રનાથ સેન, બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી, (બંગાલાના “ તાજ વિનાના રાજા”, મહાન્ વક્તા અને રાષ્ટ્રનેતા) અને બાબુ એમ. ઘોષ.

મુંબઈ: માનનીય રા. વી. એન. મંડલીક, માનનીય રા. કે. ટી. તેલંગ (પાછળથી હાઇકોર્ટના ન્યાયાધીશ) અને રા. દાદાભાઈ નવરોજી (“ હિન્દના દાદા. ”)

પુના: રા. સી. વિજયરંગ મુડલીઆર, અને રા. પાંડુરંગ ગોપાલ.

બનારસ સરદાર દયાલસિંઘ.

અદલાહાબાદ: બાબુ હરિશ્ચંદ્ર.

વાયબ્ય પ્રાંત: બાબુ કાશિપ્રસાદ અને પંડિત લક્ષ્મીનારાયણ.

ખંગાલ. બાબુ ચાર્ચંદ્ર મિત્ર.

અયોધ્યા. બાબુ શ્રીરામ.

આ સત્તર-સલા અને સાચા પુરુષોએ પ્રેમ પૂર્વક અને આશાપૂર્વક માતૃભૂમિનો ઉદ્ધાર કરાવે માટે રાજકીય રાષ્ટ્રીય સંચાલનનો વિચાર ઉત્પન્ન કર્યો હતો.

ચેતપોતાને પેર પાછા કર્યા પછી તેમણે ચેતાનાં શહેરોમાં અને પ્રાંતોમાં શું કાર્ય કર્યું, તેની નોંધ રાખવામાં આવી હોય એમ દેખાતું નથી, પરંતુ પ્રથમ હિન્દી રાષ્ટ્રીય પરિષદની કાર્યવાહીનો અહેવાલ આપણને સહે છે કે: “આવતા નાતાલના તહેવારમાં હિન્દના સર્વ વિભાગોના પ્રતિનિધિઓની એક સભા ભરવાનો ઠરાવ ૧૮૮૫ ના માર્ચમાં કરવામાં આવ્યો હતો. પુના મધ્ય સ્થળ હોવાથી તેને અત્યંત સાદુદય સ્થળ લેખવામાં આવ્યું.” અંદોધી આગળ પગલાં ઉપાડતાં સત્તાવાર અહેવાલો માર્ગદર્શન ઠરાવવામાં આપણને સહાયમૂલક થાય છે.

આ સભામાંથી નીચેનો સંકુલર પ્રકટ કરવામાં આવ્યો હતો, અને પૂરાં ત્રીશ વર્ષો ઉપર કોંગ્રેસના નમ્મતા આ દિવસોમાં કોંગ્રેસના પિતાઓના વિચારો દેવા હતા તે તેમાં બતાવવાનાં આવેલું હોવાથી આને ૧૯૧૫ માં એ સંકુલર અત્યંત જાણવા યોગ્ય છે. ચેતાની નંદ થયેલી સ્વતંત્રતાને પાછી મેળવવાની અને જે બલવાન મહારાજ્યપર “સૂર્ય ફરી આગમતો નથી” તેની સ્વતંત્ર પ્રત્યક્ષોમાં સ્વતંત્ર અને સ્વરાજ્ય લોભવતી પ્રજા બનવાની ચેતાની કડતમાં જેઓ હિન્દી રાષ્ટ્રના અગ્રેસરો થવાના હતા તેમના પ્રથમ વિચારો એ સંકુલર બનાવે છે.

એ સંકુલર આ પ્રમાણે છે:

૧૮૮૫ ના ડિસેમ્બરની ૨૫ મી તારીખથી ૩૧ મી તારીખ સુધી હિન્દી રાષ્ટ્રીય યુનીયનની એક પરિષદ સરાશે.

ખંગાલ, મુંબાઈ અને મદ્રાસ દલાકાઓના સર્વ વિભાગોમાંથી આવેલા ઇંગ્લેંડ ભાષાથી સુજ્ઞાત અગ્રેસર રાજ્યદારીઓ—પ્રતિનિધિઓની આ પરિષદ બનશે.

આ પરિષદના પ્રત્યક્ષ ઉદ્દેશો આ પ્રમાણે છે:

(૧) રાષ્ટ્રીય પ્રગતિને માટે કાર્ય કરનાર સર્વ અતિ હમગી સેવકોની પરસ્પર અંગત બાબતો સ્પર્શવા માટે સંરક્ષતા કરવી; (૨) આવતા વર્ષમાં જે જે રાજકીય પ્રવૃત્તિઓ કરવાની હોય તેમની પર ચર્ચા કરવી અને નિર્ણય કરવો.

પરોક્ષ રીતે આ પરિષદ સ્વદેશી પાર્લામેન્ટના બીજા પગ બનશે અને તે યોગ્ય રીતે ચલાવશે તે હિન્દી હિંદ કોષ પણ પ્રકારની પ્રતિનિધિત્વવાળી સંસ્થાઓને માટે સંપૂર્ણ નાલાયક છે એવા આશ્ચર્યનો, જવાબ ન હઈ શકાય એવો પ્રત્યુત્તર તે ચોડાં વર્ષોમાં વાળશે. આ પરિષદમાં નિર્ણય કરવામાં આવશે કે, બીજી પરિષદ વળી પાછી પુનામાં ભરવી અથવા શ્રિરંજી એસોસીએશનના ઉદાહરણનું અનુકરણ કરીને દર વર્ષે પરિષદો ભૂદાં ભૂદાં મહત્વનાં કેન્દ્રસ્થળોએ ભરવી.

આ વર્ષે પરિષદ પુનામાં હોવાથી, રાષ્ટ્રીય પક્ષનું કર અને સાર્વજનિક સમાના બીજા સભ્યોએ સ્વાગત સમા રચવાનું કાર્ય કર્યું છે, અને સર્વ સ્થાનિક વ્યવસ્થાઓ તેમના હાથમાં રહેશે. પાર્લામેન્ટી ટેકરીની નજીક ચેશાના બાગનો (તેમાં બાગની માફક સાર્વજનિક સભાની માહીકોનો એક સુંદર હોલ આવેલો છે) ઉપયોગ સમાસ્થાન તરીકે તથા પ્રતિનિધિઓના નિવાસસ્થાન તરીકે કરવામાં આવશે, અને પ્રત્યેક પ્રતિનિધિને અનુકૂળ જગ્યા આપવામાં આવશે આ બાબતને ઝાઝી અગત્યતા આપવામાં આવે છે, કેમકે જ્યારે આ પ્રમાણે એક અકવાડીયા સુધી સંધળા એકંકા રહે ત્યારે (ચોડા સમય પર મુંબાઈમાં બન્યું હતું તેમ) આખા શહેરમાં ડઝનબંધ ખાનગી નિવાસસ્થળોમાં પ્રતિનિધિઓ વિખરાઈ ગયલા હોય તેના કરતાં અનેકગણા વધારે પ્રસંગો મિત્રતાપૂર્ણ વ્યવહાર કરવાને મળશે.

પુના આવવા માટે અને ત્યાંથી પાછા કરવા માટે પ્રતિનિધિઓએ ચેતાની મેળે વ્યવસ્થા કરી લેવી પડશે, પરંતુ તેઓ પુનાને ફક્ત સ્ટેશને આવી પહોંચે ત્યારથી તેઓ પાછા ફરે ત્યાં સુધી તેમને જેની જેની જરૂર પડી શકે તેવી પ્રત્યેક વસ્તુ ગાડી, રહેવાની સગવડ, ખોરાક વિગેરે—તેમને નાણાં લીધા વિના પૂરાં પાડવામાં આવશે.

આ પ્રમાણે થનારે ખર્ચ સ્વાગતભંગોળમાંથી આપવામાં આવશે, અને તે ભંગોળ એકદમ દરવાજા સર્વથી પ્રથમ તો પુના એસોસીએશને અત્યંત ઉદારતાપૂર્વક માથે લીધું છે; પરંતુ જે પ્રતિનિધિઓ આવે વધારાનો ખર્ચ હરી શકે એવી સ્થિતિના હોય તેઓને પોતાની મરજીમાં આવે તેટલી રકમ એમાં ભરવાની હુક છે. આ ભરાયલાં નાણાંમાંથી જે રકમ બાકી વધશે તે આવતા વર્ષના સ્વાગતભંગોળને માટે રાખવામાં આવશે.

એમ માનવામાં આવે છે કે, પુનાના આપણા મિત્રો બાદ કરતાં સિંધ અને વરાહ સહિત સુબાઇ ઇલાકામાંથી આશરે ૨૦ પ્રતિનિધિઓ આવશે., મદ્રાસ અને નીચલા બંગાલ પ્રત્યેકમાંથી આશરે તેટલીજ સંખ્યા આવશે, અને વાયવ્ય પ્રાંતો, અયોધ્યા અને પંજાબમાંથી બધા મળીને લગભગ તેનાથી અર્ધા પ્રતિનિધિઓ આવશે.

સીતેર પ્રતિનિધિઓનો તેમનો અંદાજ અત્યંત મધ્યમ અને સત્ય હતો, કેમકે ખરેખાર બહોતેર જણાઓએ પ્રતિનિધિઓ તરીકે પોતાનાં નામો નોંધાવ્યાં હતાં, અને બીજા ત્રીશ જણાઓએ મિત્રો તરીકે હાજરી આપી હતી, કેમકે સરકારી નોકરો હોવાથી તેઓને એક રાજકીય સંમેલનમાં પ્રતિનિધિઓ તરીકે કાર્ય કરવાનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો હતો. તથાપિ પ્રથમ બેઠક પુનામાં મળી નહિ, કારણ કે, નાનાલ આડા થોડાક દિવસોના રજા હતા, તેવામાં કોગળીયાથી કેટલાંક છુટાં છવાયાં મરજો થયાં. દદાચિત્ કોગળીયુ કાદી નીકળશે એવાં ચિન્હો જણાયાં, અને પરિપક્વને નેને હવે કોંગ્રેસના નામથી ઓળખવામાં આવે છે- સુબાઇમાં ભરવામાં વધારે ડહાપણ છે એમ લાગ્યું, ગોક્ળદાસ તેજપાલ સંસ્કૃત પાઠશાળા અને છાત્રાલયના વ્યવસ્થાપકોએ પોતાનાં સઘળાં સુંદર મકાનો કોંગ્રેસના ઉપયોગને માટે આપ્યાં, અને ૨૭ મી ડીસેમ્બરના પ્રભાત સુધીમાં હિન્દી પ્રભના પ્રતિનિધિઓના સ્વાગત માટે સર્વ તૈયારીઓ થઈ ગઈ હતી. ત્યાં જોઓ હાજર હતા તેમનાં નામોની યાદી તરફ આપણે દૃષ્ટિ કરીએ છીએ ત્યારે હિન્દની સ્વતંત્રતા મેળવવાની લડતના ઇતિહાસમાં સુપ્રસિદ્ધ થયેલા કેટલાઓનાં નામો

તેમાં જોવામાં આવે છે ! ઉપર દર્શાવવામાં આવેલા કારણને લીધે જોઓ પ્રતિનિધિઓ તરીકે કાર્ય કરી ન શક્યા, તેમાં નીચનાં નામો આપણા જોવામાં આવે છે: સુધારક દિવાન બહાદુર આર. રઘુનાથરાવ, મદ્રાસના રેખુદી દલેક્ટર, માન. રા. મહાદેવ જી. રાનડે, તે સમયના ધારાસભાના સભ્ય અને પુનાની સ્મૃતિદોષ કોર્ટના ન્યાયાધીશ, પછીથી સુબાઇની હાયકોર્ટના ન્યાયાધીશ અને પ્રતિષ્ઠિત અને વિશ્વસનીય અગ્રેસર; વિદ્વાન અને લેખક તરીકે પાછળથી પંડાયલા આશ્રાના લાલા બેનનાથ અને પ્રોફેસર કે. સુંદરમણ તથા પ્રોફેસર આર. જી. ભંડારકર. પ્રતિનિધિઓમાં સુપ્રસિદ્ધ હિન્દી પત્રોના અધિપતિઓનાં નામો નોંધવા યોગ્ય છે: “ જ્ઞાન પ્રકાશ ”, પુના સાર્વજનિક સભાનું “ ધી હૉર્ટેલી જર્નલ ”, “ મરાઠા ”, “ કેસરી ”, “ નવ વિભાકર ”, “ ધી ઇન્ડિયન મીરર ”, “ નાસ્તીન ”, “ હિન્દુસ્થાની ”, “ ધી ટ્રીબ્યુન ”, “ ધી ઇન્ડિયન યુનીયન ”, “ ધી ઇન્ડિયન સ્પેક્ટેટર ”, “ ઇન્દુ પ્રકાશ ”, “ ધી હિન્દુ ”, “ ધી કેસન્ટ ”. કેટલાં બધાં પરિચિત અને સંભાવિત નામો પ્રકાશે છે. સીમલાથી મી. એ. એ. જી.મ આવેલા છે; દલકતાથી બાબુ ડબલ્યુ. સી. જોનરજ અને નરેન્દ્રનાથ સેન; પુનાથી ડબલ્યુ. એસ. આષ્ટ અને જી. જી. આગારકર; લખનૌથી ગંગા પ્રસાદ વર્મા, સુબાઇથી દાદાભાઈ નવરોજ, કે. ડી. તેલંગ, કૌશલશાહ એમ. મેહતા. હમણાંની જેમ તે સમયે પણ સુબાઇ કોર્પોરેશનના અગ્રેસર-ડી. ઇ. વાસ્જી, બી. એમ. મલબારી, એન. જી. અંદાવરકર; મદ્રાસથી પી. રંગીઆ નાયડુ, મહાજન સભાના પ્રમુખ, એસ. સુબ્રમન્ય આચર, પી. આનંદ ચાહુ, જી. સુબ્રમન્ય ઐયર, એમ. વીરરાધવાચારીચર; અનંતપુરથી પી. કેશવ પીલાઈ. હિન્દુસ્થાનની સ્વંત્રતાને માટે સર્વથી પ્રથમ કાર્ય કરનારાઓમાંના તેઓ હતા, જોઓ હજી આ પૃથ્વી પર છે તેઓ અદ્યાપિ તેને માટે કાર્ય કરે છે.

ઇસ્વી સન ૧૮૮૫ના ડીસેમ્બરની ૨૮ મી તારીખે મધ્યાહ્નના ૧૨ વાગતાં ગોક્ળદાસ તેજપાલ

સંસ્કૃત પાઠશાળાના હોદ્દામાં પ્રથમ રાષ્ટ્રીય પરિષદની બેઠક મળી. શ્રી. એ. એ. હુમ, માન. રા. એસ. સુધમન્ય આચર, અને માન રા. કે. ડી. તેલંગે પ્રથમ પ્રસુખ બાણ ઉબહ્યુ. શ્રી. જોનારજીની ચુંગણીની દરખાસ્ત અનુક્રમે રજૂ કરી, અનુમોદન આપ્યું અને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું હતું. તેમના અવાજે પ્રથમ સંભળાયા હતા. આ પ્રમાણે માતૃભૂમિનું માન પામેલા અસંખ્ય નરોમાંના પ્રથમ નરે તેની પ્રથમ રાષ્ટ્રીય પરિષદનું પ્રસુખ સ્થાન ને પળે લીધું તે પળ ગંભીર અને ઐતિહાસિક હતી.

કોંગ્રેસના પ્રતિનિધિત્વવાળા અને ગૌરવાન્વિત સ્વરૂપવિષે હૃદયેષ કર્યા પછી ચાર ક્ષમોમાં તેમણે કોંગ્રેસના ઉદ્દેશો દર્શાવ્યા હતા:

(ક) મહારાજ્યના વિવિધ ભાગોમાં આપણા દેશના હિતને અર્થે વધારે ઉમંગી કાર્ય કરનારાઓમાં અંગત પરિચય અને મૈત્રી વધારવાં.

(ખ) આપણા દેશના સર્વ દેશપ્રેમીઓમાંથી પ્રત્યક્ષ અંગત મૈત્રીવ્યવહારવડે

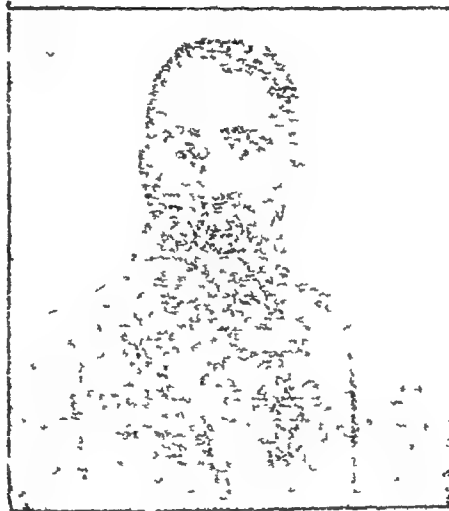
ભતિવિષયક, ધર્મવિષયક અને પ્રાતિક સકળ શક્ય બેદલાવો નિર્મૂળ કરવા, અને આપણા પ્રિય લોર્ડ રીપનના ચિરસ્મરણીય રાજ્યમાં ઉદ્ભવ પામેલા રાષ્ટ્રીય ઐક્યની ભાવનાઓને અધિક વિકસાવવી અને સગીન બનાવવી.

(ગ) અત્યારના ટેટલાક વધારે મહત્ત્વના અને વધારે દમાણ કરતા સામાજિક પ્રશ્નો વિષે સંપૂર્ણ ચર્ચા કરી હિન્દના રાજવાયલા વર્ગોના પાકટ અભિપ્રાયો બહાર લઈને તેમની સત્તાવાર મોંઘ રાખવી.

(ઘ) સાર્વજનિક હિતને માટે દેશી રાજ્યદારી પુરોષાએ આવતા બાર માસમાં કેવી પદ્ધતિ અને કેવી રીતિઓએ કાર્ય કરવું ઇષ્ટ છે તે સંબંધી નિર્ણય કરવો.

આમાંના પ્રથમ ત્રણ સારી રીતે કાર્યમાં ઉતારવામાં આવ્યા છે, પરંતુ ચોથા તરફ ઓછું લક્ષ આપવામાં આવ્યું છે, અને આજે તેને માટે દબાણ કરવાની જરૂર છે. આવા માર્ગદર્શનની મોટામાં મોટી આવશ્યકતા છે, અને પોતાના ઓછ પુરોષો પાસેથી તે માગવાનો પ્રયત્ન હંક છે.

સર્વ સંબંધ હીલ-ચાલોમાં મન્યબિન્દુઓથી કાંઈક માર્ગદર્શનની આવશ્યકતા હોય છે. બનાવો અને રાજનીતિ વિષે હિંમતી નિર્ણયો કરીને અને સરકાર પાસેથી આવશ્યક સુધારાઓની માગણી કરીને કોંગ્રેસ પ્રસંગનીય પ્રકારે રાજવાયલા વર્ગનો અભિપ્રાય કેન્દ્રસ્થ કર્યો છે, પરંતુ દરેક આગામી વર્ષમાં કરવાના કાર્યની પૂરતી રૂપરેખા દોરી નથી; તેથી રાજકીય કાર્યમાં

બાણ ઉબહ્યુ. શ્રી. જોનારજી.

પ્રથમ કોન્ગ્રેસના પ્રસુખ.

સુદાનો અને જુસ્સાનો અભાવ રહ્યો છે. કરાવોમાં ને સર્વ બાબતોનો સમાવેગ કરવામાં આવ્યો છે, તે સર્વ વિષે ચળવળ કરવી અશક્ય છે, અને તેથી આખા દેશમાં રાજકીય કાર્ય ડામારોળ અને એકજુત અટકું પડી જાય છે, અને તેથી મોટેભાગે તેની કાંઈ અસર થતી નથી; સંયુક્ત કાર્યનું નામ પણ હોણ નથી. તદ્વિ પોતાની દૃષ્ટિમાં અમુક ઉદ્દેષ નેમ હોય ત્યારે હિન્દ કેવી ચળવળ કરી શકે છે, તે દક્ષિણ આફ્રિકાના કુખો વિષેની ચળવળ પરથી સ્પષ્ટ માહુમ પડે છે.

હિન્દની માગણીઓ દર્શાવવાનો પ્રારંભ પ્રથમ

રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસના નવ ઠરાવોથી થાય છે.

પ્રથમ ઠરાવમાં હિન્દુ રાજ્યતંત્ર કેલું આવે છે, તેની તપાસ કરવા માટે શાહી કમિશન નીમવાની માગણી કરવામાં આવી હતી.

બીજા ઠરાવ ઇન્ડિયા કાઉન્સીલ (હિન્દી પ્રધાનની કાઉન્સીલ) કાઢી નાખવા વિષે હતો.

ત્રીજા ઠરાવમાં ધારાસભાઓની ખામીઓ દર્શાવવામાં આવી હતી. તે સમયે ધારાસભાઓમાં સર્વ સભ્યોને નીમવામાં આવતા હતા. ચુંટાયલા સભ્યોને ફાળવ કરવા, સવાલો પૂછવાનો હક્ક આપવો, ધારાસભાઓ સમક્ષ અંદાજ પત્રો રજૂ કરવાં, વાયગ્ય પ્રાંત, અયોધ્યા અને પંજાબમાં ધારાસભાઓની સ્થાપના કરવી, અને ધારાસભાની બહુમતીઓના નિયમસર વાંધાઓ પર વિચાર ચલાવવાને દિવાને આમમાં સ્ટેન્ડીંગ કમિટી નીમવી, એવી માગણીઓ આ ઠરાવમાં કરવામાં આવી હતી.

ચોથા ઠરાવમાં આઈ. સી. એસ. (હિન્દી સીવીલ સર્વિસ) ની (ઇંગ્લાંડ અને હિન્દમાં) એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવાની અને ઉમેદવારોની ઉમ્મરની હદ વધારવાની વિનંતિ કરવામાં આવી હતી.

પાંચમો અને છઠ્ઠો ઠરાવ લશ્કરી ખર્ચ વિષે હતા.

સાતમા ઠરાવમાં ઉપલા બ્રહ્મદેશને ખાલસા કરવા સામે અને તેને હિન્દુસ્થાન સાથે જોડી દેવાની દરખાસ્ત સામે વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો.

આઠમા ઠરાવમાં રાજકીય મંડળોને ઠરાવો મોકલી આપવાની આજ્ઞા કરવામાં આવી હતી, અને સમગ્ર દેશપર રાજકીય મંડળોએ અને જલ્દેર સભાઓએ તેમની પર ચર્ચા કરી હતી અને તે પસાર કર્યા હતા, આવી સુંદર ચોજનાનો હવે ઉપયોગ કરવામાં આવતો નથી; તેમને અતિ ઉત્સાહથી પસાર કરવામાં આવ્યા હતા, અને ડોઈ ડોઈ સ્થળે જોણુ બાબતોમાં સુધારા કરવામાં આવ્યા હતા, જ્યારે બપાતલાએ ઇંડિયા કાઉન્સીલ કાઢી નાખવા સામે વાંધો લીધો, કારણકે તેની માન્યતા પ્રમાણે તે (કાઉન્સીલ) હિન્દી પ્રધાન પર અંકુશ રૂપે હતી, અને તે હિન્દી

પ્રધાન પરની કાઉન્સીલની સત્તા અસરદારક બતાવવા માગણું હતું.

છલ્લા ઠરાવમાં નક્કી કરવામાં આવ્યું કે, ૧૮૮૬ ની ૨૮ મી ડીસેમ્બરે આગામી કોંગ્રેસ કલકત્તામાં ભરવી.

આ ઠરાવોમાંનો પ્રથમ ઠરાવ “ડીસેન્ટ્રાલીઝેશન અને પબ્લીક સર્વીસીસ કમીશનોએ” અંશતઃ સ્વીકાર્યો છે; બીજાની માગણી હજી ચાલુ છે; ત્રીજાનો ધણોખરો ભાગ મંટો-મોર્લી સુધારાઓમાં આપવામાં આવ્યો હતો; એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવા વિષે ચોથા ઠરાવમાં કરવામાં આવેલી વિનંતિનો હજી સ્વીકાર થયો નથી, પત્રરૂઢ ઉમેદવારોની ઉમ્મરની હદ વધારવામાં આવી છે; પાંચમા, છઠ્ઠા અને સાતમાની કંઈ પણ અસર થઈ નથી. આઠમા અને નવમા ઠરાવનો, અક્ષયત અમલ કરવામાં આવ્યો હતો.

મદ્રાસની “હિન્દુ” પત્રના તંત્રી અને મદ્રાસના અગ્રેસરોમાંના એક અત્યંત હીમ્મતવાન અને દીર્ઘદષ્ટિવાળા રા. સુબ્રમન્ય આચરે પ્રથમ ઠરાવ રજૂ કરતી વેળા એક સુંદર ભાષણ કર્યું હતું. તેમાંનો ધણો ભાગ આજે પણ સત્ય લાગે છે. તે ઠરાવ નીચે સુજળ હતો; કે “હિન્દી રાજ્યતંત્ર કેવી રીતે ચાલે છે, તેની તપાસ કરવાને માટે જે કમિટી નીમવાનું વચન અપાયું છે, તેને આ કોંગ્રેસ હમંજથી વધાવી લે છે.” તેમણે (રા. આચરે) બતાવી આપ્યું કે, ઇસ્ટ ઇંડિયા કંપનીના સમયમાં તેને નવો પરવાનો (ચાર્ટર) આપતી વેળા દર વીસ વર્ષોને અંતરે દેશની સ્થિતિની બહુ કીમતી તપાસ કરવામાં આવતી હતી, પરંતુ જ્યારથી ૧૮૫૮માં તાજે રાજ્યતંત્ર પોતાના હાથમાં લીધું ત્યારથી એ તપાસો બંધ પડી ગઈ છે, અને પ્રજાની સ્થિતિની દુઃખદ અધોગતિ થતી જાય છે, તે તરફ દૃષ્ટિ કરવામાં આવતી નથી. રાખ્દોમાં પાર્લામેન્ટે સત્તા પોતાના હાથમાં લીધી, બાકી ઇંગ્લાંડના (રાજકીય) પક્ષોના હિતોને સંબંધ હોય તે સિવાય બ્યવહારમાં તે તેણે પડતી મુશ્કેલી, અને નાબૂદ થયેલી કંપનીની જગ્યા ઇંડિયા કાઉન્સીલે લીધી છે, પરંતુ દેશની સ્થિતિની તપાસ કર્યા વિના તે રાજ્યતંત્ર ચલાવે છે.”

“ન્યાયી અને પ્રામાણિક અંગ્રેજ પ્રબળ” તેમણે વિનંતિ કરી અને સત્વ વસ્તુસ્થિતિ તપાસવાની માગણી કરી. રા. ફીરોઝશાહ મહેતાએ અનુમોદન આપ્યું અને કહ્યું કે, “પોતાનો ન્યાય કરવાને ન્યાયાસન પર બેસનાર અંગ્રેજો-ઇંગ્લીઝનોએ” આવી તપાસ કરવી ન લેઈએ. બાલુ નરેન્દ્રનાથ સેને વિશેષ અનુમોદન આપતાં દર્શાવી આપ્યું કે, તાજે સત્તાવીશ વર્ષો સુધી પ્રત્યક્ષ રાજ્યતંત્ર ચલાવ્યા પછી તેનાં પરિણામો શું આવ્યાં છે, તેના સરવૈયા રૂપ આ તપાસ થશે. તે પછી એ ઠરાવમાં એક સુધારો કરવાની દરખાસ્ત રજૂ થતાં રસભરી ચર્ચા થઈ, અને સુધારેલા આકારમાં ઠરાવ હેવટે પસાર થયો. પ્રકરણના અંત ભાગમાં ઠરાવો છાપવામાં આવ્યા છે.

૨૬ મી ડીસેમ્બરે રા. સ્વીપલ્ડનકરે બીજો ઠરાવ રજૂ કર્યો, તેમાં હિન્દની દરીયાપારની દાદી જેવી ઇંગ્લીશ કાઉન્સિલને કાઢી નાખવાની માગણી કરવામાં આવી હતી. તેમણે બતાવી આપ્યું કે, હિન્દુસ્થાનનો વહીવટ તાજ નહિ, પણ નોકરી પરથી ફરિગ થયેલા અંગ્રેજો-ઇંગ્લીઝનો ચલાવે છે, જેમની તરફ ૧૮૫૮ માં લોર્ડ ળીકન્સફીલ્ડે શંકાસ્પત દૃષ્ટિએ નેત્રું હતું. (ગવર્મેન્ટ ઓફ ઇંગ્લીશ બીજા પર થયેલી ચર્ચા વાંચવાની જેમને કાળજી હશે, તેમને માત્રમ પડશે કે, અત્યારે જે કચનો આશ્ચર્યકારક રીતે પ્રત્યક્ષ ત્રીય લાગે છે તે તે સમયે બોલાયાં હતાં, અને તે વખતે બળવો તરતજ શાંત થયેલો હોવાથી હિન્દની ચોખ્ખ માગણીઓ રજૂ કરવી અશક્ય છે, તે વિશેના પશ્ચાત્તાપના ઉદ્દગારો પણ તેમને માલૂમ પડશે.)

ઠરાવને અનુમોદન આપતાં રા. આનન્દ ચાવ્હરે - અત્યંત કટુ દીકા કરી હતી, અને “પ્રજાના સ્વસ્ત ન્હોતો વિચારોના બની ગયેલા હિન્દી રાજ્યકર્તાઓની ટોળીની” વિલક્ષણતાની દીકા કરી હતી. “તેઓ એટલા બધા અશક્ત બની ગયા છે કે, હિન્દમાં નોકરી કરવાને અચોગ્ય છે, પરંતુ ઇંગ્લાંડની સારી આબોહવાને લીધે માત્ર અશક્તિનો દર ઓછો થવાથી ઇંગ્લાંડમાં પ્રમોનો વધેલો થયવારો ઉકેલવાને

ચોગ્ય છે. અન્ય સર્વ સુધારાઓ પૂર્વે એ કાઉન્સિલ કાઢી નાખવાની જરૂર છે. રા. ફીરોઝશાહ મહેતાએ પણ એવા વિચારો દર્શાવ્યા કે, શક્તિહીન અંગ્રેજો-ઇંગ્લીઝનો હિન્દમાંના પોતાના બંધુઓ તરફ પક્ષપાત બતાવે છે, તેથી અખીલ કરવાની અદાલત તરીકે તેઓ બહુ અસંતોષ આપે છે.

આ ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો હતો, અને ત્યાર પછીથી હંમેશાં વખતોવખત તે પસાર કરવામાં આવ્યો છે, પણ વ્યર્થ.

માનનીય રા. કે. ડી. તેલંગે ત્રીજો ઠરાવ રજૂ કરતાં એક અતિ વિચારપૂર્ણ અને સાવધાન ભાષણ કર્યું હતું. તેમાં તેમણે ધારાસભાઓના સભ્યો માટે શક્ય મતદાર મંડળોનો ઉપયોગી નિર્દેશ કર્યો હતો. માન. રા. એસ. સુબ્રમન્ય આચરે તેને અનુમોદન આપ્યું. સભ્યો તરીકે આ બંનેને અંગત અનુભવ હતો કે, “સારા માટે યા માઠા માટે ધારાસભાઓમાં તેમનો પ્રભાવ કેટલો બધો ઓછો છે ?” તેઓ “દેશને કોઈ બહુ ઉપયોગના” થઈ શકતા નહિ. રા. દાદાભાઈ નવરોજીએ સચોટ કહ્યું કે, “સુરાજ્યને માટે પ્રતિનિધિત્વ કેટલું બધું જરૂરી છે, તે અંગ્રેજ પ્રભ” પાસેથી આપણે શિખ્યા છીએ; તેના વિના “બ્રિટિશ સત્તા હેઠળ હિન્દ રહે તેથી તેને શું લાભ ? તે કેવળ એક બીજી એશિયાઈ પ્રભાવીક રાજ્ય બનશે..... આપણે કેવળ બ્રિટિશોના મજૂરો અથવા શુદ્ધાઓ છીએ.” તેની પર લાંગા સમય સુધી ચર્ચા ચાલી, અને બીજે દિવસે સર્વાનુમતે ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો. ૨૪ વર્ષો પછી મીન્ટો-મોર્લો સુધારાઓમાં તેનો અંશતઃ સ્વીકાર થયો હતો.

ચોથો ઠરાવ રા. દાદાભાઈ નવરોજીએ રજૂ કર્યો હતો, અને તેની પરની ચર્ચામાં મી. ડી. એસ. બ્રાહ્મદે સરસ ભાષણ કર્યું. તેમાં તેણે એવી ઈચ્છા દર્શાવી કે, ભારે ખર્ચ કરીને ઇંગ્લાંડમાંથી ઓકરાઓને આણુવામાં આવે છે, તે બંધ થવા લેઈએ અને સીવીલ સર્વિસ કાઢી નાખવી લેઈએ, અને અનુભવી તથા સુપ્રસિદ્ધ પુરૂષો ઇંગ્લાંડ તેમજ હિન્દુસ્થાનમાંથી મળે તેમનો ઉપયોગ કરવો લેઈએ. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો, અને ઉમ્મરની હદ વધારવામાં આવી છે, પરંતુ

અદ્યાપિ સુખ્ય વિનતિનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો નથી. " અંગ્રેજ પ્રત્નની ન્યાયવૃત્તિમાં " ભાષણ દર્શાવે છે. પુનઃ પુનઃ વિશ્વાસ દર્શાવતા તે હિન્દુ ગાંધીવાદીઓ, અને હજુ તે વિશ્વાસ અદ્યાપિ ખરો પડ્યો નથી એ જોતાં, શોક હપજે છે.

તે પછીનો ઠરાવ રજૂ કરતાં રા. પી. રંગીઆ નાયડુએ બતાવ્યું કે ૧૮૫૭ માં લશ્કરી ખર્ચ ૧,૧૪,૯૩,૦૦૦ પાઉંડ હતો તે વધીને ૧૮૮૪ માં ૧,૬૬,૭૫,૭૫૦ પાઉંડ થયો હતો. " શંકા અને અવિશ્વાસની પોતાની રાજ્યનીતિને બદલે હઠાર અને વિશ્વાસની રાજ્યનીતિ ગ્રહણ કરવી. " " દેશી લશ્કર " માં સુધારો કરવો, સ્વચ્છ સેવકો તરીકે નામો મેળાવવાની લોકોની વિનતિઓ સ્વીકારવી, એવી વિનતિ તેમણે સરકારને કરી, અને ત્યારે યુરોપીયન સીપાઇઓની નજર નહિ પડે. રા. હી. ઇ. વાચ્છાએ અનુમોદન આપતાં કોંગ્રેસમાં પોતે આપેલાં અનેક મહાન ભાષણોમાંનું પ્રથમ ભાષણ આપ્યું તેમાં લશ્કરી રિયલિટી સમર્થ અને સંપૂર્ણ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું, તેથી હિન્દુસ્થાન પર અત્યંત અન્યાયી બોલ નાખવામાં આવ્યા હતા, અને હિન્દને નિર્દય અન્યાય થતો હતો. આ ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો. તે પછીનો ઠરાવ પણ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. તેમાં કહેવામાં આવ્યું હતું કે, જે લશ્કરી ખર્ચ ઓછો કરવામાં ન આવે તો, આયાત કર પુનઃ નાખીને તેમાંથી એ ખર્ચ વસુલ કરવો. એ કર કાઢી નાખવાથી ગરીબાઈથી દંખાયલા હિન્દને લૂંટીને ધનવાન લેકેશિયરનાં ખીસ્સાં વધારે તર કરવામાં આવે છે. આ ચર્ચાએ તેમાં લાગ લેનાર યુરોપીય સંપૂર્ણ જ્ઞાન અને હૃદય શક્તિ દર્શાવી આપ્યાં, અને કેળવણી હિન્દીઓ પેવડા છે, તેમજ અંગ્રેજ કેળવણીએ ભયપ્રદ અભિપ્રાયો જન્યુત કર્યા છે, એવા અભિપ્રાયોનો નકાર ત્રીસ વર્ષો થયાં પુનઃ પુનઃ કરવામાં આવતો હોવાથી લાંબા સમયથી આપણને પરિચિત છે, તે નકાર પણ તેમણે દરેકો આપણે સાંભળીએ છીએ.

બ્રહ્મદેશ વિષેનો ઠરાવ અને બાકીના એ ઝૂંપટ પસાર કરવામાં આવ્યા હતા અને પ્રથમ રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ વિસર્જન કરવામાં આવી, કરવામાં

આવેલા સુંદર કાર્યો અને દર્શાવવામાં આવેલાં ઐક્યનું સુખપ્રદ અને હિંસાહિંસરહ સ્મરણ તેની પાછળ રહ્યું. હિન્દુસ્થાનને પોતાનો અવાજ રજૂ કરવાનું સાધન પ્રાપ્ત થયું હતું. હિન્દ એક રાષ્ટ્ર તરીકે આત્મ-સાક્ષાત્કાર કરી રહ્યું હતું. કેટલાકોનાં ચક્ષુઓમાં વિચિત્ર અને ભયસ્પદ અનિષ્ટ ચિન્હો માલમ પડતાં હતાં. ખીનઓનાં નયનો પ્રકાશ અને આશાથી ભરેલાં હતાં. કપાની ગુલાબી અંબુલિકાઓએ હિન્દના ગગનને સ્પર્શ કર્યો હતો. માતૃભૂમિને પોતાના પ્રકાશથી ઝળહળાટ બતાવતા તેની સ્વતંત્રતાના સૂર્યનો હૃદય ક્યારે થશે ?

ઠરાવો.

૧ આ કોંગ્રેસ ગંભીરતાપૂર્વક ભલામણ કરે છે કે, અહિયાં અને ઇંગ્લાંડમાં હિન્દનું રાજ્ય તંત્ર કેવું ચાલે છે, તેની તપાસ કરવાનું વચન આપ્યું છે, તે તપાસ એક શાહી કમીશનને સોંપવી જોઈએ, તેમાં હિન્દી પ્રતિનિધિઓની પૂરતી સંખ્યા રાખવી અને હિન્દ તેમજ ઇંગ્લાંડ બંને દેશોમાં જીભાની લેવી.

૨ આ કોંગ્રેસ ધારે છે કે, હમણાં જે પ્રમાણે રચાયલી છે તે સ્વરૂપમાં હિન્દી પ્રધાનની કાઉન્સિલ કાઢી નાખવી એ અન્ય સર્વ સુધારાઓને માટે પ્રથમ આવશ્યક પગલું છે.

૩ આ કોંગ્રેસ ધારે છે કે, વડી ધારાસભા અને અસ્તિત્વ ધરાવતી સ્થાનિક ધારાસભાઓમાં ચુંટાયલા સભ્યોની સારી સંખ્યા દાખલ કરીને તેમાં સુધારો અને વિકાસ કરવાની (અને વાચવ્ય પ્રાંતો અને ગણધ્યા, અને પંજાબને માટે પણ એવી ધારાસભાઓ સ્થાપવાની) નજર છે; અને એવા અભિપ્રાય ધરાવે છે કે, વિચાર કરવાને માટે આ ધારાસભાઓ સમક્ષ સઘળાં અંદાજપત્રો રજૂ થવાં જોઈએ, અને તે ઉપરાંત રાજ્યવહીવટની સર્વ શાખાઓના સંબંધમાં કારોબારી સભાને પ્રત્યેક પૃષ્ઠવાની સત્તા તેમજ સભ્યોને મળવી જોઈએ; અને એવી ધારાસભાઓની બહુમતીઓના નિર્ણયને ના મંજૂર કરવાની સત્તા કારોબારી સભાને આપવામાં આવે, તેના કૃપ

યોગની સામે એવી બહુમતીઓ નિયમસર લેવામાં આવી હતી તે સ્વીકારીને તેની પર વિચાર કરવાને માટે દિવાને આમની એક સ્ટેન્ડિંગ કમિટી રચાવી લેવામાં આવી.

૪. આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર બહેર નોકરીનાં બંધો દૂર કરવાની ખાતામાં પ્રથમ નીમણુંક કરવાને માટે હાથમાં ઇંગ્લેન્ડના હરીફાઈની પરીક્ષાઓ લેવામાં આવે છે, તે દરેક પછીથી ૧૮૯૦ ની ઇંગ્લીશ ઓફીસ કમિટીના અભિપ્રાયો અનુસાર એક સાથે એક ઇંગ્લેન્ડમાં અને એક હિન્દમાં લેવી લેવામાં આવી, અને જ્યાં ત્યાં સુધી તે બંનેનું સ્વરૂપ એક સરખું હોય તેવાં લેવામાં આવી. બંને દેશોમાં હરીફાઈ કરે તેમનાં નામો તેમની ચોક્કસતા પ્રમાણે એક જ ચાલીમાં છેવટે માટે વર્ગોમાં ગોઠવવામાં, અને હિન્દના કોલેજમાં હાઈવર્કના વધારે અભ્યાસ કરવાને માટે ઇંગ્લેન્ડ મોકલવામાં લેવામાં આવી અને ત્યાં જરૂરી જણાય તેવી તેમની પરીક્ષાઓ લેવી લેવામાં આવી. વળી સરકાર જરૂરી ગણે એવી શુદ્ધિવિષયક, નીતિવિષયક અને શારીરિક ચોક્કસતાઓ મેળવવાય એવી શર્તોએ હિન્દમાં હરીફાઈની પરીક્ષાઓ લઈને બીજા સર્વ પ્રથમ નીમણુંક (પઠાણનાની જગ્યાઓ અને એવી બીજી જગ્યાઓ સિવાય) કરવી લેવામાં આવી. છેવટે, કોલેજન્ટેડ (સનદી) સીવીલ સર્વિસમાં પ્રવેશ કરવાને માટે હાઈવર્કનાની હાઈવર્કની વધારેમાં વધારે હાઈવર્કમાં આઈનાં ૨૩ વર્ષની કરવી લેવામાં આવી.

૫. આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર મહારાજાઓના લક્ષ્મી અર્થમાં વધારે કરવાની દરખાસ્ત મુકવામાં આવી છે, તે અનાવરણ છે, અને મહારાજાઓની મહેસુલ અને દેશની વર્તમાન પરિસ્થિતિ જોતાં તે બહુ ઓછું છે.

૬. આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર લક્ષ્મી અર્થની વધેલી માગણીઓને પહોંચી

વળવાને માટે (બીજા) અર્થમાં કાપકાપ થવી લેવામાં, પરંતુ એવી કાપકાપ કરવામાં ન આવે તે. એ અર્થને પહોંચી વળવાને માટે પ્રથમ કસ્ટમ્સ જલ્દીથી એકવાર ફરીથી નાખવી, અને પ્રગતિને સરકારી અને અ-સરકારી વર્ગોને વાઈસ-રોય-કમિશનની મુક્ત રાજ્યમાં આપવા હોય તેમની પર એક નાખવા, અને સંભાળ રાખવી કે, સર્વ વર્ગોના સંબંધમાં કર નાખવા ચોક્કસ ઓછામાં ઓછી રકમનું પૂરતું હવે ધારણ કરવાની રખાવું લેવામાં આવી. અને વળી આ કોંગ્રેસના એવા અભિપ્રાય છે કે, હિન્દી કરજના સંબંધમાં એકસિટને શાહી પાંદેરની આપવી લેવામાં આવી.

૭. હાલના પ્રદેશને ખાલસા કરવાના વિચારને આ કોંગ્રેસ વખોડી કાઢે છે, અને માને છે કે, હાલના પ્રદેશના જો સરકાર તેને ખાલસા કરવાનો નિશ્ચય કરે તો આખા પ્રદેશને હિન્દના વાયસરોયની હુકમત હેઠળથી બંધો પાડવા લેવામાં આવી, અને તાજના સંસ્થાન તરીકે તેનું બંધારણ રચવું લેવામાં આવી, અને સીલોનની માફક આ દેશના રાજ્યતંત્રથી સર્વ બાબતોમાં તે નિરાળો હોવો લેવામાં આવી.

૮. આ કોંગ્રેસે પસાર કરેલા કરાવો પ્રત્યેક પ્રાંતનાં રાજકીય મંડળોને મોકલી આપવા, અને પોતપોતાના પ્રાંતોમાંનાં એવાં મંડળો અને બીજી સંસ્થાઓની સહાયથી આ કરાવોમાં ફરિયાદોમાં આવેલા વિધિવિધ પ્રશ્નોનું સમાધાન જલ્દી થાય એવાં તેમને ચોક્કસ હોય તે પગલાં લેવાની આ મંડળોને વિનંતિ કરવી.

૯. હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ આવતે વર્ષે કલકત્તામાં પાછી એકઠી મળશે, અને ૧૮૮૬ ના ડીસેમ્બરની ૨૮ થી અને તે પછીના દિવસોએ બેસશે.

બીજું પ્રકરણ.

બીજી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

પ્રથમ કોંગ્રેસ સાથે સરખાવતાં દ્વિતીય કોંગ્રેસ કંઈક ન્દાન પ્રકારની હતી, એ વાત પર સત્તાવાર અહેવાલમાં બાર મુકવામાં આવ્યો છે તે સ્પષ્ટ છે. તેમાં દર્શાવવામાં આવ્યું છે તે પ્રમાણે પ્રથમ કોંગ્રેસ સ્વેચ્છાથી આવેલા સફળોની બનેલી હતી, દ્વિતીય પ્રતિનિધિઓની બનેલી હતી, અને તે બે શબ્દોમાં મુખ્ય ભેદ સમાયલો છે, અને દેશમાં ફેલાયેલી પ્રચંડ પ્રગતિ થઈ હતી તે આ ઉપરથી માલુમ પડી આવે છે. કોંગ્રેસે દિનંદના દશ્ય તેમજ મગજને છતી લીધાં હતાં. દિનંદના સર્વ બાજોમાં પ્રકટ થતાં વર્તમાન પત્રોના ઉતારાથી ભરેલાં પૃષ્ઠો અને પ્રતિનિધિઓની ચુંટણીને માટે ભરવામાં આવેલી સભાઓના અહેવાલો તરફ દૃષ્ટિ દેવાથી આનંદ ઉપજે છે. આ પ્રારંભના દિવસોમાં કોઈપણ પ્રકારનું કોઈ પણ મંડળ અથવા કોઈપણ ભંદેર સભા (પ્રતિનિધિઓની) ચુંટણી કરી શક્યાં; નામનું પણ બંધારણ ન હતું; ફક્ત રાષ્ટ્રની શી ઇચ્છા છે, તે શોધી કાઢવાનો પ્રયત્ન થતો હતો. આ પ્રમાણે ૫૦૦ પ્રતિનિધિઓ ચુંટી કાઢવામાં આવ્યા હતા, જેમાંના ૪૩૪એ હાલની જેમ પોતાનાં નામો અને પ્રમાણપત્રો ખરેખાર નોંધાવ્યાં હતાં, અને ધારવામાં આવે છે કે ૪૬૫ જ ભલુ એમ ક્યાં વિના ચાલ્યા ગયા હતા. અનેક પત્રિકાઓ કાઢવામાં આવી હતી, તેમાં ચર્ચાવાના વિષયો સૂચવવામાં આવ્યા હતા અને દરખાસ્તોની રૂપરેખા દારવામાં આવી હતી, જેથી કરીને પ્રતિનિધિઓ તૈયારી કર્યા વિના ન આવે-દુર્ભાગ્યે આ ચોળના પાઠ્યથી પરતી મુદ્રા છે. ક્યા પ્રાંતમાંથી કેટલા કેટલા પ્રતિનિધિઓ આવેલા છે, તેની પણ નોંધ લેવા જેવી છે, કેમકે દરેક પ્રાંત કેટલો રસ લે છે તે એ ઉપરથી માલુમ પડે છે. બંગાળને બાદ કરતાં વાયવ્ય પ્રાંતો અને અયોધ્યા ચાલીમાં પ્રથમ સ્થાન લે છે-૭૪ પ્રતિનિધિઓ આવ્યા

હતા. જે પ્રાંતમાં લખર્ના, કાનપુર, આગ્રા, અલ્લાહાબાદ, બિનારસ, બરેલી, મીરાત જેવાં વિચારનાં છવંત કેન્દ્રો છે, તે તે મહાન પ્રાંતનો જ્ઞાનાડખર બતાવે છે. મુંબાઈ અને મદ્રાસ પ્રત્યેકમાંથી ૪૭ પ્રતિનિધિઓ આવ્યા હતા; પંજાબમાંથી ફક્ત ૧૭; મધ્ય પ્રાંતો અને આસામ પ્રત્યેકમાંથી ૮. ફરરતી રીને બંગાળમાંથી ઘણી મોટી સંખ્યા નીકળી હતી, ૨૩૦. પરંતુ તેની વચ્ચે ૭ ફરરત હતી, ત્યારે વાયવ્ય પ્રાંતો અને અયોધ્યાએ બીજું સ્થાન લીધું હતું, તેમાં ૪ ફરરત ૪૦ લાખની વચ્ચે હતી. વચ્ચેના ટકાને ધોરણે ગણીએ તો દર દશ લાખે બંગાળે ૩૩ મોડલ્યા હતા, અને મુંબાઈએ ૨૭ મોડલ્યા હતા.

હવે સ્ત્રીઓમાં પ્રતિનિધિઓનું પુર ૨૫મીથી આવરા લાગ્યું હતું, કોંગ્રેસની પ્રથમ દિવસની બેઠકે ૨૮ મી ડીસેમ્બરે ડાકન હાલ-પુરાણમાં મળી હતી. ડાકન હાલ ચીકાર ભરાઈ ગયો હતો. મુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન ડૉ. રાજેન્દ્રલાલ મિત્તરે પ્રતિનિધિઓને અને પ્રેક્ષકોને આવકાર આપ્યો; અચુક શબ્દોમાં તેમણે માગણી કરી કે, પ્રવંતના પ્રતિનિધિઓ ધારાસભાઓને માટે ચુંટાવા બેઠકો:

“ આપણે રાષ્ટ્રીય રાજ્યતંત્ર હેઠળ રહેતા નથી, પરંતુ વિદેશીય નોકરશાહી (બ્યુરોક્રસી) હેઠળ રહીએ છીએ. આપણા વિદેશીય રાજ્યકર્તાઓ નન્મ, ધર્મ, ભાષા, ટેવોમાં, મનુષ્યત્વતિનાં ન્દા વિવાગો કરનાર પ્રત્યેક ચીજમાં વિદેશીય લોક છે. કોઈ પણ શક્ય રીતે તેઓ આપણાં દંદ્યોમાં હોડા ઉતરી શકતા નથી; આપણી આવશ્યકતાઓ, આપણી લાગણીઓ, આપણી અભિલાષાઓ તેઓ ચોક્કસ રીતે નહીં શકતા નથી. આપણી લાગણીઓ અને આપણી આવશ્યકતાઓને ચોક્કસ રીતે નહીંવાને તેઓ પોતાનાથી બની શકે-

તેણે સર્વ પ્રયત્નો કરે અને શંકા ઉત્પન્ન થવાનું કારણ નથી કે, આપણા ધણા ગવર્નરોએ સખ્ત પ્રયત્નો કર્યા છે; પરંતુ તેમની વિશિષ્ટ સ્થિતિને લીધે, તેઓ તે નક્કી કરવામાં નિષ્ફળ નીવડ્યા છે.”

ત્યાર પછીથી એક આકર્ષક વાત બની. વૃદ્ધાવસ્થાને લીધે અંધ બનેલા અને ચરચર કંપતા એક વયોવૃદ્ધ અને મહાન જમીનદાર જ્યોતિરાન મુકરજીએ માન રા. દાદાભાઈ નવરોજીને પ્રમુખસ્થાન આપવાની દરખાસ્ત રજૂ કરી. કેળવણી અને જ્ઞાનના પ્રચારની સાથે ગતિ કરે એવા સુધારા રાજ્યતંત્રમાં થવા જોઈએ એવી પ્રજાની ઈચ્છા થોડાક સપ્તાહમાં તેણે સમજાવી દીધી, અને ઉમેર્યું કે, “વૃદ્ધાવસ્થાની નિર્બંધનાથી વાંછા વળા ગયેલા મારા જેના ૭૬ વર્ષની ઉંમરે અંધ અને વૃદ્ધ હોવા છતાં કાર્યવાહીમાં ભાગ લેતા તમને માલુમ પડે ત્યારે દેશના સર્વ વિભાગોમાંથી” આપણા ઉદ્દેશ સુવિ-ખ્યાત પુરુષોને આકર્ષી આણ્યા છે, તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. કોંગ્રેસ-પર એવો આક્રેષ્ઠ કર-

વામાં આવ્યો હતો કે કોંગ્રેસ એ ઉજ્જન યુવકો અને સારી સારી જગ્યાઓ મેળવવામાં નિરાશ થયેલાઓનું કાર્ય છે, તે આક્રેષ્ઠ-પૂજ્યપાદ દેવેન્દ્રનાથ ટાગોરે આપેલા અનુમોદન વિષે કાંઈ કહીએ નહિ તો પણ-આ ઉપરોક્ત ત્રણ પુરુષોએ નિઃસંશય દૂર કર્યો હતો.

તપાસ કરવાને માટે શાહી કમિશન નીમવાની પ્રથમ કોંગ્રેસની વિનંતિ સ્વીકારવાની સરકારે ના પાડી હતી, તે તરફ રા. દાદાભાઈ નવરોજીએ કેટલાક પ્રાથમિક ઉદ્ગારોમાં ધ્યાન ખેંચ્યું હતું, પરંતુ વાચન્ય પ્રતિભા ધારાસભા આપવાનું

તેમણે દબુલ ક્યું હતું, તેની નોંધ લીધી હતી. તેમણે હિન્દની ભયાનક ગરીબાઈપર ભાર મુક્યો અને કહ્યું કે, “આ ફેલાઈ ગયેલી ગરીબાઈ, અને તેને ઓછી કરવાનાં પ્રાથમિક પગલાંના સંબંધમાં પોતાના જે વિચારો દૃઢ રીતે બંધાયા હોય તે દર્શાવવાનો આ કોંગ્રેસને હક્ક છે તેમજ તેમ કરવું એ આ કોંગ્રેસનું કર્તવ્ય છે.” પ્રથમ દિવસની બેઠક બાબુ જયકિશનના વ્યાખ્યાન પછી સમાપ્ત થઈ હતી. તેમણે કહ્યું કે, ૧૮૩૫ ના હિન્દ કરતાં ૧૮૮૧ ના હિન્દમાં ધણા ફેરફાર થઈ ગયા છે, છતાં તે સમયે સર આલ્સ્ટે મેટકાફે હિન્દને વર્તમાનપત્રોની સ્વતંત્રતા આપી હતી:

“ભૂતકાળના પ્રાચીન હિન્દ અને આજના નવીન હિન્દની વચ્ચે જોડનારી જે થોડીક દીઓ બાકી રહી છે, તેમાંના એક તરીકે હું અંહીયાં ઉભો છું, અને તેથી આ કોંગ્રેસ તથા જે પ્રજાના પ્રતિનિધિ તરીકે તે કાર્ય કરે છે તે પ્રજા જે પ્રયત્નો કરવાનો પ્રારંભ કરે છે તેના ફળનો ઉપ-ભોગ કરવાની અથવા તે ફળ જોવાની હું ભાગ્યેજ આશા રાખી શકું; પરંતુ આ નવીન

ડૉ. દાદાભાઈ નવરોજી
બીજી કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

પદ્ધતિ જોવાને હું જીવ્યો છું તેથી મને આનંદ ઉપજે છે, અને તમે જે ઉમદા કાર્ય તમારે માથે લઈ રહ્યા છો તેમાં એક વૃદ્ધ પુરુષની સહાનુભૂતિ અને શુભેચ્છાઓ સહાય અથવા ઉત્તેજન આપી શકે તો, મારા હૃદયના બંડાણમાંથી હું કહી શકીશ કે, તે સહાનુભૂતિ અને તે શુભેચ્છાઓ તમારાં થઈ ચુક્યાં છે.” આ પ્રમાણે વૃદ્ધોની આશીષ મેળવીને, કોંગ્રેસે પોતાનું કાર્ય ઉપારંભ્યું.

પ્રમુખે પોતાના ભાષણના પ્રારંભમાં એક અતિ વિવાદસ્પદ મુદ્દો સુદર રીતે સ્પષ્ટ કર્યો, અને કોંગ્રેસના કાર્યક્ષેત્રની પરિસીમા નક્કી કરી,

તેમણે બતાવી આપ્યું કે, “ કોંગ્રેસ એક શુદ્ધ રાષ્ટ્રીય સંસ્થા છે, અને હું ચોતે સામાજિક સુધારાની આવશ્યકતા ઘણી સારી રીતે સમજું છું, છતાં મારો અભિપ્રાય એ છે કે, રાજકીય બાબતો પર હિન્દીઓ એક મત થયલા હોવાથી કોંગ્રેસે માત્ર રાજકીય બાબતોના હાથ ધરવી જોઈએ, અને બીજા પ્રશ્નો વિષે અવશ્ય તેઓ સિન્ન સિન્ન મતો ધરાવે છે, અને તેથી તે પ્રશ્નો વિષે સર્વ એક સાથે કાર્ય કરે એ અશક્ય છે, તે પ્રશ્નોને તેણે છોડવા જોઈએ નહિ. પ્રત્યેક કોમમાં ચોતપોતાની સામાજિક આવશ્યકતાઓ હોય છે, અને એક કોમની એવી આવશ્યકતાઓ અન્ય કોમની આવશ્યકતાઓ કરતાં સિન્ન હોય છે. પરંતુ આપણી રાજકીય આવશ્યકતાઓ સર્વ સામાન્ય છે, અને એક સામાન્ય રાજકીય વસ્તા-સન પર આપણે એકઠા મળી રાષ્ટ્રીય છીએ. સમસ્ત પ્રજા જે પ્રશ્નોમાં સીધો ભાગ લે તે પ્રશ્નોની ચતુઃસીમામાંજ રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસે રહેવું જોઈએ, અને સામાજિક સુધારા અને અન્ય કોમી પ્રશ્નોની વ્યવસ્થા કોમી કોંગ્રેસો માટે તેણે રહેવા દેવી જોઈએ. ” સમગ્ર રાષ્ટ્રીય સંચાલનનાં, સમગ્ર રાષ્ટ્રીય પક્ષનાં ધાર્મિક, કેળવણીવિષયક, સામાજિક, રાજકીય સ્વરૂપો હોય છે, અને રાજકીય પ્રવૃત્તિને માટે અને ફક્ત રાજકીય પ્રવૃત્તિને માટેજ કોંગ્રેસ તે સંચાલન, તે રાષ્ટ્રીય પક્ષનું વાજન છે આ પ્રમાણે પ્રારંભમાં જે માર્ગ દર્શાવવામાં આવ્યો હતો તે કોંગ્રેસે મુક્ત રીતે પકડી રાખ્યો છે.

વિશાળ ટાઉન હોલ (પુરાણ) માં કામ ચલાવવું અશક્ય હોવાથી, બીજે દિવસે બ્રિટિશ ઇન્ડિઅન એસોસિએશનના સ્થાનમાં કોંગ્રેસની બેઠક મળી. મહારાણીના સુવર્ણ મહોત્સવ (જ્યુબિલી) નો પ્રથમ ઠરાવ ઉત્સાહપૂર્વક પસાર કરવામાં આવ્યો, અને પછી રા. ડી. ઇ. વાન્જાએ બીજા ઠરાવ રજૂ કર્યો, તેમાં “ હિન્દની વસ્તીની વિશાળ સંખ્યાની વધતી જતી ગરીબાઈ ” તરફ ધ્યાન ખેંચવામાં આવ્યું હતું. તેમણે બતાવી આપ્યું કે, ૧૮૪૮ પછીથી રૈયતની સ્થિતિ એક સરખી ખરાબ થતી ચાલી છે, અને ૪ કરોડ લોકોને દિવસમાં એકવાર ખાવાનું મળે

છે, અને તે પણ હંમેશાં નહિ. તેમણે દર્શાવ્યાં પ્રમાણે તેનું મુખ્ય કારણ “ ગ્રેટ બ્રિટનને અપાતી ખંડણી છે, ત્યાં લઈ ગયા પછીથી તેને ફળદાયી બનાવવામાં આવે છે, તે દૂર પ્રદેશમાં આવેલા ટાપુઓની અનર્ગલ દોલતમાં તેથી અધિક વધારો થાય છે, જે ભૂમિ અથવા જે પ્રજાના પ્રસ્વેદનું તે ફળ છે તેની પાસેથી તે બળાતકારે લઈ લેવામાં આવે છે, તે દેશ અથવા પ્રજાને તે કોઈ પણ સ્વરૂપમાં પાછી મળતી નથી. ” પરદેશી લોકોને બને ત્યાં સુધી ઓછા કરી નાખવા જોઈએ, નહિ તો ગરીબાઈનો ઉપાય થઈ શકશે નહિ. રાષ્ટ્રીય આબાદીને માટે આવશ્યક સુધારા ખાત્રીપૂર્વક મેળવવા માટે પ્રતિનિધિત્વવાળી સંસ્થાઓ આપણે મેળવવી જોઈએ. માન રા. એસ. સુબ્રમન્ય બાયરે મદ્રાસ તરફથી રજૂ કરેલાં પૂરતાં કહ્યું કે, રહેસુદી અધિકારીઓનાં પૈસા ઓછાવવાનાં કાર્યો ઉપર અંકુશ રાખવો અશક્ય છે. તાત્કાલિક ઉપાયો તરીકે કાયમની જમાણદી કરવી, હિન્દીઓની વધારે મોટી સંખ્યાને સરકારી ઓફિસો આપવા. દેશી વ્યાપારને ઉત્તેજન આપવું, એવા કેટલાક સુધારા રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ સુધળા નામનું કરવામાં આવ્યા અને મૂળ ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

હજેરા ઇસ્માઈલખાનના મલિક ભગવાન-દાસે ત્રીજા ઠરાવ ઉપર અત્યંત સુંદર ભાષણ કર્યું હતું. તેમણે ઉદ્ધૃત્માં ભાષણ આપતાં કહ્યું કે, “ જે ભૂમિમાં પુરૂષો કલમ કરતાં તલવાર વધારે તત્પરતાથી ચલાવે છે તે ભૂમિમાંથી હું આવું છું. ” કેટલાકો કહે છે કે, ફક્ત બંગાલી બાણુઓજ ફેરફારો કરવા માંગે છે. તેમણે સરહદપરના પ્રદેશના લોકોનો પોશાક પહેર્યો હતો, તે પોશાકમાં તેમણે ચોતાનું અચૂંડ સરીર ઉજીરી બતાવતાં તેમણે પ્રશ્ન કર્યો “ શું હું બંગાલી બાણુ જેવા દેખાઉં છું ? ” તેમણે કહ્યું, સઘળા વધારે શુદ્ધિમાન લોકો સુધારા માંગે છે. ચોતાના જલ્દામાં કેટલાક સમર્થ પુરૂષોનાં ખાસ ઉદાહરણો ટાંકી, અંતમાં તેમણે જણાવ્યું:

“ આવા અથવા એમનાંથી વધારે સારા અનેક પુરૂષો ન હોય એવા એક જલ્લો કે એક

રાહેર નથી; અને તમે શું એમ ધારે છે કે, જે રાજ્યતંત્રમાં તેમાંના સોમાંથી નબળાં જણને કોઈ પણ પ્રકારનો આધો મળતો નથી તે રાજ્યતંત્ર તેમાંના કોઈને પણ બહુ ગમે છે? અથવા પ્રતિનિધિત્વવાળી સંસ્થાઓ અને રાજ્યના વધારે ઉંચા આધોઓ પર ધણી ઝાઝી સંખ્યામાં હિન્દીઓને રોકવા એ, તેઓ જે દ્વાર બોલવા માગે છે તેનાં મહત્વનાં પગથીયાં રૂપે થશે, તે શું તેઓ નોંધી શકતા નથી? હું તમને વધારે રોકીશ નહિ. એક વાર ફરીથી હું એટલું કહીશ કે, આ કોંગ્રેસ અને તેની નેમમાં રહેલા ઉદ્દેશો પ્રતિ પ્રત્યેક વિચારશીલ, શિક્ષિત તેમજ અશિક્ષિત હિન્દી જનની સહાનુભૂતિ છે; અને વર્તમાનપત્રો વિષયનો બલે હોયો અર્થ કરે તથાપિ હું ધારું છું કે સરકાર વધારે સારી રીતે સમજે છે, અને સરકાર જે બલો કરે છે તે છતાં સરકાર ઉદાર હોવાથી હું આશા રાખું છું, અને ધારું છું કે, લાગણી કેટલી વ્યાપક છે તે જોધને તે આપણી દૃષ્ટિને આધીન થશે અને એકદમ નહિ તો કંકડે કંકડે આપણે જે જે માગીએ છીએ તે તે સર્વ આપશે. હું સ્પષ્ટ રીતે બોલતો હોઈ તો તેનું કારણ એ નથી કે, હું બ્રિટિશ રાજ્યથી વિરુદ્ધ છું—ખીલકુલ નહિ, તે રાજ્યનો મારાથી વધારે ઉમંગી પક્ષકાર કોઈ નહિ હોય! પરંતુ તે સાફ હોવા છતાં, હજી તેમાં સુધારવા ચોખ્ખું ધણી ચીજ છે, અને તેમાં આ કોંગ્રેસે ચર્ચેલી બાબતોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. અને “સદાને માટે પરમાત્મા હિન્દમાં બ્રિટિશ રાજ્યને આબાદ કરે” એવી પ્રાર્થનાની સાથે સાથે હું કહું છું કે, “સુધારાને માટેની આપણી માગણીઓનું વ્યાજબીપણું સમજવાનું ડાહપણું અને આપણે જે માગીએ તે આપવાની ઉદારતા તે તેમને આપો.”

આ કરાવને સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો. ચોથા કરાવનો ખરડો ચર્ચવામાં, ઘણા સુધારા કરવામાં અને ઉવટે જાહેર નોંદરીના પ્રશ્નનો વિચાર કરીને તેની પર રીપોર્ટ કરવાને એક કમિટી નોમવામાં બાકીનો સમય ગાળવામાં આવ્યો. (આ સર્વ કરાવો પ્રકરણના અંત-ભાગમાં આપેલાં દેખાશે.)

ત્રીજે દિવસે, ૨૬ મી ડીસેમ્બરે એકવાર ફરીથી ટાઉન હોલમાં કોંગ્રેસ મળી જયુરીની પદ્ધતિનું ક્ષેત્ર વિસ્તારવાની માગણી આઠમા કરાવમાં કરવામાં આવી હતી, તે કરાવ કેટલાક વિવેચન પછી સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો; તે વિવેચનમાં પંબજમાંથી આવેલા લાલા મુર્લીધર નામના એક પ્રતિનિધિએ કહ્યું કે, “હું બંદી ખાનામાંથી કોંગ્રેસમાં આવ્યો છું, મને જમીનપર છોડવામાં આવ્યો છે, અને પૂરાવા વિના ગુન્હેગાર કરાવવામાં આવ્યો હતો, કેમકે મને રાજકીય ચળવળો ગણવામાં આવે છે, કારણકે મારા અભિપ્રાયો મારા પોતાનાજ છે, અને હું જે વિચારું છું તે બધા વિના કહી દઉં છું.” અને આવા દુરપયોગો અટકાવવાને માટે જયુરીના રક્ષણની આવશ્યકતા છે.

ન્યારે ન્યારે ન્યાય આપવાની પદ્ધતિમાં ખામીઓ બતાવવામાં આવે છે, ત્યારે ત્યારે સરકાર હંમેશાં ગુરૂસે થાય છે, તે આપણે જાણીએ છીએ; પરંતુ જે દીકાઓથી રૂબાંદ કરવામાં આવેલી બાબતોમાં સરકાર સુધારા કરવાને પ્રેરાવી નોંધીએ, તેથી જેટલું નુકસાન થાય તેના કરતાં જમીન પર છુટ્ટા આ “ગુન્હેગાર” કેદીને ૧૮૮૬ ના આ અત્યંત સંભાવિત મંડળે લાંબી તાળીઓની ગર્જનાથી વધાવી લીધો તેનાથી વધારે નુકસાન થાય છે.

ચોડા સમય પછી પસાર કરવામાં આવેલો નવમો કરાવ આ કરાવની પૂરવણી રૂપે હતો. તેમાં એવી માગણી કરવામાં આવી હતી કે, “૧૮૭૨ ના નવીન ફેરફારથી” જયુરીના ચુકાદાઓ ઉવટના ગણવાનું બંધ કરવામાં આવ્યું હતું, અને ખીનગુન્હેગાર કરાવવાના ચુકાદાઓ નામંજુર કરવાની સત્તા પ્રથમજ આપવામાં આવી હતી. તે ફેરફાર “એકદમ પાછો ખેંચી લેવાનો નોંધીએ.” અંગ્રેજોને તેમના દેશબંધુઓની જયુરીઓ કેટલીક વેળા ખોટી રીતે ખીન ગુન્હેગાર કરાવી છોડી મુકે છે એ કારણ બતાવીને કેટલાકોએ તેની સામે વિરોધ દર્શાવ્યો, પરંતુ આવી અગવડ હોવા છતાં ધણી મોટી સંખ્યાએ ખરા સિદ્ધાંતનો કરાવ સ્વીકાર્યો. તથાપિ આવા દુરપયોગ હજી થાઉં છે, અને સર

જેન હુએટ જેવાના હાથમાં તેનો ભયંકર ઉપયોગ થયો છે.

નવમો ઠરાવ ઘડાતો હતો ત્યારે દશમો ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો. તેમાં એવી માગણી કરવામાં આવી કે, ગુન્હેગાર ઠરેલા લોકો સામે મેંજસ્ટ્રેટો સમક્ષ કામ ચલાવવામાં આવે તેને બદલે તેમને સેશન્સમાં મોકલવામાં આવે, એવી માગણી કરવાનો હક્ક તેમને મળવો જોઈએ. તે સમયે કહેવામાં આવ્યું કે, “ઘણી વેળા તદ્દન યુવાન અને અનુભવહીન” મેંજસ્ટ્રેટો બે વર્ષ સુધીની કેદની સજા અને રૂપિયા ૧૦૦૦ સુધીનો દંડ કરી શકે છે, અને જો સરકાર “પોતાની ન્યાયની અદાલતોનું ચારિત્ર્ય જાળવી રાખવા” ઇચ્છતી હોય તો, સેશન્સમાં કામ ચલાવવાની છૂટ તેમણે આપવી જોઈએ. એવી ફરિયાદ કરવામાં આવી હતી કે, “પહેલાંના દિવસોમાં બ્રિટિશ અમલદારોનું અંતઃકરણ તેમને દંડ દેવું હતું, તે અંતઃકરણ” કેટલાક મેંજસ્ટ્રેટોમાં છે નહિ. સત્ય વાત એ છે કે, અદાલતો હિન્દી અને હિન્દી વચ્ચેના સાધારણ મુકદ્દમાઓમાં ન્યાય આપે છે, પરંતુ જ્યારથી રાજકીય ચળવળની શરૂઆત થઈ છે ત્યારથી પ્રત્યેક આપણું અમલમાં બને છે તેમ જોયો રાજકીય ફેરફારોનો પક્ષ કરે છે તેમની પર બ્રિટિશ અમલદારો પોતાનો ડાળો રાખે છે, અને લાલા મુર્દાધરના સંબંધમાં બન્યું તેમ જોયે અથવા અનુભવે એવા પુરૂષોની ખાસ ખબર લેવાય છે; તેથી રા. ડી. ચિદમ્બરરાને બતાવી આપ્યું હતું તે પ્રમાણે અત્રે આપણે સર્વ જાણીએ છીએ તે પ્રમાણે, “કાયદાના દૃષ્ટિગિન્દુએ આવી વિશાળ સત્તાઓનો અમલ કરવાને તદ્દન અયોગ્ય” હોય એવા મેંજસ્ટ્રેટોની કૃપા ઉપર આપણી સ્વતંત્રતા અવલંબી રહે છે. તે પછીનો ઠરાવ પણ કાયદા વિષે હતો, તેમાં ન્યાય અને કારોબારી ખાતાને ભૂલ પાડવાની માગણી કરવામાં આવી હતી.

ત્યાર પછી અત્યંત મહત્વનો બારમો ઠરાવ રજૂ કરવામાં આવ્યો, જેમાં બ્રિટિશ દીર્ઘદૃષ્ટિ કરતાં હિન્દી દીર્ઘદૃષ્ટિ અત્યંત આગળ વધેલી માલૂમ પડતી હતી. એ

ઠરાવમાં લશ્કરમાં સ્વયંસેવકો તરીકે જોડાવા દેવાની મંજૂરી આપવાની સરકારને વિનંતિ કરવામાં આવી હતી, જેથી કરીને કોઈ આણીને પ્રસંગે હિન્દીઓ તેમને સહાય આપી શકે. રાજ રામપાલસિંઘે એ ઠરાવ રજૂ કર્યો હતો અને ઘણું જ સુંદર ભાષણ આપ્યું હતું, જે પરથી માલૂમ પડ્યું કે, કમમાં કમ તેમનામાંથી પ્રાચીન લડાયક જુસ્સો નાશ પામ્યો ન હતો. તેમણે પ્રારંભમાં કહ્યું કે, જે બાબતમાં “આપણી અને સરકારની વચ્ચે સ્પષ્ટ મતભેદ છે” તે વિષે આપણે બોલીએ ત્યારે કોંગ્રેસના વડાદાર અને પ્રશાન્ત જુસ્સાને લીધે આપણું સંરક્ષણ થઈ જશે એ વિષય સંબંધે આખા દેશે સરકારને અરજ કરી હતી, પરંતુ તે અરજ નામંજૂર કરવામાં આવી હતી, તેમાં અતિ કૃપા બતાવવામાં આવી ન હતી; તથાપિ “એટલિટન તથા હિન્દનાં ઉત્તમોત્તમ હિતો” સમાયલાં હોવાથી આપણે તેને માટે દબાણ કરવું જોઈએ.

“સરકારે આપણું જે કાંઈ શ્રેય ક્યું છે તે સઘળાને માટે આપણે તેમના અત્યંત આભારી છીએ, પરંતુ ગમે તેવા ઉત્તમ ધરાદાં હોય તે છતાં જ્યારે તે આપણને ભયંકર અને ફરીથી સુધરી ન શકે એવી હાલિ પહોંચાડે ત્યારે આપણે તેનો આભાર ન માની શકીએ.....આપણી પ્રકૃતિઓની અવનતિ કરવા માટે, પદ્ધતિસર આપણો સર્વ લડાયક જુસ્સો કચડી નાખવા માટે, ચોક્કાઓ અને બહાદુરોની જાતિને કલમ પડનાર ગરીબ મેંઢાના ટોળા જેવી બતાવી દેવાને માટે આપણે તેમનો ઉપકાર માની શકીએ નહિ. ઇશ્વરનો આભાર માનો કે, હજી સુધી વસ્તુ સ્થિતિ તદ્દન એટલી બધી બગડી ગઈ નથી. દરેક જગ્યાએ હજી આપણામાં એવા કેટલાક છે કે તેઓ પોતાનાં કુટુંબ અને ગૃહને માટે, અરે જે સરકારના આપણે આટલા બધા ઝાણી છીએ તેને સહાય આપવાને અને તેને ટકાવી રાખવાને માટે સમરોર ખેંચવાને અને જરૂર હોય તો પોતાના પ્રાણ અર્પણ કરવાને પણ ખુશી છે. પરંતુ આપણી આવી દશા થવા બેઠી છે.....અને જો એક વેળા આપણે તે સ્થિતિએ પહોંચ્યા તો હું ધારું છું કે, બ્રિટિશ મહારાજ્યની નગ્નતા કીર્તિ.

છતાં, એટલિટનના હમદા આશયો હોવા છતાં, અને તેણે આપણું જે જે શ્રેય હતું છે, અથવા કરવાનો યત્ન કર્યો છે તે છતાં સર્વાંગો દાદતાં એટલિટન દરજ્જાદાર માલગ પડશે, અને ઇંગ્લાંડ સાથે પોતાનું પાનું પડવાને માટે આનંદ પામવાને બદલે હિન્દને પશ્ચાત્તાપ દરવો પડશે.

આ દેશય દરક ભાષા હશે, પણ તે સત્ય છે, એક પ્રેરના પ્રતીકીય જુસ્સાનો, અને પોતાના તથા પોતાની જન્મદાતા ભૂમિનું સ્વદેશી કરવાની શક્તિનો નારા કરવામાં આવે તેનો બદલો ખીલ કરાથી વળતો નથી.

આ બાબતમાં દુર્ભાગ્યે આપણી સરકારે જે ભૂલભરી રાજનીતિ અંગીકાર કરી છે તેને માટે માત્ર આપણેજ પસ્તાઈ અને સહન કરવું પડશે એમ નથી. તમારી ચોતરફ દુનિયામાં ગમે ત્યાં દષ્ટિપાત કરો અને પ્રચંડ સૈન્યો અને નૌકાસૈન્યો તમને દેખાશે. આખી સુધરેલી દુનિયા પર ભવિષ્યમાં આદતનું વાદળ તુટી પડશે, અને બહેલો મોટો દારણ સંશ્રામનો પ્રારંભ થશે, અને ખચીત, તેની પૂર્ણાહુતિ થશે તે પહેલાં એટલિટન તેમાં સડોવાશે. યુરોપ ખંડનાં નદીનાં નદીનાં રાજ્યો નેટલા સૈનિકો પૂરા પાડશે તેમાં દર હબરે એક ચો સૈનિકો આટલું બધું દૈનિકતવાન એટલિટન લડાઈના ગેદનમાં હોતારી શકશે નહિ. ઇંગ્લાંડ પોતે તો વિષ્ટનું પડેલું છે, અને યાપુ જેવી તેની સ્થિતિ હોવાથી અમુક અંશે સુરક્ષિત છે, પરંતુ યુરોપ અને એશીયા વચ્ચે મિત્રતા ધરાવનાર સમુદ્ર છે નહિ, હિંદુસ્થાનમાં આવવાનો જમીન માર્ગ નળીતો અને ખુલ્લો છે; હિંદુસ્થાન વિષ્ટનું પડેલું નથી, અને જે હિંદુસ્થાન ઉપર એટલિટનની અર્ધી દૈનિક અને દરજ્જાનો આધાર છે, તેજ હિંદુસ્થાન પર એટલિટન પર હુમલો કરવા ઇચ્છતાં યુરોપી રાજ્યો ગંભીર આક્રમણ કરશે.

ત્યારે ઇંગ્લાંડને પશ્ચાત્તાપ થશે કે, હુમલો કરનારાઓને મારી લડાવવાને માટે હાથીયાર વાપરતાં શિખેલા લાખો, બહાદુર હિન્દીઓને બદલે તેમની સામે થવાને તેની પાસે માત્ર મુકાબર સૈનિકો છે, અને પોતાની ખીલ પ્રત

પાસેથી માત્ર શુભેચ્છાઓની આશા રાખી રહે — એ શુભેચ્છાઓ શુભેચ્છાઓ તરીકે ખરેખર સારો હોય છે, પરંતુ બરદાન બંદુકો અને તોપના ગોળાઓ સામે બચાવ કરવાને માટે તદ્દન નફામી છે.

પરંતુ આપણે પોતાને માટે વર્તમાન રાજ્યનીતિને આપણે વખોડીએ છીએ. આપણા માંના ઉચ્ચ કેનીય સર્વ હથીયારો કેમ વાપરવા? તે વિષેનું સઘળું જ્ઞાન ગુમાવી રહ્યા છીએ, અને એની સાથે સ્વાસ્થ્યનો જે જુસ્સો મનુષ્યને સાહસિક બનાવે છે, બહાદુર બનાવે છે અને પોતાનું નામ દીપાવે એવા બનાવે છે, તે જુસ્સો પણ આપણે ગુમાવીએ છીએ. હું પાંચ વર્ષનો હતો ત્યારથી આપણામાં પ્રચલિત સર્વ શારીરિક કસરતો શિખવાનો પ્રારંભ મારા દાદાએ મારી પાસે કરાવ્યો હતો, અને સઘળાં હથીયારો વાપરતાં અને સઘળી સૈનિકોને યોગ્ય કસરતો હું શિખ્યો. પરંતુ ક્યો મનુષ્ય હવે પોતાના યુવને આવી તાલીમ લેવા મોકલે છે? ક્યો યુવક આનંદાલ આ ચીત્તેમાંથી કોઈપણ ચીજ નાણે છે? પચ્ચાસ વર્ષ ઉપર, યુદ્ધની ઇચ્છા કર્યા વિના, કોઈ સુદર રણક્ષેત્રમાં કોઈક દિવસ પોતાનું પરાક્રમ બતાવવાના વિચારથી પ્રત્યેક યુવકનું હૃદય પ્રવૃત્ત થતું. મને ભય રહે છે કે, અત્યારે કોઈ આવા રાજ્ય બનાવના વિચાર ધણા ખરા યુવકો, અત્યંત મિશ્રિત લાગણીઓપૂર્વક કરશે એમ મારે કહેવું નોંધએ. તે મનુષ્યોને ચોક્કા બનવાને માટે લાયક બનાવવા હોય, ત્યારે કસોટીનો સમય આવે, અને દરેક દેશને માટે તે આવવાનો જ, ત્યારે કાંઈક પાણી ઝગકાવે એવી રીતે લડવાને લાયક બનાવવા હોય, તો તેમને હથીયારોનો ઉપયોગ કરવાની તાલીમ આપવી નોંધએ; ફક્ત ૩૫ વર્ષ ઉપર કમમાં કમ અધ્યાધ્યામાં લડાયક કસરતો કરવાનો પ્રત્યેક ગૃહસ્થનો ધર્મો હતો, તેવી કસરતોમાં ભાગ લેતાં અને હથીયારો વાપરતાં પોતાનાં માળાપોને અને પોતાનાં વડીલોને તેમણે પોતાના બાળપણમાંથી નીહાળનાં નોંધએ.

અને ખીલે એક ધણા મહત્વનો સુદો છે — બચાવહારિક રીતે હિન્દ ગરીબ બનતું નય છે

તેનું મુખ્ય કારણ લખૂટ ખર્ચે નીલાવવામાં આવ્યું તેનું સ્થાયી લક્ષક છે. (તેનાં સાધનો ભેતાં) આ પ્રયત્ન ખર્ચનો ક્યારે નાખનારો બોલે નહીં મોટો કાં તો દેશને અથવા તે સરકારને તેડી પાડશે હવે, હિન્દી સ્વયંસેવકોની વિચારપૂર્વક ચોળના રચવાથી, આ લડાયક ખર્ચમાં ઘણા મોટા ઘટાડો કરવો શક્ય છે, અને તે છતાં દેશના બચાવને માટે દેશ હમણાં નેટલો બલવાન છે તેના કરતાં વધારે બલવાન બનશે.

પરંતુ હું ક્લાકોના ક્લાકો સુધી બોલ્યા કરીશ. હું કહીશ કે, ઘણી જગ્યાઓએ હથીચાર-ખંધીના હાયદાનો જે રીતે અમલ કરવામાં આવે છે, તેથી લોકો, તેમનાં ઘોરઠાંક, તેમનો પાક સંપૂર્ણ રીતે જંગલી જનવંશનાં ભોગ થઈ પડવાનો ભય રહે છે. જે નિયમો હિન્દી ક્રીશ્ચિયનોને સ્વયંસેવકો બનવા દે છે, પરંતુ હિન્દી હિન્દુઓ કે મહોમેદનોને સ્વયંસેવકો બનવા દેતા નથી, તેમાં જે અપમાન, જે અન્યાય, અને ઇન્સાઈડે હિન્દને આપેલાં અત્યંત પવિત્ર અને ગંભીર વચનોનો જે ભંગ સમાયલાં છે, તે વિષે પણ હું કહીશ. પરંતુ મેં ઘણું કહ્યું છે, અને ખરેખર આપણે સર્વ એકમત ડોવાથી મને ભય રહે છે કે, આ વિષય મને અતિ પ્રિય છે, તે વિષે મેં જોઈએ તેથી ઝાઝું કહ્યું છે. હવે હું ફક્ત એટલું જ ઉમેરીશ કે, આંધળા બનીને સર્વ લોકોના હાથમાં હથીચારો આપવાનું આપણે સરકારને કહેતા નથી, પરંતુ આપણે માત્ર એટલું જ કહીએ છીએ કે, જ્યારે પ્રસંગ હોય ત્યારે પોતાનાં ગૃહોનું, પોતાના દેશનું અને પોતાની સરકારનું સંરક્ષણ કરવાને માટે ચોગ્યતા મેળવવાની પરવાનગી પોતાને ચોગ્ય લાગે તેવા નિયમો અને બંધનો હેઠળ પોતાની વફાદાર હિન્દી પ્રજાના ઉચ્ચતર અને વધારે કેળવણી વર્ગોને આપવી.”

હોવાની જરૂર નથી કે, ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો, અને છતાં ૨૬ વર્ષ પછી હથીચાર બંધીનો હાયદો હજી ધારાપોથીમાં છે, અને ફક્ત હિન્દી ક્રીશ્ચિયનોને સ્વયંસેવકો થવા દેવામાં આવે છે. તથાપિ રાજ રામપાલસિંહે જે જીસસાથી

લાગણીઓ બતાવી હતી તેજ જીસસાથી આજે સર્વ હિન્દી ગૃહસ્થોનાં હૃદયોમાં સ્ફુરી રહી છે.

કોંગ્રેસને ગ્રાંથ અને છેલ્લે દિવસે પ્રતિનિધિત્વ-વાળી સંસ્થાઓના સંપૂર્ણ મહત્ત્વના વિષયપર વિચાર કરવામાં આવ્યો હતો. જાહેર નોંધરીના પ્રશ્નપર વિચાર ચલાવવાને નીચેથી કમિટીનો રીપોર્ટ બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ રજૂ કર્યો, અને સાતમા ઠરાવમાં સર્વાનુમતે તેને મંજૂર રાખવામાં આવ્યો. પછી તેમણે ગ્રાંથો ઠરાવ અને તેમાં સમાયલી તાત્કાલિક સૂચનાઓ રજૂ કર્યાં, અને કહ્યું:

“ સ્વરાજ્ય એ હૃદયનો આદેશ છે, ઇશ્વરની ઇચ્છા છે. પ્રત્યેક પ્રજાએ પોતાનું સવિધ્ય નક્કી કરવું જોઈએ, એવી સર્વશક્તિમતી આજ્ઞા હૃદયને પોતાને હાથે પોતાની અમરપોથીમાં લખી રાખી છે. પરંતુ આપણે સ્વરાજ્ય ભોગવીએ છીએ ? જવાબ નકારમાં મળે છે. ત્યારે શું અ-હૃદયની અવસ્થામાં આપણે જીવન ગાળીએ છીએ ? હા, વૈદ્યની સારવાર હેઠળ દર્દી જે દશામાં રહે છે, તે દશામાં દુનિયામાં એક મહાન સ્વાતંત્ર્યપ્રેમી પ્રજાના આશ્રય હેઠળ ઉમેદવારીના અને હસોડીના સમય આપણે ગાળીએ છીએ. અને આપણે હાલો એ છે કે, ઉમેદવારીના સમયનો હવે લગભગ અંત આવી જવા જોઈએ, લગભગ દતારી લેવી જોઈએ, અને બાળક પરિપક્વ યુવાવસ્થામાં પ્રવેશ કરવું ડોવાથી તેના પોતાના કાર્યવહીવટનો કમમાં કમ કેટલોક ભાગ તેને સોંપી દેવો જોઈએ. જો તેમ કરવામાં નહિ આવે તો, તે પ્રસંગથી હિન્દમાંના બ્રિટિશ અમલને ગંભીરમાં ગંભીર ક્ષતિ લાગશે; કેમકે તેનો અર્થ એવો થશે કે, બ્રિટિશ રાજ્ય અને અંગ્રેજી કેળવણીના એક ક્ષેત્ર કરતાં વધારે સમય પસાર થયા પછી સ્વરાજ્યના સિદ્ધાંતોની કંદર છુટવાને અને સ્વરાજ્યની ક્લાને વ્યવહારમાં ચોળવાને આપણે અસમર્થ છીએ. પરંતુ એ સંબંધમાં મને કાંઈ ભય નથી. અમારા પોતાના પ્રાંતમાં સ્થાનિક સ્વરાજ્ય અત્યંત ફોલોમંડ નીવડ્યું છે. અમારી પાસે તેનાં ગ્રેષ્ઠ પ્રમાણો છે; કેમકે જુદા નામદાર લેફ્ટનન્ટ-ગવર્નર જેવા પુરૂષો જાહેર કાર્યો છે કે બંગાલમાં એકંદર રીતે સ્થાનિક સ્વરાજ્ય

ફોર્મમાં નીવડ્યું છે; અને મને સંપૂર્ણ ખાતરી છે કે, હિન્દના અન્ય પ્રાંતોમાંથી એવાં પ્રમાણે મળી આવશે. તેથી ઉલ્ટી હકીકત હોય તો તે, ખરેખર એક ચમત્કાર સમાન ગણાય. આપણી પંચાયત પદ્ધતિ પર્વતો જેટલી પ્રાચીન છે, અને પ્રભાતી હૃદયોમાં અને અંતઃપ્રેરણાઓમાં આલેખાયેલી છે. તેથી હિન્દની પ્રભાતી દેવી અથવા વિચારના માર્ગો જોતાં સ્વરાજ્યમાં કાંઈ પણ નવીન નથી.”

આ દરખાસ્તને રા. (હમણાંના સર) એન. જી. ચંદાવરકરે અનુમોદન આપતાં ઘણું સરસ ભાષણ આપ્યું હતું, તેમાં તેમણે અવતરણો ટાંકીને ખતાવી આપ્યું કે, જે મહાન અંગ્રેજોએ હિન્દમાં રાજ્ય કર્યું હતું તેમનો વિચાર સ્વરાજ્ય આપવાનો હતો. ત્યાર પછી બીજાં ભાષણો થયાં—તે એટલાં બધાં સારાં છે કે તે સર્વ વાંચવા યોગ્ય છે—અને પછી પંડિત મદન મોહન માળવીયા આવ્યા, તેમણે કોંગ્રેસમાં પોતાનું પહેલવહેલું ભાષણ આપ્યું, અને પોતાના ભાષણની છટાથી તેમણે આતાઓને તન્મય બતાવી દીધા. એ છટા અદ્વાપિ હિન્દની સેવામાં ઉપયોગી થઈ રહી છે. એમાંથી એક અવતરણ તો આપણે લેવું જોઈએ:

“ આ મહાન સુધારાની ઉપયોગિતા, સમયોચિતતા, આવશ્યકતા આપણે મહાન બ્રિટિશ સરકારને ખતાવવાની જરૂર નથી. પ્રભ પોતાની ફરજે અદા કરે છે કે નહિ તે વિષે ખારીક દૃષ્ટિથી કાળજી રાખનાર પરંતુ પ્રભના હક્કો વિષે અજ્ઞાન અને બેદરકારી ખતાવનાર કદાચ જરૂર જણાત; પરંતુ તેમના ઉદારરણ્યથી પ્રેરાઈને જે સંસ્થાઓ પ્રાપ્ત કરવાની આપણને અભિલાષા થઈ છે, તે સંસ્થાઓ પોતાને માટે મેળવવાને માટે અને પોતાનાં બાળકોને માટે સારી હાલતમાં જળવી રાખવાને માટે જે બહાદુર અને મોટા પુરૂષો સંગ્રામોમાં ઝુમ્યા હતા અને પ્રાણ ગુમાવ્યા હતા અને આ પ્રિય સિદ્ધાંતને ટકાવી રાખવાને માટે

અને વિકસાવવાને માટે જેમણે પોતાની આખી જીંદગીઓ ગુમાવી હતી અને પોતાનાં હૃદયોનું લોહી રેડ્યું હતું તેમના વંશજો અને લીધિશ સરકારને અથવા બ્રિટિશ પ્રભને આવા કાર્યના અનુમોદનમાં એક સખ્દ સરખો કહેવો ખતીત અનાવશ્યક છે.

પ્રતિનિધિત્વવાળી સંસ્થાઓ વિના એક અંગ્રેજ કેવો હોય છે ? અરે, બીકુલ અંગ્રેજ નહિ, ફક્ત પોક્ષ, એક હલકું અનુકરણ, અને આપણા માત્ર નામના અંગ્રેજ મહાનુભાવો તરફ મારી આસપાસ નજર કરે છું ત્યારે મને વારંવાર અચંબો થાય છે કે, તેઓ આપણને પ્રતિનિધિત્વવાળી સંસ્થાઓ આપવાની ના પાડે છે, અને આપણું સંસ્થાઓ ટકાવી રાખવાને મથે છે, અને છતાં પોતાની જાતને અંગ્રેજો કહેવાની કેવી ધૃષ્ટતા ખતાવે છે ! સાચા બ્રિટનનાં ભાષા અને સાહિત્યની માફક પ્રતિનિધિત્વવાળી સંસ્થાઓ પણ તેના અંગ જેવી છે. જે ગ્રેટબ્રિટને પોતાનાં ભાષા અને સાહિત્યની બક્ષિશથી તે સંસ્થાઓની કદર કરવાની યોગ્યતા આપણામાં આણી છે, અને તેની આકાંક્ષા કરવાની પ્રેરણા દરી છે તે સંસ્થાઓ આપણને, તેની જનમથી સ્વતંત્ર પ્રભને, આપવાની નિષ્કુરતાપૂર્વક ગ્રેટબ્રિટન ના પાડશે, એમ મને કોઈ કહેશે શું ?

પ્રતિનિધિત્વ નહિ તો કર પણ નહિ. અંગ્રેજોના રાજકીય આચળક્ષની આ પ્રથમ આજ્ઞા છે; આપણે સ્વતંત્ર અને શિક્ષિત, એકજ રાજની પ્રભ હોવા છતાં આપણે જાણે સુગંધે ઘેરા અથવા પશુ હોઈએ તેમ તે આપણી ઉપર કર નાખીને પોતાના અંતઃકરણ સાથે રમત કેમ રમી શકે ? પરંતુ હવે આપણે સુગંધ નથી. જેવટે હિન્દુસ્થાનનો અવાજ આ મહાન કોંગ્રેસમાંથી નીકળ્યો છે, અને તેમાં અને તેની દ્વારા પોતાની પ્રજાસિક્ષાઓને, પોતાની અંતઃપ્રેરણાઓને અને પોતાની જાતને વફાદાર બતાવવાનું અને જનમથી સ્વતંત્ર બ્રિટિશ નાગરિકો તરીકે આપણને આપણા હક્કો આપવાનું આપણે ઇંગ્લાંડને કહીએ છીએ.”

અલબત્ત, સર્વાંતુમતે ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

સંપૂર્ણ મહત્વના ચોથા ઠરાવને વ્યવહારમાં ચોજે એવી સહાય આપનાર તરીકે પાંચમો ઠરાવ ત્યાર પછી આજુવામાં આવ્યો, અને તત્કાળ તેને પસાર કરવામાં આવ્યો.

ત્યાર પછી વાયસરોયને ઠરાવો મોકલવાના, અને તે ઠરાવો વાયસરોયે મહારાણીને અને હિન્દી પ્રધાનને મોકલવાના; સ્ટેન્ડીંગ કોંગ્રેસ કમિટીઓની સ્થાપના કરવાના; અને આગામી કોંગ્રેસ મદ્રાસમાં ભરવાના ૧૫, ૧૩ અને ૧૪ ઠરાવો આવેલા અનુક્રમે પસાર કરવામાં આવ્યા. પછીથી પ્રસુખનો ઉપકાર માન્યા પછી આ ચિર: સ્મરણીય બેઠકની પૂર્ણાહુતિ થઈ.

૧ “ ધી સ્ટેટ્સમેન ” પત્રે (કલકત્તા) કોંગ્રેસ વિષે સુંદર લેખ લખ્યો હતો, તેમાં લખવામાં આવ્યું હતું કે, “ આપણા એક સૈકાના રાજ્ય-તંત્રના પરિણામ તરીકે ગર્વપૂર્વક બતાવી શકીએ એવા પુરૂષોની કોંગ્રેસ બનેલી છે. તેથી ઉલટી રીતે “લંડન ટાઈમ્સ” ખૂબ ગાળો લાંબી, અને જાહેર ક્યું” કે, (એ કથનના સત્યની તુલના અમારા વાયકો કરી શકશે) “ માત્ર અસંતુષ્ટ જગ્યા બોળનારાઓએ, ક્યારે જેવા માણસોએ દેશમાં જમને ચોડું અથવા બીલકુલ ગુમાવવાનું નથી તેમણે, અતુલરણ કરવાની ઘણી સારી શક્તિ ધરાવનાર, અને રાજ્યતંત્રના ચથાર્થે પ્રત્નો વિષે સંપૂર્ણ અજ્ઞાન ધરાવનાર પુરૂષોએ આ કોંગ્રેસ ઉત્પન્ન કરી છે,...આ સર્વ વાતોડીયાં મંડળોના પ્રતિનિધિઓ જાહેર શાંતિને ગંભીર ભયરૂપ થઈ પડશે. ” એ ઝેરીલા કચરાએ, એટલિટનમાં નુકસાન પહોંચાડ્યું.

વાયસરોય લૉર્ડ ર્ફરીને કેટલાક સભ્યોનું પ્રતિનિધિઓ તરીકે નહિ, પરંતુ “ પાટનગરના અતિથિવિશેષ તરીકે સન્માન ક્યું” ! ” તેણે તેમને એક ગાર્ડન પાર્ટીમાં પણ આમંત્ર્ય આપ્યું હતું, પરંતુ કાળજીપૂર્વક ખુલાસો કર્યો હતો કે, પ્રતિનિધિઓ તરીકે તેમને હું આમંત્રણ આપતો નથી. તેથી ઉદ્ભવેલા વિનોદની તે નામદારને ખબર ન હતી. પણ બેશક તેમાં તેનો ઇરાદો શુભ હતો. ગમે તેમ હોય, પરંતુ આ ભક્ષા ગૃહસ્થે નહિ તો હિંદુસ્થાને કોંગ્રેસના પ્રતિનિધિત્વપૂર્ણ સ્વરૂપને દ્વક્ષ રાખ્યું હતું.

ઠરાવો.

૧. હિન્દના સર્વ ભાગોના પ્રતિનિધિઓની બનેલી આ કોંગ્રેસ નામદાર મહારાણીની યાદગાર હિતકર અને કીર્તિવંત રાજ્ય-કારકીર્દિની અર્ધો સદી પૂરી થવાનો સમય સમીપ આવે છે તે પ્રસંગે પોતાનાં કર્તવ્યપૂર્ણ અને વફાદારી ભર્યાં અભિનંદનો નમ્રપણે અર્પે છે અને અંતઃકરણપૂર્વક ઇચ્છે છે કે મહાન્ બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય ઉપર તેઓ ઘણાં ઘણાં વધારે અને સુખપૂર્ણ વર્ષો પર્યંત રાજ્ય કરે.

પ્રતિનિધિત્વ.

૨. હિન્દની વસ્તીની મોટી સંખ્યાની વધતી જતી ગરીબાઈ તરફ આ કોંગ્રેસ અત્યંત હંડી સહાનુભૂતિ દર્શાવે છે, અને તે તરફ ભયપૂર્ણ દૃષ્ટિ કરે છે, અને (જે કે સરકાર આ બોખત તરફ દુર્લક્ષ કરતી નથી અને અસુક ઉપાયો ચોજવાનો વિચાર કરે છે, તેનું તેને જ્ઞાન છે તથાપિ) પોતાની દૃઢ પ્રતીતિ નોંધવા ઇચ્છે છે કે, લોકોની સ્થિતિ સુધારવાને માટે પ્રતિનિધિત્વ વાળી સંસ્થાઓ દાખલ કરવાનું કાર્ય અત્યંત મહત્વનું વ્યાવહારિક પગલું નીવડશે.

૩. આ કોંગ્રેસ ૧૮૮૫ની કોંગ્રેસના ત્રીજા ઠરાવનું ભાર દહને પુનઃ સમર્થન કરે છે, અને પોતાની માન્યતા સ્પષ્ટ રીતે જાહેર કરે છે કે, તેમાં સૂચવ્યા પ્રમાણે ધારા ધડનારી ગવર્નર જનરલની ધારાસભામાં અને પ્રાંતિક ધારાસભાઓમાં સુધારો કરવો અને તેમાં વિકાસ કરવો એ હિન્દ અને ઇંગ્લાંડ બંનેના હિતને માટે આવશ્યક બન્યાં છે.

૪. આ કોંગ્રેસનો એવો અભિપ્રાય છે કે, આ આવશ્યક સુધારાને વ્યાવહારિક સ્વરૂપ આપતી વેળા (પ્રશ્નની વધારે વિગતવાર તપાસ કરતાં સરકારને જે ફેરફારો કરવા ચોગ્ય લાગે તે કરવાનો હક્ક કાયમ રાખીને) નીચેની તાર્કિક સૂચનાઓમાં સમાયત્તા સિદ્ધાન્તો ધ્યાનમાં લેવા જોઈએ:

(૧) પ્રાંતિક ધારાસભાઓ તેમજ ગવર્નર જનરલની ધારાસભામાં સભ્યોની સંખ્યામાં ઝાઝો વધારો કરવો. આવી રીતે વિકાસ પામેલી ધારાસભાઓના સભ્યોમાંથી કમમાં કમ અર્ધા સભ્યો ચુંટાયલા હોવા જોઈએ. એવી ધારાસભાઓમાં પોતાના ઓછાની રૂએ ખેસનાર અમલદારોની સંખ્યા વધારેમાં વધારે એક ચતુર્થાંશ હોવી જોઈએ, અને સરકાર તરફથી નીમાયલા અમલદાર કે બીન અમલદાર સભ્યોની સંખ્યા એકચતુર્થાંશ થી વધારે હોવી જોઈએ.

(૨) કોમના જે વર્ગો અને સભ્યો પ્રાંતિક ધારાસભાઓના સભ્યોની ચુંટણી કરવાના હક્કનો દેખીતી રીતે ડહાપણપૂર્વક અને સ્વતંત્રતાપૂર્વક ઉપયોગ કરવાને સમર્થ હોય તેમને જ એ હક્ક આપવો. બંગાલમાં અને મુંબાઈમાં મ્યુનિસિપાલિટીઓ, જલ્લા બોર્ડો, ચેમ્બર્સ ઓફ કોમર્સ, અને યુનિવર્સિટીઓના સભ્યો ધારાસભાના સભ્યોની ચુંટણી કરશે અથવા તો આવશ્યક લાગે તેવી નાણાવિધયક અને કેળવણી વિધયક ચોગ્યતાઓ ધરાવનારી સર્વ વ્યક્તિઓનું એક મતદાર મંડળ રચવું. મદ્રાસમાં ધારાસભાના સભ્યોની ચુંટણી કોતો જલ્લા બોર્ડો, મ્યુનિસિપાલિટીઓ, ચેમ્બર્સ ઓફ કોમર્સ અને યુનિવર્સિટી કરશે અથવા મતદારોની કોલેજો કરશે-તે કોલેજોના કેટલાક સભ્યોને આ મંડળો ચુંટશે અને કેટલાક સભ્યોની સરકાર નીમણુંક કરશે. વાયવ્ય પ્રાંતો અને અયોધ્યામાં અને પંજાબમાં મ્યુનિસિપલ અને જલ્લા બોર્ડો તરફથી ચુંટાયલા અને કુલ સંખ્યાના વધારેમાં વધારે એક પઠાંશ જેટલા સરકાર તરફથી નીમાયલા સભ્યોની બનેલી મતદારોની હોલેજ ધારાસભાના સભ્યોની ચુંટણી કરશે; તે સંબંધમાં એટલું સમજી રાખવાનું છે કે મ્યુનિસિપલ બોર્ડોમાં ચુંટણીની જે પદ્ધતિ ચાલુ છે તેજ પદ્ધતિ જલ્લા બોર્ડોને લાગુ પાડવામાં આવશે અને જલ્લા બોર્ડોના સભ્યોની ચુંટણી કરવાનો હક્ક જેડત વર્ગને આપવામાં આવશે, પરંતુ ગમે તે પદ્ધતિ સ્વીકારવામાં

આવે (અને દરેક પ્રાંતને માટે વિગતોનો અલગ અલગ અમલ થવો જોઈએ.) તથાપિ કોમના સર્વ વિભાગો અને સર્વ મહાન હિતોને પૂરતું પ્રતિનિધિત્વ મળવું જોઈએ.

(૩) ગવર્નર-જનરલની ધારા ઘડનારી સભાના ચુંટાયલા સભ્યોની ચુંટણી નહીં નહીં પ્રાંતિક ધારાસભાઓના ચુંટાયલા સભ્યોએ કરવી જોઈએ.

(૪) કોઈ પણ ધારાસભાના ચુંટાયલા અથવા નીમાયલા સભ્યે એવા સભ્ય તરીકે કાંઈપણ પગાર કે લવાજમ લેવું નહિ, પરંતુ એવા કોઈ સભ્યને પ્રથમથી કોઈ સરકારી પગાર અથવા ભથ્થું મળતું હોય તો પોતે સભ્ય હોય તે દરમિયાન તેમાં કાંઈ ફેરફાર ક્યારેય ના લેવાનું ચાલુ રાખવું, અને સભાસદ તરીકેના કાર્ય માટે સુસાદરી કરવામાં જે જે ખર્ચ થાય તે સર્વ પાછો લેવાનો હક્ક સર્વ સભાસદોને રહેશે.

(૫) ભતિ, ધર્મ, જ્ઞાતિ અથવા રંગના ભેદવિના હિન્દમાં રહેતા સર્વ મનુષ્યો ચુંટાયલા અથવા નીમાયલા સભ્યો તરીકે ધારાસભામાં ખેસવાને ચોગ્ય ગણાશે.

(૬) સર્વ કાયદાઓ અને સર્વ નાણાં વિધયક પ્રશ્નો, તેમજ સર્વ અંદાજ પત્રો, પછી તેમાં નવા અથવા વધારાના કરોનો સમાવેશ થયો હોય કે ન હોય, આ ધારાસભાઓ સમક્ષ અવશ્ય રજૂ કરવાં, અને ધારાસભાઓ તેમની પર વિચાર ચલાવશે. રાજ્યતંત્રની અન્ય સર્વ શાખાઓના સંબંધમાં પોતાના ઓછાની રૂએ સભ્ય બનેલા સભ્યોને (અથવા તેમાંના કોઈ સભ્યને અસુક શાખાની દેખરેખ રાખવાનું કાર્ય સોંપવામાં આવ્યું હોય તો તેને) ચોગ્ય નોટીસ આપ્યા પછી પોતાને ચોગ્ય લાગે તેવા પ્રશ્ન પૂછવાની છૂટ કોઈપણ સભ્યને મળશે (અને હવે પછી અપવાદ બાંધવામાં આવ્યો હોય તે સિવાય) પોતાના પ્રશ્નનો જવાબ અને સંપૂર્ણ રીતે તે વિષય સમજવાને માટે જરૂરી કાગળીયાંની નકલો

મેળવવાનો તેને હુકમ રહેશે, અને આ જવાબ મળ્યા પછી તે પ્રશ્ન પર વિચાર કરવાની અને ચર્ચા કરવાની અને બહુમતીને ચોગ્ય લાગે તેવા ઠરાવ તેને વિષે નોંધવાની છુટ ધારાસભાને મળશે. તેમાં અપવાદ એ છે કે, જે વિષયના સંબંધમાં પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો હોય તેમાં પરદેશી સાથેની રાજ્ય નીતિ, લશ્કરી વ્યવસ્થા અથવા વ્યૂહરચનાની બાબતોનો સમાવેશ થતો હોય, અથવા અન્ય પ્રકારે તે એવી ભતનો હોય કે કારોબારી મંડળના અભિપ્રાય પ્રમાણે પૂછવામાં આવેલી હકીકત પૂરી પાડવાથી બહાર હિતો થવા લયમાં આવી પડે, ત્યારે હોદ્દાની રૂએ અનેલા સભ્યોને અથવા તેમાંના કોઈ એકને તે પ્રમાણે જવાબ આપવાની, અને માગેલી હકીકત પૂરી નહિ પાડવાની સત્તા હરી રાકશે.

તરફથી અથવા બીજી રીતે કોઈપણ વ્યક્તિઓને સાંબળશે, અને ત્યાર પછીથી, જે બહાર હશે તે, ભરેલી દીવાને આમને તેની પૂરે રીપોર્ટ કરશે.

૫. ગઈ કોંગ્રેસના ત્રીજા ઠરાવમાં અને ચાલુ વર્ષની કોંગ્રેસના ચોથા ઠરાવમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે હિન્દમાં કામચલાઉ પ્રતિનિધિત્વવાળી સંસ્થાઓ હાખલ કરવાની હિતમત રીતની સંપૂર્ણ તપાસ કરવાને માટે એક દમીશન નીમવાની મંજૂરી નામદાર મહારાણીના હિન્દી પ્રધાન પાસેથી મેળવવાની વિનંતિ. વિનંત્ય અને ગંભીરતા પૂર્વક નામદાર વાઈસરોયને કરવાને માટે આખા દેશનાં સર્વ બહાર મંડળોને અને સર્વ એસોસિએશનોને આ કોંગ્રેસ આમંત્રણ કરે છે.

બહાર નોકરી.

(૭) ધારાસભામાં બહુમતીએ જે નિર્ણય કર્યો હોય, તે સ્વીકારવાથી બહાર હિતોને નુકસાન થશે એવા કારોબારી સરકારનો અભિપ્રાય જે બાબતમાં બંધાય તે દરેકમાં બહુમતીને નિર્ણય નકારવાની સત્તા કારોબારી સરકારને રહેશે; પરંતુ જ્યારે જ્યારે આ સત્તાનો ઉપયોગ કરવામાં આવે ત્યારે ત્યારે જે કારણોને લીધે એમ કરવાનું આવશ્યક ધારવામાં આવ્યું હોય તે કારણો સંપૂર્ણ રીતે એક માસમાં પ્રકટ કરવાં લેઈશે, અને સ્થાનિક સરકારોએ પોતાના સંયોગોનો રીપોર્ટ હિન્દી સરકારને કરીને પોતે ભરેલા પગલા વિષે ખુલાસો આપવો લેઈશે, અને હિન્દી સરકાર પોતાના સંબંધમાં એવો રીપોર્ટ અને ખુલાસો હિન્દી પ્રધાનને મોકલી આપશે; અને એવી કોઈ બાબતમાં નકારાચકી બહુમતી હિન્દી સરકાર અને હિન્દી પ્રધાન મારફતે ચરજ કરશે ત્યારે (ગયા વર્ષની કોંગ્રેસના ત્રીજા ઠરાવમાં ભલામણ કર્યા પ્રમાણેની—જે ઠરાવનું આ વર્તમાન કોંગ્રેસ સમર્થન કર્યું છે) દીવાને આમની સ્ટેન્ડિંગ દમિટી તે બાબત પર વિચાર કરી રાકશે, અને ગમે તે અથવા સદ્ગત કાગળીયાં અથવા હકીકતની માગણી કરશે, અને એવી બહુમતી

૬. નીચે દર્શાવેલા ગૃહસ્થાની એક દમિટી બહાર નોકરીના પ્રશ્ન પર વિચાર કરવાને અને તેની પર કોંગ્રેસને રીપોર્ટ કરવાને નીમવામાં આવે છે:

- માન. દાદાભાઈ નવરોજી (મુંબાઈ)
- ” એસ. સુબ્રમન્ય આચર (મદ્રાસ)
- ” પીયારી મોહન મુન્દરજી (દલહતા)
- રા. જી. સુબ્રમન્ય આચર (મદ્રાસ)
- બાબુ મોતીલાલ થોપ (દલહતા)
- ” સુરેન્દ્રનાથ જેનરજી (દલહતા)
- ” ગંગાપ્રસાદ વર્મા (લખનૌ)
- ” રામકલિ ચૌધરી (બિનારસ)
- ” શુર પ્રસાદ રોન (પટણા)
- પંડિત પ્રાણનાથ (લખનૌ)
- મુન્શી દાશી પ્રસાદ ((અલ્લાહાબાદ)
- નવાબ રેઝા અલી ખાન (લખનૌ)
- રા. હમીદ અલી (લખનૌ)
- લાલા હનૈયાલાલ (અમૃતસર)
- રાવ સાહેબ ગંગાધરરાવ માધવ ચિદ્તવીસ (નાગપુર)
- રા. રહિમતુલ્લા એમ. સાયાણી (મુંબાઈ)

૭. છઠ્ઠા ઠરાવમાં નીમવામાં આવેલી દમિટીએ રજૂ કરેલો રીપોર્ટ આ કોંગ્રેસ પસંદ કરે છે અને મંજૂર કરે છે.

રીપોર્ટ.

બહેર નોકરીના પ્રશ્નના સંબંધમાં રીપોર્ટ કરવાને કોંગ્રેસે નીમેલી કમિટીના અંગે સભ્યો માનપૂર્વક રીપોર્ટ કરીએ છીએ કે ગઇ કાલે ભરાયલી સભામાં સર્વાનુમતે નીચેના કરાવો અંગે પસાર કર્યા છે:-

૧. ખુલ્લી હરીફાઇની પરીક્ષા હિન્દમાં અને ઇંગ્લાંડમાં એક સાથે લેવાની નોંધએ.
૨. આ પ્રમાણે એક સાથે લેવામાં આવતી પરીક્ષાઓ ના. મહારાષ્ટ્રની પ્રજાના સર્વ સભ્યો માટે એક સરખી ખુલ્લી હોવી નોંધએ.
૩. પરીક્ષામાં ખતાવેલી યોગ્યતા પ્રમાણે વર્ગ વાર ચાલી તૈયાર કરવી નોંધએ.
૪. કોંગ્રેસ આશા દર્શાવે છે કે, પરીક્ષાના વિષયોમાં સંસ્કૃત અને અરબી ભાષાને સીવીલ સર્વિસ કમિશનરો યોગ્ય સ્થાન આપશે.
૫. ખુલ્લી હરીફાઇની પરીક્ષામાં દાખલ થવાને યોગ્ય ઉમેદવારોની કચ્છર ૧૯ વર્ષથી ઓછી ન હોવી નોંધએ, અથવા, સર સી. એઇચીસને લલામણુ કર્યા પ્રમાણે ૨૩ વર્ષથી વધારે હોવી ન નોંધએ.
૬. એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવાનું મંજૂર થાય, એટલે પ્રથમ નીમણુકો કરવાને માટે સ્ટેટ્યુટરી સીવીલ સર્વિસ બંધ કરવી.
૭. વર્તમાન નિયમો પ્રમાણે સ્ટેટ્યુટરી સીવીલ સર્વિસની નીમણુકો અન્કોવેનન્ટેડ સર્વિસના સભ્યોને માટે અને યોગ્ય ગુણ અને શક્તિ ધરાવનાર તરીકે સાબીત થયેલા પુરુષોને માટે ખુલ્લી રાખવી નોંધએ.
૮. કોવેનન્ટેડ પ્રથમ નીમણુકો શિવાય જે નીમણુકોને માટે કેળવણીવિષયક યોગ્યતાઓની જરૂર હોય તે નીમણુકો બ્રહ્મ બ્રહ્મ પ્રાંતોમાં હરીફાઇની પરીક્ષાઓ લઇને કરવી અને દરેક પ્રાંતમાં રહેનાર જેઓ જન્મથી ના. મહારાષ્ટ્રીના પ્રજાજનો હોય તે સર્વને માટે ખુલ્લી રહેવી નોંધએ.

બહેર નોકરીના કમિશને ઉપસ્થિત કરેલા પ્રશ્નોમાં રહેલા મુખ્ય સિદ્ધાંતો આ કરાવોમાં

સમાયલા છે, એવી આશા રાખવામાં આવે છે. વધારે વિગતવાર વિચાર કરવાનો સમય ન હતો. તા. ૩૦ મી ડીસેમ્બર, ૧૮૮૬.

(સહી) દાદાભાઈ નવરોજી,
સલાના પ્રમુખ.

કાયદા સંબંધી.

૮. આ કોંગ્રેસનો એવો અભિપ્રાય છે કે, દેશના ઘણા ભાગોમાં જ્યાં જ્યાં જ્યુરીથી કામ ચલાવવાની પદ્ધતિ હજી દાખલ નથી થઇ ત્યાં ત્યાં તેને સલામતીથી દાખલ કરવાનો સમય હવે આવી પહોંચ્યો છે.

૯. આ કોંગ્રેસનો એવો અભિપ્રાય છે કે, જ્યુરીથી કામ ચલાવવાની પદ્ધતિમાં ૧૮૭૨માં એવો નવીન ફેરફાર કરવામાં આવ્યો કે, જ્યુરીના ચુકાદા છેવટના ગણાશે નહિ, તેથી દેશને નુકશાન પહોંચ્યું છે, અને તે વખતે પ્રથમ વેળા સેશન્સ જજને અને હાઇકોર્ટને નિરપરાધી ઠરાવનારા ચુકાદા રદ કરવાની સત્તાઓ આપવામાં આવી છે તે એકદમ પાછી ખેંચી લેવામાં આવવી નોંધએ.

૧૦. આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર ઇંગ્લાંડના સમગ્રી જ્યુરીસ્ટીકશનમાં આવેલી કલમના (જેની રૂયે ગંભીર સુકદમાઓમાં આરોપીઓને પોતાનો સુકદમો સેસન્સ અદાલતોમાં ચલાવવાની માગણી કરવાનો હક્ક મળે છે) જેવી કલમ ફાઇનાન્સી કામ ચલાવવાની રીતના હિન્દી કોડમાં દાખલ થવી નોંધએ, જેથી વોરંટવાળા સુકદમાઓમાં આરોપીઓ સામે મેજસ્ટ્રેટ સમક્ષ કામ ચલાવવાને બદલે, તેમને પોતાની સેશન્સ કોર્ટમાં મોકલવામાં આવવા નોંધએ, એવી માગણી તેઓ કરી શકે.

૧૧. આ કોંગ્રેસ એવી સાર્વદેશીય પ્રતીતિની નોંધ લે છે કે, કારોબારી અને ન્યાયનાં ખાતાંને સંપૂર્ણ રીતે બ્રહ્મ પાડવાની (એવી રીતે કે કોઇ પણ રીતે એકજ અમલદારને એ બંને ખાતાંની ફરજે એક સાથે મળે નહિ) તાકીદની જરૂર ઉપસ્થિત થઇ છે, અને તેના અભિપ્રાય અનુસાર કેટલાક પ્રાંતોમાં થોડો વધારાનો ખર્ચ કરવો પડે તો પણ વિશેષ વિશ્વંબ કર્યા વિના આ ખાતાંને સરકારે બ્રહ્મ પાડવાં નોંધએ,

સ્વયંસેવકો.

૧૨. યુરોપમાં બહાર બતાવેલી અસ્થિર સ્થિતિ ભેદ, અને તે આ દેશના લોકોને યોગ્ય રીતે તૈયાર કરવામાં આવે તો કોઈ ગંભીર સ્થિતિ ઉભી થતાં આ દેશના લોકો ગ્રેટબ્રિટનને કંટાળી બધી પ્રગટ સહાય આપી શકે; તે ભેદો આ કોંગ્રેસ સરકારને ગંભીરતાપૂર્વક ત્રિનિતિ કરે છે કે, (તેમને યોગ્ય લાગે તેવા નિયમો અને બંધનો હેઠળ) દેશના હિન્દી રહેવાસીઓને સ્વયંસેવકો બનવાની એવી પદ્ધતિ સ્થાપવાની સત્તા આપવી, કે તેથી તેઓ કોઈ અણીને પ્રસંગે સરકારને અસરકારક સહાય આપવાને લાયક બને.

બંધારણ.

૧૩. સઘળાં મહત્ત્વનાં કેન્દ્રસ્થળોએ સ્ટેન્ડિંગ કોંગ્રેસ કમિટીઓ નીમવી લેખે.

૧૪. ૧૮૮૭ ની ૨૭મી ડીસેમ્બરે ત્રીજી હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની બેઠક મદ્રાસમાં મળશે.

૧૫. આ ઠરાવોની નકલો નામદાર વાઈસરોય ઇન. હાઈન્સલને એવી નમ્ર ત્રિનિતિઓપૂર્વક મોકલવી કે યોગ્ય ક્રમાનુસાર તે પ્રથમ ઠરાવ નામદાર મહારાણીને મોકલાવી આપશે, સઘળા ઠરાવો નામદાર મહારાણીના હિન્દી પ્રધાન સમક્ષ તે સુકાવરાવશે અને પોતાના સાથીઓ સાથે મસક્ત કરીને કૃપા કરી તે પોતે તેમના પર ઉત્તમ રીતે વિચાર કરશે.

(સહી) દાદાભાઈ નવરોજી

બીજી હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

ત્રીજું પ્રકરણ.

ત્રીજી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

સ્વાગત સભાના પ્રમુખ રાજ સર ટી. માધવ-
રાવ, કે. સી. એસ. આઈ. ના ભાષણમાંથી એક
ફક્ત સત્તાવાર અહેવાલને મયાળે ટાંકવામાં
આવ્યો છે, તે પરથી ત્રીજી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનો
લ્યુસ્તો માહુમ પડી આવે છે. કોંગ્રેસ વિશે
ખાલસાં તેમણે જાહેર કયું કે, તે “ બ્રિટિશ
રાજ્યતંત્રનો સંગીતમાં સંગીત વિજય છે, અને
બ્રિટિશ પ્રજાનો કીર્તિનાલ ” છે. આ શબ્દોથી
મંડોલેના કથનનું સ્મરણ થાય છે કે, હિન્દમાં
બ્રિટનની સ્વતંત્ર સંસ્થાઓની સ્થાપના દેશમાં
બ્રિટિશ અમલનું ઉમદામાં ઉમદા સ્મારક બનશે.

ત્રીજી કોંગ્રેસ મદ્રાસમાં ૧૮૮૭ ના ડીસેમ્બર-
માં મળી હતી. ૧૮૮૭ ની પહેલી મેના અરસામાં
જ આશરે ૧૨૦ સભ્યોની મજબુત સ્વાગતસભા
રચવામાં આવી. રાજ સર ટી. માધવરાવ તેના
પ્રમુખ હતા અને તેમાં સર્વ જ્ઞાતિઓના
હિન્દુઓ, સુસલમાનો, હિન્દી ખ્રિસ્તીઓ અને
યુરેઝીઅનો હતા, અર્થાત્ તે સભામાં સંપૂર્ણ
પ્રતિનિધિત્વ હતું. ૧૦,૦૦૦ થી વધારે વસ્તી
વાળા દરેક શહેરને એક સળ-કમિટી રચવાનું
હહેવામાં આવ્યું હતું અને રા. વીરરાધવાચારીઅરે
તામીલ ભાષામાં લખેલી “ કોંગ્રેસ પ્રસ્તાવલિ ”
ની ૩૦,૦૦૦ નકલો વહેંચીને સરસ રાજકીય
પ્રચાર કરવામાં આવ્યો હતો. એના પરિણામની
આગેહુળ સાબીતી એ હતી કે, ૮,૦૦૦ જણાઓએ
એક આનાથી માંડી રૂ. ૧-૮-૦ સુધીના ફાળો
આપી રૂપિયા ૫,૫૦૦ (કોંગ્રેસ ફંડમાં) ભર્યા
હતા, અને રૂ. ૧-૮-૦ થી માંડી રૂ. ૩૦ સુધીના
ફાળાથી ખીલ રૂ. ૮,૦૦૦ ભર્યા હતા. ગરીબ
લોકોએ માંડલે, રંજન, સીંગાપોર અને પૂર્વના
ટાપુઓમાંથી પણ નાણાં ઉઘરાવીને મોકલ્યાં હતાં.
નાણાં ભરનારાઓની યાદીને એક છેડે માછસોર,
ત્રાવણકોર અને કોચીનના રાજ્યસ્તાઓ, વિજય-
નગરના ના. મહારાજ અને મેંદગરિના

ના. રાજનાં નામો, ખીજે છેડે એક આનો
ભરનારા મહારાજાનાં નામો સાથે લેખને આતંદ
ઉપરે છે-એ સાચેસાચું રાષ્ટ્રીય કાર્ય છે. ચર્ચા
કરવાના વિષયો મોકલી આપવાનું સ્ટેન્ડિંગ
કોંગ્રેસ કમિટીએ હહેવામાં આવ્યું હતું, અને
ઉદ્યોગી સ્વાગતસભાએ અત્યંત હામ ભીડીને
૩,૦૦૦ લોકો સમાઈ શકે એવો મોટો મંડપ
બંધાવ્યો હતો.

૭૬૦ પ્રતિનિધિઓને ચુંટવામાં આવ્યા હતા,
અને ૬૦૭ ખરેખર હાજર હતા, વિગતવાર
સંખ્યા નીચે પ્રમાણે હતી:

મદ્રાસ૩૬૨
મુંબાઈ અને સિંધ ૬૬
બંગાળ, બોરિસ્સા અને આસામ ૭૬
વાયવ્ય પ્રાંતો અને અયોધ્યા ૪૫
મધ્ય પ્રાંતો ૧૩
પંજાબ ૬

૬૦૭

પંજાબે ૪૨ પ્રતિનિધિઓ ચુંટી કાઢ્યા હતા,
તેમાંથી બે કે માત્ર ૬ હાજર રહ્યા હતા. ક્યાં પંજાબ
અને ક્યાં મદ્રાસ ? એક જણવા જેવી વાત એ
હતી કે ૪૫ ખેડૂતો અને ૧૬ કારીગરોએ પણ
હાજરી આપી હતી. “ મહાન્ પચૈયખાની
કોલેજ સંસ્થાના પ્રીન્સીપાલ ” મી. જૉન આદમ
પ્રતિનિધિ તરીકે આવ્યા હતા, એ વાત નોંધ લેવા
જેવી છે. વળી “ ધી મદ્રાસ મેલ ”, “ ધી બોમ્બે
ગેઝેટ ”, કલકત્તાનાં “ ડેઈલી ન્યુસ ” અને “ સ્ટેટ્સ
મેન ” ની મિત્રતાની નોંધ રીપોર્ટમાં લેવામાં
આવી છે. સહાનુભૂતિના પત્રો ધણાઓએ મોકલ્યા
હતા, તેમાં તિરૂપતિના શ્રી મહંત, અને દરલંગાના
મહારાજ અને અલગત માન. રા. કે ટી તેલંગ
હતા. જ્યારે માન. રાં. જી. એમ. રાનડે ભતે
હાજર હતા. બે કે પ્રથમની જેમ પ્રતિનિધિ તરીકે
સેવા કરવાને તેઓ અશક્ત હતા.

બંધારણને માટે અને તેનું કાર્ય ચલાવવાને માટે શા શા નિયમો ઘડવા તેની પર વિચાર કરવાને અને ૩૦મી તારીખે તેનો રીપોર્ટ રજૂ કરવાને માટે પ્રથમ ઠરાવમાં એક કમિટીની નીમણુંક કરવામાં આવી. (નામોની યાદી ઠરાવમાં આપવામાં આવી છે, અને દરખાસ્ત રજૂ કરનારનું નામ, અને રા. આર. પી. કરંડીકરનું નામ મૂળ યાદીમાં પાછળથી ઉમેરવામાં આવ્યાં હતાં.) ડૉ. ત્રૈલોક્યનાથ મિત્રે ઠરાવ રજૂ કર્યો. તેમણે કહ્યું કે, કટલાક વિરોધીઓ કહે છે કે, પ્રતિનિધિઓ બીજા કોઇના નહિ પણ પોતાની જાતના જ પ્રતિનિધિઓ છે; ઘણા વહેલા નાખવામાં આવેલા સખ્ત બંધનકારક નિયમોથી કોંગ્રેસની અભિવૃદ્ધિ અને વિકાસ આપણે અટકાવવાં નોંધે નહિ, પરંતુ કોંગ્રેસની સુટીથી કોણુ ફરે છે? અને કોંગ્રેસમાં ખરેખર પ્રતિનિધિ તત્વ છે તે દુનીયાએ જાણવું નોંધે. આ ઠરાવને રા. હમીદઅલી ખાને અનુમોદન આપ્યું અને રા. રબલ્યુ. એસ. શ્રાંટ્ટે વિશેષ અનુમોદન આપતાં બતાવી આપ્યું કે, એક કોંગ્રેસ અને બીજી કોંગ્રેસની વચ્ચે ઘણું થોડું કાર્ય કરવામાં આવે છે, જ્યારે આખા વર્ષમાં કામ ચાલુ રહેતું નોંધે. આ સમયે ડૉ. ત્રૈલોક્યનાથ મિત્રનું નામ ઉમેરવામાં આવ્યું હતું. રા. આર. પી. કરંડીકરે એક સુધારો રજૂ કર્યો, તેમાં સૂચના કરી કે, કમિટીએ માત્ર નિયમો જ ઘડવા, અને કોંગ્રેસ વધારે અનુભવ મેળવે અને બીજા પ્રાંતોનાં દર્શન કરે ત્યાં સુધી બંધારણનો પ્રશ્ન સુલતવી રાખવો. બંધારણ રચવાની દરખાસ્ત બહુ વહેલી છે, એ વિષે બીજાઓએ સુધારાને અનુમોદ આપ્યું, પરંતુ પ્રમુખે વિનંતી કરી તેથી સુધારો પાછો ખેંચી લેવામાં આવ્યો, કેમકે કમિટીના રીપોર્ટ ઉપર સઘળી બાબતોના વિચાર થઈ શકે; એમ કરવામાં આવ્યું, રા. કરંડીકરનું નામ કમિટીમાં ઉમેરવામાં આવ્યું, અને ઠરાવને સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

ધારાસભાઓમાં પ્રતિનિધિઓ દાખલ કરવાની આવશ્યકતા બીજા ઠરાવમાં એકવાર ફરીથી દર્શાવવામાં આવી, અને તે રજૂ કરતાં બાણુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ કહ્યું: “આપણે કોંગ્રેસનો ધ્વજ ફરકાવીએ છીએ, અને તેની ઉપર કોઈ છુટી ન શકે એવા આ ઠરાવના મહાન શબ્દો ચળકતા સોનેરી અક્ષરોએ લખાયેલા છે: ‘હિન્દને માટે

પ્રતિનિધિત્વ વાળી સંસ્થાઓ.’” તેમણે વિજેતામાં ઉતરવાની ના પાડી, ફક્ત સિદ્ધાંતનું સમર્થન કર્યું, અને આપણે કાયદા બંધનારાઓ નથી એમ કહ્યું, અને ઉમેર્યું કે, “માસિક હલકો રૂપીઆના ભારે પગારો ખાનારા અધિકારીઓ સરકાર પાસે છે, અને સરકારને કબુલ હોય એવા સિદ્ધાંતો અનુસાર ખરડાનો વિકાસ કરવાનું અને વિગતો નક્કી કરવાનું કાર્ય તેમનું છે.” રાજ સર ડી. માધવરાવે દરખાસ્તને અનુમોદન આપ્યું એ અર્થ-સૂચક છે. તેમણે કહ્યું કે, હું શાણો અને જૂના વિચારોનો હોવા છતાં હિન્દને માટે પ્રતિનિધિત્વાળી સંસ્થાઓ મને આવશ્યક લાગે છે; એ સિદ્ધાંત એવો છે કે “મને ખાતરી છે કે, બ્રિટિશ સરકાર તે સ્વીકારવાની ના પાડશે નહિ, ના પાડી શકશે નહિ.” આ સાવધાન વચોવદ્દ મુત્સદ્દી એટલે બધો આશાવાદી હતો કે, “એક કે બે વર્ષોમાં આપણી અત્યંત વ્યાજબી લલામણો વિષે સંતોષકારક જવાબ” આપણને મળશે! ત્યાર પછી ફક્ત ૨૮ વર્ષો વહી ગયાં છે.

પછી લાંબી ચર્ચા થઈ, તેમાં મી. ચાર્ડલી નોટીને એક સુંદર લાખણ કર્યું, જેમાં માગવામાં આવેલા હક્ક મળે નહિ ત્યાં સુધી નિશ્ચય, ધૈર્ય અને સહનશીલતા રાખવાનું કહ્યું. “એક વ્યક્તિના ચારિત્ર્ય અને કેળવણી ગુણોને માટે મને બહુ માન છે. તેણે મને ગદ્ય કાલે કહ્યું કે, આ કોંગ્રેસના કાર્યકર્તાઓ સાથે બેઠાવામાં મારે માટે “પરદા-નશીન રાજ્યદ્રોહી”નો ખીતાબ મેં મેળવ્યો છે. ગૃહસ્થો, સર્વ ખોદી બાબતો સામે બંદ કરવામાં નો રાજ્યદ્રોહ હોય; પોતાના દેશના અને પોતાના કાર્યના વહીવટમાં લોકોને ચોખ્ખા ભાગ મળવો નોંધે એવો આગ્રહ કરવામાં રાજ્યદ્રોહ હોય; જુલમની સામે થવામાં, દમનની સામે મારો પોકાર ઉઠાવવામાં, અન્યાયની સામે બળવો કરવામાં, સભા થાય તે પહેલાં સુનાવણી થવી નોંધે એવો આગ્રહ કરવામાં, વ્યક્તિની સ્વતંત્રતાનું સમર્થન કરવામાં, ક્ષીમે ક્ષીમે પણ હંમેશાં આગળ વધતા સુધારા પ્રાપ્ત કરવાનો આપણો સામાન્ય હક્ક સાબીત કરવામાં નો આ રાજ્યદ્રોહ હોય, તો મને “રાજ્યદ્રોહી” કહેવામાં આવે તેથી મને અત્યંત આનંદ ઉપજે છે, અને આજે મારી આસપાસ નોંધે હું બહુ

હું અને મને લાગે છે કે, આવા 'રાજ્યદ્રોહીઓના' બળ સમુદાયમાં મારી ગયેલી થાય છે ત્યારે મને બમણો અર્થ, ગ્રામ્યો આનંદ થાય છે. " તે ૧૮૮૭ માં આ પ્રમાણે બોલ્યા હતા. એ સીતે અને ખરેખર ધણા જોડા મદદગારી ચોક્કસને દહ ૧૯૧૫ માં " રાજ્યદ્રોહ " ગણવામાં આવે છે.

પંડિત બિરાજ નારાયણ ધાર એ એક જાણે ફાંટો વડના દુનો, અને સ્વતંત્ર સંસ્થાઓ " માનસિક અને નીતિવિષયક તાલીમ આપનારી સર્વોત્તમ વ્યાવહારિક શાળા " છે, જેમ કહી તેમનું મૂલ્ય તેણે દર્શાવ્યું. " તમારા દેશના કાર્યવાહી-પદમાં ભાગ લેવાને તમને વારંવાર જોડાવવામાં આવે, સત્તાથી મજબૂતી જોખમદારીની ભાવના પૂર્વક બહાર પ્રગોળી થઈ શકવામાં આવે; તમારા દેશની કીર્તિ સાથે અને તેના લોકોના સુખ સાથે સીધો સંબંધ ધરાવનાર કાર્યોનો વહીવટ કરવામાં તમારી હથામાં હંચી શક્તિઓ કામે લગાડવી પડે; હું કહું છું કે, એક પ્રજાની સર્વ વિચારશીલ અને વ્યાવહારિક શક્તિઓનો વિદાય કરવાને માટે આવશ્યક કેળવણીનાં આ સઘળાં પગથીયાં છે. " એના વિના, " સફળ નિર્દોશી અને તેથી, પ્રગતિમાન રાષ્ટ્રીય જીવનને માટે આવશ્યક સ્વતંત્રતાની અંતઃપ્રેરિત ભાવનાનો, ચારિત્ર્યના સામર્થ્યનો તેમાં અભાવ રહેશે. " આ બાબત પર સુપ્રસિદ્ધ અંગ્રેજીએ આપેલા અભિપ્રાયો તરફ ધ્યાન જોવું, અને નીચેના આકર્ષક અભિપ્રાયો આપ્યા. સર રીચર્ડ ટેમ્પલને સાચેજ હિન્દો મિત્ર ગણવામાં આવે છે; તેણે કહ્યું છે કે:—

" તે સર્વ છતાં સ્મરણમાં રખાવું જોઈએ કે, (હિન્દમાં બ્રિટિશોના જેવા) પ્રત્યેક સ્થિર રાજ્યતંત્રે એવી ઇચ્છા રાખવી જોઈએ કે, પોતાની પ્રજાને અમુક રાજ્યીય તાલીમ મળવી જોઈએ, તે તાલીમને માટે સુઠારીનો સિદ્ધાંત આવશ્યક છે...પ્રજાના પોતાના બહાર કાઢેલા એક ભાગ પ્રજાને જોખ્યા વિના બહાર જુસ્સો ઉત્પન્ન થઈ શકે નહિ. તે પ્રથમ મર્યાદિત હોય છે, પરંતુ જેમ જેમ તેમની યોગ્યતામાં વધારો થતો જાય છે તેમ તેમ તે ભાગમાં પણ વધારો થતો

જાય છે. બ્રિટિશ સરકારની હિન્દ પ્રતિ જે દ્રષ્ટિ છે તે અદા કરવામાં જે રાજ્યીય જોખમો જોડવાં પડતાં હોય તે તે પણ જોડી લેવાં જોઈએ. તે દેશમાં વિદ્યારમણ રાજનીતિ ઉદાપણવાળી માતૃમ પડશે, અને નીતિની દૃષ્ટિએ જે સરસ છે તે રાજ્યીય દૃષ્ટિએ અત્યંત સલામત નીવડશે. "

સર જોન હોલેન્ડે છેક ૧૮૬૪ માં કહ્યું હતું કે:

" હિન્દના લોકો પોતાનો કાર્યવાહીવટ ચલાવવાને તદ્દન સમર્થ છે, અને અનુનિશ્ચિત ભાવનાએ તેમનામાં હંડાં ખૂબ નાખેલાં છે. પ્રત્યેક મામલે પંચાયત નાનું સરખું પ્રજાતંત્ર છે, હિન્દી સંસ્થાઓમાં તે વધારેમાં વધારે સમયથી ટકી રહેલી છે. આપણે હિન્દમાં જે સ્થિતિમાં મળીએ, તે જોતાં દ્રષ્ટ અને રાજનીતિના પ્રત્યેક વિચારે આપણને ચેતના કરવી જોઈએ કે દેશના કાર્યોનો જાતી રીતે તેટલો જાગ લોકોને કરવા માટે રહેવા દેવો. "

અને મી. વર્ડસ્વન પોતાની યુવાવસ્થાના કરતાં ગ્રન્થવસ્થામાં વધારે સ્વતંત્રતા-પ્રેમી બન્યા હતા. તેમણે કહ્યું છે કે:—

" હિન્દમાં આપણી સત્તા ચાલુ રહેશે કે નહિ એ પ્રશ્નનો છેવટનો નિર્ણય કરવામાં મુખ્ય શક્તિ હિન્દમાં રહેનારા ગ્રામીણ કંઈક લોકોની મરજ છે, એવો મારો અભિપ્રાય છે. હિન્દમાં સર્વોપરી સત્તા કોને મળશે એ પ્રશ્ન, હક્કના કાનુનો અનુસાર હિન્દી પ્રશ્ન છે; અને હાલના તે કાનુનો દિવસે દિવસે સત્ય ધટનાના કાનુનો જનતા જાય છે. ત્યાં હોવાનો આપણો હક્ક એવી પ્રથમ શરત પર આધાર રાખે છે કે, આપણે ત્યાં હોઈએ તેથી હિન્દી પ્રજાએ લાભ થાય; અને બીજી એ શરત પર આધાર રાખે છે કે, તે લાભકારક છે એવું આપણે દર્શાવી અને સમજાવી શકીએ. "

કુશળ વક્તા પંડિતે કહ્યું કે, કોંગ્રેસ જે ઇચ્છા દર્શાવી રહી છે, તેને ઇચ્છાંકુલ ઉત્પન્ન કરી છે.

" લંગરો નાખવાના આપણા પ્રાચીન સ્થળમાંથી ઇચ્છાંકુલ આપણને ખસેડયા છે. ઉછળતા પ્રજાસમૂહના વિશાળ સમુદ્રમાં આપણી ઇચ્છા વિરુદ્ધ આપણને વહેતા સુધી દીધા છે. આપણે

ઇંગ્લંડ તરફ દૃષ્ટિ કરીએ છીએ, અને અને જે પ્રતિનિધિત્વવાળી સંસ્થાઓ રૂપી હોકા-યત્રથી હંભરે તોફાનોમાંથી તેણે પોતાનો માર્ગ સહીસહામતીથી કાપ્યો છે, અને નિયમિત રાજ-કીય સ્વતંત્રતાના સુરક્ષિત બંદરમાં પ્રવેશ કર્યો છે, તે હોકાયત્ર આપણને આપવાની આપણે તેને વિનંતિ કરીએ છીએ, ”

આ ઉમદા વિનંતિ હતી; પરંતુ ખીજ ધણી વિનંતિઓની જેમ તે બહેરા કાનો પર પડી. ઇંગ્લંડે સ્વતંત્રતાનું ખીજ વાળ્યું, પરંતુ કોંગ્રેસમાં જ્યારે તેનો સુંદર પાક દેખાવા લાગ્યો ત્યારે પોતાના કાર્યના પરિણામનો તેને લથ લાગ્યો, તેણે આનાકાની કરવા માંડી, અને છેવટે પોતાના વિજયનો નાશ કરવાને લોડ કર્જનને મોકલ્યો. ત્યાર પછી અટકાવવામાં આવેલી અભિલાષાઓમાંથી હંમેશાં અશાંતિ અને ખીડા ઉત્પન્ન થાય છે તે પ્રમાણે થયાં, અને પછી દમન અને અર્ધ-દબ્ધ સુધારા, અને ખીડામાં વધારો થયો. છેવટે લડાઈ ફાટી નીકળી અને હિન્દે સામ્રાજ્યને બચાવ્યું, અને હવે તેને સુગંધ સુધારાની શક્યતા લાગે છે, તેથી જો ક્રિટન રૂશીયા જેટલું ડાહ્યું હશે તો હિન્દ અને એટ ક્રિટનનાં હૃદયો એક ખીલ સાથે થુંથારશે.

પછીથી ખીલ પડિત, મદન મોહન માલવીય આવ્યા, અને કુદરતી રીતે તેમનામાં રહેલી લાગણીપૂર્ણ ગંભીરતાથી તેમણે લાપણુ આપ્યું; દલીલ કેટલી બ્યાજખી હતી તે બતાવવાને અમે નીચે એક લાંબા ફક્કે ઠાંકીએ છીએ. તે દલીલ તે સમયે જેટલી સત્ય હતી, તેટલીજ આજે પણ છે. કેમકે ૧૯૧૦ ના મિંટો-મેર્લી સુધારાઓથી કેટલુંક પ્રતિનિધિત્વ મળ્યું છે, તથાપિ વિગતોમાં એટલી બધી ધાલમેલ કરવામાં આવી હતી કે, પ્રતિનિધિઓ નિરૂપાય અલ્પ-મતીની દશામાં આવી ગયા છે, અને અંદાજપત્ર પર તેમને ખીલકુલ કાણુ મળ્યો નથી.

“ મારે એટલું કહેવું જોઈએ કે, આ દેશમાં આપણે વિદેશીય સરકાર હેઠળ મુકાયલા હોવાથી તેના આશયો-રાજ્યતંત્રમાં જોયો લાગ લે છે તેમના આશયો-ગમે તેટલા હિતકર અને હકાર હોય તોપણ ધારાસભાઓમાં આપણા પોતાના

પ્રતિનિધિઓ મોકલવાની આપણને ધણામાં ધણી જરૂર છે. ગૃહસ્થો, રૂશિયાના અપવાદપૂર્વક સમથ યુરોપે જાહેર ક્યું છે કે, જે દેશો સુધારામાં કાંઈ પણ પ્રગતિ કરી હોય તે દેશને માટે અત્યંત કાર્યસાધક અને શ્રેષ્ઠ રાજ્યતંત્ર એવું હોય છે કે, ધણાઓને માટે ફક્ત થોડાઓજ તે ચલાવતા નથી, પરંતુ થોડે ધણે અંશે ધણાઓ પોતાને માટે ચલાવે છે. વસ્તુતઃ તે રાજ્યતંત્રમાં લોકોના પ્રતિનિધિઓનો કાંઈક સંગીન ભાગ હોય, અને જે યુરોપીય દેશોમાં રાજ અને પ્રજા એકજ રાષ્ટ્રનાં હોય છે, અને જ્યાં તેમનો ધર્મ પણ એકજ હોય છે તે દેશોમાં એમ કરવાની આવશ્યકતા હોય છે. તો હું ધારૂં છું કે એટલું કબુલ રાખવું જોઈએ કે, હિન્દને માટે તેની અધિક આવશ્યકતા છે. કેમકે તેમાં વસતી પ્રજાનાં ટેવો, રીતમાતો, રીવાજો, ભાષા, ભૂતિ અને ધર્મ તેમના રાજ્યકર્તાઓની ટેવો વિગેરે કરતાં ભિન્ન છે. રાજ્યસભાઓમાં પ્રજાના પ્રતિનિધિઓ હોવા જોઈએ એવી જો આપણે હિન્દને માટે માગણી કરીએ તો કોઈ પણ દેશને સાનુકૂળ થાય એવા કોઈ પણ રાજ્યતંત્રને માટે તે આવશ્યક છે એવું ફક્ત યુરોપેજ નહિ, પરંતુ અમેરિકા, ઑસ્ટ્રેલીયા અને લગભગ આખી સુધરેલી દુનિયાએ એકે અવાજે જાહેર ક્યું છે. તેજ આપણે માગીએ છીએ, કેમકે જ્યાં તે રાજ્ય-તંત્રમાં પ્રજાના પ્રતિનિધિઓને ભાગ લેવા દેવામાં આવ્યો છે ત્યાંજ પ્રજાની જરૂરીયાતો અને ઇચ્છાઓ, અભિલાષાઓ અને ફરીઆદો બરોબર જણાવી શકાય, અથવા તેમનો યોગ્ય ઉપાય ચોજ શકાય. એ પ્રમાણે હોવાથી, ગૃહસ્થો, હું ધારૂં છું એ મુદ્દા પર જો અભિપ્રાયો હોઈ ન શકે કે, સરકાર પાસેથી જે સુધારાની આપણે માગણી કરીએ છીએ તે આ દેશની આબાદાની માટે એટલા બધો આવશ્યક છે કે, ખીલકુલ વિલંબ વિના તે આપણને અપાવે જોઈએ.

દર વર્ષને અંતરે આપણે આ ત્રીજ વાર એકઠા મળ્યા છીએ. આપણે દરેક જલ્લામાંથી, આ મહારાજ્યના દૂરમાં દૂર આવેલા ભાગોમાંથી, અને ધણાએ મહાન અંગત આત્મ-ભાગ આપીને આવ્યા છીએ. આપણે કાંઈ અંગત લાભ મેળવવાનો નથી, સ્વાર્થી નેમ પૂરી પાડવાની નથી. આપણા

અને તે ખેડેલાંના વર્ષે ૬૪૧ આગરે વિચાર કરવામાં આવ્યો હતો. જે ૨૦,૦૦,૦૦,૦૦૦ લોકો પર આપણે રાજ્ય ચલાવીએ છીએ તેમની ધન્યતા અને ફરિયાદો પર વિચાર કરવાની પાલાંમેન્ટને જે એકની એક તક મળે છે, તેને ખેડેલી છેલ્લી ઘડી સુધી એમને એમ રહેવા દેવી એ ઠીક નથી. ખલાસ થતી ખેડકાંનાં છેલ્લા દિવસોમાંના એક દિવસે હિન્દી અંદાજ પત્રને કાર્યક્રમમાં આકર્ષુ' છુકવામાં આવે ત્યારે હિન્દના બનાવો પર પાલાંમેન્ટનો કાંઈ પણ કાબુ રહે એ અશક્ય છે. "

હિન્દને ગુસ્સો લાગે તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય છે ? પાંડિતે કહ્યું, આ અંદાજપત્રની જ ચર્ચા વખતે દિવાને આમમાં ૬૭૫ સભ્યોમાંથી ૨૬ સભ્યો હાજર હતા. " એવીજ રીતે તેમના પોતાના વહીવટ તરફ દુર્લક્ષ કરવામાં આવ્યું હોય તો તે તેમને કેવું ગમે ? હું એકવાર ફરીથી પૂછું છું, તેઓ એક અડવાડીઆ સુધી તે સહન કરશે ? દેશે તરફતું તેમનું કર્તવ્ય તેઓ પોતે બળવશે નહિ, અને આપણને બળવવા દેશે નહિ. "

બીજા ઘણા સભ્યોએ ભાષણો આપ્યાં, અને તેમાંના એક રા. એ. કુમારદત્તે સુધારાની માગણી કરનાર ૪૫,૦૦૦ થી વધારે લોકોની અરજી આણી હતી. તેમણે એ પ્રશ્નમાં પોતાના પ્રાંતના લોકો કેવો રસ લે છે તે કહ્યું. પોતાનું ભાષણ યદ્યપ્ત રહ્યા પછી એક ચંડાળ (શરદામાં હલકામાં હલકા વર્ગનો) આગળ આવ્યો, અને પોતાની સઘળી પરિસ્થિતિ ભૂલી જઈને કહેવા લાગ્યો: " આપણા પોતાના માણસો આપણે માટે કાચદા બાંધશે; તે ઘણું સાફ છે, તે ઘણું સાફ છે. " બીજે પ્રશ્નને, " તમારા કાર્યને મદદ કરવાને માટે " એક ઘણાજ ગરીબ સુસલમાને પાવલી આપી હતી. બીજા એક સુસલમાને એક પ્રશ્ન પૂછનારને સમજણ પાડી કે, " જુવો જેમ આપણે આપણું પંચ નીમીએ છીએ, અને એવા લોકોના સુકાદા આપણી પર બંધનકારક ગણીએ છીએ તેમ ધારા બાંધનારાઓને પણ આપણે આપણા માણસોમાંથી ચુંટી કાઢીશું, અને તેઓ જે કાચદા પસાર કરશે તે વડે આપણે ખુશીથી બંધાઈશું. " ભાષણકર્તાએ

કહ્યું તેમ, સાધારણ લોકોમાં સાધારણ બુદ્ધિ હોય છે. ઠરાવ પર કોંગ્રેસનો મત લેવામાં આવ્યો, અને સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

ત્રીજે દિવસે, ૨૬ મી ડીસેમ્બરે, કારોબારી અને ન્યાય ખાતાં બંદાં પાડવાની માગણી કરનારો ઠરાવ રજૂ કરવામાં આવ્યો અને સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો. પરંતુ તેની તરફેણમાં લાગણી એટલી બધી પ્રબળ હતી કે, તેના અનુમોદનમાં થયેલાં ભાષણોમાં બે કલાક લેવાયાં. એટલું ધ્યાનમાં રાખવા ચાગ્ય છે કે, એક હિન્દી ખ્રિસ્તી બારીસ્ટર મી. એન. સુલમન્યમે તે રજૂ કર્યો હતો, અને બીજાજાનકીય પ્રશ્નો પર અત્યંત મતભેદ ધરાવનારા પુરૂષોએ તેને અનુમોદન અને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું હતું.

ચોથો ઠરાવ બાબુ નરેન્દ્રનાથ સેને રજૂ કર્યો. તેમણે કુદમાં ટકોર કરી કે, " શાંતિના સમયમાં સ્વરાજ્યને માટે અને લડાઈના વખતમાં આત્મરક્ષણને માટે સરખી રીતે ચોખ્ખ બનવાની. " હિન્દને જરૂર છે. રા. શાલીગ્રામ સિંઘે અનુમોદન આપ્યું. " હિન્દમાં રહેતા ઉમરાવો અને સર્વ વર્ગોના ગૃહસ્થોના પુત્રોને " દાખલ કરવાની માગણી મૂળ ઠરાવમાં કરવામાં આવી હતી, તેથી તેની મર્યાદા વિશાળ કરનાર સુધારા રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા, અને છેવટે ઠરાવોની યાદીમાં તેનું જે વિસ્તૃત સ્વરૂપ લેવામાં આવે છે તે સ્વરૂપમાં તેને પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

પાંચમો ઠરાવ ૧૮૮૬ ની કોંગ્રેસના બારમા ઠરાવ જેવો હતો, પરંતુ મી. (હમણાંના સર) સંકરજી નાયરે તેની પર સરસ ભાષણ આપ્યું હતું. પરિસ્થિતિનું ગુચવાયલું કોઈકું અને ઈંગ્લાંડ યુદ્ધમાં સંડોવારો એવા સંભવ બતાવીને તેમણે પ્રશ્ન કર્યો: " ઉત્તરમાંથી હુમલો કરનારાઓ હિન્દી સંસ્કૃતિ પર તુટી પડશે, અને તેનો નાશ કરશે ? " તેમણે આગળ ચલાવ્યું:

" અલબત્ત, આપણને એટલી સ્વતંત્રતા છે કે, બ્રિટિશ રાજ્યની ક્ષેત્રને માટે પ્રાર્થના કરવાની આપણને સંપૂર્ણ છૂટ છે. પરંતુ મને ભય રહે છે કે, પ્રાર્થનાઓ આપણને અથવા તેમને બહુ ઉપયોગી થાય એવો સંભવ નથી. હું કહું છું, આપણા પોતાનો સંભળાયા વિના, લડતનો નીવેડો

લાવવાને માટે આપણાં હથીયારો ઉચકાયા વિના આપણે જે શાંતિ હમણાં ભોગવી રહ્યા છીએ તે આપણી પાસેથી લઈ લેવામાં આવશે ? એવો વિચાર કરવો એ મને હાસ્યારૂપદ લાગે છે. મને તે અસહ્ય લાગે છે, કેમકે જો હિન્દ પોતાની જાતને સહાય ન કરી શકે તેમ તેમને સહાય ન કરી શકે એવી દશામાં ચાલુ રહે તો અંહીયાંની લડતનું શું પરિણામ આવવાનો સંભવ છે તે અંગ્રેજો પોતે પણ કહી શકશે નહિ. આપણા સહકાર્યોને અસ્વીકાર કરવાની સરકારની નીતિને આગ્રહપૂર્વક પકડી રાખવામાં આવશે તો શું બનશે તે પ્રથમથી કળી શકાતું નથી. તે સંપૂર્ણ નીતે આત્મઘાતક દેખાય છે, અને આપણે પોતાને માટે તેમજ તેમને માટે આપણે એટલીજ આશા રાખી શકીએ કે, આ બાબતમાં આપણે વારંવાર જે પ્રાર્થનાઓ કરી છે તે સ્વીકારવાનો હજી સમય હોતો; છતાં તેમને ઇંગ્લેન્ડ અસ્વીકાર કર્યો છે, અને આપણને તાલીમ આપવામાં આવી હોત તો આપણે ઉપયોગી મિત્રો બની શકત એવો પશ્ચાત્તાપ કોઈક દિવસ અંગ્રેજોને ન કરવો પડે. રશિયાનોએ હજી પોતાના ગઈ કાલના દુશ્મનોના હાથમાં પોતાના પક્ષમાં લડવાને માટે આજે હથીયાર આપ્યાં છે, અને પરિણામ બતાવી આપે છે કે, તેમનું કાર્ય ચોગ્ય હતું. રશિયાનો સાથે હજી ગઈ કાલે લડનાર તુર્કોના કરતાં બ્રિટિશો તરફ આપણે ઓછા વફાદાર છીએ ? ભયના સમયમાં આપણી વફાદારી પર આધાર ન રાખી શકાય એવું કહેનારા અસત્ય બોલે છે.”

કેટલાંક અતિ ગંભીર અને લાગણીભર્યાં ભાષણો કરવામાં આવ્યાં હતા, કેમકે રશિયાના ભય વિષે લાગણી ઘણી તીવ્ર હતી. તે ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર કર્યા પછી કોંગ્રેસે આવક-વેરનો ઓછો ઉત્કેરણી કરે એવો પ્રશ્ન હાથ ધર્યો, તેની પર વ્યાપારીઓને છાજે એવી રીતે ચર્ચા કરવામાં આવી, અને તેની પરનો ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો; અને કોંગ્રેસનું તે દિવસનું કાર્ય સમાપ્ત થયું.

ત્રીજે દિવસે સાતમા ઠરાવ પર અત્યંત ગંભીરતાપૂર્વક અને યુક્તિપૂર્વક ચર્ચા કરવામાં

આવી; તાંત્રિકમંથી એક સુધાર, અને બીજા એ દારીગરોને મોકલવામાં આવ્યાં હતા, તે સુધારે અત્યંત વિચારશીલ ભાષણ આપ્યું, અને બીજા કેટલીક હકીકતની સાથે કહ્યું કે:

“ ગૃહસ્થો, જ્યારે આ દારખાનાં અને કાર્યાલયો અસ્તિત્વમાં આવશે ત્યારે તેમાં હમણાં આપણા સાધનહીન હોનારો દેશખંધુઓ દેહમાં પ્રાણ ધારણ કરી રાખવાના પ્રશ્ન વિષે હતાશા થઈ જાય છે, તેમને પ્રામાણિક રીતે ગુજરાન મેળવવાનું સાધન મળશે. અને ગૃહસ્થો, અમલદારોએ કબુલ કર્યાં પ્રમાણે હિંદનાં સહાકાર્યાર કરોડ બાળકો તદ્દન સાધનહીન છે અને તેમને દિવસમાં એક વાર પણ પેટ ભરીને ખાવાનું મળતું નથી, તેમને પોતાનાં કળાઓ અને ઉદ્યોગોના પ્રયત્ન અને વૃદ્ધિ પામતા વિકાસથી કમમાં કમ આરોગ્યાવહ ખોરાકનો એક જ કોળીયો જે દિવસે તે આપી શકશે તે દિવસ તેને કેટલો આવકારદાયક લાગશે ? ”

આ શબ્દોથી શેલીએ સ્વતંત્રતાને સંબોધીને કહેલાં કથનોનું સ્મરણ થાય છે:

“ મનુરની તું (સ્વતંત્રતા) રોટલી છે,
અને સ્વચ્છ બીછાવેલું મેજ છે
ના, ના, સ્વતંત્રતાના દેશોમાં,,
એવો ભૂખમરો હોઈ શકે નહિ,
જેવો આપણે આજે ઇંગ્લેન્ડમાં જોઈએ છીએ.”
“ ઇંગ્લેન્ડ ” ને બદલે “ હિંદુસ્થાન ”
લાખો.

કોંગ્રેસનો સત્તાવાર અહેવાલ આને વિષે લખે છે:

“ રા. મુકુનાસારીના છેવટના શબ્દો વિષે એટલું સમજાવવું અસ્થાને ગણાશે નહિ કે, જે નિર્દય ગરીબાઈ પ્રતિવર્ષે સર્વાથી નીચેના વર્ગોને કાપી નાખે છે અને ઘણાઓ, કદાચિત્ અહમમી, ધારે છે તેમ સામાજિક નિઃસરણી પર ધીમે ધીમે પણ ખાત્રીપૂર્વક તે ઉચે ચઢતી જાય છે તેને વિષે આ ગઈ કોંગ્રેસમાં આટલું બધું ઓછું કહેવાયું છે તેનું કારણ એ નથી કે પોતાના દુઃખી અર્ધ-ભુખ્યા મરતા લાખો દેશખંધુઓની તરફ દીક્ષાઓનો અભાવ છે. સત્ય હકીકત કેવળ

એટલીજ છે કે, ખાસસા કરવાની નીતિનો પુનઃ સ્વીકાર અને કરોમાં પુષ્કળ વધારા એ અત્યાર સુધીના લોર્ડ રૂડીનના રાજ્યતંત્રનાં મુખ્ય લક્ષણો છે. તેથી પોતાને રાજ્યતંત્રમાં પ્રબળ અવાજ મળે નહિ ત્યાં સુધી હિન્દી જનસમૂહ પોતાની ચોમેર બે દુઃખ ભરે છે તેમાં સંજીન ઘટાડો નહિ થઈ શકે એવી નિરાશા તેમને ઉપજી છે, અને ખીમ કોઈ પણ કારણ કરતાં આ પ્રતિનિધિત્વની દિશામાં તેમના પ્રયાસો આટલા બધા ગંભીર બન્યા છે. ”

એની પછી હથીયારબંધીનો કાયદો રદ કરવાનો ઠરાવ આવ્યો, તેથી સત્તાવાર અહેવાલના શબ્દોમાં “ જીરુસાદાર, લગભગ અગ્નિસમાન ગરમ, ચર્ચા થઈ, અને તે કેટલાક ક્લાકો સુધી ચાલી. ” હમણાંની જેમ તે સમયે એ પ્રશ્ન હિન્દીઓના મર્મને છેદતો હતો; અહેવાલ કહે છે તેમ: “ ખાસ પરવાના વિના હિન્દોને કોઈ દેશી હથીયારો રાખી અથવા ફેરવી શકે નહિ, ન્યારે યુરોપીઓ, યુરેઝીઓ, હોટેન્ટોટ લોકો અથવા ક્ષીજ ટાપુના રહેવાસીઓ, અરે હિન્દના કીનારા પર મહાસાગર બે કચરો લાવીને નાંખે તે પણ હથીયારો ધારણ કરે અને તેમને કાંઈ પણ પૂછાય નહિ. ” તેજ વીંછીના કાંટા સમાન છે; કોઈ પણ પરદેશી હથીયારો ધારણ કરે; દેશનો દેશી ધારણ ન કરે. અને સીપાઇઓના બળવા પછી હિન્દીઓ હથીયારો ફેરવતા હતા અને ૧૮૭૮ સુધી તેમને હથીયારોની બંધી કરવામાં આવી ન હતી એ ઘણું વિચિત્ર છે. રાવ બહાદુર સભાપતિ મુદલીઆરે ઠરાવ રજૂ કર્યો હતો, તેમણે એ કાયદાથી કરવામાં આવેલા અપમાન અને કલંક વિષે અને જંગલી પશુઓ અને લૂટારૂઓથી પોતાની જાતનું રક્ષણ કરવાને અશક્ત બેહુતો અને રૈયતને લોગવવી પડતી વ્યાવહારિક મુશીબત વિષે વિવેચન કર્યું. બાણુ જિપિતચંદ્ર પાલે તેને અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, ‘ મારી સોખંડી ક્ષમ અને તીવ્ર જીમ શિવાય મને પોતાને ખીંચું કોઈ હથીયાર નેહતું નથી, પરંતુ વાધ અને કીપડા હલશે સ્ત્રી પુરોષને મારી નાખે છે તેમને બચાવવાને માટે આ કાયદો રદ કરવાની માગણી કરું છું, અને વળી આ કાયદાને ‘સિદ્ધાંત ખોટો છે, તેની અસર

હાનીકારક છે, અને સરકારને માટે તે કેવળ આત્મ-ધાતક છે. ” આ કાયદો રદ કરવાને બદલે તેમાં ફેરફાર કરવો એવો સુધારો રજૂ કરવામાં આવ્યો, અને પુષ્કળ ચર્ચા થયા પછી નીચે છાપ્યા પ્રમાણે આઠમે ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો. ઘણી ચોગ્ય અને નફામી ગયલી વિનંતિ-ઓમાંની આ પ્રથમ હતી.

પછી પ્રથમ ઠરાવ અનુસાર નીમાયલી કમિટીનો રીપોર્ટ મી. એ. ઓ. હુસે રજૂ કર્યો, તેમાં કામચલાઉ નિયમોની લાંબી હારમાળા આપવામાં આવી હતી, અને એવી દરખાસ્ત મુકી કે સધળી સ્ટેન્ડીંગ કમિટીઓમાં તે ફેરવવા અને આવતે વર્ષે સૂચનાઓ સહિત તેમની પ્રેર રીપોર્ટ કરવો. નવમા ઠરાવને ડૉ. ત્રેલોક્ચનાથ મિત્રે અનુમોદન આપ્યું હતું અને તે કલુલ રાખવામાં આવ્યો હતો. આગામી કોંગ્રેસને માટે અલ્લાહાબાદ પસંદ કરવામાં આવ્યું, અને વિધિપૂર્વક છેલ્લો ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો. પછી નિયમસર આભાર મનાયા પછી કોંગ્રેસની પૂર્ણાહુતિ થઈ.

મદ્રાસના ગવર્નર લોર્ડ કોન્નેમરા, શેરીફ સર સાવલાઈ રામસામી મુઠલીઆર, સી. આઈ. ઇ. અને મદ્રાસમાં વકીલાત કરતા અંગ્રેજ બારીસ્ટર મી. યાર્ડલી નોર્ટને સભ્યોને ઉલ્લાસીઓ આપી તેમનું સ્વાગત કર્યું, અને મદ્રાસનું સધળું વાતાવરણ મિત્રતાભર્યું હતું એમ દેખાય છે.

ઠરાવો.

બંધારણ.

૧ (હાંસીયામાં ગણાવવામાં આવેલા*) ગૃહસ્થોની એક કમિટી કોંગ્રેસના બંધારણ અને કાર્યવહીવટના સંબંધમાં હવે કયા નિયમો ઉપયોગી નીવડે એવી રીતે બાંધવા તેને વિષે વિચાર કરવાને નીમવામાં આવે છે, અને ચાહુ માસની ૩૦ મી તારીખે તેની પર રીપોર્ટ કરવાની સૂચના કરવામાં આવે છે.

* રા. નામ જોશી, રા. ચંદાવરકર, મીર હુમાયુ લાહ બહાદુર, હાજમહમદ અબ્દુલ શાહર ખાદશાહ સાહિબ, રા. એસ. સુબ્રમન્ય આચર,

રા. ડબલ્યુ. એસ. ગાંધી, રા. રંગીયા નાયક, બાબુ સુરેન્દ્રનાથ જનરલ, બાબુ ત્રેલોક્યનાથ મિત્ર, બાબુ કાલિ ચરણ જનરલ, બાબુ શુર પ્રસાદ સેન, બાબુ સાલિગ્રામ સિંઘ, બાબુ રામકલિ ચૌધરી, હાથીજ અખંડલ રહીમ, રા. રામપાલ સિંઘ, પંડિત મદન મોહન, રા. ગંગા પ્રસાદ વર્મા, બાબુ ધિરાન નારાયણ ધાર, હમીદ-અલી, રા. મુર્લીધર, રા. સત્યાનન્દ અગિતહોત્રી, રા. એચ. એચ. ધ્રુવ, બાબુ ડબલ્યુ. સી. જોનરલ, બાબુ નરેન્દ્રનાથ સેન, મી. ચાર્ડલી નોર્ટન, રા. જયગોવિંદ શોમે, રા. ઇશ્વરીલાલ સરકાર, રા. બી. સુધમન્ય આચર, રા. ડી. એ. ખરે, રા. એસ. એ. સુમિત્રાદ આચર, રા. સલાપતિ મુદલીઆર, મી. એ. એ. હુમ, રા. સી. વિજયરાઘવ ચારીઅર, રા. ગોવિંદ બક્ષ, રા. કરંડીકર.

૯. પ્રથમ ઠરાવ અનુસાર નીમવામાં આવેલી કમિટીએ ધરેલા નિયમો વિચાર કરવાને માટે આગામી કોંગ્રેસ સુધી સુલત્વી રાખવા, પરંતુ તે દરમિયાન સર્વ સ્ટેન્ડીંગ કમિટીઓને એવી વિનંતિ સહિત નક્કો મોકલવી કે, આવતા વર્ષમાં તેમને શક્ય અને ઇચ્છનીય લાગે ત્યાં સુધી તેમણે આ નિયમો પ્રમાણે વર્તવું, અને તેમને ચોગ્ય લાગે તેવી વિશેષ સૂચનાઓ સહિત આગામી કોંગ્રેસમાં તેની પર રીપોર્ટ કરવો.

પ્રતિનિધિત્વ.

૨. ૧૮૮૫ અને ૧૮૮૬ ની કોંગ્રેસોના ત્રીજા ઠરાવમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે ધારા ઘડનારી ગવર્નર-જનરલની ધારાસભા અને પ્રાંતિક ધારાસભાઓમાં વિદ્યસ અને સુધારા કરવાની આવશ્યકતાનું આ કોંગ્રેસ પુનઃ સમર્થન કરે છે, અને ગંભીર આશા દર્શાવે છે કે, આ આવશ્યક સુધારાની દિશામાં પગલાં ભરવાનું સરકાર વધારે સમય સુધી સુલત્વી રાખશે નહિ.

કાયદાવિષયક.

૩. આ કોંગ્રેસ એક વાર ફરીથી સર્વવ્યાપક પ્રતીતિની નોંધ લે છે કે, કારોબારી અને ન્યાયનાં ખાતાને સંપૂર્ણ રીતે જ્યાં પાડવાની (તે એવી

રીતે કે એક જ અમલદારને એ બંને ખાતાની ફરજ એક સાથે મળે નહિ) તાત્કાલિક જરૂર હાથેય થઈ છે, અને ચોતાના અભિપ્રાય અનુસાર નહેર કરે છે કે, તેથી કેટલાક પ્રાંતોમાં થોડો વધારાનો ખર્ચ કરવો પડે તોપણ વિશેષ વિલંબ કર્યા વિના સરકારે આ ખાતા જ્યાં પાડવાં જોઈએ.

લશ્કરવિષયક.

૪. નામદાર મહારાણીની હિન્દી પ્રજાની વફાદારી જોતાં આ કોંગ્રેસ ઇચ્છનીય ધારે છે કે, રાણીના ઠંઠેરાનો અમલ કરવો જોઈએ; લશ્કરી નોકરીના ઉંચા ઓક્કા વ્યાવહારિક રીતે આ દેશના વતનીઓ માટે ખુલ્લા મુકવા જોઈએ, અને હિન્દી સરકારે આ દેશમાં લશ્કરી પાઠશાળાઓ સ્થાપવી જોઈએ, જેમાં કાયદામાં વ્યાખ્યા આપ્યા પ્રમાણે હિન્દના વતનીઓને હિન્દી સેનાના અમલદારો તરીકે લશ્કરી જીવન માટે કેળવણી અને તાલીમ આપવી જોઈએ.

૫. યુરોપમાં નહેર બનાવવાની અસ્થિર સ્થિતિ જોતાં, અને જો આ દેશના લોકોને ચોગ્ય રીતે તૈયાર કરવામાં આવે તો, કોઈ ગંભીર સ્થિતિ હોવી થતાં આ દેશના લોકો ગ્રેટ બ્રિટનને કેટલી બધી પ્રયંત સહાય આપી શકે; તે જોતાં આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી સરકારને ગંભીરતા પૂર્વક વિનંતિ કરે છે કે, (તેમને ચોગ્ય લાગે તેવા નિયમો અને બંધનો હેઠળ) દેશના હિન્દી રહેવાસીઓને સ્વયંસેવકો બનવાની એવી પદ્ધતિ સ્થાપવાની સત્તા આપવી, કે તેથી તેઓ કોઈ અણીને પ્રસંગે સરકારને અસરકારક સહાય આપવાને લાયક બને.

૮. લોકોની વફાદારી જોતાં હાલના હાથેયાર બંધીના કાયદાથી (૧૮૭૮ નો ૧૧ મો કાયદો) આ દેશના લોકોને જે હાડમારીઓ વેઠવી પડે છે અને તેમની પર અચોગ્ય કલંક ચોંટાડવામાં આવે છે તે જોતાં, સરકાર પાસે ચોથા પ્રકરણની કલમોમાં, અને આવશ્યક લાગે તો મજકુર કાયદાના બીજા લાગોમાં એવા ફેરફારો કરાવવા કે, નોંધેલાં અને ચોગ્યરીતે નહેર કરેલાં લેખો

કોરોને માટે હિન્દી સરકારના (અથવા તે સંબંધમાં હિન્દી સરકારે કોઈ સ્થાનિક અધિકારીને સત્તા આપી હોય તેના) હુકમો અનુસાર વ્યક્તિઓ અથવા અમુક કોમો કે વર્ગોના સભ્યો તરીકે તેમાંથી અટકાવવામાં આવે તે વિના સર્વ લોકો હથીયારો રાખી અને ફેરવી શકે.

૬. આવક વેરાનો, અને ખાસ કરીને રૂ. ૧,૦૦૦ થી ઓછી આવકોના વેરાનો વહીવટ અત્યંત અસંતોષકારક નીવડ્યો છે, તેથી આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર ઓછામાં ઓછી રૂ. ૧,૦૦૦ ની આવકપર કર નખાવો જોઈએ. અને આ પ્રમાણે મહેસુલમાં ખમવી પડતી ખાટ, અને નાણાંવિષયક જે બીજી કોઈ મુશ્કેલીઓ હોય તેો વર્તમાન જાહેર ખર્ચમાં ઘટાડો કરીને તેને પહોંચી વળવું, અથવા જે આ અશક્ય લાગે તેો, બારીક સુતરાઉ માલ ઉપર આયાત વેરો ફરીથી નાખીને તેને પહોંચી વળવું.

કેળવણીવિષયક.

૭. લોકોની ગરીબાઈ જોતાં દેશની સ્થિતિને

અનુકૂળ આવે એવી પારિભાષિક (ટેકનીકલ) કેળવણીની પદ્ધતિનો વિકાસ સરકાર પાસે કરાવવો ઇચ્છનીય છે, જેથી રાજ્યના ઉપયોગને માટે દેશમાં અનેલી ચીજોનો ઉપયોગ કરવા વિષે જે ફરમાનો હયાત છે તેમનું વધારે સખતાઈથી પરિપાલન કરવાથી દેશી કારીગરીઓને ઉત્તેજન મળે, અને હમણાંના કરતાં વધારે બહોળા પ્રમાણમાં દેશના લોકોની શુદ્ધિ અને દૈરાલ્યને કામે લગાડાય.

સામાન્ય કામકાજ.

૧૦. ૧૮૮૮ ની ૨૬ મી ડીસેમ્બરે ચોથી હિન્દી રાષ્ટ્રીય પરિષદ અલ્લાહાબાદમાં મળશે.

૧૧ આ ઠરાવોની નકલો નામદાર વાઈસરૉય-ઇન્-કાઉન્સીલને એવી નમ્ર વિનંતિઓપૂર્વક મોકલવી કે ચોગ્ય ક્રમાનુસાર તે સધળા ઠરાવો નામદાર મહારાજાની હિન્દી પ્રધાન સમક્ષ મુકાવરાવશે, અને પોતાના સાથીઓ સાથે મસલત કરીને કૃપા કરી તે પોતે તેમની પર ઉત્તમ રીતે વિચાર કરશે.

ચોથું પ્રકરણ.

ચોથી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

“ ચોથી હિન્દી રાષ્ટ્રીય પરિષદના આગમનનો ડોકો ફાટી નીકળેલા ઉગ્ર વિરોધે વગાડયો હતો. ” ૧૮૮૮ ની ચોથી કોંગ્રેસની કાર્યવાહીની સંક્ષિપ્ત નોંધનો સત્તાવાર અહેવાલમાં આ પ્રમાણે પ્રારંભ થાય છે. તે અલ્લાહાબાદમાં મળી હતી, અને પોતાના વિરોધથી સર ઓકલેન્ડ કોલ્વીને પ્રસિદ્ધિ મેળવી, અને જ્યારે વાઇસરોય લૉર્ડ ડફરીને પોતાનો ઓધો છાડયો ત્યારે તેમના માનમાં ફરવામાં આવેલી મીજલસમાં તેની પર હુમલો કરવામાં અને તેને રાજ્યદ્રોહી કહેવામાં પોતાની નકારી અભિરૂચી તેમણે બતાવી આપી. તેને અલ્લાહાબાદમાં ભરાતી અટકાવવાને માટે અત્યંત દારૂ પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા હતા. સ્વાગતસભાના પ્રમુખે પોતાના આવકાર આપનારા ભાષણમાં સભાને જે જે વિધ્નો દૂર કરવાં પડ્યાં હતાં તે સઘળાં ગણાવ્યાં હતાં, કેમકે કોંગ્રેસના વૃદ્ધિગત બળથી ભયભીત બનીને હિન્દમાંનાં સઘળાં પ્રતિકારક અને જુલ્મી તત્ત્વો કોંગ્રેસની સામે યથાં હતાં. તેમને પ્રથમ બખર આપવામાં આવી કે, તમે ખુશ ખાગ વાપરી શકશો, પરંતુ થોડા સમય પછી તે પરવાનગી પાછી એથી લેવામાં આવી. પછી, એપ્રિલ માસમાં કીલ્લા નજીક આવેલી પડતર જમીનનો એક મોટો ટુકડો કીરાયે લેવાની પરવાનગી તેમને આપવામાં આવી; આર માસ પછી એમ કહીને કીરાયું પાછું મોકલવામાં આવ્યું કે, આરોગ્યતાનાં કારણેને લીધે જમીન આપવાની ના પાડવામાં આવે છે. ત્રીજી વખત, મિત્રોનાં ધરોનો એક જથ્થો તેમણે પ્રાપ્ત કર્યો, પરંતુ તે “પાયોનીયર” વર્તમાનપત્રના કાર્યાલયની પાસે હતાં, અને તે બાદશાહી વર્તમાનપત્રને અસહ્ય લાગ્યું તેથી અને કેટલાંક ધરો કેન્ટોન્મેન્ટની હદમાં હતાં તેથી લક્ષ્મી અધિકારીઓએ તેમનો ઉપયોગ કરવા દેવાની ના પાડી, અને તેથી સઘળી ચોજનાઓ અશક્ય નીવડી. છેવટે, કોંગ્રેસની બેઠક મળવાને

ફક્ત સાતજ અઠવાડીયાં બાકી રહ્યાં હતાં, અને અધિકારીઓ પોતાની ફતેહથી ખુશ ખુશ થઈ ગયા હતા ત્યારે સ્વાગતસભાનો એક પ્રતિનિધિ દાળજીપૂર્વક ઘડવામાં આવેલું ભાડાખત અને ભાડું પોતાના ખીસ્સામાં નાખીને શુપચુપ લખનો ચાલ્યો ગયો, અને અલ્લાહાબાદમાં એક નવાબતું બહોળી જમીન પર આવેલું સુંદર મકાન ખાલી હતું, તે નવાબની પાસે પહોંચ્યો, અને તેની પાસે ભાડાનો સ્વીકાર કરાવી, ભાડાખતપર સહી કરાવી લીધી. ખીજા દિવસે સ્વાગતસભા તેમાં દાખલ થઈ અને સીવીલીઅનો રહેતા હતા તે જગ્યાની બરોબર મધ્યભાગમાં લોયર ટૅસલ આવેલું હતું અને પોતાના પાડોશી સરકારી મહેલને નજીક તે પોતાની પાસે બોલાવતું હોય એમ લાગતું હતું. તે સરકારી મહેલમાં સર ઓકલેન્ડ કોલ્વીન નિરૂપાય બની ગુસ્સાની જ્વાળાઓ ફાટી રહ્યાં હતાં. તે મકાન કેન્ટોન્મેન્ટની સીમાની બહાર હતું એટલે લક્ષ્મીઓ ફરીથી માથું મારી શક્યા નહિ, અને ભાડાખતને લીધે સીવીલીઅનો પણ કાંઈ કરી શક્યા નહિ. એટલે ત્યાં કોંગ્રેસ મળી અને ૫,૦૦૦ બેઠકો વાળો એક ભવ્ય મંડપ ઉભો કરવામાં આવ્યો. દરબંગાના મહારાજાએ એક સુંદર શામીઆનો આપ્યો હતો, તેનો ઉપયોગ સામાન્ય સ્વાગતના મકાન તરીકે કરવામાં આવ્યો, અને ખીલે એક મહોમેદન અમીર પાસેથી મળ્યો હતો, તેનો ઉપયોગ વાચનાલય તરીકે થયો, અને એંગ્લો-ઈન્ડિઅનયોના શિવાય હિન્દનાં લગભગ સર્વ વર્તમાન પત્રો ત્યાં મફત મોકલવામાં આવ્યાં હતાં; એમની આસપાસ સંજ્યાખંધ તંજુઓના ઝુમખા ઉભા કરવામાં આવ્યા હતા, પહોળા રસ્તાઓની બંને બાજુઓએ તે આવેલા હતા, અને દરેક ઝુમખામાં જમવા અને એકઠા મળવાની સગવડો રાખવામાં આવી હતી, એથી બધો દેખાવ સુંદર રીતે રાજુગારેલા શહેર જેવો

લાગતો હતો, ન્યારે ખુદ લોથર ઈસલમાં પ્રમુખ મંત્રીઓ અને અગ્રેસર પ્રતિનિધિઓને માટે સગવડ કરવામાં આવી હતી, અને સર્વ કામકાજની આદીસો પણ ત્યાંજ રાખવામાં આવી હતી. એક ભાગ દુકાનો માટે અલગ રાખવામાં આવ્યા હતા ન્યાં વેચનારાઓ સંયુક્ત પ્રાંતોની સુદર હિન્દી કારીગરીઓ આપતા હતા, પરંતુ, અહવાલ કહે છે કે, દારૂ અને ખીજ નીશો ચઢે એવી ચીજોનો સંપૂર્ણ ખર્ચકાર કરવામાં આવ્યો હતો.

કોંગ્રેસની હીલચાલ સામે વિરોધ બતાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો, અને કેટલાંક કોંગ્રેસ-પ્રતિપક્ષી મંડળો રચવામાં આવ્યાં હતાં, જેમાં અધિકારીઓએ હાજરી આપી હતી, તેથી કોંગ્રેસની લાગણી અને ઉત્સાહમાં પુષ્કળ વધારો થયો હતો; અને લોથર ઈસલમાં ઘણી છુપી બક્ષીસો કોંગ્રેસને મળી હતી, તે દાનશીલ નરો રાત્રીએ આવતા અને આવનારાઓનાં નામ જાહેર થવાં ન જોઈએ એવી ચિંતા બતાવતા હતા, તે કશ્ચાળનક વાત હતી. અને એ ચિંતા ખોટી ન હતી, કેમકે હમણાંની માફક તે વખતે સંતાપવાનું એક સાધન એ હતું કે, કોઈ પણ ભતનો આરોપ મુક્યા વિના સારી ચાલચલતને માટે ભારે ભ્રમીનગરી માગવી. “એક જલ્લા અમલદાર કોંગ્રેસવાદીઓનો ધણો હડખાયો વિરોધી હતો તેની પરવા ન કરતા” એક ગૃહસ્થે મદ્રાસ કોંગ્રેસમાં હાજરી આપી હતી, તેને શાંતિ જાળવવા માટે રૂ. ૨૦,૦૦૦ ની ભ્રમીનગરી આપવાનું ફરમાન કરવામાં આવ્યું હતું. તેણે તે આપી અને ચાલ્યો ગયો, અને તેને લાગ્યું કે, જો હું અપીલ કરીશ અને તેમાં જીતીશ તો પોલીસ મારી સામે કાંઈ ગંભીર આરોપ કબો કરશે. “ખંભળના એક જલ્લામાં એક વર્ષમાં સારી ચાલચલત વિગેરેને માટે ૫,૦૦૦ થી ૬,૦૦૦ લોકો પાસેથી ભ્રમીનગરી માગવામાં આવી હતી. પોતાના દૃઢ અભિપ્રાયો જાહેર કરવાની દૌરમત નથી એવો આપણા લોકો સામે આક્ષેપ દર્શાવે સ્વતંત્ર અંગ્રેજ લોકોને આ સર્વનું ચોડું ધણું જ્ઞાન થતું જોઈએ.” કોઈ પણ ભતની “અશાંતિ” દેશમાં દેખાવા લાગી તે પહેલાં ધણી

સમય પૂરે ૧૮૮૬ માં આ પ્રમાણે લખવામાં આવ્યું હતું.

અહવાલ કહે છે:

“જુલમની જે પદ્ધતિ ગુપ્ત પ્રવૃત્તિને અધિક ઉત્તેજન આપે છે, અને કોંગ્રેસ જેવી હીલચાલના લગભગ ત્રણ-ચતુર્થાંશ ભાગને દૃષ્ટિ બહાર રાખે છે, તેમાં કાંઈ પણ રહાપણુ છે કે નહિ, એનો નિર્ણય કરવાનું આપણે ખીલ્લોને માટે રહેવા દેવું જોઈએ. પરંતુ આટલું તો ચોક્કસ છે: કોંગ્રેસના વિચારે દેશના મન પર એવો તો કાબુ મેળવ્યો છે કે, આ દુનીયાની કોઈપણ સત્તા તેનો નાશ કરી શકશે નહિ. જો અત્યંત નામાંકિત દશ હજાર કોંગ્રેસવાદીઓને આવતી કાલે દેશનીકાલ કરવામાં આવે તો પણ તે વિચાર હંમેશાં આગળ વધશે, એક મનમાથી ખીલ મનમાં ફેલાશે, ઉભટે હિન્દી પ્રજાના પ્રત્યેક પુરુષ, સ્ત્રી અને બાળકને અસર કરશે અને જે મનમાં તેનું ખીલ પડ્યું હશે, ત્યાં તે હંમેશાં વધારે અને વધારે બળવાન બનશે. તેનું સ્વરૂપ અને તેની ખુલ્લી અભિવૃદ્ધિ અવરૂંધ હિતકર છે અને મનુષ્યો માટે શાંતિ અને શુભેચ્છા તેમાં લય્યાં છે. અધિકારીઓનો વિરોધ અને જુલમ તેની અભિવૃદ્ધિમાં વધારો કરશે. એટલુંજ નહિ પણ તેથી એક ખુલ્લી, છત્રોક, સનદશીર હીલચાલ, ગુપ્ત, છુપી અને તેથી અ-સનદશીર હીલચાલમાં ફેરવાઈ જશે. લોર્ડ લીટનનો અમલ ઉતરી જવા આવ્યો તે સમયે પુષ્કળ ગુપ્ત ચળવળ ચાલતી હતી, જેના ઉદ્દેશો ખુલ્લી રીતે જાહેરાતમાં આવ્યા ન હતા, અને કદાચિત્ તેના ઉપાદાને પણ તે ઉદ્દેશો લાગ્યેજ સમજાયા હશે: જો કે એનું અંતિમ પરિણામ શું આવશે, તેની કોઈપણ ઇતિહાસના અભ્યાસીને શંકા આવી શકે નહિ. ભલા લોર્ડ રીપનના દીલસોજીસર્યા અમલથી ઉત્પન્ન થયલા ઉત્સાહની સહાય વડે કોંગ્રેસ હીલચાલે આ અલ્પાયુષી ગુપ્ત ચળવળનો નાશ કરી નાખ્યો છે, અને ખુલ્લા દિવસના આરોગ્યાવદ પ્રકારમાં સર્વ રાષ્ટ્રીય ચળવળ ચલાવીને તેમાં મીઠાસા આણી છે, એ કોંગ્રેસની સુખ નામના છે. પોતાને મળેલાં અધિકાર અને સનાઓના અ-સનદશીર દુરપયોગથી બ્યુરોક્રાસી-નોકરશાહી રાષ્ટ્રીય

શક્તિના એક વિભાગને જુની, વપરાશ વિના ઉવડ પડેલી અને ગેરકાયદેસર નીકામાં હાંકી કાઢશે તો તેમાં નોકરશાહીનો-ફક્ત નોકરશાહી-નોજ દોષ ગણાશે.

ઇંગ્લાંડ અને હિન્દુ ખંનેનાં માત્રિ ઉત્તે જુનાં ન પડી શકે એવી રીતે પરસ્પર વણાયાં છે, તેમને ખંનેને વર્તમાન સમયમાં વધારે ગંભીર રીતે અર્થસૂચક પ્રશ્ન વિચારવાનો છે નહિ, જો ઇંગ્લાંડ માત્ર હિન્દના વિશ્વાસને આમંત્રણ અને આવકાર આપે, અને દર વર્ષે કોંગ્રેસ પ્રતિનિધિ સંમળન વિચારશીલ વિભાગના અભિપ્રાયોની વધારે ને વધારે પ્રતિનિધિ બની રહી છે, તેની વફાદાર સૂચનાઓ પર માયાણુ રીતે વિચાર કરે (સંઘની મજુર રાખવાની જરૂર નથી, પરંતુ તેમને યોગ્ય માન આપે) તો ખંને દેશોનું હિત થાય. જૂદી જૂદી કોંગ્રેસોમાં પસાર કરવામાં આવેલા ઠરાવો સાંભળ્યા પછી એક મહાન દેશી રાજ્યએ કહ્યું હતું તેમ: ‘ જો માત્ર આ ચીજો આપવામાં આવે તોપણ હિન્દમાં બ્રિટિશ રાજ્ય સદૈવ ચાલશે. ’ પરંતુ જો વાયસરોયોને અને ખીલ ઉચ્ચ અધિકારીઓને એક મહાન પ્રતિનિધિ અવગણના કરવા દેવામાં અને તેમની અભિલાષાઓના ખોટા અર્થ કરવા દેવામાં આવે, જો હાય નીચેના અધિકારીઓને ગેરસનદસીર રીતે વફાદાર રાજકીય હીલચાલોની સામે વિરોધ કરવા દેવામાં અને પ્રમાણિક અને ગંભીર મનુષ્યોને પોતાની જે ફરિયાદો હોય અને તેમને દૂર કરવાની જે ઉત્તમ રીતોએ તેઓને લાગતી હોય તે મધ્યમસર રીતે અને સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવવાને માટે તેમના પર જુલમ કરવા દેવામાં આવે-એક શબ્દમાં કહીએ તો, જે રાજ્યને માત્ર પ્રેમજ અમર બનાવી શકે છે તેને પોતે ભય બતાવીને ટકાવી રાખી શકશે એવી કલ્પના ઇંગ્લાંડની હોય તો અત્યંત સંભવ છે કે ગંભીર મુકેશીઓ ખંને દેશોની રાહ જોઈ રહી છે. ”

૧૮૮૮ માં કોંગ્રેસ હીલચાલમાં યુક્ત વિદાસ થયો હતો; લાખો ચોપાનીયાં વહેંચવામાં આવ્યાં હતાં, અને પરિણામે, “ પ્રતિનિધિઓની ચુંટણી-ઓમાં ત્રીશ લાખ લોકોએ સીધો ભાગ લીધો હતો. ” કલકત્તામાં કેટલાંક ઉચ્ચ હિન્દુ કુટુંબોની

ત્રીઓએ “ કોંગ્રેસની ” ઉપર ચર્ચા કરી હતી અને અલ્લાહાબાદમાં તો કેટલીક પોતાની જૂની સખીઓ સાથે લઢી કેમકે તેઓ વિરુદ્ધ હતી; કેટલાકોએ તેને માટે પૂજા કરી હતી. આ સંઘળાનું પરિણામ એ આવ્યું કે, ૧૮૯૭ માં મદ્રાસના કરતાં પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા બમણી થઈ ગઈ; ૧, ૫૦૦ ચુંટાયયા હતા અને ૧,૨૪૮ એ હાજરી આપી હતી. તેઓ નીચે પ્રમાણે હતા:

મદ્રાસ.	૯૫
મુંબાઈ અને સિંધ	૧૬૩
પંજાબ.	૮૦
વાયવ્ય પ્રાંતો અને અયોધ્યા	૫૮૩
મધ્યપ્રાંતો અને વરાડ	૭૩
બંગાલ, બિહાર, ઓરિસ્સા અને આસામ	૨૫૪
	૧૨૪૮

અયોધ્યામાંથી પ્રતિનિધિઓની મોટી સંખ્યા આવવાનું કારણ મૌલવી મહમ્મદ હિદાયત રમુલે એ આવ્યું કે, “ અલિગઢ છાવણીમાં આપણા ભાઈઓ-કોંગ્રેસના વિરોધીઓ-ની કૃપાને તે આભારી છે. ” પ્રતિનિધિઓની બમણી સંખ્યા થઈ તે વધારે નોંધ લેવા લાયક હતી, કેમકે દરેક પ્રતિનિધિ પોતાની જગ્યા લે તે પહેલાં ઠરાવેલું લવાજમ આપવાનો નિયમ પહેલ પહેલો કરવામાં આવ્યો હતો.

૧૮૮૮ ની ૨૬ મી ડીસેમ્બરે બપોરે બે વાગ્યે કોંગ્રેસની બેઠકની શરૂઆત થઈ, સ્વાગત સભાના પ્રમુખ માન. પંડિત અયોધ્યાનાથ હતા. મહાન-ગ્રાજવામાં તેમને પહેલાં હુ:ખોની ઉપર કહેવામાં આવેલી વિગતો તેમણે આપી અને સર આર્થર્ લેન્ડ કોલ્વીન અને લોર્ડ રૂડીને બીનપાયાદાર ચારોપો મુક્યા હતા તેની સામે સખ્ત અણગમો દર્શાવ્યો, અને ખાસ કરીને સર આર્થર્ લેન્ડ કોલ્વીને “ અમારા અત્યંત સંમાનિત પરંતુ અત્યંત વગાવાયલા મિત્ર મિ. લુમ ” પર લખેલા પત્ર વિષે ગુસ્સો દર્શાવ્યો હતો.

પ્રમુખ તરીકે મી. યુવની ચુંટણી કરવાની દરખાસ્ત માન. રા. કીરોજરાદ મેહતાએ મુકી અને સરદાર દયાલસિંહે તેને અનુમોદન આપ્યું. એ ચુંટણીને અનુમોદન આપતાં લખનાં સુન્ની

કોમના અગ્રેસર શમસુલ્હુલ્મ તરફથી કોંગ્રેસને અનુમોદન આપનારો ફત્વો શેખ રાજા હસેનખાને રજૂ કર્યો અને નહેરુ કર્યું કે “ મહોમેદનો નહિ, પણ આપણા અમલદાર માલીકો કોંગ્રેસથી વિરોધ છે. ”

પ્રમુખ મી. યુલે પોતાના ભાષણમાં પ્રતિનિધિત્વના હક્કની તરફેણમાં દલીલો કરી હતી, અને બતાવી આપ્યું કે લોર્ડ પામરેટને આણેલા હિન્દી રાજ્યતંત્ર વિધેના ખરડા સામે ૧૮૫૮ માં એવો વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો કે તે પ્રતિનિધિત્વ આપતો નથી, લગભગ તરતજ તેની જગ્યા લેનાર મી. ડીઝરેલીએ ખીલે ખરડો આપ્યો, તેમાં તેણે દીલગિરી દર્શાવી કે, આ સમયે દેશની અસ્થિર હાલતે પ્રતિનિધિત્વ અસાધ્ય બનાવ્યું છે, અને એક વિચિત્ર વર્ણસંકર ચોળના સૂચવી, જે પાછી ખેતી લેવામાં આવી હતી, અને એક કામચલાઉ ત્રીજી ચોળના રજૂ કરવામાં આવી, અને હિન્દીઓની રાજકીય સત્તાઓ વિકાસ પામી શકે એ પ્રમાણે કેળવણીનો વિકાસ

થાવ ત્યાં સુધી તે ચાલુ રાખવાની હતી. તે દરમિયાન દિવાને આમે હિન્દને “ સર્વજ્ઞ અને અજ્ઞ પ્રભુએ પોતાને સોંપેલા મહાન અને ગંભીર ટ્રસ્ટ ” તરફેણ કર્યું. મી. યુલે માર્મિસ્તાપૂર્વક કહ્યું: “આશરે ૬૫૦ સભ્યોએ તે ટ્રસ્ટ પાછું પ્રભુતા હાથમાં સોંપી દીધું છે, અને પ્રભુ પોતાને ચોખ્ખા હાથે તે પ્રમાણે તેની સંભાળ રાખશે. ” ત્રીસ વર્ષ પહેલાં સરકારે જેને ઇચ્છનીય ગણ્યું હતું, ફક્ત તેનીજ માગણી કોંગ્રેસ કરે છે. હિન્દ બહોળો વ્યાપાર ખેતર છે, પરંતુ તે વ્યાપાર પર અંગ્રેશ રાજનારા હાથેઓ પર અસર કરવાની સત્તા કોઈ પણ વ્યાપારીને છે

નહિ. હિન્દુસ્થાન પાર્કડ ૭,૭૦,૦૦,૦૦૦ ના દરો આપે છે, પરંતુ તેમનો ઉપયોગ કરવા વિશે દેશના એક પુરપને પણ સાંસળવામું આવતો નથી. હિન્દમાં ૩૩,૦૦,૦૦૦ વિદ્યાર્થીઓ છે, જે સંખ્યા ઇંગ્લાંડમાં માત્ર થોડા સમય થયાંજ થઈ છે, અને તેમાંથી કેટલાક પ્રતિનિધિઓ નીકળી આવવા લેઈએ. “ ઇંગ્લાંડમાં આપણે વિશ્વસનીય નાગરિકો હોવા લેઈએ. હિન્દમાં તો, અરે, આપણા વિરોધીઓમાંના ઉદારચિત્ત પુરૂષો કહે છે કે, આપણે ઉગતા દ્રોહીઓ છીએ. ”

પછી કોંગ્રેસ પ્રતિનિધિઓને દેશના નહીં નહીં

ભાગો અનુસાર વહેંચી નાખવામાં આવ્યા, ઉરેક ભાગ દીક અમુક સભ્યો મુકરર કરવામાં આવ્યા, અને તે પ્રમાણે પ્રત્યેક ભાગે પોત પોતાના સભ્યો ચુંટી કાઢ્યા. આ પ્રમાણે બધા મળીને ૧૦૬ સભ્યોની વિષય નિર્ણાયક સભા ચુંટાઈ.

મી. ન્યોર્ન યુલે.
ચોથી કોંગ્રેસના પ્રમુખ

બીજે દિવસે રૂપીઆ-મી ભરેલી ચાંદીની પેટી પ્રમુખને આપવાનું કાર્ય પ્રથમ કરવામાં આવ્યું, રૂપીઆ કોંગ્રેસના ખર્ચને માટે, અને પેટી પ્રમુખને

પોતાને માટે. પછી “ ૧૮૮૬ ની કોંગ્રેસના ચોથા કરાવ ” એ શબ્દો સુધી પ્રથમ કરાવ માન. રા. કે ટી. તેલંગે રજૂ કર્યો, જેમણે તે રજૂ કરતાં સર આલ્ફ્રેડ કોલ્વીન અને લોર્ડ હર્સ્ટનેના હુમલાઓનો અસરકારક જવાબ આપ્યો. બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ ટેકો આપતાં કહ્યું કે, કોંગ્રેસ સામેના વિરોધને માટે હું આ ભારી છું. “ અત્યંત હમદા, અત્યંત દિવકર અને અત્યંત ગુસ્સેલાયક કાર્યો પ્રતિપક્ષીની દીકાના દબાણ વિના હાલપિ વિકાસ કે વિનય પામ્યાં નથી ” તદુપરાંત લોર્ડ હર્સ્ટનેના હુમલાનો ત્રાટ અંગ્રેજ પ્રજાને પડોંચી મઠ છે

અને ત્રણ માસ પહેલાં મી ગ્રેડસ્ટને કોંગ્રેસના કાર્યક્રમનું જ્ઞાન ન હતું, તેણે એક મોટી સભા સમક્ષ જોવાતાં કહ્યું કે, ‘ આ મહાન પ્રજાના ઉગતા અભિલાષો તરફ આપણે તિરસ્કાર અથવા બેપરવા બતાવીશું તે ચાલશે નહીં. ’ બાપુ બેનરજીએ કહ્યું કે આપણી માગણીઓ અત્યંત મધ્યમ-સરપણું હાસ્થાસ્પદ છે. આપણે માગીએ છીએ કે, એક વૃત્તીયાંશ બીન-અમલદારી સભ્યોને નીમવામાં આવે છે, તેમને બદલે અર્ધા બીન અમલદારી સભ્યોને ચુટી દાઢવા જોઈએ; આપણે માગીએ છીએ કે, જે અંદાજપત્રોને માટે આપણે નાણાં આપીએ છીએ તે આપણી સમક્ષ રજૂ થવાં જોઈએ, અને પ્રજાનો પૂછવાનો અને કાગળીયાં મેળવવાનો હક્ક આપણને મળવો જોઈએ. ૨૭ વર્ષો પસાર થયાં છે, અને આ માગણીઓનો અત્યંત ઘોડો ભાગ આપવામાં આવ્યો છે પરંતુ બિરાન નારાયણ ધારે પોતાના ટ્રોતાઓને ખાત્રી આપી કે, “ જો બ્યાનબીપણે, હિંમત અને મધ્યમતાથી તમે મહાન અંગ્રેજ પ્રજાને વિનંતિ કરવામાં મંડ્યા રહેશો તો નિઃસંશય તેઓ તમારી પ્રાર્થનાઓનો પ્રત્યુત્તર વાળશે, કેમકે વીણા વગાડનારના અંગુલીસ્પર્શથી વીણાના તાર ગૂંચળાઈ ઉઠે છે, તેમ ન્યાય અને સ્વતંત્રતાની માગણી કરતી દરેક બ્યાનબી પ્રાર્થનાનો પ્રત્યુત્તર હંમેશાં મહાન, ઉંડું હૃદય આપે છે. ” આ ઉપમા ઘણી સુદર છે, અને હિન્દને બાદ કરીએ તો તે સત્ય છે, કેમકે હિન્દમાં ત્રીશ વર્ષ સુધી વીણાને સ્પર્શ કરવામાં આવ્યો છે, અને છતાં તે વીણાએ કંઈ પ્રત્યુત્તર આપ્યો નથી.

લાલા લજપતરાયનું નામ હમણાં આટલું બધું પ્રિય અને સંમનિત થઈ પડ્યું છે, તે કોંગ્રેસના ભાષણકર્તાઓમાં પ્રથમ નજરે પડે છે. તેમણે સર સૈયદ અહમદના અભિપ્રાયો ઘણી ઉપયોગી રીતે ઠાંક્યા. તે કોંગ્રેસનો પ્રબલ વિરોધી હતો, પરંતુ ૧૮૫૮ માં લખાયેલી “ હિન્દી બળવાનાં કારણો ” એ નામની ગ્રંથ-શ્રીમાં તેણે કહ્યું હતું કે: “ રાજ સભાઓમાં દેશીઓને અવાજ મળવો જોઈએ ” એ વાત

સરકારની સ્થિરતાને માટે આવશ્યક છે, “ જેથી કરીને ” બચનાં વાદળો આપણી પર ટૂંકી પડે અને આપણો નાશ કરી નાખે તે પહેલાં તેમને વિશે આપણને ચેતવણી મળે. ” સર સૈયદે લખ્યું હતું: “ હિન્દની મારાસભાઓમાં દેશીઓને દાખલ નહિ કરવાથી હિન્દમાં જે અશુભ પરિણામો આવ્યાં તે અનેક હતાં. ” સર સૈયદે આ શબ્દો લખ્યા તે સમયે ધારાસભામાં સરકાર તરફથી નીમાયલા સભ્યોને દાખલ કરવા દેવામાં આવતા નહિ.

રા. એસ. રામસ્વામી મુડલીઆરે કોંગ્રેસ સમક્ષ એક સાદી વાત સુઝી, અને બતાવ્યું કે, આ કરાવ અંધારા કુવામાં ભુસકો મારનારું કહેતો નથી.

“ શુદ્ધસૌ, શાન્ત્યતંત્રમાં થોડુંક પ્રતિનિધિ તત્ત્વ આપણને આપવાની આપણે સરકારને નમ્રતાપૂર્વક વિનંતિ કરીએ છીએ, ત્યારે આપણી પોતાની દૃષ્ટિ હેઠળ પૂર્ણ-વિકસિત પ્રતિનિધિત્વ વાળી સંસ્થાઓ આપણા દેશમાં ખરેખર આબાદ થતી જાય છે. પોંડીચેરી અને ફ્રેન્ચ સરકારના તાબાની બીજી જગ્યાઓમાં તે કેવી રીતે આબાદ થાય છે, તેનું તમને જ્ઞાન છે કે નહિ, તે હું જણાવતો નથી. હજી સુધી પ્રતિનિધિત્વ વાળી સંસ્થાઓનો સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ અંશ પણ ઇંગ્લાંડ આપણને આપશે નહિ, પરંતુ પોંડીચેરીમાં દરેક પુરુષને પોતાનો પ્રતિનિધિ ચૂંટવાનો હક્ક છે. પૂરતી ઉંમર થતાં મત આપવાનો હક્ક તે ભોગવે છે ! એટલું જ નહિ, પરંતુ પોંડીચેરીના લોકોનો પોતાનો એક સભ્ય ચેમ્બર ઓફ રીપ્રેઝેન્ટેશનમાં છે, અને બીજો એક સેનેટમાં છે. વળી ખુદ પોંડીચેરીમાં તેમની એક ધારાસભા છે, જે કાઉન્સિલ-જનરલ કહેવાય છે, અને તે દરવર્ષે એકઠી મળે છે. આ મંડળ સઘળા લોકો તરફથી ચૂંટાયલું હોય છે. આ સભા સમક્ષ વાર્ષિક અંદાજપત્ર રજૂ કરવામાં આવે છે, અને સભ્યો તે અંદાજપત્ર પર સંપૂર્ણ ચર્ચા કરે છે. ત્યાં તે મંડળ અંદાજ પત્રને ઝાટકી કાઢે છે, અને તે ચર્ચા થયા પછી તેને પસંદ ન કરવામાં આવે ત્યાં સુધી તેનો અમલ થતો નથી. શુદ્ધસૌ, કહેવામાં આવે છે કે, પ્રતિનિધિત્વવાળી સંસ્થાઓને માટે આપણે લાયક

નથી, પરંતુ આપણા કરતાં વધારે કેળવણીના ન હોય, અને કોઈ પણ પ્રકારે આપણાથી ભિન્ન ન હોય તેવા આપણા દેશબંધુઓને, અને આપણા ઘણા સગા સંબંધીઓને કેન્ય સરકારે આપણે જે પ્રતિનિધિત્વવાળી સંસ્થાઓના થોડા અંશની માગણી કરીએ છીએ, તેને માટે જ નહિ પરંતુ પૂરતી હમર થતાં મત આપવાના હક્કની માગણી કરવાનું આપણને કદાપિ સ્વપ્ન પણ ન આવે તે સુધ્ધાં સંપૂર્ણ વિકાસ પામેલી પ્રતિનિધિત્વવાળી સંસ્થાઓને માટે લાયક ગણવા છે. આપણે જે નાના સુધારા માગીએ છીએ તેમને માટે પણ આપણે લાયક નથી, એમ કહેનાર આપણા વિરોધીઓને આ બાબત પર કાળજીપૂર્વક વિચાર કરવાનું હું કહું છું.”

આથી વધારે સંગીન ફલીવ, વધારે તીવ્ર વિરોધાભાસની કંપના કરવી ભાગ્યેજ સંભવિત છે.

પછી એક અત્યંત અદ્ભૂત બતાવ બન્યો. કોંગ્રેસની વિરૂદ્ધ હીલચાલના અગ્રેસર તરીકે રાજ શિવપ્રસાદ જગ બત્રીશીએ ચઢી ચુક્યા હતા, તેને બનારસની એક જાહેર સભામાં કોઈક વિચિત્ર અકસ્માતને કીધે ચૂંટી કાઢવામાં આવ્યો હતો, તેણે પ્રતિનિધિ તરીકેની પોતાની જગ્યા મેળવી હતી. તે એક સુધારો રજૂ કરવા ઉભો થયો, અને પોતાનો સમય કોંગ્રેસ પર હુમલો કરવામાં તેણે ગાળ્યો અને લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નર ઉપર મોકલવાની એક અરજીને હસ્તક્ષેપ સુધારા તરીકે રજૂ કર્યો, અને નતામાં ચોપાનીયાં અને લેખોમાંથી ધારી લેવામાં આવેલા ફક્ત ટાંક્યા, પરંતુ તે શેમાંથી ઉતારવામાં આવ્યા હતા તે બતાવ્યું ન હતું. આ અરજ કોઈ પણ રીતે સુધારા જવી ન હતી, તેથી છેવટે પ્રસુએ તેને અટકાવ્યો; તેથી ભારે અમ રાજ બેસી ગયો, અને કોંગ્રેસે પુનઃ ગંભીરતા ધારણ કરી. છાપવામાં આવ્યા પ્રમાણે છેવટના શબ્દો ઉમેરવાની દરખાસ્ત ચુકવામાં આવી, તેને અનુમોદન મળ્યું, તેનો સ્વીકાર થયો, અને પછીથી તે સર્વાનુમતે પસાર થયો.

બીજો ઠરાવ રજૂ કરતાં મી. ચાર્લ્સ નોર્ટને નુસ્સાદાર ભાષણ આપ્યું હતું. તેમણે સર રૉબર્ટ પીલ અને મી. આર્લ્સ આન્ટના અભિપ્રાયો ટાંક્યા. સર રૉબર્ટ પીલે જાહેર કર્યું

હતું કે, ઇંગ્લાંડની ફરજ એ છે કે, “ આપણે હજી તેમને બ્રિટિશ અમલ હેઠળ રાખીએ ત્યાં સુધીમાં પ્રયત્ન કરવો, તે અમલને તાબે કરવામાં તેમણે જે સંદેહ સહન કર્યાં છે અને જે અન્યાયો વેઠ્યા છે તેનો બદલો તેમને આપવો, અને તેમના નષ્ટ થયેલા સ્વાતંત્ર્યને માટે તેમને સ્વદેશ પણ દીધાસે આપે એવા લાભો તેમને આપવા અને એવા કાયદો કરી આપવા બ્રિટિશ વિજયને વધારવાની અને બ્રિટિશ પ્રભુતા હઠે જીતી રાખવાની ગમે તેટલી ચિંતા હોય તો પણ સાહેબ, આ વિચારો બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટમાં થવાજ જોઈએ, એ નિવિવાદ છે.” સત્ય વાત એ છે કે, ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીના અમલ દરમિયાન હિન્દી પ્રજા પરનો જુલમ અટકાવવાને માટે દર ૨૦ વર્ષે ને અતરે પાર્લામેન્ટ માથું મારતી હતી ૧૮૫૮ પછી પાર્લામેન્ટ બેદરકાર બની અને નોકરશાહી (ખુરોફરી) ખીલી નીકળી. મી. નોર્ટને કહ્યું કે ઇંગ્લાંડે હિન્દને આપેલાં પોતાનાં વચનો તોડ્યાં છે, તેથી એક અંગ્રેજ તરીકે મને લજ્જા ઉપજે છે. ડ્યુક ઓફ આર્ન્થલે કહ્યું હતું કે, “ આપણે આપેલાં વચનો અને શરતો ” આપણે પૂરી કરી નથી; હોર્ડે કીટને કહ્યું હતું કે, હિન્દીઓની સાથે “ કગાથ કરીને ” તેમને આરાભંગ કરવામાં આવ્યા છે. માન. રા. ફ્રીડેઝશાહ મહેતાએ સંક્ષેપમાં અનુમોદન આપ્યું પરંતુ તે ઠરાવ છેવટે પસાર કરવામાં આવેલા સ્વરૂપમાં ન હતો, પરંતુ ૧૮૮૧ ની કોંગ્રેસના રીપોર્ટની તેમાં પસંદગી કરવામાં આવી હતી, અને તે રિપોર્ટની હકીકત તેમાં દર્શાવવામાં આવી હતી. મી. જૉન આદમે એક સુધારાની દરખાસ્ત મુદ્દી અને રા. શંકર મેનોને તેને અનુમોદન આપ્યું, જેમાં ક્યુલ કરવામાં આવ્યું હતું કે, જાહેર નોકરીઓના કમીશનની ભલામણોથી સુધારો થશે, અને ૧૮૮૫ ની કોંગ્રેસના ચોથા ઠરાવનું પુનઃ સમર્થન કરવામાં આવ્યું. અંહીયાં કોંગ્રેસ મૂલતવી રહી.

ત્રીજા દિવસના પ્રારંભમાં મી. જૉન બ્રાઇટ તે વખતે માંદગીને બીજાને હતા, તેમનો આભાર માનનાર અને શુભ લાખણીઓ દર્શાવનાર તાર કરવામાં આવ્યો, અને એ પછી રા. રામસ્વામી

સુઠલીઆરે ખીજે સુધારો રજી કર્યો. તેમાં એવી સૂચના કરવામાં આવી કે, જાહેર નોકરીના કમીશને ચર્ચેલા પ્રશ્નોનો વિચાર આગામી કોંગ્રેસ સુધી મૂલત્વી રાખવો, અને માન. રા. કે. ડી. તેલંગે તેને અનુમોદન આપ્યું. પછીથી નીચે આપેલા સ્વરૂપમાં ખીજે ઠરાવની દરખાસ્ત બાબત મનમોહન ઘોસે મુકી, અને રા. એન. જી. ચંદાવરકરે તેને અનુમોદન આપ્યું. મૂળ ઠરાવ અને જૂદા જૂદા સુધારા પાછા ખેંચી લેવામાં આવ્યા, અને ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

૧૮૮૬ ની કોંગ્રેસના ૧૧ મા ઠરાવનું પુનઃ સમર્થન કરતા ત્રીજા ઠરાવને સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો, અને પછી ચોથો ઠરાવ પસાર થયો, જેમાં પહેલાંના ત્રણ ઠરાવોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો. તેને વિષે નોંધવા યોગ્ય વાત એટલીજ હતી કે, રા. એન. સુબ્બારાવ બાબતુકર્તા તરીકે પ્રથમ દૃષ્ટિએ પડયા હતા. આપણા વર્તમાન કાર્યવાહકો એક પછી એક વક્તાસન પર આવે છે, તેની નોંધ લેવાનું મને ગમે છે.

પોલીસ વહીવટ વિષે પાંચમો ઠરાવ રજી કરવામાં આવ્યો, અને કક્ષાચિત્ત પોલીસ વિષે અત્યંત કટાક્ષયુક્ત અને અસરકારક બાબતુ કરવામાં આવ્યું; ઠરાવ રજી કરનાર મુન્શી સજ્જલદ હુસેન, લખનૌ “પંચ” ના તંત્રી હતા. તેમણે ઉર્દુમાં બાબતુ આપ્યું હતું, પરંતુ તેનો અનુવાદ પણ આનંદજનક છે. બ્રિટિશ સરકારે આપણને ધણું સુખ આપ્યાં છે અને પોલીસ પણ આપી છે. એક સાદો ચોક્કસદાર કે નામદાર ફોજદાર મારા સુખચેત પર જોડી સત્તા ધરાવે છે, તેટલો કોઈ પણ લેફ્ટનન્ટ ગવર્નર, કોઈ પણ વાયસરોય ધરાવતો નથી.

“ગામડામાંનો હલકામાં હલકો મનુર અને શહેરનો જંગામાં જંગો જમરાવ એક સરખી રીતે આ પ્રખ્યાત અધિકારીઓના કાણુ હેઠળ છે. એવી એક પણ જગ્યા નથી, એક પણ સ્થળ નથી જ્યાં ચમદૂતની જેમ નામદાર પોલીસ હાજર ન હોય. એક માણસ તેમને માત્ર જરાક નારાજ કરે પછી જોઈ લો આપણા કૃપાળુ પોલીસની કૃપા. તેને

કાંઈ પણ ખબર પડે તે પહેલાં તેની સામે ફોજદારી મુકદ્દમા માંડવામાં આવે છે અને તે પોતાને ઘેર પહોંચી શકે તે પહેલાં સારી ચાલ ચલકતને માટે તેની પાસેથી જમીન લેવાની વ્યવસ્થાઓ થઈ જાય છે.”

એકંદર રીતે “પંચ”ના તંત્રીએ ધાર્યું કે, ચોર લોકો અને બદમાસોના કરતાં પ્રામાણિક લોકોને પોલીસ વધારે સંતાપે છે, અને ચોરીના કરતાં ચોરીની કરવામાં આવતી તપાસ વધારે પીડાકર થાય છે. તેથી ખીજે લોકો ભલે ધારાસભાઓમાં સુધારા કરવાના અને એવા ખીજે પ્રશ્નોનો પક્ષ કરે. મારે તો પોલીસમાં સુધારો કરાવવો છે.

રા. આર. ચેન. મુઘોલકરે સુંદર બાબતુ આપીને ઠરાવને અનુમોદન આપ્યું. તેમણે કહ્યું કે, જે પોલીસના માણસ તરફ પ્રેમ ઉત્પન્ન થવો જોઈએ, તેને ધિક્કારવામાં આવે છે, કેમકે શરમ ઉપજે એટલો બધો હલકો પગાર તેને આપવામાં આવે છે અને તદ્દન અભણ હોય છે છતાં તેને પુષ્કળ સત્તાઓ આપવામાં આવી છે, તેથી કરીને સજ્જલ થવાના ભય વિના પોતાની આસપાસના સર્વને તે સંતાપી શકે છે, અને તેમનું અપમાન કરી શકે છે. રા. પ્રીંગલેએ ઠરાવના મહત્વ તરફ ધ્યાન ખેંચ્યું, કેમકે ગરીબ લોકોની માફક આપણામાં હંમેશાં પોલીસ હોય છે, અને તેમણે તેમના નકારા વર્તનના દાખલા આપ્યા, અને કહ્યું કે, “દિશના મારા પોતાના ભાગમાં પોલીસોનું ચારિત્ર્ય અને વર્તન કેવું છે, તે વિષે હું વિશ્વાસ-પૂર્વક જોલી શકીશ, અને હીંમતપૂર્વક કહીશ કે તેમાં લગભગ દરેક ઇચ્છવા યોગ્ય ચીજ બાકી રહે છે.” એક પછી એક હસા થઈને સંધ્યા એજ પ્રમાણે જોલતા હતા અને તપાસ કરવાને માટે કમીશન નીમવાની માગણી કરતો ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

પછી પહેલાંની કોંગ્રેસોમાં પસાર કરેલા ત્રણ લશ્કરવિષયક ઠરાવોનું પુનઃ સમર્થન કરવામાં આવ્યું, અને અંગ્રેજ સીપાઇઓના ભારે ખર્ચ વિષે ઘણો ભાર મુકવામાં આવ્યો અને લોર્ડ રૅન્ડોલ્ફ ચર્ચિલની દીકા ટાંકવામાં આવી કે, ‘નવા કરો દેશપર નાખવામાં આવેલા પરદેશી અમલનુંજ સંપૂર્ણ પરિણામ છે, અને તે

આત્યંત જંગીર પ્રકારના જંગીર રાજકીય ભયરૂપ છે." રા. અલિમહમ્મદ લીમજીએ કહ્યું કે, મારો નોકર વેસ્ટ ઇન્ડિયનો હોય તે હથીયારો ધારણ કરે, જ્યારે તેના હાંદી માલીકથી તેમ ન થાય. કરાવના એક અથવા બીજા ભાગને દાદી નાખવા વિષે અથવા તેમાં ફેરફારો કરવા વિષે સુધારા રજૂ કરવામાં આવ્યા, ખાસ કરીને હથીયાર-બંધીના હાયદાના સંબંધમાં, પરંતુ માન. રા. પી. એમ. મહેતાએ કહ્યું: "આખી પ્રજાને તમે વીર્યહીન કરી રહો નહો, અને કરવી જોઈએ નહિ... ચાલ રાખો કે, એક સમય હિન્દી પ્રજા વીર્ય-હીન થઈ ગઈ તો પોતાની મરદાનગી અને પોતાનું બળ પાછું મેળવવામાં ખરેખર તેને ઝાઝો સમય લાગશે," અને મોટી બહુમતીએ અંતે તે કરાવ પસાર કર્યો.

રા. ડી. ઇ. વાઝાએ જોડો જુસ્સાદાર સાતમે કરાવ રજૂ કર્યો, તેમાં માગણી કરી હતી કે, સરકારે આબકારી અને એકસાઇડના પ્રશ્નની તપાસ કરવી જોઈએ, અને કોંગ્રેસે આ પ્રશ્ન હપાડી લીધો તેથી તેમણે આનંદ દર્શાવ્યો. પરંતુ એક વધારે દુકો અને વધારે મુદ્દાસર સુધારો કબુલ રાખવામાં આવ્યો, અને સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

પંડિત મદન મોહન માલવીયે આઠમે કરાવ રજૂ કર્યો અને એક મોટા અમલદારે કહ્યું હતું કે, "૧૮૫૮ ના મહારાણીના ઠંડેરામાં આપવામાં આવેલાં વચનો રાજનીતિની બાબત તરીકે આપવામાં આવ્યાં હતાં, પ્રામાણિક ગુરૂ ભાવથી નહિ." તે દ્યનની સામે પોતાના ભાષણના અંતિમ ભાગમાં તેમણે સખ્ત અજુગમો જાહેર કર્યો; મહારાણીના પત્રમાંથી એક ફકરો પાંચી બતાવ્યો જેમાં નામદાર મહારાણીએ પોતાની ઇચ્છા પ્રકટ કરી હતી કે, "બ્રિટિશ તાજની પ્રજાની સમાન સ્થિતિ" પર હિન્દીઓને મુકવા જોઈએ, અને ઉમેર્યું કે, "હું જો વચનો આપું છું, તે મારા ભવિષ્યના રાજ્યમાં પળાશે." વિદ્વાન પંડિતે કહ્યું: "આપણે આશા અને વિશ્વાસ રાખીએ છીએ કે તેમને જલદી પાળવામાં આવશે." હજી તે આશા અને વિશ્વાસ રાખ્યાનું કંદે છે.

બીજા સાપણો યથા પછી કરાવ પસાર થયો અને કોંગ્રેસ મુક્તિ પરી.

કોંગ્રેસને ચોથે દિવસે પ્રારંભમાં જાહેર કરવામાં આવ્યું કે, દક્ષિણ મરાઠા પ્રદેશમાં ડીવીઝનલ-વિભાગની કોંગ્રેસને માટે રા. રામચંદ્ર બળદેવ આપ્ટેએ એક હાલની બક્ષિસ કરી છે. અને અભિનંદનના અસંખ્ય પત્રો અને તાર્તિ વાંચવામાં આવ્યા. પચ્ચૈયપા કોલેજના પ્રીન્સીપાલ રા. આદમે પછી કેળવણી વિષે નવમે કરાવ રજૂ કર્યો, અને કહ્યું કે, પ્રાથમિક કેળવણીનો વિસ્તાર વધારવાની, માધ્યમિક કેળવણી વધારે વિશાળ બનાવવાની અને બની રહે તેટલી ઉચ્ચ અને હંમેશા ઉચ્ચ ચઢતી સપાટીએ ઉચ્ચતર કેળવણી ટકારી રાખવાની આપણી ઇચ્છા છે. તેમણે ક્યારે કરી કે, કેળવણીમાં સરકારી નીતિ ઉલટી દિશામાં જાય છે, અને વડી સરકાર તરફથી ગદદ ન મળવાને લીધે શાળાઓ અને કોલેજો બંધ કરવામાં આવે છે. માન રા. કે. ડી. તેલંગે અનુ-મોદન આપતાં ક્યારે કરી કે સરકારને પોતાની નાનાવિધ પ્રવૃત્તિઓને માટે હંમેશાં નાણાં મળે છે, ત્યારે પોતાની મહેસુલમાંથી તે ફક્ત એક જ ટકા કેળવણીને આપે છે. રા. જી. સુબ્રમન્ય આયરે અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, માત્ર કેળવણીના પ્રચારથી જ દેશ બદલા માગીને ત્યાગ કરી શકશે, અને અંગ્રેજ સંબંધને લીધે ઉત્પન્ન થયેલા નવીન માર્ગોનો સ્વીકાર કરી શકશે, અને એવો વિચાર ફેલાતો જાય છે (હું) પોતે એ વિચારને માન આપતો નથી) કે, ઉચ્ચતર કેળવણીનો અટકાવ એ રાજકીય સત્તાની કોંગ્રેસની માગણીઓનો જવાબ છે. પછી બીજા વક્તાઓનાં ભાષણો થયાં અને કરાવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

તે દિવસ મી. ગ્લેડ્સ્ટનનો જન્મદિવસ હોવાથી તાલીઓની ગર્જનાપૂર્વક શુભેચ્છાઓનો એક તાર મોકલવામાં આવ્યો.

દેશની ઔદ્યોગિક સ્થિતિની તપાસ કરવાને માટે એક કમીસનની માગણી કરતો દશમે કરાવ રાય તેજ નારાયણસિંહ બહાદુરે રજૂ કર્યો, અને રા. આનંદચાવુંએ તેને અનુમોદન આપ્યું. કેટલાક પ્રતિનિધિઓએ પરદેશ જતા હિન્દીઓ વિષે અને પારિભાષિક (ટેન્કીકલ) કેળવણી વિષે દલમે ઉમે-

રવાની ઇચ્છા દર્શાવી, પરંતુ ઠરાવ હતો તે પ્રમાણે છેવટે પસાર કરવામાં આવ્યો. પછી જમાબંધી વિષે એક દરખાસ્ત રજૂ કરવામાં આવી હતી તે પાછી ખેંચી લેવાઈ ત્યારે બાણુ ડબલ્યુ. સી. બોનરજીએ અગીયારમો ઠરાવ રજૂ કર્યો, તેમાં ઠરાવ વાયસરોય અને નામદાર મહારાણીની સરકાર સમક્ષ મુકવાનું અને ક્યારે કરવામાં આવેલાં દુઃખોની તપાસ કરનારી પાર્લામેન્ટરી કમિટી નીમવાનું કહેવામાં આવ્યું હતું. ૧૮૮૫ માં કોંગ્રેસે બાદશાહી કમીશનની માગણી કરી હતી, પરંતુ હવે આપણે ફક્ત પાર્લામેન્ટરી કમિટીની માગણી કરીએ છીએ કેમકે તે હાર્થ કરવામાં શીઘ્ર હોય છે, અને આપણી પ્રાર્થનાને ટેકો આપવાની પાર્લામેન્ટના સભ્ય મી. બ્રુક્લેને વિનંતિ કરી. એકવાર ફરીથી તેણે નહેરુ.ક્યુ' કે, બ્રિટિશ નહેરુ પ્રેમ, “સત્ય-પ્રેમી અને ન્યાય-પ્રેમી નહેરુ પ્રેમ” આપણે જે માગીએ છીએ તે આપશે. પંડિત બિરાંભરનાથે અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, જો સર આર્થર બેન્ડ કોલ્વીન આ સભામાં હોત તો તેણે જોયું હોત કે, તેના કથન અનુસાર “હિન્દમાં સ્વાતંત્ર્યનો આરોગ્યાવહ ભુરસો ઉત્પન્ન થવો અશક્ય છે,” તે ભુરસો નામદાર મહારાણીની રાજગાદી તરફની ઉત્સાહપૂર્ણ વફાદારીની સાથે સાથે વિકાસ પામતો જાય છે. અન્ય ચાર વક્તાઓએ તેને અનુમોદન આપ્યા પછી, તે ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

બારમો ઠરાવ રજૂ કરતાં કેપ્ટન બેનોને સખ્ત ભાષણ કર્યું. અને કેપ્ટન હીઅરસેએ તેને અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, “દર્શાવવામાં આવેલા ધૂણાતપાદક આશયને માટે” હિન્દી સરકારે ૨૦૦૦ થી વધારે હિન્દી સ્ત્રીઓ મેળવી છે. તેથી યુવાન સીપાઇઓને પોતાનું શુભરાત ગુમાવી દેવામાં હતેજન મળે છે, અને સીપાઇઓને લગ્ન કરવાનું હતેજન આપણું વધારે ઠીક છે. મી. હોવર્ડ અને મૌલવી મહમ્મદ હાફીએ ઠરાવને ટેકો આપ્યો અને તે સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો. પછી તેરમા ઠરાવને ઉત્સાહપૂર્વક અનુમોદન આપવામાં આવ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો, જેથી કરીને ફક્ત હિન્દુઓના અથવા ફક્ત મુસલમાનોના પ્રતિ વિષે તે હિન્દુઓ

અને મુસલમાનોની મજા વિરુદ્ધ કોઈ પણ ઠરાવ સ્વીકારવો નહિ એમ નક્કી થયું—એ ઠરાવ કોંગ્રેસના શાણપણ અને નિષ્પક્ષતાની સાક્ષી પૂરે છે.

કાયમની જમાબંદીનો પ્રશ્ન પાછો ખેંચી લેવામાં આવ્યો હતો, તેની તરફેણમાં હાય લંચા કરીને તેને એકવાર ફરીથી આણવામાં આવ્યો, અને તેને વિષે એક ઠરાવ રજૂ કરવામાં આવ્યો, તેને અનુમોદન અને વિશેષ અનુમોદન અપાયું. એ પ્રશ્નને એટલા બધા મહત્વનો ગણવામાં આવતો હતો કે, માન. રા. કે. ડી. તેલંગે રજૂ કરેલો સુધારો, ચાંદમો ઠરાવ, સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો, મૂળ ઠરાવને પાછો ખેંચી લેવામાં આવ્યો. સ્ટેન્ડિંગ કમિટીએ પંદરમા ઠરાવને નિષ્પયોગી ગણી તેને રદ કર્યો હતો, પરંતુ કોંગ્રેસે તે વિષે આગ્રહ કર્યો અને સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો. આગામી કોંગ્રેસને માટે મુગાઇ અથવા પુના પસંદ થયું અને તાલીઓની ગર્જના વચ્ચે મી. એ. એ. હુમને જનરલ સેક્રેટરી તરીકે ફરીથી ચૂંટી કાઢ્યા. બ્યાવહારિક રીતે પ્રથમ કોંગ્રેસથી જનરલ સેક્રેટરીની જગ્યાએ મી. હુમ હતા, છતાં તેમને વિષે નોંધવામાં આવેલો આ પ્રથમ ઠરાવજ છે એ વિચિત્ર છે. તેમની હાંમત, તેમની પર કરવામાં આવતા હુમલા, અને તેમની દૃઢતાથી તે જગ્યાને માટે તે ચોગ્ય નીવડી મુક્યા હતા.

પ્રમુખનો આભાર માનવામાં આવ્યો, અને અતુર કોંગ્રેસ વિસર્જન થઈ.

ઠરાવો.

પ્રતિનિધિત્વ.

૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે,—૧૮૮૫ અને ૧૮૮૬ની કોંગ્રેસના ત્રીજા ઠરાવોમાં અને ૧૮૮૭ ની કોંગ્રેસના બીજા ઠરાવમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે કાયદા કાનુનો ધડનાર ગવર્નર-જનરલની ધારા સભા અને વર્તમાન પ્રાંતિક ધારાસભાઓમાં વિકાસ અને સુધારો કરવાની આવશ્યકતા આ કોંગ્રેસ દર્શાવે છે (જે વિકાસ અને સુધારાની એક કામચલાઉ યોજના ૧૮૮૬ ની કોંગ્રેસના ચોથા ઠરાવમાં સૂચવવામાં આવી હતી); અને

વિશેષ કહે છે કે, (જ્યાં ધારાસભાઓ અસ્તિત્વમાં છે તે પ્રતિને માટે સૂચવવામાં આવી છે તેવી) એક ધારાસભા પાંચળમાં સ્થાપવી.

બહેર નોકરી.

૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે—કે બહેર નોકરીના કમીશનના રીપોર્ટમાં કરેલી ભલામણોની આ કોંગ્રેસ કદર કરે છે, તથાપિ ચોતાનો અભિપ્રાય સ્પષ્ટ રીતે નોંધવાની આવશ્યકતા લાગે હોય કે, હિન્દની સીવીલ સર્વિસને માટે ખુલ્લી હરીફાઈની પરીક્ષા એક સાથે ઇંગ્લેંડમાં અને હિન્દમાં લેવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી આ દેશના લોકોને સંપૂર્ણ ન્યાય કદાપિ મલશે નહિ.

કાયદા વિષયક.

૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે—કે, ૧૮૮૬ ની કોંગ્રેસનો અગીયારમો ઠરાવ વાંચીને અને તેની પર વિચાર કરીને (૧૮૮૬ નો અગીયારમો ઠરાવ જુલો.) અને એવીજ મતલબનો ૧૮૮૭ ની કોંગ્રેસનો ત્રીજો ઠરાવ વાંચીને અને તેની પર વિચાર કરીને આ કોંગ્રેસ હવે અનુક્રમે આ ઠરાવથી તેમનું સમર્થન કરે છે.

૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૮૮૬ ની કોંગ્રેસનો આઠમો ઠરાવ (જુલો ઠરાવ આઠમો, ૧૮૮૬), ૧૮૮૬ ની કોંગ્રેસનો નવમો ફસલ (જુલો ઠરાવ નવમો, ૧૮૮૬), અને ૧૮૮૬ ની કોંગ્રેસનો દશમો ઠરાવ (જુલો ઠરાવ દશમો, ૧૮૮૬) વાંચીને અને તેમની પર વિચાર કરીને આ કોંગ્રેસ આ ઠરાવથી અનુક્રમે તેમનું સમર્થન કરે છે.

ચોક્કસ.

૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ દેશના લોકોની સામાન્ય માન્યતા એવી છે કે, હિન્દના પોલીસ વહીવટની વર્તમાન પદ્ધતિ અત્યંત અસંતોષકારક છે, અને તેમને હ.અદાયક છે. તેથી જેમ અને તેમ જલદી સંપૂર્ણ પ્રશ્નની તપાસ કરવાને માટે અમલદારી અને ખીન અમલદારી સંલગ્ન એક કમીશન નીમવાની સરકારને માનપૂર્વક વિનંતિ કરવી.

લશ્કરવિષયક.

૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ,

૧૮૮૭ ની કોંગ્રેસનો ચોથો ઠરાવ (જુલો ઠરાવ ચોથો, ૧૮૮૭), ૧૮૮૬ નો કોંગ્રેસનો બારમો ઠરાવ અને ૧૮૮૭ ની કોંગ્રેસનો પાંચમો ઠરાવ (જુલો ઠરાવ બારમો, ૧૮૮૬ અને ઠરાવ પાંચમો, ૧૮૮૭) અને ૧૮૮૭ ની કોંગ્રેસનો આઠમો ઠરાવ (જુલો ઠરાવ આઠમો, ૧૮૮૭) વાંચી અને તેમની પર વિચાર કરીને આ ઠરાવથી અનુક્રમે તેમનું સમર્થન કરે છે.

મિતપાન.

૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દમાં હંમણાં આળસારી અને એકસાઈજ પદ્ધતિઓ ચાલુ છે તેમાં કેટલી ચીજોના ઉપયોગમાં ગંભીર વધારો થયો છે તે ધ્યાનમાં લઈને, કેફ કરવાની ટેવ ઓછી કરે એવી કોઈ સુધારેલી પદ્ધતિનો સ્વીકાર કરવાની સરકારને માનપૂર્વક વિનંતિ કરવી.

કર.

૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આવક વેરાનો, અને ખાસ કરીને રૂ. ૧૦૦૦ થી ઓછી આવકો પરના વેરાનો વહીવટ અત્યંત અસંતોષકારક નીવડ્યો છે, તેથી કોંગ્રેસના અભિપ્રાયानુસાર, કર નાખવા જેવી આવકની રકમ ઓછામાં ઓછી રૂ. ૧૦૦૦ ની ઠરાવવાની જરૂર છે.

કેળવણી.

૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસને એવો અભિપ્રાય છે કે, હિન્દમાં સામાન્ય તેમજ પારિભાષિક કેળવણીની સર્વ શાખાઓને પોષણ આપવાની અને ઉત્તેજન આપવાની બ્રિટિશ સરકારની પ્રથમ ફરજ છે, અને કેળવણી વિષે હિન્દી સરકારે પોતાના તાબા ઠરાવમાં કરેલા બહેરનામાથી કેળવણી વિષે વડી સરકારનો ખર્ચ ઓછો કરવાના વલણને અને તેના કાણુમાંથી છુટા થવાના વલણને ઉત્તેજન મળશે, તેથી આ કોંગ્રેસ કેળવણી પાછળ હાલ કરવામાં આવતા ખર્ચમાં વધારો કરવાના અથવા કમમાં કમ તેમાં ઘટાડો નહિ કરવાના પુષ્કળ મહત્વ તરફ અને હંમણાં અસ્તિત્વ ધરાવતી સર્વ પ્રકારની કેળવણીની સંસ્થાઓ પર સરકારે પોતાનો કાણુ ચાલુ રાખવાના મહત્વ તરફ માનપૂર્વક સરકારનું ધ્યાન ખેંચે છે.

૧૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, લોકોની ગરીબાઈ, દેશી કારીગરીઓને ઉત્તેજન આપવાનું મહત્વ, અને હમણાંના અપૂર્ણ જ્ઞાનની સહાયથી પારિભાષિક કેળવણીની સામાન્ય પદ્ધતિ વ્યવહારમાં ચોજવાની સુકેલી ભેતો દેશની વર્તમાન ઔદ્યોગિક સ્થિતિની તપાસ કરવાને માટે એક મિશ્રિત કમીશન નીમવામાં સરકારે વિલંબ કરવો ન જોઈએ.

પાર્લામેન્ટરી કમિટી માટે વિનંતિ.

૧૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, નામદાર વાયસરોયના કૃપાવંત વિચારને માટે ઉપલા ઠરાવો તેમની સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવે, અને તેમણે તે ઠરાવો આ કોંગ્રેસની નમ્ર વિનંતિ સાથે ના. મહારાણીની સરકારને મોકલી આપવા કે, મજકુર ઠરાવોમાં સૂચવેલા સુધારા (એમાંના ધણીખરા નામદાર મહારાણીના ૧૮૫૮ ના ઠંડેરા પરથી ઘડવામાં આવ્યા છે) હવે થવા જોઈએ; અને આ ઠરાવોના વિષયોને લગતી કોઈપણ બાબતોની તપાસ કરવાની આવશ્યકતા લાગે તો બને તેટલી શીઘ્રતાથી એક પાર્લામેન્ટરી કમિટીએ એવી તપાસ કરવી જોઈએ.

વ્યભિચાર.

૧૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દમાં રાજ્ય તરફથી વ્યભિચારને નિયમિત કરવા વિષેના કાયદા કાનુનોનો સંપૂર્ણ નાશ કરવાને માટે ઇંગ્લાંડમાં કરવામાં આવતા પ્રયાસો આ કોંગ્રેસ આનંદ અને દીવસોજીપૂર્વક નીહાળે છે, અને આ પ્રમાણે આ દેશની કરવામાં આવેલી સેવાઓની પોતાની કદર અને આ પ્રશંસનીય ઉદ્દેશ પ્રાપ્ત કરવાને માટે પોતાની સત્તામાં રહેલાં સર્વ સાધનો સહિત સહકાર્ય કરવાની પોતાના મનોરથની નોંધ લે છે.

કોંગ્રેસ બંધારણ.

૧૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, જે વિષયની સાથે હિન્દુ અથવા સુસલમાન પ્રતિનિધિઓનો સમૂહ સર્વાનુમતે અથવા લગભગ સર્વાનુમતે વાંધો

હઠવે તેવો વિષય કોઈપણ વિષયનિર્ણાયક સભાએ પસાર કરવો નહિ અથવા કોંગ્રેસના કોઈપણ પ્રમુખે કોંગ્રેસમાં ચર્ચાવા દેવો નહિ; અને ચર્ચા માટે દાખલ કરવામાં આવેલા કોઈપણ વિષયપર ચર્ચા થયા પછી, એમ માલૂમ પડે કે, તેને વિષે પસાર કરવા ધારેલા ઠરાવ સામે સઘળા હિન્દુ અથવા સઘળા મુસલમાન પ્રતિનિધિઓનો સમૂહ સર્વાનુમતે અથવા લગભગ સર્વાનુમતે વિરોધ દર્શાવે, તો એવો ઠરાવ પડતો મૂકવો, શિવાય કે જે વિષય પર કોંગ્રેસે પોતાનો શ્રેષ્ઠ અભિપ્રાય દર્શાવ્યો નહિ હોય તેવા વિષયોનેજ આ નિયમ લાગુ પડશે.

કાયમની જમાબંદી.

૧૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, મદ્રાસ અને મુંબાઈ દલાલોમાં અને ખીલ પ્રાંતોમાં જમીન મહેસુલની માગણી વિષે કાયમની જમાબંદી દાખલ કરવાનો પ્રશ્ન સિન સિન સ્ટેન્ડીંગ કોંગ્રેસ કમિટીઓને સોંપવો અને પોતપોતાના પ્રદેશના સંબંધમાં ૧૮૮૯ ની કોંગ્રેસને તેની પર રીપોર્ટ કરવાનું કહેવું.

મીઠાનો કર.

૧૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, મીઠા પરના કરમાં હમણાં વધારો કરવામાં આવ્યો છે તે તરફ આ કોંગ્રેસ પોતાની નાપસંદગી દર્શાવે છે, કેમકે ગરીબ વર્ગોના બોલઓમાં તેથી દેખીતો વધારો થયો છે, અને વળી ગદા રાજ્યની એક જ નાણાંની અનામતનો કેટલોક ભાગ શાંતિ અને સુહાજના સમયમાં તે ચુસી લે છે.

સામાન્ય.

૧૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પાંચમી હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ ૧૮૮૯ ની ૨૬ મી ડિસેમ્બરે મુંબાઈ ઇલાકામાં મળશે. (હવે પછી નિર્ણય કરવામાં આવે તે પ્રમાણે જુદા મુંબાઈમાં અથવા પુનામાં.)

૧૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આવતા વર્ષના જનરલ સેક્રેટરી તરીકે મી. એ. એ. હુમને ફરીથી નીમવા.

પાંચમું પ્રકરણ.

પાંચમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

૧૮૮૬ ની કોંગ્રેસમાં પાર્લામેન્ટના સભ્ય મી. ચાર્લ્સ બ્રેડલોને કોંગ્રેસે અને હિન્દુસ્થાને અસામાન્ય આવકાર આપ્યો હતો. તે ઉપરાંત અભિપ્રાય અંગેના ચર્ચામાં પેંધનની માફક કહી શકે કે, “ હુનીયા મારો દેશ છે, અને બહુ કરવાનો મારો ધર્મ છે, ” કેમકે જે જે દેશ જીલ્લામાંથી મુક્ત થવાને પ્રયત્ન કરતો હોય ત્યાં તેમનો ચોરે અવાજ સ્વતંત્રતાની તરફેણમાં નીકળતો, અને પરીણ ફાટમાં બચાવ કરવાને માટે અને તેને મળજૂત કરવાને માટે તે ઉભા રહેતા. “ હિન્દ તરફનો સભ્ય ” એવું ઉપનામ તેમને આપવામાં આવ્યું હતું તે ચોખ્ખું હતું, કેમકે ‘મહારાજ્યની કાઉન્સિલ ચેરમનમાં તે તેની તરફેણમાં બોલતા.

૧૮૮૬ની ૨૬ મી ડિસેમ્બરે પાંચમી કોંગ્રેસ મુંબાઈમાં એકઠી મળી, અને ત્યાં તેને ઉપનામ ‘પૂર્ણ સ્વાગત મળ્યું’, જે વાદળોં અદલાહવાદ પર વીરળાઈ વળ્યાં હતાં તે સંપૂર્ણ રીતે અદૃશ્ય થઈ ગયાં હતા. સર આલ્ફ્રેડ સાસુને વિશાળ મંડપને માટે જગ્યા આપી હતી, તેમાં ૬૦૦૦ મનુષ્યો ઊસોઠસ ભરાયાં હતાં તેમાંના ૧૬૧૩ પ્રતિનિધિઓ હતા ૨,૫૦૦ પ્રતિનિધિઓ ચુંટવામાં આવ્યા હતા, ૧,૮૮૬ નાં નામ નોંધવામાં આવ્યાં હતાં, અને ખીલ ૨૪ જણાઓએ ડીક્રેટાના પેસા આપ્યા હતા, પરંતુ દુર્ભાગ્યે નામો નોંધાવ્યાં ન હતાં દફતર પર દૃષ્ટિ કેંકતાં દેશના સર્વ ભાગોમાંથી આવેલા સર્વ ધંધાઓ અને વ્યાપારો ચલાવતા હો ! આપણા જોવામાં આવે છે—રાજકુમારો, જમીનદારો, ગામડીયાઓ, વ્યાપારીઓ, કંટ્રાક્ટરો, ખારીસ્ટરો, વકીલો, પ્લીડરો, સોલીસિટરો, એટર્નીઓ, પ્રીન્સિપાલો મોટામાસ્તરો પ્રોફેસરો શિક્ષકો, તંત્રીઓ, નાણાં ધીરનારાઓ, બંકરો, દલાલો, કારીગરો,

દુકાનદારો, ડૉક્ટરો, સરદારો, છાપનારાઓ, અથર્તાઓ, તાલુકદારો, એક જડજ, એક મુન્સફ, નવ પાદરી ધર્મધ્યક્ષો અને મીશનરીઓ, અને દશ સ્ત્રીઓ—જેમાંની સાત હિન્દી સ્ત્રીઓ હતી. નોંધવા જેવી વાત એ છે કે, વ્યાપારીઓ અને જમીનદારો તેમજ જલેર મંડળોના મંત્રીઓ, મ્યુનિસિપલ કમિશનરો, અને બોર્ડરના સભ્યોની મોટી સંખ્યા હાજર હતી. પ્રતિનિધિઓની પ્રાંતવાર વહેંચણી નીચે પ્રમાણે હતી:—

મદ્રાસ	૩૬૬
મુંબાઈ અને સિંધ	૮૨૧
પંજાબ	૬૨
વાયવ્ય પ્રાંતો અને અરોધ્યા	૨૬૧
મધ્ય પ્રાંતો અને વરાહ	૨૧૪
બંગાલ, બિહાર આરીસા અને આસામ	૧૬૫

૧,૮૮૬.

૧૮૮૫ ની મુંબાઈની કોંગ્રેસમાં મુંબાઈએ ૩૮ પ્રતિનિધિઓ મોકલ્યા હતા; અને ૧૮૮૬ માં આ કોંગ્રેસમાં તેણે ૮૨૧ મોકલ્યા પ્રથમ કોંગ્રેસમાં બે મુસલમાનો હતા, પંચમમાં ૨૫૪ હતા. ટીકા કરવાની જરૂર નથી.

રા. કૃષ્ણશાહ એમ. મહેતા સ્વાગત સભાના પ્રમુખ હતા અને તેથી કોંગ્રેસનું સ્વાગત કરવાની અને રૂઢી પ્રમાણે પ્રમુખ ચુંટી કાઢવાનું તેને કહેવાની આનંદજનક કરજ તેમને બળવવાની હતી. “ રાષ્ટ્રીય તત્વ ગ્રેરનાર વસણ હમણાં તુતન ભારતવર્ષમાં પુરુષ જોશપૂર્વક ખમીર ચઢાવી રહ્યું છે તે વિષે તે બોલ્યા, અને કોંગ્રેસ સઘળી મુશ્કેલીઓમાંથી કેવી રીતે પાર પડી હતી તે કહીને આપણે જેમને “બ્રિટિશ દિવાને આમના હિન્દ તરફના સભ્ય તરીકે વધાવતાં શિખ્યાં છીએ,” અને જેમણે નૈન બ્રાઈટ

અને પ્રોફેસર ફ્રીસેટનું સ્થાન સાચવ્યું છે, તેમણે (મી. ચાર્લ્સ બ્રૅડવોડ) સ્વાગત કર્યું.

પછી સર વિલિયમ વેડરબર્નને પ્રમુખ તરીકે ચુંટી કાઢવાની દરખાસ્ત બાબત ચર્ચા થઈ. સી. બોનરજીએ રજૂ કરી, માન. પંડિત અયોધ્યાનાથે તેને અનુમોદન આપ્યું અને રાજ ટી. રામરાવે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઉત્સાહપૂર્ણ તાલીઓ વચ્ચે તેમણે પ્રમુખપદ સ્વીકાર્યું.

ઘસ્ટ ઇંડોઆ કંપનીના સમયમાં પાર્લામેન્ટનો કાયમ અને અમુક મુદ્દે થતી તપાસ એ બે રક્ષણનાં સાધનો હતાં, તે ૧૮૫૮ માં તાજે દિવસે સરકારની લગભગ પોતાના હાથમાં લીધી.

તેથી નષ્ટ થઈ ગયાં, અને ત્યારથી દિવસનાં મુખ્ય હુકમોનો પ્રારંભ થયો, એ વાત પર સર વિલિયમ વેડરબર્નને ભાર મુક્યો. તેમણે કહ્યું કે, લૅર્ડ રીપને મોકલી આપેલી ખેડૂતોની બેઠોની યોજના ઇંડોઆ ઓફીસે તે “બ્યાવહારિક” નથી એમ કહી ગુંગળાવી નાખી હતી. સર વિલિયમે કહ્યું, “ફક્ત જર્મનીમાં આવી ૨૦૦૦ ખેડૂતોની બેઠો ધમધોદાર કામ ચલાવી રહી છે, અને સમગ્ર યુરોપમાં-હમાં કુલ કરવામાં આવે છે કે, આવી નાણાં ધીરનારી સંસ્થાઓને અમાને ગામડાના બ્યાવહારના પંજમાં સપડાયા વિના ગામડાનો ખેડૂત પોતાનો નિર્વાહ કરવાને સંપૂર્ણ રીતે અશક્ત છે. કોંગ્રેસની, અને મી. વિલિયમ કીંગી જેવા પરિશ્રમી મંત્રી ધરાવનાર ઇંગ્લાંડની કોંગ્રેસની શાખાના કાર્યની તેમણે પ્રશંસા કરી, અને “ પ્રીતિનિધિઓ નહિ ધરાવનાર દિવસના કરોડો લોકો તરફ પોતાનું ધ્યાન અને દરજ્જા અદા કરવાની વિશિષ્ટ ઇંગ્લાંડની પ્રવૃત્તિ કરવાને માટે ” એક ડેપ્યુટેશન ઇંગ્લાંડ જવાનું હતું તેને માટે આત્મ દર્શાવ્યો.

“નિઃસ્વાર્થ, ન્યાય અને લોક દયાળુની વિશિષ્ટ-

“ઓને બ્રિટિશ પ્રવૃત્તિ મહાન હૃદયમાંથી નિશ્ચય પ્રત્યુત્તર મળશે.” આ પ્રત્યુત્તર હજી હિન્દમાં પહોંચ્યો નથી, તેનો આવવાનો માર્ગ લાંબો છે.

પ્રમુખનું ભાષણ સમાપ્ત થયા પછી પ્રમુખને કોંગ્રેસના ખર્ચને માટે બે બક્ષિસો આપવામાં આવી, અને તેમને પોતાને માટે સ્મરણચિન્હો તરીકે એક પુસ્તક અને એક ચાંદીનો થાળ આપવામાં આવ્યાં હતાં. વિષય નિર્ણાયક સભાને માટે દરેક વિભાગવાર ચુંટી કાઢવામાં આવેલા પ્રતિનિધિઓનાં નામો પછી વાંચવામાં આવ્યાં હતાં, જેમાં લો. મા. બી. જી. તિલકનું નામ જોવામાં આવે છે. તે બધાં મળીને ૧૦૭ હતાં, અને કોંગ્રેસે મંજૂર કર્યાં. પ્રમુખ અને મંત્રી

સર વીલીયમ વેડરબર્ન.
પાંચમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

પોતાના ઓફીસની રૂએ બેઠા એટલે તે સંખ્યા ૧૦૯ થઈ, અને એ સભાને પોતાનું કામ કરવાને રહેવા દઈ બીજા દિવસ સુધી કોંગ્રેસ મુલતવી રહી.

બીજા દિવસની બેઠકના પ્રારંભમાં મદ્રાસની સેન્ટ્રીંગ કમિટિનો રીપોર્ટ રજૂ કરવામાં આવ્યો, પરંતુ બીજા કોઈ રીપોર્ટ રજૂ થયો નહિ. રા. કીરો-અરાહ એમ. મહેતાએ પછી પ્રથમ ઠરાવની દરખાસ્ત કરી. તેમણે કહ્યું કે, દેશના સર્વ

ભાગોમાંથી માનવત્રો અને તારોનો વર્ષાદ વધ્યો છે, તે સર્વ વાંચવાં અશક્ય છે, તેથી મી. બ્રૅડવોને કોંગ્રેસ તરફથી માનવત્ર આપવું અને અને બાકીનાં સર્વને વાંચેલાં તરીકે ગણી લેવાં એ વધારે સાફ છે. માન. પંડિત અયોધ્યાનાથે અનુમોદન આપ્યું, અને મી. જૈન આદ્યે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને તાળીઓની ગજનાપૂર્વક ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

પછી ચારાસભાઓની સુધારણાના તે દિવસના મહત્વના કાર્યનો પ્રમુખે પ્રારંભ કર્યો અને કહ્યું કે, મી. બ્રૅડવોએ એક કાવો ખરડો તૈયાર કર્યો

છે, અને તે ફેરવવામાં આવ્યા છે, જેમાં અત્યારસુધીમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે કોંગ્રેસના અભિપ્રાયોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યા છે. મી. ઝેન્ડોની ઇચ્છા એ હતી કે, અમુક આખતોપર હિન્દી પ્રશ્નોનો પરિપક્વ અભિપ્રાય લેવો, જેથી કરીને તે આખતો ખરડામાં દાખલ કરવામાં આવે, તેથી અમુક દરખાસ્તો ધડી ઠાઠવામાં આવી હતી, અને તેમની પર વિચાર થવોજ નેહ્યે.

મી. ચાઈલી નોટીને યોજના સાથે બીજો ઠરાવ રજૂ કર્યો, તેમાં ખરડામાં દાખલ કરવાની સિદ્ધાંતોની રૂપરેખા આપવામાં આવી હતી. વર્તમાન ધારાસભાઓં ફંભડપ છે, અને એવી ફરેક-ધારાસભાનો અર્ધ ભાગ આપણને મળવો નેહ્યે જેમાં આપણને ગમે તેમ કરીએ એ આપણે માગીએ છીએ. ચુંટણીનો આ સિદ્ધાંત આપવામાં આવે તો “આપણી પોતાની ઉપર કાબુ રાખવાનો હક્ક આપણને મળશે; અમુક અંશે આપણા ઠર-વેરા ઉપર અંકુશ રાખવાનો હક્ક મળશે. અંદાજ પત્રપર ટીકા કરવાનો હક્ક આપણને મળશે, અને છેલ્લો પરંતુ મહત્વમાં કોઈપણ રીતે ઉતરે નહિ એવો પ્રશ્નો પૂછવાનો જ્વલંત હક્ક આપણને મળશે, અને જો તે હક્કનો યોગ્ય ઉપયોગ કરવામાં આવશે તો તે નણી રહેશે અને તેથી પ્રશ્ન તથા રાજ ઉભયને નિઃસીમ લાભ થશે. ચુંટણીની આડકતરી રીતની દરખાસ્ત કરવામાં આવી છે, કારણકે સીધી ચુંટણી મેળવવાનો સંભવ ન હતો, અને સિન્નસિન્ન હયાત મંડળો મ્યુનિસિપાલીટીઓ, બોર્ડ, યુનિવર્સિટીઓ, વિગેરે મતદારોનાં મંડળોને પોતાની મોરલીએ નચાવવાની સત્તા સરકારને ખરેખાર આપશે. અનુમોદન આપતાં માન. પંડિત અયોધ્યાનાથે કહ્યું કે વર્તમાન ધારાસભાઓ પ્રદક્ષન-દારસ જેવી છે, અને પંડિત બિશન નારાયણ ધારે કહ્યું કે, જો સરકાર ખરેખાર લોકમત નજીવા ઇચ્છા રાખતી હોય તો ચુંટણીનો સિદ્ધાંત સ્વીકારાવોજ નેહ્યે.

“કોંગ્રેસના વક્તાસનનું મુખ્ય પાટીઈ ચુંટણીનો સિદ્ધાંત છે, અને નજરેપ, મશ્કરીરૂપ, જ્વમરૂપ, જે ચીજ હોય, અને જેનાથી મત્વધમાં

એવી માન્યતા ઉત્પન્ન થાય કે અમારી પાસે અમુક ચીજ છે જ્યારે ખરેખાર તેમની પાસે તે ન હોય, એવી ચીજથી આપણે સંતોષ પામવાના નથી. આપણે મિશ્ન્યા વસ્તુ નહિ, પણ સત્ય વસ્તુ માગીએ છીએ; છાયા નહિ, પણ મૂળ પદાર્થ; નીમણુક નહિ, કેમકે, તે ઠગાઇ છે, પરંતુ પ્રતિનિધિત્વ, કેમકે રાજકીય સુધારાનું તે સત્ત્વ છે. ”

ઠરાવને અનુમોદન આપનારા વક્તાઓમાં રા. જી. સુબ્રમન્ય આચર, બાબુ બિપિનચંદ્ર પાલ, લાલા લજપતરાય, પંડિત મદનમોહન માલવીયા, અને બાબુ સુરેન્દ્રનાથ જનરજ હતા. પંડિત મદનમોહન માલવીયાએ કહ્યું: મીકાપરના કરમાં વધારો થયો છે અને પટવારી વેરો રૈયત પાસેથી ખમણો લેવામાં આવે છે, તે ઉપરથી માલુમ પડે છે કે, નીમાયત્વા સહ્યો ગરીબોની સ્થિતિથી કેટલા બધા અપરિચિત છે ! બાબુ સુરેન્દ્રનાથ જનરજએ એક વાર ફરીથી પોતાની પ્રતીતિ દર્શાવી કે, “કૃત્ત એકજ પ્રત્યુત્તર આવી શકશે, અને મને વિશ્વાસ છે કે, તે અંગ્રેજ લોકોના મહાત્મ સંપ્રદાયોને અનુસરતો હશે, અને તેથી હિન્દમાં બ્રિટિશ અમલનો પાયો મજબૂત બનશે, અને સુખી, આબાદ અને સંતુષ્ટ પ્રજાની પ્રીતિ ઉપર તેનો વિશાળ પાયો નખાશે.” કોંગ્રેસના વક્તાઓ લેવિધ્ય ભાખવાને બહુ તત્પરતા બતાવે છે, પરંતુ સત્ય લેવિધ્યવાણી ભાખવાની તેમની નિષ્ફળતા પણ તેવીજ હોય છે.

યોજના પર ક્લમવાર મત લેવામાં આવ્યા, અને ૧ અને ૨ ક્લમો વણપૂછ્યે પસાર થઇ ગઇ. ૩ ક્લમમાંથી “પુરૂષ” શબ્દ કાઢી નાખવાની દરખાસ્ત રજૂ કરવામાં આવી જેથી કરીને લાયક સ્ત્રીઓ મત આપી શકે, પરંતુ તેમાં કોઈ વળ્યું નહિ.

૫ ક્લમ પર લો. મા. તીલકે એક સુધારો રજૂ કર્યો, અને રા. ગોખલેએ તેને અનુમોદન આપ્યું કે, ઇલેક્ટોરલ કોલેજને બદલે પ્રાંતિક ધારાસભાઓ વડી ધારાસભાની ચુંટણી કરે. આ સુધારો નોંધી રાખવા જેવો છે, કેમકે બે સમર્થ પુરોષોએ તે રજૂ કર્યો હતો, તેઓ કોંગ્રેસમાં

પ્રથમ બોલતા હતા, અને હિન્દના ઇતિહાસમાં તેઓ ન ભૂંચાય એવી છાપ પાડવાના હતા. તે સુધારે નામંજુર થયો, તેવીજ રીતે બીજે એક સુધારે પણ નામંજુર થયો, અને નાની સંખ્યાઓના પ્રતિનિધિઓ સરકાર તરફથી નીમાવાની વાત કાયમ રહી. પછી એક ફાંકડો ન્હાનકડો બનાવ બન્યો. એક મુસલમાન પ્રતિનિધિએ કડક ભાષણ કર્યું, જેમાં તેણે એવી માગણી કરી કે, મુસલમાનોની વસ્તી ઓછી હોવા છતાં જેટલા હિન્દુઓ તેટલાજ મુસલમાનો ચુંટાવા જોઈએ; એ દરખાસ્તને ટેકો આપવામાં આવ્યો, પરંતુ તેને અન્યાયી ગણનાર મુસલમાનોએજ તેની સામે વિરોધ દર્શાવ્યો; છેવટે બંને કોમોની ધણી મોટી બહુમતીએ મૂળ કલમ પસાર કરી અને કોંગ્રેસ મુક્તિ પામી.

ત્રીજે દિવસે, ૨૮ મી ડિસેમ્બરે, કામનો ભાર અતિશય હતો, અને આ વર્ષે કોંગ્રેસની બેઠક માત્ર ત્રણ દિવસોજ આધી; મી. ઓલ્ફને માનપત્ર આપવાને માટે સાંજના ૬ વાગ્યે એક સભા ભરવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું, તેથી બેઠકની પૂર્ણાહુતિ ૫ વાગ્યે કરવી પડી. સર્વથી પ્રથમ ત્રીજે ઠરાવ “ રજસીયો ઠરાવ ” પસાર કરવામાં આવ્યો, તેની દશ કલમોમાં પૂર્વની કોંગ્રેસોમાં કરેલા મહત્વના નિર્ણયોનું પુનઃ સમર્થન કરવામાં આવ્યું હતું. બાણુ કાલીચરણ બેનરજીએ તે રજુ કર્યો, રા. એન. જી. ચંદાવરદરે તેને અનુમોદન આપ્યું અને રા. એસ. બી. શંકરાએ તેને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું. રા. શંકરાએ કહ્યું કે, હું બ્રાહ્મણ અને સ્વયંસેવક છું વિજાગાપટ્ટમ રાઇફલ વોલંટીયર કોર્પ્સમાં મને દાખલ કરવામાં આવ્યો છે. પછી તે ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

બીજો ઠરાવ રેવરંડ જી. એમ. કોબ્બને રજુ કર્યો. રા. ડી. ઇ. વાચ્છાએ તેને અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, લોકોની ઇચ્છાઓ પૂરી પડે તે પ્રકારે પોતાની એકસાઇઝ રાજનીતિમાં ફેરફારો કરવાનું ફરમાન દિવાને આમે હિન્દી સરકારને કર્યું હતું; તથાપિ નવ માસ પછી સરકારે કાંઈજ કર્યું નથી. રેવરંડ મેસર્સ આર. એ.

લુમ્ અને ઇવાન્સે તેને અનુમોદન આપ્યું અને તે ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

રા. એસ. રામસ્વામી મુડલીઆરે પછી પાંચમો ઠરાવ રજુ કર્યો અને જાહેર નોકરીના કમીશનના રીપોર્ટ પર હિન્દી પ્રધાનના ખરીતા, (ડિસ્પેચ) ની તેમણે અતિ સખ્ત ટીકા કરી. તેથી ઉમ્મરની હદ સિવાય કમીશનની પહેલાંના કરતાં હમણાં હિન્દીઓની સ્થિતિ વધારે ખરાબ બની હતી, કેમકે તે વખતે સ્ટેટ્યુટરી સર્વિસમાં હિન્દીઓને જે જગ્યાઓ મળેલી હતી તેજ જગ્યાઓમાં રહેવાની ફરજ પાડવામાં આવી હતી, અથવા તો પ્રાંતિક સર્વિસમાં દાખલ થવાની ફરજ પાડવામાં આવી હતી, જે સર્વિસના સભ્યો વધારે ઉંચી કારોબારી જગ્યાઓ પર જઈ શકતા નહિ. તેમણે કહ્યું કે, હિન્દીઓ માત્ર ન્યાય માગે છે, મહેરબાની માગતા નથી.

“ આપણને મળી શકે તેટલા ઉત્તમ મનુષ્યો આપણે જોઈએ છીએ, અને ન્યાયયુક્ત હરીફાઈમાં યુરોપિયનો હિન્દીઓને હરાવે, તો તેમને તેમ કરવાની છૂટ છે. ” રા. જી. કે. ગોખલેએ ઠરાવને અનુમોદન આપ્યું, અને સ્પષ્ટ તથા સખ્ત ભાષણ કર્યું. તેમના ભાષણમાં ફઠ આરાયનો રણકાર હતો, જેને માટે પછીથી તેમણે અત્યંત ખ્યાતિ મેળવી હતી.

“ હિન્દના દેશીને પસંદ કરવાના પ્રસંગોમાં જાતિ અથવા ધર્મ અથવા રંગના ભેદનો અંતરાય રહેવા દેવામાં આવશે નહિ એવું વચન પ્રથમ આપવામાં આવ્યું હતું. ત્યાર પછીથી હાથન વર્ષો આવ્યાં અને ગયાં. ઇંગ્લાંડ જે જે દેશોના સંબંધમાં આવ્યું છે, તેમાંના કોઈ પણ દેશ તરફ ઇંગ્લાંડના અતિ ઉચ્ચ અને અતિ ઉદાર વલણને યોગ્ય તે વચન હતું—૧૮૫૮ ના ઠંઠેરામાં વધારે પ્રબલ સખ્તોમાં તે વખતે આપવામાં આવેલા તે ઉમદા વચનની પુનઃકૃતિ કરવામાં આવી હતી. ૧૮૩૩ ના કાયદાના અને ૧૮૫૮ ના ઠંઠેરાના રાખ્ખો એટલા બધા સ્પષ્ટ છે કે, તે વખતે આપણને જે હકોની આત્રી આપવામાં આવેલી તે હકોથી આપણને વિમુખ રાખવાનો જેઓ હમણાં પ્રયત્ન કરે છે; તેમણે

દંભ અથવા કબાઈના આરોપમાંથી એકનો અંગી-કાર કરવાને તત્પર થવું જોઈએ—જ્યારે ઇંગ્લાંડે તે વચનો આપ્યાં ત્યારે તેનું દીક નીખાલસ ન હતું અથવા હવે તે આપણી સાથે વચનનો ભંગ કરવાને તૈયાર છે, એમ કબુલ કરવાને તેમણે તત્પર થવું જોઈએ.

ગૃહસ્થો, તમે જાણતા હોશો કે, એક પ્રકારે નામચીન (અથવા બદનામચીન) અંગ્રેજ ન્યાયાધીશને આ બીજી વાતનો અંગીકાર કરવામાં સને ૧૮૫૮ ના ટંડેરાનો કદાપિ ગંભીર અર્થ કરવાનો ઇરાદો રાખવામાં આવ્યો ન હતો એટલું ત્રિપરીત વચન કાઢવામાં બીલકુલ લગભગ આવી નહિ. પરંતુ હું આશા રાખું છું કે, તેવા પ્રકારના બાબત અંગ્રેજો નથી. ૧૮૩૩ અને ૧૮૫૮ નાં આ ઉમદા વચનો આપણી સમક્ષ રાખીને, હું તમને પ્રશ્ન કરું છું, આ વચનોનું પરિપાલન કરવાની દિશામાં આપણા અંગ્રેજ રાજ્યકર્તાઓએ હંમેશાં મક્કમતાથી પ્રગતિ કરતું વલણ બતાવતું જોઈએ, એવી આપણે તેમની પાસેથી ઓછામાં ઓછી આશા રાખીએ છીએ, એમ કહેવાનો આપણને હક્ક નથી શું ? ”

રા. ગોખલેએ કહ્યું કે, કમીશન જેનું તેની પૂર્વે હિન્દીઓને માટે મહત્વના ત્રણ મુદ્દા હતા: પ્રથમ, હરીફાઈની પરીક્ષાઓ; બીજો, ૧૮૬૧ ના કાયદા પ્રમાણે, સ્ટેટ્યુટરી કોલેજન્ટેડ સર્વિસમાં છઠ્ઠા ભાગની જગ્યાઓ હિન્દીઓ માટે ખાસ રાખવામાં આવી હતી; ત્રીજો, આખી અન્ડરવેનન્ટેડ સર્વિસ હિન્દીઓ માટે જ હતી. એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવાની કમીશને ના પાડી, જો કે “ આપણા દેશમાંના ઓછાઓ માટે, આપણા પોતાના દેશમાં આપણી પરીક્ષા લેવામાં ન આવે તો ન્યાય અને સમાનતા શું છે તે હું જાણતો નથી. ” બીજું, અન્ડરવેનન્ટેડ સર્વિસનું નામ આપવામાં આવ્યું અને તેની ઉચ્ચતર શાખામાં ૬૪૧ જગ્યાઓમાંથી ૧૫૮ (હિન્દીઓને માટે ખાસ રાખવામાં આવેલી છઠ્ઠા ભાગની જગ્યાઓ) ને બદલે ફક્ત ૧૦૮ જગ્યાઓ હિન્દીઓ માટે રાખવામાં આવશે. કમીશનરોએ ભલામણ કરી, અપાવી જોઈએ; હિન્દી પ્રધાને કહ્યું, અપાય. “ આપણને ૧૦૮ જગ્યાઓ અપાય,

સરકારની મુનસફી ઉપર તે રાખવામાં આવ્યું છે, અને તેનો શું અર્થ થાય છે તે આપણે જાણીએ છીએ. આ ૧૦૮ જગ્યાઓમાંથી આપણને મળતી ફર એક જગ્યાએ યુરોપીય અમલદારી વર્ગને અર્થો ડઝન મળશે. ” કમીશને સ્પષ્ટ રીતે હિન્દીઓની સ્થિતિ વધારે ખરાબ બનાવી છે, અને જૂની ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીના અમલદારતાં તાજાં—તે તાજાં નથી પણ નોંધરશાહી સરકાર છે—હિન્દને માટે વધારે ખરાબ નીવડ્યો છે, તેનાં ઘણાં ઉદાહરણોમાંનું આ એક ઉદાહરણ છે. મી. જૉન આદમ અને રા. અલી મહમ્મદ ભામણએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યા પછી તે ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો. ।

સત્તાવાર અહેવાલ કહે છે કે, “ હિન્દમાં એવો સંશય ફેલાવા લાગ્યો છે કે, આપણી તરફ ઇંગ્લાંડની રાજનીતિ બદલાતી જાય છે, અને ભૂતકાળમાં જે ઉમદા અને ઉચ્ચ આશયોથી બ્રિટિશ નામ જળાણી રહ્યું હતું તે આશયોથી હવે તે નીતિ પ્રેરાતી નથી. ” તે સમયે લખાયા ત્યાર પછીથી ૨૬ વર્ષો દરમિયાન તે સંશય વધી ગયો છે. એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવાની ભૂલામણ કરનાર ૧૮૬૦ ના કમીશન તરફ રા. અલિ મહમ્મદ ભામણએ આંગળી કરી. આ સંબંધમાં લૉર્ડ સ્ટેન્લીએ કહ્યું હતું કે,

“ હિન્દ અને ઇંગ્લાંડમાં પરીક્ષાઓ લેવાનું કાર્ય સ્થેલાઈથી થઈ શકે એવું છે, તેની ના પાડવામાં વસ્તુતઃ સરકારે પોતાના ખરડાના જાહેર દરેલા મુખ્ય ઉદ્દેશોમાંનો એક ઉદ્દેશ સરકાર નકારી રહી છે, અને અત્યાર સુધીની જેમ સીવીલ સર્વિસ અંગ્રેજોને માટે જ રાખી રહી છે, એવી મારી પ્રતિતિ જાહેર કર્યા વિના હું રહી શકતો નથી. પરિણામ અન્યાયયુક્ત છે, અને હું માનું છું કે, અનિષ્ટકર છે. ” વળી લૉર્ડ સ્ટેન્લીએ વિરોધ કહ્યું હતું કે, “ દાખલા તરીકે આપણે ધારીએ કે, આ પરીક્ષાઓ અહીંયાં લંડનમાં લેવામાં આવે તેને બદલે તે કલકત્તામાં લેવામાં આવે; વાડ, એક જગ્યા મેળવવાના સંભવને માટે તે દેશમાં કદાચિત્ જો કે ત્રણ વર્ષો ગાળવાને માટે કેટલા અંગ્રેજો ત્યાં જશે, અથવા કેટલા પોતાના પુત્રોને મોકલશે ? તેમ છતાં, બરોબર તેજાજ માર્ગ

હિન્દના દેશીઓને માટે લેવાવાની દરખાસ્ત યદ્ય છે. " હિન્દમાં એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવાવી જોઈએ એ નિર્ણય પર કમીશનરે આબ્યા તે સમયે આ અભિપ્રાયો દર્શાવવામાં આબ્યા હતા, અને તેમણે ૧૮૬૦ માં જે નિર્ણય કર્યો હતો તેનાથી આપણે કાંઈપણ વધતું જોઈએ માગતા નથી; અને હવે ૨૯ વર્ષો વહી ગયાં છે, અને ઇંગ્લાંડના એક શાળા મુત્સદ્દીએ જે આશાઓ બતાવી હતી અને એક પાર્લામેન્ટરી કમીશને તેમને અનુમોદન આપ્યું હતું, અને આપણાં કૃપાવંત મહારાણીનાં ગૃહીર વચનો પર તે આશાઓનો પાયો રચાયો હતો તે આશાઓ હજી સફળ થઈ નથી. હું જાણું છું કે, એવા અધમ માણસો માણસ પડ્યા છે-તેઓ પોતાની રાણીના તેમજ દેશના પણ દ્રોહી છે-જેઓ કહે છે કે, આપણાં બહાલાં મહારાણીના શબ્દો વચનો રૂપે ન હતાં-તે કદત લાગણીભર્યાં થયો હતાં, અને તેમનો અમલ કરવાનો ઇરાદો કદાપિ રાખવામાં આવ્યો ન હતો. પરંતુ એક પ્રમાણિક અંગ્રેજ મુત્સદ્દીએ આ હીચકારી ચીજની ગણના કેવી કરી? કોર્ડ રીપને શું કહ્યું ?

“ તે દસ્તાવેજ (નામદાર મહારાણીના ઢંઢેર) તદ્દનામું નથી, તે રાજકૌશલ્ય દર્શાવનાર દસ્તાવેજ નથી; તેમાં રાજ્યવહીવટના સિદ્ધાંતો નહોતે કરવામાં આવ્યા છે; જો તે કોઈ પણ પ્રકારે બંધનકારક હોય તો જે સર્વને તે સંબોધવામાં આવ્યો છે, તે સર્વને બંધનકારક છે. તેથી કરીને સર જેમ્સ સ્ટીફને જે મતને પોતાની સત્તાની મંજૂરી આપી છે તેને મારા સઘળા સામર્થ્યપૂર્વક નકારવાને હું બંધાયેલો છું. મારાં મહારાણીના ઓહા સાથે અને મારા દેશના માન સાથે તે મને અસંબોધ લાગે છે, અને જો ઇંગ્લાંડની સરકાર એક વેળા તેનો સ્વીકાર કરે અને તદ્દનુસાર કાર્ય કરે તો આપણી સત્તાનાં મૂળ કાપી નાખવાને અને આપણો ન્યાયપૂર્ણ પ્રભાવ નષ્ટ કરવાને બીજી કોઈ ચીજ કરતાં તે વધારે કાર્ય કરશે. ”

રા. ગોખલેએ “ નામચીન અથવા બદનામ-

ચીન અંગ્રેજ ન્યાયાધીશ ” જેને કહ્યો હતો તેનું નામ સર જેમ્સ સ્ટીફને જેમ્સ સ્ટીફને હતું. પરંતુ છેવટે, સર જેમ્સ ખરે પડ્યો છે.

ત્યાર પછીથી ૬ ફા ડરાવમાં આપણો ન્દો મિત્ર હથીયારખાનીનો કાયદો લેવામાં આવે છે, આ વર્ષે ઘણી કાળજીપૂર્વક તેની શબ્દ-રચના કરવામાં આવી હતી. મી. જૈન આદમે તેની દરખાસ્ત સુક્રી, લાલા હરમગવાનદાસે તેને અનુમોદન આપ્યું, બીજા ત્રણ જણાઓએ તેને વિરોધ અનુમોદન આપ્યું અને તે સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

સાતમો ડરાવ બાણ યેકુંકલાલ સેને રજૂ કર્યો. તે વખતે તેમણે વિદ્વતા અને વિચારપૂર્ણ ભાષણ આપ્યું, અને પ્રશ્નની ઐતિહાસિક બાજુ બતાવી; તેમણે બતાવી આપ્યું કે, ૧૮૬૦ માં દુષ્કાળ પડ્યો તેથી એક કમીશન નીમવામાં આવ્યું, તેણે કાયમની જમાબંદીની તરફેણમાં રીપોર્ટ કર્યો, અને ૧૮૬૨ માં હિન્દી પ્રધાનતા ખરીતામાં તે ભલામણ પસંદ કરવામાં આવી. તથાપિ, તે વાત ત્યાંજ રહી. રા. એસ. સુબ્રમન્ય આયરે અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, પંદર વર્ષ પૂર્વે “ એક અવિચારી પગે ” મેં મારાં નાણાં જમીનમાં રોક્યાં હતાં. મને જણાયું કે, બ્યાવહારિક રીતે સઘળા સુધારા પર દર નાખવામાં આવે છે, તેથી મેં મારા વ્યવસ્થાપકને જમીન સુધારવા માટે એક રૂપીઓ ખર્ચવાની પણ ના પાડી. વારંવાર જમાબંધી થાય તેથી સુધારા કરવામાં આવે તે અટક્યા, અને જમાબંદી ખાતાના છુપા દુકમો સામે અદાલતોમાં કાંઈ પણ આશ્રય મળી શકતો નહિ. મુંશી સદર-હદ્-દીન અહમદે અનુમોદન આપતાં મી. કોલ્વીને-પાછળથી કોંગ્રેસની સામે તીવ્ર વિરોધ કરનાર સર ઓક્લેન્ડ કોલ્વીન-કરેલી નવી જમાબંદીનો દાખલો આપ્યો. તેમાં તેણે સરકારી મહેસુલની આંકણી એક ગામમાં કરી હતી તે ગામની કુલ્લ એકંદર નીપજ કરતાં પણ વધારે હતી. મી. કોલ્વીને કાંઈ સાંભળ્યું નહિ ત્યારે તે બાપડા જમીનદારે એક અરજ આપી જણાવ્યું કે, “ મારા વયોવૃદ્ધ પિતાએ પોતાના મરણપૂર્વે ભવિષ્યવાણી લાખી હતી કે, એક જમાબંદી અમલદાર એવો આવશે,

કે, તેના સમયમાં લોકો એટલા બધા હુઝી અને ગરીબ બની જશે કે તેમનાં ગૃહોમાં દાણા પીસવાની ચક્કીનો અવાજ સંભળારો નહિ, કે દીવાનો પ્રકાશ જોવામાં આવશે નહિ, અને એમ બનશે ત્યારે મારે માટે હતમ કાર્ય એ છે કે, મારા ગામપરના સર્વ હક્કો અને હિતો સરકારને આપી દેવાં, અને લીજારી બનવું. ” તેથી સર્વ મહેસુલી કાગળીયાંમાં મી. કોલ્લીનરું પોતાનું નામ ચઢાવવાની મેં વિનતિ કરી. બીજા ઘણા પોતાપોતાના અનુમતિ પ્રમાણે જોડ્યા, અને જમાખંદી અમલદારના અજ્ઞાનની ફર્યાદો કરી. “ દીવાની મુકદ્દમે મંડાય નહિ-ઉપાય નથી અને ન્યાય નથી. ” એક જણે કહ્યું કે, મારા મહેસુલમાં નિર્દય રીતે પુષ્કળ વધારો કરવામાં આવ્યો તેથી મેં પોતાનાં ખેતરો જોવાની અને ત્યાંજ પોતાને જે કહેવાનું હોય તે સાંભળવાની વિનતિ કરી, ત્યારે પેલા અમલદારે કહ્યું કે, “ એવી વાત માટે મને સમય નથી. ના, ગરીબ લોકો પાસેથી નાણાં ઓઠાવ્યા વિના બીજી કોઈ ચીજને માટે તેમને સમય મળતો નથી. ” અને એ પ્રમાણે રોકપૂર્ણ ક્યા ચાલુ રહી; પૂર્વકાળમાં જમીન આંકણીમાં પ્રત્યેક ચીજનો સમાવેશ થઈ જતો, પરંતુ હવે:

“ વાસણમાં પાણી તો તેટલું જ છે, પરંતુ ખડેલાં જ્યારે એક કાણું હળું ત્યારે આજે છ કાણાં છે, તેમની વાટે તે બદાર વહી જાય છે. ”

“ આપણી પાસે પુષ્કળ દોરહાંક હતાં, તેમને તંદુરસ્ત રાખવાને પુષ્કળ ઝાયર અને મીઠું મફત મળતાં. હવે જંગલ ખાતાએ સઘળી જમીન લઈ લીધી છે અને આપણી પાસે ઝાયર નથી, અને ભૂખે મરતાં દોર જ્યાં ખોરાક હોય ત્યાં ચાલ્યાં જાય, તો તેમને રૂબરૂમાં પૂરવામાં આવે છે, અને આપણા દંડ કરવામાં આવે છે. ”

“ આપણાં ઘરો, આપણાં હોળો, દરેક ખેતીવાડીના કામને માટે આપણને પુષ્કળ લાકડું મળતું; હવે તે સઘળું જંગલ ખાતાનાં તાળા હુકમીમાં રહે છે, અને પરવાનગી વિના જો વ્યાપજ તેને સ્પર્શ કરીએ તો આપણને દેરાન કરવામાં આવે છે, અને જો આપણે એક લાકડી જોઈતી હોય તો આપણને તે મળે તે પહેલાં

એક અમલદાર પાસેથી બીજા પાસે એક અઠવાડિયાની દોડાદોડી કરવી પડે છે, અને આપણને નાણાં આપવાં પડે છે, નાણાં આપવાં પડે છે, નાણાં આપવાં પડે છે. આપણી પાસે હથીયાર હતાં, અને આપણા પાકને તુકસાન કરનાર જંગલી પશુઓને આપણે ગોળી મારી શક્તા અથવા તેમનો નાશ કરી શક્તા, પરંતુ હવે આપણે માટે હથીયારખંધીનો કાયદો છે જેની રૂએ આપણા કીનારાએ પર ઉતરનાર કોઈપણ હબશી જદમાસ સંખ્યાબંધ હથીયારો ફેરવી શકે છે, પરંતુ આપણે ગરીબ ખેડૂતોને જંગલી જતાવરોથી આપણા નિર્વાહનું રક્ષણ કરવાનું હોય છે, તેમને વ્યાવહારિક રીતે કોઈ પણ હથીયાર ન રાખવાનો પ્રતિબંધ કરવામાં આવ્યો છે. ”

આ સંયોગોમાં ગામડાના લોકો વધારે ને વધારે ગરીબ બનતા જાય છે, અને જમીનની મહેસુલમાં વધારો થાય છે. કોઈને ક્યા નહિ આવે ?

ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

રા. ડી. ઇ. વામ્બાએ આઠમે ઠરાવ રજૂ કર્યો, તેને અનુમોદન આપવામાં આવ્યું, અને સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો. આ ઠરાવ ક્ષેત્રમંદ થયો તેને માટે મી. બેંડોને ધન્યવાદ થતે ર.

નવમે ઠરાવ અત્યંત બ્યાજબી હતો અને દિનંદના સારા રાજ્યવહીવટને માટે સંપૂર્ણ આવશ્યક હતો, પરંતુ દિનંદને તાજે પોતાના હાથ હેઠળ લીધું ત્યારથી હિન્દી કામકાજમાં દિવાને આમ રસ લેતી બંધ થઈ હતી. બાબુ રૂબરૂ. સી. બોનરજીએ દરખાસ્ત મુદ્દી અને રા. શર્દ-ઉદ્-દીને અનુમોદન આપ્યું. પંડિત મદન મોદન મોલવીયાએ ઉત્સાહપૂર્વક અને અત્તરકારક ભાષણ આપ્યું.

“ ઇસ્વીસન ૧૮૮૩ માં આમની સભાએ એવી મતલબનો ઠરાવ કર્યો કે, આ સભાના અભિપ્રાય પ્રમાણે દિનંદનો અર્થ યથાર્થને માટે શીઘ્ર પગલાં ભરવાની આવશ્યકતા છે. તે સમયના આગળા દિન્દી પ્રધાન લોર્ડ કીચ્ચર્ચીએ ૮ મી જુન ૧૮૮૩ ની તારીખના પોતાના

ખરીતામાં ખર્ચ કરી કરવાના વિષય પર બને તેટલું જલદી ધ્યાન આપવાનો હિન્દી સરકારને આગ્રહ કર્યો. તેમની પછીના બીજા હિન્દી પ્રધાન લોર્ડ રેન્ડોલ્ફ ચર્ચાએ ત્યાર પછી કહ્યું કે, “ખરેખર હિન્દની નાણાવિષયક સ્થિતિ અતિશય ગંભીર છે, અને તેની પર અત્યંત સાવધાનતાપૂર્વક વિચાર કરવાની આવશ્યકતા છે, અને મારા અભિપ્રાય અનુસાર દેવાળામાંથી બચવાને માટે અતિશય સખત કરકસરની આવશ્યકતા છે.” પરંતુ પાર્લામેન્ટનો અંકુશ ખેંચી લેવાયો છે તેથી હાલના ઉપ-પ્રધાનને તેનાથી અત્યંત ભિન્ન વલણ ધારણ કરવાની હિંમત આવી દેખાય છે. દિવાને આમમાં હિન્દી અંદાજપત્ર પર ગયે સમયે ચર્ચા થઈ હતી તે પ્રસંગે હિન્દમાં નિત્ય વધતા જતા ખર્ચને માટે ભયારે ક્યોદો કરવામાં આવી, ત્યારે સર જોર્જ ગોસ્ટે હિંમતથી જવાબ આપ્યો કે, “ખર્ચ વધ્યો છે, તે વધવો જોઈએ, અને તેમાં ઘટાડો થવો ન જોઈએ.” અને પોતાના આ અભિપ્રાયનું સમર્થન કરવાનો ચત્ત કરતાં તેણે કહ્યું કે, દેશનાં દૈનિક અને આબાદાની વધતાં જાય છે, હવે, ગૃહસ્થો, દેશમાં ખરેખર દૈનિક અને આબાદાનીમાં વધારો થાય છે એ જાણીને આપણા પોતાના કરતાં બીજા દેશને અધિક આનંદ ઉપજે નહિ. પરંતુ હુકાએ કહિન સત્ય ઘટનાઓનું સત્ય આવી આનંદજનક કલ્પનાઓથી આપણને દીક્ષાસો લેવાનો નિપેદ કરે છે. ઉત્સુકતાપૂર્વક આપણે સર્વ દિશાઓમાં દૃષ્ટિ કરીએ છીએ; ગામેમાં આપણે હંડા ઉતરીએ છીએ, આપણા બંધુઓ પોતાનાં ઘરો અને કુપડાંમાં ખરેખર જીવન કેવું ગાળે છે તે આપણે જોઈએ છીએ; અને સર જે ગોસ્ટના કથન અનુસાર જે વધતી જતી આબાદાની તેણે એટલે દૂરથી નિહાળી હતી તેનાં કાંઈ પણ ચિન્હો જોવાને જલ્દી, લોકો પહેલાંના કરતાં વધારે ગરીબ થતા લાગે છે, અને પોતાની ભતતને, પોતાની સ્ત્રીઓ અને બાળકોને નિર્વાહ કરવાની તેમની શક્તિ વધારે ને વધારે ઘસાતી જાય છે. અને ગૃહસ્થો, તેથી આપણે કહીએ છીએ કે, વર્તમાન સંચોળમાં ખર્ચનો વધારો અન્યાયયુક્ત છે, એટલું જ નહિ, પરંતુ ચોક્કસ

રીતે પાપપૂણું છે. જે પ્રજામાં દૈનિક અને આબાદાનીનો વધારો થયા પછી જોડે ખર્ચમાં વધારો થાય તો નિશ્ચય તે આદરણીય માંય, છેલ્લા પાંચ દશકામાં ઇંગ્લેન્ડમાં મહેસુલમાં મોટો વધારો થયો છે. પરંતુ ઇંગ્લેન્ડનાં દૈનિક અને બ્યાપારમાં મથક વધારો થયા પછીથી એવો વધારો થયો છે, અને તેની સામે કોઈ ઝાઝી ક્યોદ કરતું નથી. પરંતુ હિન્દમાં જોડે ખર્ચ વધતો જાય છે, ત્યારે સોડાની સ્થિતિ દિન પ્રતિદિન અવનત થતી જાય છે. આનો એક સાદો પણ જવાબ દઈ ન શકાય એવો મુક્તવેદ એ છે કે, સરકારની મહેસુલમાં હમણાં જે જે તાલ વધારો કરવામાં આવ્યો છે, લગભગ તે સર્વ હિન્દી લોકોની દૈનિક પ્રથમ આવશ્યકતાઓમાંથી બળપૂર્વક કઠોવવામાં આવ્યો છે. ફક્ત તાલમાં તાલ ઉઠાડીને લગભગ વધારવામાં આવેલા ખર્ચને પહોંચી જવાને માટે મીઠાપરનો કર વધારવામાં આવ્યો છે, જે ચીજ મધુધ્ય તેમજ દોરને માટે એકસરખી આવશ્યક છે; ધાસતેકને “ગરીબ માણસોનું તેલ” એવું ઉપનામ યોગ્ય અપાયું છે તેની પર કર નાખવામાં આવ્યો છે; વાયબ્રા પ્રાંતો અને અયોધ્યાની ભૂખે સરતી પેટપર બંધાઈ કર નાખવામાં આવ્યો છે; અને કુષ્કળ રક્ષણ ફંડ લઈ લેવામાં આવ્યું છે, જે ફંડ તંગી અને કુષ્કળતા સમયમાં સુરક્ષીઓને પહોંચી જવાને માટે ખાસ એકું કરવામાં આવ્યું હતું, અને ત્રણ વાયસરોયોએ તેને સ્પર્શ નહિ કરતાં અલગ રાખવાનાં વચનો આપ્યાં હતાં.

કરાવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

મુંબાઈના માલ શેરીફ રા. જે. યુ. ચંદ્રિકે મુંબાઈના ગવર્નર લોર્ડ રેનો ઉપકાર માનવાનો દશમો કરાવ રજૂ કર્યો. તેમણે સાક્ષી પૂરી કે, લોર્ડ રે એ હિન્દીઓની ઇચ્છા અનુસાર નીમણું કરી હતી; તેણે રા. રાનડે, રા. દાશભાઈ નવરોઈ, રા. તેલંગ, રા. દયારામ જેઠમલ, રા. શ્રીરોઝલાલ મહેતા, અને બીજાઓને નીમ્યા હતા; “આવાં હડાળણુ અને નિષ્પક્ષપાત પહેલાં દરેક બતાવવામાં આવ્યાં ન હતાં.” આન. રા. શંકરજી

નાયરે અતુમોદન આપતાં ઇચ્છુ' કે, સુખાઈના જેવું સદ્ભાગ્ય અન્ય પ્રાંતોને પ્રાપ્ત થાય; રા. એચ. એ. વાડિયાએ ઇચ્છા દર્શાવી કે, લૉર્ડ રે વાયસરોય ખતીને પાછો આવે, અને ખીલ્તોએ વિશેષ અતુમોદન આપ્યું, અને તાળીઓની ગર્જનાપૂર્વક ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યા.

મી. ચાર્લ્સ નોર્ટને અગિયારમો ઠરાવ રજૂ કર્યો, કેમકે એક ભૂલને લીધે વિષય નિર્ણાયક સભા વહેલી સમાપ્ત થઈ ગઈ હતી; અને ખારમા ઠરાવમાં મી. એ. એ. હુમ્મી જનરલ-સેક્રેટરી તરીકે ફરીથી ચુંટણી કરવામાં આવી.

તેરમો ઠરાવ બંધારણ વિષે હતો, અને ભવિષ્યની કોંગ્રેસમાં પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા ૧૦૦૦ સુધીની સુકરર કરવામાં આવી. રૂ. ૪૫,૦૦૦ ની રકમને માટે વિનંતિ કરવામાં આવતાં રૂ. ૬૦૦૦ થી વધારે રોકડા આપવામાં આવ્યા અને અર્ધા કલાકમાં રૂ. ૫૬,૨૨૬ ભરવાનાં વચનો અપાયાં. પછી તે ઠરાવ પસાર થયો. ચૌદમા અને પંદરમા ઠરાવો જલદી પસાર કરવામાં આવ્યા-પંદરમામાં કોંગ્રેસને માટે ઇંગ્લાંડથી આવવાને માટે સર વિલિયમ વેડરબર્નનો આભાર માનવામાં આવ્યો હતો. પછી સ્વાગત સભાનો આભાર માની પંચમ કોંગ્રેસ વિસર્જન કરવામાં આવી.

ઠરાવ.

૧ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, અહીયાં મળેલી આ કોંગ્રેસનીવતી મી. આર્લ્સ ઇંડ્લો એમ. પી. ને એક માનપત્ર આપવું, અને તે માનપત્ર ધડવાને માટે મી. આદમ, રા. ફીરોઝશાહ મહેતા, અને બાણુ ડગલ્યુ. સી. જોનરજીની એક કમિટી નીમવામાં આવે છે.

પ્રતિનિધિત્વ.

૨ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, કાયદા અને કાનૂનો ધડનારી ગવર્નર-જનરલની ધારાસભા અને પ્રાંતિક ધારાસભાઓના સુધારા અને પુનઃ રચના માટે નીચેની યોજનાનું ખોખું મંજૂર કરવામાં આવે છે, અને આ કોંગ્રેસના પ્રયુક્ત આ કોંગ્રેસની માનપૂર્ણ વિનંતિપૂર્વક આર્લ્સ ઇંડ્લો એસ્કવાયર

એમ. પી. ને સોંપવું કે, યોજનાના આ ખોખામાં દર્શાવ્યા મુજબ તેમણે એક ખરેખર ધડાવવાની અને તેને બ્રિટિશ હિવાને-આમમાં દાખલ કરવાની કૃપા કરવી.

યોજના.

(૧) વડી અને પ્રાંતિક ધારાસભાઓમાં અનુક્રમે બેસતારા સભ્યોની સંખ્યામાંથી ઓછામાં ઓછા અર્ધા ચુંટાવા નેહએ, વધારેમાં વધારે ચોથા ભાગના ઓછાની રૂએ બેસે, અને બાકીનાઓ સરકાર તરફથી નીમાય.

(૨) ચુંટણીને માટે મહેસુલી જલ્લાઓના ભાગ કાયમ રાખવા.

(૩) બ્રિટિશ પ્રજાના ૨૨ વર્ષની ઉપરના, અમુક લાયકાતો ધરાવતા હોય અને અમુક અયોગ્યતાઓ વાળા ન હોય (તે બંને હવે પછી નક્કી કરવામાં આવશે) એવા સર્વ પુરૂષો મતદારો બનશે.

(૪) જલ્લાની કુલ દર દર લાખ વસ્તીએ ૧૨ ના દર પ્રમાણે, સ્થાનિક પરિસ્થિતિ અનુસાર એક અથવા વધારે મતદાર મંડળોમાં ફરેક જલ્લાના મતદારો પ્રતિનિધિઓ ચુંટશે, એવા પ્રતિનિધિઓમાં અમુક લાયકાતો હોવી નેહએ, અને અમુક અયોગ્યતાઓ હોવી ન નેહએ, જે બંને હવે પછી નક્કી કરવામાં આવશે.

(૫) પ્રત્યેક મતદાર મંડળની હકુમતમાં આવેલા સર્વ જલ્લાઓ તરફથી આ પ્રમાણે ચુંટાયલા સર્વ પ્રતિનિધિઓએ મતદાર મંડળની હકુમતની કુલ પચાસ લાખ વસ્તીએ ૧ ના દરે વડી ધારાસભાના સભ્યોની ચુંટણી કરવી, અને મજૂર કુલ દર લાખ વસ્તીએ ૧ ના દરે પોતાની પ્રાંતિક ધારાસભાના સભ્યોની ચુંટણી કરવી, તે એવી રીતે કે, જ્યારે જ્યારે પારસીઓ, ખ્રીસ્તીઓ, મહોમેદનો અથવા હિન્દુઓની લઘુમતી હોય તે પ્રાંતિક ધારાસભામાં ચુંટાયલા પારસીઓ, ખ્રીસ્તીઓ, મહોમેદનો અથવા હિન્દુઓની કુલ સંખ્યાનું પ્રમાણ એવા મતદાર મંડળની હકુમતમાં આવેલી તેમની વસ્તીનું જે પ્રમાણ તેજ હકુમતમાં આવેલી કુલ સંખ્યા

સાથે સરખાવતાં હોય તે પ્રમાણથી ઓછું નહિ થાય. ખંને ધારાસભાઓના સભ્યોમાં અમુક યોગ્યતાઓ હોવી જોઈએ અને અમુક અયોગ્યતાઓ હોવી ન જોઈએ, જે ખંને હવે પછી નક્કી કરવામાં આવશે.

(૬) સઘળી ગ્રુપ્પીઓ ગ્રુપ્ત રીતે યશે:

૧૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ખીજ ઠરાવમાં ધારાસભાઓની પુનઃ રચનાની જાળનાનું ખોખું આપવામાં આવ્યું છે તેમાં.

(૬) મતદાર,

(ખ) પ્રતિનિધિ,

(ગ) પ્રાંતિક ધારાસભાના સભ્ય,

(ઘ) વડી ધારાસભાના સભ્ય,

ખનવાની આવશ્યક યોગ્યતાઓ, અને તેમ ખનતા અટકાવનારી અયોગ્યતાઓ, જે પ્રત્નો એમને એમ રહેવા દેવામાં આવ્યા છે તે નક્કી કરવાની સૂચનાઓ વિધયનિર્ણયક સભાને આપવી, અને આર્ક્ષ ઍક્સો એસ્કવાયર એમ. પી. ને જે ખરડો ઘડવાની વિનંતિ કરવામાં આવી છે, તેને માટે તેમને પોતાનો રીપોર્ટ મોકલી આપવો.

પહેલાંના ઠરાવોનું સમર્થન.

૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ હાલની કોંગ્રેસ પહેલાંની કોંગ્રેસોએ પસાર કરેલા નીચેના ઠરાવોનું આ ઠરાવથી સમર્થન કરે છે, અને તેમનો સ્વીકાર કરે છે:

(૬) કારોબારી અને ન્યાયખાતાને સંપૂર્ણ રીતે નૂદાં પાડવાની (તે એવી રીતે કે, કોઈ પણ પ્રકારે એકજ અમલદારને એ ખંને ખાતાંની ફરજે એક સાથે મળે નહિ) તાકીદની આવશ્યકતા છે.

(ખ) દેશના ધણા ભાગોમાં જ્યુરીની પદ્ધતિથી કામ ચલાવવામાં આવતું નથી, ત્યાં તે પદ્ધતિ દાખલ કરવાની આવશ્યકતા છે.

(ગ) જ્યુરીઓએ નિર્દોષ ઠરાવ્યાના ચુકાદા આપ્યા હોય તે ચુકાદા રદ કરવાની સત્તા પ્રથમવાર ૧૮૭૨ માં હાથ કોટેને આપી તે પાછી ખેંચી લેવાની આવશ્યકતા છે.

(ધ) વોરંટવાળા ચુકદમાઓમાં મેજસ્ટ્રેટો પાસે પોતાની સામે કામ ચલાવવાને બદલે તેમને સેશન્સ કોર્ટમાં મોકલવા એવી માગણી આરોપીઓ કરી શકે એવી કલમ ફોજદારી કામ ચલાવવાની રીતના કોડમાં નાખવાની આવશ્યકતા છે.

(ચ) હિન્દમાં પોલીસ વહીવટની વર્તમાન પદ્ધતિ અત્યંત અસંતોષકારક છે, અને તેમાં મૌલિક સુધારો કરવાની સંપૂર્ણ આવશ્યકતા છે.

(છ) હિન્દમાં લશ્કરી કોલેલે સ્થાપવી, ન્યાં કાયદાની વ્યાખ્યા પ્રમાણે હિન્દના દેશીઓને હિન્દી ફોજના અમલદારો તરીકે લશ્કરી કારકીર્દિને માટે કેળવવામાં અને તાલીમ આપવામાં આવે અને આવશ્યક લાગે એવા નિયમો અને બંધનો હેઠળ દેશના હિન્દી રહેવાસીઓને માટે સ્વયંસેવકો ખનવાની એવી પદ્ધતિ દાખલ કરવાની સત્તા આપવી કે, કોઈ અણીને પ્રસંગે તેઓ સરકારને સહાય આપવાને સક્તિવાન બને.

(જ) આવકવેરાનો વહિવટ-ખાસ કરીને એક હજાર રૂપીઆથી ઓછી આવકોપરના વેરાનો વહીવટ અત્યંત અસંતોષકારક છે, અને વેરો નાખવાને માટે ઓછામાં ઓછી રકમ (હજારની) ઠરાવવાની આવશ્યકતા છે.

(ઝ) હમણાંનું વલણ દેખાય છે તે પ્રમાણે કેળવણીની સર્વ શાખાઓમાં જાહેર ખર્ચ ઘટાડવાને બદલે તેમાં વધારો કરવામાં અત્યંત મહત્ત્વ છે, અને આમાંની એક અત્યંત આવશ્યક શાખા-પારિભાષિક કેળવણીને ઉત્તેજન આપવાનાં વિચારથી દેશની વર્તમાન ઔદ્યોગિક સ્થિતિની તપાસ કરવાને માટે એક મિશ્રિત કમીશન નીમવાની આવશ્યકતા છે.

(ટ) સંપૂર્ણ શાંતિના સમયમાં મીઠાપરના વેરામાં હમણાં વધારો કરવામાં આવ્યો છે, તે હંધી રાજ્યનીતિ અને અન્યાયનું દેખ છે, અને આ વેરો તત્કાળ ઘટાડવાની તાકીદની આવશ્યકતા છે, અને એ પ્રમાણે જે ખોટ જાય તે પૂરવાને માટે કીમત પ્રમાણે હલકાં આયાત વેરા ફરીથી નાખવા.

(ઠ) દેશના લશ્કરી ખર્ચમાં ચાલુ વધારો થાય છે તેને બદલે તેને ઘટાડવાની આવશ્યકતા છે.

મિત્રતા.

(૪) ઠરાવે કરવામાં આવે છે કે, દિવાને આમમાં હિન્દી એકસાઈજ પ્રશ્નપર ચર્ચાની ચર્ચાના સંબંધમાં મેસર્સ કેપન અને સ્મીથ અને તેમની સાથે મત આપનાર સભ્યોનો આ કોંગ્રેસ આ ઠરાવથી અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માને છે, અને પોતાની એકસાઈજ અને આળસથી પદ્ધતિઓમાં સુધારો કરવાને માટે જે કાંઈ ક્યું છે તેની સંપૂર્ણ કદર કરવા છતાં પોતાની અંતઃકરણની આસા દર્શાવવાની ઇચ્છા રાખે છે કે, દિવાને આમનો ઠરાવને સંપૂર્ણ રીતે અમલમાં મુકતાં વિરોધ સમય ગુમાવશે નહિ.

નહેર નોકરી.

૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દી સીવીલ સર્વિસની હરીફાઈની પરીક્ષાને માટે ઉચ્ચ રતી હદ ૧૯ થી વધારીને ૨૩ કરવાને માટે આ કોંગ્રેસ નામદાર. મહારાણીની સરકારનો આભાર માને છે, પરંતુ નહેર નોકરીના પ્રશ્ન સંબંધે સરકારના બાકીના હુકમોએ સર્વત્ર નિરાશા ફેલાવી છે તે ભારપૂર્વક આ ઠરાવથી દર્શાવે છે. (તે હુકમોનું ચાકુ પરિણામ એ છે કે, હિન્દની લોકોની પહેલાંની જે સ્થિતિ હતી તેના કરતાં તેમને વધારે ખરાબ સ્થિતિમાં મુકવા.) અને પ્રભુની પ્રતિતિ એકવાર ફરીથી નહેર કરે છે કે હિન્દમાં નહેર નોકરીની સર્વ સીવીલ શાંખાઓ માટે સઘળી પરીક્ષાઓ હમણાં ફક્ત ઇંગ્લેન્ડમાં લેવાય છે, તેને બદલે એક સાથે હિન્દ અને ઇંગ્લેન્ડમાં લેવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી આ બાબતમાં હિન્દને ખરા ન્યાય મળશે નહિ.

લશ્કર વિષયક.

૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પ્રભુની વફાદારી, હાથીચરખાનીના કાયદાનો (૧૮૭૮ નો ૧૧ મો કાયદો.) બહિષ્કાર કરવામાં આવે છે. તે પ્રમાણે તેમને ભોગવવી પડતી હાડમારીઓ, અને તેથી તેમનું ચતુર અયોગ્ય અપમાન એ સર્વે જોતાં આ કાયદા હેઠળ કરવામાં આવેલા નિયમો સરકારે એવી રીતે ફેરવવા જોઈએ કે,

હાથીચારો રાખવા અને ધારણ કરવા વિષેનાં સર્વ બંધનો હિન્દમાં રહેતા અથવા હિન્દની મુલાકાતે આવતા સર્વ લોકોને એક સરખી રીતે લાગુ પડશે; જ્યાં જ્યાં જંગલી જનાવરો નિયમિત રીતે મનુષ્યોની જાંદગી, ટોરહાંક અથવા પાકનો નાશ કરતાં હશે ત્યાં ત્યાં હાથીચારો રાખવા અને ધારણ કરવાના પરવાના ઉદારતાપૂર્વક અને સામાન્યતઃ વહેંચવામાં આવશે, અને નિયમો અનુસાર આપવામાં આવેલા સઘળાં પરવાના સદાને માટે આપવામાં આવશે, જે પ્રાંતિક હકુમતમાં તે આપવામાં આવ્યા હોય તે આખા પ્રાંતમાં તે ચાલશે, ફક્ત દુરુપયોગનો પુરાવો મળશે તોજ તે રદ કરવામાં આવશે. અને દર વર્ષે અથવા દર છ માસે તે નવેસર કહાવવા નહિ પડે.

કાયમની જમાબંદી

૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, બ્યાવહારિક કાર્ય કરી રાકાય એવી રીતે કાયમની જમાબંદીના વિષયપર એકવાર ફરીથી વિચાર ચલાવવાનો સરકારને આગ્રહ કરવો, જેથી ફરીને કમમાંકમ દેશના વસ્તીથી ભરપૂર અને સારી રીતે ખેડાયેલા પ્રદેશોમાં સરકારી જમીનની મહેસુલની માગણી વિશેષ નિલંબ વિના મુકરર અને કાયમ બને.

ચાંદી પરના વેરા.

૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ચાંદીની કીમત ઘટી ગઈ છે અને હિન્દી રૂપીઆના હુકીઆમણની (એક્સચેન્જ) કીમતમાં ઘટાડો થયો છે તે જોતાં ચીને બનાવવાને માટે ચાંદીની વપરાશ સામે કોઈ પણ પ્રકારના અંતરાયો બ્રિટિશ સરકારે રાખી મુકવા તેમાં રાજનીતિ નથી; અને હિન્દ તરફ ન્યાયના એક કાર્ય તરીકે નહિ, (જે બાબત તરફ નામદાર મહારાણીના પ્રધાનોનું વારંવાર લેક્ષ એવવામાં આવ્યું છે) પરંતુ નામદાર મહારાણીની બ્રિટિશ તેમજ હિન્દી પ્રભુતાં હિતોને માટે એક આવશ્યક કાર્ય તરીકે નામદાર મહારાણીની સરકારને મજબૂત આગ્રહ કરે છે કે, પાટના પરના વેરા તત્કાલ

કાઠી નાખવા લેઈએ, અને છાપ મારવાનું કાર્ય એન્ડ્રીયુક બનાવવું લેઈએ.

હિન્દની ક્યારંદો.

૯. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ માનવર્ગિક અંતઃકરણની આસા દર્શાવે છે કે, દિવાને આમમાં હિન્દી અંદાજપત્ર કમિટીમાં રજુ કરવાને માટે મી. સ્પીકર પોતાની ખુરશી પરથી ઉભા થાય તે પહેલાં તે માનવર્ગ દિવાને આમના સભ્યોને હિન્દના દેશીઓની ક્યારંદોની કાંઈ બાબત કહેવાનો પૂર્વે દક્ક દત્તો તે દક્ક હિન્દની પ્રજાના કિતને માટે સભ્યોને પાછા આપવો, અને અંતઃ કરાવપૂર્વક વિચાર રાખે છે કે ભવિષ્યમાં દિવાને આમ વાર્ષિક હિન્દી અંદાજપત્ર પર એવી તારીખે વિચાર ચલાવશે કે, તેથી તેની પર સંપૂર્ણ અને પૂરેપૂરી ચર્ચા થાય, અને વિશેષમાં પ્રમુખ સર વિલિયમ વેટરર્ન જોરોનેટને સત્તા આપે છે કે, આ કરાવના કાબ્દો અતુસાર દિવાને આમમાં રજુ કરવાને માટે આ કોંગ્રેસના નામમાં અને કોંગ્રેસની ની અરજ પર રાહી કરવી.

કોંગ્રેસ બંધારણ.

૧૩ કરાવ કરવામાં આવે છે-

(ક) કે, આ વર્ષે એકા મહોલા પ્રતિનિધિઓની મોટી સંખ્યા લેતાં અને એ સંખ્યા પ્રતિવર્ષે વધતી જશે એવો સંકલ્પ બૂતકાળના અનુભવ પરથી લાગતાં, હવે પછી પ્રત્યેક કોંગ્રેસ મંડલમાંથી તે મંડલની દર દર લાખની વસ્તીએ પાંગ પ્રતિનિધિઓ લેવા પ્રત્યેક મંડલની સ્ટેન્ડીંગ કમિટીની હુકમતમાંથી એટલા પ્રતિનિધિઓ જુટવાનો અધિકાર હાથ તે પ્રતિનિધિઓ પોતાને જેમ વધારે લાભદાયક લાગે તે પ્રમાણે ભૂદા ભૂદા મતદાર વિભાગોમાં વહેંચી નાખે.

(ખ) મી. છુમ્તા ઇંગ્લાંડ જવાની તારીખથી માનનીય પંડિત અયોધ્યાનાથને સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરી નીમવામાં આવે છે, અને તેમને આવશ્યક લાગે તે પ્રમાણે મદદનીશ સેક્રેટરીઓ, કારકુનો રાખે તેને માટે તથા ટપાલ ખર્ચ, તાર ખર્ચ અને છાપકામના ખર્ચને માટે રૂ. ૫૦૦૦

કાઠી આપવામાં આવે છે, અને વિશેષ સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરીના બાજુ ડબલ્યુ. સી. જોનરજને બંગાલના સ્ટેન્ડીંગ કોંગ્રેસ, રા. કીસાજશાહ એતાને મુંબાઈના સ્ટેન્ડીંગ કોંગ્રેસ, રા. જાનન્દ માર્કુને મદ્રાસના સ્ટેન્ડીંગ કોંગ્રેસ નીમવામાં આવે છે.

(ગ) કોંગ્રેસના બંધારણ અને કામકાજને માટે જે કામચલાઉ નિયમો ઉપર મદ્રાસમાં પ્રથમ વિચાર કરવામાં આવ્યા હતા, અને જે સંબંધમાં વખતોવખત ફેરફાર વધારાના નિયમો લખાવવામાં આવ્યા છે, તેમનીપર આગતા વર્ષમાં ભૂદી ભૂદી સ્ટેન્ડીંગ કોંગ્રેસ કમિટીઓએ સંપૂર્ણ વિચાર કરવો, અને કોંગ્રેસની આગામી બેઠકમાં તેમને વિષે ચોક્કસ પગલાં બરવાં.

(ઘ) ઇંગ્લાંડમાં નેશનલ કોંગ્રેસ એજન્સીતાં કાર્યોપર દેખરેખ રાખવા અને તેને સન્માર્ગે દોરવા અને તેના ખર્ચેપર અંકુશ રાખવાને માટે સર ડબલ્યુ. વેટરર્ન જોરોનેટ, અને મેસર્સ ડબલ્યુ. એસ. કેઇન, એમ. પી., ડબલ્યુ. એસ. ગ્રાઇટ મેક્લેરન એમ. પી., જે. ઇ. એક્લીસ. એમ. પી., દાદાગાઇ નવરોજ અને જ્યોર્જ યુલ (તેમની સંખ્યામાં વધારો કરવાની સત્તા સાથે) ની એક કમિટીની નીમણુંક આ કરાવથી આ કોંગ્રેસ મંજૂર કરે છે, અને આ મુદ્દાઓ તથા સેક્રેટરી મી. ડબલ્યુ. કીચી સી. આઇ. ઇ. નો તેમણે હિન્દની કરેલી સેવા બદલ અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માને છે.

(ચ) આ કોંગ્રેસના અધિપ્રાયો ઇંગ્લાંડમાં દર્શાવવાને માટે અને કોંગ્રેસે જે રાજકીય સુધારાનો પક્ષ કર્યો છે તે તરફ ઇનિશિ નહર પ્રવૃત્તિ લક્ષ જોવાને માટે મી. જ્યોર્જ યુલ, મી. એ. આ. છુમ્, મી. આદમ, મી. ચાર્લ્સ નોર્ટન, મી. જે. ઇ. હાવર્ડ, રા. કીસાજશાહ એતા, બાજુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજ, બાજુ મનમોહન ધોપ, રા. શર્ફ-હુ-હીન, રા. એન. સુબોલકર અને બાજુ ડબલ્યુ. સી. જોનરજની આ કોંગ્રેસ વિધિસર નીમણુંક કરે છે.

(છ) આવતા વર્ષમાં આ દેશમાં અને ઇંગ્લાંડમાં કોંગ્રેસના કાર્યને માટે ખર્ચ કરવાને રૂ. ૪૫,૦૦૦ ની રકમ એકઠી કરવી, અને ભૂદી

બ્રહ્મી સ્ટેન્ડીંગ કમિટીઓએ અનુક્રમે પોતાને કાળે આવેલી રકમો જનરલ સેક્રેટરીને મોકલી આપવી, તેમાંની અર્ધી ત્રણ માસમાં અને બાકીની છ માસમાં.

કોંગ્રેસનો આભાર.

૧૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હોર્ડ્સ રેનો જવાનો સમય નજીક આવે છે તે ભેતમાં મુંબાઈ ઇલાકામાંજ નહિ, પરંતુ આખા હિન્દમાં હોર્ડ્સ રેના રાજ્યતંત્રના સામર્થ્ય, સંગીનતા અને નિષ્પક્ષપાતનો ઉચ્ચ અભિપ્રાય ધરાવવામાં આવે છે, અને હિન્દી અભિલાષીઓ અને પ્રયત્નો તરફ તેમણે સદા દીક્ષાજીવિતાની જે તેને માટે આખા દેશમાં ઉપકારવૃત્તિ ધરાવવામાં આવે છે તેની આ કોંગ્રેસ નોંધ લે છે.

૧૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પ્રમુખ સર વિલિયમ વેડરબર્ને ઇંગ્લાંડથી હિન્દ સુધી પ્રવાસ કરવામાં પોતાના અંગત અને રાજકીય વિચારોનો લોગ આપ્યો છે, અને આ દેશના અમલદાર તરીકેની પોતાની દીર્ઘ અને માનવંત કારકીર્દિમાં જે વિનય, નિષ્પક્ષપાત અને અખંડ દીક્ષાજીવિતા બતાવ્યાં છે, તે આ સંમેલનની કાર્યવાહી પર અંકુશ રાખવામાં પણ તેમણે બતાવ્યાં છે, તે સર્વને માટે પાંચમી હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ અંતઃકરણપૂર્વક તેમનો આભાર માને છે.

સ્વામાન્ય.

૧૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૮૬૦ ની ૨૬ મી ડીસેમ્બરે છઠ્ઠી હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ બંગાલના કોઇક શહેરમાં મળશે. ચોક્કસ જગ્યા હવે પછી સુકર કરવામાં આવશે.

૧૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આવતા વર્ષને માટે મી. એ. એ. હુમ સી. બી. ને જનરલ સેક્રેટરી તરીકે ફરીથી ચુંટી દાઢવા.

ચાલર્સ ડેવિડ્સ એમ. પી.

તેજ દિવસે સંધ્યાકાળે, ૨૮ મી ડીસેમ્બરે છ વાગે, મી. ચાલર્સ ડેવિડ્સ એમ. પી. ને માનપત્ર આપવાનો સમારંભ થયો. હિન્દના

પ્રત્યેક ભાગમાંથી મોકલવામાં આવેલાં હિન્દી કારીગરીની ડાબડીઓમાંનાં માનપત્રો, ઘોંસા, ચટાઇઓ, કોતરકામ વિગેરેથી વક્તાસનપરતું ૧૮ ફીટ લાંબુ અને ૪૩ ફીટ પહોળું મેજ એક છેડેથી બીજા છેડા સુધી ખીચાખીચ ભરાઇ ગયું હતું. એમાંની ઘણી ચીજો ગરીબ લોકો લઇ આવ્યા હતા, અને તે આપવાને માટે તેઓ સેંકડો ગાડીઓ આવ્યા હતા. પોતાના સ્વભાવ અનુસાર, ઝળહળતી, કારમીરી રાલ જેવી કોમતી ચીજો સ્વીકારવાની તેમણે ના પાડી. રા. ફીરોઝશાહ મહેતાને પ્રમુખપદ આપવામાં આવ્યું, તેમણે એક ટુંકું ભાષણ કર્યું, અને હિન્દનાં “ત્રિય, આબાદની, અને ઉત્તમ હિતો” ને આગળ વધારવાના આપણને એક અપરિચિત વ્યક્તિના “ઉચ્ચ અને નિઃસ્વાર્થ” પ્રયત્નો” ને માટે હિન્દનાં પ્રેમ અને કૃતજ્ઞતા દર્શાવ્યાં.

સર વિલિયમ વેડરબર્ને કોંગ્રેસનું માનપત્ર વાંચ્યું:

“ચાર્લ્સ ડેવિડ્સ એસ્કવાયર, એડમિટ્ટન અને આયલાંડની પાર્લામેન્ટના નોર્થેમ્પટન તરફના સભ્ય.

સાહેબ,—મુંબાઈમાં એકઠી મળેલી પાંચમી હિન્દી રાષ્ટ્રીય પરિષદ તરફથી અમે નમ્રતાપૂર્વક તમને એક્સપ્ અને અંતઃકરણપૂર્વક આવકાર આપીએ છીએ, અને નોર્થેમ્પટનના જે મતદારોએ તમને હિન્દનો પક્ષ લેવા દીધો છે, તેમને તમારી દ્વારા અમારા ઉપકારો પાઠવવાની આકાંક્ષા રાખીએ છીએ.

તમે પોતે અમને અપરિચિત છો, તમારું નામ અપરિચિત નથી. એડમિટ્ટનના લોકોને તમે વ્યવસ્થા કર્યા અને હિન્દની આવશ્યકતાઓનો દીક્ષાજીવિતાપૂર્વક તેમણે સ્વીકાર કર્યો, તેમણે લાખો લોકોની ન્યાયની વિજ્ઞાપિતઓનો વૃદ્ધિગત જવાબ વાળ્યો છે, અને મનુષ્ય પ્રગતિની અનિવાર્ય માગણીઓ પર અને પોતાની મહારાણીનાં ગંભીર વચનો પર રચાયેલા તેમના દાવાઓનો તમે નિઃસ્વાર્થ પક્ષ કર્યો છે તેથી મનુષ્ય ગૃહોમાં અલંકૃત ભવ્ય અને અવિનાશી ગૃહમાં, પ્રેમ અને કૃતજ્ઞ પ્રતિનાં દૃઢ્યો અને લોક વાયદાઓમાં તમારું નામ અમર થશે.

લાંબાં વર્ષો સુધી તમારા દેશબંધુઓએ તમારા પરિશ્રમે લેયા હતા, અને તમે મેળવેલા વિજયો લેયા હતા, તેમણે તમારી માંદગી સમયે પ્રત્યક્ષ આદર આપ્યો હતો તે જ્વલંત હતો, તથાપિ સાહેબ, તમારી માંદગીના સંતાપમાં હિન્દની પ્રત્નને જે માનસિક દુઃખ થયું હતું, અને પ્રાર્થનાપૂર્ણ ચિન્તા દર્શાવી હતી તે એટલી બધી અસાધારણ અને નાબૂદ હતી કે, કોઈ પણ જીવતા સુતસદીના ઇતિહાસમાં તેના જેવી બીજી નોંધ મળતી નથી. તમારી સમગ્ર રાજકીય કારકીર્દિમાં તમે જે અડગ ધૈર્યથી ભૂલ કરનારાઓની સામે થયા છો, અને સત્યનો પક્ષ કર્યો છે, તેની કદર તેમણે જુઝી છે. લોકહિતના કાર્ય પ્રતિ તમારી સુદૃઢ લક્ષિતથી તમે તેમનું સાનંદાશ્ચર્ય આકર્ષી લીધું છે.

તમારામાં આવા ગુણો છે તેથી અમને અભિમાન ઉપજે છે, અને અમારા પક્ષમાં તમે પ્રયત્નો કરો છે તેથી અમે આભારી છીએ, અને અમે વિશ્વાસ રાખીએ છીએ કે, તમે દીર્ઘાયુધી થાઓ જેથી તમે જે મહાન કાર્ય આરંભ્યું છે તે સંપૂર્ણ કરી શકો, અને હિન્દ અને ઇંગ્લાંડનાં નિલ અધિક દૃઢ થતા સુસંપન્નમાં, ઘણા લાંબા સમય સુધી નહિ પાળવામાં આવેલાં વચનોનું અંશતઃ પરિપાલન કરવાથી નવજીવનમય દેશની વિકાસ પામતી શક્તિઓ અને વૃદ્ધિંગત બળમાં તમે અમારા રાજકીય અભિલાષોને હદાર અર્થ કર્યો છે તેની સાર્થકતા ભેધ શકો. —અમે છીએ ઇલાહિ. ”

પ્રત્યુત્તરમાં મી. બ્રેડ્લોએ કહ્યું:

“ સર વિલિયમ અને હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોન્ગ્રેસના પ્રતિનિધિઓ, હું મારા પોતાના તરફથી તમારો એટલો બધો આભાર માનતો નથી, કેમકે તમે મારી જે સ્તુતિ કરી છે તેને માટે હજી હું યોગ્ય નથી. મને ચુંટનારાઓ તરફથી હું તમારો આભાર માનું છું, કેમકે તેમના શિવાય હું જે કાર્ય કરું છું તે કરવાનો મને હક્ક નથી; અને તેમના નામમાં, અને હું માનું છું કે, અન્ય ચુંટણી કરનારાં મંડળો તેમના ઉદાહરણનું અનુકરણ કરશે તેથી, હું તમારો આભાર માનું છું, અને માત્ર મારો આભાર શબ્દોમાં હું દર્શાવ

વતો નથી, કેમકે મારા અંતરમાં જે લાગણી ઉદ્ભવે છે તે શબ્દો દર્શાવી શકશે નહિ. ”

સર્વ ડાળડીઓના નમુના તરીકે થોડીક લેવામાં આવી, અને હિન્દી દારીગરીની થોડી ચીજોની બક્ષીસ આપવામાં આવી, અને માનપત્રો અને બક્ષીસો મોકલનાર કેટલીક જગ્યાઓની યાદી વાંચવામાં આવી. આ નાના સંક્ષિપ્ત કાર્યમાં પણ એક દલાક વહી ગયો, કેમકે રાષ્ટ્રીય કહે છે તે પ્રમાણે “ કોઈ પણ કદતું એકે શહેર ભાગ્યે એવું હશે ” જ્યાંથી માનપત્ર મોકલવામાં આવ્યું ન હોય. મી. બ્રેડ્લો પછી ઉઠ્યા અને કહ્યું:

મિત્રો, બંધુ પ્રત્યક્ષો, અને બંધુ નાગરિકો ! હું તમને મિત્રો તરીકે સંબોધું છું, કેમકે તમે મને જે ઉલ્લાસભર્યો આવહાર આપ્યો છે, તેથી સ્વદેશ (ઇંગ્લાંડ) ના બંધુઓ તરફ જે ભાષા વાપરું તે ભાષા તમારે માટે વાપરવાનો અધિકાર મને પ્રાપ્ત થયો છે, અને હું સુખાઇમાં આવ્યો છું ત્યારથી તમે મારા હૃદયમાં એવી લાગણી ઉત્પન્ન કરી છે કે, “ સ્વદેશ ” નો મેં જે અર્થ કર્યો છે, તેના કરતાં વધારે વિસ્તૃત અર્થ તેનો થાય છે. મને જ્ઞાન થયું છે કે, મારું એક નાનું ગૃહ હોય તો પણ તમારી દીલસોજીઓમાં અને તમારી પ્રીતિઓમાં અને ભવિષ્યના કાર્યથી હું તમારા પ્રેમને માટે યોગ્ય બનવાનો વિશ્વાસ રાખું છું તેથી તમારા પ્રેમમાં મને વધારે મોટું ગૃહ મળ્યું છે. હું તમને બંધુ-પ્રત્યક્ષો તરીકે સંબોધું છું; એક જ રાજ્યને આપણી શ્રેષ્ઠ વફાદારી સહિત વફાદાર છીએ. ફક્ત આંધળા બનીને તાણેથાય તે ખરેખરી વફાદારી નથી. ખરેખરી વફાદારીનો અર્થ એ છે કે, સરકાર માટે કરવાનું કાર્ય ઘણું થોડું રહેવા દેશે પ્રજા રાજ્યકર્તાઓને સહાય આપે. ખરી વફાદારીનો અર્થ એ છે કે, ફરજના જ્ઞાનપૂર્વક હક્કનો દાવો કરવામાં આવે. અને તમારી સાથે તમારો બંધુ-પ્રત્યક્ષ થતાં મને ગર્વ હોય છે, અને હું આશા રાખું છું કે, મારો જીવન-કાળ સમાપ્ત થાય તેની પૂર્વે પણ બંધુ-નાગરિકોનું પદ સાર્થક થાય. આજનાં હું તમારી ક્ષમા ચાહું છું, કેમકે કબરના અધિકારમાં દૃષ્ટિ કર્યા પછી આ પ્રથમ ભાષણ હું આપું છું,

અને જે કહેવાની મારી ઇચ્છા છે તે દર્શાવવાનો મારી જિન્ટા પર હું કેટલો વિશ્વાસ રાખી શકું તેની અને ખાત્રી નથી. એક વાતની મને ખાત્રી છે, મારા કાર્યની તેમજ મારી શક્તિની તમે અત્યુક્તિ કરી છે. (ના, ના.) હું તમને પ્રાર્થના કરું છું કે, તમે મારા વરદ જે ઉદારતા દર્શાવી છે, તે પ્રમાણે ક્ષમા દર્શાવશો; અને હું તમને જે કહું તે તમને ક્યુલ ન હોય તો મારી પોતાની જેથી તેવી રીતે અને કહેવા દો જેથી કરીને ક્ષમામાં ક્ષમા તમને મારો અર્થ સ્પષ્ટ સમજાય. તમારી સભ્યતાને લીધેજ ફક્ત હું એક અતિથિ તરીકે આવ્યો છું—હુનીઆની પાર્લામેન્ટોની માતાના મહાન મંડળનો હું એક સ્વસ્થ સભ્ય છું. અને સ્વદેશમાં હું જેમનો છું તેમનો પક્ષ કરવામાં મને જે બળ પ્રાપ્ત થયું હોય તેના સંબંધમાં મને કહેવા દો કે, લોકપ્રિય કાર્ય કરવાને માટે મારો આભાર માનવામાં આવ્યો તે સાંભળીને મને ખેદ થયો છે. પ્રભુને માટે નહિ તો ખીલ કોને માટે મારે કાર્ય કરવું જોઈએ ? પ્રભુમાં જન્મીને, પ્રભુનો વિશ્વાસ પ્રાપ્ત કરીને, પ્રભુમાંજ હું મરણ પામીશ. અને ભૂગોળની કિંવા જાતિની મર્યાદાઓથી હું અજ્ઞાત છું. જે રાષ્ટ્રનો (એ શબ્દને માટે ક્ષમા કરશો) હોવાથી મને ગર્વ થાય છે, તે રાષ્ટ્ર પોતાનું સામ્રાજ્ય ઉછુંકરું હોય તો તે રાજ્યની સાથે પ્રત્યેક નાગરિકને માથે, હું તમારામાં જેનો સ્વીકાર કરું છું કે, તમારાં ન્યાયી હક્કો રજૂ કરવાને માટે અને તમારા જીહો અને તમારા હિતો આગળ વધારવાને માટે આ મંડળ કાયદેસર, સનદસર છે, તે સ્વીકારવાની ફરજ નખાયેલી છે.

બહુ વધારે આશા નહિ રાખવાનું હું તમને કહીશ. મતુષ્ય જીવનના મહાસાગરમાં એક પુરૂષ ફક્ત જલના બિન્દુ જેવો છે. સમુદ્રોને પશ્ચિમ કીનારે તે જલ-બિન્દુને લઈ જનાર તમે વાંચુ છો, અને તમારા ઉત્તેજનથી ખીલઓને તેમાં ઉમેરીને, અને અંતરાયભૂત ધુસી ગયલા વિચારોના જ્વલા ખરડમાં તે જલ-બિન્દુને ઘેરેલનાર શક્તિ આપીને મેં સાંભળ્યા છે, તેમ ખીલ કીનારાપરનાઓને સ્પષ્ટ અંગ્રેજી શબ્દો

તમે સંલગ્નવશો, જે ખતાવી આપે છે કે, તમે અમારી ભાષા, અમારી લોકવાયકાઓ અને અમારી આશાઓમાં લાગ લો છો, અને અમારી સાથે કાર્ય કરવાને અને અમારો પક્ષ તેજ તમારો પક્ષ એમ ગણવાને તત્પર છો.

બહુ વધારે આશા નહિ રાખતા એટલું નહિ, પરંતુ એકદમ સઘળાની આશા રાખશો નહિ. આ મંડળના પ્રતિનિધિઓ સેંકડો અને હજારો ગાંઠથી સુસાફરી કરીને આવ્યા છે, તેથી તેની મહત્તાનું સૂચન થાય છે, પરંતુ આપણા સામ્રાજ્યમાં તમારો એકવીશ કરોડની સંખ્યા છે તેના પ્રમાણમાં તમે ફક્ત એક જલ-બિન્દુ છો—એ સામ્રાજ્ય તમારું અને મારું છે, તમારો વિરોધ મારું નથી, હિન્દી વિરોધ અંગ્રેજી નથી, પરંતુ સામાન્ય ઉદ્દેશોને માટે આપણું સામાન્ય સામ્રાજ્ય છે. તમારા ન્યાયી દાવામાંથી ફક્ત થોડુંક આપવામાં આવે તોપણ નિરાશ થતા નહિ. તે નવીન છે, પરંતુ દરરોજ આવશે; તે નવીન છે, પરંતુ તમારો પક્ષ કરનારા દિવાને આમમાં ઉભા છે; હું એકલોજ નહિ, પરંતુ હું જેટલો ચુસ્ત થઈ શકું તેટલાજ ચુસ્ત સભ્યો. અને પ્રમુખ તરીકે સર વીલીયમ વેડરબર્ગને જે જ્ઞાન અને પદવી મંજૂર છે તેવા સર વીલીયમને તેમની સંખ્યામાં ઉમેરાયલા જોવાની હું આશા રાખું છું. વૈય રાખવામાં તમને પ્રોત્સાહન મળે તેથી હું તમને યાદ આપીશ કે, ઇંગ્લાંડમાં મહાન સુધારા સદૈવ ધીમે ધીમે મેળવી શકાયા છે. પ્રથમ જેમણે તેમનો પક્ષ કરવાનું સાંકડું કર્યું તેમને રાજ્ય દ્રોહી; કહેવામાં આવતા અને કેટલીક વેળા જીન્ડેગારો તરીકે કેદખાનામાં મોકલવામાં આવતા; પરંતુ ભાષા અને વિચાર સજીવ રહ્યાં. કોઈ કેદખાનું સત્ય વાતને છુંદી નાખી શકશે નહિ, તે ધડીભર તેને અટકાવે, ક્લાકેકનો તેને તેથી વિલંબ થાય, પરંતુ કેદખાનાની દીવાલોમાં તેને વીજળીની ગતિ મળે છે, અને ન્યારે તે બહાર આવે છે ત્યારે તેમાં અભિવૃદ્ધિ થાય છે અને આખી દુનીયાને ડોલાવે છે. પાર્લામેન્ટની દીવાલોની અંદર મેં આક્ષેપ થતો સાંભળ્યો છે તેનો જવાબ આજે તમારી અહીંની હાજરીથી આપોગ્યપ મળી નવ્ય છે.

કહેવાય છે કે “હિન્દી પ્રભ નથી, હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ હોઈ શકે નહિ; હિન્દી પ્રભ નથી, માત્ર સિન્નસિન્ન નતીઓ અને સિન્ન સિન્ન ધર્મોના વીશ કરોડ લોકો છે.” અહીંયાં હું એ પાઠ વાંચું છું કે, આ કોંગ્રેસ હીલચાલ કેળવણી આપનાર હીલચાલ છે, ભતિ અને ધર્મના સર્વ ભેદો કરતાં રાજકીય અને સામાજિક સુધારાની ઇચ્છા વધારે તીવ્ર છે એવા કરોડો મનુષ્યોનાં મગજોની એરણુ પર હથોડા મારીને અંતે તેનો એક ગઠો કરનાર હીલચાલ છે.

હું પાછો ફરું કે તરતજ પાર્લામેન્ટ ખુલે તેજ દિવસે ખરડાપર વિચાર કરવાનો તમે જે દાવો કરો છો તે પાર્લામેન્ટ સમક્ષ રજૂ કરવાની મારી ફરજ અને મારો હક્ક છે. બીજે દિવસે ખરડો દાખલ કરવામાં આવશે. એટલા સુધી હું જવાબ દઈ શકીશ; પરંતુ તેથી વધારે કંઈ પણ જવાબ હું આપી શકીશ નહિ. હું ધારું છું, સરકાર પોતે કોઈ ખરડો દાખલ કરે એવી શક્યતા છે. જો તેઓ દાખલ કરશે, તો મને સોંપેલા ખરડા કરતાં તે પ્રથમ આવશે, પરંતુ તેથી આપણો ખરડો રદ નહિ જાય; કેમકે તમે મને સોંપેલા ખરડામાં જે જે વાતોની ઇચ્છા દર્શાવી છે તે દરેક વિષે સરકારી ખરડા પર, કમિટીમાં, પાર્લામેન્ટ ચર્ચા કરશે. તે કામ સહેલું નથી. મતભેદો છે; અને તમે મળીને મતભેદોની ચર્ચા કરી શકો છો, તે જોધને મને આનંદ ઉપજ્યો છે. તમે દર્શાવી આપ્યું છે કે, તમે એકઠા મળી શકો છો અને એક બીજાને સાંભળી શકો છો, અને જે કાયદાઓની ચર્ચા તમે કરો છો તે કાયદા ઘડવામાં સહાય આપવાને માટે ચુંટણી કરવાના અને ચુંટાવાના હક્કને માટે અને નહેર વિસ્વાસને માટે તમે ચોગ્ય છો.

ત્યારે તમે ધારી લો કે, તમારા પોતાના ખરડા વિષે અથવા સરકારી ખરડા વિષે દિવાને આમનો આ નિર્ણય કરવામાં આવશે. તમે તે નિર્ણયને સહાય આપી શકશો; દિવાને આમમાં તમે પોતે આવો, અને કહેવાતું હોય તે કહો એવો સનદશીર હક્ક તમને નથી, પરંતુ દરેક વિભાગમાંથી, દૂર આવેલા સિંધમાંથી, દરેક ભાગમાંથી તમારી અરજીઓ મોકલવાનો તમને હક્ક છે; અને જો તમારે ખરેખર તમારા તરફથી

ખોદનાર બતાવવો હોય તો હું તમને કહીશ કે, જે અરજીઓ તમે સમજો છો તેમની પર તમારથી બની શકે તો હજારો, લાખો અને કરોડો સહીઓ મને મોકલી આપજો, જેથી કરીને પાર્લામેન્ટની માતા ન્યાં બેસે છે તેના ઉંબર પર હિન્દની પ્રભ ધુટણીએ પડે—અને ધુટણીએ પડવામાં શરમ નથી—અને તેને કહે કે, જોઓ એકઠા મળી શકે છે અને પોતાનો જીવંત અવાજ સંભળાવી શકે છે, તેને તમે જે ન્યાય આપ્યો છે, તે ન્યાય છે, સાત, કે આઠ હજાર માઇલ દૂર પડેલા અમને આપો.

આપણે—જો કે હું એક અતિથિ છું તો પણ તમે મને “આપણે” શબ્દ વાપરવા દેશો—અહીંયાં કોઈ રાજ્યદ્રોહી હીલચાલમાં જોડાયા નથી. ઇંગ્લાંડની પ્રત્યક્ષ સંસ્થાઓ આ દેશમાં આણુવાનો પણ પ્રયત્ન આપણે કરતા નથી. (જો કે આપણે તેમ કરીએ, તોપણ તે ઉચ્ચ પ્રયાસમાં મોટો ગુન્હો નથી.) જે ડુંગર ચઢવામાં કઠિન છે, તેમાં આપણે માત્ર પગથીયાં કોરી કાઢવાને મથીએ છીએ જે પગથીયાંમાં બલિષ્ઠ વ્યક્તિઓ ઉભી રહે અને બલિષ્ઠની પ્રભ મારફતે વધારે નિર્બળ બંધુઓને ઉચ્ચતર જગ્યાઓએ ચઢાવે. કહેવામાં આવે છે કે, આ હીલચાલથી ઘણા અલગ ઉભા છે તમારી તરફ જોધને મને વિસ્મય થાય છે કે, તેની બાલ્યાવસ્થામાં આટલા બધા તેમાં જોડાયા છે. કહેવામાં આવે છે કે, આ પક્ષના અને તે પક્ષના પ્રસાવશાક્ષી પુરોષો હજી આવ્યા નથી. અરે હા! પરંતુ જેમ જેમ સૂર્ય ઉઠે ચઢતો જાય છે, તેમ તેમ તેનાં કીરણોની સંખ્યા વધતી જાય છે. તમે તો ઉપકાળ છો; હું પ્રભાતકાળ જોઈ છું; અને જે કીરણો હજી ક્ષિતિજની નીચે છે તેમની ગણતરી હું કરતો નથી, પરંતુ હું જે કીરણો જોઈ છું તેથી અનંત વાદળોની ગણતરી કરું છું.

કેટલાકોએ અવજ્ઞાપૂર્વક અને કેટલાકોએ અંતઃકરણ પૂર્વક “હિન્દ તરફના સ્થલ” નું ઉપનામ આપ્યું છે, તે મને ગમતું જોધને એમ મને લાગે છે. કેટલાક સદ્ગત પુરોષોની કોટીમાં હું આવી શકું નહિ તેમને એ ઉપનામનો કેટલોક અંશ મળેલો છે. પરંતુ કેવળ મહાન પ્રસંગોએ મહાન પ્રયત્નો કરીને જ નહિ, પણ ન્યારે ન્યારે અન્યાયને સ્પર્શ કરવાનો હોય ત્યારે ત્યારે સાદાં

દાર્શનિકો હું તે ઉપનામ પ્રેમપૂર્વક ધારણ કરીશ. એકજ વ્યક્તિ કેટલું સ્વલ્પ કાર્ય કરી શકે છે તે હું જાણું છું, પણ એકજ વ્યક્તિ ગમે તેટલું સ્વલ્પ કાર્ય કરી શકે, તથાપિ તે શું કરી શકે તે હું તમને કહીશ. જ્યારે, વરસાદ અને તોફાન પછી, પાણી ભરાયાં હોય ત્યારે એક માણસ એક નાનું છિદ્ર પાડે જેની દ્વારા પાણી વહી જવા માટે, અને સઘળાંને એથી નાબૂ; તેવો એક પુરુષ બનવાનો હું ચંતન કરીશ; અને જ્યારે પાણીનો પ્રવાહ વહેવા લાગે ત્યારે ભરતીમાં તરવાનું કાર્ય મારા કરતાં વધારે મહાન પુરુષો માટે હું રહેવા દઉં.

હું અહીંયાં છું, કેમકે જે કાયદાને અનુમોદન આપવાને હું બંધાયેલો છું, તેને તમે વફાદાર છો એમ હું માનું છું. હું અહીંયાં છું, કેમકે હું માનું છું કે, ઇંગ્લાંડમાં અમે ધ્યુ' તેમ, જાન્ય બંધારણની મર્યાદાઓની અંદર રહીને સર્વને માટે અત્યંત સંપૂર્ણ સમાનતા અને હેઠ્ઠા પ્રાપ્ત કરવાની તમારી ઇચ્છા છે. તમને ઉપદેશ આપવાનો મને હક્ક નથી; પરંતુ જો મને તેવો હક્ક હોય, અને જો હું હિંમત કરું તો તમારા પોતાના દેશમાં હોવા છતાં, તમારાથી જેટલું ઇંગ્લાંડ અલગ છે, લગભગ એવા અલગ પ્રદેશોમાંના તમને હું કહીશ; જાતિવાર સંપ્રદાયો અને જ્ઞાતિના વિચારો, અને ધાર્મિક ભેદો ધરાવનાર તમને હું કહીશ કે, આપણા જેવા મહાન સામાજિકમાં આપણને એટલાનોજ હક્ક છે કે, કાયદા સમક્ષ સર્વ સમાન છે, સર્વને સમાન પ્રસંગો મળવા જોઈએ, સર્વને જોલવાની સમાનતા હોવી જોઈએ, કોઈને દંડ દેવાનો ન જોઈએ, કોઈને માનીતા ગણવા ન જોઈએ; અને હું માનું છું કે, તમારા દેશમાં અત્યંત કળદ્રુપ વક્ષ હોય તેવા વક્ષનું બીજા આ મહાન કેંગ્રેસમાં હું જોઈ છું, અને તે અત્યંત કળદ્રુપ નીવડશે.

મને જોઈને આનંદ ઉપજે છે કે, તમારામાં સ્ત્રીઓ છે, જો કે તેઓની સંખ્યા નાની છે તોપણ મને આનંદ થાય છે; આનંદ થાય છે કેમકે, તેઓ તમારી માતાઓ છે, અને તમારા બાળકોને શિખવે છે; મને આનંદ થાય છે, કેમકે આપણી ભૂમિમાં પત્નીઓની ગણના તેમના પતિઓની દ્વારા થાય છે, અને પોતાની જરૂરની ધંધીએ પુરુષ સલાહ લેવાને સ્ત્રી પાસે જાય અને

એ પ્રમાણે પુરુષ કરતાં સ્ત્રીને વધારે પ્રબળ બતાવે તેથી મહાન વિચારો અને મહાન પ્રયત્નો લઘુ થઈ જતાં નથી.

મને ભય લાગે છે કે, તમારી સમક્ષ બોલવામાં મેં જાહેર સમય લીધો છે, તમને એમ ન લાગતું હોય તોયે મને તો લાગે છે. તમારી આશા વિશે મારી પાસે તમે જે કહેવરાવવા માગતા હો તેને તમારા પોતાના શબ્દોમાં અને તમારા પોતાના વિચારો મુકવાની હું તમને-તમારામાંથી મેં સાંભળેલા શ્રેષ્ઠ વક્તાન-ચાચના કહું છું; અને તે કહેવાવા દો. એક વાતની આત્રી રાખજો: હું કેવલ સત્યનોજ પક્ષ કરીશ. જે સત્યનો હું પક્ષ કરું તેની તુલના મારે કરવીજ નોંધજે, અને તમે તેની જે તુલના કરો તે તુલના હું હંમેશાં નયે કરું; પરંતુ જ્યાં સુધી તમે મને તમારે માટે બોલવા દેશો ત્યાં સુધી મને જે સત્ય અને ખરું લાગશે તેજ ફક્ત હું બોલીશ. આ હોલચાલમાં મગજના બળ વિના બીજું કોઈ બળ નથી; છુપાં મંડળો નથી; સઘળું ખુલ્લું, સ્પષ્ટાકત, અને કાયદાની સમક્ષ છે. એક પુરુષ કરી શકે અને એક પુરુષની ભાષા કરી શકે ત્યાં સુધી તો ઇંગ્લીશ સ્વતંત્રતા તમારી બાજુમાં આવશે. હું તમારી સમક્ષ આ પ્રથમ ભાષણ આપું છું અને કદાચિત્ તે છેલ્લું પણ હોય; પરંતુ તમને વિચાર કરવાની મને ચાચના કરવા દો અને મને વિચારવા દો કે તમે સાંભળો છો, અને જો હું સત્ય માર્ગે કાર્ય કરતો હોઉં તમે મારી તુલના કરવામાં ઉદારતા બતાવશો; અને જે અવાજથી તમે બોલો તે અવાજથી હું હંમેશાં વક્તવ્ય ન કરું તોપણ તમે માનશો કે મેં મારાથી બનવું સર્વ ક્યું છે, અને તેમાં મારો આશય એ હતો કે તેથી હિન્દની પ્રજાને વધારે સુખ મળે, ખ્રિસ્તના રાજ્યમાં વધારે શાંતિ રહે, અને ખ્રિસ્તના સકળ પ્રજાઓને વધારે સુખચેતન મળે."

આખા ભાષણમાં વારંવાર તાળીઓ પડી હતી, તે અમે અહીંયાં દર્શાવ્યું નથી; એકજ અવાજ અમે ફક્ત મુક્યો છે, કેમકે તેની પછીના શબ્દો સમજવાને માટે તેની જરૂર હતી. એ ભાષણની સમાપ્તિ થતાં તાળીઓની ગર્જના થઈ રહી હતી. હિન્દમાં એ તેવું પ્રથમ-અને અરેરે! છેલ્લું ભાષણ હતું.

છુટું પ્રકરણ.

છટ્ટી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

૧૮૬૦ ની ૨૬ મી ડીસેમ્બરે કલકત્તા મુકામે
તિવોલી બાગમાં તાત્કાલિક ઉભા કરવામાં
આવેલા એક મોટા મંડપમાં છટ્ટી કોંગ્રેસ મળી.
મંડપમાં ૮૦૦૦ લોકોનું ટોળું જમા થયું હતું.
૨૬, ૨૭, ૨૮, અને ૩૦ મી ડીસેમ્બરે ચાર
દિવસ તેની બેઠકો થઇ, કેમકે ૨૮ મીએ સંસાર
સુધારા પરિષદને મંડપ વાપરવા આપવામાં
આવ્યો હતો. ચાલીમાં ૬૭૭ પ્રતિનિધિઓનાં
નામ માલુમ પડે છે, તેઓ નીચે પ્રમાણે હતાઃ

બંગાલ	૩૭૭
વાયવ્ય પ્રાંતો અને અયોધ્યા	૧૪૮
પંજાબ	૧૮
મુંબાઇ	૪૭
વંરાડ, મધ્યપ્રાંતો, અને સીકંદ્રાબાદ	૨૬
મદ્રાસ	૫૮

પ્રમાણપત્રો વિનાના

૬૭૭
૨૫
૭૦૨

આગલી કોંગ્રેસે ઠરાવ્યા પ્રમાણે પ્રતિનિધિ-
ઓની સંખ્યાની હદનું પાલન કરવામાં આવ્યું
હતું; દર દશ લાખની વસ્તીએ ૫ પ્રતિનિધિઓને
દરે. (જુલો ઠરાવ ૧૩ (૬) ૧૮૮૯) ૯૯૫
પ્રતિનિધિઓ ચુંટવાને બેઠતા હતા; ૧,૦૦૦ થી
થોડાક વધારે ચુંટવામાં આવ્યા હતા, વસ્તુતઃ
ફક્ત ૭૦૨ એ હાજરી આપી હતી, જેમાંના ૨૫
એ જરૂરી પ્રમાણપત્રો સાથે પોતાનાં નામ
નોંધાવ્યાં ન હતાં, અને તેથી તેમને બાદ કરવામાં
આવ્યા હતા. પરંતુ લોકોનો રસ ઓછો થયો
ન હતો, તે ચીઠાર ભરાયલા મંડપથી માલુમ
પડતું હતું. અત્યાર સુધી બંધાયેલા મંડપોમાં
તે મોટામાં મોટો હતો, પહેલે દિવસે ૭,૦૦૦
પ્રેક્ષકોએ હાજરી આપી હતી અને તેમની
સંખ્યા ૪,૦૦૦ થી તો કદાપિ ઓછી થઇ ન

હતી. અહેવાલ દહે છે કે, એમાંના ઘણા બીજા
પ્રાંતોમાંથી આવ્યા હતા, અને ચુંટણીનાં પ્રમાણ-
પત્રોની માગણી અમલમાં મુકવામાં આવી ન
હોત તે તેઓ પ્રતિનિધિઓ ગણાત. હિન્દ જો
હુઃબો સહન કરી રહ્યું હતું તેની સામે શુસ્સાની
લાગણીમાં પુષ્કળ વધારો થયો હતો, અને એટલું
ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય છે કે, આ લાગણીમાં
લાંબા સમય સુધી વધારો થતો ગયો, અને છેવટે
તેનો “અશાંતિ” માં વિદાસ થયો, જે અશાંતિ
બીસમી સહીના પ્રથમ દશકામાં એટલી અધી
આગળ પડતી દેખાઇ આવતી હતી અને જેથી
અંતે એક એવા પક્ષ ઉત્પન્ન થયો કે, તેણે
નિરાશામાં અંગ્રેજો સાથેનો સંબંધ તોડી
નાખવાનો ચત્ન કર્યો. માત્ર ૧૯૧૦ માં સુધારા
કરવામાં આવ્યા તેથી રાજ્ય બંધારણના
પક્ષકારોની આશાઓને નવજીવન પ્રાપ્ત થયું,
અને મહારાજ્યની અંદર રહીને સ્વરાજ્ય
બેળવવાના પોતાના જાહેર કરેલા પંથમાં તેઓ
દૃઢ રહી શક્યા. ૧૮૬૦ માં તે વખતે સરહદ
પારની રાજ્યનીતિ પ્રિય હતી, તેની સામે અને
ખાસ કરીને અફઘાનિસ્તાનના નિર્દય હુમલાથી
અત્યંત દુઃખ વધ્યું; તેની સામે હિન્દમાં કોઇપણ
વિરોધ ફાટી નીકળ્યો હતો. ૧૮૬૦ ની કોંગ્રેસના
સત્તાવાર અહેવાલના છેવટના ભાગમાં નીચે
પ્રમાણે આશ્રેય કરવામાં આવ્યો છે:

“ જો કે આપણા હાલના વાઙ્મસરોચ પોતાની
મેળે જોવાની અને તુલના કરવાની આતુરતા
ધરાવતા દેખાય છે, એટલું જ નહિ પરંતુ
લીબરલીઝમ (હંદાર રાજકીય પક્ષના વિચારો) ના
સાચા જુસ્સાથી સંપૂર્ણ તરબોળ થયેલા
દેખાય છે; જો કે દરેક પ્રાંતમાં હજી એકાદ
નીમકહલાલ લોકો છે, તેઓ ઉભા થયેલા સર્વ
અનિષ્ટને વખોડે છે અને તેને માટે ખેદ-પ્રદર્શિત
કરે છે; જો કે સમસ્ત એકઠાનમાં એવાં ચિન્હો

દેખાય છે કે, હિન્દનાં સંબંધમાં પોતાની પર રહેલી ગંભીર જોખમદારીનું ભાન સ્થળે સ્થળે ત્યાંના લોકોને થતું નય છે, તોપણ એકંદરે હિન્દનું રાજ્યતંત્ર અરેરે ! “ ચોટાક સદ્ગુણો પરન્તુ હબર ગુન્હાઓ સાથે જડાયેલું રહે છે. ”

આપણાં બહાલાં મહારાણીનો અધિકાર કબુલ કરનાર વિશાળ મહારાજ્યમાં તેમના કરતાં વધારે વડાદાર અથવા વધારે પ્રેમી પ્રજાઓ નહિ હોય એવા લાખો કેળવાયલા અને સ્વદેશ પ્રેમી નરોને મુઠ્ઠીભર ખુરોકેટોના વર્ષમાં ધુસી ગયલા વિચારોને અને મિથ્યાભિમાનને સંતોષવાને માટે અને તેમનાં ખીરસાં તર કરવાને માટે રાજકીય ગુલામો તરીકે ગણવામાં આવે છે. ખરેખર તેમાંના સરેરાશ ખુરોકેટો, ઇંગ્લાંડ જેમની પર તેમને અચોગ્ય રીતે રાજ્યતંત્ર ચલાવવા દે છે, તેમના કરતાં હિન્દમાં રાજ્ય કરવાને માટે ઓછી લાયકાતવાળા છે.

બ્રિટિશ નાગરિકો તરીકે જે રાજકીય હકકો જન્મસિદ્ધ છે, તે હકકોનો નાનામાં નાનો ભાગ પણ હિન્દની પ્રજાને-જન્મથી સ્વતંત્ર બ્રિટિશ પ્રજાને આપવાની ના પાડવામાં આવે છે.

દેશના સર્વોપરી મહત્ત્વના અને જોખમદારીના ઓછાઓમાંથી ૯૫ ટકાનો ઇલદો યુરોપીઅનોએ રાખ્યો છે, અને તેમને આપવામાં આવતા અર્ધા પગારોએ એમાંના ઘણાખરા ઓછાઓને માટે તેટલાજ ચોગ્ય હિન્દીઓ, ઘણી વેળા વધારે ચોગ્ય હિન્દીઓ મળે.

કુલ વસ્તીનો એક પંચમાંસ જોખમરો વેઠી રહ્યો છે, અને જ્યારે જ્યારે દુષ્કાળ અથવા જળની રેલની નાનામાં નાની કુદરતી પીડાથી તેમની સ્થિતિની અસ્થિરતામાં રતિ માત્ર પણ વર્ધારો થાય છે એટલે તેમાંના લાખો મરણ પામે છે, અને જાંગીની નિત્યની જરૂરીઆતો પર કર નાખીને આપણી નિર્ધન પ્રજા પાસેથી નાણાં ઓઠાવવામાં આવે છે. ચોરાં વર્ષોમાં દુષ્કાળ અને તેનાં પરિણામોથી લગભગ બે કરોડ માણસો મરી ગયાં છે તેમને બદલે સરકાર ફક્ત આ નાણાં જ બતાવે છે-તે નાણાં સીમસાની ટોળીની વ્યક્તિઓની અંગત ખ્યાતિઓ અને ખીતાબો મેળવવાની નિંદ્રા લાસસાએ તૃપ્ત કરવાને માટે

લોહી રેડવામાં અને વધારે નિર્બળ પાટોશીઓ પર દુષ્ટ, અને મૂઢતાપૂર્વક ગેરવ્યવસ્થા ભર્યા હુમલા કરવામાં નિર્દયતાપૂર્વક હડાડવામાં આવે છે.

લગભગ પ્રત્યેક દેશી કુળા અને ઉદ્યોગને કચડી નાખવામાં આવ્યાં છે, ખેતીવાડીની એક કુળા ઉપર હવે લગભગ ૯૦ ટકા વસ્તી આધાર રાખે છે, તે અપતોવખત થતી જમાળાંદીઓની ગળાપકડ, મહેસુલ વધારનાર પદ્ધતિ હેઠળ ધીમે ધીમે અવનત થતી નય છે, અને તેની સાથે આપણા પાક અને આપણાં ટોરઠાંક અવનત થતાં નય છે.

જન સમૂહોને અનીતિવાન બનાવવામાં આગ્રહ બતાવાય છે; દિવાને આમના સ્પષ્ટ હુકમો છતાં દારૂડીયાપણાને અને તેનાથી પરિણમતા સર્વ ગુન્હાઓ અને દુર્ગુણોને ઉત્તેજક એકસાઇબની દુષ્ટ પદ્ધતિ હજી રાખી મુકવામાં આવી છે, કેટલાક પ્રાંતોમાં ફક્ત થોડો અને ઉપરચોડીઓ સુધારો કરવામાં આવ્યો છે, અન્ય પ્રાંતોમાં તેની સકળ મૂળ દુષ્ટતા જોવામાં આવે છે.

જેને ન્યાયનું નામ મિથ્યા આપવામાં આવ્યું છે એવી જંગલી અને જરીપુરાણી પદ્ધતિ હેઠળ એકજ અધિકારીના હાથમાં કારોબારી અને ન્યાયી, જજાતી અને પોલીસ સત્તાઓ એવે પ્રકારે એકઠી થયેલી છે કે, સ્પષ્ટ રીતે એક કાર્યને માટે જે સત્તાઓ આપવામાં આવી હોય, તેનો અન્ય એવાં કાર્યો કરવામાં વ્યાવહારિક રીતે ઉપયોગ થાય છે કે, તે કાર્યોને માટે આજકાલ કુનીયાની કોઇ પણ સુધરેલી સરકાર તે સત્તાઓ આપવાની હીમત ન કરે.

ધનિકો વિરૂદ્ધ નિર્ધનોને અમલદારો વિરૂદ્ધ ખીત-અમલદારોને હિન્દમાં વ્યાવહારિક રીતે ન્યાય મળતો નથી, અને પોલીસો ગરીબોના અને પ્રામાણિક લોકોના રક્ષકો બનવા બેઠએ તેને બદલે તેઓ તેમને ત્રાસદાયક લાગે છે અને તેમને અત્યંત સંતાપ આપે છે.

આપણામાંના કેટલાક વીર પિતાઓના પુત્રો હોઇએ તેઓ કંઇ વેળા મતુશ્યને હાથે ન્યાય નહિ મળે એવી નિરાશામાં ખિન્ન રહે

પોંદરીએ: “ક્યાં સુધી, ઓ પ્રભુ, ક્યાં સુધી?”
તો તેમાં કંઈ આશ્ચર્ય છે? પરંતુ જે બને તેને
તાજે થવામાં અને ક્ષમા શીલતામાં દિવ્ય ધૈર્ય
ધારી પૂર્વ માત્ર ક્ષમા આપવાને અને ભૂતકાળનું
વિસ્મરણ કરવાને તલસે છે; અને વર્તમાન
કાળમાં ન્યાય ગમે તેટલી મંદતાથી મળે તો
પણ તે ન્યાયને માટેજ પ્રાર્થના કરે છે. અને
જે સંતાપોથી લાંબા સમય પૂર્વે ય્યુટોનીક
અથવા ગેલીક પ્રજાઓ ઉન્નત બની ગઈ હોત
તેમને નિઃસંશય ઇંગ્લાંડે આપેલાં રાજકીય
શાન્તિ અને વ્યવસ્થા, કેળવણી અને અન્ય
લાભોના સ્મરણપૂર્વક સહન કરી લેવામાં આવે
છે, અને (આ સંબંધે) અનિષ્ઠ થવા દેનાર અને

ઇશ્વર અને મનુષ્યની
સમક્ષ જવાબદાર
ગર્વિષ્ઠ પ્રજા કરતાં
જેઓ અત્યંત વધારે
સાચા ક્રીશ્ચીયનો છે,
જે કે તેનું તેમને
પોતાને જ્ઞાન નથી)
એવી હિન્દી પ્રજાના
મનમાં તેથી આ લે-
ખને મથાળે આપેલા
શબ્દોમાં સમાયલા
નક્ક ઉપાલંભો જન્મ
પામે છે:

“આપણા ખ્રિશ્તિ
બંધુ—પ્રજા જનોનું
અંતઃકરણ નવતર કર-
વામાં આપણે ફતેહ-
મંદ ન થઈએ ત્યાં સુધી સરકારની આ હુકમ પરિ-
ણામી, સિદ્ધાંત વિહીન સરહદપારની રાજનીતિને
નમ્રતા પૂર્વક આપણે આધીન થવું જોઈએ. હવે,
આપણી પોતાની સ્વતંત્ર પસંદગીથી આપણે
ખ્રિશ્તિ પ્રજા છીએ; સારાને માટે અને નરસાને
માટે આપણે આપણું ભાવિ ઇંગ્લાંડ સાથે જોડ્યું
છે, અને એથી આ ધિક્કારસરી રાજ્યનીતિ
ચાહુ રહેલા દેવામાં ઇંગ્લાંડના પાપમાં અભિવૃદ્ધિ
થાય છે. શું આપણા ખ્રિશ્તિ બંધુઓ કદાપિ
જાગશે નહિ ? ”

અરેરે ! કોઈ મર્ત્ય માનવી જવાબ આપી

શકતો નથી—તેઓ લાંબા સમયથી હવે છે—પરંતુ
હજી તેઓ કદાચિત્ જાગે.

બપોરના બે વાગ્યે સ્વાગત સલાતા પ્રમુખ
બાબુ મનમોહન ઘોષે પ્રમુખપદ લીધું, અને
કોંગ્રેસ પર કરવામાં આવેલા અનેક હુમલાઓનો
જવાબ વાળ્યા પછી અને તેની સ્થિતિની
રૂપરેખા દોર્યા પછી સર રમેશચન્દ્ર મિત્રને
પ્રમુખની ચુંટણીની દરખાસ્ત મુકવાનું કહ્યું, અને
તેણે રા. કીરોજશાહ એમ. મહેતાની ચુંટણી
કરવાની દરખાસ્ત રજૂ કરી; નવાબ શમસુદ્દૌલાએ
તેને અનુમોદન આપ્યું, રા. આનંદ ચાહુ અને
નવાબ ધુલામ રણાનીએ વિશેષ અનુમોદન
આપ્યા પછી તાળીઓની ગર્જના પૂર્વક તે

દરખાસ્ત પસાર કર-
વામાં આવી.

રા. કીરોજશાહ
એમ. મહેતાએ પ્રમુ-
ખની ખુરશી લેતાં કહ્યું
કે, હિન્દમાં એ માન
અનુપમ છે, અને મા-
તૃભૂમિમાં તેર સૈફાં
ગાળ્યા પછી હિન્દના
સાચા પુત્ર તરીકે પાર-
સીઓનો હક્ક છે, એ
વાત પ્રારંભમાં જણા-
વી. એક ચુંટાયલા
પ્રતિનિધિ તરિકે તેમણે
મી. કેમ્પને આવકાર
આપ્યો, અને તેના
કામને માટે તેના ઉપ-

ના. એર કીરોજશાહ મહેતા.

છઠ્ઠી કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

કાર માંગ્યો, અને દિવાને આમમાં હિન્દને માટે
મી. ઐરવોએ અશ્રાન્ત શક્તિ, અખંડ કાળજી,
પ્રશંસનીય સામર્થ્યથી કાર્ય કર્યું હતું, તેને
માટે લાગણીમયી શબ્દોમાં આભાર દર્શાવ્યા
પછી તેમનો ખરડો અને તેનું પરિણામ, લૉર્ડ
કોસનો હિન્દી ધારાસભાઓનો ખરડો હાથમાં
લીધો. “ પ્રતિનિધિત્વવાળું રાજ્યતંત્ર પૂર્વના
સંપ્રદાયો અથવા પૂર્વનાં મનોને માફ નથી, ”
એવો મૂર્ખતાપૂર્ણ અભિપ્રાય લૉર્ડ સેલીસ બરીએ
દર્શાવ્યો હતો, તેનો રદીયો થોડાક તીવ્ર શબ્દોમાં
તેમણે આપ્યો. અને મી. ચીશોલ્મ એન્ડરીના

રાષ્ટ્રો ઠાંક્યા કે, “પૂર્વ મ્યુનિસિપાલિટીઓની માતા છે. સ્થાનિક સ્વરાજ્યનો ઉદારમાં ઉદાર અર્થ કરીએ તો તે પૂર્વના નેટહુઝ પ્રાચીન છે.” “લૉર્ડ કોસના ખરડામાંની નીમણુંકોને બદલે ચુંટણી મુકવાને માટે મી. બ્રૅડલૅએ લડત કરી હતી; જ્યારે તે ખરડો નામંજુર કરવામાં આવ્યો ત્યારે એવીજ મતલબનો બીજો ખરડો તેમણે દાખલ કર્યો હતો, અને એ કોંગ્રેસની સમક્ષ રજુ કરવાનો હતો, અને તેને સર્વેએ અનુમોદન આપવું જોઈએ. ઇંગ્લાંડ મોકલવામાં આવેલા કોંગ્રેસ પ્રતિનિધિ-મંડળે કરેલી સેવાઓની પ્રશંસા કરી, અને ઇંગ્લાંડના સ્વતંત્રતા-પ્રેમને અસામાન્ય સુંદર અને કટાક્ષ-યુક્ત અપીલ કરી; ખરેખર, કોંગ્રેસ પ્રલસમૂહોત્તુ મુખ નથી, પરંતુ તેમના કેળવાયલા સ્વદેશ પ્રેમી બંધુઓએ તેમની ક્યારેક સમજાવવી જોઈએ અને તે ક્યારેક દુર કરવાની સૂચનાઓ કરવી જોઈએ.

“ઇતિહાસ આપણને શિખવે છે કે સર્વ યુગોમાં અને સર્વ દેશોમાં અને ખાસ કરીને ખુદ ઇંગ્લાંડમાં વિસ્તાર પામતી પ્રગતિનો એવો કાયદો છે. તે કર્તવ્ય અને તે ફરજ આ પ્રમાણે આપણે માથે આવી પડે છે, તે ભય અને અશાંતિના સમયમાં, કોપ અને આવેશના સમયમાં સારી રીતે અદા થતાં નથી, પરંતુ જ્યારે હૃદય વફાદાર અને નિર્મળ અને બુદ્ધિ સ્વચ્છ હોય ત્યારે ઉત્તમ રીતે અદા પાય છે. હું એકવાર ફરીથી કહું છું કે, દેશના કેળવાયલા અને સંસ્કારી લોકો સમયોચિત અને દીર્ઘદર્શી મુત્સદ્દીપણને માટે વિનંતિ કરીને, અને શાંતિ પૂર્વક વિનંતિ કરીને કેળવણીના અમૂલ્ય વરદાનથી તેમની પર ચઢેલું કૃતજ્ઞતાનું ઝણુ તેઓ પાછું આપવા માગે છે, એજ કોંગ્રેસનું ગૌરવ છે. મને દિવિત્ ભય નથી કે અંગ્રેજ મુત્સદ્દીઓ અંતે એ આબહાનનો ઉત્તર વાળશે. અંગ્રેજ સંસ્કૃતિ અને અંગ્રેજ કેળવણીના જીવંત અને ફળદ્રુપ સિદ્ધાંતોમાં મને અપાર શ્રદ્ધા છે.”

સત્ય છે કે, એંગ્લો-ઇન્ડીઅન અમલદારો આપણી વિરુદ્ધ છે. પરંતુ હવે, તેઓ અંગ્રેજો છે, અને અંતે તેમને લાગણી થવી જોઈએ કે, ઇંગ્લાંડની રાજનીતિની સાથે તેમણે કાર્ય કરવું

જોઈએ. વરદાન અને અભિશાપ એ બેમાંથી ઇંગ્લાંડને પસંદગી કરવાનું હૃદયમાં આવ્યું છે.

“અનન્તકાળ સુધી તેમને પોતાને અને સમગ્ર જગતને ઇંગ્લાંડ અને હિન્દનો સંબંધ સુખકર નીવડે એવી પસંદગીની તરફેણમાં અંગ્રેજ જીવન અને સમાજની નીતિ વિષયક, સામાજિક, બુદ્ધિવિષયક, રાજકીય, સર્વ મહાન્ શક્તિઓ છે એમ તે ધીમે ધીમે, પરંતુ દ્રઢતા અને અનિવાર્યતા પૂર્વક જાહેર કરે છે... સર્વ સાચા અંગ્રેજોને-સ્પષ્ટ બોલનાર મિત્રોને તેમજ ઉદાર હૃદયોને-હું વિજ્ઞાપિત કરું છું કે, આ પ્રાર્થના વ્યર્થ જવા દેશે નહિ.”

ત્યાર પછી વિષય નિર્ણાયક સભાની ચુંટણી કરવામાં આવી, કોંગ્રેસે તે મંજુર કરી, અને સભા મૂલત્વી રહી.

૨૭ ડીસેમ્બરે બાણુ લાલમોહન ઘોષે પ્રથમ ઠરાવની દરખાસ્ત મુકી. તે ઠરાવ મધ્યમ છે એમ તેમણે કહ્યું. એ દરખાસ્તને રા. આનન્દ યાદવે અનુમોદન આપ્યું. રા. સી. વી. નાયડુએ વિશેષ અનુમોદન આપતાં ઇંગ્લાંડમાં પોતાને મળેલા અનુભવોની વાતો કહી. ત્યાં “વૅડ્ડિંગ્ટન પાર્લામેન્ટ” ના સભ્ય તરીકે તેમણે ખરડો પસાર કરાવ્યો હતો. પંડિત મદનમોહન માલ-વીયાએ એવી મતલબનાં વૅડ્ડિસ્ટનનાં વચનો ઠાંક્યાં કે, વારંવાર એમ બને છે કે, કોઈ મહાન્ સિદ્ધાંતને વ્યવહારમાં ચોળવાનું કર્તવ્ય એક પ્રત્નને આપવામાં આવે છે. પ્રતિનિધિત્વના સિદ્ધાંતનો પ્રચાર કરવાનું કાર્ય ઇંગ્લાંડને આપવામાં આવ્યું છે, અને તેણે એટલી સફળતાપૂર્વક તે સિદ્ધાંતને વ્યવહારમાં ચોળ્યો છે કે, “લોકપ્રિય પ્રતિનિધિત્વની પદ્ધતિની જે મનુષ્ય નિન્દા કરે તેને હવે પાગલ ગણવામાં આવે,” વૅડ્ડિસ્ટને એમ કહ્યું હતું. અને છતાં હિન્દમાં એવા પુરૂષો માણસ પડે છે અને તે પદ્ધતિ હિન્દને આપવાની ના પાડવામાં આવે છે.

અનુમોદનમાં બીજા ઘણા બોધ્યા. પંડિત ખિશન નારાયણ ધારે અલગ મતદાર મંડળોની વિરુદ્ધ બોલતાં સરકારને પ્રશ્ન કર્યો કે, ધાર્મિક મતબેદો તરફ ધ્યાન નહિ આપવાની અકબરની ઉમદા રાજ્ય નીતિનું તમે અનુકરણ કરશો

અથવા સર લૅન સ્ટ્રેચીની માફક તમે તેમની પર ભાર મુકશો ? સર લૅન સ્ટ્રેચીએ કહ્યું છે કે : “ સાદું સત્ય એ છે કે, આ વિરોધી ધર્મોત્તું એક સાથે અસ્તિત્વ છે, એ મુદ્દો હિન્દની આપણી રાજકીય સ્થિતિ વિષે બહુ મહત્વનો છે.”

ઠરાવ સર્વાત્મભતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

“ રગસીયો ઠરાવ ” બાબુ કાલિચરણ બેન-રજએ રજૂ કર્યો, તેમણે પોતાના માટે કહ્યું કે, હું “ તમારા રગસીયા ગારાનો જ્ઞેતો હાંકેહું છું.” (ક) થી (ઝ) સુધી તે ગયા વર્ષના જેવાજ હતો; (ટ) મીઠાપરના વેરા વિષે એક જૂદો (પાંચમો) ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હતો, અને (ઠ) એ તેનું સ્થાન લીધું હતું; પછી ૧૮૮૯ ના પાંચમા ઠરાવના અંત ભાગમાંથી એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવા વિષે (ક) મુકવામાં આવ્યો હતો, અને હથીયારખંધીના કાયદા વિષે છઠ્ઠો ઠરાવ રગસીયાના (ડ) તરીકે કાબલ કરવામાં આવ્યો હતો. લશ્કર અને હથીયારખંધીના કાયદા વિષે સત્તાવાર અહેવાલ કહે છે કે : “ રશિયાઈ રાજ્યની લોકવાયકાઓ આટલી બધી આપખુદ હોવા છતાં તે બ્રિટિશ રાજ્ય જેટલું એક્સપેક્ટ નથી,” અને “ આ મૂર્ખતાપૂર્ણ રાજનીતિ [હથીયારખંધીનો કાયદો] બળવા પહેલાં ૨૫ વર્ષથી અનુસરવામાં આવી હોત તો ૧૮૫૭ માં અહીંયાં બ્રિટિશ રાજ્યનો અંત જોવામાં આવ્યો હોત. ભય અને ડુંખના તે અધકારના દિવસોમાં લોકો હથીયારો વાપરવાને ટેવાયલા હથીયારખંધ લોકો બ્રિટિશ વાવટાની કુમકે ધાયા, અને પૂર્વમાં બ્રિટિશ મહારાજ્યને બચાવ્યું.” મુન્સી સદર-કેહ દીને કહ્યું :

“ પ્રાચીન કાળના સમ્રાટોને પ્રજાની બહાદુરી અને નીમકહલાલીપર વિશ્વાસ હતો, અને કદાપિ તેમનાં હથીયારો લઈ લેતા નહિ, અને તેને બદલે લોકો પાસેથી પુષ્કળ મદદ મેળવતા. દેશના લોકોના લડાયક જુસ્સાએ તૈસુરના વંશજોને, ખાસ કરીને અક્બરને સર્વોપરી અને સર્વ સત્તાધારી બનાવ્યા હતા. પોતાના હાથમાં હથીયારો હોવા છતાં, અને પોતાનાં ખીરસાંમાં ગોળાઓ હોવા છતાં હિન્દીઓ મહોમ્દનના સામ્રાજ્યને આધીન રહી રાહ્યા ત્યારે બ્રિટિશ પ્રજાના આવા ન્યાયી

અને સુધરેલા રાજ્યતંત્ર સામે. તેઓ બળવો કરશે, એવું ક્યંત બુદ્ધિમાં સમાય છે ? રાજ્ય-પદની પ્રથમ આવરયક્તાઓમાં પ્રજાનાં શાંતિ અને આબાદાની સમાય છે, અને જ્યાં સુધી રાજ અને પ્રજા એકમેકપર વિશ્વાસ રાખે નહિ ત્યાં સુધી તે પ્રાપ્ત કરી શકાય નહિ. લોકોના અધિકારોમાં રાજ માયું ન મારે અને પોતાને ગમે તેવાં કાયદેસર કામો તેમને કરવાટે તેની ઉપર પ્રજાના વિશ્વાસનો આધાર રહે છે. કોઈ પણ પ્રકારે જન માલનાં એક્સ સંરક્ષકો હથીયાર છે; અને તે લઈ લેવાથી બેહદ નિરાશા અને ખેદ ઉત્પન્ન થાય છે.

કોઈ સમ્રાટને કદાપિ પોતાની પ્રજાની સમ-શરનો ભય લાગ્યો ન હતો, તેમજ બળાત્કારે એક શરી પ્રજાને બાયલી બનાવી દીધી ન હતી. જેમણે સીકંદરની સામે યદને સિંધુ નદીના સામા કીનારા સુધી પાછો નસાડ્યો હતો, તેમના વંશજોની હિન્દી પ્રજા બનેલી છે. જે શૂરવીર લોકોએ તેલાવરીના યુદ્ધમાં શાહબ-કેહ દીન ચોરીને સમશરનો સ્વાદ અખાડ્યો હતો, અને પોતાના લશ્કર સાથે ચાલીસ માઈલ ઉપર ઉભી પૂંછડીઓ નસાડ્યો હતો તેમના વંશજો તેઓ છે. આવા શૂરવીર અને નીમકહલાલ લોકોને રાજ્યગાદીના રક્ષકો બનાવવા અને રાજ્યના સંરક્ષકો બનાવવાથી રાજ્યના પાયા મજબૂત અને બલવાન થાય છે. તમે કલિહાસમાં વાંચ્યું હોવું જોઈએ કે, એક સમયે નાદિરશાહે ફરકાખાદના નવાબને દીલ્હી મળવા બોલાવ્યો ત્યારે નવાબ જવાબ આપ્યો કે, મારાં બખ્તર અને હથીયારો વિના હું આવી શકીશ નહિ. નાદિરે કહ્યું “ જાઓ, અને તેને કહો કે, તમારા તોપખાના સાથે આવવાની પણ છુટ છે.” કેટલો મહાભારત-ફેરફાર ! એક સમય એવો હતો કે પ્રાચીનકાળના સમ્રાટો પોતાના શત્રુઓના હથીયારોથી પણ ભયભીત થતા ન હતા; હવે એવો સમય આવી પહોંચ્યો છે કે, આપણે વફાદાર અને નીમકહલાલ હોવા છતાં એટલા બધા હતસાગી છીએ કે, આપણી પોતાની સરકાર આપણીપર અવિશ્વાસ રાખે છે.”

દિવાને આમમાં ખાલી બેકેટાં સમક્ષ હિન્દી પ્રજાની ચર્ચા કરવામાં આવે છે એ પ્રતિવર્ધના

કલ્પિત બનાવ તરફ ત્રીજા ઠરાવમાં ધ્યાન ખેંચવામાં આવ્યું હતું. તે ઠરાવ મી. કેઇને રજૂ કર્યો, રા. આર. ડી. રહેતાએ અનુમોદન આપ્યું, રા. યુલે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવાના આવ્યો. પછી એકસાઇઝના વહીવટમાં સુધારો કરવાના એક બીજા પ્રયત્ન તરીકે ચોથો ઠરાવ રજૂ કરતાં રા. ડી. ઇ. વાચ્છાએ દલીલોથી ભરપૂર ભાષણ કર્યું, અને લાલા સુરસીધરે સખત શબ્દોમાં અનુમોદન આપ્યું. તેમણે કહ્યું કે, પૂર્વે પશ્ચિમને ગણિતશાસ્ત્ર, ખગોળવિદ્યા અને અન્ય વિદ્યાઓ આપ્યાં છે, જેના બદલામાં પશ્ચિમે પૂર્વને દારૂ આપ્યો છે. “આપણા મહોમોદન રાજ્યકર્તાઓ પણ દારૂના વ્યાપારને ધિક્કારતા હતા અને તેને શાપ સમાન ગણતા હતા. તેને ચાહવો, પંપાળવો, ઉત્તેજન આપવું અને તેમાંથી કરોડો રૂપિયા કમાવો એ તો આપણા ખ્રિસ્તી રાજ્યકર્તાઓને માટે રહેવા દેવામાં આવ્યું છે.” દહેવાની જરૂર ભાગ્યેજ રહે છે કે, ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો હતો, અને સોમવાર ૨૯ મી ડીસેમ્બર સુધી કોંગ્રેસ મૂલત્વી રહી.

ત્રીજો દિવસે મીઠાપરના કરમાં ઘટાડો કરવાનો પાંચમો ઠરાવ રજૂ કરીને મી. પ્રીંગલે કેનેડીએ હાર્જિવાહીનો પ્રાર્થના કર્યો; તેને અનુમોદન આપતાં રા. ડી. ઇ. વાચ્છાએ સરકારનાં સાધનો ઘટાડી નાખનાર ખર્ચાળ લસ્કરી ખર્ચ વિષે દરેક ટીકા કરી અને કહ્યું કે, હિન્દમાં દર વર્ષે દર માથા દીઠ આશરે ૧૦ રોર મીઠું વપરાય છે, જ્યારે યુરોપમાં સરેરાશ ૨૬ રોર વપરાય છે છતાં ડચમાં ૮૦ રોર (ચીલેની બનાવટમાં ઘણું મીઠું વપરાય છે તે સહિત), અને ફ્રાન્સમાં ૫૦ રોર અને ઑસ્ટ્રીઆમાં ૧૪ રોર. રા. જી. કે. ગોખલે એ ઠરાવને અનુમોદન આપ્યું અને કહ્યું કે, ૧૮૮૮ માં કારોબારી સમાના દુકમથી એ દરમાં અત્યાધી વધારો કરવામાં આવ્યો હતો. તેમાં રાજકીય શાણપણ ન હતું, અને પરિણામે દુઃખદ આવ્યાં છે. અત્યાધી, કેમકે ૧૮૮૬ માં આવક વેરાનો હાયદો એના કારણથી કરવામાં આવ્યો હતો કે, જનસમૂહો દરમાં પોતાના ફાળા કરતાં વધારે ભાગ આપતા હતા, અને હતાં તેમની પર નવો બોલે નાખવામાં આવ્યો હતો. તેમાં રાજકીય શાણપણ ન હતું, કેમકે તે દર

વધારવાથી સરકારની આર્થિક અનામતનો નાશ થયો. પરિણામ એ આવ્યું કે, પ્રથમની દીમતે લોકોએ જેટલું મીઠું વાપર્યું હોત તેના કરતાં ૩૬ લાખ મણુ ઓછું વાપર્યું, અને ગરીબમાં ગરીબ લોકો પાસેથી, દુષ્કાળની કારપર જીવતા લોકો પાસેથી એ લઘ લેવાયું હતું.

“આ દુઃખી પીડિત બંધુઓને ઇશ્વરની આ ભૂમિનાં સુખચેન માટે તમારા અથવા મારા અથવા અન્ય કોઈના જેટલો હક્ક છે. તેમનાં પાતળાં, ક્ષીણ થઈ ગયેલાં શરીરોનું જ્યારે તમે સ્મરણ કરો છો; આ બંધુઓનાં જીવનો સર્વત્ર એટલાં બધાં અધિકારમય અને દુઃખી છે કે, આરામના એક દિરણનો આનંદ પણ તેમને ભાગ્યે જીવે છે અથવા આરામના એક દિવસથી તેમને ભાગ્યે શાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે એવું તમે જ્યારે સ્મરણ કરો છો; વળી મનુષ્ય પોતે જો એક આરામ ભોગવી શકે અને સુખચેન માણી શકે તેનો ભાગ કર્યા વિના પોતાની જરૂરી ચીજોના જીવવાને સામાન્યતઃ સ્પર્શ કરતે નથી એવું જ્યારે તમને સ્મરણ થાય છે; જ્યારે તમે આ સઘળી ચીજોનું સ્મરણ કરો છો ત્યારે (કર) વધારવાના આ પગલાંથી ગરીબ લોકોમાં હઝીશ લાખ મણુ મીઠાની વપરાશ ઓછી થઈ છે તેથી ખરેખર જેટલી દુઃખપૂર્ણ અને ભયાનક હાલતમાં અને સંતાપ અને પીડા ઉત્પન્ન થયાં છે તેનો ખરેખરો ખ્યાલ તમને સ્પષ્ટ રીતે સમલશે મીઠા પરનો વેરો દર મણુ બે રૂપિયા આઠ આના છે, તે ઘટાડીને બે રૂપિયા કરવાની વિનંતિ આપણે પ્રથમ હિન્દી સરકારને કરીએ છીએ. મારા મિત્ર રા. વાચ્છાએ દર્શાવી આપ્યું છે કે નાણાં ખાતાની સ્થિતિ એવી છે કે એવો ઘટાડો થઈ શકે. હિન્દી સરકારની ન્યાયવૃત્તિને આપણે અપીલ કરીએ છીએ. તેમના સુસદીપણને, તેમની ધર્મ પ્રિયતાને, અને હું આગળ વધીને કહીશ, તેમની દયાને આપણે અપીલ કરીએ છીએ. ભૂતકાળ ભૂતકાળમાં સમાધ ગયા છે અને કાલ તેને પાછો બોલાવી શકશે નહિ; પરંતુ ખચીન આવડ્યું તો થઈ શકે આમાંથી હૃદયવત્તો વિશેષ દુઃખ અને પીડા યાળી શકાય.”

એક સુધારો રજૂ કરવામાં આવ્યો, પરંતુ તે રજૂ કરનાર અને અનુમોદન આપનાર બે

કરાવો.

પ્રતિનિધિત્વ.

૧. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, “૧૮૬૧ નો હિન્દી ધારાસભાઓનો કાયદો સુધારવાનો કાયદો” એ નામનો ખરડો મી. ચાર્લ્સ બ્રૅડ્શોએ હંમણી પાર્લામેન્ટમાં દાખલ કર્યો છે તેની પર વિચાર કરીને આ કોંગ્રેસ તેને પસંદ કરે છે, કેમકે હિન્દના રાજ્યતંત્રમાં જે સુધારાને માટે તે ચળવળ ચલાવે છે તે સુધારાનો મોટો ભાગ તેનાથી મળશે અને ગ્રેટબ્રિટન અને આયર્લેન્ડના સંયુક્ત રાજ્યની પાર્લામેન્ટને નમ્રતાપૂર્વક પ્રાર્થના કરે છે કે, તેને પસાર કરીને ધારાપોથી પર ચઢાવવો; અને દિવાને આમને આ સંમેલનની વતી કરવાની ઉપલી મતલબની એક અરજી ઘડી દાઢવાની અને તેની પર સહી કરવાની અને ચલાસમય તે અરજી પાર્લામેન્ટ સમક્ષ રજૂ કરવાને માટે મી. ચાર્લ્સ બ્રૅડ્શોને મોકલી આપવાની સત્તા આ કરાવથી પોતાના પ્રકુળ રા. ફ્રીસેઝશાહ એમ. મહેતાને આપે છે.

આગલા કરાવોનું સમર્થન.

૨. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ વર્તમાન કોંગ્રેસ, પહેલાંની કોંગ્રેસોએ કરેલા નીચેના કરાવો મંજૂર કરે છે અને તેમનું સમર્થન કરે છે:-

(૬) થી (૭) ૧૮૮૬ ની કોંગ્રેસના ત્રીજા કરાવ પ્રમાણે.

(૮) ને ૧૮૬૦ નો પાંચમો કરાવ બનાવવામાં આવ્યો, અને ૧૮૮૬ ના (૬) એ તેનું સ્થાન લીધું.

(૬) ૧૮૮૬ ના પાંચમા કરાવમાંથી લેવામાં આવ્યો છે.

(૭) ૧૮૮૬ નો છઠ્ઠો કરાવ હતો, તેના સરકારના શબ્દોમાં થોડોક ફેરફાર કરવામાં આવ્યો હતો. તે શબ્દો નીચે પ્રમાણે હતા. ૧૮૭૮ ના અગીઆરમા કાયદો (હથીયાર બંધીનો કાયદો) પ્રમાણે કરવામાં આવેલા નિયમોમાં એવો ફેરફાર કરવાની આવશ્યકતા (છે) કે, સર્વ પ્રતિબંધો ધત્યાદિ.

હિન્દી અંદાજપત્ર અને હિન્દીઓની પ્રાર્થના.

૩. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ માનપૂર્ણ પ્રકારે હૃદયગત આશા દર્શાવે છે કે, પાર્લામેન્ટના દિવાને આમમાં કમિટીમાં હિન્દી અંદાજપત્ર રજૂ કરવાને મી. સ્પીકર પોતાની ખુરશી પરથી ઉઠે તે પહેલાં હિન્દના દેશીઓની ફર્યાદની કોઈ બાબત હોય તો તે દર્શાવવાને હંક પાર્લામેન્ટના સભ્યોને પહેલાં મળેલો હતો, તે હિન્દના હિતની ખાતર એકદમ પાછો આપશે, અને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખે છે કે ભવિષ્યમાં દિવાને આમ વાર્ષિક હિન્દી અંદાજપત્ર પર એવી તારીખે વિચાર ચલાવશે કે, તેથી તેનીપર પૂર્ણ અને પૂરતી ચર્ચા થઈ શકે, અને આ કરાવના શબ્દો પ્રમાણે આ કોંગ્રેસના નામમાં અને આ કોંગ્રેસની વતી દિવાને આમમાં રજૂ કરવાની એક અરજી પર સહી કરવાની પ્રમુખને સત્તા આપે છે.

મિત્રપાન.

૪. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, એકસાઈએમાં સુધારો કરવાની કોંગ્રેસની પહેલાંની પ્રાર્થનાઓ ધ્યાનમાં લઈને હિન્દી પ્રધાને અને અહીંની વડી સરકારે જે કાર્ય કર્યું છે તે કબુલ કરવા છતાં અને દારૂપર આચાર વેરામાં થએલો વધારો, હિન્દમાં બનાવવામાં આવતા નવના દારૂ પર નાખવામાં આવેલો દર, બહાર ગાળવાની પદ્ધતિ નિર્મૂલ કરવાનો બંગાળ સરકારનો કરાવ અને ૧૮૮૬-૬૦ માં મદ્રાસ સરકારે બંધ કરેલી ૭૦૦૦ દારૂની દુકાનો-એ સર્વની હર્ષપૂર્વક નોંધ લેવા છતાં આ કોંગ્રેસને શોક થાય છે કે, ૧૮૬૦ ના પહેલી માર્ચના “ધી ગ્રેટ આફ ઇન્ડિયા”માં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલા ફરમાનના ૧૦૩, ૧૦૪ અને ૧૦૫ ફકરાઓમાં અને ખાસ કરીને (નીચે આપેલી) ૧૦૩ ફકરાની પેટા ક્લમમાં દર્શાવવામાં આવેલી એકસાઈએની બાબતોની રાજનીતિ પ્રમાણિકતાપૂર્વક અમલમાં મુકવાનો આગ્રહ સર્વ પ્રાંતિક સરકારોને કરવાનું હહેવાની આવશ્યકતા હજી રહી છે:-

“સ્થાનિક નહેરે ભાવનાનું અસ્તિત્વ ચોક્કસ જાણવાને પ્રયત્ન કરવા નેહએ, અને ન્યાયે તે ભાવના ચોક્કસ જાણવામાં આવે ત્યારે તેને ચોક્ક પ્રમાણમાં માન આપવું નેહએ.”

મીડાપરનો કર.

૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દના નાણાં ખાતાની સ્થિતિમાં સારો સુધારો થવાથી, અને મીડાપરના કરમાં તાજે વધારો કરવાને માટે સરકારે જે કારણોપર આધાર રાખ્યો હતો તે કારણોનો વ્યાવહારિક રીતે અંત આવવાથી આ કોંગ્રેસ આવશ્યક ધારે છે કે, ઉપરોક્ત વધારો જમ અને તેમ જલદી રદ થવો જોઈએ, અને કોંગ્રેસના નામમાં અને કોંગ્રેસનીવતી નામદાર વાયસરોય ઇન્-કાઉન્સિલને એક ખાસ અરજ મોકલવાની પ્રમુખને સત્તા આપે છે.

કાયમની જમાખંદી.

૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સઘળી મુદતી જમીનો વિષે અમુક શર્તો લાંબા સમયથી પરિપૂર્ણ થઈ હોય તે સર્વ જમીનોની કાયમની જમાખંદી કરવામાં આવશે, એવું વચન નામદાર મહારાણીના હિન્દી પ્રધાનના ૧૮૬૨ ના ફરમાનમાં આપવામાં આવ્યું હતું, અને ત્યાર પછી ૧૮૬૫ ના ફરમાનમાં તેના સિદ્ધાંતોનું સમર્થન કરવામાં આવ્યું હતું, તેનાથી આખા દેશમાં ખંધાયેલી આશાઓ જોતાં આ કોંગ્રેસ માનપૂર્વક વિનંતિ કરે છે કે, હિન્દી સરકારનું હવે પવિત્ર કર્તવ્ય છે કે, કાયમની જમાખંદીનો આ પ્રશ્ન વિશેષ વિલંબ કર્યા વિના તેને વ્યવહારમાં ચોજી શકાય એવે પ્રકારે ઉપાડી લેવો કે પા સૈકાથી પાંચ વધારે વર્ષો પહેલાં નામદાર મહારાણીના હિન્દી પ્રધાને સ્પષ્ટ વચન આપ્યું હતું તે પ્રમાણે સરકારની જમીન મહેસુલની માગણી સુકર અને કાયમની થાય.

એક તપાસ.

૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, કલકત્તાનાં લિન્ડ લિન્ડ વર્તમાનપત્રોમાં દેખીતી રીતે સત્તાવાર નહરેખપર આ કોંગ્રેસે વિસ્મયપૂર્વક વાંચી છે:—

કોંગ્રેસ.

કલકત્તામાં રહેનારા લિન્ડ લિન્ડ સરકારી અમલદારોને કોંગ્રેસ મંડપના પ્રેક્ષક વર્ગમાં દાખલ થવાની દીક્રીટો મોકલવામાં આવી છે એવી ખબર પડતાં ખંગાળ સરકારે સઘળા સેક્રેટરીઓને અને પોતાને આધીન ખાતાના

ઉપરીઓને એક સર્ક્યુલર મોકલાવી ધ્યાન ખેંચ્યું છે કે, હિન્દી સરકારના હુકમો અનુસાર આવી સભાઓમાં પ્રેક્ષકો તરીકે પણ સરકારી અમલદારોની હાજરી ઇષ્ટ નથી, અને એવી કોઈ પણ સભામાં તેમને ભાગ લેવાની સંપૂર્ણ મના કરવામાં આવે છે:

અને ખંગાળના નામદાર લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નરના ખાતગી સેક્રેટરીએ સ્વાગત સભાના મંત્રીને લખેલો પત્ર (જેની આજેહુખ નક્કલ નીચે આપવામાં આવી છે) વાંચ્યો છે:

વેલ્વેલીઅર.

૨૬ મી ડીસેમ્બર, ૧૮૯૦.

બહાલા સાહેબ,

કોંગ્રેસના મંડપમાં પ્રેક્ષક વર્ગમાં દાખલ થવાની સાત દીક્રીટો ગઈ કાલે સાંજે તમે કૃપા કરીને મારે શીરનામે મોકલી હતી, તે આ સાથે પાછી મોકલાવતાં મને લખવાનું ફરમાવવામાં આવ્યું છે કે, લેફ્ટેનન્ટ-ગવર્નર અને તેમના ઘરનાં માણસો કોઈપણ પ્રકારે એ દીક્રીટોનો લાભ લઈ શકે એમ નથી, કેમકે આવી સભાઓમાં હાજરી આપવાની સરકારી અમલદારોને હિન્દી સરકારે ચોક્કસ મના કરેલી છે.

તમારો વિશ્વાસુ,

પી. સી. લાયોન.

ખાતગી સેક્રેટરી.

જે. ઘોસલ, એસ્કવાયર, મંત્રી

કોંગ્રેસ સ્વાગત સભા.

તેથી આ કોંગ્રેસ પોતાના પ્રમુખને સત્તા આપે છે, અને સૂચના કરે છે કે, આ કોંગ્રેસની કોઈ પણ સભાઓમાં પ્રેક્ષકો તરીકે પણ હાજરી આપવાની સરકારે સરકારી નોકરોને મના કરી છે, એવા આ પત્રોમાં આવેલા કથન તરફ નામદાર વાયસરોયનું ધ્યાન ખેંચ્યું અને ખંગાળના નામદાર લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નરે હિન્દી સરકારના હુકમોનો ખરો અર્થ કર્યો છે કે જોટો ? તેની અત્યંત માનપૂર્ણ પ્રકારે તપાસ કરવી.

કોંગ્રેસનો આભાર.

૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, મી. ચાર્લ્સ બ્રૅડલો એમ. પી. એ ગયા વર્ષમાં જે અમુલ્ય સેવાઓ કરી છે, તથા સિટિસ એજન્સીનું

નાયકપદે સર ડબ્લ્યુ. વેડરબર્ન, મી. ડબ્લ્યુ. એસ. ડેલન, મી. જે. બ્રાહ્મ નેક્સ્ટરન એમ. પી., મી. જે. એલીસ એમ. પી; મી. ગ્યોર્જ યુલ, અને રા. દાદાભાઈ નવરોજી જે નિઃસ્વાર્થ હતા હ અને શક્તિથી સંભાળ્યું છે, તેને માટે કોંગ્રેસ તેમનો હૃત્તમ આભાર માને છે; અને એન'સીના સેક્રેટરી મી. રાજી સી. આઈ. ઇ. એ તથા ઇન્ડિયન બેંચ પ્રતિનિધિઓ બાણુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી, રા. આર. એન. સુદોહર, બાણુ ડબ્લ્યુ. આર. બેનરજી, મી. ચાર્લ્સ નોર્ટન, અને મી. એ. એ. હુમ-એ સર્વેએ અત્યુક્ત પોતાને માથે નખાયલી ભારે ફરજને જે પ્રકારે અદા કરી છે તેની કોંગ્રેસ હંદર હંદર છે, અને ખયાસથી વધારે જાહેર સભાઓમાં અને તેથી ઘણી વધારે ખાનગી સભાઓમાં બ્રિટિશ પ્રજાના જે સભ્યોએ સ્નેહપૂર્વક આવકાર આપ્યો હતો અને તેનાં એક અથવા વધારે પ્રતિનિધિઓનું સ્હેલું દીક્ષેસોપૂર્વક સાંભળ્યું હતું, તેમનો આભાર માનવામાં આવે છે.

૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ટિવોલી બાગના માલીકો કુમાર દેવેન્દ્ર મલીક અને ભાઈઓ, મોહન બાગ વીલાના માલીકો બાણુ એન. સી. બેઝ અને બાણુ હુપેન્દ્રનાથ બેઝ, અને પ્રતિનિધિઓના ઉપયોગને માટે કૃપયા આપવામાં આવેલાં ગૃહોના માલીકો માન. સર રમેશચંદ્ર મિત્ર, રા. ડી. એન. પતિલ, બાણુ જનકીનાથ રોય, બાણુ ગોપી મોહન રોય, બાણુ હરેન્દ્રનાથ રોય, બાણુ દિગોરી મોહન રોય, બાણુ રામનાથ બોષ, અને બાણુ જમાદાર ઘાસી-રામનો ઉપકાર માનવામાં આવે છે.

કોંગ્રેસ કાર્ય.

૧૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સર્વ સંયોગો સાતુકળ હોય તો ૧૮૯૨ માં કમમાં કમ ૧૦૦ પ્રતિનિધિઓની કોંગ્રેસ ઇન્ડિયામાં ભરવાને માટે કામચલાઉ વ્યવસ્થાઓ થવી જોઈએ, અને પોતપોતાનાં મંડળોમાંથી મોકલવાના પ્રતિનિધિઓનાં નામો આવતી કોંગ્રેસમાં લૂહી લૂહી સ્ટેન્ડિંગ કોંગ્રેસ કમિટીઓ રજૂ કરે એવી સૂચના કરવી.

૧૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હમણાં સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરીના હાથમાં નાણાં છે અને ખીલ મળવાનાં છે, તેમાંથી વીસ હજાર રૂપિયાની એક ખીજ રકમ કાયમના ફંડમાં હમેરવી, અને ફીક્સ ડીપોઝીટમાં (સ્થાયી અનામતોમાં) સુકવી અને ૧૮૯૦ ના આ ચાલુ વર્ષમાં ખીલ નાણાં મળે તે હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની બ્રિટિશ કમિટીના તરતના ઉપયોગને માટે રહેવા દેવાં, પરંતુ ૧૮૯૧ નાં લવાજમો ભરાય કે તે રકમ ભરપાઈ કરી દેવી, અને ઉપર તેને પણ કાયમના ફંડમાં હમેરવી.

૧૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, બ્યક્તિઓ તરફથી બક્ષિસો મળે તે ઉપરાંત રૂ. ૪૦,૦૦૦ કોંગ્રેસની બ્રિટિશ કમિટીના ખર્ચને માટે અને રૂ. ૬,૦૦૦ જનરલ સેક્રેટરીની એડીસ અને ખાતા માટે કાઢવાનાં આવે છે, અને કમિટીમાં ચોજના થયા પ્રમાણે લૂહાં નૂહાં મંડળો અને છત્વાઓએ પોતાના ફાળા આપવા.

૧૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ઇન્ડિયામાં કોંગ્રેસના અભિપ્રાયો દર્શાવવાને અને જે રાજકીય સુધારાઓના કોંગ્રેસે પક્ષ કર્યો છે તે તરફ બ્રિટિશ જાહેર પ્રજાનું ધ્યાન ખેંચવાને માટે મી. જી. યુલ, રા. ફીરોજશાહ મહેતા, બાણુ ડબ્લ્યુ. સી. બેનરજી, મી. જે. આદમ, બાણુ મનમોહન બોષ, મી. એ. એ. હુમ, બાણુ કાલિચરણ બેનરજી, રા. દાદાભાઈ નવરોજી, રા. ડી. એ. ખરે, અને પોતાનાં મંડળોની સ્ટેન્ડિંગ કોંગ્રેસ કમિટીઓની મંજૂરી અને પસંદગીથી જે કામને માટે અન્ય ગૃહસ્થો પોતાની મેળે તૈયાર થાય તે સર્વની આ કોંગ્રેસ નિયમસર નીમણુંક કરે છે.

સામાન્ય.

૧૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, મદ્રાસ, મંચપ્રાંતો અને વરાહ કમિટીઓ અને સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરી વચ્ચે હવે પછી ઠરાવવામાં આવે તે પ્રમાણે મદ્રાસ અથવા નાગપુરમાં ૧૮૯૧ ની ૨૬ મી ડિસેમ્બરે સાતમી હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની એક મળશે.

૧૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આવતા વર્ષમાં મી. એ. એ. હુમ અને પંડિત બચો-બ્યાનાથને જનરલ અને સંયુક્ત જનરલ-સેક્રેટરીઓ તરીકે ફરીથી ચૂંટી કાઢવામાં આવે છે.

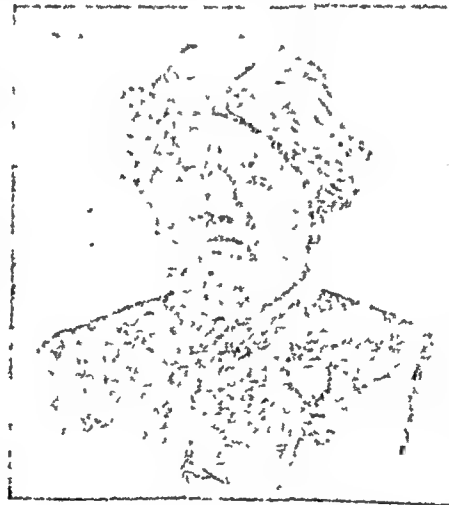
સાતમું પ્રકરણ.

સાતમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

૧૮૯૧ નો ૨૮, ૨૯, અને ૩૦ મી ડીસે-
મ્બરે સાતમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસને આવકાર આપ-
વાનું માન નાગપુરને મળ્યું, અને લાલબાગમાં
એક અતિ સુંદર મંડપમાં ૮૧૨ પ્રતિનિધિઓ
ઝેઠકા મળ્યા. તેમાં ૪૦૦૦ પુરશીઓ હતી અને
તેનો ખુલ્લેખુલ્લો ચીકાર બરાબ મળ્યો હતો. પ્રતિ-
નિધિઓ નીચે પ્રમાણે હતા:

વાયવ્ય પ્રાંતો અને અયોધ્યા.	૫૬
મુંબાઈ (૧૩૫ અને સીધી ૨)	૧૩૭
વરાહ, મધ્ય પ્રાંતો અને સીકંદ્રાબાદ.	૪૮૦
બંગાળ.	૭૩
પંજાબ.	૫
મદ્રાસ.	૬૧
	૮૧૨

બન્યું એમ કે સ્વાગત
સંસાના પ્રમુખ રા. સી.
નારાયણ સ્વામી નાયક
મ્યુનિસિપાલિટીના પણ
પ્રમુખ હતા, તેમણે બપો-
રના બે વાગ્યે પ્રતિનિધિ-
ઓને આવકાર આપ્યો.
“ બ્રિટિશ પ્રજાના આગ-
મનને હિન્દનો પુનર્જન્મ
આશારી છે ” તે પ્રજા
તરફ હિન્દના પ્રેમ ત્રિયે
લાગણી પૂર્વક જોડ્યા,
અને મધ્ય પ્રાંતોના ચીફ કમીશનર મી. એ. પી.
મંકડેનેયે લલમનસાઈ પૂર્વક કહ્યું હતું કે, મને
લાગે વળગે છે ત્યાં સુધી તો કોઈ પણ અગલ-
દારને કોંગ્રેસમાં હાજર રહેવાની ઇચ્છા હોય તે
હાજર રહી શકશે, એ વાતનો તેમણે પરાચો
આપ્યો.

જો. ગી. પી. આનંદ આર્જુ.
સાતમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

રાવ સાહેબ પી. આનંદ આર્જુને પ્રમુખ
તરીકે નુંદી કાઢવાની દરખાસ્ત પાંડિત અયો-
ધ્યાનાથે રજૂ કરી અને રા. કીરોજશાહ મહેતાએ
તેને અનુમોદન આપ્યું. પુરશી લેતી વેળા તેમણે
કહ્યું કે, પ્રમુખ તરીકે ખીલ જે નામ સુચવવામાં
આવ્યાં હતાં, જેમાંના એક પાંડિત અયોધ્યા-
નાથની ઈચ્છા એવી હતી કે, પ્રમુખપદ મદ્રાસમાં
જવું જોઈએ, અને ખીલ દિવાન બહાદુર એસ.
સુબ્રમન્ય આચરને મદ્રાસની હાઈકોર્ટનું ન્યાયા-
ધીશ પદ આપવામાં આવ્યું હતું, તેથી તે

કોંગ્રેસમાં ભાગ લેવાને
અસાક્ત હતા. પછીથી
“ સાર્વદેશીય કલ્યાણની
મૂર્તિ સમાન ” મી.
આર્લ્સ જોર્જે એમ. પી.
ના મૃત્યુથી હિન્દને ન
પૂરાય એવી જોટ ગઈ
હતી, તે વાત તેમણે
હાઈકોર્ટ કોસે સુધારાનો
ચેતાનો નિર્ણય અરોડો
પણ તત્કાળપર મુક્યો, તો
અને હિન્દ લગભગ બળ-
વાની આણીપર આવી
ગયું ત્યાં સુધી લગભગ
વીસ વર્ષો પર્યંત બ્રિટિશ
સરકારે જદરકારી બતાવી
હતી, તે પાછી ફરીથી

બતાવવામાં આવે છે એ ઉપરથી હિન્દને ફેટલી
જોટ ગઈ છે તે માહુમ પડે છે. સર ડી. માધવરાવ
અને ડો. રાજેન્દ્રલાલ મિત્રનાં મરણોની પણ
સરોક નોંધ લેવામાં આવી. મી. એ. ઓ.
લુમ્બો જવાનો સમય નજીક આવતો જાય છે
તે વાત દર્શાવીને ગયે વર્ષે કરાવ્યા પ્રમાણે

લંડનમાં કોંગ્રેસ ભરવા વિષે અને જનસમૂહોમાં કોંગ્રેસના કાર્યતા જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવા વિષે પ્રમુખે કોંગ્રેસનું ધ્યાન ખેંચ્યું.

પછીથી પ્રતિનિધિઓએ ચુંદી કાઢેલી વિષય નિર્ણાયક સભા કોંગ્રેસે મંજૂર કરી, અને બાણુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ પ્રથમ ઠરાવ રજૂ કર્યો. ઇંગ્લેન્ડમાં કોંગ્રેસની બેઠક ભરાય નહિ ત્યાં સુધી કોંગ્રેસની વાર્ષિક બેઠકો ભરવી બંધ કરવી કે નહિ ? એ મહત્વના પ્રશ્ન પર વિચાર કરીને રીપોર્ટ કરવાને માટે એક કમિટી નીમવા વિષે એ ઠરાવ હતો. ઇંગ્લેન્ડમાં બેઠક ભરવી અને સાથે સાથે નિયમિત બેઠકો ચાલુ રાખવાની તરફેણમાં લાગણીપૂર્ણ ભાષણ તેમણે આપ્યું, અને ઠરાવને અનુમોદન આપવામાં આવ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો. પછી કોંગ્રેસ મૂલતવી રહી.

૨૬ મી ડિસેમ્બરે મી. વૅલ્ડસ્ટનનો ૮૨ મો જન્મ દિવસ હતો, તે દિવસે સભાના કામની શરૂઆત પૂર્વે વૅલ્ડસ્ટનના નામના ત્રણ હર્ષસ્વનિ કરવામાં આવ્યા. પછી બાણુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ બીજો ઠરાવ રજૂ કર્યો તેમાં સુધારા કરાવવામાં કોંગ્રેસનું મૂલ્ય કેટલું બધું છે તે તેમણે આગ્રહપૂર્વક દર્શાવી આપ્યું. તેના સમર્થનમાં વાયવ્ય પ્રાંતો અને પંજાબની ધારા સભાઓ માટેની માગણી, વાયવ્ય પ્રાંતોની ધારાસભાની સ્થાપના અને બીજા કેટલાક ઇષ્ટ ફેરફારોની વાત જણાવી તેમણે કહ્યું કે, હિન્દ પર સારી રીતે રાજ્ય ચલાવવામાં આવતું નથી, પરંતુ “તેમાં વ્યક્તિઓનો દોષ નથી; પદ્ધતિનો દોષ છે; નોકરશાહી ખુરોક્સી, આપજીદ સત્તાધારી મંડળ સ્થાપવામાં આવ્યું છે, અને હિન્દમાં તથા સમગ્ર સુધરેલી દુનિયાના જાહેર અભિપ્રાયના વકીલમંડળની સમક્ષ તેની પર દોષારોપણ કરવું જોઈએ. એ આપજીદ સત્તામાં સ્વતંત્ર છાપાં અને જાહેર સભા ભરવાના હક્ક મિશ્રણ થયેલું છે.” [ત્યારપછીથી એ બંને લઈ લેવામાં આવ્યાં છે.]

“હિન્દી સરકારની નાણાં વિષયક સ્થિતિ કેવી છે ? તેનો હુંદામાં સરવાળો લેવાશે. તેમાં વારંવાર નાણાંની તુટ પડે છે, અને કરજમાં હંમેશાં વધારો થતો જાય છે..... ઇંગ્લેન્ડે આપણને કેળવણી આપી છે, અને આપણા

મનમાં જે અભિલાષોનો જાત્રોટ ફરી છે, તે સંતોષવાને તે બંધાયેલું છે..... મને કહેતાં શોક થાય છે કે, સરકારની રાજનીતિ સામ નથી, કેટલીક વખત તે રાજનીતિ ખીજવાટ ઉત્પન્ન કરે છે. સ્વયંસેવકોની વાત લો. સ્વયંસેવકો તરીકે નામ નોંધાવવાથી આપણને વિમુખ રાખવામાં આવ્યા છે. આર્મીનીઓ, હાજરીઓ, પશ્ચિમ આફ્રિકાના મુલેટોજ, અને કલકત્તાના “ લોડી બનરોમાં ” વસનાર અનેક પ્રકારના મનુષ્યો—એ સર્વ સ્વયંસેવકો બની શકે છે, તેઓ આપણા શરવીર થોડા છે, તેઓ આપણાં ગૃહો અને સુલાઓના સંરક્ષકો છે. આ વિષમ ભેદો છે, અને મને ખાતરી છે કે, સતદશીર ચળવળના અનિવાર્ય બળ આગળ તેઓ અદૃશ્ય થવા જ જોઈએ. તે બ્રિટિશ કાયદાના રહસ્યથી વિરુદ્ધ છે; આ દેશના લોકોનાં હૃદયો અને અંતઃકરણોમાં કોતરાઈ રહેલા, સર્વ માનુષીય કાયદાઓથી પર એવા હૃદયરતા કાયદાના રહસ્યથી પણ તે વિરુદ્ધ છે.”

આ સઘળું સંપૂર્ણ સત્ય છે; એ શબ્દો ૧૮૯૧ માં બોલાયા હતા; આ ઇસ્વીસનનું ૧૯૧૫ વર્ષ છે.

ફેબ્રુઆરી ૨૧ મી. આર. સી. બોએ ઠરાવને સંક્ષેપમાં અનુમોદન આપ્યું હતું, અને તાળીઓની ગર્જનાપૂર્વક તે પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

મી. પ્રીંગલે કેન્નેડીએ પછી ત્રીજો ઠરાવ રજૂ કર્યો. તે ઠરાવ અને ચોથો, પાંચમો, છઠ્ઠો, સાતમો અને આઠમો એ ઠરાવો જો કે જૂઠા જૂઠા રજૂ કરવામાં અને પસાર કરવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ ખરેખાર તે “રજાસીયા ઠરાવ” જેવા હતા. મી. કેન્નેડીએ “શાંતિ, કરકસર, અને સુધારા” વિષે સુંદર ભાષણ આપ્યું, અને કહ્યું કે, ૧૮૭૮ માં હિન્દ પર ચઢાઈ આવવાનો સય રાખવામાં આવતો હતો ત્યારે લોર્ડ રબીન્સને કહેલા શબ્દો “ત્રૈજ્ઞાનિક સરહદ” ને બદલે આપણે યાદ રાખવા જોઈએ. “સરપૂર ખબરો, આખાદ અને સંતુષ્ટ પ્રજા-દેશના ખરેખરા બચાવો એજ છે.” લોકોની તરફેણમાં તેમણે જે શબ્દો ઉચ્ચાર્યા તે ૧૮૯૧ માં જેટલી હિંસાત્મક રીતે સત્ય હતા તેટલાજ ૧૯૧૫ માં પણ સત્ય છે. તેમણે કહ્યું કે:—

લાઓ લોકોને એક વર્ષના છંદાથી બીજા

વર્ષના છેડા સુધી પૂરતો ખોરાક મળતો નથી. આપણા જીવનમાં પ્રતિદિન પેટ ભરેલાં રાખવાં. એ આપણામાંનો દરેક જણ નજીક છે, પરંતુ એક દિવસ ગયા પછીથી ખીજે દિવસ પેટ ભરાશે કે કેમ ? તે તેમાંના ધણી નજીક નથી. ”

રા. મુઠોલકરે અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, “તીન, ફેલાઈ ગયેલી, વધતી જતી ગરીબાઈ” છે, તેમણે સર વિલિયમ હંટરના શબ્દો ટાંક્યા કે, હિન્દના પૂરેપૂરા ૪ કરોડ લોકો પોતાની જાંઠ-ખીમાં પૂરતો ખોરાક ભાળતા નથી, અને સર ચાર્લ્સ ઇલીઅટના શબ્દો ટાંક્યા કે, “હું કહેતાં અચકાતો નથી કે, ખેડુતોની અર્ધાં સંખ્યા એક વર્ષના અંતથી તે ખીજ વર્ષના અંત સુધી પેટ ભરીને ખાવું એટલે શું ? તે નજીક નથી ” કેટલાક દુષ્કાળોના તેમણે આંકડા આપ્યા—૧૨ વર્ષોમાં એક કરોડ વીસ લાખ ખાણસો મરણ શરણ થયા હતા. એક હિન્દીની સરેરાશ આવક સરકારે રૂ. ૨૭ ગણી હતી, જ્યારે અંગ્રેજની આવક રૂ. ૫૦૦ છે. અને એ તો સરેરાશ છે; કેટલાકની આવકો પ્રચંડ હોય છે; ત્યારે ગામ-ડીઆરોની આવકો કેટલી બધી ઓછી હશે ?

લાલા મુરલીધરે ઉદ્ધમાં ધણું અસરકારક ભાષણ આપ્યું. તેમણે કહ્યું કે કંગાલીયત, દુઃખ, અવનતિ, દુષ્કાળ, પ્લેગ, શુન્ડા એ સઘળાં ગરીબાઈ રૂપી ડાકણની પ્રજા છે. એમાં સર્વનો દોષ છે—સરકારનો અને પ્રજાનો.

“તમારા બંધુઓનાં હૃદયોનું રૂધીરપાન કરી ભડા બનવાના કાર્યમાં આ દુષ્ટ રાક્ષસો સાથે જોડાવામાં તમને સંતોષ છે, એમ લાગે છે. (ના, ના, ના પોકારો). હું કહું છું, હા; આસ-પાસ જીવો: આ ઝુમ્મરો અને દીપકો, અને યુરોપી બનાવટનાં ખુરસીઓ અને મેજો, અને કડકડતાં કપડાં અને સાહેબ લોકોની ટોપીઓ, અને અંગ્રેજી ડગલા અને જોનેટો અને ફરકો, અને ચાંદીના મુઠાવાળી નેતરની લાકડીઓ, અને તમારાં શહેની એશ આરામની સર્વ ચીજો હિન્દના દુઃખના વિજય સ્તંભો, હિન્દના ભૂખમરાનાં સ્મરણ ચિન્હો નહિ તો બીજું શું છે ? યુરોપી બનાવટની ચીજો પાછળ તમે ખર્ચેલો દરેક રૂપિયો તમારા ગરીબ બંધુઓ

હવે પોતાનો નિર્વાહ નહિ ચલાવી શકનાર પ્રમાણિક કારીગરો પાસેથી તમે લૂંટી લીધો છે. અલગત હું નહું છું કે, શુદ્ધ પરોપકાર વૃત્તિએ હિન્દમાં અંગ્રેજી બનાવટનો માલ ભરી દીધો, અને ધીમે ધીમે પણ સચોટ રીતે દરેક દેશી ઉદ્યોગને મારો નાખ્યો. આ કાર્યની સરળતા કરી આપવા માટે શુદ્ધ પરોપકારવૃત્તિએ આચાર વેરો કાઢી નાખ્યો અને ધનવાન લોકો તરફથી દર વર્ષે ભરવામાં આવતા ત્રણ કરોડ રૂપિયાની આવક ફેંકી દીધી, અને આ દુષ્ટ આત્મભોગને સમતોલ બનાવવાને માટે ગરીબ લોકો તરફથી અપાતા મીઠાના કરમાં વધારો કર્યો; અને હિન્દના એકના એક નાનકડા નવા ઉદ્યોગને મારીનાખવાને માટે આપણી પર ફેંકેલી નિયમોનું હમણાં તેજ પરોપકારવૃત્તિ દબાણ કરી રહી છે. અરે હા, એ સર્વ પરોપકારવૃત્તિ છે, પરંતુ ખીલું પરિણામો સાથે એવું પરિણામ આવે છે કે, તમારા બંધુઓ ભુખે મરે છે.

રૂપિયાના દોઢ મણુ ઘઉં અને બે મણુ ચણા વેચાતા હતા તેને હજી ૩૦ વર્ષ પણ થયાં નથી, કેમકે આપણો કાણો પરદેશો ખાતે ચઢાવવામાં આવતો ન હતો. હમણાં તે ઘણો વધારે મોંઘો છે, અને ગરીબ લોકોને પેટ ભરતાં છ ગણી વધારે મુશ્કેલી વેઠવી પડે છે, કેમકે આપણા કોઠારો સાફ કરી નાખવાને માટે આપણા પેલા પરોપકારી લોકોએ અનિર્બંધ વ્યાપારનું ભૂત ઉભું કર્યું છે. અનિર્બંધ વ્યાપાર, પ્રજાઓ વચ્ચે નિષ્પક્ષપાત, આ આડંબર તરફ મને અત્યંત તિસ્કાર હોય છે. ગરીબ બનેલા હિન્દુસ્થાન અને કુલેલા સુડીદાર ઇંગ્લાંડ વચ્ચે વ્યાપારમાં કેવો નિષ્પક્ષપાત હોઈ શકે ? ત્યારે તો એક બાળક અને બળવાન પુરૂષ વચ્ચે—સસલા અને અજગર વચ્ચે નિષ્પક્ષપાત શુદ્ધની પણ વાત કરો ! ખરે-ખર, તે સઘળું ઉચ્ચ અર્થશાસ્ત્ર પ્રમાણ છે, પરંતુ મારા મિત્રો, આટલું ચાદ રાખો—એથી પણ તમારા બંધુઓ ભુખે મરે છે.

અને સર્વ દેશી ઉદ્યોગોના નાશથી આપણી લલી સરકારને એટલો બધો શોક થયો છે, આંખણી જરૂર પૂરી પાડવાની અને આપણા લોકોને માટે કામ શોધી કાઢવાની સ્થિતિમાં

એકવાર ફરીથી આપણે મુકાબુ' નેઈએ તેને માટે તે સરકાર એટલી બધી આતુર છે કે, ૩૦ કરોડની વસ્તીમાં, હું માનું છું, લગભગ એકઝંબન પારિવાષિક (ટેકનીકલ) શાળાઓ સ્થાપી છે. ”

અકબરે પોતાનું નાણાખાતું હિન્દુ પ્રધાનોને સોંપ્યું હતું, અને તેમની પાસે પુષ્કળ નાણાં બચતાં અને ફાજલ થડતાં, તથાપિ હિન્દીઓને પોતાના નાણા ખાતાની વ્યવસ્થા સંભાળવા દેવામાં નથી આવતી તે વિષે તેમણે કંડવી ફરિયાદ કરી.

રા. ડી. ઇ. વાચ્છાએ વધતા જતા લશ્કરી ખર્ચનો પ્રશ્ન ઉપાડ્યો, અને બતાવ્યું કે, બ્રિટિશ હિન્દની મહેસુલી પદ્ધતિથી ગામડાના લોકોની દુર્દશા થઈ રહી છે. ૧૮૬૪ અને ૧૮૮૫ ની વચ્ચે લશ્કરી ખર્ચમાં પાંચ કરોડનો વધારો થયો હતો. ૧૮૬૯ માં તે ૧૪ કરોડ હતો. ૧૮૮૫-૮૬ થી ૧૮૯૦-૯૧ માં તે વધીને ૫૪ કરોડ થયો હતો, અને તેમાં વધારો થવો ચાલુ છે.

અમારા વાચકો યાદ કરશે કે, કેળવણી વિષે રા. ગોખલેનો ખરડો નામંજુર કરવામાં આવ્યો હતો, કેમકે દર વર્ષે તેથી ૫ થી ૧૦ કરોડ સુધીનો ખર્ચ થાય એમ હતું.

પંડિત મદનમોહન માધવીયાએ ટીકા કરી કે, હિન્દી સૈનિકો હિન્દની બહાર ગયા હતા, જ્યાં જ્યાં મહારાણીની ઇચ્છા થઈ ત્યાં ત્યાં મહારાણીને માટે તેમણે પોતાનું લોહી રેડ્યું હતું, પરંતુ તેઓ ફક્ત સુબેદારો અને સીસાલદાર મેજોરો બની શકે છે, અને ૨૫ વર્ષની નોકરી પછી “ ગૃહ કાલે નેડાયલા સબ-લેફ્ટેનન્ટને ” આધીન રહેવું પડે છે. કહેવામાં આવે છે કે, બોલવામાં આપણે કદુતા અને જુસ્સો બતાવીએ છીએ. “ જે માણસને ફટકા મારવામાં આવે છે તેજ બૂમ પાડે છે, ફક્ત પાસે ઉભેલા હોય તે નહિ. ” રા. કે. જી. દેશપાંડેએ વારંવાર કરવામાં આવતી જમાબંદીનો પ્રશ્ન હાથમાં લીધો. તેથી ગામના લોકોપર ખરાબ અસર થઈ છે. ક્રીમ-તોમા વધારાની દલીલ કરવામાં મૂર્ખતા છે, કેમકે ગામના લોકો વેચવાને માટે નહિ, પરંતુ ખાવાને માટે ખેતી કરે છે. ખીનઓએ ભાપણો ફર્યાદ એક ખેડૂતે કહ્યું કે, મારા છોકરામાં નવી

જમાબંદી હમણાં કરવામાં આવી છે, તેથી એક તાલુકામાં ૬૬ ટકા મહેસુલ વધી, ખીન તાલુકામાં ૬૬ ટકા વધી, અને ત્રીજા તાલુકામાં ૧૧૬ ટકા વધી. થોડાં ગામોમાં ૩૦૦ થી ૫૦૦ ટકા નેઈએ મહેસુલમાં વધારો કરવામાં આવ્યો છે. ગામના લોકોનો નાશ થતો જાય છે. પ્રમુખે ચર્ચા સંકેલતાં મર્મલેદી ટીકા કરી.

“ સઘળી દલીલનું પરિણામ એ છે કે, અત્યંત અસર કરે એવી સત્ય વાતો અને આંકડાઓ આપણને એક તરફથી કુવા અને બીજી તરફથી હવાડાની વચ્ચેમાં મુકી દે છે કાંતો, ને આપણે સત્તાવાળાઓનું કહેવું માનીએ તો રૂશિયાની ચઢાઈને આધીન થવું, અથવા ને સત્ય વાતો નેઈએ તો, દર દર વર્ષે આપણા કરોડો દેશ બંધુઓ દુષ્કાળથી મરી જતા હોય ત્યારે આપણે શાંતિપૂર્વક લેવા કરવું જે કહેવામાં આવ્યું છે, તે સઘળાનો આ સારાંશ છે. એમાંથી એક સ્થિતિ ના પાડી ન શકાય એવી વાતોપર રચાયેલી છે અને હજી પણ આપણને સંતાપી રહી છે. તે સ્થિતિ દૂર કરવાનું આપણે સરકારને કહીએ છીએ અને જરૂર પડે તો પેલી બીજી હાયાત્મક અને હજી અતિ દૂરની સ્થિતિમાં અમને ભલે રક્ષણહીન સ્થિતિમાં રહેવા દે-સત્ય કહો તો તે વાત વિષે અમને શ્રદ્ધા નથી. ”

કરાવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

લો. મા. ખી. જી. તિલકે ચોથો કરાવ રજૂ કરતાં કહ્યું: બ્રિટિશ સરકાર તમારું રક્ષણ કરે છે, ત્યારે તમારે હથિયાર શા માટે નેઈએ છે ? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર સ્વેચ્છાથી મળે છે જંગલી પશુઓ અને ઉત્તરના જંગલી રોહ (રશિયા) સામે ૨૫ કરોડ પ્રબળું રક્ષણ કરવાનું કાર્ય સરકાર પોતાને માથે લે છે. તેમના પોતાના આંકડા બતાવે છે તે પ્રમાણે, જંગલી પશુઓ સામે તેઓ પ્રબળું રક્ષણ કરતા નથી, અને ઉત્તરના દુશ્મન વિષે તો જ્યારે સમય આવશે ત્યારે ગેરહાથ અમે અમારાથી બનતું કરીશું, પરંતુ દરમ્યાન તમારી તૈયારીઓ દેશમાં જગતને દંચી નાખે છે. ૨૫ વર્ષ પછી રશિયાનો હુમલો કરશે, તેથી લોકોએ બૂખે મરી જવું, એવું અમે ઇચ્છતા નથી.

૨૧. અલિ મહમ્મદ હામલજે દીકા કરી કે, જર્મન સૈનિકનો ખર્ચ રૂ. ૧૪૫ થાય છે, કેન્યનો રૂ. ૧૮૫, ઇંગ્લાંડમાં અંગ્રેજનો રૂ. ૨૮૫ પરંતુ હિન્દમાં રૂ. ૭૭૫. ઇંગ્લાંડમાં માથા દીઠ આવક ૪૨ પાઉંડ છે, ફ્રાન્સમાં ૨૩ પાઉંડ, જર્મનીમાં ૧૮ પાઉંડ, હિન્દમાં ૧ પાઉંડ ૧૦ શીલિંગ. બીજાઓએ લાપણો કર્યા અને ઠરાવ પસાર થયો.

એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવાનો પાંચમો ઠરાવ રજૂ કરવામાં આવ્યો, અનુમોદન આપવામાં આવ્યું અને પસાર થયો, અને વેરા અને એક્સાઇઝ વિષે છઠ્ઠો ઠરાવ પણ પસાર કરવામાં આવ્યો. ન્યાય અને પોલીસના વહીવટના સાતમા ઠરાવ વિષે પ્રમુખે એક મુકદ્દમાની વાત કહી, જે નોંધવા જેવી છે: એક આરોપીને ગુન્હેગાર ઠરાવવાનો એક મેજસ્ટ્રેટ નિશ્ચય કર્યો હતો, અને તે ધરાદો એટલો કેળીતો હતો કે, મુકદ્દમા સેશન્સમાં મોકલવામાં આવ્યો. તેના હુકમમાં છેલ્લું વાક્ય આ પ્રમાણે હતું: “આરોપીના ગુન્હા વિષે મને સંપૂર્ણ સંતોષ થયો છે; તેને ગુન્હેગાર ઠરાવવાને અને સજા કરવાને હું તત્પર હતો, પરંતુ મારા હાથ ખાંધી લેવામાં આવ્યા છે.” સેશન્સ કોર્ટે ફરિયાદીની હકીકત સાંભળ્યા પછી, આરોપીને બચાવ કરવાનું કહી શિવાય માનપૂર્વક, છોડી દીધો.

૨૨. હેરમ્પ્સન્ડ મૈત્રે કેળવણી વિષે આઠમો ઠરાવ રજૂ કરતાં કહ્યું કે, સરકાર પ્રાયમિક કેળવણીને માટે હાંધે કરતી નથી. અને ઉચ્ચતર કેળવણીમાંથી પાછી હઠવાનો ચત્ન કરે છે, અને છતાં કહે છે કે અમે પ્રાયમિક કેળવણીને ઉત્તેજન આપવાને આતુર છીએ. એની સામે સત્ત્વ વાત કહી વિના આપણે સરકારને જવા દઇશું નહિ. જો કેળવાયલાઓની સંખ્યા ઘણી નાની હોય તો તેમાં સરકાર વિના બીજા કોનો દોષ છે? એક સુંદર વિજ્ઞપ્તિ કરી તેમણે પોતાનું લાપણુ સમાપ્ત કર્યું:

“લગભગ ત્રણ ટોડી વર્ષ ઉપર આ મહાન પ્રશ્ન તરફ બ્રિટિશ પ્રજાનું લક્ષ બળાત્કારે આકર્ષાયું. “આ હિન્દીઓનું લાલિ ધૃત્યરે આપણને સોંપ્યું છે, તેમને આપણે હંમેશાને માટે અજ્ઞાનાવસ્થા અને શુભામંગીરીમાં રાખીશું? અથવા આપણે તેમને

કેળવણી આપીશું, અને પોતાના દેશના રાજ્ય-વહીવટમાં સ્વતંત્ર પુરુષો તરીકે જોડવાને તેમને ચોખ્ખા અને આતુર બનાવીશું?” દિન પ્રતિદિન પાર્લામેન્ટની બંને સભાઓમાં મહાન ચર્ચા ચલાવવામાં આવી અને છેવટે પોતાના ઉમરાવો અને પ્રતિનિધિઓની મારફતે પ્રજાએ બીજા અને વધારે ઉમદા માર્ગનો સ્વીકાર કર્યો. વર્ષો સુધી આ નિર્ણય પ્રમાણે પ્રામાણિક રીતે કાર્ય કરવામાં આવ્યું, અને લોર્ડ ડર્બી (તે સમયના લોર્ડ સ્ટેન્ડી)નો ૧૮૫૬ નો ખરીતો અને લેન સ્ટુઅર્ટ મીલનો ૧૮૫૪ નો પ્રખ્યાત ખરીતો બ્રિટિશ પ્રજાના પ્રામાણિક આશયના પૂરાવા છે. પરંતુ સનદશીર સ્વતંત્રતાનો પક્ષ કરનાર, અને મહાન હિન્દી નોકરશાહીની આપખુદ સત્તાઓ અને એક હત્ય હક્કો પર ત્રાપ મારનાર કોંગ્રેસ હયાતીમાં આવી ત્યારથી તે નોકરશાહીને પોતાની આ પ્રિય સંપત્તિ માટે ભય પેદા અને તેમના વધારે ઉમદા દેશ બધુઓએ ૬૦ વર્ષો ઉપર જે રાજનીતિનો કોધપૂર્વક પરિત્યાગ કર્યો હતો, તે નીતિ સ્વીકારવાનો ઉલટી દિશામાં ગતિ કરવાની અભિલાષા કરવા માંડી છે.

બહુ મોડું થયું છે, મારા મિત્રો બહુ મોડું થયું છે; ચોતરફ બી વાવવામાં આવ્યાં છે, તેના અંકુર ઝુટ્યા છે, અને સર્વત્ર ઝુટતા રહે છે; પ્રત્યેક અનુચિત સાધનથી હવે સર્વત્ર ઉચ્ચતર કેળવણીને ફાળવવાનો અને લોકોને ઉત્સાહભંગ કરવાના મિથ્યા પ્રયત્નો તમે કરો છો. તમે વિદ્યભંજકોની શકશો, પરંતુ તેને નષ્ટ કરી શકશો નહિ, તમે ધિક્કાર પ્રાપ્ત કરશો, અમે સ્વતંત્ર બ્રિટિશ પ્રજા છીએ એમ હવે બંધુતારાઓને તમે શુભામ બનાવી શકશો નહિ. ઘણું મોડું થયું છે; આ મૂર્ખતા દૂર કરો અને તમારા વધારે ઉમદા બધુઓએ જ્ઞાનપૂર્વક ચૂંટણી કરેલી નીતિમાં અનિવાર્ય અને પહેલેથી નજીલો પરિણામોનો અંગીકાર કરો: તમે હમણાં કેળવણીને પાછી પાડો છો, તેમ કરતા બંધ થાઓ; એક બ્રિટનનાં હૃદયની ઉચ્ચતર અને વધારે સારી ભાવનાઓને બળવી રાખો; તમારી સેનેટોનાં ફરમાનો અને આપણી મહારાણીની આજ્ઞાઓનું પરિપાલન કરો; સર્વ પ્રકારની અને પ્રત્યેક પંક્તિની કેળવણીને ભૂતકાળની જેમ હૃદયપૂર્વક ઉત્તેજન

આપો, અને ત્યારે, તમારો નાશ કરવાને સહાં દમટી રહેલો ક્રેન્ડેન્ટન રાક્ષસને બદલે, તમારા પક્ષમાં ઝુકુમનોર કેળવાયલા લોકોમાં ખરેખર શ્રદ્ધાને, તમને આપેલા ગુલામગીરી કરનાર ખુશામતીઆ નહિ મળે, પરંતુ સાચા, વફાદાર અને સમર્થ સાથીઓ મળશે, જેમનો મુખ્ય નેમ અને મુખ્ય ગૌરવ આપણાં મહારાણી અને તેમના સર્વ દેશોનાં સંરક્ષણ, સંમાન, અને આબાદાની સંપાદન કરવાને માટે તમારી સાથે સાથે સમાનતાપૂર્વક પરિશ્રમ કરવામાં સમાશે."

રા. જી. કે. ગોખલેએ તેને અનુમોદન આપ્યું, તે એકાં વિચારથી નહિ કે કમીશનથી કાંઈ લાભ મળશે, પરંતુ કમીશનનો રીપોર્ટો વિદ્યાર્થીઓને ઉપયોગી થાય છે. કેળવણી એટલે કે વિભાગ પ્રેક્ષનાં સુખ અને સંતોષ સંપાદન કરવાને મધ્યતો હોય તેની અભિવૃદ્ધિ. "સત્ય છે કે, હિન્દની પ્રેક્ષનાં સુખ અને સંતોષમાં ઇંગ્લેંડનું ગૌરવ અને ઇંગ્લેંડનું બળ છે; અને ઇંગ્લેંડની માન અને ન્યાયવૃત્તિમાં, આ અણીને અવસરે, આપણી સઘળી આશાઓ અને આપણા સઘળા અભિલાષો સમાયલા છે."

આ ઠરાવ પસાર કરીને કોંગ્રેસ ખૂલતી રહી.

ત્રીજા દિવસનો પ્રારંભમાં એક ઠરાવ રજૂ કરવામાં આવ્યો, જેમાં જનરલ બુથનો તાર આપવામાં આવ્યો હતો અને વિષય નિર્ણયિક સંભાગે ધરેલો જવાબ આપ્યો હતો, તે કોંગ્રેસે સર્વાધુરમે સ્વીકાર્યો અને નવમા ઠરાવ તરીકે રજૂ કર્યો.

ખાણુ ડબલ્યુ. સી. બોતરજીએ પછી પહેલા ઠરાવ અનુસાર નીમવામાં આવેલી કમિટીનો રીપોર્ટ રજૂ કર્યો, અને સલામજી કરી કે કોંગ્રેસે પોતાની વાર્ષિક બેઠકો ચાલુ રાખવી; અને પંડિત અયોધ્યાનાથનાં અનુમોદનથી તેને દશમા ઠરાવ તરીકે પસાર કરવામાં આવ્યો.

મી. પીટર પૉલ પીલાઇએ જંગલના કાયદાઓ વિષે અગીયારમો ઠરાવ રજૂ કર્યો અને પોતાના મદ્રાસ ઇલાકામાં તેથી ખેતીવાડીને થયેલા હુકસાનનું ચિત્ર પ્રતાવ્યું.

"ધારાઘડનારાઓની કલમના એક ગોદાવડે, જંગલના કાયદાઓએ રૈયતના સર્વ સામાન્ય હકોનો નાશ કર્યો છે. તે હકોનો ઉપસાગ અનંતકાળથી કરવામાં આવ્યો છે, પહેલાંની સરકારોએ અને પહેલાંના સમયની બ્રિટિશ સરકારે પણ તે હકો સ્વીકાર્યા છે. અને તેમને માન આપ્યું છે... સર્વ સામાન્ય હકોના વિનાશથી શામ્ય સમાજમાં મહાભારત ફેરફાર થયો છે... આવશ્યકતાના દબાણ હેઠળ સર્વ લક્ષી જંગલના કાયદાઓનું ઉલ્લંઘન કરવાની તેમને દરજ પડે છે, અને એ પ્રમાણે ફોજદારી કામ તેમની સામે ચલાવાય એવી ભોખમદારી વહોરી લે છે. આ ખીજવાટ ઉત્પન્ન કરનાર જંગલના કાયદાઓનાં નાનાં નાનાં ઉલ્લંઘનોને માટે મારા જીલ્લામાં હજારો ફોજદારી મુકદ્દમા ચાલે છે."

વસ્તુતઃ ગામડીયાઓને જંગલના કાયદાઓએ બ્રિટિશ રાજ્યથી નેટલા બેધકા બનાવ્યા છે. તે ટલાખીલ કરાએ બનાવ્યા નથી; મીઠાપુરનો વેરો ખરાબ છે; જમાબંદીઓ નિર્દય પ્રકારે થાય છે; પરંતુ જંગલના કાયદા પ્રતિસ્થળે દંડ મારે છે, અને અગણિત વર્ષો સુધી પોતાના બાપદાદાઓએ ને ક્યું હોય તે કરવા જતાં હુખી ગામડીયાને ગુન્હેગાર તરીકે ઉભો કરવામાં આવે છે. મી. પીલાઇએ કહ્યું કે, ૧૮૯૦માં ગૌચરમાંથી સરકારે દોઢ લાખ રૂપીઆ મેળવ્યા હતા, અને ખાલસા કરવામાં આવેલી સર્વ સામાન્ય જમીનપર ધુસી જવાને માટે દોરોને રૂબામાં રાખવામાં આવતાં તેના દંડમાંથી રૂ. ૨૯૫૭૩૫૭ લાખ મળ્યા હતા. એક જીલ્લામાં, ઉત્તર આંકેડમાં, ૧૮૯૧ના બન્યુઆરીથી સપ્ટેમ્બર સુધીમાં સરેરાશ મરણ સંખ્યા ઉપરાંત ગૌચરના ચાખાવે ૩,૦૦,૦૦૦ દોરો નાશ પામ્યાં. મી. પીલાઇએ બીજા કેટલીક રૂપાંશો જણાવી, અને કહ્યું (તે હિન્દી બ્રિટની હતો) કે, છાપામાં અને સરકારને કરેલી સર્વ વિનંતિઓ નિષ્ફળ ગઈ તેથી અમારી એક જ આશા કોંગ્રેસમાં છે.

બીલ વાપણુ કરનારાઓમાં રા. એસ. બી. ભાટે હતા. તેમણે કહ્યું કે, મારા જીલ્લામાં જંગલ ખાતું બૂનાં ગૌચરો ચોડા સમયને માટે ખંણુ ઉઘાડતું નથી; અને તેથી દોરો બુએ મરે

છે, ગામડીઆઓ પોતાનાં દોરો આપી દે છે અને રૂપીઆનાં દરા કે બાર લેખે વેચી દે છે. રા. નિ'બકરે કહ્યું: હું એક ગરીબ છત્વાના ગરીબ હંગરાળ ગામનો મૂળ રહેવાસી છું. અરણ્યો, જંગલોમાં મનુષ્યને લેધતી ચીજો મળે છે. ઈંધન, કાપ્ડ, ઘાસ, પત્થર, માટી, પાંદડાં, છાલ, મૂળીઆં, આપણી પાસેથી તે સઘળું પ્રભુએ નહિ પરન્તુ લોલી મનુષ્યાએ લઈ લીધું છે. હવેના વર્ષો સુધી અણપૂર્યે આપણે એમનો ઉપયોગ કર્યો છે, અને હવે આપણને કહેરતે ને આપેલું છે તે આપણી પાસેથી લઈ લેવામાં આવે છે. હિન્દુ અને મુસલમાન રાજાઓના સમયમાં જંગલો સુખકર હતાં; હવે તે દુઃખકર થઈ પડ્યાં છે. મારી જમીન હંગરામાં છે, પરન્તુ ઝાડ, છાડ, વિગેરે મારાં હોવા છતાં હું તેમનો ઉપયોગ કરી શકતો નથી. મેં પોતે ઝાડો ફગાડ્યાં છે, છતાં તે ઝાડોનાં પાન હું વાપરી શકું નહિ. મારાં દોર ક્યાં ચરવા લાયક? જંગલની અનામત જગ્યાઓને ફેરતી વાડો કરવામાં આવી નથી, દોર તેમાં ધુસી લાય, અને માલીકોના દંડ કરવામાં આવે. એક ગામડીઆની સારવાર કરનાર ડોક્ટર ન હોતો, તેણે ઔષધીની વનસ્પતિ એકઠી કરવાને ચત્ત કર્યો, તેનો દંડ કરવામાં આવ્યો; તે સઘળી વનસ્પતિ જંગલોમાં હતી. ને પરિસ્થિતિમાં સાધુશુક્રા રહેતો તેના સાદા વર્ણનના કંઈકરસની મજા રહી નહિ! અલબત્ત, ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

પછી આ દુનિયામાં જીવતા મિત્રોનો આહાર માનવાના અને હિન્દના પક્ષમાંથી ઓછા થયલા ચાલ્સ બ્રેંડોને માટે શોક અને દુઃખતાના ઠરાવો કરવામાં આવ્યા. કેટલાકોએ પોતાનો હોડો અને ત્રીજો શોક દર્શાવ્યો, અને ઠરાવને પસાર થયેલો જાહેર કરવામાં આવ્યો ત્યાં સુધી સર્વ આદરપૂર્ણ મૌન ધારી ઉભા રહ્યા.

સામાન્ય સુઠણી દુઃક સમયમાં ચવાની હતી, તેથી લંડનમાં કોંગ્રેસ ભરવાનું પંદરમા ઠરાવથી મૂલતવી રાખવામાં આવ્યું. બ્રિટિશ કમિટીને નાણાં, આપવામાં આવ્યાં. મી. એ. જી. હુમ્ અને પંડિત અયોધ્યાનાથને જનરલ અને સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરીઓ નીમવામાં આવ્યા, કોંગ્રેસની

આવતી બેઠકને માટે અલ્લાહાબાદનું આમંત્રણ સ્વીકારવામાં આવ્યું, અને પ્રમુખનો આહાર માનવાનો ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો. આ પ્રમાણે સાતમી રાષ્ટ્રીય પરિષદનો અંત આવ્યો.

કોંગ્રેસના કાર્યનો આ ઇતિહાસ વાંચનાર પ્રત્યેકને સ્વીકાર્યો વિના નહિ ચાલે કે, માતૃભુમિના સ્વાતંત્ર્ય, આબાદાની અને સુખ તરફ કોંગ્રેસે દંમેશાં એક જ રિપર દષ્ટિ રાખી છે. જનસમૂહોનાં દુઃખો પ્રતિ જાણી લીધેલાં, તેમને માટે પ્રાયશ્ચિક કેળવણી પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન, ગામડીઆઓને અત્યંત ગરીબ બનાવનાર કાયદાઓ અને રાજ્યવહીવટ સામે આજુગમે, એ પ્રત્યેક કોંગ્રેસવાદીના હૃદયમાં પ્રિય હતાં. ઓઢા અને અધિકાર ધચ્છતા અસત્વટ કેળવાયલા લોકોની હીલચાલ જ કોંગ્રેસ છે, એમ કહીને તેને મજા જનસમૂહોનાં દુઃખો જાહેર કરનાર હિન્દના અવાજને તે જનસમૂહોથી વિષ્ણુ પાડવાના ચત્ત કરતાં, વધારે અસત્ય આક્ષેપ બીજો શો હોઈ શકે?

ઠરાવો.

૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, કોંગ્રેસની બ્રિટિશ બેઠક થઈ લાય ત્યાં સુધી હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની વાર્ષિક બેઠકો બંધ કરવી ઇષ્ટ છે કે નહિ, અને જો ન હોય તો, પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા, સંમેલનનાં સ્થળો, ઇત્યાદિ વિષે ક્યા નિયમો અનુસાર ભવિષ્યની કોંગ્રેસો બરાબર તેની પર વિચાર કરવાને અને ચાલુ માસની ૩૦ મી તારીખે અથવા તે પહેલાં રીપોર્ટ કરવાને એક કમિટી નીમવામાં આવે છે. કમિટીની રચના નીચે પ્રમાણે:—

ઓઢાની રૂચેના સભ્યો.

પ્રમુખ.

સ્વાગત સભાના પ્રમુખ.

જનરલ સેક્રેટરી.

સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરી.

કોંગ્રેસના સ્ટેન્ડીંગ (સ્થાયી) કાઉન્સેલો.

સામાન્ય સભ્યો.

બાબુ મુરેન્દ્રનાથ બેનરજી.

રા. વીર રાધવ તારીઅર.

૧. હાકીમ એમ અબ્દુલરહીમ.
૨. ગંગાપ્રસાદ વર્મા.
૩. પ્રીત્તે કેનેડી.
૪. શુરપ્રસાદ સેન.
૫. ડી. ઇ. વાચ્છા.
૬. એમ. બી. નામજોશી.
૭. હમીદ અલીખાન.
૮. વિષ્ણુ મોરૈશ્વર હોડે.
૯. મુરલીધર.
૧૦. મુદોલકર.
૧૧. દેવરાવ વિનાયક.
૧૨. ગોપાલરાવ હોડે.
- ખાલુ બિપિન કૃષ્ણ બોઝે.
૧૩. દાજી અબાજી ખરે.
- પંડિત મદન મોહન માલવીય.
- ખાલુ શાસિગ્રામ સીંધ.
૧૪. રા'કરણ નાયર.

અતિનિધિત્વ.

૨. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, પહેલાંની કોંગ્રેસોએ જે નિર્ણય કર્યો છે, તે આ કોંગ્રેસ ફરીથી મંજૂર કરે છે કે, હિન્દના લોકોને પોતાના દેશની ધારાસભાઓમાં પોતાના સ્વંત્રતા પ્રતિનિધિઓદ્વારા પ્રભાવશાલી અવાજ નહિ આપવામાં આવે ત્યાંસુધી હિન્દ પર કદાપિ સાકર અથવા ન્યાયી રાજ્યતંત્ર ચાલી રાકવાનું નથી, તેમજ લોકો આખાદ અથવા સંતુષ્ટ બની રાકવાના નથી, ગ્રેટબ્રિટન અને આયર્લેન્ડની પ્રજાને (જેમની હિન્દ પ્રતિની શુભેચ્છાનો તે કૃતજ્ઞતા પૂર્વક સ્વીકાર કરે છે) માનપૂર્વક આગ્રહ કરે છે કે, આ ન્યાયયુક્ત અને આવશ્યક સુધારો મંજૂર કરવામાં વિશેષ વિલંબ થવા દેવો નહિ.

૩. કરાવ કરવામાં આવે છે કે; પહેલાંની કોંગ્રેસોમાં દર્શાવવામાં આવેલા અભિપ્રાયોને સંમત થઇને આ કોંગ્રેસ કહે છે કે:—

પૂરેપૂરા પાંચ કરોડ લોકો (એ સંખ્યા દરવર્ષે વધતી જાય છે) ભૂખમરાની અણી પર દુઃખી જીવન ગાળી રહ્યા છે, અને દરેક દશકામાં લાખો લોકો ભૂખમરાથી ખરેખર મરણશરણુ પામી છે.

આ દુઃખદ વસ્તુસ્થિતિ મોટે ભાગે નીચેની બાબતોને આભારી છે:—

(ક) પોતાના દેશના રાજ્યતંત્રમાં યોગ્ય ભાગ લેવામાંથી અને નાણા ખાતાપરના સર્વ અંકુશમાંથી હિન્દના લોકોનો બહિષ્કાર, જેનો ઇલાજ ખીલ કરાવમાં દર્શાવવામાં આવ્યો છે.

(ખ) વર્તમાન રાજ્યતંત્ર, લશ્કરી અને દીવાની, પરંતુ ખાસ કરીને લશ્કરી વહીવટ પાછળ કરવામાં આવતો લખણ અર્થ.

(ગ) જમીન મહેસુલ વહીવટની દુ'કી દૃષ્ટિની પદ્ધતિ, જેથી દેશની ખેતીવાડી પર પોતાના નિર્વાહને માટે નવદશાંશ લોકો આધાર રાખે છે, તે ખેતીવાડીમાં સુધારો કરવો અશક્ય બને છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ ખેતીવાડીની ધીમે ધીમે સચોટ અવનતિ થાય છે.

તેથી મહાન આવશ્યકતા ઉપસ્થિત થઇ છે કે:—

રાજ્યતંત્રના અર્થમાં ઘણો ઘટાડો કરવો; લશ્કરી શાખામાં સ્થાયી લશ્કરમાં પુષ્કળ ઘટાડો કરવો, ઉમણાંની દુ'કી સુદતની શાહી રેલમેટોની ભરતીને માટે ઇંગ્લાંડમાં ભારે અર્થ વેઠવો પડે છે, ત્યાંથી અહીંયાં લાવવામાં ઘણો અર્થ કરવો પડે છે, અને આખોડવાથી નહિ ટેવાયલા યુવકોમાં મરણોત્ત્વ પ્રમાણ મોટું હોય છે તેવી રેલમેટોને બદલે માન. હસ્ત ઇડિઅન કંપનીની જેમ લાંબી સુદતત્ત્વ સ્થાનિક યુરોપીય લશ્કર રાખવું; કહેવાતા સરહદ પરના બચાવો પાછળ અનેક વર્ષો થયાં નાણાંનો પ્રચંડ વ્યય કરવામાં આવ્યો છે, તે બંધ કરવા; અને લશ્કરના મોદીખાનાના ખાતામાં, તોપ-ખાનાના ખાતામાં, અને સંગ્રહ ખાતામાં અત્યંત કરકસર કરવી; અને દિવાની શાખામાં પરદેશી આણવામાં આવતા અત્યંત ભારે પગારના અધિકારીઓને બદલે ઓછા પગારના દેશી લોકોને મોદી સંખ્યામાં રાખવા; અને બ્રિટિશ સરકારે ત્રીશ વર્ષ ઉપર આપેલા વચન પ્રમાણે જમીન મહેસુલની માગણી મુકરર અને કાયમની કરવાને માટે એકદમ પગલાં ભરવાં અને એ પ્રમાણે દેશના મુઠ્ઠીદારો અને મજૂરોને ખેતીવાડી ખીલવવા એકલા થવા દેવા, કેમકે દુ'ક સુદતની જમાખંદી-ઓની વર્તમાન પદ્ધતિ હેઠળ (ઉમણાં ઉમણાં પ્રણી મેળા દુ'ક સુદતની હોય છે, કેટલીક મેળા

તો માત્ર ૧૦ અને ૧૨ વર્ષના ચાલે છે) તેમ થવું અશક્ય લાગે છે; અને જેનીવાણી બેઠા સ્થાપવી.

આ કોંગ્રેસ ગ્રેટબ્રિટન અને આયર્લેન્ડની પ્રતિનિધિ અત્યંત ગંભીરતાપૂર્વક વિનંતિ કરે છે કે, વર્તમાન, નિઃશંક સારા ધરાદા ધરાવનાર પરંતુ અત્યંત અસંતોષકારક, રાજ્યતંત્રની ખામીઓથી છંદગીતું વિરોધ બલિદાન ચાલવા ન દેવું, પરંતુ શીઘ્રતાપૂર્વક આ સુધારાઓની પ્રાપ્તિને માટે આગ્રહ કરવો.

લશ્કર વિષયક.

૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પહેલાંની કોંગ્રેસોની સાથે એકમત થઈને આ કોંગ્રેસ અભિપ્રાય દર્શાવે છે કે, દેશનું 'પૂરતું' સંરક્ષણ અને અસરકારક બચાવ કરવાને માટે ઇચ્છનીય છે કે, સરકારે હિન્દી ભંડેર મતનું સાંત્વન કરવું જોઈએ અને પોતાનાં ગૃહો અને પોતાની સરકારનો બચાવ કરવાનું હિન્દીઓને ઉત્તેજન આપવું, અને તેમને લાયક બનાવવાનું (તેને માટે.)

(ક) હથીયારબંધીના કાયદા હેઠળના નિયમોમાં એવા ફેરફારો કરવા કે ધર્મ, વર્ગ, અથવા વર્ણના ભેદો વિના હિન્દના સર્વ રહેવાસીઓને અથવા અતિથિઓને તે એક સરખી રીતે લાગુ પડાય; જ્યાં જ્યાં ભંગલી જનાવરો નિયમિત રીતે મનુષ્યની છંદગી, દોર અથવા પાકનો નાશ કરતાં હોય ત્યાં ત્યાં ઉદારતાથી પરવાના અપાવવાની વ્યવસ્થા કરવી, અને નવા નિયમો અનુસાર આપેલા સર્વ પરવાના છંદગી સુધી નહીં એવા બનાવવા, માત્ર દુરુપયોગની સાબીતી મળતાંજ તે રદ થાય, અને જે પ્રાંતિક હક્કમતમાં તે આપવામાં આવ્યા હોય તે સર્વથી હક્કમતમાં તે ચાલવા જોઈએ.

(ખ) હિન્દમાં લશ્કરી કૌશલ્ય (પાઠશાળાઓ) સ્થાપવી, જ્યાં કાયદાની વ્યાખ્યા અનુસાર હિન્દના દેશી લોકોને શક્તિ અને લાયકતા પ્રમાણે હિન્દી સેનાના કમીશનડ અથવા નોન-કમીશનડ અમલદારો તરીકે લશ્કરી કારકીર્દિ માટે તેમને કેળવણી અને તાલીમ અપાય.

(ગ) મહારાજ્યની સર્વથી વધારે લાયક નતિઓમાં લશ્કરી (મીલીટરી) નોટરીની પદ્ધતિ સ્થાપવી; અને

(ઘ) ગ્રેટબ્રિટનમાં પ્રવર્તે છે તેવી સ્વયં-સેવકોની પદ્ધતિ હિન્દની પ્રજામાં મોટા પાયા પર સ્થાપવાની સત્તા આપવી અને તેને ઉત્તેજન આપવું.

વેરા અને એક્સાઇઝ.

૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, દેશના રાજ્યતંત્રમાં વધારે હિન્દીઓને રાખવાના પગલાં તરીકે, અને હિન્દની પ્રજાને કેવલ ન્યાય આપવાની બાબત તરીકે, પહેલાંની કોંગ્રેસોની સાથે સંમત થઈને આ કોંગ્રેસ ભંડેર કરે છે કે, હિન્દમાં ભંડેર નોટરીની કોષપણુ અને સર્વ દિવાની શાખાઓને માટેની સર્વ પરીક્ષાઓ હમણાં ફક્ત ઇંગ્લાંડમાં લેવાય છે, તે સાથે સાથે હવે પછી હિન્દમાં પણ લેવાવી જોઈએ.

૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે એકમત થઈને મનજૂત રીતે પક્ષ લે છે કે—

(ક) મીઠાં પરના વેરામાં હમણાં જે વધારો કરવામાં આવ્યો છે, તેટલો ઘટાડો હમણાં હમ તેમાં કરવો જોઈએ.

(ખ) આચાર વેરા નાખવા ચોગ્ય રકમની હદ ઓછામાં ઓછી ૫૦૦ ને બદલે ૧૦૦૦ ની રાખવી જોઈએ.

(ગ) ૧૮૯૦ ની પહેલી માર્ચના " ગ્રેટ બ્રીફ ઇન્ડીયા " માં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલા ફરમાનના ૧૦૩, ૧૦૪ અને ૧૦૫ ફકરાઓમાં આકારવામાં આવેલી એક્સાઇઝ નીતિનો સંપૂર્ણ અમલ સર્વ પ્રાંતિક સરકારો પાસે કરાવવાને માટે, અને ગામોમાં સ્થાનિક પસંદગીની સાદી પદ્ધતિ દાખલ કરાવવાને માટે હિન્દી સરકારે આગ્રહપૂર્વક દબાણ કરવું.

કાયદો અને ચોરીસ.

૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ધૂણી બાગ-તોમાં ન્યાયખાતાનો અને પોલીસનો વહીવટ

અંતર્ગત હોવાથી આ કોંગ્રેસ પહેલાંની કોંગ્રેસોની સાથે એકમત થઇને મળ્યૂત પક્ષ હરે છે કે—

(ક) કારોબારી અને ન્યાયખાતાં સંપૂર્ણ રીતે જૂઠાં પાડવાં, એવે પ્રકારે કે કોઇપણ રીતે ખંતે ફરજે એક જ અમલદારને એક સાથે મળશે નહિ.

(ખ) દેશના ધણા ભાગોમાં હમણાં ન્યાય ન્યુરીથી કામ ચલાવવાની પદ્ધતિ ચાલુ નથી ત્યાં તે પદ્ધતિ દાખલ કરવી.

(ગ) ન્યુરીએ નિર્દોષ કરાવ્યાના ચુકાદાઓ રદ કરવાની સત્તા હાઇકોર્ટેને પ્રથમ ૧૮૭૨ માં આપવામાં આવી, તે સત્તા લઇ લેવી.

(ઘ) ફેજદારી કામ ચલાવવાની રીતના કોડમાં એવી કલમ દાખલ કરવી કે, વોરંટવાળા મુકદ્દમાઓમાં આરોપીઓ માગણી કરી રાકે કે, ઍજસ્ટ્રેટ સમક્ષ તેમની પર કામ ચલાવવાને બદલે તેમને સેશન્સ કોર્ટમાં મોકલવા.

(ચ) પોલીસ વહીવટમાં મૌલિક સુધારો કરવાને માટે હકકી ન્યાયાઓની સંખ્યા ઘટાડવી, પગારો અને લાયકાતોમાં વધારો કરવો, અને તેમને દાખલ કરતી વખતે ઘણી વિશેષ કાળજી રાખવી. અને હવેથી ન્યાયાઓને માટે ઉચ્ચતર શક્તિઓ વાળા ગૃહસ્થો પસંદ કરવા, જેઓ હાલના ધણાખરા પોલીસના ડેપુટી ઇન્સપેક્ટર જનરલો, સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટો અને મદદનીશ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટોના કરતાં પ્રભાવ પ્રતિષ્ઠિત લોકો સાથે વધારે સંબંધમાં આવેલા હોય અને લશ્કરી હક્કોનું વ્યસન ઓછું હોય.

કેળવણી.

૮. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે એકમત થઇને આ કોંગ્રેસ હહે છે કે, કેળવણીની સર્વ શાખાઓમાં જાહેર ખર્ચ ઘટાડવાની રાજનીતિ સરકારની દેખાય છે. તેને બદલે તેમાં વધારો કરવો જોઇએ, અને એ શાખાઓમાંની એક અતિ મહત્વની શાખા-પારિભાષિક (ટેક્નીક્લ) ને ઉત્તેજન આપવાને માટે, દેશની વર્તમાન ઔદ્યોગિક સ્થિતિની તપાસ કરવાને માટે એક મિશ્રિત કમીશન નીમવાની આવશ્યકતા છે.

જનરલ ખુથ.

૯. જનરલ ખુથ તરફથી આવેલો નીચેનો તાર વાંચી સંભળાવવામાં આવ્યો.

“હિન્દના લાખે ભૂખે મરતા ગરીબ લોકોના દાવાઓ તરફ કોંગ્રેસનું ધ્યાન ખેંચવાની અને કોઇ એવી યોજના પર વિચાર ચલાવવાનો આગ્રહ કરવાની હું રજા લઉં છું કે, તેથી આ અસંખ્ય સાધનહીન લોકોને દેશની પડતર જમીન પર એવી સુપ્રયુક્ત અને મિત્રતાપૂર્ણ રીતે રાખી શકાય કે, તેમની વર્તમાન સ્થિતિમાં આરોગ્યપૂર્ણ જીવનની જે આવશ્યક સામગ્રી તેમને મળતી નથી તેને તેઓ પોતાને માટે મેળવી શકે; કોંગ્રેસના પ્રયત્નો તરફ ધ્યેયરની રૂપા યાય તેને માટે હું પ્રાર્થના કરું છું, અને મનુષ્યજાતિની સ્થિતિની સુધારણાને માટેના પ્રત્યેક પ્રયત્ન પ્રતિ હૃદયસોજ ધરાવું છું. તમારો વિ.”

કરાવ કરવામાં આવે છે કે, જનરલ ખુથને જવાબમાં નીચે પ્રમાણે તાર મોકલવો:—

“કોંગ્રેસને તમારો માયાળુ સંદેશો મળ્યો, તેની પર વિચાર કર્યો, તેને માટે તમારો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માને છે. અર્ધ ભુખે મરતા પાંચથી છ કરોડ સાધનહીન લોકોની હુદ્દા કોંગ્રેસના અસ્તિત્વનું એક મુખ્ય કારણ છે, તેમને દેશની અંદર સ્થળાંતર કરવાની કોઇ પણ યોજનાથી દેખીતી રીતે રાહત મળી શકશે નહિ. આ વિસ્તારમાં ફેલાયેલું દુઃખ જે પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિમાંથી જન્મેલું છે, તેમાં ફેરફાર કરવાથીજ અને લોકોના નૈતિક ધોરણમાં ફેરફાર કરવાથીજ ફક્ત કાંઈક થયાય રાહત શક્ય છે. પ્રથમના સંબંધમાં, કોંગ્રેસના કાર્યક્રમમાં હવે સર્વ મુખ્ય આવશ્યક સુધારાઓનો સમાવેશ થયો છે; બીજાના સંબંધમાં પ્રત્યેક પ્રાંતમાં અને પ્રત્યેક જ્ઞાતિમાં જાહેર અથવા ખાનગી મંડળો પ્રતિવર્ષ વધતા જતા ઉત્પાદથી કાર્ય કરી રહ્યાં છે. તેજ ક્ષેત્રમાં ઘણા ભલા મીશનરીઓ કામ કરી રહ્યાં છે, અને અમે તમારો આભાર માનીએ છીએ કે, અમારા જનસમૂહોની ઉન્નતિ કરવાના ભલા કાર્યમાં તમારી ફાજ પણ હવે ફેલાયેલી છે. બંને દિશાઓમાં તમારો અને અમારો પ્રય-

તેને વિજય મળે. અનેક ધર્મોની બનેલી કોંગ્રેસ
જેઓ અમારા દુઃખી બંધુઓને લાભ આપવાને
મથે છે તે સર્વને અંતઃકરણપૂર્વક આવકાર
આપે છે. ”

કોંગ્રેસનું કાર્ય.

૧૦. પહેલાં ઠરાવ અનુસાર નીમાયલી
કમિટીનો રીપોર્ટ વાંચવામાં આવ્યો, જે નીચે
પ્રમાણે છે:—

“ પોતાને સોંપવામાં આવેલી બાબત વિષે
તમમથી કમિટીએ વિચાર કર્યો છે, અને વિષય
નિર્ણાયક કમિટીના ફેરલાક સભ્યો અને બીજા
પ્રતિનિધિઓની સામાન્ય રીતે સલાહ લીધી છે.
તેઓનો સ્પષ્ટ અભિપ્રાય છે કે, બ્રિટિશ જેઠક
ભરાતાં સુધી હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની વાર્ષિક
જેઠક બંધ કરવી ઇષ્ટ નથી, અને અત્યાર સુધીના
નિયમો અનુસાર ભવિષ્યની કોંગ્રેસો ભરવી. ”

ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સઘળા આવદ્યક
સુધારા સંપાદન થાય નહિ ત્યાં સુધી હિન્દમાં
કોંગ્રેસની વાર્ષિક જેઠકો ભરવી આવડુ રાખવી.

૧૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ઇંગ્લાંડમાં
હવે સામાન્ય ચુંટણી થવાનો સમય આવી
પહોંચ્યો છે તેથી, અને આપણી બ્રિટિશ કમિટીની
ભલામણ અનુસાર, સર્વ સંયોગો સાતુકળ હોય
તો ૧૮૯૨ માં ઇંગ્લાંડમાં કમમાં કમ ૧૦૦
પ્રતિનિધિઓની કોંગ્રેસ ભરવી એવો ઠરાવ ૧૮૯૦
ની દલકતાની કોંગ્રેસે પસાર કર્યો હતો,
તદનુસાર કરવામાં આવેલી તાત્કાલિક વ્યવસ્થાઓ
હવે એ સામાન્ય ચુંટણી થઇ જાય ત્યાં સુધી
મુલત્તી રાખવી.

૧૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, વ્યક્તિગત
બક્ષીસો ઉપરાંત રૂ. ૪૦,૦૦૦ ની રકમ કોંગ્રેસની
બ્રિટિશ કમિટીના ખર્ચને માટે, અને જનરલ
સેક્રેટરીની ઓફીસ અને ખાતા માટે રૂ. ૬,૦૦૦
ની રકમ કાઢી આપે છે, અને ૧૮૯૨ ના વર્ષની
કમિટીમાં ઠરાવ્યા પ્રમાણે જૂદાં જૂદાં મંડળોએ
તેમાં ફાળો આપવો.

જંગલના કાયદા.

૧૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, જંગલના
કાયદાના વ્યાવહારિક પહીવટથી ખાસ કરીને
દક્ષિણ-હિન્દમાં અત્યંત ગંભીર અસંતોષ ઉત્પન્ન
થયો છે તેથી હિન્દી સરકારને અત્યંત માનપૂર્વક
પરન્તુ ગંભીરતાપૂર્વક વિનંતિ કરવામાં આવે
છે કે, એની કાળજીપૂર્વક તપાસ ચલાવવી, અને
તેની કઠોરતા ઓછી કરવાના અને વધારે ગરીબ
વર્ગોને તે ઓછા હેરાન કરનારા બનાવવાના
પ્રયત્નો કરવા.

કોંગ્રેસનો આભાર.

૧૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સર ડબલ્યુ.
વેડરબર્ન, અને બ્રિટિશ કોંગ્રેસ કમિટીના સભ્યો-
એ ગત વર્ષમાં હિન્દની જે સેવાઓ કરી છે,
તેને માટે આ ઠરાવથી આ કોંગ્રેસ તેમનો
અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માને છે, અને અહીંયાં
કોંગ્રેસ જે પ્રત્યે હાય થયે તેમાં જ ફક્ત નહિ
પરન્તુ કોંગ્રેસે સ્વીકારેલો કોઇ પણ સિદ્ધાંત
સમાયલો હોય એવી તેમની સમક્ષ યોગ્ય રીતે
રજૂ કરવામાં આવેલી સર્વ હિન્દી બાળોતમાં
રસ લઇને હવે પછીથી પોતાની ઉપયોગિતાનું
ક્ષેત્ર વિસ્તૃત બનાવવાનો તેમને માનપૂર્વક
આગ્રહ કરે છે.

૧૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, મહુમ્મ મી.
આહર્સ ઍડ્વોકેટ હિન્દના હિતની ખાતર જે
અસામાન્ય સેવાઓ કરી છે, તેને માટે આખા
દેશમાં બતાવાયલી કૃતજ્ઞતાની, અને તેમના
અકાળ મૃત્યુથી હારો અને સાર્વદેશીય શોક
ઉત્પન્ન થયો છે તેની આ કોંગ્રેસ નોંધ લે છે;
અને પ્રમુખની સહી સાથે આ ઠરાવની એક
નકલ બ્રિટિશ કમિટિ દ્વારા મીસીસ ઍડ્વોકેટ
બોનરને મોકલી આપવી.

૧૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પા સેક્રટરી
પણ વધારે સમયમાં રા. દાદાભાઈ નવરોજીએ
હિન્દની જે મહાન સેવાઓ બજાવી છે, તે
વિષેના ઉચ્ચ અભિપ્રાય અને હંડી કદરની આ
કોંગ્રેસ આ ઠરાવથી વિધિસર નોંધ લે છે; તેમનામાં

તે ચોતાનો દૃઢ વિશ્વાસ દર્શાવે છે અને અંતઃ-કરણપૂર્વક આશા રાખે છે કે, સેન્ટ્રલ ફ્રીન્સખરી તરફની ચોતાની ઉમેદવારીમાં આવતી ચુંટણી વખતે તે વિજયી નીવડે, અને દિવાને આમમાં જગ્યા મેળવવાને માટે ઇચ્છાંકમાં ફ્રીન્સખરી અથવા અન્ય કોઈ જગ્યાના જે જે લોકોએ તેમને મદદ આપી હોય અથવા આપે તે સર્વનો ચોતે જે અસંખ્ય પ્રજાની પ્રતિનિધિ છે તે પ્રજાની વતી અંતઃકરણપૂર્વક આજાર માને છે.

સામાન્ય.

૧૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આવતા વર્ષને માટે મી. એ. આ. હુમ્ અને પંડિત અયોધ્યાનાથને જનરલ અને સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરીઓ તરીકે એકવાર ફરીથી ચુંટી દાઢવામાં આવે છે.

૧૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આઠમી હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ ૧૮૯૨ની ૨૬ મી ડીસેમ્બરે અલાહાબાદમાં ભરાશે.

આઠમું પ્રકરણ.

આઠમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

ચોથી કોંગ્રેસ અલ્લાહાબાદમાં લોથર ફેસલ અને તેની જમીનમાં ભરાઈ હતી, તેજ જગ્યાએ આઠમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ ૧૮૯૨ ની ૨૮ મી ડીસેમ્બરે અલ્લાહાબાદમાં મળી, પરંતુ તે સમયે અલ્લાહાબાદમાં અમલદારી તરવોની સામે ઠકવાના નિવાસ સ્થળ તરીકે ઉભે પગે કીરાયે આપવાને બદલે હવે તે જમીન દરબંગાના મહારાજાએ વાપરવા આપી હતી. મહારાજા રાષ્ટ્રીય હીલ

પંડિત બિશંભરનાથ સ્વાગત સમાના પ્રમુખ હતા. તેમની તબીયત બહુ નબળી હતી, પરંતુ તેમણે એક હુકું પણ પ્રસંશનીય ભાષણ આપ્યું. પ્રતિનિધિઓને આવકાર આપ્યા પછી ચુસ્ત દેશમંત્ર પંડિત અયોધ્યાનાથના મૃત્યુથી હીલચાલને ફેટલી ખોટ ગઈ હતી તે લાગણીભર્યા શબ્દોમાં દર્શાવ્યું, અને પછી કોંગ્રેસની તરફેણમાં થોડાક શબ્દો કહ્યા.

શ્રી. ડબલ્યુ. સી. બોનરજી.
આઠમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

“ પ્રત્યેક સાચા અંગ્રેજના હૃદયમાં સ્વાતંત્ર્ય પ્રેમ સ્વયંભૂ ઉદ્ભવે છે, તેના હૃદયમાં નેહને હર્ષ થવો નેહએ કે, બ્રિટિશોએ હિન્દ લીધું, તેના ઇતિહાસમાં એવો ઉજળો દિવસ આવી પહોંચ્યો છે કે, દેશનાં બાળકો પોતાના પગ પર ઉભા થતાં શિખ્યાં છે, અને હવે સનદશીર પ્રકારે પોતાનાં ન્યાયી હક્કોની માગણી કરે છે. ભવિષ્યની પ્રજા 'તે

દેશના પ્રતિનિધિઓ નીચે પ્રમાણે આપ્યા હતા:—

મદ્રાસ
સુબાઈ
મધ્ય પ્રાંતો, વરાહ અને સીકંદ્રાબાદ
બંગાલ
વાયવ્ય પ્રાંતો અને અયોધ્યા
પંજાબ

૩૮ મજ આપણી હીલચાલનો ઇતિહાસ ન્યારે
૭૭ શાંતિથી લખવામાં આવશે ત્યારે તે તેની કાયદેસર
૬૩ નેમો અને બાળખી ઉદ્દેશો ઉભયની ન્યાયચક્રત
૧૦૫ કદર યુગ્મશે, એની મને ખાત્રી છે. આ હીલચાલ
૩૨૩ સ્થાપિત સત્તાનો પાયો ખોદી નાખશે, અને તેને
૧૯ નષ્ટ કરશે, એવો આક્ષેપ બેઓ કરે છે તેઓ ભૂલ
કરે છે, એટલું જ નહિ, પણ પાપ કરે છે, અને
૬૨૫ વળી થોડા પાપ કરે છે...હવે આગણીશમી સંદેશ

અંત સુધી આપણે આવી પહોંચ્યા છીએ, અને સનદશીર સાધનોથી કેવળ કાયદેસર ચળવળને સ્વીકારનાર રાજ્યના છત્ર નીચે રહીએ છીએ. તેથીજ આપણને એવો માર્ગ ગ્રહણ કરવાની આવશ્યકતા હોવી થઈ છે. આવી ચળવળ વર્તમાન સંસ્કૃતિને આશીર્વાદ કે શાપ સમાન છે તેની ચર્ચા હું અહીંયાં કરવા માગતો નથી. આપણે આગળ વધવું જોઈએ અને વેગથી આગળ વધવું જોઈએ અને આપણા અભિલાષની નેમ પ્રાપ્ત કરીએ નહિ ત્યાં સુધી ચળવળ બંધ કરવી ન જોઈએ. "

રા. પી. આનંદ ચાહુએ બાબુ ડગલ્યુ સી. જોનારજીની પ્રમુખ તરીકે ચુંટણી કરવાની દરખાસ્ત સુકી, અને રા. ડી. ઈ. વાચ્છાએ તેને અતુમોદન આપ્યું. તેની પર મત લેવામાં આવ્યો અને તે દરખાસ્ત સર્વાતુમતે પસાર કરવામાં આવી, અને તેમણે ખુરશી લીધી. દરમંજાના મહારાજને એક તાર વાંચવામાં આવ્યો, તેમાં લેખર કેસલમાં મધારેલા પ્રતિનિધિઓને આવકાર આપ્યો હતો, અને "તે મીલકત મેં લીધા પછી તેનો કોંગ્રેસને માટે ઉપયોગ થાય છે" તેને માટે પોતાનો આનંદ દર્શાવ્યો.

બાબુ જોનારજીએ પ્રમુખ તરીકેના પોતાના બાષણમાં સામાજિક પ્રશ્નોમાં કોંગ્રેસે શામાટે માથું મારવું ન જોઈએ, તેનાં કારણો દર્શાવ્યાં, અને પછી ૧૮૮૮ માં અલ્લાહાબાદમાં કોંગ્રેસ મળી હતી તે સમયે તેની સ્વાગત સભાના પ્રમુખ પંડિત અયોધ્યાનાથ અને કોંગ્રેસના પ્રમુખ મી. જ્યોર્જ ચુલનાં મંત્રણાથી હીલચાલને કેટલી જોટ ગઈ હતી તે થોડા શબ્દોમાં કહ્યું. લૉર્ડ કોસનો હિન્દી ધારાસભાઓનો ખરડો પસાર થયો હતો તે વિષે તેમણે ઇસારો કર્યો. તે ખરડાની હીમત તેને અમલમાં મુકવાને ઘડવામાં આવેલા નિયમો પર હતી. પછી સેન્ટ્રલ ટ્રીન્સજનરીના મતદારોએ રા. દાદાભાઈ નવરોજીને પાર્લામેન્ટમાં ચુંટી કાઢ્યા, તેને માટે કોંગ્રેસને તેમણે અભિનંદન આપ્યું. એથી પોતાનો પોષક સંભળાવવાના હિન્દનો હક્કનો ઉમદા અને ઉદાર સ્વીકાર થયો હતો. ઉચ્ચતર કેળવણીને માટેની ગ્રાન્ટો પાછી આપી લેવાની વિરૂદ્ધ લાગણીપૂર્વક જોડ્યા,

અને બંગાળના સાત જિલ્લાઓમાં ગંભીર મુદ્દ-માઓમાં જ્યુરીથી કામ ચલાવવાનું બંધ કરવામાં આવ્યું તેની વિરૂદ્ધ કટુ શબ્દો ઉચ્ચાર્યા.

આપણી ચળવળની અવગણના કરવામાં આવશે, કેમકે તે ચળવળ માત્ર 'દેશી' છે, એમ કેટલાકોએ કહેલું તેના જવાબમાં પોતાના બાષણની સમાપ્તિ કરતાં હિન્દીઓના પોતાની ફર્યાદો સંભળાવવાના હક્ક વિષે ધણી સરસ અપીલ કરી.

"આપણા પોષકમાં આપણા યુરોપી બંધુ પ્રભુજનોનો પોષક ઉમેરાયો નથી, તેથી શું આપણા પોષક સાંભળવામાં નહિ આવે? આપણા યુરોપીય બંધુ-પ્રભુજનો પાસેથી આપણને જે જે સહાય મળે તે તે સર્વને આપણે આવકાર આપીશું, પહોળા હાથ કરી આવકાર આપીશું, પરંતુ, તે બાબુએ શખતાં, આપણા પોષકને તિરસ્કાર શામાટે થયો જોઈએ? આપણને જ દંડ લાગે છે; આપણેજ સહન કરવું પડે છે; અને જ્યારે આપણે ખૂમ પાડીએ છીએ, ત્યારે આપણને કહેવામાં આવે છે "અરે, અમે તમારે કહેવું સાંભળી શકીશું" નહિ; તમારી ચળવળ તિરસ્કરણીય અને નિરૂપયોગી અને અધમ છે, અને અમે એમ તમારે કહેવું સાંભળીશું નહિ." એક સમય એવો હતો કે ખીન-અમલદાર યુરોપીઓની સહાયથી આપણે દેશના દેશીઓ કોઈપણ બાબત વિષે ચળવળ કરતા, ત્યારે સરકારના ખાંધીઆઓ વિજયસૂચક ધ્વનિથી કહેતા: "એ ચળવળ દેશના દેશીઓની ચળવળ નથી, પરંતુ થોડાં અસંતુષ્ટ યુરોપીયનોએ ઉપસ્થિત કરેલી છે, તેમને સાંભળતા નહિ. તે તેમનો સાચો પોષક નથી; તે આ યુરોપીઓનો પોષક છે." અને હવે આપણને કહેવામાં આવે છે: "તેમને સાંભળતા નહિ; તે તેમનો પોતાનો પોષક છે, અને યુરોપીઓનો પોષક નથી."

પછી પ્રતિનિધિઓએ ચુંટેલી વિધ્ય નિર્ણાયક સભાનાં નામો કોંગ્રેસ સમક્ષ રજુ કરવામાં આવ્યાં, અને તે કોંગ્રેસે મંજૂર કર્યાં. રા. દાદાભાઈ નવરોજીને એક તાર મોકલવામાં આવ્યો, તેમાં દિવાને આમમાં તેમની ચુંટણી થઈ તેને માટે અભિનંદન આપવામાં આવ્યું હતું અને

સેન્ટ્રલ ફીન્સાન્સરીના મતદારોનો ઉપકાર માનવામાં આવ્યો હતો, અને કોંગ્રેસ સૂક્ષ્મ રહી.

૨૬ મી ડીસેમ્બરની બેઠકની શરૂઆતમાં મી. ઝેડ્સ્ટેનના ૮૩ મા જન્મ દિવસે અભિનંદનનો તાર મોકલવામાં આવ્યો, અને પછી પ્રમુખે કામ ચલાવવાના નિયમો વાંચી સંભળાવ્યા.

રાય બહાદુર આનંદ ચાહુએ પ્રથમ ઠરાવ રજૂ કર્યો. તેમાં હિન્દી ધારાસભાઓના ખરડાનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો; પરંતુ પોતાના પ્રતિનિધિઓ ચૂંટવાનો હિન્દી પ્રભુનો હક્ક તેમાં સ્પષ્ટ સ્વીકારવામાં આવ્યો ન હતો તેથી શોક દર્શાવવામાં આવ્યો, અને રાય બહાદુર આનંદ ચાહુએ તે શોક પર ભાર મુક્યો. તેમણે મી. ઝેડ્સ્ટેનના શબ્દો ઠાંક્યા કે, “ હિન્દી પ્રભુના કેવળ નામનાજ નહિ પરંતુ સત્ત્વ જીવંત પ્રતિનિધિત્વની હું આશા રાખું છું. ” લોર્ડ સેલી-સ્પરીએ કહ્યું છે કે:—

“ જો આપણે તે કરવું હોય અને તે કરવાની ફરજ પડે, તો આપણે તે પદ્ધતિસર કરવું જોઈએ, અને કાળજી રાખવી જોઈએ કે, અકસ્માત રચાયલા મંડળોને નહિ, બલકે તે સ્થળના લોકોના નાના વિભાગોને નહિ, પરંતુ હિન્દની સમગ્ર પ્રજાના જીવંત બળ અને ચૈતન્યમય શક્તિઓને પ્રતિનિધિત્વ આપવાનો અર્થ સારે એવું સાંચાકામ આપવું. ”

બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ અનુમોદન આપતાં, ત્યાર પછી વારંવાર સાંભળવામાં આવતો આક્ષેપ જણાવ્યો કે, કોંગ્રેસની હિલચાલની અવગણના થઈ છે, અને ઉમંગ ઘટતો જાય છે, અને કહ્યું કે, ખુદ આ કાયદો કોંગ્રેસને આભારી છે, અને પ્રગતિનાં ખીલ ચિન્હો દર્શાવ્યાં. મી. ઝેડ્સ્ટેને ૧૮૯૨ માં કહ્યું હતું કે, પ્રતિનિધિત્વ વાળી સંસ્થાઓ “ પવિત્ર મીલકત છે. અને અંગ્રેજ પ્રજાની સંભાળ અને વાલીપણને સંપાદનમાં આવી છે. ”

“ એંગ્લો-સંસ્કૃત ” ભતિના આ અમૂલ્ય વારસામાં આપણને દાખલ કરવાની આપણે મી. ઝેડ્સ્ટેનને વિનંતિ કરીએ છીએ, તેના સાથીઓને વિનંતિ કરીએ છીએ. જ્યાં જ્યાં ઇચ્છા હોય

વાંચે! હૈં છે ત્યાં ત્યાં સ્વરાજ્ય જોવામાં આવે છે. ઉત્તરના શીત કટિબંધમાં અથવા ત્રિપુવૃત્તની પ્રચંડ ગરમીમાં અથવા દક્ષિણ સમુદ્રોના દૂર પ્રદેશોમાં પોતાનાં સંસ્થાઓમાં અંગ્રેજો ભરાયા હોય ત્યાં પણ સ્વરાજ્ય જોવામાં આવે છે. આપણે અંગ્રેજોને નથી, અથવા અંગ્રેજ ભતિ કે લોહીના નથી, પરંતુ આપણે બ્રિટિશ પ્રજા, એક મહાન અને સ્વતંત્ર મહારાજ્યના નાગરિકો છીએ; દુનિયાના એક ઉમદામાં ઉમદા રાજ્ય બંધારણની સંરક્ષક છાયામાં આપણે રહીએ છીએ. અંગ્રેજોના હક્કો આપણા છે, તેમનું રાજ્ય બંધારણ આપણું છે; પરંતુ તેમાંથી આપણો બહિષ્કાર કરવામાં આવ્યો છે. એ બહિષ્કાર કયાં સુધી નસે? તેનો ઘણો આધાર આપણી પોતાની પર રહેશે. જો આપણે કોંગ્રેસની પ્રજાલિકાઓને વફાદાર રહીશું, અને આપણા મહાન સરદારના ઉમદા બાધને પાળીશું (તેમનું શરીર અહીંયાં હાજર નથી, પરંતુ આત્મા આપણી સમીપ હાજર છે), જો તેમના ઉમદા જીવનના ઉન્નત ધોરણ પ્રમાણે રહીએ, આત્મા પાળના બુદ્ધિસાથી આપણે આપણા પ્રયત્નોને પવિત્ર કરીએ, આપણા આર્થિક આત્મભોગમાં પાછું ભાળી ન લેઈએ, થાક્યા વિના અંગત પ્રયત્નો કરીએ, તો અવનત થયેલી પ્રજાઓનો ભાવિ સંભાળનાર મહાન પ્રભુ પોતાને ઉચિત લાગશે તે સમયે પોતાની શ્રેષ્ઠ બક્ષિસોનો આપણીપર વર્ષાદ વર્ષાવી મુકશે; અને થોડો સમય આપણે અટકીએ, અને હમણાં જ વાંચે! હવે ફરકાવીએ છીએ તે આપણા હેઠાં પડતા હાથમાંથી પડી જાય, તથાપિ મને વિશ્વાસ છે કે, નજીકના ભવિષ્યમાં ખીલ એવા નીકળી આવશે કે, તેઓ આપણા કરતાં વધારે સારી પરિસ્થિતિમાં હશે, અને તે વાંચે! લઈ વિજય સંપાદન કરશે, અને આ હીનભાગી દેશમાં સ્વતંત્રતાના સિદ્ધાંતોની સ્થાપના કરશે, જે સિદ્ધાંતો આપણા સામાન્ય રાષ્ટ્રનાં સિન્નભિન્ન બની ગયલાં તત્વોનો એક સમૂહ કરશે, અને સાથે સાથે વિશાળ અને અગણિત પ્રજાનાં પ્રેમ, કૃતજ્ઞતા અને સંતોષના એકજ અનિદારી પાયા પર આ દેશમાં બિટનું સામ્રાજ્ય ટકી શકે તે પાયા પર તેને મુકશે. ”

રા. રામપાલ સિંહ, રા. એમ બી. નામ ભેરી, રા. ઉમાશંકર, હાફીઝ મહમ્મદ અબ્દુલ રહીમ, અને મૌલવી વહુજ-ઉદ્-દીને ઠરાવને અનુમોદન અને વિશેષ અનુમોદન અપાયા પછી તેને સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

નહેર નોકરીના કમીશનના રીપોર્ટ પર ઠરાવ કરીને હિન્દી સરકારે તે કમીશનની દરખાસ્તો પણ સંકુચિત કરી નાખી હતી, તેને માટે કોંગ્રેસે ખીલ ઠરાવમાં ઉંડો શોક દર્શાવ્યો. રા. જી. કે. ગોખલેએ તે રજૂ કર્યો હતો, તેમણે ખતાવી આપ્યું કે કમીશનના રીપોર્ટ હિન્દીઓની સ્થિતિ ખરેખર પહેલાંના કરતાં વધારે ખરાબ કરી હતી. ૧૮૭૬ ના નિયમો અનુસાર સંઘની જગ્યાઓનો છઠ્ઠો ભાગ દર વર્ષે આપણને મળ્યો છે, અને ખાસ રાખવામાં આવેલી અને નહિ આવેલી ૬૦૦+૧૫૦ જગ્યાઓ છે તેથી હિન્દીઓને ૧૨૫ જગ્યાઓ મળી હોત. પરંતુ જાણે જાણે એક ટોચે હોય તેમ, આપણે માટે ફક્ત ૧૦૮ જગ્યાઓ અલગ રાખવામાં આવી છે. કમીશને ફક્ત હિન્દીઓને માટે રાખેલી પ્રાંતિક સર્વિસમાં આ ૧૦૮ નો સમાવેશ થઈ ગયો હોત. પરંતુ હિન્દી પ્રધાને એમાંની ૬૩ કે ૬૪ એક જાણી યાદી પર રાખી અને ૧૮૭૦ ના કાયદાની રૂએ તે જગ્યાઓને માટે નીમણુંકો કરશે. રા. ગોખલેએ સ્પષ્ટ કહ્યું: સરકારની સુન્સદીનો દુરપયોગ કરવામાં નહિ આવે એની મને ખાત્રી થતી નથી. આ પ્રમાણે ૧૦૮ અથવા ૬૩ જગ્યાઓની નિશ્ચિતતા હિન્દે શુભાવી, અને તે સરકારની સુન્સદી પર રાખવામાં આવી. ભલામણ કરવામાં આવેલી સંખ્યા કમી કરવામાં આવી, સર્વથી ઓછી જગ્યાઓ પાછી ખેંચી લેવામાં આવી હતી, અને

“સરકારે પોતાના હાથમાં વિશાળ અને ભયાનક સુન્સદી રાખી છે, જેનો લગભગ દુરપયોગ થવાની ખાત્રી છે અને નહેર નોકરીની વધારે ઓછી જગ્યાઓ પર મોટી સંખ્યામાં નીમાવાના આપણા દાવાઓને સંપૂર્ણ ન્યાય આપવાને માટે ગંભીરતાપૂર્વક નીમાયલા કમીશનના પરિશ્રમોનું એ સંઘર્ષ ફળ છે.”

એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવા વિષે રા. ગોખલેએ દ્વિસપ્તપૂર્વક કોમ્પ્યુક્ટ ઉદ્ગારો કાઢ્યા,

“ભૂતકાળમાં આપણને અપાયેલાં વચનોને માટે પશ્ચાત્તાપ કરવાનું વલણ આપણા રાજ્ય-ક્ષતિઓ થોડો સમય થયાં ખતાવી રહ્યા છે, તેની દુર્ભાગ્યે ના પાડી શકાયો નહિ; અને એક દિવસ પીઠ ફેરવીને તેઓ કહે કે, એ વચનો પાળવાનો ધરાદો કદાપિ રાખવામાં આવ્યો ન હતો તો મને આશ્ચર્ય લાગશે નહિ. તેમ થવાનું હોય તો તેમને માટે જોરદાર એ છે કે, રદી કાગળો તરીકે એ સઘળાં વચનોને ખુલ્લી અને નહેર રીતે અગ્નિની જ્વાળામાં ફેંકી દેવાં, અને આપણને સદાને માટે કહી દે કે આપણે એક જીતાયલી પ્રજા છીએ, અને કાંઈ હુકમો મળી શકશે નહિ. થોડો સમય થયાં સરકારની રાજનીતિ ઉલટી દિશામાં જાય છે તે દરેકને સ્પષ્ટ માહુમ પડ્યું છે. જ્યાં જ્યાં આપણી નજર ઠરે છે ત્યાં ત્યાં આપણને માલુમ પડે છે કે, સરકારના મનમાં નકારો ફેરફાર થતો જાય છે. ખગાળમાં જ્યુરી વિષેના હુકમનો, અથવા કેળવણીની ગ્રાન્ટો ધરાડી તે વિષે, અથવા મ્યુનિસિપાલીટીઓ તરફ ચલાવવામાં આવતા વર્તનનો વિચાર કરો અને તમને લાગી આવ્યા વિના રહેશે નહિ કે, દરરોજ વધતી જતી ધખ્યા અને અવિશ્વાસપૂર્ણ વર્તન સરકાર આપણી સાથે ચલાવે છે. અને આ અવિશ્વાસના રાજ્યમાં જલદી ફેરફાર કરવામાં નહિ આવે, સરકારની રાજ્યનીતિમાં અધિક દીલસોજીભરી લાગણીઓ નહિ પ્રેરાય, ત્યાંસુધી આ દેશને માટે અધિક શોકપૂર્ણ દિવસો આવવાનાજ.”

આ ચેતવણીની અવગણના કરવામાં આવી. એક હિન્દી તરીકે જે ભયો અસ્તિત્વમાં હોવાનું તેમને જ્ઞાન હતું, અને સરકારને કાંઈપણ જ્ઞાન ન હતું તે ભયોની સરકારને ચેતવણી આપનાર રા. ગોખલેને મિત્ર ગણવાને બદલે દુરમન ગણવામાં આવ્યા, અને પોલીસ નવસુરો તેમની પાછળ પડ્યા. જ્યારે નિરાશાએ અરાજકતાને જન્મ આપ્યો, ત્યારે તેમના શબ્દોનું સ્મરણ કરવામાં આવ્યું—બહુ મોડું.

પરિત મદન મોહન માલવીયે ઠરાવને અનુમોદન આપ્યું, અને કેટલાક આંકડા આપીને ખતાવ્યું કે, આ દેશના લોકોની વધતી જતી

ગરીબાઈનું એક મુખ્ય કારણ એ છે કે, બહેર નોકરીની માટી જગ્યાઓ પર યુરોપીયનોની માટી સંખ્યા નીચવામાં આવે છે અને તેથી હિન્દનાં પુરુષ તાણાં પરદેશ જોવામાં જાય છે. પણ હિન્દી સીવીલ સર્વિસને માટે હિન્દમાં અને ઇંગ્લાંડમાં એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવાની ના પાડવામાં હિન્દને થયેલા અન્યાય તરફ પાર્લામેન્ટનું ધ્યાન રા. દાદાભાઈ નવરોજીએ જોરથી ઉઠાવ્યું, તેમને અનુમોદન આપ્યું. સર્વિસ હિન્દી હોવાથી ખરેખર તે પરીક્ષાઓ ફક્ત હિન્દમાં લેવાવી જોઈએ.

“ પોતાના દેશમાં નોકરી કરવાની લાયકાત મેળવવાને માટે, એક પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થવા માટે પોતાના દેશથી ૧૦,૦૦૦ માઇલ દૂર જવાની આ દેશના લોકોને ફરજ પાડવામાં અસાધારણ અન્યાય છે. અન્ય કોઈપણ પ્રત્નને આવે લગ્યાનક ઝંડલાભ ભોગવવો પડતો નથી. ઇંગ્લાંડ જેવા બળવાન રાજ્યની આપણે પ્રભુ છીએ તેથી આપણે એકલાઓના તે ભોગવવો જોઈએ શું ? આપણે બહુનીય છીએ કે, ઇંગ્લાંડમાં એક રાક્ષસનું બળ છે, પરંતુ પ્રભુએ તેની સંભાળ નીચે મુકેલી પ્રભુ પાસે અન્યાયયુક્ત શરતો બળપૂર્વક કબુલ કરાવવામાં તેણે તેનો રાક્ષસની જેમ ઉપયોગ કરવો જોઈએ નહિ, અને બીજી કેટલીક બાબતોની જેમ આ બાબતમાં પણ વધારે ઉમદા વિચારોથી તેણે દોરારું જોઈએ, અને જોઈએ કે, તેનાં માનવંત મહારાણી અને તેના મુત્સદ્દીઓએ ન્યાય અને સુરાજ્યના જે ઉમદા સિદ્ધાંતો બાંધ્યા છે, અને જે સિદ્ધાંતો તેનો પોતાનો વહીવટ ચલાવવામાં માર્ગદર્શન કરાવે છે, તે સિદ્ધાંતોને માત્ર શબ્દોમાં નહિ પરંતુ વ્યવહારમાં અનુસરીને તેની પર રાજ્ય ચલાવવું જોઈએ. માત્ર આપણે ન્યાયને માટે પ્રાર્થના કરીએ છીએ, બહેરબાનીને માટે નહિ. ”

રા. ગોખલે અને પંડિત મદન મોહન મલ્હોત્રા ૧૮૯૨ માં બોલ્યા હતા. ૨૩ વર્ષ પસાર થઈ ગયાં છે, અને આ નાની માગણી સંતોષ કરવામાં આવી નથી ! પોતાનાજ દેશમાં નોકરીનો હક્ક ભોગવવા માટે, દરેક વર્ષે ખુલ્લી રાખવામાં આવતી જગ્યાઓ માટે, હરીફાઈતી પરીક્ષાઓ આપીને

હિન્દી સીવીલ સર્વિસમાં દાખલ થવાની તક મેળવવા માટે હજી હિન્દના પુરોને ૧૦,૦૦૦ માઇલની મુસાફરી કરવી પડે છે. અને આમ હોવા છતાં, જે માગણી મંજૂર કરવાથી ઇંગ્લાંડને કોડીનો ખર્ચ થતો નથી, અને અહીંની તેની આપણીના મૌલિક અન્યાયને સ્પર્શ થતો નથી, તે આપાતી નથી અને આપણને હજીવામાં આવે છે કે, હમણાં કોઈ વિવાદાત્મક પ્રશ્ન ઉપસ્થિત નહિ કરો, અને તેની સદ્ભાવના પર વિશ્વાસ રાખો કે તે યુદ્ધ પછી આપણને સ્વરાજ્ય આપશે.

રા. જનાર્દન રઘુનાથ નીમકર, મૌલવી ઉમરાવ મિરજા હૈરત, અને રાય જોતીન્દ્રનાથ ચૌધરીએ કરાવેને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું. રાય જોતીન્દ્રનાથ ચૌધરીએ કહ્યું:—

“ પોતાના દેશની નોકરી કરવી એ હક્ક તે દેશના લોકો પાસેથી લઈ શકાય નહિ. તેથી આ દૃષ્ટિએ મને લાગે છે કે, જે સઘળી જગ્યાઓ દેશના દેશીઓને સહીસલામત રીતે આપી શકાય અને જે જગ્યાઓ પર પરદેશીઓ નીમાયલા છે, તે જગ્યાઓ દુરેટી હક્કથી પ્રત્નની છે, તે જગ્યાઓ લોકો પાસેથી લૂંટી લેવામાં આવી છે, ખાસ કરીને હિન્દમાં એમ છે, કેમકે સર્વ ઉચ્ચતર જગ્યાઓમાંથી આપણને હિન્દીઓને અત્યંત નિર્દયતાપૂર્વક અટકાવવામાં આવેલા છે. ”

મુન્શી શેશનલાલે જ્ઞાતિની મુશ્કેલી બતાવી, જે સરકાર સારી રીતે જાણે છે, અને પ્રવાસમાં તથા ઇંગ્લાંડમાં રહેવાથી જે ખર્ચ થાય છે તેથી હિન્દીઓને માટે નામની ખુલ્લી મુકવામાં આવેલી સર્વિસની કીંમત ઘણી ઘટી જાય છે. કરાવ સર્વિસનું પસાર કરવામાં આવ્યો.

તે વખતેજ ન્યાયી અને કારોબારી ખાતાં બંધાં પાડવા વિષેના અતિ પરિચિત થઈ ગયેલા વિષય પર રા. આર. એન. મુદોલકરે ત્રીજી કરાવ રજૂ કર્યો. તે કરાવ ત્યાર પછીથી ૨૨ વખત રજૂ કરવામાં અને પસાર કરવામાં આવ્યો છે, પરંતુ બ્યર્થ. એકજ અમલદાર દીવાની ન્યાયાધીશ હોય, ફોજદારી ન્યાયાધીશ હોય, અને મહેસુલી અમલદાર હોય એવા પુરૂષોનો પોતાને થયેલો અનુભવ રા. મુદોલકરે દર્શાવ્યો, તેમની અદાલતો મુસાફરી કરતી, અને કાયદાનો આશ્રય શોધનારા

(૧) હિન્દમાં લશ્કરી કોલેજો (પાઠશાળાઓ) સ્થાપવી, ન્યાયાધિકારી ક્ષેત્રની વ્યાખ્યા અનુસાર હિન્દના દેશી લોકોને શક્તિ અને લાયકાતો પ્રમાણે હિન્દી સેનાના કમીશનર અથવા નેન-કમીશનર અમલદારો તરીકે લશ્કરી કારકીર્દિ માટે તેમને કેળવણી અને તાલીમ આપાય.

(૨) મદારાજ્યની સપ્તમી વધારે લઘાયક નતિઓમાં લશ્કરી (મીલીટરી) નોકરીની પદ્ધતિ સ્થાપવી; અને

(૩) ગ્રેટબ્રિટનમાં પ્રવર્તે છે તેવી સ્વયં-સેવકોની પદ્ધતિ હિન્દની પ્રજામાં મોટા પાયા પર સ્થાપવાની સત્તા આપવી, અને તેને ઉત્તેજન આપવું.

લશ્કર વિષયક.

૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, યુરોપનાં કેટલાંક મદારાજ્યોના સંબંધમાં ગ્રેટબ્રિટનની શાહી રાજ્યનીતિ અનુસાર દેશના બચાવોની કુદરતી પરિસ્થિતિમાંથી પેલી મેર ચાલતી લઘાયક પ્રવૃત્તિને લીધે ૧૮૮૫-૮૬ પછી મદારાજ્યના વાર્ષિક લશ્કરી ખર્ચમાં અસાધારણ વધારો થયો છે તે ભેતાં આ કોંગ્રેસને એવો અભિપ્રાય છે કે, હિન્દને કેવળ ન્યાય આપવાની ખાતર તે ખર્ચનો ન્યાયી ભાગ બ્રિટિશ લીજેસીએ ભોગવવો જોઈએ, અને હિન્દની મહેસુલપરથી પ્રમાણમાં તે બોલે ઉઠાવી લઈને તેને રાહત આપવી જોઈએ.

કેળવણી.

૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસને એવો મનજીત અભિપ્રાય છે કે, દેશમાં કેળવણીની વર્તમાન સ્થિતિમાં ઉચ્ચ કેળવણીને માટેની સરકારી આન્ટો કોઈ પણ પ્રકારે પાછી ખેંચી લેવી અત્યંત અનિચ્છનીય છે, અને પૂર્વની કોંગ્રેસો સાથે એકમત થઈને અત્યંત ભારપૂર્વક કેળવણીની સર્વ શાખાઓ પાછળ જાહેર ખર્ચ વધારવાનું મહત્ત્વ દર્શાવે છે, અને એમાંની અતિ આવશ્યક શાખા-પારિભાષિક (ટેકનીકલ) ને ઉત્તેજન આપવા માટે દેશની વર્તમાન ઔદ્યોગિક સ્થિતિની તપાસ કરવાને માટે એક મિશ્રિત કમીશન નીમવાની આવશ્યકતા દર્શાવે છે.

ગરીબાઈ અને કાયમની જાગૃત્તી.

૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ

૧૮૯૧ ની કોંગ્રેસને ત્રીજો ઠરાવ ભારપૂર્વક મંજૂર કરે છે, અને સંપૂર્ણ પાંચ કરોડ લોકો (એ સંખ્યામાં દર વર્ષે વધારો થતો જાય છે) બાળગરબી અથવા કપર કુખી જીવન ગાળે છે, અને દર દસ વર્ષોમાં લાખો લોકો બાળગરબી ખરેખાર મરણ પામે છે. તે ભેતાં અત્યંત આવશ્યક પારે છે કે, રાજ્યતંત્રને ખર્ચ-ખાસ કરીને જાહેર નોકરીની લશ્કરી શાખામાં-પુષ્ટ પડાવો જોઈએ, અને બ્રિટિશ સરકારે ત્રીસ વર્ષ ઉપર આપેલા વચન પ્રમાણે જમીન મહેસુલની માગણી મુકરર અને કાયમની કરવાને માટે એકદમ પગલાં ભરવાં જોઈએ અને એ પ્રમાણે દેશના મૂડીદારો અને મજૂરોને ખેતીવાડી ખીલવવા એકઠા થવા દેવા જોઈએ, કેમકે ટુંક સુદતની જમાખંદીઓની વર્તમાન પદ્ધતિ હેઠળ (હમણાં હમણાં ધણી વેળા બહુ ટુંકી સુદત હોય છે, કેટલીક વેળા તો માત્ર ૧૦ અને ૧૨ વર્ષ જ ચાલે છે) તેમ થવું અશક્ય લાગે છે; અને ખેતીવાડીની બેકા સ્થાપવી. અને આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી અત્યંત ગંભીરતાપૂર્વક ગ્રેટબ્રિટન અને આયર્લેન્ડની પ્રજાને વિનંતિ કરે છે કે, નિઃશંક સારા ધરદાર ધરાવનાર પરંતુ અત્યંત અસંતોષકારક, વર્તમાન રાજ્યતંત્રની ખામીઓથી જાણીતું વિશેષ બહિષ્કાર થતું ચાલવા ન દેવું, પરંતુ ત્યારે અને અત્યારે જે સુધારાઓનો આટલી બધી ગંભીરતાપૂર્વક પક્ષ કરવામાં આવે છે તેમની પ્રાપ્તિ માટે શીઘ્રતાપૂર્વક આગ્રહ કરવો.

૧૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ ૧૮૯૧ ની કોંગ્રેસનો ઠરાવ સંપૂર્ણ સ્વીકારે છે, અને એકવાર ફરીથી વિનંતિ કરે છે કે, જંગલોના કાયદાના વ્યવહારિક વહીવટથી દક્ષિણ હિન્દમાં અત્યંત ગંભીર અસંતોષ ઉત્પન્ન થયો છે, તે ભેતાં હિન્દી સરકારે આ બાબતની કાળજીપૂર્વક તપાસ કરવી, અને તેની કોરતા ઓછી કરવાના અને વધારે ગરીબ વર્ગોને તે ઓછા હેરાંત કરનારા બનાવવાના પ્રયત્નો કરવા.

ધારાસભા (પંજાબ).

૧૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૮૮૫ માં યુનાઇટેડ બારીયલી પ્રથમ કોંગ્રેસ સાથે સંબંધિત થઈને આ કોંગ્રેસ પારે છે કે, પંજાબના સારા

નવમું પ્રકરણ.

નવમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

આગલી કોંગ્રેસે પસંદ કર્યા પ્રમાણે અમૃત-સરમાં નહિ, પરંતુ લાહોરમાં ૧૮૬૩ ની ૨૭, ૨૮, ૨૯ અને ૩૦ ડીસેમ્બરે નવમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ મળી. ખાલી જમીનના એક ટુકડા પર મંડપ બાંધવામાં આવ્યા હતા, તેમાં ૪,૦૦૦ બેઠકો હતી પણ ત્યાં એકઠા થયલા સર્વને માટે તે પૂરી પડી શકી નહિ. પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા ૮૬૭ પ્રાંતવાર નીચે પ્રમાણે હતી:—

બંગાલ	૫૯
વાયવ્ય પ્રાંતો અને	
અયોધ્યા	૧૩૩
પંજાબ	૪૮૧
સુબાઈ (૭૭) અને	
સીંધ (૪૭)	૧૨૪
મધ્યપ્રાંતો અને વરાહ	૩૯
મદ્રાસ	૩૧
	૮૬૭

નિયમ પ્રમાણે ૨૭ ની ડીસેમ્બરે બપોરના બે વાગ્યે પ્રથમ બેઠકનો પ્રારંભ થયો. સ્વાગત સભાના પ્રમુખ સરદાર દયાલસીંધ મજીઠીઆ સંધિવાના સખ્ત હુમલાથી પીડાતા હતા, અને અને તેમણે ચેતાતું ભાષણ રા. હરકીસનલાલને વાંચવા આપ્યું. કોંગ્રેસ “ આ દેશમાં બ્રિટિશ રાજ્યનું મહાત્મ જોરવ ” છે એમ કહીને, સર ડેલીસદ્રીટ્રપેટ્રીક અને અમલદારોએ તેમની તૈયારીઓમાં કાંઈ વિવેક નાખ્યું ન હતું, તેથી તેમનો આભાર માન્યો અને કહ્યું કે, પંજાબની લડાયક નતિઓ કોંગ્રેસ હીલચાલ તરફ સંખ્યા હીલસોજી ધરાવે છે,

ડા. દાદાભાઈ નવરોજી.
નવમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

“ જલ્દીગરના દે’ડે આપણાં નયનેને સ્પર્શ કર્યો છે. ઇંગ્લાંડનાં ઇતિહાસ અને સાહિત્ય આપણા મનમાં વ્યાપી ગયાં છે, જલ્દી કે આપણા પશ્ચિમના આર્ય બંધુઓનો મહાત્મ વારસો શાખાની પેઢીમાં આપણી પર કતરી આવ્યો હોયની !, અને બડબડાટ કરતાં કરતાં પણ કેટલીક વેળા આપણને તેમાં ભાગ લેવા દેવામાં આવે છે. સદ્ભાગ્યે આપણે એવા રાજ્યબંધારણ

હેઠળ રહીએ છીએ કે, તેનો મહામંત્ર સ્વતંત્રતા છે, અને તેનો મુખ્ય સ્તંભ સહિષ્ણુતા છે. આપણા ભૂતકાળના ઇતિહાસ પર શાંતિ ભરી દૃષ્ટિ આપણે કરીએ છીએ, અને તેમાં જોરવ માનીએ છીએ; ત્યારે આ રાષ્ટ્રીય ઘડાંકાની મધ્યમાં આપણે શાંત અને બેદરકાર રહી શકીએ ? ”

રાય બહાદુર આનંદ ચાક્ષુએ દરખાસ્ત મુકી કે, રા. દાદાભાઈ નવરોજી

એમ. પી. ને કોંગ્રેસનું પ્રમુખપદ આપવું જોઈએ, અને મૌલવી મુહુરરમઅલી ચિસ્તે તેને અનુમોદન આપ્યું, અને દિવાને આમમાં સુંદાયલા પ્રથમ સભ્યને પ્રતિનિધિઓએ આપેલા સ્વાગતથી સવળો મંડપ હોલી કહ્યો.

કોંગ્રેસનો ઉપકાર માન્યા પછી, ધુરંધર સહા-યક ન્યાયમૂર્તિ કાશિનાથ ત્ર્યંબક તેલંગના મરણ માટે લાંગણીપૂર્ણ શોક દર્શાવ્યો. તે કોંગ્રેસના એક અતિ મહેનતુ સ્થાપક હતા, અને સુબાઈમાં

રાજ્યતંત્રને માટે તેમાં ધારાસભાની સ્થાપના કરવી અત્યંત આવશ્યક છે, અને એવી ધારાસભા સંયુક્ત પ્રાંતોમાં સ્થાપવામાં આવી છે તે જોતાં આશા રાખે છે કે એવી ધારાસભા રચવામાં સમય ગુમાવવામાં નહિ આવે.

કોંગ્રેસનો આભાર.

૧૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ગયા વર્ષમાં હિન્દની કરેલી સેવાઓ માટે આ કોંગ્રેસ સર હબ્બુ. વેડરબર્ન અને બ્રિટિશ કોંગ્રેસ કમિટીનો અત્યંત કૃતજ્ઞતાપૂર્વક આભાર માને છે, અને તેમણે કોંગ્રેસની બ્રિટિશ કમિટીની જે પુનઃ રચના કરી છે, અને તેમના એક્ઝીસ ઓફીસ ખાતાના સંબંધમાં અને વર્તમાન પત્ર “ઇડીઆ” ના સંબંધમાં તેમણે જે નવી ચોજનાઓ કરી છે, તેમને સંપૂર્ણ રીતે પસંદ કરીને મંજૂર કરે છે; અને બ્રિટિશ કમિટીના સેક્રેટરી તરીકે મી. હબ્બુ. ડીબી સી. આઇ. ઇ. એ કરેલી સેવાઓ માટે આ કોંગ્રેસ તેમના પૂણ આભાર માને છે.

૧૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ જે વિશાળ પ્રભની પ્રતિનિધિ છે, તેની તરફથી દિવાને આમમાં પોતાના સભ્ય તરીકે રા. દાંદાભાઈ નવરોજીને ચૂંટી કાઢવા માટે સેન્ટ્રલ ફીન્સાન્સરીના મતદારોનો આ કોંગ્રેસ માનપૂર્વક અને પ્રેમપૂર્વક આભાર માને છે; અને તે ગૃહસ્થે આ દેશની જે સેવાઓ કરી છે તેને માટેના ઉચ્ચ અભિપ્રાય અને જીંડી કદરની નોંધ લે છે, તેનામાં પોતાનો ઠઠ વિશ્વાસ એકવાર ફરીથી જાહેર કરે છે અને દિવાને આમમાં તેને હિન્દનો પ્રતિનિધિ ગણે છે.

૨૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ ભરવાને માટે માયાણતાપૂર્વક પોતાનાં કેસલ અને જમીન આપવા માટે આ કોંગ્રેસ નામદાર દરજ્જાના મહારાજાનો અત્યંત આભાર માને છે.

વ્યક્તિઆર.

૧૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દી સરકારે પવિત્રતા વિષે તાલ કાયદા ધડયા છે તે સંબંધમાં દિવાને આમ જાણત છે, તેથી આ કોંગ્રેસ ઉપકૃત થઈ છે, અને એકવાર ફરીથી હિન્દમાં સઘળી રાજ્ય-નિયમિત અનીતિ સામે પોતાનો અણુગમે દર્શાવવાની ઇચ્છા ધરાવે છે.

કોંગ્રેસનું કાર્ય.

૧૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ઇંગ્લાંડમાં વર્તમાન રાજકીય સ્થિતિ ધ્યાનમાં લેતાં, સર્વ સંયોગો સાતુકળ હોય તો ૧૮૯૨ માં કમમાં કમ એક સો પ્રતિનિધિઓની કોંગ્રેસ ઇંગ્લાંડમાં ભરવાના, ૧૮૯૦ ની કલકત્તા કોંગ્રેસમાં પસાર કરેલા ઠરાવ અનુસાર કરેલી તાત્કાલિક ચોજનાઓ ૧૮૯૩ ની કોંગ્રેસની બેઠક સમાપ્ત થઈ જાય ત્યાં સુધી હવે મૂલતવી રાખવી.

૧૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હાલમાં ફરિયામાં ગયેલી “ન્યુઝોરીએન્ટલ બેંક ઓફ ઓરિએન્ટલ લીમીટેડ”માં ગોંધાઈ ગયેલા કોંગ્રેસના સ્થાયી ભંડોળના ટ્રસ્ટીઓને આ કોંગ્રેસ આ ઠરાવથી સત્તા આપે છે કે, તેમાંથી જોઈમાં જોઈ પાંચસો પાઈંડ બ્રિટિશ કમિટીને મોકલી આપવા, જે નાણાં સ્ટેન્ડીંગ કોંગ્રેસ કમિટીઓના ફાળાઓમાંથી પૂરવામાં આવશે.

૧૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, બ્રિટિશ કમિટીની રચનાઓ ધ્યાનમાં લઈને આ કોંગ્રેસ એવો અભિપ્રાય દર્શાવે છે કે, ૧૮૯૨-૯૩ ના વર્ષને માટે ૨૮૦૦ પાઈંડના જેટલા રૂપિયા યાચ તેટલી રકમ બ્રિટિશ કમિટીના ખર્ચને માટે કાઢો આપવી જોઈએ; અલગ સુધી મળેલાં નાણાં ખાદ કરતાં બાકીની રકમ સ્ટેન્ડીંગ કોંગ્રેસ કમિટીઓ સાથે કરવામાં આવેલી વ્યવસ્થાઓ અનુસાર વહેંચી નાખવી; અને બની શકે ત્યારે જલદી એ રકમ ઇંગ્લાંડ મોકલી આપવી.

સામાન્ય.

૧૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ આવતા વર્ષને માટે મી. એ. એ. હુમ્તી જનરલ સેક્રેટરી તરીકે ફરીથી નીમણુંક કરે છે, અને રાય બહાદુર પી આનન્દ આર્જુને સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરી નીમે છે.

૨૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, કોંગ્રેસના સ્થાયી ભંડોળના એક ટ્રસ્ટી તરીકે મહુમ પંડિત અયોધ્યાનાથની જગ્યાએ પંડિત ગિરશંકરનાથની નીમણુંક આ કોંગ્રેસ મંજૂર કરે છે.

૨૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૮૯૩ ના નાતાલ પછી નક્કી કરવામાં આવે તે દિવસે નવમી હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ અમૃતસરમાં મળશે.

નવમું પ્રકરણ.

નવમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

આગલી કોંગ્રેસે પસંદ કર્યા પ્રમાણે અમૃત-સરમાં નહિ, પરંતુ લાહોરમાં ૧૮૯૩ ની ૨૭, ૨૮, ૨૯ અને ૩૦ ડીસેમ્બરે નવમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ મળી. ખાલી જમીનના એક ટુકડા પર મંડપ બાંધવામાં આવ્યો હતો, તેમાં ૪,૦૦૦ બેઠકો હતી પણ ત્યાં એકઠા થયલા સર્વને માટે તે પૂરી પડી શકી નહિ. પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા ૮૬૭ પ્રાંતવાર નીચે પ્રમાણે હતી:—

બંગાલ	૫૯
વાયવ્ય પ્રાંતો અને અયોધ્યા	૧૩૩
પંજાબ	૪૮૧
ચુંબાઈ (૭૭) અને સીંધ (૪૭)	૧૨૪
મધ્યપ્રાંતો અને વરાહ	૩૯
મદ્રાસ	૩૧

૮૬૭

નિયમ પ્રમાણે ૨૭ ની ડીસેમ્બરે બપોરના બે વાગ્યે પ્રથમ બેઠકનો પ્રારંભ થયો. સ્વાગત સભાના પ્રમુખ સરદાર દયાલસીંધ મજીડીઆ

સંધિવાના સખ્ત હુમલાથી પીડાતા હતા, અને અને તેમણે ચેતાતું ભાષણ રા. હરકીસનલાલને વાંચવા આપ્યું. કોંગ્રેસ “ આ દેશમાં બ્રિટિશ રાજ્યનું મહાન ગૌરવ ” છે એમ કહીને, સર ડેવિડસ્ટ્રીટ્ઝપેટ્રીક અને અમલદારોએ તેમની તૈયારીઓમાં કાંઈ વિઘ્ન નાખ્યું ન હતું, તેથી તેમનો આભાર માન્યો અને કહ્યું કે, પંજાબની લડાયક ભૂતિઓ કોંગ્રેસ હીલચાલ તરફ સંપૂર્ણ હિતસોચ ધરાવે છે.

ડા. દાદાભાઈ નવરોજી.
નવમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

“ ભદુરગતા દે” આપણાં નયનેને સ્પર્શ કર્યો છે. ઇંગ્લાંડનાં ઇતિહાસ અને સાહિત્ય આપણા મનમાં વ્યાપી ગયાં છે, ભણે કે આપણા પશ્ચિમના આર્ય બંધુઓનો મહાન વારસો શાખાની પેઢીમાં આપણી પર હતરી આવ્યો હોયની !, અને બડબડાટ કરતાં કરતાં પણ કેટલીક વેળા આપણને તેમાં ભાગ લેવા દેવામાં આવે છે. સદ્સાગ્યે આપણે એવા રાજ્યબંધારણ

હેઠળ રહીએ છીએ કે, તેનો મહામંત્ર સ્વતંત્રતા છે, અને તેનો મુખ્ય સ્તંભ સહિષ્ણુતા છે. આપણા ભૂતકાળના ઇતિહાસ પર શાંતિ ભરી દૃષ્ટિ આપણે કરીએ છીએ, અને તેમાં ગૌરવ માનીએ છીએ; ત્યારે આ રાષ્ટ્રીય ઘડાઠાની મધ્યમાં આપણે શાંત અને બેદરકાર રહી શકીએ ? ”

રાય બહાદુર આનંદ ચાહુએ દરખાસ્ત મુકી કે, રા. દાદાભાઈ નવરોજી

એમ. પી. ને કોંગ્રેસનું પ્રમુખપદ આપતું બેઠ્યો, અને માલવી મુદુરમચ્છી વિસ્તે તેને અનુચોદન આપ્યું, અને દિવાને આમમાં ચુંટાયલા પ્રથમ સભ્યને પ્રતિનિધિઓએ આપેલા સ્વાગતથી સન્નિધિ મંડપ હોલી હતો.

કોંગ્રેસનો ઉપકાર માન્યા પછી, ધુરંધર સહા-યક ન્યાયમૂર્તિ કાશિનાથ ત્ર્યંબક તેલંગના મદદ માટે લાગણીપૂર્ણ શોક દર્શાવ્યો. તે કોંગ્રેસના એક અતિ મહત્વ સ્થાપક હતા, અને મુંબાઈમાં

તેના પ્રથમ મહેનતુ સેક્રેટરી હતા. પોતે ન્યાયાધીશ થયા ત્યાર પછી પણ તે સલાહ આપીને સદા સહાય આપતા. પછી દિવાને આમમાં પોતાના કાર્ય પ્રતિ પોતાની ચુંટણી કરનારાઓનો સંતોષ દર્શાવતો કોંગ્રેસને મોકલવામાં આવેલો સંદેશો તેમણે વાંચી સંભળાવ્યો, અને ધારાસભાઓમાં ઘણું ઓછું પ્રતિનિધિત્વ આપવામાં આવ્યું છે અને પ્રત્યેક પૂછવાનો હક્ક આપવામાં આવ્યો તે વિષે દીકા કરી. તેમણે કહ્યું:—

“રાજ્ય ચલાવનાર સત્તાવાળાઓ કેળવણી હિન્દીઓને વિરોધી બનાવવામાં, અને એ શક્તિને પોતાના વિશ્વાસમાં લઈ પોતાના પક્ષમાં બેસી લેવાને અને તે વડે પોતાનો પાયો મજબૂત બનાવવાને બદલે વિરુદ્ધ પક્ષમાં હાંકી કાઢવા હોવાથી સંપૂર્ણ અભાવ બતાવે છે. આ કોંગ્રેસમાં શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિમાન લોકો, અને તેમણે પોતે ઉત્પન્ન કરેલું રાજકીય નવ-જીવન છે. એ નવ-જીવન પોતાના ઉત્પન્નકર્તાનો ઉંડો આભાર માને છે. સાદી સમજ તમને કહે છે, તેને તમારા વિરુદ્ધ પક્ષમાં રાખવાને બદલે તમારા પક્ષમાં રાખો.”

દિવાને આમમાં હિન્દી પાર્લામેન્ટરી કમિટી રચવા રા. દાદાભાઈએ કહ્યું. આવા મંડળની હંમણી ઘણીજ આવશ્યકતા છે અને પોતાની માન્યતા દર્શાવી કે, “સર્વ પ્રકારે આપણે નિરંકુશ રાજ્ય હેઠળ છીએ” તથાપિ યુનાઈટેડ કોંગ્રેસની પ્રજાની ન્યાયવૃત્તિ અને નિષ્પક્ષપાત વિષેના અતર્ગત પ્રેમ વિષેની આપણી શ્રદ્ધા અસ્થાને નથી. હિન્દની ગરીબાઈનો ખડક આગળ ઉભેલો છે, અને તે અમલદારોને આભારી નથી, પરંતુ રાજ્યતંત્રની પદ્ધતિને આભારી છે, જે કે દુર્ભાગ્યે પદ્ધતિ પરની દીકાને તેઓ (અમલદારો) અંગત હુમલા ગણી લે છે. ડયુક એફ ડેવનશાયરે કહ્યું હતું તદ્દનુસાર એંગ્લો-ઇન્ડિયન અમલદાર એવો યુરૂપ નથી કે “અસામાન્ય શાંત તુલનાશક્તિને માટે તેણે જ્યાંતિ મેળવી હોય.” લોર્ડ કોમરેએક હિન્દીની સરેરાશ આવક માયાદીક રૂ. ૨૭ ગણી તેમાં પૈસાદાર લોકોનો અને યુરોપીયન બગીચાવાળાઓ, કાગીગરો અને ખાણના માલિકોનો સમાવેશ થાય છે, અને તેથી ગરીબની

સરેરાશ આવક બહુ ઓછી ગણાય. તેમણે રૂ. ૨૦ ગણાવ્યા આ ગરીબાઈનો લાય મોટામાં મોટો છે. જે લોકોની મહેનતનાં ફળોનો હિન્દને ઉપભોગ કરવા દેવામાં આવે તે,

“બ્રિટન અર્થો ડઝન રૂશિયા સામે ટક્કર ઝીલી શકે. પછી લાડુલીઓ તરીકે નહિ, પરંતુ દેશભક્તો તરીકે પોતાના ભાગને માટે હિન્દીઓ સર્વ માણસો કપાતા સુધી, અને સઘળાં નાણાં વપરાતા સુધી લદશે. માત્ર રાજ્યકર્તાઓને પોતાનો પગ અંદાજવો પડશે, અને બ્રિટિશ સત્તા અને પોતાનાં કુટુંબો અને ગૃહોત્તર સંરક્ષણ કરવાને લાંબો લોકો ઉગી નીકળશે...જે આપણે બ્રિટિશ રાજ્યના દુરમનો હોત તો આપણે ઉત્તમ માર્ગ એ હતા કે, પોષક ન કરવો, પરંતુ સુખ રહેવું, અને તોફાનને એને પોતાને માર્ગે જવા દેવું એટલે તેનો અંત દુઃખદાયક આવે. એવો અંત આવવોજ જોઈએ. પરંતુ આપણે તે દુઃખ જોઈતું નથી, અને તેથી આપણી પોતાની ખાતર અને રાજ્યકર્તાઓની ખાતર આપણે પોષક કરી ઉઠીએ છીએ. ગરીબાઈના આ અનિષ્ટની સામે હાંમત-પૂર્વક થવું જોઈએ અને તેનો ઈલાજ કરવો જોઈએ.”

તેની સામે થવામાં આવ્યું નથી; તેનો ઇલાજ કરવામાં આવ્યો નથી. અને બોલાયલા શબ્દો ૧૮૯૩ માં જેટલા સત્ય હતા તેટલાજ ૧૯૧૫ માં સત્ય છે. રા. દાદાભાઈ નવરોજીએ અંતમાં કહ્યું:—

“હિન્દની આ મહાન અને પ્રાચીન ભૂમિની વિશાળ જનસંખ્યા તરફ બ્રિટિશ જેવી મહાન પ્રજા સાચી બંધુ-તાગરિકતા અને ન્યાયનો હાથ લંબાવશે, અને તેથી મનુષ્ય નતિને લાભ થશે અને આશિર્વાદો મળશે, એવું ઉમદામાં ઉમદા દ્રશ્ય દુનિયા નિહાળશે, એ દિવસ, હું આશા રાખું છું કે, દૂર નથી.

પોતાના લાખણમાં તેમણે કહ્યું હતું કે: “હું ન્યાં સુધી જીવીશ ત્યાં સુધી આશા રાખીશ.” હંમણાં તેમનું ૬૧ મું વર્ષ છે. આ દુનિયા છોડીને જય તે પહેલાં તેમની આશા સંદેશ થાઓ.

વિષય નિર્ણાયક સભાનાં નામે વાંચી બતાવ

વવામાં આવ્યાં અને મંજૂર કરવામાં આવ્યાં, અને કોંગ્રેસે મૂલત્વી રહી.

ખીજે દિવસે ૧૮૯૨ ના ધારાસભાઓના કાયદાનાં અસંતોષજનક પરિણામો વિષે રા. આર. એન. મુઠેલકરે પ્રથમ ઠરાવ રજૂ કર્યો. તેમણે કહ્યું કે, ખરેખર કેટલીક ફતેહ મળી છે, પરંતુ આપણે ઇચ્છીએ છીએ તેના કરતાં ઓછી. ૧૮૮૭ થી હિન્દી સરકારે સુધારાની માગણી કરી હતી, અને પાર્લામેન્ટની ત્રણ બેઠકોમાં ખરડા રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા; ૧૮૯૨ માં એક કાયદો પસાર કરવામાં આવ્યો, કેમકે સંકુચિત વિચારના પક્ષની (કોન્ઝર્વેટીવ) સરકારને ભય લાગ્યો હતો કે, તેની પછીની સરકાર વધારે ઉદાર ખરડો રજૂ કરશે. તે કાયદામાં ચુંટણીનો હક્ક આપ્યો ન હતો, પરંતુ વાયસરોયને નિયમો ઘડવાની પરવાનગી આપી હતી. એ નિયમોને માટે હિન્દી પ્રધાનની મંજૂરી મેળવવાની હતી, અને એમાં “એક પ્રકારનો ચુંટણીનો હક્ક” હતો; પ્રત્નો પૂરવાનો હક્ક પણ આપવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ જવાબોની ચર્ચા કરવી નહિ; અને અંદાજપત્ર ધારાસભા સમક્ષ રજૂ કરવાનું ખરું પરંતુ તેની પર મત આપવાનો હક્ક નહિ. રા. છ. કે. ગોખલેએ અનુમોદન આપતાં કહ્યું:—

“ગૃહસ્થો, [કાયદાનો અમલ કરવાને મુંબાઈ ઇલાકાને માટે ધડેલા] આ નિયમોના સંબંધમાં હું એમ કહીશ નહિ કે, ૧૮૯૨ ના કાયદાનો આશય નિષ્ફળ કરવાને માટે જ્ઞાનપૂર્વક તે ઘડવામાં આવ્યા છે, પરંતુ હું એટલું કહીશ કે, તે આશય નિષ્ફળ કરનાર એક યોજના ઘડવાના જ્ઞાનપૂર્વક ઉદ્દેશથી તે નિયમો ઘડનાર અમલદારને (નિયમો ઘડવાનું) કહેવામાં આવ્યું હોત તો પણ તે કાર્ય તે વધારે સાફ જનવી શક્યો ન હોત.”

આટલા મંગળાચરણ પછી રા. ગોખલેએ પોતાનો મુકદ્દમો દાખલાઓ આપીને પૂરવાર કરવા માંડ્યો. મુંબાઈ સરકાર પાસે છ જગ્યાઓ હતી, તેમાંથી એક મુંબાઈની યુરોપીઅન ચેમ્બરને આપી, એક કરાંચી યુરોપીઅન ચેમ્બરને આપી, અને હિન્દી વ્યાપારી વર્ગને એક પણ જગ્યા ન આપી; સરકારના દાબ નીચે રહેતા દખ્ખણના સરદારોને એક અને સિંધના જમીનદારોને એક

આપી, એ પ્રમાણે સિંધના બે સભ્યો થયા, ન્યારે ઇલાકાના મધ્ય વિભાગમાં પુના અને સતારા આવેલાં છે તેને એક પણ સભ્ય મળ્યો નહિ. આ પ્રમાણે છમાંથી ચાર બેઠકો સરકારની તરફેણમાં મેળવવામાં આવી.

પંડિત બિશન નારાયણ ધારે વાયવ્ય પ્રાંતોના નિયમોની ચર્ચા કરી અને બાબુ બૈદુઠનાથ સેને ખંગાલના નિયમો ચર્ચ્યા. રા. ડી. કેમચંદે કહ્યું કે, અન્યાયપૂર્વક સિંધને બે સભ્યો આપવામાં આવ્યા છે. રા. કેશવ વિનાયક જોશીએ કહ્યું કે, મધ્યપ્રાંતો ખાસ દુર્ભાગી છે. રાય બહાદુર સી. જંજુલ્લાગમ્ મુઠલીઆરે મદ્રાસની ક્વોટા સમજાવવા. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

પંખળને માટે ધારાસભાની માગણી કરતો ખીજે ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો, અને ત્યાર પછી ત્રીજે “રજીશીયો ઠરાવ” પસાર કરવામાં આવ્યો. પછી ડૉ. બહાદુરજીએ ચોથો ઠરાવ રજૂ કર્યો તેમાં હિન્દી ભીલીટરી મેડીકલ સર્વિસથી તદ્દન સ્વતંત્ર રીતે હિન્દી સીવીલ મેડીકલ સર્વિસની પુનઃ રચના કરવાનું કહેવામાં આવ્યું હતું. કોલેજો, પગાર અને સવિધ્ય વિષે હિન્દી ડોક્ટરોની ક્વોટાનું અતિ સંપૂર્ણ અને વિગતવાર વર્ણન તેમણે આપ્યું, અને વિષય નવો હોવાથી તેમને સમય પણ વધારે આપવામાં આવ્યો. ડૉ. એમ. એમ. બોઝ, ડૉ. ભાલચંદ્ર કૃષ્ણ અને ભગતરામ સાંદુધએ ભાષણો આપ્યા પછી ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો, અને કોંગ્રેસ મૂલત્વી રહી.

ત્રીજે દિવસનો પ્રારંભ આનંદોદ્ગાર પૂર્વક થયો. નિયમસર મી. ગ્વેડરનને જન્મ દિવસનો તાર મોકલ્યા પછી, બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવાની તરફેણમાં ઠરાવ પસાર કરવા માટે દિવાને આમનો આભાર માનવાનો ઠરાવ રજૂ કર્યો. તેમણે તોડેલાં વચનોની લાંબી યાદી આપી, જેમને માટે તેમણે “હિન્દી સરકારને બ્રિટિશ અને હિન્દી બંનેર મતના ન્યાયાસન સમક્ષ-પૃથ્વીના સર્વ વિભાગોમાં સુધરેલા લોકોના ન્યાયાસન સમક્ષ-હાજી કરી; કેમકે સીવીલ સર્વિસના પ્રત્નો ઇતિહાસ તોડવામાં આવેલાં વચનોથી ભરપૂર છે.” પરંતુ

તોડવામાં આવેલાં વચનો છતાં અને દિવાને આમના ઠરાવ છતાં, આઈ. સી. એસ. ને માટેની પરીક્ષાઓ હજી ઇચ્છાંકમાં લેવામાં આવે છે, તે ઇન્ડિઅન સીવીલ સર્વિસનું બળ બતાવે છે. રા. હમિદ અલીખાને પોતાના ધર્મના લોકોની વતી ઠરાવને અનુમોદન આપ્યું, અને તેમની પછી રાજ રામપાલ સીંધે બુસ્સાભર્યું બાપણ કર્યું; તેમણે કહ્યું કે, ૩૫ વર્ષ પછી આઈ. સી. એસ. માં ૨૦ હિન્દીઓ છે અને ૬૦૦ થી ૧૦૦૦ યુરોપીઅનો છે; એક અંગ્રેજે મને પ્રશ્ન કર્યો હતો: “ક્યું રાજ્ય વધારે સાફ ? અંગ્રેજનું કે મહોમેદનનું ?” મેં જવાબ આપ્યો: “સહી સલામતી, કેળવણી અને આગગાડીઓને માટે અંગ્રેજ રાજ્ય વધારે સાફ” છે, પરંતુ હિન્દની દૌલતને માટે મહોમેદન રાજ્ય સાફ” હતું, કેમકે મહોમેદનો હિન્દીઓ બનતા, અને દૌલત દેશમાં રહેતી, ન્યારે અંગ્રેજો દેશની દૌલતને લઈ નય છે.” અંગ્રેજ સીવીલીઅનો હિન્દને પોતાની સુખી શિકાર ખેલવાની જમીન બનાવે છે; તેઓ આવે છે, અને આપણા પૈસા લઈને પાછા ફરે છે. એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવાથી “બંગાલી બાણ” આઈ. સી. એસ. નો ઇન્કરદાર બની જશે, એ વાંધાનો ઉત્તર સુતશી રોશન લાલે આપ્યો. જો એમ હોય તો, નામદાર મહારાણીનો ઢંઢેરો લેતાં વાંધો ક્યાં રહે ? જો બંગાલીઓ એ જગ્યાઓ લઈ શકે તો લેવા દો. માત્ર બીજા પ્રાંતોના લોકોના જટલીજ તક તેમને મળશે, અને વક્તાની માન્યતા પ્રમાણે બીજા પ્રાંતોના લોકો તેમના સમોવડીયા છે. રા. સી. વેન્ડર રમણ નાયડુએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

બાણ કાલીચરણ બેનરજીએ છઠ્ઠો ઠરાવ રજૂ કર્યો તેમાં માગણી કરવામાં આવી હતી કે, ન્યાયનાં અને કારોબારી ખાતાં ભૂદાં પાડવાને માટે નીમવામાં આવેલી કમિટીઓ પાસે ચોજનાઓ તૈયાર કરાવવાનો હિન્દી પ્રધાને હુકમ આપવો જોઈએ. તરતજ બનેલો એક ત્રાસદાયક સુદ્દમો ટાંકીને તેની આવસ્થાકતા તેમણે બતાવી હતી. તે સુદ્દમમાં કાયદાના નિયમોની અવગણના કરવામાં આવી હતી, અને મેજસ્ટ્રેટ ફોર્સ કરનાર તરીકે અને ન્યાયાધીશ તરીકે વર્ત્યો

હતો, બંમાં ચાર પુરોષોને મરણની શિક્ષા કરવામાં આવી હતી, અને ત્રણને જાંદગી સુધી દેશનીકલ કરવામાં આવ્યા હતા. માન. રા. એન. સુબ્બારાવ પંતુલુએ અનુમોદન આપ્યું, અને મદ્રાસ ઇલાકામાં બનેલો એક સુદ્દમો કહી બતાવ્યો, તેમાં બતાવવામાં આવ્યું હતું કે, વર્તમાન પરિસ્થિતિ હેઠળ ન્યાય આપવામાં આવતો નથી. બાણ અખિલાચરણ મનુમદારે કહ્યું કે, મહાન ચળવળીયા રાજરામ મોહન રાયના પ્રયત્નોથી એ ફરજો ભૂદી પાડવામાં આવી હતી, પરંતુ પાછી ૧૮૫૮ માં તે એકત્ર કરવામાં આવી હતી. તેમણે ધણું સુંદર બાપણ આપ્યું, તેમાં વિપયની સંપૂર્ણ ચર્ચા કરવામાં આવી હતી. એ બાપણનો કાળજીપૂર્વક અભ્યાસ કરવો જોઈએ, કેમકે હજી ૧૯૧૫ માં તે ફર્માઈ ચાલુ રહી છે.

“હિન્દમાં રાજ્ય-નિયમિત અનીતિ” વિરૂદ્ધ અણગમે દર્શાવનારે સાતમો ઠરાવ રા. ડી. ઇ. વાન્જાએ રજૂ કર્યો, માન. રા. સી. સી. મિત્રે તેને અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

પંડિત મદન મોહન માલવીયાએ ગામ લોકોના સર્વ વ્યાપક ભૂખમરા વિષે આઠમો ઠરાવ રજૂ કર્યો, અને દિવાને આમના સભ્યોને વિનંતિ કરી કે, દેશની ગરીબાઈ વધતી જાય છે એમ સાબીત કરનારા આંદોલનો તેઓ સ્વીકાર કરતા ન હોય તો તેમણે હિન્દમાં આવડું, ગામોની સુલક્ષાત લેવી, અને લોકો કેવું દુઃખી જીવત ગાળે છે તે જોવું. બળવા પૂર્વે દેશ કેવો હતો, તે લોકોને તેમણે પૂછવું જોઈએ:

“વણકરો ક્યાં છે ? સિન્ન સિન્ન ઉઘોગો અને કારીગરીઓ પર નિર્વાહ કરનાર પુરોષો ક્યાં છે ? અને પ્રતિ વર્ષ કારીગરોની મોટી સંખ્યા ઇચ્છાંક અને બીજા યુરોપના દેશોમાં મોકલવામાં આવતી હતી તેઓ ક્યાં છે ? એ સઘળી વાત ભૂતકાળની બની ગઈ છે. અહીંયાં જોડલા દરેક જાણે-લગણ દરેક જાણે-બ્રિટિશ બનાવટનાં કપડાં પહેર્યાં છે, અને તમે ન્યાં ન્યાં જાં જાં બ્રિટિશ કારીગરીઓ અને બ્રિટિશ માલ તમારા બેવામાં આવે છે. ખેતીવાડી કરીને દુઃખી જાંદગી ગાળવાનું, અને તેમને માટે જે થોડો

વ્યાપાર રહ્યા છે તેમાંથી સ્વરૂપ લાભ મેળવવાનું લોકોને માટે રહેવા દેવામાં આવ્યું છે. સર્વોચ્ચ સત્તા બાબતમાં, વ્યાપારની બાબતમાં પચાસ વર્ષ પૂર્વે આપણા લોકો જે લાભ અને ફાયદો મેળવતા તેના સોમો ભાગ પણ આપણા લોકો મેળવતા નથી. ત્યારે દેશ કેવી રીતે સુખી થઈ શકે ?”

પછી પોતાનો સુદો સાબીત કરવાને તેમણે કેટલાક આંદો અને ઉતારા આપ્યા. પંડિત ગોપીનાથે અનુમોદન આપ્યું, અને રા. અંબિકાચરણ મૈત્રે, રા. મહમ્મદઅલી હામીએ અને મોલવી મોહુરમ અલિ ચીસ્તેએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યા પછી તે ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

એકવાર ફરીથી જંગલના કાયદાની અમલની કઠોરતા નવમા ઠરાવમાં રજૂ કરવામાં આવી, અને અન્યાયનાં ઉદાહરણો આપવામાં આવ્યાં. પંડિત મેધન રામે કહ્યું કે, પંલખ સરકારે ઘડેલા નિયમો સવિશેષ નિર્દય અને અન્યાયી, “અતિરાય નિરંકુશ, અને સુધરેલી સરકારને અયોગ્ય છે.” જમીનના માલીકને અથવા તે જમીનનો કબજો ધરાવનારને તેની જમીન પર કોઈએ સળગાવેલી આકસ્મિક આગ માટે જવાબદાર ગણવામાં આવતો, અને નિયમ કહે છે કે, “નિયમોના લંગના ગુન્હો કર્યો હોય” એવી રીતે તેની સાથે વર્તવામાં આવશે. વળી, હુગરમાં વસનારા લોકો ઘાસ અને લાકડાં વાપરે છે: તે તેમનું અને તેમનાં ઘોરઠાંકનું જીવન છે. તે વાપરવાની તેમને મના કરવામાં આવી છે. કડકડતી કંડી પડતી ત્યારે અમે રાત્રી દિવસ ધુણીઓ ધીખાવતા; હવે ગરમી મેળવવાને માટે અમારાં પોતાનાં ઝાડને પણ અમે કાપી શકતા નથી. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો, પણ જંગલના કાયદા રહ્યા.

ચોથે દિવસે દશમો ઠરાવ રજૂ કરીને મી. પીટર પૉલ પીલાધએ કાર્યક્રમનો પ્રારંભ કર્યો. તેમાં કાયમની જમાગાંદી કરવાનું ત્રીશ વર્ષનું બંદનું વચન પાળવાનું સરકારને કહેવામાં આવ્યું હતું, અને બંગાલ અને બિહારમાં તેની ડબલ થી ઉદ્ભવેલા ભય તરફ ધ્યાન ખેંચવામાં આવ્યું હતું, અને બહાર કરવામાં આવ્યું હતું કે, “આ પ્રમાણે ગંભીર બહાર વચનો તોડવાં એ

રાષ્ટ્રીય આપત્તિ છે.” સરકારે આપેલી સંતોષની શરતોનો લગ કરવાને માટે તેમણે કહી દર્શાવેલી અને બહાર પ્રભુ સાથે એવી રીતે વિનવણી લગ કરવામાં રહેલા અપમાનની સખત શબ્દોમાં ટીકા કરી. બાણ બેટ્ટનાથ રોને અનુમોદન આપ્યું, અને પછી શેખ વહબ-ઉદ-દીને પંલખ વિષે કડક ટીકા કરી. ૪૩ વર્ષ પૂર્વે અમારો પ્રાંત બ્રિટિશ મહારાજ્યે ખાલસા કર્યો હતો, અને અમારામાં તે વખતે નાણાંનું તથા શરીરનું વધારે બળ હતું. લોકો વધારે ને વધારે ગરીબ બની ગયા છે, અને પોતાનાં કુટુંબોનું પોષણ કરવાને અથવા ભવિષ્યને માટે સંગ્રહ કરી રાખવાને માટે ગામડીયા અને ગૃહસ્થોએ ભાગ્યેજ કંઈ બચાવ્યું છે. લો. મો. બી. જી. તિલકે કહ્યું કે, સુબાઈમાં ૩૦ વર્ષોમાં કેટલીક વેળા ૩૦ ટકનો વધારો કરવામાં આવ્યો છે. સરકાર શરૂ ચરણ સિંઘે કહ્યું કે, પંલખમાં પાક ન થાય એટલે ખેડૂતની ખાતાખરાબી થાય.

‘કુટુંબ વિખેરી નાખવામાં આવે છે, દેવાને માટે તેમનાં ઘોરઠાંક વેચી દેવામાં આવે છે, કુટુંબના પોષણ કરનારનું હૃદય ફાટી નય છે અને તે મૃત્યુ વશ થાય છે અથવા તે નાણાં ધીરનારના હુકમનામાને લીધે દીવાની કેદખાતાના અધકારમય ખુણાઓમાં દિવસો વ્યતીત કરે છે. જો તેને પુત્ર હોય તો તે બાપડો યુવક તિરાશામાં ગૂઢ ત્યાગ કરે છે અને દરકરમાં ભેડાય છે, જ્યાં ૭ રૂપીઆના ભારે પગારથી તે પોતાના દિવસો પૂરા કરે છે.”

આ સંયોગોએ ઉત્કાન્તકારક કાવત્રાં માટે સામગ્રી પૂરી પાડી છે; ભૂખે મરતા અને ઉતાશ બનેલા લોકો બંધવાની સૂચનાઓ સાંભળવાને તત્પર હોય છે. રા. કે. વી. જોશીએ મધ્ય પ્રાંતોની હાલત કહી, જ્યાં કેટલીક બાળ-તોમાં ૨૦૦ થી ૩૦૦ ટકા જેટલા વધારા કરવામાં આવ્યા હતા, અને જ્યાં લોકો એટલા બધા ગરીબ છે કે, તેઓ મહુડાં અને આમલીના ચચુકા પર જીવન ગાળે છે.

રા. ડી. એ. ખરેએ અગિયારમો ઠરાવ રજૂ કર્યો, જેમાં શોક દર્શાવવામાં આવ્યો હતો કે, સરકારે ૧૮૬૨, ૧૮૬૫, ૧૮૮૨ અને ૧૮૮૪નાં

પોતાનાં વચનો પાળ્યાં નથી. એ ઉપરાંત તેમણે લોર્ડ રૈના ગંભીર વચનનું સ્મરણ કરાવ્યું કે, એકલે કરેલા સુધારા પર કર નાખવો જોઈએ નહિ, અને પેનવાલ તાલુકાની તાલ જમાખંધીમાં તે વચન તોડવામાં આવ્યું હતું. બીજા એક દાખલામાં એક અરજ કરવામાં આવી હતી, અને એક વર્ષ પસાર થયું. અને કમીશનરે જવાબ આપ્યો નહિ. અરજદારોએ સુબાઈ સરકારને અરજ કરી; અરજ પાછી મોકલવામાં આવી; કેમકે હુકમની નકલ સાથે મોકલવામાં આવી ન હતી. રથાનિક અમલદારે લેખી હુકમ આપ્યો ન હતો. અરજ પડતી મુકવામાં આવી. રા. જી. એસ. ખાપરેએ અનુમોદન આપ્યું, મીર નિસાર અલી શાહરતે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

ખારમો કરાવ કેળવણી વિષે હતો. તે લાંબા અને મહત્વનો હતો. તેમાં કહેવામાં આવ્યું હતું કે, ખર્ચ વધારવો, પારિભાષિક (ટેકનીકલ) કેળવણીને ઉત્તેજન આપવાને માટે દેશની ઔદ્યોગિક સ્થિતિની તપાસ કરવી. માળાપોનાં સાધનોને પહોંચી વળવા માટે ક્ષીમાં ઘસારો કરવો અને ધણી ગરીબ લોકોને માફી રાખવા. અને શારીરિક તેમજ માનસિક કેળવણીને માટે સરખું ધ્યાન આપવું. રા. એમ. બી. નામજોશીએ તે રજૂ કર્યો અને ના. ગાયકવાડે ઉદાહરણ ટાંકીને મંજૂર અને ફંજ્યાત કેળવણીની માગણી કરી. રા. નિખારણઅન્નદાસે અનુમોદન આપ્યું, બક્ષીરામ લાખડાએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને પછી લાલા લખપત રાયે એક જુસ્સાદાર ભાષણમાં પ્રશ્ન ઉપાડ્યો. તેમણે પારિભાષિક કેળવણી માટે ખાસ આગ્રહ કર્યો, કેમકે તેથી દેશની દોલતમાં વધારો થાય.

“ ૩૦ અથવા ૩૫ વર્ષથી જાહેર કેળવણીનું ખાતું અહીંયાં સ્થાપવામાં આવ્યું છે; પરંતુ ત્યારથી અત્યાર સુધી કેટલી પ્રગતિ થઈ છે, તે તમે જાણો છો ? બે સરકારી કોલેજોમાંથી એક કાઢી નાખવામાં આવી છે. હું દીલ્લી સરકારી કોલેજની વાત કરું છું. આ વર્ષે સરકારી કોલેજોમાં માસિક રૂ. ૨ થી વધારીને રૂ. ૧૨ કરવામાં આવ્યા છે, અને નિશાળોમાં પણ વધારો

કરવામાં આવ્યો છે. હવે તર ફેળવણીનાં અને સંસ્કૃતિના લાભોનાં ખારણાં તેમનાં બાળકો સામે બંધ કરીને ધણી, એબીસ્સીનીઆ અને અકધાનિસ્તાનનાં મેદાનો પર પાંખીઓ, શિખો અને રજપુતોની બહાદુરીને બદલે આપવામાં આવ્યો છે. ”

રા. એસ. કે. નાયરે અનુમોદન આપતાં પારિભાષિક કેળવણી વિષે જાપાન અને ઓસ્ટ્રિયાની રાજ્યનીતિ સરખાવી.

તેરમા કરાવમાં હિન્દી પ્રધાનના ફરમાન વિષે શોક દર્શાવવામાં આવ્યો હતો. તે ફરમાનમાં કહેવામાં આવ્યું હતું કે, કારોબારી સરકારને “ન્યાયાધીશી ભૂલો” અવલોકન કરવાનું કાર્ય મળશે એ લચાનક સિદ્ધાંત છે, તેથી અદાલતોની સ્વતંત્રતા પર ત્રાપ પડે છે રાય બહાદુર પી. આનન્દ ચાક્ષીએ તે રજૂ કર્યો અને બાણ કાલીચરણ જૈનરજીએ તેને અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, તે ફરમાનમાં સત્તા આગળ રાણપણ નકારું ગણવામાં આવ્યું છે. તેમની પછી રાય જોતીન્દ્રનાથ ચૌધરીએ ભાષણ આપ્યું, અને પડિત મોહનલાલે જુસ્સાદાર ભાષણ આપી કહ્યું કે, રાજ અને પાર્લામેન્ટ બંનેની સામે થઈને અંગ્રેજ ન્યાયાધીશોએ પોતાની અદાલતોની સ્વતંત્રતા જાળવી રાખી છે. તે કરાવ પસાર થયા પછી રા. ડી. ઇ. વાચ્છાએ રૂપાના સીકા પાડવા બંધ કરવામાં આવ્યા તેની સામે ચાલેમો કરાવ રજૂ કર્યો. પરિણામે ખરાબ આવશે તે બતાવીને તેમણે કહ્યું કે:—

“ સરકારી અમલદારો અને વ્યાજખાઉ લોકો સખત મહેનત કરનારા મજૂરોને ભોગે અને જાળ ઉપરાંત કર ભરનારા ગામ લોકોને ભોગે તાતા માતા થાય તે માટે તે લોકોને વધારે ગરીબ બનાવવામાં આવે છે...તેથી રૈયત લૂંટાય છે; તેથી પગારે ખાતી નાની સરખી સંખ્યાને ખરેખર બદલો આપવા ખાતર તેમની પર વધારે જોલ નાખવામાં આવે છે, સુધરેલી દુનિયાના કોઈ પણ ભાગમાં એના જેવું બીજું ઉદાહરણ મળતું નથી. ”

રા. આર. પી. કર્ગીકરે અનુમોદન આપ્યું, અને કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

પછી યુરોપીયનો અને યુરેઝીયનોને આપવાના “ એક્સચેન્જ ” (હુડીયામણ) ના બદલાના લથ્થા સામે અણગમો દર્શાવનારો ૧૫ મો ઠરાવ રજૂ કરવામાં આવ્યો. તેને “ ૨૬ મી જુનનો ગુન્હો ” એવું ઉપનામ આપવામાં આવ્યું હતું. બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ તે રજૂ કરતાં હિન્દી સરકાર પર આરોપ મુક્યો કે, તે લોકહિતોની અવગણના કરે છે, અને પોતાના વસવાટ કરીને નહિ રહેલા યુરોપીયનોને આ બચ્ચું આપીને તેને સોંપવામાં આવેલાં હિતોને અન્યાય આપવાનો તેણે અપરાધ કર્યો છે. એ આરોપ ગંભીર છે, પરંતુ હું તે જ્ઞાતપૂર્વક મુકું છું. ” તેમણે બતાવી આપ્યું કે, સુધારાઓને માટે સરકાર પાસે કદાપિ નાણાં હોતાં નથી. પોલીસ સુધારવાને માટે નાણાં નહિ, ન્યાયનાં અને કારોબારી ખાતાં નહિં પાડવાને માટે નાણાં નહિ, આરોગ્યને માટે નાણાં નહિ.

“ પરંતુ સર્વિસીસને બદલો આપવાનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે, ત્યારે દુનીયાની ધનવાનમાં ધનવાન સરકાર જેટલી સરકાર ધનવાન ખની લય છે; અને આ નાણું કોની પાસેથી લેવામાં આવે છે ? ગઈ કાલે પડિત મદન મોહને આજેહુબ અને ગંભીર ભાષામાં કહેલી હિન્દની ગરીબાઈની કથા તમે સાંભળી છે; ગયાં થોડાં વર્ષોમાં ૨,૦૦,૦૦,૦૦૦ લોકો ભૂખમરાથી મરી ગયાં છે, તેમ જ તમે ઉચ્ચતમ અમલદારી પ્રમાણ સાંભળ્યું છે; તમે સાંભળ્યું છે કે, ૪,૦૦,૦૦,૦૦૦ લોકો દરરોજ એક ટંક ભોજન લઈને જીવન ગાળે છે; અને હવે આ ૪,૦૦,૦૦,૦૦૦ લોકો પર વધારે કરનો બોલ નાખવામાં આવશે. સરકારના કારે પગારો ખાતા અધિકારીઓને તેમનાં નિત્યનાં મઘ, માંસ આદિ મળે તેટલા માટે તે લોકોનો ખોરાક, તેમના ચોખ્ખા, તેમના મીઠામાં તેમને કાપકપ કરવી પડશે. હું ધારું છું, એ એક અવર્ણનીય ક્ષત્ત્વરૂપ વાત છે...આપણે દેશનાં બાળકો છીએ; આપણે દેશના અધમ લોકો છીએ, લક્ષદ્વેષી અને પાણી ખેંચનારા છીએ, અને નોકશાહીના દેવતાઓ-સર્વિસીસને માટે આપણે જીવન ગાળીએ છીએ. મુંબાઈના, પંજાબના, ઉત્તર હિન્દના, બંગાળના પ્રસિદ્ધ પુરોહિત, ચાલો

આપણે એકઠા મળીએ, ચાલો આપણે અડગ ઉભા રહીએ અને આ દેવતાઓને તેમનાં અન્યાયોની ખાતરી કરી આપ્યા વિના આપણે આરામ નહિ લઈએ; દેશ તેમનો છે, અને આપણો નથી એવા તેમને મોહ થયો છે, તે મોહનો લોપ કરતાં સુધી આપણે ઠરી ઠામ ખેંચીશું નહિ. દેશ આપણો છે અને તેમનો છે; અને હિન્દ ઇંગ્લાંડ માટે છે, અને હિન્દ માટે પણ છે; પ્રથમ હિન્દ માટે અને પછી ઇંગ્લાંડ માટે. ”

મી. ડબ્લ્યુ એ. ચેમ્બર્સે એક જુસ્સાભર્યો ભાષણમાં દરખાસ્તને અનુમોદન આપ્યું, અને (અપાયલો) બદલો ખીસ્તીને છાત્રે એવા નથી, તેમજ ધાર્મિક પણ નથી એમ કહી તેનો તિરસ્કાર કર્યો. રા. ડી. ઇ. વાચ્છાએ કેટલાક સરસ આંકડા આપીને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું.

સોળમા ઠરાવમાં વેઠવારા બંધ કરવાની સરકારને વિનંતિ કરવામાં આવી હતી. લાલા ધરમદાસ સારીએ તે રજૂ કર્યો અને લાલા કનકચલાલે અનુમોદન આપતાં લાગણીભર્યું ભાષણ કર્યું. તેમણે કહ્યું કે, વેઠવારો એ શુભમગીરી છે, અને ઇંગ્લાંડ આફ્રીકામાં શુભમગીરી નિર્મૂળ કરી છે, પરંતુ હિન્દમાં તે તરફ આંખ આડા કાન કરે છે. તેની મના કરવામાં આવી છે, પરંતુ અધિકારીઓ તેનો ઉપયોગ કરે છે.

“ હોમ (પરદેશી) ચાર્જસ ” માં ધરારો કરવાનો પાર્લામેન્ટમાં પક્ષ કરવા માટે સત્તરમા ઠરાવમાં લૉર્ડ નોર્થચુક્નો આભાર માનવામાં આવ્યો હતો. રા. જી. કે. ગોખલેએ તે રજૂ કર્યો. તેમણે કહ્યું કે, જો સરકાર સામે કદાપિ કામ ચલાવવામાં આવે તો લૉર્ડ નોર્થચુક્નો ઠરાવ પર થયેલી ચર્ચાનાં કથનોમાં સંરક્ષક સામેનો આરોપ સમાયલો છે; કયુલ કરવામાં આવ્યું છે કે, ન્યાયપુરઃસર જે બોર્ડ ઇંગ્લાંડ પર પડવા લેઈએ તે હિન્દ પર નાખવામાં આવ્યા છે, અને જાણે કે રા. વાચ્છાએ કોંગ્રેસના વક્તાસન પરથી તેની સામે અણગમો બેતાવ્યો ન હોય તેમ ડ્યુક ઓફ આર્ગ્યલે કહ્યું કે, હિન્દને કાને વાત પડે તે પહેલાં એ ફરિયાદ દર્શાવીને લેઈએ. ૩૦ વર્ષમાં “ હોમ ચાર્જસ ” ૭૦ લાખ

પાઈંડથી વધીને ૧,૬૦ લાખ પાઈંડ થયા હતા. એના એક ભાગ સાથે દિવાને આમને કાંઈ લાગતું પળગતું નથી, પરંતુ ઇન્ડિયા એફીસ અને લશ્કર વિષે તે પગલાં ભરી શકે. ઇન્ડિયા એફીસને પણ જવા દઈએ, કેમકે પોતાના “પ્રતિષ્ઠિત અને સાથે સાથે નિરૂપયોગી અને તોફાની છુદ્દા ગૃહસ્થોને” તે હદારતાપૂર્વક પગાર આપે છે, તથાપ મુકાબલે એ બાબત નાની છે. પરંતુ “હોમ મીલીટરી આર્જંસ” ૨૦ લાખ પાઈંડથી વધીને ૫૦ લાખ પાઈંડ ઉપર થયા છે, અને જે રેક્યુટના માથા દીઠ વૈર એફીસને ૧૯ પાઈંડ મળતા તેને બદલે માણસ દીઠ ૧૦૫ પાઈંડ હિન્દ પાસેથી લેવામાં આવે છે. જ્યારે ઇંગ્લાંડે હિન્દી લશ્કર ઉછીતું લીધું હતું, ત્યારે તેમનો ખચ આપવાનું ઇંગ્લાંડને વિસ્મરણ યથ ગયું હતું; જ્યારે હિન્દે અંગ્રેજી લશ્કર ઉછીતું લીધું ત્યારે તેણે સર્વ સાધારણ અને અસાધારણ ખર્ચો આપ્યા હતા.

૨૧. ડી. બી. ચક્રવેરે અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

અરાઠમા ઠરાવમાં પંજાબની ચીફ કોર્ટને હાઈકોર્ટ બનાવવાનું કહેવામાં આવ્યું હતું, એંગ્લો-શમા ઠરાવમાં સેન્ટ્રલ ફીન્સબરીના મતદારોને આભાર માનવામાં આવ્યો હતો, અને વીસમા ઠરાવની રૂપે બ્રિટિશ દમિટી અને “ઈડિઆ”ને માટે રૂ. ૬૦,૦૦૦ આપવામાં આવ્યા. પછી એક્વીશ, બાવીશ, અને ત્રેવીશ ઠરાવો પસાર કરવામાં આવ્યા, તેમાં સર વિલિયમ વેડર બર્ન અને બ્રિટિશ દમિટીનો આભાર માનવામાં આવ્યો. મી. એ. એ. હુમને ફરીથી જનરલ સેક્રેટરી નીમવામાં આવ્યા, અને આગામી કોંગ્રેસનું સંમેલન સ્થાન મદ્રાસ નક્કી કરવામાં આવ્યું. પછી પ્રમુખને ઉપકાર માનવામાં આવ્યો, તેમણે થોડાક રૂબરો કાઢ્યા અને નવમી કોંગ્રેસ નિર્સજન થઈ.

ઠરાવો.

પ્રતિનિધિત્વ.

૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૮૯૨ ના હિન્દી ધારાસભાએના કાયદાને અમલમાં મુકવાને

માટે હદારતા દર્શાવવા માટે નામદાર વાયસરોયનો અત્યંત અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માન્યા હતાં આ કોંગ્રેસ શોકપૂર્વક નોંધ લે છે કે, તે આ કાયદાના લાવનો ખર્ચેથી અમલ કરવાનો હોય તો હિન્દી સરકારના નિયમોમાં અને ધણી ખરી સ્થાનિક સરકારોના આચારમાં, વિશેષે ફરીને મુંબાઈ સરકારના આચારમાં સંગીન ફેરફાર કરવા આવશ્યક છે, અને મહારાજ્યમાં પંજાબ પ્રાંત અત્યંત મહત્વનો હોવા છતાં વાયસરોયની ધારાસભામાં અથવા કોઈ સ્થાનિક ધારાસભામાં પ્રતિનિધિઓ મોકલવાનો હક્ક હજી તેને મળ્યો નથી.

ધારાસભા અને હાઈકોર્ટ (પંજાબ).

૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૮૮૫ માં મુંબાઈમાં ભરાયેલી પ્રથમ કોંગ્રેસ અને પછીની બીજી કોંગ્રેસો સાથે સંમત થઈને આ કોંગ્રેસ અભિપ્રાય દર્શાવે છે કે, પંજાબ પ્રાંતના સારા રાજ્ય વહીવટને માટે તે પ્રાંતમાં ધારાસભાની સ્થાપના કરવી અત્યંત આવશ્યક છે, અને સંયુક્ત પ્રાંતો માટે એવી ધારાસભા સ્થાપવામાં આવી છે તે ભેતો આશા રાખે છે કે, આવી ધારાસભા સ્થાપવામાં સમય ગુમાવવો ભેદજનક નહિ.

૧૮-ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પંજાબમાં ન્યાયના વહીવટના હિતને માટે આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય મુજબ પંજાબની ચીફ કોર્ટનો દરમજો વધારીને ચાર્ટર્ડ હાઈકોર્ટ બનાવવાનો સમય હવે આવી પહોંચ્યો છે.

આગલા ઠરાવોનું સમર્થન.

૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે સંમત થઈને મળખૂતરીતે પક્ષ કરે છે કે (આઠમી કોંગ્રેસ, ૧૮૯૨ નો) પાંચમો ઠરાવ અક્ષરે અક્ષર પસાર કરે છે.

સીધીલ મેડીકલ સર્વિસ.

૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો એવો અભિપ્રાય છે કે, આ દેશમાં સાવ-જનિક ઔષધીય કેળવણી અને ઔષધ શાસ્ત્રની અને શાસ્ત્રીય કાર્યની અભિવૃદ્ધિને માટે તેમજ

આર્થિક વહીવટની ખાતર હિન્દની સીવીલ મેકેન્ડ સર્વિસ ખીન્ન સુધરેલા દેશોની સર્વિસીસ પ્રમાણે પુનઃ રચાવી નેહએ, મીલીટરી (લશ્કરી) સર્વિસથી તેને તદ્દન વિમુક્ત અને સ્વતંત્ર રાખવી નેહએ, જેથી ફરીને સરકારની કેળવણી વિષયક નીતિનો સંપૂર્ણ અમલ થઈ શકે. એ નીતિ એવી છે કે, પ્રત્યેક શાખામાં કેળવણીની ખાતર કેળવણીને ઉત્તેજન આપવું, અને મળી શકે તેવા શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિમાન લોકોને, ખાસ કરીને દેશી બુદ્ધિમાન લોકોને માટે ઔપધીય અને વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીય કામનાં ક્ષેત્રો ખુલ્લાં મુકીને હિન્દમાં વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીય ઔપધીય ધંધો ઉભો કરવો.

કાયદા વિષયક.

૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સમગ્ર દેશમાં પ્રજાના સર્વ વર્ગોને અનિર્વાચનીય સંતાપથી સંતાપવું, હિન્દમાં બ્રિટિશ અમલતું એક અત્યંત ગંભીર ક્લેક દ્વર કરવાની વ્યર્થ ચિનતિ આ કોંગ્રેસે હિન્દી સરકારને પુનઃ પુનઃ હવે અનેક વર્ષો સુધી ક્યાં પછી, ખીજ કોઈ દાદ નહિ મળે એવી નિરાશાપૂર્વક આ કોંગ્રેસ હિન્દી પ્રધાનને ચિનતિ કરે છે કે, પ્રત્યેક પ્રાંતમાં તત્કાળ એક કમિટી નીમવાનો હુકમ આપવો (જેમાંના કમમાં કમ અર્ધો સભ્યો આ પ્રશ્ન પર વિચાર કરવાને કેળવણીથી અને લિન્ન લિન્ન કચેરીઓની કાર્યવાહીના અનુસવથી કાયદા બનેલા, હિન્દના ખીન્ન અમલદારી દેશીઓ હોવા નેહએ), તે કમિટી પોતાના પ્રાંતમાં રાજ્યને જેમ બને તેમ ઓછા ખર્ચ થાય એવી રીતે સર્વ ન્યાયી અને કારોબારી ફરજે સંપૂર્ણતઃ ભૂદી પાડવાની યોજના તૈયાર કરે, અને દુખા કરીને તે અમુક તારીખ મુકરર કરે તે તારીખે ભૂદી ભૂદી હિન્દી સરકારોની દીકઓ સાથે પોતાની (હિન્દી પ્રધાનની) સમક્ષ એવી યોજનાઓ રજૂ કરે.

વ્યવિચાર.

૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દી કેન્ટોનમેન્ટોમાં વ્યવિચાર અને ચેપી રોગોના સંબંધમાં નિયમો, હુકમો અને આચારોના વિષય પર ઇન્ડિયા ઓફીસની પાર્લામેન્ટરી સભ્યોનો રીપોર્ટ

વિચારીને આ કોંગ્રેસ આ ઠરાવથી તેમના નિર્ણયો મંજૂર કરે છે:

(૧) કે, તે રીપોર્ટમાં વર્ણવવામાં આવેલી પદ્ધતિ અને તત્સંબંધક કાર્યો અને તે કાર્યો કરવાની સત્તા આપનાર અથવા પરવાનગી અથવા પરવાનગી આપનાર કાયદાના નિયમો ૧૮૮૮ ની ૫ મી જૂનના દિવાને આમના ઠરાવના સ્પષ્ટ અર્થ અને ઇરાદાને અનુસરતા નથી; અને

(૨) કે, આ પદ્ધતિસર દુરાચારોને અટકાવવાની એક અસરકારક રીત સ્પષ્ટ કાયદા ધરાવતી છે.

ગરીબાઈ.

૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પહેલાંની કોંગ્રેસોમાં દર્શાવવામાં આવેલા અભિપ્રાયો સાથે સંમત થઈને આ કોંગ્રેસ કહે છે કે:—

પૂરેપૂરું પાંચ કરોડ લોકો (જે સંખ્યા દરવર્ષે વધતી જાય છે) ભૂખમરાની અણી ઉપર દુઃખી જીવન ગાળે છે અને પ્રત્યેક દશ વર્ષોમાં લાખો લોકો ખરેખાર ભૂખમરાથી નારા પામે છે.

અને એકવાર ફરીથી નમ્રતાપૂર્વક ધ્યાન ખેંચે છે કે, આ દુઃખી વસ્તુસ્થિતિનો ઇલાજ કરવાને તત્કાળ પગલાં સરવાં નેહએ.

જંગલના કાયદા.

૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, જંગલના કાયદાઓના વ્યાવહારિક વહીવટથી ખાસ કરીને દક્ષિણ હિન્દમાં અને પ્રજાખતા અમુક હુંગરાળ પ્રદેશમાં અત્યંત ગંભીર અસંતોષ દર્શાવેલો ભેતાં હિન્દી સરકારને અત્યંત માનપૂર્વક પરવતું ગંભીરતાપૂર્વક ચિનતિ કરવામાં આવે છે કે, આ બાબતની કાળજીપૂર્વક તપાસ કરવી અને તેની દોરતા ઓછી કરવાના તથા ગરીબ લોકોને તે ઓછી હાનીકારક થાય એવા પ્રયત્નો કરવા.

કાયમની જમામંદી.

૧૦ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ત્રીશ વર્ષોથી પણ ઝાઝાં વર્ષો પૂર્વે બ્રિટિશ સરકારે વચન

આખા પ્રમાણે જ્યાં જ્યાં જમીનની મહેસુલની માગણી હમીશને માટે સુકરર કરવામાં આવી ન હોય ત્યાં ત્યાં તે સુકરર કરવાની આવશ્યકતા તરફ અનેક પૂર્વ પ્રસંગોએ હિન્દી સરકારનું ધ્યાન ખેંચ્યા પછી હવે આ ભલામણ આગ્રહ પૂર્વક એકવાર ફરીથી કરવાની, અને બંગાલ અને બિહારમાં (મોજણી અને બીજાં બેરાઓની બાબતમાં) વર્તમાન કાયમની જમાબંદીમાં, અને મદ્રાસમાં કાયમની જમાબંદી વાળી ભગીરોની સનદોની શરતોમાં માથું મારવાના સરકારના કાર્યથી ઉત્પન્ન થયેલા ગહન ભય તરફ ધ્યાન ખેંચવાની આ કોંગ્રેસ ઇચ્છા ધરાવે છે, અને ગમે તે બહાનાં હેઠળ આ ગંભીર ભંદેર વચનોનો ભંગ કરવામાં આવે તો પણ તેને, રાષ્ટ્રીય આપત્તિ સમજીને આ ઠરાવથી પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે, કાયમની જમાબંદી વાળી જમીનો અને તે જમીન ધરાવનારા લોકો સાથે આવા પ્રતિકારક હુમલાઓ કરવામાં આવે તેમાંના કોઈ પણ અને તે સર્વ હુમલાઓ સાથે સર્વ રાકથ કાયદેસર રીતિઓએ વિરોધ કરવો.

૧૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે આ કોંગ્રેસ અત્યંત દિલગીરી દર્શાવે છે કે, જે પ્રાંતોમાં કાયમની જમાબંદી હોય નહિ ત્યાં તે દાખલ કરવાનાં (૧૮૬૨ અને ૧૮૬૫ ના પોતાના ફરમાનોમાં હિન્દી પ્રધાને આપેલાં) વચનો પાળવામાં હિન્દી સરકાર નિષ્ફળ ગઈ છે એટલું જ નહિ પરંતુ જમાબંદી અંશતઃ સુકરર કરવાની અને (મહેસુલના) વધારાઓ નહિ કરવાની ૧૮૮૨ અને ૧૮૮૪ માં હિન્દી સરકારે રજૂ કરેલી અને હિન્દી પ્રધાને પસંદ કરેલી ચોખ્ખા અતુસાર રાજ્યનીતિનો અમલ કરવામાં પણ તે નિષ્ફળ ગઈ છે.

કેળવણી.

૧૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો એવો અભિપ્રાય છે કે, દેશમાં કેળવણીની વર્તમાન સ્થિતિ ભેતાં ઉચ્ચ કેળવણીને માટેની સરકારી ગ્રાન્ટો કોઈપણ રીતે પાછી ખેંચી લેવી અનિચ્છનીય છે, અને પહેલાંની કોંગ્રેસોની સાથે એકમત થઈને અત્યંત આગ્રહપૂર્વક કહે છે કે,

કેળવણીની સર્વ શાખાઓની પાછળ ભંદેર ખર્ચ વધારવો અને (જે શાખાઓની એક અતિ મહત્વની શાખા—એટલે કે ટેકનીકલ પારિભાષિક શાખાની અભિવૃદ્ધિ કરવાને માટે) દેશની વર્તમાન ઔદ્યોગિક સ્થિતિની તપાસ કરવાને એક મિશ્રિત કમીશન નીમવું; અને પ્રભતા ધણી વર્ગોની ભારે ગરીબાઈ ભેતાં બળપૂર્વક ભલામણ કરે છે કે સરકારી અથવા મ્યુનિસિપલ શાળાઓ અને કોલેજોના સર્વ વર્ગોમાં માળાપો અને સગાં-ઓનાં સાધનોના પ્રમાણમાં સઘળી ફી ઘટાડવી નેહએ અને બહુ ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને પૂરેપૂરા માફી કરવા નેહએ; અને વર્તમાનમાં કેવળ માનસિક વિકાસ પર અનુચિત ભાર મુકવામાં આવે છે એવો હિન્દી પ્રભનો સાર્વદેશીય અભિપ્રાય કેન્દ્રસ્થ કરીને આ કોંગ્રેસ ગંભીરતાપૂર્વક ભલામણ કરે છે કે, હવે પછી શાળાઓ અને કોલેજોના સર્વ કમે અને વર્ગોમાં વિદ્યાર્થીઓના શારીરિક વિકાસ તરફ કમમાં કમ સરખું ધ્યાન અપાવું નેહએ.

કારોબારી અમલદારો અને ન્યાયાધીશો.

૧૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ નેહને શોક દર્શાવે છે કે, હિન્દી પ્રધાને હિન્દી સરકાર ભેગ પોતાના તાલ ભખોટામાં એવો સિદ્ધાંત આકર્ષ્યો છે કે, કેટલાક પ્રસંગો ઉપ-સ્થિત થાય ત્યારે ન્યાયાધીશોની ભૂલોની ટીકા કરવાની કારોબારી સરકારની ફરજ છે; તે સંબંધે કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય એવો છે કે, એવી ટીકાથી ન્યાયની અદાલતોની સ્વતંત્રતા પરનો લોકોનો વિશ્વાસ ઉઠી જશે.

નાણાં પ્રકરણ.

૧૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દી સરકારે ટંકશાળમાં રૂપાના સીકા ખાનગી પાડી આપવા બંધ કરવાનો તાલે કાયદો ઉતાવળથી કર્યો છે, તે તરફ આ કોંગ્રેસ પોતાના ઉંડા શોકની નોંધ કરે છે, કેમકે તેથી આ દેશના લોકો પર આઠકતરો કરનો અનિશ્ચિત પ્રકારનો વધારો બોલે નાખવામાં આવ્યો છે, અને કેટલાક અતિ મહત્વના વ્યાપારો અને ઉદ્યોગો-વિશેષે

હરીને મીલનો ઉદ્યોગ-ગંભીર રીતે અસ્તવ્યસ્ત થઈ ગયા છે અને તેમને દુઃકસાન પડેલું છે.

૧૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સરકારના વસતીમાં હરીને નહિ રહેતા યુવોપીગન અને યુવેલીગન મોકલેલે આપવામાં આવેલા કુટુંબ-ચામડાના બદલાના અર્થા સામે આ કોંગ્રેસ પોતાનો મજબૂત મજબૂતો દર્શાવે છે, અને તેથી તે સમયે દેશની નાણાવિષયક સ્થિતિ સંતોષકારક નથી અને તપાસના કરનો ભય દેશપર મુકે છે તે સમયે એક હરેલી વખતે ફોપીઆનો વાર્ષિક ખર્ચ અને બેંકને ૧,૩૧,૦૦૦ પાઉંડ જેટલો ખર્ચ થયો.

એગાર અને રસદ.

૧૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પીનલકોટની વર્તમાન હલો નિષ્ફળ જવાથી દિન્દી સરકારના અનેક હરાનો છતાં દિન્દમાં એગાર અને રસદની વ્યુત્પાદન પદ્ધતિ પ્રચલિત છે, તેને સદાને માટે બંધ કરવાને નવા અને સ્પષ્ટ કાયદા મહત્વાનું દિન્દી સરકારને હોવું.

કોંગ્રેસનો ઉપકાર.

૧૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, દિન્દમાં અને દિન્દમાં એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવાના સંબંધમાં બ્રિટિશ દિવાને આમે ન્યાયયુક્ત અને ડાદાપણ બંધો મત આપ્યો તેને માટે આ કોંગ્રેસ તેમનો આભાર માનવાની ઇચ્છા ધરાવે છે, અને તે મદાન મંડળને ગંભીરતાપૂર્વક પ્રાર્થના કરે છે કે, દિન્દી પ્રધાને અને દિન્દી સરકારે તેમના દુઃખોનો શીઘ્ર અમલ કરવાનું તેમણે દબાવુ કરવું.

૧૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, દિન્દ પરનો "ટોમ આર્લ્સ" નો બોલો પસંદવાના દિન્દના દુકનો સમર્થ પક્ષ કરવાને માટે આ કોંગ્રેસ લોર્ડ નોર્થબ્રુક્નો આત્મત અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માને છે, અને માનપૂર્વક દિવાને આમને

પ્રાર્થના કરે છે કે, આ બાબતનું કાંઈક ન્યાયી સમાધાન કરવાને માટે તે માનવંત સસાની એક કમિટી જાણી નીમી.

૧૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સેન્ટ્રલ કોન્સર્વેટરીના મતદારોએ કોંગ્રેસના ઉદ્દેશો માટે માયાજી સદાનુભૂતિ દર્શાવ્યા માટે અને પોતાના માનવંત સભ્ય રા. દાદાભાઈ નવદેજી દીમની સેવાઓ આટલી બધી ઉત્તરગાપૂર્વક આપવા માટે આ કોંગ્રેસ તેમનો એવ આભાર માને છે, અને આ કોંગ્રેસ આશા રાખે છે કે, બ્રિટિશ દિવાને આમમાં રા. દાદાભાઈ નવદેજી સેન્ટ્રલ કોન્સર્વેટરી અને દિન્દના પશુ પ્રતિનિધિ તરીકે લાંબા સમય સુધી રહેશે.

૨૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સર વિલિયમ વેડરબર્ને અને બ્રિટિશ કોંગ્રેસ કમિટીના સભ્યોએ મત વર્ષમાં દિન્દની હરેલી સેવાઓ માટે આ કોંગ્રેસ આ ઠરાવથી અંતઃકરણપૂર્વક તેમના પ્રતિ પોતાની કૃતજ્ઞતા દર્શાવે છે.

કોંગ્રેસનું કાર્ય.

૨૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, બ્રિટિશ કમિટી અને કોંગ્રેસના વર્તમાનપત્ર, "ઇટીઆ" ના ખર્ચને માટે રૂ. ૬૦,૦૦૦ ની રકમ કાઢી આપવામાં આવે છે, અને દલાખાં અથવા દલે પછી કમિટીમાં, ચોક્કસ પ્રમાણે વૃદ્ધિ વૃદ્ધિ મંડળોએ ૧૮૬૪ ના વર્ષને માટે ફાળો આપવો.

સામાન્ય.

૨૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી મી. એ. એ. લુથ, સી. બી. ને આગામી વર્ષને માટે જનરલ-સેક્રેટરી નીમે છે.

૨૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હવે પછી ઠરાવવામાં આવે તે પ્રમાણે ૧૮૬૪ ના નાતાલના દિવસ પછી કોઈ પણ દિવસે દસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ મદ્રાસમાં બરાશે.

દસમું પ્રકરણ.

દસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

૧૮૯૪ ની કોંગ્રેસની સમાપ્તિ સાથે તેના કાર્યના એક દસકાની સમાપ્તિ થઈ, અને સાત વર્ષ પછી તે પાછી મદ્રાસ આવી ત્યારે તે કાર્યમાં તે સુંદર શહેર અધિક ચુસ્ત માત્રમ પડ્યું. કોંગ્રેસ મળી તેની પૂર્વે સ્વાગત સભાએ રૂ. ૪૦,૦૦૦ એકઠા કર્યા હતા, અને વિશાળ મંડપમાં ૧,૧૬૩ પ્રતિનિધિઓ એકઠા મળ્યા. તેમાં લગભગ ૫૦૦૦ એકઠાની સંગવડ હતી. અલખત, મદ્રાસ છલાકાના પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા સર્વથી વધારે હતી.

મદ્રાસ	૯૪૭
મુંબાઈ (૧૨૮)	
સીધ (૪)	૧૩૨
મધ્યપ્રાંત, વરાહ	
અને સીકંદ્રાબાદ	૩૭
બંગાલ	૩૦
વાયવ્ય પ્રાંત અને	
અયોધ્યા	૧૩
પંજાબ	૪

૧,૧૬૩

મદ્રાસ દક્ષિણમાં એટલું બહુ દૂર છે કે, પ્રતિનિધિઓને ત્યાં પહોંચતાં સુરક્ષી વેઠવી પડે, પરંતુ એ મંડળ અત્યંત સુવ્યવસ્થિત છે, કદાચિત્ તેની વ્યવસ્થા સર્વશ્રેષ્ઠ છે. ૨૬ મી ડીસેમ્બર એ કોંગ્રેસનો પ્રથમ દિવસ હતો, અને સ્વાગત સભાના પ્રમુખ માન. રા. પી. રંગીયા નાયડુએ પ્રતિનિધિઓને આવકાર આપ્યો, અને કહ્યું કે, જેમ જેમ આપણી સત્તા વધતી જાય છે તેમ તેમ વિરોધ પણ વધતો જાય છે, તેનો પુરાવો એક સાથે લેવાની પરી-

ક્ષાઓ વિષે પાર્લામેન્ટની “બહુ છુક” (સરકારી થોચો) છે, જેમાં કેળવાયલા હિન્દીઓ અને અમલદારો વચ્ચે અસંતોષકારક સંબંધો માલુમ પડે છે. એ અમલદારો બ્રિટિશોએ સ્થાપેલી શાળાઓ અને કોલેજોમાં કેળવાયલા પુરોણોની અવગણના કરે છે, અને કહે છે કે, તેઓ ખેવફાદાર પુરોણો છે. તેમના પોતાના દેશબંધુઓ સાથે પણ તેમનું કાંઈ આલતું નથી, અને કોઈ પણ જોખમદાર બહેર ફરજ બાબતવાને તેઓ અશક્ત છે. જે

ગી. આલ્ફ્રેડ વેબ.
દસમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

અંગ્રેજો માત્ર પોતાના નિર્વાહ પૂરતી કમાણી કરવાને હિન્દમાં આવે છે, જેમને દેશમાં કોઈ સ્થાયી હસ્તકામત હોતી નથી, પરંતુ જેઓ અભિપ્રાય પર અસર કરે છે, તેવા અંગ્રેજોના વર્ગમાંથી જે અનિષ્ટો જન્મ પામે છે, તેમનું તેમણે વર્ણન આપ્યું. “ગરહાજર રહેતી સરકારથી દેશનાં નાણાં વિષયક સાધનો પર બંધન જોડે પડે છે, ખૂબ ફાલેલી લશ્કરી પદ્ધતિ કલ મહેસુલનો એક વૃત્તીયાંશ ચૂસી

જાય છે, આપણી ઉપર નાખવામાં આવેલા અનિર્ણય વ્યાપારના સિદ્ધાંતોએ બંદૂત હોવાગો નષ્ટ કરી નાખ્યા છે, વસ્તી એટલી બધી વધી ગઈ છે કે, ખોરાક પૂરો પડતો નથી, અને પ્રતિવર્ષ ગરીબાઈ વધતી જાય છે.” મદ્રાસ મ્યુનિસિપાલિટીના પ્રમુખ હર્નલ મુરનો વણી આચાણ સહાય આપવા માટે આહાર માન્યા

પણી, તેમજે દોમેસને પોતાના પ્રમુખની સુઠળી કરવાનું કહ્યું:—

એક આયરીશ મુદત્ત મી. આર્થર વેબ, એમ. પી. ને પ્રમુખપદ આપવાની દરખાસ્ત રાત્ર સર સમક્ષ રામચાંચી મુઠ્ઠીઆરે મુજી. અને રાત્ર રામચાંચી સીંચે તેને અનુમોદન આપ્યું.

પ્રમુખપદ લઇને, પ્રમુખે દોમેસના ભૂતકાળ તરફ દ્રષ્ટિ દેઈ, અને મી. ગાર્લેસ ઝેટ્ટો એમ. પી. ના મુત્સુની વાત દર્શાવી. “તેમના કરતાં વધારે સારો અને વધારે સમર્થ મિત્ર તમે દર્યાપિ સુમાળ્યો નથી. યોગ્ય પ્રદેશને માટે મનુષ્યત્વનિની વધારે મોટી સંખ્યાએ એટલો બધો અંતઃક્રમ-પૂર્વક શોધ દર્શાવ્યો હતો.” આયર્લેન્ડના સાચા મિત્ર તરફ એક આયરીશની કૃતજ્ઞતા ત્યાં બોલતી હતી. પરદેશમાં અર્થવાર્તામાં આવતા દિન્દી કરેલા આંદોલ મી. વેબે બતાવ્યા—“તમારા કુદ્દ બચના રૂપ ટકા. કોઈપણ દેશ દોમેસને માટે આવો સુસારો સદન કરી શકે નહિ.” હર, ખેતીવાડી, પ્રતિનિધિત્વ વિષે અતિ પરિચિત દર્શાવે તેમજે કરી; અને અંતમાં દર્શાવ્યું કે, દોમેસ એટલે ”વસ્તુતઃ ઇતિહાસે નોંધ લીધેલી હોય એવી મનુષ્ય ત્વનિની મોટામાં મોટી સંખ્યાના હલચાલને માટે મદદનામાં મદદન સુસંધ્યુક્ત પ્રયત્ન.”

મી. વેબનું ભાષણ સમાપ્ત થતાં, રામનદના રાત્ર તરફથી દોમેસના ભાઈબામાં રૂ. ૧૦,૦૦૦ ની હદાર બક્ષિસ આપેલી બહેર કરવામાં આવી. વિષય નિર્ણાયક સમા મંજૂર કરવામાં આવી, અને દોમેસ મૂલત્વી રહી.

ખીન દિવસના કાર્યના આરંભમાં કાર્ય ચલાવવાના નિયમો વાંચવામાં આવ્યા, અને કાપડ પર એકસાઈઝ વેરા નાખવાના અન્યાય સામે અણગમો દર્શાવતો પહેલો કરાવ રા. ડી. ઇ. વાન્ડાએ રજૂ કર્યો. તે વેરાઓથી દિન્દના હગતા મીલ ઉદ્યોગને હાની પહોંચી છે, અને લેકેશાયરના લાભને માટે દિન્દના હિતનું બચિ-દાન આપવામાં આવ્યું છે. એકસાઈઝ અરહાની સામે યવાને માટે તેમજે દિન્દી સરકારની પ્રશંસા કરી અને દિન્દી પ્રધાનનો દોષ કાઢ્યો. તે હર અન્યાયી છે, અને ગેર હકાપણથી બરેલો

છે, કમકે તેથી ઔદ્યોગિક વિકાસ અટક્યો છે. દિન્દી સરકારની નિરપાયતા માટે તેમજે શોક દર્શાવ્યો, અને કહ્યું કે, “વેસ્ટ મિન્સ્ટરના મદદન આપણે પ્રદેશનાં આદાપવોન” દિન્દી સરકારે ફક્ત નોંધવાનાં દોષ તે તેનું અસ્તિત્વ પણ બહેને બંધ થાય. માનનીય રા. એ. સમાપ્તિ મુઠ્ઠીઆરે કરાવને અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

ખીને કરાવ બાજુ બેઠુંકતાય સેને રજૂ કર્યો. તેમજે એવા એક કરાવને ૧૮૯૩ માં અનુમોદન આપ્યું હતું. કાયમની નમાબંદીવાળી નગરીને વિશે સરકારનાં વચનોનો ભંગ કરવાથી, અને બિદારમાં કાયમની નમાબંદીમાં સરકારે કરેલા દસ્તકેપથી હફમનેલો બચ તેમજે દર્શાવ્યો. માન. રા. નાટુએ અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, વારંવાર થતી નમાબંદીઓથી સુન્દાને હાનિ પહોંચતી નય છે, રત્નાગીરી અને અલીબાગ હલ્લાઓના છ તાલુકાઓમાં ૧,૨૦૦ ટકા જેટલો વધારો કરવામાં આવ્યો છે સુન્દાઈમાં કુદ્દ આંકળીમાં ૧૨ લાખનો વધારો કરવામાં આવ્યો છે. એક સુધારો રજૂ કરવામાં આવ્યો, પરંતુ તેને કોઈએ અનુમોદન આપ્યું નહિ, અને માન. રા. હલ્યાણ સુન્દરમ આપરે કરાવને વિશેષ અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, જે દેશમાં ૮૦ ટકા લોકો ખેતી કરે છે, તે દેશમાં ખરેખાર ખીન કમા-બીને એવો વધારો નથી જે રાજ્ય તે માગી શકે. માન. વિક્રમ રાત્ર મલગાર તરફથી બોલ્યા, ત્યાં દિન્દ રાત્રઓએ કરો વેરો નાખ્યા ન હતો, અને તે પ્રશ્ન પર ઘણી પીડા ઉપસ્થિત થઈ હતી, કમકે ૧૮૦૩ અને ૧૮૦૫ માં કાયમની નમાબંદી કરવામાં આવી હતી, અને તેમાં હસ્તકેપ કરવો વિકાસમંત્ર કાર્ય સમાન છે. ખીન ચાર વક્તાઓએ ભાષણો આપ્યાં, અને કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

મી. સીમોર કેઇ એમ. પી. એ દિન્દની ગરીબાઈનો ઇલાજ કરવા વિષે ચીને કરાવ રજૂ કર્યો, અને કહ્યું કે દિન્દી જનસમૂહો સાથેના ૩૨ વર્ષના ગાઠ સંબંધ પછીથી મને સ્વીકારવાની ફરજ પડી છે કે, તેનું એક કારણ વિદેશીય સરકારનો પ્રયત્ન અર્થ છે. જનસમૂહોની સ્થિતિ

અને રાજ્યતંત્રનો પ્રયત્ન અર્થ વેઠવાની તેમની શક્તિની તપાસ કરવાને દિવાને આમમાં તપાસ કરાવવાનો અમારામાંના કેટલાકોએ પ્રયત્ન કર્યો છે. ક્યોનોને ખોટા પાડવાને માટે આંકડા મેળવવાને હિન્દી સરકારના કુપા ખાતાનો કેવી રીતે ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો, અને પોતાના હાથમાં સરકારી ચોધા- (બુલુકસ) મુકવાને માટે સર લેન ગોર્ડને કેવી ફરજ પાડવામાં આવી હતી, તે તેમણે દર્શાવ્યું. પછી એમાંથી* તેમણે કેટલાક આંકડા આપ્યા, અને છેવટે બહેર ક્યું કે, હિન્દની એક જ આશા સત્ય વસ્તુસ્થિતિ અંગ્રેજ પાર્લામેન્ટ અને પ્રભુ સમક્ષ મુકવામાં રહેલી છે.

એક સમય તેમને સત્ય હકીકત કહો, અને હું કહું છું અને હું સંપૂર્ણ ખાત્રીપૂર્વક કહું છું કે, અંગ્રેજ પ્રભુત્વ મહાન હૃદય તમને શીઘ્ર અને અસરકારક ઇલાજ આપશે.”

અરેરે! આપણે તે કેટલીવાર સાંભળ્યું છે, પરંતુ તે મહાન હૃદય પ્રત્યુત્તર આપતું નથી. પરંતુ હું માતું છું કે, બ્રિટનમાં સત્ય વાતો અને આંકડાઓ પર રચાયેલી ચળવળ બ્રિટિશ પ્રભુ સત્તાને નશ્ત કરશે. એક પછી એક બ્રિટિશ સરકારોએ તે દીર્ઘકાળથી નબળું છે, પરંતુ તે ભેટી નથી. આપણે પ્રભુસત્તાને પહોંચવું જોઈએ. નીચે જણાવવામાં આવેલી ચોપડી અને હોમરૂઝ લીગના અંગ્રેજ વિભાગથી તેને પહોંચવામાં આવશે.

રા. નન્દીએ ઠરાવને અનુમોદન આપ્યું અને કહ્યું કે, હંયામાં હંયા અધિકારીઓને પણ સત્ય હકીકતથી અજ્ઞાત રાખવામાં આવે છે, જ્યારે તેઓ ફરવા નીકળે છે ત્યારે પણ તેમને આપવામાં આવતાં માનપત્રોમાં અધિકારીઓના અભિપ્રાયો આવેલા હોય છે, માનપત્રો આપનાર વરીકે ધારવામાં આવતા લોકોના અભિપ્રાયો તેમાં હોતા નથી; તેથી તેઓ અનિચાર્ય રીતે ગુલાબી વાતોવરણમાં રહે છે, અને જેઓ સત્ય વાતો કહે છે તેમની સામે ગુસ્સો ખતાવે છે કોઈ કોઈ સ્થળે કોઈ પ્રામાણિક અધિકારી સત્ય વાતો કહે છે.

બંગાલ સીવીલ સર્વિસના મી. એચ. સી. ધર્માને અયોધ્યાની ગરીબાઈ વિષે લખતાં કહ્યું કે “જ્યારે લોકો લોકો તીવ્ર ભૂખમરાથી પીડાય છે, ત્યારે ચોક્કસપણે કાયદાથી અથવા શારીરિક જરૂરના અનંત ફાળાની પેલીમેર તેમને લઈ ગયા શિવાય બીજા કશાથી તેમનો ઉદ્ધાર કરવો એ ખીરામીડને તેના શિરોબિન્દુપર હોલો રાખવા જેટલું રહેલું કાર્ય છે.” તેણે ટોરડાપૂર્વક ઉમેર્યું કે, ખેડૂતોની અવનતિ થયાના કારણથી અયોધ્યા ખાલસા કરવામાં આવ્યું હતું; એમ કહેવાવા નહિ હો કે, “અયોધ્યાના ગામડીયાઓ સેંકડો વર્ષો થયાં અધમ ગરીબાઈ અને અવનતિ ભોગવ્યા કરે છે, તેમની બનતિ કરવાનાં પર્વ સાધનો આપણા હાથમાં હોવા છતાં નીચતાપૂર્વક આપણે તેમનો નાશ થવા દીધો.” લક્ષ્મી મુરલીધરે અનુમોદન આપતાં બેંગલમાં કહ્યું કે, ઇશ્વરના રાજ્યમાં પ્રવેશ કરવાના એક ધનિકના કાર્યના કરતાં સોયના નાકામાંથી જંટ પસાર થાય તે કાર્ય વધારે સરળ છે, તેથી કરીને હિન્દના લોકો ખચીત સુખી હોવા જોઈએ, કેમકે “તમારે માટે સ્વર્ગનાં દ્વાર ખુલ્લાં રાખવામાં આવ્યાં છે, જ્યારે યુરોપના સર્વ લોકોને માટે તે બંધ રાખવામાં આવ્યાં છે.” ગરીબોને ચારોની ધાસ્તી રાખવાની જરૂર નથી. સત્ય હકીકત અને આંકડાઓ વિષે:—

“જાઓ અને ગૃહોમાં તેમની મૂર્તિઓ જુઓ અને તેમની અધમ દશા જુઓ, ફીકાં અને ડુંખી, ખાવાનો ખોરાક ન મળે, પીવાનું પાણી ન મળે, અને મીઠું ન મળે. વાડ, ત્યારે, એ દશા સંન્યાસીઓ અને સાધુ પુરોહિતોની નથી? તમારે એથી વધારે બીજું શું જોઈએ છે? સરકાર પાસે તમે આ કે પેલું શા માટે માગો છો?...તમે કૃત્તની લોકો છો. ખરેખર તમે કૃત્તની છો. તમે તમારા દેશના રાજ્યતંત્રમાં દાખલ થવા માગો છો. તમારે એ સઘળી પંચાત શા માટે જોઈએ? તમારું અને તમારી જીંદગીઓનું સંરક્ષણ કરવાને અસંખ્ય લશ્કર રાખવામાં આવ્યું છે. અસંખ્ય દીવાની અધિકારીઓએ તમારા ખસા ઉપરથી ચિંતા ઉપાડી લીધી છે. પછી તમારે બીજું શું જોઈએ છો?”

* “હિન્દ-એક રાષ્ટ્ર” એ નામની મારી ચોપડીમાં એમાંના કેટલાક આપવામાં આવ્યા છે.

રા. વિષ્ણુપાદ ચેટરજીએ સરકારી પ્રમાણમાંથી બીજા કેટલાક ઉતારા આપ્યા, અને રા. પાર્થ સારથી નાયડુએ તેણુમાં લાખણ ક્યાં પછી ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

મી. ચાર્લી નોર્ટને ચાથો ઠરાવ રજૂ કરવાનું કહેવામાં આવ્યું. ઇંગ્લીશ કાઉન્સીલ નિમૂળ કરવાનું તેમાં કહેવામાં આવ્યું હતું, કેમકે તેના વિના ધારાસભાઓની પુનઃ રચના નિરૂપણી છે. “ હમણાં આપણે હિન્દમાંના અધિકારીઓ અને યુરોપમાંના અધિકારીઓની વચ્ચે હલા છીએ. ” “ અહીંયાં આવેલા પુરૂષોની જેમ કાઉન્સીલના સભ્યોના મનપર એકજ અમલદારી હિતની અસર થાય છે, એકજ અમલદારી કારકિર્દીની તાલીમ મળે છે, અને એકજ અમલદારી વિચારોથી રંગાયલા હોય છે, અને તેઓ પણ ઉત્તમ ઇરાદાઓપૂર્વક તમારા નૈતિક, આર્થિક અને રાજકીય સુધારાને ભયમાં નાખવાના અને તેની આડે વિરોધ નાખવાના પ્રયત્નો નિશ્ચયપૂર્વક કરી રહ્યા છે. ”

કાઉન્સીલ અને હિન્દી પ્રધાનની કાર્ય કરવાની રીતિ વિષે અંગ્રેજ મુલ્સદ્દીઓના કેટલાક આકર્ષક અભિપ્રાયો તેમણે ટાંક્યા; ખરી સત્તા કંઈ છે, તેનું કાંઈને જ્ઞાન હોય એમ માલૂમ પડતું નથી.

“ જો હિન્દી પ્રધાનપર કાઉન્સીલનો અંકુશ રાખવાનો હોય તો હિન્દી પ્રધાનને કાઢી નાખો. જો કાઉન્સીલ પર હિન્દી પ્રધાનનો અંકુશ રાખવાનો હોય તો કાઉન્સીલ કાઢી નાખો. દ્વૈતમય અસ્તિત્વ નિરૂપણી, ભયંકર, ખર્ચાળ અને વિગ્રહર છે. ”

વ્યાપાર વિષયક અશક્તિના તેમણે દાખલા આપ્યા, જેવા કે, લૉડ કેર્નિંગના વાંધા વિરૂદ્ધ કલકત્તા અને એસ. ઇ. રેલ્વે મંજૂર કરવામાં આવી, પંટલાના વ્યાજની ખાંહેધરી (ગેરદી) આપવામાં આવી, અને જ્યારે તે વ્યાવહારિક રીતે નાદાર થઈ ગઈ ત્યારે અર્ધ લાખ પાઉંડ ખરીદી લીધી. મદ્રાસ ઇરીગેશન કંપનીને માટે દસ લાખ પાઉંડ પર પંટલા વ્યાજની ખાત્રી આપવામાં આવી, અને તે દામમાંથી તેનો ખર્ચ પણ નીકળ્યો નહિ ત્યારે હિન્દને માટે સેકંડ

સોના ભાવે તે ખરીદી લેવામાં આવી. એલ્ફીન્સ્ટન લેન્ડ એન્ડ ગ્રેસ કંપનીના શેરો ખતરમાં, રૂ. ૩૩૯ ના ભાવે વેચાતા હતા તે તેણે રૂ. ૧૦૦૦ ના ભાવે ખરીદી લીધા. આવા શક્તિહીન ખાર સભ્યોની કાઉન્સીલ હોય અને પ્રત્યેક સભ્યને દર વર્ષે ૧,૨૦૦ પાઉંડ આપવામાં આવે તે તો મોંઘી પડી જાય. હવે રાજકીય દૃષ્ટિએ મી. ગ્વેડસ્ટને રીકા કરી છે કે:—

“ અચાનક અધિકારમાં, ખાનગી કાઉન્સીલની ચેમ્બરમાં હું માનું છું કે, એક તારના પ્રત્યુત્તરમાં પાર્લામેન્ટના જ્ઞાનવિતા, દેશના જ્ઞાનવિતા, એક કાયદો પસાર કરીને દેશી છાપખાનાની સ્વતંત્રતાનો સંપૂર્ણ નાશ કરવામાં આવ્યો. હું ધારું છું તેના જેવો કાયદો બ્રિટિશ મહારાજ્યને કલંક સમાન છે. ”

૧૯૧૦ ના છાપખાનાના કાયદાના પ્રધારે હંડા કલંક વિષે ગ્વેડસ્ટને શું કહ્યું હોત? ૨૮ ધરની નોકરડીઓ, ૧ ધર સંભાળનાર, અને ૩ વૈતરણોના પ્રચારો સુધ્ધા ઇંગ્લીશ કાઉન્સીલના ખર્ચનું મી. નોર્ટને સખ્ત અવલોકન કર્યું. પછી રા. આર. એન. મુદોલકરે ઠરાવને અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, કાઉન્સીલ હિન્દી હિતોનું રક્ષણ કરે છે એમ ધારવામાં આવે છે, પરંતુ તે અત્યંત નિષ્ફળ થઈ છે. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો, અને કોસ્મોપોલીટન ક્લબ તરફથી ૨૯ મી. ડીસેમ્બરનું આમંત્રણ કોંગ્રેસને આપવામાં આવ્યું.

ત્રીજો દિવસે, ૨૮મી ડીસેમ્બરે, પાંચમા ઠરાવથી મંગળાચરણ થયું; હિન્દી નાણાખાતાની તપાસ કરવાને દિવાને આમની સીલેક્ટ કમિટી નીમવાનું તેમાં કહેવામાં આવ્યું હતું. તે તપાસની જરૂર સાબીત કરવાને રાય બહાદુર સી. જયભાર્ગવ મુડલીઆરે કેટલીક જાણવા યોગ્ય હકીકત કહી. હિન્દી સરકારના નાણાં ખાતાના સેક્રેટરી મી. વેસ્ટલેન્ડનો તેમણે ખાસ આલોચના કર્યા, કેમકે તેના વાકેફ અને ખરાબ તર્કશાસ્ત્રી હિન્દી અંદાજપત્ર તરફ અસાધારણ ધ્યાન ખેંચાયું હતું; અને સર રીચાર્ડ ટેમ્પલનાં ક્યોલ-દલિપત કથનો. ખુદલાં પાંચમાં હતાં. મી. એચ. મોર્ગનથાઉને અનુમોદન આપ્યું અને કેમીન ઇન્ચોરન્સ કંડ (ડુબળા વીમા ભંડોળ)નો પ્રશ્ન ઉપાડી લીધો. તેમાં હિન્દી સરકારનું મંલોર

વચન ટાંકવામાં આવ્યું કે, નવા કરથી મેળવેલાં નાણાં માત્ર દુષ્કાળમાં રાહત અને વીમા માટેજ વપરાવાં નેહએ, અને છતાં એ પ્રમાણે એકઠા કરેલા ૨૪ કરોડ રૂપિયામાંથી વચન આપ્યા પ્રમાણે ફક્ત ૧૬ કરોડ રૂપિયાનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. હુંડીયામણના બદલાના અને અત્યંત અધમ અને અત્યંત ભ્રષ્ટ “સ્ટોર્સ” ખાતાના પ્રશ્નને તેમણે સ્પર્શ કર્યો. કોન્સ્ટન્ટીનો-પલમાં એક નૃત્ય સમારંભ થયો તેને માટે હિન્દ પાર્સેથી રૂ. ૧,૨૦,૦૦૦ અપાવ્યા, તેનું કારણ એ અપાયું કે, તુર્કિસ્તાનના સુલતાન સાથે સલાહ સંપત્તી રહેવામાં હિન્દને લાલ છે અને સભ્યતાના પૌર્વાત્ય અને મુસલમાની વિચારોનું ખંડન કરતા નૃત્યસમારંભના સાધનથી!

રા. જી. સુબ્રમન્ય આચરે કહ્યું કે, હિન્દી રાજ્યતંત્ર પર અંકુશ રાખનાર અને તેની ખામીઓનો ધલાળ કરનાર કોઈ નેખમદાર અધિકારી છે નહિ, અને હિન્દના હિતને હાનિ પહોંચે છે. સર વિલિયમ હંટરે “ધી ટાઇમ્સ” માં હિન્દી સરકારની પ્રમાણિકતા વિષે શંકા દર્શાવી હતી, અને જ્યાં આવા આરોપો મુકવામાં આવે ત્યાં તપાસ થવાની આવશ્યકતા છે. બીજાં બે ભાષણો પછી ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

પછી એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવાના સદાના લીલા વિષય ઉપર છઠ્ઠો ઠરાવ રજૂ કરવાનું માન. બાંધુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીને કહેવામાં આવ્યું; સમાન વર્તનનાં વચનો કેવી રીતે તોડવામાં આવ્યાં હતાં તેની પર તેમણે ખાસ ભાર મૂક્યો. ભવિષ્યના દેશની પર આપણી દૃષ્ટિ ચોંટેલી છે, તેનું જીજ્ઞાસુ ચિત્ર દોરીને તેમણે પોતાનું ભાષણ સમાપ્ત કર્યું:

“ત્યાં આપણી બેડીઓ તુટી પડશે, રાજકીય યુક્તમગીરીની છાપ અદૃશ્ય થશે, ત્યાં સ્વતંત્ર રાજકીય સંસ્થાઓના પોષક પ્રભાવ હેઠળ આપણે દુનિયાની એક ઉમદામાં ઉમદા સંસ્કૃતિ વિકસાવી શું, હિન્દ અને ઇંગ્લાંડ વચ્ચેના ન તુટે એવા સંબંધનું તે ચિન્હ બનશે, તે સંસ્કૃતિથી હિન્દની પ્રભને અનિર્વાચનીય લાભો થશે, અને ઇંગ્લાંડના નામને અનિર્વાચનીય પ્રસિદ્ધિ મળશે.”

માન. રાજ રામપાલ સીંઘે અનુમોદન આપ્યું, અને રા. ચાર. વેકંટ સુબ્બારાવ, મૌલવી હાફીઝ અબ્દુલ રહીમ, રા. એમ. વી. નેશી અને પ્રોફેસર જી. કે. ગોખલેએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું. પ્રોફેસર ગોખલેએ કહ્યું કે, “સર્વિસમાં ન ઘટાડો શકાય એવી યુરોપીયનોની ઓછામાં ઓછી સંખ્યા” નો વિચાર હવે પ્રથમ જ હોંમતપૂર્વક દર્શાવવામાં આવે છે. હિન્દી પ્રધાન અને સરકાર હવે કહે છે કે, ઉંચામાં ;ઉંચી જગ્યાઓપર “સદાને માટે યુરોપીયનો જ નીમાવા નેહએ.”

“તેનો અર્થ એ થાય છે કે, વર્તમાન વ્યવસ્થા કાયમ કરવી નેહએ, અને એ વસ્તુતઃ આપણને આધીન પ્રભ તરીકે હંમેશાં કાલુમાં રાખવાનો પ્રયત્ન છે. સદૃગ્હસ્થો, આ નિર્લજ્જ પ્રયત્નને ફોલ્લમ્ફ ન થવા દેવાની પુરવો તરીકે આપણી સ્પષ્ટ ફરજ નથી?.....આપણા વિરોધીઓને આપણી સ્થિતિમાં સુકાવા દો, અને પછી તેમને શું લાગે છે તે કહેવા દો.હું માનું છું, તેઓ કબુલ કરશે કે, પોતાના દેશને ચાહવામાં કાંઈ ખોટું નથી. હું માનું છું, તેઓ કબુલ કરશે કે, પોતાના દેશને માટે ઉચ્ચ આદર્શ રાખવામાં કાંઈ ખોટું નથી. અને ત્યાર પછી હું માનું છું, તેઓ કબુલ કરશે કે આપણી વર્તમાન સ્થિતિથી આપણે અસંતુષ્ટ બનીએ તેમાં કાંઈ ખોટું નથી. વાર, ગૃહસ્થો, સમાન વર્તનનાં જે વચનો ઇંગ્લાંડે આપણને આપ્યાં છે, તેથી આપણી પ્રભને માટે એક ઉચ્ચ અને સુંદર આદર્શ આપણને પ્રાપ્ત થયું છે; અને જો આ વચનોનો ભંગ કરવામાં આવશે તો આપણી વફાદારીને માટેનો બ્રિટિશ રાજ્યનો એક પ્રબળ હક્ક અદૃશ્ય થઈ જશે.”

રા ગોખલે પછી રા. શુભામ અહમદખાને ભાષણ આપ્યું, અને તેમની પછી મી સીમોર કેઇએ દીકા કરી કે, સરકારી ચોથા (બ્લુ બુક) માં એવી કોઇ પણ વાતની કબુલતનો ઇસારો અથવા ઝીણો અવાજ છે નહિ કે, હિન્દના દેશી લોકોને પોતાની જ ભૂમિ પર જીવવાનો આછામાં આછો હક્ક છે, તો પછી પોતાના દેશમાં રાજ્ય મહીવટ કરવાનો બ્રિટિશ મહારાજ્યની

અન્ય પ્રેરણા કરતાં તેમને વિશેષ હક્ક હોય એની તો વાતજ શી કરવી ?” તે ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

ન્યાય ખાતામાં નીમણુંકો કરવા વિષેનો સાતમો ઠરાવ માન. રા. એન. સુબ્બારાવે રજૂ કર્યો, અને કાયદાની પૂરતી તાકીમ મેળવ્યા વિનાના પુરૂષોને ન્યાયાધીશો બનાવવાની પદ્ધતિ સામે ફરિયાદ કરી. પછી આ ગૃહસ્થો હાઇકોર્ટના કેટલાક ન્યાયાધીશો બન્યા છે, જેથી કરીને “કાયદાનું” કામ જુગારના પ્રથમ જેવું બની ગયું છે, પોતાનો મુકદ્દમા સાચો હોય તો પણ કચેરીઓમાં તેવોજ અભિપ્રાય સ્વીકારવામાં આવશે એની કોઇને ખાત્રી થઇ શકતી નથી.” રા. કે. જી. નાટુએ અનુમોદન આપ્યું, રા. એ. આર. કૃષ્ણ આચરે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

મેડીકલ સર્વિસ વિષે આઠમો ઠરાવ ડૉ. બહાદુરજીએ રજૂ કર્યો. લે કે સર્જોર્નિટ મેડીકલ સર્વિસના કેટલાકોએ આઈ. એમ. એસ. ના હોદ્દો કરતાં કેળવણીની વધારે ઉચ્ચ ઇન્સોટ્રીઓ પસાર કરી હોય છતાં આઈ. એમ. એસ. ની અધિકાર વાળી સ્થિતિથી તેમને જે ગંભીર અન્યાય કરવામાં આવે છે તે હકીકત ચોક્કસ આંકડાઓ અને સત્ય વાતો દ્વીને તેમણે સાબીત કરી. આઈ. એમ. એસ. વાળાઓને રૂ. ૫૦૦ થી રૂ. ૨,૫૦૦ સુધી ચઢાવવામાં આવે છે, ત્યારે સર્જોર્નિટ મેડીકલ સર્વિસ વાળાઓને રૂ. ૧૦૦ થી રૂ. ૨૦૦ સુધી ચઢાવવામાં આવે છે. વળી તેમણે કહ્યું:

“પછી સર્જોર્નિટ સર્વિસની ભરતી કરવાની બીજી બે રીતિઓ છે:—એક લન્ડરી અને બીજી દિવાની-લન્ડરી શાખા દંડત ખ્રિસ્તીઓ માટેજ ખુલ્લી રાખવામાં આવે છે. પરંતુ ધર્મતા તરવને લીધે બંને વર્ગો સાથે ચલાવવામાં આવતા વર્તનમાં કેટલો બધો ભેદ રાખવામાં આવે છે તે જુઓ. જૉન નામનો ખ્રિસ્તી અને પાંડુ નામનો અ-ખ્રિસ્તી બંને પોતપોતાની શાખાઓમાં પ્રવેશ કરવા ઇચ્છે છે. ખ્રિસ્તી જૉનને હાઈસ્ટ્રક્વના ગ્રોથા ધોરણ અને વાચન, લેખન અને ગણિત કરતાં વધારે કાંઈ ભણવાની જરૂર

હોતી નથી; પરંતુ અ-ખ્રિસ્તી પાંડુએ ઘણી વધારે ઉંચી ઇન્સોટ્રીમાંથી પસાર થવું જોઈએ. પોતાના ધંધાને લગતાં એક જ અભ્યાસક્રમ અને પરીક્ષા તેઓ બંને પસાર કરે છે. લે કાંઈ પણ ભેદ હોય તો, પાંડુને વધારે સખત પરીક્ષા આપવી પડે છે. પછી ખ્રિસ્તી જૉન મીડીટરી એપેલેટરી તરીકે શરૂઆત કરે છે અને રેજીમેન્ટના સર્જનોના હાથ નીચે કામ કરે છે. તેનો પગાર રૂ. ૫૦ થી માંડીને રૂ. ૪૫૦ જેટલો હોય છે, વળી તેને અ-કોવેનન્ટેડ ગ્રેડ પર ચઢાવવામાં પણ આવે અને દિવાની ખાતામાં કોઈ જગ્યા શોધી કાઢીને રૂ. ૭૫૦ પણ આપવામાં આવે. તેનું નવું ઉપનામ મહાવીર સર્જન, આઈ. એમ. એસ. હોય છે અને લેફ્ટેનન્ટના હોદ્દાપરથી મેજરના હોદ્દાપર તે ચઢી જાય છે. પરંતુ અ-ખ્રિસ્તી પાંડુ હોસ્પીટલ એસીસ્ટન્ટ તરીકે શરૂઆત કરે છે, અને મરે છે ત્યારે પણ હોસ્પીટલ એસીસ્ટન્ટ હોય છે. તેનું કામ જેટલું વિશાળ હોય છે, તેટલુંજ લેખમદાર હોય છે. ઔપધ, શસ્ત્ર-ક્રિયા અને પ્રસવકરણનો ધંધો કરે છે. પાશ્ચાત્ય ઔપધ પદ્ધતિ વિષે જનસમૂહોનાં અજ્ઞાન અને ધૂસી ધયલા વિચારો ખરેખાર તેજ દૂર કરે છે. હોસ્પીટલનો મોટામાં મોટો અધિકારી એક વર્ષમાં જેટલા રોગીઓનો ઉપચાર કરે તેના કરતાં એક માસમાં હંતરગણના વધારે રોગીઓનો તે ઉપચાર કરે છે. ગામોમાં તેના નાગરિક બંધુઓની છાંટગીઓનો આધાર, અને અર્ધ રાહટરી અર્ધ કાયદાના મુકદ્દમાઓમાં તેની જુબાની ઉપર અવલંબતા જીવન અને મૃત્યુના પ્રશ્નોનો આધાર, તેની તુલનાસક્તિ, બુદ્ધિ અને પ્રમાણિકતા પર રહે છે. પરંતુ અરેરે! રાત્રીના આ અતિ મહત્વના નોંધરતી પ્રતિષ્ઠા અને લેખમદારી કંધા પ્રમાણમાં હોય છે, અને તે પ્રમાણની વિષમતા પણ અત્યંત અસહ્યારણ. દેહોતાં લગભગ દરમ આવે છે કે, સરકારનું આડું લેખમદાર અને કત્તમ કામ કરનાર અ-ખ્રિસ્તી પાંડુને હોસ્પીટલના એક જૂના પંખાવાળાને અથવા રસોયાને અથવા ગાડીવાળાને આપવામાં આવતા પગાર કરતાં વધારે પગાર આપવામાં આવતો નથી. તેના પગારનું પ્રમાણ રૂ. ૧૬ થી રૂ. ૮૦ જેટલું હોય છે.”

ઠરાવને રાય બહાદુર પી. આનન્દ ચાહુએ અનુમોદન આપ્યું, ડૉ. એમ. ઇ. દેશમુખે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

તે દિવસનો છેલ્લો ઠરાવ નવમો ધારાસભાએ વિષે હતો. પડિત મદન મોહન માલવીયે તે રજુ કર્યો, બહી લેશીરામે તેને અનુમોદન આપ્યું, ખીન ત્રણ જણાઓએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

કોંગ્રેસ મૂલત્વી રહે તે પહેલાં મહેસુરના મહારાજનું શોચનીય અને આણુધાર્યા મૃત્યુની વાત પ્રમુખે જાહેર કરી, અને ખીજે દિવસે, રદમી કીસેમ્બરે, તેમના મૃત્યુને માટે શોકનો ઠરાવ પ્રારંભમાં શાંતિપૂર્વક પસાર કરવામાં આવ્યો.

હંમેશની જેમ કોંગ્રેસના છેલ્લા દિવસે કામનું દબાણ પુષ્કળ હતું, થોડા ને ઘણા અઘાર ઠરાવો પસાર કરવાના હતા. માન. રા. સેતલવડે અગીઆરમો ઠરાવ રજુ કર્યો, તેમાં જ્યુરીથી કામ ચલાવવાની પદ્ધતિ વિસ્તારવાની, ૧૮૭૨ની પૂર્વે હતું તે પ્રમાણે જ્યુરીના ચુકાદાઓને ફરીથી છેવટના ગણવાની, અને આરોપીઓને છાકી ચુકવાના ચુકાદાઓ સામે અપીલ કરવાની સરકારની સત્તા (હિન્દી કાયદાની કલંક પૂર્ણ વિશિષ્ટતા) દૂર કરવાની માગણી કરવામાં આવી હતી. રા. કે. એન. દેશમુખે અનુમોદન આપ્યું, અને વિશેષ અનુમોદન આપતાં બાણુ અંબિદાચરણ મહુમદારે સત્ય વાતોથી લરપર ઘણું સુંદર અને દલીલોથી ભરેલું બાપણુ આપ્યું. અંતમાં તેમણે કહ્યું કે, કાયદાની અસર એ થઈ છે કે, વસ્તીને બે જાતિઓમાં વહેંચી નાખવી - યુરોપીય થાણાઓ અને હિન્દી શુદ્રો અને બે જગ્યાએ ખુન કરવામાં આવે છે તે જગ્યાપરથી ચુકાદો આપવામાં આવે છે કે, “ આરોપીને એક સાચો નાગરિક ગણવો કે શુકામ ગણવો, ” એ બતાવી આપ્યા પછી જુસ્સાદાર અપીલ કરીને પૂર્ણાહુતી કરી.

“ સાહેબ, જુબાની વિના આપણે ન્યાય કરવામાં આવે છે, અને કામ ચલાવ્યા વિના લક્ષ્મીરવાર ઠરાવવામાં આવે છે ! અરેરે, આપણી કાળજી કોઈ કરતું દેખાતું નથી, વંશપરંપરાથી

હતરી આવેલા રાજ્યકર્તા તરીકે બે વાઈસરોયને આપણે વફાદારીપૂર્વક આવકાર આપીએ છીએ તેણે પણ રંગના વિષમ ભેદો તીવ્ર બનાવવાની ચિંતાપુરઃસર જેમને ખરેખર રક્ષણની આવશ્યકતા નથી તેમના હક્કોનું સંરક્ષણ કરવાને માટે પોતાની મેળે ખાનગી ફરમાનો કાઢવામાં વિલંબ કર્યો નથી. પરંતુ આ અને ખીજા સંબંધોમાં લાંબા સમયથી લોકો સહાયતા પોદારો કરી રહ્યા છે, છતાં દેવતાઓ ઉઘી ગયા છે, અને તેમની વિનંતિઓનો પ્રત્યુત્તર મળતો નથી. પરમાર્થી બ્રિટિશ લોકોની જાતિ નષ્ટ થઈ ગઈ છે ? અને આ વિશાળ સામ્રાજ્ય બાંધનારા બલવાન લોકોએ પોતાના વંશજોને માટે ન્યાયના વિશાળ અને ઉમદા આદર્શોનો વારસો ચુક્યો નથી ? આપણે ચાહુદીઓને અથવા કૉલ્સેકોને વિનંતિ કરતા નથી, પરંતુ તેમના ગર્વચુક્ર ક્ષય અનુસાર જેમને માટે મીલ્ટન પોતાના ‘ગ્રેવિ’ લખી ગયા છે અને સીડની મૃત્યુ પામ્યો હતો, અને જેમને માટે “ મેગ્નાચાર્ટા ” મેળવવામાં આવ્યો હતો, તેમને આપણે વિનંતિ કરીએ છીએ; અને આપણી વર્તમાન વિનંતિ કરવામાં આપણાં જનમાલ અને સ્વતંત્રતાના રક્ષણ માટે જ નહિ, પરંતુ મહાત્મ બ્રિટિશ રાજ્ય બંધારણના સંમાન અને ઐશ્વર્યના સંરક્ષણ માટે આપણે પ્રાર્થના કરી છીએ. ”

ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

ન્યાયી અને કારોબારી ખાતાં જૂદાં પાડવાના પરિચિત પ્રશ્ન વિષે બારમો ઠરાવ રજુ કરવામાં આવ્યો, તેને અનુમોદન તથા વિશેષ અનુમોદન મળ્યાં, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો; અને એકવાર ફરીથી પંબળને માટે હાઇકોર્ટની માગણી કરવામાં આવી. (ઠરાવ તેરમો) ચૌદમો ઠરાવ લરકરી ખર્ચ વિષે હતો. બે સમર્થ વક્તાઓ માન. રા. સી. શંકરન નાયર અને રા. ડી. ઇ. વાન્ડાએ તે અનુક્રમે રજુ કર્યો અને તેને અનુમોદન આપ્યું. તે પસાર થયા પછી કંબલણી વિષે પંદરમો ઠરાવ રજુ થયો અને ત્યાર પછી “ રમશીયો ઠરાવ ” આવ્યો. આ સમયે તેના હાંકનાર પડિત બિરાન નાશયજી ધાર હતા. ચાર ખીજા વક્તાઓ રૂપી બજાદોએ તેને ટેક પડેાંચાડ્યો.

મંજુસ્ક્રોટિને અત્યંત આપયુદ્ધ, લખકર અને ડહાપણવિહીન વિશેષ સત્તાઓ આપવામાં આવી હતી, તેની સામે સત્તરમા ઠરાવમાં વાંધા લેવામાં આવ્યો, અને રા. આર. એન મુદોલકર અને રા. એમ. ખી. જોશીએ જે નાનકડાં લાપણાં આપ્યાં. પછી તે પસાર કરવામાં આવ્યો. કોંગ્રેસની આગલી ત્રણ બેઠકોનું સારું પરિણામ આવ્યું હતું કે, ૧૮૯૪ ના ઓક્ટોબર માસમાં હિન્દી સરકારે સરકાયુલર પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો, તેમાં જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું કે જંગલોના વહીવટમાં રૈયતની જરૂરીઆતો કરતાં જકાતી લાભોને ગોણુ સ્થાન આપવું જોઈએ. તેથી અરાઠમા ઠરાવમાં હિન્દી સરકારનો આભાર માનવામાં આવ્યો.

બ્રિટિશ રાજ્યતંત્ર હેઠળનાં ખંડીયાં સંસ્થા-નોના પ્રદેશમાં ૧૮૯૧ ના જીન માસમાં હિન્દી સરકારે એક ફરમાન બહાર પાડી છાપખાનાની સ્વતંત્રતા લઈ લીધી હતી, તે પ્રશ્નનો સમાવેશ ઓગણીશમા ઠરાવમાં કરવામાં આવ્યો હતો. સીકંદ્રખાદે એ ફરમાનની હુકમત હેઠળ હતું, ત્યાંના એક પ્રતિનિધિ રા. પી. રામચંદ્ર પીલા-ઇએ તે ઠરાવ રજૂ કર્યો. તે ફરમાન નીચે પ્રમાણે હતું:—

“ગવર્નર-જનરલ ઇન્ કાઉન્સીલના રાજ્યતંત્ર હેઠળ પરંતુ બ્રિટિશ હિન્દની સરહદની પેલીમેર આવેલા પ્રદેશમાં પ્રકટ કરવામાં આવતાં વર્તમાન પત્રો વિષેના ચાલુ કાનૂનો વિષે અત્યાર સુધી કાંઈક ગેરસમજૂતી રહેલી છે, તેથી ગવર્નર-જનરલ ઇન્ કાઉન્સીલ નીચેનો હુકમ કરવાની મહેરબાની કરે છે.

૧. ગવર્નર-જનરલ-ઇન્-કાઉન્સીલની હુકમત હેઠળ હોય પરંતુ બ્રિટિશ હિન્દનો ભાગ ન હોય તેવા કોઈ સ્થાનિક પ્રદેશમાં ૧૮૯૧ ની પહેલી ઓગસ્ટ પછી તે સમયના પોલીટીકલ એજન્ટની લિખિત પરવાનગી વિના જાહેર સમાચાર વાળું અથવા જાહેર સમાચાર પર ટીકાવાળું કોઈપણ સામયિક વર્તમાન પત્રને અથવા અન્ય કોઈ છાપેલી ચોપડી આદિને સંપાદિત કરી શકશે નહિ, છાપી અથવા પ્રકટ કરી શકશે નહિ.

૨. જો ઉપર કહેલા દિવસ પછી ઉપર કહેલા સ્થાનિક પ્રદેશમાં ઉપર કહેલી પરવાનગી વિના

ઉપર કહેલા પ્રમાણે કોઈ વર્તમાન પત્રને અથવા ખીજ કોઈ ચોપડી આદિને સંપાદિત કરશે, છાપશે અથવા પ્રકટ કરશે તો પોલીટીકલ એજન્ટ લિખિત હુકમ આપીને,

(ક) એવો હુકમ થયાના સાત દિવસની અંદર એવો સ્થાનિક પ્રદેશ છોડાવી શકશે.

(ખ) અને પોલીટીકલ એજન્ટની લિખિત પરવાનગી વિના તેને એવા સ્થાનિક પ્રદેશમાં ફરીથી છાપવું થતો અટકાવી શકશે.

૩. ઉપરના છેલ્લા ફરમામાં દર્શાવવામાં આવેલા એવા કોઈ હુકમનો લંગ કરવામાં આવે તો પોલીટીકલ એજન્ટના લિખિત હુકમ અનુસાર એવા સ્થાનિક પ્રદેશમાંથી ગુન્હેગારને બજાટકારે કાઢી શકશે.”

નોંધ લેવાની જોઈએ કે, હમણાં (સપ્ટેમ્બર, ૧૯૧૫) બાંગ્લોરના રેસીડન્ટ સર જી. ડેલીએ, ત્યાં અનેક વર્ષોથી અસ્તિત્વ ધરાવતા એક અંગ્રેજી વર્તમાન પત્રને આ હુકમની રૂએ બંધ કર્યું છે. તે સમયના “ધી હિન્દુ”ના તંત્રી રા. જી. સુબ્રમન્ય આચરે અનુમોદન આપ્યું અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

પાણી-વેરાની રકમમાં સરકારની મરજી પ્રમાણે ફેરફાર કરવામાં આવતો હતો, તેનીપર વીશમા ઠરાવમાં વિચાર કરવામાં આવ્યો, તેમાં કહેવામાં આવ્યું હતું કે, તે વેરો કોઈ સુકરર સિદ્ધાંતાનુસાર નખાવો જોઈએ. રા. જી. વેંકટ-રત્નને તે અસરકારક રીતે રજૂ કર્યો, રા. પી. વી. અવધાનીએ તેને અનુમોદન આપ્યું, રા. એસ. ખી. શંકરે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિન્દીઓનો મત આપવાનો હુકમ લઈ લેવામાં આવ્યો. તેની સામે વાંધા દર્શાવતો એકવીશમો ઠરાવ પ્રમુખ તરફથી રજૂ કરવામાં આવ્યો અને પસાર કરવામાં આવ્યો. અનેક વાંધાઓમાં આ પ્રથમ વાંધો હતો. વાયસરોય લોર્ડ એક્લન અને હિન્દી પ્રધાન મી. ફાઉલર સમક્ષ કેટલાક કોંગ્રેસના ઠરાવો રજૂ કરવાને માટે એક પ્રતિનિધિ મંડળની નીમણુંક બાવીસમા ઠરાવમાં કરવામાં આવી. બ્રિટિશ કમિટીને નાણાં આપવાનો

અને તેમના કાર્યને માટે કોંગ્રેસનો ઉપકાર દર્શાવવાને તેવીસમા અને ચોવીસમા ઠરાવો કરવામાં આવ્યા. પચીસમા ઠરાવમાં મી. એ. આ. છુમને ફરીથી જનરલ-સેક્રેટરી નીમવામાં આવ્યા. છવીસમા ઠરાવમાં કોંગ્રેસની આગામી બેઠક પુનામાં ભરવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું. કોંગ્રેસનું બંધારણ રચવાને માટે મહત્વનો સત્તાવીસમો ઠરાવ પ્રમુખે તે પછી રજૂ કર્યો, અને પુનાની સ્ટેન્ડીંગ કોંગ્રેસ કમિટીને વિનંતિ કરી કે, નિયમો ઘડવા, અને અભિપ્રાયને માટે બાકીની સ્ટેન્ડીંગ કમિટીઓને તેમને સુત્રો મોકલવો. આગામી કોંગ્રેસ એ સઘળા પર વિચાર ચલાવશે.

ત્યાર પછી પ્રમુખનો ઉપકાર માનવામાં આવ્યો, અને તેમના સંક્ષિપ્ત પ્રત્યુત્તર પછી દશમી કોંગ્રેસની ખૂણાહુતિ થઈ.

ઠરાવો.

એક્સાઇઝ વેરો.

૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે,

(ક) બ્રિટિશ હિન્દમાં બનાવવામાં આવતા સુતરાઉ માલ પર એક્સાઇઝ વેરો નાખવાથી થયેલાં અન્યાય અને ગેર નીતિની સામે આ કોંગ્રેસ માનપૂર્વક બાર દહને પોતાનો અણગમો જાહેર કરે છે, કેમકે એવા એક્સાઇઝ વેરાથી આ દેશના જગતા મીલ ઉદ્યોગને ગંભીર હાનિ પહોંચશે.

(ખ) કે, આ કોંગ્રેસ પોતાની દૃઢ પ્રતીતિની નોંધ લે છે, કે આ એક્સાઇઝનો વિચાર કરવામાં લોકશાયરતા લાભોને માટે હિન્દના લાભોનું બલિદાન આપવામાં આવ્યું છે, અને હિન્દી પ્રધાન હિન્દી લાભોને એવી રીતે જતા કરે તેની સામે મજબૂત વાંધો દર્શાવે છે.

(ગ) કે, જો એક્સાઇઝ ખરડો ધારાપોથી પર ચઢાવવામાં આવે તો, આ કોંગ્રેસ ગંભીરતા પૂર્વક પ્રાર્થના કરે છે કે, “વીસ” થી “ચોવીસ” સુધીની સુતરાઉ ચીજોને એ કાયદાના અમલથી સુદૃઢ રાખવાની સત્તા ખરડામાં સરકારને આપવામાં આવી છે, તે સત્તાનો ઉપયોગ કરવાની

મંજૂરી હિન્દી પ્રધાન પાસેથી હિન્દી સરકાર વિના વિલંબે મેળવશે.

(ઘ) કે, પ્રમુખને સત્તા આપવામાં આવે છે કે, હિન્દી સરકાર અને હિન્દી પ્રધાનને ઉપલો કરાવ તારથી મોકલી આપવો.

કાયમની જમાબંદી.

૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે—

(ક) કે, બંગાલ અને બીહારમાં (મોજાણી અને બીજા વેરાની બાબતમાં) વર્તમાન કાયમની જમાબંદીમાં સરકારે હાથ ધાલ્યો છે, અને મદ્રાસમાં કાયમની જમાબંદીવાળી જગીરોની સનદોની શરતોમાં હાથ ધાલ્યો છે, તે સરકારના કાર્યથી ઉત્પન્ન થયેલો ગહન ભય દર્શાવવાની આ કોંગ્રેસ ઇચ્છા રાખે છે; અને ગંભીર વચનોમાં એવી રીતે હાથ ધાલવાના કાર્યને પ્રત્યક્ષ સંકટ ગણીને આ ઠરાવથી પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે, કાયમની જમાબંદીની જમીનો અને જમીનદારો પરના એવા સર્વ પ્રતિકારક હુમલાઓની સામે સર્વ શક્ય કાયદેસર માર્ગો વિરોધ કરવો, અને તે સંબંધમાં પાર્લામેન્ટને અરજ કરવાનો ઠરાવ કરે છે.

(ખ) કે, આ કોંગ્રેસ અત્યંત દિલગીરી દર્શાવે છે કે, જે પ્રાંતોમાં કાયમની જમાબંદી હાથ નહિ ત્યાં તે દાખલ કરવામાં (૧૮૬૨ અને ૧૮૬૫ ના પોતાના ફરમાનોમાં હિન્દી પ્રધાને આપેલાં) વચનો પાળવામાં હિન્દી સરકાર નિષ્ફળ ગઈ છે એટલું જ નહિ પરંતુ જમાબંદી અંશતઃ સુકર કરવાની અને (મ્હે-સુલતા) વધારાઓ નહિ કરવાની ૧૮૮૨ અને ૧૮૮૪ માં હિન્દી સરકારે રજૂ કરેલી અને હિન્દી પ્રધાને પસંદ કરેલી યોજના અનુસાર રાજ્યનીતિનો અમલ કરવામાં પણ તે નિષ્ફળ ગઈ છે; અને આ કોંગ્રેસ આ ઠરાવથી હિન્દી સરકારને વિનંતિ કરે છે કે, દમમાં દમ સાઠ વર્ષો જેટલી પૂરતી લાંબી સુદૃઢ સુધી જમાબંદી અંશતઃ સુકર કરવાની અને જમીન-વેરામાં વધારો નહિ કરવાની નીતિ સ્વીકારવી, જેથી કરીને જમીનદારોને પોતાના સુધારાઓના સંપૂર્ણ લાભો મળે.

ગરીબાણ.

૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પહેલાંની કોંગ્રેસોમાં દર્શાવવામાં આવેલા અભિપ્રાયો સાથે સંમત થઈને આ કોંગ્રેસ હેઠળ છે:

કે, પૂરેપૂરા પાંચ કરોડ લોકો, (જે સંખ્યા દર વર્ષે વધતી જાય છે), ભૂખમરાની આગ્રી ઉપર દુઃખી જીવન ગાળે છે, અને પ્રત્યેક દર વર્ષેમાં લાખો લોકો ખરેખર બુખમરાથી નાશ પામે છે.

અને એકવાર ફરીથી નમતાપૂર્વક ધ્યાન ખેંચે છે કે, આ દુઃખી સ્થિતિનો ઉદ્ધાર કરવાને તત્કાળ પગલાં ભરવાં જોઈએ.

હંડીયા કાઉન્સીલ.

૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હમણાં રચાયા પ્રમાણે દિન્દી પ્રધાનની કાઉન્સીલનો નાશ સર્વ અન્ય સુધારાઓના પ્રાયમિક પગ-થીઆ તરોકે આ કોંગ્રેસ ગણે છે; અને સૂચવે છે કે તેને બદલે દિવાને આમના સભ્યોની એક સ્ટેન્ડીંગ કમિટી નીમવી.

નાણાં પ્રકરણ.

૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે-કે, દિન્દના નાણાંના ખર્ચની તપાસ કરવાને માટે પાર્લામેન્ટના સભ્યોની એક સીલેક્ટ કમિટી નીમવાનું વચન નામદાર મહારાણીની સરકારે આપ્યું છે. તેને માટે તેમનો ઉપદાર માનવા છતાં આ કોંગ્રેસ ધારે છે કે, એવા મર્યાદિત ક્ષેત્રવાળી તપાસ અધૂરી છે, અને એવો અભિપ્રાય ધરાવે છે કે, જો તે તપાસનું કંઈક વ્યાવહારિક ક્ષણ આવવાનું હોય તો સાથે સાથે વર્તમાન નાણા વિષયક જોનઝો ઉપાડવાને દિન્દી પ્રભ સશક્ત છે કે નહિ, અને દિન્દ તથા યુનાઇટેડ ઈંગ્લેન્ડ વચ્ચેના નાણાં વિષયક સંબંધો કેવા છે તેની તપાસ કરવી જોઈએ.

૧૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, દેશનાં નાણાંની સુરક્ષા બરી સ્થિતિથી ગયાં કેટલાંક વર્ષોથી ગંભીર ચિંતાનું કારણ ઉપસ્થિત થયું છે, તે જોડાં આ કોંગ્રેસ પોતાની દૃઢ પ્રતીતિની નોંધ લે છે કે, વર્તમાન વસ્તુસ્થિતિનો એકજ ઉપાય એ છે કે, લશ્કરી નોકરીઓ અને ખીજ

લશ્કરી ખર્ચમાં, “ લોમ આર્ડિસ ” માં અને દિવાની રાજ્યતંત્રના ખર્ચમાં કાપકાપ કરવી, અને એ વિષયની તપાસ કરવાને માટે પાર્લામેન્ટરી કમિટીની નીમણુંકનો વિચાર ચાલે છે તે જોડાં આ કોંગ્રેસ મનજીત બદલામણુ હરે છે કે, પૃથક્ પૃથક્ ઇલાકાઓ અને પ્રાંતોની સ્ટેન્ડીંગ કોંગ્રેસ કમિટીઓએ તે કમિટીની સમક્ષ એવા ધરોહારની હીમાયત કરવાને પ્રત્યેક ઇલાકા અથવા પ્રાંતમાંથી બનતા સુધી દમમાં દમ એક સુચોગ્ય પ્રતિનિધિ ઇંગ્લાંડ મોકલવાની વ્યવસ્થા કરવી.

જલદેર નોકરી.

૬ ઠરાવ કરવામાં આવે છે:

(૬) કે, એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવાના પ્રશ્ન વિષે દિન્દી સરકારના અભિપ્રાયોને દિન્દી પ્રધાને પોતાના લખોટામાં અનુમોદન આપ્યું છે, તેથી આ કોંગ્રેસ પોતાની હંડી શોક્ષની ભાવના દર્શાવે છે, અને આ કોંગ્રેસ તે લખોટા સામે આ ઠરાવથી માનપૂર્વક પરંતુ દૃઢતાપૂર્વક પોતાના વાંધાની નોંધ હરે છે, કેમકે ખીજ ચીજોની સાથે સાથે જાતિની પર આધાર રાખતી અચોગ્યતા ઉત્પન્ન કરીને ૧૮૩૩ ના ચાર્ટર એક્ટથી અને ૧૬ મી નવેમ્બર ૧૮૫૮ ના મહારાણીના હંડે-રાયી (જેમાં સમાયલાં ગંભીર વચનોનો ભંગ કરવાના પ્રયત્નો હવે દિન્દી પ્રધાન અને દિન્દી સરકાર હરે છે) પ્રતિક્ષા નવો સિદ્ધાંત દાખલ હરે છે, કેમકે લખોટામાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે, કોલેનન્ટેટ સર્વિસમાં યુરોપીય અધિકારીઓની અચુક ઓછામાં ઓછી સંખ્યા તો અનિવાર્ય છે.

(ખ) કે, આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર પ્રાંતિક સર્વિસની રચાપના કર્યાથી તે પ્રશ્નનો સંતોષકારક અથવા હંમેશનો નીવેરો આવતો નથી, કેમકે આ સર્વિસની હમણાં રચના કરવામાં આવી છે તે પ્રમાણે પ્રવ્રતા કાયદેસર અભિલાષો કરતાં તે ઓછી છે, અને એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવાની મંજૂરી આપ્યાથી ઉતરતી પંક્તિની સર્વિસના લાભોને નુકસાન પહોંચશે નહિ.

(ગ) કે, એન્જનીયરીંગ, નંગલ, તાર અને હાથી પોલીસ સર્વિસની જગ્યાઓ પૂરવાને માટે એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવાની વિરૂદ્ધ પ્રતિપક્ષ મનજીત કરવાનો ચલન કરવામાં આવ્યો નથી.

અને આ કોંગ્રેસને જોઈને શોક હપજો છે કે, દિવાને આમના ઠરાવના આ ભાગ વિષે હિન્દી પ્રધાન, હિન્દી સરકાર અને જૂદી જૂદી સ્થાનિક સરકારોના લખોટા તદ્દન ચુપ છે.

(ધ) કે, આ કોંગ્રેસ નામદાર મહારાણીની સરકારનું માનપૂર્વક ધ્યાન ખેંચે છે કે, ૧૮૬૩ ની ૨ જી જુનનો દિવાને આમનો એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવા વિષેનો ઠરાવ હિન્દી પ્રજાને ન્યાય આપવાના પગલા તરીકે શીઘ્ર અમલમાં મુકાવો જોઈએ.

કાયદા વિષયક.

૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, દેશની હિચ્ચતર ન્યાય ખાતાની જગ્યાઓ પૂરવાની પદ્ધતિ તરફ આ કોંગ્રેસ અત્યંત અસંતોષની દૃષ્ટિથી જુએ છે અને એવો અભિપ્રાય ધરાવે છે કે, ડીસ્ટ્રીક્ટ અને સેશન્સ જજની જગ્યાઓ પર જેમને નીમવામાં આવે છે તેમને કાયદાની ચોગ્ય તાલીમ આપવાની વ્યવસ્થા થવી જોઈએ, અને ખંજાલમાં, વાયવ્ય પ્રાંત અને અયોધ્યામાં, મુંબાઈ અને મદ્રાસમાં હિચ્ચતર ન્યાય ખાતાની જગ્યાઓ પર અને દેશના બીજા ભાગોમાં સામાન્યતઃ ન્યાય ખાતાની જગ્યાઓ પર હમણાં ધારાસભ્યો (વકીલા વિ.) ને નીમવામાં આવે છે, તેના કરતાં વધારે મોટી સંખ્યામાં નીમવા જોઈએ.

૧૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે:

(ક) કે, હમણાં દેશના અનેક ભાગોમાં સેશન્સ અદાલતો સમક્ષ કામ ચલાવવાય એવા મુકદ્દમાઓમાં જ્યુરીથી કામ ચલાવવાની પદ્ધતિનો અમલ થતો નથી ત્યાં તે પદ્ધતિ સહીસલામતી પૂર્વક દાખલ કરવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે, એવો આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે.

(ખ) કે, આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર જ્યુરીથી કામ ચલાવવાની પદ્ધતિમાં ૧૮૭૨ માં નવો ફેરફાર કરીને જ્યુરીના ચુકાદાઓને છેવટના નહિ ગણવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું તેથી દેશને હાનિ પહોંચી છે, અને બીન ગુન્હેગાર ઠરાવનારા ચુકાદા રદ કરવાનો અધિકાર સેશન્સ જજને અને હાઇકોર્ટને પહેલવહેલો તે સમયે આપવામાં આવ્યો છે, તે એકદમ પાછો ખેંચી લેવાવો જોઈએ.

(ગ) કે, આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર અત્યંત ઇચ્છનીય છે કે, છેડી મુકદ્દમા ચુકાદા સામે અપીલ કરવાની સરકારને આપવામાં આવેલી સત્તા લઈ લેવી જોઈએ.

૧૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સમગ્ર દેશમાં પ્રજાના સર્વ વર્ગોને અનિર્વચનીય સંતાપથી સંતાપથી, હિન્દમાં બ્રિટિશ અમલની એક અત્યંત ગંભીર ખામી દૂર કરવાની વ્યર્થ વિનંતિ આ કોંગ્રેસે અત્યાર સુધી અનેક વર્ષો સુધી પુનઃ પુનઃ હિન્દી સરકારને અને હિન્દી પ્રધાનને કર્યા પછી, અને માજી હિન્દી પ્રધાનોએ (લાર્ડ ક્રીમ્મલ્ડે અને લોર્ડ કોક્સ) તે અનીષ્ટનો સ્વીકાર કર્યો છે, તે સંતાપપૂર્વક લેવા પછી અને બાબુ. આર. ડી. દત્ત, બાબુ. એમ. એમ. ઘોસ અને રા. પી. એમ. મહેતાએ દર્શાવી આપ્યું છે તે પ્રમાણે તે સુધારો સંપૂર્ણતઃ વ્યાવહારિક છે એવો અભિપ્રાય હોવાથી આ કોંગ્રેસ હિન્દી સરકારને વિનંતિ કરે છે કે, પ્રત્યેક પ્રાંતમાં તત્કાળ એક કમિટી નીમવાનો હુકમ આપવો, (જેમાંના કમમાં કમ અર્ધા સભ્યો આ પ્રશ્ન પર વિચાર કરવાને ફેળવણીથી અને ભિન્ન ભિન્ન દેવરીઓની કાર્યવાહીના અનુભવથી કાયદક અને લા હિન્દના બીન અમલદારી દેશીઓ હોવા જોઈએ), તે કમિટી ચોટાના પ્રાંતમાં રાજ્યને જેમ અને તેમ વધારાનો ખર્ચ ઓછો થાય એવી રીતે ન્યાયી અને કારણભરી ફરજે સંપૂર્ણતઃ જૂદી પાડવાની યોજના તૈયાર કરે, અને એવી યોજનાઓ, તેમની પર તે તે સરકારોના અભિપ્રાયો સહિત જલદી રજૂ કરે.

૧૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ આગલી કોંગ્રેસના અભિપ્રાયનું સમર્થન કરે છે કે, આ પ્રાંતમાં ન્યાયના વહીવટના હિતની ખાતર પંજાબની ચીફ કોર્ટને ચાર્ટર્ડ હાઇ કોર્ટ બનાવવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે.

૧૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ હિન્દી પ્રધાનને ચોટાનો અભિપ્રાય મોક્ષવાની પ્રમુખને આ ઠરાવથી સત્તા આપે છે કે, ૧૮૬૧ ના પાંચમા ચોલીસ કાયદાની ૧૫ મી કલમમાં સુધારા વધારા કરીને ઈન્ડાયક (panyam) ચોલીસનો ખર્ચ નાખવા વિષે અને બદલી આપવા વિષે જલ્દા મેંજસ્ટ્રેટને તે સત્તાઓ

આપવાનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે તે સત્તાઓ અત્યંત નિરંકુશ, ભયાનક અને અશ્રુતપૂર્વ છે.

મેડીકલ સર્વિસ.

૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે:

(ક) કે, આ કોંગ્રેસનો એવો અભિપ્રાય છે કે, હૃદયતર સીવીલ મેડીકલ સર્વિસનું વર્તમાન બંધારણ વિલક્ષણ છે, તેના સિદ્ધાંતોના પક્ષ કરી શકાય એમ નથી, તેના કાર્યથી હાનિ થાય છે, અને તેમાં અનાવશ્યક ખર્ચ ધણો થાય છે; અને સાર્વજનિક ઔષધીય કેળવણી અને ઔષધ શાસ્ત્રની અને શાસ્ત્રીય કાર્યની અભિવૃદ્ધિને માટે તેમજ આર્થિક વહીવટની ખાતર હિન્દી સીવીલ મેડીકલ સર્વિસ ખીન સુધરેલા દેશોની સર્વિસ પ્રમાણે પુનઃ રચાવી જોઈએ, અને મીલીટરી (લશ્કરી) સર્વિસથી તેને તદ્દન વિમુક્ત અને સ્વતંત્ર રાખવી જોઈએ.

(ખ) કે, પબ્લીક સર્વિસના અન્ય ખાતામાં સમાન મોલાના નોકરો સાથે સરખાવતાં સ્પેશીયલ સીવીલ મેડીકલ સર્વિસના નોકરોની (મદદનીશ સર્જનો અને સીવીલ હોસ્પિટલ એસિસ્ટન્ટો) સ્થિતિ અને ભવિષ્ય અત્યંત અસંતોષકારક છે તેથી તેમની સંપૂર્ણ તપાસ કરીને દાદ આપવાની આવશ્યકતા છે, અને પ્રાર્થના કરે છે કે તે હેતુને માટે અમલદારી અને ખીન અમલદારી સભ્યોના એક મિશ્ર કમીશન દ્વારા ખુલ્લી તપાસ કરશે.

(ગ) કે, રસાયણી પૃથક્કરણ કરનારનું (કેમીકલ એનેલાઇઝર) ખાતું સ્વતંત્ર વૈજ્ઞાનિક ખાતા તરીકે કાર્ય કરે તે ઉદ્દેશથી તેનો પુનર્ગઠન કરવાની શાહી સરકારની ધૃષ્ટા તરફ આ કોંગ્રેસ સંતોષ દર્શાવે છે, તથાપિ તે ગંભીર આશા રાખે છે કે, મદદનીશો (એસિસ્ટન્ટો) અથવા વસ્તુતઃ તેઓ સરકારી રસાયણી પૃથક્કરણ કરનારા છે તેમના જોખમદાર અને મૂલ્યવાન કાર્યની હંદર કરવામાં સરકાર નિષ્ફળ જશે નહિ, અને તેમને સ્પેસ્યાલીસ્ટસ (હૃદયતમ જ્ઞાન ધરાવનારાઓ) ના દરજ્જાપર ચઢાવશે.

ધારાસભાઓ અને નિયમો.

૯ ઠરાવ કરવામાં આવે છે:

(ક) કે, પહેલાંની કોંગ્રેસોની સાથે સંમત થઈને આ કોંગ્રેસ ધારે છે કે, પંબળના સુરાજ્યને માટે તે પ્રાંતમાં ધારાસભા સ્થાપવી અત્યંત આવશ્યક છે, અને વાયવ્ય પ્રાંતોને માટે એક ધારાસભા સ્થાપવામાં આવી છે તે જોતાં બાકી કરે છે કે, પંબળને માટે એવી ધારાસભા સ્થાપવામાં સમય શુભાવશે નહિ.

(ખ) કે, પહેલાંની કોંગ્રેસની સાથે સંમત થઈને આ કોંગ્રેસ અભિપ્રાય દર્શાવે છે કે, ૧૮૬૨ ના હિન્દી ધારાસભાઓના કાયદા હેઠળ ધડાયલા નિયમો અત્યંત ખામીભર્યા છે, અને તે કાયદાના વધારે સારા અમલને માટે અને પ્રત્યેક પ્રાંતની પરિસ્થિતિ અને આવશ્યકતાઓને સાતુકેળ થાય એવા નવા ઉદાર જુસ્સાવાળા નિયમો ઘડાવવાની નામદાર વાયસરોય-ઇન્-કાઉન્સિલ દ્વારા કરશે એવી પ્રાર્થના કરે છે.

દીલાસો.

૧૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, મહેસુરના શાહી કુટુંબમાં હમણાં શાયનીય અને અચાનક આપત્તિ આવી પડી તેથી તેમની તરફ આ કોંગ્રેસ પોતાનાં માનપૂર્ણ દીલાસો અને દિલસોજી દર્શાવવા ઇચ્છે છે, અને મહેસુરના મહારાજાએ પોતાના રાજ્યપર અત્યંત ડહાપણ, શક્તિ અને માયાજુતાથી રાજ્ય કબ્જું હતું, અને તેમનું સનદશીર રાજ્ય હિન્દી પ્રબળ રાજકીય સામર્થ્યના પૂરાવા હતું, તેમની સક્રિયસ્પર્ધાનું ઉદાહરણ હતું, અને તેમની ભાવિ રાજકીય સ્વતંત્રતાઓની આશા રૂપ હતું તેથી તેમના મૃત્યુથી તેમના રાજ્યને ખોટ ગઈ છે, એટલું જ નહિ, પરંતુ સમગ્ર હિન્દી પ્રબળે ખોટ ગઈ છે, તેની ઉંડી લાગણી દર્શાવવા ઇચ્છે છે.

કેળવણી.

૧૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો મનજૂત અભિપ્રાય છે કે, દેશની કેળવણીની વર્તમાન સ્થિતિમાં હૃદયતર કેળવણીને માટે સરકારી આન્ટો કોઇપણ પ્રકારે પાછી ખેંચી લેવામાં આવે એ અનુચિત છે, અને પૂર્વગામી કોંગ્રેસો સાથે સંમત થઈને કેળવણીની સર્વ શાખાઓ પાછળ જાહેર ખર્ચ વધારવાનું મહત્વ અને પારિભાષિક શાખાઓ અને કોલેજો સ્થાપવાની આવશ્યકતા અત્યંત ભાર દઈને દર્શાવે છે.

પહેલાંના ઠરાવોનું સમર્થન.

૧૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ નીચે મુજબ મજબૂત પંક્તિ કરવામાં પોતાની પૂર્વગામી કોંગ્રેસો સાથે સમત થાય છે:—

પહેલાંના (૬) થી (૮)

(૬) સરકારના વસવાટ કરીને ન રહેતા યુરોપીઅન અને યુરેઝીઅન સરકારી નોકરોને આપવામાં આવેલું હુકીઆમણના બદલાનું ભથ્થું કાઢી નાખવું નેહએ, કેમકે ત્રીજીરીની સ્થિતિ ઘણી કંકેડી હોવા છતાં તેનાથી વાર્ષિક ખર્ચ કરોડથી પણ વધારે રૂપીઆ થાય છે.

(૭) વ્યભિચાર અને ચોપી રોગોના સંબંધમાં ઇન્ડીઅન કેન્ટોન્મેન્ટસમાંના નિયમો, હુકમો અને આચારોના વિષય પર ઇન્ડીઆ ઓફીસ કમિટીના પાર્લામેન્ટરી સભ્યોના રીપોર્ટનો અમલ કરવો, અને તેમના નીચેના નિર્ણયો મંજૂર કરવા.

(૮) કે, તે રીપોર્ટમાં વર્ણવાયેલાં પદ્ધતિ અને તત્સંબંધક આચારો, અને તેમને માટે સત્તા આપનાર અથવા પરવાનગી આપનાર કાયદાના નિયમો ૧૮૮૮ ની ૫ મી જુનના દિવાને આમના ઠરાવના સ્પષ્ટ અર્થ અને ઇરાદાને અનુસરતા નથી; અને

(૯) કે, આ પદ્ધતિસર હુરાચારોને અટકાવવાની એક જ અસરકારક રીત સ્પષ્ટ કાયદા ઘડવાની છે.

જંગલોનો વહિવટ.

૧૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૨૦ મી ઓક્ટોબર, ૧૮૯૪ ના થી ગેઝેટ ઓફ ઇન્ડીઆના વધારામાં હિન્દી સરકારે પોતાનો સંકુલર ઠરાવ નં. ૨૨ (એફ) પ્રકટ કર્યો છે, તેને માટે આ કોંગ્રેસ કૃતજ્ઞતાની પોતાની હકીકત લાગણી દર્શાવે છે, અને જંગલોના વહિવટમાં રૂઢિત વસ્તીની આવશ્યકતાઓ અને ખેતીવાડીના લાભો દરતાં જકાતી લાલને ગોણુસ્થાન આપવાના ઉદ્દેશ સિદ્ધાંત તરફ પોતાની હચ્ચ કદર દર્શાવે છે.

અને વિશેષ કહે છે કે, મજકુર ઠરાવોના ૩ અને ૪ વર્ગોમાં આવી જતાં જંગલોમાં કદ વિગેરેના સંબંધમાં યોગ્ય લાગે એવા નિયમો અનુસાર, ઇંધણ, ગાયરની પરવાનગી, ધાસપાલો,

ધરો ખાંધવાનાં અને ખેતીનાં એનરો ખતાવવાનાં નાનાં ઇમારતી લાકડાં, ખવાય એવી જંગલમાં થતી ચીજો, વિગેરે સર્વને મફત આપવામાં આવે; અને જ્યાં જ્યાં હાડમારી લોગવવી પડે ત્યાં ત્યાં વર્તમાન જંગલના પ્રદેશના સંબંધમાં મજકુર ઠરાવની રાજનીતિનો અમલ કરવો અને અને વર્તમાન “ રીઝર્વ ” સરહદની રચના એવી કરવી કે, ખાતાના હલકા દરજ્જાના નોકરો તરફથી કશી હરફત અને ઇન પામ્યા શિવાય ખેડુત પ્રજાને પોતાના સામુદાયિક હકોનો ઉપલોગ કરવાની સરળતા થાય એટલી પૂરતી જમ્યા મળે.

છાપખાનાનું દમન.

૧૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, બ્રિટિશ વહીવટ હેઠળનાં દેશી રાજ્યોના પ્રદેશમાં છાપખાનાંને મોટે હુલો મારનાર હુકમ હિન્દી સરકારે વિદેશીય ખાતામાં ૧૮૯૧ ની ૨૫ જુને કર્યો છે, તે અવળો, નિરંકુશ અને હાનિકર છે અને સાચા મુસદ્દીપણાથી અને પ્રજાની સ્વતંત્રતાથી વિરુદ્ધ છે, એવા પોતાનો અભિપ્રાય હોવાથી આ કોંગ્રેસ અત્યંત માનપૂર્વક તેની સામે પોતાનો અણગમો ભાર દબાવે ખતાવે છે, અને વિનાવિલંબે તેને રદ કરવાની વિનંતિ કરે છે.

પાણીવેરો.

૨૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પાણી વેરો નાખવાના સંબંધમાં હિન્દી સરકારની નિરંકુશ રાજ્યનીતિ તરફ આ કોંગ્રેસ ભયની દૃષ્ટિથી જુએ છે, કેમકે વેરાઓમાં તેથી એક વિનંકર તત્ત્વ દાખલ થયું છે, અને સૂચવે છે કે, જમીનના માલીકોના અને જમીનમાં નાણાં રોકતા લોકોના હકોને સંરક્ષણ આપનાર અસુક સ્પષ્ટ સિદ્ધાંતોથી મજકુર વેરો નાખવાનું કાર્ય નિયમિત થવું નેહએ.

દક્ષિણ આફ્રિકા.

૨૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ નામદાર મહારાણીની સરકારને ગંભીરતાપૂર્વક વિનંતિ કરે છે કે, દક્ષિણ આફ્રિકાનાં સંસ્થાનોમાં રહેતા નામદાર મહારાણીના હિન્દી પ્રજાજનોના મત આપવાના હકો છીનવી લેવાનો સંસ્થાનની સરકારનો ખરડો નામજૂર કરીને હિન્દી પ્રજાજનોની પ્રાર્થનાઓ સ્વીકારશે.

પ્રતિનિધિ મંડળો.

૨૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧, ૨, ૩, ૬, ૭, ૮, ૯, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૫, ૧૬, ૧૭, ૧૮, ૧૯, ૨૦ અને ૨૧ ઠરાવો નામદાર લૉર્ડ એલ્જન સમક્ષ રજી કરવાના હેતુને માટે નીચેના ગૃહ-સ્થાનું એક પ્રતિનિધિ મંડળ નીમકું; અને લંડનમાં હિન્દના પ્રધાનની તહેનાતમાં એના જેવું એક પ્રતિનિધિ મંડળ મોહલવાની વ્યવસ્થા કરવાની રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની બ્રિટિશ કમિટીને વિનંતિ કરવી.

બંગાલ અને બીહારમાંથી:—દરસંગાના નામદાર મહારાજ બહાદુર, સર રોમેશચન્દ્ર ગિર, નાઇટ, માન. બાબુ ડબલ્યુ. સી. ખેનરજી, માન. બાબુ સુરેન્દ્રનાથ ખેનરજી, બાબુ જે. ઘોસલ, બાબુ સાવિત્રામ સર્ધ, રા. રામકૃદ્દીન, રાયભોલેન્દ્રનાથ યાદવી અને બાબુ બેકુનંદનાથ સેન.

વાયલ્ય પ્રાંતમાંથી:—માન. રાજ રામપાલ સર્ધ, અને માન. બાબુ ચાંચ્યન્દ્ર મિત્ર

અયોધ્યામાંથી:—રોષ રાજ હુસેનખાન, રા. હમીદ અલીખાન અને બાબુ ગોહલચન્દ્ર.

પૂનામાંથી:—સરદાર દયાલ સર્ધ મહા-ઠીઆ; રા. હાલિપ્રસન્ન રાય, રા. નસાવાલા, રોષ હમરખા, લાલા સુશીર, અને બક્ષી નૈશીરામ.

સુબાઇમાંથી:—માન. રા. પી. એમ. મહેતા સી. આ. ઇ.

મધ્ય પ્રાંતમાંથી:—માન. રા. જી. એમ. ચિટ્તવીસ અને રાયબહાદુર સી. નારાયણ સ્વામી નાયક.

પુનામાંથી:—રાવબહાદુર વી. એમ. લારે, રા. એસ. બી. ભાટે, રા. એન. બી. સુલે અને રા. પી. એલ. નાગપુરકર.

વરાહમાંથી:—રાવ સાહેબ દેવરાવ વિનાયક.

મદ્રાસમાંથી:—મણિવિદ્ય, હાલિહરના રાજ, માન. રા. સ્વામપતિ સુરલીઆર, રાયબહાદુર પી. આનંદ ચાકુ, અને રા. જી. સુબ્રમન્ય આયર.

કોંગ્રેસનું કાર્ય.

૨૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, બ્રિટિશ કમિટી અને કોંગ્રેસના વર્તમાન પત્ર “ઇન્ડિયા” ના ખર્ચને માટે રૂ. ૬૦,૦૦૦ ની રકમ દારી આપવામાં આવે છે, અને હમણાં અથવા હવે પછી કમિટીમાં ઠરાવ્યા પ્રમાણે નહાં નહાં મંડળોએ ૧૮૯૫ ના વર્ષને માટે ફાળો આપવો.

કોંગ્રેસનો આભાર.

૨૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સર ડબલ્યુ વેડરબર્ને અને બ્રિટિશ કોંગ્રેસ કમિટીના અન્ય સભ્યોએ ચાલુ વર્ષમાં હિન્દની જે સેવાઓ કરી છે તેમને માટે આ કોંગ્રેસ અત્યંત કૃતજ્ઞતા પૂર્વક તેમનો આ ઠરાવથી આભાર માને છે.

સામાન્ય.

૨૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આગામી વર્ષને માટે આ કોંગ્રેસ મી. એ. ઓ. હુમ સી. ખી. ને આ કોંગ્રેસ ફરીથી પોતાના જનરલ સેક્રેટરી નીમે છે.

૨૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૮૯૫ ના નાતાલના દિવસ પછી હવે પછી ઠરાવવામાં આવે તે દિવસે અગીઆરમી હિન્દી પ્રાંતીય કોંગ્રેસ પુનામાં ભરાશે.

કોંગ્રેસનું બંધારણ.

૨૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, કોંગ્રેસનું બંધારણ નક્કી કરવાનો, પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા, તેમની યોગ્યતાઓ, એકઠા મળવાની જગ્યાઓ, વિગેરે વિષે નિયમો અને કાનૂનો ઘટવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે, અને તેથી પુનાની સ્ટેન્ડર્ડ કોંગ્રેસ કમિટીને આ કોંગ્રેસ વિનંતિ કરે છે કે, નિયમોનો સુત્સદો ઘટવો અને નહીં નહીં સ્ટેન્ડર્ડ કોંગ્રેસ કમિટીઓના રીપોર્ટને માટે તેમને તે મોહલી આપવો; આ રીપોર્ટો, નિયમોનો સુત્સદો અને તે પરનો રીપોર્ટ વિચાર કરવાને માટે આગામી કોંગ્રેસ સમક્ષ રજી કરવો.

અગીઆરમું પ્રકરણ.

અગીઆરમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસના જીવનના ખીળ દશકોનો પ્રારંભ ૧૮૯૫ ની ૨૭ મી ડીસેમ્બરે મહારાષ્ટ્રની મુખ્ય નગરી પુનામાં થયો, અને ૨૭, ૨૮ અને ૩૦ મી ડીસેમ્બરે તેની બેઠકો થઈ હતી, ૨૬ મી ને રવિવાર હોવાથી તે દિવસે બેઠક બંધ રહી હતી. ૧,૫૮૪ પ્રતિનિધિઓ હાજર હતા, અને પ્રેક્ષકોનું મોટું ટાળું એકઠું થયું હતું. પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા નીચે પ્રમાણે હતી:—

મુંબાઈ (૧,૨૪૬),	
સીંધ (૧૧) ૧,૨૫૭	
વરાહ, મધ્યપ્રાંતો ૧૩૧	
વાયવ્ય પ્રાંતો અને	
અયોધ્યા ૨૪	
બંગાલ ૫૧	
પંજાબ ૩	
મદ્રાસ ૧૧૮	

૧,૫૮૪

સીતેર વર્ષની વયના

હિમદા અને સંમાન-
નીય ગૃહસ્થ રાવ બહા-
દુર વી. એમ. ભીડે સ્વાગત

સભાના પ્રમુખ હતા. તેમના સ્વાગત ભાષણથી નિત્યની જામ કોંગ્રેસની કાર્યવાહીનો પ્રારંભ થયો. તેમણે હુકમાં સ્વાગત આપ્યા પછી પોતે અતિ વચોવચ્ચ હોવાથી પ્રેક્ષકો જ. કે. ગોખલેને પોતાનું ભાષણ વાંચવા આપ્યું. તેમણે કહ્યું કે, મી. એ. એ. હુમે પોતાના હિન્દી ભિત્રો સાથે કોંગ્રેસની યોજનાની પ્રથમ ચર્ચા પુનામાં કરી હતી; તેના સંમેલનને માટે પુના પ્રથમ પસંદ કરવામાં આવ્યું હતું, જો કે બેઠક મુંબાઈ લઈ જવી પડી હતી; અને થોડું છે કે, તેના ખીળ દશ વર્ષોનો પ્રારંભ ત્યાંથી થતો જોઈએ. ભાષણ

ગી. સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી.
અગીઆરમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

ખાસ કરીને સુંદર હતું, તેના પ્રારંભમાં સ્મરણ કરાવવામાં આવ્યું હતું, કે સો વર્ષ પૂર્વે પુના એવી રાજ્યસત્તાનું કેન્દ્રસ્થાન હતું કે, હીમાલયથી કન્યાકુમારી સુધી, દ્વારકાથી કટક સુધી સમગ્ર ભરતખંડ તેના તાબામાં હતો, અને હિન્દના રાષ્ટ્રીયત્વનો તેથી પૂરાવો મળતો હતો. તેમણે કહ્યું:—“ મહાન હિન્દી પ્રજાની ઈમારત બાંધવાની દિવસે આપણે અભિલાષા રાખીએ

છીએ અને રાત્રીએ તેનાં આપણને સ્વપ્ન આવે છે, તે બાંધવાને આપણાથી બની શકે તેટલું કાર્ય કરવાને અહીંયાં આપણે એકઠા મળ્યા છીએ, અને તે કાર્ય આપણાં ચક્ષુઓ સમક્ષ પરિપૂર્ણ નહિ થાય તો ખચીત નજીકના ભવિષ્ય કાળમાં તે પરિપૂર્ણ થશે. ” “ સંયુક્ત અને સમૃદ્ધ હિન્દનું સ્વપ્ન સાચું પાડવાની ” તે

આશાઓ અને અભિલાષાઓ સકારણ છે, તે બતાવવાનું આપણા હાથમાં છે. માન બાપુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીને પ્રમુખ તરીકે ચુંટી કાઢવામાં આવ્યા હતા. “ નૂતન અને પ્રાચીન હિન્દનાં સારાં અને સુધારાનાં સર્વ તત્ત્વો તેમનામાં એકઠાં ગયલાં છે ”, આગામી વર્ષોની આશા અને કળીઓ કહેવાય એવા ઘણા હજારો વિદ્યાર્થીઓનાં હૃદયોમાં તેમણે સર્વશ્રેષ્ઠ સ્થાન મેળવ્યું છે.

માન. બાપુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીની ચુંટણીની દરખાસ્ત માન. રા. પી. આનંદ ચાહુ એ મુકી,

ડૉ. કે. એન. બહાદુરજીએ તેને અનુમોદન આપ્યું, અને રા. આર. એન. સુદોલકરે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તાળીઓની ગર્જના પૂર્વક તે દરખાસ્ત પસાર કરવામાં આવી.

બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ ઉપહારના ઘોરાક સુદર શબ્દો પછી સંસાર સુધારા પરિપક્વ વિષે ઉપસ્થિત થયલા મતભેદનો પ્રશ્ન ઉપાડ્યો. એ મતભેદ ન્યાયમૂર્તિ રાનડેના સહિષ્ણુતાશીલ અને શાણપણભર્યા કાર્યથી દૂર થઈ ગયો હતો અને હજી કે, કોંગ્રેસ આ અથવા બેલા સંસાર સુધારાના પક્ષની નથી:

“ એ કોંગ્રેસ સંયુક્ત હિન્દની, હિન્દુઓ અને મુસલમાનોની, ખ્રિસ્તીઓની, પારસીઓની અને શીખ લોકોની, પોતાના સામાજિક રીવાજો સુધારવા ઇચ્છનારાઓની અને તેમ નહિ ઇચ્છનારાઓની છે. અહીંયાં આપણે એક સામાન્ય વક્તાસન પર ઉભા રહીએ છીએ, અહીંયાં આપણે આપણા સામાજિક અને ધાર્મિક મતભેદો દાટી દેવાનું અને એક સામાન્ય વાત સ્વીકારવાનું કબુલ્યું છે કે, એક જ રાજ્યની પ્રજા હોવાથી અને એક જ રાજ્યતંત્ર અને એક જ રાજકીય સંસ્થાઓ હેઠળ રહેતા હોવાથી, આપણા હક્કો સામાન્ય છે, અને ફર્યાદો સામાન્ય છે. અને આપણા હક્કોનું સંરક્ષણ કરવા અને વધારવા, અને આપણી ફર્યાદો દૂર કરવા આપણે આ કોંગ્રેસ અસ્તિત્વમાં આણી છે. ”

પ્રમુખે પછી આ કોંગ્રેસનું બંધારણ ઘડવાની પ્રતિનિધિઓને ગભીરતાપૂર્વક વિનંતિ કરી. કયા કયા નિયમો ઘડવા જોઈએ તેની પર વિચાર કરવાને ૧૮૮૭ માં કોંગ્રેસે એક કમિટી નીમી હતી. તેમણે રીપોર્ટ રજૂ કર્યો અને સૂચવાયલા નિયમો સ્ટેન્ડીંગ કોંગ્રેસ કમિટીઓને મોકલવાનો ઠરાવ રજૂ કર્યો; એ કમિટીઓએ તે નિયમોને અમલમાં મુકીને ૧૮૮૮ ની આગામી કોંગ્રેસમાં રીપોર્ટ રજૂ કરવાનો હતો. તે ઠરાવ મદ્રાસમાં પસાર કરવામાં આવ્યો હતો, અને ૧૮૯૪ માં ફરીથી કોંગ્રેસ મદ્રાસમાં એકઠી મળી ત્યાં સુધી કાંઈ કરવામાં આવ્યું ન હતું, જો કે ૧૮૯૩ માં લાહોરમાં બંધારણ માટે ઇચ્છા દર્શાવવામાં આવી હતી. ૧૮૯૪ માં પુનાની સ્ટેન્ડીંગ કમિટીને

નિયમો ઘડવાની અને અન્ય કમિટીઓને મોકલવાની વિનંતિ કરવામાં આવી હતી; છેલ્લી ધરીએ તેમણે તે ધરી કાઢ્યા, અને બીજી કમિટીઓ પર મોકલી આપ્યા, પરંતુ તે સ્ટેન્ડીંગ કમિટીઓએ રીપોર્ટ કર્યો ન હતો. કમિટીઓને નિયમો મોકલ્યા વિના, નિયમો ઘડવાને માટે અને છેલ્લે દિવસે તેમની પર રીપોર્ટ રજૂ કરવાને માટે આપણે એક કમિટી નીમવી જોઈએ. “ તે નિષ્ક્રિયાની ભૂમી દલીલ છે. ગત વર્ષોના ભાગ્યહીન પ્રયોગ આપણે ફરીથી કરીશું તો આપણે બીલકુલ નિયમો મેળવી શકીશું નહિ. ”

રાષ્ટ્રીય બનાવો વિષે બોલતાં ૧૮૯૨ના ધારાસભાઓના કાયદાની ગંભીર હણપ પ્રમુખે બતાવી; હદાહરણ તરીકે, સાત દરોહની વસ્તીના બંગાળને ચુંટાયલા સાત સભ્યો મળ્યા હતા. પ્રશ્નો પૂછવાના હક્કનો લાભદારક રીતે ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. સભ્યોને અંદાજપત્ર વિષે વાતો કરવા દેવામાં આવતી હતી, પરંતુ તેઓ તેની પર કોઈ ઠરાવ રજૂ કરી શકે નહીં. પછી સરહદ પર અને બીજી લડાઈઓ સરહદ તરફથી ચલાવવામાં આવતી હતી તેથી લશ્કરી ખર્ચમાં થયેલા પ્રચંડ વધારાની તેમણે ચર્ચા કરી. સમગ્ર રાજ્યનીતિ ખોટી અને હાનિકર છે. “ તમારા નામમાં મને હિન્દી સરહદને કહેવા દો કે, હજી બોળી કાઢવામાં આવનાર કોઈ દૂરના દુર્ગમ પર્વતમાં રૂશીયાઈ હુમલા સામેની સાચી વૈજ્ઞાનિક સરહદ નથી, તેમજ એક જગ્યા કહ્યું હતું તેમ દિવાને આમમાં પણ તે મળશે નહિ; પરંતુ વફાદાર અને સંતુષ્ટ પ્રજાના હૃદયમાં તે ઊંડી રહેલી છે. ”

ખર્ચના અન્ય મુદ્દાઓ અને લોકોની શોચનીય ગરીબાઈપર વિચાર કરીને પ્રમુખે આચાર વેરા, હુંડીયામણના બદલાનું લેવું, ઉઘોગો, અને હિન્દી ખર્ચની તપાસ કરવાને તે વેળા ખેડેલું શાહી કમીશન, એ પ્રશ્નોને સ્પર્શ કર્યો. સર્વિસીસની હવ્ય શાખાઓમાંથી, વિશેષ કરીને લશ્કરમાંથી હિન્દીઓના બહિષ્કાર વિષે તેમણે કહ્યું ફર્યાદ કરી, “ આખી પ્રજાને એથી બહિષ્કાર કરવામાં આવ્યો છે;” અને તેમણે સર હેન્રી લોરેન્સના શબ્દો ઠાંક્યા: “ જો એશીઆવાસીઓ અને આફ્રિકાવાસીઓ રૂશિયા અને

ફ્રાન્સમાં લક્ષ્મણમાં માનવંત દરજ્જે લોગવી શકે, તેા ઇંગ્લાંડના વાવટા હેઠળ એક સૈદા સુધી ચુસ્ત સેવા કર્યા પછી ખચીત તે આશીર્વાદ, રે, તે ન્યાય પ્રાપ્ત કરવાનો હિન્દીઓનો અધિકાર છે. " હિન્દી રાજકીય પ્રકરણમાં તેમણે અન્ય અનેક બાબતોનું અવલોકન કર્યું, અને કહ્યું કે અંગ્રેજ પાર્લામેન્ટમાં તેમને અસુક પક્ષના પ્રશ્નો ગણવા લેઈએ. અત્યાર સુધી કરવામાં આવેલા સુધારાઓ માટે ઉપકાર માનીને પ્રસુએ અંતમાં કહ્યું:—

“ તથાપિ આપણને લાગે છે કે, અમારે માટે કરવાનું ઘણું રહે છે, અને તેની પ્રેરણા ઇંગ્લાંડમાંથી આવવી લેઈએ. પ્રેરણા અને માર્ગ દર્શનને માટે આપણે ઇંગ્લાંડ પ્રતિ દ્રષ્ટિ કરીએ છીએ. સંગ્રામમાં સહાનુભૂતિને માટે આપણે ઇંગ્લાંડ તરફ દ્રષ્ટિ કરીએ છીએ. આપણા લોકોને સ્વતંત્ર કરનાર અનુપમ હુકમ ઇંગ્લાંડમાંથી આવેલો લેઈએ. રાજકીય ધર્મના ઉચ્ચ ક્ષેત્રમાં ઇંગ્લાંડ આપણું માર્ગદર્શક અને આપણું નૈતિક ગુરુ છે. સ્વતંત્રતાના જે સિદ્ધાંતો જીવન-રૂધિર વડે પણ આપણે પ્રિય ગણીએ છીએ તે આપણને અંગ્રેજ ઇતિહાસે શિખર્યા છે, અંગ્રેજ સનદશીર સ્વતંત્રતાના સંકલિતવર્ધક ખોરાક પર આપણે નિર્વાહ ચલાવ્યો છે. અંગ્રેજ રાજકીય તત્ત્વજ્ઞાનના મહાન્ વિદ્વાનોનાં વકૃત્ત્વ અને પ્રતિભાની પ્રશંસા કરવાનું આપણને શિખવવામાં આવ્યું છે. અંગ્રેજ પ્રજાની સનદશીર સ્વતંત્રતા તરફની શાહી ફૂલમાં તેમના સંગ્રામો અને વિજયો આપણી સમક્ષ આવીને ઉભા રહે છે. હિમ્મત, એકનિષ્ઠા અને આત્માર્પણના વધારે સરસ નમુના તમને ક્યાં મળશે ? રોમમાં નહિ, ગ્રીસમાં નહિ, ઉત્કાન્તના તોફાની દિવસોમાં ફ્રાન્સમાં પણ નહિ—સાવધાનતા મિશ્રિત હીમ્મત, ગંભીરતા મિશ્રિત ઉત્સાહ, વિશાળ હૃદયની ઉદારતાથી નરમ અનેલો ભૂદા ભૂદા વિભાગોનો ભૂસ્તો,—એ સર્વે દેશપ્રેમની અને ઇશ્વરપ્રેમની વ્યાપક ભાવનાને આધીન રહે છે...મુક્ત અનેલી પ્રજાની સ્વામીનિષ્ઠ રાજભક્તિ અને ઉછળતા ઉત્સાહથી સુરક્ષિત વિસ્તાર પામેલા હક્કોનો આપણે આપણાં બાળકોને અને બાળકોનાં બાળકોને વારસો આપી શકીએ એ ઉત્તમમાં ઉત્તમ

વારસો છે. અન્યોન્ય પર વિશ્વાસ રાખીને બ્રિટિશ સંબંધ તરફ અડગ વફાદારી સહિત આપણે એવું કાર્ય કરવું લેઈએ કે, માપી શકાય એટલા સમયમાં આપણે આ મહાન્ પદાર્થ પ્રાપ્ત કરી શકીએ. ત્યારે કોંગ્રેસે પોતાનું પવિત્ર કાર્ય પરિપૂર્ણ કર્યું હશે, તેને સ્થાપનારાઓની અને તેનું કાર્ય કરનારાઓની આશાઓ સંજ્ઞા કરી હશે,—ખરેખર હિન્દમાં બ્રિટિશ અમલ દુર કરીને નહિ, પરંતુ તેનો પાયો પહોળો કરીને, તેનો ભાવ ઉદાર બનાવીને, તેનું લક્ષણ ઉમદા બનાવીને, અને એક પ્રજાની પ્રીતિઓના દૃઢ પાયાઓપર તેને મુકીને આપણે વિશુદ્ધ ષડ્ઢા માંગતા નથી, પરંતુ એકીકરણ માંગીએ છીએ. જે મહાન્ સામ્રાજ્યે બાકીની દુનિયાને સ્વતંત્ર સંસ્થાઓના નમુના આપ્યાં છે, તેના અંગત ભાગ તરીકે નિત્યને માટે જોડાવા માગીએ છીએ. પરંતુ નિત્યને માટેનો અર્થ સામ્રજ્ય, સાયુજ્ય, સમાન હક્કો, સમાન અધિકારો એવા થાય છે. લશ્કરી લેહુકમીના કોઈપણ સ્વરૂપ સાથે નિત્યતાને મેળ ખાતો નથી, કેમકે તાત્કાલિક કાર્યને માટે યોજવામાં આવેલો તે તાત્કાલિક ઉપાય છે. ઇંગ્લાંડ સ્વતંત્ર પ્રજાઓની ભવ્ય માતા છે. સ્વતંત્ર સંસ્થાનો વડે તેણે દુનિયાને આચ્છાદી છે. જે સ્થળોમાં અત્યાર સુધી જંગલી-પણાનો નિવાસ હતો, તે હવે સ્વતંત્રતાનાં ગૃહો બન્યાં છે. જ્યાં જ્યાં ઇંગ્લાંડનો વાવટો ઉડી રહ્યો છે, ત્યાં ત્યાં સ્વતંત્ર સરકારો સ્થાપવામાં આવી છે. આપણે ઇંગ્લાંડને વિનંતિ કરીએ છીએ કે, હિન્દમાં ધીમે ધીમે પોતાના અમલનું સ્વરૂપ બદલવું, તેને ઉદાર બનાવવો, તેના પાયાઓ બદલવા, દેશ અને પ્રજાની નૂતન-વિકસિત પરિસ્થિતિને તે સાનુકૂળ બનાવવો, જેથી કરીને જે સ્વતંત્ર સંસ્થાઓનું પ્રભવસ્થાન ઇંગ્લાંડ હોય, તેમનું સ્વરૂપ અંગ્રેજ હોય, તેમની સંસ્થાઓ અંગ્રેજ હોય, ઇંગ્લાંડને ગૌરવ રૂપ અને મનુષ્ય ભૂતિને સંમાન રૂપ ઇંગ્લાંડ સાથેના પોતાના નિત્ય અને તુટે નહિ એવા સંપર્કમાં આનંદ માણતાં હોય એવાં સંસ્થાઓના મહાન્ યુથમાં હિન્દ પોતાનું સ્થાન લે. ત્યારે ઇંગ્લાંડે પૂર્વમાં પોતાનું મહાન્ પવિત્ર કાર્ય પરિપૂર્ણ કર્યું ફેહેવારો, પ્રજાઓમાં પોતાનું ઉચ્ચભાવિ સિદ્ધ

હ્યું' હશે, પશ્ચિમની ઉપર પૂર્વનું લાંબા સમયનું દેવું છે તે પાછું આપ્યું હશે, અને અવિનાશી નામના અને અમર ગૌરવ પાત્ર કર્યાં હશે. ”

આ ભાષણનાં વસ્તુ અને ઢબજબ બંને અત્યંત સ્પષ્ટતા, સઘળા ભાષણમાં ઉચ્ચકોટિનું વકરૂત્તર જળવાયું હતું, અને તે સમયે ઉત્સાહપૂર્વક તાલીઓની ગર્જના થતી હતી. વિષય નિર્ણાયક સલા મંજૂર કરી અને કોંગ્રેસ મૂલતવી રહી.

ખીજે દિવસે રા. ઘોસલે પ્રથમ ઠરાવ રજૂ કર્યો અને રા. નેશીરામે તેને આનુમોદન આપ્યું. તેમાં હુકમ કરવામાં આવ્યો હતો કે, પુના કોન્ફરન્સથી ધરેલા નિયમોનો સુત્રસંદેહ આગામી કોંગ્રેસના ત્રણ માસ પૂર્વે જનરલ સેક્રેટરી અને સ્ટેન્ડિંગ કોમિટીને રીપોર્ટ કરવાની સૂચનાઓ સહીત (કોંગ્રેસ કમિટીઓને) મોકલવો જોઈએ; અને તે ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

ખાખુ ખેટુંનાથ સેને ખીજે ઠરાવ રજૂ કર્યો, જેમાં અસિપ્રાય દર્શાવાયો હતો કે, અમલદારી અને એગ્રી-ઇડીઅન જીભાની શિવાય અન્ય જીભાની આપવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી ખર્ચ વિષેની તપાસ સંતોષકારક થઈ શકે નહિ. કમીશનનું મૂલ્ય હીસાબો તપાસવામાં નથી, પરંતુ ખર્ચનું મૂળ કારણ રાજનીતિ છે, તેની તપાસ કરવામાં છે. માન. રા. જમ્મુલિંગમ મુડલીઆરે અનુમોદન આપતાં આ મતને અનુમોદન આપ્યું અને કહ્યું કે, પ્રયંડ “હોમ (પરદેશી) ચાર્જસ ”ની અને અહીંયાં કારીગીરીઓ ખીલવવાને બદલે ઇંગ્લાંડમાં સર્વ સ્ટોરોની ખરીદીની તપાસ થવી જોઈએ; વળી સરહદની પેલી મેરની લડાઈઓની અને વૈજ્ઞાનિક સરહદની શોધખોળની તપાસ થવી જોઈએ. અસભ્ય તદ્દલાક્ષનામના સુદંભાની જેમ એ તપાસ બંધ બારણે શા માટે ચાલવી જોઈએ ? તેમાં કાંઈપણ ખાનગી નથી. પંડિત મદન મોહન માલવીયાએ કહ્યું : તાજે રાજ્યતંત્રની લગામ પોતાના હાથમાં લીધી ત્યારે હિન્દે અત્યાનંદપૂર્વક તેને વધાવી લીધું હતું; આપણે માનતા હતા કે આ આ ફેરફારથી સ્વતંત્ર સંસ્થાઓમાં કામ મળે અને પ્રજાનો સ્થિતિ સુધરશે. પરંતુ આપણે આનંદ સાચો હતો કે નહિ એવી શંકા કરવાની

આપણીપર રાજ્ય ચલાવનાર નોકશાહીએ આપણને ફરજ પાડી છે. તાજે રાજ્યતંત્ર પોતાના હાથમાં લીધું તેની પૂર્વે હિન્દ તરફ વિશેષ લક્ષ આપવામાં આવતું હતું, અન્યાય ન થાય તે લેવાની અધિક તીવ્ર ઈચ્છા હતી, અને લોકોનાં હિતો પર વધારે વિચાર કરવામાં આવતો. પ્રત્યેક ૨૦ વર્ષે પોતાને નવો ચાર્ટર આપવાની અરજ ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપની કરતી, ત્યારે એક પાર્લામેન્ટરી કમિટિ તેમના રાજ્યતંત્રની તપાસ કરતી અને સુધારા કરવામાં આવતા. પરંતુ જ્યારથી તાજે વહીવટ સંભાળી લીધો છે, ત્યારથી એવી તપાસ કરવામાં આવી નથી. આપણે ઇંગ્લાંડને કહીએ છીએ :

“ અમારી પોતાની પર રાજ્ય કરવાને અમે યોગ્ય છીએ એમ તમે ધારતા ન હો તો; અમારું પોતાનું નાણા ખાતું અમે સમજી શકતા નથી, અને અમારાં સાધનો શાં શાં છે, તેનો વિચાર કરીને અમે શું ખર્ચી શકીશું અને શું નહિ ખર્ચી શકીએ, એ નહિ કહી શકીએ એમ તમે ધારતા હો તો; તમે તેની તુલના વધારે સારી રીતે કરો છો એમ તમે ધારતા હો તો; કૃપા કરીને આ બાબતનો વિચાર કરવામાં થોડો સમય ગાળો અને ધ્યાન આપો જે તમને એમ કરવાનો સમય મળી શકતો ન હોય તો, કૃપા કરીને તે કરવાની અમને પરવાનગી આપશો. અમારા વહીવટ તરફ ધ્યાન આપવાને તમે અશક્ત છો, અને છતાં અમારા પોતાના હિતોને માટે નહિ પરંતુ સરકારનાં હિતોને માટે પણ તે તરફ ધ્યાન આપતા અટકાવીને, જે કરવાને અમે અતિશય આતુર છીએ તે કરતા અટકાવીને, અમને શા માટે કૃપા વેઠાવો છો ? ”

છટાદાર વક્તાએ અંતે કહ્યું :

“ હિન્દ જે સ્થિતિમાં મુકાયું છે, તેનીપર ગંભીર વિચાર કરવાનું હું અંગ્રેજ ગૃહસ્થાને, ઇંગ્લાંડની પ્રજાને કહું છું. માત્ર તે સ્થિતિ આ છે. અર્થાં ચાળીશ વર્ષોના આ દેશના રાજ્ય વહીવટની તપાસ સંપૂર્ણ અને ન્યાયી તપાસ કરવાને માટે કેળવાયલા હિન્દીઓ, દેશની સંસ્કારીક શુદ્ધિતા પ્રતિનિધિઓ પ્રાર્થના કરી રહ્યા છે. આપણે તે રાજ્ય વહીવટ પર લગભગ સર્વ કંપનિય આક્ષેપો મુક્યા છે, હિન્દની સીવીલ સર્વિસ

પાછળ અનાવશ્યક ભારે ખર્ચનો ખોલે અમારી પર નાખવાનો આક્ષેપ આપણે ઇંગ્લાંડની સરકાર સામે કરીએ છીએ; કચડી નાખે એવો ભારે લરકરી ખર્ચ બળાતકારે નાખવાનો આપણે તેમની સામે આક્ષેપ કરીએ છીએ; હિન્દની સરહદની પેલીમેર હિન્દનાં નાણાં પુરુષ લડાવવાનો આપણે તેમની સામે આક્ષેપ કરીએ છીએ; “ હોમ ચાર્જસ”ની બાબતમાં હિન્દ સાધેના તેમના કાર્યમાં ન્યાયના અભાવનો આક્ષેપ આપણે તેમની સામે કરીએ છીએ; અરે, તેથી પણ આગળ વધીને આપણે તેમની-હિન્દી સરકાર, ઇંગ્લાંડની સરકાર અને તેમની સાથે ઇંગ્લાંડના લોકો સામે આક્ષેપ કરીએ છીએ કે, અતિ વેરાથી અને કાર્ય સાધકતાહીન રાજ્યતંત્રથી પરિણમતા ભૂખમરને લીધે દર દશ વર્ષોમાં લાખો જીંદગીઓ નાશ પામે છે તેને માટે હિન્દ તરફની તેમની ફરજ ચોગ્ય રીતે બજાવવાની બેપરવાઈને લીધે તેઓ જોખમદાર છે. આપણે ઇંગ્લાંડની પ્રજા સામે આક્ષેપ કરીએ છીએ કેમકે, કોઇકે કહ્યું છે તેમ:

“ અરે સેનેટો, તેને સાંભળો,
આ દિવ્ય સાય સાંભળો,
જે જુલમ થવા દે છે, તેનો તે
શુંદામાં ભાગ હોય છે. ”

ઇંગ્લાંડની પાર્લામેન્ટે, ઇંગ્લાંડની પ્રજાએ હિન્દ પર રાજ્ય ચલાવવાની ફરજ ગંભીરતાપૂર્વક પોતાને માથે લીધી છે. તેઓ તે ફરજ ચોગ્ય રીતે અદા કરવાની પોતાની બેપરવાઈને લીધે હિન્દમાં પોતે અટકાવી શકે તેવો જીંદગીનો નાશ થવા દે, તો ખચીત તે જીંદગીના નાશને માટે ઇસ્તવર અને મનુષ્ય સમક્ષ તેઓ જવાબદાર છે. આવા આક્ષેપ છતાં આ રાજ્યતંત્રની કેવળ એક રાજાની અપૂર્ણ તપાસ કરવાને એક લૂલું લંગડું કમીશન આપવામાં આવે તે અંગ્રેજ પ્રજા અને અંગ્રેજ પાર્લામેન્ટને શોભે છે ? સાચા અંગ્રેજોની જેમ ઉસા થઇને કહેવું તેમને શોભતું નથી શું ? “ આ સર્વ પૃથક્ પૃથક્ આક્ષેપોની સામે અને થઇશું, અને કાંતો તેમને અસત્ય સાબીત કરીશું અથવા તે સત્ય છે એમ સ્વીકારીશું અને તેમને બદલો વાળી આપીશું. ” આક્ષેપો છુલ્લક નથી, તેમજ છુલ્લક પ્રકારે તે કરવામાં આવ્યા નથી;

અને જો પોતાના મહારાજ્યોના હિતોને માટે અંગ્રેજ પ્રજા તેમની તપાસ કરવાની દરકાર નહિ કરે, પીડાતી મનુષ્ય ભૂતિનાં હિતોને માટે તેમ કરવાની તેઓ દરકાર નહિ કરે, ફરજની એક બાબત તરીકે પણ તેઓ તેમ નહિ કરે, ત્યારે કમમાં કમ ઇંગ્લાંડની પ્રતિષ્ઠાની ખાતર તેમને એમ કરવા દો, અને હું આશા રાખું છું અને મને વિશ્વાસ છે કે, તે (પ્રતિષ્ઠા) પ્રત્યેક અંગ્રેજને પ્રિય છે. ”

પછી તે ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

હજી નાણાંખાતાનો પ્રશ્ન અગ્રસ્થાને હતો, અને ત્રીજા ઠરાવમાં દીવાની અને તરફરી ખર્ચ વિષે ચર્ચા કરવામાં આવી. કમીશન રાજ્યનીતિનો પ્રશ્ન હાથમાં નહિ લે તો કોંગ્રેસ લેશે અને રા. વાઝાએ બતાવી આપ્યું કે, વધારો હુંડીયામણને આભારી છે, એમ કહીને સર જેમ્સ વેસ્ટ લેન્ડે વસ્તુસ્થિતિને તદ્દન અસત્ય સ્વરૂપ આપ્યું હતું, અને જનરલ સર હેન્રી ઍક્લેન્ડની તેના કથનમાં હાથે હા મેળવી હતી કે, ૬૨ લાખના વધારામાં ૫૭૩ લાખ હુંડીયામણમાં ચયલા ઘટાડાને આભારી હતા. પોતે કહેલી વાતની સત્યતા નિર્વિવાદ રીતે સાબીત કરી આપવાને રા. વાઝાએ અમલદારી આંકડા આપ્યા.

મુન્શી રોબ હુસેને અનુમોદન આપ્યું, રા. એસ. કે. નાયર અને ડૉ. કે. એન. બહાદુરજીએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને સર્વાનુમતે ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

ન્યાયી અને કારોબારી ફરજે ન્હી પાડવા વિષેનો ચોથો ઠરાવ આ વર્ષે બાબુ મનમોહન ઘોષે રજૂ કર્યો. મી. જેમ્સ નામના એક કમીશનરનું કથન તેમણે ઉમેર્યું કે, (એ બંને પ્રકારની ફરજો) એકીકરણ “ હિન્દમાં બ્રિટિશ સત્તાનો મુખ્ય આધાર છે ”-કેવી રોચનીય કહ્યુલાત ! માન. રા. સી. સેતલવડે તેને અનુમોદન આપ્યું, બીજા ચાર પ્રતિનિધિઓએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

બાબુ રામચંદ્ર. સી. બેનરજીએ જુરૂરી પદ્ધતિ દાખલ કરવા વિષેનો પાંચમો ઠરાવ રજૂ કરતાં

નવો મુદ્દો બતાવ્યો કે, એક ગામડીયા સાક્ષીની દેશી ભાષાનો પોતાના મનમાં તરબુલો કરતાં એક ન્યાયાધીશ ભાષામાં એટલો બધો તલ્લીન થઈ જાય છે કે, સાક્ષી ઉપર યોગ્ય ધ્યાન આપી શકતો નથી; હિન્દી જ્યુરીના ગૃહસ્થો ભાષા સમજતા હોવાથી સાક્ષીઓની રીતભાતનું નિરીક્ષણ કરશે અને સત્ય જુબાની કંઈ અને અસત્ય જુબાની કંઈ તેનો વિચાર કરશે. વક્તાએ લય દર્શાવ્યો કે, ફોજદારી કામ ચલાવવાની રીતમાં વિચિત્ર ફેરફારો દાખલ કરવામાં આવે છે તેથી ન્યાય મેળવવાની લોકોની શ્રદ્ધા ડોલાયમાન થશે. રા. વેંટસુબ્બા આચરે અનુમોદન આપ્યું, અને રા. જેંઠરાવ ગુપ્તાદેરે અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, પંચાયત અને જ્યુરી વ્યાવહારિક રીતે એકજ છે, અને દેશી કહેવત પ્રમાણે, પંચ એજ પરમેશ્વર. સર ચોમસ મેત્રોએ ૧૮૨૫ માં કહ્યું હતું કે, હિન્દમાં જ્યુરી પદ્ધતિ ક્વેટ્ઝમંદ થવાનો સંભવ છે, કેમકે હિન્દીઓ પંચાયતોમાં બેસવાને ટેવાયલા છે, અને “ સામાન્યતઃ જુબાની તપાસવામાં અને તેનું વજન કરવામાં પૂરતી રીતે પ્રવીણ છે. ” બીજા ત્રણ વ્યાખ્યાનો થયા પછી ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

દેશી રાજ્યોમાં રેસીડંટની મરજી પ્રમાણે છાપખાનાનું સુખ ખંધ કરવા વિષે છઠ્ઠો ઠરાવ રજૂ કરતાં, મી. સીમેર કેઇએ સરસ અને હડક લાપણું કર્યું. (જુલો દશમા પ્રકરણમાં.) હૈદ્રાબાદના દેશી રાજ્યોમાં કેટલાંક છાપખાનાં નષ્ટ કરવામાં આવ્યાં હતાં, અને તે રાજ્ય એડમિનિસ્ટ્રેશન અને આયર્લેન્ડના યુનાઇટેડ કીંગડમ કરતાં વધારે મોટું હોવા છતાં “ અંગ્રેજ વર્તમાનપત્રનું ” એક ચીથરું પણ ત્યાં પ્રકટ કરવામાં આવતું નથી. ” સીકંદ્રાબાદના રા. રામચંદ્ર પીલ્લાઇએ અનુમોદન આપ્યું; મહેસુરમાં બનેલા બનાવોનું રા. વી. વી. મોદકે અને કાઠિયાવાડમાં બનેલા બનાવોનું રા. એ. એલ. દેસાઇએ વર્ણન આપ્યું. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

બાજુ કાલિયરણુ બેનરજીએ એકવાર ફરીથી એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવા વિષે સાતમો ઠરાવ ધણી હોંમતપૂર્વક રજૂ કર્યો; તેમણે કંપાઈ કરી

કે, સરકારનું ‘ બહેરાપયુ ’ નેક્રોને મને “ કાન કાપનાર ” ખંગાલી હાકિનું સ્મરણ થાય છે, માત્ર સરકારનાજ કાન કાપી નાખવામાં આવ્યા છે. બીજા ત્રણ વક્તાઓનાં ભાષણો થયા પછી ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

એ દિવસે છેલ્લો ઠરાવ આઠમો હતો, તેમાં નહેર કરવામાં આવ્યું હતું કે, સરહદ પારની ચઢાઈઓમાં હિન્દીઓનો ઉપયોગ કરવો ઇંગ્લાંડ ચાલુ રાખે તો ઇંગ્લાંડે ખર્ચમાં ભાગ આપવો નેહએ. આ અત્યંત ન્યાયી દરખાસ્ત રા. એચ. એ. વાડીયાએ રજૂ કરીને એક જુરુસાદાર અને વાજબી ભાષણ આપ્યું, અને લૉર્ડ રોબર્ટ્સ, મી. કર્જન અને ચંગડસ્થાનડ લાઇબ્રેરી સ્વીકારેલી “ આગળ વધવાની રાજ્યનીતિ ” નો તિરસ્કાર કર્યો. તે રાજ્યનીતિ ખરાબ છે અને તે કાર્ય ગેરકાયદેસર છે, કેમકે પાર્લામેન્ટની મંજુરી વિના નામદાર મહારાણીની ફોજનો સરહદ પાર ઉપયોગ કરવાનો હક્ક અસ્તિત્વમાં નથી. એશી-આને પૃથ્વીની સપાટી પરથી ખસેડવામાં આવ્યું છે, અને ઉત્તરે અને દક્ષિણે અને પૂર્વે યુરોપ આગળ વધી રહ્યું છે; “ પૂર્વનું ને ઠંઠું જીવંત રહ્યું છે, ” તે નબળાનમાંજ છે; ફરીયા અને ક્રાન્સ ઇંગ્લાંડને હિન્દમાં ધમકી આપે છે ! રા. ડી. જી. પાધ્યેએ અનુમોદન આપ્યું, મી. ડબલ્યુ. એ. ચેમ્બર્સે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કર્યા પછી મી. ગ્રેડરસ્ટનના ૮૭ માં જન્મ દિવસે તેમને તાર કરવામાં આવ્યો અને ૩૦ મી ડીસેમ્બર સુધી કોંગ્રેસ ખૂલતી રહી.

પાછળથી બનેલા બનાવો નેતાં કોંગ્રેસનો ત્રીજા દિવસનો પ્રારંભ ખાસ નોંધ લેવા જેવો છે, કેમકે દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિન્દીઓનું રક્ષણ કરવાની વિનંતિ તે વેળા કરવામાં આવી હતી, અને તે વખતના દક્ષિણ આફ્રિકાના રીપબ્લીક (પ્રજાસત્તાક) માં તેમના છીનવી લીધેલા હક્કો વિષે રા. જી. પરમેશ્વરમ્ પીલ્લાઇએ ખાસ ઉપક્રમ કર્યો. રા. અલી મહમ્મદ ભીમજીએ પ્રશ્ન કર્યો: નામદાર મહારાણીનો ઠંદેરો નેતાં એમ કહી શકશે શું કે ગોરા વ્યાપારીઓ સાથેની કાળા વ્યાપારીઓની હરીફાઈ કાળા વ્યાપારીઓના હક્કો છીનવી લેવાને ખંધ કરવાની છે ?

રા. જી. એમ. સામંતે કહ્યું કે, દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિન્દીઓના હક્ક લઈ લેનાર કાયદો સમગ્ર પ્રબલને અપમાન રૂપ છે, પરંતુ દાદ મેળવવાની એક જ આશા ઇંગ્લાંડમાં અંગ્રેજોને અપીલ કરવામાં છે. “ ગુલામગીરી ઉત્પન્ન કરનાર આફ્રિકાના વાતાવરણથી અથવા જુલમ ઉત્પન્ન કરનાર હિન્દના વાતાવરણથી તેમની ન્યાયવૃત્તિ ઈંધી વળી ગઈ નથી, અને ભ્રષ્ટ્ર થઈ ગઈ નથી.” રા. વિઠ્ઠલ લક્ષ્મણે ક્યોંઈ કરી કે, પોતાને આધીન દેશોમાં અંગ્રેજો શાંતિ રાખે છે, પરંતુ ન્યારે કોમનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે ત્યારે ન્યાયને ખાળુ પર રાખવામાં આવે છે અથવા કમમાં કમ એક તરફી રાખવામાં આવે છે.” ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

દશમે ઠરાવ રા. આર. એન. મુણીલકરે રજૂ કર્યો, તેમાં ખેડૂતોના કરજનો પ્રશ્ન ઉપાડવામાં આવ્યો હતો, અને કહેવામાં આવ્યું હતું કે, રૈયતને પસંદ પડે તો જમીનનો નીકાલ કરી નાખવાનો તેનો હક્ક લઈ લીધા શિવાય એ કરજ ધટાડવાને પગલાં ભરવાં જોઈએ. રા. આર. પી. કરંડીકરે મહેસુલી પદ્ધતિની સખ્તાઈ વિષે ખાસ ધ્યાન ખેંચ્યું. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

બાર પછી રા. વી. આર. નાટુએ અગીઆરમે ઠરાવ રજૂ કર્યો, તેમાં કહેવામાં આવ્યું હતું કે; (ધારાસભાઓમાં) ખરેખરે પૂછવામાં પ્રશ્નની પહેલાં હુકમમાં તેને વિષે સમજૂતી આપવાની સભ્યોને પરવાનગી આપવી. રા. એન. વી. ગોખલેએ તેને અનુમોદન આપ્યું, રા. પી. એસ. શીવસ્વામી એયરે વિરોધ અનુમોદન આપ્યું અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

આરમો ઠરાવ મેડીકલ સર્વિસ વિષે હતો, અને એકવાર ફરીથી તે રા. કે. એન. બહાદુરજીએ રજૂ કર્યો, અને સરકારને જોડી પુનઃચિંત્નની આવશ્યકતા છે તેટલી વાચકોને નહિ હોવાથી, એટલું કહેવું પૂરતું છે કે, લો. મા. બી. જી. તિલકે તેને અનુમોદન આપ્યું (તેમણે લાખણ મરાઠીમાં હોવાથી આ હેવાલમાં આપવામાં આવ્યું નથી), અન્ય ત્રણ પ્રતિનિધિઓએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

એસીઆર ખોળનાર વકીલોને ટાંખી દેવાં માટે સરકારે ચોળવા ધારેલી રીતના ભય વિષે તેરમે ઠરાવ માન. રા. એન. સુબ્બારાવ પાંદુરુએ રજૂ કર્યો, રાય ભેતીન્દ્રનાથ ચૌધરીએ તેને અનુમોદન આપ્યું, રા. એમ. વી. જોશી અને ખીલ જે વક્તાઓએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

જમીનની આંકણી મુકરર કરવા વિષે ચૌદમે ઠરાવ રા. એન. એમ. સમર્થે રજૂ કર્યો અને પોતાને મળેલા હુકમ સમયમાં આવા વિશાળ ઠરાવની દલીલોનો સુંદર સર્વાંગો કાઢ્યો. રા. જી. વેકંટ રત્નયે અનુમોદન આપ્યું અને લો. મા. બી. જી. તિલકે અને અન્ય ગૃહસ્થ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું. વરાડના એક ખેડૂત રા. પાંડુરંગ બાપુએ તીવ્ર ભાષણ કરીને પોતાના પ્રાંતમાં રૈયત કેવે પ્રકારે રહે છે તે કહ્યું; સર્વે (મોનણી) અમલદાર રીપોર્ટ કરે છે કે તેઓ સુખી છે, અને જો કે થોડાક જલ્લા અધિકારીઓએ પ્રમાણિકતા દર્શાવી મહેસુલ વધારવા વિરુદ્ધ રીપોર્ટ કર્યો હતો તથાપિ તેમાં વધારો કરવામાં આવ્યો. તેણે કહ્યું:

“ ૧૮૯૪-૯૫ ના વરાડના મહેસુલી રીપોર્ટમાંથી હું નીચેની હકીકત આપું છું. વરાડની સઘળી જમીનમાંથી આસારે ૭૭ લાખ એકરમાં ખેતી કરવામાં આવે છે. વરાડની વસ્તી લગભગ સ્હાડી અઠ્ઠાવીસ લાખ છે. તેથી અઠી એકર ખેડાયેલી જમીનનો ઉપયોગ પ્રત્યેક વ્યક્તિ દીઠ કરવામાં આવે છે. સામાન્ય પાક જુવાર અને રૂનો છે. ખેડાયેલા સો એકરમાંથી અડસઠ એકરમાં આ જો પાક હોય છે. રીપોર્ટ વાળા વર્ષમાં એક એકરમાંથી ૧૦૭ શેર જુવાર પાકી હતી. એટલી જ જમીનમાંથી ૪૪ શેર ૩ પાક્યું હતું. બનરમાં જુવાર ૩૫૧ આની ૨૧૬ શેર વેચાતી હતી, અને ૩ રૂપિયાનું ૬ શેર વેચાતું હતું. આ પ્રમાણે સ્પષ્ટ છે કે, એક જ વ્યક્તિને ભાગે આવી શકે એટલી ૨૬ એકર જમીનની કલ પેદાશ આસારે ૧૨૬ રૂપિયા જેટલી છે. હવે વરાડમાં જમીનના મહેસુલની કુલ રકમ ૭૨ લાખ રૂપિયાથી થોડીક વધારે છે. આ પ્રમાણે પ્રત્યેક વ્યક્તિને આસારે રૂ. ૨-૮-૦ સરકારને આપવા

મુંબઈ વિના પણ ચલાવી શકીએ, પરંતુ મીઠા વિના ચલાવી શકીએ નહિ, મીઠાની એક ટોપ-લીનો એક પૈસો પડે છે, તેની કીંમત બ્રિટિશ હિન્દમાં ૫ આના થાય છે. “આપણે એવો દાણ અપરાધ શો કર્યો છે કે, આખા વર્ષ દરમિયાન પૂરતા મીઠા વિના ચલાવી લેવાની અસહ્ય શિક્ષા સવ ને થવી જોઈએ ?” તેમણે અંતમાં કહ્યું.

વીસમો ઠરાવ કળવણી વિષે હતો, આગલી માગણીઓની તેમાં પુનરુક્તિ કરવામાં આવી હતી, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો. ૩ની ચીજો પર આયાત વેરો નાખવાને અનુમોદન આપનારો એકવીસમો ઠરાવ મુંબઈના “હોળી સળગાવનાર” જેવા રા. વાઝાએ રજૂ કર્યો. માન. રા. પી. આનન્દ ચાહુએ ત્રણ વાક્યોમાં તેને અનુમોદન આપ્યું, મહારાના હાથવણકરોના પ્રતિનિધિ રા. તુલસીરામે અને એક ખીલ વક્તાએ તેને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

આ વર્ષે રા. અલી મહમ્મદ લીમજીએ “રગસીઈ” (નં. ૨૩) હાંક્યું. રા. એન. એમ. સમર્થે તેને અનુમોદન આપ્યું અને રાય સંગવાનીએ વિશેષ અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, હું જૂના વિચારનો હિન્દુ ભક્ત છું, દુનિયામાંથી વાનપ્રસ્થ થયેલો છું, પરંતુ મારા દેશના કલ્યાણનું અને મારી જાતિના મોક્ષનું ધ્યાન ધરતું વિનયી અને નમ્ર હૃદય મેં ઇશ્વરને સમર્પ્યું છે. ખરેખર, દુનિયાની આખાદાનીનું ચિંતન કરતો તે જૂના વિચારનો ભક્ત હતો. ખીલઓએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

વખત ઘણો થઈ ગયો હતો, અને ત્રેવીસથી છવીસ ઠરાવો પસાર કરવામાં આવ્યા, તેમાં બ્રિટિશ કમિટીને નાણાં આપવામાં આવ્યાં, તેનો ઉપકાર માનવામાં આવ્યો. મી. એ. જો. જીમ્ અને રા. ડી. ઇ. વાઝાને જનરલ સેક્રેટરી અને સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરી નીમવામાં આવ્યા. આ છેલ્લા અધિકારીની નીમણૂક ગયે વર્ષે નહિ કર્યાથી કામ સારી રીતે ચાલુ ન હતું અને ૧૮૯૬ માં કોંગ્રેસની બેઠકને માટે કલકત્તા પસંદ કરવામાં આવ્યું.

પ્રમુખનો ઉપકાર માન્યા પછી, પ્રમુખે શોડાદ સુંદર રાખ્દો કહ્યા તેમાં “તમારી સંભાળ અને તમારી રખેવાળીમાં સોંપવામાં આવનાર” કાર્ય કરવાની યુવકોને ખાસ આજ્ઞા કરી હતી. તે પછી બેઠક સમાપ્ત થઈ અને અગીઆરમી કોંગ્રેસ વિસર્જન થઈ.

ઠરાવો.

કોંગ્રેસનું બંધારણ.

૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસના બંધારણ અને કાર્ય કરવાના નિયમોના મુત્સદ્દા વિષે છેલ્લી કોંગ્રેસના ઠરાવ અનુસાર પુના કોંગ્રેસ કમિટીએ ધડેલા નિયમો તે કમિટીએ સર્વ સ્ટેન્ડીંગ કોંગ્રેસ કમિટીઓને મોકલી આપવા અને સૂચના કરવી કે આગામી કોંગ્રેસ પહેલાં કમમાં કમ ત્રણ માસ પૂર્વે જનરલ સેક્રેટરી અને સ્ટેન્ડીંગ કાઉન્સેલને રીપોર્ટ મોકલી આપવો.

નાણાં પ્રકરણ.

૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, ખર્ચને નિયમિત કરનાર રાજનીતિની રીતિઓની તપાસ કરવામાં નહિ આવે, અને સરકારી અને એન્જી-ઇરીઅન વિનાની જીજ્ઞાની લેવાને માટે સરળતા કરવામાં અને વ્યવસ્થા કરવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી ખર્ચ (એક્સપેન્ડિચર) કમીશન આ દેશના લોકોને સંતોષકારક લાગશે નહિ, અને તેથી સરકારને કાંઈ વ્યાવહારિક લાભ થશે નહિ. અને વળી આ કોંગ્રેસને લાગે છે કે, આ તપાસ ખુલ્લે ખારણે કરવામાં આવે તો સર્વ પ્રકારે સંભવે છે કે, તપાસનાં પરિણામો વધારે સારાં આવશે.

૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ એકનાર ફરીથી પોતાની દૃઢ પ્રતિતિની નોંધ લે છે કે, દેશનાં નાણાંની મુશ્કેલીમરી સ્થિતિ ભેટાં વર્તમાન વસ્તુ સ્થિતિનો એક જ ઉપાય એ છે કે, લશ્કરી નોકરીઓ અને ખીજ લશ્કરી ખર્ચમાં, “હોમ ચાર્જસ” માં અને દિવાની રાજ્યતંત્રના ખર્ચમાં કાપફૂંફ કરવી; અને તેને જોઈને સંતોષ ઉપજે છે કે, હિન્દની નાણાંની મુશ્કેલી વધારે

બલવાન કારણ હુડીયામણની સ્થિતિ નહિ પરન્તુ લશ્કરી ખર્ચમાં થયેલો વધારો છે, એવા હિન્દી પાર્લામેન્ટરી કમિટીના અભિપ્રાયને ઇંગ્લાંડના પ્રવીણ અભિપ્રાયે અનુમોદન આપ્યું છે.

૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પાર્લામેન્ટે ગવર્નેન્ટ ઓફ ઇડીઆ એક્ટની (હિન્દી સરકારનો કાયદો) ૫૬ મી કલમ ન્યારે પસાર કરી ત્યારે તેના ખ્યાલમાં નહિ આવેલા પ્રદેશોમાં હિન્દી ખરી સરહદની પેલી મેર વાયવ્ય અને ઇશાન કોણમાં બ્રિટિશ સત્તાનો ઘણો વિસ્તાર થયો છે, તે જોતાં કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, હિન્દી સરહદની પેલી મેર હિન્દનાં મહેસુલ અને લશ્કર વાપરવામાં આવે, તેની પૂર્વે પાર્લામેન્ટની મંજૂરીની આવશ્યકતા છે, એટલું જ નહિ પરન્તુ હિન્દના હિતની ખાતર અત્યંત આવશ્યક છે કે, એવી સર્વ ચઠાઇઓનો ખર્ચ ઇંગ્લાંડ અને હિન્દની વચ્ચે વહેંચાવો જોઈએ. આવી કોઇ વધારાની બાંહેધરી (ગેરન્ટી) વિના, આગળ વધવાની લશ્કરી નીતિથી હિન્દની નાણાં સ્થિતિમાં મોટો ગુંચવાડો થઇ જશે.

કાયદા વિષયક.

૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ન્યાયના વહીવટમાં ન્યાયી અને કારોબારી ખાતાં ભૂકાં પાડવાને વ્યાવહારિક પગલાં ભરવાની હિન્દી સરકારને અને હિન્દી પ્રધાનને આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી વિનંતિ કરે છે.

૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ દેશમાં જ્યુરી સમક્ષ કામ ચલાવવાના વિષયમાં નિત્ય નિત્ય ફેરફારો કરવામાં આવે છે, અને ખીજ ફેરફારો થશે એવી ધાસ્તી રાજવામાં આવે છે, તે તરફ આ કોંગ્રેસ ભય દર્શાવે છે, અને એવા કોઇ પણ ફેરફારને માટે બ્રિટિશ હિન્દની વસ્તીના કોઇ પણ ભાગે માગણી કરી નથી તે જોતાં વિશ્વાસ રાખે છે કે, એ વિષય પરત્વે વડી ધારાસભાના સમક્ષ હમણાં જે ખરડો છે તે સંબંધે આગળ પગલાં ભરવામાં નહિ આવે; અને પૂર્વગામી કોંગ્રેસોએ કરેલા ઠરાવોનું સમર્થન કરીને આ કોંગ્રેસ વળી વિશ્વાસ રાખે છે કે, જ્યુરી સમક્ષ કામ ચલાવવાની પદ્ધતિ હમણાં જે જલ્લાઓમાં અને જે ગુન્ડાઓને લાગુ પડતી નથી ત્યાં લાગુ

પાડવામાં આવશે, અને તેમના ચુકાદા છેવટના ગણવામાં આવશે.

છાપખાનાંનું દમન.

૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, બ્રિટિશ વહીવટ હેઠળનાં દેશી રાજ્યોના પ્રદેશમાં છાપખાનાંને મોંઢે હુચો મારનાર હુકમ હિન્દી સરકારે વિદેશીય ખાતામાં ૧૮૯૧ ની ૨૫ મી જીને કર્યો છે, તે અવળો, નિર્નકુશ અને હાનિકર છે અને સાચા સુત્સદ્વીપણાથી અને પ્રજાની સ્વતંત્રતાથી વિરુદ્ધ છે, એવો પોતાનો અભિપ્રાય હોવાથી આ કોંગ્રેસ અત્યંત માનપૂર્વક તેના સામે પોતાનો અણગમો ભાર દઇને દર્શાવે છે, અને વિના વિલંબ તેને રદ કરવાની વિનંતિ કરે છે.

જાહેર નોકરી.

૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પહેલાંની કોંગ્રેસોની સાથે સંમત થઇને પોતાનો જંગ શોક એકવાર ફરીથી દર્શાવે છે કે, જાહેર નોકરીના કમીશનના પરિશ્રમેથી આ દેશની પ્રજાને વ્યાવહારિક રીતે કાંઇ પણ લાભ થયો નથી, અને પોતાની પ્રતિતિ દર્શાવે છે કે, હિન્દમાં અને ઇંગ્લાંડમાં હિન્દી સીવીલ સર્વિસીસને માટેની હરીફાઇની પરીક્ષાઓ એક સાથે લેવાની તરફેણમાં દિવાને આમના ૧૮૯૩ ના ઠરાવનો અમલ કરવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી એ પ્રશ્નનું સંતોષકારક સમાધાન શક્ય નથી.

દક્ષિણ આફ્રીકા.

૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, દક્ષિણ આફ્રીકામાં રહેવા ગયેલા હિન્દીઓના હકકો છીનવી લેવાના પ્રયત્ન સામે પોતાના અત્યંત ગંભીર અણગમ્યાની નોંધ લેવાનું આ કોંગ્રેસ આવશ્યક ધારે છે, અને તે અંતઃકરણપૂર્વક આશા રાખે છે કે, ન્યારે ન્યારે જનમથી બ્રિટિશ પ્રજાનાં હિતોને હાનિ પહોંચે છે ત્યારે ત્યારે બ્રિટિશ સરકાર અને હિન્દી સરકાર હંમેશાં તેમનું રક્ષણ કરવાને જે જીત્સાથી બહાર આવે છે તેજ જીત્સાથી આ હિન્દીઓનાં હિતોનું રક્ષણ કરવાને તેઓ બહાર આવશે.

જમાખંદી.

૧૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ખેડૂતોનું

કરજ મટાડવાના ઉપાય તરીકે જમીનનો નીકાલ કરવાના ખાનગી હક્કને કાયદાથી સંકુચિત કરવાની કોઈપણ દરખાસ્ત અત્યંત અવગણ્ય પગલું ગણાશે અને તેનાં અંતિમ પરિણામો એ આવશે કે, સુધારો અટકશે એટલું જ નહિ, પરંતુ ખેડૂતોની સ્થિતિ હજી વધારે માડી બનશે. ખેડૂત વર્ગોનું કરજદારપણું કેટલેક અંશે તેમના અજ્ઞાનને આભારી છે, અને હિન્દના ઘણા ભાગોમાં ખેતીવાડીની હામાટાળ સ્થિતિની બહુ ઓછી ગણના કરનાર સુકરર મહેસુલી આંદોલનો લાગુ પાડવાની અતિ દોર પદ્ધતિને કેટલેક અંશે આભારી છે; અને સામાન્ય કેળવણીના પ્રસારમાં અને દેશના જે ભાગોમાં કાયમની જમાખંધી નથી ત્યાં મહેસુલની વર્તમાન પદ્ધતિની દોરતા ઓછી કરવામાં તેનો ખરો ઉપાય રોષાવો લેઈએ.

૧૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ ચોતાની દૃઢ પ્રતીતિ દર્શાવે છે કે, થોડા સમયને માટે જમાખંધી સુકરર થયેલી હોય એવા જ-લ્લાઓમાં જમીનની આંદોલની હમણાં છે તેના કરતાં વધારે સ્થિર થાય એ દેશના હિતને માટે અત્યંત આવશ્યક છે, અને કાયમની જમાખંધી વાળી જગીરોમાં ખેડૂતોના હિતની ખાતર ખાનગી જમીનદારોના હક્કો પર સરકારે જે અંકુશો સુકવા આવશ્યક ધાર્યો છે, તેવા અંકુશો વધારાના અથવા આંદોલનો ચોતાના કાર્યપર સરકાર સુકશે

ધારાસભામાં પૂછાતા પ્રશ્નો.

૧૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ સંતોષપૂર્વક નોંધ લે છે કે, ધારાસભાઓના ખાનગી-અધિકારી સભ્યોને આપવામાં આવેલા પ્રશ્નો પૂછવાના હક્કનો એકંદર રીતે વિવેક પૂર્વક ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે, જેથી અહીંના તેમજ ઇંગ્લાંડના અધિકારીઓએ તે વિષે પ્રશંસા કરી છે; અને પ્રશ્નો પૂછનાર સભ્યોને તે પ્રશ્નોનાં દારણો સમજાવનાર હુંક સમજાવી તે પ્રશ્નોની પૂર્વે સુકવા દેવામાં આવે તો તેમની વ્યાવહારિક ઉપયોગિતામાં ઘણા વધારો થશે. એવા આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય હોનાથી તે આગ્રહ કરે છે કે, એવી સમજાવીઓ આપવાનો હક્ક આપવામાં આવવો લેઈએ.

મેડીકલ સર્જીસ.

૧૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે:—

(ક) કે, આ કોંગ્રેસને લેઈને સંતોષ ઉપજે છે કે, દેશની સ્થિતિ અને લશ્કરી મેડીકલ સર્જીસની સ્થિતિના સંબંધમાં સુધારાની અગત્ય અને સુધારાના માર્ગ વિષેના તેના અભિપ્રાયો સાથે લાગવગ ધરાવતાં મેડીકલ અને લશ્કરી મંડળો એકમત યતાં જાય છે, અને જાહેર પ્રતિના મેડીકલ સાયન્સ અને મેડીકલ ધંધાના હિતની ખાતર તેમજ આર્થિક વલીવટના હિતની ખાતર આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી કહે છે કે, (૧) ફક્ત એક જ લશ્કરી મેડીકલ સર્જીસ હોવી લેઈએ, તેની જે શાખાઓ હોવી લેઈએ-એક યુરોપીય લરર માટે, બીજી દેશી સૈનિક માટે, અને તેમનો વલીવટ એક સરખી રીતે થવા લેઈએ; (૨) દેશની સીવીલ મેડીકલ સર્જીસની પુનઃ રચના કરીને તેને અલગ અને સ્વતંત્ર મેડીકલ સર્જીસ બનાવવી લેઈએ, તેના વર્તમાન લશ્કરી સંબંધમાંથી તેને સંપૂર્ણ રીતે મુક્ત કરવી લેઈએ, અને બીજી ચીજો એકસરખી હોય તો દેશની યુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવાનું યોગ્ય વક્ષણ રાખીને હિન્દના અને અન્ય જગ્યાઓના મેડીસીન (ઓપ્થ) ના ધંધામાંથી માણસોની ભરતી કરવી લેઈએ.

(ખ) કે, આ કોંગ્રેસ વિશેષ કહે છે કે, લાંબા સમયની વિષમતાઓ અને પરિણમતી ક્યારેકો દર કરવાને માટે સીવીલ એસીસ્ટન્ટ સર્જનો અને હોસ્પીટલ એસીસ્ટન્ટોના દરમ્યાન અને દાવાઓની સંપૂર્ણ અને ખુલ્લી તપાસ થવી લેઈએ; અને કોંગ્રેસને લેઈને આનંદ ઉપજે છે કે, રસાયણી પૃથક્કરણ દરનારોના ખાતાના પુનઃ બંધરણની નવીન યોજનામાં મદદનીશ રસાયણી પૃથક્કરણ દરનારોના વારંવાર ક્યુલ કરવામાં આવેલા દાવા તરફ દેખીતી રીતે સરકારે કુલંદા ક્યુલ છે.

કાયદાનો ધંધો કરનારાઓ.

૧૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, અસીલો જાળનાર વજાલોને દાખી દેવા માટે સરકાર કોઈ વિશુદ્ધ પ્રયત્ન કરે તે તરફ સંપૂર્ણ દીક્ષાઓ

ખતાવવા છતાં, વહી ધારાસભામાં હાથદાનો થયો હતારાઓનો હાથદો સુધારવાના ખંડામાં જે હલમોની રૂપે હાથદાનો થયો હતારાઓને પાણીચું આપવાની સત્તા રીસ્ટ્રીક્ટ નહોતે અને રેવન્યુ હમી-શનરોને અપારો તે તરફ અને તે હાથદાની હેઠળ આવી નતા મુદ્દમાઓમાં પોતાનું નિરપરાધી-પણું સાબીત કરવાનો સવળો ખોલે તેમની પર નાખવામાં આવ્યો છે તે હલમો તરફ આ કોંગ્રેસ ગંભીર લયની દૃષ્ટિથી લુએ છે; અને કોઈપણ રીતે હાથદાખાજ અસીલો જોળનારાઓને દાખી દેવામાં સહાય આપ્યા વિના તેમજ ન્યાયને આગળ વધાર્યા વિના તે ખંડાની હલમો ધારા-શાસ્ત્રીઓની સ્વતંત્રતા પર માઠી અસર હરે તેવી છે, અને નહેર પ્રજાની દૃષ્ટિએ હાથદાનો થયો હતારાઓની સ્થિતિ હલકી પાડે તેવી છે, તેથી આગ્રહ હરે છે કે, તે પડતો મુદ્દો નેકજે.

પ્રતિનિધિત્વ.

૧૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, મધ્ય પ્રતિ-તરફથી વહી ધારાસભામાં એક સભ્યની નીમ-ણુંક કરવાને માટે સ્થાનિક સંસ્થાઓને સલામજો કરવાનું ક્યા વિના હિન્દી સરકારે એવી નીમણુંક કરવામાં જે અવળી નાતિ ગણેલી હરી છે તેની સામે આ કોંગ્રેસ પોતાનો અણુગમે સાર દહને નહેર-હરે છે, અને અંતઃકરણપૂર્વક આશા રાખે છે કે, સરકાર બંગાલ, મદ્રાસ, મુંબઈ અને વાયવ્ય પ્રતિને જેવું પ્રતિનિધિત્વ આપ્યું છે તેવુંજ પ્રતિનિધિત્વ મધ્યપ્રતિને આપવાને માટે સરકાર રીધ્ર પગલાં સરવાની કૃપા કરશે.

હુડીઆમણનો બદલો.

૧૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સરકારના વસવાટ હરીને નહિ રહેતા યુરોપીય અને યુર-છીઅન મોદ્દોને હુડીઆમણના બદલાવું લથ્થું આપવા સામે હલ્લા બે વર્ષનો પોતાનો અણુ-ગમે આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી દર્શાવે છે. કેમકે તેથી દોઢ હરોડી વધારે રૂપીઆનો વાર્ષિક ખર્ચ હમણાં થાય છે.

ત્રીજા વર્ગના ઉતાડ્ડો.

૧૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ત્રીજા વર્ગના આગનારીતા ઉતાડ્ડો પાસેથી આગના-

રીતી આવકનો મોદ્દોનાં મોટા ભાગ મળે છે. તેમની કૃપા, જે વિષય પરના પોતાના તાજા ઠરાવોમાં સ્વીકારવા મળે હિન્દી સરકારને આ કોંગ્રેસ હપકાર માને છે, પરંતુ પોતાની આશા દર્શાવવા હજુ-કે, તે કૃપાનો નવલી-દાદ મળે એવાં અસરકારક પગલાં સરકાર કરશે.

નગરોનો વહીવટ.

૧૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ-કોંગ્રેસનો અલપ્રાય છે કે, સિત્ત સિત્ત પ્રાંતિક સરકારોએ ઘરેલા નિયમો હેઠળ નગર ખાતાનું હાથ દેશના ગામોના રહેવાસીઓને નગર ખાતાના ઉતરતા દરજ્જાના અમલદારોના વિવિધ પ્રકારના સંતાપ અને લુલ્મને તાબે કરીને તેમની પર માઠી અસર હરે છે, તેથી સમય દેશમાં-ધરે અસતેષિ ક્યાં-જો છે. ૧૮૯૪ ના ઠરાવમાં નહેર ક્યાં પ્રમાણે નગર સંરક્ષણના હેતુએ વધારેમાં વધારે આવક-મેળવવાના નથી, પરંતુ મુખ્યત્વે બિહુત વર્ગોનું અને તેમનો દોર ઠાંચું હિત કરવાને ખાંતર નગરોનું સંરક્ષણ કરવાના છે. વર્તમાન નિયમો પહેલાં વિચાર કરતાં ખીજને ગાણુક્યાન આપે છે, અને એ હાનિ સુધારવાને માટે કોંગ્રેસના અસિપ્રાય અનુસાર નિયમોમાં સુધારો કરવાની શીધ્ર આવશ્યકતા હપસ્થિત થઈ છે.

કોંગ્રેસનો આહાર.

૧૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, મીડા પરનો વેરો ઘટાડવાની નવલી તક લેવાના હિન્દી પ્રધાને ગયા સપ્ટેમ્બરમાં આપેલા વચનને માટે આ કોંગ્રેસ તેમનો હપકાર માને છે. અને પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે સંમત થકને, મીડા પરના વેરોના હાલના દરથી દેશના ગરીબમાં ગરીબ વર્ગોને મોટી હારમારી વેકરી પર છે તેની મોંઘ લે છે. એ હારમારીને હીધે એ વેરો ૧૮૮૮ ની સપાટી પર આણી મુકવાની પ્રથમ તક લેવાની ફરજ સરકારને માથે આવી પડી છે.

૨૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ચાલુ વર્ષમાં સર હબલ્ડ. વેરરબન અને બ્રિટિશ કોંગ્રેસ દમિટીના અન્ય સભ્યોએ હિન્દી હરેલી મેવાઓ માટે આ કોંગ્રેસ આ ઠરાવથી અત્યંત દૃઢજા પૂર્વક તેમનો આહાર માને છે.

કેળવણી.

૨૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો મજબૂત અભિપ્રાય છે કે, દેશની કેળવણીની વર્તમાન પરિસ્થિતિમાં ઉચ્ચતર કેળવણીને માટે સરકારી ગ્રાન્ટો કોઈ પણ રીતે પાછી એવી સેવામાં આવે અથવા રાજ્ય તરફથી પૂરેપૂરી અથવા થોડી ઘણી મદદ મળતી હોય એવી કેળવણીની સંસ્થાઓમાં ફી વધારવામાં આવે એ અનુચિત છે, અને પૂર્વગામી કોંગ્રેસો સાથે સંમત થઈને કેળવણીની સર્વ શાખાઓ પાછળ જાહેર ખર્ચ વધારવાનું મહેત્વ અને પારિભાષિક શાખાઓ અને કોલેજો સ્થાપવાની આવશ્યકતા અત્યંત ભાર દઈને દર્શાવે છે.

એકસાઇઝ વેરો.

૨૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, “લીસ” ની નીચેના હિન્દી સુતરને એકસાઇઝ વેરોમાંથી મુક્ત કરવા વિષે લેકેશાયરના કાપડ બનાવનારાઓએ લીધેલો વાંધો પાયાદાર નથી, અને વિશ્વાસ રાખે છે કે, મહેસુલને માટે આયાત વેરો નાખવાની પોતાની રાજ્યનીતિમાં હિન્દી સરકાર મજબૂત રહેશે, કેમકે એવો વેરો નાખવાથી નિર્બંધ વ્યાપારના સિદ્ધાંતોનું કોઈપણ રીતે ખંડન થતું નથી.

પહેલાંના ઠરાવોનું સમર્થન.

૨૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે સંમત થઈને મજબૂત પક્ષ કરે છે કે: [પહેલાંનો (૬) ૧૯ માં આવી જાય છે; પહેલાંના (૫), (૩), (૪) ની પુનઃ રચિત કરવામાં આવે છે તે (૬), (૫),

(૩) અને (૪); પહેલાંનો (૫) કાઢી નાખવામાં આવે છે; પહેલાંના (૬), (૪), (૩), (૨), હવે (૪) (૩) (૬) (૪) અને (૫) પહેલાંના (૬) અને (૩) કાઢી નાખવામાં આવે છે; અને છેવટે, એક નવી બાબત ઉમેરવામાં આવે છે:]

(૪) જમીનના માલિકોના અને જમીનમાં નાણાં રોકનારાઓના હક્કો સુરક્ષિત અને એવા અમુક સ્પષ્ટ સિદ્ધાંતોથી પાણી-વેરો નિયમિત કરવો.

કોંગ્રેસનું કાર્ય.

૨૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, બ્રિટિશ કમિટી અને કોંગ્રેસના વર્તમાન પત્ર “ ઇડીઆ ” ના અને સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરીની ઓફીસના ખર્ચને માટે રૂ. ૬૦,૦૦૦ ની રકમ કાઢી આપવામાં આવે છે, અને હમણાં અથવા હવે પછી, કમિટિમાં ઠરાવો પ્રમાણે નૂઠાં નૂઠાં મંડળોએ ૧૮૯૬ ના વર્ષને માટે ફાળો આપવો.

સામાન્ય.

૨૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ મી. એ. ઓ. લુખ, સી. બી. ની આવતા વર્ષને માટે પોતાના જનરલ સેક્રેટરી તરીકે ફરીથી નીમણુંક કરે છે, અને રા. ડી. ઇ. વાચ્છાને પોતાના સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરી તરીકે નીમે છે.

૨૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, બારમી કોંગ્રેસ ૧૮૯૬ ના નાતાલના દિવસ પછી હવે પછી ઠરાવવામાં આવે તે દિવસે કલકત્તામાં મળશે.

બારમું પ્રકરણ.

બારમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

બારમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ ભરવાને માટે કલકત્તા પસંદ કરવામાં આવ્યું હતું, અને તેની ચાર દિવસની બેઠકનો પ્રારંભ ૧૮૯૬ ની ૨૮ મી ડીસેમ્બરે થયો. પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા ૭૬૦ હતી, તેમાં અગ્રસ્થાન અલગત ને ઇલાકામાં કોંગ્રેસ મળી હતી તે ઇલાકાએ લીધું હતું. પ્રતિનિધિઓ નીચે પ્રમાણે હતા:

બંગાળ	૬૦૫
વાયવ્ય પ્રાંતો અને અગ્રેધ્યા	૬૦
પંજાબ	૭
મધ્યપ્રાંતો, વરાહ, સીકંદ્રાબાદ અને રજપુતાના	૩૧
સુંબાઈ	૫૨
મદ્રાસ	૨૮
લંડન	૧

૭૮૪

ગી. રહીમતલા મહમદ સયાની.
બારમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

કોંગ્રેસને ડૉ. રાશ બિહારી થાપે આવકાર આપ્યો, કેમકે સ્વાગત સભાના પ્રમુખ સર

રોમેશચંદ્ર મિત્ર દુર્ભાગ્યે એટલા બધા માંદા હતા કે, તે હાજર થઈ શક્યા નહિ. તથાપિ સર રોમેશો તૈયાર કરેલું ભાષણ ડૉ. રાશ બિહારીએ વાંચ્યું, જેના પ્રારંભમાં એવી માન્યતા દર્શાવાયલી હતી કે, આપણા કાર્યમાં સર્વ પ્રકારની મુશ્કેલીઓ હોવા છતાં “ બ્રિટિશ ઔદાર્યથી નવચેતન પામેલી બ્રિટિશ ન્યાયવૃત્તિ ” થી આપણને નિઃશંક વિજય પ્રાપ્ત થશે. સરકારની મુશ્કેલીઓ હંમેશાં મોટી હોય છે; જ્યારે આધીન પ્રજા કરતાં સિન્ન રીતભાત અને રીવાજોવાળા, સિન્ન

ભાવનાઓ અને લાગણીઓવાળા પરદેશીઓની સરકાર હોય છે, ત્યારે તે મુશ્કેલીઓ કેટલી બધી વધારે મોટી હોય છે? તેથી જ કોંગ્રેસની આવશ્યકતા છે. જે સરકારને હિન્દની લાગણીઓ બતાવી આપે છે: “ આપણે સરકારને સહાય આપીએ છીએ, પરંતુ ધમકી આપતા નથી. ” આપણે ચોતે આપણા વિચારો જાણીએ તેના કરતાં

વધારે સારી રીતે જાણવાનો હાવો કરનાર રાજ્યકર્તા મંડળના ધણાઓનાં શત્રુતા અને વહેમને માટે વક્તાએ શોદ દર્શાવ્યો. કોંગ્રેસ જનસમૂહોની પ્રતિનિધિ નથી, એ કહેવા કથન વિષે કહેવાતું કે, “ સરકારની નોકરીમાં રહેલો રાજ્યવહીવટ કરનાર એક પરદેશી જનસમૂહોની આવશ્યકતાઓ તેમના કેળવાયલા દેશબંધુઓ કરતાં વધારે સારી રીતે જાણે છે. ” સર્વ યુગોમાં

સત્ય વાત એ છે કે, “ જો મનુરી કરે છે તેમની પર જો વિચાર કરે છે તેમણે રાજ્ય કરવું જોઈએ, ” અને શું એમ “ માની શકાશે કે, વસ્તુ સ્થિતિનો આ સ્વાભાવિક ક્રમ આ હતભાગી દેશમાં સત્ય નહિ નીવડે ? ” જનસમૂહો પાશ્ચાત્ય રીતિઓથી અપરિચિત છે, અને કેવળ કેળવાયલા હિન્દીઓ જ તે તેમને સમજાવી શકે એમ છે. કોઈ પણ પરદેશી જન “ પ્રજાના આંતરિક જીવનને સ્પર્શ કરી શકે નહિ. ” સમય મુશ્કેલી ભર્યો છે; દેશ દુષ્કાળથી પીડાય છે; જેને પેગ

હોવામાં આવે છે, તેણે કલકત્તામાં દેખાવ દીધો છે. દુષ્કાળનું દુઃખ વારંવાર આવ્યા કરે છે, અને એવો વિચાર ફેલાઈ ગયલો છે કે, “ભારે વેરાઓથી અને કાયમની જમાણાની ન થઈ હોય એવા જીલ્લાઓમાં રહેસુલની ભારે માગણીથી દેશ વધારે ને વધારે ગરીબ બનતો જાય છે.” બાબુ મન મોહન ઘોષના મૃત્યુને માટે શોક દર્શાવવામાં આવ્યો હતો અને પહેલાંના કેાઈ પણ રાજ્યની મુદત કરતાં મહારાણીના રાજ્યની મુદત હમણાં વધી હતી, તેમની પ્રશંસાના થોડાક શબ્દો પૂર્વક વ્યાખ્યાનની સમાપ્તિ થઈ.

પછી માન. પંડિત બિશંભરનાથે પ્રમુખસ્થાનને માટે માન. રા. મહમ્મદ રહીમખાન સાચાણીની દરખાસ્ત મૂકી, માન. રાવ બહાદુર પી. આનંદ ચાકુએ તેને આનુમોદન આપ્યું, અને કલકત્તા પૂર્વક તેમની ચુંટણી કરવામાં આવી.

પ્રમુખે કોંગ્રેસની ઉત્પત્તિનું કારણ એ હતું કે, કેળવાયેલા હિન્દીઓમાં એવો એકમત છે કે, દેશની રાજકીય સ્થિતિમાં મોટા સુધારા કરવાની આવશ્યકતા છે, અને ગંભીર ફરિયાદો દૂર કરવાની છે, હકની ઉણપો પૂરવાની છે:

“સુખદર સુધારાની આપણને તીવ્ર ઇચ્છા થાય છે, અને આપણી રાજકીય સ્થિતિને આપણે અવનતિ કારણ લેખીએ છીએ તેની છુટ્ટી સ્પષ્ટાકિતપૂર્વક આપણે અર્થ કરીએ છીએ. આપણે જોને રાજકીય શુદ્ધામગીરી હતીએ છીએ તેની સામે આપણી બુદ્ધિની પ્રાપ્તિઓ અથડાય છે; રાજકીય હક્કોની ઉણપો સામે આપણા કેળવાયેલા વિચારો ખંડ હોય છે; અને જે ગ્રેયસ્કર બ્રિટિશ અમલની આપણે હમ્ય કદર બુઝીએ છીએ તેની હેઠળ નાગરિકતાનું હમ્યતર રાષ્ટ્રીય આદર્શ મેળવવાને આપણાં હૃદયો અલિલાપા રાખે છે. સર્વ સાચા દીક્ષા અને ન્યાય પ્રેમી અંગ્રેજોએ આદર્શને હક્કેબન અને પોપણ આપણું લેઈએ, અને તે આપણને અત્યંત પ્રિય છે.”

પછી તેમણે કોંગ્રેસ આગેવાનોનાં કથનોનું પ્રયત્નકરણ હતું; ચર્ચાયેલા વિષયોની નોંધ લીધી, અને બતાવી આપ્યું કે, ૧૮૫૩ ના કાયદા પછીથી હંફાડે હિન્દમાં કેળવણીને પોપણ આપવાની

દરેક દબલ કરી હતી, સ્વતંત્ર સંસ્થાઓ આપવાનાં વચનો સાબીત કરવારા ઉતારા ટાંક્યા, અને તેથી “જો હિન્દની પ્રત્ન પોતાની ભત પ્રતિ વફાદાર રહેશે તે.” કોંગ્રેસને અવરજ વિજય મળશે.

“વસ્તુતઃ આ અંગ્રેજ પ્રત્ન કરતાં વધારે પ્રમાણિક અથવા બલવાન પ્રત્ન પૃથ્વીપર અસ્તિત્વમાં નથી; અને આપણી માગણીઓ અંતે સંતોષવામાં આવશે તેને માટે કાંઈપણ સંદેહ હોવો લેઈએ નહિ, કેમકે એક તરફથી એવી માગણીઓને પાયો સાદી બુદ્ધિ અને ન્યાય ઉપર રચાયેલો છે, અને બીજી તરફથી હંફાડની પ્રત્નની ભહેર દરેલી રાજનીતિ અને આપવામાં આવેલાં ગંભીર વચન પર રચાયેલો છે.”

ત્યારે પછી પ્રમુખે કોંગ્રેસના સંબંધમાં મુસલમાનોના અભિપ્રાયો વિષે વિચાર કર્યો, અને તેમના પાંધાઓના રહીઆ આપ્યા, અને પછી હિન્દની સ્થિતિનો, તેના ભારે કરોનો વિચાર કર્યો, હિન્દીઓ અને અંગ્રેજોના નાણા વિષયક વર્તન વચ્ચેના તફાવતોનો મુકાબલો કર્યો, અને સુપ્રસિદ્ધ અંગ્રેજોના ઘણા ફંદરા ટાંકીને હિન્દની ગરીબાઈ અને કરોનો ભારે બોલો, તેની સંપત્તિનો વિનાશકારક ચુસારો, ફેરફારની જરૂર, અને બ્રિટિશ રાજ્યના એક સૈદ્ધાંતો નાણાં વિષયક માઠાં પરિણામો દર્શાવ્યાં. પછી તેમણે દુષ્કાળનો પ્રશ્ન હાથમાં લીધો અને જમીનની રહેસુલ સેકરી આપવાની રીતનો તિરસ્કાર કર્યો; કેમકે તેથી રેલત પર માહી અસર થાય છે. ન્યાયે ચીને આપવામાં આવતી ત્યારે તેને પોતાને માટે અને તેના દુહાબને માટે તેની ખાસે જરૂરો ખોરાક રહેતો. તેમણે બતાવી આપ્યું કે, ખર્ચ વિષેના બાદશાહી દમીશન સમક્ષ આપવામાં આવતી બુખાની સ્વીકારાયેલી સ્થિતિને ન્યાયયુક્ત કરવે છે, પરન્તુ ફરિયાદ કરી કે ધારાસભાઓમાં અંદાજ પત્રોની ચર્ચાઓ કેવળ પદશાળાઓની વિવાદો સમાન છે; કેમકે તીવ્રમાં તીવ્ર રીમની પણ કાંઈ અસર થતી નથી.

અંતમાં તે વર્ષમાં કેટલાક કોંગ્રેસ વાદીઓનાં યયલોં મૃત્યુઓ વિષે અને આગામી તુલમાં મહારાણીના ૬૦ વર્ષના ઉત્સવ વિષે પ્રમુખે થોડાક શબ્દો કલા. ચુંડયા પ્રમાણે વિષય નિર્ણયક

હમિદી મંજુર કરવામાં આવી, અને કોંગ્રેસ મુવર્તી રહી.

પ્રથમ કરાવમાં મદારાખીને અભિનંદન આપવામાં આવ્યું હતું, અને તેમના દીર્ઘાયુષ્યની આશા દર્શાવવામાં આવી હતી. નાટોરના મદારાખીએ તે રજુ કર્યો, પ્રીન્સ ઐઝબગ-ઉદ્-દૌલાએ તેને અનુમોદન આપ્યું, સરદાર શ્રીમંત શ્રી વાસુદેવરાવ હરિહરે તેને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને તાળીઓની ગર્જના સહિત તે પસાર કરવામાં આવ્યો. પછી બીજા કરાવમાં સર વિલિયમ વેટરબર્ન અને બ્રિટિશ હમિદીનો આભાર માનવામાં આવ્યો, અને તેના પ્રતિનિધિ મી. રબલ્યુ. એસ. કેઇનને આવકાર આપવામાં આવ્યો. પ્રત્યુત્તરમાં મી. કેઇને ખર્ચના કમીશન અને ટિન્દના નાણા પ્રેક્ષણના પ્રશ્નો ચર્ચ્યા. ઇંગ્લાંડમાંનું કામ ટકાવી રાખવા માટે નાણાં આપવામાં વધારે નિયમિતતા અતાવવાનું તેણે કોંગ્રેસ સ્ટેન્ડિંગ હમિદીને કહ્યું.

ત્રીજો કરાવ ન્યાયી અને કારોબારી ફરતે લૂંટી પારવા વિષે હતો. મી. જે. પી. ગુડીન્ગ સી. એસ. એમણે તે કરાવ રજુ કર્યો, રા. એન. એન. થોર્પ તેને અનુમોદન આપ્યું, અન્ય ત્રણ વક્તાઓએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો. ચોથા કરાવમાં એક નવીન અને મહત્વનો પ્રશ્ન રજુ કરવામાં આવ્યો. પ્રાંતિક સરકારોને વધારે મોટી જકાતી જવાબદારી આપવાની અને પ્રત્યેક પ્રાંતિક સરકાર પાસેથી વડી સરકારે ફક્ત મુદ્દર કરાવેલી રકમ લેવાની દરખાસ્ત તે રજુ કરતાં હો. મા. બાલ ગંગાધર તિલકે કહ્યું કે, વડી સરકાર અને સ્થાનિક સરકારો વચ્ચેની વ્યવસ્થા દારૂગ્રામી પતિ અને પત્નીની વચ્ચેના જેવી છે. ન્યારે પેશા પતિએ પોતાની હઠાહ કેવોમાં સંઘળું હઠાવી દીધું ત્યારે તેણે પોતાની પત્નીએ જવાબદારી સર્વ પેશા તેની પાસેથી ગાળ્યા. આ પ્રશ્ન કોંગ્રેસ પ્રથમ હાથ ધરી હોવાથી, તેણે મુખ્ય સિદ્ધાંતને વળગી રહેલું જોઈએ અને પ્રાંતિક સરકારો પાસેથી નાણાં લેવાનો વડી સરકારનો અધિકાર મુદ્દર રકમ સુધી જ હોવો જોઈએ અને

ચોક્કસ અને ન્યાયપૂર્વક તે રકમ નક્કી કરાવી જોઈએ.

રાય યતીન્દ્રનાથ ચાવરીએ તેને અનુમોદન આપ્યું, અને પોતાના પ્રાંત બંગાલની હકીકત હતી. વડી સરકાર મુલુકનો મોટો ભાગ લે છે, પ્રત્યેક પાંચ વર્ષે સાવધાનીથી ચલાવેલા રાજ્યતંત્રે જવાબેલી પ્રાંતની રકમ તે લઈ લે છે, અને એ પ્રમાણે મદરવનાં ઉપયોગી બંદરે કાર્યો કરવાં તે અશક્ય બનાવે છે. રા. જી. પરમેશ્વરમ્ મીલ્કાધરે પદ્ધતિની હાડમારીઓ બાર દબને જણાવી, અને પંડિત મદન મોહન માલવીએ કહ્યું કે, વડી સરકારનાં કાર્યો કરતાં સારા પ્રાંતિક રાજ્યતંત્ર ઉપર પ્રવૃત્તિ પ્રગતિ અને સુખનો ધણો મોટો આધાર છે, અને વડી સરકારને માટે પ્રાંતિક સરકારોનું બહિષ્કાર આપવામાં આવે છે. જો વડી સરકાર પ્રાંતિક સરકારોનાં નાણાં લઈ લે તો તેની જોખમદારીઓ પણ તેણે ધારણ કરવી જોઈએ. તેમણે કહ્યું કે, મારા પોતાના પ્રાંતની સરકારને અને ખાસ કરીને કેળવણીને ઘણું વેહું પડ્યું છે. કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

આઠવી નવી માગણી કર્યા પછી, પાંચમા કરાવમાં એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવાની લૂંટી માગણી કોંગ્રેસે કરી, અને તે રજુ કરનાર રા. જી. સુબ્રમન્ય આચરને પણ તેને માટે નવી હલીલો મળી ગઈ નહિ. પ્રોફેસર ડી. જી. પાંચેએ તેને અનુમોદન આપ્યું, અને બીજા બે પ્રતિનિધિઓએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને પછી દર વર્ષની જેમ તે પસાર કરવામાં આવ્યો. હજી પણ ૧૯૧૫ માં, આ નવી સરખી માગણી સંતોષવામાં આવી નથી.

માન. રા. જી. એમ. જોડે ૬ ઠોા કરાવ રજુ કર્યો, જે કરાવ વક્તાના કહેવા પ્રમાણે તદ્દન નવીન હતો, કેમકે એન્યુકેશનલ સર્વિસની પુનઃ રચનાની યોજનામાં તે સર્વિસની ઉચી જગ્યાઓમાંથી હિન્દીઓનો બહિષ્કાર કરવાનો નવો અન્યાય હમણાંજ કરવામાં આવ્યો હતો, તેની સામે એ કરાવમાં આજુગમે દર્શાવવામાં આવ્યો હતો. આપણા પોતાના દેશમાં આપણને હિન્દીઓને હવેતર અને ભારે પગારની જગ્યાઓમાંથી પદ્ધતિસર દૂર રાખવામાં આવે,

અને નિયમિત રીતે એમ કરવામાં આવે, એનાથી તે આપણે ટેવાયલા ન હોઈએ તો એ વાત છક્ક કરી નાખે એવી છે. રા. ગોએ સકોપ પ્રશ્ન પૂછ્યો: શું હિન્દી પ્રગતિનો કોટો આગળ વધવાનો નથી, એટલું જ નહિ પરંતુ પાછો ખસેડવાનો છે? ભૂતકાળ કરતાં ભવિષ્ય વધારે ખરાબ બનશે?" આ યોજના પહેલ વહેલી હાથ ધરવામાં આવી હતી, તેમાં ઉચ્ચતર એન્યુકેશનલ સર્વીસના બે વિભાગો કરવામાં આવ્યા હતા. ઉચ્ચતર, હિન્દી એન્યુકેશનલ સર્વીસ, જેની નીમણુંકો ઇંગ્લાંડમાં થશે, અને ઉત્તરતી, પ્રાંતિક એન્યુકેશનલ સર્વીસ, જેની નીમણુંકો હિન્દમાં થશે. ૧૮૮૦ પૂર્વે બંગાળમાં ઉચ્ચતર સર્વીસમાં હિન્દીઓ અને યુરોપીયનો બંનેને સરખો પગાર મળતો હતો. બંને માસિક રૂ. ૫૦૦ થી શરૂઆત કરતા હતા. ૧૮૮૦ માં હિન્દીઓનો પગાર ઘટાડીને રૂ. ૩૩૩ કરવામાં આવ્યો, અને ૧૮૮૯ માં રૂ. ૨૫૦ કરવામાં આવ્યો, અને હિન્દીઓ અંગ્રેજ વિદ્યાપીઠ (યુનિવર્સિટી) માં એન્યુએટો થયા હોય તો પણ હવે હિન્દી ગમે તેટલી લાંબી સુદત નોકરી કરે તો પણ તેનો વધારેમાં વધારે પગાર રૂ. ૭૦૦ છે, જ્યારે ૧૦ વર્ષની નોકરી પણ અંગ્રેજને રૂ. ૧૦૦૦ મળે છે. આ વિષય જોદાને લીધે મહા વિદ્વાન હિન્દીઓ તે સર્વીસમાં દાખલ થવાની ના પાડે છે. નવીન યોજના પ્રમાણે અમુક કોલેજોના પ્રિન્સીપાલોની જગ્યાઓ અંગ્રેજોને માટે ખાસ રાખવામાં આવી છે, અને હિન્દીઓનો તે જગ્યાઓમાંથી પણ બહિષ્કાર કરવામાં આવ્યો છે. આ અવળી રાજનીતિને માટે નામદાર મહારાણીના મહોત્સવનું વર્ષ પસંદ કરવું જોઈતું ન હતું. બહિષ્કારની આ રાજનીતિ સામે અણગમે દર્શાવવાની અને તેની સામે લડત ચલાવવાની વક્તાએ કોંગ્રેસને વિદ્વંસિત કરી, અને ત્યારે "આ પ્રાચીન ભૂમિની પ્રભાતી ભાવમાં આ નવું દલક ચોંટાડવાનો અને હક્ક હીનવી લેવાનો આ પ્રયત્ન નિષ્ફળ જશે, અને તે નિષ્ફળ જવાને માટે લાયક છે."

માન. રાય ભદ્રાદુર પી. આનન્દ ચાહુએ કરાવને નિયમસર અનુમોદન આપ્યું, અને બીજા

પણ વક્તાઓના વિરોધ અનુમોદન પણ તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

જ્યુરી પદ્ધતિ વધારવા વિષે સાતમો કરાવ રા. હેમચન્દ્રરાયે રજૂ કરતાં, ઘણું ન્હાતું ભાષણ આપ્યું, જેમાં તેમણે સર સેસીલ બીડને ૧૮૬૭ માં આપેલો અભિપ્રાય ટાંક્યો કે, તે પદ્ધતિ સર્વત્ર સ્વીકારાવી જોઈએ, કેમકે તેથી "કચે-ઓને ચોક્કસ લાભ થશે," અને બહેર પ્રભાનો વિશ્વાસ વધારશે. તેને અનુમોદન આપતાં રા. આર. પી. કરડીકરે ફક્ત ચોડાક શબ્દો કહ્યા, અને કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

મીઠાના કર વિષે બીજા લાંબા સમયથી વ્યર્થ માગવામાં આવતો સુધારો આઠમા કરાવમાં રા. આર. ડી. નગરકરે રજૂ કર્યો, એમ. એસ. રામસ્વામી ગુપ્તાએ તેને અનુમોદન આપ્યું, અને પછી કોંગ્રેસ મૂલતવી રાખવામાં આવી.

દીલસોજના તારાથી ત્રીજા દિવસનો પ્રારંભ થયો, અને પછી રા. જી. પરમેશ્વરમ. પીલ્લાઈને નવમો કરાવ રજૂ કરવાનું કહેવામાં આવ્યું; દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિન્દીઓના છીનવી લેવામાં આવેલા હક્કો વિષે અણગમે દર્શાવવામાં આવ્યો હતો, અને તેમનું રક્ષણ કરવાની વિનંતિ નામદાર મહારાણીની સરકારને અને હિન્દી સરકારને કરવામાં આવી હતી. નાતાલમાં પસાર કરવામાં આવેલો બદનામી કાયદો ત્યાં ગયલા હિન્દીઓનું લખત પૂરું થાય ત્યારે તે નવેસરથી કરવાની તેમને ફરજ પાડે છે, અથવા તો પોતાની લગભગ અડધી કમાણી રાખ્યને આપી દેવાની ફરજ પાડે છે, તે વર્ણવ્યા પછી કુદરતી રીતે તેમણે સ્પષ્ટ અને કટુ ઉદ્દેશો કાઢ્યા. હિન્દી સરકારે આ "રાક્ષસી પગલું" કશુંક રાખ્યું છે, જેથી ઉદ્યોગી લોકોનો એક મોટો વર્ગ વંશ-પરંપરાના શુભામો જેવો બની જશે. હિન્દીઓની સ્થિતિ વિલક્ષણ છે.

"હિન્દમાં આપણને વડી ધારાસભાના સભ્યો બનવા દેવામાં આવે છે. ઇંગ્લાંડમાં પેલા મહાન મંડળ-દિવાને આમનાં દ્વાર પણ આપણે માટે ખુલ્લાં છે. પરંતુ દક્ષિણ આફ્રિકામાં પરવાના વિના આપણને મુસાફરી કરવા દેવામાં આવતી નથી, રાત્રીને સમયે આપણને આમ

તેમ દરવા દેવામાં આવતા નથી, અમુક સુન્દર જગ્યાઓ આપણને આપવામાં આવે છે, આગ-ગાડીઓમાં પહેલા અને બીજા વર્ગોમાં આપણને દાખલ થવા દેવામાં આવતા નથી, ટ્રામ ગાડીઓમાંથી આપણને હાંધી હાઢવામાં આવે છે, પગરસ્તાઓ પરથી આપણને ખસેડી નાખવામાં આવે છે, આપણને હોટેલોની બહાર રાખવામાં આવે છે, જાહેર રસ્તાઓનો આપણને લાલ લેવા દેવામાં આવતો નથી, આપણીપર ઘુંઢવામાં આવે છે, આપણી ચરશરીઓ કરવામાં આવે છે, આપણને શાપ આપવામાં આવે છે, આપણને ગાળો દેવામાં આવે છે, અને કોઈ પણ મનુષ્ય ધીરજથી ખમી ન શકે એવી અન્ય વિવિધ વાતો આપણને વીતાડવામાં આવે છે.”

વક્તાએ હાથું કે, સાદસ બતાવીને પોતાના દેશની બહાર દુનિયામાં જવાનું હિન્દીઓને દહેવામાં આવે છે, અને પરિણામ આતું આવે છે. “તે સરકાર આપણું સંરક્ષણ ન કરે તો અતિ બાળદાર બની ગયલા મહારાજ્યની વધી પટેલી વસ્તીને ખેડ અથવા દુષ્કાળનો દયાળુ હાથ ઉઠાવી ન લે ” ત્યાં સુધી બહેતર છે કે, આપણે અહીંયાં રહેલું.”

રા. વી. એન. આપ્તેએ અનુમોદન આપતાં હાથું કે, આપણને દહેવામાં આવે છે કે, સર્વ પતિત અને કચડાયેલી પ્રજાઓની હિન્નતિ કરવાનું કાર્ય ધંજાડનું છે. દક્ષિણ આફ્રિકા તરફ દૃષ્ટિ કરીને એમ કોણ દહેશે ? રા. આર. ડી. મ્હેતાએ અનુમોદન આપ્યું અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

દેશમાં ઠરાવમાં મેડીક્લ સર્વિસીસની ફર્યાદો કરવામાં આવી. ડૉ. નીલરતન સરકારે તે રજુ કર્યો. ડૉ. બહાદુરજીએ આગલી કોંગ્રેસમાં જે વાતો કહી હતી તે તેમણે ડૉ. ગોલાબચન્દ્ર ખેજ બર્ણે અને ડૉ. પી. સી. નન્દીએ કહી બતાવી. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

અગીઆરમો ઠરાવ “રજસીયા” હતો. રા. અક્ષીમહમ્મદ હીમજીએ તે રજુ કર્યો, અને ડૉ. નિબારણ્યદ્રદાસે તેને અનુમોદન આપ્યું. બીજા ચાર વક્તાઓએ અનુમોદન આપ્યા પછી તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

ત્યાર પછી બારમા ઠરાવ સાથે દુષ્કાળની ભયંકર સૂતિ કોંગ્રેસમાં દેખાઈ, અને તેને રજુ કરવાનું શોરૂપણું કાર્ય માન. બાણુ સુરેન્દ્રનાથ ખેનરજીએ પોતાને માથે લીધું. કોંગ્રેસે જે રાજ્યનીતિ સ્વીકારવાનું સરકારને હાથું હતું, તેનો સરકારે સ્વીકાર કર્યો હોત તો દુષ્કાળ પડત નહિ. વાયસરોય લૉર્ડ એલ્જને મધ્યપ્રાંતોની આબાદીની વાતો કરી હતી, પરન્તુ નજરે ભેનારાઓએ વર્ણવ્યા પ્રમાણે તે પ્રાંતોની સ્થિતિ કેવી છે ? ગયાં બે વર્ષોમાં મરણોનો દર એક સ્થળે ૨૫ થી વધીને ૬૭, અન્ય સ્થળે ૪૪ થી વધીને ૧૩૮ અને ત્રીજે સ્થળે ૩૬ થી વધીને ૧૪૦ થયો છે. તેનો વિચાર કરો. ચીફ કમીશનર હહે છે કે, દુષ્કાળો કશ્વર મોઢ્યે છે, પરન્તુ આપણા રાજ-કર્તાઓની ભૂલોને લીધે દુષ્કાળો પડે છે. વક્તાએ આંકડા આપીને સાબીત કર્યું કે, હમણાંના કરતાં અઢબરના કાળમાં હિન્દી મજ્જાનો સ્થિતિ ઘણી સારી હતી, અને હંદરત દુષ્કાળોદ્ધાર સરકારને પોતાનાં કાર્યો સુધારવાની ચેતવણી આપે છે.

ઠરાવને મા. રાયબહાદુર પી. આનન્દ ચાહુએ અનુમોદન આપ્યું, તેમણે પૂછ્યું કે, લૉર્ડ લીટનના દુષ્કાળ ફંડનું શું થયું ? એક ચોનાસું નિષ્ફળ જવાથી દેશ ભૂખે મરવા લાગ્યો છે. બીજા નવ વક્તાઓએ લાખણો આપ્યાં, તેમણે રાહદના કાર્યની વિગતો આપી, અને દુષ્કાળનાં કારણો નજીબાં; સુસારો, અતિ ભારે કરો, હરાક ખર્ચ, ઉદ્યોગોનો નાશ, જે અનેક અનિયો સામે કોંગ્રેસ સદા આજુગમે દર્શાવતી હતી.

તેરમો ઠરાવ દુષ્કાળો સાથે અતિશય ગાઢ સંબંધ ધરાવતી હિન્દની સામાન્ય ગરીબાઈ વિષે હતો; સાધારણ રીતે અર્ધ ભૂખમરો વેકનારા લોકોમાં જ્યારે પૂરેપૂરો ભૂખમરો આવે છે ત્યારે ઠંડવાની ગાલિ ઘણી જોઈ થઈ જાય છે. રા. આર. એન. મુલોવંદરે તે રજુ કરતાં કાયમની જનાબંદી, ખેડૂતો માટે ખેડો, આવક વેરાની જોડામાં જોઈ રકમ વધારવી, અને પારિસાધિક કેળવણી વિષે ધ્યાન ખેંચ્યું. લોકોની નિરાશાને લીધે ફાટી નીકળતા દંગાઓ બતાવીને રા. એન. એમ. સમર્થે ભય તરફ આંગળી કરી. દેશમાં અનાજની તંગી, લોકોની વધતી જતી ગરીબાઈ, અને

સરકારની ભૂલ ભરી રાજનીતિ પર તેમણે ભાર મુક્યો, એક સુધારો રજૂ કરવામાં આવ્યો, અને કોંગ્રેસ ભૂલતી રહી, પરંતુ ખીજે 'દિવસે તે પાછો ખેંચી લેવામાં આવ્યો, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

ચોથા દિવસનો પ્રારંભ થયો. ત્યારે હજી અગીઆર ઠરાવોનો નીકાલ કરવાનો હતો, પરંતુ છેવટની વાડો પરથી ધસી જવાની ટેવ ફસાયેલા કોંગ્રેસ વાહીને પડેલી છે. બાબુ કાલિચરણ ખેતરજીએ ચૌદમો ઠરાવ રજૂ કર્યો, તેમાં ખાસ કરીને શિક્ષણ આપનાર શારદા પીઠાની અને સામાન્યતઃ શારદા પીઠામાં સુધારા કરવાની માગણી કરવામાં આવી હતી તેમણે કહ્યું કે, શિક્ષણને માટે અથવા અભ્યાસને માટે એન્જ્યુએટ થયા પછી શારદા પીઠામાં સગવડો કરી આપવામાં આવતી નથી, અને 'હોમેયુ' કે પ્રોફેસર ને. સી. ખોજ અને ડૉ. રૉયે અગવડો વેઠ્યા છતાં અને આશાભંગ થયા છતાં વિનંતી મેળવ્યા છે. 'ઇન્ફોર્મેશન' ના કાયદાઓ આપણી શારદા પીઠની ખેડીઓ છે, અને તેઓ ને કરવા માગે તે કંપી શકતી નથી. સરકાર કહે છે કે, આ બાબત તાકીદની નથી; વક્તાએ તેને તાકીદની બતાવના કોંગ્રેસને પ્રાર્થના કરી.

રા. શિવરામ મહાદેવ પરાંખેએ અતિ સંક્ષેપમાં ઠરાવને અનુમોદન આપ્યું, પરંતુ એક સરસ મુદ્દો રજૂ કર્યો: 'આ કોંગ્રેસ શું છે? તે કેળવણીઓની કોંગ્રેસ છે. કેળવણી એ કોંગ્રેસનો આત્મા છે.' ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

ઇન્લેન્ડ એમીગ્રેશન કાયદો રદ કરવા વિષે બાબુ ભેગેન્દ્ર ચન્દ્ર ઘોષે પંદરમો ઠરાવ રજૂ કર્યો આસામના ચાહના બગીચાઓમાં મજૂરોનાં હુમ્મો વક્તાએ ભેંચ્યાં હતાં, અને કહ્યું કે, નારસી છુટવાને આગળોટામાંથી બ્રહ્મપુત્રા નદીમાં કૂદી પડતાં સ્ત્રી પુરુષોને તેમણે ભેંચ્યાં હતાં. ૧૮૮૬ માં આસામના ચીફ કમીશનરે કહ્યું હતું કે, "દર આવેલા અને અનારોગ્યકર પ્રદેશમાં બગીચાવાળાઓને ફેજદારી કાયદા વિના ચાલી શકે નહિ." તેથી એક કાયદો પસાર કરવામાં આવ્યો હતો, જેની રૂયે નામ નોંધાવ્યા પછી

જવાની ના પાડનાર અથવા નારસી છુટનાર અથવા દામ કરવાની ના પાડનારને ટેકની સન્ન થતી. ભરતી કરનારાઓ મજૂરોનાં નામો નોંધતા, કેટલીક વેળા તેમને કઠાવી જતા અને હંમેશાં ઠગતા. બગીચાઓમાં સ્ત્રીઓને તથા પુરુષોને બંનેને 'માર મારવામાં આવતો. તે કાયદાની હેઠળના 'મજૂરોમાં મરણનો દર તે કાયદાની હેઠળ ન હોય એવા મજૂરોને મરણના દર કરતાં બમણાથી પણ વધારે હતો. સારા પગારે મજૂર મેળવવામાં સુશીલિત નથી, અને કાયદા હેઠળના પગારો અત્યંત ઓછા છે.

બાબુ બિપિન ચંદ્ર પાલે અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, ખુણે ખોચરે આવેલી અને અનારોગ્યકર જગ્યાઓ શિવાય બીજી કોઈ જગ્યાઓને માટે કાયદાની જરૂર ન હતી, અને ત્યાં જવાની મજૂરોને કરજ પાડવાનો કાંઈને હક્ક નથી. બાબુ રજનીકાન્ત સરકારે આશ્ચર્ય દર્શાવ્યું કે, જે બ્રિટિશોએ ગુલામગીરીનો નાશ કર્યો, તે બ્રિટિશો ધારાપોથી પર આ કલંકિત કાયદો રહેવા દે છે, તેની કક્ષમો જંગલી છે, અને મજૂરોને એટલો બધો ભય લાગે છે કે, થોડા સમય પહેલાં એક માણસને એક ટોળીમાં આગગાડીને સ્ટેશને લઈ જવામાં આવતો હતો તે વેળા તેણે પોતાનું ગળું કાપી નાખ્યું. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

સોળમા ઠરાવમાં માગણી કરવામાં આવી હતી કે, મુંબાઈ અને મદ્રાસની સરકારોની કારોબારી સભાઓમાં બેને બદલે ત્રણ સભ્યો હોવા ભેઠએ. રા. જી. પરમેશ્વરમ્ પીલ્લાઈએ તે રજૂ કરતાં કહ્યું કે, જે સીવીલીયન સભ્યો સમક્ષ એક દીક્સોન ગવર્નરનું વારંવાર કાંઈ ચાલતું નથી. જે ત્રણ સભ્યો હોય અને ત્રીજો બીન સીવીલીયન હોય તો સીવીલીયન યુગલની સામે ગવર્નર અને બીન-સીવીલીયન મત આપે અને ગવર્નરના વધારાના મતથી નિર્ણય આવી જાય. રા. અલી મહમ્મદ ભીમજીએ ઠરાવને અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

રા. જી. સુબ્રમન્ય આયરે સત્તરમો ઠરાવ રજૂ કર્યો, તેમાં ટુંકી જમાબંદીઓની સરકારની રાજનીતિ સામે અણગમો દર્શાવવામાં આવ્યો હતો, અને માગણી કરી હતી કે, 'નવી જમાબંદી

ધતા પહેલાં કમમાં કમ ૬૦ વર્ષો પસાર થવાં જોઈએ. સરકારે વચન આપ્યું હતું કે, હાલમાં જમાખંદીઓ દરેક સ્થળે દાખલ કરવી જોઈએ, પરંતુ તે વચન પાળવામાં આવ્યું નથી. રા. જી. પી. ગુડરીને અનુમોદન આપતાં સેક્રેટરીએ કમીશનર તરીકે પોતાનો અનુભવ જણાવ્યો અને કહ્યું કે, વર્તમાન રાજ્યનીતિમાં વિશ્વાસનો ભંગ કરવામાં આવ્યો છે, અને આર્થિક દૃષ્ટિએ તેનો ખત્યાવ થઈ શકે એમ નથી. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

રા. એસ. પી. સિંહે અદારમો ઠરાવ રજૂ કર્યો અને કહ્યું કે, બ્રિટિશ સરકાર અને હિન્દી દેશી રાજ્યોને સંતોષકારક લાગે એવી જાહેર અદાલત સમક્ષ કામ ચલાવ્યા વિના કોઈપણ દેશી રાજ્યને પદબ્રજ કરવો ન જોઈએ. જુલમી રેસીડન્ટ સામે દેશીરાજ્યને કોઈ પણ સંરક્ષણ મળતું નથી. કામ ચલાવ્યા વિના તેને પદબ્રજ કરાય. તે દિવાને આમને અપીલ કરી શકે નહિ. એવી રીતે પદબ્રજ કરવાનાં કાર્યોથી અશાંતિ ઉત્પન્ન થાય છે અને તે રાજ્યીય દક્ષતા વિનાનાં હોય છે. રા. કેઇને અનુમોદન આપ્યું અને કહ્યું કે, ઝાલાવાડના મહારાજા રાણાને થોડા સમય પર પદબ્રજ કરવામાં આવ્યા તેનું એક જ કારણ મને માલૂમ પડી શક્યું છે તે એ કે, “ એક મગર અને કોમળ હૃદયના રાજા અને એક અત્યંત મૂર્ખ રેસીડન્ટ વચ્ચેની નાની સરખી તકરાર. ” એ પદબ્રજ કરવાનું કાર્ય ન્યાયી હતું કે કેમ તે વસ્તાથી કહેવાયું નહિ, કેમકે સત્ય હકીકત છુપાવવામાં આવી હતી.

ઝાગણીશમાં ઠરાવમાં માગણી કરવામાં આવી કે, વડી ધારાસભામાં મધ્યપ્રાંતોનો સભ્ય નીમાય છે તેને બદલે ચુંટાવો જોઈએ તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

અર્થ વિષેના શાહી કમીશન સમક્ષ જુબાની આપવાને રા. ડી. ઇ. વાચ્ઝાને મોઝલવામાં આવ્યા. તે વિષે વીસમાં ઠરાવમાં સંતોષ દર્શાવવામાં આવ્યો. મા. પંડિત બિશંભરનાથે તે રજૂ કર્યો, જેમણે રા. વાચ્ઝાને “ આપણાં હિન્દી કોસેટ ” હું ઉપનામ આપ્યું. ઠરાવને રા. જી.

કે. ગોખલેએ અનુમોદન આપ્યું. તેમણે કહ્યું કે, “ રા. વાચ્ઝા હંમણાનાં આ વર્ષોમાં જે ઝળકતું કાર્ય કરી રહ્યા છે તેમની પ્રશંસામાં હું મારો નમ્ર ફાળો આપવા ઇચ્છું છું. ” “ તેમની અજુટ શક્તિ, તેમના વ્યવસાયી કાર્ય, અને સર્વથી વધારે તેમનામાં સદા જોવામાં આવતી અડગ હીંમત, ” અને નાણાં વિષયક પ્રશ્નોના અનુપમ જ્ઞાનને માટે આતાઓનું સાનંદાશ્ચર્ય તેમણે જણાવ્યું. માન. રાજા રામપાલ સીધ અને મી. કેઇને પણ રા. વાચ્ઝાની મહાન શક્તિની સાક્ષી પૂરી.

બાપુ ડબલ્યુ. સી. બોનરજીએ એકવીસમાં ઠરાવમાં રા. દાદાસાહેબ નવરોજી પર કોંગ્રેસને આજી રહેલો વિશ્વાસ દર્શાવ્યો, અને આશા દર્શાવી કે, દિવાને આમમાં તેમને ફરીથી ચુંટી કાઢવામાં આવશે; ઠરાવને અનુમોદન આપવામાં આવ્યું અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

ત્યારપછી છેલ્લા ઠરાવો આવ્યા, જેમાં બ્રિટિશ કમિટીને રૂ. ૬૦,૦૦૦ આપવામાં આવ્યા, મી. એ. એ. હુમ અને રા. ડી. ઇ. વાચ્ઝાને જનરલ અને સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરી ફરીથી નીમવામાં આવ્યા, અને તેરમી કોંગ્રેસને માટે અમરાવતી નક્કી કરવામાં આવ્યું.

પ્રમુખનો લાગણીપૂર્વક આભાર માન્યા પછી, પ્રમુખના મુસલમાન પ્રશંસકોએ સોનાના ઘડીઆળ અને છેડાની ભેટ આપી. પછીથી પ્રમુખે જવાબ આપ્યો.

આ પ્રમાણે ૧૮૯૬ ની બારમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની પૂર્ણાહુતિ થઈ.

ઠરાવો.

મહારાણી.

૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, નામદાર દુપાવંત મહારાણીના રાજ્યને સાઠમું વર્ષ થયું છે, મહારાજ્યના ઇતિહાસમાં તે રાજ્ય લાંબામાં લાંબું અને અત્યંત હિતકર થયું છે, અને તે રાજ્યમાં મનુષ્યનાં સુખ અને સંસ્કૃતિમાં અત્યંત મહત્ત્વની પ્રગતિ થઈ છે, તેમને આ કોંગ્રેસ પોતાનાં નમ્ર અભિનંદનો આપવા ઇચ્છે છે. કોંગ્રેસ આશા દર્શાવે છે કે, પોતાની પ્રજા પર રાજ્ય ચલાવવાને તે નામદાર દીર્ઘાયુ યાઓ.

કોંગ્રેસનો આભાર.

૨. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, સર વિલિયમ વેડરબર્ન અને બ્રિટિશ કમિટીના અન્ય સભ્યોએ હિન્દી રાજ્યીય પ્રગતિની ખાતર કરેલી નિઃસ્વાર્થ સેવાઓને માટે તેમનો અત્યંત કૃતજ્ઞતાપૂર્વક આભાર માનવાનું આ કોંગ્રેસ ઇચ્છે છે, અને આ કોંગ્રેસમાં બ્રિટિશ કમિટીના પ્રતિનિધિ તરીકે મી. ડબલ્યુ. એસ. કેમનને આવકાર આપે છે.

કાયદા વિષયક.

૩. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, ન્યાયના વહીવટમાં ન્યાયી ફરતે અને કારોબારી ફરતે ભૂદી પાડવાના પ્રશ્ને ઇંગ્લાંડમાં તેમજ હિન્દમાં ભૂદર અભિપ્રાયનું અભિપ્રાયનું મળ્યું છે તે લેઈને આ કોંગ્રેસને સંતોષ ઉપજે છે; અને આ અતિ આવશ્યક સુધારાનો શીઘ્ર અમલ કરવાને માટે વ્યાવહારિક પગલાં લેવાની હિન્દી પ્રધાન અને હિન્દી સરકારને એકવાર ફરીથી વિનંતિ કરે છે. આ સંબંધમાં બાબુ મનમોહનદાસે આ પ્રશ્નનો ખાસ અભ્યાસ કર્યો હતો. તેમના મતનું માટે કોંગ્રેસ પોતાના ઉડા શોકની નોંધ લેવાનું ઇચ્છે છે.

૭. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, જ્યુરી સમક્ષ હાથ ચલાવવાની પદ્ધતિની ફતેહની સંબંધમાં જ્યુરી કમીશનનો રીપોર્ટ ધ્યાનમાં લઈને, અને કેળવણીની પ્રગતિ થતાં દેશના સર્વભાગોમાં કેળવાયલાઓની પૂરતી સંખ્યા મળી આવે છે તે ભેટી, અને પૂર્વગામી કોંગ્રેસો સાથે એકમત થઈને આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, જે જલ્દી-ઓમાં અને જે ગુન્ડાઓને જ્યુરી સમક્ષ હાથ ચલાવવાની પદ્ધતિ હંમણું લાગુ પડતી નથી તે લાગુ પાડવી જોઈએ, અને (જ્યુરીના) સુકાદા છેવટના ગણવા જોઈએ.

૧૮. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર ઇંગ્લેન્ડમાં છે કે, સરકાર તેમજ હિન્દી રાજ્યો અને સરકારોને વિશ્વાસ મેળવેલા હોય એવી સાર્વજનિક અદાલતને સંતોષ ઉપજે એવી રીતે કોઈ હિન્દી રાજ્ય અથવા સરકારના ગૌરવ રાજ્યવહીવટ અથવા ગૌરવર્તનની વાત સાબીત ન થાય ત્યાં સુધી તે

હિન્દી રાજ્ય અથવા સરકારને લવિધ્યમાં પદમ્ભૂ ન કરવો.

પ્રાંતિક નાણું પ્રકરણ.

૪. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, સરકારી અર્થ વિના અહીંયાં અને ઇંગ્લાંડમાં દેખરેખ અને અંકુશ રાખનાર ઉપરી ખાતા વિના અને દરજ્જા પર વ્યાજ આપવાના ખાતા વિના રાજ્યતંત્રની સર્વ શાખાઓ સ્થાનિક સરકારોને સોંપવામાં આવેલી છે તેનો વિચાર કરતાં આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, જેને પ્રાંતિક વ્યવસ્થાઓ કહેવામાં આવે છે, તદનુસાર પ્રાંતિક સરકારોને આપવામાં આવતી રકમો પૂરતી હોતી નથી, અને પાંચ વાર્ષિક પ્રાંતિક કળાસો નવેસરથી ૧૮૯૭ માં કરવામાં આવનાર છે તે ભેટાં એવા સમય આવી પહોંચ્યા છે કે, નાણું વિષયક સત્તાની વહેંચણી કરવાની બાબતમાં એક પગલું આગળ વધવું જોઈએ. બિન્ન-બિન્ન પ્રાંતોના નાણું વિષયક વહીવટની જવાબદારી મુખ્યત્વે પ્રાંતિક સરકારોને માથે નાખવી, અમુક ચોક્કસ અને ન્યાયી સિદ્ધાંત અનુસાર વડી સરકારે પ્રત્યેક સ્થાનિક સરકાર પાસેથી એક સુકરર રકમ લેવી. કળાસાની મુદત ચાલુ હોય તે દરમિયાન તેમાં કોઈ ફેરફાર કરવો નહિ, જ્યાં દરિને બિન્નબિન્ન પ્રાંતોનાં સાધનોના વિકાસની અને સંતોષકારક રાજ્યતંત્રની ખરી પ્રગતિને માટે અત્યંત આવશ્યક જણતી નિશ્ચિતતા અને મહેસુલોના સામાન્ય વિકાસમાં ઉદ્ભવતો લાભ સ્થાનિક સરકારોને મળે.

ભૂદર નોકરી.

૫. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે સંમેત થઈને પોતાનો ઉડા શોક એકવાર ફરીથી દર્શાવે છે કે, ભૂદર નોકરીના કમીશનના પરિશ્રમેથી આ દેશની પ્રબલ વ્યાવહારિક રીતે કાંઈ પણ લાભ થયો નથી, અને એકવાર ફરીથી પોતાની પ્રતિતિ દર્શાવે છે કે, હિન્દમાં અને ઇંગ્લાંડમાં હિન્દી સીવીલ સર્વિસીસને માટેની દરિદ્રાઈની પરીક્ષાઓ જેવી કે, સીવીલ, મેડિકલ, પોલીસ, એન્જનીયરીંગ, ટેલીગ્રાફ (તાર), જંગમ અને એક્ઝિક્યુટિવ (હીસાબી ખાતું) એક સાથે લેવાની તરફેણમાં દિવાને

આમના ૧૮૯૩ ની બીજી જીનના ઠરાવનો અમલ કરવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી એ પ્રશ્નનું સંતોષ-કારક સમાધાન શક્ય નથી. આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી માનપૂર્વક નામદાર મહારાણીની સરકારનું ધ્યાન ખેંચે છે કે, હિન્દી પ્રજાને ન્યાય આપવાના પગલા તરીકે અને તેમને આપેલાં વચ્ચેના પાલન કરવાના એક જ હાર્દ તરીકે દિવાને આમના ઠરાવનો શીઘ્ર અમલ થવો જોઈએ.

૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, એન્યુકેશનલ સર્વિસની પુનઃ રચના કરવાની યોજનાને હિન્દી પ્રધાનની મંજૂરી હમણાં જ મળી છે તેની સાથે આ ઠરાવથી આ કોંગ્રેસ પોતાના અણુગમાની નોંધ લે છે, કેમકે એન્યુકેશનલ સર્વિસની ઉંચી જગ્યાઓએ હિન્દીના દેશીઓને અત્યાર સુધી દાખલ કરવામાં આવ્યા છે તેમાંથી તેમનો, ઇન્સ્ટાંડમાં કેળવાયેલા હોય તે સુધાં, બહિષ્કાર કરવામાં આવનાર છે; કેમકે તે ઠરાવના શબ્દોમાં કહીએ તો "બહિષ્કારમાં હિન્દીના જે દેશીઓ કેળવણી ખાતામાં પ્રવેશ કરવા ઇચ્છતા હશે તેમની નીમણુંક સામાન્યતઃ હિન્દીમાં, અને પ્રાંતિક સર્વિસમાં કરવામાં આવશે." કોંગ્રેસ પ્રાર્થના કરે કે, તે યોજનાની એવી પુનઃ રચના કરવી કે એન્યુકેશનલ સર્વિસની ઉંચી જગ્યાઓએ હિન્દી એન્યુકેટોને દાખલ કરવાની સરળતાઓ કરી આપવી.

૧૦ ઠરાવ કરવામાં આવે છે:

(ક) કે, આ કોંગ્રેસને લેઈને સંતોષ થયે છે કે, દેશની દિવાની અને લશ્કરી મેડીકલ સર્વિસની સ્થિતિના સંબંધમાં સુધારાની અગત્ય અને સુધારાના માર્ગ વિષેના તેના અભિપ્રાય સાથે લાગવગ ધરાવતાં મેડીકલ અને લશ્કરી મંડળો એકતા યતાં જાય છે, અને જલ્દી પ્રવ્રતા, મેડીકલ સાયન્સ અને મેડીકલ મંથાના દિવની ખાતર તેમજ આર્થિક વર્તીવરના દિવની ખાતર આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી કહે છે કે (૧) ક્ષત એન્ડ લશ્કરી મેડીકલ સર્વિસ દેશની લેઈએ, તેની જે સાચાંજો દેશી લેઈએ. એક સુદોષીય લશ્કર માટે, બીજી દેશી દેખીએ માટે, અને તેમનો વર્તીવર એક સરખી રીતે કરવો જોઈએ; (૨) દેશની સીવીલ મેડીકલ સર્વિસની પુનઃ રચના

કરીને તેને અલગ અને સ્વતંત્ર મેડીકલ સર્વિસ બનાવવી જોઈએ, તેના વર્તમાન લશ્કરી સંબંધમાંથી તેને સંપૂર્ણ રીતે મુક્ત કરવી જોઈએ, અને બીજી બાબતો એક સરખી હોય તો દેશની ખુદ્દિનો ઉપયોગ કરવાનું યોગ્ય વલણ રાખીને હિન્દી અને અન્ય જગ્યાઓના મેડીસીન (ઓપ્થ)ના ધંધામાંથી માણસોની ભરતી કરવી જોઈએ.

(ખ) કે, આ કોંગ્રેસ વિશેષ કહે છે કે, લાંબા સમયની વિષમતાઓ અને પરિણામની ફર્કો દૂર કરવાને માટે સીવીલ એસિસ્ટન્ટ સર્જનો અને હોસ્પીટલ એસિસ્ટન્ટોના હરમ્મ અને દાવાઓની સંપૂર્ણ અને ખુદ્દી તપાસ થવી જોઈએ.

૧૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, મદ્રાસ અને મુંબાઈના ગવર્નરોની જગ્યાઓએ હિન્દી સર્વિસીસમાંથી કોઈને નહિ નીમતાં ઇન્સ્ટાંડના મુલ્સદીઓને નીમવાની રાજનીતિનું ઇકાપણ્ જોતાં, અને તે ગવર્નરોને હાથદાએ આપેલા એક વધારે મતનો જયારે જલ્દી પડે ત્યારે ઉપયોગ કરાય તે માટે આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, તે પ્રાંતોની કારોબારી, સરકાર, ગવર્નરો એ ત્રણ સંસ્થાની (કારોબારી) સભાઓ સહીત ચલાવવી જોઈએ અને હમણાંની જેમ જે સંસ્થાની સભાઓ સહીત નહિ અને એ ત્રણ સંસ્થામાંનો એક સંખ્ય હિન્દી સીવીલ સર્વિસનો સંખ્ય હોવો ન જોઈએ, એ ઇચ્છનીય છે; અને વિશેષ ખર્ચ કર્યા વિના આ હેતુ પાર પાડવાને માટે આ કોંગ્રેસ સૂચને છે કે, ૧૮૯૩ નો મદ્રાસ અને મુંબાઈ લશ્કરોનો હાથેડો પસાર કરવામાં આવે તો પહેલાં તે ઇલાકાના રેનાલિપનિઓને મદ્રાસ અને મુંબાઈના રેનાલિપનિઓ (કમાન્ડર્સ-ઇન-ચીફ) તરીકે તે તે કારોબારીઓના સંખ્યો જલ્દી કરવા.

ગીઠા પરનો કર.

૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, મીલાના હાલના કરના દરથી દેશના મરીજમાં મરીજ વડોને જે મોટી હાલમાંની વેઠા પડે છે તેની આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી નોંધ લે છે, તે હાલમાંની લોન જે દર ૧૮૮૮ ની તપાસી પર મારું મુલ્યાંકન પ્રથમ નક હોવાની જરૂર સરકારને મારું મારવી પડી છે.

દક્ષિણ આફ્રિકા.

૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, દક્ષિણ આફ્રિકામાં રહેવા ગયલા હિન્દીઓના હકકો છીનવી લેવામાં આવ્યા, અને તેમની અને યુરોપીઓની વચ્ચે વિષમ અને અપમાનકારક લેહો-રાખવામાં આવ્યા છે, તેની સામે આ કોંગ્રેસ પોતાના અત્યંત ગંભીર અભિપ્રાયની નોંધ લેવાતું એકવાર ફરીથી આવશ્યક ધારે છે, અને હિન્દી સંસ્થાનિકોના લાભોનું રક્ષણ કરવાને અને તેમના જે હકકો છીનવી લેવામાં આવ્યા છે તે પાછા અપાવવાને માટે નામદાર મહારાણીની સરકાર અને હિન્દી સરકારને વિજ્ઞપ્તિ કરે છે.

પહેલાંના ઠરાવોનું સમર્થન.

૧૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ (નીચે પ્રમાણે) મળ્યુંત પક્ષ કરવામાં પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે સંમત થાય છે કે:

એકસાધક.

(ક) ૧૮૯૦ ના માર્ચના “ધી ગ્રેટ એડ્વર્ટીઝીઆ” માં પ્રકટ થયેલા ફરમાનના ૧૦૩, ૧૦૪ અને ૧૦૫ ફકરાઓમાં દર્શાવવામાં આવેલી એકસાધક રાજનીતિના સંપૂર્ણ અમલ કરવાને માટે પ્રાંતિક સરકારો પર હિન્દી સરકારે ચાલુ આગ્રહ કરવો, અને અસરકારક સ્થાનિક પસંદગી (option) ની સાદી પદ્ધતિ કાબલ કરવી.

કાયદા વિષયક.

(ખ) ફેજલગઢી કામ ચલાવવાની રીતના કોરમાં એવી કલમ નાખવી કે, વોર્ટવાળા સુકન્દમાં એમાં આરોપીઓ માગણી કરી શકે કે, મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ તેમની સામે કામ ચલાવવાને બદલે તેમને સેશન્સ અદાલતોમાં મોકલવામાં આવે.

લશ્કરી.

(ગ) હથીયાટ બંધીના કાયદાના નિયમોમાં એવો ફેરફાર કરવો કે, ધર્મ, જ્ઞાતિ અથવા વર્ણના ભેદ વિના હિન્દના સર્વ રહેનારાઓને અંશવા અતિથિઓને તે એક સરખી રીતે લાગુ પડાય; જ્યાં જ્યાં નંગલી પશુઓ નિયમિત રીતે મનુષ્યની હાજરી, ટોર ઢાંક અથવા પાકને નાશ કરતાં હોય ત્યાં ઉદારતાપૂર્વક પરવાના

આપવા; અને નવા નિયમો અનુસાર પરવાનાં હાજી સુધી ચાલે એવા બનાવવા. દુરપયોગની સાબીતી મળે ત્યારે જ તે રદ થઈ શકે, અને જે પ્રાંતિક હકુમતમાં તે આપવામાં આવ્યા હોય તે આખી હકુમતમાં તે (પરવાના) ચાલવા નોંધવું;

(ઘ) હિન્દમાં લશ્કરી કોલેજ (પાઠશાળાઓ) સ્થાપવી, જ્યાં કાયદામાં વ્યાખ્યા આપ્યા પ્રમાણે હિન્દના દેશીઓને હિન્દી ફોજમાં (રાક્ષિ અને લાયકાતો પ્રમાણે) કમીશન્સ અથવા ખીન કમીશન્સ અધિકારીઓ તરીકે લશ્કરી કારકીર્દિને માટે કેળવણી અને તાલીમ આપવામાં આવે.

(ચ) હિન્દના લોકોમાં, ખ્રિસ્તમાં જે તેવી, સ્વયંસેવકો બનવાની વ્યાપક પદ્ધતિની સત્તા આપવી અને તેને ઉત્તેજન આપવું.

બદલો.

(છ) સરકારના વસવાટ કરીને નહિ રહેતા યુરોપીઅન અને યુરેઝીઅન નોકરોને હુડીઆ-મણુના બદલાતું ભથ્થું અપાતું બંધ કરવું.

ઈંડીયા કાઉન્સીલ.

(જ) હિન્દી પ્રધાનની કાઉન્સીલ કાઠી નાખવી.

પ્રાંતિક ધારાસભા અને હાઈકોર્ટ (પંબખ).

(ઝ) પંબખમાં ન્યાયની હાઈકોર્ટ અને પ્રાંતિક ધારાસભા સ્થાપવાં.

છાપખાનાંનું દમન.

(૧) બ્રિટિશ વહીવટ હેઠળના દેશી રાજ્યોના પ્રદેશમાં છાપખાનાંને મોંઢે હુજો મારનાર હુકમ હિન્દી સરકારે વિદેશીય ખાતામાં ૧૮૯૧ ની ૨૫ મી જુને કર્યો છે, તે અવળો, નિરંકુશ, અને હાનિકર છે અને સાચા મુત્સદ્દી-પણાથી અને ખૂબની સ્વતંત્રતાથી વિરુદ્ધ છે, તેને પાછો ખેંચી લેવો.

ગરીબાઈ, દુષ્કાળ, અને ઉપાયો.

૧૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સમગ્ર હિન્દમાં ન્યૂનાધિક સખત દુષ્કાળ પડ્યો છે તેને માટે આ કોંગ્રેસ શોક દર્શાવે છે, અને એવો અભિપ્રાય ધરાવે છે કે, કેટલાંક મર્યાદી દેશની હાલતનો જે સુસારો થાય છે, અને સરકાર

દિવાની અને લશ્કરી ખર્ચે ખાતામાં ઉઠાડપણની રાજ્યનીતિ અનુસરે છે તેને પરિણામે અતિ ભારે વેરા અને ભારે મહેસુલથી લોકો ઘણા ગરીબ થઈ ગયા છે, તે ગરીબાઈને આ અને હમણાંનાં વર્ષોમાં પહેલા અન્ય દુષ્કાળો આભારી છે; અને તેથી લોકો એટલા બધા ગરીબ બની ગયા છે કે, તંગીનો સ્પર્શ થતાં વેંતજ તેઓ નિઃસહાય બની જાય છે, અને રાજ્ય તરફથી તેમને ખોરાક પૂરો પાડવામાં ન આવે અથવા ખાનગી દાનની સહાય ન મળે તો તેમનો નાશ થવોજ લેઈએ. આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર દુષ્કાળો ફરી ફરીને ન પડે તેનો સત્વ ઉપાય એવી રાજ્યનીતિ સ્વીકારવામાં છે કે, તેથી કરકસર અવશ્ય થાય, રાજ્યની સંપત્તિ કરકસરથી જળવાઈ રહે, જે દેશી અને સ્થાનિક કલાઓ અને ઉદ્યોગો વ્યાવહારિક રીતે નષ્ટ થયા છે તેમનો વિકાસ કરે અને અર્વાચીન કલાઓ અને ઉદ્યોગો દાખલ કરવામાં સહાય આપે.

તે દરમિયાન મનુષ્યની જીવંતી બચાવવાની અને મનુષ્યનું દુઃખ ઓછી કરવાની પવિત્ર ફરજનું સરકારને કોંગ્રેસ સ્મરણ કરાવશે, (ચાલુ દુષ્કાળના “કોડ” ની કલમો કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર, પગારો અને ખોરાક વિષે પૂરતી નથી, અને ફરજિયાત કામના સંબંધમાં જુદમી છે), અને દુષ્કાળ વીમા ફંડ (ફેમીન ઇન્સ્યુરન્સ ફંડ) ને તેની મૂળ સ્થિતિમાં પાછું સુધીને (તેનો ત્રીજો હોસાળ રાખીને) પોતાનાં વચનો પાળવાની અને તેના મૂળ ઉદ્દેશ-દુષ્કાળ-પીડિત લોકોની તત્કાળ રાહતને માટે તેનો ઉપયોગ કરવાની સંસ્કારને વિજિપ્તિ કરે છે.

આ દારૂ સમયે આ દેશમાં ઇસ્કાંડરથી ખાનગી દાન પુષ્કળ આવે એમ છે તે જોતાં, અને પીડા પામનારાઓના મોટા વર્ગને ખાનગી દાનથીજ પહોંચી શકાય એમ છે, એનો વિચાર કરતાં હિન્દી સરકાર માર્ગમાં જે અંતરાયો નાખે છે તેની સામે આ કોંગ્રેસ પોતાનો ખાસ અજુગમો દર્શાવવા ઇચ્છે છે, અને આ કોંગ્રેસ આશા દર્શાવવાનું નમ્રતાપૂર્વક સાહસ કરે છે કે, જે બાળકમાં લોડ લીટનની સરકારે કરેલી દુઃખદાયક ભૂલનું આ પ્રસંગે પુનરાવર્તન કરવામાં નહિ આવે.

૧૩. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દના વધારે ગરીબ વર્ગોની શોચનીય સ્થિતિ તરફ સરકારનું ધ્યાન ખેંચવા આ કોંગ્રેસ એવાર ફરીથી ઇચ્છે છે, જેમાંના પૂરેપૂરા ચાર કરોડ, ઉચ્ચ અમલદારી પ્રમાણ અનુસાર સાધારણ વર્ષોમાં પણ ભૂખમરાની અણીપર દુઃખ જન ગાળે છે, અને તેમની સ્થિતિ સુધારવાને માટે બીજા પગલાંની સાથે સાથે આ કોંગ્રેસ નીચે પ્રમાણે લલામણો કરે છે:

(૧) કે, દેશના જે ભાગોમાં હમણાં કાયમની જમાબંદી નથી ત્યાં તે દાખલ કરવી અને હિન્દના જે ભાગોમાં હમણાં કાયમની જમાબંદી દાખલ કરવી ઇચ્છનીય ન હોય ત્યાં મહેસુલ પુષ્કળ વધારવાની સામે અંદરો સુકવા, જેથી કરીને પોતાનો નિર્વાહ કરી શકે એટલું રેયત પાસે રહે.

(૨) કે, ખેતીવાડીની બેઠો સ્થાપવી, અને ખેતીવાડીની લોનાના કાયદાની રૂયે લોના આપવામાં વધારે સરળતાઓ કરી આપવી.

(૩) આવક વેરાના કાયદા હેઠળ કર નાખવા ચોગ્ય ઓછામાં ઓછી રકમ પાંચસોથી વધારીને એક હજાર જેટલી કરાવવી.

(૪) પારિવારિક શાળાઓ સ્થાપવી લેઈએ અને સ્થાનિક દેશી હારીગીરીઓને પોપણ આપડું લેઈએ.

કેળવણી.

૧૪. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, એવો સમય આવી પહોંચ્યો છે કે, હમણાં માત્ર પરીક્ષાઓથી આપવામાં આવે છે તેના કરતાં વધારે મોટી સરળતાઓ ઉચ્ચતર કેળવણી અને બુદ્ધિના ઉચિત વિકાસને માટે અત્યંત આવશ્યક છે તેથી આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, કલકત્તા, મદ્રાસ અને મુંબાઈની શાસકપીઠાની સ્થાપનાના કાયદાઓ એવી રીતે સુધારવા લેઈએ કે શિક્ષણ આપવાની ફરજે દાખલ કરવાની અને વિદ્યાર્થી વધારે વિસ્તૃત ક્ષેત્ર આપવાની વ્યવસ્થા થાય, અને સામાન્ય રીતે ચાલુ જમાનાની આવશ્યકતાઓને તે સાતુંજ થાય.

પરદેશ ગમન.

૧૫. હિન્દના અને આસાનના રાજ ભાગો

વચ્ચે વ્યવહાર ચલાવવાની સગવડ જોતાં આ કોંગ્રેસનો એવો અભિપ્રાય છે કે, એવો સમય આવી પહોંચ્યો છે કે, ૧૮૯૩ ના સાતમા કાયદા પ્રમાણે સુધારવામાં આવેલો ૧૮૮૨ નો ઇન્ડિયન એમ્પ્લોયમેન્ટ પ્રથમ કાયદો રદ કરવો જોઈએ.

કાયમની જમાખંદી.

૧૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, જે પ્રાંતોમાં જમીન મહેસુલની આંકણી સુદતી હતી ત્યાં જમાખંદીની સુદત અત્યાર સુધી હતી તેમાં ધડો કરીને હંપી સુદતો કરવાની સરકારની રાજ્યનીતિ સામે આ કોંગ્રેસ પોતાનો સખ્ત અણગમો દર્શાવે છે, અને પ્રાર્થના કરે છે કે, લાંબી સુદતો સુધી, હમમાં હમ સાઠ વર્ષો સુધી, જમાખંદી ચાલવાની ખાત્રી આપવી જોઈએ.

પ્રતિનિધિત્વ.

૧૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, મધ્ય પ્રાંતો તરફથી વડી ધારાસભામાં એક સભ્યની નીમણુંક કરવાને માટે સ્થાનિક સંસ્થાઓને સલામણો કરવાનું કલા વિના હિન્દી સરકારે એવી નીમણુંક કરવામાં જે અવળી નીતિ ગ્રહણ કરી છે તેની સામે આ કોંગ્રેસ પોતાનો અણગમો ભાર દબને લહેર દે છે, અને અંતઃકરણપૂર્વક આશા રાખે છે કે, સરકારે ખર્ગાલ, મદ્રાસ, મુંબાઈ અને વાયવ્ય પ્રાંતોને જેવું પ્રતિનિધિત્વ આપ્યું છે તેવું જ પ્રતિનિધિત્વ મધ્ય પ્રાંતોને આપવાને માટે સરકાર શીઘ્ર પગલાં ભરવાની કૃપા કરશે.

અર્થ કરીશન.

૨૦ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, કોંગ્રેસના સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરી રા. દિનશા એલ્લજી વાચ્છને ખર્ચના સાઠી કમીશન સમક્ષ જુલાની આપવાને મુંબાઈ ગ્રેસીડેન્સી એસોસીએશને મોકલ્યા છે તે તરફ આ કોંગ્રેસ પોતાની સંતો-

ષની લાગણીની દોષ લેવા ઇચ્છે છે, અને કોંગ્રેસને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે, જે પ્રશ્નોની તપાસ ચવાની છે તે વિષે રા. વાચ્છા તેના (કોંગ્રેસના) અભિપ્રાયો શુદ્ધ પ્રકારે અને ચોખ્ખી રીતે દર્શાવશે.

પાલામેન્ટ પ્રતિનિધિત્વ.

૨૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દની પ્રજાના પ્રતિનિધિ તરીકે આ કોંગ્રેસ રા. દાદાભાઈ નવરોજી પર પોતાનો સંપૂર્ણ અને અખંડિત વિશ્વાસ એકવાર ફરીથી દર્શાવે છે, અને આશા રાખે છે કે તેમના ન્દના સેન્ટ્રલ ડીન્સપરીના મતદાર મંડળ તરફથી અથવા અન્ય કોઈ જદાર પક્ષના મતદાર મંડળ તરફથી તેમને ફરીથી ચૂંટી કાઢવામાં આવશે.

કોંગ્રેસનું કાર્ય.

૨૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, બ્રિટિશ કમિટી અને કોંગ્રેસના વર્તમાન પત્ર “ ઇન્ડિયા ” ના, અને સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરીની ઓફીસના ખર્ચને માટે રૂ. ૬૦,૦૦૦ ની રકમ કાઢી આપવામાં આવે છે, અને હમણાં અથવા હવે પછી, કમિટીમાં ઠરાવ્યા પ્રમાણે ન્દાં ન્દાં મંડળોએ ૧૮૯૭ ના વર્ષને માટે ફાળો આપવો.

સામાન્ય.

૨૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ આવતા વર્ષને માટે મી. એ. આ. હુમને જનરલ સેક્રેટરી અને રા. ડી. ઇ. વાચ્છાને સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરી ફરીથી નીમે છે.

૨૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, તેરમી કોંગ્રેસ ૧૮૯૭ના નાતાલના દિવસ પછી હવે પછી કરાવવામાં આવે-તે દિવસે અમરાવતી-વરાડમાં મળશે.

તેરમું પ્રકરણ.

તેરમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

ઇ.સ. ૧૮૯૭ની ૨૭ મી, ૨૮ મી અને ૨૯ મી ડીસેમ્બરે અમરાવતી-વરાહમાં તેરમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની બેઠક મળી હતી. દુઃખના દારૂણ વર્ષમાં ૬૯૨ પ્રતિનિધિઓ હાજર થયા હતા. હમેશના કરતાં સંખ્યા વધારે નાની હતી, પરંતુ કોંગ્રેસ ભરવાના માર્ગમાં અધિકારીઓએ દરેક રાજ્ય મુશ્કેલી ઉભી કરી હતી. તેનું એક કારણ એ હતું કે, મી. રેડ અને લેફ્ટનન્ટ એયર્સ્ટનાં ખુન થયા પછી પુષ્કળ વહેમ અને તિરસ્કાર ફાટી નીકળ્યાં હતાં, અને બીજું કારણ એ હતું કે ખેડના પ્રથમ વર્ષમાં “કેવોરેન્ટાઇન” બેસાડવામાં આવી હતી. અધિકારીઓ કોંગ્રેસ ભરાવા દેશે કે કેમ, એ વિષે પણ સંદેહ રહેતો હતો, પરંતુ સ્વાગત સભાએ બતાવેલી અડગતા અને પોતાની વ્યવસ્થાઓમાં તેમણે લીધેલી દાખલને લીધે અન્તે વિજય મળ્યો. પ્રતિનિધિઓ નીચે પ્રમાણે હતા:

મદ્રાસ	૩૮
અંગલ	૩૩
મુંબાઇ	૧૭
વરાહ, મધ્ય પ્રાંતો અને સીકંદ્રાપાદ	૫૯૩
વાયવ્ય પ્રાંતો અને અયોધ્યા	૧૦
પંજાબ	૧

૧૭

૫૯૩

૧૦

૧

૬૯૨

સ્વાગત સભાના પ્રમુખ રા. ખાપડેએ કોંગ્રેસને આવકાર આપ્યો, અને લાંબા સમય થયાં હિન્દે નહિ જાણેલા અત્યંત નકારા વર્ષનું દુઃખમાં વર્ણન આપીને તેમણે પ્રારંભ કર્યો, કુધ્ધળે દેશમાં કેર વર્તીવ્યો છે; સેંકડો વર્ષો થયાં

અપરિચિત સ્વરૂપમાં ખેડ ફાટી નીકળ્યો છે, હાનિકર સરહદ પરના વિશ્રદે નાણાંની સ્થિતિ વિષે મુશ્કેલી ઉભી કરી છે, જળની રેતો, આગો. અને ધરતીકંપોએ આપણા ત્રાસમાં ઉમેરો કર્યો છે. આટલી બધી કુદરતી આપત્તિઓથી થયેલા દુઃખને દૂર કરવાને સરકાર અને પ્રત્યેક સુસંપત્તી પ્રયત્નો કરતી હતી, તેવામાં પુનામાં કરવામાં આવેલાં બે “શોચથીય ખુનોથી” સરકારમાં અવિશ્વાસ ઉત્પન્ન થયો, કલિપત ફેલાય

સર સી. શંકર નાયર.
તેરમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

ગયેલા કાવત્રાથી ત્રાસ ફેલાય ગયો, રાજ્ય તરફથી ફોજદારી કામ ચાલવા લાગ્યાં, “અણધાર્યા દેશવટા” દેવાયા, અને ફોજદારી કામ ચલાવવાની રીતમાં સુધારો કરવાની દરખાસ્ત થઈ; તે વર્ષમાં એક જ ઉજવણી વાત ૧૮૫૮ નો ઠંઠરો આપનારનો (નામદાર મહારાણીનો) મહોત્સવ હતો. કોંગ્રેસની પ્રમુખની દરખાસ્ત મુકના પી આજ્ઞા તેમણે માન. બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીને કરી.

સરકારના પ્રતિકારક વલણની ગંભીરતા, અને આપણા વિચારોમાં માર્ગદર્શન કરાવવાને એક મુત્સદ્દીની આવશ્યકતા બાબુ બેનરજીએ થોડા શબ્દોમાં કહી, અને “કોંગ્રેસ હીલચાલના એક સંભાવિત અને ઉદારચરિત અગ્રેસર” માન. રા. સી. શંકરનાયરની દરખાસ્ત સુધી.

રા. એમ. બી. જોશીએ અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, ખાસ કરીને આ વર્ષે આપણા પ્રમુખમાં કોંગ્રેસ પ્રતિ દૃઢ ભક્તિ, નિઃશંક વફાદારી, અને નિષ્કલંક અંગત ચારિત્રની આપણે જરૂર છે. એ ગુણો સૂચવાયેલા પ્રમુખમાં આપણા જોવામાં

આવે છે. પ'ડિત મદનમોહન માલવીય અને રા. સી. એચ. સેતલવટે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને અત્યંત ઉમંગપૂર્વક ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

પ્રમુખે પ્રારંભમાં મહારાણીના મહોત્સવ વિષે શોડાક સુંદર રાખ્દો કહ્યા, અને ત્યાર પછી કેળવાયલા હિન્દીઓના આખા વર્ગ સામે એંગ્લો-ઇન્ડિયન વર્તમાનપત્રોના એક વિભાગે રાજ્યદ્રોહની બૂમ અચાનક ઉઠાવી હતી તે વિષય હાથમાં લીધો. અંગ્રેજ પ્રોફેસરો પાસે અંગ્રેજ સાહિત્ય શિખતાર, અંગ્રેજ ઇતિહાસનું અધ્યયન કરનાર, અંગ્રેજ પુસ્તકો, વર્તમાનપત્રો, માસિકો વિગેરે વાંચનાર વર્ગ "કર્તવ્ય, હકકો, અને ભ્રાતૃત્વના અંગ્રેજ વિચારો પ્રાપ્ત ન કરે, એવા વર્ગ અશક્ય છે," એમ તેમણે કહ્યું. આપણે જાણીએ છીએ કે, વર્ગ અને જાતીના ભેદો, અવનતિ અને દુઃખ ઇંગ્લાંડમાં સ્વતંત્ર સંસ્થાઓએ દૂર કર્યા હતાં, અને આપણે માનીએ છીએ કે એવી સંસ્થાઓનાં એવાંજ પરિણામો અહીંયાં આવશે. પ્રતિનિધિત્વવાળી સંસ્થાઓની હિન્દને ના પાડવામાં ઇંગ્લાંડના ઇતિહાસમાં ઉમદામાં ઉમદા પુરૂષોએ જે સિદ્ધાંતોને માટે પરિશ્રમ કર્યો છે, અને પોતાનું લોહી રેડ્યું છે, તે સિદ્ધાંતો પ્રતિ દુર્લભ કરવા સમાન છે. ઇંગ્લાંડ પોતાની શાળાઓ બંધ કરી શક્યું નહિ. તેમજ જીલ્લાની નિંદા કરનારાં વર્તમાનપત્રોને અટકાવી શક્યું નહિ. દેશદ્રોહી તરીકે વોલેસનું મસ્તક દાંધી નાખવામાં આવ્યું હતું, જુશને માથે ઘોર ખૂનનો ગુન્હો હતો, અને એમ્મોટ અને અન્ય આધરીશ અંગ્રેસોને અંગ્રેજ સરકારે રાજ્યદ્રોહને માટે દંડ કર્યા હતા, તેમની મી. એમ્બરલેન સ્તુતિ કર્યા કરતો હતો. "અંગ્રેજ લાખામાં દંડીલો કરીને મરુપને જીલ્લા બનાવી દેવા અશક્ય છે." તેથી આપણે બ્રિટિશ રાજ્ય ચાલું રાખવાની ઇચ્છા ધરાવીએ છીએ, જેથી કરીને હુનિયાની સ્વતંત્ર અંગ્રેજ-બોલતી પ્રજાઓના સંમૂહમાં હિન્દ પોતાનું સ્થાન લે.

ભૂખે મરતા હિન્દને એટલિટને અને અન્ય દેશોએ મોકલાવેલી અનુપમ સહાયનો દૃતજતા પૂર્વક સ્વીકાર કરતાં પ્રમુખે કહ્યું કે, જે શક્તિ

રાહત આપવા આઢે છે, તે (શક્તિ) નો ઉપયોગ દુષ્કાળોનાં કારણો દૂર કરવામાં કરવાની જરૂર તરફ આપણે દુર્લક્ષ કરી શકતા નથી. "આ દુષ્કાળોનું મૂળ હિન્દની મોટી ગરીબાઈ છે." મદ્રાસમાં સારી મોસમમાં ૨ કરોડ ૮૦ લાખની વસ્તીમાં ૫૦ લાખને અનાજ મળતું નથી. તે ચાલુ રહેશે? કાયમની જમાણદી અને (ખર્ચમાં) કાપકાપ એ જે સુધારા આવશ્યક છે, ઘણો ખર્ચ એવા વિચારને આલારી છે કે, અંગ્રેજો ચઢીયાતા છે, હિન્દને તકવાર વડે કબજામાં રાખી રહ્યા છે. "આપણને એ વિચાર તિરસ્કરણીય છે, અને તેથી કાયદા અને સરકાર સમક્ષ સમાનતાને માટે આપણે આગ્રહ કરીએ છીએ. આ બ્રિટો આપણી વફાદારીને દર્શાવે છે, કેમકે વિચારોના અત્યંત નિયમ સ્વરૂપને પુષ્ટિ આપે છે, હિન્દીઓને ઉતરતી જાતીની જગ્યાપર ધસડી આણે છે, અને આપણા પુરૂષાર્થનો શાંત રીતે નાશ કરે છે."

"આપણા પોતાના દેશમાં આપણી અવનત સ્થિતિ છે તેથી સંસ્થાનો આપણી તરફ ખરાબ વર્તન રાખે છે તે યોગ્ય છે...આ જાતિના પ્રજા વિષે છુટછાટ મુકવી શક્ય નથી આપણું ચાલશે ત્યાં સુધી કોઈ પણ સમાધાનો સ્વીકારી શકારો નહિ. સંપૂર્ણ સમાનતા માટે આપણે આગ્રહ કરવો જોઈએ અસમાનતા એટલે જાતિનું ઉતરતાપણું-રાષ્ટ્રીય અવનતિ. તેથી અંગ્રેજોને આપવામાં આવેલા સર્વ દિવાની હક્કોની પ્રાપ્તિ, અને હિન્દીઓ તરીકે જાતી લેવામાં આવેલા હક્કો પાછા લેવા એ આપણી નેમ હોવી જોઈએ."

પછી પુનામાં પ્લેગ સામે લેવાયલાં પગલાંથી ઉત્પન્ન થયેલાં દુઃખ અને કોપ, હિન્દુઓ અને મુસલમાનોનાં ગૃહોમાં સ્ત્રીઓના ઓરડાઓમાં સીપાઇઓનો બળાટકારે પ્રવેશ, અને ગૃહ-દેવ-સ્થાનોમાં તેમનો પ્રવેશ, એ સર્વ હકીકત પ્રમુખે કહી-પુનાના એક અંગ્રેસ સરકાર રા. નાટુએ સરકારને નિયમસર લેખી ફરિયાદો કરીને વચ્ચે પડવાની વિનંતિ કરી હતી. અત્યાચારો ચાલુ રહ્યા, અને પ્લેગ કમિટીના પ્રમુખનું ખુન કરવામાં આવ્યું. એંગ્લો-ઇન્ડિયન વર્તમાનપત્રોએ દેશી વર્તમાનપત્રોપર અને કેળવાયલા હિન્દીઓ પર હુમલા કર્યા, "મોંઢે હુયો મારવાના કાયદાની

મોટીથી માગણી કરવામાં આવી, હિન્દીઓને કેળવણી આપવાની નીતિ વિષે શંકા બતાવવામાં આવી, ઇંગ્લાંડનાં વર્તમાનપત્રોને ઉશ્કેરણી કરવામાં આવી, અને યુરોપીયનોમાં હાહાકાર વ્યાપી ગયો. ” પરિણામ શોચનીય આવ્યું. નાટું ભાઈઓને પકડવામાં આવ્યા અને કામ ચલાવ્યા વિના કેદખાનામાં નાખવામાં આવ્યા. લો. મા. તિલક અને દેશી વર્તમાનપત્રોના બે તંત્રીઓ સામે કામ ચલાવવામાં આવ્યું. એક ન્યાયાધીશ અને ૬ યુરોપીયનો તથા ત્રણ હિન્દીઓની બનેલી જ્યુરી સમક્ષ લો. મા. તિલક સામે કામ ચાલ્યું, અને અલબત્ત છ વિરુદ્ધ ત્રણ મતે તેમને શુલ્કેગાર ઠરાવવામાં આવ્યા, અને એક સામાન્ય શુલ્કેગારની સાર્ક તેમની સાથે વર્તન ચલાવવામાં આવ્યું. કરવામાં આવેલી કાર્યોના પાયા વિષે પૂછાયલા પ્રશ્નોના સરકારે પ્રત્યુત્તર આપ્યા નથી. પરંતુ હિન્દ તે પ્રશ્ન પૂછી રહ્યું છે, અને ભવિષ્યની પ્રભ તે પૂછશે. પ્રગતિ અટકાવવાનો ચત્ન કરવાથી કાંતો “ જમીનની નીચેના માર્ગો (ગુપ્ત માર્ગો) શોધવાની ફરજ પડશે અથવા તે છલકાઈ જશે.”

“ હિન્દુસ્થાન જેવું છે તેવું ને તેવું રહેવા દઇને આપણે સંતુષ્ટ બનીશું, કે તેને ઉચ્ચતર સ્પાટીએ આણવાને આપણાથી બની શકે તેટલા સર્વ પ્રયત્નો કરીશું ? પરાધીનતાનાં, અરે આપણે કહીશું, શુભામગિરીનાં વર્ષોએ હિન્દી પ્રભતું બળ સુધી નાખ્યું છે, તેની અભિવૃદ્ધિ ઠીંગણી બતાવી દીધી છે, અને તેમાંનાં સર્વ ઉમદા અને ભવ્ય તત્ત્વો નષ્ટ કર્યાં છે, અને વર્તમાન પછે હિન્દુસ્થાનની જે સ્થિતિ છે તેના કરતાં કોઈપણ કાળે તેની વધારે સારી સ્થિતિ થવાની હોય અને પ્રભઓની પંક્તિમાં તેણે ઉચિત સ્થાન લેવાનું હોય તેા તેનાં કેળવાયલા અને સુધરેલા પુરૂષોના ઉત્સાહી પ્રયત્નોનેજ તે સંપૂર્ણ આભારી હોવું જોઈએ. ”

દમનનાં પરિણામો વિષે વક્તાની ચેતવણીઓ તરફ દુર્લક્ષ કરવામાં આવ્યું, અને પ્રગતિને જમીનની નીચે હાંકી કાઢવામાં આવી. લો. મા. તિલકનું દીલ કંડવું થઇ ગયું, પણ તે ભયભીત થયા નહિ, અને સ્વતંત્રતાને બધી આપનારાઓમાં તેમણે પેટાનું સ્થાન લીધું. પુનામાં રંગે વિષે અત્યાચારો થયા, નાટું સરદારોએ તપાસ કરવાને

માટે ન્યાય પુરસર અપીલો કરી તેનો જવાબ કામ ચલાવ્યા વિના તેમને કેદ કરીને આપ્યો, કેમકે કામ ચલાવ્યું હોત તો તેમની કાર્યોનાં સત્ય પૂરવાર થાત અને વર્તમાનપત્રો સામે ગેર ડહાપણ ભરી રીતે કામો ચલાવવામાં આવ્યાં, તે દિવસથી ઉદામ પક્ષનો જન્મ થયો ગણાય.

વિષય નિર્ણાયક સભા મંજૂર કરવામાં આવી અને કોંગ્રેસ મુલતવી રહી.

બીજે દિવસે નિયમિત કાર્યનો પ્રારંભ થતાં સરહદ વિષેની રાજ્યનીતિ સામે આણગમે દર્શાવવામાં આવ્યો, અને વિનતિ કરવામાં આવી કે, શાહી રાજ્યનીતિને માટે આ સરહદ પારની ચદાઇઓની આવશ્યકતા હોય તો બ્રિટિશ ખજાનાએ ઘણાખરો ખર્ચ વેઠવો જોઈએ. રા. ડી. ઇ. વાચ્છાએ ઉપરના અભિપ્રાયો દર્શાવતો પ્રથમ ઠરાવ રજૂ કર્યો, અને તેમણે કહ્યું તેમ એ વિષય ખરેખરે બુઝાઇ ગયલો હતો. સરહદપરના વિશ્વહોથી થતા લશ્કરી ખર્ચ સામે દર વર્ષે આપણે આણગમે દર્શાવ્યો છે, ઠરાવને રા. જી. સુબ્રમન્ય આચરે અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

બીજે ઠરાવ પહેલા ઠરાવ સાથે ગુલાઇ ગયલો હતો, અને દુષ્કાળ તથા રંગેથી થયલું દુઃખ જોતાં તે વખતે ચાલતા વિશ્વહતા ખર્ચમાં સંગીન કાળો આપવાનું બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટને તેમાં કહેવામાં આવ્યું હતું. બાબુ બેકુઠનાથ સેને તે રજૂ કરતાં કહ્યું કે, હિન્દી લોકો શેર કમાય છે અને શેર ખાય છે, અને દુષ્કાળે હિન્દીના નાણા ખાતાની સ્થિતિ અસ્તવ્યસ્ત કરી નાખી છે; તદુપરાંત ખર્ચ કમીશન સમક્ષ પડેલી જીખાની જોતાં બ્રિટન પોતાનો ભાગ ઉપાડી લેશે એવી આશા રાખવી ન્યાયયુક્ત છે. રા. જૈશીરામે અનુમોદન આપ્યું અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો. તેમાં એવો વધારો કરવામાં આવ્યો હતો કે, એ જે ઠરાવોની એક-અરજ પાર્લામેન્ટને મોકલી આપવી જોઈએ.

પંડિત મદનમોહન માલવીયાએ ત્રીજે ઠરાવ રજૂ કર્યો, જેમાં, તેમના કથન અનુસાર, અંદાજ પત્રોપર મત આપવાનાં હક્ક વિષે, લશ્કરી અને દીવાની ખર્ચ ઘટાડવા વિષે, બ્રિટન અને હિન્દીના

સામાન્ય લાભોને માટે કરવામાં આવેલા સર્વ ખર્ચો, તેમની વચ્ચે વહેંચા લેવા વિષે પૂર્વગામી કોંગ્રેસોમાં ઉચ્ચારાયેલા અસિદ્ધિપ્રાપ્તિ તારતમ્ય આવેલું છે. બ્રહ્મદેરા ખાલસા કરવા માટે, વિદેશીય વિગ્રહો માટે હિન્દને નાણાં આપવાં પડે છે; આવા ખર્ચો સામે મત આપવાને ઇંગ્લીશ કાઉન્સિલમાં સીધું હિન્દી પ્રતિનિધિત્વ મળવું જોઈએ, રા. હીરેન્દ્રનાથ દત્તે અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, ખર્ચ કમીશનનું કેટલુંક પરિણામ સારું આવ્યું છે, કેમકે તેના સભ્યોને હિન્દની ગરીબાઈની ખાત્રી થઈ છે, અને એથી હિન્દી નાણાં ખાતાપર અસરકારક અંકુશ સ્થપાવો જોઈએ. કરાવનો વિશેષ અનુમોદન અપાયું અને પસાર કરવામાં આવ્યો.

“રજસીયો કરાવ” ચોથો પ્રમુખ સ્થાનેથી રજૂ કરવામાં ડહાપણુલયો સુધારો કરવામાં આવ્યો, કેમકે પૂર્વગામી કોંગ્રેસોમાં તેની સંપૂર્ણ ચર્ચાઓ થઈ ગઈ હતી; તેજ કારણને લીધે જાહેર નોકરીના કમીશન વિષે પાંચમો કરાવ અને ખંડીયાં રાજ્યોમાં છાપખાનાને હુલ્લો મારવા વિષે છઠ્ઠો કરાવ રજૂ કરવામાં અને પસાર કરવામાં આવ્યા. કાયમની જમાનાંની વિષે સાતમા કરાવ વિષે પણ એજ રીત ગ્રહણ કરવી જોઈતી હતી, પરંતુ મી. જૈન આદમ્સે લાંબું ભાષણ આપીને તે રજૂ કર્યો, અન્ય ત્રણ વક્તાઓએ તેને અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

રા. જી. ચૌધરીએ આઠમો કરાવ કહ્યું કર્યો તે કરાવ પણ ઘણો જીનો હતો, ન્યાયી અને કારોબારી દરજ્જે જૂની પાડવા વિષે-અને રા. સી. એચ. ચેતલવડે લામકારક રીતે બતાવી આપ્યું કે, માન. રા. કીરીઝ સાહ મહેતા અને બાણુ દત્ત બંનેએ ચોળનાઓ ધડી કાઢી છે, તે પરથી માલુમ પડે છે. એ સુધારાનો અમલ કરતાં વિશેષ ખર્ચ કરવાની જરૂર નથી. કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો. (ખર્ચની) કાપકપ અને સુધારાની રાજ્યનીતિની માત્ર દુષ્કાળનું કારણ ફર થઈ શકે એમ છે, એ વિષે નવમો કરાવ પ્રમુખ સ્થાનેથી રજૂ અને પસાર કરવામાં આવ્યો.

એટલું કામ કરીને કોંગ્રેસ સુલત્તી રહી.

ત્રીજે દિવસે પ્રારંભમાં પ્રમુખે પ્રમુખ સ્થાનેથી

દશમો કરાવ રજૂ કર્યો, જેમાં દુષ્કાળમાં રાહત આપવાને એટ ઓટન, સંસ્થાનો અને યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સે આપેલી મદદ માટે, અને વળી અંગ્રેજો અને હિન્દીઓએ કરેલી સેવાઓ માટે આભાર માનવામાં આવ્યો હતો.

કૃતજ્ઞતા સાચી અને યોગ્ય હતી, પરંતુ ૧૮ મી સદીમાં “જે હિન્દની જમીનનાં કણસ-લાંથી દુરની પ્રજાઓનો નિર્વાહ થતો” તે હિન્દ ૧૯ મી સદીમાં લીખારી બનીને વધારે સુખી પ્રજાનાં દ્વાર આગળ રોટલો મારે, એ વિચારથી હૃદયમાં હુલ્લો થાય છે.

અગાઆરમ્ કરાવમાં કારોબારી સભાઓમાં જેને બદલે ત્રણ સભ્યોની, અને એક સભ્ય બીન-સરકારી રાખવાની માગણી કરવામાં આવી હતી; તે કરાવ માન. રા. એન. સુખપ્રસાદે રજૂ કર્યો. પ્રત્યેક કારોબારી સભામાં એક હિન્દીને રાખવાની આવશ્યકતા તેમણે બતાવી, અને દીકા કરી કે, બ્રિટિશ હિન્દમાં ઉચ્ચ નોકરી નહિ મળી શકવાથી દિવાન બહાદુર શ્રી નિવાસ રાધવ આયંગર જેવા પુરખને વડોદરા જવું પડ્યું હતું, અને સર દી. માધવરાવ જેવાને એક પછી એક ત્રાવણકોર, વડોદરા અને ઇલોર જવું પડ્યું હતું.

રા. એન. સી. ડેલકરે અનુમોદન આપ્યું અને કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

માન. બાણુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ બારમો કરાવ રજૂ કર્યો, ૧૮૧૮, ‘૧૯, અને’ ૨૭ ના ‘રેગ્યુલેશન્સ’ની રૂયે સરકારને આપેલી ખાસ સત્તાઓ વિષે તે હતો. અને તેમાં સુખાઈ સર-કારનું ધ્યાન ખેંચવામાં આવ્યું હતું કે, તેમણે પાંચ માસ સુધી કેદખાનામાં રાખેલા નાટુ સરકારોની સામે કાંતો કામ ચલાવવું અથવા છોડી મુકવા (હજી સુધી હિન્દમાં આ આ લયાનક સત્તાનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, અને જેની પર સરકારને વહેમ આવ્યો હોય તેને વારંવાર અયાનક દિલ્લિ બહાર ઉપાડી જવામાં આવે છે, તે અદૃશ્ય થઈ જાય છે, અને દાદ મળતી નથી.) બાણુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ બુલ્લસાપૂર્વક ભાષણ કર્યું તે યોગ્ય હતું:

“પ્યુનીટીવ પોલીસનું” થાણું પુનામાં રાખવામાં આવ્યું, તેને આપણે બૂલ ગણીએ

છીએ. લો. મા. તિલક અને પુતાના તંત્રીઓને કેદ કરવામાં આવ્યા તેને આપણે વધારે મોટી ભૂલ ગણીએ છીએ. લો. મા. તિલકને માટે મારું હૃદય દિલસોજીથી ભરપૂર છે. મારી લાગણીઓ તેમના બંદિખાતામાં તેમની તરફ આકર્ષાય છે. આખી પ્રજા રૂદન કરે છે...અંગ્રેજોએ પોતાને માટે 'મેન્નાકાર્ઝ' અને 'હેબીઅસ કોર્પસ' જીતી લીધેલાં છે. એ હક્કોમાં રહેલા સિદ્ધાંતો તેમના જ્વલંત બંધારણમાં જળવી રખાયા છે. હું કહેતાં અચકાતો નથી કે, જન્મસિદ્ધ હક્કથી તે બંધારણ આપણું છે; બ્રિટિશ પ્રજા તરીકે આપણો જન્મ થયેલો હોવાથી, બ્રિટિશ પ્રજાના અધિકારો મેળવવાનો આપણને હક્ક છે. એ હક્કો આપણી પાસેથી કોણ ખુંચી લેશે? આપણે કૃતનિશ્ચય છીએ, અને આ કોંગ્રેસ પ્રતિજ્ઞા લેશે, તમે અને હું પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કરાર કરીશું. આ મંડપની બહાર જાહેર થવા દો, હિન્દના જાહેર પ્રજાના મનને જાણ પડવા દો કે ઇશ્વરના છત હેઠળ બ્રિટિશ પ્રજા તરીકેના આપણા હક્કો આપણને મળી શકે તેવાં સર્વ સનદશીર સાધનો વડે પ્રાપ્ત કરવાને આપણે કૃતનિશ્ચય છીએ, જે હક્કોમાં અંગત સ્વાતંત્ર્યનો અનુપમ હક્ક કંઈ ઓછા મહત્વનો નથી. "

વીરોચિત અને સત્ય શબ્દો, પરંતુ ૧૮૬૭ માં જેટલા ફલહીન ગયા તેટલાજ ૧૯૧૫ માં, અને હિન્દના એક ખુણાથી બીજા ખુણા સુધી તેમનો ઘોષ થશે નહિ ત્યાં સુધી તે ફલહીન રહેશે. નિત્યની જેમ હાથમાં પ્રજા સત્ય છે કે,

"જેઓ હક્કો ટકાવી રાખે છે, તેઓનેજ ફક્ત હક્કો મળે છે. "

કુરાળ વક્તાએ સત્ય કહ્યું કે:

"પ્રતિનિધિ બંધુઓ, જન અને માલની સહીસલામતીના મહાત્ પાયા પર હિન્દમાં બ્રિટિશ રાજ્યની વિરાળ, પ્રચંડ, ગંભીર ઇમારતનો આધાર છે. જો કંઈ પણ પળે તમારી મીલકત જપ્ત કરવામાં આવે, અને તમને પકડવામાં આવે, કામ ચલાવ્યા વિના અને ખુલાસાના એક પણ શબ્દ વિના તમને મહીનાઓ સુધી કેદ રાખવામાં આવે ત્યારે આ અમૂલ્ય આશીર્વાદો શું થાય છે? બ્રિટિશ રાજ્યમાં અંગત સ્વાતંત્ર્ય

અને અંગત સહીસલામતીના ગર્વિષ્ઠ વચનોનું એ સંચોગમાં શું થાય છે? "

રા. આર. કે. આર. કામાએ ઠરાવને અનુ-મોદન આપ્યું, અને લૉર્ડ ન્યૂબોર્ન હંમીલ્ટનનું એક સુંદર કથન ટાંક્યું: "હિન્દમાં, લગભગ ચેતવણી આપ્યા વિના દેખીતી રીતે શાંત પ્રજા, પોતાનાથી વિદેશીય વર્ગનાં ખુન કરવાની એક જ નેમ પોતાની સમક્ષ રાખનાર ગુન્હેગાર પાગલો સમાન અચાનક ભયંકર બની જાય છે. " હિન્દી પ્રધાન લૉર્ડ ન્યૂબોર્ન હંમીલ્ટનને દિવાને આમમાં કહેલું આ દુષ્ટકથન હિન્દ વિષેના ઉંડા અજ્ઞાનનો એક અધિક પૂરાવો છે, અને પ્રધાનની પદવીને માટે એવું અજ્ઞાન લાયકાત તરીકે ગણાતું દેખાય છે. જો એ લગભગ કલંક જેટલું અસત્ય છે તેટલુંજ સત્ય હોય તો એક ગુન્હેગાર પાગલની સામે પણ કામ ચલાવવું પડે છે, કામ ચલાવ્યા વિના અચોક્કસ વખત સુધી તેને કેદમાં રાખી મુકાય નહિ. રા. પી. કેશવ પીલ્લાઈએ, મી. આલ્ફ્રેડ નન્દીએ, અને રા. વી. કે. કાળેએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

તેરમો ઠરાવ બાણુ ડબલ્યુ. સી. ખાનરજીએ રજૂ કર્યો, તેમાં રાજ્યદ્રોહના કાયદામાં કરના ધારેલા ફેરફારો સામે અણગમો દર્શાવવામાં આવ્યો હતો, કેમકે તેથી વાસ્તવાતંત્ર્ય અને વર્તમાનપત્રોના સ્વાતંત્ર્ય પર અસહ્ય ફટકો પડતો હતો. તે રજૂ કરતાં વક્તાએ દલીલોથી ભરપૂર બુરસાદાર લાખણ કર્યું, અને દર્શાવી આપ્યું કે, રાજદ્રોહી કહેવામાં આવતી બાબતોમાં એક હિન્દી સામે આરોપીની ભાષા પણ નહિ સમજનાર અંગ્રેજોની જ્યુરી સમક્ષ, અથવા રાજ્યદ્રોહની ધમકી જે સરકારને લાગતી હોય તે સરકારના અધિકારીઓ જલ્દા મેજસ્ટ્રેટો કામ ચલાવે તેમાં અન્યાય થાય છે. વક્તાના ધારવા પ્રમાણે તે દરખાસ્તોને બળાત્કારે ધારાપોથી પર ચલાવવામાં આવશે, અને તેમણે કહ્યું:

"આપણે બ્રિટિશ જાહેર પ્રજા સમક્ષ જરૂં જાહેર. તેમણે પોતાની વતી અને પોતાના નામમાં દેશપર રાજ્ય ચલાવવાને મોકલેલા એજન્ટો પ્રજા સાથે કેટલું વર્તન ચલાવે છે, અર્થાત્

બ્રિટિશ નામ અને બ્રિટિશ સ્વાતંત્ર્ય પ્રેમને બિલકુલ છાજે નહિ એવા પ્રકારનું વર્તન ચલાવે છે તે આપણે તેમને સમજાવવું જોઈએ. અને જો આપણે તેમને ખાત્રી કરાવી શકીએ કે આપણે સત્ય કહીએ છીએ તો મને સંદેહ નથી કે, બ્રિટિશ પ્રબલ કોપ કરી ઉઠશે, અને લૉર્ડ એલ્જન અને તેની કાઉન્સિલના સભ્યો આપણે માટે જે બેઠાઓ તૈયાર કરી રહ્યા છે તેમાંથી આપણને સુકત કરશે. ”

રા. સુદોલકરે અનુમોદન આપતાં સુંદર ભાષણ કયું, વાપરવામાં આવેલા દીલા શબ્દોનો કાય દર્શાવ્યો, અને કહ્યું કે, એ પગલું અવળી રાજ્યનીતિનું પરિણામ છે, અને અત્યંત હાનિકારક છે. પંડિત બિશન નારાયણ ધારે ૧૮૭૬માં લૉર્ડ હોબહાઉસે લીધેલી એક નોંધ યાંત્રી, તેમાં તેમણે કહ્યું હતું કે, સમાન ન્યાય આપવાના કોઈ પણ પ્રયત્નની સામે એંગ્લો-ઇન્ડિયન વર્તમાન પત્રો “પોદાર કરી ઉઠતાં, અને ધમકીઓ આપતાં, જેમની સાથે સરખાવતાં દેશી વર્તમાન પત્રોની ક્યોઈ નાત્ર બડબડાટના જેવી છે.” તેવીજ રીતે સર જેમ્સ ફીટ્ઝ જેમ્સ સ્ટીફન્સને અસુક “દેશી મંડળોએ ” પૂછ્યું હતું કે, અમે કાયદાનો ભંગ કરીએ છીએ એમ અમે ક્યારે કહી શકીએ ? તેના પ્રત્યુત્તરમાં તેણે કહ્યું : “ અંગ્રેજ વર્તમાન પત્રો પાસે નવ; તેઓ જે કહે, તે તમે કહો; તેમના કરતાં અન્ય કોઈ પણ વધારે અપમાન કરશે, એ અકલ્પનિય છે. ”

બાણુ એ. સી મહુમદારે આશ્ચર્ય દર્શાવ્યું કે, વર્તમાન પત્રોની નાની નાની નિંદાઓએ હિન્દીઓ વિરુદ્ધ સંરક્ષકના કાનમાં એટલું બધું ઝેર રેડ્યું છે, અને તેમાં તે એટલાં બધાં સફલ થયાં છે કે, રાજ્ય પોતે આપણી પર રાજ્યદ્રોહનો આરોપ મુકવા હોરાયું છે.

“ આપણા પૂર્વજો પોતાના રાજ્યોના કલિપત દરવાજાને માટે પોતાના બાળકોનાં ઘણીવાર બલિદાન આપ્યાં હતાં તેમના વંશજો આપણે રાજ્યોના લોહીથી ખરડાયેલી અને પવિત્ર થયેલી સ્વતંત્રતા જેમની હોય તેમની પાસેથી -રાજ્ય-ભક્તિ પાકે શિખવાની ના પાડીએ છીએ. ”

બીજા એ વક્તાઓએ કેંગ્રેસમાં ભાષણો આપ્યાં તે પછી કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

પોલીસની સત્તામાં વધારો કરવાની દરખાસ્ત વિરુદ્ધ ૧૪ મે કરાવ મી. જન આદમે રજૂ કર્યો, અને તે વખતે ધારાસભામાં રજૂ થયેલા ફોજદારી કામ ચલાવવાની રીતના ખરડાની કલમોનું ઘણા લંબાણથી પૃથક્કરણ કયું. બીજા ત્રણ વક્તાઓનાં ભાષણો યથા પછી કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

હું સમયના વિશ્વાસ પછી મી. એલ્ડરનનું ૮૯ મું વર્ષ પૂર્ણ થતાં તેમને તાર કરવામાં આવ્યો, અને પંજબને ધારાસભા આપવા માટે સરકારનો આભાર પ્રદર્શિત કરનારો, અને તેની મર્યાદાઓ માટે શોક દર્શાવનારો કરાવ ૧૫ મે પ્રમુખ સ્થાનેથી રજૂ અને પસાર કરવામાં આવ્યો.

સોળમા કરાવમાં દર્શાવવામાં આવ્યું કે, વરાડમાં ફરિબારી સભા કાયદા ઘડે છે, અને વિનતી કરીકે વડી ધારાસભાએ તે ઘડવા જોઈએ. સત્તરમા કરાવમાં માગણી કરવામાં આવી કે, દુષ્કાળ કમીશનના ક્ષેત્રમાં વધારો કરીને વખતો વખત પડતા દુષ્કાળોનાં દારણો અને તે અટકાવવાના ઉપાયોની તપાસ કરવી. રા. રમંજી નાયડુએ તે રજૂ કરતાં મદ્રાસના ૧૮૫૪, ૬૫, ૭૬, ૭૭-૭૮, ૯૧ અને ૯૭ માં પડેલા દુષ્કાળોની હકીકત કહી. આ વારંવાર પડતા દુષ્કાળો અટકાવવાને કાંઈ પણ કરવામાં આવતું નથી. પાણી પૂરું પાડવાની પદ્ધતિ (ધરીગેશન) પર જેટલો ખર્ચ કરવામાં આવે છે, તેના કરતાં ચોદ ગંભીર વધારે નાણાં આગગાડીઓ પાછળ ખર્ચવામાં આવે છે. જો આગગાડીઓમાં રોકવામાં આવતાં નાણાં પાણી પૂરું પાડવાની પદ્ધતિમાં રોકવામાં આવે તો દુષ્કાળ અદશ્ય થઈ જાય. પ્રોફેસર એ. એસ. સાહેબે અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, વારંવાર પડતા દુષ્કાળોનું મૂળ શોધી દાઢું ને-ધએ અને તેનો નાશ કરવો જોઈએ. એક સંકાની ગેરવ્યવસ્થાનું એ પરિણામ છે, આગગાડીઓથી અંગ્રેજોના વ્યાપારને સહાય મળે છે; પાણી પૂરું પાડવાની પદ્ધતિથી રેવનુને સહાય મળે છે. કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

રા. દાદાભાઈ નવરોજ પર વિશ્વાસ દર્શાવનારો કરાવ અઢારમો માન. રાય બહાદુર મી.

આનન્દ ચાકુ એ રત્ન હશે, બાપુ મોતીલાલ ઘોષે તેને ચતુર્મોહન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો. સર વિદિયમ વેડરબર્ન અને બ્રિટિશ કમિટિનો હંમેશની માફક આભાર માનવાનો અને વાર્ષિક રકમ આપવાનો ઠરાવ ઓગણીસમો અને મી. એ. એ. હુમ અને રા. ડી. ઇ. વાચકાને ફરીથી નીમવાનો ઠરાવ વીસમો પ્રમુખ સ્થાનેથી રત્ન કરવામાં અને પસાર કરવામાં આવ્યો, અને એકવીસમા ઠરાવમાં આગામી કોંગ્રેસની ખેડક મદ્રાસ મુકામે સુદર કરવામાં આવી.

સ્વાગત સભાના અસાધારણ કહિત કાર્યની ફેરફાર માટે તેનો ઉપકાર દર્શાવનારો બાવીસમો ઠરાવ, અને પ્રમુખનો આભાર દર્શાવનાર ત્રેવીસમો ઠરાવ ઉત્સાહપૂર્વક પસાર કરવામાં આવ્યો, અને પ્રમુખે પ્રત્યુત્તરમાં થોડાક માયાળુ શબ્દો કહી તેરમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનું નિસર્જન કર્યું.

ઠરાવો.

લશ્કરી.

૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પોતાની કંડી અને ગંભીર પ્રતિતિ દર્શાવે છે કે, હિન્દી સરકારની સરહદ પરની વર્તમાન રાજ્યનીતિ સામાન્યતઃ બ્રિટિશ મહારાજ્યનાં અને વિશેષ કરીને આ દેશનાં ઉત્તમ હિતોને હાનિકાર છે. કેમકે તેથી બ્રિટિશ હિન્દી રાજ્યની વર્તમાન સરહદની પેલીમેર વારંવાર લશ્કરી ચડાઈઓ કરવી પડે છે, અને અમૂલ્ય જીંદગીઓ અને લહેર નાણાંનો પુરુષ વ્યય થાય છે; તેથી તે બ્રિટિશ પ્રજાને વિનવિ દે છે કે, આ હુમલા કરવાની રાજ્યનીતિ બંધ કરવી, અને જાણવું કે, તે આવી ચડાઈઓ આવશ્યક માલુમ પડે તો તે શાહી હુકોને માટે હોવાથી તેમના ખર્ચનો મોટો ભાગ બ્રિટિશ ખજાનાએ આપવો લેઈએ.

૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, દુષ્કાળ અને પ્લેગનાં સંદેહોએ આ દેશમાં નાણાંની ગંભીર રીતે હાલ બેસી સ્થિતિને અસ્તવ્યસ્ત કરી નાખી છે, અને તેના મર્યાદિત સાધનોમાં કાપ-કપ કરી છે તે ભેદાં અને વાયવ્ય સરહદની પેલીમેર ચલાવવામાં આવનાં લશ્કરી

કામો શાહી હિતોના સંરક્ષણને માટે હોવાથી, આ કોંગ્રેસ પ્રાર્થના કરે છે કે, એટ બ્રિટન અને હિન્દની વચ્ચે ક્યા સિદ્ધાંત ચતુસાર લશ્કરી ખર્ચનો ફાળો કરવામાં આવે તે નક્કી કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટ વર્તમાન વિગ્રહના ખર્ચમાં સંગીત ફાળો આપવાની કૃપા કરશે.

૩. (ક) ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પહેલા અને બીજા ઠરાવોમાં સમાયેલી પ્રાર્થનાનો જ્યાં સમાવેશ થતો હોય એવી એક અરજી કોંગ્રેસની વતી પ્રમુખની સહી સાથે પાર્લામેન્ટને મોકલવાની આ કોંગ્રેસ પ્રમુખને સત્તા આપે છે.

ખર્ચ કરીશન.

૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ આનંદ દર્શાવે છે કે, “ હિન્દી ખર્ચ વિષેના શાહી કરીશને ” પોતાની કાર્યવાહી લહેર પ્રજા માટે ખુલ્લી રાખવાનો ઠરાવ કરવાની કૃપા બતાવી, અને વળી હિન્દની તરફથી સંપૂર્ણ વસ્તુસ્થિતિ જાણાવવાની તક હિન્દના પ્રતિનિધિ સંકીર્ણોને માનવંત કરીશને આપી તેને માટે તે પોતાનો આસાર દર્શાવવા હચે છે. તપાસના ક્ષેત્રના ત્રણ વિભાગોના સંબંધમાં માનવંત કરીશનના યોગ્ય વિચારને માટે અત્યંત માન-પૂર્વક કોંગ્રેસ નીચેની પ્રાર્થનાઓ રત્ન કરે છે:

(૧) હિન્દી ખર્ચને અંકુશમાં રાખવાની વ્યવસ્થાને માટે પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે કે—(ક) વાયસરોયની ધારાસભાના બીજા-અમલદારી સભ્યોને હિન્દી પ્રજાના વધારે સીધા પ્રતિનિધિઓ બતાવવાના, અને અંદાજ પત્રની ક્લમે વિષે સુધારો રત્ન કરવાનો અને સભ્યોના મત માજવાનો ઉપર તેમને હોવો લેઈએ; (બ) વાયસરોયની અને સ્થાનિક ધારાસભાઓના સુચાયકો સભ્યોની જગમજ અનુસાર હિન્દી પ્રજાની કાંડ-સીધમાં મોખ્ખા-દાર અને અનુવચી હિન્દી પ્રતિનિધિઓની પૂરતી સંખ્યાની નીમણુંક કરવી અને (૨) હિન્દની નાણાં વિષયક સ્થિતિ તપાસવાને અને તેની પર રીપોર્ટ કરવાને દર વર્ષે દિવાને આમની સીટિંગ કમિટી નીમવી.

(૨) ખર્ચની પ્રજા વિષે પ્રાર્થના કરવામાં

આવે છે કે, લશ્કરી અને ખેતી લાસ ન આવે
તેઓ ખર્ચે હમી કરવો, પ્રજાની આખાઈ અને
પ્રજાતિને વધારવામાં વધારે મોટી રકમો ખર્ચવી,
અને લહેર નોકરીની ઉચ્ચતર જગ્યાઓ પર
યુરોપીઓને બદલે હિન્દીઓને નીમવાથી ઘણો
બચાવ થશે, અને રાજ્યતંત્ર વધારે કાર્યસાધક
બનશે; અને

(૩) ખર્ચના ફાળા થાડવા વિષે પ્રાર્થના
કરવામાં આવે છે કે, જેમાં હિન્દ અને મહારા-
જ્યના અન્ય ભાગોનાં સામાન્ય હિતો સમાયલાં
હોય તે સવળા ખર્ચનું યોગ્ય પ્રમાણ શાહી
ખજાનાં આપવું લેખ્યું; અને ખાસ કરીને
સરહદની પેલીમેરના વર્તમાન વિચ્છેદના ખર્ચનો
મોટો ભાગ શાહી ખજાનાં આપવો લેખ્યું.
છેવટે, પ્રમુખને સૂચના કરવામાં આવે છે કે,
બને તેટલા ઓછા વિલંબથી આ ઠરાવની એક
નકલ પોતાની સહી સાથે શાહી કમીશનના
પ્રમુખને મોકલી આપવી.

પહેલાંના ઠરાવોનું સમર્થન.

૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ
પોતાની પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે સંમત થઈને પોતાનો
મજબુત પક્ષ કરે છે કે: (૧૮૯૬ (૬) (ગ)
(જ); પ્રાંતિક ધારાસભા આપવામાં આવી
હતી, એટલે (૩) કાઠી નાખવામાં આવ્યા
હતા. અને વળી આ કોંગ્રેસ પોતાની પહેલાંની
કોંગ્રેસોની સાથે સંમત થઈને પોતાની દૃઢ
પ્રતિતિ દર્શાવે છે કે,

(૬) (૧૮૯૬. ૧૦.) લહેર પ્રજાના,
મેડીકલ સાયન્સ અને મેડીકલ ધંધાના હિતની
ખાતર તેમજ આર્થિક વહીવટના હિતની ખાતર
આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી કહે છે કે, (૧)
ફક્ત એક જ લશ્કરી મેડીકલ સર્વિસ હોવી
લેખ્યું, તેની બે શાખાઓ હોવી લેખ્યું—એક
યુરોપીય લશ્કર માટે, બીજી દેશી સૈનિકો માટે.
અને તેમનો વહીવટ એક સરખી રીતે થવો
લેખ્યું; (૨) દેશની સીવીલ મેડીકલ સર્વિસની
પુનઃ રચના કરીને તેને અલગ અને સ્વતંત્ર
મેડીકલ સર્વિસ બનાવવી લેખ્યું, તેના વર્તમાન
લશ્કરી સંબંધમાંથી તેને સંપૂર્ણ રીતે મુક્ત
કરી લેખ્યું, અને બીજી ચીજો સરખી હોય તો

દેશની શુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવાનું યોગ્ય વધણ
રાખીને હિન્દના અને અન્ય જગ્યાઓના મેડીકલ
(ઔષધ) ના ધંધામાંથી માણસોની ભરતી
કરી લેખ્યું; અને (૩) લાંબા સમયની
વિષમતાઓ અને પરિણામની ક્યોટો દૂર કરવાને
માટે સીવીલ એસીસ્ટન્ટ સર્જનો અને હોસ્પીટલ
એસીસ્ટન્ટોના ફરજન અને દાવાઓની સંપૂર્ણ
અને શુદ્ધી તપાસ થવી લેખ્યું.

(ખ) (૧૮૯૬, ૧૪.)

(ગ) (૧૮૯૬, ૧૫.)

(ઘ) (૧૮૯૬, ૧૮.)

(ચ) ૧૮૯૬, (૭.)

લહેર નોકરી.

૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ
પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે સંમત થઈને પોતાનો
ઉંડો રોક એકવાર ફરીથી દર્શાવે છે કે, લહેર
નોકરીના કમીશનના પરિશ્રમથી આ દેશની
પ્રજાને બચવારિક રીતે કાંઈ પણ લાભ થયો
નથી, અને એકવાર ફરીથી પોતાની પ્રતિતિ
દર્શાવે છે કે, હિન્દમાં અને ઈંગ્લાંડમાં હિન્દી
સીવીલ સર્વિસીસને માટેની પરીક્ષાઓ ભેગી કે,
સીવીલ, મેડીકલ, પોલીસ, એન્જનીયરીંગ,
ટેલીગ્રાફ (તાર), જંગલ અને એકાઉન્ટ્સ
(હોસાળી ખાતું) એક સાથે લેવાની તરફેણમાં
દિવાને આમતના ૧૮૯૩ ની બીજી બુનના
ઠરાવનો અમલ કરવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી
જે પ્રશ્નનું સંતોષકારક સમાધાન શક્ય નથી.
આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી નામદાર મહારાણીની
સરકારનું નમ્રતાપૂર્વક ધ્યાન ખેંચે છે કે, હિન્દી
પ્રજાને ન્યાય આપવાના પગલા તરીકે, અને
તેમને આપેલાં વચ્ચેનાં પાલન કરવાના એક
કાર્ય તરીકે દિવાને આમતના ઠરાવનો શીઘ્ર
અમલ થવો લેખ્યું.

૧૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, મદ્રાસ અને
સુબાઈના ગવર્નરોની જગ્યાઓએ હિન્દની સર્વો-
ચ્છીસમાંથી કોઈને નહિ નીમતાં ઇંગ્લાંડના સુસ-
દૃષ્ટિને નીમવાની રાજનીતિનું ડહાપણ લેતાં
આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, તે પ્રાંતોનું કારો-
બારી રાજ્યતંત્ર ગવર્નરોએ ત્રણ સભ્યોની
(કારોબારી) સભાઓ સહીત ચલાવવું લેખ્યું,

અને હમણાંની જેમ જે સભ્યોની સલાહો સહીત નહિ, અને એ ત્રણ સભ્યોમાંનો એક સભ્ય હિન્દી સીવીલ સર્વિસનો સભ્ય હોવો ન જોઈએ, એ ઇચ્છનીય છે.

દમન.

૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, બ્રિટિશ વહીવટ હેઠળનાં દેશી રાજ્યોના પ્રદેશમાં છાપખાનાંને મોંઠે હુલો મારનાર હુકમ હિન્દી સરકારે વિદેશીય ખાતામાં ૧૮૯૧ ની ૨૫ મી જુને કર્યો છે, તે અવળો, નિરંકુશ અને હાનિકાર છે, અને સાચા મુત્સદ્દી-પણામી અને પ્રજાની સ્વતંત્રતાથી વિરુદ્ધ છે, તેથી એકતરફી રીતી તેની સામે બાર દહને પોતાનો અણગમો દર્શાવે છે, અને વિના વિલંબ તેને રદ કરવાનો આગ્રહ કરે છે.

૧૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૮૧૮ ના ત્રીજા બેંગાલ રેગ્યુલેશનથી, ૧૮૧૯ ના ખીજા મદ્રાસ રેગ્યુલેશનથી, અને ૧૮૨૭ ના પચીસમા મુંબાઈ રેગ્યુલેશનથી સરકારને આપવામાં આવેલી અસામાન્ય સત્તાઓનો સરકાર સુલેહ અને શાંતિના સમયમાં ઉપયોગ કરે તેને આ કોંગ્રેસ માનપૂર્વક વખોડી કાઢે છે, અને કહે છે કે, એવી સત્તાઓનો ઉપયોગ ફક્ત એવી મર્યાદાઓમાં કરવો જોઈએ કે, અત્યંત સાવચેતી અને કાળજીથી અને ઉચ્ચતમ જોખમદારીની ભાવના સહીત તજ સરકાર તેમનો અમલ કરે.

(ક) તેથી આ કોંગ્રેસ આગ્રહ કરે છે કે, તે રેગ્યુલેશનોના હેતુ દર્શાવનારા પ્રારંભના ભાગમાં દર્શાવેલા સંયોગોનું પોતાના પ્રાંતમાં અથવા પ્રાંતના અમુક ચોક્કસ વિભાગમાં અસ્તિત્વ છે, અને જરૂર પડે તો પોતાને મળેલી સત્તાઓનો સ્થાનિક-સરકાર ઉપયોગ કરવાનો ઇરાદો રાખે છે, એવી જાહેરખબર લાગતી વળગતી સ્થાનિક સરકાર તરફથી આપવામાં ન આવે ત્યાં સુધી એમાંના કોઈ પણ રેગ્યુલેશનનો અમલ થવો ન જોઈએ; અને વિશેષ કહે છે કે, કોઈ પણ રીતે એ સત્તાઓમાં એવો વધારો ન કરવો જોઈએ કે, તેમની રૂપ-પકડવામાં આવેલા માણસને ન્યાયની અદાલત સમક્ષ કામ ચલાવવાને માટે આણ્યા વિના ત્રણ માસથી વધારે સુદૃઢ સુધી કેદ-રાખી રાખાય.

(ખ) ૧૮૨૭ ના પચ રામા મુંબાઈ રેગ્યુલેશન હેઠળ નાટુ સરદારોને પકડવામાં મુંબાઈ સરકારે જોખમદારીની લાગણીપૂર્વક પગલું લઈ 'હોલુ' જોઈએ, એમ આ કોંગ્રેસને લાગવા છતાં હજી તેનો અભિપ્રાય છે કે, એવી રીતે તેમને પકડ્યા પછી પાંચ માસ વહી ગયેલા હોવાથી ન્યાયની ખાતર તેમજ તેમને પકડવાથી સામાન્ય પ્રજાના મનમાં ઉદ્ભવેલી અશાંતિ અને બેચેની દૂર કરવાને માટે સરકારની ફરજ છે કે તેમની (નાટુ સરદારોની) સામે વિના વિલંબ કામ ચલાવવું, અથવા ન્યાયની અદાલત સમક્ષ સુકવા ચોગ્ય પૂરતા પૂરાવા સરકાર પાસે ન હોય તો તેમને છોડી દેવા.

રાજ્યદ્રોહ.

૧૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દી ફોજદારી કોડમાં ૧૨૪ અ ક્લમમાં રાજ્યદ્રોહનો કાયદો આપવામાં આવ્યો છે, અને ૫૦૫ ક્લમમાં ખોટી અફવાઓ ફેલાવવા વિષેનો કાયદો આપવામાં આવ્યો છે, તે વર્તમાન કાયદામાં કરવા ધારેલા ફેરફારો તરફ આ કોંગ્રેસ લચ અને ચિંતાની દૃષ્ટિથી જુએ છે, અને તેનો એવો અભિપ્રાય છે કે, હિન્દી ફોજદારી કોડની ૧૨૪ અ ક્લમમાં વધારે સખ્તાઈની દિશામાં નહિ પરંતુ વધારે સ્વતંત્રતાની દિશામાં સુધારો કરવાની જરૂર છે, અને હિન્દમાં રાજ્યદ્રોહનો કાયદો ઇંગ્લાંડમાં છે તેવો કરવો હોય તો તેના અમલની સામે ત્યાં જેવા પ્રતિબંધો છે, તેવાજ સંગીન પ્રતિબંધો અહીંયાં નાખવા જોઈએ, અર્થાત્ આરોપીઓની સામે જરૂરી સમક્ષ કામ ચાલવું જોઈએ, જેમાંના કમમાં કમ અર્ધા, આરોપી જે પ્રજાનો હોય તેજ પ્રજાના હોવા જોઈએ, અને તેમનો ચુકાદો સર્વાનુમતે અપાવો જોઈએ. અને અત્યાર સુધી રાજ્યદ્રોહના સુકદમાં ફક્ત સેશન્સ કોર્ટ અને હાઇકોર્ટ ચલાવી શકે છે તેને બદલે મેજસ્ટ્રેટો તે ચલાવી શકે એ દરખાસ્ત સામે, અને જલ્દા મેજસ્ટ્રેટોના અભિપ્રાય પ્રમાણે જેઓ રાજ્યદ્રોહ ફેલાવતા હોય તેમની પાસે બાર માસ સુધી સારી ચાલના જામીનો લેવાની સત્તા તેમને આપવાની દરખાસ્ત સામે આ કોંગ્રેસ પોતાનો મનજૂત અણગમો દર્શાવે છે. આ કોંગ્રેસનો

ચૌદમું પ્રકરણ.

ચૌદમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

૧૯૦૬ ની ૨૬ મી, ૩૦ મી અને ૩૧ મી ડિસેમ્બરે રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનું ચૌદમું અધિવેશન મદ્રાસમાં અન્યું. રાજકીય ક્ષિતિજ પર વાદળો એકઠાં થવા લાગ્યાં હતાં, દમન યોતાનું વિકાળ વદન ખતાવી રહ્યું હતું, તેથી શુભ કાવત્રાની અભિવૃદ્ધિ થતી હતી, અને તે દમનનો ક્ષયોચ કરીને યોતાની નળળાઈ કમુલ-

નાર સરકારનાથી દેશના એકઠું અને હમદામાં હમદા મનુષ્યોને ત્રિયુખ કરતું હતું. દુષ્કાળ અને પેદગથી દેશમાં નિરાશા વ્યાપી ગઈ હતી, અને ચેતન અર્પનાર અંગ્રેજ કળવણી પ્રતિનો અણ-ગમો વધ્યો હતો. પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા ધરીને ૬૧૪ થઈ ગઈ હતી, અને તેઓ નીચે પ્રમાણે આવ્યા હતા:

મદ્રાસ. ૫૧૯
મુંબાઈ. ૨૭
વાયવ્ય પ્રાંતો. ૧૧
પંજાબ. ૧
વરાહ, મધ્ય પ્રાંતો, અને હૈદરાબાદ. ૧૮
બંગાલ અને આસામ. ૩૮

શ્રી. એ. એમ. બોઝ.
ચૌદમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

૧૮
૩૮
—
૬૧૪

૨૬ મી ડિસેમ્બરે કોંગ્રેસની બેઠક રાત્ર થઈ, અને સ્વાગત સભાના પ્રમુખ માન. રા. એન. સુબ્બારાવ પાંદલે મી. ગ્રેડસ્ટનના મૃત્યુ માટે, અને કોંગ્રેસના બે સ્તંભો દરબંગાના મહારાજ, અને સરદાર દયાલ સિંઘના મૃત્યુ માટે શોક

દર્શાવ્યા પછી હિન્દના દિલનું સત્વ સ્વરૂપ બ્રિટિશ સરકાર અને ઇંગ્લાંડને દર્શાવનાર તરીકે કોંગ્રેસનું મૂલ્ય સમજાવ્યું, હિન્દીઓ તરફના અમલકારોના વલણ વિષે તેમણે કૃપા કરી. તેમને ન્યાં કાવત્રું ખીલકુલ ન હોય ત્યાં કાવત્રાની ગંધ આવે છે, જે શાંતિપૂર્ણ સમયમાં અંગત સ્વાતંત્ર્યને સંકુચિત કરી નાખે છે, રાજ્યદ્રોહ સામે કાયદા

ધરી આણે છે, અને મહારાણીની જન્મથી બ્રિટિશ પ્રભુ અને હિન્દી પ્રભુ વચ્ચે ભેદો દર્શાવે છે. તેમણે કહ્યું કે, સર્વોચ્ચ રાજનીતિ આકારવાનું નથી, પરંતુ જ્યારે તે રાજનીતિ ભહેર કરવામાં આવે ત્યારે તેનો અમલ કરવાનું છે, અને તેમણે રાજ્યતંત્ર પર પાડેલા દરેક અટકાવવા લેધ્યો.

માન. રાય બહાદુર
પી. આનંદ ચાહુ, સી.
આઈ. ઇ. એ બાબુ

આનંદ મોહન બોઝની પ્રમુખ પદ માટે દરખાસ્ત મુકી, રા. આર. એન. મુલેકરે તેને અનુમોદન આપ્યું, મી. જોન આદમ અને રા. જશીરામે તેને વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને તાલીઓની ગર્જના પૂર્વક મુંબઈની દરખાસ્ત પસાર કરવામાં આવી.

પ્રમુખે યોતાના ભાષણના પ્રારંભમાં વર્ષ દરમ્યાન સ્વર્ગસ્થ થયેલા મિ. ગ્રેડસ્ટનની સુંદર સ્મૃતિ કરી, અને પછી તેજ દિવસે મુંબાઈમાં પૂન

મુકનાર નવા વાયસરોય લૉર્ડ કર્ઝનના આગમન વિષે થોડાક રાખ્દો કહી આશા દર્શાવી કે, (જે આશા કદાપિ પરિપૂર્ણ થવાની ન હતી) ન્યારે તે આ દેશને છોડીને જાય ત્યારે મિ. ગ્વેડસ્ટન આ લોક છોડી જતાં તેમને માટે જોઈએ સ્નેહ દર્શાવાયો તેમાંનો કેટલોક સ્નેહ તેને (લૉર્ડ કર્ઝન) માટે દર્શાવવામાં આવે પછીથી જે સાંચ્યહીન વલણ માલુમ પડતું હતું તે તરફ તેમણે પોતાનું ધ્યાન ફેરવ્યું, જે વલણને જે અંતઃકાવવામાં નહિ આવે તો પરિણામ દુઃખદ આવશે. સ્વાતંત્ર્ય પ્રતિ આ દેશની પ્રગતિ ગમે તેટલી મંદ હશે તો પણ તે ચાલુ રહેલી છે. વીશ વર્ષ પૂર્વે લૉર્ડ લિટનના દેશી વર્તમાન પત્રોના કાંચદાની અલ્પાયુ પ્રતિક્રિયા આપણા જોવામાં આવી હતી, પરંતુ તે કાયદો સત્તર પાછો ખેંચી લેવામાં આવ્યો હતો; હવે ભૂતકાળની ડહાપણ ભરી અને હિતકર રાજનીતિ ઉપાધી નાખવાની પ્રતિક્રિયા એ વર્ષથી આપણા જોવામાં આવે છે. એન્જલેશનલ સર્વિસમાં ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ જગ્યાઓપર અંગ્રેજોને જે પ્રકારે હાખલ કરવામાં આવતા હતા તેજ પ્રકારે હિન્દીઓને પણ હાખલ કરવામાં આવતા હતા; આશરે વીશ વર્ષ ઉપર તેમનો પગાર ઘટાડવામાં આવ્યો, પરંતુ ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ જગ્યાઓ હજી તેમને માટે ખુલ્લી હતી. ૧૮૮૬ માં હીરક મહોત્સવ હતો, તે વર્ષે એમાંની કેટલીક જગ્યાઓ પરથી તેમનો પહેલ વહેલો બહિષ્કાર કરવામાં આવ્યો, તેમનો હોદ્દો ઘટાડવામાં આવ્યો અને તેમના પગારમાં વળી ઘટાડો કરવામાં આવ્યો. એજ વર્ષમાં ત્રણ ધલાકાઓમાંનો એક ધલાકામાં વસંવાટ કરીને રહેતા શુદ્ધ એશિયાવાસીને માટે રૂઝકીની એન્જનીયરીંગ કોલેજ બંધ કરવામાં આવી

અશુદ્ધ એશિયાવાસીઓનો બહિષ્કાર કરવામાં આવ્યો ન હતો, એ જાણીને આમાં વૈચિત્ર્ય લાગે છે. એકુનિયાદને અધિકારો આપવા એ તો હિન્દી સરકારનું વિશિષ્ટ લક્ષણ છે.

બીજી મોટી ફર્યાદ નાટુભાઈઓને કેદખાનામાં નાખેલા તે વિષે હતી, તેમની સામે કામ ચલાવ્યા વિના ૧૮ માસ સુધી તેઓ કેદખાનામાં પૂરી રહ્યા હતા. એવાં દુત્યોને માટે ઇચ્છાંડ

રશિયા તરફ આંખણી કરી તિરસ્કાર ખતાવે છે અને ન્યાં એવાં દુત્યો કરવા દેવામાં આવે છે ત્યાં પ્રત્યેકને પોતાનું અંગત સ્વાતંત્ર્ય સયમાં પડેલું લાગે છે. વળી રાજ્યદ્રોહનો નવો કાયદો કરવામાં આવ્યો છે, અને ફ્રાન્કફોર્ટ કામ ચલાવવાની રીતના કોડમાં ફેરફારો કરવામાં આવ્યા છે, જેથી જાહેર વક્તાઓ અને વર્તમાનપત્રોના તંત્રીઓ દુઝ્યાઓ અને લક્ષ્યાઓની પશ્ચિંતમાં ગણાય છે, તેમને સારી ચાલને માટે જમીન ગિરીઓ આપવાનું કહી શકાય, અને પોલીસના ઉપરી જીલ્લા મેજસ્ટ્રેટને રાજ્યદ્રોહના મુકદ્દમા ચલાવવાની પરવાનગી મળી છે. બીજા ઘણા અવળા કાયદા પસાર કરવામાં આવ્યાં છે, તેમાંનો એક કલકત્તાનો મ્યુનિસિપલ ખરડો છે, જેની રૂએ જે કોરપોરેશને ઘણી ફોલ્ડમંદીથી પેતાની સત્તાનો ઉપયોગ કર્યો હતો, તેની પાસેથી લગભગ સઘળી સત્તા લઈ લેવામાં આવનાર છે, અને એ પ્રમાણે સ્થાનિક સ્વરાજ્ય પર સખ્ત પ્રહાર પડે છે. પછી સરકારની સરહદ પરની રાજનીતિ પર પ્રમુખેડીકા કરી, તે નીતિથી દેશના પ્રત્યેક આંતરિક સુધારામાં કાપફેપ કરવી પડતી હતી. સરકારની ભવિષ્યની નીતિ કેવી થશે—પાછા હઠવાની કે આગળ વધવાની ?

“આપણે પાછા હઠીને જીલ્મની રીતિઓ, દમનનાં હથીયારો, અવિશ્વાસની નીતિ સ્વીકારવાનાં છે ? અથવા મહારાજ્યના સંસ્થાપકો, તેને દૃઢ બનાવનારા, તેના સંરક્ષકો બન્યા હોય એવા ઉમદા અંગ્રેજોએ અંકિત કરેલા માર્ગ પર આપણે આગળ કુચ કરવાની છે ? તે માર્ગે ચાલતાં સ્વાતંત્ર્યનો વિકાસ થતો જાય છે, સંકેચ થતો નથી, પ્રજામાં અધિક વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થાય છે, હક્કોમાં વધારો થાય છે, તે પાછા ખેંચી લેવામાં આવતા નથી.”

અરેરે ! ધારાસભાઓના સુધારાની એક બાબત છતાં પ્રથમ માર્ગ પસંદ કરવામાં આવ્યો છે, અને અવિશ્વાસની નીતિથી સુધારાઓ ધણું મૂલ્ય પણ ઘટાડી નાખવામાં આવ્યું છે.

પ્રમુખે કહ્યું : હું ન્યારે ઇચ્છાંડમાં હતો, ત્યારે એક ગૃહસ્થ તરફથી મને એક પત્ર મળ્યો હતો. તેણે રાજકીય પ્રકરણમાં બીજાક લાગ લીધો ન

હતો: તેમાં નીચે પ્રમાણે લખાયલું હતું; “તમે બ્રિટિશ રાજ્યતા મિત્ર છો! સરકારની આત્મ-ક્રાંતક નીતિ અધિકારીઓ પાસે પાછી ખેંચી લેવાવવાને તમારાથી બનતા સર્વ પ્રયત્નો કરો. જો તમે શરૂ હો તો, મારી સલાહ એ છે કે, મૌન ધારણ કરી રાખો, અને ચાલે તેમ ચાલવા દો.” બાબુ આર. સી. દત્તે થોડા સમય ઉપર કહ્યું હતું કે, “અંતે રાજ્યકર્તાઓનો ત્યાગવૃત્તિ અને નિષ્પક્ષપાતપણા પરથી હિન્દી પ્રજાનો વિશ્વાસ છેલ્લાં બે વર્ષોમાં ઢી ગયો છે તેટલો પહેલાં કોઈ સમય ડી ગયો હોય” એનું મને ભાગ્યેજ સ્મરણ આવે છે.

દમનનો ત્યાગ કરવાની પ્રમુખે બ્રિટિશ પ્રજાને વિનંતિ કરી, અને કહ્યું: “નિર્ભય વિશ્વાસપૂર્વક આગળ વધીને, પ્રજાપર વિશ્વાસ રાખીને, સ્વતંત્રતાની સરહદ વધારીને, નવી બેઠીઓ ન ધડતાં જે બેઠીઓ અસ્તિત્વમાં છે તે ધીમે ધીમે દૂર કરીને, પ્રજાના હક્કો લઈ ન લેતાં તેમાં હમેશો કરીને, અને ધૈર્ય તરફથી પ્રેરાયલી કલંબીલાવના અને ગંભીર ભોજનદારીના જ્ઞાનથી હક્કવતા લાગણી ભર્યાં અભિલાષ અને પ્રેમપૂર્વક ઉત્સાહપૂર્વક હિન્દના પુનરુદ્ધારના કાર્યને સહાય આપીને સહી સલામતી, સંમાન, પરસ્પર લાભ અને સત્ય અને અત્યંત સ્વાધી ગૌરવનો પંથ શોધી કાઢવો. હિન્દના કેળવણીના વર્ગો ઇંગ્લાંડના મિત્રો છે, તેના શત્રુઓ નથી, તેની સમક્ષ જે મહાન કાર્ય રહેલું છે તેના હૃદયની અને આવ-સ્થક સહાયક છે.”

વળી પ્રમુખે ભૂદા ભૂદા સુધારાઓનો વિચય છેડયો, અને પાર્લામેન્ટમાં હિન્દના સીધા પ્રતિનિધિત્વની સૂચના કરી; તેમણે આગ્રહ કર્યો કે, કોંગ્રેસે આખા વર્ષમાં ચાલુ કાર્ય કરવું જોઈએ, અને પ્રતિ વર્ષે જે બાબતો પર દબાણ કરવાનું હોય તે પસંદ કરવી જોઈએ. અંતમાં તેમણે “ઈશ્વર અને માતૃભૂમિ” ની ઉમદા સ્તુતિ કરી અને તાડીઓની ગર્જના વચ્ચે પોતાનું સ્થાન લીધું.

પછી-વિષય નિર્ણાયક સભા મંજૂર કરવામાં આવી અને કોંગ્રેસ મુક્તિની રહી.

ખીને દિવસે ૩૦ મી ડીસેમ્બરે મી. જોન્સન,

દરબંગાના મહારાજ અને સરદાર દયાલ સિંઘના મૃત્યુ માટે શોક પ્રદર્શિત કરનારા પ્રથમ ત્રણ કરાવે પ્રમુખ સ્થાનેથી રજુ થયા, અને શ્રીતા સમૂહે હાથ રહી ગંભીર મૌન ધારણ કરી તે પસાર કર્યા.

ખીન-અધિકારી સભ્યોના તીવ્ર વિરોધ છતાં અને દેશમાં અપૂર્વ ચળવળ હોવા છતાં વડી ધારાસભામાં રાજદ્રોહનો કાયદો પસાર કરવામાં આવ્યો હતો, તેની સામે અણગમો દર્શાવનારો ચોથો કરાવ માન. રા. સી. જી. વિંડિંગમ્ મુદ્દતી-અરે રજુ કર્યો. રાજદ્રોહ સામેના કાયદાઓનો અને “ધિકાર અને તિરસ્કાર” રાફ્ટો દાખલ કરવાનો ઇતિહાસ તેમણે કહ્યો, જે રાજદ્રોહમાં સરકાર પરની સર્વ દીકાનો સમાવેશ થઈ નથી, કેમકે દીકાનો અર્થ એ થાય છે કે, જે કામની સામે દીકા કરવામાં આવી હોય તે સંગીન વાસ્તવિકતા અથવા સાદી યુક્તિથી વિરુદ્ધ છે; વળી હિન્દી દેશી પ્રજાએ (યુરોપીયન અથવા એંગ્લો ઇન્ડિયન નહિ) પરદેશમાં જે રાજદ્રોહ ઉચ્ચાર્યા હોય તેમને માટે તેમને શિક્ષા થાય. આની અને “સારી ચાલ” ની કલમોનું પરિણામ એ છે કે, “વિશ્વાસ અને શુભેચ્છાથી જે મહારાજ્યના પાયા સુદૃઢ બનાવવામાં આવ્યા છે, તે સરકાર વહેગી અને અવિશ્વાસુ બની ગઈ છે...દેશમાં-સમગ્ર દેશમાં લાગણીની કાયમની કટુતાનાં મૂળ નખાઈ ગયાં છે. અંતમાં તેમણે આશા દર્શાવી કે, નવા વાયસરોય “પોતાની આગળ થઈ ગયલા વાયસરોયના વિષમ ધારા” રદ કરશે. બાબુ તરફથી બેનરજીએ તેને અનુમોદન આપ્યું, પંડિત કે. પી. કાવ્યવિશારદે, અને રા. ડી. વેંકટસ્થાન આચરે વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

પાંચમા કરાવમાં લોડ્જે જર્જનને આવકાર આપવામાં આવ્યો, અને આશા દર્શાવવામાં આવી કે, બ્રિટિશ રાજ્યના એક સંપ્રદાયો અનુસાર તે રાજ્ય ચલાવશે; માન. બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ એ કરાવ રજુ કરતાં નવા વાયસરોયે ઇંગ્લાંડમાં આપેલા વ્યાખ્યાનો વિશે ઇસારો કરીને કહ્યું કે, આ વ્યાખ્યાનો એવી

આશાને જન્મ આપે છે કે, લૉર્ડ કર્ઝનનું નામ બેન્દીક, હેત્રોંગ અને રીપનનાં નામો સાથે જોડાશે. આવી મિત્રતાપૂર્ણ લાગણીને લૉર્ડ કર્ઝને કહુ તિરસ્કારમાં ફેરવી નાખી. નવાબ શેયદ મહમ્મદ બહાદુરે ઠરાવને અનુમોદન આપ્યું, માન. રાય બહાદુર પી. આનન્દ ચાલુએ અને માન. રા. ડી. એસ. ગરૂટે તેને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

છઠ્ઠો ઠરાવ કાયમની જમાણદી વિષે હતો, તે રા. જી. વેંકટરત્નયે રજુ કર્યો; તેમણે કહ્યું કે, જમીન વિષે સરકારે આપેલાં વચનોને રદી કાગળીયાં સમાન ગણવામાં આવ્યાં છે, અને ફેયતવારી પદ્ધતિમાં એવા ફેરફારો કરવામાં આવ્યા છે કે, તેનાં મૂલ્યવાન લક્ષણો નષ્ટ થયાં છે. રા. એમ. આર. ખોડગે ધડાયલા કાયદા પરથી મુંબાઈમાં જમીન મહેસુલની રાજ્યનીતિ કેવી અવળી છે તે બતાવ્યું. ખોત લોકોને પોતાનાં ગામો છોડી દેવાની ફરજ પડી રહી છે, કેમકે પોતાના ખેડુતો પાસેથી તેમને મળતાં ભાડાંના કરતાં સરકારને ધણી ભારે મહેસુલ આપવાની તેમને ફરજ પડે છે. જે ખોતને એક ગામના ૭૦૦ રૂપીઆ મળે છે, તેને રૂ. ૨૦૦૦ આપવાની ફરજ પડે છે, અને તેથી ખોત લોકો ગામો છોડી દે છે, અને સરકાર તેમને જપ્ત કરે છે. લાંબા સમયથી અને મુસલમાન શહેનશાહોની સનનેની રૂયે ભોગવવામાં આવેલી ખાનગી મીલકત કાયદા ધડીને સરકાર જપ્ત કરે છે. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

સાતમો ઠરાવ સરકારની સરહદ પરની નીતિ વિષે હતો, અને રા. જી. સુબ્રમન્ય આચરે એક બુરસાદાર ભાષણ કરીને તે રજુ કર્યો. વક્તાએ “આ હાનિકારક અને ભયંકર સરહદપરની નીતિનો તિરસ્કાર કર્યો.....કેટલોક સમય થયાં હશે બહાર આગળ ધસવાના બુરસાથી અને હેશની અંદર દમન કરવાના બુરસાથી એ નીતિ પ્રેરાયલી છે. ” મૂર્ખતાપૂર્વક આગળ ધસવામાં વ્યય કરવામાં આવેલાં નાણાંને લીધે નાણાંની તંગી હોવાથી હેશમાં સર્વ સુધારા મૃતપ્રાય થઈ ગયા છે. જો શાહી આશયોને માટે વિશ્વહો કરવામાં આવતા હોય તો બ્રિટનને ખર્ચ આપવા

દો, અને હિન્દી આવશ્યકતાઓને માટે ખર્ચવાને હિન્દનાં નાણાં રહેવા દો. રા. ચાન્દચન્દ્ર થોપે અનુમોદન આપતાં આગળ ધસવાની નીતિ સામે દિનાની અને લશ્કરી અંગ્રેજોને અભિપ્રાય ઠાંક્યો, અને સરકારને વિનંતિ કરી કે લૉર્ડ લૉરેન્સ અને લૉર્ડ રીપનની રાજનીતિ પૂનઃ ચક્રવર્તી કરવી, અને વફાદાર અને સંતુષ્ટ પ્રજાનાં હૃદયોમાં વૈજ્ઞાનિક સરહદ પ્રાપ્ત કરવી. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

“સીક્રેટ પ્રેસ કમિટીઝ” (શુપ્ત વર્તમાન પત્ર વિષયક સભાઓ)ની સ્થાપના સામે આઠમો ઠરાવ રજુ કરતાં મી. ડબલ્યુ. એ. ચેમ્બર્સે કહ્યું, એક અંગ્રેજ તરીકે મારા હેશખંડોમાં રાજ્ય જે હેશમાં ચાલતું હોય ત્યાં ગાંધી સંસ્થા શા માટે સ્થાપવી જોઈએ, એની મને સમજણ પડતી નથી. ઉદાહરણ તરીકે મુંબાઈ ઇલાકામાં પ્રકટ થયેલો એક લેખ તેમણે દર્શાવ્યો; એ લેખને માટે તેના તંત્રી પર મેજિસ્ટ્રેટને એક પત્ર લખવો પડ્યો હતો; તે લેખ અને પત્ર સર વિલિયમ વેડર બર્નને મોકલવામાં આવ્યાં અને મારા પોતાના હાથમાં આવ્યાં. હું એક મોટા લંડનના વર્તમાન પત્રના તંત્રી પાસે તે લઈ ગયો, જેણે લેખને “નિર્દોષ” કહ્યો અને પત્રને “રાક્ષસી” કહ્યો. મેં તે તંત્રીને કહ્યું: “આવો બનાવ ફિશિઆમાં નહિ, જર્મનીમાં નહિ, પરંતુ જે હેશના રાજ્યતંત્ર માટે તમે અને હું જોખમદાર છીએ તે હેશમાં બની રહ્યો છે.” મારા પોતાના વર્તમાન પત્રમાં અનુભૂતાં મેં કાંઈ ભૂલ કરી હોય તો તે સુધારવાને હું સદા તત્પર રહું છું, અને જો હિન્દી તંત્રીઓ સાથે વિનય અને સ્પષ્ટોક્તિપૂર્ણ વર્તન ચલાવવામાં આવે તો તે સર્વ તેજ પ્રમાણે કરે. રા. એન. સી. કેલકરે અનુમોદન આપ્યું અને કહ્યું કે, “વર્તમાન પત્ર વિષયક સભાઓ પાતળા પડદા પાછળ શુપ્ત રહેલી વર્તમાનપત્રો પરની સેન્સોરશીપ સમાન છે, અને તેથી હિન્દમાં બ્રિટિશ રાજ્યપર ચોકખા કલંક સમાન છે, અને તે તિરસ્કરણીય સંસ્થા” સામે કોંગ્રેસે સકોપ દરાવ પસાર કરવો જોઈએ. સરકારે સ્વીકારેલી પ્રતિક્રિયાની રાજનીતિનો તે એક ભાગ છે, અને ફેજાદારી કાયદામાં સુધારા કર્યા પછી કુદરતી રીતે આવાં પગલાં લેવામાં આવે છે, ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

નવમા ઠરાવમાં પ્રતિક્રિયા સામેનો પોઝર ચાલુ રહ્યો, આ વખતે સ્થાનિક સ્વરાજ્યની વારી આવી, કેમકે કલકત્તા મ્યુનિસિપલ ખરડો અને મુંબાઈ શહેર સુધારા ટ્રસ્ટ દાખલ કરવામાં આવ્યાં હતાં. રા. જી. એસ. ખાપડેએ તે રજૂ કર્યો અને કહ્યું કે, લોર્ડ રીપને સ્થાનિક સ્વરાજ્યની રાજનીતિ દાખલ કરી હતી, પરંતુ કારોબારી અમલદારોએ તેનો અમલ કરવામાં તેને ખરાબ કરી નાખી. પ્રત્યેક બાબત પર અંકુશ રાખનાર નીમાચલા પ્રમુખ રૂપી એક “શેઠ-નોકર” તેમણે કલકત્તાને આપ્યો છે, અને મુંબાઈને એક “નોકર-શેઠ” એક મ્યુનિસિપલ કમીશનર આપ્યો છે, જે પગારદાર સેક્રેટરી તરીકે કામ કરે છે, પરંતુ પોતાને નોકરી પર રાખનારાઓના હુકમોનું પાલન કરતો નથી; એ પ્રમાણે મ્યુનિસિપાલીટીને તપાસ કરવાને માટે મ્યુનિસિપાલીટીનાં દફતરો રજૂ કરવાની એક પ્રસંગે તેણે ના પાડી. સ્વરાજ્યને નિષ્ફળ બનાવવાની અધિકારીઓની સર્વ યુક્તિઓ વિનોદયુક્ત પ્રકારે ખુલ્લી પાડી. રા. જી. ચૌધરીએ અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, કલકત્તા કોરપોરેશનનો દોષ એ છે કે, તે ઘણું ઝાઝું કામ કરે છે, અને પોતાના અધિકારી પ્રમુખને થકમી નાખે છે. લેફ્ટેનન્ટ-ગવર્નરે ફર્યાદ કરી કે, “અમે અતિ-હમગી છીએ, પુષ્કળ આત્મ-લોગ અને હમગથી અમારી ફરતે અમે અદા કરીએ છીએ, અને કમીશનર અમારી સાથે ગતિ કરી શકતો નથી.” રા. બી. એસ. સહસ્રબુદ્ધેએ વિશેષ અનુમોદન આપતાં કહ્યું: પુનામાં નીમવામાં આવતા સભ્યોની સંખ્યા વધારવામાં આવી છે અને જે હમેદવારોનો પ્રભુએ ત્યાગ કર્યો છે, તેમને સરકારે નીમ્યા છે. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

દશમો ઠરાવ કારોબારી અને ન્યાયી ફત્તે નંદી પાડવા વિષે પ્રમુખસ્થાનેથી રજૂ કરવામાં અને પસાર કરવામાં આવ્યો.

અગ્રીઆરમો ઠરાવ દિવાની અને લશ્કરી મેડીકલ સર્વિસની પુનઃ રચના વિષે હતો. આ પ્રશ્ન ડૉ. બહાદુરજીના નામ સાથેજ લેડાઈ ગયો હતો. ડૉ. નીલરત્ન સરકારે તે રજૂ કર્યો, ડૉ. ડી. એમ. નાયરે તેને અનુમોદન આપ્યું, અને તે

પસાર કરવામાં આવ્યો; તેમાં ડૉ. કે. એન. બહાદુરજીના અઘાળ મત્યુ માટે કોંગ્રેસને અને દેશને ગયલી ખોટ માટે શોક દર્શાવનારી એક કલમ હમેરવામાં આવી હતી.

દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિન્દીઓના છીનવી લેવામાં આવેલા હક્કો સામે અણગમો દર્શાવનારો ખારમો ઠરાવ રા. જી. પરમેશ્વરમ્ પીલકાઈએ રજૂ કર્યો. તેમણે કહ્યું કે, જેમ જેમ વખત જતો જાય છે તેમ તેમ ફર્યાદો વધતી જાય છે. ૧૮૯૪ માં નાતાલમાં તેમનો મત આપવાનો હક્ક છીનવી લેવામાં આવ્યો હતો. પોતાનાજ દેશમાં હિન્દીઓના હક્કોની જે ઉણપો છે, તે નાતાલમાં લઈ જવામાં આવી છે. “નિત્યનો ગુલામગીરી અને એક નિંદ્રા માયાવેરાની વચ્ચે પસંદગી કરવાની” તેમને ૧૮૯૭માં કાયદાએ ફરજ પાડી. મહાત્મા ગાંધીએ પોતાની અળવળનો પ્રારંભ કર્યો હતો, તે કેટલે સુધી વધશે તેનું તે સમયે કોઈને જ્ઞાન હતું નહિ. અને હક્કો છીનવી લેનારા ત્રણ વિશેષ કાયદા પસાર કરવામાં આવ્યા, જેમાં હિન્દીઓનું નામ દર્શાવવામાં આવ્યું ન હતું, કેમકે એવો અન્યાયી માર્ગ ખુલ્લી રીતે લેવાની સંસ્થાનવાસીઓને લગ્ન થતી હતી, પરંતુ નાતાલના મુખ્ય પ્રધાન મી. હૅરી એસ્કોમએને કહેતાં લગ્ન ન આવી કે, “એ કાયદો યુરોપીઓને લાગુ પાડવાનું સરકારને સ્વપ્ન પણ આવ્યું નથી. પરંતુ તેનો ઉદ્દેશ એસિઆવાસીઓ વિષે કાયદો ઘટવાનો હતો. કેટલાક લોકો કહે છે કે અમને પ્રામાણિક સીધો માર્ગ ગમે છે. જ્યારે એક વહાણને પવનની સામી દિશામાં જવું પડે છે, ત્યારે તેને અહોરીઆં કરીને ચાલવું પડે છે, અને ધીમે ધીમે તે પોતાને નિયત સ્થળે પહોંચે છે. જ્યારે પુરૂષને મુસ્કેલીઓ નડે છે ત્યારે તેને તેમની સામે લડવું પડે છે, અને જો તે મુસ્કેલીઓને તે ઠાકર મારી ડરાવી ન શકે તો ઇટાની દીવાલ સામે પોતાનું માથું ફેરવાવે બદલે તેમની ચોપાસ પ્રદક્ષિણ કરીને પસાર થવું પડે છે.” ટાન્સલાલના પ્રભુસત્તાકમાં તેમને અમુક જગ્યાઓનું આપવામાં આવે છે, અને એ જગ્યાઓ તેમને શહેરોની બહાર આપવામાં આવે છે, જ્યાં ક્યારે પુત્રો નાખવામાં

આવે છે, અને ત્યાં “ ઉકરડાના ટગલાઓની મધ્યમાં આ જગ્યાઓમાં તેમને રહેવાની ફરજ પડે છે.” કેટલાંક સંસ્થાનોમાં બાંધેલી પગથીઓ પર આપણને ચાલવા દેવામાં આવતા નથી, પ્રથમ અથવા બીજા વર્ગોના આગગાડીના રુખાઓમાં મુસાફરી કરવા દેવામાં આવતી નથી, તે દેશનું સોનું રાખવા દેવામાં આવતું નથી, રાત્રીના નવ વાગ્યા પછી બહાર નીકળવા દેવામાં આવતા નથી, તેમજ પરવાનાઓ વિના મુસાફરી કરવા દેવામાં આવતી નથી. વાયસરોય લૉર્ડ એલ્જને નિર્દેશ નાતાલના કાયદાને સંમતિ આપી છે, જે કાયદાને માટે ૧૧ વર્ષ પૂર્વે દહેવામાં આવ્યું હતું કે, તે અત્યંત અન્યાયી છે, અને હિન્દી સરકાર તેને પોતાની સંમતિ કદાપિ આપશે નહિ. સંસ્થાનોના પ્રધાન મી. નેસેફ ગેગબરલેને સહાય આપવાનું વચન આપ્યું છે પરંતુ કદાપિ સહાય આપી નથી. હિન્દી પ્રધાન લૉર્ડ જ્યોર્જ હંમીલ્ટને “ આપણને જંગલી લોકોની પ્રભુત્વ હપતામ આપ્યું છે,” એટલે તેની પાસેથી કંઈ પણ સહાયની આશા રાખી શકાય નહિ.

“ હું ધાંકું છું એ એક સ્થાપી નામોશી... શરમ અને કલંકની વાત છે કે, આપણે, નામદાર મહારાણીની પ્રિય પ્રજા, ચેટશિટનમાં તેમની અંગ્રેજ પ્રજા સાથે સ્પર્ધા કરવાને અને દિવાને આમમાં પ્રવેશ કરવાને પૂરતા ચોગ્ય છે, તેમને સંસ્થાનોમાંની સત્તાધારી ગારી પ્રજાનાં માત્ર લાકડાં ફેંડવાને અને પાણી ભરવાને ચોગ્ય હલકા દરજ્જાના મનુષ્યો.

કરાવને રા. આર. ડી. નગરકરે અનુમોદન આપ્યું, રા. રમેસને વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો. પછી કોંગ્રેસ સુલતવી રહી.

ત્રીજે દિવસે, ૩૧ મી ડીસેમ્બરે, પ્રારંભમાં “ તેમના સ્વાગતના હૃદયગત સંદેશને માટે ” કોંગ્રેસનો આભાર માનનારો લૉર્ડ કર્ઝન તરફથી આવેલો ઉપહારનો તાર વાંચી બતાવવામાં આવ્યો. “ હું જ્યારે હિન્દ છોડીને જઈશ ત્યારે મારા આગમન સમયે હાજર રહેલો કોઈ પુરૂષ સાક્ષી પૂરી શકશે કે, મારા દેશ પછી આ દેશનું બીજું સ્થાન

મારા હૃદયમાં છે, તેને માટે ચોહું ચોહું પણ કંઈક મેં કર્યું છે,” એવી લૉર્ડ કર્ઝને આશા દર્શાવી હતી તે વાંચતાં દરજ્જા ઉપજે છે. તે સમયે કોણે કલ્પના કરી હતી કે, ૧૯૦૫ માં કોંગ્રેસના પ્રમુખ તરીકે રા. ગોખલે કહેશે કે ઔરંગઝેબના રાજ્ય પછી લૉર્ડ કર્ઝનનું રાજ્ય હિન્દમાં સર્વથી ખરાબ હતું ?

બીજા તારો વંચાયા પછી રા. ડી. ઇ. વાચ્છાએ હિન્દી ચલણના પ્રશ્ન વિષે તેરમો કરાવ રજુ કર્યો. એ પ્રશ્નને રા. વાચ્છાને પોતાનો જ પ્રશ્ન કહેવાય. તેમણે કહ્યું: ચલણમાં થતા ફેરફારોથી પ્રત્યેક વ્યક્તિ પર કેટલી અસર થાય છે, તેનું જ્ઞાન ઘણા ચોગ્યોને હોય છે, કેમકે એ વિષય અત્યંત પારિભાષિક (ટેકનીકલ) અને સમજવામાં કઠિન છે. ૧૮૬૩ ના સુધરેલા સીકાઓના કાયદાની રૂયે (એમેન્ડેડ કોઇનેજ એક્ટ) ટંકશાળોમાં છુટ્ટી પાડવામાં આવતા રૂપાના સીકા બંધ કરવામાં આવ્યા, તે કાયદો હિન્દના કોઈ પણ પ્રતિનિધિને બોલાવ્યા શિવાય સીમલા ધારાસભાએ અર્ધા કલાકમાં પસાર કર્યો હતો. ત્યાંથી ઉલટા માર્ગની શરૂઆત થઈ. “ હોમ (પરદેશી) ચાર્જસ ” નો રોગ હતો, ચલણને નહિ. પછી હુંડીયામણની કીમત મુકરર કરવાના અને સોનાના ખરડાનો તેને સ્તંભ મુકવાના પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા. સરહદ પરની રાજનીતિ, દુષ્કાળ અને પ્લેગથી રોકડ પુરાંત બલાસ થઈ ગઈ. રા. વાચ્છાએ નાણાં વિષયક સ્થિતિનું પૃથકકરણ કર્યું, અને બતાવી આપ્યું કે, હિન્દના હુંખનું કારણ ગેરડાપણ વાળી રાજનીતિ છે, ચલણ નહિ. રા. જી. સુબ્રમન્ય આયરે અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, સરકાર માત્ર હુંડીઆમણ તરફ દૃષ્ટિ રાખે છે, એંગ્લો ઇન્ડિઅન વ્યાપારીઓ માત્ર વ્યાપાર તરફ દૃષ્ટિ રાખે છે; કોઈ પ્રજાનો વિચાર કરતું નથી. કરો ઉધરાવવામાં રૂપાનાણું લેવાય છે, અને રૂપીઆની કીમત વધારેલી હોવાથી તેટલાજ સીકા મેળવવાને રૈયતને પોતાની ૬૦ ટકા જેટલી વધારે નીપજ વેચવી પડશે. દેશમાં અંગ્રેજ મુડીનો મોટો પ્રવાહ આવે છે તેથી દેશને કાયદો થાય છે, એમ વક્તાને લાગ્યું નહિ, કેમકે તેથી “ ચુસારો ” વધે છે; અહીંયાં હિન્દી

મુઠી રોકવી જોઈએ, અને ત્યારે. ખરેખરે લાભ થશે. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

સુબાઇ અને મદ્રાસની કારોબારી સભાઓની રચના વિષે ચૌદમો ઠરાવ એકવાર ફરીથી ચાલુવામાં આવ્યો; રા. વી. કૃષ્ણસ્વામી આયરે તેની દેરખાસ્ત મુકી, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

પંદરમો ઠરાવ ૧૮૧૮, '૧૯ અને' ૨૭ ના ત્રણ વાંધા સર્ચા રેગ્યુલેશનો રદ કરવા વિષે આ સમયે રા. ખી. આર. સુંદર આયરે રજૂ કર્યો. તે રેગ્યુલેશનો અદ્યપિ હયાત છે. તેને મી. જોન આદમે અનુમોદન આપ્યું, રાય નસિનાક્ષ બસુ બહાદુરે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું. એ ત્રણ વક્તાઓને તેને વિષે નવું કંઈપણ કહેવાતું ન હતું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો. પછી પ્રમુખે રોળખો અને સત્તરમો ઠરાવ અનુક્રમે એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવા વિષે અને વર્તમાનપત્રોને મોંઠે હુચો મારનાર કાયદા વિષે પ્રમુખે રજૂ કર્યા અને તેમને પાસાર કરવામાં આવ્યો. રા. આર. એન. મુદોલકરે પારિભાષિક કેળવણીનો તરફેણમાં અઢારમો ઠરાવ રજૂ કર્યો; બાબુ એમ. બેકુનનાથ સેને તેને અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

માન. રા. રત્નસભાપતિ પીલ્લાઈએ કોંગ્રેસના બંધારણ અને કામકાજને વિષે આગળીશમો ઠરાવ રજૂ કર્યો, તેમાં સ્ટેન્ડીંગ કમિટીને પ્રાંતિક કમિટીઓ ચોજવાની અને મદ્રાસની સ્વાગતસભાએ સર્વને મોકલેલા બંધારણના મુત્સદા પર વિચાર કરવાને કમિટી નીમવાની, અને આગામી કોંગ્રેસ સમક્ષ એક ચોક્કસ ચોજના રજૂ કરવાની સૂચના કરવામાં આવી હતી. તે ચોજના પર આગામી કોંગ્રેસે પ્રથમ ચર્ચા કરવી એ પણ સૂચવાયું હતું. માન. બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ તેને અનુમોદન આપ્યું, રા. અધિનિકુમાર દત્ત અને રા. એમ. વી. જોશીએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

વીસમા " રગસીયા " ઠરાવમાં પ્રમુખ સ્થાનેથી રજૂ કરવામાં આવેલા ઠરાવો સિવાય (૬) થી (૪૦) નો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો; મી. ગ્રબ્બે તે રજૂ કર્યો, મી. જોન આદમે તેને અનુમોદન આપ્યું, રા. હમીયુલ્લા સાહબ

અને રા. એ. સી. પાર્થસારથી નાયડુએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો. એકવીસમા ઠરાવમાં પંજબને ધારાસભા આપવા માટે સરકારનો આભાર માનવામાં આવ્યો, અને તેની સત્તાઓ અન્ય પ્રાંતોની સત્તાઓ કરતાં ઓછી હતી, તેને માટે શોક દર્શાવવામાં આવ્યો. બાવીસમો ઠરાવ વરોડને માટે કાયદા બાંધવા વિષે હતો. એ બંને ઠરાવો પ્રમુખસ્થાનેથી રજૂ કરવામાં આવ્યા.

પછી રા. વી. સી. હેરિકાચારીએ ત્રેવીસમો ઠરાવ રજૂ કરી માગણી કરી કે, પંજેગ વિષે થયેલો ખર્ચ સરકારે આપવો જોઈએ, અને તે સ્થાનિક કંડોમાંથી લેવાવો ન જોઈએ; રા. જી. બી. કાંસલકરે તેને અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો. રા. દાદાભાઈ નવરોજી પર વિશ્વાસ દર્શાવનારો ઠરાવ ચોવીસમો એક વાર ફરીથી રજૂ કરવામાં આવ્યો, તેને અનુમોદન આપવામાં આવ્યું, અને તે પસાર થયો. સર વિલિયમ વેડરબર્ન અને બ્રિટિશ કમિટીનો આભાર દર્શાવનાર અને બ્રિટિશ કમિટીને માટે નાણાંની રકમ કાઢી આપનાર દર વર્ષે કરવામાં આવતો પચીસમો ઠરાવ, અને મી. એ. આ. હુમ્મ અને રા. ડી. ઇ. વાચ્છાને અનુક્રમે જનરલ; અને સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરી એકવાર ફરીથી નીમનારો છવીસમો ઠરાવ પ્રમુખે પ્રમુખસ્થાનેથી રજૂ કર્યો. આગામી કોંગ્રેસના અધિવેશનને માટે લખેલોતું આમંત્રણ સત્તાવીસમા ઠરાવમાં સ્વીકારવામાં આવ્યું. અને બાબુ ભુપેન્દ્રનાથ બસુએ અઠાવીસમો ઠરાવ રજૂ કરીને સ્વાગત સભા અને સ્વયંસેવકોનો આભાર માન્યો.

છેલ્લા આગળીશમો ઠરાવમાં પ્રમુખનો આભાર માનવામાં આવ્યો. રા. જી. સુબ્રમન્ય આયરે તે રજૂ કર્યો અને સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો. પ્રમુખે સુંદર અને મર્મરુપશી ભાષણ આપીને વળતો જવાબ આપ્યો, અને ચૌદમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ સમાપ્ત કરવામાં આવી.

ઠરાવો.

કોંગ્રેસનો શોક.

વિલિયમ યુવર્ટ ઍડ્વેસ્ટન.

૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આધુનિક

સમયના મોડામાં મોડા મુત્સદ્દી અને માનવ-
નતિના પ્રેમાળુ અને સાચા મિત્ર મી.
ડબલ્યુ. ઈ. ઍક્સ્ટનના મૃત્યુથી બ્રિટિશ
મહારાજ્યને, અને સામાન્ય સુધરેલી હુનિયાને
જે ન પુરાય એવી ખોટ ગઈ છે, તેને માટે આ
કોંગ્રેસ પોતાના જાડા શોકની નોંધ કરે છે,
અને હિન્દમાં વધારે ઉદાર અને પ્રગતિમાન
રાજ્યતંત્ર પ્રાપ્ત કરવાના હિન્દી પ્રજાના
પ્રયત્નો તરફ તેમણે દર્શાવેલી એક સરખી હીલ-
સોજને માટે પોતાની કૃતજ્ઞતાની ભાવના
દર્શાવવા ઇચ્છે છે; અને ઉપલા ઠરાવની એક
નકલ તેમના પુત્ર મી. હરખંટ ઍક્સ્ટનને
મોકલવી.

દરબંગાના મહારાજા.

૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, દરબંગાના
સ્વર્ગસ્થ મહારાજા, સર લક્ષ્મીસરસિંધ
બહાદુર, જી. સી. આઈ. ઈ. ના શોચનીય અને
અકાળ મૃત્યુથી દેશને જે મોટી ખોટ ગઈ છે
તેને માટે આ કોંગ્રેસ જાડા શોક દર્શાવે છે,
તેમના તખ્ત અને સુસંસ્કૃત બહેર બુસ્સાની
અને તેમની ઉદાર અને સાર્વદેશીય સખાવતે-
ની આ કોંગ્રેસ ઉચ્ચ કદર ધુએ છે, અને તેમને
હાથે કોંગ્રેસ હીલચાલને મળેલી ઉદાર અને
અમોઘ સહાય માટે પોતાની કૃતજ્ઞતાની ભાવના
દર્શાવવા ઇચ્છે છે; અને ઉપલા ઠરાવની એક
નકલ સદ્ગત મહારાજાના બંધુ મહારાજા
રામેશ્વર સિંધને મોકલી આપવી.

દયાલ સિંધ.

૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સ્વર્ગસ્થ
સરદાર દયાલસિંધના મૃત્યુથી સામાન્યતઃ
દેશના લોકોને અને વિશેષે કરીને પંજાબના
લોકોને જે મોટી ખોટ ગઈ છે તેને માટે આ
કોંગ્રેસ પોતાનો જાડા શોક દર્શાવે છે, અને
હિન્દના દેશીઓની સ્થિતિ સુધારનાર પ્રગતિમાન
હીલચાલોને આગળ વધારવા માટેના તેમના
બહેર બુસ્સાની અને ઉદાર સહાયની પોતાની
ઉચ્ચ કદરની નોંધ લે છે.

(વળી બુલે ઠરાવ અગીયાર [ગ]).

દમન.

ફોજદારી કામ ચલાવવાની રીત.

૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ
શોક દર્શાવે છે કે, પોતાની છેલ્લી બેઠકમાં તેણે
અણગમો દર્શાવ્યા છતાં, અને ઘણી અંગ્રેજ
તથા હિન્દી, બહેર સંસ્થાઓ અને વિખ્યાત
પુરોના અણગમો છતાં હિન્દી ફોજદારી કોઠ
અને ફોજદારી કામ ચલાવવાની રીતના કોઠમાં
સુધારા કરવાની દરખાસ્તો (જે સુધારાથી
પોલીસ અને મેજસ્ટ્રેટોની સત્તાઓમાં અત્યુચિત
વધારો થાય છે, વર્તમાનપત્રોના સ્વાતંત્ર્ય
પર અંકુશ મુકાય છે, અને વાસ્તવતઃ
સંકુચિત થાય છે) વડી ધારાસભામાં પસાર
કરવામાં આવી છે, અને તેમને રદ કરવાનો
આગ્રહ કરે છે.

વર્તમાનપત્રો.

૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રે-
સનો મળજૂત અભિપ્રાય છે કે, હિન્દના અમુક
ભાગોમાં શુભ વર્તમાનપત્ર સમાચો (સીક્રેટ
પ્રેસ કમિટી) ની સ્થાપના અત્યંત વાંધાભરી
અને બ્રિટિશ રાજ્યતંત્રના ભાવથી વિરુદ્ધ છે.

૧૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, બ્રિટિશ
વહીવટ હેઠળનાં દેશી રાજ્યોના પ્રદેશમાં છાપ-
ખાનાંને મોંઢે હુલો મારનાર હુકમ હિન્દી સરકારે
વિદેશીય ખાતામાં ૧૮૯૧ ની રૂપ મી બુને કર્યો
છે, તે અવળો, નિરંકુશ અને હાનિકર છે, અને
સાચા મુત્સદ્દીપણથી અને પ્રજાની સ્વતંત્રતાથી
વિરુદ્ધ છે, અને વિના વિલંબે તે રદ કરવો
નેમરૂ.

૧૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૮૧૮ નો
ત્રીજો બંગાલ રેગ્યુલેશન, ૧૮૧૯ નો બીજો મદ્રાસ
રેગ્યુલેશન, અને ૧૮૨૭ નો પચીસમો મુબાઈ
રેગ્યુલેશન રદ કરવાની આવશ્યકતા તરફ આ
કોંગ્રેસ માનપૂર્વક સરકારનું લક્ષ્ય છે, કેમકે
તેમનાં સિદ્ધાંત અને કલમો નામદાર કૃપાવંત
મહારાણીની સરકારની અને ખરેખર સર્વ સુધ-
રેલી સરકારોની પ્રણાલિકા અને ન્યાયવૃત્તિથી
વિરુદ્ધ છે, અને પ્રજાની સ્વતંત્રતાને એક સ્થાથી
ભય રૂપ છે,

લોર્ડ કર્ઝન.

૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ લોર્ડ કર્ઝનનું સાદર સ્વાગત કરે છે, હિન્દની પ્રજા તરફ તે નામદારના દીલસોજીના શબ્દોની કૃતજ્ઞતાપૂર્વક નોંધ લે છે, અને વિશ્વાસ રાખે છે કે, આ દેશમાં બ્રિટિશ રાજ્યની શ્રેષ્ઠ પ્રજ્ઞાલક્ષણોનાં લક્ષણો પ્રગતિ અને પ્રજાનો વિશ્વાસ છે, તે રાજનીતિ હિન્દમાં તે નામવરના અમલની સુદૃઢતામાં અનુસરવામાં આવશે, અને તે નામવરને સુખાધમાં ઉપલા ઠરાવનો તાર મોકલવાની પ્રમુખને સત્તા આપે છે.

કાયમની જમાખંદી.

૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, જે પ્રતિભાં કાયમની જમાખંદીનું અસ્તિત્વ નથી તેમાં કાયમની જમાખંદી કરવાનાં, ૧૮૬૨ અને ૧૮૬૫ નાં પોતાનાં ફરમાનોમાં હિન્દી પ્રધાને આપેલાં વચનો પાળવામાં હિન્દી સરકાર નિષ્ફળ ગઈ છે, એટલુંજ નહિ, પરંતુ ૧૮૮૨ અને ૧૮૮૪ માં હિન્દી સરકારે અંશતઃ જમાખંદી મુકરર કરવાની અને વધારોમાંથી સુદૃઢ આપવાની રાજનીતિ બહાર કરી હતી, તેનો અમલ કરવામાં પણ તે નિષ્ફળ ગઈ છે, તેથી આ કોંગ્રેસ અત્યંત શોક દર્શાવે છે, અને આ ઠરાવથી આ કોંગ્રેસ સરકારને વિનંતિ કરે છે કે, કમમાં કમ સાઠ વર્ષોની સુદૃઢ સુધી જમાખંદી મુકરર કરવી અને જમીન વેરામાં વધારો ન કરવો, જેથી કરીને જમીન ખેડનારાઓને પોતાના સુધારાઓનો સંપૂર્ણ લાભ મળે.

લશ્કર વિષયક.

૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પોતાની ઉંડી અને ગંભીર પ્રતિતિ દર્શાવે છે કે ગયાં કેટલાંક વર્ષોથી હિન્દી સરકારે ગ્રહણ કરેલી સરહદપરની નીતિ દેશનાં ઉત્તમ હિતોને હાનિકર છે, કેમકે તેથી તેની કુદરતી સરહદની પેલીમેર આ દેશને વારંવાર લશ્કરી ચઢાઈઓ લઈ જવી પડે છે, અને દિવાની રાજ્યતંત્ર વ્યાવહારિક રીતે ભૂખ્યે મરે છે; અને ન્યાં સુધી તે નીતિ ખૂબથી ઉલટાવી નાખવામાં ન આવે, અને દેશની કાયદાએ દર્શાવેલી હદની અંદર રહેવાની ભૂતી અને એકજ સુરક્ષિત નીતિ પુનઃ સ્વીકારવામાં

નહિ આવે ત્યાં સુધી સરહદ પરની ખીડાઓ પતીજવાનાં અને સરહદપરની ટોળીઓનાં મિત્રતાપૂર્ણ વલણ વિષે ગમે તેટલી શ્રદ્ધાપૂર્વક બહાર કરવામાં આવતાં સર્વ કથનોને બહુ થોડું વજન અપાય, જેનો પૂરાવો “ સ્વૉટ વેલી ” માં થોડાં અઠવાડીયાં પર બનેલા બતાવો પરથી મળે છે, જે બતાવોને લીધે લશ્કરનો મોટી સંખ્યા તૈયાર રાખી મુકવાની ફરજ પડી હતી, અને પરિણામે ખબરના પર નવો બોલો પડ્યો હતો; અને આ સર્વ લશ્કરી ચઢાઈઓથી થતા ખર્ચનો ચોખ્ખો ભાગ બ્રિટિશ ખબરનાએ આપવો જોઈએ.

સ્થાનિક સ્વરાજ્ય.

૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, બંગાલ ધારાસભામાં કલકત્તા મ્યુનિસિપલ ખરડો દાખલ કરીને અને પૂરતા લોકોના પ્રતિનિધિત્વ વિના સુખાધ શહેર સુધારા ટ્રસ્ટની સ્થાપના કરીને અને અન્ય દિશાઓમાં તેનાં કાર્યોથી સ્થાનિક સ્વરાજ્યના સંબંધમાં હમણાં સ્વીકારવામાં આવેલી સરકારની પ્રતિક્રિયાત્મક રાજનીતિ તરફ નાપસંદગીની ઉંડી લાગણી આ કોંગ્રેસ દર્શાવે છે.

કાયદા વિષયક.

૧૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ન્યાયના વહીવટમાં ન્યાયી ફરજો અને કારોબારી ફરજોને બ્લેડી પાડવાના પ્રશ્ને ઇંગ્લેંડમાં તેમજ હિન્દમાં બહાર અભિપ્રાયનું અનુમોદન મળ્યું છે, તે જોઈને આ કોંગ્રેસને સંતોષ ઉપજે છે; અને આ અતિ આવશ્યક સુધારાનો શીઘ્ર અમલ કરવાને માટે વ્યાવહારિક પગલાં ભરવાની હિન્દી પ્રધાન અને હિન્દી સરકારને એકવાર ફરીથી વિનંતિ કરે છે.

બહાર નોકરી.

૧૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે (ક) કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, ઉચ્ચતર સીવીલ મેડીકલ સર્વિસનું વર્તમાન બંધારણ વિલક્ષણ છે, તેના સિદ્ધાંતોને બચાવ થઈ શકતો નથી, તેનું કાર્ય હાનિકર છે, અને અનાવશ્યક પ્રકારે ખર્ચાળ છે; બહાર પ્રજા, મેડીકલ કેળવણી, અને દેશમાં મેડીકલ સર્વિસ અને વૈજ્ઞાનિક ક્રિયાની પ્રગતિની ખાતર તેમજ આર્થિક વહીવટની ખાતર અન્ય સુધરેલા દેશોની સીવીલ મેડીકલ સર્વિસ પ્રમાણે

હિન્દની સીવીલ સર્વીસની પુનઃ રચના કરવી જોઈએ, અને તેને લશ્કરી (મીલીટરી) સર્વીસથી તફાવત લિન્ન અને સ્વતંત્ર રાખવી જોઈએ.

(ખ) કે, વડી સરકારે સીવીલ એસિસ્ટન્ટ સર્જનોને જ્યાં હોદ્દા આપીને તેમને સીવીલ સર્જનો બનાવવાને માટે ૧૬ જગ્યાઓ ખુલ્લી મુકી છે તે તરફ સંતોષ દર્શાવ્યા છતાં આ કોંગ્રેસ શોક બતાવે છે કે, જલ્દે નોકરીના અન્ય ખાતામાં એવાજ હોદ્દાના સભ્યો સાથે મુકાબલો કરતાં સંબોડીનેટ સીવીલ મેડીકલ સર્વીસ (સીવીલ એસિસ્ટન્ટ સર્જનો અને સીવીલ હોસ્પિટલ એસિસ્ટન્ટો) ના સભ્યોની સ્થિતિ અને લવિષ્ય અસંતોષકારક છે, અને પ્રાર્થના કરે છે કે, અમલદારી અને ખીન-અમલદારી સભ્યોનું એક મિશ્ર કમીશન નીમીને સંબોડીનેટ સીવીલ મેડીકલ ખાતાના વર્તમાન બંધારણની સરકાર ખુલ્લી તપાસ કરશે.

(ગ.) કે, આ સંબંધમાં મુંબાઇના સ્વર્ગસ્થ ડૉ. કે. એન. બહાદુરજીના અકાળ મૃત્યુથી કોંગ્રેસને અને દેશને પડેલી ખોટની લાગણીની નોંધ કરવા ઈચ્છે છે; તેમના જીવનનાં છેલ્લાં વર્ષો આ દેશમાં મેડીકલ સર્વીસીસની મુદ્દારણા પાછળ તેમણે ગાળ્યાં હતાં.

૧૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, મદ્રાસ અને મુંબાઇના ગવર્નરોની જગ્યાઓએ હિન્દની સર્વીસીસમાંથી કોઈને નહિ નીમતાં ઇંગ્લાંડના મુલ્સદીઓને નીમવાની રાજનીતિનું ડહાપણ જોતાં આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, તે પ્રાંતોનું કારોબારી રાજ્યતંત્ર ગવર્નરોએ ત્રણ સભ્યોની (કારોબારી) સભાઓ સહીત ચલાવવું જોઈએ, અને હમણાંની જેમ જ સભ્યોની સભાઓ સહીત નહિ, અને એ ત્રણ સભ્યોમાંનો એક સભ્ય હિન્દનો દેશી હોવો જોઈએ.

૧૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પોતાના ઉંડા શોકની એકવાર ફરીથી નોંધ કરે છે કે, જલ્દે નોકરીના કમીશનના પરિશ્રમથી આ દેશની પ્રજાને વ્યાવહારિક રીતે દાંધ પણ લાભ થયો નથી, અને હિન્દમાં અને ઇંગ્લાંડમાં હિન્દી સીવીલ સર્વીસીસ જેવી કે, સીવીલ,

મેડીકલ, પોલીસ, એન્જનીયરીંગ, ટેલીગ્રાફ (તાર), જંગલ, અને એક્સાઇઝ (હીસાબી ખાતું) માટેની હરીફાઈની પરીક્ષાઓ એક સાથે લેવાની તરફેણમાં દિવાને આમના ખીલ જીતના ઠરાવ અનુસાર પરીક્ષાઓ લેવાની ઇચ્છનીયતા તરફ ધ્યાન ખેંચે છે. આ કોંગ્રેસ વિશેષ બતાવી આપે છે કે, ટપાલ ખાતાની, મીઠાની અને આબકારી અને જંગલની નોકરીઓના ઉચ્ચ હોદ્દાઓ પર હિન્દીઓને નીમવા વિષેની જલ્દે નોકરીના કમીશનની ભલામણોનો પૂરતો અમલ કરવામાં આવ્યો નથી, અને પ્રાર્થના કરે છે કે, મંજૂર નોકરીઓના સર્વ હોદ્દાઓ પર કૃષ્ણચર્ચા હિન્દીઓને નીમવા જોઈએ.

દક્ષિણ આફ્રિકા.

૧૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિન્દી અને યુરોપીયન રહેનારાઓ વચ્ચે વિપક્ષ અને અપમાનકારક ભેદો બતાવવામાં આવે છે તેને માટે આ કોંગ્રેસ શોક બતાવે છે; ટ્રાન્સવાલની હાઇકોર્ટ હિન્દીઓને અમુક જગ્યાઓમાંજ રાખવાનો આપેલો તાલે મુકાદો, એ આ વાતનો પ્રસિદ્ધ પૂરાવો છે, અને હિન્દી સંસ્થાનવાસીઓના લાભનું સંરક્ષણ કરવાને માટે, અને તેમના જીનવી લીધેલા ઉકાસો તેમને પાછા આપવાને માટે નામદાર મહારાણીની સરકારને અને હિન્દી સરકારને વિજ્ઞાપિત કરે છે.

નાણાં વિષયક.

૧૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે. (ક) કે, હિન્દીઆમણથી થતા મુલકશાનનું મુખ્ય કારણ ઇંગ્લાંડમાં થતા ખર્ચની હિન્દ-પરની માગણીઓમાં મક્કમ વધારો છે, તે જોતાં આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, પુષ્કળ ખર્ચ કરીને ચલણ બદલી નાખવાની અથવા આંતરિક ચલણ સંકુચિત કરવાની કોઈ કૃત્રિમ યુક્તિથી તે મુલકશાનને પહોંચી વળવાના પ્રયત્નોથી હિન્દના નાણાં પર વધારે જોતે પડશે, અને તેના વ્યાપાર વિષયક ગેરલાભોમાં વૃદ્ધિ થશે.

(ખ) કે, તે ખર્ચનો ન્યાય પુરુસર ફાળો ઇંગ્લાંડે આપવાના, પ્રમાણભૂત વ્યક્તિઓએ પસંદ કરેલા સિદ્ધાંતો વ્યાવહારિક અમલ કરવામાં જ ખરોખરો એકજ ઉપાય રહેલો છે.

(ગ) કે, આ કોંગ્રેસ દિલ્લીની જાહેર કરે છે કે, ચલણ વિષેની કમિટી (કરન્સી કમિટી) - જેના પ્રમુખ સર હેન્રી ફાઉલર છે, - જે વિષય પર વિચાર કરવા માંડ્યો છે, તેની પર હિન્દી-ઓનો અભિપ્રાય દર્શાવવાને સાક્ષીઓ તરીકે બાણુ રમેશચંદ્ર દત્ત અને રા. મેરવાનજી રસ્તમજી શિવાય સમર્થ અને સુચોગ્ય હિન્દી પ્રતિનિધિઓને અદ્યપિ આમંત્રણ આપવામાં આવ્યાં નથી.

(ધ) કે, બ્રિટિશ કોંગ્રેસ કમિટીના પ્રમુખ સર વિલિયમ વેડરબર્નને વિનંતિ કરવાની પ્રમુખ અને સત્તા આપવામાં આવે છે કે, લંડનમાં ચલણ વિષયક (કરન્સી) કમિટીના પ્રમુખ સર હેન્રી ફાઉલરને આ ઠરાવ મોકલી આપવો.

કેળવણી.

૧૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પોતાની હિંદી પ્રતિનિધિતા નોંધ લે છે કે, હાલમાં પ્રચલિત પારિભાષિક કેળવણીની પદ્ધતિ અધુરી અને અસંતોષકારક છે, અને પ્રાર્થના કરે છે કે, લોકોની ગરીબાઈ અને દેશી ઉદ્યોગોનું અધઃપતન જોતાં સરકાર પારિભાષિક કેળવણીની વધારે વિશાળ અને કાર્યસાધક યોજના ઠાપણ કરશે, અને તેનો વધારે સારી રીતે અને વધારે ક્ષેત્ર-મંદીથી અમલ થઈ સકે તેટલા માટે વધારે ઝાંઝાં નાણાં તેને માટે અલગ કાઢશે.

૧૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે (ક) કે, સર્વ સ્ટેન્ડિંગ કોંગ્રેસ કમિટીઓને વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે, એજન્ટોની નીમણુંકને માટે અને ખીલ પગલાં ભરવા માટે, કોંગ્રેસના ઉદ્દેશોને આગળ વધારવાને માટે પોત પોતાના પ્રાંતોમાં સેન્ટ્રલ કમિટીઓ સ્થાપવી, અને એવી સેન્ટ્રલ કમિટીઓએ દર વર્ષે તે વર્ષમાં પોતાના પ્રાંતોમાં કરવામાં આવેલા કામનો કોંગ્રેસને રીપોર્ટ કરવો.

(ખ) કે, આ ઠરાવનો શીઘ્ર અમલ કરવાને માટે મદ્રાસ, મુંબાઈ, નાગપુર, અમરાવતી, કલકત્તા, અલ્હાબાદ અને લાહોરની કોંગ્રેસ કમિટીઓને પગલાં ભરવાની વિનંતિ કરવામાં આવે છે.

(ગ) અને વિશેષ કે, પ્રમુખ અને હાલમાં હિન્દમાં હોય તે માજી પ્રમુખો શિવાય (જેઓ

પોતાના હોદ્દાની રૂથે સભ્યો ગણાશે) નીચેના ગૃહસ્થોની એક કમિટી મદ્રાસની સ્વાગત સભાએ મોકલાવેલા બંધારણના મુત્સદ્દા પર વિચાર કરવાને અને આગામી કોંગ્રેસ સમક્ષ એક ચોક્કસ યોજના રજૂ કરવાને નીમવામાં આવે છે, અને કોંગ્રેસના આગામી અધિવેશનમાં આ વિષયપર પ્રથમ ચર્ચા કરવી:

(૧) બાણુ અશ્વિનીકુમાર દત્ત, બંગાલ.

(૨) રા. ડી. ઇ. વાચ્છા, મુંબાઈ.

(૩) રા. જૈશીરામ, પંજાબ.

(૪) બાણુ ગંગાપ્રસાદ વર્મા, અયોધ્યા.

(૫) પંડિત મદન મોહન માલવીય, વાયઝ્ય પ્રાંતો.

(૬) સતારાના રા. રઘુનાથ પાંડુરંગ કરંડીકર.

(૭) રા. બાપુરાવ દાદા, મધ્ય પ્રાંતો.

(૮) રા. જી. સુબ્રમન્ય આયર, મદ્રાસ.

(૯) રા. આર. એન. સુદોલકર, વરાહ, એમણે કમિટીના સેક્રેટરી તરીકે કાર્ય કરવું.

પહેલાંના ઠરાવોનું સમર્થન.

૨૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પૂર્વગામી કોંગ્રેસો સાથે એકમત થઈને આ કોંગ્રેસ મજબૂત પક્ષ કરે છે કે, [૧૮૯૭ (ક) થી (જ) સુધી.]

કે, પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે સંમત થઈને આ કોંગ્રેસ પોતાના અણગમની નોંધ લે છે: [૧૮૯૭, (ક) (ખ) (ધ)] અને કે, આ કોંગ્રેસ વિગેરે: [૧૮૯૭ (ખ) (ગ) (ધ) (ચ) ને (ક) (ખ) (ગ) (ધ) તરીકે પસાર કરે છે.] અને (ચ) કે, આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર ઇચ્છનીય છે કે, આ દેશની પ્રજાના હિતની ખાતર ફોજદારી કામ ચલાવવાની રીતના કાયદામાં એવો સુધારો કરવો જોઈએ કે, હાઈકોર્ટમાં ન્યુરી સમક્ષ ચાલતા મુકદ્દમાઓમાં અને એસેસરોની સહાયથી ચલાવવામાં આવતા મુકદ્દમાઓમાં જે આરોપીઓ હિન્દના દેશીઓ હોય તેમને એવી માગણી કરવાનો હક્ક મળે કે, હાઈકોર્ટ સમક્ષ કમમાં કમ ન્યુરીની અધીન સંખ્યા અને એસેસરોની મદદથી ચાલતા મુકદ્દમાઓમાં

દમાઓમાં કમમાં કમ જ્યુરી અથવા એસેસરોની અર્ધી સંખ્યા હિન્દના દેશીઓની હોવી જોઈએ.

(૭) કે, લિન્ન લિન્ન પ્રાંતિક સરકારોએ ધોલા નિયમોની રૂએ જંગલ ખાતાએ લીધેલાં પગલાંથી દેશનાં ગામોના રહેવાસીઓ પર માઠી અસર થાય છે, અને અનેક પ્રકારે જંગલ ખાતાના ઉત્તરવા દરજ્જાના અમલદારોના સંતાપ અને જુલમને તાબે થવું પડે છે, જેનાથી આખા દેશમાં ઘણા અસંતોષ થયો છે. તે કે ૧૮૯૪ ના ઠરાવમાં જણાવેલાં પ્રમાણે જંગલના સંરક્ષણના ઉદ્દેશો વધારેમાં વધારે મહેસુલ મેળવવાના નથી, પરંતુ સુખ્યત્વે ખેડૂત વર્ગો અને તેમનાં દોરહાકના લાભની ખાતર જંગલોનું સંરક્ષણ કરવાના છે, તથાપિ વર્તમાન નિયમોમાં છેલ્લા વિચાર કરતાં પ્રથમ વિચારને પ્રાધાન્ય અપાયું છે, અને કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર આ હાનિ દૂર કરવાને માટે નિયમોમાં સુધારો કરવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે.

(૮) કે, આવક વેરાના કાયદા હેઠળ કર નાખવા ચોગ્ય ઓછામાં ઓછી રકમ પાંચસોથી વધારીને હજારની કરવી જોઈએ.

ધારાસભા (પંજાબ).

૨૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, (૧૮૯૭ ના પંદરમા ઠરાવ અનુસાર).

વરાડને માટે કાયદા.

૨૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, (૧૮૯૭ ના ઠરાવ અનુસાર.)

૧ફેગનો ખર્ચ.

૨૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ખુબ સામે ભરવામાં આવેલાં પગલાંનો વિષય શાહી હોવાથી, અને તે શાહી હોવાનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો હોવાથી આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, તે સંબંધમાં ઠરાવમાં આવેલો ખર્ચ સરકારે

આપવો જોઈએ, અને સ્થાનિક સંસ્થાઓનાં નાણાંમાંથી લેવો ન જોઈએ.

પાર્લામેન્ટરી પ્રતિનિધિત્વ.

૨૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દની પ્રજાના પ્રતિનિધિ તરીકે, રા. દાદાભાઈ નવરોજી પર આ કોંગ્રેસ પોતાનો સંપૂર્ણ અને અખૂટ વિશ્વાસ દર્શાવે છે, અને આશા રાખે છે કે, સેન્ટ્રલ ડીપાર્ટમેન્ટનું તેમનું જૂનું મતદાર મંડળ અથવા અન્ય કોઈ ઉદાર પક્ષનું મતદાર મંડળ તેમને ફરીથી ચૂંટી દાટશે.

કોંગ્રેસનો આભાર અને કોંગ્રેસનું કાર્ય.

૨૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દના રાજકીય ઉત્કર્ષને માટે સર વિલિયમ વેડરબર્ન અને બ્રિટિશ દમિટીના અન્ય સભ્યોએ કરેલી નિઃસ્વાર્થ સેવાઓને માટે આ કોંગ્રેસ અત્યંત કૃતજ્ઞતાપૂર્વક તેમનો આભાર માનવા ઇચ્છે છે.

અને કે, બ્રિટિશ દમિટી અને કોંગ્રેસના વર્તમાન પત્ર “ ઇંડિયા ” અને વળી સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરીની ઓફીસના ખર્ચને માટે રૂ. ૬૦,૦૦૦ ની રકમ કાઢી આપવામાં આવે છે, અને જૂનાં જૂનાં મંડળોએ હવે તથા હવે પછી, દમિટીમાં કરાવ્યા પ્રમાણે, ૧૮૯૯ ના વર્ષને માટે ફાળો આપવો.

સામાન્ય.

૨૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ આવતા વર્ષને માટે મી. એ. ઓ. હુમ્મ સી. બી. ને જનરલ સેક્રેટરી અને રા. ડી. ઇ. વાન્ઝાને સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરી એકવાર ફરીથી નીમે છે.

૨૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૮૯૯ ના નાતાલના દિવસ પછી ઠરાવવામાં આવે તે દિવસે પંદરમી હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ લખનૌમાં મળશે.

પંદરમું પ્રકરણ.

પંદરમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની વિરૂદ્ધ એંગ્લો-ઇન્ડિયન લા-
ગણીની હારલી કોટમાં તેને હેરાન કરવાના
પ્રયત્નો પ્રથમ લખનૌમાં કરવામાં આવ્યા હતા,
પરંતુ લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નર સર એન્ટની મેક્ડોનેલના
શાક્ષા અને હઠાર વર્તનથી એ પ્રયત્નોનો અંત
આવ્યો. તેમણે આ બાબતમાં બતાવેલી હઠાર-
તાનો ફુર્લાંગે ત્યાર પછી ત્યાગ કર્યો છે. એક
અત્યંત સરસ વાત એ હતી કે, એકલા લખનૌ-
માંથીજ ૩૦૦ મહોમે-
દન પ્રતિનિધિઓ હાજર
હતા. શાહમીના જમીન
પર મંડપ હોલો કર-
વામાં આવ્યો હતો,
તેમાં ૪,૦૦૦ બેઠકોની
સગવડ કરવામાં આવી
હતી, અને ત્યારે કોંગ્રેસ
મળી ત્યારે તે ખીચો-
ખીચ ભરાઈ ગયો હતો.
કોંગ્રેસના મુકરર દરેલા
દિવસની આગલી રાત્રે
સુંઘાયલા પ્રમુખ બાજુ
રમેશચન્દ્ર દત્ત આવી
પહેાંચ્યા ત્યારે તેમને સુ-
દર આવકાર આપવામાં
આવ્યો, અને ૧૮૬૯ ની
૨૭ મી ડીસેમ્બરે ૭૪૦

ગી. રમેશચન્દ્ર દત્ત.
પંદરમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

પ્રતિનિધિઓ મંડપમાં એકા મળ્યા તેઓ નીચે
પ્રમાણે હતા:

વાયવ્ય પ્રાંતો અને અયોધ્યા ૬૦૩
બંગાલ અને આસામ ૫૬
પૂર્વબ ૨૬
સુબાષ અને સૌંધ ૩૬
વરાહ, મધ્યપ્રાંતો અને સીકંદ્રાબાદ ૬
મદ્રાસ ૧૨

૬૦૩

૫૬

૨૬

૩૬

૬

૧૨

૭૪૦

સ્વાગત સમાના પ્રમુખ બાજુ બંસીલાલ
સિંઘે પ્રતિનિધિઓને આવકાર આપ્યો, અને
પોતાની તળીયત નબળી હોવાથી પોતાનું લખેલું
લાખણુ પંડિત બિશન નારાયણ ધારને વાંચવા
આપ્યું. લેફ્ટેનન્ટ-ગવર્નરે આપેલી સહાય માટે
તેમનો આભાર માન્યા પછી કેળવાયલા ટિન્દીઓ
તરફ અમલદારોના વલણને અને સરકારની, ની-
તિને વખોડી કાઢ્યાં. “ તમે દેશમાં પરદેશીઓ

છો, ” તેમણે વિદોષી
અધિકારીઓને કહ્યું.
“ તમે લોકોનું મન જા-
ણતા નથી, અને તમારા
અવરોધણાને લીધે લો-
કોનું મન જાણી શકતા
નથી, અને લોકો તમારું
મન જાણતા નથી. ”

“ પરંતુ તમારી જે
કેળવણી વિષયક રાજ-
નીતિએ બેન્ટીક અને
મંડલિનાંનામો અમર કર્યા
છે, તેનાથી તમે મનુ-
ષ્યોનો એવો મોટો વર્ગ
હતપત્ત કર્યો છે, કે તે
તમારા વિચારો અને
અસિલાપોથી ભરેલા છે,
તમારા રીતરિવાજોથી

પરિચિત છે, કંઈક અને હિંદના પ્રત્યેક બંધન
વડે તમારા રાજ્ય સાથે બંધાયલા છે, જે તમારી
સંભાળ હેઠળ સુકાયેલી પ્રાંતની વચ્ચે ફુલાવી-
આઓનું કાર્ય કરવા દબ્બે છે, અને એ હદેશ
પાર પાડવાને માટે તમે પોતે શિખવેલી સનદ-
શીર ચળવળની રીતિઓ સ્વીકારે છે. ”

કોંગ્રેસના બંધારણના પ્રશ્નને ચર્ચા પછી,
સ્વામી સમાના પ્રમુખે કોંગ્રેસના પ્રમુખની
સુદૃઢી કરવાની આજ્ઞા કરી.

બાબુ રમેશચંદ્ર દત્ત, સી. આઇ. ઇ. ને પ્રમુખ તરીકે સુદી કાઠવાની દરખાસ્ત માન. પંડિત બિશંભરનાથે સુધી, નવાબ બગરબલીખાને તેને અત્યુમોદન આપ્યું, રા. વાઝા અને બીજાઓએ તેને વિશેષ અત્યુમોદન આપ્યું, અને તાલીઓની ગળનાઓ વચ્ચે તેમણે ખુરશી લીધી.

પ્રારંભમાં પ્રમુખે છેલ્લી કોંગ્રેસના પ્રમુખ બાબુ એ. એમ. બોઝનો સંદેશ કહી સંભળાવ્યો, અને મી. ડબલ્યુ. એસ. કંઇનનો પત્ર વાંચ્યો, જેમાં તેમણે હિન્દી પ્રેમ વિષે લખ્યું હતું: “બ્રિટિશ મહારાજ્યના એક મોટા સ્વરાજ્ય ભોગવતા અંશ તરીકેના તેમના ભાવિ વિપેની મારી માન્યતા, સ્વરાજ્યને માટેની તેમની કુદરતી શક્તિ વિષેની મારી પ્રતીતિ પ્રતિ વર્ષે ઉંડી થાય છે અને મજબૂત બને છે.” ડૉ. રમેશચંદ્ર મિત્રના મૃત્યુ વિષે થોડાક શબ્દો કહીને, તેમણે “કોંગ્રેસના સ્વીકૃત ધર્મ” નો વિષય ચર્ચ્યો. પછી તેમણે કહ્યું કે, મહારાણીના મહોત્સવ પ્રસંગે હું લંડનમાં હતો, અને હિન્દ સહિત બ્રિટિશ મહારાજ્યના પ્રતિનિધિઓનું સંરઘસ મેં જોયું હતું, અને મેં એવી ટીકા સંભળી કે, પ્રત્યેક સ્વરાજ્ય ભોગવતું સંસ્થાન આખાંદ અને સુખી છે ત્યારે હિન્દ દુષ્કાળથી પીડાય છે, અને “હિન્દના ગરીબ ખેડૂતો અને મજૂરોને હિન્દમાં બ્રિટિશ રાજ્ય સર્વથા આશિર્વાદ રૂપ નીવડે” છે કે કેમ? એ વિષે શંકાઓ દર્શાવવામાં આવી હતી.” પછી તેમણે ૧૮૯૮ ના રાજ્યદ્રોહના કાયદાનો તિરસ્કાર કર્યો, અને કહ્યું કે, સ્વતંત્ર ચર્ચા, વર્તમાન પત્રો અને સભાઓને દાખી દેવાં કરતાં રાજ્યદ્રોહ ઉત્પન્ન કરવાનો વધારે સારો માર્ગ બીજો કોઈ નથી. કેળવણી હિન્દ બ્રિટિશ રાજ્યને વફાદાર રહીને સ્વરાજ્યનો મોટો ભાગ પ્રાપ્ત કરવા અને દુનીયાની અંતર્ગત પ્રજાઓમાં સ્થાન મેળવવા ઇચ્છે છે. લૉડ કૉન્ટનના રાજ્યતંત્રના પ્રથમ વર્ષમાં પસાર કરવામાં આવેલા મ્યુનિસિપલ કાયદાથી કલકત્તામાંથી સ્વરાજ્યનો લોપ થયો તેને માટે તેમણે શોક દર્શાવ્યો; તેમણે પોતાની માન્યતા બતાવી કે, વાયસરોયના ઇરાદા સરસ છે, પરંતુ તે પ્રજાની હિન્દી બાજુ ભણતા નથી. તે સમયે આવતા દુષ્કાળનો પ્રજા

હાય ધરતાં તેમણે કહ્યું કે, દુષ્કાળનું કારણ વસ્તીમાં થયેલો વધારો નથી—જમની અને ઇન્ફ્રાડમાં વધારો ઝડપથી વધારો થાય છે—તેમજ તેમાં ગામડીઓનો પણ દોષ નથી, કેમકે દુનીયાની સપાટી પર તે અત્યંત દરદસર કરનાર અને સંચય કરનાર ખેડૂતો છે; જો તેમને ભારે વ્યાજ નાણાં ઉછીતાં લેવાં પડતાં હોય તો તેનું કારણ એ છે કે, તેમની ખાસે ખાવાનું કાંઈ હોતું નથી; દુષ્કાળનું કારણ ભારે મહેસુલ, અને અંગ્રેજ સાંચા કામ સાંચેની અનિર્બંધ હરીફાઈથી આમ્ય ઉદ્યોગોના થયેલો નાશ છે. હજારો વર્ષોના અતુલ્ય પરથી માણસ પડ્યું છે કે, જમીનની કુદરતી નીપજનો છંદો ભાગ એજ જમીનનું ચોખ્ખું ભાડું છે. જો આ મહેસુલ લેવામાં આવે તો દુષ્કાળો બંધ થાય. પ્રમુખે ગરીબાઈનાં અન્ય કારણો ઝડપથી જણાવ્યાં, લક્ષ્મી અને દિવાની સર્વીસીસ ઇત્યાદિ, દેશના રાજ્યતંત્ર વિષે તો હિન્દીઓ પોતાના દેશમાં ખરેખાર પરદેશીઓ જેવાં છે, અને પછી તેમણે રાજ્યતંત્રના પ્રજાના ચર્ચા. જે દેશે આમ્ય સ્વ-રાજ્યની સંસ્થા રચી હતી, અને ૩૦૦૦ વર્ષ સુધી તે સંસ્થા ચલાવી હતી તેની પર જલ્લા અધિકારીઓ અને પ્રજાની વચ્ચેની “તિરસ્કૃત સાંકળ” રૂપ પોલીસ દ્વારા ખરેખાર રાજ્ય ચાલે છે. મ્યુનિસિપાલીટીઓની જલ્લા બોર્ડોની પ્રાંતિક ધારાસભા અને કરોબારી સભાઓની ખામીઓ તેમણે દર્શાવી આપી, અને છેવટે કહ્યું કે, જે દેશની પ્રજા હાય ખાંધી લેવામાં આવ્યા હોય તેની પર સાફ રાજ્ય ચાલી શકે નહિ. દુઃખ અને અશુભ પરિણામો અટકાવવાને માટે સ્વરાજ્ય આપવાની આવશ્યકતા છે, કેમકે કેવળ તેનાથીજ હિન્દમાં બ્રિટિશ રાજ્ય સુદૃઢ બની શકશે.

નાટુભાઈએ સુક્ત ક્યાંના સમાચાર આપીને પ્રમુખે પોતાનું લોપણ સમાપ્ત કર્યું, અને વિષય નિર્ણાયક કમિટીના સભ્યોનાં નામો માંગ્યાં. યાદી રજૂ કરવામાં આવી, અને તેને મંજૂર કરવામાં આવી, અને તે દિવસે કોંગ્રેસ ઉઠી.

બીજો દિવસે પ્રારંભમાં બંધારણના સુસદ્ધાપર વિચાર કરવાને અને ચોક્કસ ચોળના રજૂ કરવાને

બધા કોંગ્રેસે નીમેલી કમિટીનો રીપોર્ટ રા. મુદોલ-કરે રજૂ કર્યો. રા. મુદોલકરે કહ્યું કે, એક્ઝ નવીન વસ્તુ એ છે કે, વર્ષ દરમિયાન કોંગ્રેસના કાર્ય પર અંકુશ રાખવાને અને તે કાર્ય ચલાવવાને એક કેન્દ્રસ્થળ મંડળ (સેન્ટ્રલ બોર્ડ) ની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. વિચાર કરવાને માટે પ્રતિનિધિઓને સમય આપવાને માટે રીપોર્ટ પરની ચર્ચાને આગામી દિવસ સુધી મુલતવી રાખી.

ત્યાર પછી કારોબારી અને ન્યાયી ફરજે નૂદી પાડવા વિષે પ્રથમ ઠરાવ બાબુ અંબિકા ચરણ મજુમદારે રજૂ કર્યો, એ વિષય વિષે ખુબ ઝાઝી ચર્ચા થઇ ગયલી હતી, પરંતુ તેને પંદરમી વખત ફરજિયાત રીતે રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો. રા. આગારોએ અનુમોદન આપ્યું, રા. એસ.સિંહા, મુન્સી નસીર-હુદ-દીન અહમદ, પંડિત શામ નારાયણ, રા. એ. સી. પાર્થસારથી નાયડુ અને રા. અબ્દુલ રહીમ સર્વેએ તેને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું. ઉમેરવાની જરૂર નથી કે, ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

પંબળ જમીન વેચાણના ખરડા (પંબળ લેન્ડ એલીએનેશન બીલ) વિષે રાય સાહેબ લાલા સુરલીધરે બીજો ઠરાવ રજૂ કર્યો, અને કહ્યું કે, જમીનના માલીકને પોતાની જમીન વેચી દેવાની મના કરવાથી તેની સ્થિતિ વધારે ખરાબ થાય છે, કેમકે જમીન એડવાને માટે તે નાણાં ઉછીતાં મેળવી શકશે નહિ. લાલા કનૈયાએ કહ્યું કે, જમીન હંમેશાં ખર્ચની છે; તેની નીપજમાં રાખીને હક્ક હોય છે, પરંતુ જમીન પર નહિ, અને મહેસુલ દર છે, બાડું નહિ. રા. ફેસલહરે વિશેષ અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, એ કાયદાએ જમીનના માલીકની જમીનની હિંમત ઘટાડી છે. નવાબ હસ્મત હુસેને પણ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

બ્રિટિશ કમિટીએ પોતાના પ્રતિનિધિ તરીકે મીસ ગાર્લેન્ડને મોકલી હતી, તેણે ત્રીજો ઠરાવ રજૂ કર્યો. તેમાં માર્ગણી કરવામાં આવી હતી કે, હિન્દમાં બ્રિટિશ લશ્કરની મોટી સંખ્યા રાખવાના ખર્ચમાં બ્રિટને ફાળો આપવો જોઈએ. તેણે કહ્યું કે હિન્દને લાગે વળગે છે ત્યાં સુધી તો હિન્દમાં લશ્કરની સંખ્યા અનાવશ્યક રીતે

મોટી છે, અને શાહી ઉદ્દેશો પાર પાડવાને માટે હિન્દને સગવડતા લઈ લશ્કરી સ્થાન છે તેથી એટલું બધું લશ્કર રાખવામાં આવતું હોય તો ઇંગ્લાંડે ખર્ચમાં ભાગ આપવો જોઈએ, અને હિન્દમાં બચાવવામાં આવેલા નાણાં હિન્દી સુધારાઓ માટે વાપરી શકાય. પછીથી બ્રિટિશ કમિટીની તરફથી તેણે સામાન્ય વસ્તુસ્થિતિ કહી બતાવી.

માન. બાબુ બૈકુંઠનાથ સેને અનુમોદન આપતાં દર્શાવ્યું કે, પરદેશની નોકરીને માટે ૧૦,૦૦૦ માણસોને હિન્દમાંથી ખસેડવામાં આવ્યાં છે, તે પરથી સ્પષ્ટ માલુમ પડે છે કે, આપણી પાસે જોઈએ તે કરતાં ઝાઝાં માણસો છે. રા. યટવર્ધન, અને રા. હરિરામ પાંડેએ અને પંડિત જ્ઞાનેશ્વર શાસ્ત્રીએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

સોનાતું ઘોરણ (ગોલ્ડ સ્ટાન્ડર્ડ) હિન્દમાં લાખલ કરવાની સામે રા. ડી. ઇ. વાચ્છાએ ચોથો ઠરાવ રજૂ કર્યો. તેમણે કહ્યું કે, પહેલાં કોંગ્રેસમાં ચલાવ્યોનો પ્રશ્ન ત્રણ સમય ચર્ચાયા છે. લોર્ડ કર્ઝન ધારે છે કે, સોનાતું ઉત્પન્ન કરનાર સર્વ દેશોમાંથી હિન્દમાં સોનાનો પ્રવાહ વહેશે તેથી કરીને દેશમાં પ્રત્યેક રૂપિય આબાદ ખનરી, અને જે પાંચ કરોડ લોકોને દિવસમાં એક ટંક પણ પેટ ભરીને ખાવાનું મળતું નથી તેઓ સુખી થશે. હિન્દની ગરીબાઇનું મૂલ તેનો ૩ થી ૪ કરોડનો વાર્ષિક સુસારો છે; જે રકમ આ દેશમાં રહેવા જોઈએ, અને આ દેશમાં તે ફલદ્રુપ ખનવી જોઈએ. જે વિશેષ કમાણી રોધતા પરદેશીઓ ચાલ્યા આવશે તો લાભ પરદેશ જશે. માત્ર દેશની દોલત ફળદ્રુપ હોય છે. રૂપિયાની ચાંદીની હિંમત ઘટાડી નાખવામાં આવી છે, ત્યારે તેની નામની હિંમતમાં વધારો કરવામાં આવ્યો છે. ચાંદી રૂપિયાએ તોલો વેચાતી હતી, પરંતુ હવે ૧૦ કે ૧૧ આને વેચાય છે, જેથી કરીને વધારે શ્રીમંત લોકો ચાંદીનાં ધરેણાં ગાંડામાં પોતાનાં નાણાં રાખી રાખે છે, તેમની બળત્રે હિંમતમાં ઘટાડો થયો છે.

રા. રામસ્વામીએ અનુમોદન આપ્યું, રા.

સીતારામ શેઠે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

લક્ષ્મી અને દિવાની મેડીટલ સર્વિસીસને ભૂલી પાડવા વિષે પાંચમો ઠરાવ ડૉ. નીલરતન સરકારે સંક્ષેપમાં રજૂ કર્યો, ડૉ. ડી. એમ. નાયરે તેને અનુમોદન આપ્યું, તે પસાર કરવામાં આવ્યો, અને કોંગ્રેસ મુલતવી રહી.

ત્રીજા દિવસના પ્રારંભમાં પ્રમુખે બહેર ક્યું કે, આવતી કાલે કોંગ્રેસના બંધારણ પર વિચાર ચલાવવામાં આવશે, અને રા. એસ. વી. ભાટેને છઠ્ઠો ઠરાવ રજૂ કરવાની તેમણે આજ્ઞા કરી. તેમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે, વર્તમાનપત્રોના પરદેશી તારના સંદેશાઓના ખરડામાં સમાયેલા સિદ્ધાંત ઉપયોગી જ્ઞાન અને સમાચારના અનિયંત્રિત પ્રચાર વિષે બ્રિટિશ સરકારે ગ્રહણ કરેલી નીતિથી વિરુદ્ધ છે. રા. ભાટેએ કહ્યું કે, દશ વર્ષ પહેલાં આ દરખાસ્ત કરવામાં આવી હતી, પરંતુ તેને ખુણામાં ધકેલી દેવામાં આવી હતી, અને તેનું પ્રકટ થવું એ હિન્દીઓ તરફની સરકારની લાગણીમાં થયેલા ફેરફારને આભારી છે. આ દેશમાં તારથી મોકલવામાં આવેલા સમાચારો દેશી વર્તમાનપત્રો છાપે નહિ, એવો એનો આશય છે. હાજી રીઆઝ-ઉદ્-દીને અહમદે કહ્યું કે, થોડાં એંગ્લો-ઇન્ડિઅન વર્તમાનપત્રોના આગ્રહથી ખરડો આણવામાં આવ્યો છે, અને જે વર્તમાનપત્રો રૂટરના વર્તમાનપત્રોના તારના સંદેશાઓને માટે નાણાં ભરે છે તેમાં તે તારો પ્રકટ થયા પછી ૨૪ કલાક સુધી બીજા વર્તમાન પત્રોએ છાપવા નહિ એવી મનાઈ કરવામાં આવી છે. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

કલકત્તા યુનિવર્સિટી કાયદાની પ્રતિ-ક્રિયાત્મક રાજનીતિને ના પસંદ કરનારો સાતમો ઠરાવ બાણુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ સુચોગ્ય રીતે રજૂ કર્યો. “ મહારાજ્યની મંત્ર સભાઓમાં દમન અને પ્રતિક્રિયાની રાજનીતિ હમણાં ઉભી થઈ છે. ” તે હોર્ડ કંર્જન ઉલટાવી નાખશે, એવી છેલ્લી કોંગ્રેસની આશા સ્પષ્ટ થઈ નથી એમ કહેવાની વક્તાને ફરજ પડી. થોડા સમય ઉપર વાયસરોયે એક ઉમદા ભાષણ કર્યું હતું:

“ જે રાજ્યકર્તાનાં કથનો આટલાં બધાં દિવસોજીપૂર્ણ હોય છે, જેના અભિપ્રાયો આટલા

બધા ઉદાર અને વિશાળ હૃદયના છે, જે પરિસ્થિતિની આટલી ઝીણવટથી કદર કરે છે, તે બ્રિટિશ રાજ્યના એક સંપ્રદાયોથી વિરુદ્ધ, બ્રિટિશ મુલ્કદોગિરીનાં સર્વ ઉચ્ચતમ, ઉમદામાં ઉમદા અને સાચામાં સાચાં તત્ત્વોને હાનિકાર રાજ્યનીતિ સ્વીકારશે, એ આપણે માની શકતા નથી....તે ભાષણ વાંચો, તે ભાષણનો રાજ્યનીતિ સાથે મુકાબલો કરો. ભાષણ કેવું ઉમદા, કેવું ઉદાર, કેવું દિવસોજીપૂર્ણ; રાજ્યનીતિ કેવી સંકુચિત, કેવી અનુદાર, કેવી અંગ્રેજીને ન શોભે એવી. ”

સાર પછી બાણુ બેનરજીએ હાપણભર્યા અગમચેતીના શબ્દો દલા તે તે સમયે બેઠલા સત્ય હતા તેટલાજ આજે સત્ય છે.

“ સાહેબ, કયા પુરૂષો અત્યંત બેવડા છે- જે પુરૂષો સરકારના પ્રત્યેક કાર્ય વિષે હાજી હા કરે છે, જો આ હોનિશ સરકારનાં શુભગાન કરે કરે છે, જો આ અજ્ઞાત અને અજ્ઞેય શોકની કહુતાનું મૈન ધારણ કરી દુઃખી થાય છે, તે કે, મારી માફક જો આ પોતાની ફર્યાદો સ્પષ્ટ ભાષામાં દર્શાવે છે, લયસૂચક નિશાન ઉચું કરે છે, અને સરકારનું ધ્યાન ખેંચે છે, અને ઇલાજ કરવાનું દગાણુ કરે છે, તે ? સાહેબ, વર્તમાન કાળમાં મને સંપૂર્ણ ખાતરી છે કે, સ્વદેશી અથવા પરદેશી સરકારોનો મોટામાં મોટો સ્તંભ પ્રત્નનાં સંતોષ, કૃતજ્ઞતા અને પ્રીતિ છે. ફર્યાદો ફર ફર્યા વિના પ્રત્નની પ્રીતિ શી રીતે છતી લેવાય, અને સનદશીર રીતિઓ સ્વીકાર્યા શિવાય અથવા બળવાખોર કામો ફર્યા શિવાય પ્રત્નએ પોતાની ફર્યાદો કેવી રીતે ફર કરવી ? આપણે સુધારાના મિત્રો છીએ, કેમકે આપણે બળવાના શત્રુઓ છીએ. આપણે આપણી પસંદગી કરી છે; આપણા શત્રુઓને તેમની પસંદગી કરવા દો. તેઓ આપણી છાવણીમાં આવવા માગે છે, કે બળવાખોરોની છાવણીમાં જવા માગે છે ? સુધારા અને બળવા વચ્ચે કોઈ વચલો માર્ગ નથી. કેમકે તમારે સુધારાના વાવટા હેઠળ બેઠાનું બેઠજો, અથવા તો બંડ અને બળવાના શુંડાની પાછળ તમારું સ્થાન લેવું બેઠજો. ”

તે સમયની જેમ હમણાં મહારાજ્ય પ્રતિ સત્ય વફાદારી ભજનકારક ફર્યાદો વિષે ખુલ્લે-

ખુલ્લું કહી નાખવામાં છે, કેમકે માખણદાસોની ખુશામતથી સરકાર ભૂલ કરવા દોરાઈ નેય છે. જે માખણદાસોની ખુશામતમાં પડવા માટે શુભ રીતે સરકારનો વધારે કટું તિરસ્કાર કરે છે અને તિરસ્કાર એકઠો થઈને પ્રચંડ ક્રોધના રૂપમાં ફાટી નીકળે ત્યાં સુધી સરકાર ઉધ્યા કરે છે, અને ધણું મોડું થઈ ગયા પછી તે નંગે છે. સ્પષ્ટ અને ખુલ્લી ભાષામાં લેખન નથી. સુરેન્દ્રનાથ બાબુએ તે કાયદાનું પૃથક્કરણ કર્યું; અને દલકતાના નાગરિકોના હક્કો કેવી રીતે નષ્ટ કરવામાં આવ્યા હતા તે દર્શાવ્યું. રાજ્યકર્તાઓ અને પ્રભુ વચ્ચેનું અંતર વધતું નેય છે.

“તેમની રાજ્યનીતિમાં પ્રતિક્રિયા છે, અભિ-પ્રાયમાં પ્રતિક્રિયા, આખી લીટીએ પ્રતિક્રિયા, સર્વત્ર પ્રતિક્રિયા લેવામાં આવે છે... ખુશીથી તેઓ ભૂતકાળને ઉઘાટી નાખવા ઇચ્છે છે. પ્રગતિની જે ભરતીનો ગળી અનિવાર્ય ગતિથી આરંભ થયો છે, તેને તેઓ ખુશીથી પાછી ગળ-હાવી દેવા ઇચ્છે છે. તેમની પોતાની ભતિના ઉમદામાં ઉમદા સંપ્રદાયો તરફ આપણે તેમને ઘેવફાં થવા દઈશું? ઘેવફાં થવાની પરવાનગી આપીશું?”

રા. નઝીર-ઉદ્-દીન દમર-ઉદ્-દીને ઠરાવને અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

સરકારી સહાય મેળવતી સંસ્થાઓમાં વ્યવસ્થાપકો અને શિક્ષકોને હાયરેટર ઓફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શનની પરવાનગી વિના રાજકીય હિલચાલોમાં ભાગ ન લેવા દેવાની અથવા રાજકીય સલાઓમાં હાજરી ન આપવાની મનાઈ કરવામાં આવી હતી તેની સામે આઠમા ઠરાવમાં અણગમે દર્શાવવામાં આવ્યો. બાબુ કાલિચરણ બેનરજીએ તે રજૂ કર્યો, ડા. ડી. એમ. નાયરે તેને અનુમોદન આપ્યું, અન્ય ત્રણ વક્તાઓએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને પસાર કરવામાં આવ્યો.

સ્થાનિક પસંદગી (લોકલ ઓપેશન) ના અતિ પરિચિત વિષય વિષે રા. જી સી. મિત્રે નવમો ઠરાવ રજૂ કર્યો. રા. એ સી. પાર્થસારથી નાય-હુએ તેને અનુમોદન આપ્યું, મીસ ગાર્લેન્ડે, પંડિત રતનનાથ અને રા. રામપ્રસાદે વિશેષ અનુમોદન

આપ્યું, અને તે પસાર થતાં ત્રીજા દિવસની કાર્યવાહી સમાપ્ત થઈ.

ચોથે દિવસે કોંગ્રેસના બંધારણના નિયમોનો દરમો કરાવ નીચે પ્રમાણે પ્રમુખે પ્રમુખ-સ્થાનેથી રજૂ કર્યો:—

(૧) હિન્દી મહારાજ્યની પ્રજાનાં હિતો અને આબાદની સનદશીર રીતિઓએ વધારવી, એ હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનો હેતુ બનશે.

(૨) ગઈ છેલ્લી કોંગ્રેસે કરાવ કર્યો હશે તદ્દત્તસાર તે સમયે અને તે સ્થળે સામાન્યતા: વર્ષમાં એક વેળા તેની બેઠક મળશે. અપવાદ એ કે હવે પછી જણાવ્યા પ્રમાણે આવશ્યકતા લાગે ત્યારે હિન્દી કોંગ્રેસ કમિટી કોંગ્રેસનો સમય અથવા સ્થળ બદલી શકશે, વળી અપવાદ એ કે, આવશ્યકતા લાગશે ત્યારે હિન્દી કોંગ્રેસ કમિટી કરાવે તે સમયે અને સ્થળે કોંગ્રેસની અસામાન્ય બેઠક બોલાવશે.

(૩) રાજકીય મંડળો અથવા અન્ય સંસ્થાઓ અને નહેર સલાઓએ ચુંટલા પ્રતિનિધિઓની તે બનશે.

(૪) કોંગ્રેસે ચુંટલા ૪૫ સભ્યોની હિન્દી કોંગ્રેસ કમિટી નામક કમિટી તરફથી તેના કામ-કાજની વ્યવસ્થા થશે, જેમાંના ૪૦ ભિન્ન ભિન્ન પ્રાંતિક કોંગ્રેસ કમિટીઓની ભક્ષામણોથી અથવા એવી કમિટીઓની ગરહાજરીમાં કોંગ્રેસમાં એકઠા મળેલા ભિન્નભિન્ન પ્રાંતોના પ્રતિનિધિઓ તરફથી નીચે પ્રમાણે દર્શાવેલી રીતે ચુંટવામાં આવશે, એટલે કે:

આસામ સહીત બંગાળ માટે	૮
સિંધ સહીત મુબાક માટે	૮
સીકંદ્રાબાદ સહીત મદ્રાસ માટે	૮
અયોધ્યા સહીત વાયવ્ય પ્રાંતો માટે	૬
પંજાબ માટે	૪
વરાહ માટે	૩
મધ્યપ્રાંતો માટે	૩

કમિટીના સભ્યોના હોદ્દાની સુદત કોંગ્રેસની જે સામાન્ય બેઠકોની વચ્ચેનો સમય ગણાશે.

(૫) હિન્દી કોંગ્રેસ કમિટીને અનુકૂળ પડે એવે સ્થળે તે કમિટી દર વર્ષે કમમાં કમ ત્રણ વાર મળશે, એક વેળા કોંગ્રેસ પછી તરત, એક વેળા કમિટી કરાવે તે પ્રમાણે વર્ષમાં બે માર

અને ઓક્ટોબર માસ વચ્ચે, અને એક વેળા કોંગ્રેસ ભરાવાને થોડા સમય બાકી રહે ત્યારે.

(૬) હિન્દી કોંગ્રેસ કમિટીને માટે એક અવૈતનિક (ઓનરરી) સેક્રેટરી, એક એક પગારદાર સેક્રેટરી, ઓફીસના ચોગ્ય કામ કરનારાઓ સહિત, રાખવામાં આવશે, જેમને માટે દર વર્ષે રૂ. ૫,૦૦૦ આપવામાં આવશે, જેનો અર્ધ ભાગ છેલ્લી કોંગ્રેસ જે સ્થળે ભરાઈ હોય ત્યાંની સ્વાગત સભા આપશે, અને બાકીનો અર્ધ ભાગ પછીની કોંગ્રેસ ન્યાં ભરાવાની હોય ત્યાંની સ્વાગત સભા આપશે.

હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનો સેક્રેટરી કમિટીનો અવૈતનિક સેક્રેટરી ગણાશે.

(૭) કોંગ્રેસના ઉદ્દેશો આગળ વધારવાને માટે હિન્દી કોંગ્રેસ કમિટી સાથે મસલત કરીને સ્ટેન્ડીંગ કોંગ્રેસ કમિટીઓની સ્થાપના કરીને, પ્રાંતિક પરિપક્વો ભરીને અને ચોગ્ય લાગે એવાં અન્ય સાધનો વડે આખા વર્ષમાં બ્રિટિશ રાજ્યની સામાન્ય કદર થાય અને તેની ખામીઓ દૂર કરવાને માટે સનદશીર કાર્ય કરવામાં આવે એ માર્ગે રાજ્યીય ફેળવણીનું કાર્ય કરવા અર્થે હિન્દના સિન્ટ સિન્ટ ઇલાકાઓ અને પ્રાંતોનાં મુખ્ય શહેરોમાં પ્રાંતિક કોંગ્રેસ કમિટીઓ રચવામાં આવશે. પોત પોતાના પ્રાંતોને માટે તેમને હિન્દી કોંગ્રેસ કમિટીની જોખમદાર એજન્ટો ગણાશે, અને પોતાના કાર્યના વાર્ષિક રીપોર્ટો તે કમિટી સમક્ષ રજૂ કરશે.

(૮) પ્રમુખની નીમણૂક, કરાવના સુતસદા, અને કોંગ્રેસ સંબંધી અન્ય સર્વ કાર્ય હિન્દી કોંગ્રેસ કમિટી કરશે. તેમજ કોંગ્રેસની મંજૂરી લઈને પ્રતિનિધિઓની ચુંટણીને માટે, વક્તાઓની ચુંટણીને માટે, અને કોંગ્રેસની કાર્યવાહી ચલાવવાને માટે નિયમો ઘડશે.

(૯) પ્રાંતિક કોંગ્રેસ કમિટીઓ સભ્યોની ચુંટણીને માટે, પોતાનું કામકાજ ચલાવવાને માટે, અને પોતાના કામને લગતી અન્ય બાબતોને માટે નિયમો અને પેટા-કાનુનો ઘડશે. આવા સર્વ નિયમો અને પેટા-કાનુનોને માટે હિન્દી કોંગ્રેસ કમિટીની મંજૂરી મેળવવી પડશે.

(૧૦) બ્રિટિશ કોંગ્રેસ કમિટી નામક એક કમિટી ઇંગ્લાંડમાં રાખવામાં આવશે, જે ત્યાં

હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનાં હિતો સાચવશે. મજબૂર કમિટીના ખર્ચાને આવશ્યક રકમ કોંગ્રેસ નક્કી કરશે અને મંજૂર કરશે, અને હિન્દી કોંગ્રેસ કમિટી વખતો વખત ઠરાવશે તે પ્રમાણે એવી રીતે મંજૂર કરવામાં આવેલી રકમ તે કમિટી એકઠી કરશે.

(૧૧) હિન્દી રાષ્ટ્રીય પરિપક્વ કાર્ય આગળ ચલાવવાને માટે એક સ્થાયી ફંડ એકઠું કરવાને પોતાને ચોગ્ય લાગે તેવાં પગલાં હિન્દી કોંગ્રેસ કમિટી ભરશે; અને એવું ફંડ હિન્દના પ્રત્યેક પ્રાંતમાંથી કોંગ્રેસ તરફથી નીમવામાં આવનાર અડેક ટ્રસ્ટી, મળીને સાત ટ્રસ્ટીઓના નામમાં રોકવામાં આવશે.

પછીથી કમિટીના ૪૫ સભ્યો પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા.

સર વિલિયમ વેડરબર્ન અને બ્રિટિશ કમિટીના આભાર દર્શાવનારો અગ્રીઆરમો ઠરાવ, અને પહેલાં વારંવાર માગણી કર્યા પ્રમાણે મદ્રાસ અને મુંબાઈની કારોબારી સભાઓમાં બેને બદલે ત્રણ સભ્યો હોવા જોઈએ, જે ત્રણમાંનો એક સભ્ય હિન્દી હોવો જોઈએ. એ માગણી ફરનાર બારમો ઠરાવ પણ પ્રમુખ સ્થાનેથી રજૂ કરવામાં અને પસાર કરવામાં આવ્યા.

રા. મુદોલકરે રજૂ કરેલા તેરમા ઠરાવમાં ખર્ચાની કાપકૂપ, ઉદ્યોગોનો વિકાસ, અને જમીનની રહેસુલ ઓછી કરવી એ દુષ્કાળના ઉપાયો ગણાવવામાં આવ્યા હતા. ગરીબાઈ વિષે તેમણે રા. દાદાભાઈ નવરોજીના અને સર ડબલ્યુ. હંટરના આંકડા આપ્યા; તેમણે બતાવી આપ્યું કે, ૬૦ વર્ષમાં જલદી કરજ ૨૬ કરોડથી વધીને લગભગ ૨,૭૦ કરોડ રૂપિયા થયું હતું. તેમની પછી પંડિત મહત મોહન ગાલવીયાએ ગામડી-આઓનો પક્ષ કર્યો, અને આગ્રહ કર્યો કે, ‘સરકારે દેશી ઉદ્યોગો અને દેશી હાલોઓનું પોષણ કરવું જોઈએ.’ હાજી શેખ હુસેને હુડુંમાં ભાષણ કર્યા પછી, રા. ચિંતામણિએ કહ્યું કે, આપણને દૈન પ્રતિતી થઈ છે કે, રાજ્યતંત્રની ખર્ચાળ, ઉડાઉ અને અસ્વાભાવિક પદ્ધતિ વારંવાર પડતા દુષ્કાળોનું મૂળ કારણ છે. પ્રજાની ગરીબાઈની ના પાડી શકાય એમ નથી. ૧૮૯૭ માં પાંચ લાખથી પણ ઓછા લોકો પાસેથી આવક-વેરો

લેવામાં આવ્યો હતો, જે કે રૂ. ૫૦૦ (૩૩ પાઉંડ ૬ શીલીંગ) ની વાર્ષિક આવકવાળા પ્રત્યેક જણ પાસેથી વેરો લેવામાં આવ્યો હતો. રા. એસ. એસ. દેવે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

મુન્શી મહમ્મદ મુજબ્બદ હુસેને આ વર્ષે રગશીયું હાંક્યું અને રા. ચર્ચાદ્રનાથ ચાધરી તેને અનુમોદન આપે તેની પૂર્વે નાટુ ભાઈઓ તરફ ખતાવવામાં આવેલી દિલ્લસોજી માટે તેમના તરફથી કોંગ્રેસનો આભાર માનનારો તાર મોકલવામાં આવ્યો હતો, તે પ્રત્યુષે વાંચી ખતાવ્યો. રા. એસ. કે. નાયર, સૈયદઅલી ઉસત અને રા. કૃષ્ણ બળદેવ વર્માએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

દેશી રાજ્યોમાં વર્તમાનપત્રોને મોંઢે હુચો મારવા સામે અણગમો દર્શાવનાર બુના પરિચિત ઠરાવને રા. રામચંદ્ર પીલાઈએ રજૂ કર્યો અને રા. મહેશ્વર પ્રસાદે તેને અનુમોદન આપ્યું. સોળમા ઠરાવમાં પારિભાષિક કેળવણીની આવશ્યકતા ખતાવવામાં આવી, અને રા. તાતાએ આપેલી ઉદાર બક્ષિસ માટે તેમનો આભાર માન્યો.

સત્તરમો ઠરાવ, પંજાબ ધારાસભાના પ્રતિબંધો વિષે; અઠારમો ઠરાવ વરાડના રાજ્યતંત્ર વિષે; એાણીસમો પ્લેગના ખર્ચ વિષે; વીસમો રા. દાદાભાઈ નવરોજી પર વિશ્વાસ ખતાવવા વિષે; એકવીસમો મી. એ. એ. હુમ્ અને રા. ડી. ઇ. વાચ્છાની જનરલ અને સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરી તરીકેની પુનઃ ચુંટણી વિષે. સર્વ પ્રમુખ સ્થાનેથી રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા.

હિન્દી વિષયો પર જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવાને બ્રિટિશ કમિટી સાથે ઇંગ્લાંડમાં સહકાર્ય કરનાર એજન્સીની નિમણુંક બાધીસમા ઠરાવમાં કરવામાં આવી, એ હાર્ય હજી અસરકારક રીતે કરવામાં આવ્યું નથી. તે પસાર કરવામાં આવ્યો, અને રૂ. ૩૦૦૦ સરવામાં આવ્યો.

પછી આવતે વર્ષે કોંગ્રેસને લાહોરમાં એકઠા મળવાનું આમંત્રણ રાય સાહબ લાલા મુરલીધરે આપ્યું. પંડિત બિશન નારાયણ ધારે પ્રમુખનો ઉપકાર માનવાને ઠરાવ રજૂ કર્યો. પ્રમુખે ચોડા સુદર શબ્દોમાં ઉપકાર માન્યો.

અને પંદરમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની પ્રણીહિત થઈ.

ઠરાવો.

કાયદા વિષયક.

૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ન્યાયના વહીવટમાં ન્યાયી અને કારોબારી ફરજોને જાદી પાડવાના પ્રશ્નને ઇંગ્લાંડમાં તેમજ હિન્દના જાહેર મતલુ અનુમોદન મળ્યું છે, તે તરફ આ કોંગ્રેસ સંતોષપૂર્વક નીહાળે છે; અને અતિ-આવશ્યક કાર્યોનો અમલ કરવાને માટે હિન્દી પ્રધાન-ઇન્-કાઉન્સીલને અરજી મોકલવા માટે લૉર્ડ હૉબ્સ-ઉસ, સર રીચર્ડ ગાર્થ, સર રીચર્ડ કાલ્કિ, સર ચાલ્સ સરજન્ટ, સર વિલિયમ માર્કબી, સર જૉન બરફીઅર, સર જૉન ર્ડોઈ, સર રોલેન્ડ કે. વીલ્સન, મી. હરબર્ટ રૅનોલ્ડસ, અને સર વિલિયમ વેડરબર્નનો આભાર માનતાં આ કોંગ્રેસ અંતઃકરણપૂર્વક આશા રાખે છે કે, હિન્દી સરકારને મોકલી આપવામાં આવેલી અરજી પર તે બંને તેટલું જલદી ધ્યાન આપશે, અને આ અતિ-આવશ્યક સુધારો કરવાને માટે બ્યાવહારિક પગલાં ભરશે.

જમીનની આંકણી.

૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે (૬) કે, પં-જાબમાં ખેતીવાડીની જમીન સંબંધી કાયદામાં સુધારો કરવાને માટે વેચાણ અથવા ગીરવીથી જમીનનો નીકાલ કરવાની મનાઈ કરનારો ખરડો વડી ધારાસભામાં દાખલ કરવામાં આવ્યો છે, તેને માટે આ કોંગ્રેસ શોક દર્શાવે છે, કેમકે તેથી (૧) ખેડુતો અને જમીનદારોની ઇજ્જત ઓછી થશે; (૨) પોતાની જમીન પર હમેશા વધતી જતી રાજ્યની માગણીઓને પહોંચી વળવાની તેમની અશક્તિને લીધે તેઓની સાધનસંપત્તિમાં ત્રિશેષ ઘટાડો થશે; અને આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, એ ખરડાને ભૂતકાળમાં થયેલા વેચાણ આદિને લાગુ પાડવાની કલમ વિષમ અને અન્યાયી છે.

(બ) કે, આ કોંગ્રેસ લલામણ કરે છે કે, ખેતીવાડી કરનાર વર્ગોને ખરી રાહત આપવાનો માર્ગ નીચે પ્રમાણે છે : કે જ્યાં સરકાર ભાડું લેતી હોય ત્યાં કીમતોમાં વધારો થયાના કારણ

શિવાય વધારો નહિ કરવા વિષેના ૧૮૮૨ માં સૂચવાયલા નિયમનો અમલ કરવો, અને ન્યાં જમીનદારો ભાડુ લેતા હોય ત્યાં ભાડામાં અનુચિત ન કરવા વિષે કોઈ કલમ ઘડવી જોઈએ.

(ગ) આ કોંગ્રેસ વિશેષ ઠરાવ કરે છે કે, પ્રમુખ, રા. જૈશીરામ, રા. એન. ગુપ્તા, રા. વાચ્છા મુન્શી, માધોલાલ, રા. મુદોલકર, અને રા. ઇન્દ્રભાઈ શાંકરની કમિટી નીમવી અને ખરડાની ઘણી કલમોનું પ્રતિક્ષણ સ્વરૂપ દર્શાવનાર અરજી સરકારને કરવાની તેમને સત્તા આપવી.

લશ્કર વિષયક.

૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દની કાયદાએ ઠરાવેલી સરહદની બહાર નોકરીને માટે બ્રિટિશ લશ્કરની મોટી સંખ્યા ખેંચી લેવાનું કાર્ય સુરક્ષિત અને ડહાપણવાળું ગણવામાં આવે છે તેથી આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, હિન્દમાં યુરોપી સૈનિકોની આવડી મોટી સંખ્યા રાખવાના અર્થમાં બ્રિટિશ ખર્ચનાએ ફાળો આપીને હિન્દી દર ભરનારાને હાંધક રાહત આપવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે. સમગ્ર બ્રિટિશ મહારાજ્યને માટે અનામત લશ્કર તરીકે હિન્દમાં બ્રિટિશ લશ્કર રાખવા સામે આ કોંગ્રેસને હાંધવાંધો દેખાતો નથી, પરંતુ તેનો અભિપ્રાય છે કે, ૨૦,૦૦૦ બ્રિટિશ લશ્કરનો અર્થ હિન્દી ખર્ચનાને બદલે બ્રિટિશ ખર્ચનામાંથી આપવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે.

નાણું વિષયક.

૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે (ક) કે, હુંડી-આમણથી થયેલી નુકસાનીનું મુખ્ય કારણ ઇંગ્લાંડમાં ખર્ચ ને માટે હિન્દી ખર્ચના પર મક્કમ રીતે વધતી જતી માગણી છે, તે જોતાં હુંડીઆમણથી થતું નુકસાન અટકાવવાને માટે ચલણ કમિટીની ભલામણથી હિન્દમાં સોનાનું ધોરણ દાખલ કરવા માટે આ કોંગ્રેસ પોતાનો શોક દર્શાવે છે, અને તેનો અભિપ્રાય છે કે, એ નવા પગલાથી હિન્દનું સોનાનું દરજ વધશે.

(ખ) કે, આ કોંગ્રેસનો વિશેષ અભિપ્રાય છે કે, સરકારે સ્વીકારેલા નિર્ણયથી વસ્તુતઃ હિન્દમાં ગરીબ વર્ગોના દરજમાં વધારો થશે, તેમજ બચાવેલી રકમ-તેમનાં ચાંદીનાં ઘરેણાંની દીમત

ઘટશે, અને ખરેખાર તેમના જમીન મહેસુલ અને વેરાઓમાં વધારો કરશે.

(ગ) કે, આ કોંગ્રેસનો વિશેષ અભિપ્રાય છે કે, સરકારે સ્વીકારેલા નિર્ણયથી દેશની દેશી કારીગરીઓને નુકસાન થવા સંભવ છે.

બહિર નોકરીઓ.

૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, લશ્કરી અને દિવાની મેડીકલ સર્વીસીસનું સંમીશ્રણ ખર્ચાળ, અગવડતા ભર્યું અને સરકાર તેમજ પ્રજાના હિતને હાનિકર છે, અને ઇંગ્લાંડમાં અને હિન્દમાં ખુલ્લી હરીફાઈની પરીક્ષાઓ એક સાથે લઈને દિવાની મેડીકલ ખાતામાં જગ્યાઓપર નિમણૂકો કરી તે દિવાની મેડીકલ ખાતાની સ્થાપના કરી અને સર્વીસીસને જૂઠી પાડવાની આવશ્યકતા તરફ ધ્યાન ખેંચે છે.

૧૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, મદ્રાસ અને મુંબાઈના ગવર્નરોની જગ્યાઓએ હિન્દની સર્વીસીસમાંથી કોઈને નહિ નીમતાં ઇંગ્લાંડના મુસ્લિમોને નીમવાની રાજનીતિનું ડહાપણ જોતાં આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, તે પ્રાંતોનું કારોબારી રાજ્યતંત્ર ગવર્નરોએ ત્રણ સભ્યોની (કારોબારી) સલાહો સહીત ચલાવવું જોઈએ, અને હમણાંની જમ બે સભ્યોની સલાહો સહીત નહિ, અને એ ત્રણ સભ્યોમાંનો એક સભ્ય હિન્દનો દેશી હોવો જોઈએ.

પ્રતિક્રિયા.

૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, વર્તમાનપત્રોને માટે પરદેશી તારોના સંદેશોઓનો ખર્ચો (ફોરેન ટેલીગ્રાફીક પ્રેસ મેસેજસ પીલ) હમણાં વડી ધારાસભા સમક્ષ છે, તેમાં સમાયલો સિદ્ધાંત ઉપયોગી જ્ઞાન અને સમાચારના અનિયંત્રિત પ્રચારની હિન્દી સરકારે ગ્રહણ કરેલી રાજનીતિથી વિરુદ્ધ છે, અને હિન્દમાં તે કાયદો પસાર કરવાને માટે પૂરતી આવશ્યકતાનું અસ્તિત્વ બતાવવામાં આવ્યું નથી.

૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, કલકત્તા યુનિવર્સિટી કાયદો પસાર કરવામાં અને એવો કાયદો મુંબાઈની ધારાસભામાં દાખલ કરવામાં સ્થાનિક સ્વરાજ્યને ઉચલાવી નાખનાર પ્રતિક્રિયાત્મક રાજ્યનીતિ તરફ આ કોંગ્રેસ નાપસંદગી

ખતાવે છે; તેથી સ્થાનિક સ્વરાજ્યના સિદ્ધાંતોને ગંભીર હાનિ પહોંચશે.

૮. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, મદદ લેતી સંસ્થાઓના વ્યવસ્થાપકો અને શિક્ષકોને ડાયરેક્ટર ઓફ પબ્લીક ઇન્સ્ટ્રક્શન અથવા અન્ય અધિકારીઓની પરવાનગી વિના રાજકીય હીલચાલોમાં ભાગ નહિ લેવા દેવાના અથવા રાજકીય સભાઓમાં હાજરી નહિ આપવા દેવાના નિયમોથી બ્રિટિશ પ્રબલતા હક્કોના વ્યાપકારિક અને અસરકારક ભોગવટામાં ખલેલ થવાનો સંભવ છે, કેળવણીના કાર્યમાંથી સમર્થ અને પ્રભાવશાલી પુરૂષોને પાછા ખેંચી લેવાનો સંભવ છે, અને આ દેશમાં કેળવણીના પ્રચારને માટે ખાતગી સાહસ અને સંસ્થાને સંકુચિત કરી નાખવાનો સંભવ છે. અને આ કોંગ્રેસ આશા રાખે છે કે, ઉપર વર્ણવવામાં આવેલી મતલબની ક્લમો કેળવણીખાતાના નિયમો અને ગ્રાન્ટ-ઇન્-એઇડ કોડમાંથી દૂર કરાવવાનાં પગલાં મદ્રાસ અને મુંબાઇ સરકાર ભરશે.

સ્થાનિક પસંદગી.

૯. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, છુટક દારૂ વેચવાની હુકમોને પરવાના આપવામાં સરકારે સખ્ત પગલાં ભરવાં લેઈએ, અને તે જગ્યાના રહેનારાઓની લાગણી નહુવા વિના હિન્દમાં કોઈ પણ સ્થળે એવી હુકમો સ્થાપવી ન લેઈએ.

કોંગ્રેસનું બંધારણ.

૧૦. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, કોંગ્રેસના બંધારણના સંબંધમાં આ કોંગ્રેસ નીચેના નિયમો મંજૂર કરે છે; (જુલો પૃષ્ઠ ૧૭૨)

હિન્દી કોંગ્રેસ કમિટીના સભ્યો.

ઉપલા કરાવ અનુસાર કોંગ્રેસ નીમોલા.

સામાન્ય સભ્યો;

બાણુ ડબલ્યુ સી. બેનરજી.

માન. સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી.

માન. પી. આનંદ ચાર્લ્ડ.

માન. પી. એમ. મહેતા.

રા. મુકોલકર.

બંગાલ;

બાણુ એ. એમ. બોઝ.

„ કાલિચરણ બેનરજી.

„ જીવેન્દ્રનાથ બોઝ.

માન. બેકુનનાથ સેન.

બાણુ અંબિકાચરણ મુમુમદાર.

„ જી. ઘોસલ.

„ અશ્વિનિ કુમાર દત્ત

„ દીપનારાયણ સિંહા.

વાયવ્ય પ્રાંતો અને અયોધ્યા;

માન. પંડિત બિશંભરનાથ.

બાણુ ગંગાપ્રસાદ વર્મા

પંડિત મદન મોહન માલવીયા.

રા. એ. તન્દી.

પંડિત બિશન નારાયણધાર.

રા. હાફીઝ અબ્દુર રહીમ.

મુંબઈ:

રા. ડી. ઇ. વાન્ઝા.

માન. જી. ચંદાવરકર.

મી. ડબલ્યુ. એ. ચેમ્બર્સ.

રા. આર. એમ. સાયાણી.

રા. દાજી આબાજી ખરે.

રા. ચિમન એચ. સેતલવડ.

રા. આર. પી. કરંડીકર.

રા. તાલીરરામ ખેમચંદ.

પૂનજી.

લાલા કનૈયાલાલ.

સરદાર હેંદા સીંધ

લાલા હરકીશન લાલ.

રા. જૈશીરામ.

મધ્યપ્રાંતો:

રા. બાપુરાવ દાદા.

રા. ભગિરથ પ્રસાદ.

રા. એચ. વી. કેલકર.

વરાહ:

રા. દેવરાવ વિનાયક.

રા. એમ. વી. જોશી.

રા. જી. એસ. ખાપડે.

મદ્રાસ:

માન. સી. વિજયરાઘવાચારી.

માન. સી. જી. લિંગમ્ મુડલીઆર.

માન. જી. વેંકટરત્નમ્.

રા. સી. રાંકરણનાયર.

૨૧. પી. રંગીઆ નાયડુ.
૨૧. પી. રામચંદ્ર પીલ્લાઈ.
૨૧. જી. સુબ્રમન્ય આયર.
૨૧. વી. રાયર નાંબીયેર.

કોંગ્રેસનું કાર્ય.

૧૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દની પ્રજાના હિતને માટે બ્રિટિશ કમિટીએ કરેલી મૂલ્યવાન સેવાઓનો આ કોંગ્રેસ સ્વીકાર કરે છે, અને સર વિલિયમ વેડરબર્ન અને કમિટીના અન્ય સભાસદોપર પોતાનો અણુટ વિશ્વાસ દર્શાવે છે. અને બ્રિટિશ કમિટી અને કોંગ્રેસના વર્તમાન પત્ર “ ઇન્ડિઆ ” ના ખર્ચને માટે રૂ. ૫૪,૦૦૦ કાઢી આપવામાં આવે છે.

૨૨. ઠરાવ કરવામાં છે કે, હિન્દી બાળાતોના જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવા માટે બ્રિટિશ કોંગ્રેસ કમિટીની સાથે મળીને જાહેર સભાઓ ભરવાને માટે ઇન્ક્વિઝીશન એક એજન્સી નીમવી, અને તેને માટે નાણાં એકઠાં કરવાં.

દુષ્કાળ.

૧૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ચાલુ દુષ્કાળમાં મહુબોની જાહેરી બચાવવાના અને દુઃખમાં રાહત આપવાના હિન્દી અને પ્રાંતિક સરકારોએ કરેલા પ્રયત્નોનો કૃતજ્ઞતાપૂર્વક સ્વીકાર કરવા છતાં, આ કોંગ્રેસ સાચો ઉપાય યોજવાનો આગ્રહ કરે છે. ખેડૂત વર્ગોની સ્થિતિ સુધારવાને માટે અને દુષ્કાળ પડતાં અટકાવવાને માટે જાહેર ખર્ચમાં કાપકપ કરવાની, સ્થાનિક અને સ્વદેશી ઉદ્યોગોનો વિકાસ કરવાની અને જમીન મહેસુલ ઘટાડવાની આ કોંગ્રેસ બલામણુ કરે છે.

પહેલાંના ઠરાવોનું સમર્થન.

૧૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે (૧) કે, પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે એકમત થઈને આ કોંગ્રેસ મજબૂત પક્ષ કરે છે કે: [૧૮૯૭ (ખ), (ચ) અને (જ)].

(૨) કે, આ કોંગ્રેસ પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે સંમત થઈને પોતાનો અણુગમો દર્શાવે છે. [૧૮૯૭ (ક) અને (ખ)].

(૩) મધ્ય પ્રાંતો તરફથી વહીવટી સભામાં એક સભ્યની નીમણુંક કરવાને માટે

સ્થાનિક સંસ્થાઓને બલામણુ કરવાનું કલા વિના હિન્દી સરકારે એવી નીમણુંક કરવામાં જે અવળી નીતિ ગ્રહણ કરી છે, તેની સામે આ કોંગ્રેસ પોતાનો અણુગમો જાહેર કરે છે, અને અંતઃકરણપૂર્વક આશા રાખે છે કે, સરકારે બંગાલ, મદ્રાસ, મુંબાઈ અને વાયવ્ય પ્રાંતોને જેવું પ્રતિનિધિત્વ આપ્યું છે, તેવું જ પ્રતિનિધિત્વ મધ્ય પ્રાંતોને આપવાને માટે સરકાર શીઘ્ર પગલાં ભરવાની કૃપા કરશે.

(ધ) આસામના મજુરોના કાયદાઓ સામે જેવા કે, ૧૮૮૨ નો પ્રથમ ઇન્ફેન્ડ એમ્પ્લોયમેન્ટ એક્ટ, ૧૮૬૩ ના સાતમા કાયદા પ્રમાણે સુધારેલો.

(૩) પોતાની પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે સંમત થઈને આ કોંગ્રેસ પોતાની પ્રતિતિ જાહેર કરે છે:

(૪) કે, જ્યુરી સમક્ષ કામ ચલાવવાની પદ્ધતિની ફતેહના સંબંધમાં જ્યુરી કમીશનનો અભિપ્રાય ધ્યાનમાં લઈને અને કેળવણીની પ્રગતિ થતાં દેશના સર્વ ભાગોમાં કેળવાયલાઓની પૂરતી સંખ્યા મળી આવે છે તે જોતાં, જે જલ્લાઓમાં અને જે ગુન્ડાઓને જ્યુરી સમક્ષ કામ ચલાવવાની પદ્ધતિ હમણાં લાગુ પડતી નથી ત્યાં તે લાગુ પાડવી જોઈએ.

(બ) કે, આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર ઇન્ડિયન છે કે, આ દેશની પ્રજાના હિતની ખાતર ફોજદારી કામ ચલાવવાની રીતના કાયદામાં એવો સુધારો કરવો જોઈએ કે, હાઇકોર્ટમાં જ્યુરી સમક્ષ ચાલતા મુકદ્દમાઓમાં અને એસેસરોની સહાયથી ચલાવવામાં આવતા મુકદ્દમાઓમાં જે આરોપીઓ હિન્દી દેશીઓ હોય તેમને એવી માગણી કરવાનો હક્ક મળે કે, હમમાં કમ જ્યુરરો અથવા એસેસરોની અર્ધી સંખ્યા હિન્દી દેશીઓની હોવી જોઈએ.

(ગ) કે, લિન્ક લિન્ક પ્રાંતિક સરકારોએ ઘડેલા નિયમોની રૂયે જંગલખાતાએ લીધેલાં પગલાંથી દેશનાં ગામોના રહેવાસીઓ પર માઠી અસર થાય છે, અને અનેક પ્રકારે જંગલખાતાના ઉતરતા દરજ્જાના અમલદારોના સંતાપ

અને જીવનને તાબે થવું પડે છે; અને આ નિયમો પ્રજાના હિતની ખાતર સુધારવા જોઈએ.

(ધ) કે, આવક વેરાના કાયદા હેઠળ કર નાખવા યોગ્ય ઓછામાં ઓછી રકમ પાંચસોથી વધારીને હજારની કરવી જોઈએ.

(ચ) કે, હિન્દી સીવીલ સર્વિસને માટેની હરીફાઈની પરીક્ષાઓ હિન્દમાં અને ઇંગ્લંડમાં એક સાથે લેવાની તરફેણમાં દિવાને આમના ૧૮૯૩ ના જીવનના ઠરાવનો અમલ કરવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી હિન્દી સીવીલ સર્વિસમાં હિન્દના દેશીઓને જગ્યા આપવાના પ્રશ્નનું સંતોષકારક સમાધાન શક્ય નથી.

દમન.

૧૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, બ્રિટિશ વહીવટનાં દેશી રાજ્યોના પ્રદેશમાં છાપખાનાને મોઢે હુલ્લો મારનાર હુકમ હિન્દી સરકારે વિદેશીય ખાતામાં ૧૮૯૧ ની ૨૫ મી જુને કર્યો છે, તે અવળો, નિરંકુશ અને હાનિકર છે, અને સાચા મુત્સદ્દીપણથી અને પ્રજાની સ્વતંત્રતાથી વિરુદ્ધ છે, અને તે રદ કરવો જોઈએ.

કેળવણી.

૧૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પોતાની જાદી પ્રતિતીની નોંધ લે છે કે, હાલના પ્રચલિત પારિભાષિક કેળવણીની પદ્ધતિ અધુરી અને અસંતોષકારક છે, અને પ્રાર્થના કરે છે કે, લોકોની ગરીબાઈ અને દેશી ઉદ્યોગોનું અધઃપતન જોતાં સરકાર પારિભાષિક કેળવણીની વધારે વિશાળ અને કાર્યસાધક યોજના દાખલ કરશે, અને તેનો વધારે સારી રીતે અને વધારે કુતોહલથી અમલ થઈ શકે તેટલા માટે વધારે ગ્રાંટો નાણાં તેને માટે અલગ કાઢશે. અને ઉચ્ચતર વૈજ્ઞાનિક કેળવણી અને સંશોધનના વધારાને માટે રા. તાતાએ આપેલી દેશગ્રેમી અને ઉદાર બક્ષીસની કૃતજ્ઞતાપૂર્ણ કંદર ખુલવા આ કોંગ્રેસ ધન્ય છે.

ધારાસભા (પંજાબ).

૧૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પંજાબને ધારાસભા આપવા માટે સરકારનો આભાર

માનવા છતાં આ કોંગ્રેસ પોતાનાં શોકની નોંધ કરે છે કે, તેમણે સભ્યોને પ્રશ્નો પૂછવાનો હક્ક આપ્યો નથી, અને સભ્યો નીમવાની ભલામણો કરવાનો હક્ક પ્રજાને આપ્યો નથી; એવા હક્કો અન્ય પ્રાંતોમાં સભ્યો અને પ્રજા ભોગવે છે.

વરાડ માટે કાયદા.

૧૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, વરાડ ગવર્નર-જનરલ ઇન્ કાઉન્સિલના રાજ્યતંત્ર હેઠળ છે ત્યાં સુધી શુદ્ધ બ્રિટિશ હિન્દને માટે ધારા વડી ધારાસભામાં ઘડવામાં આવે છે તે પ્રમાણે વરાડને માટે સર્વ કાયદા અને કાયદાનું બળ ધરાવતા હુકમો વડી ધારાસભામાં ઘડાવા જોઈએ.

પ્લેગનો ખર્ચ.

૧૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પ્લેગ સામે લડવામાં આવેલાં પગલાંનો વિષય શાહી હોવાથી અને તે શાહી હોવાનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો હોવાથી આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે તે સંબંધમાં કરવામાં આવેલો ખર્ચ સરકારે આપવો જોઈએ અને સ્થાનિક સંસ્થાઓનાં નાણાંમાંથી લેવો ન જોઈએ.

પાર્લામેન્ટરી પ્રતિનિધિત્વ.

૨૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દની પ્રજાના પ્રતિનિધિ તરીકે, રા. દાદાભાઈ નવરોજી પર આ કોંગ્રેસ પોતાનો સંપૂર્ણ અને અખુટ વિશ્વાસ દર્શાવે છે, અને આશા રાખે છે કે, સેન્ટ્રલ ફ્રીન્સબરીનું તેમનું જૂનું મતદાર મંડળ અથવા અન્ય કોઈ ઉદાર પક્ષનું મતદાર મંડળ તેમને ફરીથી ચુંટી કાઢશે.

સામાન્ય.

૨૧ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આવતા વર્ષને માટે આ કોંગ્રેસ મી. એ. એ. હુમ સી. બી. ને જનરલ સેક્રેટરી અને રા. ડી. ઈ. વાચ્છાને સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરી એકત્રી કરીથી નીમે છે.

કોંગ્રેસના સોળમા અધિવેશનને માટે કોંગ્રેસે લાહોરનું આમંત્રણ સ્વીકાર્યું.

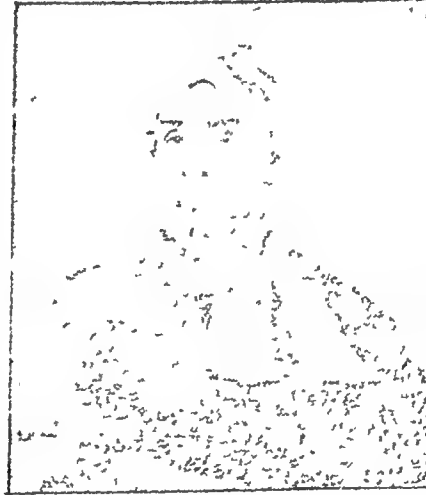
સોળમું પ્રકરણ.

સોળમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

પોતાના સોળમા અધિવેશનને માટે દૂર ઉત્તરમાં કોંગ્રેસે પ્રવાસ કર્યો, અને વીસમી સદીના પ્રથમ વર્ષ ૧૯૦૦ નો ૨૭ મી, ૨૮ મી અને ૨૯ મી ડિસેમ્બરે તે લાહોરમાં મળી. તે બેઠકો હાદ્રામાં મળી હતી, જે હોલ એક મહાન ગંગોત્રી અને હિન્દના એક મહાન સેવકના પ્રેમપૂર્ણ સ્મરણ ચિન્હ તરીકે બંધાવવામાં આવ્યો હતો.

૫૬૭ પ્રતિનિધિઓએ આમંત્રણને માન આપ્યું હતું. મધ્ય શિયાળામાં પંજાબની ઠંડીમાં લાંગો પ્રવાસ ભેતાં તે સંખ્યા સારી હતી. પંજાબના શિયાળા ઠંડા હોય છે, પરંતુ પંજાબનાં હૃદયો ગરમ (લાગણીથી ભરેલાં) હોય છે. પ્રતિનિધિઓ ત્રીજી પ્રમાણે હતા:

બંગાલ અને આસામ ૩૮
વાયવ્ય પ્રાંતો અને અગ્રધ્યા ૩૯
પંજાબ ૪૨૧
મુંબાઈ (૨૮) અને સિંધ (૨૬) ૫૭
મધ્ય પ્રાંતો અને સીકંદ્રાણાદ મદ્રાસ

સર નારાયણ ગણેશ ચંદાવરકર.
સોળમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

૩
૯
૫૬૭

રાય બહાદુર હાલિ પ્રસન્ન રોય સ્વાગત સલાતા પ્રમુખ હતા, અને પ્રતિનિધિઓને પ્રેમ-પૂર્વક આવકાર આપ્યો, પરંતુ ગયે વર્ષે સરદાર દયાલ સિંઘના મૃત્યુ માટે, અને “ આ પ્રાંતમાં કોંગ્રેસ કાર્યનાં ચક્ષુ અને ગ્રાણ સમાન રા.

લેસીરામના મૃત્યુ માટે શોક દર્શાવ્યો. તેમણે સત્ય દાવો કર્યો કે, રાજ્યકર્તાઓ અને પ્રજા વચ્ચે કોંગ્રેસ એક ફક્ત સત્ય દુભાષીયાનો અર્થ સારે છે, ” અને આવશ્યક છે કે તે ઇંગ્લાંડ પહોંચે, અને ૩૦ ફેબ્રુઆરી પ્રજાનું રાજ્યતંત્ર લેવામાં પોતાની નવાબદારીની મહત્તા બ્રિટિશ પ્રજાને શિખરે. હિન્દુ રાજાઓ હેઠળ હિન્દુઓને ચળવળ

દરવાની આવશ્યકતા ન હતી, મહોમદન રાજાઓ હેઠળ પણ ચળવળ દરવાની આવશ્યકતા ન હતી. કેમકે તેઓ પોતાના અતિ વિશ્વાસપાત્ર મંત્રીઓને હિન્દુઓમાંથી પસંદ કરતા હતા; “પરંતુ સમય બદલાઈ ગયો છે, અને હમણાં આપણી પર રાજ્ય ભોગવતી વિદેશીય પ્રજાના વિચારો અને બંધારણો ભિન્ન છે. તે કે ઇંગ્લાંડમાં અંગ્રેજ રાજ્યતંત્ર પ્રત્યક્ષ છે તથાપિ આહીંઆં શાહી અને નોકરશાહી યુક્ત

છે. એટલે ચળવળ નિયમસર કરવી પડે છે. તે આપણે દિવસનાં બે કોનાનો લઘને જીવન ગાળવા ઇચ્છતા હોઈએ તો આપણે તેમના માર્ગો અનુસરવા નેહએ, અને અવિશ્વાસ અને આશંકા ઉત્પન્ન થઈ ચળવળ ચલાવવી નેહએ. ”

માન. રા. એન. જી. ચંદાવરકર, “નામદાર મહારાણીની મુંબાઈની હાઈકોર્ટના એક ન્યાયાધીશ”ને પ્રમુખપદ આપવાની દરખાસ્ત માન. બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ રજૂ કરી. તે દર-

ખાસ્તને લાક્ષી હંસરાજે અનુમોદન આપ્યું, મૌલવી મુહુર્રમ અલિચીસ્તીએ, માન રા. સી. વિજયરાધનાચાર્યજી, અને રા. બંસીલાલે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવી.

પ્રમુખે ઉપધારના થોડા શબ્દો કહ્યા પછી, દેશની સ્થિતિનો વિચાર કરવા તરફ લક્ષ્ય દોર્યું. તે વર્ષમાં દેશ દારૂ દુષ્કાળથી પીડાતો હતો, લોકસમૂહોની વધતી જતી ગરીબાઈ વિષે કોંગ્રેસે વારંવાર આપેલી ચિતવણીઓ સત્ય નીવડી હતી; વાયસરોયે કહ્યું હતું કે, “પ્રજાની નબળાઈ અને ટકાવ કરવાની અશક્તિ જોઈને સ્થાનિક સરકારને આશ્ચર્ય થયું છે,” પરંતુ તે દીર્ઘકાળની ગરીબાઈનું પરિણામ છે. આવરવડ ફેરફારો કરવામાં આવ્યા નહિ, મહેસુલની પદ્ધતિ કડક રહી, ખેડૂતનો પ્રત્યેક હાથ ધરવામાં આવ્યો નહિ. પંજબનો જમીન વેચાણ વિષેનો દાવદો થોડા સમય પહેલાં પસાર કરવામાં આવ્યો હતો, તેથી રૈયત જમીન સાથે બંધાઈ ગઈ હતી; પરંતુ તેથી તેની પર નિર્વાહ રાખવાની અને આળાદ થવાની શક્તિ તેનામાં આવી નહિ. ખેતીવાડી અને ઉદ્યોગ બંને સુધરે તે માટે તેમને સહાય આપવાની જરૂર છે, અને એમાં રાજ્યવહીવટમાં ફરકસરનો પ્રત્યેક ઉમેરાનો જોઈએ સરકાર વિશાળ અને ઉદાર રાજ્યનીતિ ગ્રહણ કરી શકે તેટલા માટે સત્ય હકીકત, જ્ઞાન, અને વ્યાવહારિક ક્ષમતાઓ આપીને કોંગ્રેસે સરકારને સહાય આપવી જોઈએ.

પછી વિષયનિર્ણાયક સભાને બાહાલી આપવામાં આવી, અને કોંગ્રેસ મુલતવી રહી.

૨૮ મી ડિસેમ્બરે રા. આર. એન. મુદોલકરે કોંગ્રેસના બંધારણ વિષે પ્રથમ ઠરાવ રજૂ કર્યો, અને પ્રત્યેક પ્રાતને આપેલા હિન્દી કોંગ્રેસ કમિટીના સભ્યોની સંખ્યામાં થોડા ફેરફારો કર્યા; ઠરાવો રા. વી. આર. નેમ્બીયરે અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

વારંવાર પડતા દુષ્કાળોના ઉપાયો શોધી કાઢીને તે યોજવાને માટે હિન્દની આર્થિક સ્થિતિની તપાસ કરવાની માગણી વાળો ખાતો ઠરાવ રા. ઇ. સુબ્રમન્ય આયરે રજૂ કર્યો; મળ્યો.

હિન્દ છાત્રીને પ્રદેશોમાં જાય છે, અને પોતાના ઉદ્યમથી પરદેશોની આબાદની ખીલવે છે, પરંતુ ત્યાં તેમની તરફ નિર્દય વર્તન ચલાવવામાં આવે છે. લાખો લોકો દુષ્કાળથી મૃત્યુ પામ્યા છે, અને લાખો લોકોની દશા હંમેશાને માટે ખરાબ થઈ ગઈ છે. આવા દુષ્કાળોનાં કારણો તપાસવાં જોઈએ અને ઉપાયો યોજવાં જોઈએ.

રા. આર. એન. મુદોલકરે અનુમોદન આપ્યું, લોકોની ગરીબાઈના અંકડા આપ્યા, અને જમીનની મહેસુલમાં વધારો થવાથી ગામના લોકો પર કેવો બોલ પડે છે, અને છતાં કાંઈ કરવામાં આવતું નથી, તે તેમણે બતાવી આપ્યું. હકીકત પ્રાપ્ત કર્યા પછી પરિસ્થિતિને પહોંચી વળવાને માટે કમમાં કમ હાંધક પ્રયત્નો કરવા જોઈએ. લો. મા. ખી. ઇ. તિલકે કહ્યું: કેટલાકો રૈયતની ગરીબાઈને માટે રૈયતનો દોષ કાઢે છે, પરંતુ રૈયત તો લાંબા સમયથી જેવી છે તેવીને તેવી જ છે. પરંતુ તમે જમીનની નીપજ લઈ લો અને ઇજ્જત અને સલાહ નિતા વધારે સગીન બીજા કાંઈ ન આપો તો દેશ વધારે ને વધારે ગરીબ બનવો જ જોઈએ. એ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે. મૌલવી મુહુર્રમ અલી ચીસ્તીએ બુલ્લસાભયું ભાષણ આપીને અનુમોદન આપ્યું. તેમની પછી મી. જોસેફે જેન્મજીને ગુજરાતના દુષ્કાળપીડિત જિલ્લાઓ વિષે, અને કમીશનરે અને ડેલેક્ટરે કહ્યું હતું કે લોકો મહેસુલ આપી શકશે નહિ તે છતાં મહેસુલ ઉધરાવવાના પ્રયત્નો વિષે પોતાને જે જ્ઞાન હતું, તે કહી સંભળાવ્યું. પંજબના એક દુષ્કાળપીડિત જિલ્લા હીસ્સારના રા. ચુરા મણિએ કહ્યું કે, સરકાર ધારો કરવાને માટે લોકોએ નાણાં ધીરનારાઓ પાસેથી નાણાં વ્યાજે લીધાં હતાં. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

લશ્કરી ઉચ્ચતર જગ્યાઓ હિન્દીઓને માટે ખુલ્લી મુકવાની માગણી, અને લશ્કરી પાઠશાળાઓ સ્થાપવાની માગણી કરતો ત્રીજો ઠરાવ સરદાર માનસિંહે રજૂ કર્યો. તેમણે તિરામાં, બ્રહ્મદેશમાં તામકાર મહારાણીની લડાઈઓ લડતા, અને “હમણાં મહારાજ્યની સેવાને માટે ચિનમાં પોતાનું લોહી રેડતા” હિન્દી સૈનિકોએ

ખતાવેલી રાજ્યભક્તિ, બહાદુરી અને એકનિષ્ઠા તરફ આંખળી કરી. લોર્ડ રોબર્ટ્સે કહ્યું છે કે, પંતબી સૈનિકો બ્રિટિશ સૈનિકો જેટલા સારા છે.

આ રાખ્દો ૧૯૦૦ માં બોલાયા હતા. ૧૯૧૫ માં આપણે તેમની પુનરુક્તિ કરીએ છીએ. ૧૯૦૦ પછી અન્ય લડાઈઓમાં હિન્દીઓએ પોતાનું લોહી રેડ્યું છે. ઇંગ્લાંડની ભીડની ઘડીએ તેઓ કંદાપિ એવકા નીવડયા નથી. અને છતાં તેમને કમીરાનના હોદાઓ પરથી દૂર રાખવામાં આવે છે, અને છતાં આપણને કહેવામાં આવે છે કે “ઇંગ્લાંડની કૃતજ્ઞતા પર વિશ્વાસ રાખો.”

• તેમની પછી સરદાર ગુરૂ ચરણ સિંઘે તેમની હકીકત કહી. લડાયક ભત્રીઓના યુવકોને જમાદારનો હોદ્દો આપવામાં આવે છે. તેમણે શિખોએ કરેલી કુચની વાતનું સ્મરણ કર્યું, જેમણે દીલ્હીમાં ખુબ સપડાયલા અંગ્રેજોની કુમકે ધાવાને બુન માસના તપતા સૂર્યમાં ૨૨ દિવસમાં ૫૮૦ માઈલની કુચ કરી હતી, અને સર હેન્રી બર્નાર્ડે કહ્યું છે કે, તેઓ “સંપૂર્ણ વ્યવસ્થા-સર આવી પહોંચ્યા, અને તરતજ યુદ્ધ કરવાને તૈયાર હતા.” વક્તાની માન્યતા પ્રમાણે આવી કુચના જેવો બીજો બનાવ નોંધાયેલો નથી. સરદાર રાજેન્દ્ર સિંઘ, રા. કરીકર, રા. કૃષ્ણ બલદેવ વર્મા, અને હાફીઝ અબ્દુલ રહીમે તેને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

ન્યાયી અને કારોબારી ફરજે ભૂંડી પાડવા વિષે એથો ઠરાવ રા. એસ. સિંહાએ રજૂ કર્યો, અને ઘણું સુંદર ભાષણ આપીને તે વિષયના સમજણ ઇતિહાસનું અવલોકન કર્યું; અને અંતમાં કહ્યું કે, સરદારનો આધાર પ્રજાની પ્રીતિ પર હોવો જોઈએ, અને “તેમને ન્યાયનો આશિર્વાદ આપીનેજ તે (પ્રીતિ) એકમી શકાય છે. આજે આપણે ઉપયોગ કરીએ છીએ એવો, અર્ધ દુધ-અર્ધ પાણી મિશ્રિત ન્યાય નહિ, પરંતુ ખરેખર અને ધાર્મિક બ્રિટિશ ન્યાય.”

ઠરાવને રા. ચૈવળિહારીલાલે અનુમોદન આપ્યું, બક્ષીરામ હુસૈય, રા. એ. ચૌધરી, રા. શ્રી, વાય. ચિંતાનલિ, રા. કાલિપ્રસન્ન કાન્થ-

વિશારદે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

અનેક જાહેર નોકરીઓમાંથી હિન્દીઓના બ્યાવહારિક બહિષ્કારનો, પાંચમા ઠરાવમાં તિરસ્કાર કરવામાં આવ્યો, અને તે રજૂ કરતાં માન બાપુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ લાંબુ અને છટાદાર ભાષણ આપ્યું. અંગ્રેજ રાજ્ય-કર્તાઓની રાજનીતિનો તેમણે પ્રાચીનકાળના રોમન સામ્રાજ્યની રાજનીતિ સાથે અને મહાન અકબરની રાજનીતિ સાથે મુકાબલો કર્યો.

“અકબરના સમયમાં જેઓ તેના પ્રધિતા સાથે લડ્યા હતા; તેમના પૌત્રો, તેના સેના નાયકો, તેના પ્રતિના સુબાઓ (ગવર્નરો) અને તેમના રાજના વિસ્વાસુ સલાહકરો થયા હતા. તે રાજનીતિ વિસ્વાસ અને ભરોસાની હતી, જેને તે મહાન મેગલ પછીથી તરત ગાદીએ આવનારાઓએ પરિત્ર કરી હતી. મને શોક થાય છે કે, હિન્દના અંગ્રેજ રાજ્યકર્તાઓની રાજ્યનીતિ વિશ્વાસ અને ભરોસાની નથી, પરંતુ તે રાજ્યનીતિમાં અવિશ્વાસ અને સંશયનું પુષ્કળ મિશ્રણ થયેલું છે. આપણા પિતાઓને અંગ્રેજોને હાથે મળેલી કેળવણીથી તેમની ખુદ્દિ ઉદ્ધીપ્ત થઈ અને તેમનાં સ્વમાનમાં અભિવૃદ્ધિ થઈ કે તરતજ પોતાના ઉચ્ચ જગ્યાઓમાંથી કરવામાં આવતા બહિષ્કાર વિરુદ્ધ તેમણે ચળવળની શરૂઆત કરી. તેથી આ પ્રશ્ન આપણને વારસામાં મળેલો છે. આ ચળવળ કરવામાં આપણે પિતૃ-ભક્તિનું કાર્ય કરીએ છીએ, આપણા પિતૃઓના જન્ય નામને નમન કરીએ છીએ, કેમકે બંગાલમાં હીસ્તોદાસ પાલ અને રામગોપાલ થેપતાં નામો કરતાં ક્યાં નામોથી વધારે પ્રેમ અને વધારે આદરભાવ ઉપજે છે? અથવા મુંબાઈમાં દાદાભાઈ નવરોજના કરતાં ક્યાં નામ વધારે આદરભાવ ઉપજાવે છે?”

બંગાલમાં સર્વીસીસમાં ઉચ્ચતર જગ્યાઓ પર કેટલા હિન્દીઓ છે, તેના પ્રમાણના આંકડા વક્તાએ આપ્યા. જંગલ ખાતામાં ૨૪ ઉચ્ચ જગ્યાઓ છે, તેમાંથી ૨ જગ્યાઓ હિન્દીઓને મળેલી છે; અગ્રીણ ખાતામાં ૭૭, હિન્દીઓ ૮; કસ્તુર ૩૩, હિન્દીઓ ૨; કસ્તુરની અપ્રકાશિત

(પ્રીવેન્ટીવ) શાખા ૬૫૭, હિન્દીઓ ૦; એના ૧૦૦ હમેશ્વારોમાં, ૧ યુરેઝીઅન; સર્વેમાં હિન્દી-ઓ ૦; જેલ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટો, હિન્દીઓ ૦; તાર-ખાતામાં ૨૬ જગ્યાઓ, હિન્દીઓ ૪; પોલીસમાં ૧૦૨, હિન્દીઓ ૫; કલકત્તા પોલીસ ૧૦, હિન્દીઓ ૧; અને ૧૮૫૮ ના ઢંઢેરા છતાં આ સંધર્ષ.

રા. જી. સુબ્રમન્ય આચરે અનુમોદન આપ્યું, અને હું કે, જે હકીકત કહેવામાં આવી છે, તે મદ્રાસને પણ લગભગ લાગુ પડે છે. લાહોરના ખંડિત રામસજ દત્તે ઠરાવને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

કલકત્તા યુનિવર્સિટીના ઐચ્છિકોએ ફેલોશ શુદ્ધવાનો હક શેરો સમય અટકાવવા માટે, અને પંતળ યુનિવર્સિટીના કાયદાની કલમોનો અમલ નહિ કરવા માટે લાલા દ્વારકાદાસે છઠ્ઠો ઠરાવ રજૂ કરી શેક દર્શાવ્યો. કલકત્તા તરફથી બાબુ હેમચંદ્ર રાયે અનુમોદન આપ્યું, અલ્લા-બાદ તરફ રા. ગિપિન ગિહારી બોલે, અને મુંબાઈ તરફથી રા. રૂસ્તમ કામાએ. ઠરાવ પસાર થતાં બીજા દિવસનું કાર્ય સમાપ્ત થયું.

ત્રીજે દિવસે પ્રારંભમાં પ્રમુખે જણાવ્યું કે, પંતળ જમીન વેચાણના કાયદા વિષે હિન્દુ અને મહોમેદન પ્રતિનિધિઓમાં મતભેદ પરચો તેથી તેને ભૂલતી રાખવાનો અને એક વર્ષમાં તેનો કેવા અમલ થાય છે તે જોવાનો વિષય-નિર્ણયક સભાએ ઠરાવ કર્યો છે.

લૉર્ડ હર્જનની દુષ્કાળની રાજ્યનીતિ, મોહનદેને ગોળીબાર કરવાના પરવાના આપવા વિષેનો તેમનો કાલુન, અને રંગુન અને આગાદા મુકદ્દમાઓમાં તેમણે ચલાવેલું કામ, એને માટે લૉર્ડ હર્જનનો આભાર માનવાનો સાતમો ઠરાવ બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેન-રજીએ રજૂ કર્યો; વક્તાએ હું કે, ઠરાવમાં જણાવેલા મુદ્દાઓની બહારની વાચસરોયની રાજનીતિ પ્રસંદ કરે છે. એમ ધારવામાં આવવું જોઈએ નહિ. સ્થાનિક સ્વરાજ્ય, કેળવણી અને જમીન વિષયક કાયદા માટે તે રાજ્યનીતિની વક્તાએ સખ્ત આટકણી કાઢી. પરંતુ હિન્દીઓ-બર યુરોપીઓનો આત્યાચારો અટકાવવામાં,

અને દુષ્કાળના રાહતના કામમાં તેમણે સારું કામ કર્યું હતું. રા. રૂસ્તમ કામાએ અનુમોદન આપ્યું. અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

આઠમો ઠરાવ પારિભાષિક કેળવણી વિષે, નવમો વરાડના કાયદાઓ વિષે, દસમો “રગરીયો” અને અગીવારમો હિન્દને બ્રિટિશ ખતનામાંથી નાર્મિક ક્ષણો આપવાના અપાયલા વચન વિષે પ્રમુખસ્થાનેથી રજૂ કરવામાં આવ્યા અને પસાર કરવામાં આવ્યા.

પ્રત્યેક કોંગ્રેસમાં કેળવણી વિષયક અને ઔદ્યોગિક પ્રશ્નોની ચર્ચાને માટે ચર્ચો દિવસ આપવા વિષે બારમો ઠરાવ લાલા લખતરુયે હુકુંમાં રજૂ કર્યો, પરંતુ હુકુંવે તે લાપણને રીપોર્ટ આપવામાં આવ્યો નથી. રા. હુનીચંદે અનુમોદન આપતાં વ્યાવહારિક કાર્ય પર ભાર મુક્યો, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

ત્રીસમી અને કારોબારી ફરજે ભૂદી પાડવાની, હિન્દી ગરીબાઈનો પ્રશ્ન હાથ ધરવાની, અને ગામડીયાઓની વધતી જતી ગરીબાઈનાં કારણો તપાસવાની આવશ્યકતા વિષે કોંગ્રેસના ઠરાવો તરફ વાચસરોયનું ધ્યાન ખેંચવાને માટે એક ચરજ રજૂ કરવાને વાચસરોય પાસે મોકલવાના એક પ્રતિનિધિ મંડળ (રેપ્રેસેન્ટેશન) ની નીમણુંક વિષે રા. ડી. ઇ. વાચ્છાએ તેરમો ઠરાવ હુંકમાં રજૂ કર્યો. મુન્શી સુરલીધરે અનુમોદન આપ્યું, અને એટલાજ હુંકાણમાં મૌલવી સુહુર્રમ અલી ચિસ્તીએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું.

લાલા હર ભગવાનદાસે ચૌદમો ઠરાવ રજૂ કર્યો અને રા. તર્કનાથ ગિરે અનુમોદન આપ્યું કે, પંતળને રેપ્રેસેન્ટેશન પ્રાંત બનાવવો. તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

દાઝ સામે કાયદા બાંધવાની માગણી કરતો પંદરમો ઠરાવ દુમાર એમ. એન. ચૌધરીએ રજૂ કર્યો, અને હું કે, ગરીબ લોકોના હાથમાં સોંપે દાઝ મુકવાથી ભારે અનિષ્ટો ઉત્પન્ન થાય છે. દાઝીયાપણને ઘેર અપરધ ગણવામાં આવતો હતો તે હવે આનાંદ આપનાર હુકુંણ બન્યો છે, વિષ્ણુદો ન પડી શકે એવી રીતે પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિ સાથે તે જડાયો છે, અને કેશવચંદ્રસેને ફર્ચાઈ કરી હની કે, બ્રિટિશ સરકારે આપણે માટે

રોકડાપીઅર અને મીલ્ટન આણ્યા છે, પરંતુ દારૂની ખાટલીઓ પણ આણી છે. મજૂર વર્ગમાં દારૂડીયાપણાનો મોટો વધારો ૧૮૮૩ ના એક્સાઇઝ કમીશને દર્શાવ્યો હતો, અને તે વધારાની સાથે તેમની સાદાઈ, નિરપરાધીપણું અને ઔદ્યોગિક ટેવો અદૃશ્ય થતાં હતાં. લાલા બેણી પ્રસાદે અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

મી. ફેલન પાર્લામેન્ટમાં ચુંટાયો તેને અલિનન્ટન આપવાનો ઠરાવ સોળમો, અને બ્રિટિશ હમિટી અને “ઇડીઆ” ને રૂ. ૩૦,૦૦૦ આપવાનો સત્તરમો ઠરાવ પ્રમુખ સ્થાનેથી રજૂ કરવામાં અને પસાર કરવામાં આવ્યો.

કુપર્સ હીલ કોલેજ અને રૂઝવીમાં હિન્દીઓને દાખલ કરવા સામે પ્રતિબંધ નાખતા નવા નિયમોનો અઠારમા ઠરાવમાં તિરસ્કાર કરવામાં આવ્યો, અને ના. બે. યોધરીએ તે રજૂ કર્યો, જેમણે કહ્યું કે, કુપર્સ હીલ કોલેજ હિન્દી નાણાંધી બાંધવામાં આવી છે, પરંતુ ફક્ત બે હિન્દીઓને દર વર્ષે તેમાં દાખલ થઈ શકે છે. સામાજિક મોહનો અને નાણાંનો પુષ્કળ ભોગ આપીને હિન્દીઓ ઇંગ્લાંડ જાય છે, અને તેમને કહેવામાં આવે છે: “બુદ્ધિની દૃષ્ટિએ તમે અમારા સમોવરીયા હો; તથાપિ, તમારા દેશનો માલ મહીદો મેળવવાની વાતમાં તો, તમે સમોવરીયા નથી.” રૂઝવી !! હાનુને પણ હિન્દીઓ પર ખાસ પ્રતિબંધો નાખ્યા છે. “કુપર્સ હીલ અને રૂઝવીમાં કરવામાં આવતી નીમણુંકોના સંબંધમાં સરકારે ગ્રંથણ કરેલી નીતિ એક પ્રજા તરીકે આપણને ગ્રાન્થાય આપે છે, અને દેશ પર આપણા હિતની ખાતર રાજ્ય ચલાવવાનો દાવો કરનાર સરકારને અણુછાજતી છે.” રા. એ. સી. પાર્થસારથી નાયડુએ અનુમોદન આપ્યું, અને રા. એસ. એમ. પ્રાંજપેએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું; તેમણે કહ્યું કે, ગમે તે હોય, પરંતુ કુપર્સ હીલના અસ્તિત્વ પહેલાં હિન્દી મહાનો એટલાં બધાં ખરાબ ન હતાં; તે પછી એટલો વધો સુધી ચાલતાં હતાં. “આપણે હિન્દીઓ અને કાળા લોકો” આવી સીને કરી રાખીએ.

“આપણા નામ અસિલાયો આપણા રસ્તાઓ

તૈયાર કરવાને માટે, અને આપણા પૂલો બાંધવાને માટે છે, જેથી કરીને હિન્દીઓને હિન્દી પૂલો બાંધે અને હિન્દી રસ્તા તૈયાર કરે. સંધેમ્પટન જઈને સંધેમ્પટન માટે રસ્તા તૈયાર કરવાનો અસિલાય આપણે કદાપિ રાખતા નથી. આપણે થેમ્સ નદીપર પૂલો બાંધવાનો અસિલાય રાખતા નથી. આ સીને કરવાને માટે આપણે ઇંગ્લાંડ જવા ઇચ્છતા ન હોઈએ તો કુદરતી રીતે પ્રશ્ન પૂછાય કે, હિન્દીઓને તેમના પોતાના રસ્તા અને તેમના પોતાના પૂલો બાંધવા દેવામાં આવશે કે નહિ ?”

આ વિનંતિ અત્યંત નમ્ર છે. ઠરાવ પર મત લેવામાં આવ્યો, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

સર વિલિયમ વેડરબર્ન, રા. દાદાભાઈ નવ-રોજ અને મી. એ. ઓ. હુમ્મલી મહાન રોવાઓ માટે તેમનો આભાર દર્શાવતો આગણીશયો ઠરાવ પ્રમુખ સ્થાનેથી રજૂ કરવામાં આવ્યો, અને તાળીઓની ગર્જના સહિત પસાર કરવામાં આવ્યો. વીસમો ઠરાવ દક્ષિણ આફ્રિકા વિષે પણ પ્રમુખસ્થાનેથી રજૂ કરવામાં આવ્યો અને પસાર કરવામાં આવ્યો.

રા. ઠાકુરદાસે એક્વીસમો ઠરાવ રજૂ કર્યો; ખેતીવાડીની ખેડાની સ્થાપનાની દરખાસ્ત પર વિચાર કરવાને માટે હમિટીમાં યોગ્ય હિન્દીઓ નીમાત્રા ભેઠએ; પંડિત જ્ઞાનેશ્વર શાસ્ત્રીએ ઠરાવને અનુમોદન આપ્યું. તેમણે પોતાના બે મીનીટના ભાષણમાં કહ્યું કે, “આને ઘોરાઓની શરત” ચાલી છે. ખરેખર હામ ઘણું ઝપાટાબંધ ચાલતું હતું. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

બાવીસમા ઠરાવમાં બક્ષી ત્રેશીરામના મૃત્યુ માટે શોક દર્શાવવામાં આવ્યો. પ્રમુખસ્થાનેથી તે રજૂ કરવામાં આવ્યો, અને સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

સાર પછી પંડિત મદન મોહન માલવીયાએ હાયમતી જમાણાંની વિષે ત્રેવીસમો ઠરાવ પસાર કર્યો; તેમણે કહ્યું કે, બ્રિટિશ રાજ્યમાં જ્ઞાન-દાયક કૃપાને અને કૃતજ્ઞતા ઉત્પન્ન કરે એવું ઘણું છે, તેની મધ્યમાં હુખ અને ગરીબાઈનો ઘનિ વધારે ને વધારે ઘોર નીકળે છે. પ્રવ્રતી મધ્યમાં રહેવાથી અને દરવા દરવાથી આપણે

જાણીએ છીએ કે, વર્તમાન પદ્ધતિ હેઠળ તેમની સ્થિતિ કેવી છે ? મદ્રાસ મહાજન સભાને વાય-સરોગે આપેલા જવાબની તેમણે દીકા કરી, અને ગરીબાઇનો ઉપાય ચોજવાને કોંગ્રેસે કરેલી સર્વ સૂચનાઓ પ્રતિ દુર્લક્ષ કરવામાં રહેલો અન્યાય તેમણે બતાવી આપ્યો. બંગાલમાં કાયમની જમાબંદીને ક્ષીધે તે દુષ્કાળમાયી મુદત થયું હતું, અને અન્ય પ્રતિભાને એવી રાહત મળવી નેહએ.

રા. વી. આર. નેગીયરે ઠરાવને અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

બાબુ ભુપેન્દ્રનાથ બસુએ ચોવીસમો ઠરાવ રજૂ કરતાં હિન્દી ખાલોના ખરડા સાથે દીકા કરી, અને વિશુદ્ધ હડાપણથી ભરેલું લાપણું ક્યું. કેટલાકો રાજકીય ચળવળ સામે વાંધો લે છે, અને ઔદ્યોગિક વિકાસ તરફ લક્ષ આપવાનું આપણને હે છે. તેઓ કહે છે: “તમારી કોંગ્રેસો અને પરિપક્વ વિખેરી નાણો; તમારાં વર્તમાનપત્રો બંધ કરી દો; અને મૂળાં પ્રાણી-ઓની જેમ તમારું ભાવિ બાંધવાને ચત્ન કરો; ઔદ્યોગિક પ્રવેશના ચિચાર તરફ તમારી સર્વ શક્તિ આપો.” પરંતુ ભુપેન્દ્રનાથ બસુએ કહ્યું, રાજકીય સ્વતંત્રતા વિના ઉદ્યોગોનું આવી બને છે.

“એકઠા થયલા પ્રતિનિધિઓ અને પ્રેક્ષકો, હું તમને પ્રશ્ન કરું છું, હિન્દીમાં એવો કયો દેશ છે જે પરદેશી કારીગરોને સમાનતાની સ્થિતિ પર ચુકવાને માટે પોતાની જ બનાવટ ઉપર સામા વેરાઓ નાખે ? હું તમને પ્રશ્ન પૂછું છું, પરદેશી નીપજનારાઓ અને વ્યાપારીઓને લાલ થાય તેટલા માટે ખાંડ જેવી ખાવાની ચીજ ઉપર દર નાખનાર દેશ ક્યાં છે ? વળી હું તમને પ્રશ્ન પૂછું છું, કારખાનાં દાખી હેવાને અને તેમને દમવાને માટે, અને તેમનું કાર્ય કલિત બનાવવાને માટે કારખાનાં વિષે કાયદા દ્વાબલ દરે અને કાયદા કરવાનું માથે લે એવો દેશ ક્યાં છે ? તેથી જો મારૂં ઉદ્યોગો પર અક્ષા રાખે છે, તેમણે ચેતવું નેહએ.”

આ દલીલો તે સમયે જેટલી સુદાસર હતી, તેટલી આજે પણ છે. ઔદ્યોગિક ફતેહને માટે રાજકીય સ્વતંત્રતાની આવશ્યકતા છે. હિન્દી

ફટુંબોમાં સઘળાં એક સાથે કામ કરે છે. એ વાત તરફ સૂચવાયલા કાયદામાં બીલકુલ લક્ષ આપવામાં આવ્યું નથી; મજૂરો વિશે કશી તકરારો નથી, રોઠો અથવા મજૂરો કોઇની ફર્યાદો નથી, એ વાતનું દુર્લક્ષ કરવામાં આવ્યું છે. એ કાયદાથી એક ધીખતો ઉદ્યોગ લાગી પડશે, અને ખાણવાળાઓ તેમાંથી પોતાને બચાવવાનું કહી રહ્યા છે. રા. જે. થોસલે ઠરાવને રૂઠી અનુસાર અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

ત્યાર પછી મી. એ. ઓ. હ્યુમને અને રા. ડી. ઇ. વાન્હાને પોતાના હોદ્દાઓ પર ફરીથી નીમવાનો, અને ૧૯૦૧ ના વર્ષને માટે હિન્દી કોંગ્રેસ કમિટી, ઔદ્યોગિક અને શિક્ષણ કમિટીઓ નીમવાનો પચીસમો ઠરાવ પ્રમુખે, પ્રમુખસ્થાનેથી રજૂ કર્યો. બાબુ ભુપેન્દ્રનાથ બસુએ ૧૯૦૧ માં કોંગ્રેસની બેઠક કલકત્તામાં ભરવાનું આમંત્રણ આપ્યું, અને પ્રમુખના છેવટના લાપણીની સમા-સિની સાથે સોળમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનું વિસર્જન થયું, અને નવી સદીમાં કામ કરવા માટે પોતાના સભ્યોને પાઠવ્યા. એ સદીમાં તેમના પરિશ્રમોને વિભવ મળશે જ.

ઠરાવો.

કોંગ્રેસનું બંધારણ.

૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, કોંગ્રેસ કમિટીના બંધારણના ૪ નિયમમાં નીચે પ્રમાણે સુધારો કરવો:

“તેના કામકાજની વ્યવસ્થા હિન્દી કોંગ્રેસ કમિટી નામક કમિટી કરશે, તેમાં નીચે દર્શાવેલા હોદ્દાની રૂયે બનેલા સભ્યો ઉપરાંત કોંગ્રેસ તરફથી ૪૫ સભ્યો ચૂંટવામાં આવશે, જેમાંના ૪૦ લિન્ટ લિન્ટ પ્રાક્તિક કોંગ્રેસ કમિટીની ભક્ષા-મજોથી ચૂંટવામાં આવશે, અને એવી કમિટી-ઓને અભાવે કોંગ્રેસમાં એકઠા થયલા પ્રાંતવાર પ્રતિનિધિઓ તરફથી નીચે દર્શાવવામાં આવેલી રીતે ચુંટી કાઢવામાં આવશે, એટલે કે:

બંગાલ-આસામ સહિત. ૭

મુંગાઇ-સીંધ સહિત. ૭

મદ્રાસ. ૭

વાયવ્ય પ્રાંતો-અગ્રાધ્યા સહિત. ૭

પ્રમુખ.	૬
વરાડ.	૩
મધ્ય પ્રાંતો.	૩

કોંગ્રેસના પ્રમુખ, અને તેવા પ્રમુખની નીમણુંક કરવામાં આવે તે તારીખથી ચુંટાયલા પ્રમુખ, કોંગ્રેસના માજી પ્રમુખો, કોંગ્રેસના સેક્રેટરી અને મદદનીશ સેક્રેટરી, સ્વાગત સમાના પ્રમુખ અને સ્વાગત સમા તરફથી નીમણુંક સ્વાગત સમાના સેક્રેટરી, હોટીની રૂચે સભ્યો બનશે.

કમિટીના સભ્યોના હોટીની સુદૃઢ કોંગ્રેસની બે સામાન્ય બેઠકોની વચ્ચે આવતો સમય ગણાશે.”

કુષ્કાળની તપાસ.

૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દમાં વારં-વાર કુષ્કાળો પડે છે, અને એકજ વખત પાક નિષ્ફળ જતાં વસ્તીની ટકાવ કરવાની શક્તિ દેખતી રીતે ધટી નય છે તે જોતાં, અને તેથી વારંવાર મનુષ્યોને કુષ્કાળ વેડવું પડે છે, જીંદગીનો નાશ થાય છે, દોરદાંડનો નાશ થાય છે, ગામોના કામકાજમાં ઉચ્ચપાયલ થઈ નય છે, અને રાજ્યતંત્રનું સાંચા કામ ચોગ્ય રીતે ચાલતું હોય તેમાં ખલેલ પડેલું છે, તે જોતાં આ ઠરાવથી કોંગ્રેસ ગંભીરતાપૂર્વક પ્રાર્થના કરે છે કે, વ્યાવહારિક ઉપાયો નક્કી કરવા અને ચોગ્યવાને માટે હિન્દની પ્રજાની આર્થિક સ્થિતિની સંપૂર્ણ અને સ્વતંત્ર તપાસ કરવાની હિન્દી સરકારે કૃપા કરવી.

લશ્કર વિષયક.

૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, મહારાજ્યની સેવામાં હિન્દી સોલ્ડારોએ નીમકદલાલ અને વફાદાર સેવાઓ કરી છે તે જોતાં કોંગ્રેસ સરકારનું એકવાર ફરીથી ધ્યાન ખેંચે છે કે—

(ક) લશ્કરી નોકરીની ઉચ્ચ જગ્યાઓ તેમને માટે ખુલ્લી મુકવી ઇષ્ટ છે.

(ખ) હિન્દમાં લશ્કરી કોલેજોની સ્થાપના, ન્યાય કાયદામાં વ્યાખ્યા ગાંધ્યા પ્રમાણે હિન્દના દેશીઓને હિન્દી લશ્કરમાં શક્તિ અને લાયકાતો પ્રમાણે સ્વીકારવા અથવા ખીત-સમીક્ષા અમલદારો તરીકે લશ્કરી કારકીર્દીને માટે શિક્ષણ અને તાલીમ આપવામાં આવે.

ન્યાયી અને કારોબારી ફરજો.

૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ન્યાયના વહીવટમાં ન્યાયી અને કારોબારી ફરજોને જલ્દી પાડવાના પ્રયત્નો ઇંગ્લાંડમાં તેમજ હિન્દમાં જલ્દી મતનું અનુમોદન મળ્યું છે, તે તરફ આ કોંગ્રેસ સંતોષપૂર્વક નીહાળે છે; અને અતિ આવશ્યક કાર્યોનો અમલ કરવાને માટે હિન્દી પ્રધાન-મંત્રી કાઉન્સીલને અરજ મોકલવા માટે લૉર્ડ હાઈલેન્ડસ, સર રીચર્ડ ગાર્થ, સર રીચર્ડ કાલ્ક, સર ચાર્લ્સ સાન્ડર્સ, સર વિલિયમ માર્ડીની, સર જોન બાર્ટ્રીઅર, સર જોન સ્કૉટ, સર રોલેન્ડ કે વીલ્સન, મી. હરબર્ટ રેનોલ્ડસ, અને સર વિલિયમ વેડર-બર્નનો આભાર મોનતાં આ કોંગ્રેસ અંતઃકરણ-પૂર્વક આશા રાખે છે કે, હિન્દી સરકારને મોલ્કી આપવામાં આવેલી અરજ પર તે બને તેટલું જલ્દી ધ્યાન આપશે, અને આ અતિ આવશ્યક સુધારો કરવાને માટે વ્યાવહારિક પગલાં ભરશે.

જલ્દી નોકરી.

૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પોલીસ, જલ્દી બાંધકામ, સ્ટેટ રેલ્વેઝ, અગ્નિશુ, કસ્ટમ્સ, તાર, મોનિટીંગ (સર્વે) અને ખીજાં ખાતામાં ઉચ્ચતર જગ્યાઓએથી હિન્દના દેશી લોકોના વ્યાવહારિક બહિષ્કાર માટે આ કોંગ્રેસ શોક દર્શાવે છે અને પ્રાર્થના કરે છે કે, આ નીમણુંકના સંબંધમાં હિન્દની પ્રજાના દાવાઓને સંપૂર્ણ ન્યાય મળવો જોઈએ.

૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, કુપર્સ હીલ કોલેજ દ્વારા હિન્દી જલ્દી બાંધકામ ખાતાની એન્જનીયરીંગ શાખામાં નોકરીને માટે લાયકાત મેળવવાને માટે હિન્દીઓની સંખ્યા વધારેમાં વધારે દર વર્ષે જેની રાખવાના તવા નિયમે! આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર આ દેશની પ્રજાને ફક્ત ન્યાય આપવાના કાર્ય તરીકે પાછા ખેંચી લેવાના જોઈએ, અને મજદુર કોલેજ નામદાર મહારાણીની સર્વ પ્રજાને માટે ખુલ્લી રાખવી જોઈએ; અને આ કોંગ્રેસનો વિશેષ અભિપ્રાય એ છે કે, રૂડીની કોલેજના સંબંધમાં બાંદેશી આપેલી નીમણુંક વિષે હિન્દીઓ અને એન્જી-ઈન્જીઓનો વચ્ચેનો વિષમ ભેદ પાછો ખેંચી લેવાનો જોઈએ, અને દેશના સર્વ ભાગોનાં નામદાર મહા-

રાણીની સહજ હિન્દી પ્રભને માટે એ જગ્યાએ ખુલ્લી રખાવી નેહએ.

યુનિવર્સિટી ફેલોની ચુંટણી.

૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, કલકત્તા યુનિવર્સિટીના અમુક મુદતના ગ્રેજ્યુએટોના યુનિવર્સિટીના ફેલોની ચુંટણી કરવાના હક્કે થોડા સમયને માટે લઘુ લેવામાં આવ્યા છે તેને માટે અને સેનેટ તરફથી ફેલોશીની ચુંટણી વિષે પંતજ યુનિવર્સિટીની સ્થાપના કરનાર કાયદાની કલમોનો અમલ કરવામાં આવ્યો નથી તેને માટે આ કોંગ્રેસ શોક દર્શાવે છે, અને અભિપ્રાય ધરાવે છે કે, હિન્દી યુનિવર્સિટીઓના ગ્રેજ્યુએટોને ફેલોશીની ચુંટણી કરવાનો હક્ક જ્યાં ન આપવામાં આવ્યો હોય ત્યાં સંગીન કેળવણીના હિતની ખાતર આપવો અને જ્યાં તે આપવામાં આવ્યો હોય ત્યાં તેમાં વધારો કરવો.

કોંગ્રેસનો ઉપકાર.

૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, નામદાર વાયસરોયની દુષ્કાળની રાજ્યનીતિની પરોપકાર વૃત્તિને માટે, અને સોલ્જરોને ગોળીબાર કરવાના પરવાના આપવાના સંબંધમાં હાજુમાં કરવામાં આવેલા નિયમોમાં અને રંજુન અને ઓગારા સુકકમ્પાઓમાં તેમની કાર્યવાહીમાં ભાવુક પડયા પ્રમાણે વ્યવસ્થા અને ન્યાયનાં હિતો જાળવી રાખવાના તેમના દૃઢ નિશ્ચયને માટે આ કોંગ્રેસ તે નામદાર તરફની પોતાની કૃતજ્ઞતાની નોંધ લેવા ઇચ્છે છે.

૧૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દી અર્થ વિષેના શાહી કમીશનની બહુમતીની ભલામણો અનુસાર બ્રિટિશ ખજાનામાંથી હિન્દી ખજાનાને રૂ. ૫૭,૦૦૦ પાઉન્ડનો વાર્ષિક ફાળો આપવાને માટે પોતાનો ઉપકાર દર્શાવ્યા છતાં આ કોંગ્રેસ માનપૂર્વક દર્શાવી આપવા ઇચ્છે છે કે, તે કમીશનને કબુલ્યા પ્રમાણે હિન્દના દાવાઓને પૂરતો ન્યાય આપવાને માટે આવશ્યક છે કે ગયાં ઘણાં વર્ષોથી આ હીસાબે આપવાની બાકી રહ્યો તેને આપવામાં આવવી નેહએ, અને પ્રાર્થના કરે છે કે બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટ દ્વારા કરીને એ રકમ આપશે.

૧૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ

સર વિલિયમ વેડરબર્ને, રા. દાદાભાઈ નવરોજીએ અને મી. એ. ઓ. હુગે આ દેશની અને કોંગ્રેસ હીલચાલની કરેલી સેવાઓની ઉચ્ચ અને કૃતજ્ઞતાપૂર્ણ કંદર ખુલ્લે છે, અને સર વિલિયમ વેડરબર્ને પાર્લામેન્ટમાં આ દેશની મહાન અને કિંમતી સેવાઓ કરી છે તે પાર્લામેન્ટમાંથી તે વાનપ્રસ્થ થયા તેને માટે શોક દર્શાવે છે અને આશા રાખે છે કે હિન્દની પ્રભને માટે પોતાનું પ્રેમનું કાર્ય ચાલુ કરવાને માટે તે જલદી પાર્લામેન્ટમાં પાછા આવશે.

કેળવણી.

૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પોતાની ઊંડી પ્રતીતિની નોંધ લે છે કે, હમણાં પ્રચલિત પારિભાષિક કેળવણીની પદ્ધતિ અધુરી અને અસંતોષકારક છે, અને પ્રાર્થના કરે છે કે, લોકોની જરૂરનાં અને દેશી ઉદ્યોગોનું અધ્યપતન ભેટાં સરકાર પારિભાષિક કેળવણીની વધારે વિશાળ અને કાર્યસાધક ચોજના દાખલ કરશે, અને તેનો વધારે સારી રીતે અને વધારે કૃત-હર્મનીથી અમલ થઈ શકે તેટલા માટે વધારે ઝાઝાં નાણાં તેને માટે અલગ દાટશે, અને ઉચ્ચ તર વૈજ્ઞાનિક કેળવણી અને સંશોધનના વધારાને માટે રા. રા. તાતાએ આપેલી દેરાણેમી અને ઉદાર બક્ષીસની કૃતજ્ઞતાપૂર્ણ કંદર ખુલ્લે આ કોંગ્રેસ ઇચ્છે છે.

વરાડના કાયદા.

૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસને અભિપ્રાય છે કે, વરાડ ગવર્નર-નરસ-ઈન-કાઉન્સિલના રાજ્યતંત્ર હેઠળ છે ત્યાં સુધી શુદ્ધ બ્રિટિશ હિન્દને માટે ધારા વડી ધારાસભામાં ધડવામાં આવે છે તે પ્રમાણે વરાડને માટે સર્વ કાયદા અને કાયદાનું બળ ધરાવતા હુકમો વડી ધારાસભામાં ધરાવા નેહએ.

પહેલાંના દરાઓનું સ્પર્શન.

૧૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે (૧) કે, આ કોંગ્રેસ પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે સંમત થઈને મજબૂત પક્ષ કરે છે કે—[૧૮૯૭ (ખ) (ધ) (ચ) (ઝ).]

કે, આ કોંગ્રેસ પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે સંમત

યધને-પોતાના-આણુગમની નોંધ લે છે: [૧૮૬૭, (ક) અને (ખ); ૧૮૬૯ (ગ) અને (ઘ)].

આ કોંગ્રેસ પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે સંમત થઈને પોતાની પ્રતિષ્ઠિતિ દર્શાવે છે: [૧૮૬૬, (ક) થી (ગ)].

કેળવણી અને ઉદ્યોગ.

૧૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દી કોંગ્રેસ કમિટીએ આ બેઠકના વિચારને માટે સૂચના રજૂ કરી હતી કે, કોંગ્રેસની દરેક વાર્ષિક બેઠકમાં કમમાં કમ અર્ધો દિવસ દેશના ઔદ્યોગિક અને કેળવણી વિષયક પ્રશ્નો વિચારવામાં ગાળવો જોઈએ, તે સૂચનાને આ ઠરાવથી આ કોંગ્રેસ પસંદ કરે છે. વિશેષ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, દેશની કેળવણી વિષયક અને ઔદ્યોગિક સુધારણાનાં સાધનોનો વિચાર કરવાને અને તેમની સૂચના કરવાને અને તેમાં સહાય આપવાને દર વર્ષે બે કમિટીઓ નીમવી, એક કેળવણીના વિષયોને માટે અને બીજી ઔદ્યોગિક વિષયોને માટે, અને દરેક કમિટીનો સેક્રેટરી દર વર્ષે નીમવો. આ કમિટીઓ પ્રાંતિક કમિટીઓમાં વહેંચાઈ જશે, અને તેમની સંખ્યામાં વધારો કરવાની તેમને સત્તા રહેશે.

વાયસરોયને ડેપુટીશન.

૧૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, નીચેના જુહારોનું એક ડેપુટીશન નામદાર વાયસરોય-ધર્મ-કાઉન્સિલ સમક્ષ નીચેની અરજ રજૂ કરે:

માન. પી. એમ. મહેતા.

માન. ડબલ્યુ. સી. બોનરજી.

માન. આનંદ આર્જુ.

માન. સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી.

માન. મુન્શી માવોલાલ

રા. આર. એન. મુઠાલકર.

રા. આર. એમ. સાયાણી.

રા. હરકીશન લાલ.

નામદાર,

ગયા ડીસેમ્બર માસમાં લાહોરમાં મળેલી હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની ૧૬ મી બેઠકમાં એકલા થયેલા પ્રતિનિધિઓની વતી તે કોંગ્રેસે પસાર કરેલા આ સાથેના ઠરાવો, અને વિશેષ કરીને

નીચેના પ્રશ્નો (જે દેશ સમક્ષ દીર્ઘકાળથી છે, અને આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર જેમનો હવે બ્યાવહારિક અને હિતકર નીકાલ જલદી કરવો બાકી છે) તેમો નોમદાર ધન-કાઉન્સિલના વિચાર માટે અત્યંત માનપૂર્વક અમે રજૂ કરીએ છીએ.

૧. ન્યાયી ફરજોને કારોબારી ફરજોમાંથી જલદી પાડવાની ધ્યક્ષનીયતાનો પ્રશ્ન એટલી સારી રીતે સ્વીકારવામાં આવ્યો છે, અને એ વિષય પર અધિકારી તેમજ ણિત-અધિકારી એકમત એટલો બધો મળ્યો છે કે, તમારા અરજદારો અત્યંત કરણપૂર્વક આશા રાખે છે કે, દેશના રાજ્યતંત્રમાં આ લોકપ્રિય સુધારો શીઘ્ર લાગુ કરવાની સરકાર કૃપા કરશે.

૨. દેશના બહુ મોટા ભાગમાં ગામડીઆઓની વધતી જતી ગરીબાઈ અને તેને પરિણામે તંગી અથવા દુષ્કાળના પ્રારંભમાંજ રાજ્યની અથવા ખાનગી સંખાવત વિના પોતાની જાતને ટકાવી રાખવાની તેમની અશક્તિ એ બીજો દુખાણ કરતો પ્રશ્ન છે. તમારા અરજદારોને રાંપૂર્ણ જ્ઞાન છે કે, તે તરફ સરકાર ગંભીર ધ્યાન આપી રહી છે, અને તેમને વિશ્વાસ છે કે એવો કોઈ અસરકારક ઉપાય શીઘ્ર શોધી કાઢવામાં આવશે જેથી તે સંપત્તિ ગરીબાઈમાં મોટો ઘટાડો થાય, અને ખરાબ પાકતાં અથવા તંગીનાં વર્ષોથી ગામડીઆઓ પર જે મુશ્કેલી આવી પડે તેની સામે તેઓ વધારે સારો ટકાવ કરી શકે.

૩. હમણાંના દુષ્કાળોથી રૂંધેલી અને અવ-દશા-થઈ છે, તે જોતાં એક સ્વતંત્ર કમીશનદાર તેમની વધતી જતી ગરીબાઈની સંપૂર્ણ તપાસ સરકાર કરાવશે.

પંબખ.

૧૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, કોંગ્રેસ સરકારને માનપૂર્વક આગ્રહ કરે છે કે, તેના અભિપ્રાય પ્રમાણે પંબખને ડેપુટીશન પ્રાંત બનાવવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે.

દારૂ વિષે કાયદો.

૧૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, દેશમાં માદક-પદાર્થો, ખાસ કરીને દારૂના ઉપયોગમાં

ઝડપથી વધારો થયો છે, તે તરફ આ કોંગ્રેસ ગંભીર બચ અને ઉંટો રોકાવવાનો છે, અને કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, દારૂ વિગેરે સસ્તાં મળે છે તેજ અને માટે જવાબદાર છે. તેથી કોંગ્રેસ હિન્દી સરકારને આગ્રહપૂર્વક વિનંતિ કરે છે કે, અમેરિકાના “મેઇન લીડર લો” ના જવા કાયદો ઘડવા, અને સર વીલ્ફ્રીડ લોસનના “ધર્મીસીવ ઓફ” અથવા “ધી લોકલ આપ્શન એક્ટ”ના જવા ખરડા દાખલ કરવા, અને આપધ તરીકે વપરાતા ન હોય એવા માદક પદાર્થો પર વધારાનો કર નાખવો. કોંગ્રેસ પોતાની દૃઢ પ્રતીતિની નોંધ લે છે કે, જો સરકાર આ વ્યાવહારિક પગલાં તત્કાળ નહિ લે, તો જે વર્ગોમાં દારૂ વિગેરે ઉંડાં મૂળ નાખશે તે વર્ગોનો અનિવાર્ય નૈતિક, આર્થિક અને શારીરિક અઘાત થશે; અને મોટા કામદાર વર્ગ પર માદક પ્રદાર્થોએ અત્યાર સુધીમાં અસર કરી છે, તેથી હિન્દી હક્કો અને ઉદ્યોગોની અભિવૃદ્ધિને સહાય આપવાનો સરકારનો શુભ ધરાદો સકળ થશે નહિ. કોંગ્રેસ આ પ્રશ્નને યુક્ત મહત્ત્વ આપે છે, અને કોંગ્રેસની મજબૂત માન્યતા છે કે, દેશની આર્થિક પ્રગતિ સાથે તેને ગાઢ સંબંધ છે, અને દારૂ વિગેરે સસ્તાં આપવા રાખે મજબૂત નોંધો ઉઠાવે છે.

૧૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, મી. ડબ્લ્યુ. એસ. કેઇન પાર્લામેન્ટમાં સુંદરતા તેને માટે આ આ કોંગ્રેસ તેમને આંતરજાતીય અભિનંદન આપે છે, અને હિન્દી પ્રજાના વિશ્વાસુ મિત્ર તરીકે અને તેમના ઉત્તમ લાભોને ઉત્તેજન આપનાર તરીકે તેમની પર વિશ્વાસ દર્શાવે છે.

કોંગ્રેસનું કાર્ય.

૧૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, બ્રિટિશ કમિટીના ખર્ચને માટે અને “ઇન્ડિયા” વર્તમાનપત્રના ખર્ચને માટે રૂ. ૩૦,૦૦૦ ની રકમ આપવામાં આવે છે.

દક્ષિણ આફ્રિકા.

૨૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, દક્ષિણ આફ્રિકામાંના બ્રિટિશ હિન્દીઓનો ફરિયાદો તરફ આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી હિન્દી સરકારનું અને

હિન્દી પ્રધાનનું ધ્યાન ખેંચે છે અને આંતરજાતીય પૂર્વક આશા રાખે છે કે, તે ખંડમાં સરહદની પુનઃ વ્યવસ્થા થઈ તે ભોંટાં અને બ્રિટિશ સંસ્થાઓમાં પહેલાં જુર પ્રત્યક્ષતાકેને જોડી દેનામાં આવ્યાં તે ભોંટાં તે પ્રત્યક્ષતાકેમાં હિન્દી સંસ્થાનિકોને જે મુશ્કેલીઓ વેઠવી પડતી હતી, અને તે મુશ્કેલીઓ દૂર કરાવવાને માટે તેમના આંતરિક જાળવણી વિષેના સ્વાતંત્ર્યને કીધે નામદાર મહારાણીની સરકાર અશક્ત નીવડી હતી તે મુશ્કેલીઓનું અસ્તિત્વ હવે રહેશે નહિ, અને નાતાલ સંસ્થાનના “ઇમ્પ્રોવેશન રીસ્ટ્રીક્શન્સ” અને “ડીસર્સ લાઇસેન્સીસ” કાયદાઓ દેખાતી રીતે બ્રિટિશ રાજ્યવર્ધનધારણના મૌલિક સિદ્ધાંતોથી અને ૧૮૫૮ ના ઠંડકાથી વિરુદ્ધ છે, તે અને તેવા ખીલ કાયદાઓથી તે સંસ્થાનના સંસ્થાનિકોને જે ગંભીર અગવડો વેઠવી પડી છે તે પૂરેપૂરી દૂર કરવામાં નહિ આવે તો તેમાં સંજોગ ઘટાડો કરવામાં આવશે.

કમિટીમાં હિન્દીઓ.

૨૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે આ કોંગ્રેસ હિન્દી સરકારને સૂચવે છે કે, હિન્દીમાં ખેતીવાડીની જે કો સ્થાપવાની દરખાસ્તના સંબંધમાં હમણાં નીમવામાં આવેલી કમિટીમાં બિન્ન બિન્ન પ્રાંતોના પ્રતિનિધિઓ તરીકે શોગ્ય હિન્દી સભ્યોને કમિટીમાં નીમવા.

કોંગ્રેસનો શોક.

૨૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, બક્ષી નૈશીરામના મૃત્યુથી ગયલી ખેડની પોતાની ઉંડી લાગણીની આ કોંગ્રેસ નોંધ કરવા ઈચ્છે છે; તે અનેક વર્ષો સુધી કોંગ્રેસના એક સુસ્ત પક્ષદાર હતા અને પોતાના પ્રાંતના સંબંધમાં કોંગ્રેસની મૂલ્યવાન સેવાઓ તેમણે કરી હતી.

કાયમની જમાખંદી.

૨૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ખેડૂતોની આબાદાની અને સંપત્તિ પર મહેસુલની આંકણી અને આદારના દબાણથી ગાદી અસર થાય છે તેથી તે પ્રશ્નની તપાસ કરવાના ધરાદા માટે હિન્દી સરકારનો આસાર માનવા છતાં, દરવા ધારેલી તપાસના ક્ષેત્રમાં વખતો વખત જમાખંદીના પ્રશ્નની તપાસનો સમાવેશ કરવાની

ઇચ્છનીયતા તરફ અને તેને કાયમની બનાવવાની કોંગ્રેસે વારંવાર બતાવેલી આવશ્યકતા તરફ માનપૂર્વક કોંગ્રેસ સરકારનું ધ્યાન ખેંચે છે. વળી આ કોંગ્રેસ પ્રાર્થના કરે છે કે, ૨૨ મી ડીસેમ્બર, ૧૯૦૦ ના " ગેજેટ ઓફ ઇન્ડિયા " માં પ્રકટ થયેલા હિન્દી સરકારના (મહેસુલ અને ખેતીવાડી ખાતું) ઠરાવના ૪ ક્લારમાં દર્શાવેલા વિષય પર સ્થાનિક સરકારો અને ઐડમીનીસ્ટ્રેશનો પાસેથી માગવામાં આવેલા અભિપ્રાયો પ્રસિદ્ધ કરવાની હિન્દી સરકાર કૃપા કરશે, અને મજબૂર ઠરાવના શબ્દો પ્રમાણે વિશેષ તપાસ આવશ્યક છે કે નહિ એનો સરકાર નિર્ણય કરે તે પહેલાં જાહેર પ્રબળ પોતાના અભિપ્રાયો દર્શાવવાની તક આપશે.

હિન્દી ખાણો.

૨૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, કોંગ્રેસ માનપૂર્વક કહે છે કે, હિન્દી ખાણોના ખરડામાંથી મજબૂરો રાખવાનાં બંધનો નાખનારો ભાગ કાઢી નાખવો જોઈએ, અને તેની ફોજદારી કલમોનો ૫ વર્ષની સુદૃઢ સુધી અમલ કરવો નહિ, અને તે દરમ્યાન અત્યુદ્ધ મધ્ય સ્થળોએ ખાણકામની શાળાઓ ખોલવી જોઈએ, જ્યાં યુવકો તે કાયદા હેઠળ નોકરીને માટે યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરે.

સામાન્ય.

૨૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે (ક) કે, આવતા વર્ષને માટે આ કોંગ્રેસ મી. એ. આ. હુમ સી. ખી. ને જનરલ સેક્રેટરી, અને રા. ડી. ઇ. વાચ્છાને સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરી નીમે છે.

(ખ) કે, ૧૯૦૧ માં નીચેના ગૃહસ્થાની હિન્દી કોંગ્રેસ કમિટી બનશે:

હોદ્દાની રૂએ સભ્યો.

૧. મા. ડબલ્યુ. સી. બોનરજી (૧૮૮૫)
૨. માન. દાદાભાઈ નવરોજી (૧૮૮૬) માન. બદરદીન તૈયબજી (૧૮૮૭) (સ્વર્ગસ્થ)
૩. સર વિલિયમ વેડરબર્ન (૧૮૮૯)
૪. માન. કીરોજી શાહ મહેતા (૧૮૯૦)
૫. માન. આનંદ ચાહુ (૧૮૯૧) માન. ડબલ્યુ. કી. બોનરજી (૧૮૯૨) (ખીજવાર)

- માન. દાદાભાઈ નવરોજી (૧૮૯૩) (ખીજવાર)
૬. આર્થર વેબ એસ્કવાયર (૧૮૯૪)
૭. માન. મુરેન્દ્રનાથ બેનરજી (૧૮૯૫)
૮. માન. આર. એમ. સાયાની (૧૮૯૬)
૯. માન. સી. શંકરણ નાયર (૧૮૯૭)
૧૦. માન. એ. એમ. બોઝ (૧૮૯૮)
૧૧. આર. સી. દત્ત. માન. એન. જી. ચંદાવરકર
૧૨. ડી. ઇ. વાચ્છા, એસ્ક. જનરલ સેક્રેટરી
૧૩. આર્થર નન્ડી, એસ્ક. એસીસ્ટન્ટ સેક્રેટરી.
૧૪. સ્વાગત સભાના પ્રમુખ, કલકત્તા.
૧૫. સ્વાગત સભાના સેક્રેટરી, કલકત્તા.
૧૬. ૧૯૦૧ ની કોંગ્રેસના સુઠાયલા પ્રમુખ.

સામાન્ય યાદી.

મી. જી. વોસલ.

પંડિત બિરાજરનાથ.

રા. આર. એન. સુદોલકર.

માન. વિજય રાધવા ચારીઅર.

બંગાલ

માન. બેકુનનાથ સેન.

રા. સાલીગ્રામ સર્પ.

બાણુ અંબિકાચરણ મહુમદાર.

બાણુ મોતીલાલ વોષ.

રાય યતીન્દ્રનાથ ચૌધરી.

બાણુ ભુવેન્દ્રનાથ બસુ.

બાણુ પૃથ્વીરાયન્દ્ર રોય.

વાયવ્ય પ્રાંતો અને અયોધ્યા.

માન. મુન્શી આબોલાલ.

પંડિત મહનમોહન માલવીય.

રા. બિરાજ નારાયણ ધાર.

મુન્શી ગંગાપ્રસાદ વર્મા.

રા. એસ. સિંહા.

પંડિત પૃથ્વીનાથ.

હાકીમ અબ્દુલ રહીમ.

મદ્રાસ.

રા. પી. રંગીયા નાયડુ.

રા. જી. સુબ્રમન્ય આયર.

મા. નવાબ સૈયદ મહમ્મદ બહાદુર.

રા. પી. રામચન્દ્ર પીલ્લાઈ.

રા. વી. રાયર નેમ્બીઅર.

રા. પી. કેશવ પીલ્લાઈ.

રા. જી. શ્રી નિવાસરાવ.

સુંબાઈ.

રા. રેસ્તમ કે. આર. કામા.

રા. દાજી અબાજી ખરે.

રા. સી. એચ. રોતલવડ.

રા. પ્રોફેસર જી. કે. ગોખલે.

રા. બાલ ગંગાધર તિલક.

રા. આર. પી. કરંડીકર.

રા. તાહીલરામ ખેમચંદ.

વરાડ:

રા. એમ. વી. નેશી.

રા. દેવરાવ વિનાયક.

રા. જી. એસ. ખાખડે.

મધ્યપ્રતિ:

રા. ખપાડવાડા.

રા. કૃષ્ણરાવ વામન.

રા. રવજી ગોવિંદ.

પંખળ:

રાય ખડાદુર બાણ કાલીપ્રસન્નરાય, વકીલ,
ચીફ કોર્ટ.

લાલા હરકીસનલાલ ખારીસ્ટર-એડ્-વોકા.

રાય સાહબ સુખ દયાલ, વકીલ, ચીફ કોર્ટ.

લાલા લજપતરાય, વકીલ, ચીફ કોર્ટ.

લાલા ધરમદાસસુરી, વકીલ, ચીફ કોર્ટ.

લાલા કનૈયાલાલ, વકીલ, ચીફ કોર્ટ.

(ગ) ૧૯૦૧ ના વર્ષમાં નીચેના ગૃહસ્થોની
ઔદ્યોગિક કમિટી નીમવી, જેના સેક્રેટરી લાલા
હરકીસનલાલ થશે.

અંગાલ:

માન. ઐકુંઠનાથસેન.

કુમાર મનમથનાથ રામ ચૌધરી.

બાણ પ્રુલિન બિહારી સરકાર.

” રાધારમણ કાર.

” જી. ચૌધરી.

” ભુવેન્દ્રનાથ બસુ.

બાણ અખય કુમાર, મૈત્ર.

” ગંગેન્દ્રનાથ ટાગોર.

” મોહિની મોહન ચક્રવર્તી.

” અખય કુમાર મજુમદાર.

બાણ કાલી પ્રસન્ન કાવ્ય વિશારદ.

” લલિત ચન્દ્રસેન.

” પ્રમદ ગોવિંદ ચૌધરી.

” તારાપાદ બેનરજી.

પંખળ:

લાલા હરકીસન લાલ.

” લજપત રાય.

” બાલકરામ.

” દ્વારકાદાસ.

” કાશીરામ.

” હુનીચંદ.

” લાલચંદ.

” પ્રભુદયાલ.

સુંબાઈ.

પ્રોફેસર ગજનર.

રા. જી. એન. તાતા.

રા. ડી. ઇ. વાચા.

વાચન્ય પ્રતિ અને અધ્યોધ્યા.

રા. બંસીલાલ સીંધ.

રા. ગંગાપ્રસાદ વર્મા.

રા. એસ. સીંહા.

રા. કે. પી. બાસક.

રા. ગિપિન બિહારી બોશ.

પંડિત મદનમોહન માલવીય.

મધ્ય પ્રતિ.

રા. રવજી ગોવિંદ.

મદ્રાસ.

રા. સી. શંકરજી નાયર.

રા. જી. સુબ્રમન્ય આયર.

રા. પી. કેરાવ પીલ્લાઈ.

રા. કે. પી. અચ્યુત સેનન.

રા. ટી. રંગાચારી.

માન. પી. રત્નસલાપતિ પીલ્લાઈ.

માન. વી. વેંકટ રત્નમ.

વરાડ.

રા. ડી. વી. લાગવત.

રા. આર. એન. મુદોલકર.

રા. દેવરાવ વિનાયક.

રા. ગણેશ નાગેશ.

(ધ) ૧૯૦૧ ને માટે નીચેના ગૃહસ્થોની
કેળવણી વિષયક કમિટી નીમવી અને લાલા
હરકિસનલાલ તેના સેક્રેટરી બનશે.

ખંગાલ:

માન. એ. એમ. બોઝ.

માન. સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી.

ડૉ. નીલરત્ન સરકાર.

બાબુ હેરચંદ્ર ચન્દ્રમૈત્ર.

” અશ્વિનિ કુમાર દત્ત.

” પીયારીલાલ ઘોષ.

” રઘુનાથ દાસ.

” યૃત્વીરા ચન્દ્ર રૌય.

” કૃષ્ણકુમાર મિત્ર.

” રયામચરણ રૌય.

ખંતબ:

લાલા હરકિસનલાલ.

” લજપતરાય.

” બાલકરામ.

” હચરદાસ.

” લાલચન્દ.

” શાદીલાલ.

સુબાઈ:

માન. પ્રોફેસર જી. કે. ગોખલે.

રા. ચીમનલાલ એચ. સેતલવડ.

રા. રૂસ્તમ કે. આર. દામા.

રા. બી. જી. તિલક.

વાચન્ય પ્રતિભા અને અધ્યોધ્યા:

રા. એ. નન્દી.

રા. મદનમોહન માલવીય.

રા. બિરાન નારાયણ ધાર.

રા. જી. એલ. મૈત્ર.

રા. ગંગાપ્રસાદ વર્મા.

રા. રામાનન્દ ચૈટરજી.

રા. બિપિનબિહારી બોઝ.

રા. કે. પી. બાસક.

પંડિત હરિરામ પાંડે.

પંડિત તેજબહાદુર સમુ.

મધ્ય પ્રાંતો.

રા. એસ. બી. ગોખલે.

મદ્રાસ.

માન. રાયબહાદુર પી. આનન્દ ચાકુ.

સી. આઈ. ઇ.

માન. સી. વિજય રાધવાચારી.

માન. રાયબહાદુર સી. જી. બુ

લીંગમ્ મુડલીઆર.

રા. વી. રાયર નેમ્પીઆર.

રા. સી. કૃષ્ણાંકર મેનન.

રા. વી. સી. દેશીકાચારીઆર.

રા. એસ. કરતુરી રંગા આચંગર.

વરાહ.

રા. એમ. વી. નેશી.

રા. આર. એન. મુદોલકર.

રા. જી. એસ. ખાપડે.

રા. ડી. વી. ભાગવત.

રા. જી. શ્રી નિવાસરાવ.

મુંબાઈ.

રા. રસ્તમ કે. આર. કામા.

રા. દાજ અબાજ ખરે.

રા. સી. એચ. સેતલવડ.

મા. પ્રોફેસર જી. કે. ગોખલે.

રા. બાલ ગંગાધર તિલક.

રા. આર. પી. કરંડીકર.

રા. તાહીલરામ એમચન્દ.

વરાડ:

રા. એમ. વી. ભેશી.

રા. દેવરાવ વિનાયક.

રા. જી. એસ. ખાપડે.

મધ્યપ્રાંતો:

રા. બપાડવાડા.

રા. કૃષ્ણરાવ વામન.

રા. રવજી ગોવિન્દ.

પંજાબ:

રાય બહાદુર બાબુ કાલીપ્રસન્નરાય, વકીલ,
ચીફ કોર્ટ.

લાલા હરકીસનલાલ બારીસ્ટર-એટ-લૉ.

રાય સાહબ સુખ દયાલ, વકીલ, ચીફ કોર્ટ.

લાલા લજપતરાય, વકીલ, ચીફ કોર્ટ.

લાલા ધરમદાસસુરી, વકીલ, ચીફ કોર્ટ.

લાલા કનૈયાલાલ, વકીલ, ચીફ કોર્ટ.

(ગ) ૧૯૦૧ ના વર્ષમાં નીચેના ગૃહસ્થોની
ઔદ્યોગિક કમિટી નીમવી, જેના સેક્રેટરી લાલા
હરકીસનલાલ યશે.

અંગાલ:

માન. ઐકુંઠનાથસેન.

કુમાર મન્મથનાથ રાય ચૌધરી.

બાબુ પુલિન બિહારી સરકાર.

” રાધારમણ કાર.

” જી. ચૌધરી.

” ભુપેન્દ્રનાથ બસુ.

બાબુ અખય કુમાર, મૈત્ર.

” ગંગેન્દ્રનાથ ટાગોર.

” મોહિની મોહન ચક્રવર્તી.

” અખય કુમાર મહુમદાર.

બાબુ કાલી પ્રસન્ન કાવ્ય વિશારદ.

” લલિત ચન્દ્રસેન.

” પ્રમદ ગોવિન્દ ચૌધરી.

” તારાપાદ બેનરજી.

પંજાબ:

લાલા હરકીસન લાલ.

” લજપત રાય.

” બાલકરામ.

” દ્વારકાદાસ.

” કાશીરામ.

” દુનીચંદ.

” લાલચંદ.

” પ્રભુદયાલ.

મુંબાઈ.

પ્રોફેસર ગજનર.

રા. જી. એન. તાતા.

રા. ડી. ઇ. વાચ્છા.

વાયબ્ય પ્રાંતો અને અયોધ્યા.

રા. બંસીલાલ સૌંધ.

રા. ગંગાપ્રસાદ વર્મા.

રા. એસ. સૌંહા.

રા. કે. પી. બાસક.

રા. બિપિન બિહારી બોઝ.

પંડિત મદનમોહન માલવીય.

મધ્ય પ્રાંતો.

રા. રવજી ગોવિંદ.

મદ્રાસ.

રા. સી. રાંકરણ નાયર.

રા. જી. સુબ્રમન્ય આયર.

રા. પી. કેશવ પીલ્લાઈ.

રા. કે. પી. અચ્યુત સેનન.

રા. ટી. રંગાચારી.

માન. પી. રત્નસભાપતિ પીલ્લાઈ.

માન. વી. વેંકટ રત્નમ.

વરાડ.

રા. ડી. વી. ભાગવત.

રા. આર. એન. મુટોલકર.

રા. દેવરાવ વિનાયક.

રા. ગણેશ નાનેરા.

(ધ) ૧૯૦૧ ને માટે નીચેના ગૃહસ્થાની
કેળવણી વિષયક કમિટી નીમવી અને લાલા
હરકિસનલાલ તેના સેક્રેટરી બનશે.

બંગાલ:

- માન. એ. એમ. બોઝ.
- માન. સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી.
- ડૉ. નીલરત્ન સરકાર.
- બાબુ હેરમ્મ ચન્દ્રમૈત્ર.
- „ અશ્વિનિ કુમાર દત્ત.
- „ પીયારીલાલ ઘોષ.
- „ રધુનાથ દાસ.
- „ પૃથ્વીરા ચન્દ્ર દોય.
- „ કૃષ્ણકુમાર મિત્ર.
- „ શ્યામચરણ દોય.

પંતળ:

- લાલા હરકિસનલાલ.
- „ લજપતરાય.
- „ બાલકરામ.
- „ હર્ષદાસ.
- „ લાલચન્દ.
- „ રાઘીલાલ.

મુંબાઈ:

- માન. પ્રોફેસર જી. કે. ગોખલે.
- રા. ચીમનલાલ એચ. સેતલવડ.
- રા. રસ્તમ કે. આર. કામા.
- રા. બી. જી. તિલક.

વાયવ્ય પ્રાંતો અને અયોધ્યા:

- રા. એ. નન્દી.

- રા. મદનમોહન માલવીય.
- રા. બિરાન નારાયણ ધાર.
- રા. જી. એલ. મૈત્ર.
- રા. ગંગાપ્રસાદ વર્મા.
- રા. રામાનન્દ ચૈટરજી.
- રા. બિપિનબિહારી બોઝ.
- રા. કે. પી. બાસક.
- પંડિત હરિરામ પોરે.
- પંડિત તેજબહાદુર સમુ.

મધ્ય પ્રાંતો.

- રા. એસ. બી. ગોખલે.

મદ્રાસ.

- માન. રાયબહાદુર પી. આનન્દ ચાલુર્.
- સી. આઈ. ઇ.
- માન. સી. વિજય રાયવાચારી.
- માન. રાયબહાદુર સી. જ'બુ
- લી'ગમ્ મુડલીઆર.
- રા. વી. રાયર નેમ્બીઅર.
- રા. સી. હરણાકર મેનન.
- રા. વી. સી. દેશીકાચારીઅર.
- રા. એસ. કરતુરી રંગા આચંગર.

વરાહ.

- રા. એમ. વી. જોશી.
- રા. આર. એન. મુઢોલકર.
- રા. જી. એસ. ખાપડે.
- રા. ડી. વી. ભાગવત.

સતરમું પ્રકરણ.

સતરમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

કલકત્તા કોરપોરેશને સતરમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસને માટે બીડન સ્કવેર ઉપયોગ કરવા આપ્યો હતો, ત્યાં હલા કરવામાં આવેલા નિશાળ મંડપમાં કલકત્તાએ સતરમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનું સ્વાગત કર્યું. એ સઘળી જગ્યાપર સુંદર દેખાવ થઈ રહ્યો હતો, ઔદ્યોગિક પ્રદર્શનનો મંડપ બંધો હતો, અને બંનેને ધ્વજ પતાકાથી શૃંગારવામાં આવ્યા હતા. રંગબેરંગી નવપદ્ધતિ છોડવાએ વડે કોંગ્રેસ મંડપને સુંદર રીતે સુશોભિત કરવામાં આવ્યો હતો, અને વીજળીની દીવાબત્તીની ગોઠવણ કરવામાં આવી હતી. ૮૬૬ પ્રતિનિધિઓ નીચે પ્રમાણે હાજર હતા:

બંગાલ	૫૮૦
વાયવ્યપ્રાંતો અને અથોધ્યા	૮૬
પૂર્વબ	૩૦
મધ્યપ્રાંતો, વરાહ અને સીકંદ્રાણાદ	૪૪
સુબાઈ (૪૩) અને સોધ (૮)	૫૧
મદ્રાસ	૧૦૨
	૮૯૬

આ. સર હીનશાહ એલ્લહ વારછા. સતરમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

પ્રમુખજી સરધસ ટોળામાંથી ધીમે ધીમે પસાર થયા પછી, " હિન્દુસ્તાન " નામનું સરલા દેવી ઘોસલે રચેલું ગીત ૫૮ પુરૂષો અને કુમારોની ટોળીએ આલાપ્યું, અને ધ્રુવ (ટુંક) લલકારવામાં આસારે ૪૦૦ સ્વયંસેવકો ભેડાયા, તેથી ઘણી સુંદર અસર થઈ હતી.

સ્વાગતસભાના પ્રમુખ નાટોરના મહારાજ બહાદુર જગદીન્દ્રનાથ રાય બહાદુરે સુંદર ભાષણ

આપીને પ્રતિનિધિઓને આવકાર આપ્યો. તેમણે કહ્યું કે, મને આપવામાં આવેલા માનનો માત્ર એટલા માટે મેં સ્વીકાર કર્યો કે, જેઓ પોતાના દેશને માટે વિચાર કરે છે, દાઝ ધરાવે છે, અને કાર્ય કરે છે તેમની પાંક્તિમાં ભેડાવાનો મારા જીવનનો મહદ્ અભિલાષ છે. જે મહારાણી (વિક્ટોરીયા) ના શબ્દો હિન્દના સ્વાતંત્ર્યના મોટા ખત (મેંતા કાર્ય) સમાન છે, તેમના મૃત્યુને માટે તેમણે હોડો શોક દર્શાવ્યો: " તે

સંદેશ વિદેશીય . પરાધીન પ્રજા તરફ એટલી બધી દીક્સ-સોજથી ભરેલો હતો, તેનો ભાવ એટલો ઉમદા અને ઉદાર હતો, તેની રાજ્યનીતિ એટલી ઔદાર્યપૂર્ણ ન્યાયી હતી, કે માત્ર તેણે જ હિન્દી પ્રજાની અચળ કૃતજ્ઞતા અને દૃઢ વફાદારી મેળવી હોત. " હિન્દની આશાઓ અને અભિલાષાઓની મૂર્તિ રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનો જન્મ તેમના રાજ્યમાં થયો હતો, તે હિન્દના ભાવિ સાથે વીક્ટોરિયાના રીઆતું નામ સદૈવ ભેડી રાખશે. નામદાર મહારાણીના ગાદી વારસે પોતાના

મોહક વ્યક્તિત્વથી પોતાની હિન્દી પ્રજાનાં હૃદયો જીતી લીધાં છે; તેમનું રાજ્ય પણ તેમની મહાન માતાના રાજ્ય જેવું યાઓ. પછી કલકત્તામાં આવેલા પ્લેગ વિષે વક્તાએ ઇસારો કર્યો, પરંતુ અમલદારો કહે છે કે, વિજ્ઞાન, છુટા છવાયા રહેવું, વિખુટા પડવું, અને રસી સુકાવવી વિગેરે છુટાઓથી તમને બંટવામાં આવે તેના કરતાં ઋષિ મુનિઓની જેમ

શાંત બેસી રહો, અને એ સલાહ “ આપણી મનસ્વીતાને અનુકૂળ છે.” અમલદારો આપણા તરફ નિષ્કરુણ છે, અને તેથી પૂછડાં બોળનારાઓ દૂર રહી ગયા છે, પરંતુ સાધારણ સ્થિતિવાળા અને દૈલતવાન ઘણાખરા લોકોએ આપણને સહાય આપી છે. કોંગ્રેસના સંબંધમાં પ્રથમ ઔદ્યોગિક પ્રદર્શન ખાલવામાં આવ્યું હતું તે વાત જાહેર કરીને તેમણે આશા દર્શાવી કે હંમેશા એવું પ્રદર્શન ચાલુ રહેશે. પછી પ્રમુખની ચુંટણીની દરખાસ્ત રજૂ કરવાની તેમણે આજુ કબજુ. સી. બેનરજીને આજ્ઞા કરી, “ આ હીલચાલના જીવન અને પ્રાણ ” રા. ડી. ઇ. વાઘાની તેમણે દરખાસ્ત સુધી, અને તાલીઓની ગર્જનાથી તેમને ચુંટી કાઢવાનું કોંગ્રેસને કહ્યું. રાય બહાદુર પી. આનન્દ આજુએ દરખાસ્તને અનુમોદન આપ્યું, રા. આર. એન. મુદોલકરે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તાલીઓની ગર્જનાપૂર્વક તે પસાર કરવામાં આવી.

૧૯૦૧ ની ૧૭ મી જાન્યુઆરીએ ન્યાય-મૂર્તિ રાનડે અચાનક સ્વર્ગે સીધાવ્યા હતા, અને પાછળ ઉમદા અને નિષ્કલંક નામના મુકો ગયા હતા. રા. દીનશા એદલજી વાઘાએ પોતાના ભાષણના પ્રારંભમાં તેમને માટે ઉડો શોક દર્શાવ્યો, અને તેમના ગુણોની સ્તુતિ કરી.

પછી તેમણે સદ્ગત મહારાણીની કૃતજ્ઞતા પૂર્વક સ્તુતિ કરી, પ્રમુખ મેંફ કીન્લેના ખૂન માટે શોક દર્શાવ્યો, અને મહેસુરના મહાન દીવાન સર શેશદ્રીના મૃત્યુ માટે શોક દર્શાવ્યો. સર શેશદ્રીએ સાબીત કરી આપ્યું છે કે, મુસ્લીમ-ગિરીનો કોઈ પણ એક પ્રભુ અને એક દેશેજી ઇન્દ્રો રાખ્યો નથી. નવા સમ્રાટ હિન્દની સુલાકાત લીધી હતી, તે વેળા રાજાએ અને પ્રબંધનાં હદયો જીતી લીધાં હતાં, તેમને વિષે થોડા રાખડો હતા પછી પ્રમુખે દુષ્કાળનો ત્રિષય છડ્યો-તેની અસર, આપવામાં આવેલી મદદ, મુંબાઈ સરકારની રાજનીતિ, રાહત આપવામાં નાણાં કેવી રીતે ખર્ચાય છે અને કેવી રીતે ખર્ચાવાં જોઈએ, એ સર્વ હકીકત હતી. તેમણે કહ્યું કે, જે ગામડીઆઓને દુષ્કાળના સમયમાં રાહત આપવામાં આવે છે તેજ લોકો દર વર્ષે કરના ૪૭૬ કરોડ આપે છે, અને વખતો વખત

પડતા દુષ્કાળોમાં તેમાંની કેટલીક રકમ પાછી આપવી એમાં કંઈ ઝાઝું નથી. તેમણે દુષ્કાળનાં કારણો દર્શાવ્યાં, અને ખેડૂતો પરનો બોલો આજો કરવાની તરફેણમાં વોર્ડ સેક્સબરી અને બીજાઓનાં પ્રમાણે ટાંક્યાં. ખેડૂતોની વર્તમાન સ્થિતિનાં કારણોની સંપૂર્ણ તપાસ થવી જોઈએ, કેમકે તાજ કાયદો દુઃખદાયક છે. ‘ધરીગેશન’ કામો અવરયક છે, રેલ્વેઓ “ અમિશ્રિત આ-શિર્વાદ ” સમાન નથી, અને રેલ્વેઓ કરતાં ધરી-ગેશન કામોને પ્રથમ પસંદગી આપવી જોઈએ. “ ધરીગેશન ” થી ખેડૂતોની દૈલત વધે છે, જ્યારે રેલ્વેઓ કંક્ત તેની વહેંચણી કરે છે. છેવટે ખેતીવાડીની બેંકોની ઉપયોગિતા સ્વીકારવામાં આવી અને અહીંયાં પ્રમુખે કહ્યું કે, ઇજ્જતે સ્વીકારેલી પદ્ધતિની સ્થાપના અહીંયાં થવી જોઈએ. દાણાની નિકાસથી દેશમાં પૂરતો જથ્થો એકઠો થઈ શકતો નથી. લોક સમૂહોની સ્થિતિ અને વસ્તીના માથાદીક ખેડૂતોની આવન-કતા સરાસરી દર વિષે પ્રમુખે કંઈક કરી કે, સરકાર વિગતો પ્રસિદ્ધ કરતાં કંપે છે, કેમકે તે વિગતોની તપાસ કરી રાકાય; ડયુક એફ આર્ગાઈલે કહ્યું છે કે: “ આખર હિન્દની વિશાળ વસ્તીમાં લયાનક ગરીબાઈ, અને જીવનની અધ-મોઢમ સપાટી પર હંમેશાને માટે ઉતરી આવેલી સ્થિતિ અત્યંત વ્યાપક છે, તેનું ઉદાહરણ આપ-ણેને પાશ્વર્ય દુનીયામાં મળતું નથી. ” “ બ્રિટિશ રાજ્યનું મુખ્ય લક્ષણ ગેરહાજરીપણું છે, તેનું અસ્તિત્વ જ્યાં સુધી છે ત્યાં સુધી ” સુધારો અશક્ય છે; કોઈપણ જાતના બદલાની આશા વિના દેશમાંથી ૩૦ થી ૪૦ કરોડ દર વર્ષે ખેંચી જવામાં આવે એ હિન્દની આબાદાનીના માર્ગમાં મોટામાં મોટો અંતરાય છે.

“ સત્ય વાત એ છે કે, હિન્દ પોતાનું રાજ્ય-તંત્ર ચલાવનારાઓની પસંદગી કરવાને સ્વતંત્ર નથી. જો તે સ્વતંત્ર હોત તો રાજ્યતંત્ર ચલાવનાર સર્વ દેશી હોય, દેશમાં રહેતા હોય, અને પોતાના પૈસા દેશમાં ખર્ચતા હોય એ વિષે શી શંકા રહે? હું ફરીથી કહું છું, હિન્દ સ્વતંત્ર નથી, અને તેથી તે બાબતમાં તેની પસંદગી નથી. પ્રથમ તો રાજ્યકર્તા અધિકારીઓએ અતિશય વિલક્ષણ પ્રકારે ઇચ્છ્યું છે કે,

લઘુસંગ સઘળી હિન્દુસર જગ્યાઓ પર એવા પુરોષો હોવાને લેધએ કે જેઓ થોડો સમય અહીંયાં રહે, અને પછી પોતાને દેશ ચાલ્યા બન્ય. એક બીજું મહાન આધુનિક એશિયાઈ રાજ્ય, રૂશિયા, મધ્ય એશિયાના દૂર આવેલા પ્રાંતોના રાજ્યતંત્રનું કામ ચલાવવાને રૂશિયાન પ્રજાના થોડે થોડે લઘુ બન્ય છે, એ બંધુવામાં નથી ! પરંતુ આપણને કહેવામાં આવે છે કે યુરોપી-અનેની સંખ્યા ઘણી નાની છે. તેમાં ૧૭,૩૦૦ પુરોષોથી વધારે સંખ્યા ગણાતી નથી. સત્ય પરંતુ તેમને માટે દર વર્ષે ૧૬ કરોડ ખર્ચવામાં આવે છે, જ્યારે હિન્દીઓને રહે કરોડ મળે છે તેના સુકાબલો કરો, જ્યારે પ્લેન્ટેશનના સઘળી ઉત્પન્ન જગ્યાઓ ક્લાસમાંથી માણસો લાવીને ભરતા હતા, અને તેથી અંગ્રેજોને પોતાને ઘણી હાનિ થતી હતી, ત્યારે તેઓ શાંત બેઠા હતા ? ઇતિહાસે નોંધ રાખેલી છે તે પ્રમાણે જ્યારે પોપની સત્તા ચાલતી હતી, અને દર વર્ષે લાખો પાઉન્ડો ઇંગ્લાંડમાંથી એંચાઇ જતા હતા, ત્યારે ઇંગ્લાંડ નિર્ધન બની ગયું ન હતું ? ધારો કે આજે હિન્દની અને ઇંગ્લાંડની સ્થિતિ ઉલટાવી નાખવામાં આવે તો ઇંગ્લાંડ ક્યાંદ નહિ કરે ? ”

હિન્દુસ્થાન ગરીબ છે, અને “સુધરેલી દુનિયામાં અશ્રુતપૂર્વ ખર્ચે તેનું રાજ્યતંત્ર ચલાવવામાં આવે છે.”

પછી પ્રશ્ન નાણાં ખાતા તરફ દિગ્ગેશી, અને દેશના દર અને ખર્ચમાં હિન્દીઓનો અંવાજ ન હતો, તેનું પૃથક્કરણ કરવામાં સંપૂર્ણ કુશળતા બતાવી; ને કે સુધારો ધીમે ધીમે થાય તોપણ ઔદ્યોગિક વિકાસ થવાને લેધએ, કેમકે ગરીબાઇનું મૂળ રાજકીય કારણોમાં છે. મી. મોર્લીના રાષ્ટ્રો વાપરીએ તો “ગરો શાહીવાદ” અને ચાહા હંકવાની અને દમન દરવાની તેની હાનિકારક રાજ્યનીતિની આજ્ઞાવ તો ચઢતી છે. પરંતુ મને દૃઢ પ્રતીતિ થઇ છે કે, રાજકીય ગાંડપણની આ રાજ્યનીતિનું સ્થાન સમયના પ્રચલ પ્રમાણે અને બનાવોના અનિવાર્ય તર્ક-શાસ્ત્ર અનુસાર બદલાયેલી સંજીવન હાલતોની પહેલાંની રાજ્યનીતિને વહેલું મોડું મળવું

લેધએ... બ્રિટિશ રાજ્યના લાભો સ્વીકારવામાં હિન્દીઓએ કદાપિ મંદતા બતાવી નથી. પરંતુ સદૈવ તેનાં શુભગાન ગાવાનું અને તેના શુદ્ધ, સ્તુતિપાઠકો બની જવાનું તેમને કહેવું એ ગેર-વ્યાજબી છે. બેશક આપણી સરકાર સારી છે, પરંતુ તેમાં અનેક અનિષ્ટાનું મિશ્રણ નથી થયું, એમ નથી. આકાંક્ષા એ છે કે, અનિષ્ટને દૂર કરવામાં આવે, અને યોગ્ય સમયે આપણને, વધારે સારી સરકાર મળે.”

લાંબી તાળીઓ બંધ પડી ત્યારે વિષય નિર્ણાયક સભાને બાહાલી આપવામાં આવી, અને તે દિવસે કોંગ્રેસ મૂલતવી રહી.

બીજે દિવસે પ્રમુખસ્થાનેથી ત્રણ વિભાગોમાં પ્રથમ ઠરાવ રજૂ કરવામાં આવ્યો, તેમાં મહા-રાણીના મૃત્યુ માટે શોક દર્શાવવામાં આવ્યો, નવા સમ્રાટ પ્રતિ વક્ષાદરી બતાવવામાં આવી, અને માન. ન્યાયમૂર્તિ રાગડેને માટે શોક દર્શાવવામાં આવ્યો.

બે પત્રો વંચાઇ રહ્યા ત્યાર પછી બ્રિટિશ કમિટી નભાવી રાખવા વિષે અને “ઇરીયા”ની ૪૦૦૦ નકલોનો ફેલાવો ચોક્કસ કરવા વિષે બાણુ ડબલ્યુ. સી. બોનરલ્ડએ બીજે ઠરાવ રજૂ કર્યો. તેમણે કોંગ્રેસની તરફેણમાં બુરસાભયુ બાપણુ કહ્યું. તેમની પછી માન. રા. પી. એમ. મ્હેતાએ બાપણુ આપ્યું, પરંતુ દુર્ભાગ્યે તેમના બાપણુનો રીપોર્ટ આપવામાં આવ્યો નથી. રાય બહાદુર પી. આનંદ ચાહુ, પંડિત મદનમોહન માલવીય, અને મૈલવી એમ. અલિ ચિસ્તીએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

પહેલાંના કરતાં કોંગ્રેસને અનુમોદન આપવામાં ઉત્સાહ જોઇ થયો છે, એ આરોપ સામે સર્વ વક્તાઓએ બચાવ કર્યો હતો, એ ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય વાત છે. ઉમણાં જ્યારે કોંગ્રેસની સ્થિતિ એક હોવાનું ધારવામાં આવે છે, ત્યારે પણ તે સમયે કરવામાં આવેલી ક્યાંદો હમણાં પણ કરવામાં આવે છે. સર્વ લીક્ષ્યાલોમાં કેટલાક રેં રેં કરનારા હોય છે, જેઓ ભૂતકાળની સાથે સુકાબલો કરતાં વર્તમાનકાળને દતારી પાડે છે. આ વ્યાપક બેકદરદાનીનું મુખ્ય કારણ એ

છે. કે. તેઓ પોતે વધારે - વધુ થયા હોય છે, તેમની સહિતમાં ધરાડો થયો હોય છે, અને તેમને જાન હોતું નથી. કે, તેમણે ગુમાવેલો ઉત્સાહ હવે તરૂણોમાં લેવામાં આવે છે.

હિન્દી ગરીબાઈ વિષે રા. મુદોલકરે ત્રીજે ઠરાવ રજૂ કર્યો. હવે સર્વ ક્ષુદ્ર ઠરે છે કે, ગરીબાઈના કાંદવમાં જનસમૂહો વધારે ને વધારે લોડો હળતા નય છે, અને ૧૯૦૧ નું વસ્તીપત્ર દર્શાવે છે કે, પાંચ પ્રાંતોમાં ૧૮૯૧ માં વસ્તીની નેટલી સંખ્યા હતી તેમાં ખરેખરા ધરાડો થયો છે. સરકારના સર્વ પ્રયત્નો છતાં સામાન્ય મૃત્યુ સંખ્યા ઉપરાંત દુષ્કાળમાં દશ લાખ લોકો મરણ પામ્યા હતા, અને જે લોકો લાયતક ગરીબાઈમાં મે હોય તેો આહું પરિણામ આવી શક્યું ને હોત. ૧૮૭૪ ના કમીશને રોધી કાઢ્યું કે, રૈયતની અવખતિને માટે સરકારની મહેસુલની રાજ્યનીતિ મુખ્યત્વે જોખમદાર છે. વરાડમાં ૩૦ ટકાનો સામાન્ય વધારો થયો હતો. મધ્ય પ્રાંતોમાં ૧૦૦ થી ૨૦૦ ટકા. જ્યાં ખેડવા યોગ્ય જમીનના ૮૦ ટકા ખેડવામાં આવ્યા હોય ત્યાં હોર્ડ રીપને ૧૮૮૨ માં જણાવેલા પ્રકારે કાયમની જમાનાંદી હોવી જોઈએ.

રા. જી. વેંકટરત્નમે અનુમોદન આપ્યું અને મદ્રાસની વાત કહી. ૧૮૬૨ માં મદ્રાસ સરકારે જાહેર કર્યું કે, “ રૈયત વારી પદ્ધતિનો એક મૌલિક શિક્ષાને એ છે કે, જમીનનો સરકારી કર સહાને મટિ મુકરર કરેલો છે, અને વિષે પ્રત્યેક ઉપસ્થિત યથ શક્તિ નથી. ” ૧૮૬૫, ૧૮૬૭, ૧૮૬૮ માં અનેક વચનો અને આશાઓ આપવામાં આવ્યાં હતાં, પરંતુ ૧૮૮૩ માં હિન્દી પ્રધાને ૧૮૬૨ ની રાજ્યનીતિનો સત્તાવાર નકાર કર્યો. વસ્તુસ્થિતિ મક્કમપણે વધારે ખરાબ બનતી નય છે.

રા. જી. સુબ્રમન્ય આચરે શોચનીય કથા ચાલુ રાખી, અને વધારે આંકડા આપ્યા, અને કહ્યું કે, “ રૈયત જમી શકે છે તેનું કારણ એ છે કે, ઉણુ આખોડવામાં આછામાં આછા ખોરાકથી જીવન તનુ લાંબાઈ રહે છે. પરંતુ શું હિન્દી રૈયતના જીવનનું કાર્ય એ છે કે, એક મુશુની માફક જીવન ગાળવું અને પશુની માફક

મરવું? ” તે “ ક્ષુદ્રિ. લાગણી, અને ગુપ્ત શક્તિ ધરાવનાર મનુષ્ય પ્રાણી નથી? ” ગામડીઆના જીવનનું ઘોરણ વધારેને વધારે હલકું-પડવું ગયું છે.

“ લગભગ ૨૦ કરોડ લોકો ત્રીસ: ભૂખમરાનું અને અત્યંત શોચનીય અજ્ઞાનનું જીવન ગાળે છે. પોતાના કુખમાં તેઓ રૂદ્રતા અને મૌન ધારણ કરે છે, તેમને જીવનમાં ઉત્સાહ નથી, એશ આરામ કે, ઉપભોગ નથી, મહદક્ષિણાપત્તી આશા નથી, દુનિયામાં જન્મ્યા છે માટેજ જીવે છે, અને શરીરમાં હવે વધારે સમય જીવન ટકાવી રાકાય નહિ માટેજ મૃત્યુ પામે છે. ”

રા. ખી. પાલ શાધરીએ વિશેષ અનુમોદન આપતાં ખેતીવાડીની બેકાનો પ્રશ્ન ચર્ચ્યો. પછી રા. ગુહાએ બંગાલીમાં લાખણ આપ્યું. ઠરાવ પર મત લેવામાં આવ્યા, અને પસાર કરવામાં આવ્યો.

ન્યાયી અને કારોબારી કરતે ભૂતી પાડવાનો વાર્ષિક ઠરાવ ડૉ. ગોરે રજૂ કર્યો, માત્ર રા. શ્રીનિવાસરાવે તેને અનુમોદન આપ્યું, બાકી અંગિકાયરણ મન્નમદાર અને બાકી કાલીપ્રસન્ન કૉય વિશારદે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો. આ ઠરાવને અમે વિશેષ સ્થળ આપી શકતા નથી.

બાકી કાલીયરણ ખેતરજીએ પાંચમો ઠરાવ રજૂ કર્યો, તેમાં એવી માગણી કરવામાં આવી હતી કે, હિન્દી અખીલોને માટે પ્રીતી કાઉન્સિલની ન્યુડીશીયલ કમિટીમાં સુપ્રસિદ્ધ હિન્દી વકીલો ઉમેરવાં જોઈએ. “ કચેરીઓનો કાયદો ” હંમેશાં “ પ્રજાના કાયદો ” ને મળતો આવતો નથી, અને લાંબા સમયથી સ્થપાયેલા નિયમો રદ કરવામાં આવે છે. રા. ખી. એસ. શિવસ્વામી આચરે તેને અનુમોદન આપ્યું, કેમકે હાઇકોર્ટને જે સિદ્ધાંત લાગુ પાડવામાં આવ્યો છે, તેનો એનાથી વધારોજ થાય છે. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

“ દક્ષિણ આફ્રીકાના એક લાખ બ્રિટિશ હિન્દીઓની વતી એક અરજદાર તરીકે ” રા. ગાંધીએ દક્ષિણ આફ્રીકા વિષે છઠ્ઠો ઠરાવ રજૂ કર્યો. હિન્દી કર્યોદાની હવે સુપરિચિત કથા તે

મણે ઠહી; ઠરાવને રા. એ. પીઠ્ઠાઈએ અનુમોદન આપ્યું, ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો, અને કોંગ્રેસ ખૂલતી રહી.

ત્રીજી દિવસે, રા. એસ. સીંહાએ પોલીસ સુધારાની અનેક બાબતો વિષે સાતમો ઠરાવ રજૂ કર્યો, અને તેમણે કહ્યું કે, પોલીસ નોકરી માટેની પરીક્ષાઓમાં હિન્દીઓને દાખલ કરવા, ઇન્સ્પેક્ટરો અને સબ ઇન્સ્પેક્ટરો નીમવા, અને ઉચ્ચતર જગ્યાઓ પર વધારે હિન્દીઓને નિમવા. રા. વી. આર. નેરમીયરે અનુમોદન આપ્યું અને હાલથી પંક્તિમાં કેળવણી આપવાની આવશ્યકતા વિષે અને પોતાનો દેશબંધુઓને સમજનાર હિન્દીઓની ઉચ્ચતર જગ્યાઓ પર નીમણુંક વિષે તેમણે ભાર મુક્યો. બીજા પાંચ વક્તાઓએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

દુકાળનો પ્રશ્ન સર્વનાં દીક્ષમાં ઘોળાઈ રહ્યો હતો, તેને આઠમા ઠરાવમાં ઉપાડવામાં આવ્યો. રા. જી. સુબ્રમન્ય આયરે તે રજૂ કર્યો આ સમયે તેમણે ઔદ્યોગિક સ્વાતંત્ર્યની આવશ્યકતા દર્શાવી, ૧૮૬૮ પ્રથી નળપાનમાં થયેલા જડપી ઔદ્યોગિક સુધારો બતાવી આપ્યો. નળપાને પોતાની ઔદ્યોગિક સ્થિતિ નવીન આવશ્યકતાઓ પ્રમાણે ગોઠવી તે પ્રમાણે હિન્દી શી રીતે કરી શકે? હિન્દી કાં તે આગળ વધવું લેઈએ અથવા નહિ થવું લેઈએ. પારિભાષિક સંસ્થાઓ સ્થાપવા માટે અને જ્ઞાન મેળવવા પરદેશ જવાને છાત્રવૃત્તિઓ કાઢવા માટે, અને દેશી ઉદ્યોગોની કાળજીપૂર્વક મોજણી કરવાને માટે તેમણે બ્યાવહારિક સૂચનાઓ કરી

રા. એન. એમ. સમર્થે અનુમોદન આપ્યું, અને રા. એન. કે. રામસામી ઐયરે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ભૂતકાળના દુઃખોનો ઇતિહાસ આપ્યો અને દુઃખોનાં કારણોનું પૃથક્કરણ કર્યું. રા. જદુનાથ મજુમદાર અને મી. લેસેંડે જેન્ટલમેને હજી વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

બહેર નોકરીઓમાં વધારે હિન્દીઓને નીમવાની માગણી કરતો નવમો ઠરાવ બાણુ સુરેન્દ્રનાથ જેનરલજીએ રજૂ કર્યો, રા. અખંડલ હાસીમે

તેને અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

હિન્દમાં બ્રિટિશ લશ્કરના ખર્ચ વિષે રા. દિક્ષિતે દશમો ઠરાવ રજૂ કરતાં હુંક બાપણ આપ્યું અને તેટલું હુંક બાપણ આપીને રા. સી. વાય. ચિંતામણિએ અનુમોદન આપ્યું, સર્વ વિષયોને સ્પર્શીતું જીરુસાદાર બાપણ આપીને મી. રમેશ્વરીએ ઠરાવને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તેના અંતમાં કહ્યું કે, હું માનું છું કે ગાયલેન્ડને હોમરૂલ અને હિન્દને હોમરૂલ મળશે.

“ આ ઠરાવો મને એટલી નાની માગણી કરતા દેખાય છે કે, તમને હોમરૂલથી દુર રાખવાને માટે તેઓ ખુશીથી તમને આ નાની જીલ્લે આપશે. મારો છેવટનો શબ્દ છે. “ હિન્દને માટે હોમરૂલની માગણી કરો, ” “ અને તમારા પ્રયત્નોને ઇતર સફળ કરો.. ”

૧૯૧૫ માં આપણે મી. રમેશ્વરીની સલાહ માનીએ છીએ.

લશ્કરી કૌશલે સ્થાપનાના એક પગથીયા તરીકે હિન્દી દેશી રાત્રીઓને માટે ફેડેટ કોર્સની સ્થાપનાને માટે પસંદગી બતાવતો અગીયારમો ઠરાવ ડૉ. સરત કે. મહીકે રજૂ કર્યો. મૈત્રવી એમ. અલિચિસ્તીએ અનુમોદન આપ્યું, રા. કે. બી. વર્માએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

બારમો ઠરાવ કેળવણી વિષે હતો. અને રા. વી. આર. પંડિતે રજૂ કર્યો. કેળવણી પાછળ સરકાર જોછો ખર્ચ કરે છે તેની તેમણે નિન્દા કરી. લો. મા. બી. જી. તિલકે અનુમોદન આપ્યું અને કહ્યું કે, કેળવણીને સંપૂર્ણ બતાવવી લેઈએ. રા. એ ચાવરી અને રા. મહેશ્વરપ્રસાદે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

આસામમાં મજૂરોના પગાર વધારવા વિષે અને તેમને માટેના કોન્ટ્રાક્ટી કાયદા રદ કરવા વિષે તેરમો ઠરાવ હતો. તે રા. લેજેન્દ્રચન્દ્ર ગોસે રજૂ કર્યો; તે પોતે મજૂરોને રાખનાર હોવા છતાં આસામના મજૂરો તરફના નિર્દય વર્તન તરફ તેમણે અણગમો દર્શાવ્યો. તે મજૂરો

સેંકડોઅંધ મરણ પામે છે, ત્યારે વક્તાના ફક્ત બે મનુરો સુંદર વનમાં મૃત્યુ પામ્યા હતા. એક કોગળીયાથી, અને બીજાને વાઘ તાણી ગયો હતો. તેમણે ન્યાય આપવાની પ્રાર્થના કરી, જ્યાં અંગ્રેજોનું રાજ્ય ટકી રહે: “તમારા-અંગ્રેજો તરફના મારા હંડા પ્રેમને લીધે હું આ કહું છું” રખેને તમે ભૂલી નહો, રખેને તમે ભૂલી નહો.”

બાપુ બિપિનચન્દ્રપાલે અનુમોદન આપ્યું, અને કહ્યું કે મનુરોને માટેનો ફોજદારી કાયદો દૂર કરવો અને મનુરોનો બચાવ કરવાને માટે એકસંપ કરવો જોઈએ. રા. લલિતમોહન ઘોસલે વિશેષ અનુમોદન આપ્યા પછી ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

હૉક્ટરોની ફર્યાદો એકવાર ફરીથી ચૌદમા ઠરાવમાં રજૂ કરવામાં આવી; તે ઠરાવ બાપુ-એમ. એન. બેનરજીએ રજૂ કર્યો, ડૉ. નીલરતન-સરકારે તેને અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો. પંદરમા ઠરાવમાં ખેતીની આવ-શ્યક્તાઓ દર્શાવવામાં આવી હતી અને રા. ચત્રીન્દ્રનાથ ચૌધરી, રા. હામા, રા. એન. કે. રામસ્વામી ઐયર, મૌલવી ખોજ મહમ્મદ નૂર, ડૉ. સુરેશ્વર મુકરજીએ હુકમાં રજૂ કર્યો, અનુ-મોદન આપ્યું, અને પસાર કરવામાં આવ્યો.

હિન્દના આર્થિક પ્રશ્ન વિષે (સોળમો), ચલણી નાણાના કાયદા વિષે (સતરમો) ઠરાવો પસાર કરવામાં આવ્યા, પરંતુ તે એટલા બધા અટપટા હતા કે કોંગ્રેસની છેવટની ધમાલમાં અસરકારક રીતે ચર્ચા નહિ. અઢારમા ઠરાવમાં ખાણકામની કૌલેજ સ્થાપવાની માગણી કરવામાં આવી, અને ઓગણીસમો “રગસીયો” ઠરાવ પ્રમુખ-પદેથી રજૂ કરવામાં આવ્યો. વીસમા ઠરાવમાં મી. એ. એ. હુમ્ અને રા. ડી. ઇ. વાંચ્છાની ફરી નીમણુંક કરવામાં આવી, અને એકવીસમા ઠરાવમાં માન. રા. પી. એમ. મહેતાએ આપેલા: મુબાઇ ઇલાકાના આમંત્રણનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો.

ત્યારપછી સ્વાગત સમાનો અને પ્રમુખનો આહાર માનવામાં આવ્યો. પ્રમુખે જ્ઞાપ આપ્યો, અને સતરમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની પૂર્ણાવૃત્તિ થઈ.

ઠરાવો.

“મહારાણીનું” મરણ.

૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે (ક) કે, નામદાર મહારાણી વીલ્ટોરીઆના મૃત્યુ માટે પોતાનો ઉડો શોક અને તેથી સામ્રાજ્યને ગયલી ન પૂરાય એવી ખોટની લાગણી દર્શાવના આ કોંગ્રેસ ઇચ્છે છે. તેમના કૃપાવંત ઠંઢેરામાં અને હિન્દની પ્રજાની આબાદાનીની ચિંતાપૂર્ણ કાળજીના એકજ લાવથી વિચારાયલાં અનેક અન્ય પગલાં અને અંગત કાર્યોમાં દેખાઈ આવતી, હિન્દની પ્રજા તરફ સદ્ગત મહારાણીની ઉડી અંગત સહાનુભૂતિનું આ કોંગ્રેસ કૃતજ્ઞતાપૂર્વક સ્મરણ કરે છે.

(ખ) કે, આ કોંગ્રેસ નામદાર કૃપાવંત મહારાણ સમ્પ્રત એડવર્ડ પ્રતિ પોતાની માન-પૂર્ણ રાજ્યભક્તિ દર્શાવે છે, અને તે નામદારના શુભ રાજ્ય હેઠળ આશા રાખે છે કે, સ્વતંત્ર સંસ્થાઓને મજબુત બનાવવામાં આવશે, અને સદ્ગત નામદાર મહારાણીના ઠંઢેરામાં આપવામાં આવેલાં વચનો ધીમેધીમે પરંતુ સંપૂર્ણ પાળવામાં આવશે.

(ગ) કે, માન. ન્યાયમૂર્તિ રાનડેના અંકાળ મૃત્યુથી દેશને મોટી ખોટ ગઈ છે તેને માટે પોતાના શોહની ઉડી લાગણીની નોંધ લેવા આ કોંગ્રેસ ઇચ્છે છે.

કોંગ્રેસનું કાર્ય.

૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે (ક) કે, કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, પોતાના કાર્યની ફતેહને માટે આવશ્યક છે કે, તેની સાથે મળીને કાર્ય કરનાર એક કમિટી લંડનમાં હોવી જોઈએ, અને પોતાના અભિપ્રાયોનો પ્રચાર કરતું એક સાપ્તાહિક લંડનમાં પ્રસિદ્ધ કરવું જોઈએ અને આ કોંગ્રેસ ઠરાવ કરે છે કે, તેની બ્રિટિશ કમિટી હમણાં જ સ્વરૂપમાં છે તે સ્વરૂપમાં, અને તેના તરફથી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવતું “ઇડીઆ” નોંધવામાં અને ચાલુ રાખવામાં જોઈએ, અને નીચેની યોજના પ્રમાણે ખર્ચની રકમ મેળવવી:

(ખ) કે, “ઇડીઆ”ની ૧૫૦૦ નકલો બંગાલને, ૭૦૦ નકલો મદ્રાસને, ૨૦૦ નકલો વાયવ્ય પ્રાંતોને, ૫૦ નકલો અધ્યોધાને, ૧૦૦ નકલો

ખંભળને, ૪૫૦ નકલો વરાડ અને મધ્ય પ્રાંતોને, અને ૧૦૦૦ નકલો મુંબાઈને આપીને ૪૦૦૦ નકલોનો ફેલાવો કરવો, વાર્ષિક લવાબમનો દર રૂ. ૮ રાખવો.

(ગ) કે, નીચેના ગૃહસ્થાનાં નામ ને મંડળોના નામ સામે લખવામાં આવ્યાં હોય તે મંડળોના તેમને સેક્રેટરીઓ નીમવામાં આવે છે, અને અનુક્રમે તેમના મંડળને “ છઠ્ઠી ” ની જેટલી નકલો આપવામાં આવી હોય તેને માટેની નીકળતી રકમને માટે તેમને જવાબદાર ગણવા; અને બે છ માસિક હકતામાં નાણાં અગાઉ આપવાં.

ખંભાલ.

ખાણુ સુરેન્દ્રનાથ ખેનરજી.

,, ભુપેન્દ્રનાથ ખસુ.

,, બેકુન્દનાથ સેન.

મુંબાઈ.

માન. રા. પી. એમ મહેતા.

રા. ડી. ઇ. વાઘા.

માન. રા. જી. કે. ગોખલે.

મદ્રાસ.

માન. રા. શ્રી નિવાસરાવ.

રા. વિજયરાધવાચારી.

રા. વી. રાયર નેમ્બીઅર.

રા. જી. સુબ્રમન્ય આયર.

વરાડ અને મધ્ય પ્રાંતો.

રા. આર. એન. મુદોલકર.

વાયવ્ય પ્રાંતો અને અયોધ્યા.

પરિત્ત એમ. એમ. માલવીય.

રા. ગંગાપ્રસાદ વર્મા.

રા. એસ. સિંહા.

રા. એન. નંદી.

દમિયુર.

રા. પુશ્પીનાથ પંડિત.

ખંભાલ.

લાલા હરીસનલાલ.

ઉપરાંત રૂ. ૧૦ ખાસ પ્રતિનિધિ લવાબમાં તરીકે આપવા. આનો અમલ ૧૯૦૨ થી ચરો.

ગરીબાઈ અને તેના ઉપાયો.

૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દના વધારે ગરીબ વર્ગોની રોચનીય સ્થિતિ તરફ સરકારનું ધ્યાન ખેંચવા આ કોમિશન એકવાર ફરીથી ઇચ્છે છે, જેમાંના પૂરેપૂરા ચાર કરોડ, ઉચ્ચ અમલદારી પ્રમાણુ અનુસાર, સાધારણ વર્ષોમાં પણ ભૂખમરાની અણીપર દુઃખી જીવન ગાળે છે, અને તેમની સ્થિતિ સુધારવાને માટે ખીન પગલાંની સાથે સાથે આ કોમિશન નીચે પ્રમાણે લઘામણો કરે છે:

(૧) કે, દેશના જે ભાગોમાં હમણાં હાયમની જમાણદી નથી ત્યાં તે હાખલ કરવી, અને હિન્દના જે ભાગોમાં હમણાં હાયમની જમાણદી હાખલ કરવી ઇચ્છનીય ન લાગે ત્યાં મહેસુલ પુષ્કળ વધારવાની સામે અંકુશો મુકવા જેથી ફરીને પેતાનો નિર્વાહ કરી શકે એટલું ફાયત પાસે રહે; અને જમીન મહેસુલની આ જમાણદીઓ હમણાં યાય છે તેના કરતાં વધારે હાંખી મુકતે ચશે એવી ખાત્રી આપવામાં આપવી જોઈએ.

(૨) કે, ખેતીવાડીની ખેંચ સ્થાપવી જોઈએ અને ખેડુતોને નાણાં ઉછીતાં આપવાના કાયદા હેઠળ નાણાં ઉછીતાં મેળવવાની વધારે સગવડો કરવી જોઈએ.

(૩) કે, દેશની ખેતીવાડી સુધારવાને માટે પગલાં લેવાં, અને આ સંબંધમાં આ કોમિશન દેશના સર્વ જમીનના માલીકોને સલાહ આપે છે કે, દેશની ખેતીવાડીની જરૂરે તરફ વધારે ધ્યાન આપવું, અને તે જરૂરે પૂરી પાડવાને માટે તેમનાથી લરાઈ શકે તે પગલાં લેવાં.

(૪) કે, આર્થિક ચેરાના કાયદા હેઠળ કર નાખવા ચોક્કસ ઓછામાં ઓછી રકમ પાંચસોથી વધારીને એક હજાર જેટલી ઠરાવવી.

(૫) કે, લહેર નોકરીઓમાં દેશનો ખાળકોને વધારે મોટી સંખ્યામાં જગ્યાઓ આપીને કમમાં કમ દેશની દૈલતનો યોગદાં સુસારો ચરકાવવો.

(૬) કે, “ છઠ્ઠી ” અને બ્રિટિશ કમિટીના ખર્ચની પાંડોની રકમ મેળવવાને માટે પ્રત્યેક પ્રતિનિધિએ હમણાં તે આપે છે તે

(૮) ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હમણાંનાં વર્ષોમાં સમગ્ર હિન્દમાં ન્યૂનાધિક સખત દુષ્કાળો વારંવાર પડે છે, તેને માટે આ કોંગ્રેસ શોક દર્શાવે છે. અને પોતાની નિશ્ચયાત્મક પ્રતીતિની નોંધ લે છે કે હિન્દમાં દુષ્કાળો સુખ્યત્વે (નીચેનાં કારણોને) આભારી છે: (૧) સર્વ સ્વદેશી ક્લાઓ અને ઉદ્યોગોના અધઃપાતથી અને વર્ષો થયાં ચાલી રહેલા દેશની જોતજોતના ચુસારાથી થયેલી લોકોની મોટી ગરીબાઈ; અને (૨) સરકાર દ્વારા અને લશ્કરી બંને ખાતામાં હડાલ પછાતી રાજ્યનીતિ અનુસરે છે તેથી પરિણમતા અતિ ભારે વેરા અને ભારે મહેબુલથી જેથી લોકો એટલા બધા ગરીબ બની ગયા છે કે, તંબોનો સ્પર્શ થતાં વેંતળ તેઓ નિઃસહાય બની નય છે, અને રાજ્ય તરફથી તેમને ખોરાક પૂરો પાડવામાં ન આવે અથવા ખાનગી દાનની સહાય ન મળે તો તેમનો નાશ થવો જોઈએ. આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર દુષ્કાળો ફરી ફરીને પડે તેનો સત્વ ઉપાય એવી રાજ્યનીતિ સ્વીકારવામાં છે કે, તેથી કરકસર અવશ્ય થાય, રાજ્યની સંપત્તિ કરકસરથી જળવાઈ રહે, જે દેશની ખેતીવાસીને સુધારે, સ્વદેશી ક્લાઓ અને કારીગરીઓના પુનરુદ્ધાર અને વિકાસનું પોષણ કરે, અને નવીન ઉદ્યોગો દાખલ કરવામાં સહાય આપે.

(ખ) કે, આ કોંગ્રેસને આનંદ હોય છે કે, સર્વ પક્ષોના પ્રખ્યાત પુરોગામી એક “દુષ્કાળ યુનિયન” લંડનમાં સ્થાપવામાં આવ્યું છે, અને તેની એક શાખા લીવરપુલમાં છે, અને હિન્દના દુષ્કાળ પીડિત દુઃખીઓ તરફની યુનિયનના સભ્યોની સહાનુભૂતિને માટે, અને જે ગંભીર અને અલંત આવહારિક રીતે તેમણે તે કાર્ય ઉપાડ્યું છે તેને માટે આ કોંગ્રેસ પોતાની ભાંડી કૃતજ્ઞતાની નોંધ લેવા દરજી છે.

કાર્યદા વિષયક.

૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, કોંગ્રેસ એક વાર ફરીથી પોતાનો નિશ્ચયાત્મક અભિપ્રાય દર્શાવે છે કે, ન્યાયના સત્વશીલ અને કાર્યસાધક વહીવટની ખાતર ન્યાયી અને કારોબારી ફરજો ભરી દરબી આવશ્યક છે; હિન્દમાં ફોજદારી ન્યાયના વહીવટનો શાદ પરિચય ધરાવતા ઉચ્ચ

અને વિખ્યાત અધિકારીઓ જેવા કે લોર્ડ હોબહાઉસ, સર રીચર્ડ ગાર્થ, સર વિલિયમ માર્કેબી, સર જેમ્સ બર્ડેન, મી. રેનોલ્ડ્સ અને બીન-ઓનું કોંગ્રેસને આ અભિપ્રાયમાં અનુમોદન છે, આ કોંગ્રેસને સમજાય છે કે, હમણાં આ પ્રશ્ન પર હિન્દી સરકાર વિચાર ચલાવે છે; અને તેમાં સમાયલા સિદ્ધાંતની સંગીનતા, એ વિષય પર બહેર મતની સર્વાનુમતી, અને સર્વથી વિશેષ ન્યાયી અને કારોબારી ફરજો એકત્ર રાખવાથી ન્યાયની નિષ્ફળતાનાં અનેક ઉદાહરણો ભેટાં આ કોંગ્રેસ હિન્દી સરકારને વિનંતિ કરે છે કે, આ અતિ આવશ્યક સુધારો દાખલ કરવો, જે દાખલ કરવામાં દેટલેક અંશે પ્રતિષ્ઠાના નાશના અને કારોબારી સરકાર નિર્બળ થવાના ભયથી, પરંતુ સુખ્યત્વે ખર્ચના કારણને લીધે બહુ ઝાંઝા વિલંબ કરવામાં આવ્યો છે; માનવામાં આવે છે કે, એ ખર્ચ ભારે નહિ આવે, અને કોઈ પણ પ્રકારે તેની મુશીબત અનિવાર્ય ન હોવી જોઈએ.

૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસને મનજૂત અભિપ્રાય છે કે, હિન્દમાંથી અપીલોને માટે પ્રીવી કાઉન્સીલની ન્યુડિશિયલ કમિટીની સંખ્યામાં વધારો કરવો જોઈએ અને આ કોંગ્રેસ માનપૂર્વક સૂચવવાનું સાહસ કરે છે કે, હિન્દમાંની અપીલોને ચુકાદો આપવામાં લાગ લેવાને ન્યુડિશિયલ કમિટીના લોર્ડ્સ તરીકે પ્રખ્યાત હિન્દી ધારાસભ્યોને નીમવા જોઈએ.

દક્ષિણ આફ્રિકા.

૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, દક્ષિણ આફ્રિકાના બ્રિટિશ હિન્દી સંસ્થાનિકોના જીવન સંગ્રામમાં આ કોંગ્રેસ તેમની તરફ સહાનુભૂતિ ધરાવે છે અને ત્યાં હિન્દીઓ વિરુદ્ધ કાયદાની તરફ નામદાર વાયસરોયનું માનપૂર્વક ધ્યાન ખેંચે છે, અને વિશ્વાસ રાખે છે કે, ટ્રાન્સવાલ અને ઓરેન્જ રીવર સંસ્થાનોમાં બ્રિટિશ હિન્દીઓની દરજ્જાના પ્રશ્ન પર સંસ્થાનોનો પ્રધાન હજી વિચાર ચલાવે છે ત્યારે તે નામદાર સંસ્થાનિકોને માટે તેનો ન્યાયી અને સમાન નીકાલ મેળવવાની કૃપા કરશે.

બહેર નોકરી.

૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસને

જેમને સંતોષ ઉપજે છે કે, પોલીસ સુધારાના પ્રશ્ન વિષે હમણાં સરકાર વિચાર કરે છે, અને વાયસરોય પદની પોતાની સુદૃઢ દરમ્યાન નામદાર વાયસરોય જે બાર પ્રશ્નોનો નિર્ણય કરવા ઇચ્છે છે તેમાંનો તે એક છે. કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી પોતાની પ્રતીતિ દર્શાવે છે કે, નીચે પ્રમાણે પોલીસની પુનર્વ્યવસ્થા કરવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી સંતોષકારક સુધારો થઇ શકશે નહિ.

(૧) કે, કાયદાએ વ્યાખ્યા બાંધ્યા પ્રમાણે હિન્દના કેળવાયલા દેશીઓમાંથી હમણાંના કરતાં વધારે સંખ્યામાં પોલીસની ઉચ્ચતર જગ્યાઓ પર નીમણુંકો થવી જોઈએ, જેઓ પોતાની હાથ નીચેના પોલીસોનાં ભાષા અને ટેવો, વિચારો અને જીવનથી પરિચિત હોવાથી, પોતાની હાથ નીચેના પોલીસો પર હમણાં જે કાંચુ રાખવામાં આવે છે તેના કરતાં વધારે અસરકારક કાંચુ રાખવાની સ્થિતિમાં આવશે.

(૨) કે, પોલીસની હલકી જગ્યાઓના પગાર અને ભાવિમાં સંગીન સુધારો કરવો જોઈએ, જેથી હરીને કેળવાયલા વર્ગને તે વધારે આકર્ષક લાગે. આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, વધારે ઉંચા પગાર અને વધારે સારા ભાવિથી પોલીસની હલકી જગ્યાઓ પર કેળવાયલા હિન્દીઓને વધારે બહોળા સંખ્યામાં નીમવાથી જ પોલીસની કાર્યસાધકતા અને પ્રમાણિકતામાં વધારો થશે.

(૩) કે, પોલીસ સર્વિસની પ્રાંતિક શાખાઓની નીમણુંકો કરવાને માટે ઇંગ્લાંડમાં લેવાતી હરીફાઇની પરીક્ષા બ્રિટિશ જન્મેલા ઉમેદવારોને માટે જ રાખી મુકવાને બદલે હિન્દના દેશીઓને માટે ખુલ્લી મુકવી જોઈએ.

૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી પોતાના ઉંડા શોકની નોંધ લે છે કે, જાહેર નોકરીના કમીશનનાં ધારવામાં આવેલાં પરિણામો આવ્યાં નથી, અને આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી પોતાની પ્રતીતિ દર્શાવે છે કે, હિન્દી સીવીલ સર્વિસની પરીક્ષાઓ એક સાથે ઇંગ્લાંડમાં અને હિન્દમાં લેવાની તરફેણમાં ૧૮૯૩ ની રજૂ જીને દિવાને આમે પસાર કરેલા ઠરાવનો અમલ કરવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી એ પ્રશ્ન સંતોષકારક સમાધાન શક્ય નથી.

૧૦. ઉત્તરતા દરમ્યાનની સનદી નોકરીઓ જેવી

કે, પોલીસ, કસ્ટમ્સ, તાર, જંગલ, મોજણી, અગ્નિશૂની ઉચ્ચ જગ્યાઓ પર હિન્દના દેશીઓની વિશેષ સંખ્યામાં નીમણુંકો કરવાના સંબંધમાં સરકારે ગ્રહણ કરેલી રાજ્યનીતિ તરફ આ કોંગ્રેસ પોતાની ઉંડી નિરાશા દર્શાવે છે, કેમકે તે જગ્યાઓ પરથી તેમનો વ્યાવહારિક બહિષ્કાર કરવામાં આવ્યો છે, અને તે મહારાણીના ઠંઠેરાના શબ્દોથી અને જાહેર નોકરીના કમીશનથી વિરુદ્ધ છે; અને આ કોંગ્રેસ પ્રાર્થના કરે છે કે, આ દેશની પ્રજાના દાવાઓને આપવામાં આવેલા અન્યાયનો ઉપાય યોજવાને સરકાર શીઘ્ર પગલાં ભરવાની કૃપા કરશે.

૧૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, જાહેર પ્રજાના, મેડીકલ સર્વિસ અને ધંધાના, અને આર્થિક વહીવટના હિતની ખાતર આવશ્યક છે કે, (૧) ફક્ત એક જ લશ્કરી મેડીકલ સર્વિસ હોવી જોઈએ, તેની બે શાખાઓ હોવી જોઈએ—એક યુરોપીય લશ્કરને માટે અને બીજી સમાન રીતે ચલાવવામાં આવતી દેશી લશ્કરને માટે; અને (૨) દેશની દિવાની મેડીકલ સર્વિસની સિત્ત અને સ્વતંત્ર મેડીકલ સર્વિસ તરીકે પુનઃ રચના કરવી જોઈએ. તેના વર્તમાન લશ્કરી સંબંધમાંથી તેને સંપૂર્ણ રીતે નિરાળા કરવી જોઈએ અને સ્વદેશી શુદ્ધિના ઉપયોગને માટે ચોખ્ખા કાળજી રાખીને હિન્દમાં અને અન્યત્ર મેડીસીનના ધંધામાંથી નિમણુંકો કરવી જોઈએ.

આ કોંગ્રેસ વળી કહે છે કે, લાંબા સમયની વિલક્ષણતાઓ અને પરિણમતી ફર્યાદો દૂર કરવાને માટે સીવીલ એસીસ્ટન્ટ સર્જનો અને હોસ્પિટલ એસીસ્ટન્ટોના દરજ્જા અને દાવાઓની સંપૂર્ણ અને ખુલ્લી તપાસ કરવાની આવશ્યકતા છે.

લશ્કર વિષયક.

૧૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સંપૂર્ણ સહીસલામતી પૂર્વક અને દેશની શાંતિને લયમાં નાખ્યા સિવાય બ્રિટિશ હિન્દની કાયદેસર સરહદની બહાર બ્રિટિશ લશ્કરની મોટી સંખ્યા નોકરીને માટે પાછી ખેંચી લેવામાં આવી છે તેથી આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, હિન્દમાં યુરોપીય લશ્કરની વર્તમાન સંખ્યાના નીલાવને

માટેના અર્થમાં સ્થિતિશ ખલનાએ ઠાંકિ દાખો આપીને હિન્દી દર ભરનારાને રાહત આપવી જોઈએ:—હિન્દને નાણાં વિષયક ન્યાય આપવાના દાવા માગણી દરે છે કે, સ્થિતિશ લશ્કરના એક ભાગનો અર્થ હિન્દી ખલનામાંથી સ્થિતિશ ખલનામાં ફેરવવો જોઈએ.

૧૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દી દેશી રાત્રીઓ અને હમરાવોના પ્રતિનિધિઓની એક કોમિટી કોર્પસ સ્થાપવાના સરકારના કાર્ય તરફ આ કોંગ્રેસ પોતાની દરેક દરોજીવા ઈચ્છે છે, અને (ક્યુકે એક કોનોટે ભલામણ કર્યા પ્રમાણે) લક્ષ્મી દેવિજીની સ્થાપનામાં સંપૂર્ણ થનાર રાજ્યનીતિના પ્રથમ હક્ક તરીકે તેને ગણે છે, જે દેવિજીમાં હિન્દી લશ્કરમાં હમીશન અને ખીન-હમીશન અધિકારીઓ તરીકે લશ્કરી કારકીર્દિને માટે હિન્દના દેશીઓને તાલીમ અને કેળવણી આપવામાં આવે.

કેળવણી.

૧૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસને જાણીને ધણો સંતોષ હવે છે કે કેળવણીના પ્રશ્નના સર્વ વિભાગો પર નામદાર વાયસરોય, ગવર્નર અને કાળજી પૂર્વક ધ્યાન આપે છે, અને આ કોંગ્રેસ વિશ્વાસ રાખે છે કે, કેળવણી હમીશન નીમાનાતું છે તેની રચનામાં હિન્દી ગૃહસ્થોની પૂરતી સંખ્યાને હમીશનના સભ્યો નીમીને હિન્દી હિતોને પૂરતું પ્રતિનિધિત્વ તે નામદાર આપશે.

આસામના મજૂરો.

૧૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ હિન્દી સરકારના શુભ ધરાદાઓને માટે તેમનો આભાર માનવા છતાં શોક દર્શાવે છે કે, જો કે ચીફ હમીશનરે પુષ્કળ આગ્રહ કર્યો હતો, અને મજૂરોને ન્યાય આપવાના સાદામાં સાદા વિચારો જોતાં પણ તે માર્ગ અત્યંત આવશ્યક હતો છતાં આસામના મજૂરોના પગારો વધારવાની સરકારે પોતે કરેલી દરખાસ્તનો તત્કાળ અમલ કરવામાં આવ્યો નથી; અને આ કોંગ્રેસનો એવો વિશેષ અભિપ્રાય છે કે આસામમાં મજૂરોને માટેના સર્વ દ્રાવણારી કાર્યદાઓ દૂર કરવાનું વચન સરકારે પાળવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે.

ખેતીવાડી.

૧૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે (ક) કે,

હિન્દના ભિન્ન ભિન્ન પ્રાંતોમાં વિશાળ જનસમૂહો ખેતીવાડી પરજ પોતાનો નિર્વાહ કરી શકે છે, અને સ્થિતિશ રાજ્યનો અતિ ભારે અર્થ થાય છે, તે જોનાં આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, સરકારે ખેતીવાડીના ખાતા હવે પોતાનું પ્રથમ અને સંપૂર્ણ ધ્યાન આપવાની કૃપા કરવી અને તે દિશામાં જે પગલાં ભરીને અમેરિકા, રશિયા, હોલેન્ડ, બેલ્જિયમ, અને ખીન અનેક દેશોએ આગવી બધી ફોલો ગેળવી છે તે સર્વ પગલાં તેના સુધારા અને વિકાસને માટે ભરવાં

(ખ) કે, હિન્દી ખેતીવાડીની સ્થિતિની તપાસ કરવાને ૧૮૮૯ માં ડૉ. વોગેલ્સકરને હિન્દમાં મોકલવામાં આવ્યો હતો, તેની ભલામણો તરફ આ કોંગ્રેસ સરકારનું ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે.

(ગ) કે, આ કોંગ્રેસ વિશેષ પ્રાર્થના કરે છે કે, કૃપા કરીને સરકાર સમગ્ર દેશમાં પ્રયોગો કરવાનાં ખેતરોની મોટી સંખ્યા સ્થાપશે, અને પરદેશોમાં ખેતીવાડીની સંપત્તિમાં સુધારો અને વિકાસ કરવાની રીતિઓ શિખવાને માટે હિન્દી વિદ્યાર્થીઓ પરદેશ જઈ શકે તે માટે તેમને આપવાની છાત્રવૃત્તિઓ સ્થાપશે.

ઉદ્યોગોની કમિટી.

૧૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે (ક) કે, નીચેના ઠરાવો સુધારાઓ અને ફેરફારો સહિત અથવા વિના પસાર કરવા ઇચ્છનીય છે કે નહિ એનો આવતે વર્ષે રીપોર્ટ કરવાને નીચેના ગૃહસ્થોની કમિટી નીમવામાં આવે છે:

- લો. મા. ખી. જી. તિલક.
- પંડિત મદનમોહન માલવીયા.
- ખાલુ ભુપેન્દ્રનાથ ખસુ.
- રા. જે. ચૌધરી.
- રા. ખી. પાઠક.
- રા. રાનડે.
- રા. ગંગાપ્રસાદ વર્મા.
- રા. હમરજી.
- લાલા હરશીસનલાલ.

(ખ) કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય અનુસાર, પરદેશોમાં ગ્રહણ કરવામાં આવેલી નીપજ અને બહેંચણીની રીતિઓના જ્ઞાનના અભાવને દેશની ધણી આર્થિક અવનત સ્થિતિ આભારી છે, અને

હવે અને ચોક્કસ જ્ઞાન પ્રેમ પ્રાપ્ત કરી શકે એવાં સાધનો આપણા દેશભક્તોએ ચોજવાં જોઈએ.

(ગ) કે, આપણે અત્યંત મહત્વના આર્થિક પ્રયત્નોનો નીકાલ કરવાનો છે તેમાંનો એક પ્રશ્ન ગામો, શહેરો, પ્રાંતો અને દેશમાં સુડી અને ધીરધારની વ્યવસ્થા વિશે છે. સુડીની વ્યવસ્થા કરવાના અને આપણી આર્થિક સ્થિતિનો સુધારો કરવાના માર્ગમાં રહેલી અનેક મુશ્કેલીઓમાની એક દૂર કરવાના ચાલુ અને વિસ્તૃત પ્રયત્નો કરવા આ કોંગ્રેસ પોતાના દેશભક્તોનું ધ્યાન ખેંચે છે.

નાણાં વિષયક.

૧૭ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૮૬૩ ના ચલણના કાયદામાં ફેરફારની હિમતમાં ૩૦ ટકાથી પણ વિશેષ ફૂંચિત વધારો કરવામાં આવ્યો હતો, જેનાથી તેટલી હદ સુધી આડકતરી રીતે સઘળા કરોમાં વધારો થયો છે, અને તેથી આ ભારે આડકતરા કરથી દર વર્ષે સરકારને મોટી રકમ ફાળવ પડે છે—અને તે પણ હુકમોએ ઉત્પન્ન કરેલા અસાધારણ હુકમોના સમયમાં—પરંતુ દેશની ધન ઉપજવનાર સંસ્થાઓ, જેવી કે ખેતીવાડી, બગીચા, અને કારીગરી પર બહુજ ખરાબ અસર કરે છે, તેની સામે આ કોંગ્રેસ પોતાનો અણગમો ફરીથી દર્શાવે છે. વળી તેના અભિપ્રાય છે કે, ઉપર દર્શાવેલા કાયદાએ કુદરતી સંકટોની સામે થવાની ગામ લોકોની શક્તિમાં ભયાનક ઘટાડો કર્યો છે, અને સમય જતાં તેનાં અત્યંત શોચનીય પરિણામો આવશે એમ ધારવામાં આવે છે.

ખાણોનો ઉદ્યોગ.

૧૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દના ખાણોના ઉદ્યોગની ઝડપી પ્રગતિ તરફ આ કોંગ્રેસ સંતોષ દર્શાવે છે, અને આ દેશની ખનીજ સંપત્તિ વિશાળ છે અને ખાણકામના એન્જનીયરીંગનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન મેળવવાની સગવડો લગભગ નહીં જેવી છે, તેનો વિચાર કરતાં અને ખાણકામ વિષેના તાલ કાયદાનું (૧૯૦૧ નો સાતમો કાયદો) વલણ એ છે કે સઘળી ખાણો ખાણકામના કળેલોની હેમરેખ હેઠળ રખાવી જોઈએ. તે જોતાં આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, ઇંગ્લાંડની રોયલ સ્કૂલ ઓફ માઇન્સ અને લંડન અને યુરોપની ખાણકામની કોલેજોના નમુના પ્રમાણે

હિન્દમાં કોઇ અનુકૂળ સ્થળે મોર્નિંગ એન્જનીયરીંગની એક-સરકારી કોલેજ સ્થાપવી.

૧૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે (૧) કે, પહેલાંની કોંગ્રેસ સાથે સંમત થઈને આ કોંગ્રેસ મળખૂત પક્ષ કરે છે કે:

(ક) આવક વેરાના કાર્યકા હેઠળ વેરો લેવા યોગ્ય રકમ ચોક્કસમાં એડી રૂ. ૫૦૦ થી વધારીને રૂ. ૧૦૦૦ રાખવી [૧૯૦૦ (ક) થી (ધ)]

(૨) કે પહેલાંની કોંગ્રેસ સાથે સંમત થઈને આ કોંગ્રેસ પોતાનો અણગમનો નોંધ લે છે કે:—[૧૯૦૦ (ક) અને (ખ)].

(૩) કે, પહેલાંની કોંગ્રેસ સાથે સંમત થઈને આ કોંગ્રેસ પોતાનો અભિપ્રાય દર્શાવે છે કે:—

(ક) હમણાં પ્રચલિત પારિભાષિક ફેળવણીની પદ્ધતિ અધુરી અને અસંતોષકારક છે, અને લોકોની ગરોળાઈ, સ્વદેશી ઉદ્યોગોનો અધોપાત અને તેમનો પુનરુદ્ધાર કરવાની આવશ્યકતા, તેમજ નવીન ઉદ્યોગો દાખલ કરવાની આવશ્યકતા જોતાં સરકાર દ્વારા કરીને પારિભાષિક શિક્ષણની વધારે વિશાળ અને કાર્યસાધક ચોજના દાખલ કરશે અને તે કંતોહમક રીતે કાર્ય કરશે શકે તેને માટે વધારે નાણાં ભરવાં કાઢશે. [૧૯૦૦ (ક) અને (ખ)].

(ખ) પ્રાંતિક સરકારોએ ધરેલા નિયમોની રૂયે જંગલ ખાતાએ લીધેલાં પગલાંથી દેરાતાં ગામોના રહેવાસીઓ પર મોટી અસર થાય છે, અને અનેક પ્રકારે જંગલ ખાતાના ઉત્પાદકો દરમિયાન સંતાપ અને ભુલમને તાળે થઈ પડે છે. અને એ બાળતમા પ્રભાવી ફેરફારોના ઉપાય ચોજવાને માટે આ નિયમોમાં સુધારો કરવાનો આવશ્યકતા છે.

સામાન્ય.

૨૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ આવતા વર્ષેને માટે મી. એ. એ. હુમ્ સી ખી. ને ફરીથી જનરલ સેક્રેટરી નીમે છે અને રા. ડી. ઇ. વાચ્છાને સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરી નીમે છે.

૨૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૯૦૨ ના નાતાલ પછી સુબાઈ ઇલાકામાં હવે પછી ઠરાવવામાં આવે તે દિવસે અને સ્થળે ચરારમી હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ મળશે.

અરાઠમું પ્રકરણ.

અરાઠમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

પાટનગર દિલ્હીમાં ૧૯૦૩ ની પહેલી વન્યુઆરીને દિવસે સમ્રાટ સ્થાન એડવર્ડની રાજ્યાભિષેક દિવાને દરબાર ભણયો હતો, તેને સીધે મુંબાઈ હવાલમાં અમદાવાદમાં ૧૯૦૨ ની ૨૩ મી, ૨૪ મી અને ૨૬ મી ડીસેમ્બરે સરાયલી કોંગ્રેસે પહેલાંના કરતાં ઘણું વહેલું પોનાયું કામ શરૂ કર્યું. કોંગ્રેસની સાથે સાથે બીજી ઔદ્યોગિક પરિવર્તન બરવામાં આવી, અને સુદૃઢ દિવસનું દિન કરવાના કાર્યમાં સોંપાયલા વડોદરાના નામદાર ગાયકવાડે તે ૧૫ મી ડીસેમ્બરે ખુલ્લી મુદ્રી. ૪૬૧ પ્રતિનિધિઓ હાજર હતા, જેમાંના ૨૮૭ પ્રતિનિધિઓ અમદાવાદમાંથી આવ્યા હતા. તેમની વહેલગી નીચે પ્રમાણે હતી:—

મુંબાઈ અને સીધ ૪૧૮
મદ્રાસ ૧૨
વરાહ, મધ્યપ્રાંત, અને હૈદરાબાદ ૧૬
બંગાલ ૨૦

આગ્રા અને આયોધ્યાના સંયુક્ત પ્રાંતો (પહેલાંના વાયવ્ય પ્રાંતો અને અયોધ્યા.) ૫
પંજાબ

બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી.
અરાઠમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

જેવા દારૂખ ખનાવોનું કારણ સોંધવાને તે લક્ષ્ય થયું છે; એક હરોળથી પણ ઓછી વસ્તીમાંથી આસાદે ૨૫ લાખ મૃત્યુ પામ્યા હતા. દેશમાંથી અનર્ગલ ધન ચૂસાઈ જાય છે, તેમાં અમે એક કારણ તોલ્યું છે એ અમારા ધણા લોકો પરદેશ જાય છે, અને તેમને માલુમ પડે છે કે, તેમની દત્તરની રાજકીય સ્થિતિ તેમના વ્યાપારને અંતરાયમૂલક થાય છે, અને તેથી રાજકીય ચળવળ કરવાની આવશ્યકતા છે.

અમારા રૂના દાપડની ઘણી મીઠો છે, તેમને અન્યાયી એકસાઈજ વેરો આપવાની દરજ પાડવામાં આવી છે, અને અમને લાગે છે કે, રાજકીય કાર્ય વિના વ્યાપાર ખેડવા એ આત્મઘાત કરવા સમાન છે. અસ્થિતિસ્થાપક મહેસુલ લેકળ ખેડતો દુઃખ ખમી રહ્યા છે અને સર્વ પૂછે છે: “આપણે આટલા બધા ગરીબ શા

માટે છીએ?” એથી શુનરાતે કોંગ્રેસ તરફ દષ્ટિ ફરી છે.

માન. બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીની પ્રમુખ તરીકે ચુંટણી કરવાની દરખાસ્ત માન. રા. પી. એમ. ૪૬૨ મહેતાએ મુદ્રી, માન. રા. એસ. નાયરે અનુમોદન આપ્યું, અને રા. એસ. જીન. પંડિતે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તાબીઓની પ્રચંડ સર્જના વચ્ચે તેમણે પ્રમુખ સ્થાન લીધું.

મુંબાઈ હવાલમાં પૂર્વે સરાયલી કોંગ્રેસો વિષે હસાદો કરીને, દિલ્હીમાં સરવાળા રાજ્યા-

શિવે દરબાર તરફ બાણ બેનરજીએ ધ્યાન ખેંચ્યું અને કહ્યું કે, ૧૮૫૮ માં અલ્લાહાબાદમાં દરબાર ભરાયો હતો, ૧૮૭૭ માં દિલ્હીમાં ભરાયો હતો અને ૧૮૮૭ માં દલકતામાં ભરાયો હતો, તે અવસરોએ હિન્દીઓને વિશેષ સ્વતંત્રતા આપવાના હંદેરા પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યા હતા; ખરેખર ૧૯૦૩ ના દિલ્હી દરબારમાં પ્રભને દાંધક સંગીત હજી આપવામાં આવશે.

તથાપિ આપણી પર વધારેમાં વધારે અસર કરનાર યુનિવર્સિટી કમીશનનો રીપોર્ટ છે, જેનાથી સમગ્ર હિન્દના કેળવણીના વર્ગના સર્વ વિભાગોમાં, હિન્દુઓ અને મુસલમાનોમાં પણ ઉડો, સત્ય અને સર્વવ્યાપક ભય દેખાતો થયો છે. બ્રિટિશ રાજ્યે હિન્દને ઉમદામાં ઉમદા બક્ષિસ ઉચ્ચ કેળવણીની આપી છે આપણી સર્વ પ્રગતિનું મૂળ તે છે. ત્યાર પછી પ્રમુખે તે રીપોર્ટનું પૃષ્ઠકરણ કર્યું, તેની ખામીઓ દર્શાવી અને યુનિવર્સિટીઓ તરફની નવી રાજ્યનીતિનો તિરસ્કાર દર્શાવ્યો. પરંતુ તેમણે વાચકસરોય પર બહુ વિશ્વાસ રાખીને આશા બતાવી કે, હિન્દી વર્ગે જે સુદ્ધાઓ સામે વાંધા લે છે, તે વાંધાઓનો તે ઉપાય યોજશે. પછી તેમણે આર્થિક પ્રશ્ન ઉપાડ્યો અને પ્રશ્ન પૂછ્યો: “બ્રિટિશ રાજ્ય હેઠળ હિન્દ આર્થિક બાળતોમાં મજબૂતપણે પાછું હોયું છે.” એવું મી. ડીઆરનું કથન શું સત્ય છે? તેમણે કહ્યું કે, આર્થિક રાજ્યનીતિની પુઠે હિન્દી રાજ્યતંત્રનો સંઘનો પ્રશ્ન રહેલો છે. “દિવસે દિવસે દેશ વધારે ગરીબ બનતો જાય છે?” એ પ્રશ્નનો નિર્ણય કરવાને તપાસ કરનાર એક કમીશન નીમાણું લેઈએ. લૉડ રીપનના સમયમાં ૧૮૮૦-૮૧ માં તપાસ કરવામાં આવી હતી, અને બીજી લૉડ રૂફરીન વાચકસરોય હતો ત્યારે, પરંતુ તે તપાસોનાં પરિણામો પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યાં નથી.

“હવે બ્રિટિશ રાજ્ય હેઠળ દેશ વધારે ગરીબ બનતો જાય છે એ આક્ષેપ આ તપાસોથી સાબીત થાય છે અથવા નથી થતો. જે એ આક્ષેપ તેમનાથી સાબીત ન થતો હોય તો, જે આરોપથી તેમના પોતાના રાજ્યતંત્ર પર આવો ગંભીર આક્ષેપ આવી પડે છે તેનો રદીઓ

આપવાને માટે તે તપાસોનાં પરિણામો પ્રકટ કરવાને માટે હિન્દના રાજ્યકર્તાઓએ ઉતાવળ કરવી લેઈએ, એના કરતાં વિશેષ કુદરતી દાંધ નથી. જે એ તપાસોથી આરોપ સાબીત થતો હોય તો તેમના કબજામાં જે જુબાની છે તે તેમણે અટકાવી રાખવી લેઈએ એના કરતાં પણ બીજું દાંધ વધારે કુદરતી નથી. આ તપાસોનાં પરિણામો અને જે જુબાની પર તેમનો આધાર રહે છે તે જાહેર પ્રભની આંખ આગળથી દૂર રાખવાથી આર્થિક પરિસ્થિતિના સુશોભિત દર્શનની વિરૂદ્ધ વિચાર દેખાતો થાય છે. ખુદશી તપાસ કરવાની મજબૂરી રીતે ના પાડવામાં આવે છે, તેથી તે વિચારને મજબૂતી મળે છે, અને જે સત્ય વસ્તુસ્થિતિના રહસ્ય તરફ દુર્લક્ષ થઈ રાહતું નથી, તે જોતાં ન્યૂનાધિક ચોક્કસ સાબીતીનું સ્વરૂપ તે ધારણ કરે છે.”

પછીથી પ્રમુખે વારંવાર પડતા અને સમય જતો જાય છે તેમ અધિક દારણ બનતા બયાનક દુષ્કાળોના પ્રશ્ન તરફ ધ્યાન દેરચું. જે આવા દુષ્કાળો યુરોપમાં પડે તો શું કહેવામાં આવે? “પરંતુ હિન્દ સુધરેલા વિચારના ક્ષેત્રની બહાર છે, અને તેનું બાનિ સર્વજ્ઞ પ્રભુએ જે મહાન પ્રભના હાથમાં સોંપ્યું છે તેનું અંતઃકરણ પણ દેખીતી રીતે તેનાં (હિન્દનાં) દુઃખોથી હાલતું નથી.” “હિન્દી દુષ્કાળોનું મૂળ દારણ ગરીબાઈ છે.” જે લોકો સાધારણ રીતે આબાદ હોય તો, જ્યારે પાક ન થાય ત્યારે ખોરાક ખરીદ કરી શકે:

“પરંતુ તેઓ સંપૂર્ણ સાધનહીન બની ગયા છે, ગરીબાઈનાં જાડામાં જાડાં જાડાણોમાં હુબ્બા છે, શેર કસાય છે અને શેર ખાય છે, વારંવાર રોજ એક ટંક ખોરાક લઈને ભૂખે મરે છે, અને તંગીના પ્રથમ હળાણથી જ હનનું અને લાખો મૃત્યુ પામે છે, અને પરિસ્થિતિ ગંભીર બનતી જાય છે તેમ તેમ તેમને બચાવવાના હિતેષ્ટ સરકારના પ્રયત્નો છતાં દરોડો લોકો મૃત્યુ રાહણ થાય છે.”

પ્રમુખે કહ્યું કે, વધતી જતી નિર્ધનતા અટકાવવાનો સરકારે યત્ન કરવો લેઈએ:

“(૧) આપણા ભૂતા ઉલોગોનો પુનરુ-

હાર અને નવીન ઉદ્યોગોની સ્થાપના કરવી; (૨) જમીન વેરાની આંકણી મધ્યમસર રાખવી; (૩) જે દરેનું ગરીબો પર ભારે દગાણુ થાય છે તે કાઢી નાખવા; (૪) ચૂસારો બંધ કરવો, અને તેને માટે આવશ્યક સગવડો વિધાયક પગલાં ભરવાં. ”

ત્યાર પછી પ્રયુએ ઉદ્યોગો, જમીન મહેનુલની આંકણી, કાઢી નાખવાના કરો, ચૂસારો અને અન્ય વિષયો ચર્ચ્યાં, અને કહ્યું કે, ખર્ચમાં લોકોને પૂછવામાં આવે તો કરકસર થાય. અંતમાં તેમણે કહ્યું:

“ સ્વાતંત્ર્યના વિનયો એક દિવસમાં પ્રાપ્ત થતા નથી. સ્વાતંત્ર્ય દેવી હંધ્યાં છે, તે પુષ્કળ આરાધના કરાવે છે, અને પોતાના પૂજકો પાસેથી દીર્ઘ સમય સુધી અને પરિશ્રમપૂર્વક દરેલી ભક્તિ માગે છે. ઇતિહાસ પઢો. સનદશીર સ્વાતંત્ર્યને માટેના સનદશીર યુદ્ધમાં જે ધૈર્ય, અને હોંમત અને આપભોગી ભક્તિ રહેલી છે તેનો અમૂલ્ય પાઠ તેમાંથી શિખો, એમાંના ઉમદામાં ઉમદા સદૃશ્યો જે પ્રભુએ દુનીયાને બતાવ્યા છે તેમના મનમાં મારે આ પાઠો ઠસાવવાની આવશ્યકતા છે ? હિન્દી ઇતિહાસનું પ્રત્યેક પૃષ્ઠ આત્મ-ખલિદાનના સ્પર્શથી શોભી રહ્યું છે. વર્તમાનકાળની જવાબદારીઓ, ભવિષ્યની આશાઓ, ભૂતકાળનાં ગૌરવો, એ સર્વેએ આપણા દેશની સેવા કરવાનો ઉમદામાં ઉમદા ઉત્સાહ આપણામાં પ્રેરવો જોઈએ. સેવા અને ખલિદાનને માટે વધારે યોગ્ય ભૂમિ કંઈ છે ? મનુષ્ય જાતિની સંસ્કૃતિ પર ટકાક ડાપ ભારી હોય એવો દેશ કયો છે, જે અધિક આકર્ષક હોય, જેની પ્રાચિનતા અધિક આદરણીય હોય, જે ઐતિહાસિક સંપ્રદાયોમાં, ધાર્મિક, નૈતિક અને આધ્યાત્મિક વિચારોની સંપત્તિમાં અધિક સમૃદ્ધ હોય ? હિન્દ જો ધર્મેનું પાલણું છે. તે પૂર્વનું ધર્મક્ષેત્ર-પુણ્યભૂમિ છે. આહીયાં જ્ઞાનદેવતાએ પોતાની મરાણ પ્રથમ સળગાવી હતી. આહીયાં, દુનિયાના પ્રભાતમાં વૈદિક ઋષિઓએ જે મંત્રો ગાયા હતા, તેમાં માનવજાતિની બાલ્યાવસ્થામાં દિવ્ય આદર્શ પ્રતિની પ્રથમ આકાંક્ષાઓ મૂર્તિમંત છે. આહીયાં જે સાહિત્ય અને ભાષા

વિકાસ પામ્યાં હતાં તે અદ્યપિ માનવજાતિને સાતંદાશ્ચર્યમાં ગરકાવ કરી નાખે છે, આહીના તત્ત્વદર્શને જીવનના પ્રશ્નોનું ઊંડું ચિંતન ક્યું હતું અને એવા નિર્ણયો કાઢ્યા હતા કે તેથી ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ મનોની ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ આકાંક્ષાઓ તૃપ્ત થઈ હતી. આહીયાં મનુષ્યે જીવનનું રહસ્ય ઉઠેલવાનો પ્રયાસ પ્રથમ કર્યો, અને જમાનાના મોટામાં મોટા હિન્દુ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીની પ્રતિભાનો આભાર માનો કે, કવિઓની કલ્પનાના સુશોભિત રંગથી રંગાયલો, અને ઉચ્ચતર આધ્યાત્મિક વિચારના વિશેષ ઊંડા રહસ્યથી આચ્છાદિત તે ઉઠેલ વિજ્ઞાનની દુનિયામાં સ્ત્રીકારાવાનો સંભવ છે. ધાર્મિક જીવનસાથી પ્રેરાયલા ધર્મપ્રચારકો આપણા કીનારાઓ પરથી ગયા, તેમણે એશિયાનાં અરણ્યો ઓળંગ્યાં, અને જે ધર્મની ચઢતીની તેમણે સ્થાપના કરી, તે ફર પૂર્વની પ્રભાનો કાંઈક અને ધર્મ છે. જપાન આપણું આધ્યાત્મિક શિષ્ય છે. ચીન, સૈબીરીયા, અને પૂર્વ આફ્રીકેડેગોના ટાપુઓનો ધર્મશુદ્ધ જે દેશમાં જન્મ્યો હતો, તેની તરફ આદરયુક્ત દૃષ્ટિ કરે છે. આપણા શિષ્યો આપણા કરતાં આગળ વધી ગયા છે; અને આહીયાં આપણે આનાકાની કરીએ છીએ, રાંધણી કરીએ છીએ, ગણતરીઓ કરીએ છીએ, અને આપણા આત્મ-સોગોના પ્રમાણમાં આપણને લાભો મળ્યા છે. એવો સંતોષ આપણી જાતને આપવાને માટે નૈતિક પરિણામોનું સરવૈયું કાઢીએ છીએ. ખરેખર, રાજકીય સુકિતનો માર્ગ આવો ધોરી નથી. સ્વાતંત્ર્યના વિનયો આ પ્રમાણે પ્રાપ્ત કરવામાં આવ્યા નથી. જપાનનો પદાર્થ-પાઠ આપણી દૃષ્ટિમાં તરી આવે છે. તેનો ઇતિહાસ વાંચો; તેનું અદ્ભુત આત્મખલિદાન, સ્થિતિને અનુકૂળ બનવાની તેની અદ્ભુત શક્તિ, તેનું ધૈર્ય, તેની હિંમત, તેનાં દુર્લભ શક્તિ અને આશ્રહ લક્ષમાં રાખો, અને પૂર્વની પ્રાચીનમાં પ્રાચીન પ્રજાને અર્વાચીનમાં અર્વાચીન પ્રજા પાસેથી પ્રેરણા અને નેતૃત્વ મેળવવા દો. જે પ્રજાએ એશિયાઈ જીવનનો ફટ પ્રશ્ન ઉઠેલ્યો છે, અને જેણે પૂર્વના જ્ઞાન વિચારોનું પશ્ચિમની પ્રગતિમાન શક્તિઓ સાથે સ્વરેલ્ય સાધ્યું છે. આપણું અમલ યુગાંતરની દશા દર્શાવે છે, જેની સુદૃઢ અનાવશ્યક રીતે લંબાવવી ન જોઈએ,

પરંતુ યુગાંતરની દશા બદલાઈને હાથમની થવી જોઈએ. સર્વ ચિન્હો એજ અનુમાન બતાવે છે કે, પુનઃ રચનાનો સમય હવે આવી પહોંચ્યો છે. રાષ્ટ્રિયો તો છે; સામગ્રી પણ છે; અવ્યવસ્થિત આકારના સમૂહોમાં તે પડેલી છે. તેમનામાં ચૈતન્યનો તણખો નાખે અને આપણી વર્તમાન આવશ્યકતાઓને સાત્કર્ય અને આપણે માટે ઉચ્ચતર જીવનનની આશાઓથી ભરેલી અને હિન્દમાં બ્રિટિશ રાજ્યના વધારે ઉમ્મદા યુગથી ભરેલી, ઉચ્ચતર અને અધિક લબ્ય સંસ્થામાં તેમનું સ્વરૂપાંતર કરે એવો પ્રતિભા-શાલી પુરૂષ ક્યાં છે? દક્ષિણ આફ્રિકામાં પુનઃ રચના અને સુદૃઢ પાયો નાખવાના કાર્યમાં વ્યગ્ર બનેલા મી. ચેમ્બરલેનની સુતસદૃઢિગિરી આ સર્વો-પરી પ્રાપ્તિના પ્રકાશ આગળ ઝાંખી પડી જશે. હિન્દમાં બ્રિટિશ રાજ્ય હાથમનું કરવાને માટે આપણે વિનંતિ કરીએ છીએ. જે પ્રાચીન અને આદર પામેલી પદ્ધતિએ હિન્દને હાથદો અને વ્યવસ્થા અને સ્થિર શાંતિનાં તરવો આપ્યાં છે, તેની કમે કમે પુનઃ રચના કરવાને માટે આપણે વિનંતિ કરીએ છીએ. સામ્રાજ્યની નાગરિકતામાં આપણે ભાગ લઈએ તેને માટે આપણે ન્યાય અને સ્વતંત્રતા, સમાન હકો અને વિસ્તૃત અધિકારો માગીએ છીએ; અને મને ખાતરી છે કે આપણી વિનંતિ વ્યર્થ નથી; કેમકે આ પ્રમાણે પુનઃરચિત અને પુનર્વ્યવસ્થિત સામ્રાજ્ય સુખી અને સંતુષ્ટ પ્રજાનો પ્રેમ, કૃતજ્ઞતા, ઉત્સાહપૂર્ણ ભક્તિથી અધિક બલવાન, અધિક ઉમદા અને અલંત અધિક સમૃદ્ધ બનશે-તે પ્રજા ઇંગ્લાંડ સાથેના પોતાના ન તુટે એવા સંબંધથી હર્ષ પામશે, અને દુનિયાની પ્રજાઓમાં સનદરીર સ્વાતંત્ર્યની મહાન, અમૂલ્ય, અનુપમ બક્ષિસ આપવાનું ઉચ્ચ અને પવિત્ર કાર્ય જે મહાન પ્રજાને ધર્મરે સોંપેલું છે તેના રક્ષણ અને નેતૃત્વ હેઠળ પોતાના ઉચ્ચ બાવિ તરફ મક્કમ અને અખંડ પ્રગતિનાં સુંદર વચનોથી તે આનંદ પામશે. ”

છટોદાર વજ્જાની વાંઘારાએ ઉત્પન્ન કરેલી તાલીઓની ગર્જના શાંત પડી, ત્યારે વિષય નિર્ણાયક સભા પ્રસંગ કરવામાં આવી, અને કોંગ્રેસ મૂલાની રહી.

ખીજે દિવસે નવા સમ્રાટ તરફ રાજ્યભક્તિ દર્શાવનારો પ્રથમ ઠરાવ અને આર. એમ. સાયાની અને રંગા નાયડુનાં મૃત્યુ માટે શોક દર્શાવનારો ખીજે ઠરાવ પ્રમુખ સ્થાનેથી રજૂ કરવામાં અને પસાર કરવામાં આવ્યા.

લોકોની ગરીબાઈ તરફ ધ્યાન ખેંચતો અને ઉપાયો સૂચવતો ત્રીજો ઠરાવ રા. જી. સુશ્રમન્ય આયરે રજૂ કર્યો. તેમણે કહ્યું કે, એક સમય એવો હતો કે ત્યારે હિન્દની વસ્તીની સ્થિતિ એટલી બધી આબાદ હતી કે, વિદેશીય પ્રવાસીઓને ઇર્ષ્યા થતી, અને ત્યારે કલાઓ અને ઉદ્યોગો આબાદ હાલતમાં હતાં. ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીએ ઇંગ્લાંડના વ્યાપારી લાસને માટે નળી બુર્જીને હિન્દનો ભોગ આપ્યો, ઉદ્યોગોને ઉત્તેજન આપ્યું નહિ અને ખેતીવાડીને ઉત્તેજન આપ્યું, નેથી કરીને ઇંગ્લાંડના કારીગરીના ઉદ્યોગોને માટે હિન્દ કાચી ચીજો ઉત્પન્ન કરે; તે રાજ્યનીતિએ હિન્દી ઉદ્યોગનું નિકંદન કાઢી નાખ્યું, અને તેનો વારસો સરકારને મળેલો છે, તેમણે તે હલચલી નાખવી જોઈએ. શું કરવામાં આવી રહ્યું છે? કોલારની સોનાની ખાણો યુરોપીય સુંદીથી ચલાવવામાં આવે છે. દર વર્ષે ૨૦ કરોડ રૂપિયાની કાંમતનું સોનું તેમાંથી નીકળે છે, જે ખીજ દેશમાં લઈ જવામાં આવે છે. જ્યારે ખીજ ૨૦ કે ૩૦ વર્ષોમાં સમગ્ર સોનું ખોદી કાઢીને લઈ જવામાં આવશે ત્યારે મહેસુરના લોકોને માટે પત્થરો વિના ખીજું શું રહેશે? સરકારે હિન્દી ધનનું રક્ષણ કરવું જોઈએ, તેને લઈ જવા દેવું ન જોઈએ. રા. તાતાએ વૈજ્ઞાનિક સંશોધન અને તાલીમને માટે આપેલી સુધર બક્ષીસને ઉપયોગ કરવામાં આવે નથી. વળી, નાનાં નાનાં ખાતામાં દેશમાં જે સુડી હયાત છે, તેને બેંકોમાં એકઠી કરવી જોઈએ અને ઔદ્યોગિક તથા ખેતીવાડીનાં કાર્યો માટે તેનો ઉપયોગ થવો જોઈએ.

માન. રા. પેરારાજુએ અનુમોદન આપ્યું, અને ગરીબાઈના નિવૃત્તિ ફળરૂપ કારણ મહેસુલની આંકણીની ચર્ચા કરી. રા. એમ. કે. પટેલે હિન્દનાં નાણાંના કુશળ વિષે ભાર સુધે, અને સુધાપલો કર્યો કે, ૧૬ મી સદીની રાજઆતમાં,

હિન્દ ૧૫ લાખ પાઉંડથી વધારે કીમતનું કાપડ ઇંગ્લાંડમાં નિકાસ કરતું હતું, જ્યારે ૧૬ મી સદીના અંતમાં હિન્દમાં ૨ કરોડ ૮૦ લાખની કીમતના રૂના કાપડની આયાત થઈ હતી. હિન્દની કારીગરીઓના ચિનાશથી હિન્દ ગરીબ બની ગયું છે. “હિન્દી આગગાડીઓએ અને અનિર્ણય વ્યાપારે મળીને આપણા કારીગર વર્ગોની ખાના-ખરાબી કરી નાખી છે.” માન. રા. ગોસ્વદાસ કે. પારેખે પણ અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, ભારે મહેસુલને લીધે જમીન ખેડયા ચિનાની પડતર પડી રહે છે. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

નમુનેદાર ગામોની આર્થિક સ્થિતિની તપાસ કરાવવાના ઇંગ્લાંડના દુષ્કાળ યુનીયનના પ્રયત્નોને માટે ચોથા ઠરાવમાં તેનો આભાર માનવામાં આવ્યો, અને તેની ચિનતિને બાહાલી આપી. રા. જી. રાઘવ આયરે તે રજૂ કર્યો, અને તેમણે કહ્યું કે, વિશ્વસનીય હકીકત અને આંદોલોપરથી શુદ્ધ તુલના કરી શકાય તેને માટે તપાસ કરવાની જરૂર છે. વળી પહેલાંની તપાસોનાં પરિણામો પ્રકટ કરવાની ચિનતિને તેમણે અનુમોદન આપ્યું. મી. પીટર પૉલ પીલ્લાઈએ અનુમોદન આપતાં હિન્દમાં વારંવાર પડતા દુષ્કાળો તરફ ધ્યાન ખેંચ્યું. રા. વી. આર. નાટુ અને રા. ભાઈશંકર નાનાભાઈએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિન્દી સંસ્થાનિકો તરફ વધારે સારું વર્તન ચલાવાય તેને માટે પાંચમા ઠરાવમાં સરકારને ચિનતિ કરવામાં આવી, અને સર્વ હિન્દીઓનાં સદૈવ કરવામાં આવતાં અસહ્ય અપમાનોનું પોતાના અનુભવપરથી રા. ડી. પી. કોકેરે-આબેદુલ વર્ણન આપ્યું, “જાહેર અને ખાનગી જીવન હલચલમાં હિન્દીનો તિરસ્કાર કરવામાં અને તેનું અપમાન કરવામાં આવે છે.” રા. કૃષ્ણ આયરે અનુમોદન આપ્યું અને દક્ષિણ આફ્રિકામાં રહેતારા ત્રણ મહોમેદનો, રા. શુભામ ઉસન મુઆબાન, રા. હાજી સુલેમાન અને રા. હાજી સુમરે વિશેષ અનુમોદન આપ્યા પછી ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

છઠ્ઠા ઠરાવમાં ૧૮૯૩ ના ચલણના કાર્યદા સામે અણગમો બતાવવામાં આવ્યો. રા. વિક્રમ

દાસ દામોદરદાસ કાંકરસીએ તે રજૂ કર્યો, રા. જી. સુબ્રમન્ય આયરે અનુમોદન આપ્યું, અને રા. સોરાબજી કારકાએ વિશેષ અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, તેણે મિલ-હોલોગને મારી નાખ્યો છે; તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

રા. એન. એમ. સમર્થે સાતમો ઠરાવ રજૂ કર્યો; બ્રિટિશ સોલ્જરનો પગાર વધારવાથી હિન્દપર નવો બોલો નાખવામાં આવ્યો હતો અને હિન્દમાં રાખવામાં આવેલા બ્રિટિશ લશ્કરમાં વધારો કરવાની સૂચના કરવામાં આવી હતી, તેનો તેમાં તિરસ્કાર કરવામાં આવ્યો; ઠરાવને માન. રા. શ્રીનિવાસરાવે અનુમોદન આપ્યું, બાણુ બેઠુંઠાયા સેને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો, જેટલે રૂંગ્રેસ મૂલતવી રહી.

ત્રીજો દિવસે બેઠક મળી ત્યારે સોળ ઠરાવો રૂંગ્રેસને પસાર કરવાના બાકી હતા, અને દર વર્ષની જેમ ઝડપથી કામ ચાલ્યું. રા. જી. ચૌધરીએ આઠમો ઠરાવ રજૂ કર્યો; યુનિવર્સિટી કમીશનની ફેલોશી સૂચનાઓનો અમલ થતો અટકવનાર સર્ક્યુલર પત્ર માટે તેમાં હિન્દી સરકારનો આભાર માનવામાં આવ્યો, અને કરવામાં આવેલી સૂચનાઓમાંની અત્યંત પ્રતિકારક સૂચનાઓ સામે ખાસ વાઘો લેવામાં આવ્યો. તેમણે બતાવી આપ્યું કે, કેળવણીનો વિચાર ખોટા દૃષ્ટિબિન્દુઓથી કરવામાં આવ્યો છે, અને ગરીબ વિદ્યાર્થીઓના માર્ગમાં નાખવામાં આવેલા અંતરાયો સામે અણગમો દર્શાવ્યો. રા. ડી. જી. પાંચેએ કહ્યું કે, યુનિવર્સિટી કમીશનમાં બીજા કોઈ કરતાં સરકારી પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા ઘણી વધારે છે, અને સમસ્ત ચોજનામાં હિન્દમાં કેળવણીનું ક્ષેત્ર સંકુચિત કરવાનું લક્ષ્યબિંદુ રાખવામાં આવ્યું છે, અને ફેલોશ અને ફેલોશી-જના હકોમાં કાપફેપ કરવાનો ઉદ્દેશ એ છે કે, સેનેટ અને સીડીકેટમાં સરકારી બટુમની મેળવવી. હિન્દીઓને અત્યંત આવશ્યક વિષયો, ઇતિહાસ, રાજકીય અર્થસાત્ત અને વિજ્ઞાનના શિક્ષણને હાનિ કરવાની દરખાસ્ત તરફ રા. એન. બી. રાનડેએ ધ્યાન ખેંચ્યું. રા. જી. એમ. ત્રિપાઠીએ કેળવણીમાં રાજ્ય હસ્તગતગિરી કરે અને સંદત

જ્ઞાન આપતા ગુરૂઓને વાણીઆઓની જેમ આટલા પૈસાની આટલી કેળવણી આપવાની પદ્ધતિ સ્વીકારવાની ફરજ પાડે, તેનો તિરસ્કાર કર્યો. અહીંયાં ધનવાન બાળકો કરતાં ગરીબ બાળકો શિક્ષણ મેળવવાને વિરોધ આતુર છે. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

રા. જી. સુશ્રમન્ય આયરે નવમો ઠરાવ રજૂ કરી, રા. તાતાના રીસર્ચ ઇન્સ્ટીટ્યુટને મદદ આપવાની સરકારને વિનંતિ કરી અને દેશના સિન્ન સિન્ન ભાગોમાં એવી સંસ્થાઓ સ્થાપવાની ભલામણ કરી. રા. કૃષ્ણ નાયરે તેને અનુમોદન આપ્યું, પંડિત મદનમોહન માલવીયે વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

પોલીસ કમીશનમાં અનુભવી હિન્દીઓની સંખ્યા ઓછી હતી તેને માટે દશમા ઠરાવમાં શોક દર્શાવવામાં આવ્યો, રા. એસ. સિંહાએ કહ્યું કે, અધિકારીઓ શિવાય માત્ર બેઝ હિન્દીઓ તેમાં હતા, અને તેમાંનો એક તો અંગ્રેજોને હંમેશાં રાજ રાખવાનો ચત્ત કરનાર સી. આઇ. ઇ. છે, અને બીજો એક મહારાજ છે, જેમની અધાપિ કસોટી કરવામાં આવી નથી. પોલીસ વિષે પ્રબળી ફરિયાદો કમીશન સમક્ષ મુકવામાં નહિ આવે તો સુધારા થશે નહિ. રા. કૃષ્ણમાચારીએ અનુમોદન આપ્યું, રા. એન. એન. મિત્ર, રા. એમ. કે. પાંડે અને રા. એસ. બી. ભાગવતે વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

અગીઆરમો ઠરાવ ન્યાયી અને કારોબારી ફરજો ભઠી પાડવા વિષે હતો, દિવાન બહાદુર અબાલાલ સાકરલાલે તે ધૈર્ય ધારણ કરીને રજૂ કર્યો, બાણુ અંગિકાચરણ મનુમદારે તેને અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, જ્યાં સુધી તેનો અમલ કરીને સરકાર આપણને કંટળો આપે છે ત્યાં સુધી તેની ચર્ચા કરવામાં આપણે કંટાળીએ તે આવી શકશે નહિ. તેને રા. રસ્તમ કે. આર. દામાએ અને પંડિત કે. પી. કાવ્ય વિશારદે વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

બેઝા નજમની જગ્યાએ પર કાયદાં

સ્વદેશીય ધરાવનાર કોવેનન્ટેડ સીવીલીઅનોને નીમવાની પદ્ધતિનો સર્વથા ચોગ્ય તિરસ્કાર કરવામાં આવ્યો. બાણુ ભગેન્દ્રનાથ મુન્દરજીએ તે રજૂ કર્યો અને ન્યાયાધિશોના અજ્ઞાનતાં ઉદાહરણો આપ્યાં. રા. એ. એમ. અરવાણીએ અનુમોદન આપતાં એમાં વધારો કર્યો, અને રા. હરદેવરામ નાનાલાલ હરિદાસે ફરિયાદ કરી કે, મદદનીશ સીવીલ જજ સમક્ષ ન્યાયશાસ્ત્ર અને સત્ય હકીકત નિરૂપણોગી છે; અમારે વિરોધણી પર આધાર રાખવો પડે છે, ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

ગરીબો પરના અત્યંત વિષમ ખોળમાં, મીઠા ખરના કરમાં ઘટાડો કરવાનો પ્રશ્ન એકવાર ફરીથી તેરમા ઠરાવમાં ઉપાડાયો, રા. સી. વાય. ચિંતામણિએ કુંડા અને જીરુસાદાર ભાષણમાં તે રજૂ કર્યો, રા. જી. વી. દેસાઈએ અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, મીઠાની કીમત દર મણે રૂ. ૦-૧-૩ છે, અને તેટલા વજન પર રૂ. ૨-૮-૦ વેરો પડે છે. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો. વિસ્મયકારક એ છે કે, આ ચીજો આટલી બધી વેળા બતાવવામાં આવે, અને કાંઈ દાદ મળે નહિ. સ્વરાજ્ય ભોગવતા દેશમાં એવી ફરિયાદો દર કરવામાં આવે.

એકવાર ફરીથી ચૌદમા ઠરાવમાં જહોર નોકરીઓ વિષે હિન્દીઓની ફરિયાદો કોંગ્રેસે દર્શાવી. રા. જી. કે. રોહતાએ તે રજૂ કર્યો, રા. અખટલ દાસીએ તેને અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

નોકરીની ઉચ્ચતર શાખાઓમાંથી હિન્દીઓના બહિષ્કારનું બીજું ઉદાહરણ આગગાડીઓ છે, અને રા. ગોવિંદરાવ આપાજી પાટિલે પંદરમો ઠરાવ રજૂ કરતાં કહ્યું કે, યુરોપીઅનોના ભારે ખર્ચ ન હોય તો આગગાડીઓ પાછળ ઓછા ખર્ચે આવે, અને કટાક્ષયુક્ત ટીકા કરી કે, હિન્દીઓ (આગગાડીઓમાં) મદદનીશ દલેકટરો અને દલેકટરો બને પરંતુ ટ્રીટીક ઇન્સ્પેક્ટરો નહિ. રા. એસ. એમ. પટેલે અનુમોદન આપ્યું, અને રા. એમ. કે. પટેલે વિરોધ અનુમોદન આપ્યા પછી ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

સોળમા ઠરાવમાં હિન્દી બતાવટના કાયદા

પર એકસાઇય વેરાની ચાલુ કર્યાં રા. ડી. ઇ. વાચ્છાએ કરી, અને તે વિષયપર પોતે કરેલાં પહેલાંનાં ભાષણો તરફ લક્ષ ખેંચ્યું. ચેક મંજૂર-દાસ ગિરધરદાસે અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

સત્તરમો ઠરાવ મેડીટલ સર્વિસીસ વિષે હતો. તેમાં પૂર્વે માગેલા સુધારા માગવામાં આવ્યા હતા, અને ડૉ. એ. એન્ડરસને તે રજૂ કર્યો. ડૉ. લેસેંડે બેન્નમીને અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

લક્ષ્મી ઉચ્ચતર જગ્યાઓ હિન્દીઓ માટે ખુલ્લી મુકવાની અને લક્ષ્મી કોલેજની સ્થાપના કરવાની સરકારને વિનંતિ કરતો અરાધમો ઠરાવ રા. એન. સી. કેલકરે રજૂ કર્યો. આ વિનંતિઓ લાંબા સમયથી “રંગસીયા” ઠરાવના ખુલામાં પડી રહી હતી, પરંતુ એકવાર ફરીથી પોતાના પગપર ઉભી થઈને બહાર આવી, ડૉ. લેસેંડે બેન્નમીને અનુ-મોદન આપ્યું અને તે પસાર.

પ્રમુખે ત્યારે પછી રંગસીઓ (ઓગણીસમો) ઠરાવ, અને બ્રિટિશ દમિટી અને ‘ ઇડીઆ ’ વિષે વીસમો ઠરાવ રજૂ કર્યા અને તે પસાર કરવામાં આવ્યા. એકનીસમા ઠરાવમાં સર વિલિયમ વેડરબર્ન અને બ્રિટિશ દમિટીનો આભાર માનવામાં આવ્યો, પ્રમુખ સ્થાનેથી રજૂ થયલા બાવીસમા ઠરાવમાં મી. એ. એ. હુમ અને રા. ડી. ઇ. વાચ્છાને સેક્રેટરીઓ તરીકે ફરીથી નીમવામાં આવ્યા, વળી ઓગણીસમી કોંગ્રેસ મદ્રાસમાં નક્કી કરવાનું જણાવતો ત્રીસમો ઠરાવ તેમણે રજૂ કર્યો.

પ્રમુખનો આભાર માનવામાં આવ્યો, જેનો પ્રત્યુત્તર આપતાં તેમણે એક સુંદર છટાદાર ભાષણ આપ્યું, અને કોંગ્રેસનું કાર્ય ઉપાડી લેવાની અને એ પ્રમાણે પ્રત્નની આશાઓ સફળ કરવાની તરફ વર્ગને તેમણે ખાસ વિજ્ઞપ્તિ કરી.

તેમના ઉત્તેજક શબ્દોનો તેમના હૃદયમાં રજાકાર થતો હતો તે સમયે અરાધમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ વિસર્જન થઈ.

ઠરાવો.
રાજ્યભક્તિ.

૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૯૦૩ ની

૧ લી જાન્યુઆરીએ દિલ્હીમાં રાજ્યાભિષેક દરબાર ભરવાનો સમારંશ સમીપ આવતો જાય છે તે અવસરે નામવર દૂપાવંત સમ્રાટ સંપ્રત એકવર્ડની તરફ આ કોંગ્રેસ પોતાની માનપૂર્ણ રાજ્યભક્તિ દર્શાવે છે, અને નમ્રતાપૂર્વક વિશ્વાસ રાખે છે કે, તે નામવરના રાજ્યમાં આખા સામ્રાજ્યમાં શાંતિ, આબાદાની અને સંતોષનો ધુગ ફેલાશે, અને નામદાર મહારાણીના ઠંડેરામાં સમાયલાં અને હિન્દી પ્રજા લેગ નામવર સમ્રાટના દૂપાપૂર્ણ સંદેશમાં પુનઃ આપવામાં આવેલાં વચનોનું ધીમે ધીમે પરંતુ સંપૂર્ણ પરિપાલન કરવામાં આવશે.

કોંગ્રેસનો શોક.

૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, કોંગ્રેસના એક માછ પ્રમુખ રા. આર. એમ. સાયાની, અને ભૂદે ભૂદે પ્રકારે આ દેશનાં હિતોની મૂલ્યવાન સેવાઓ કરનાર રા. પી. રંગીઆ નાયકનાં મૃત્યુ માટે આ કોંગ્રેસ પોતાનો મોટો શોક દર્શાવવા ઇચ્છે છે.

ગરીબાઈ અને ઉપાયો.

૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દી પ્રજાની મોટી ગરીબાઈ તરફ કોંગ્રેસ હિન્દી સરકારનું ધ્યાન ખેંચવા ઇચ્છે છે, જે, કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર સ્વદેશી હવાઓ અને કારીગરીઓની અવનતિને, વર્ષો સુધી દેશમાં ચાલેલા ધનના ચુસારને, અને અતિભારે દર અને ભારે મહેસુલની આંદણીને મુખ્યત્વે આત્મી છે, તેથી લોકો અટકા બધા ગરીબ બની ગયા છે કે, દુષ્કાળનો પ્રથમ સ્પર્શ થતાં જ મોટી સંખ્યાને રાજ્યની મદદનો આશ્રય ખોજવાની ફરજ પડે છે. ખીન ઉપાયોની સાથે નીચેના ઉપાયો લેવાની કોંગ્રેસ સલામણુ કરે છે:-

(૧) સ્વદેશી હવાઓ અને કારીગરીઓના વિકાસ અને પુનરુદ્ધારને માટે અને નવા ઉદ્યોગો શરૂ કરવાને માટે રાજ્ય તરફથી અપાતા ઉત્તેજનનાં વ્યાવહારિક પગલાં ભરવાં.

(૨) આખા દેશમાં મહત્વનાં મધ્યસ્થ-ગોએ પારિભાષિક શાળાઓ અને કોલેજો સ્થાપવાની સરકારે દૂપા કરવી.

(૩) કાયમની જમાણાંદી વિષે હિન્દી પ્રધાનના ૧૮૬૨ અને ૧૮૬૭ ના ખરીતાઓમાં જણાવવામાં આવેલી શરતો પ્રમાણે દેશના જે વિભાગો તેને માટે પરિપક્વ થયા હોય તેમાં તે કાયમ કરવી; અને હજી હિન્દના જે ભાગોમાં કાયમની જમાણાંદી કાયમ કરવી સરકારને અનિચ્છનીય લાગે ત્યાં મહેસુલના અતિ વધારામાં ઘટાડો કરવો અને તેની પર ન્યાયી ઈન્કુશ મુકવો.

(૪) નહેર નોકરીની ઉચ્ચતર શાખાઓમાં દેશનાં બાળકોને વધારે સંખ્યામાં નીમીને દેશના ધનના ચૂસારાનો કમમાં કમ કેટલોક ભાગ અટકાવવો.

(૫) ગામોમાં ધીરધારના કામની વધારે સારી વ્યવસ્થા કરવાને માટે અને મુકાબલે રહેલી શરતોએ પૈસાવાળા ખેડુતો નાણાં ઉછીતાં મેળવી શકે તેને માટે ખેડુતોની ખેડા સ્થાપવી.

આર્થિક સ્થિતિની તપાસ.

૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દનાં નમુનેદાર ગામોની વિગતવાર આર્થિક તપાસ કરાવવાને માટે ઇંગ્લેંડમાં દુષ્કાળ યુનીયન જે પ્રયત્નો કરે છે તેની કૃતજ્ઞતાપૂર્વક કંઈ કરવાની નોંધ લેવાનું આ કોંગ્રેસ ઇચ્છે છે. આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય પ્રમાણે ભય રાખવામાં આવે છે તેમ આવી તપાસ કોઈ પણ પ્રકારે માત્ર તપાસનો શોખ પૂર્ણ કરવા જેવી નીવડશે નહીં પરંતુ હિન્દી રૈયતની સત્ય સ્થિતિ યોગ્ય રીતે સમજવામાં તે અતિ ક્ષમતી ઉપયોગની થશે, અને એ વિષય પર હમણાં અનેક ગેરસમજૂતિઓ ફેલાયલી છે, અને જે સત્ય ઉપાયો યોજવાના કાર્યમાં આડે આવે છે, તેમાંની ઘણી ગેરસમજૂતિઓને દૂર કરશે, કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, જે સખ્ત દુષ્કાળો પછી આવી તપાસ અત્યંત આવશ્યક છે, કેમકે તેથી મુકાબલાને માટે બહુ ઉપયોગી આર્થિક હકીકત સરકાર સમક્ષ રજૂ થઈ શકશે. અને કોંગ્રેસ આશા રાખે છે કે, એ બાબતમાં હિન્દી પ્રધાન ચોતાના નિર્ણયનો ફરીથી વિચાર કરશે.

આ સંબંધમાં કોંગ્રેસ માત્રપૂર્વક રહે છે કે, આ વિષયમાં ભુતકાળમાં જે સરકારી તપાસો

કરવામાં આવી છે, તેનાં પરિણામો પ્રસિદ્ધ કરવાની હિન્દી સરકારે કૃપા કરવી જોઈએ, ખાસ કરીને લૉર્ડ ડર્રીનના સમયમાં કરવામાં આવેલી તપાસ, જેમાંથી કેટલાક ઉતારા જ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યા છે.

દક્ષિણ આફ્રિકા.

૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ દક્ષિણ આફ્રિકાના હિન્દી સંસ્થાનિકોની ગંભીર ફરિયાદો તરફ એકવાર ફરીથી હિન્દી સરકારનું ધ્યાન ખેંચે છે, અને જોઈને ખેદ દર્શાવે છે કે, બ્રિટિશ સંસ્થાનોનો શાહી બુરસો હિન્દીઓની વિરુદ્ધના કાયદાઓ ધટાડવાને બદલે ત્યાંની નામદાર સમ્રાટની વફાદાર હિન્દી પ્રજાના વિશેષ હક્કો લઈ લેવા માગે છે અને ઢાંઢમારીઓ વધારવા માગે છે. આ હિન્દી સંસ્થાનિકોની ક્ષુલ્લ કરવામાં આવેલી રાજવલક્રિતા, અને છેલ્લી લડાઈમાં તેમણે આપેલી મદદ, તેમજ અત્યંત કટાક્ષીની ધમ્મી બ્રિટિશ મહારાજપને હિન્દે આપેલી મુલ્યવાન સલાય જોતાં કોંગ્રેસ અતઃકરણપૂર્વક પ્રાર્થના કરે છે કે, દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિન્દી સંસ્થાનિકો તરફ ન્યાયી, સમાન, અને ઉદાર વર્તન ચલાવાય એવી વ્યવસ્થા કરવાને હિન્દી સરકાર આવશ્યક વ્યાવહારિક પગલાં ભરવાની કૃપા કરશે.

આ સંબંધમાં આ વિષયપર એક પ્રતિનિધિ-મંડળે હિન્દી પ્રધાનની ઘોરા સમયપર મુલાકાત લીધી હતી, તેમા તેમણે ખાત્રી આપી હતી કે, ઘોરા સમયપર પુર સરકાર પાસેથી જીતી લેવામાં આવેલા પ્રદેશના હિન્દી સંસ્થાનિકોપર હમણાં જે પ્રતિબંધો નાખવામાં આવ્યા છે, તેમની સખ્તાઈ હીલી કરવાને જરૂરી પગલાં ભરવાના વિચારો ચાલે છે, તેને માટે આ કોંગ્રેસ સત્તોય દર્શાવે છે.

નાણાં વિષયક.

૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૮૯૩ ના ચલણના કાયદામાં કપીઆની ક્ષમતમાં ૩૦ ટકાથી પણ વિશેષ ફંદિમ વધારો કરવામાં આવ્યો છે, જેનાથી તેટલી હદ મુધી આડકતરી રીતે સઘળા દેશમાં વધારો થયો છે. અને જેનાથી વર્ષો વર્ષ સરકારને મોટી રકમો ફાગલ પડે છે

ન્યારે આ દેશના ખેડૂતો અને ખીન ચીને ઉત્પન્ન કરનારાઓપર અત્યંત હાનિકારક અસર થઈ છે તેની સામે એકવાર ફરીથી આ કોંગ્રેસ પોતાનો અણગમો મનખૂત રીતે બતાવે છે.

લશ્કર વિષયક.

૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ચાલુ વર્ષમાં બ્રિટિશ સોલ્ડીયર્સના પગારમાં વધારો કરવાથી હિન્દી-મહેસુલપર દર વર્ષે ૭,૮૬,૦૦૦ પાઉન્ડનો હાથમનો નવો ખોલે પડે છે, તેની સામે આ કોંગ્રેસ પોતાનો અણગમો અત્યંત ભારપૂર્વક જાહેર કરે છે, અને નજીકના ભવિષ્યમાં દેશના બ્રિટિશ લશ્કરની સંખ્યામાં કદાચિત્ વધારો થશે એવો ઇસારો હિન્દી પ્રધાનતા તાન કથનમાં છે તે તરફ ભય દર્શાવે છે. છેલ્લાં ત્રણ વર્ષોમાં દક્ષિણ આફ્રિકા અને ચીનમાં નોકરી કરવાને બ્રિટિશ લશ્કરની મોટી સંખ્યાઓ સંપૂર્ણ સહીસલામતીપૂર્વક ખેંચી લેવામાં આવી હતી, તે જોતાં, હાલની બ્રિટિશ ફોજની સંખ્યામાં વધારો કરવાની દરખાસ્તમાં સ્પષ્ટ રીતે હિન્દી દર આપનારને દારણ અન્યાય સમાયજો છે, અને કોંગ્રેસ અંતઃકરણપૂર્વક વિશ્વાસ રાખે છે કે, કાંતો તે દરખાસ્તને પડતી મુશ્કેલીમાં આવશે અથવા તો બ્રિટિશ ખાલનામાંથી તેને માટે ખર્ચ આપવામાં આવશે. જો વધારાના બ્રિટિશ સૈનિક રાખવા પડે તેનો ન્યાયપૂર્વક ખર્ચ આપવો જોઈએ, એટલું જ નહિ પરંતુ વર્તમાન ફોજના ખર્ચનો વ્યાજબી ભાગ પણ આપવો જોઈએ.

૧૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, કેટલેક કોર્પ્સની સ્થાપનાથી ઉમરાવ કુટુંબના ચોટાક કુમારોને માટે લશ્કરી કારકીર્દિ ખુલ્લી મુશ્કેલી માટે હોર્ડ કર્જનની સરકારનો આભાર માનવા છતાં આ કોંગ્રેસ હજી છે કે, છેલ્લા ચીનાઈ વિગ્રહમાં અને અન્ય વિગ્રહોમાં હિન્દી લશ્કરે બ્રિટિશ મહારાજ્યની જવલંત સેવાઓ કરી છે અને રાજ્યભક્તિ દર્શાવી છે તે જોતાં સરકારે કૃપા કરીને લશ્કરી નોકરીઓમાં ઉચ્ચતર જગ્યાઓ હિન્દી દેશીઓને માટે ખુલ્લી મુશ્કેલી, અને લશ્કરી કોલેજો સ્થાપવી, જ્યાં હિન્દી લશ્કરમાં કમીશનડ અને ખીન-કમીશનડ અધિકારીઓ

તરીકે લશ્કરી કારકીર્દિને માટે હિન્દીઓને તાલીમ આપવામાં આવે.

કેળવણી.

૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, યુનિવર્સિટી કમીશનના રીપોર્ટમાં સેકન્ડ ગ્રેડ કોલેજો અને હો (હાયદો) ના વર્ગો કાઢી નાખવાની દરખાસ્તોના વિષય ત્રિપે હિન્દી સરકારે હમણાં સ્થાનિક સરકારો લેગો એક સરકારી લેટર મોકલ્યો છે તેને માટે આ કોંગ્રેસ તેમનો માનપૂર્વક આભાર માનવા ઇચ્છે છે, જેથી જાહેર પ્રજાના મનમાં પેસી ગયલા ભયનું અંશતઃ નિવારણ થયું છે કે, કમીશનની ભલામણોનો અમલ કરવામાં જાહેર અભિપ્રાયને યોગ્ય વજન આપવામાં નહિ આવે. કમીશનની ઇચ્છા ભલામણોને માટે આ કોંગ્રેસ અત્યંત ગંભીર ભય દર્શાવે છે, જેનો સ્વીકાર કરવાથી તેના (કોંગ્રેસના) અભિપ્રાય અનુસાર ઉચ્ચતર કેળવણીનો પ્રચાર અટકશે, તેનું ક્ષેત્ર સંકુચિત બનશે, અને હમણાં યુનિવર્સિટીઓ જે પ્રકારનું મર્યાદિત સ્વાતંત્ર્ય ભોગવે છે તેનો પણ ખરેખર નાશ થશે અને તેથી ઉચ્ચતર કેળવણીની ગાળતમાં બ્રિટિશ સરકારે ગયા અર્ધા સૈકામાં મક્કમપણે ગ્રહણ કરેલી રાજ્યનીતિ ઉઘાટાઈ જશે.

વિશેષ કરીને કમીશનની નીચેની ભલામણો સામે કોંગ્રેસ અત્યંત મનખૂત વાંધો ઉઠાવે છે:

(૬) અસ્તિત્વ ધરાવતી સેકન્ડ ગ્રેડ કોલેજોમાંની જમને ફર્સ્ટ ગ્રેડ કોલેજ બનાવવામાં આવે તે વિનાની સર્વ સેકન્ડ ગ્રેડ કોલેજોનો નાશ કરવો, અને નવી સેકન્ડ ગ્રેડ કોલેજોને બાહ્યલી અપાવી બંધ કરવી.

(બ) ભિન્ન ભિન્ન કોલેજોને માટે સીન્ટીફિકેટ ફીના ઓછામાં ઓછા દર નક્કી કરવા.

(ગ) અત્યાર સુધી ભિન્ન ભિન્ન યુનિવર્સિટીઓએ જે પંથે પ્રગતિ કરી હોય તે લક્ષમાં ન લેતાં સમગ્ર દેશમાં એક જ પ્રકારનો અભ્યાસક્રમ સખી રીતે દાખલ કરવો.

(ઘ) પ્રત્યેક પ્રાંત અથવા ઇલાકાની એક સેન્ટ્રલ હો કોલેજને હાયદાબાદ શિક્ષણનો ધ્વજો આપવો.

(ચ) 'સર્વ' ખાનગી શાળાઓને હાયસ્કૂલર ઓફ પબ્લીક ઇન્સ્ટ્રક્શનની મંજૂરી પર આધાર રાખતી બનાવીને સર્વ માધ્યમિક કેળવણીને માટે ખરેખરાત પરવાના આપવાની રીત દાખલ કરવી.

(છ) અને સેનેટ અને સીડીકેટને સરકારી બનાવી દેવી અને યુનિવર્સિટીને વ્યવહારિક રીતે સરકારી ખાતાના રૂપમાં ફેરવી નાખવી.

૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ ધારે છે કે, રા. તાતા ખાનગી સંખાવત કરીને ઇન્સ્ટીટ્યુટ ઓફ રીસર્ચ સ્થાપવા માગે છે, તેને સરકાર તરફથી ચોગ્ય સહાય મળવી જોઈએ. અને કોંગ્રેસનો મનજૂત અભિપ્રાય છે કે, દેશના ભિન્ન ભિન્ન ભાગોમાં એવી સંસ્થાઓ સ્થાપાવી જોઈએ.

પોલીસ.

૧૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પોલીસ ક્રેમીશનમાં તે વિધેયના અનુભવી હિન્દી શુદ્ધચેની સંખ્યા ઓછી છે, અને હિન્દી સરકારના ઠરાવ પરથી અને પ્રમુખના પ્રારંભના બાપણ પરથી માલુમ પડે છે તે પ્રમાણે તેની તપાસનું ક્ષેત્ર મર્યાદિત છે, તેને માટે આ કોંગ્રેસ પોતાની એકની જાગણીની નોંધ લે છે.

આ કોંગ્રેસ વળી પોતાની નિશ્ચયાત્મક પ્રતિ-તિનો નોંધ લે છે કે, અન્ય સુધારાઓની સાથે નીચેના સુધારા કરવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી પોલીસ કાર્યસાધક બનશે નહિ.

(૧) પોલીસ સર્વિસમાં ચઢતા હોદ્દાઓને માટે ચોગ્ય હાયકાતવાળા પુરૂષો મેળવવા.

(૨) પોલીસ સર્વિસના ચઢતા હોદ્દાઓપર કેળવણી હિન્દીઓને મોટી સંખ્યામાં નીમવા.

(૩) 'ઇન્સ્ટીટ્યુટ ઓફ લે' (તપાસ કરનારા) અને 'ઇન્સપેક્ટર્સ ઓફ લે' (દિખરેખ રાખનારા) અધિકારીઓનો દંજલો અને લવિધ્ય સુધારવાં, જેથી દરેકને કેળવણી હિન્દીઓ સર્વિસ પ્રતિ આકર્ષાય.

(૪) હલ્લા અમલદાર હલ્લાનો મેજસ્ટ્રેટ અને પોલીસનો હપરી અધિકારી હોય છે તેની ન્યાય વિધેયક સત્તાઓ અને મેજસ્ટ્રેટો પરનો સ્થળો યુ લઈ લેવા.

હાયદા વિધેયક.

૧૧ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે સમંત થઇને આ કોંગ્રેસ હિન્દી સરકાર અને હિન્દી પ્રધાનને વિનંતિ કરે છે કે, ફોજદારી ન્યાયના વહીવટમાં ન્યાયી અને કારોબારી ફરતે જૂદી પાડવા માટે સત્તર વ્યાવહારિક પગલાં કરવાં, જેની ઇચ્છનીયતા સરકારે વારંવાર સ્વીકારી છે. આ સંબંધમાં કોંગ્રેસને જોઇને ખેદ થાય છે કે, તાત્કાલિક કારણોથી વલણ એવું છે કે કારોબારી અધિકારીઓ પર અંકુશ રાખવાને ન્યાયાધિશ મંડળને હિતકર અને શ્રેયસ્કર અધિકાર લઈ લેવા, એટલું જ નહિ પરંતુ કારોબારી અધિકારીઓને વિશેષ અને નિરંકુશ અધિકારો આપવા.

સીવીલીઅન જનરો.

૧૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, વર્તમાન પદ્ધતિ હેઠળ હલ્લા જનર, જોઇન્ટ-જનર, અને એસીસ્ટન્ટ-જનરની જગ્યાઓની ઘણી મોટી સંખ્યા કોવેનન્ટ્સ સીવીલીઅનોને આપવામાં આવી છે, જેમને સોંપવામાં આવેલી અત્યંત મહત્વની અને જવાબદારીની ન્યાયાધિશ ફરતે સંતોષકારક રીતે અદા કરવાને માટે આવશ્યક ખાસ હાયદાની તાલીમ મળેલી હોતી નથી, અને હાયદાના જ્ઞાનની પૂરતી ખાતરી મળતી નથી, તે પદ્ધતિ હલ્લાઓમાં કુશળ ન્યાયના વહીવટમાં ઉત્તમ હિતોને હાનિકારક છે, અને મજદુર જગ્યાઓને માટે તાલીમ પામેલા વકીલોની નોંધરી મેળવીને હાયદાના વહીવટમાં કુશળતાનું ઉચ્ચતર ધોરણ પ્રાપ્ત કરવાને ઉપાયો ચોજવાની શીઘ્ર આવશ્યકતા છે.

મીડા પરનો વેરો.

૧૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, મીડા ઉપર હમણાં ભારે વેરો લેવામાં આવે છે તેની સામે કોંગ્રેસ મનજૂત અણગમો દર્શાવે છે, અને હિન્દી જનસમૂહો પરતું મીડું વાપરતા નથી, તેને લીધે ઘણા વ્યાધિઓ ઉત્પન્ન થાય છે અને ફેલાય છે એમ હમણાં માલુમ પડ્યું છે. તે જોતાં અને હિન્દી સરકારના હીસાબોમાં વર્ષો વર્ષ મોટી પુરાંતો માલુમ પડે છે તેથી કોંગ્રેસ આગ્રહ કરે છે, કે મીડા પરના વેરોમાં ૧૮૮૮ માં

જેટલો વધારો કર્યો હતો તેટલો ઘટાડો કમમાં કમ કરવાની હિન્દી સરકારે કૃપા કરવી.

નહેર નોકરી.

૧૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, કોંગ્રેસ, પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે સંમત થઈને, એક વાર ફરીથી ઉંડા શોધની નોંધ લે છે કે, નહેર નોકરીના કમીશનના પરિશ્રમેથી આ દેશની પ્રજાને વ્યાવહારિક રીતે કાંઈ પણ સારો લાભ થયા નથી, અને મનજૂત અભિપ્રાય ધરાવે છે કે, હિન્દી સીવીલ સર્વીસીસ-જેવી કે, સીવીલ, મેડીકલ, પોલીસ, એન્જીનીયરીંગ, તાર, જંગલ અને હીસાબ ખાતું-ને માટે હરીફાઈની પરીક્ષા ઇંગ્લાંડમાં અને હિન્દમાં બંને સ્થળે લેવાની તરફેણમાં ૨ જી જુન, ૧૮૯૩ ના દિવાને આમના ઠરાવનો અમલ કરવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી એ પ્રશ્નનું સંતોષકારક સમાધાન શક્ય નથી. ઉત્તરતા દરમિયાન સીવીલ સર્વીસીસ વિષયક હિન્દી સરકારની રાજનીતિ તેમાંની ઉચ્ચતર નીમણુંકો પરથી હિન્દના દેશીઓનો વ્યાવહારિક બહિષ્કાર કરે છે, અને તેથી તે નહેર નોકરીના કમીશનની ભલામણોથી વિરુદ્ધ છે; એટલું જ નહિ પરંતુ હિન્દી પ્રજાને વારંવાર તાજે અને વાયસરોયોએ આપેલાં વચનોથી પણ વિરુદ્ધ છે.

૧૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આગાહીનો વહીવટ સરકારના નહેર બાંધકામની મહત્વની શાખા હોવાથી કોંગ્રેસને જોઈને ખેદ ઉપજે છે કે સ્ટેટ તેમજ ગેરંટીડ આગાહીઓ પર ટ્રાફિક ઇન્સ્પેક્ટરો, ડિસ્ટ્રીક્ટ ટ્રાફિક સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટો, એકાઉન્ટન્ટો વિગેરે ઉચ્ચતર નીમણુંકો પરથી હિન્દના દેશીઓનો વ્યાવહારિક રીતે બહિષ્કાર કરવામાં આવે છે, અને રૂ. ૨૦૦ ની અને તેથી ઉપરની જગ્યાઓ નિયમિત રીતે ફક્ત યુરોપીય-અનેને આપવામાં આવે છે. ઉચ્ચતર જગ્યાઓ પર યુરોપીયોને જ નીમવાથી વ્યવસ્થા ચલાવવાનો ખર્ચ ભારે આવે છે, અને તેનો ખોલ જે હિન્દી કર ભરનારાઓને ખર્ચે સ્ટેટ આગાહીઓ બાંધવામાં આવી છે, અને જેમને ગેરંટીડ આગાહીઓની છેવટની ખોટ વેઠવાની છે તેમની પર પડે છે. તેથી આગાહીનો વહીવટ કરકસરથી થાય તેની ખાતર તેમજ બ્યાનખી ફર્ચાઈ ફ્ર

કરવાને માટે કોંગ્રેસ કહેવાની પોતાની દરખાસ્ત સમજે છે કે, આગાહી સર્વીસની ઉચ્ચતર શાખાઓમાં લાયકાતવાળા હિન્દીઓને નીમવાનો હુકમ કરવાની સરકાર કૃપા કરશે.

કાપડ પરનો એક્સાઇઝ વેરો.

૧૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ દેશનાં કારખાનાંમાં બનાવેલું કાપડ લેકેશાયરમાંથી આયાત કરવામાં આવતા કાપડના માલ સાથે કાંઈ પણ પ્રકારે હરીફાઈ કરતું નથી, તથાપિ તેની પર ૩૩ ટકાનો એક્સાઇઝ વેરો નાખવાથી વણાટના ઉદ્યોગનો સ્વતંત્ર વિકાસ અટકે છે; તે વાત બાજુએ રાખીએ તો પણ તેથી કારીગરોને મહાન અન્યાય થાય છે, અને જનસમૂહો વધારે બહુ સ્વદેશી કાપડ વાપરે છે. તેમને તેથી ગંભીર હાડમારી વેઠવી પડે છે. આ કોંગ્રેસ ગંભીરતાપૂર્વક પ્રાર્થના કરે છે કે, સરકાર આ બાબતની તરફેણમાં વિચાર ચલાવશે અને જલ્દી વેરો કાઢી નાખશે.

મેડીકલ.

૧૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, નહેર પ્રજાના, મેડીકલ સર્વીસ અને ધંધાના, અને આર્થિક વહીવટના હિતની ખાતર આવશ્યક છે કે,

(૧) ફક્ત એક જ લશ્કરી મેડીકલ સર્વીસ હોવી જોઈએ, તેની જે શાખાઓ હોવી જોઈએ. એક યુરોપીય લશ્કરને માટે અને બીજી સમાન રીતે ચલાવવામાં આવતી દેશી લશ્કરને માટે. એ બીજી શાખામાં હિન્દી કૉલેજોના એન્જ્યુઓને નીમવા જેથી રાજ્યને વધારે કરકસર થાય અને વધારે કાર્યસાધકતા મળે.

(૨) દેશની દિવાની મેડીકલ સર્વીસની ભિન્ન અને સ્વતંત્ર મેડીકલ સર્વીસ તરીકે પુનઃ રચના કરવી જોઈએ, તેના વર્તમાન લશ્કરી સંબંધમાંથી તેને સંપૂર્ણ રીતે નિરાળા કરવી જોઈએ અને સ્વદેશી બુદ્ધિના ઉપયોગને માટે યોગ્ય કાળજી રાખીને હિન્દમાં અને અન્યત્ર મેડીસીનના ખુલા ધંધાદારીઓની નીમણુંકો કરવી જોઈએ. ઉત્તરતા દરમિયાન મેડીકલ સર્વીસની સ્થિતિ અને ભવિષ્ય સુધારવાને માટે જે કરવામાં

આવું છે, તેનો કૃતજ્ઞતાપૂર્વક સ્વીકાર કરતાં આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, જાહેર નોકરીમાં અન્ય ખાતામાં તેટલીજ સુવતના નોકરો સાથે સરખાવતાં મદદનીશ સળ ન્ટો, અને હોસ્પીટલ એસીસ્ટન્ટોની ફર્યાદોને સંપૂર્ણ દાદ મળવી જોઈએ.

પહેલાંના ઠરાવોનું સમર્થન.

૧૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પહેલાં કોંગ્રેસો સાથે એકમત થઇને આ કોંગ્રેસ મળ્યત પક્ષ કરે છે :-

(૬) પ્રીવી કાઉન્સિલની ન્યુટ્રીશીયલ કમિટી વિશેષ માન અને વિશ્વાસનો ઉપલોગ કરે તેને માટે આવશ્યક છે કે, તેની ઉદારતા પૂર્વક પુનઃ રચના કરવી, અને હિન્દી અપીલોમાં ભાગ લેવાને માટે ન્યુટ્રીશીયલ કમિટીના લૉડ્જ તરીકે પ્રખ્યાત હિન્દી વકીલો નીમવાનો સમય પરિપક્વ થયો છે.

(૭) સરકારના વસવાટ કરીને નહિ રહેતા યુરોપીય અને યુરેઝીયન નોકરોને અપાતું હુડીઆમણના બદલાતું બચ્ચું બંધ થવું જોઈએ.

(૮) હથીયારમંધીના કાયદાના નિયમોમાં એવો ફેરફાર કરવો જોઈએ કે, ધર્મ, જ્ઞાતિ અથવા વર્ણના ભેદ વિના હિન્દના સર્વ રહેનારાઓને અથવા અતિથિઓને તે એક સરખી રીતે લાગુ પડાય; જ્યાં જ્યાં જંગલી પ્રાણીઓ નિયમિત રીતે મનુષ્યની જીંદગી, દોરઠાંક અથવા પાકનો નાશ કરતાં હોય ત્યાં ઉદારતા પૂર્વક પરવાના આપવા; અને નવા નિયમો અનુસાર પરવાના જીંદગી સુધી ચાલે એવા બનાવવા, હરિપયોગની સાખીતી મળે ત્યારેજ તે રફ થઈ શકે, અને જે પ્રાંતિક હક્કમતમાં તે આપવામાં આબ્યા હોય તે આખી હક્કમતમાં તે (પરવાના) ચાલવા જોઈએ.

(૯) ગ્રેટબ્રિટનમાં સ્વયંસેવકો બનવાની પદ્ધતિ છે તેવી પદ્ધતિ ઓઝા પાયાપર હિન્દની પ્રભમાં દાખલ કરવી જોઈએ.

(૧૦) પંલખમાં હાઇકોર્ટ ઓફ ન્યુટ્રીકેચર સ્થાપવી.

(૧૧) એન્યુકેશનલ સર્વીસની પુનઃ રચનાની જોગવાઈ, તે સર્વીસની ઉંચી જગ્યાઓએ હિન્દના દેશીઓને અત્યાર સુધી દાખલ કરવામાં

આબ્યા છે, તેમાંથી તેમનો, ઇંગ્લાંડમાં કેળવાયેલા હોય તે સુધ્ધાં, બહિષ્કાર કરે છે તેથી, તે ચોખ્ખા એવી રીતે ફરીથી કરવી કે એન્યુકેશનલ સર્વીસની ઉંચી જગ્યાઓએ હિન્દી એન્યુકેટોને દાખલ કરવાની સરળતાઓ મળે.

(૧૨) કુપર્સ હીલ કોલેજમાં હિન્દના બે દેશીઓ ઉપરાંત વિશેષ દેશીઓને દાખલ ન કરવા, એવી હદ બાંધવાનું હિન્દી પ્રધાનમંત્રી કાર્ય ૧૮૩૩ ના ૧ કાયદાના સ્પષ્ટ શબ્દોથી અને નામદાર મહારાણીના કૃપાવંત ઠંઢેરાથી વિરુદ્ધ છે.

(૧૩) જે જલ્લાઓમાં અને જે શુબ્હાઓને ન્યુટ્રી સમક્ષ કામ ચલાવવાની પદ્ધતિ હમણાં લાગુ પડતી નથી, ત્યાં તે લાગુ પાડવી, અને ન્યુટ્રીના સુકાદો છેવટના ગણવા.

(૧૪) ફોનદારી કામ ચલાવવાની રીતના કોડમાં એવો ફેરફાર કરવો જરૂરીય છે કે, જે આરોપીઓ હિન્દના દેશીઓ હોય તેમને એવી માગણી કરવાનો હક્ક મળે કે હાઇકોર્ટમાં ન્યુટ્રી સમક્ષ ચાલતાં કામોમાં અને એસેસરો સમક્ષ ચાલતાં કામોમાં કમમાં કમ ન્યુટ્રી અથવા એસેસરોની અર્ધી સંખ્યા હિન્દના દેશીઓ હોવા જોઈએ.

(૧૫) જંગલ ખાતાની બાબતમાં સિન્ન સિન્ન પ્રાંતિક સરકારોએ ઘડેલા વર્તમાન નિયમો જંગલ સંરક્ષણના ઉદ્દેશો દર્શાવવાના હેતુથી ૧૮૯૪ માં કરવામાં આવેલા હિન્દી સરકારના ઠરાવથી વિરુદ્ધ છે અને હિન્દના ગામોમાં રહેનારાઓના લાભની ખાતર ઉપલા ઠરાવને અનુસરીને તે નિયમોમાં તાકીદે સુધારો કરવાની આવશ્યકતા છે.

કોંગ્રેસનું કાર્ય.

૨૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, પોતાના કાર્યની ફેરફારને માટે આવશ્યક છે કે, તેની સાથે મળીને કાર્ય કરનાર એક કમિટી લંડનમાં હોવી જોઈએ, અને પોતાના અભિપ્રાયોનો પ્રચાર કરવું એક સાપ્તાહિક લંડનમાં પ્રસિદ્ધ કરવું જોઈએ, અને આ કોંગ્રેસ ઠરાવ કરે છે કે, તેની પ્રિયિશ કમિટી હમણાં જે સ્વરૂપમાં છે તે સ્વરૂપમાં, અને તેના તરફથી

આબંધુ છે, તેનો કૃતજ્ઞતાપૂર્વક સ્વીકાર કરતાં આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, જાહેર નોકરીમાં અન્ય ખાતામાં તેટલીજ મુદતના નોકરો સાથે સરખાવતાં મદદનીશ સંબંધે, અને હોસ્પિટલ એસિસ્ટન્ટોની ફર્યાદોને સંપૂર્ણ દાદ મળવી જોઈએ.

પહેલાંના ઠરાવોનું સમર્થન.

૧૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પહેલાં કોંગ્રેસો સાથે એકમત થઈને આ કોંગ્રેસ મળ્યાત પક્ષ કરે છે :-

(૬) પ્રીવી કાઉન્સિલની જ્યુડીશીયલ કમિટી વિશેષ માન અને વિશ્વાસનો ઉપલોગ કરે તેને માટે આવશ્યક છે કે, તેની ઉદારતા પૂર્વક પુનઃ રચના કરવી, અને હિન્દી અપીલોમાં ભાગ લેવાને માટે જ્યુડીશીયલ કમિટીના લોર્ડ્ઝ તરીકે પ્રખ્યાત હિન્દી વકીલો નીમવાનો સમય પરિપક્વ થયો છે.

(ખ) સરકારના વસવાટ કરીને નહિ રહેતા યુરોપીય અને યુરેઝીયન નોકરોને અપાતું હુંડીઆમણના બદલાતું ભથ્થું બંધ થવું જોઈએ.

(ગ) હથીયારમંધીના કાયદાના નિયમોમાં એવો ફેરફાર કરવો જોઈએ કે, ધર્મ, જ્ઞાતિ અથવા વર્ણના ભેદ વિના હિન્દના સર્વ રહેનારાઓને અથવા અતિથિઓને તે એક સરખી રીતે લાગુ પડાય; જ્યાં જ્યાં જંગલી પશુઓ નિયમિત રીતે મનુષ્યની હાંડળી, હોરદાંક અથવા પાંદોનો નાશ કરતાં હોય ત્યાં ઉદારતા પૂર્વક પરવાના આપવા; અને નવા નિયમો અનુસાર પરવાના હાંડળી સુધી ચાલે એવા બનાવવા, દુરપયોગની સાબીતી મળે ત્યારેજ તે રદ થઈ શકે, અને જે પ્રાંતિક હકુમતમાં તે આપવામાં આબંધ હોય તે આખી હકુમતમાં તે (પરવાના) ચાલવા જોઈએ.

(ઘ) એટલિનમંડ સ્વયંસેવકો બનવાની પદ્ધતિ છે તેવી પદ્ધતિ-મોટા પાયે પર હિન્દની પ્રજામાં દાખલ કરવી જોઈએ.

(ચ) પંતબમાં હાઇકોર્ટ ઓફ જ્યુડીસીયર સ્થાપવી.

(છ) એન્જુકેશનલ સર્વિસની પુનઃ રચનાની જોગવાઈ, તે સર્વિસની હંચી જગ્યાઓએ હિન્દના દેશીઓને અત્યાર સુધી દાખલ કરવામાં

આબંધ છે, તેમાંથી તેમનો, એન્જુકેશનલ કેળવણી હોય તે સુધી, બહિષ્કાર કરે છે તેથી, તે ચોખ્ખા એવી રીતે ફરીથી કરવી કે એન્જુકેશનલ સર્વિસની હંચી જગ્યાઓએ હિન્દી એન્જુકેશનલ દાખલ કરવાની સરળતાઓ મળે.

(જ) કુપર્સ હીલ કોલેજમાં હિન્દના જે દેશીઓ ઉપરાંત વિશેષ દેશીઓને દાખલ ન કરવા, એવી હદ બાંધવાનું હિન્દી પ્રધાનત્વ કાર્ય ૧૮૭૩ ના ૧ કાયદાનો સ્પષ્ટ રાખદોષી અને નામદાર મહારાણીના કૃપાવંત ટંદોરાથી વિરુદ્ધ છે.

(ઝ) જે જલ્લાઓમાં અને જે ગુન્ડાઓને જ્યુરી સમક્ષ કામ ચલાવવાની પદ્ધતિ હંમણી લાગુ પડતી નથી, ત્યાં તે લાગુ પાડવી, અને જ્યુરીના ચુકાદા ઉપરના ગણવા.

(ટ) ફોનદારી કામ ચલાવવાની રીતના કોડમાં એવો ફેરફાર કરવો ઇચ્છનીય છે કે, જે આરોપીઓ હિન્દના દેશીઓ હોય તેમને એવી માગણી કરવાનો હક મળે કે હાઇકોર્ટમાં જ્યુરી સમક્ષ ચાલતાં કામોમાં અને એસેસરો સમક્ષ ચાલતાં કામોમાં હમમાં હમ જ્યુરરો અથવા એસેસરોની અર્ધી સંખ્યા હિન્દના દેશીઓ હોવા જોઈશે.

(ઠ) જંગલ ખાતાની બાબતમાં બિન બિન પ્રાંતિક સરકારોએ ઘડેલા વર્તમાન નિયમો જંગલ સંરક્ષણના ઉદ્દેશો દર્શાવવાના હેતુથી ૧૮૯૪ માં કરવામાં આવેલા હિન્દી સરકારના ઠરાવથી વિરુદ્ધ છે અને હિન્દનાં ગામોમાં રહેનારાઓના લાક્ષણિક ખાતર ઉપલા ઠરાવને અનુસરીને તે નિયમોમાં તાકીદે સુધારો કરવાની આવશ્યકતા છે.

કોંગ્રેસનું કાર્ય.

૨૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, પોતાના કાર્યની ક્ષેત્રને માટે આવશ્યક છે કે, તેની સાથે મળીને કાર્ય કરનાર એક કમિટી લંડનમાં હોવી જોઈએ, અને પોતાના અભિપ્રાયોનો પ્રચાર કરવું એક સાપ્તાહિક લંડનમાં પ્રસિદ્ધ કરવું જોઈએ, અને આ કોંગ્રેસ ઠરાવ કરે છે કે, તેની બ્રિટિશ કમિટી હંમણી જે સંસ્થામાં છે તે સંસ્થામાં, અને તેના તરફથી

પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવતું “ ઇઝીઆ ” નશાવવાં અને ચાલુ રાખવાં હોય, અને નીચેની યોજના પ્રમાણે ખર્ચની રકમ મેળવવી:

“ ઇઝીઆ ” ની ૧૫૦૦ નકલો જંગલને, ૭૦૦ નકલો મદ્રાસને, ૨૦૦ નકલો વાયવ્ય પ્રાંતોને, ૫૦ નકલો અયોધ્યાને, ૧૦૦ નકલો પંજાબને, ૪૫૦ નકલો વરાહ અને મધ્યપ્રાંતોને અને ૧૦૦૦ નકલો મુંબાઈને આપીને ૪૦૦૦ નકલોનો ફેલાવો કરવો. વાર્ષિક લવાજમનો દર રૂ. ૮ રાખવો.

નીચેના ગૃહસ્થાનોનાં નામ જે મંડળોના નામ સામે લખવામાં આવ્યાં હોય તે મંડળોના તેમને સેક્રેટરીઓ નીમવામાં આવે છે, અને અનુક્રમે તેમના મંડળને “ ઇઝીઆ ” ની નકલો આપવામાં આવી હોય તેને માટેની નીકળતી રકમને માટે તેમને જવાબદાર ગણવા; અને જે છ માસિક હકૂતામાં નાણાં અગાક આપવાં. (નામો માટે જુઓ ઠરાવ ૨, અરાઢમી કોંગ્રેસ.)

“ ઇઝીઆ ” અને બ્રિટિશ કમિટીના ખર્ચની ખાણીની રકમ મેળવવાને માટે પ્રત્યેક પ્રતિનિ-

ધિએ હમણાં તે આગે છે તે ઉપરાંત રૂ. ૧૦ ખાસ પ્રતિનિધિ લવાજમ તરીકે આપવા—આનો અમલ ૧૯૦૨ થી થશે.

કોંગ્રેસનો ઉપકાર.

૨૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સર વિલિયમ વેડરબર્ન અને બ્રિટિશ કોંગ્રેસ કમિટીના અન્ય સભ્યોએ ચાલુ વર્ષમાં હિન્દનો કદેલી સેવાઓ માટે આ કોંગ્રેસ તેમનો અત્યંત કૃતજ્ઞતા-પૂર્વક આભાર માને છે. [અને જુઓ ૪, ૮, અને (૧૮.)]

સામાન્ય.

૨૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આવતા વર્ષને માટે આ કોંગ્રેસ મી. એ. એ. જી. સી. બી. ને જનરલ સેક્રેટરી અને મી. ડી. ઇ. વાન્કાને સંયુક્ત-જનરલ સેક્રેટરી ફરીથી નીમે છે.

૨૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ઓગણીસમી હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ નાતાલ પછી ૧૯૦૩ માં મદ્રાસમાં મળશે.

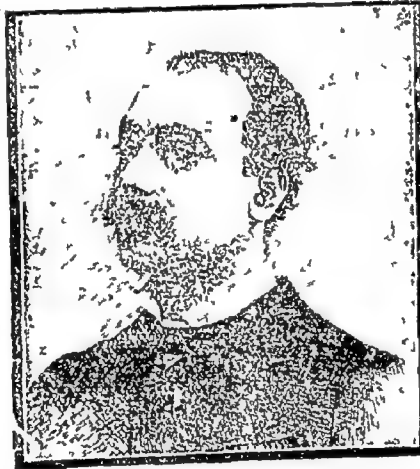
ઑગણીસમું પ્રકરણ.

ઑગણીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

એક વાર કરીથી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ મદ્રાસમાં મળી. તેમનામ્પેટમાં વસન્ત ઉદ્યાનમાં લગભગ ૬,૦૦૦ ખેડકો વાળો એક વિશાળ મંડપ હશે કરવામાં આવ્યો હતો. ઑગણીસમી કોંગ્રેસની ખેડક ૨૮, ૨૬, અને ૩૦ મી ડીસેમ્બર, ૧૯૦૩ ના દિવસોએ મળી હતી, અને ત્રીજું ઔદ્યોગિક પ્રદર્શન તેની સાથે કરવામાં આવ્યું હતું, અને તે મહેસુરના તરફ મહારાજાએ ૨૬ મી ડીસેમ્બરે ખુલ્લું મુક્યું હતું. પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા ૫૩૮ હતી, તે નીચે પ્રમાણે હતા:

મદ્રાસ	૩૮૩
મધ્યપ્રાંત, વરાહ,	
સીકંદ્રાબાદ અને	
હૈદરાબાદ	૧૮
બંગાલ અને આસામ, ૪૭	
મુંબાઈ	૭૬
સંયુક્ત પ્રાંતો	૮
પંજાબ	૫
બ્રહ્મદેશ	૧

૫૩૮

બાળુ લાલ મોહન થોષ.
ઑગણીસમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

આપણે બ્રહ્મદેશના પ્રતિનિધિનું પ્રથમ દર્શન કરીએ છીએ, પરંતુ આ વર્ષે સૌંધે પોતાનો પ્રતિનિધિ મોકલ્યો ન હતો.

સ્વાગત સભાના પ્રમુખ નવાબ સૈયદ મહમ્મદ સાહબ બહાદુરે પ્રતિનિધિઓનું સ્વાગત કર્યું, અને લૉર્ડ સ્ટેન્લી ઓફ ઍલ્ડર્લી અને રામનદના રાજાના મૃત્યુથી કોંગ્રેસને ગયલી જોઠની વાત જણાવીને તેમણે કહ્યું કે, મહોમદનો અને હિન્દુઓનાં રાજકીય હિતો સમાન છે, અને પોતાના દેશના લોકોને મદદ તેમણે અંતઃકરણ-

પૂર્વક એકસંપ કરવો જોઈએ. કેટલાકે રાજકીય ચળવળની નિંદા કરે છે, પરંતુ “રાજકીય પ્રકરણ સામાજિક સુખનું શાસ્ત્ર છે,” અને રાજકીય કાર્યમાં ભાગ લેવામાં આપણે બ્રિટિશ પ્રભુએ બતાવેલા દાખલાનું અનુસરણ કરીએ છીએ. દીકા તરફ અધીરાઈ બતાવવાનો દાખ અધિકારીઓમાં સામાન્ય રીતે જોવામાં આવે છે; તથાપિ જેની આવશ્યકતા હોય તે બતાવી

આપવાની આપણી ફરજ છે, અને પ્રભુની બુદ્ધિ-વિષયક અને રાજકીય શુદ્ધામગિરીમાથી તેમને મુક્ત કરવા જોઈએ. સ્વરાજ્યનો પાયો નાખવાના લૉર્ડ રીપનના કાર્યનું તેમણે સ્મરણ કર્યું, અને સૂચના કરી કે, તેમનું એક બાવલું હણું કરવું જોઈએ.

માન. રા. પી. એમ. મહેતાએ બાળુ લાલ મોહન થોષની પ્રમુખ તરીકે ચૂંટણી દરવાની દરખાસ્ત

મુદ્દા અને તેમની મહાન શક્તિઓની પ્રશંસા કરી. મી. ચાડલી નૉર્ટને અનુમોદન આપ્યું, માન. થંડિત એમ. એમ. શાલવીયાએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને કાનફોડી નાખતી તાલીઓની ગર્જનાથી દરખાસ્તને વધાવી લેવામાં આવી.

પ્રમુખે કહ્યું કે, જો કે કેટલાંક વર્ષોથી રાજકીય પ્રકરણમાં મેં સક્રિય ભાગ લીધો નથી, તથાપિ હું રાજકીય પ્રશ્નોનો વિચાર કરતો આવ્યો છું, બનતા બનાવોને દૃષ્ટિમાં રાખ્યા છે, અને કદાચિત્ સઘળો વખત હું જોડ્યા કરતો હોત તેના

કરતાં આ પ્રમાણે ધીમે-ધીમે પરિપક્વ થયલા અભિપ્રાયો અધિક મૂલ્યવાન લાગશે. બ્રિટિશ રાજ્યના વિકાસમાં લૉર્ડ કર્ઝને લાગ્યું હતું કે તેમાં ઇશ્વરનો હાથ છે, અને કહ્યું હતું કે, દરેક કબુલ કરશે કે તે પોતાના ભલાને માટે છે. પરંતુ રાજ્યકર્તા વર્ગો અને જનસમૂહોના અગ્રણીઓ ખતે વારંવાર ઇશ્વરનું નામ દે છે.

“આપણા પોતાના દેશની વાત જોઈએ તો, જો કે આપણામાં એવો એક પણ નથી કે જે બ્રિટિશ સરકાર તરફ અતઃકરણપૂર્વક રાજ્યશક્તિ ધરાવતો ન હોય, તથાપિ સરકારનાં કાર્યોની ટીકા કરવાના બ્રિટિશ પ્રજાના નિઃશંક હક્કનો દાવો કરતા આપણે આપણા રાજ્ય-કર્તાઓને માનપૂર્વક પ્રશ્ન ન પૂછીએ અને આ સંબંધમાં ભિન્ન ભિન્ન અંગ્રેજ રાજકીય પ્રજનોમાં હું ભેદ ગણતો નથી—આપણે પ્રશ્ન ન પૂછીએ કે, જે રાજ્યનીતિએ ઘણાં વર્ષો ઉપર આપણા સ્વદેશી ઉદ્યોગોને મારી નાખ્યા, જેણે માત્ર થોડા સમય ઉપરજ અને ઉદારપક્ષના રાજ્યતંત્ર હેઠળ શરમાયા વિના આપણા રૂના કાપડપર એકસાઇઝ વેરા નાખ્યા, જે દર વર્ષે ૨ કરોડ પાઉંડ સુધી આપણી સંપત્તિ મક્કમપણે ચૂસી લે છે, અને જે આપણા ખેડૂતોપર ભારે બોલનાખીને પૂર્વના સમયમાં નહિ જાણેલા એવા દુષ્કાળો વારંવાર પડે છે, તેમની દાણલતા અને સંખ્યામાં વધારો કરે છે, તેના સંબંધમાં આપણે એમ માનવાનું છે કે, અનેક સરકારી વહીવટનાં કાર્યોએ તે પરિણામો ઉત્પન્ન કર્યાં છે, તે શુભેચ્છક ઇશ્વરે સીધી રીતે પ્રેર્યાં હતાં ? ”

લૉર્ડ કર્ઝના દિલ્હી દરબારમાં પુષ્કળ નાણાં ખર્ચવામાં આવ્યાં હતાં, હિન્દી રાજ્યો તરફ અપમાનભર્યું વર્તન ચલાવવામાં આવ્યું હતું, “બ્રિટિશ સરકારમાં તેમણે પૂર્વે કદાપિ નહિ જાણેલું એવું તેમનું અપમાન કરવામાં આવ્યું હતું.” અને હિન્દી પ્રેક્ષકો “હિન્દીઓ અને યુરોપીયનો તરફ ચલાવવામાં આવેલા ભિન્નભિન્ન વર્તનના કદુ સ્મરણપૂર્વક ” પાછા ફર્યા હતા, એ દુઃખિત વિધયની વક્તાએ ચર્ચા કરી. તે નિર્ભાગી સમારંભે લૉર્ડ કર્ઝ તરફના અણગ-માની લાગણી તીવ્ર બનાવી હતી. પ્રમુખે કહ્યું :

“આપણે સ્વરાજ્ય (સોગવતી) પ્રતિ નથી, અંગ્રેજ પ્રજાની માફક મત. આપવાની જગ્યા-ઓએ મત આપીને એક રાજ્યતંત્ર બદલીને બીજું મેળવવાને આપણે સમર્થ નથી. બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટના ન્યાય પર આપણે સંપૂર્ણ આધાર રાખવો પડે છે; કેમકે દુર્ભાગ્યે અત્યંત સત્ય વાત છે કે, જેમ જેમ સમય જાય છે, તેમ તેમ આપણી હિન્દી નોકરશાહી લોકપ્રિય વિચારોની પંક્તિમાં આવવાને બદલે અધિકાધિક અસહાનુભૂતિ દર્શાવતી દેખાય છે. જ્યારે દેશમાં દુષ્કાળ અને પ્લેગ વ્યાપી રહ્યાં છે, અને પ્રદુષ્ક હૃદયના મોજ માણનારાઓ લગભગ સાંભળી શકે એટલે દૂર ચમદૃત પોતાની પાંખો ફેંડાવી રહ્યા છે, તે સમયે ઇંગ્લાંડ અથવા ફ્રાન્સ અથવા યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં કોઈ પણ રાજ્યતંત્રે એક ખાલી દેખાવ પાંછળ નાણાંની મોટી રકમોનો વ્યય કરવાનું સાહેસ કર્યું હોત, એમ શું તમે ધારો છો ? ગુંહસ્થો, વર્તમાનપત્રોમાં અને વ્યાખ્યાન પીઠપર આપણા સર્વ જાહેર પુરૂષો અને પ્રતિનિધિઓના લગભગ સાર્વદેશીય અણગમતી વિરુદ્ધ દિલ્હીમાં મોટો રાજકીય દેખાવ કરવામાં આવ્યો ત્યાર પછી એક વર્ષ વહી ગયું છે. તેમણે શા માટે અણગમે દર્શાવ્યો હતો ? શહેનશાહનો રાજ્યાભિષેક ઉજવવાનો ધરાહો રાખવામાં આવ્યો હતો, તેમની તરફ રાજ્યશક્તિનો તેમનામાં અભાવ હતો, તેથી તેમણે અણગમે દર્શાવ્યો ન હતો, પરંતુ તેમને લાગ્યું કે, જો તે નામદારના પ્રધાનોએ પોતાની ફરજ બજાવી હોત અને હિન્દમાં પોતાની દુષ્કાળ પીડિત પ્રજાની રંગરોગાન ચઢાવ્યા વિનાની વાત તેમની સમક્ષ સુધી હોત તો દુઃખી મનુષ્યોને માટે સહાનુભૂતિ ધરાવનાર તે નામદાર પોતેજ આ દેશમાં ભૂખે મરતી પ્રજામાં આવો આડંબરચુક્ત દેખાવ કરવાની પોતાના પ્રતિનિધિઓને પ્રથમ મનાઇ કરી હોત, તથાપિ, આપણા અણગમતા તરફ દુર્લેક્ષ કરવામાં આવ્યું, અને ખર્ચની કાંઈ પણ દરકાર કર્યા વિના મોટો તમાશો ઉજવવામાં આવ્યો. પોતે ગમે તેટલા ભ્રમ્ય હોદ્દા પર હોય તે છતાં જ્યારે મનુષ્યો બીજા લોકોનાં નાણાંનો ઉપયોગ કરતા હોય છે અને પોતાનાં કાર્યોને માટે જ્યારે તેઓ વ્યાવહારિક રીતે કોઈને પણ જવાદાર હોતા

નથી, ત્યારે આવી (નાણાં ખર્ચવાની) બેંકદારીની હંમેશાં આશા રખાય છે.

આપણે સર્વને પરીચય છે કે, નાણાં વિષયક ઇદ્રનળ ખર્ચાને બિન્ન બિન્ન અને કેટલીક વેળા અત્યંત અણુધાર્યા મથાળાં હેઠળ એવી રીતે વહેંચી નાખે છે કે, આવા દેખાવનો કુલ ખર્ચ કેટલો થયો તે શોધી કાઢવામાં સામાન્ય મનુષ્યને ઘણી મુશ્કેલી વેઠવી પડે છે. પરંતુ તે ખર્ચના અંદાજમાં તમે ભલેને થોડા લાખ વધારે કે ઓછા ગણી પરંતુ એટલી વાતની તો ના પાડી શકારો નહિ કે, હિંદી દરબારના સંબંધમાં જે પ્રચંડ રકમનો વ્યય કરવામાં આવ્યો તેની અર્ધી રકમ પણ દુષ્કાળમાં રાહત આપવાને માટે આપવામાં આવી હોત તો ભૂખમરાને લીધે મૃત્યુ પામેલાં લાખો પુરૂષો, સ્ત્રીઓ અને બાળકોને બચાવવાનું તે સાધન થઈ પડી હોત. ”

પ્રમુખે પછી હિન્દ પર અનિર્ણય વ્યાપાર અને ન્યાયી વ્યાપારની શી અસરો થાય એ પ્રશ્નની ચર્ચા કરી, મી. ચેમ્બરલેનની ચોજનાની સંજ્ઞા દીકા કરી, અને હિન્દની વધતી જતી ગરીબાઈનાં કારણોનું ‘પૃથક્કરણ કયું’. અરાજકતાનો નાશ કરવામાં આવ્યો છે, “પરંતુ છેવટે યુદ્ધથી અને અરાજકતાથી લાખો જીવંતીઓનો નાશ થાય અથવા દુષ્કાળ અને ભૂખમરાથી એટલું જ પરિણામ આવે એમાં સ્વલ્પ તફાવત જ છે.” ત્યાર પછી લશ્કરી ખર્ચાળપણનો બોલ, ન્યાયનો ગેર વહીવટ, અને યુરોપીઓનો તરફથી હિન્દીઓના અંગ ઉપર ચલાવાતું ગેરવર્તન, અને દાદ મેળવવાની અશક્યતાના પ્રશ્નો ચર્ચ્યા, અને દહિયું કે, જ્યાં હિન્દીઓ પર અત્યાચારના ગુન્હાઓ કરવામાં આવતા હોય ત્યાં પાર્લામેન્ટ પ્રશ્ન ઉપાડી લે નહિ તો ન્યાય મેળવવાની મને આશા નથી. “લેટ દે ટેરેટ” (પકડવાનાં વૉરંટો) ને ૧૭૮૯ માં ફ્રાન્સમાં કાઢી નાખવામાં આવ્યાં હતાં, પરંતુ અહીંયાં ૧૮૧૮ માં દાખલ કરવામાં આવ્યાં છે, અને તે માત્ર પોથી પર નામનું અસ્તિત્વ ધરાવતાં નથી. થોડા સમય ઉપર આપણને એક રાજ્યદ્રોહનો કાયદો મળ્યો છે, અને આ વર્ષે લૉર્ડ કર્ઝને આપણી ચર્ચામાં

ઓફીશલ સીક્રેટસ બીધ (અધિકારીઓની ગુપ્ત વાતો વિષેનો ખરડો) રૂપી ગોળો નાખ્યો છે, જેની રૂચે આરોપીનો અપરાધ સાબીત કરી આપવાને ફર્યાદી પક્ષ (ફોજદારી કામમાં) ને જીબાની આપવાની માફી મળે છે, અને આરોપીને માથે પોતાની નિર્દોષતા સાબીત કરવાનું રહે છે; એવી રીતે સઘળું સુધરેલું ન્યાયશાસ્ત્ર ઉલટાઇ જાય છે. વિદ્વાનાં કેન્દ્રસ્થળોને સરકારી બનાવી દેનાર યુનિવર્સિટી ખરડા પર સંજ્ઞા દીકા કરવામાં આવી. ત્યાર પછી ફરજિયાત મંદત પ્રાથમિક કેળવણી માટે વિનંતિ કરવામાં આવી, ‘અવળા અને પ્રતિકારક મદ્રાસ યુનિવર્સિટી ખરડા’ નો તિરસ્કાર કર્યો, ‘હિન્દી ઉદ્યોગોના હક્કો વિષે આગ્રહ કરવામાં આવ્યો અને અતે ઇંગ્લંડમાં દર્શાવાયેલી કેટલીક સહાનુભૂતિ માટે અને હિન્દુઓ અને મહોમેદનો વચ્ચેના એક સંપને માટે આનંદ દર્શાવવામાં આવ્યો.

આ પ્રમાણે રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસના પ્રમુખે કરેલાં અતિ સુંદર વ્યાખ્યાનોમાંનું એક વ્યાખ્યાન સમાપ્ત થયું. કોંગ્રેસની સર્વ ચેતવણીઓ છતાં લૉર્ડ કર્ઝનની રાજ્યનીતિ જે ભયને બળપૂર્વક ખેંચી આણતી હતી તે આગામી ભયનાં વધતાં જતાં ચિન્હો વાચકોએ સારી રીતે લક્ષમાં લેવાં. દમનથી અશાંતિ જન્મ પામી; વૉરંટોની નિંદા પદ્ધતિ હેઠળ કોઈ મનુષ્યની સ્વતંત્રતા સુરક્ષિત ન હતી, તેથી સામાન્ય અસહીષ્ણુભાવની લાગણી જન્મ પામી; સુધારો નહિ થાય એવી મનુષ્યોને નિરાશા આવવા લાગી, અને ગુપ્ત મંડળીઓ રચાઈ. કોંગ્રેસના પોકાર તરફ દુર્લક્ષ કરવામાં આવ્યું, અને તેના અગ્રણીઓ ધરપકડની છાયા હેઠળ જીવન ગાળવા લાગ્યા. કર્ઝનની રાજ્યતંત્ર વિરુદ્ધ પ્રતિવર્ષ કોપ અને ગુસ્સો વધતાં જતાં દેખાતાં હતાં.

વિષય નિર્ણાયક સલાને બાહાલી અપાયા પછી તે દિવસે કોંગ્રેસ મુક્ત્યો રહી.

બીજે દિવસે પ્રારંભમાં લૉર્ડ સ્ટેન્ડી ઓફ ઍલેક્ઝાંડ્રી, મી ડબલ્યુ. એસ. કેપન અને રામનદના રાજનનાં મૃત્યુથી હિન્દને ગમલી ખોટાં માટે શોક

દર્શાવવામાં આવ્યો. પ્રમુખપદેથી ઠરાવ રજુ કરવામાં આવ્યો અને હમા ધધને શાંતિથી તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

ખીન્ને ઠરાવ રા. ડી. ઈ. વાચ્છાએ રજુ કર્યો, જેમાં નહેરુ નોકરીની ઉચ્ચતર જગ્યાઓમાંથી હિન્દીઓના બહિષ્કારના અન્યાયથી યગલી હડી લાગણી દર્શાવવામાં આવી હતી.^૧

નૂદી નૂદી સર્વોચ્ચતા તેમણે કેટલાક નવજીવા ચોગ્ય આંદોશ આપ્યા, જે પરથી માલુમ પડે છે કે વિદેશીઓ પ્રત્યેક સ્થળે હિન્દીઓનો અધિકાર કરે છે, જોઈ પગારની જગ્યાઓ દેશનક લોકોને માટે રાખીને સારા પગારની જગ્યાઓ પોતે રાખે છે, જે વસ્તુસ્થિતિ કોઈ પણ સુધરેલા દેશના સ્વમાનને માટે અસહ્ય છે. ભાખરીઓમાં યુરોપીયનો ભાગ પડાવે તેને માટે અમે બંધબંધતા નથી, પરંતુ ચાર્ટર,

૧ હિન્દી સરકારનું સર્વે ખાતું—૧૩૨ અધિકારીઓ પગાર રૂ. ૩૦૦ થી ૨૦૦૦, ફક્ત રૂ. ૩૦૦ ના પગારના બે હિન્દીઓ.

સરકારી તાર ખાતું—ખાવન જગ્યાઓ રૂ. ૫૦૦ અને વધારેની, ફક્ત એક હિન્દી.

ઇરા-બ્રિટિશ તાર ખાતું—રૂ. ૫૦૦ થી ઉપરના પગારના ૧૩ અધિકારીઓ, એક પણ હિન્દી નહિ.

ટંકશાળ ખાતું—રૂ. ૫૦૦ થી ઉપરના પગારના ૬ અધિકારીઓ, એક પણ હિન્દી નહિ.

પોસ્ટ ઓફીસ—રૂ. ૫૦૦ થી વધારે પગારવાળા ૧૦ જાણમાં ગયે વર્ષે ફક્ત એક હિન્દી, અને તે સીવીલ સર્વિસમાંનો હતા.

જીઓલોજીકલ સર્વે—રૂ. ૫૦૦ થી વધારે પગારવાળા બે અધિકારીઓમાંથી એક હિન્દી.

મેટીનીકલ સર્વે—કોઈ નહિ.

પરદેશી ખાતામાં—એવા ૨૨ અધિકારીઓમાંથી ફક્ત ૩ હિન્દીઓ.

મંડીહુ—૨૨ અધિકારીઓ છે, જેમાંનો એક પણ હિન્દી નથી.

નાણા ખાતું—૫૯ જાણને રૂ. ૫૦૦ થી વધારે પગાર મળે છે, તેમાંથી ૧૪ હિન્દીઓ છે.

વચનો અને ટંકશાઓનો આદાર કરીને વધારે મોટી અને ઘણામાં ઘણી ભાખરીઓ યુરોપીયનોને આપવામાં આવે છે અને વધારે નાની અને જોઈ ભાખરીઓ કાળા લોકોને આપવામાં આવે છે, તેને માટે અમે બંધબંધતા છીએ, અને મનજૂત કર્યાં કરીએ છીએ. ”

“ સરકારના આશયો વિષે શંકા કરવાની આપણને છુટ નથી, પરંતુ સરકાર તેમ કરે અને ચોરા દિવસો પર કોર્ટ કંઈને અત્યંત અન્યાય પૂર્વક રા. ગોખલેને ઉપાલબ્ધ આપ્યો તેમ ગમે તેટલી હદ સુધી કરે, એનો અર્થ એ થાય છે કે, દેશનાની જે વાત નરમ અથવા નિર્દોષ ગણાય તે કોલનરમાં તામરી અને નિંદાત્મક ગણાય. એટલે સરકારના આશયો આવા હતા એમ આપણે કહીએ તેમાં નિંદા છે, પરંતુ સરકાર પેટ ભરીને આપણી તરફ બંધબંધતા, લવારો કરે અને આપણને ઉપાલબ્ધ આપે તેમાં નિંદા નથી. —બ્રિટિશ હિન્દી સરકારની સમગ્ર કારકીર્દિમાં, આજથી નહિ પરંતુ ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીના દિવસોથી માંડીને, વચનો આપીને તમારા કાનને સારું લગાડવાનો, અને તેમનો ભંગ કરીને તમારા હૃદયમાં એક ઉપભવવાનો સંપ્રદાય ચાલ્યો આવ્યો છે, અને તેઓ નીમકડલાલી અને વફાદારીપૂર્વક તે સંપ્રદાયને અનુસરે છે. નહેરુ નોકરીના કમીશનમાં આપણને અત્યંત ખર્ચ અને કટુ અનુભવ પછી માલુમ પડ્યું છે કે, તેજ સંપ્રદાયિક રાજ્યરીતિ ચાલુ રાખવામાં આવેલી છે. અત્યંત ઉદારતાપૂર્વક આપણને વચનો આપવામાં આવ્યાં હતાં; મોટી ધામધૂમ પૂર્વક એક કમીશન નીમવામાં આવ્યું; આપણા ચોગ્ય અભિલાષો ઉપરના નક્કી થવાના હતા અને આપણી ન્યાયી ફર્યાદોને નિષ્પક્ષપાત રીતે દાદ મળવાની હતી. ગયા અર્ધો સૈકાંથી એમ ચાલ્યા કરે છે. જ્યારે અમલ કરવાની પ્રતિ આવે છે, ત્યારે કમીશન નીમવામાં આવ્યું તેની પૂર્વે આપણે જે સ્થિતિમાં હતા તેજ સ્થિતિમાં આપણે આપણી ભૂતને ભેઠએ છીએ. આ આપણી ફર્યાદોની, આપણી ચોગ્ય અને ન્યાયી ફર્યાદોની કથા છે. ”

રા. વાચ્છા એ પ્રમાણે ૧૯૦૩ માં બોલ્યા

હતા. હવે ૧૯૨૫ માં બીજા બહેર નોકરીના કમીશનનો રીપોર્ટ પ્રસિદ્ધ થવાની રાહ બેઠાં બીજા. એજ બંને વાર્તાતું પુનરાવર્તન થશે. જ્યારે કમીશનમાં એંગ્લો-ઇન્ડિયન તરફ પ્રાધાન્ય ભાગવતું હોય, અને જ્યારે હિન્દી અગ્રણી છે એવા એંગ્લો-ઇન્ડિયનના કથન ઉપર તેની સત્તા અને જગ્યાનો આધાર હોય ત્યારે તેનાથી ઉલટું પારિણામ શી રીતે આવી શકે ?

૨૧. છ સુધ્ધમન્ય આયરે અનુમોદન આપતાં બતાવી આપ્યું કે, અધિકાર વાળી જગ્યાઓ પરથી હિન્દીઓનો અધિકાર બહિષ્કાર કરવામાં આવ્યો છે, અને તેમની સહિતઓનો વિદાસ કરવાની તક આપવામાં આવી નથી; છતાંનો માફવોસ અથવા કાઉન્ટ ઓફમાં હિન્દી હોય છે ક્યાં ? યુરોપીઓનો જ્યારે અહીંયાં અનુભવ મેળવતા હોય છે ત્યારે તેમને મોટા પગારે આપવામાં આવે છે, અને પછી હિન્દમાં મેળવેલા અનુભવનો ઉપયોગ હિન્દ બહાર કરવાને મટે પરદેશમાં જ્યાં હોદ્દાઓ તેમને આપવામાં આવે છે.

“તેઓ કહે છે કે ધરાડો ન થઈ શકે એવી ઓછામાં ઓછી અંગ્રેજોની સંખ્યા હોવી જોઈએ. તેનો અર્થ શું થાય છે ? ગુલામગિરી આપણા શરીરની ચામડીમાં કંટારેડી છે. જો આપણા પોતાના દેશમાં આપણને જોખમદાર જગ્યાઓ સોંપવામાં ન આવે, જો આપણી પોતાની સરકાર આપણને પોતાના વિશ્વાસમાં નહિ લે અને જે જગ્યાઓ આપણા પોતાના દેશના રાજ્યતંત્રમાં આપણને જોખમદારી આપે તે જગ્યાઓ પર આપણને નહિ નીમે, ત્યારે ગૃહસ્થો, તે ગુલામગિરી વિના બીજું શું છે ? આપણે લક્ષ્મીકાંડા અને પાણી એવંતારા છીએ, અને વિશેષ કંઈ નહિ... પ્રત્યેક ખાતામાં નિયમિત રીતે કલ્પી રાજનીતિ ગ્રહણ કરવામાં આવી રહી છે. એક તરફથી તેઓ વચનો અને આશાઓ અને ખાત્રીઓ આપ્યા બંધ છે, અંદે બીજી તરફથી તેઓ પાછા હલવાની રાજ્ય-નીતિનું ગ્રહણ કરતા ચાલ્યા બંધ છે. એક સો વર્ષો પછી આપણે એક તરફ પછી આગળ વધ્યા નથી, પરંતુ આપણે જ્યાં હતા ત્યાંથી લાંબે સુધી પાછા પડ્યા છીએ.”

બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ ઠરાવ વિષે

બોલતાં કહ્યું કે, “આપણે જમીન ગુમાવી છે, પરંતુ આપણા પક્ષમાં ધર્મ અને ન્યાય છે” અને “મને વિશ્વાસ છે કે, આપણા આ દુઃખી દેશમાં પણ સમાનતાના અને સમાન સિદ્ધાંતોના અંતિમ વિજયનો દિવસ આવશે જ.” બાબુ પીઆરી લાલ ઘોષ અને અબ્દુલ કાસીમે વિવેચન કર્યા પછી ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

જમીન મહેસુલના વધારા વિષે ઠરાવ ત્રીજો ૨૧. એલ. એ. ગોપિંદ રાધવ આયરને સોંપવામાં આવ્યો હતો, તેમણે કહ્યું કે કાયમની જમાબંદી અને જ્યાં તે હાબલ કરી ન શકાય ત્યાં લાંબી સુદંતની જમાબંદી રેયતની સ્થિતિ સુધારશે. તેમણે બતાવી આપ્યું કે, રેયત આપી શકે તેના કરતાં વધારે માગવામાં આવે છે, જ્યારે તેની પર એવી રીતે કર નાખવો જોઈએ કે, તે સારી મોસમોમાં બચાવી શકે અને ખરાબ મોસમોમાં ટકાવ કરી શકે. ૧૮૫૨ માં હિન્દી પ્રધાને કાયમની જમાબંદી વિષે એક મુતસદ્દીને છત્રે એવો ખરીતો મોકલ્યો હતો, પરંતુ આજકાલની સરકારમાં રાજકીય હડાપણ નથી.

માન. રા. પારેજી અનુમોદન આપ્યું, મી. પીટર પૉલ પીલ્લાઈ, રા. એન. શ્રી નિવાસવરદા ચારીઅર, રા. એસ. સુધ્ધમન્યમ્, અને રા. પી. આર. સુદંદ આયરે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

દક્ષિણ આફ્રિકા વિષે એંગ્લો ઠરાવ ડૉ. યુ. એલ. દેસાઈએ રજૂ કર્યો અને રા. એસ. કે. નાયરે તેને અનુમોદન આપ્યું. મી. સી. એંદ. સીવરાઈટે ઓસ્ટ્રેલીઆના હિન્દીઓ પર નાખવામાં આવેલાં અપમાનકારક બંધનોમાંથી સુદ્ધિ અપાવવાની અરજ તેમની તરફથી રજૂ કરી. બ્રહ્મદેશમાં નવું કોંગ્રેસ મંથનસ્થળ સ્થાપવામાં આવ્યું હતું, તેના પ્રથમ પ્રતિનિધિ રા. વી. છ. વસુદેવે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર થતાં તે દિવસની કોંગ્રેસની બેઠક સંગાપ્ત થઈ.

ત્રીજો દિવસે યુનિવર્સિટીઝ ખરડા વિષે પાંચમો ઠરાવ બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ રજૂ કર્યો. તેમણે કહ્યું કે સરકારે આપણી કોરપોરેશનોનું દિવાની સ્વાતંત્ર્ય સંકેપિત કરી નાખ્યું છે,

તેમ હવે તે હથ્થતર ફેળવણીનો કાબુ હાથમાં લે છે. નવીન ઉપલબ્ધી કોટેલો સામાન્યવાદ માનવ સ્વાતંત્ર્યનું લવિધ્ય અધિકારમય બતાવી રહ્યો છે.

“ફેળવાયલાં હિન્દના સાર્વદેશીય અસિ-પ્રાયથી તિરસ્કારાયલા પ્રતિકારક અને અવળા કાયદાથી વિખુટું ન પડી શકે એવી રીતે જડાયેલું ‘લૉર્ડ કંઈનનું’ નામ” લવિધ્યની પ્રભુ સંસારશે. આપણને કહેવામાં આવ્યું છે કે, ફેળવણીના વિષયમાં પ્રવીણ પુરોણી એક સભા ૧૯૦૧ માં મળી હતી, અને ફેરફારો કરવાની સલાહ આપી હતી. તેઓ “શુદ્ધ રીતે મળ્યા હતા, શુદ્ધ રીતે વિચાર ચલાવ્યા હતા, શુદ્ધ રીતે ઠરાવ કર્યો હતો, અને, હું ધારી લઉં છું, શુદ્ધ રીતે આલ્યા ગયા.” એનેટા એ ખરડાની વિરુદ્ધ છે, અને જાહેર અભિપ્રાય આપણા પક્ષમાં છે. યુનિવર્સિટીઓને સરકારી ખાતાં બતાવવામાં આવ્યાં છે. ખાનગી સંસ્થાઓને અટકાવવામાં આવશે, ખાનગી કોલેજોનો નાશ કરવામાં આવશે, ફેળવણીનું ક્ષેત્ર સંકુચિત કરવામાં આવશે. તે ખરડો પરિવર્તન કરે છે.

રા. અંગાદાલ સારાલાલ દેસાઈએ ઠરાવને અનુમોદન આપ્યું, અને બાબુ હરિપ્રસાદ ચૌધરી, રા. આર. એન. મુકોવર, રા. જી. સુબ્રમન્ય આયર, પંડિત મહનમોહન માલવીય, અને રા. ચૌધરીએ વિશેષ અનુમોદન આપતાં સભાઓએ અણગમી અને તિરસ્કારના પોકારો કર્યા. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો અને તે પ્રતિકારક અને હાનિકારક પગલાંનાં પરિણામોએ બતાવી આપ્યું છે કે, કોંગ્રેસનો અણગમો સંપૂર્ણ થયેલો હતો.

‘ઓરીશ્યલ સીક્રેટસ ખીલ’ વિષે પણ ૬ હા ઠરાવમાં તેટલીજ તાપસંહી બતાવવામાં આવી, કેમકે તે “જાહેર પ્રત્યક્ષ દિલની વિરુદ્ધ, વ્યક્તિના સ્વાતંત્ર્યને ભયોત્પાદક અને અવળી રાજ્યનીતિનો છે. બાબુ ગિરાન નારાયણ ધારે તે ઠરાવ રજૂ કર્યો, અને કહ્યું કે એના જેટલા મહત્ત્વના કોઈ પણ પગલાં વિષે આપણે બધે સાર્વદેશીય તિરસ્કાર કર્યા-વવામાં આવ્યો નથી. “એ નિંદા, અરે, વિષમ પગલું છે, જેને વિષે ધૈર્ય અથવા હદમાં રહીને બોલવું અશક્ય છે,” એના કાષ્ઠોમાં ત્રી ધારાસભામાં

તેનો તિરસ્કાર કરીને નવાજ કૈયદ મહમ્મદ અને રા. ગોખલેએ દેશની કૃતજ્ઞતા પ્રાપ્ત કરી છે. “લૉર્ડ કંઈનને વિરુદ્ધ હપજો છે કે, રૂશિ-આના જેવું રાજ્યતંત્ર બતાવવામાં આવે છે, એવું એવું વર્ણન રા. માટે અપાવું લેખકે ? મને વિરુદ્ધ હપજો છે કે, રૂશિઅન સરકાર વિષે કોઈને એવું બહુ અજ્ઞાન હોય કે તે એના વિચાર કરવા થોભે કે, લૉર્ડ કંઈનનો ખરડો આ દેશમાં પસાર કરવામાં આવે તો તેનાથી પ્રત્યક્ષ દિવાની સ્વતંત્રતાઓ લેંટથી ભયમાં આવી પડે એવું આપણને અને નાશકારક તત્ત્વ તેના શુદ્ધ દિવાની કાયદાઓમાં છે ?” તે ખરડાથી કાયદામાં થતા ફેરફારોનું અવલોકન કરીને વક્તાએ કહ્યું કે, તે “રાક્ષસી, નિંદા, અને અતિશય વિષમ છે,” અને તેથી “આપણા રાજ્યકર્તાઓનાં ન્યાયવૃત્તિ અને નિષ્પક્ષપાત પરનો આપણો વિશ્વાસ અસ્થિત થશે.” રા. સુર્લાધરે ઠરાવને અનુમોદન આપ્યું, માન. રા. જી. શ્રી નિવાસરાવે તેને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો. થોડા સમયે દમનના કાયદાઓમાં તે ખરડાને ઉમેરવામાં આવ્યો.

સાતમો ઠરાવ લંકેરી ખર્ચ વિષે હતો. રા. એન. એમ. સમર્થે તે રજૂ કર્યો, રા. વી. કૃષ્ણસ્વામી આયરે તેને અનુમોદન આપ્યું, બાબુ ચારુચન્દ્ર થોપ અને રા. જી. એ. નેટસને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને પસાર કરવામાં આવ્યો. તેની વિશેષ ચર્ચા કરવાની જરૂર નથી, કેમકે તે પ્રતિવર્ષે આપણા લેવામાં આવે છે. આઠમો ઠરાવ નવીન હતો, કેમકે નીકા પરનો વેરો ઓછો કરવાને માટે અને આવક વેરો નાખવા થોડા ઓછામાં ઓછી રકમમાં વધારો કરવા મ.ટ. તેમાં સરકારનો આશાર માનવામાં આવ્યો હતો. આ પ્રમાણે કોંગ્રેસની એ સિનિતિઓ સંદેશ યુદ્ધ ઠરાવ રા. સી. વાય. ચિંતામણિએ રજૂ કર્યો, મીસ બાલ્ક્રીનીએ તેને અનુમોદન આપ્યું અને પસાર થયો.

બાબુ જે. ચૌધરીએ અંગાદના ભાગલા વિષે નવમો ઠરાવ રજૂ કર્યો; તે આપણને પગલાંથી લગભગ હતાંતિ થવા આવી હતી; અને નાનકા સમારો ૧૯૧૧ માં તે રજૂ કર્યો. નાની નાની હિન્દી મુલત

પરંતુ મુકરર કરવામાં આવેલા સમય સુધી ગેરહાજર રહે તો તેમને બાતલ કરી શકાય.

(ધ) સીંડિકેટમાં કોલેલેના ઉપરીઓને માટે કાયદેસર પ્રમાણની કલમ હાદી નાખવી.

(ય) એક ફેકલ્ટીમાં દશ વખ ની સુદતના સર્વ ગેજ્યુએટોને મત આપવાને યોગ્ય બહેર કરવા.

(છ) જે કોલેલે ભેડવાને માટે (affiliation) અરજી કરે અથવા જેમને ભેડવામાં આવેલી છે તેમણે વિદ્યાર્થીઓને માટે અને પ્રોફેસરોને માટે યોગ્ય રહેવાનાં સ્થળો આપવાં ભેધએ અને કોલેલેના કાયમતા નિભાવને માટે વ્યવસ્થા કરવી ભેધએ એવી ફરજ પાડનાર કલમ હાદી નાખવી.

(જ) સંબંધ ભેડવાના કે તોડવાના સંબંધમાં અરજાની રૂએ સરકારે સીધો ચુકાદો આપવાને બદલે હમણાંની જેમ યુનિવર્સિટીએ આપવો ભેધએ, અને તે ચુકાદો સરકારની બાહાલીને આધીન રહેશે.

(ઝ) કોલેલેના ઇન્સ્પેક્શનના સંબંધમાં સરકારી કેળવણી ખાતા સાથે સંબંધ નહિ ધરાવતા અથવા કોઇ મદદ મેળવતી કે નહિ મેળવતી કોલેજ સાથે સંબંધ નહિ ધરાવતા સીંડિકેટ તરફથી ખાસ નીમાયલા ગૃહસ્થોએ ઇન્સ્પેક્શન લેહું ભેધએ.

(ટ) પેટા કાનુનો અને કાનુનો કરવાનો અધિકાર હમણાંની જેમ સેનેટને રહેશે, અને તે સરકારની બાહાલીને આધીન રહેશે.

દમન.

આદીશ્યલ સીક્રેટસ બીલ.

૬. આદીશ્યલ સીક્રેટસ બીલ હમણાં વડી ધારાસભા સમક્ષ છે તે તરફ આ કોંગ્રેસ સંપૂર્ણ નાપસંદગી બતાવે છે કેમકે તે અનાવશ્યક છે, બહેર પ્રજાના હિતની વિરુદ્ધ છે, વ્યક્તિગત સ્વાતંત્ર્યને ભયાનક છે, અને રાજ્યનીતિમાં અવળું છે, અને પ્રાર્થના કરે છે કે, નૌકાસૈન્ય વિષયક અને લશ્કરી શુભ વાતો ખુલ્લી પાડવા પૂરતું જ તેનું ક્ષેત્ર સંકુચિત કરવાની હિન્દી સરકાર દ્વારા કરશે.

લશ્કર વિષયક.

૭. (૬) આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી પોતાનો અભિપ્રાય બહેર કરે છે કે, દેશના શત્રુઓથી કિંવા પાડોશના દેશની લડાયક પ્રજાઓની ચઢાઇઓથી હિન્દુ રક્ષણ કરવાને નહિ પરંતુ પૂર્વમાં બ્રિટિશ રાજ્યનું ઉપરીપણું ટકાવી રાખવાને માટે હિન્દમાં લશ્કર વધારવાના, દારૂ ગોળો અને કિલેબંદી કરવાના જે પ્રયત્નો વારંવાર કરવામાં આવ્યા છે, અને જેમની પાછળ હિન્દનાં કરોડો નાણાંનો વ્યય કરવામાં આવ્યો છે, તેનું ક્ષેત્ર હિન્દી સરહદ કરતાં અત્યંત વિશેષ છે, કેમકે જે રાજ્યનીતિએ એ કાર્યો કરાવ્યાં છે તે રાજ્યનીતિ શાહી છે; અને તેથી હિન્દી લશ્કરનો ખર્ચ (જેમાં દેશી લશ્કરના ખર્ચનો તેમજ હિન્દની શાહી ગેરીસનના સઘળા બ્રિટિશ લશ્કરના એક તૃતીયાંશ જેટલા બ્રિટિશ લશ્કરના ખર્ચનો પણ સમાવેશ થાય છે) અત્યંત ભારે અને અન્યાયી છે, ખાસ કરીને અન્યાયી લાગે છે; કેમકે જે સંસ્થાનો પોતાના રક્ષણને માટે ઇંગ્લાંડ પર તેટલોજ આધાર રાખે છે અને તેટલાંજ ઋણી છે તે શાહી લશ્કરી ખર્ચમાં ધણો ચોડો ભાગ આપે છે અથવા બીલકુલ આપતાં નથી.

(ખ) સંપૂર્ણ સહીસલામતીપૂર્વક અને દેશની શાંતિને લયમાં નાખ્યા વિના હિન્દની કાયદેસર સરહદની બહાર નોકરીને માટે બ્રિટિશ લશ્કરની મોટી સંખ્યા જોઈ લેવામાં આવી છે તેથી આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે યુરોપીય લશ્કરની હાલની સંખ્યા હિન્દમાં ટકાવી રાખવાને માટે હિન્દી વેરો આપનારાઓને બ્રિટિશ ખર્ચનામાંથી સંતોષ રાહત આપાવી ભેધએ.

(ગ) બ્રિટિશ લશ્કરના વધેલા ખર્ચને માટે હિન્દી રેક્યુલ પર વાર્ષિક ૭,૮૬,૩૦૦ પાઉંડનો ખર્ચ નાખવામાં આવ્યો છે, અને હિન્દી રાયસરોય અને તેની હાલતોસે દૈનિકાપૂર્વક કદબું કે એવો ખર્ચ હિન્દી હિતોને હાનિકારક છે અને દેશમાં આંતરિક સુધારો કરવાનાં અનેક તાલીફનાં પગલાં પર હમણાં વિચાર ચાલી રહ્યો છે, અથવા તે દાખલ કરવામાં આવે છે તેમને અઠગવરો તે છતાં એવો ખર્ચ નખાવો છે તેની સામે આ કોંગ્રેસ મનઘૂલ વાર્ષિક હાલે છે.

(ધ) આ કોંગ્રેસ પોતાની પ્રતીતિ દર્શાવે છે કે, હિન્દી લશ્કરી ખર્ચના અન્યાયી અને ભારે ખાલના મોટા વિભાગનું કારણ ૧૮૫૬ નું લશ્કરનું સંમિશ્રણ છે તેથી તે પદ્ધતિનો સંપૂર્ણ નાશ કરવાને યગજ્ઞ કરવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે.

કોંગ્રેસનો ઉપકાર.

૮. મીઠાપરનો વેરો ઘટાડીને અને આવક વેરાની વેરો નાખવા યોગ્ય ઓછામાં ઓછી રકમમાં વધારો કરીને દેશના ગરીબ વર્ગોને આપેલી રાહત માટે આ કોંગ્રેસ હિન્દી સરકારનો આભાર માને છે.

૧૨. વાયસરોયની ધારાસભાનાં કો-ઓપરેટીવ ફેડીટ સોસાયટીઓનો ખરડો દાખલ કરવા માટે આ કોંગ્રેસ હિન્દી સરકારનો આભાર માને છે, અને વિશ્વાસ રાખે છે કે, તે કાયદો એવી રીતે ઘટવો કે સરકારની દૃષ્ટિમાં રહેલા ઉદ્દેશો સંદર્ભ થાય.

[અને જુલો ૧૪]

ખંગાલગ.

૯. જમીનના જે વિભાગો જાંખી સુદતથી ટકેલા હોય અને જે માનવશાસ્ત્ર વિષયક, ધારાસમાના, સામાજિક અને રાજ્યતંત્રના સંબંધો ધરાવતા હોય તેમને તોડી પાડવાની હિન્દી સરકારની વર્તમાન રાજ્યનીતિ વિષે આ કોંગ્રેસ જાંખી ચિંતા દર્શાવે છે, અને ખંગાલમાંથી ઢાંકા, માઇમેન્સીધ, ચિતાગોંગ વિભાગો અને છાટા નાગપુર વિભાગનો કેટલોક પ્રદેશ વિષ્ણુ પાડવાના કાર્ય તરફ તેમજ મદ્રાસ ઇલાકામાંથી ગંભમ જિલ્લો અને ગંભમ તથા વિઝાગપટ્ટમ જિલ્લાઓની એન્/સીઓના પ્રદેશ વિષ્ણુ પાડવાના કાર્ય તરફ આ કોંગ્રેસ અણગમો બતાવે છે.

મદ્રાસ મ્યુનિસિપાલિટી.

૧૦. આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, મદ્રાસ મ્યુનિસિપલ ખરડો ઉમણાં સ્થાનિક ધારાસભા સમક્ષ છે, તેની રાજ્યનીતિ હોર્ડ રીપનના સમયમાં દર્શાવાયતા હિન્દમાં સ્થાનિક સ્વરાજ્યનાં સિદ્ધાંતોને સાતુકળ નથી, અને બતાવી આપવા ઇચ્છે છે કે, ચોવીશ સભાસદો દરતાં

ઓછા પ્રતિનિધિત્વથી શહેરના દર ભરનારાઓનાં હિતો સચવાશે નહિ. જે સુઝણી કરવાના મતનો ઉદ્ધ મંડળોને અને સંસ્થાઓને અપાવાનો હોય તો તેનો અભિપ્રાય છે કે તે સંસ્થાઓ અને મંડળો એવાં હોવાં જોઈએ કે, શહેરના મ્યુનિસિપલ કારોબારમાં જેમને સીધો લાભ હોય, અને તેમને આપવામાં આવનારી સંખ્યા અત્યંત મર્યાદિત હોવી જોઈએ. મદ્રાસ રેલ્વે અને પોર્ટટ્રસ્ટનાં મંડળો એવાં નથી કે તેમને એકું પ્રતિનિધિત્વ આપવું જોઈએ, પરંતુ જે તે આપવું જ હોય તો ચેમ્બર ઓફ કોમર્સ, ટ્રેડર્સ એસોસિએશન, અને મ્યુનિસિપીટી જેવાં મંડળોનેજ આપવું અને તે દરેકને અદેક સહ્ય સુઝવાનો ઉદ્ધ આપવો.

પાર્લામેન્ટમાં પ્રતિનિધિઓ.

૧૧. નોર્થ લેમ્બેય તરફથી રા. કાદાભાઈ નવરોજીની, વૉલ્ફેમ્સટો તરફથી બાબુ રબલ્યુ. સી. બોનરજીની, નોર્ટ્થગ્લામ તરફથી સર હેવ્રી કોટનની અને રોક્સ બર્ગશાયર તરફથી સર જૉન બર્ડીનની ઉમેદવારીને આ કોંગ્રેસ અત્યંત અંતઃકરણપૂર્વક પોતાનું અનુમોદન આપે છે, અને એ મતદાર મંડળોના મતદારોને વિનંતિ કરે છે કે, હિન્દની પ્રજાના હિતની ખાતર દૃષ્ટા કરીને તેઓ તેમને પાર્લામેન્ટમાં સુધી કાઢશે, જેથી કરીને તેઓ વફાદારીપૂર્વક તેમની સેવા કરે એટલું જ નહિ પરંતુ જે દેશ બ્રિટિશ મહારાજ્યનું એક અંગ હોવા છતાં બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટમાં સીધું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતો નથી તેના તેઓ અસુક પ્રકારે પ્રતિનિધિઓ બનશે.

પહેલાંના ઠરાવોનું સમર્થન.

૧૩. આ કોંગ્રેસ પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે એકમત થઈને મજબૂત પક્ષ કરે છે કે [૧૯૦૨ (૬)-(૭)].

(૬) કારોબારી અને ન્યાયી ફરજો એકજ અધિકારીમાં એકઠી ન થાય એવે પ્રકારે તે ફરજોને સંપૂર્ણ રીતે ભૂલી પાડવાની આવશ્યકતા તાકીદની છે.

(૭) હિન્દની બહાર નોકરીની સર્વ દિવાની શાખાઓને માટેની સર્વ પરીક્ષાઓ હમણાં

ફક્ત ઇંગ્લાંડમાં લેવામાં આવે છે. તે હિન્દમાં અને ઇંગ્લાંડમાં એક સાથે લેવાની જોઈએ.

(ત) ઇંગ્લાંડના દુષ્કાળ યુનિયનના સભ્યોએ હિન્દી પ્રધાનને કરેલી અરજીમાં કહ્યા પ્રમાણે હિન્દી રેલવેની આર્થિક સ્થિતિની તપાસ કરવી જોઈએ.

કોંગ્રેસનો ઉપકાર અને કોંગ્રેસનું કાર્ય.

૧૪. આપણી રાજકીય પ્રગતિની ખાતર નિઃસ્વાર્થ સેવાઓ કરવાને માટે સર વિલિયમ વેડરબર્ન અને બ્રિટિશ કમિટીના અન્ય સભ્યોનો આ કોંગ્રેસ ઉપકાર માનવા ઈચ્છે છે.

અને બ્રિટિશ કમિટીના ખર્ચને માટે રૂ. ૧૦,૫૦૦ કાઢી આપવામાં આવે છે અને ભૂદાં ભૂદાં કોંગ્રેસ મંડળોએ પોતાને ફાળે આવેલી રકમ આપવી.

નીચેના શૃલેષ્ઠોને તેમનાં નામોની સામે જણાવવામાં આવેલાં મંડળોના સેક્રેટરીઓ નીમવામાં આવે છે, અને ભૂદાં ભૂદાં મંડળો પાસેથી નીકળતી રકમોને માટે તેમને જવાબદાર ગણવામાં આવશે, અને બે અર્ધ વાર્ષિક ફાળાઓમાં નાણાં અંગાજ આપનાં.

ખંજાલ.

બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી.

„ બેકુંઠનાથ સેન.

„ હુપેન્દ્રનાથ બસુ.

સુંબાઇ.

માન. રા. પી. એમ. મહેતા.

રા. ડી. ઇ. વાચ્લા.

માન. રા. જી. કે. ગોખલે.

મદ્રાસ.

માન. રા. જી. શ્રી નિવાસરાવ.

માન. રા. વસુદેવ આચાર્ય.

રા. વી. રાયરૂ નેમ્બીઅર.

રા. જી. રાધવરાવ, બરહામપોર.

વરાડ અને મધ્ય પ્રાંતો.

રા. આર. એન. મુઠાલકર.

પાયબ્ય પ્રાંતો અને અથોધ્યા.

માન. પંડિત એમ એમ. માલવીય.

રા. ગંગાપ્રસાદ વર્મા.

રા. એસ. સિંહા.

કાનપુર.

રા. પૃથ્વીનાથ પંડિત.

પંજાબ.

રા. હરકીસનલાલ.

સામાન્ય.

૧૫. આ કોંગ્રેસ આવતા વર્ષને માટે મી. એ. ઓ. હુમ્ સી. ખી. ને જનરલ સેક્રેટરી તરીકે અને રા. ડી. ઇ. વાચ્લાને સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરી તરીકે ફરીથી નીમે છે, અને માન. રા. જી. કે. ગોખલેને વધારાના સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરી નીમે છે.

૧૬. વીસમી હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ ૧૯૦૪ ના નાતાલ દિવસ પછી. હવે પછી તક્કી કરવામાં આવે તે દિવસે સુંબાઇમાં મળશે.

વીસમું પ્રકરણ.

વીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

વીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ લગતાં આ બલવતી સંસ્થાનાં વીસ વર્ષ પૂર્ણ થયાં; વીસમી બેઠક મુબાઇમાં ફેબ્રુઆરી ૧૯૦૪ ની ૨૬ મી, ૨૭મી અને ૨૮મી રોડેન્ગરે મળી હતી. લોર્ડ હર્જનની રાજ્યનીતિએ ઉત્પન્ન કરેલા શોકની છાયામાં કોંગ્રેસ મળી, એ રાજ્યનીતિને કોંગ્રેસના સત્તાવાર રીપોર્ટમાં યોગ્ય રીતે 'દમન કરનાર અને પ્રતિકારક' કહેવામાં આવી છે:

"જ્યારે દમનનાં પગલાંની—કાયદા ઘડવાનિયે અને રાજ્યતંત્ર ચિપચક—હારમાળા નહોતું મનના તીવ્રમાં તીવ્ર વિરોધ યોવા છતાં દેશની પર તેણે બળ-પૂર્વક નાખી ત્યારે ઉંડા દોષની લાગણી વધી ગઈ હતી... ગયા વર્ષની કોંગ્રેસ મળી તે પહેલાં લાંબા સમયથી સામાન્ય રીતે સ્વીકારવામાં આવ્યું હતું કે, લોર્ડ હર્જનના રાજ્ય-તંત્રની તરફેણમાં ગમે તે કહેવાય તથાપિ દેશના કેળવાયલા વર્ગોને તે કાંઈ ખલુ રીતે મિત્ર નથી અને તેમના અભિલાષો તરફ તે કંડી એપરવાઇ જતાવશે એટલું જ નહિ પરંતુ અરેખાત્ દમન જતાવશે... પરિસ્થિતિને લીધે ૧૯૦૪ ની કોંગ્રેસ અસામાન્ય મહત્વની ઘટ પડી હતી. "

૧૮૬૫ પછી સંમેલન મોટામાં મોટું હતું, ૧૯૧૦ પ્રતિનિધિઓએ પોતાનાં નામો નોંધાવ્યાં હતાં. તેઓ નીચે પ્રમાણે હતા:—

મુંબાઇ (૫૪૮) સીધ (૪૪), કાઠિયાવાડ (૨૬) ૬૧૮	
મધ્યપ્રાંતિ, વરાહ, સીકંદ્રાબાદ અને હૈદરાબાદ. ૧૦૪	
મદ્રાસ	૧૦૪
બંગાલ (૯૯) અને આસામ (૩)	૧૦૨
રાષ્ટ્રીય પ્રાંતો	૫૪
પંજાબ	૨૮

૧,૦૧૦

સર હેન્રી કૉટન.
૨૦ મી કોંગ્રેસના પ્રમુખ

સ્વાગત સભાના પ્રમુખ માન. સર ફ્રીડરિક શાહ એમ. મહેતા, જેમને કે સી. આઇ. ઇ. નો હક્કાબ મળ્યો હતો, તેમણે સ્ત્રીઓ પાસે કોંગ્રેસ ગીત ગવ-રવ્યા પછી પ્રતિનિધિઓને અંતઃકરણપૂર્વક આવકાર આપ્યો, અને સર વિલિયમ વેડરબર્ન અને મી. સેમ્યુઅલ સ્મીથ એમ. પી. ની હાજરી માટે તેમને અભિનંદન આપ્યું. દર વર્ષે કોંગ્રેસ દેશનો નહોતું અભિપ્રાય એક વેળા મદદ કરે છે, અને તેનાથી પ્રતિકારક અને અવળી રાજ્યનીતિ ઉદ્ભવી છે, એજ તેના મૂલ્યનો

નિઃશંક પરાવો છે. "જો ધર્મની ભાવનાથી રાજ્ય-તંત્ર ચલાવવામાં આવે તો હિન્દોના કબજે ઇંગ્લાંડને આશિર્વાદ સમાન છે, જો દુનિયાદારીની લાલચ ભાવનાથી ચલાવવામાં આવે તો શાપ સમાન છે." એકંદરે ઇંગ્લાંડે ઉદ્ધામણયુક્ત અને સારી પસંદગી કરી છે, પરંતુ અનેક કૃપાદોષ જેની ગણતરીમાં રીપોર્ટના એક પૃષ્ઠથી વિશેષ

ફક્ત ઇંગ્લાંડમાં લેવામાં આવે છે. તે હિન્દમાં અને ઇંગ્લાંડમાં એક સાથે લેવાની જોઈએ.

(ત) ઇંગ્લાંડના હુકમનુ યુનિયનના સભ્યોએ હિન્દી પ્રધાનને કરેલી અરજીમાં કહ્યા પ્રમાણે હિન્દી રેયતની આર્થિક સ્થિતિની તપાસ કરવી જોઈએ.

કોંગ્રેસનો ઉપકાર અને કોંગ્રેસનું કાર્ય.

૧૪. આપણી રાજકીય પ્રગતિની ખાતર નિઃસ્વાર્થ સેવાઓ કરવાને માટે સર વિલિયમ વેડરબર્ન અને બ્રિટિશ કમિટીના અન્ય સભ્યોનો આ કોંગ્રેસ ઉપકાર માનવા ઇચ્છે છે.

અને બ્રિટિશ કમિટીના ખર્ચને માટે રૂ. ૧૦,૫૦૦ કાઢી આપવામાં આવે છે અને ત્યાં ત્યાં કોંગ્રેસ મંડળોએ પોતાને ફાળે આવેલી રકમ આપવી.

નીચેના ગૃહસ્થાને તેમનાં નામોની સામે જાણવામાં આવેલાં મંડળોના સેક્રેટરીઓ નીમવામાં આવે છે, અને ત્યાં ત્યાં મંડળો પાસેથી નીકળતી રકમોને માટે તેમને જવાબદાર ગણવામાં આવશે, અને જે અર્ધ વાર્ષિક ફાળાઓમાં નાણાં અંગાઉ આપનાં.

ખંગાલ.

બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી.

બેકુન્ડનાથ સેન.

બુવેન્દ્રનાથ બસુ.

મુંબાઈ.

માન. રા. પી. એમ. રહેતા.

રા. ડી. ઇ. વાચા.

માન. રા. જી. કે. ગોખલે.

મદ્રાસ.

માન. રા. જી. શ્રી નિવાસરાવ.

માન. રા. વસુદેવ આયંગર.

રા. વી. રાયટ નેમ્પીઅર.

રા. જી. રાધવરાવ, બરહામપોર.

વરાહ અને મધ્ય પ્રાંતો.

રા. આર. એન. મુકેશકર.

બાયબ્ર પ્રાંતો અને અથોધ્યા.

માન. પ. ડિલ એમ એમ. માલવીય.

રા. ગંગાપ્રસાદ વર્મા.

રા. એસ. સિંહા.

કાનપુર.

રા. પૃથ્વીનાથ પંડિત.

થંજાવ.

રા. હરકીસનલાલ.

સામાન્ય.

૧૫. આ કોંગ્રેસ આવતા વર્ષને માટે મી. એ. ઓ. હુમ સી. બી. ને જનરલ સેક્રેટરી તરીકે અને રા. ડી. ઇ. વાચાને સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરી તરીકે ફરીથી નીમે છે, અને માન. રા. જી. કે. ગોખલેને વધારાના સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરી નીમે છે.

૧૬. વીસમી હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ, ૧૯૦૪ ના નાતાલ દિવસ પછી હવે પછી તક્કી કરવામાં આવે તે દિવસે મુંબાઈમાં મળશે.

સામાન્ય આશયો અને સ્વાર્થથી મધ્યસ્થ રાજ્યને વળગી રહે, " એવું " વલણ મહારાજ્યનું " છે. " સ્વતંત્ર અને સિન્ન સિન્ન સંસ્થાનોનો સમૂહ, હિન્દનાં સંયુક્ત સંસ્થાનોનો સમૂહ (યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ ઇન્ડિયા) " એ હિન્દનું આદર્શ છે.

પછી પ્રમુખે આર્થિક પ્રશ્નની ચર્ચા કરી, " ચુસારા " નો અને અંગ્રેજ મુઝીથી દેશની થતી લૂંટનો તિરસ્કાર કર્યો, યુરોપીયન અધિકારીઓની જગ્યાઓપર હિન્દીઓને નીમવાનો અને ખીલ ખાસ સુધારાઓ કરવાનો અને હિન્દી સીનીલ સર્વિસની પુનઃ રચના કરવાનો આગ્રહ કર્યો, બંગાલના ભાગલા સામે અને ટ્રાન્સવાલમાં હિન્દીઓ તરફ ચલાવવામાં આવતા વર્તન સામે અણગમો દર્શાવ્યો, અને પોતે માથે લીધેલા કામમાં આશા અને હોંમતથી પરિશ્રમ કરવાનું પોતાના શ્રેતાઓને કહીને પોતાનું ભાષણ તેમણે સમાપ્ત કર્યું.

સખ્ત અને સ્પષ્ટ વ્યાખ્યાનથી પુષ્કળ ઉત્સાહ ઉત્પન્ન થયો, અને તેની સમાપ્તિ થઈ ત્યારે પ્રશંસાસ્પર્શક તાલીઓની ગર્જના થઈ. વિધય નિર્ણાયક સભા મંજૂર કરવામાં આવી, અને કોંગ્રેસ મૂલતવી રહી.

ખીજે દિવસે બાણુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ બહેરનોદરીમાં હિન્દીઓ વિષેનો ઠરાવ રજૂ કર્યો, અને કહ્યું કે, " પૂર્વમાં બ્રિટિશ રાજ્યના મહાન સંપ્રદાયોથી અને આ દેશમાં બ્રિટિશ નામના યશસ્વીપણાથી વિરૂદ્ધ " રાજ્યનીતિ સામે હિન્દમાં બ્રિટિશ રાજ્યના જન્મ પછી ૧૫૦ વર્ષો પછી આપણને અણગમો દર્શાવવાની ફરજ પડે એ અસાધારણ છે. આપવામાં આવેલાં વચનો અત્યાર સુધી ફક્ત ઉડાવવામાં આવતાં હતાં, પરંતુ ૧૯૦૪ ના ૨૪ મી મેના લૉર્ડ કર્ઝનના ઠરાવથી તેમનો ખુલ્લો નકાર કરવામાં આવ્યો, અને દેવની વિચિત્રતાને લીધે જે મહારાણીના ઠંઢેરાને રદ કરવામાં આવ્યો તેમના જન્મ દિવસે જ. " નવી રાજ્યનીતિ હેઠળ અમુક ભત્તીના હેતુ એ યોગ્યતાની દરોહી છે; બદ્ધની રાજ્યનીતિ હેઠળ યોગ્યતાની દરોહી ગુણ હોતો. " લૉર્ડ કર્ઝનની પ્રતિપગામી રાજ્યનીતિએ મહારાણીના ઠંઢેરાને ચીરી નાખ્યો છે.

" વડી ધારાસભામાં પોતાના સ્થાને પરથી લૉર્ડ કર્ઝને (તેમણે કહેલું) તેનો સારાંશ હું કહું છું) બહેર કહ્યું કે, આપણી પરિસ્થિતિને લીધે, આપણા વંશને અને આપણી કળવણીને લીધે બ્રિટિશ રાજ્ય હેઠળ ઉચ્ચ અધિકારની જવાબદારીઓને માટે આપણે અયોગ્ય છીએ. સાહેબ, હું કહેવાનું સાહસ કરું છું કે, સમ્રાટના પ્રતિનિધિ તરફથી હિન્દની પ્રભુત્વ વધારે તીવ્ર અપમાન કદાપિ કરવામાં આવ્યું નથી. ઠંઢેરાનો નકાર કરવો એ ખરાબ છે પરંતુ આ દેશની પ્રભુત્વ અપમાન કરવું એ દાઝવા પર ડાંમ દેવા જેવું છે. આપણી ભત્તિના કલ્પિત ઉતરતાપણા સામે ગૃહસ્થો, તમારા નામમાં અને તમારી વતી મારો અતિ મજબૂત વાંધો હું રજૂ કરવા ઈચ્છું છું. એશિઆવાસીઓ યુરોપીયનો કરતાં ઉતરતા છે ? ભપાનને ઉત્તર આપવા હો. હિન્દીઓ યુરોપીયનો કરતાં ઉતરતા છે ? લૉર્ડ જ્યોર્જ હેમીલ્ટનને ઉત્તર આપવા હો, અને લૉર્ડ જ્યોર્જ હેમીલ્ટન આ દેશની પ્રભુત્વ મિત્ર નથી. ગૃહસ્થો, જ્યારે સમગ્ર યુરોપ વડેમમાં અને અજ્ઞાનમાં ઝમકોળાયલું હતું ત્યારે જેમણે અર્વાચીન દુનિયામાં સંસ્કૃતિની મશાલ જ્વળી કરી તેમના વંશજો આપણે ઉતરતી ભત્તિનાં છીએ ? જેમના દીનારાઓ પરથી ગયલા મીરાનરીઓએ જે તૃતીયાંશ માનવભત્તિને નૈતિક ઉચ્ચતા આપી, તે આપણે ઉતરતી ભત્તિનાં પ્રતિનિધિઓ છીએ ? "

ત્યાર પછી બાણુ બેનરજીએ કેટલાક આંકડા આપીને બતાવી આપ્યું કે ૩,૧,૦૦૦ અને વધારે પગારની ૧૪ ટકા જગ્યાઓ અને ૩,૫૦૦ અને વધારે પગારની ૧૭ ટકા જગ્યાઓ આપણને મળી છે. " જો કે દેશ આપણે છે, નાણાં આપણાં છે, અને વસ્તીની મોટી સંખ્યા આપણી છે, તથાપિ ફક્ત ૧૪ કે ૧૭ ટકા ઉચ્ચતર જગ્યાઓ આપણે ભાગ આવે છે. " ત્યાર પછી હિન્દમાંનાં એશિઆવાસીઓની અને ગોરા લોકોના અમલ નીચેના અન્ય દેશોમાંનાં એશિઆવાસીઓની સ્થિતિ વચ્ચે કેટલાક કદું સુકો બસા કરવામાં આવ્યા, અને મહારાણીના ઠંઢેરામાં આપવામાં આવેલાં વચનોનું તેમણે પુનઃ સ્મરણ કર્યું.

સ્થળ રોકાયું છે) ચાલુ રહે છે ત્યારે “ હિન્દમાં ઇંગ્લાંડ વિષે બે પક્ષો પડશે. ” રાજકીય ચળવળ ચાલશેન. ”

“માન એક જ પ્રશ્ન એ છે કે, આપણે આપણી લાગણીઓ, અને આશાઓ અને અભિલાષો અને આપણી ક્યોઈ આપણાં પોતાનાં હુદયોના હંડામાં હંડા ખુણાઓમાં, આપણા પોતાના બંધુઓની શુભે મેડેળીઓમાં દાંળી દેવી અને ભરી રાખવી, અર્થવા ખુલ્લા દિવસના અનિર્બંધ પ્રકાશમાં તેમની ચર્ચા કરવી. પ્રથમ માર્ગ નિરાશાના પર્યંબરો પસંદ કરશે. ગ્રહસ્થો, આપણે બીજો માર્ગ પસંદ કરીએ છીએ, કેમકે અંગ્રેજ પ્રજાના અંતિમ હડાપણ, પરોપકાર અને ધર્મપર આપણને શ્રદ્ધા છે.

બાલુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ સર હેન્રી કૉટનને પ્રમુખ તરીકે ચૂંટી દાઢવાની દરખાસ્ત રજૂ કરી, અને ચોટા સુંદર વાક્યોમાં તેમણે કરેલી હિન્દની સંઘળી મહાન સેવાઓ કહી. રા. સી. શંકરનાથને અનુમોદન આપ્યું, પંડિત મદનમોહન માલવીયે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને લાંબી તાળીઓ વચ્ચે સર હેન્રી કૉટને ખુરશી લીધી. “ શુન્નરાની ” એ કોંગ્રેસને માટે રૂ. ૪૦૦૦ એકડા કર્યા હતા, તે અને એક સુશોભિત ચાંદીનો ચાળ તેના તંત્રી રા. આઈ. એસ. દેસાઈએ સર હેન્રીને અર્પણ કર્યા:

“પોતાને આપેલા માન માટે કોંગ્રેસનો આભાર માન્યા પછી, પ્રમુખે કહ્યું કે, કોંગ્રેસ એ “ દેશનાં અવાજ. અને નેત્ર ” છે, દેશને કેળવણી આપવાનું કાર્ય અન્ય સંસ્થાઓ કરી રહી છે, અને “ દેશમાં જે અભિપ્રાયો વિષે એકમત અસ્તિત્વમાં આવી ગયા હોય તેને સંયુક્ત અને પ્રમાણભૂત પ્રકારે દર્શાવવાનું કાર્ય કોંગ્રેસનું છે. ” ઇંગ્લાંડનાં નહેરે મતને હલાવવાની આવશ્યકતા છે.

“આયુર્વેદનું આંતરિક સંવાદન સુધારણાનું આવશ્યક પ્રથમ પગથીયું હતું, પરંતુ પોતાની એળે તો તેણે સ્વલ્પ પ્રાપ્તિ કરી હતી; ન્યારે ગાયરીશ સંવાદને ઉદારપક્ષના અંગ્રેજ સુસંદીઓનું બેળપૂર્વક લક્ષ આપ્યું, અને ઇંગ્લાંડમાં બેળવાન મેંતની પૂરવણી મળી ત્યારેજ તે શાયને

કાંઈપણ ઉકેલે આપવામાં આવ્યા હતા, અને તેજ વાંતે હિન્દની છે. હલચ દેશને માટે એક જ ઉપાય છે. ”

રાષ્ટ્રીય ભાવનાના સંવર્ધનની નોંધ લઈને સર હેન્રીએ માન. માહન્ટસ્ટુઅર્ટ એલ્ફીન્સ્ટનના શબ્દો પ્રથમ સાંપૂર્ણ ટાંચી બતાવ્યા, જે શબ્દોને હમણાં સુબાઈના કેટલાક અધિકારીઓ નિરાંક રાજ્યદ્રોહી ગણી દાઢે, શિવાય કે કદાચિત્ તેને જ્ઞાન હોય કે તે તો અવતરણ તરીકે ટાંકવામાં આવેલા હતા: ૧૮૫૦ ના વધારે સ્વતંત્ર સમયમાં તે બોધ્યા હતા:

“હું ધારું છું કે, ધર્મ, વિચારો, અને રીતભાતના તફાવતથી ઉત્પન્ન થયેલી અતડાપણાની સ્થિતિ પરદેશીઓને પ્રભુ સાથેના સર્વ ગાઠ સંસર્ગથી દૂર રાખે છે. તેવી સ્થિતિમાં પરદેશી પ્રવાસીઓની એક નાની સંખ્યા એક મહાન દેશનાં સર્વ ખાતાંનો વહીવટ ચલાવે એ વસ્તુસ્થિતિ સદૈવ ટકી રહે, એમ કદાપિ વિચારી શકાય નહિ. વળી હું ધારું છું કે, એવી યોજના અન્યથા વાંધા રહીત હોય તો પણ દેશીઓમાં થતી ફળવણીની પ્રગતિ તેને અભ્યાસારિક બનાવે છે. ”

સર હેન્રીએ ઉમેર્યું, પ્રત્યેક વિચારશીલ યુરોપે નાણુવું નેઠએ કે આ શબ્દો સત્ય છે, અને હિન્દ અને ઇંગ્લાંડની વચ્ચેના સંબંધ ટકી રહેશે. લૉર્ડ કોમરે પણ એમજ કહ્યું હતું, અને નહેરે કહ્યું હતું કે, “ જે શક્તિઓ સરકારે પોતે ઉત્પન્ન કરી છે, પરંતુ જેમને દોરવામાં અને અંકુશમાં રાખવામાં તે નિષ્ફળ ગયા છે, તે શક્તિઓ વડે પોતાની પક્ષતિ હિન્નસિન્ન થઈ ગયેલી નેવા તેઓ ઇચ્છતા ન હોય ” તો કેળવાયલા હિન્દીઓમાં થતા ફેરફાર પ્રમાણે તેમણે પોતાની પક્ષતિમાં ફેરફાર કરવા નેઠએ. સર હેન્રીએ પોતાના આતાઓને કહ્યું, હતાશ નહિ થાઓ અને સરકારની રાજ્યનીતિને સુગં મુગં આધીન નહિ થાઓ, અને પૂર્વની પ્રજાઓમાં એક પ્રભુ તરીકે હિન્દ સ્થાન લે એ આદર્શ તેમણે બતાવ્યું. પોતાનાં સંસ્થાનો સાથેના ઇંગ્લાંડના સત્ય સંબંધોની ચાવી સ્વાતંત્ર્ય (autonomy) છે, અને તે “ હિન્દના ભાવિની પણ ચાવી છે. ” “ સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર સંસ્થાનોનો એક જ સમૂહ બાંધવામાં આવે, અને

સામાન્ય આશયો અને સ્વાર્થથી મધ્યસ્થ રાજ્યને વળગી રહે, " એવું " વલ્લભ મહારાજયજી " છે. " ગવર્નર અને બિન બિન સંસ્થાઓનો સમૂહ, દિન્દીનાં સંયુક્ત સંસ્થાઓનો સમૂહ (યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ ઇન્ડિયા) " એ દિન્દીનું આદર્શ છે.

પછી પ્રમુખે આર્થિક પ્રશ્નોની ચર્ચા કરી, " સુસારા " નો અને અંગ્રેજ મુઠાથી દેશની થતી વેંટનો તિરસ્કાર કર્યો, યુરોપીયન અધિકારીઓની જગ્યાઓ પર દિન્દીઓને નીમવાનો અને ખીન ખાસ સુધારાઓ કરવાનો અને દિન્દી સીવીલ સર્વિસની પુનઃ રચના કરવાનો આમદ્દ કર્યો, બંગાલના બાગલા સામે અને ટ્રાન્સવાલમાં દિન્દીઓ તરફ ચલાવવામાં આવતા વર્તન સામે અણગમો દર્શાવ્યો, અને પોતે માથે લીધેલા કામમાં આશા અને હાંમતથી પરિશ્રમ કરવાનું પોતાના શ્રેતાઓને કહીને પોતાનું આપણું તેમજ સમાજનું કહ્યું.

સપ્તમ અને ૨૫૯ બ્યાખ્યાનથી પુષ્કળ ઉત્સાહ ઉત્પન્ન થયો, અને તેની સમાપ્તિ વધુ ત્યારે પ્રશંસાસ્પદ તાલીઓની ગર્જના થઈ. વિષય નિર્ણાયક સલા મંદુર કરવામાં આવી, અને કંચેસ મૂલતવી રહી.

ખીજે દિવસે બાણુ જુરેન્દ્રનાથ જોનરજીએ નહેરુ નોટીમાં દિન્દીઓ વિષેનો ઠરાવ રજૂ કર્યો, અને કહ્યું કે, " પૂર્વમાં બ્રિટિશ રાજ્યના મહાન સંપ્રદાયથી અને આ દેશમાં બ્રિટિશ નામના ચરાચીપણાથી વિરુદ્ધ " રાજ્યનીતિ સામે દિન્દીમાં બ્રિટિશ રાજ્યના જન્મ પછી ૧૫૦ વર્ષો પછી આપણને અણગમો દર્શાવવાની ફરજ પડે એ અસાધ્ય રહ્યું છે. આપવામાં આવેલાં વચનો અત્યાર સુધી ફક્ત ઉડાવવામાં આવતાં હતાં, પરંતુ ૧૯૦૪ ના ૨૪ મી મેના લૉર્ડ હર્જનના ઠરાવથી તેમનો ખુદેસો નકાર કરવામાં આવ્યો, અને દેવની વિચિત્રતાને લીધે જે મહારાણીના ઠંદેરાને ૨૬ કરવામાં આવ્યો તેમના જન્મ દિવસે જ. " નવી રાજ્યનીતિ હેઠળ અમુક નતીના હે પુ" એ ચોખ્ખતાની હસોટી છે. નવી રાજ્યનીતિ હેઠળ ચોખ્ખતાની હસોટી શુણ્ણ હોતો. " લૉર્ડ હર્જનની પ્રતિપજામી રાજ્યનીતિએ મહારાણીના ઠંદેરાને ચીરી નાખ્યો છે,

" પછી મહારાજામાં પોતાના સ્થાને પદથી લૉર્ડ હર્જને (તેમજે હર્જનું તેનો સારાંશ હું કહું છું) નહેરુ મુ" કે, આપણી પરિસ્થિતિને લીધે, આપણા વંશને અને આપણી કેળવણીને લીધે બ્રિટિશ રાજ્ય હેઠળ ઉચ્ચ અધિકારની જવાબદારીઓને માટે આપણે અંગ્રેજી છોડી. સાદેજ, હું હર્જનનું સારાંશ કરું છું કે, સચારુના પ્રતિનિધિ તરફથી દિન્દી પ્રજાનું વધારે નીચ અપમાન કદાપિ કરવામાં આવ્યું નથી. ઠંદેરાનો નકાર કરવો એ ખરાબ છે પરંતુ આ દેશની પ્રજાનું અપમાન કરવું એ ઘણા પડામ દેવા જેવું છે. આપણી જાતિના કલ્પિત ઉત્તરતાપણા સામે ચુકવ્યો, તમારા નામમાં અને તમારી વતી મારો અતિ મજબૂત વાંધો હું રજૂ કરવા છું છું. એશિયાવાસીઓ યુરોપીયનો કરતાં ઉત્તરતા છે ? જાપાનને ઉત્તર આપવા દો. દિન્દીઓ યુરોપીયનો કરતાં ઉત્તરતા છે ? લૉર્ડ જ્યોર્જ ડેમીલ્ટનને ઉત્તર આપવા દો, અને લૉર્ડ જ્યોર્જ ડેમીલ્ટન આ દેશની પ્રજાનો મિત્ર નથી. ચુકવ્યો, જ્યારે સમગ્ર યુરોપ વડેમમાં અને અસાનમાં સમજાવાયતું હતું ત્યારે જેમણે અર્વાચીન દુનિયામાં સંસ્કૃતિની મહાત્ત હાથે તેમના વંશને આપણે ઉત્તરની જાતિના છોડી ? જેમના હીનારાઓ પરથી ચલકા મીશન નરીઓએ જે તૃતીયાંશ માનવજાતિને નૈતિક ઉચ્ચતા આપી, તે આપણે ઉત્તરની જાતિના પ્રતિનિધિઓ છોડી ? "

ત્યાર પછી બાણુ જોનરજીએ ' ઇટલાક આંદોલ ' આપીને બતાવી આપ્યું કે રૂ. ૧,૦૦૦ અને વધારે ખજારની ૧૪ ટકા જગ્યાઓ અને રૂ. ૫૦૦ અને વધારે ખજારની ૧૭ ટકા જગ્યાઓ આપણને મળી છે. " તે કે દેશ આપણો છે, નાણાં આપણાં છે, અને વસ્તીની મોટી સંખ્યા આપણી છે, તથાપિ ફક્ત ૧૪ કે ૧૭ ટકા ઉચ્ચતર જગ્યાઓ આપણે ભાગે આવે છે. " ત્યાર પછી બાણુ દિન્દીમાં એશિયાવાસીઓની અને ગોરા લોકોના અમલ નીચેના અન્ય દેશોમાં એશિયાવાસીઓની સ્થિતિ વચ્ચે ફેરફાર કરું છું. " બસા કરવામાં આવ્યો, અને મહારાણીના ઠંદેરામાં આપવામાં આવેલાં વચનોનું પુનઃ સમજણ કર્યું. "

રા. જી. સુધ્ધમન્ય આયરે અનુમોદન આપ્યું, અને કહ્યું કે, ૧૮૩૩ ના કરતાં હિન્દીઓની સ્થિતિ વધારે ખરાબ છે, અને જ્યારે લૉર્ડ લીટને પોતાની યુક્તિઓથી મહારાણીનાં વચનો તોડ્યાં હતાં ત્યારે લૉર્ડ કર્ઝને ખુલ્લું કહ્યું છે કે, ૧૮૫૮ના મહારાણીના ઠંડેરામાં દર્શાવેલાં સિદ્ધાંતો અને રાજ્યનીતિ હિન્દમાંનાં બ્રિટિશ રાજ્યનાં નથી. વળી કાયદાએ આપેલાં સ્વાતંત્ર્ય અને અધિકારોને પણ આપણે વળગી રહેવું નોંધ્યું, અને "તેમને એવે પ્રકારે વળગી રહેવું નોંધ્યું કે અંગ્રેજ પ્રભુત્વ નહિ પરંતુ સમગ્ર દુનીયા કહેરો કે હિન્દ સ્વતંત્ર થવું નોંધ્યું."

ઠરાવને અનુમોદન આપતાં માન. રા. કૃષ્ણન નાયરે ઐતિહાસિક રૂપરેખા આપીને બતાવ્યું કે, લૉર્ડ કર્ઝનના કરતાં ભૂતકાળમાં હિન્દીઓ તરફ ઘણું વધારે સમાન વર્તન ચલાવવામાં આવતું હતું. રા. જી. અબ્દુલ કાસીમે મહોમ્દન કબુલાત વિષે ચર્ચા કરી. રા. હુસેન બદરુદ્દીન તૈયબજીએ વધારે આંકડા રજૂ કરીને હિન્દીઓને વેઠવા પડતો અન્યાય દર્શાવ્યો. ત્યાર પછી ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

ઠરાવ બીજામાં ઉચ્ચતર કેળવણીના દાવા દર્શાવવામાં આવ્યા, અને પ્રાથમિક કેળવણીને મદદ આપવા માટે સરકારનો ઉપકાર માનવામાં આવ્યો. હિન્દમાં હાથની કારીગરીની તાલીમની અને પોલીટેકનીક્સની આવશ્યકતા છે. રા. ડી. જી. પાર્થિએ તે રજૂ કર્યો, અને રા. આર. પી. કરંડીકરે અનુમોદન આપતાં બપોલનો જ્વલંત દાખલો બતાવ્યો. ખેતીવાડીની તાલીમની આવશ્યકતા, તેમજે આગ્રહપૂર્વક જાણવી, અને આયર્લેન્ડ પ્રિંસે, મી. આર્થર બાલ્ફોર્ડે આખ્યાન ઠાંધીને દર્શાવી આપ્યું કે, "એક પછી એક તેના પ્રત્યેક સ્વદેશી ઉદ્યોગને જનમતાં જ. શુંગળાવી માખવામાં આવ્યો છે, અથવા તે તેનું મુખ બંધ કરીને બાંધી રૂંધીને ઇંગ્લાંડના હરીફાઈ કરતા લાભના ઇર્ષ્યાળુ કળનામાં સોંપી દેવામાં આવ્યો છે, જેથી અતે દોલતના પ્રત્યેક ઝરણું પવનનો પણ સંચાર ન થાય એવી રીતે બંધ કરી નાખવામાં આવ્યું, તેથી આખી પ્રલયે જમીનપરજ-પોતાને આધાર રાખ્યો. તેમની પછી ડૉ. એચ. એસ. ગોરે યુનિવર્સિટીઝ કાયદાનો

તિરસ્કાર કર્યો; તે કાયદાએ જ્ઞાનનાં દ્વાર પર "સોનેરી તાળાં વાસ્યાં છે, જે સોનેરી ચાવી-ઓથી જ ઉઘડે." લૉર્ડ કર્ઝન "કેળવણીને ધનવાનોનો ખાસ અધિકાર બનાવવા ઇચ્છે છે, ગરીબોનો જન્મસિદ્ધ હક્ક નહિ." આપણને કહેવામાં આવે છે કે, પૌર્વાત્ય પ્રજાપર પૌર્વાત્ય ઢબે રાજ્ય ચલાવવું નોંધ્યું, પરંતુ જે એમ હોય તે પૌર્વાત્ય રાજ્યો, કેળવણી મફત આપતા હતા.

રા સી. વાય. ચિંતામણીએ કહ્યું કે લૉર્ડ કર્ઝન આપણને કહે છે કે, રાજકીય અને અન્ય પ્રશ્નોથી નિરાળી રીતે કેળવણીનો વિચાર કરો, પરંતુ તે અશક્ય છે, કેમકે, મી. મોર્લીએ કહ્યું હતું તેમ કેળવણીના પ્રશ્નો "પ્રભુઓના નૈતિક જીવન અને મૃત્યુને સ્પર્શ કરે છે," લૉર્ડ કર્ઝનનાં કેળવણી વિષયક પગલાં રાજકીય છે, અને તેમાં મુખ્યત્વે રાજકીય વિચારોથી તે (લૉર્ડ કર્ઝન) ગેરાયો છે. કેળવાયલા હિન્દીઓનો એક વિભાગ પ્રતિકૂળ લાગ્યો, અને તેમને વિનયપૂર્વક દાખી દેવાના છે. બહાર પ્રજા રીપોર્ટનું વિવેચન કરી રહી છે અને આપણે માનીએ છીએ કે તેનીપર વિચાર ચાલે છે ત્યારે સકારવારે મોટલીને ઉફતે ઉફતે સરકાર નવી રાજ્યનીતિ દાખલ કરે છે. હવે કાયદો પસાર કરવામાં આવ્યો છે, તેની રૂચે સેનેટોને યુરોપીય અને સરકારી બનાવી દેવામાં આવી છે, અને "કાર્ય સાધકતા" રાષ્ટ્રના નામમાં હિન્દી અને બીન-સરકારી તત્વ દાખી દેવામાં આવ્યું છે. મી. જી. એ. નેટસને અવિશ્વાસ અને પાછા હઠવાની રાજ્યનીતિ વિષે ક્યારેક કરી અને આંકડા આપીને બતાવ્યું કે ૩૦ કરોડની વસ્તીમાંથી પાંચ વર્ષમાં ૬,૨૨૩ ગ્રેજ્યુએટો, ૬૨ વર્ષે ૧,૨૪૨ ગ્રેજ્યુએટો પસાર થયા હતા! ઠરાવ પસાર થયો.

ઠરાવ ત્રીજે પ્રભતી "શોચનીય ગરીબાઈ વિષે" હતો. અને તેમાં ઉપાયો ચર્ચાવામાં આવ્યા હતા. રા. આર. એન. મુકોલકરે તે રજૂ કર્યો અને મુકાબલો કર્યો કે, જ્યારે આ દેશમાં અરાજકતા અને ગેરવહીવટ વિના બીજું કંઈ ન હતું ત્યારે લોકોની સ્થિતિ એકંદરે સંગીન હતી, જીવનની આવશ્યક અને ઉપ-ભોગની વસ્તુઓ હતી, અને વ્યાપારની

ચીજોનો મોટો ભંડો નિકાસ કરવામાં આવતો હતો. અને હાલની ગરીબાઈ એવી છે કે, હોર્ડર્સ જર્જનના વધારેમાં વધારે આંદોલ પ્રમાણે દર વર્ષે માથા દીડ આવક રૂ. ૩૦ અથવા દરરોજનો ટોઠાં આનો છે, જેમાંથી રૂ. ૩૩૩ કરતાં આપવા પડે છે. ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપની અને હિન્દી સરકારે અટકાયત વેરા નાખીને હિન્દી હથોળોને કેવી રીતે ચમચરણ કર્યા હતા અને હથોળો કરતાં લોકોને જમીનનો આશ્રય લેવાની ફરજ કેવી રીતે પડી હતી, અને તેથી ખેતીવાડી મુખ્ય હથોળ થઈ પડી હતી, તે તેમણે દર્શાવી આપ્યું. પછી જમીન મહેસુલની આંદણી, મીઠા હથોળો દાખલ કરવાના પ્રયત્નો, અને હોર્ડર્સ સેક્સીસનરીના કાર્યનું તેમણે વિવેચન કર્યું; હોર્ડર્સ સેક્સીસનરીએ “દુષ્ક્રમ આપ્યો હતો કે, હિન્દી હારીગરોની હરીફાઈથી બ્રિટિશ હારીગરોનું સંરક્ષણ કરવાને માટે પગલાં લેવાનાં લેઈએ.” સમસ્ત રાજ્યનીતિનું પરિણામ હિન્દી જનસમૂહોની ગરીબાઈ છે.

માન. રા. એચ. એ. ગોવિંદરાવ આયરે ઠરાવને અનુમોદન આપ્યું, અને કાયમની જામખંદીની આવશ્યકતા અને રૈયતે દરેલા સુધારા પરના વેરા પર કાયદાના અંદોલની આવશ્યકતા વિષે ચર્ચા કરી. માન. રા. જી. કે. પારેખ, રા. આર. વી. મહાજની, રા. કે. નાનાવત્ત, અને રા. માણેજી કે. પટેલે ઠરાવને અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

ગામડીઓની સંચોત્પાદક કરતણુ સ્થિતિ લેતાં ચાલુ ઠરાવમાં થોડાંક નમુનેદાર ગામોની આર્થિક સ્થિતિની તપાસ કરવાને માટે પહેલાંની કોંગ્રેસોની વિનંતિ ફરી કરવામાં આવી. માન. રા. એચ. એસ. દિક્ષિતે તે રજૂ કર્યો, માન. રા. વી. સી. દેસીકચારીએ અનુમોદન આપ્યું, રાય પાર્વતીશંકર બૌધરીએ અને રા. લેસેંડ જેન્નમીને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

ઠરાવ પાંચમામાં સંસ્થાનોમાં હિન્દીઓની સ્થિતિનો પ્રશ્ન એકવાર ફરીથી રજૂ કરવામાં આવ્યો, અને રા. મદનજીતે અને રા. ભર્યાએ દક્ષિણ આફ્રિકાનાં હુખોની અનેક વેળા કહેવા-

યદી વાર્તા પોતાના અનુભવો પ્રમાણે હતી, અને બોચર વિશ્વકમાં એક સીવીલ સર્જન તરીકે થયલા અનુભવથી રા. મદનજી પોતાનો પુરાવો ઉમેર્યો. તે ઠરાવ પસાર થતાં ખીલ દિવસનું કાર્ય સમાપ્ત થયું.

રા. જી. એન. લાતા અને હિન્દના પેલા સાચા મિત્ર વિલિયમ રીગ્બીનાં મૃત્યુ માટે કોંગ્રેસનો ખેદ દર્શાવતો છોકો ઠરાવ ત્રીજો દિવસે પ્રમુખ સ્થાનેથી રજૂ કરવામાં આવ્યો. પછી નિયમિત અનુક્રમ તોડીને એક મહત્વનો ઠરાવ (પંદરમો) રજૂ કરવાની તેમણે સર. વિલિયમ વેડરબર્નને આજ્ઞા કરી; તે ઠરાવમાં એવી ઇચ્છા દર્શાવવામાં આવી હતી કે, ઇંગ્લાંડમાં સામાન્ય ચુંટણી સમીપ આવે છે, તેથી મતદારો અને ઉમેદવારો સમક્ષ હિન્દની માગણીઓ રજૂ કરવાને માટે હિન્દમાંથી એક પ્રતિનિધિ મંડળ મોકલવું. તેમણે પ્રાથમિક મહત્વના બે મુદ્દા વિષે આગ્રહ કર્યો: હિન્દની સ્થિતિની દર ૨૦ વર્ષે તપાસ કરવાના નીતિ રીવાજનો પુનરુદ્ધાર અને હિન્દી પ્રધાનનો પગાર બ્રિટિશ અંદાજમાં ગણવો. લો. મા. બી. જી. તિલકે અનુમોદન આપ્યું અને કહ્યું કે, ઇંગ્લાંડમાં ચળવળ કરવી જ લેઈએ, કેમકે આપણા મુકદ્દમાનો ચુકાદો આપનારા ન્યાયાધીશો ત્યાં બેસે છે, અને હિન્દી સરકાર દુર્ભેદ છે તેથી આપણે અંગ્રેજ પ્રજા પાસે પહોંચી જવું લેઈએ, અને ઇંગ્લાંડમાં કાયમનું રાજકીય મીશન હોવું લેઈએ. રા. એસ. સિંઘાએ અનુમોદન આપતાં હિન્દીઓ સાથે અંગ્રેજો અંગત પરિચયમાં આવે તેના મહત્વ પર ભાર મુક્યો. ઠરાવ પસાર થયો.

સર ભાલચંદ્રે કૃષ્ણે સાતમો ઠરાવ રજૂ કર્યો, જેમાં માગણી કરવામાં આવી હતી કે, હિન્દી પ્રધાનનો અર્થ બ્રિટિશ અંદાજમાં મુકવો લેઈએ. સંસ્થાનોના પ્રધાન અને તેની કોફીસને માટે સંસ્થાનોને કાંઈ આપવું પડતું નથી; હિન્દુસ્થાને પોતાના પ્રધાનને માટે આરાવેં ૩૪ લાખ રૂપિયા આપ્યા છે. માન. રા. જી. શ્રીનિવાસરાવે અનુમોદન આપ્યું, રા. એન. કે. પાધ્યે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું; તેમણે કહ્યું કે, હિન્દી પ્રધાન કાંઈને પણ લેખમદાર નથી—હિન્દી પ્રજા તેનો પગાર આપે છે તેમને નહિ, દિવાને આમને નહિ,

કેમકે તે તેનો પગાર આપતી નથી; કારણ પસાર કરવામાં આવ્યો.

મોટે ભાગે રૂપિયાની કીંમત વધારીને કૃત્રિમ રીતે ફાળવ પાડવામાં આવેલાં નાણાં વિષે આઠમો કારણ હતો અને કર ઘટાડીને એકાં થયેલાં નાણાંના એક ભાગનો ફેળવણી, મેડીક્લ રાહત, અને સ્થાનિક અને મ્યુનિસિપલ જોડાંને મદદ આપવામાં ઉપયોગ કરવાની ચિંતિ કરવામાં આવી હતી. રા. જી. કે. ગોખલેએ તે રજુ કરતાં કહ્યું કે, ગયાં છ' વર્ષોમાં ૩૦ કરોડ રૂપિયા નેટલી અસામાન્ય રકમો ફાળવ પાડવામાં આવી છે. તેમણે પ્રશ્ન કર્યો કે, એ નાણાં ક્યાંથી આવ્યાં ? તેમણે બતાવ્યું કે, રૂપિયાની કીંમત વધારવાથી તે મળ્યાં, જ્યાં કરીને પરદેશના ખર્ચને માટે જોઈતાં નાણાં રૂપાનાં એકાં કરીને, અને સોનું આપીને હિન્દી સરકાર દર વર્ષે આશરે પાંચ કરોડ રૂપિયા ખર્ચાવે છે. ભારે કરો અન્યાય યુક્ત છે, અને તેમાં ઘટાડો કરવો જોઈએ, અને ભારે કરોથી મળેલાં નાણાં સૂચવવામાં આવેલે પ્રકારે પ્રભને પાછાં આપવાં, દિવાન બહાદુર અંગાલાલ સાહરલાલ દેસાઈએ અનુમોદન આપ્યું, અને ખીન જરૂરી ફાળવ પડેલી મોટી રકમો પ્રભને પાછી આપી દેવાનો આગ્રહ કર્યો. તેમની પછી રા. જી. સુબ્રમન્ય આયરે કહ્યું કે, સર એન્ટની મેકડોનેલે કરન્સી દબીરાન સમક્ષ કહ્યું હતું કે, રૂપિયાની કીંમતમાં વધારો કરવાથી પ્રભ પર નવો બોલ પડશે, પરંતુ તેમણે કહ્યું કે, હિન્દના લોકો તેનું પરિણામ તેવું આવશે એમ નજીક નહિ હોવાથી તે ઉમેરવામાં સલામતી છે, જ્યારે સીધા કરમાં વધારો કરવો લયોત્પાદક અને ડહાપણ વિનાનો છે. બળપૂર્વક વધારવામાં આવેલી કીંમતથી ગરીબ લોકોએ વધારેમાં વધારે વેઠ્યું છે, તેમને વધેલાં નાણાંનાં લાભ મળવો જોઈએ. કારણ પસાર કરવામાં આવ્યો.

નવમો કારણમાં વિસ્તૃત પ્રતિનિધિત્વનો દાવો કરવામાં આવ્યો હતો. તે કારણ રજુ કરતાં રા. વી. કૃષ્ણસ્વામી આયરે કહ્યું કે, ૧૮૯૨ માં ધારાસભાઓનો વિદાય કરવામાં આવ્યો હતો, અને અંદાજપત્ર ચર્ચાવાની સત્તા આપવામાં આવી હતી; પરંતુ તે ચર્ચાની મૂર્તિ અંદાજપત્ર

નક્કી કરવામાં આવતું હોવાથી, સર્વે માત્ર પોતાના અભિપ્રાયો દર્શાવતા, અને પોતાના લઘુ નિબંધો વાંચતા, અને ચર્ચા દ્વારા સમાન નીવડતી પંડિત મદન મોહન માલવીયે અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે સુધારાઓ છે તેટલા સારા છે, પરંતુ ધારાસભાઓને વિશેષ સત્તા આપવી જોઈએ અને તેમાં વિદાય થવો જોઈએ. સરકાર હિન્દી પ્રભ પર ચોરોક વધારે વિશ્વાસ નહિ બતાવે ? “ અંગ્રેજ સાહિત્યમાંના સ્વાતંત્ર્યના વિચારોથી આપણાં મન રંગાયાં છે...ને મહાન બ્રિટિશ મહારાજ્યના સ્વાતંત્ર્ય પ્રેમને માટે આપણે તેને ચાહીએ છીએ તેનું આપણે એક અંગ છીએ એવું આપણને આપણા પોતાના દેશમાં લાગે તેને માટે આપણે આતુર છીએ. ” તે પછી રા. જહાંગીર ખી. પિટ્ટે કહ્યું કે, વિશેષ સંપૂર્ણ પ્રતિનિધિત્વ અને અધિકારને માટેની પોતાની યોગ્યતા ફેળવાયલા હિન્દીઓએ દર્શાવી છે, અને તેમણે જે સુદર પરિણામો ઉત્પન્ન કર્યાં હતાં, તે ગણાવ્યાં. પોતાની પ્રાપ્તિઓથી તેમણે પોતાની યોગ્યતા પૂરવાર કરી આપી છે. “ સ્વરાજ્યને માટે સર્વ મનુષ્યોનો જન્મસિદ્ધ હક્ક છે, અને જે લાંબા સમય પહેલાં અપાવું જોઈતું હતું, તેની અનુપમ બક્ષિસ ” જે દિવસે ઇંગ્લાંડ હિન્દને આપશે તે દિન ઇંગ્લાંડને માટે ઉજ્જવળ ગણાશે. તે કારણ પસાર કરવામાં આવ્યો.

દશમો કારણ ટિપ્પણના બનાવો વિષે અને હાંડગી અને ખલનાનો પુષ્કળ વ્યય કારણનાર “ આગળ વધવાની રાજ્યનીતિ ” વિષે હતો. રા. એન. એ. વાડીઆએ તે રજુ કરતાં કહ્યું : “ લગભગ ૪૦ વર્ષ ઉપર પાર્લામેન્ટે આપેલા સ્વદેશ સનદશીર અધિકારને સાચવી રાખવાને આપણે મથી રહ્યા છીએ. ” હિન્દી સરહદની પેલીમેર જતાર રાજ્યનીતિનો તેમણે તિરસ્કાર કર્યો; પરદેશીના પગથી પોતાની ભૂમિને સ્વતંત્ર રાખવાને માટે “ પ્રાચીન અથવા અર્વાચીન ઇતિહાસમાં નોંધવામાં આવ્યું હોય તેવા વિશુદ્ધ સ્વદેશાભિમાનપૂર્વક, સ્વતંત્રતાના સુદૃઢ પ્રેમ પૂર્વક, ભય અને મૃત્યુના પ્રશંસનીય તિરસ્કાર પૂર્વક ” ટિપ્પણના ચરવીર ગામડીઆઓએ યુદ્ધ કર્યું હતું. જોડે કર્ઠનનાં તુકડાનકારક મીરાનો

સામે વક્તાએ ઘણી સુંદર દલીલ કરી, અને કહ્યું કે, પાર્લામેન્ટની સંમતિ વિના હિન્દી લશ્કરને હિન્દની બહાર મોકલવું ગેરકાયદેસર છે.

લાલા મુર્લીધરે અનુમોદન આપ્યું, રા. એન. ખી. રાનરેએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

એકવાર ફરીથી પોલીસ સુધારાનો પ્રશ્ન અંગીઆરમાં ઠરાવમાં રા. વિજયકુમાર બોલે રહ્યો, રા. શ્રીરાયદ્ર સર્વાધિકારીએ તેને અનુમોદન આપ્યું, રા. વી. જી. નેશીએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

બારમો ઠરાવ લશ્કરી ખર્ચ વિષે રા. એન. એમ. સમર્થે બહુ ટુંકાણમાં રહ્યો, રા. જી. આર. અભયકરે તેને અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો. પછી તેરમો ઠરાવ ન્યાયી અને કારોબારી ફરજે ભૂદી પાડવા વિષે રા. હરિશ્ચન્દ્રરાય વિશનદાસે રહ્યો, રા. એન. કે. રામસ્વામી આચરે તેને અનુમોદન આપ્યું, બાબુ હાલિપ્રસન્ન રૌચે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર થયો.

બંગાલના લાગણા વિષે ઠરાવ ચૌદમો માન. બાબુ અબિહાસચરણ મુઝુમદારે રહ્યો, બાબુ એ. ચૌધરીએ તેને અનુમોદન આપ્યું, અને બાબુ બિનય કુમારરાયે અને માન. બેક્ટનાથ સેને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, એ સર્વ બંગાલી ગૃહસ્થો હતા, અને તેમને એટલી બધી લાગણી થતી હતી કે તેઓ માત્ર થોડાં વાંચાળ બોલી શક્યા. રા. આર. એન. મુઠાલકરે સંક્ષેપમાં સહાનુભૂતિ દર્શાવ્યા પછી તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

સર એસ. સિંહાએ સોળમો ઠરાવ રજૂ કરી, રા. દાદાભાઈ નવરોજ, સર હેન્રી હૉટન, અને મી. જૉન નર્ડિનની હિન્દના હિતની ખાતર પાર્લામેન્ટમાં ચુંટણી કરવાની ભલામણ કરી. રા. વી. પી. વૈદ્યે અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

સર વિલિયમ વેરરબર્ન અને બ્રિટિશ-કમિટીનો વાર્ષિક આભાર માનવાનો ઠરાવ સત્તરમો રા. ડી. ઇ. વાચ્છાએ રજૂ કર્યો, અને રા. ડી. એન. બોલે તેને અનુમોદન આપ્યું. પ્રમુખે પછી

મી. એ. બો. હુંમ, રા. ડી. ઇ. વાચ્છા અને માન. રા. જી. કે. ગોખલેની જનરલ અને સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરીઓ તરીકે ફરીથી નીમણુંક કરવાનો અરાદમો ઠરાવ રજૂ કર્યો. વળી કોંગ્રેસના બંધારણ વિષે ૧ લી જુલાઈ, ૧૯૦૫ સુધીમાં રીપોર્ટ કરવાને એક દમિટી નીમવાનો આગણીસમો ઠરાવ તેમણે રજૂ કર્યો. વીસમા ઠરાવમાં ૧૯૦૫ ની કોંગ્રેસ બારસમાં ભરવાનું નક્કી કર્યું, એકવીસમા અને બાવીસમા ઠરાવોમાં સ્વાગત સખાનો અને પ્રમુખનો ઉપકાર માનવામાં આવ્યો, અને સર હેન્રી હૉટને કૃતજ્ઞતા પ્રણી ઉપકારના થોડાક શબ્દો કહ્યા પછી વીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની પ્રણીકૃતિ થઈ.

ઠરાવો.

૧. (ક) આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, જાહેર નોકરીની ઉચ્ચતર જગ્યાઓપર હિન્દીઓને નીમવાના વિષય પર ૨૪ મી મે ૧૯૦૪ ના પોતાના ઠરાવમાં હિન્દી સરકારે દર્શાવેલા સિદ્ધાંતો અને રાજ્યનીતિ, ૧૮૩૩ ના પાર્લામેન્ટરી કાયદામાં અને મહારાણીના ૧૮૫૮ ના ઠંઠેરામાં દર્શાવેલાં સિદ્ધાંતો અને રાજ્યનીતિથી વિરુદ્ધ છે, અને આ દેશની પ્રજાને રાજ્ય અને પાર્લામેન્ટ આપેલાં ગૌરવ વચનો સમંતવી કાઢવાના, અને એક જાહેર કમીશને સંઘળી પ્રશ્નની સાવધાનતાથી તપાસ કર્યા પછી સરકારે વિચાર પૂર્વક ફરેલી ચોખ્ખાઓથી દૂર જવાનો પ્રયત્ન સામે આ કોંગ્રેસ માનપૂર્વક પરન્ટુ ભારપૂર્વક અણગમો દર્શાવે છે.

(ખ) આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, અનેક વર્તમાન નાણાં વિષયક અને રાજ્યવર્તન વિષયક અનિષ્ટોનો સાચો ધલાળ દેશની નોકરીની ઉચ્ચતર શાખાઓમાં હિન્દીઓને વધારે મોટી સંખ્યામાં નીમવાનો છે; અને હિન્દમાં નોકરીને માટે હરીફાઈની પરીક્ષાઓ ઇંગ્લાંડમાં અને હિન્દમાં એક સાથે લેવાની તરફેણમાં ૧૮૯૩, બીજી જુનના દિવસે આમના કરાવેના તત્કાળ અમલ કરવો. જોઈએ એમ કહેવામાં પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે એકમત થવા છતાં આ કોંગ્રેસ પોતાની દૃઢ પ્રતીતિની નોંધ લે છે કે, આ પ્રશ્નનું એકજ સંતોષકારક સમાધાન હિન્દી સીવીલ

સર્વોચ્ચની પુનઃ રચનામાં છે, જેની પુનઃ રચના સત્તાની બહેનથી કરવાના સિદ્ધાંતને અનુસરીને કરવી જોઈએ, અને તે દરમિયાન તેની ન્યાયી ફરજોનો એક ભાગ જેમણે હાથદાના ધંધાની તાલીમ લીધી હોય તેમને આપવો.

(ગ) હિન્દના ઘણા ખરા પ્રાંતોમાં પ્રાંતિક નોકરી માટેની હરીફાઈની કસોટી કાઢી નાખવા માટે આ કોંગ્રેસ ખેદ દર્શાવે છે. ભૂતકાળના અનુભવે સંપૂર્ણ રીતે સાબીત કર્યું છે કે, સરકાર તરફથી નીમણુંકો કરવાની પદ્ધતિ આ દેશની વિશિષ્ટ પરિસ્થિતિમાં, અધિકારીઓની કૃપાથી થતી નીમણુંકોની પદ્ધતિમાં ફેરવાઈ જાય છે, અને એનાથી અયોગ્ય પુરવેા નોકરીમાં આવીને રાજ્ય-તંત્રની કાર્યસાધકતા બગાડે છે, અને વધારામાં ઉચ્ચ હોદ્દાને માટે હિન્દીઓની યોગ્યતામાં અન્યાય પૂર્વક ધરાડો કરે છે. આ કોંગ્રેસ, તેથી, હિન્દી સરકારને માનપૂર્વક આપણે દરેક છે કે, પ્રાંતિક નોકરીને માટે હરીફાઈની કસોટી ન્યાયી ન્યાયી કાઢી નોખવામાં આવી હોય ત્યાં ત્યાં તેને ફરીથી દાખલ કરવી.

કેળવણી.

૨. હાલના માર્ચના હિન્દી સરકારના ઠરાવમાં વચન આપ્યા પ્રમાણે પ્રાથમિક કેળવણી પાછળ રોકેલાં વિશેષ નાણાં માટે અને પરદેશોમાં પારિભાષિક કક્ષાઓ અને ઉદ્યોગોના અભ્યાસને માટે દશ છાત્ર વૃત્તિઓ સ્થાપવાને માટે તેમને આભાર માનવા છતાં, ઉચ્ચતર, કેળવણીના સંબંધમાં સરકારે ગ્રહણ કરેલી અવળી રાજ્યનીતિ વિરુદ્ધ ગયા વર્ષનો પોતાનો અભિગમો એકવાર ફરીથી દર્શાવે છે, કેમકે તેથી યુનિવર્સિટીઓની નિયામક સભાઓ અધિકારી બની જાય છે અને સામાન્યતઃ યુનિવર્સિટી કેળવણીના ક્ષેત્રનો સંકોચ થાય છે. અને કોંગ્રેસ પોતાનો દૃઢ અભિપ્રાય દર્શાવે છે કે, હાલમાં સરકાર દર વર્ષે મોટી રકમો રાજ્ય પાડતી જાય છે તે જોતાં કેળવણીના ખર્ચને માટે જાહેર નાણાંમાંથી તે હાલમાં જરૂરી રકમ આપે છે તેના કરતાં વધારે મોટી રકમ આપવાની સરકારની સ્પષ્ટ દ્રશ્ય છે, જેથી કરીને—

(ક) જનસમૂહમાં પ્રાથમિક કેળવણીનો વધારે વિસ્તારમાં પ્રચાર થાય, અને મદત અને દરજ્યાત કેળવણીની દિશામાં પ્રારંભ થાય.

(ખ) હાથની કારીગરીની તાલીમનું અને વૈજ્ઞાનિક ખેતીવાડીનું શિક્ષણ આપવાને યોગ્ય વ્યવસ્થા કરવી.

(ગ) સરકારી કૌલેજો અને હાઈસ્કૂલોમાં સારા શિક્ષકો અને સારી સામગ્રી પૂરી પાડવાની વ્યવસ્થા કરવી, જેથી કરીને તેમને ખરેખાર નમુનેદાર સંસ્થાઓ બનાવાય.

(ઘ) સંપૂર્ણ સામગ્રી વાળું કમમાં કમ એક મધ્યસ્થ પોલીટેકનીક ઇન્સ્ટીટ્યુટ સ્થાપવું અને સિનન સિનન પ્રાંતોમાં નાની પારિભાષિક શાળાઓ અને કૌલેજો સ્થાપવી.

આર્થિક પરિસ્થિતિ.

૩. આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, વર્ષો થયાં દેશમાં ધનનો ચુસારો ચાલે છે, સ્વદેશી કક્ષાઓ અને ઉદ્યોગોની અવનતિ થઈ છે, જમીનનું મહેસુલ બહુ વધારે લેવામાં આવે છે, અને રાજ્યતંત્રની પદ્ધતિ અલગત ખર્ચાળ છે, તેને આ દેશની પ્રજાની શોચનીય ગરીબાઈ. મુખ્યત્વે આભાર છે અને કોંગ્રેસ ઉપાયનાં અન્ય પગલાંની સાથે સાથે નીચે પ્રમાણે ભલામણો કરે છે:

(ક) આગલા ઠરાવમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે કેળવણીને વિશેષ ઉનેજન આપવાની સરકાર કૃપા કરશે.

(ખ) હાથની જમાણાંની વિષે હિન્દી પ્રધાનતા ૧૮૯૨ અને ૧૮૯૭ ના ખરીતાઓમાં દર્શાવેલી શરતો પ્રમાણે દેશના જે વિભાગો તેને માટે પરિપક્વ થયા હોય તેમાં દાખલ કરવી; અને જ્યાં હાથમના જમાણાંની દાખલ કરવી સરકારને હજી અનિચ્છનીય લાગતી હોય ત્યાં મહેસુલના અતિ વધારા પર હાથદાનાં નાખવો.

(ગ) જાહેર નોકરીની ઉચ્ચતર શાખાઓમાં હિન્દીઓની વધારે મોટી સંખ્યાને રોકવાનાં પગલાં લેવાં.

ગામડીઆઓની દેવાદાર સ્થિતિ.

૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, દેશના ગામડીઆઓની બચાવપાદક દેવાદાર સ્થિતિ જોતાં અને દુષ્કાળનો પ્રથમ સ્પર્શ થતાં તેમની મોટી સંખ્યાઓને રાજ્યની મદદ લેવાની દ્રશ્ય પડે છે

તે જોતાં હ'ડતમાં હુદ્દાળ યુનીયને દરેલી સૂચનાને આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી અનુમોદન આપે છે કે, હિન્દના ભિન્નભિન્ન ભાગોમાં થોડાંક નસુનેદાર ગામોની સરકારે સાવધાનતાપૂર્વક તપાસ કરવી.

શ્રિલિંગ સંસ્થાનોમાં હિન્દીઓ.

૫. (૬) જ્યારેલીઆની મુલાકાત લેવા નતાર હિન્દીઓના સંબંધમાં ઓસ્ટ્રેલીઅન કોમનવેલ્થની સરકારે થોડા સમય પર નાખેલાં બંધનો દીક્કાં કરવામાં આવ્યાં તે વિષે સંતોષ દર્શાવવા છતાં આ કોંગ્રેસ પોતાનો હ'ડો એક ભહેરે કરે છે કે, હિન્દી સંસ્થાનવાસીઓ-નામદાર સમ્રાટની પ્રજા-ને હુદ્દાળક બંધનોને- તાજે રહ્યા કરવું પડે છે, અને નામદાર સમ્રાટનાં સંસ્થાનોમાં શ્રિલિંગ નાગરિકતાના સામાન્ય ડેક્કાં તેમને આપવામાં આવતા નથી.

(ખ) ખાસ કરીને, ટ્રાન્સવાલની માજી જોઆર સરકારે હિન્દીઓ વિરુદ્ધ હાયદા કર્યા હતા, તેમાં શ્રિલિંગ સરકાર તરફથી વધારો કરીને તેમને બળપૂર્વક અમલમાં મુકવાની ધમકી ચ-પાઇ છે તેના સામે આ કોંગ્રેસ અત્યંત બુદ્ધિમાન પૂર્વક પોતાનો અણુગમે દર્શાવે છે. તાજી જોઆર વિગ્રહનાં ભહેર કરવામાં આવેલાં કારણોમાંનું એક તે પ્રજાસત્તાહતી સરકાર તરફથી નામદાર સમ્રાટની હિન્દી પ્રજા પ્રતિ ચત્રાવવામાં આવતું વર્તન હતું, અને વળી દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિન્દી સંસ્થાનિકોની કમુલ કરવામાં આવેલી વફાદારી અને વિગ્રહ દરમ્યાન તેમણે આપેલી મહાન સહાય જોતાં આ કોંગ્રેસ અંતઃકરણપૂર્વક પ્રાર્થના કરે છે કે, તે તાજના સંસ્થાનમાં હિન્દી સંસ્થાનવાસીઓ તરફ ન્યાયી અને સમાન વર્તન ચલાવવાનો શ્રિલિંગ પાર્લામેન્ટ આગ્રહ કરશે.

(ગ) આ સંબંધમાં હિન્દી સંસ્થાનવાસીઓના હિતની ખાતર મજબુત દસા રહેવા માટે હિન્દી સરકાર અને હિન્દી પ્રધાનનો કોંગ્રેસ અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માને છે, અને કોંગ્રેસ ગંભીરતાપૂર્વક વિશ્વાસ રાખે છે કે, સંતોષકારક સમાધાન ન થાય ત્યાં સુધી એ બાબતમાં તેઓ પોતાના પ્રયત્નોને લીલા કરશે નહિ.

શોક.

૬. રા. જી. એન. તાતાના મૃત્યુ માટે આ કોંગ્રેસ પોતાના જાંડા એટની લાગણીની નોંધ લે છે; હિન્દના ઔદ્યોગિક વિકાસમાં તેમની મહાન સેવાઓ તેમજ તેમના સંસ્કારી પરમાર્થ અને દેશપ્રેમનું દેશ કૃતજ્ઞતાપૂર્વક સ્મરણ કરશે. વળી આ કોંગ્રેસ મી. વિલિયમ ડીગ્લીના મૃત્યુ માટે હિંદી શોક દર્શાવે છે. હિન્દની પ્રજાએ પોતાનો ઉત્સાહી અને ચુસ્ત પક્ષકાર ગુમાવ્યો છે.

હિન્દી પ્રધાનનો પગાર.

૭. જ્યારે સંસ્થાનોને કોલોનીઅલ ઓફીસના ખર્ચનો હાંધ પણ ભાગ આપવો પડતો નથી, ત્યારે હ'ડતમાં ઇંડીઆ ઓફીસનો ખર્ચ આ દેશની આવકમાંથી લેવામાં આવે છે, તેથી થતા અન્યાય સામે આ કોંગ્રેસ વધી હલાવે છે અને પોતાના અભિપ્રાયની નોંધ લે છે કે, હિન્દી પ્રધાનનો સઘળો પગાર અંગ્રેજ અંદાજે પર ચકાવવો જોઈએ.

ફાજલ પડતી રકમો.

૮. (૬) આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય પ્રમાણે છેલ્લાં છ વર્ષોમાં મોટી રકમો વારંવાર ફાજલ પડી છે-બધી મળીને આશરે એ કરોડ પાંદડઃ જોડી-તે પ્રજાની વધેલી આબાદાનીનું પરિણામ હોવાને બદલે ફક્ત એજ વાત દર્શાવે છે કે, આ દેશમાં કરોની સપાટી આવશ્યક છે તેના કરતાં વધારે હચ્ચ રાખવામાં આવી છે, કેમકે સંપૂર્ણ નહિ તો મુખ્યત્વે રૂપીઆની હીમત કૃત્રિમ રીતે વધારવાયીજ એ રકમો ફાજલ પડી રાખી છે, અને પરિણામે હિન્દી સરકારનાં હંગાંટ મોહલવામાં આવતાં નાણાંમાં દર વર્ષે ૩૦ થી ૪૦ લાખ પાંદડ જાય છે.

(ખ) સરકારની ચલણની નીતિને લીધે જે વર્ગોને વધારેમાં વધારે સહન કરવું પડ્યું છે તેમને રાહત આપવાને માટે તેમજ ખર્ચમાં વધારો કરવાની સીધી લાલચ સરકારના માર્ગમાંથી દૂર કરવાને માટે (દર વર્ષે મોટી રકમો ફાજલ પડે તેથી બેસક એવી લાલચ નહીં પામે) આ કોંગ્રેસ મજબૂત આગ્રહ કરે છે કે, (૧) મીક્ષા પુરના વેરામાં હજી વધારો થયો નથી; (૨)

જે પ્રતિભામાં જેહુતોએ સંકેતનાં વર્ણોની હારમાળા
જોઈ હોય તેમાં રાજ્યની જમીન રહેસુલની
માગણીમાં ઘટાડો કરવો; અને (૩) દત્તા કાપડ-
પરના એકસાઇઝ વેરા-કાઠી નાખવા.

(ગ) એવો ઘટાડો કરવામાં આવે ત્યાં સુધી
કોંગ્રેસ આગ્રહ કરે છે કે, તે રાજ્ય પહેલી રક-
મના એક ભાગનો ઉપયોગ પ્રજાને સીધી રીતે
લાભ આપી રીતે કરવો, જેમકે જૈજ્ઞાનિક,
ખેતીવાડીની અને ઔદ્યોગિક કેળવણીને ઉત્તેજન
આપવું, મેડીકલ સહત્તી સગવડોમાં વધારો
કરવો, અને દુષ્કાળ અને દૂર વર્ષે થતા પ્લેગથી
સ્થાનિક અને મ્યુનિસિપલ બોર્ડનાં સાધનોમાં
ગંભીર ઘટાડો થયેલો છે તે તાકીદે જરૂરના હોય
એવા આરોગ્યવિષયક સુધારા માથે લે અને દેશના
ગંભીર ભાગમાં વ્યવહારનો સાધનોમાં સુધારો કરે
તેટલી માટે બાકીનાં નાણાંનો તેમને સહાય
આપવામાં ઉપયોગ કરવો.

પ્રતિનિધિત્વ.

૬. કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર આ દેશની
પ્રજાને પોતાના દેશના રાજ્યતંત્રમાં વધારે બળ-
વાન અવાજ અને કાર્યભારનો કાણુ આપવાનો
સમય આવી પહોંચ્યો છે. તેને માટે,

(ક) દિવાન આમમાં કમમાં કમ બે સભ્યો
મોકલવાનો હક્ક હિન્દીના પ્રત્યેક પ્રાંત અથવા
ધર્મિકાને આપવો.

(ખ) વહી અને પ્રાંતિક ધારાસભાઓ બંનેને
વિશાળ બનાવવી, તેમાં બીન-અધિકારી સભ્યોની
સંખ્યા વધારવી, અને પોતાની સમક્ષ
જે જે નાણાં વિષયક પ્રશ્નો આવે ત્યારે
તે સર્વ બાબતોમાં ધારાસભાના મત નહીં નહીં
લેવાનો તેમને હક્ક આપવો-સંબંધ ધરાવતી
સરકારના ઉપરીને તે નક્કરવાનો અધિકાર રહેશે.

(ગ) હિન્દી પ્રતિનિધિઓને લઘુત્તમાં ઇકીઆ
કોઉન્સિલના અને હિન્દી સરકાર અને સુબાઈ
અને મંદ્રાસ સરકારોની કારોબારી સભાઓના
સભ્યો નીમવા. (તેમને ધારાસભાઓના સુરક્ષ-
યતા સભ્યો નીમશે.)

દિવેદના બનાવો અને આગળ વધવાની
રાજ્યનીતિ.

૧૦. પાર્લામેન્ટની પ્રથમ મંજૂરી મેળવ્યા
વિના પરદેશી ચઢાઈ પાછી વાળવાની નહીં હોય

ત્યારે હિન્દીની કાયદેસર સરહદની બહાર હિન્દીનાં
નાણાંનો વ્યય કરવામાં આવશે નહિ, એવી
૧૮૫૮ ના કાયદાની કલમનો ઉદ્દેશ ટિપ્પણપરની
તાજ ચઢાઈમાં સરકારના કાયદાની નકલ થયો છે, તેને
માટે આ કોંગ્રેસ પોતાનો જાહેર દર્શાવે છે;
આવશ્યક ખર્ચને માટે પાર્લામેન્ટ, મંજૂરી આપ-
વાને અશક્ત બની ત્યાં સુધી સરકારે તે ચઢા-
ઈને “રાજકીય મીશન” તરીકે જાળવવાની જાણ
રાખી, અને એ પ્રમાણે હિન્દી રહેસુલને આપ-
વામાં આવેલા સનદશીર સંરક્ષણને અન્યાયપૂર્વક
દૂર કરવામાં આવ્યું. આ કોંગ્રેસ પોતાના ખેદની
વિશેષ નોંધ લે છે કે, જો કે તે ચઢાઈ શાહી
લાભોને માટે હતી અને શાહી રાજ્યનીતિનો
અમલ કરવાને માટે તે ચઢાઈ લઈ જવામાં
આવી હતી, તથાપિ તેના ખર્ચનો કાળો શાહી
ખજાનામાંથી આપવાની આમની સલાહ ના પાડી.

કોંગ્રેસ આ અન્યાય સામે સખ્ત આજ્ઞાઓ
દર્શાવે છે, અને તેનું ખાસ કારણ એ છે કે, તેને
ભય રહે છે કે, ટિપ્પણપરની ચઢાઈ સામાન્ય
આગળ વધવાની રાજ્યનીતિના એક ભાગ રૂપે છે,
અને અધ્યાનિસ્તાન અને ધરાન મોકલવામાં
આવેલા મીશનો સહીત તે હિન્દીને વિદેશીય શુચ-
વણીમાં સંડોવશે, જેથી હિન્દી રહેસુલોપર અસહ્ય
બોલે પડ્યા વિના રહી શકશે નહિ અને અતે
દેશના એક હિતોને તુલનાત્મક નીવડ્યા વિના
રહી શકશે નહિ.

પોલીસ સુધારો.

૧૧. આ કોંગ્રેસ પોતાના જાહેર ખેદની નોંધ
લે છે કે, જો કે પોલીસ કમીશને રીપોર્ટ કર્યાને બે
વર્ષ થઈ ગયાં છે, અને જો કે, ઓફીશ્યલ સીક્રેટસ
એક્ટ પહેલેથી ન શકે એવાં વર્તમાનપત્રોની કંટારોમાં
તેના કેટલાક વિભાગો પ્રકટ થઈ ગયા છે, છતાં
સરકારે તે રીપોર્ટ હજી જાહેર પ્રજાની દૃષ્ટિથી
દૂર રાખ્યો છે.

દેશના પોલીસ ફલમાં સંપૂર્ણ સુધારાની
માટી તાકીદે જોતાં, અને વળી તે પ્રજાના
સંતોષકારક સમાધાનમાં મહાન જાહેર લાભો
સંભાલ્યા છે અને પરિણામે અધિકારીઓ સુધારાની
ચોજના આકારે તે પહેલાં જાહેર પ્રજાને પોતાના
અભિપ્રાયોની સંપૂર્ણ તક આપવાની જોખની

આવશ્યકતા નેતા. અને ત્યારે, તે વિષય પર દિન્દી સરકારે અને દિન્દી પ્રધાને વિચાર કરી લીધા પછી દરખાસ્તી સપ્તમી બંદેર લીધા બંદેરખાન બંધ નાખવાની છે તે નેતાં વિશેષ વિચાર કર્યા પિતા કમીસનનો રીપોર્ટ પ્રસિદ્ધ કરવાનો આ કોમિશન સંલગ્ન કરે છે.

તરફથી ખર્ચ.

૧૨. (૬) દરખાસ્ત દેશના તરફથી બોલમાં બારે અને આઠ ગણતરી થાય છે, તે તરફ આ કોમિશન સંલગ્ન થાય દર્શાવે છે, અને આ કોમિશનના અભિપ્રાય મુજબ દિન્દીને જનમાન તરફથી ખર્ચ તેનાથી ખર્ચી શકાય તેવો નથી.

(૭) તરફના ખર્ચના સંબંધમાં દિન્દીને એકમુદા ઉપર તાબામાં નાખવાની સર્વ વિશેષ દરખાસ્તો તરફ આ કોમિશન સંલગ્ન વિચારવાની દિગ્દશી બંધ છે, અને કોમિશનના તરફની મુખ્ય રચનાની ચાલનાનો ખર્ચ દિન્દી ખર્ચના ઉપર નાખવાનો સામે તે પોતાનો જંતીર અનુભવો દર્શાવે છે.

(૮) દિન્દીમાં રાજવામાં આવતા તરફની સંખ્યા અને તેની કાર્યસાધના મુજબનાને ગણતરી વખત લેવામાં આવતાં ખર્ચવાનો નિયમ દિન્દી તરફથી અને આવશ્યકતાઓના વિચારથી કરવામાં આવતો નથી, પરંતુ જર્મમાં બિટિશોનું ઉપરીપણું દર્શાવી રાજવાને કરવામાં આવે છે, અને તે ઉપરાંત થોડાં જર્મમાં સંપૂર્ણ સદીસલામતી પૂર્વક અને દેશની શાંતિને બચમાં નાખ્યા પિતા દિન્દી કાયદેસર સરકારની બંદાર નોકરી કરવાને માટે બિટિશ તરફની મોટી સંખ્યા થોડા સમયને માટે જર્મી લેવામાં આવેલી છે તેથી આ કોમિશનના અભિપ્રાય છે કે, દિન્દીમાં તરફથી ખર્ચનો સંબંધ કોમિશનના આવવાના ન્યાયનો અને સંસ્કૃતિનો બિટિશ પાર્લામેન્ટ જર્મી વિચાર કરવાનો સમય આવી પહોંચે છે.

ન્યાયી અને કારોબારી ફરજો.

૧૩. આ કોમિશન પહેલાંની કોમિસો સાથે એકમત થઈને દિન્દી સરકાર અને દિન્દી પ્રધાનને વિનંતિ કરે છે કે, કોમિશનની ન્યાયતા વલીવટમાં કારોબારી અને ન્યાયી ફરજો ભૂલી પારવામાં

વિશેષ નિર્ણય કરતો નહિ. તેની અગતીયતા સરકારે પારંપર રીતીથી, અને નહિ જેનો ગણતરી ખર્ચ કરીને તેનો અમલ કરવાની વ્યવસ્થા કરવાની પારંપર પત્રાવલિ છે.

જર્મીના બાબત.

૧૪. ગાંધી પાપ પ્રકારે જર્મીના બાબત કરવાની દિન્દી સરકારની દરખાસ્તો સામે આ કોમિશન પોતાના મતના ચાંપાની નોંધ લે છે. તે દરખાસ્તો તરફ કોમિશન થોડો બચ દર્શાવે છે, એમ જર્મીના પ્રવલન મતના વિચારો કરવાની તેની સમાવેશ, કુદિ વિષયક અને આર્થિક પ્રવલને જર્મી પર બંધ પડેલો. પ્રાંતે લાંબા સમયથી અત્યાર સુધી કોમિશન સરકારી અને અન્ય દર્શાવે અને અધિકારોનો ઉપયોગ કર્યો છે તેનો નાશ થયો અને દેશપર બારે ખર્ચનો બોલ પડ્યો, જે દિન્દી કર આપનારો બીજા પ્રાંતની મરજો નહિ.

કોમિશનના અભિપ્રાય છે કે, જર્મીના બાબતને માટે પરતુ કામગીરી બતાવવામાં આવે નથી, પરંતુ પ્રાંતના કાર્યસાધક વલીવટને માટે જર્મી સરકારનું જર્મીના જર્મીના અધિકાર પારવામાં આવેલું થાય તો તેનો ઉપાય દેશની વલેમની કરવામાં નથી, પરંતુ સરકારના સ્વરૂપમાં સંદ્રિય ફેરફાર કરવામાં છે, જેનો કોમિશનના સંદેશન મતનું મતનું બંધારવો અને મુખ્ય અને મદ્રાસનો જેવી કારોબારી સમા આવેલી.

જર્મીમાં ઉચ્છેદન.

૧૫. જર્મીમાં સામાન્ય જર્મી સમીપ આવતી નથી, અને આ આગીને પ્રસંગે દિન્દીના દાવા મતદારો સમક્ષ, પાર્લામેન્ટના ઉમેદવારો સમક્ષ, અને રાજકીય એજેન્ડા સમક્ષ રજુ કરવાનું અત્યંત મદન્ય લેતાં. જે કાર્યને માટે જર્મી પહેલાં અને સરકારી તાલુકો દોરવાની શિન્ત શિન્ત પ્રાંતો તરફની નીમાયકા વિશ્વસનીય અને અનુભવી પ્રતિનિધિઓને જર્મીમાં હાજર રહેવાની આવશ્યકતા છે; અને એવા ઉચ્છેદનના આવશ્યક ખર્ચને પડેલો વળવાને માટે કમમાં કમ રૂ. ૩૦,૦૦૦ થી રૂ. ૬૦ કરતાં વધુ લેશે.

બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટમાં સભ્યોની ચુંટણી.

૧૬. નોર્થલેમ્પથ તરફથી રા. દાદાભાઈ નવ-
રોજની, નોર્થગ્લામ તરફથી સર હેન્રી કૉટનની,
અને રોકસબર્ગશાયર તરફથી સર જૉન બર્ડિનની
ઉમેદવારીને આ કોંગ્રેસ અત્યંત અતઃકરણ પૂર્વક
અનુમોદન આપવા ઇચ્છે છે, અને એ મતદાર
મંડળોના મતદારોને વિશ્વસિત કરે છે કે, હિન્દી
પ્રજ્ઞના હિતની ખાતર કૃપા કરીને તેમણે તેમને
પાર્લામેન્ટમાં મોકલવાની કૃપા કરવી, જેથી કરીને
તેઓ વફાદારીપૂર્વક તેમની સેવા કરે. એટલું જ
નહિ પરંતુ જે દેશ બ્રિટિશ સામ્રાજ્યનો વિભાગ
હોવા છતાં બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટમાં જને સીધું
પ્રતિનિધિત્વ નથી-તેની પ્રજ્ઞના પણ કોઈક પ્રકારે
પ્રતિનિધિ જનશે.

બ્રિટિશ કમિટીનો આહાર.

૧૭. આપણી રાજકીય પ્રગતિને માટે સર
વિલિયમ વેડરબર્ન અને બ્રિટિશ કમિટીના
અન્ય સભ્યોની નિઃસ્વાર્થ સેવાઓને માટે આ
કોંગ્રેસ તેમનો અત્યંત કૃતજ્ઞતાપૂર્વક આભાર
માનવા ઇચ્છે છે.

અને બ્રિટિશ કમિટીના ખર્ચને માટે ૭૦૦
પાઉન્ડની રકમ આપવામાં આવે છે, અને બૃહદ્
બૃહદ્ કોંગ્રેસ મંડળોએ પ્રત્યેકને ફાળે આવેલી
રકમ આપવી.

નીમણુંકો.

૧૮. આવતાં વર્ષને માટે આ કોંગ્રેસ મી.
એ. એ. હુમ્ફ્રી. જી. ને. ફરીથી જનરલ
સેક્રેટરી અને રા. ડી. ઇ. વાચ્છા અને માન.
રા. જી. કે. ગોખલેને સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરીઓ
નામે છે.

કોંગ્રેસનું મંદારણ.

૧૯. કોંગ્રેસના મંદારણનો પ્રશ્ન, રીપોર્ટ
કરવાને માટે નીચેના ગૃહસભ્યોની કમિટીને સોંપવા.

મંદાર.

સર. પી. એમ. મહેતા.
રા. ડી. ઇ. વાચ્છા.
માન. રા. જી. કે. ગોખલે.
માન. રા. ઇબ્રાહીમ રહીમપુલ્લા.

મદ્રાસ.

રા. સી. શંકરણ નાયર.
રા. કૃષ્ણ સ્વામી આયર.
રા. એમ. વિજયરાઘવચારી.
નવાળ સૈયદ મહમદ.

બંગાળ.

બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી.
માન. બાબુ અબિહાષરણ મહુમદાર.
બાબુ બેકુષ્ઠનાથ સેન.
રા. અબ્દુલ કાસીમ.

પંજાબ.

લાલા લજપતરાય.
રા. ધરમદાસ.
લાલા હરકીસન લાલ.
સંયુક્ત પ્રાંતો.
બાબુ ગંગાપ્રસાદ વર્મા.
માન. પંડિત મદનમોહન માલવીય.
રા. એસ. સિંહા.
વરાડ અને મધ્ય પ્રાંતો.
રા. આર. એમ. સુદોલકર.
રા. એમ. વી. જોશી.
રા. એમ. કે. પાઠ્ય.

કોંગ્રેસની આગામી બેઠક.

૨૦. હવે પછી કરાવવામાં આવે ત્યારે ૧૯૦૫
ના નાતાલના દિવસ પછી જનારસમાં એકવીસમી
રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ મળશે.

૨૧. સ્વાગત સલામો અને તેને બૃહદ્ બૃહદ્
પ્રકારે સહાય આપનારાઓનો આભાર માનવામાં
આવે છે.

૨૨. પ્રમુખનો આભાર માનવામાં આવે છે.
પ્રમુખનો સમાપ્તિ પહેલાંનો પ્રત્યુત્તર.

દષ્ટિ પડતી. ત્યાં દેવાલયો અને ભવ્ય મંદીરો જોવામાં આવતાં હતાં. તેઓ ત્યાં નીચે પ્રમાણે આવ્યા હતા:

બંગાળ.	૨૦૯
સંયુક્ત પ્રાંતો.	૨૦૩
પંજાબ (૧૦૪) અને નોર્થવેસ્ટર્ન ફ્રન્ટીયર પ્રોવીન્સીસ (૧)	૧૦૫
મધ્ય પ્રાંતો (૪૪) વરાહ (૧૬) અને સીકંદ્રાબાદ. (૩)	૬૪
મુંબાઈ (૬૫) અને સૌંધ (૧૫)	૧૧૦
મદ્રાસ (૬૪) અને રહેસુર (૧)	૬૫
બ્રહ્મદેશ.	૨

૭૫૮

(ચાંદીમાં ૭૫૭ આપવામાં આવ્યા છે, પરંતુ નંબર ૬૦૬ ભૂલથી ખેંચાયો છે.)

મુન્શી માધવલાલ સ્વાગત સભાના અધ્યક્ષ હતા, અને સ્વાગત આપનારે 'દુક' બાપણુ તેમણે આપ્યું, અને ચુંટાયલા પ્રમુખની દરબાસ્ત મુકવાની પડિત બિરાંભરનાથને વિનતિ કરી. અતિ ઉત્સાહ પ્રેરે એવા રાખ્દો પૂર્વક તેમણે માન. રા. ગોપાલ કૃષ્ણ ગોખલેની દરબાસ્ત મુકી અને તેને ખાણુ રમેશચંદ્ર દત્તે અનુમોદન આપ્યું; તેમની પછી સરદાર શુરચરણ સૌંધ, રા. ચાર. એન. મુઠોલકર અને રા. જી. સુખમન્ય આચરે વિરોધ અનુમોદન આપ્યા પછી હિન્દના સુપ્રસિદ્ધ નરે તાળીયોની ગર્જના વચ્ચે પ્રમુખની ખુરશી લીધી, અને રાષ્ટ્રીય પરિષદના એકવીસ વર્ષોના જીવનમાં પરિષદે સાંભળેલાં અત્યંત સરસ વ્યાખ્યાનોની પડિતમાં ગણાય એવું વ્યાખ્યાન આપ્યું.

રા. ગોખલેએ કહ્યું કે, રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનું વહાણ સંસાળવાનું મને કહેવામાં આવ્યું છે, તેની આગળ ખડકે છે અને આસપાસ તોફાની ચોળાં ઉછળી રહ્યાં છે, અને હું ઇશ્વરની સહાય મારું છું. પંછી-પ્રીન્સ અને પ્રીન્સેસે ઓફ વેલ્સ તે સમયે હિન્દની મુદાકાંત લેવા આજ્યાં હતાં તેમની તરફ આદરભાવ અને ભક્તિના કિશોર રાખ્દો દહીંને અને નવા વાયસરોય અને લેડી મીન્ટોને સાદર સત્કારના રાખ્દો દહીંને તેમણે

તત્કાળ સમાપ્ત થયલા લૉર્ડ કર્ઝનના રાજ્યતંત્ર તરફ દષ્ટિ ફેરવી. તેમણે આપેલા ચુંકદો નિષ્કુર અને તીવ્ર હતા:

“શુદ્ધસ્થો, પ્રત્યેક ચીજનો અંત હોય છે, વાત કેટલી બધી સત્ય છે! આ પ્રમાણે લૉર્ડ કર્ઝનનો વાઇસરોય તરીકેનો અમલ પણ સમાપ્ત થયો છે! સાત લાંબાં વર્ષો સુધી સર્વનાં ચક્ષુઓ દેશમાં એક સર્વ સત્તાધારી આકૃતિ તરફ વળેલાં રહેતાં—કોઇ સમય સાનંદાશ્ચર્યમાં, કોઇ સમય વિસ્મયમાં, ઘણી વેળા ક્રોધ અને દુઃખમાં, અને છેવટે ખરેખર તેમાં ફેરફાર થયો છે. એવું જ્ઞાન થયું પણ કઠિન લાગે છે. આવા રાજ્યતંત્રને મળતા આવે એવા ઉદાહરણને માટે, ‘મારા વિચાર પ્રમાણે, આપણા પોતાના દેશના ઇતિહાસમાં ચૌરંગજેખના સમય તરફ આપણે દષ્ટિ ફેંકવી જોઈએ. અતિશય એક ઉત્કૃષ્ટ અને અત્યંત અંગત અમલ ચલાવવાનો એવોજ પ્રયત્ન, એવોજ અવિશ્રાન્ત આશય, કર્તવ્યનું એવુંજ દૃઢ જ્ઞાન, કાર્ય કરવાની એવીજ અદ્ભુત શક્તિ, એકાંતવાસની એવીજ ભાવના. અવિશ્વાસ અને દમનની નીતિ માટેનો, સર્વત્ર આજીવ્યાનુ કદ કોઇ ઉત્પન્ન કરતો એવોજ અત્યાગ્રહ ત્યાં આપણા જોવામાં આવે છે. હું ધારું છું લૉર્ડ કર્ઝનનો ચુસ્તમાં ચુસ્ત સ્તુતિપાઠક એવો દાવો કરી નહિ શકે કે, તેણે હિન્દુસ્થાનમાં બ્રિટિશ રાજ્યનો પાયો મજબુત કર્યો છે.....તેને મન તો હિન્દુસ્થાનમાં હિંમેશને માટે અંગ્રેજોએ સઘળી સત્તાનો ઇન્કાર રાખવાનો છે, અને સઘળો સમય કર્તવ્યની વાતો કર્યા કરવાની છે. એક હિન્દીનું કાર્ય એટલુંજ છે કે, પોતાની હપત અમલ ચાલવા દેવો, અને તે હપરાંત અન્ય કોઇ અભિલાષા તે રાખે તો તેમાં પાપ છે. તેની રવસ્તુઓની ચોળામાં દેશના કેળવાયલા વર્ગોને માટે સ્થાન ન હોય; અને તેમને પોતાના વિશ્વાસમાં લેવાના ખાલી દેખાવથી, લાંબા વખત સુધી તેમનું મન રાજ રાખવામાં નિષ્ફળ થવાથી, અંતે તે તેમને દાખી દેના લાગ્યો. મુંબાઈની ભાગ્યજ્ઞ કલબમાં તેણે પોતાનું છેવટનું બાપણુ આપ્યું તેમાં પણ તેણે કહ્યું હતું કે, અંગ્રેજોની મહેનતની ભૂમિ તરીકેજ માત્ર હિન્દ અસ્તિત્વમાં છે, દેશનો મજ્બૂરી

હતા લાંબા લોકો-વસ્તીના એંસી ટકા-તે પ્રદેશની પધાઈ બ્રિગમાં છે. ખાજીના વીસ ટકાની હોંમત ગમે તે હોય, તેમને પાસુ તેવીજ રીતે ધીમે રહીને સમુદ્રમાં ધકેલી દેવાય ! ”

દેશવાયલા દિન્દીઓને અને ખીત દેશવાયલા દિન્દીઓને વિખુશ પાડવાનો પ્રયત્ન રા. ગોખલેએ છિન્નચિન્ન કરી નાખ્યો, અને ખતાવી આપ્યું કે, દેશવાયલાઓ ખીત દેશવાયલાઓની વિરુદ્ધ છે એવી સૂચના “અસત્ય અને હાસ્યાસ્પદ” છે, અને જે ઉપયોગી હાર્ગોની હોઈ હર્ષન જણાઈ હાંકતો હતો તેમની ગાજળી રાષ્ટ્રીય પરિષદે આશ્વપૂર્વક કરી હતી. જંગલના ભાગલા તરફ દૃષ્ટિ ફેરવતાં તેને “નિર્દય અન્યાય” હતી તેમણે વળોડી દાટ્યા, અને તે ચળવળ “બનાવડી” હતી એવું હોઈ હર્ષનનું અસત્ય કોષપૂર્વક પાસું ફેંટ્યું અને તેમણે હત્યું કે, દિન્દી રાજકીય ચળવળમાં અધિક ઉગ્ર, વ્યાપક અને સ્વયંભૂ ચળવળ પડેલાં હતાંપિ જેવામાં આવી નથી. ભાગલા સાથે બહાર આવેલા સુવિખ્યાત નદોનાં નામ આપતાં તેમણે ઉદ્ગાર દાટ્યા :

“જો આવા પુરોના અભિપ્રાયો પણ તિરસ્કારપૂર્વક એક બાનુપર ખસેડી નાખવાના હોય, જો સર્વ દિન્દીઓને મુર્ખા, હાંકવામાં આવતાં મથુઓ તરીકે ગણવાના હોય; જો અન્ય કોઈ દેશ જે પુરોને સમ્માન આપવામાં આનંદ માને તેવા પુરોને તેમના પોતાના દેશમાં તેમની સ્થિતિની સંપૂર્ણ નિઃસહાયતા અને કેવળ માનહાનિનો આ પ્રમાણે ખ્યાલ કરાવવામાં આવે, ત્યારે હું એટલુંજ કહી શકું કે, “પ્રત્નના દિતને માટે નોકરશાહી સાથે કોઈપણ પ્રકારે સદ્કાર્યમાં ઉતરવાની સઘળી આશાને રામરામ ! ” બ્રિટિશ અમલનાં એ વર્ષો પછી આવી વસ્તુ સ્થિતિ શક્ય બને, એના દરતાં તે અમલ સાથે વધારે ગંભીર આરોપની હું દહપના કરી શકતો નથી..... ભાગલાને પરિણામે જંગલમાં લોકોની લાગણી ભયાનક રીતે ઉછળી રહી છે, તે આપણી રાષ્ટ્રીય પ્રગતિના ઇતિહાસમાં એક પ્રકરણ તરોકે ગણાશે. બ્રિટિશ રાજ્યની શરૂઆત થઈ ત્યારથી અત્યાર સુધીમાં પ્રથમજ દિન્દી પ્રજાના સર્વ વિભાગો, જ્ઞાતિ કે ધર્મના ભેદ શિવાય અને બાહ્ય દબાણની પ્રેરણા વિના સર્વ સામાન્ય લાગણીપૂર્વક

સવ સામાન્ય અન્યાય સામે વિરોધ દર્શાવવાનાં એક સાથે હાર્થ કરવા દોરવા છે. અન્ય રાષ્ટ્રીય ભાવનાનું એકજ મોનું તે પ્રાંત પર પથરાઈ ગયું છે, અને તેના સ્પર્શથી, હમમાં હમ યોગ સમય પૂરતા જૂના અંતરાયો નીચે પડી ગયા છે, અંગત ઇર્ષ્યાઓ અદૃશ્ય થઈ છે, અન્ય વિવાદો શાંત પડી ગયા છે ! હંકાર અને અનિયંત્રિત નોકરશાહીની સામે જંગલના શૂરા ટકાવથી સમગ્ર દિન્દેને વિરમય અને સંતોષ ઉપજ્યો છે, અને જ્યારે તેનાં હુઓ દેશના સર્વ ભાગોની સદાનુભૂતિ અને મદદલાકાંજાને વધારે સમીપ આણવામાં સફાયમત નીવડ્યાં છે ત્યારે તે હુઓ તેમજ વ્યર્થ ભોગવ્યાં નથી. જંગલમાં પાણીનો મોટો ધસારો અને બરની દમણાં જેવામાં બાંધ્યાં છે, તે કોઈ કોઈ સ્થળે થોડાં ધણાં પાણી છલકાયા વિના બની શકે નહિ. જ્યારે મનુષ્યોનાં મોટાં ટોળાં પોતાની મેળે ગતિ કરતાં હોય, ખાસ કરીને અધકારમાંથી પ્રકાશ તરફ, અધનમાંથી સ્વતંત્રતા તરફ તે ગતિ હોય ત્યારે-અનિવાર્ય રીતે થોડીક હલ જાળંગી જવાય અને તેથી આપણે અતિશય ચિંતા કરવી જોઈએ નહિ. વસ્તુસ્થિતિની અત્યંત વિસ્મયકારક વાત એ છે કે, આ દેશના જંદર છવનમાં બળનો અદ્વિ મદદત્વનો વધારો થયો છે, અને એને માટે સમગ્ર દિન્દે જંગલનું ધણું આભારી છે. ”

સ્વદેશી હીલચાલ વિષે બાલતાં, રા. ગોખલેએ બોયકાદને રાજકીય હથિયાર તરીકે યોગ્ય ગણ્યું, અને માત્ર છેવટની અણીને સમયે અને તેના અનુમોદનમાં બળવાન લોકલાગણી હોય ત્યારે તેનો ઉપયોગ કરવાનું હતું.

ઉચ્ચતમ સ્વદેશીમાં માતૃભૂમિની જે ભક્તિ રહેલી છે તેનો પ્રભાવ એટલો ઉંડો અને એટલો લાગણીથી ભરેલો છે કે, તેના વિચારથી આપણે પ્રજુલ્લ બનીએ છીએ, અને તેના ખરેખાર સ્પર્શથી આપણે ઉન્નત બનીએ છીએ. આને ખીજ કોઈપણ ચીજ દરતાં દિન્દેની આવશ્યકતા એ છે કે, આ ભક્તિના શાસ્ત્રનો ઉપદેશ ઉચ્ચ અને નીચને, શ્રીમંત અને ગંદુતને, શહેરમાં અને ગામમાં કરવો જોઈએ જેથી નાપાનની જેમ આપણા દેશમાં માતૃભૂમિની સેવાની ભાવના અત્યંત બલવાન બને. ”

દૃષ્ટિ પડતી. ત્યાં દેવાલયો અને લઘુ મકાનો
જોવામાં આવતા હતાં. તેઓ ત્યાં નીચે પ્રમાણે
આવ્યા હતા:

ખંગાળ.	૨૦૯
સંયુક્ત પ્રાંતો.	૨૦૩
પંજાબ (૧૦૪) અને નોર્થવેસ્ટર્ન કન્ડીયર	
ગ્રોવીન્ડીસ (૧)	૧૦૫
મધ્ય પ્રાંતો (૪૪) વરાહ (૧૬) અને	
સીકંદ્રાબાદ. (૩)	૬૪
મુંગાઈ (૬૫) અને સીંધ (૧૫)	૧૧૦
મદ્રાસ (૬૪) અને મહેસુર (૧)	૬૫
અક્ષરદેશ.	૨

૭૫૮

(થાલીમાં ૭૫૭ આપવામાં આવ્યા છે,
પરંતુ નંબર ૬૦૬ ભૂલથી ખેવડાં છે.)

મુન્શી માધવલાલ સ્વાગત સભાના અધ્યક્ષ
હતા, અને સ્વાગત આપનાર ટુંકું ભાષણ તેમણે
આપ્યું, અને 'સુ'ટાયલા પ્રમુખની દરખાસ્ત સુક-
વાની પંક્તિ બિશંબરનાથને વિનંતિ કરી. અતિ
ઉત્સાહ ગ્રેરે એવા શબ્દો 'પૂર્વ'ક તેમણે માન. રા.
ગોપાલ કૃષ્ણ ગોખલેની દરખાસ્ત સુકી અને તેને
આખુ રમેશચંદ્ર દત્તે અનુમોદન આપ્યું; તેમની
પછી સરદાર શુરચરણ સીંધ, રા. આર. એન.
સુદોલકર અને રા. જી. સુબ્રમન્ય આચરે વિરોધ
અનુમોદન આપ્યા પછી હિન્દના સુપ્રસિદ્ધ નરે
તાળીયોની ગર્જના વચ્ચે પ્રમુખની પુરૂશી
લીધી, અને રાષ્ટ્રીય પરિષદના એકવીસ વર્ષોના
જીવનમાં પરિષદે સાંભળેલાં અત્યંત સરસ વ્યા-
ખ્યાનોની પંક્તિમાં ગણાય એવું વ્યાખ્યાન
આપ્યું.

રા. ગોખલેએ કહ્યું કે, રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનું વહાણ
સભાજવાતું મને કહેવામાં આવ્યું છે, તેની
આગળ ખડકો છે અને આસપાસ તેજાની ઝોળ
ઉછળી રહ્યાં છે, અને હું ઇશ્વરની સહાય માગું
છું. પેર્સી પ્રીન્સ અને પ્રીન્સેસ ઓફ વેલ્સ તે
સમયે હિન્દની સુલાકાત લેવા આવ્યાં હતાં
તેમની તરફ આદરભાવ અને ભક્તિના કેટલાક
શબ્દો કહીને અને નવા વાયસરોય અને લેડી
મીન્ડોને સાદર સત્કારના શબ્દો કહીને તેમણે

તત્કાળ સમાપ્ત થયલા લૉર્ડ કર્જનના રાજ્યતંત્ર
તરફ દૃષ્ટિ ફેરવી. તેમણે આપેલો ચુકાદો નિષ્કુર
અને તીવ્ર હતો:

“ગૃહસ્થો, પ્રત્યેક ચીજનો અંત હોય છે,
વાત કેટલી બધી સત્ય છે! આ પ્રમાણે લૉર્ડ
કર્જનનો વાઈસરોય તરીકેનો અમલ પણ સમાપ્ત
થયો છે! સાત લાંબાં વર્ષો સુધી સર્વનાં ચક્ષુઓ
દેશમાં એક સર્વ સત્તાધારી આકૃતિ તરફ વળેલાં
રહેતાં—કોઈ સમય સાનંદાશ્ચર્યમાં, કોઈ સમય
ચિસ્મચમાં, ઘણી વેળા ક્રોધ અને દુઃખમાં, અને
છેવટે ખરેખરાત તેમાં ફેરફાર થયો છે. એવું જ્ઞાન
થતું પણ કઠિન લાગે છે. આવા રાજ્યતંત્રને
મળતા આવે એવા ઉદાહરણને માટે, 'મારા
વિચાર પ્રમાણે, આપણા પોતાના દેશના ઇતિ-
હાસમાં ચૌરંગઝેબના સમય તરફ આપણે દૃષ્ટિ
ફેંકવી જોઈએ. અતિશય એક હતું અને અત્યંત
અંગત અમલ ચલાવવાનો એવોજ પ્રયત્ન,
એવોજ અવિશ્વાસ આશય, કર્તવ્યનું એવુંજ દૃઢ
જ્ઞાન, કાર્ય કરવાની એવીજ અદ્ભુત શક્તિ,
એકાંતવાસની એવીજ ભાવના, અવિશ્વાસ
અને દમનની નીતિ માટેનો, સર્વત્ર આજી-
બાજી કદ ક્રોધ ઉત્પન્ન કરતો એવોજ
અત્યાગ્રહ ત્યાં આપણા જોવામાં આવે છે.
હું ધારું છું લૉર્ડ કર્જનનો ચુસ્તમાં ચુસ્ત
સ્તુતિપાઠક એવો ફાવો કરી નહિ શકે કે, તેણે
હિન્દુસ્થાનમાં બ્રિટિશ રાજ્યનો પાયો મજબૂત
કર્યો છે.....તેને મન તો હિન્દુસ્થાનમાં હંમે-
શાને માટે અંગ્રેજો સઘળી સત્તાનો ઇન્કાર
રાખવાનો છે, અને સઘળો સમય કર્તવ્યની
વાતો કર્યા કરવાની છે. એક હિન્દીનું કાર્ય
એટલુંજ છે કે, પોતાની હપત અમલ ચાલવા
દેવો, અને તે હપત અન્ય કોઈ અભિલાષા
તે રાખે તો તેમાં પાપ છે. તેની વસ્તુઓની
ચોળનામાં દેશના કેળવણી વર્ગોને માટે સ્થાન
ન હતું; અને તેમને પોતાના વિશ્વાસમાં લેવાના
ખાલી દેખાવથી, લાંબા વખત સુધી તેમનું મન
રાજ રાખવામાં નિષ્ફળ થવાથી, અંતે તે તેમને
દાખી દેરા લાગ્યો. મુંબાઈની લાયબ્રેરી દલબમાં
તેણે પોતાનું છેવટું ભાષણ આપ્યું તેમાં પણ
તેણે કહ્યું હતું કે, અંગ્રેજોની મહેનતની ભૂમિ
તરીકેજ માત્ર હિન્દ અસ્તિત્વમાં છે, દેશના મજૂરી

અને તેજ પ્રમાણે ઇંગ્લાંડની પ્રતિષ્ઠાને માટે આવશ્યક છે કે, સમ્રાટ અને પાર્લામેન્ટે બંને ફામો વચ્ચે સમાનતાની નીતિનું વચન આપ્યું છે તેનો ચુસ્ત રીતે અને હિંમતપૂર્વક અમલ થવો જોઈએ. ”

મી. ગોખલે પછી નોકરશાહી તરફ વળ્યા, અને પદ્ધતિને સખત રીતે વખોડી કાઢી, અને ઉમેર્યું કે, “ નોકરશાહી સ્પષ્ટ રીતે સ્વાર્થી બને છે અને યુક્તી રીતે તેમની (કેળવાયલા વર્ગોની) રાષ્ટ્રીય અભિલાષાઓ તરફ વૈરભાવ દર્શાવે છે. ભૂતકાળમાં એમ ન હતું. ” અને આપણા જીવનમાં જ ન્યારે રાજ્યકર્તાઓ હિન્દના સ્વરાજ્ય પ્રતિ દૃષ્ટિ કરશે ત્યારે એનાથી ભિન્ન લાગણી જોવામાં આવશે એમ તેણે કહ્યું. એવો ટોંગ કરવામાં આવે છે કે લોકો ખેદરહીત છે, પરંતુ “ કેળવાયલા હિન્દીઓ જોના આજે વિચાર કરે છે, તેનો વિચાર બાકીનું હિન્દ આવની કાલે કરે છે. ”

છવટે, રાષ્ટ્રીય પરિપક્વતા કાર્યક્રમના ચુનંદા ભાગો પર એકાગ્ર ધ્યાન આપવાનો રા. ગોખલેએ ઉપદેશ આપ્યો: (૧) યુરોપીયનોને બદલે મુક્ત રીતે હિન્દીઓને કાબલ કરીને રાજ્યતંત્ર અને કાષ્ટમાં વધારે ને વધારે મોટો ભાગ; (૨) રાજ્ય-તંત્રની રીતિઓમાં સુધારો; (૩) નાણાં વિષયક યોજનાઓની પુનઃ રચના; અને (૪) લોકોની સ્થિતિ સુધારવાનાં પગલાં. એનો વિકાસ કરતાં તેમના સુદર વ્યાખ્યાનની સમાપ્તિ થઈ.

વિષય નિર્ણાયક સભાની પસંદગી કરવામાં આવી, અને રાષ્ટ્રીય પરિપક્વ સુલત્વી રહી.

ખીજે દિવસે શુભેચ્છાઓના કેટલાક તારોની નેંધ લીધા પછી પ્રમુખે ના. પ્રીન્સ અને પ્રીન્સેસ ઓફ વેલ્સને આવકાર આપનારો ઠરાવ રજૂ કર્યો અને તે હત્સાહપૂર્વક પસાર કરવામાં આવ્યો.

ધારા સભાઓમાં વિશેષ સુધારો કરવાનો ખીજે ઠરાવ માન. રા. જી. ચૌધરીએ રજૂ કર્યો, અને તેમણે કહ્યું કે, વડી ધારાસભા વાદવિવાદ ચલાવનારી મંડળી કરતાં વધારે સારી સ્થિતિમાં હોત તો હમણાંના કાયદા છે તેનાથી તદ્દન ભિન્ન કાયદા થયા હોત. વ્યવહારિક રીતે અધિ-

કારીઓ હિન્દીઓને કહે છે: “ અમારી એ સૂચના છે: વ્યાજબીપણું અમારા પક્ષમાં છે ન્યાય અમારા પક્ષમાં છે: મતો તમારા પક્ષમાં છે: તમને ગમે તેમ કરો. ” માન રા. એલ. એ. ગોવિંદ રાધવ આચરે એક વજનદાર વ્યાખ્યાન આપી તેને અનુમોદન આપ્યું, અને બતાવી આપ્યું કે, ઇંગ્લાંડની મુખ્ય નેમ માત્ર હિન્દ પર સરસ રાજ્ય ચલાવવાની જ નથી, પરંતુ તેને સ્વરાજ્ય ભોગવતું બનાવવાની છે, અને એને માટે વિશેષ વિશાળ પ્રતિનિધિત્વની આવશ્યકતા છે. રા. આર. પી. કરંડીકર, રા. જી. એસ. ખાપડે, રા. અલીમહમદ લીમજી અને બાબુ સુરેન્દ્રનાથ જનરજીએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યા પછી તે ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

ત્રીજે ઠરાવ જકાતની નીતિ અને વહીવટ વિષે હતો, સર ભાલચંદ્ર કૃષ્ણાએ તે સુદર રીતે રજૂ કર્યો હતો, જી. એ. નેટેસને તેને અનુમોદન આપ્યું હતું, અને રા. ખી. એસ. ભાટીઆએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યા પછી તે પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

ચોથો ઠરાવ પ્રતિનિધિત્વના સંબંધમાં હતો, પરંતુ ખીજે ઠરાવ કરતાં વૃદ્ધી દિશામાં હતો, કેમકે તેમાં એવી માગણી કરવામાં આવી હતી કે, હિન્દના પ્રત્યેક પ્રાંતમાંથી આમની સભામાં બે સભ્યો જવા જોઈએ, ઇન્ડીઆ કાઉન્સિલમાં ત્રણ હિન્દીઓ રાખવા જોઈએ, વાઇસરોયની કારોબારી સભામાં બે હિન્દીઓ રાખવા જોઈએ, અને મુંબાઇ અને મદ્રાસની કારોબારી સભાઓમાં અઠ્ઠેક હિન્દી હોવા જોઈએ. રા. જી. શ્રી નિવાસ રાવે ઠરાવ રજૂ કરતાં એક ટુંકું ભાષણ આપ્યું, રા. એસ. આર. દાસે એને રૂઢી અનુસાર અનુમોદન આપ્યું, રા. ફાઝલ હુસેને તેને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

રા. અંબાલાલ દેસાઈએ પાંચમો ઠરાવ રજૂ કર્યો તેમાં દેશની સ્થિતિની તપાસ કરવાને પાર્લામેન્ટ તરફથી તપાસ કરવાની રૂઢી પાછી તાજ કરવી જોઈએ અને હિન્દી પ્રધાનનો પગાર બ્રિટિશ અંદાજ પર પાંચ મુકલે જોઈએ એવી સૂચના કરવામાં આવી હતી. ઇસ્ટ ઇન્ડીઆ કંપનીને નવો

ચાર્ટર આપતી વેળા જે તપાસો થતી તેની કીમ-તણું તેમણે સ્મરણ કરાવ્યું; અને એવી તપાસોથી વર્તમાન દુઝો ઓછાં થાય. ખાંણ તારાપાદ બેન-રજીએ આવી તપાસોના મહત્ત્વપર ભાર દઇને તેને અનુમોદન આપ્યું. રા. વી. કૃષ્ણ સ્વામી ઐયરે વિશેષ અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, જ્યારે હિન્દુ રાજ્યતંત્ર તોજને સોંપી દેવામાં આવ્યું હતું ત્યારે પાર્લામેન્ટના એકરૂપને વિષે ગંભીર સંશયો ઉદ્ભવ્યા હતા અને તે સંકારણ નીવડયા છે. આવી સૂચવેલી તપાસોમાંથી સારું પરિણામ આવશે, કેમકે પ્રારંભ થયેલું જ્ઞાન બ્રિટિશ પ્રજાના હૃદયને સ્પર્શ કરશે, કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

છઠ્ઠા કરાવમાં નહેરૂ નોકરીના પ્રશ્ને ઉપાડવામાં આવ્યો હતો. રા. એન. એમ. સમર્થે તે રજૂ કર્યો હતો, અને ૧૮૫૮ ના દંદેશ-તરફ હોંડી કર્જને બતાવેલા ઉક્ત વતન માટે તેમણે સખ્ત રીકા કરી હતી. તેમણે કહ્યું: “હોંડી કર્જનના સંદ્ભાવ્યે અને હિન્દના હર્લાવ્યે આપણે બર્ક અને શેરીડનના સમયમાં જીવતા હૈથી. નહિ તો મહારાણીના દંદેશને નિર્જીવ ગણી કાઢ્યા પછી ઇંગ્લાંડ પાછા ફરતાં માજી બાઇસરાયની કદાચ શી દશા થઈ હોત તેની આપણે કલ્પના કરી શકીએ.” પંડિત નારાયણ બિશન ધારે અનુમોદન આપતાં પોતાનાજ દેશમાં જે વિખ્યાત હિન્દીઓને નહેરૂ નોકરીમાં ઉંચી જગ્યાઓ ભોગવતાં અટકાવવામાં આવ્યા હતા તે બતાવી આપ્યા. મી. જે સાઇમીયન અને માન. રા. કે. આર. ગુરુસ્વામી ઐયરે વિશેષ અનુમોદન આપતાં કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો, અને પછી રાષ્ટ્રીય પરિષદ મુલતવી રહી.

નીજે દિવસ રા. જી. સુબ્રમન્ય આયરે સાતમો કરાવ રજૂ કર્યો, તેમાં કૃત્રિમ વધારાનો કેવી રીતે નીકાલ કરવામાં આવતો હતો તે દર્શાવ્યું હતું, અને ઉમેર્યું કે, ગયે વર્ષે રા. ગોખલેએ આપેલા વ્યાખ્યાનનો મારા ભાષણમાં મેં આધાર લીધો છે. રા. આર. એન. મુટોલકરે અનુમોદન આપતાં હિન્દી નાણાં ખાતાની દૃઢગી સ્થિતિ માટે રોક દર્શાવ્યો, અને દર્શાવી આપ્યું કે, લશ્કર માટે પુરુષણ ખર્ચ કરવામાં આવતો હોવાથી અને સુરોપીયનોને બારે પંગારો

અપાતા હોવાથી ખર્ચમાં વધારો થયો છે જ્યારે કેળવણી ભૂખે મરે છે. રા. મથુરદાસે વિશેષ અનુમોદન આપ્યા પછી તે કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

રા. એચ. એ. વાઢીઆએ લશ્કરી ખર્ચના વિષય પર કરાવ રજૂ કર્યો અને માગણી કરી કે લશ્કરી કામેને માટે મંજૂર કરવામાં આવેલા એક કરોડ પાઉંડ કેળવણીમાં અને દ્રૈયતનો બોલો ઓછા કરવામાં ખર્ચવા. લાખો “નિર્વાહ” લોકોને માટે બાલતાં તેમણે કહ્યું: “આપણે હજી સાખીત કરવાની એટલી બધી ઇચ્છા રાખતા નથી, પરંતુ પવિત્ર ફરજ બળવવાની અભિલાષા ધરાવીએ છીએ. રા. વી. રાયર નેમ્પીયરે અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, આંતરિક શાંતિ જળવવાને માટે મોટા લશ્કરની જરૂર નથી; ૩૦ કરોડની વસ્તીમાં એક લશ્કર શું છે? એમની રાજ્યભક્તિ એજ હિન્દુ સંરક્ષણ છે. એન. ખી. રાનડે અને રા. કૃષ્ણ બલદેવ વર્માનાં ભાષણો પછી કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

નવમો કરાવ દક્ષિણ આફ્રિકાનાં સંકટો વિષે હતો. એ સંકટો દર વર્ષે વધારે ખરાબ બનતાં હતાં, પુર લોકોના હાથ નીચે સ્થિતિ હતી તેના કરતાં હિન્દીઓની સ્થિતિ ઘણી ખરાબ થઈ હતી, એમ રા. મહનજીતે કહ્યું. રા. ખી. એન. શર્મા હીમતથી બોલી કહ્યા, અને ઇંગ્લાંડને ચેતવણી આપી કે, એક પ્રજા પર બીજી પ્રજા ઉપરીપણું ભોગવે એવું કામી ઉપરીપણું સદાને માટે સામ્રાજ્યમાં રહી શકશે નહિ. “જો આપણે આપણી પોતાની જાતને સાચા હોઈએ તો જે પ્રજાએ મહાન તરવજો, મહાન મુત્સદ્દીઓ અને મહાન યોદ્ધાઓ ઉત્પન્ન કર્યા છે, તેઓ બીજા લોકોને હાથે આ કે તે કૃપા મેળવવાને નમશે નહિ. ત્યારે અને માત્ર ત્યારેજ દક્ષિણ આફ્રિકાના પ્રશ્નો તેમજ અન્ય હિન્દી પ્રશ્નોનો ઉત્તમ નિર્ણય મળશે.” ખરેખર સરસ કથન ત્યારે અને માત્ર ત્યારેજ.

ડૉ. ખી. એસ. મુંજીએ કહ્યું કે એક પ્રજા તરીકે હિન્દીઓનો હિન્દમાં તેમજ હિન્દની બહાર પણ બોયકોટ કરવામાં આવે છે, હિન્દમાં પુરદેશીઓ ઉપરીપણું ભોગવે છે અને રાજ્ય કરે

છે, અને પરદેશોમાં દિન્દીઓને નિર્દયતાપૂર્વક બોયકોટ કરવામાં આવે છે. “આપણા રાજ્ય-હત્તામાં માનતા નથી કે આપણે પુરૂષ છીએ.” હરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

દશમા દશકમાં ન્યાય અને કારોબારી ખાતાં ત્યાં પાડવાના પ્રયત્નો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો, અને બાબુ રમેશચંદ્ર દત્તે તેને સુંદર રીતે રચ્યું કર્યું હતો. માન. રા. રોતલવટે તેને ધ્યાન અનુમોદન આપ્યું. ડૉ. સતીશચંદ્ર બેનરજીએ વિશેષ અનુમોદન આપતાં મિટિશ ન્યાયને શુદ્ધ બતાવવાની આવશ્યકતાપર બાર મુક્યો. બાબુ બિંદુપાદ ચંદરજીએ ન્યાયોદ્યોગનનાં કેસોમાં ઉદાહરણો ઉમેર્યાં. અને દર્મોશની જેમ હરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

ચોલીસ સુધારણાનો હરાવ તેના લુના હીમાચની રા. એસ. સિંદને ચોંપવામાં આવ્યો હતો. તેમણે અગીયારમો હરાવ રચ્યું કરતાં કહ્યું કે, ચોલીસ કમીશને ખાસ ચોલીસ સર્વિસની સ્થાપના કરી હતી, અને તેમાંથી દિન્દીઓને વિમુખ રાખીને તે યુરોપીયનો માટેના ખાસ રાખી હતી, તેથી આપણને બારે નિરાશા ઉપજી છે. રા. ભેગીઆ, રા. હમ્પર સરજી, રા. નયુંન્તીકાર, રા. એ. સી. પાર્યંસારથી નાઇજી, અને રા. કાલીમસન્ન કાન્થ વિશારદે તેને વિશે વ્યાખ્યાનો આપ્યા પછી હરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

“વન્દે માતરમ્” ના ચોકાસે શાન્ત થતાં બંગાળના ભાગલા સામે બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ બારમો હરાવ રચ્યું કર્યો. લાગણીથી બરપુર વાચ્યારામાં તેમણે પોતાની પ્રત્નનો કાપ દર્શાવ્યો, અને તબક્કે કર્યું કે, ભાગલાનો નાશ કરવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી અળવળ કદાપિ બંધ પડશે નહિ. તેમણે વાળેલું ભવિષ્ય સાચું નીવડ્યું, અને દિન્દીમાં પણ દમન અને એક હત્ય સત્તા હેઠળ અળવળ શું કરી શકે છે તે ૧૯૧૧ માં ભાગલા રદ થયા ત્યારે માહુમ પડ્યું. કલકત્તાનાં શોક અને આવેશનું તેમણે નીચે પ્રમાણે વર્ણન આપ્યું. “હુકમો બંધ કરવામાં આવી હતી, ધરનો ચુકો સળગાવવામાં આવ્યો ન હતો, રસોઇ તૈયાર કરવામાં આવી ન હતી.” “દમનનાં હથીયારો ધડવામાં, ત્રાસના રાજ્યની

સ્થાપના કરવાના પાયા નાખવામાં સરકાર મંડી પડી હતી.” સમાજો અટકાવવામાં આવી હતી, સંકોતન સરકારે બંધ રખાવ્યાં હતાં, “વન્દે માતરમ્” ગાવાને માટે શિક્ષા કરવામાં આવતી હતી, વિદ્યાર્થીઓ પર કામચલાવવામાં આવતું અને તેમને બહિષ્કારનામાં મોકલવામાં આવ્યા હતા. આપણે માગીએ છીએ કે હમ્પર આપણા પક્ષમાં છે, અને “એવી અન્યત્રાપી બજવાન બનેલા અને એવી પ્રતિનિધિપૂર્વક કાર્ય કરનારા પુરૂષો અનિવાર્ય અને અછત હોય છે; એવો કોઈપણ ભય નથી જેની સામે ધવાને તેઓ તત્પર ન હોય; એવી કોઈપણ મુશ્કેલી નથી જેને બરોડવાને તેઓ સમર્થ ન હોય.”

વ્યંગ્યાર્થ શુદ્ધ ભાષામાં રા. એ. કોથરીએ તેને અનુમોદન આપ્યું, અને બાબુ બેદુંદનાથ રોન, સી. વી. પેલ (રાવ બદાહુર), રા. એસ. સિંદ, રા. દદાયત બક્ષી, રા. અબ્દુલ કાસીમ, આર. એન. સુધાલકર (રાવબદાહુર), અને રા. નરસંદીને એક પછી એક દિન્દીને કોથપૂર્ણ નિરોધ, કોપ અને નિશય દર્શાવ્યાં. રાષ્ટ્રીય પરિપદે આવા આવેશપૂર્ણ દેખાવો બહુવાર જોયા ન હતા.

પછી તેરમો હરાવ રચ્યું કરવામાં આવ્યો. તેમાં હોર્ટ કર્જનના લુદ્ધે ઉત્પન્ન કરેલા વિરોધને છુંદી નાખવાને માટે ભરવામાં આવેલાં દમનનાં પગલાં સામે નિરોધ દર્શાવવામાં આવ્યો હતો. એ હરાવ રચ્યું કરતાં પંડિત મંદનમોહન માલવીયે દર્શાવી આપ્યું કે, આટલા બધા બનાવો બન્યા છે, તે છતાં લોકોએ અત્યાચારનું એક પણ કાર્ય કર્યું નથી, નિરંધા તરફ ધ્યાન આપવામાં આવ્યું નથી અને નિરાશાના છેલ્લા ઉપાય તરીકે વિદેશીય માલનો બહિષ્કાર (બોયકોટ) કરવાનું પગલું ભરવામાં આવ્યું છે. એ બહિષ્કારનું કારણ દર કરોને તે બહિષ્કારનો સરકાર અંત આણુશે એવી હૃદયગત આશા તેમણે દર્શાવી.

લાલા લજપતરાયે અનુમોદન આપતાં દેશમાં નવીન રાજ્વીય યુગનો પ્રારંભ કરવાની આવી ઉત્તમવલ તદ્દ બંગાળને પ્રાપ્ત થઈ તેને માટે બંગાળને અભિવંદન આપ્યું. આપણે ફર્યાદ કરવાની હોય ત્યારે કેવી રીતે સામે થઈ એ આપણને અંગ્રેજોએ શિખવ્યું છે, અને સ્વાતંત્ર્ય મારના

આપણા પ્રયત્નોમાં આપણે આંધક શૌર્ય બતાવતું જોઈએ એમ અંગ્રેજોને ધારે છે. આપણે બતાવી આપવું જોઈએ કે, આપણે હવે ભિક્ષુકો નથી, પરંતુ જે સામ્રાજ્યમાં પોતાના હક્કનું સ્થાન મેળવવાને લોકો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે, તે સામ્રાજ્યની પ્રભુ છીએ. જો બીજા પ્રાંતો બંગાળનું અનુકરણ કરશે તો, આપણા વિજયનો દિવસ વિરોધ દૂર નથી.

રા. એચ. એ. વાઝીઆ, રા. ડબલ્યુ. ડી. એ. ખરે, રા. વી. કૃષ્ણસ્વામી ઐયર-તેમણે આયર્લેન્ડ અને ચીનનાં ઉદાહરણો કહી સંભળાવ્યાં રા. એ. એચ. ગઝનવી તેમણે મી. જેમ્સ હેલ્ડ કુલરનું તોફાની અને નિરંકુશ વર્તન, તેની ધમકીઓ અને પ્રતિષ્ઠાશાલી ગૃહસ્થો તરફની કોરતા ખુલ્લાં પાડ્યાં હતાં; તેણે પ્રતિષ્ઠાશાલી ગૃહસ્થોનું તીવ્ર અપમાન ક્યું હતું, તેણે કહ્યું હતું કે, “લોહી રેડું પડશે,” અને તે વસ્તુ સ્થિતિ અટકાવવાને માટે શુરબાઓને આજ્ઞામાં આવ્યા હતા. રા. પાંડે રામશરણ લાલ અને રા. જી. એસ. ખાપરે સવ જોડ્યા હતા, ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો અને પરિષદ મુક્તિની રહી.

૩૦ મી ડીસેમ્બરે રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની ચોથા દિવસની બેઠક મળી. કેળવણી વિષે ચૌદમો ઠરાવ રજૂ કરવાની પ્રસુખે રા. હેરમ્બચંદ્ર મૈત્રેને આજ્ઞા કરી. તે ઠરાવમાં કેળવણીને સરકારના હાથમાં લેવાની અને તેને સંકુચિત બનાવવાની નીતિ સામે નિષેધ દર્શાવવામાં આવ્યો હતો, સરકારે કેટલીક ખાસ ગ્રાન્ટો આપી હતી તે દેશની જરૂરોને પહોંચી વળવાને પૂરતી ન હતી, છતાં તેને માટે સરકારનો ઉપકાર માનવામાં આવ્યો હતો, ઔદ્યોગિક કેળવણી કમિટીએ કરેલી ભલામણો પ્રમાણે માગણી કરી હતી અને નિશાળો અને પાઠશાળાઓ સહીત પોલીટેકનીક ઇન્સ્ટીટ્યુટની સ્થાપના કરવાની માગણી કરી હતી. રા. હેરમ્બચંદ્ર મૈત્રે વજનદાર અને અસરકારક ભાષણ આપ્યું હતું; તેમાં તેમણે કહ્યું કે, વર્તમાન સમયના ઉત્કૃષ્ટતા કરનારા વિધેયોની મધ્યમાં કેળવણીના વ્યાપક મહત્વ તરફ દુર્લક્ષ થયું જોઈએ નહિ. ઉચ્ચતર કેળવણી સરકાર તરફની પ્રતિ રીતે સંકુચિત

કરવામાં આવે છે, કેમકે દર ૧૧,૦૦૦ ની વસ્તીએ કોલેજનો એક વિદ્યાર્થી છે, તે પ્રમાણ પછુ તેમને ધણું મોટું લાગે છે, યુનિવર્સિટી કમીશને કહ્યું છે કે, પ્રમાણમાં મોટી સંખ્યાને અધુરી કેળવણી આપવામાં આવે તેના કરતાં નાની સંખ્યાને સારી કેળવણી આપવામાં આવે એ વધારે સારું છે.

“ સર્વને મધ્યમસર જોરાક મળે તેના કરતાં થોડા પુરૂષોને પુરૂષ ભોગ વિલાસ મળે અને લાખો ભૂખે મરે એ વધારે સારું છે શું ? થોડાક તંદુરસ્ત બલવાન રાક્ષસો દેશની સપાટી પર ફરતા ફરે અને બાકીના બધા હાડપીંજરો જેવા રહે એ વધારે સારું છે શું ? સર્વ મનુષ્યો સાધારણ સારા ચરિત્ર્યના હોય તેના કરતાં દેશમાં થોડાક સાધુઓ હોય અને બાકીના હુબટા હોય એ વધારે સારું છે શું ? ”

આનાથી વધારે સારી રીતે આ પ્રશ્ન મૂકી શકારો નહિ, યુનિવર્સિટી કમીશને દર્શાવેલો અભિપ્રાય સમાજના પ્રત્યેક આધુનિક વિદ્યાનથી વિરૂદ્ધ છે અને એક પ્રબળ બંધનમાં રાખી મુકવાનો જે વિદેશીય સરકારે નિશ્ચય કરી રાખ્યો હોય, તેના અભિપ્રાય એવો રાા માટે હોય તે જોડું તેા સરળ છે. રા. મૈત્રે આવેશપૂર્ણ બાનીમાં કહ્યું:

“ દક્ષિણ આફ્રીકાનાં પ્રજાસત્તાકોમાં પ્રવેશ કરવાની આપણને ના પાડવામાં આવે છે; ઑસ્ટ્રેલીઆમાં પ્રવેશ કરવાની આપણને ના પાડવામાં આવે છે; સાહિત્યના પ્રજાસત્તાકમાં પણ પ્રવેશ કરવાની આપણને ના પાડવામાં આવશે શું ? સાહિત્યના મહાન પ્રજાસત્તાકની નાગરિકતાના મત આપવાના હક્કો આપણને છુટથી નહિ મળે શું?... આપણે દાવો કરીએ છીએ, આપણે માગીએ છીએ, કે આપણને એવું માનવામાં સહાય મળવી જોઈએ કે હિન્દમાં બ્રિટિશ સરકાર શાણી અને દયાલુ છે, અને લોકોનાં ભૂતકાળનાં પાપોને માટે તેમને શિક્ષા કરનાર કોરડા સમાન નથી. આ ઠરાવમાં આપણે એટલીજ માગણી કરીએ છીએ. ઇશ્વરનાં ઐશ્વર્ય અને ભલામણે માટે શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન કરવામાં સહાય આપવાની વાત બાજુએ રાખીએ તો સંસ્કૃતિનાં દ્વાર ખુલ્લાં મુકવાં એ એક મનુષ્યને અન્ય મનુષ્યે કરવાની ઉમદામાં ઉમદા સેના છે, અને જે કેળવણી

મનુષ્યને જોડના સમયમાં દીકારો આપે છે, આનંદના સમયમાં આનંદમાં અભિરૂદ્ધિ કરે છે, અને જે સદાને માટે ચિત્ત અને રાજાની મરજ સારે છે. તે કેળવણીથી તેને વિમુખ રાખેલા જે નિર્દયમાં નિર્દય પાપ છે. આપણે માનવીને છીએ કે, બાળી ભેદને ઇન્કાર તે નિર્દય પાપને માટે ફળિત બનશે નહિ.”

રા. ડી. છ. પાંચેએ તેને અનુમોદન આપ્યું, અને કેળવણીને સરકારના હાથમાં લેવાની નીતિ સામે ધક્કો સમીન દલીલો કર્યા પછી તેમણે કહ્યું : “ નેમ જે છે કે, આ દેશના લોકોની ઉપર જીવનાર નિરંકુશ અધિકારીઓના હાથમાં રાજ ખુશીથી નથીયારા અને એવા આસાધારક ગુલામો દિન્દમાં, પ્રેલેજ અને નિરાશોમાંથી બનાવવા.” હા. નીતરલ સરકારે વિશેષ અનુમોદન આપતાં ઔદ્યોગિક કેળવણીનો પદ્ધતિ કર્યો અને નવપાન, અમેરિકા અને જર્મનીમાં જે પારિભાષિક કેળવણી આપવામાં આને છે તેથી કેળવણી હાથલ કરવાની વિનંતિ કરી. રા. એમ. કે. પટેલ, બાણુ રામાનંદ ચેટરજી-તેમણે કહ્યું કે, દિન્દના જનસમૂહની કેળવણી પર દિન્દના રાષ્ટ્રીય ભવિષ્યનો આધાર છે-અને બાણુ નરેશચંદ્ર રોને તે કરાવને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

રીપોર્ટ કંટે છે કે, લો. મા. બી. છ. તીલકને “ તાલીઓની ગર્જનાથી આવકાર આપવામાં આવ્યો હતો.” તેમણે દુષ્કાળ, ગરીબાઈ, આર્થિક તપાસ અને જર્મીન મહેસુલ વિશે પંદરમો કરાવ રજુ કર્યો; આબાદાની કરવાને માટે ગરીબાઈનાં કારણો દર કરવાની સરકારી ફરજ તેમણે દર્શાવી. જેમ રોગ ન હોય તે વેદોની જરૂર પડે નહિ તેમ જો સર્વ સ્થળે આબાદાની હોય તે સરકારની જરૂર પડે નહિ. પંડિત ગોડલુંનાથે અનુમોદન આપ્યું, રા. એન. કે. રામસ્વામી ઔયર, રા. રાંદુપ્રસાદ, રા. રામભજ દત્ત, અને રા. કે. એન. દેશમુખે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

હામરાનમાં ૧૦ દિવસની ક્વોરન્ટાઇન હોવાથી મુંબાઈ ક્વોરન્ટાઇનના મહેમોદન યાત્રાળુઓને મુક્ત કરવાનો રોજીમો કરાવ માન. શા. છ. કે.

પારેએ રજુ કર્યો અને રા. અલીમનુમ્મદ બીમજીએ તેને અનુમોદન આપ્યું, મોલવી અબ્દુલ હાકમ અને રા. છ. એસ. ખરેએ તેને વિશેષ અનુમોદન આપ્યા પછી કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની આગલી બેઠકમાં પસાર થયેલા કેટલાક કરાવોનો સત્તરમા કરાવમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો, અને તે પ્રમુખ સ્થાનેથી રજુ કરવામાં આવ્યો હતો. રા. કે. વેંકટરાવે અદાર્શો કરાવ રજુ કર્યો, અને રા. જી. એન. રાયે તેને અનુમોદન આપ્યું. તેમાં સાદગ લેખણમાં રા. દાદાભાઈ નવરાજની ઉમેદવારીને અનુમોદન આપવામાં આવ્યું હતું. રા. છ. કે. ગોખલે અને લાલા લગ્નપતરાયે ઇન્કારમાં મદાન સેવાઓ કરી હતી તેમનો આભાર પ્રદર્શિત કરનાર ઓગણીશમો કરાવ રા. ડી. જી. ખરેએ રજુ કર્યો હતો અને તેને રા. કે. નારાયણુરાવે અનુમોદન આપ્યું હતું. પછી રા. એમ. વી. ભેશીએ વીસમો કરાવ રજુ કર્યો, જેની રૂબે ઇન્કારમાં સનાધારીઓનું ધ્યાન રાષ્ટ્રીય પરિપક્વતા અધિક મહત્ત્વના કરાવો તરફ ખેંચવાને રા. ગોખલેને રાષ્ટ્રીય પરિપક્વતા ખાસ પ્રતિનિધિ નીમવામાં આવ્યો હતા. રા. સી. વિજયરાયવાચારીએ તેને અનુમોદન આપ્યું અને ભગિની નિવેદિતાએ તે કરાવને વિશેષ અનુમોદન આપતાં રાષ્ટ્રીય પરિપક્વને સ્મરણ કરાવ્યું કે, એક ક્ષેત્ર પૂર્વે નેપોલીયનની હીલચાલની સામે થવાની પ્રેરણા રૂબે યુરોપમાં રાષ્ટ્રીય ભાવનાનો જન્મ થયો હતો; હવે ઇતિહાસનું પુનરાવર્તન થાય છે, અને યુરોપના મોક્ષને માટે હિન્દુસ્થાને જોડવું જોઈએ, કેમકે અંગ્રેજ સામ્રાજ્યમાં સામ્રાજ્યવાદ અથવા રાષ્ટ્રીય તત્ત્વ હોયું જોઈએ, તેમાં પ્રજાઓની ગુલામગીરી અથવા પૃથ્વીની પ્રજાઓની સ્વતંત્રતા હોવી જોઈએ.

આખા વર્ષમાં રાષ્ટ્રીય પરિપક્વના હૃદયો સફળ કરવાને માટે એકવીસમા કરાવમાં કાર્યવાહિણી સંજ્ઞાની નીમણુંક કરવામાં આવી, બાવીસમા કરાવમાં મંત્રીઓની ફરીથી નીમણુંક કરવામાં આવી; ત્રેવીસમા કરાવમાં સર વિલિયમ વેટરનર્ અને થિયોડોર કમિટીનો આભાર માનવામાં આવ્યો. પછી રા. ચતીન્દ્રનાથ ચૌધરીએ આંગામી પરિપક્વને કલકત્તાનું આમંત્રણ આપ્યું,

જેનો પરિપક્વ તરફથી સહયોગ સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો.

છેવટે, પંડિત મદન મોહન માલવીયે પ્રમુખને આભાર પ્રદર્શિત કરનાર ઠરાવમાં હંડી કૃતજ્ઞતા અને સાનંદાશ્ચર્યના શબ્દોમાં હિંદુસ્થાનનો પ્રેમ અને વિશ્વાસ દર્શાવ્યાં, અને આતાવર્ગે તાલીઓની ગર્જનાથી તેમાં પોતાની સંમતી દર્શાવી, બાબુ સુરેન્દ્રનાથ જેનરલજીએ તેને અનુમોદન આપ્યું, અને રા. ગોખલેએ થોડા શબ્દોમાં તેનો ઉત્તર વાળ્યો. આ પ્રમાણે એકબીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની પૂર્ણહુતિ થઈ.

ઠરાવો.

સ્વાગતનો સંદેશ.

૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, નામદાર સમ્રાટની હિન્દી પ્રજાના સર્વ જાતિઓ, ધર્મો, અને કોષોના પ્રતિનિધિઓની બનેલી આ કોંગ્રેસ નામદાર પ્રીન્સ અને પ્રીન્સેસ ઓફ વેલ્સની હિન્દની સુલાકાતને અવસરે તે નામદારને અત્યંત નમ્રતાપૂર્વક અને માનપૂર્વક રાજ્યભરિત-પૂર્ણ અને કર્તવ્યનિષ્ઠ સ્વાગત આપે છે.

હિન્દની પ્રજા પ્રતિ અંતઃકરણની સદ્ભાવનાની લાગણીઓના તે નામદારના ઉદ્દગારથી કોંગ્રેસને જાડી લાગણી થઈ છે, તે વિશ્વાસ રાખે છે કે, વર્તમાન પ્રવાસમાં મળેલા અંગતજ્ઞાનથી તેની પ્રજાની આબાદાનીમાં તેઓ વિશેષ માયાલુ રસ લેશે. અને ઉત્કટ આશા દર્શાવે છે કે, તે નામદારો આ કોંગ્રેસની ગૌરવ પ્રાર્થના નામદાર સમ્રાટ સમક્ષ રજૂ કરવાની કૃપા કરશે કે, આ દેશના રાજ્યતંત્રમાં મહારાણીના ઠંદેરાના સિંધાતો ઉતારવા.

(ક) પ્રમુખે નામદાર પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સને ઉપલો ઠરાવ તારથી મોકલી આપવો.

પ્રતિનિધિત્વ.

૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય મુજબ વહી અને પ્રાંતિક ધારાસભાઓના વિશેષ વિદાસને માટે સમય આવી પહોંચ્યો છે, જેથી દરેક તેમાં લોકોનું વિશેષ પ્રતિનિધિત્વ હાજલ થાય અને તેમના બીજા-સરકારી સંબંધોને દેશના રાજ્યતંત્રમાં ખરેખરે અવાજ

મળે. કોંગ્રેસ સંખ્યામાં વધારો કરવો, અને તેમની સમક્ષ આવતી નાણાં વિષયક બાબતોમાં સલાહોનો મત લેવાનો હક્ક તેમને આપવો; લાગતી વળગતી સરકારના ઉપરીને નકારવાનો હક્ક રહેશે.

૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર આ દેશની પ્રજાને પોતાના દેશના રાજ્યતંત્રમાં વધારે બળવાન અવાજ અને કાર્યભારનો કાળુ આપવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે, તેને માટે:

(ક) બ્રિટિશ દિવાને આમમાં કમમાં કમ બે સભ્યો મોકલવાનો હક્ક હિન્દના પ્રત્યેક પ્રાંતને આપવો.

(ખ) પૂરવાર થયેલી શક્તિ અને અનુભવવાળા કમમાં કમ ત્રણ હિન્દી ગૃહસ્થાને હિન્દી પ્રધાનની કાઉન્સિલના સભ્યો નીમવા.

(ગ) ગવર્નર-જનરલની કારોબારી સભામાં બે હિન્દીઓને સભ્યો અને મુખ્ય અને મદ્રાસની કારોબારી સભાઓમાં એક એક હિન્દીને સભ્યો નીમવા.

એકસાઇઝ.

૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, (ક) દેશના બહા બહા પ્રાંતોમાં એકસાઇઝ વહીવટની તપાસ કરવાને એક કમિટી નીમવાને માટે હિન્દી સરકારનો આભાર માનવા છતાં આ કોંગ્રેસ ખેદ દર્શાવે છે કે, તેમાં સઘળા અધિકારીઓ છે, અને તેથી તેને માટે બહાર પ્રજામાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ આવશે નહિ.

(ખ) પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે એકમત થઈને આ કોંગ્રેસ પોતાની નિશ્ચયાત્મક પ્રતીતિ દર્શાવે છે કે, એકસાઇઝ વહીવટના કોષપત્ર સંતોષકારક સુધારા માટે બે શરતો પ્રથમ આવશ્યક છે: વ્યવહારિક વહીવટમાં સ્થાનિક પસંદગીના સિદ્ધાંતનો સ્વીકાર, અને વર્તમાન દારની દુકાનોની સંખ્યામાં ઘટાડો.

(ગ) ગયે વર્ષે એકસાઇઝ વહીવટ વિશે સરકારીક લેલીની અરજમાં સનાયલી મુખ્ય દરખાસ્તોનો શોધ અમલ કરવાની ઇચ્છનીયતા તરફ આ કોંગ્રેસ માનપૂર્વક હિન્દી સરકારનું લક્ષ્ય ખેંચે છે.

(૫) જેનાલ એકસાઇઝ ખરડાને મિતપાનતા સંગીન અને પ્રગતિમાન કાયદા તરીકે આવકાર આપ્યો છે, તેને હિન્દી સરકારે પોતાની કારોબારી સત્તાની રૂથે ખરેખાત અમરાઇ પર ચઢાવી દીધો છે તેની સામે કોંગ્રેસ અણુગમે દર્શાવે છે.

મુદતખંધી તપાસો.

૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, હિન્દી સરકારના સંખંધમાં પાર્લામેન્ટ પોતાની જોખમદારી વિશેષ સંતોષકારક રીતે આજ દરી સકે તેને માટે હિન્દની સ્થિતિની મુદતખંધી પાર્લામેન્ટરી તપાસો ફરીથી ચાલુ કરવી જોઈએ, અને હિન્દી પ્રધાનનો પગાર બ્રિટિશ અંદાજે પર મુકવો જોઈએ.

લહેર નોકરી.

૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે (૬) કે, કોંગ્રેસના અભિપ્રાય મુજબ લહેર નોકરીની ઉચ્ચતર જગ્યાઓપર હિન્દીઓને નીમવાના વિષય પર ૨૪ મી મે ૧૯૦૪ ના પોતાના ઠરાવમાં હિન્દી સરકારે દર્શાવેલા સિદ્ધાંતો અને રાજ્યનીતિ, ૧૮૭૩ ના પાર્લામેન્ટરી કાયદામાં અને મદારાણીના ૧૮૫૮ ના ઢંઢેરામાં દર્શાવેલા સિદ્ધાંતો અને રાજ્યનીતિથી વિરુદ્ધ છે, અને આ દેશની પ્રજાને રાજ્ય અને પાર્લામેન્ટે અપેલાં ગંભીર વચનો સમજાવી દાઢવાના, અને એક લહેર કમીશને સઘળા પ્રશ્નની સાવધાનતાથી તપાસ કર્યા પછી સરકારે નિચારપૂર્વક કરેલી ચોજનાઓથી દૂર જવાના પ્રયત્ન સામે આ કોંગ્રેસ માનપૂર્વક પરન્તુ ભારપૂર્વક અણુગમે દર્શાવે છે:

(ખ) આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, નાણાં વિષયક અને રાજ્યતંત્ર વિષયક અનેક વર્તમાન અનિષ્ટોનો સાચો ધલાજ દેશની નોકરીની ઉચ્ચતર સાખાઓમાં હિન્દીઓને વધારે મોટી સંખ્યામાં નીમવામાં છે; અને હિન્દમાં નોકરીને માટે હરીફાઈની પરીક્ષાઓ ઇંગ્લાંડમાં અને હિન્દમાં એક સાથે લેવાની તરફેણમાં ૧૮૯૩, ૨ જ જુનના દિવાને આમના ઠરાવનો તત્કાળ અમલ કરવો જોઈએ, એમ દહેવામાં પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે એકમત થઈને આ કોંગ્રેસ પોતાની દૃઢ પ્રતીતિની નોંધ લે છે

કે, આ પ્રશ્નનું એકજ સંતોષકારક સમાધાન હિન્દી સીવીલ સર્વિસની પુનઃ રચનામાં છે; જેની પુનઃ રચના સત્તાની વહેંચણી કરવાના સિદ્ધાંતને અનુસરીને કરવી જોઈએ, અને તે દરમ્યાન તેની ન્યાયી ફરજોનો એક ભાગ જેમણે કાયદાના ધંધાની તાલીમ લીધી હોય તેમને આપવો.

(ગ) હિન્દના ધણાખરા પ્રાંતોમાં પ્રાંતિક નોકરી માટેની હરીફાઈની દસોટી દાઢી નાખવા માટે આ કોંગ્રેસ ખેદ દર્શાવે છે. ભૂતકાળના અનુભવે સંપૂર્ણ રીતે રાજીત કર્યું છે કે, સરકાર તરફથી નીમણુંકો કરવાની પદ્ધતિ, આ દેશની વિશિષ્ટ પરિસ્થિતિમાં, અધિકારીઓની કૃપાથી થતી નીમણુંકોની પદ્ધતિમાં ફેરવાઈ જાય છે, અને એનાથી અચોગ્ય પુરોગો નોકરીમાં આવીને રાજ્યતંત્રની કાર્યસાધકતા બગાડે છે, અને વધારામાં ઉચ્ચ હોદ્દાને માટેની હિન્દીઓની ચોગ્યતામાં અન્યાયપૂર્વક ધટાડો કરે છે. આ કોંગ્રેસ, તેથી, હિન્દી સરકારને માનપૂર્વક આગ્રહ કરે છે કે, પ્રાંતિક નોકરીને માટે હરીફાઈની દસોટી ફરીથી દાખલ કરવી.

નાણાં પ્રકરણ.

૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ગયા માર્ચમાં ફાજલ પડેલી પોતાની મહેસુલોના એક ભાગનો કોંગ્રેસે ભલામણ કરેલાં કેટલાંક કાર્યોને માટે હિન્દી સરકારે ઉપયોગ કર્યો છે, તેની કદર યુક્ત્ય છેતાં આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, છેલ્લાં ત્રણ વર્ષોમાં તેણે આ દેશના કર ભરનારાઓને આપેલી નાણાં વિષયક રાહત અત્યંત અધૂરી છે, અને કોંગ્રેસને ખેદ થાય છે કે, દેશના લોકો ખર્ચમાં પુષ્ટળ વધારો કરવામાં, અનેક ખાતામાં યુરોપીય અમલદારોના પગારો વધારવામાં અને તેમને માટે નવી જગ્યાઓ દાઢવામાં તાજ ફાજલ પડેલી રકમોનો લાભ લેવામાં આજો છે. કોંગ્રેસ આગ્રહ કરે છે કે, લવિધ્યમાં કંઈ પણ રકમ ફાજલ પડે તેનો ઉપયોગ પ્રથમ કરો માફ કરવામાં અને પછીથી પ્રજાને સીધી રીતે લાભ કરે એવાં કાર્યો કરવામાં થવો જોઈએ, જેવાં કે, વૈજ્ઞાનિક, ઔદ્યોગિક અને ખેતીવાડી વિષયક શિક્ષણ આપવું, મેડીકલ રાહતની સગવડોમાં

વધારો કરવો, અને આરોગ્ય-સુધારાનાં અતિ આવશ્યક પગલાં ભરવાને અને દેશના ગર્ભ ભાગમાં વ્યવહારનાં સાધનોમાં સુધારો કરવાને મ્યુનિસિપલ અને સ્થાનિક બોર્ડોને નાણાંની સહાય આપવી.

લશ્કર વિષયક.

૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, લશ્કરી અધિકારીઓ પર દિવાની કાબુના ઉપરીપણાને નિર્બળ બનાવનાર કોઈ પણ ફેરફાર સામે પોતાનો મજબૂત વાંધો દર્શાવતાં આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, ત્યાં સુધી એવા કાબુ-પર અસર કરી શકે એવી સ્થિતિમાં હર ભરનારા-ઓના પ્રતિનિધિઓને મુકવામાં આવે નહિ ત્યાં સુધી આવશ્યક દિવાની કાબુનો પૂરતો અમલ થઈ શકશે નહિ.

(ખ) આ કોંગ્રેસ લશ્કરી ખર્ચના ચાલુ વધારા સામે એકવાર ફરીથી પોતાનો ગંભીર અણગમો દર્શાવે છે, કેમકે તે અનાવશ્યક, અન્યાયી, અને હિન્દી પ્રભતી સહનશક્તિ કરતાં વધારે છે.

(ગ) આ કોંગ્રેસનો સ્પષ્ટ અભિપ્રાય છે કે, ફક્ત આ દેશની લશ્કરી જરૂરીઓ અને આવશ્યકતાઓ પ્રમાણે નહિ પરંતુ પૂર્વમાં બ્રિટિશ ઉપરી-પણાની અને બ્રિટિશ રાજ્યનીતિની આવશ્યકતાઓ પ્રમાણે પણ આ દેશનો લશ્કરી ખર્ચ નક્કી કરવામાં આવે છે તેથી કેવળ ન્યાયની વાત છે કે, એવો સઘળો ખર્ચ સામ્રાજ્યના ગરીબમાં ગરીબ અને તે સહન કરવાને ઓછામાં ઓછી શક્તિ ધરાવતા ભાગપર પડે તેને બદલે તેનો પ્રમાણ-સર ભાગ બ્રિટિશ ખલનામાંથી મળવો જોઈએ અને સામ્રાજ્યે તેમાં ભાગ આપવો જોઈએ.

(ઘ) રૂશિયા અને જાપાનની વચ્ચેના તાજા વિગ્રહ અને એંગ્લો-જાપાનીસ સંધિને લીધે એશિયામાં ફેરવાયેલી વસ્તુસ્થિતિ જોતાં આ કોંગ્રેસ અંતઃકરણપૂર્વક આગ્રહ કરે છે કે, પુનઃ રચનાની યોજનાને માટે ગયે વર્ષે મંજૂર કરવામાં આવેલી ૧ કરોડ પાઉંડની મોટી રકમનો ખર્ચ હવે ન કરવો, અને તે નાણાં કેળવણીની સર્વ શાખાઓનો વિકાસ કરવામાં અને દૈનિક જાન્યોત્સવ કરવામાં વાપરવાં.

બ્રિટિશ સંસ્થાઓમાં હિન્દીઓ.

૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે (ક) કે, હિન્દી પ્રભતી લાગણીઓ ન હુમ્માય એવી રીતે હોં આફ ઇમીગ્રેશનમાં સુધારો કરવાનો ખરડો પ્રતિનિધિઓની આસ્ટ્રેલીઅન સભાએ પસાર કર્યો છે, તેને માટે સંતોષ બતાવતાં છતાં આ કોંગ્રેસ પોતાના ઉડા બેદની લાગણીની એકવાર ફરીથી નોંધ લે છે કે, બ્રિટિશ હિન્દીઓને હુમ્મદાયક અને અપમાનકારક બંધનોને તાબે રહેવું પડ્યું છે, અને નામદાર સમ્રાટનાં સંસ્થાઓમાં બ્રિટિશ નાગરિકતાના સામાન્ય હકોની તેમને ના પાડવામાં આવે છે. નામદાર સમ્રાટના પ્રધાને જાહેર ક્યુ હોલ કે, છેલ્લા વિગ્રહનું એક કારણ સમ્રાટની હિન્દી પ્રભ તરફ જોત્તર સરકાર તરફથી ચલાવવામાં આવતું વર્તન હતું, તથાપિ દાનસવાસ અને ઓરેન્જ રીવર કાઉન સંસ્થાઓમાંના હિન્દી સંસ્થાનવાસીઓના જે હકો જોત્તર રાજ્યતંત્ર હેઠળ પણ લઈ લેવામાં આવ્યા ન હતા, તે બ્રિટિશ સરકાર લઈ લે તેની સામે કોંગ્રેસ ખાસ કરીને વાંધો ઉઠાવે છે.

(ખ) સંસ્થાઓના વિકાસમાં હિન્દી સંસ્થાનવાસીઓએ મહત્વનો ભાગ લીધો છે, તેમની રાજ્યસક્તિનો અને શાંત તેમજ ઔદ્યોગિક ટેવાનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે, અને છેલ્લા વિગ્રહમાં આત્મભોગ આપીને ઉપયોગી સેવાઓ કરી છે તે જોતાં અને સર્વથી વિરોધ, સમ્રાટના રાજ્યમાં કોઈપણ સ્થળે મહારાજ્યના સર્વ નાગરિકો પ્રતિ સમાન વર્તનના સિદ્ધાંતનું મહાન સનદશીર મહંદર જોતાં આ કોંગ્રેસ માનપૂર્વક પરંતુ દહતા પૂર્વક હિન્દી સરકાર અને નામદાર સમ્રાટની સરકારનું લક્ષ એ છે કે, જે જરૂર પડે તો ગીરમીટીઆ મજૂરોને જતા અટકાવીને અને અન્ય વૈર વાળવાનાં પગલાં ભરીને સર્વ સંસ્થાઓમાં હિન્દી એમીગ્રેટોનો દરજ્જો બ્રિટિશ નાગરિકો તરીકે સ્વીકારાવવાનો આગ્રહ કરવો.

કાયદા વિષયક

૧૦. ઠરાવ કરવામાં છે (ક) કે, આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય સુજળ કારણવારી ફરજોમાંથી ન્યાયી ફરજોને હવે વિના વિલંબે સંપૂર્ણ રીતે વ્હી પાડવી; (ખ) પૂર્વગામી કોંગ્રેસો સાથે સંમત

ધણે વધારે ખર્ચ કરવાની અને મફત પ્રાથમિક કેળવણીની દિશામાં પ્રારંભ કરવાની આવશ્યકતા છે.

(ગ) આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય પ્રમાણે દેશના યુવકોને વધારે સારી પારિભાષિક કેળવણી આપવાને માટે ઔદ્યોગિક કેળવણી વિષેની કમિટીની ભલામણોનો સરકારે શીઘ્ર અમલ કરવો. ન્હા ન્હા પ્રાંતોમાં પારિભાષિક કેળવણીની સુપ્રચુક્ર પદ્ધતિ દાખલ કરવાને માટે આવશ્યક પ્રાથમિક પગલા તરીકે કમિટીએ ભલામણ કર્યા પ્રમાણે અને ૧૮ મી જુન, ૧૮૮૮ ના હોમ ડીપાર્ટમેન્ટ ઠરાવ નં ૧૯૯ માં હિન્દી સરકારે પોતે સચવ્યા પ્રમાણે ઔદ્યોગિક સર્વે દેવાનો હુકમ કરવાનો સરકારને કોંગ્રેસ ખાસ આગ્રહ કરે છે.

(ધ) હમમાં હમ એક સંખ્યા સામગ્રીવાળું મધ્યસ્થ પોલીટેકનીક ઇન્સ્ટીટ્યુટ દેશમાં સ્થાપવું જોઈએ, અને ભિન્ન ભિન્ન પ્રાંતોમાં નાની નાની પારિભાષિક શાળાઓ અને કોલેજો સ્થાપવી જોઈએ.

ગરીબાઈ.

૧૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, દેશના અનેક ભાગોમાં નવા હુકમો પડ્યા છે તેને માટે આ કોંગ્રેસ શોક દર્શાવે છે, અને પ્રજાની મોટી ગરીબાઈને લીધે હુકમોનો પ્રથમ સ્પર્શ થતાં તેમની મોટી સંખ્યાને રાજ્યની સહાયનો, આશ્રય લેવાની ફરજ પાડે છે તેને વારંવાર પડતા હુકમો આભારી છે, એવો તેનો અભિપ્રાય હોવાથી એકવાર ફરીથી તે હિન્દી સરકાર અને હિન્દી પ્રધાનને આગ્રહ કરે છે કે, હિન્દના ભિન્ન ભિન્ન ભાગોમાં ચોરસ નમુનેદાર ગામોની વિગતવાર આર્થિક તપાસ કરવી.

(૧) આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, લૉર્ડ હર્સગે ૧૮૬૨ માં અથવા લૉર્ડ રીપને ૧૮૮૨ માં સચવ્યા પ્રમાણે જમીન પરની રાજ્યની માંગણીની ચોક્કસ મર્યાદા સિવાય હિન્દ જેવા બિત્તીવાડીના દેશની મીલકત સુરક્ષિત રાખી શકાય નહિ.

(૨) તેને ખેદ થાય છે કે, ૧૯૦૨ ના પોતાના જમીન વિષેના ઠરાવમાં એવી કોઈ પણ મર્યાદા સ્વીકારવામાં લૉર્ડ કર્ઝન નિષ્ફળ ગયા

છે, અને રાઈટ ઓન. સર રીઝર્વ ગ્રાંટ અને અન્ય અરજદારોની સૂચનાઓનો સ્વીકાર કરવાની તેણે ના પાડી.

(૩) તેનો અભિપ્રાય છે કે, ખેડૂતોની વધુની જમીન ગરીબાઈનો સાચો ઉપાય, હમણાંનાં વર્ષોમાં પ્રિય ગણવામાં આવે છે તેવા ખેડનારાઓના હક્કોના પ્રતિબંધમાં નથી, પરંતુ રાજ્ય-માગણીના વ્યાજબી અને ચોક્કસ પ્રતિબંધમાં છે.

મુખાઈમાં ક્વોરન્ટાઈન.

૧૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, કામરાનમાં દેશ દિવસોનું આંતર રાષ્ટ્રીય ક્વોરન્ટાઈન અસ્તિત્વમાં છે તે જોતાં આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, યદા જતા પહેલાં મુસલમાન યાત્રુઓ પર મુખાઈના બંદરમાં પાંચ દિવસનું ક્વોરન્ટાઈન નાખવામાં આવ્યું છે તે અનાવરયક અને ખીજવનાર છે, અને અસંતોષની લાગણી ઉત્પન્ન કરે છે, તેથી આ કોંગ્રેસ પ્રાર્થના કરે છે કે, મુખાઈમાં નાખવામાં આવેલું ક્વોરન્ટાઈન સંપૂર્ણ રીતે નષ્ટ કરવું.

પ્રાંતિક પ્રચારો.

૧૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પહેલાંની કોંગ્રેસ સાથે સંમત થઈને આ કોંગ્રેસ મનજૂત આગ્રહ કરે છે:—

(૧) પંજાબને રેગ્યુલેશન પ્રાંત બનાવવો.

(૨) ૧૮૯૨ ના હિન્દી ધારાસભાઓના કાયદા અનુસાર પંજાબ ધારાસભાનો વિસ્તાર અને સુધારો કરવો.

(૩) મંજૂરમાં ચાર્ટર્ડ હાઇકોર્ટ ઓફ જ્યુડિશિયરની સ્થાપના કરવી.

(૪) વરાડ માટે વડી ધારાસભાએ કાયદા બાંધવા, ગવર્નર જનરલ-ઇન્-કાઉન્સિલના કારોબારી હક્કમથી નહિ.

(૫) મધ્ય પ્રાંતો તરફથી વડી ધારાસભામાં પ્રજાનો પ્રતિનિધિ સરકાર તરફથી નીમાવાને બદલે તેને સ્વદેશનો હક્ક પ્રજાને પાછો આપવો.

(૬) દેશી રાજ્યોમાં બ્રિટિશ વલીવટ હેઠળના પ્રદેશમાં હાપાવું સુખ બંધ કરવો પરદેશી આતાનો રૂપ મી જુન, ૧૮૯૧ નો હિન્દી સરકારનો હુકમ રદ કરવો, કેમકે તે પ્રદેશોમાં હાપાની સ્વતંત્રતાને ગંભીર હુકમ પહોંચે છે.

હિન્દ અને સામાન્ય ધુ'ટણી.

૧૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, મોર્ચ લેખક તરફથી રા. દાદાભાઈ નવરાજની ઉમેદવારીને આ કોંગ્રેસ અત્યંત અંતઃકરણપૂર્વક અનુમોદન આપે છે, અને તે મતદાર મંડળના મતદારોને તેમને પાર્લામેન્ટમાં મોકલવાની વિજ્ઞપ્તિ કરે છે.

કોંગ્રેસનો ઉપકાર.

૧૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, માન. રા. જી. કે. ગોખલે સી. આઈ. ઇ. અને લાલુ લજપતરાય પર નાખવામાં આવેલી ભારે કરો તેમણે ઇંગ્લાંડમાં જે પ્રકારે અદા કરી છે તેની આ કોંગ્રેસ ઉચ્ચ હદર કરે છે.

૨૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દની રાજકીય પ્રગતિને માટે સર વિલિયમ વેલરનને ખેડેનેટ અને બ્રિટિશ કમિટીના અન્ય સભ્યોની નિઃસ્વાર્થ સેવાઓ માટે આ કોંગ્રેસ અત્યંત કૃતજ્ઞતાપૂર્વક તેમનો આભાર માને છે.

માન. રા. ગોખલેની ઇંગ્લાંડમાં પ્રતિનિધિ તરીકે નીમણુંક.

૨૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, કોંગ્રેસની વિશેષ તાકીદની દરખાસ્તો તરફ વર્તમાન સમયમાં ઇંગ્લાંડના અધિકારીઓનું લક્ષ ખેંચવાના કાર્યનું મહત્ત્વ જોતાં કોંગ્રેસ પોતાના પ્રમુખ માન. રા. ગોપાલકૃષ્ણ ગોખલે સી. આઈ. ઇ. ને પોતાના પ્રતિનિધિ નોમે છે, અને આ કાર્યને માટે તેમને ઇંગ્લાંડ જવાનું કહે છે.

કોંગ્રેસનું કાર્ય.

૨૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, કોંગ્રેસનો ઉદ્દેશો સ્પષ્ટ કરવાને માટે અને કોંગ્રેસના ઠરાવોનો અમલ કરવાને આવશ્યક લાગે તેવાં પગલાં વર્ષ

દરમિયાન કરવાને માટે કોંગ્રેસની એક સ્ટેન્ડીંગ કમિટી નીમવી.

૧૯૦૬ ના વર્ષને માટે નીચેના ગૃહસ્થાને સ્ટેન્ડીંગ કમિટીના સભ્યો નીમવા;

(૧) માન. સર કીરોગરાહ મહેતા, કે. સી. આઈ. ઇ. (મુંબાઈ.)

(૨) માન. દાદા અણાજ ખરે (મુંબાઈ.)

(૩) રા. જી. સુબ્રમન્ય આયર. (મદ્રાસ.)

(૪) માન. નવાબ કૈયદ મહમ્મદ (મદ્રાસ.)

(૫) બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી (કલકત્તા.)

(૬) બાબુ એ. બાધરી (કલકત્તા.)

(૭) ઐકવી અબ્દુલ કાસીમ (બર્હાન.)

(૮) રા. એસ. સિંહા (બાંકીપુર.)

(૯) મા. પંડિત મદન મોહન માલવીય (અલ્લાહાબાદ.)

(૧૦) સુન્દરી ગંગાપ્રસાદ વર્મા (લખનૌ.)

(૧૧) લાલુ લજપતરાય (લાહોર.)

(૧૨) લાલુ દરકીસનલાલ (લાહોર.)

કમિટીના સેક્રેટરીઓ.

(૧૩) રા. જહાંગીર આર. એન. મુદોલકર (અમરાવતી.)

(૧૪) રા. ડી. ઇ. વાચ્છા (મુંબાઈ.)

(૧૫) માન. રા. જી. કે. ગોખલે, સી. આઈ. ઇ. (પુના.)

સામાન્ય.

૨૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ એ'ઓ. લુમ્ એસ્કવાયર સી. બી. ને એસ્કવાર જનરલ સેક્રેટરી અને રા. ડી. ઇ. વાચ્છા - અને માન. જી. કે. ગોખલે સી. આઈ. ઇ. ને આવતા વર્ષને માટે સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરીઓ નોમે છે.

૨૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હવે પછી નક્કી કરવામાં આવે તે દિવસે ૧૯૦૬ ના નાલાલના દિવસ પછી ઐકવીસમી હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ કલકત્તામાં મળશે.

બાવીસમું પ્રકરણ.

બાવીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

૧૯૦૬ ના ચિરસ્મરણીય વર્ષમાં ૨૬, ૨૭, ૨૮ અને ૨૯ મી ડિસેમ્બરે દલકતામાં મળેલા સંમેલન જેહું સંમેલન રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસે તે પહેલાં કદાપિ નેયું ન હતું. રસ્સા રોડ, ભવાનીપુર સમીપ એક ભવ્ય મંડપ ઉભો કરવામાં આવ્યો હતો, તેમાં ૧૬૦૦૦ બેઠકો હતી, તેમાં પહોળા રસ્તા હતા, તેમાં બીજા ૪૦૦૦ને ઉભા રહેવાની જગ્યા હતી. એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી બંગાલ ભરત થયું હતું, સમગ્ર હિન્દુસ્થાને તેનાં દુઃખો તરફ સહાનુભૂતિ દર્શાવી હતી, અને ૧,૬૬૩ પ્રતિનિધિઓ પ્રેમ દર્શાવવા આવ્યા હતા. તેઓ નીચે જણાવેલા સ્થળોએથી આવ્યા હતા:

બંગાળ	૬૮૬
સંયુક્તપ્રાંતો	૧૮૭
ચંન્નિષ	૧૩૯
મધ્ય પ્રાંતો (૯૦) વરાહ (૬૦)	
જયપુર (૧) ઇંદોર (૧)	
સીન્દરાબાદ (૬) બેંગલોર (૨)	૧૬૦
મુંબઈ	૨૬૨
મદ્રાસ	૨૨૧
બ્રહ્મદેશ	૮
	૧,૬૬૩

માત્ર એક જ પ્રસંગે આ સંખ્યામાં વધારો થયો હતો, ૧૮૮૯ ની સુવિખ્યાત રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસમાં જે વેળા ચાર્લ્સ બ્રેડલોહું આગમન થયું હતું, અને આ અવસરની જોમ પહેલાં કદાપિ પ્રતિનિધિઓ આટલી સમાન સંખ્યામાં વહેંચાયા ન હતા.

કોંગ્રેસના સુધાયલા પ્રમુખ અને ભૂતકાળના પ્રમુખો સ્વાગત સભાના અધ્યક્ષની સાથે વસ્તાસન પર આવ્યા તે સમયે ૨૦,૦૦૦ લોકોએ તેમને હર્ષનાદથી વધાવી લીધા, અને જ્યારે શાંતિ પ્રસરી ત્યારે " ધી ઇન્ડિયન મીરર " ના

દેશાનુરાગી તંત્રી બાબુ નરેન્દ્રનાથ રોને પ્રાર્થના કરી કાર્યવાહીનો આરંભ કર્યો, અને પુરુષોની બે ટાળીઓએ અને ૩૦ યુવાન બાળાઓની ત્રીજી ટાળીએ સ્વદેશ ગીતો આલાપ્યાં. પછી ડૉ. રામ બિહારી ઘોષે પ્રતિનિધિઓને આવકાર આપ્યો, અને તે વર્ષમાં આપણે ભય અને અધિકારથી ઘેરાયલા હોવાથી બંગાળના અતિ પ્રિય બાબુ ડબલ્યુ. સી. બોનરજી અને બાબુ આનંદ મોહન બોઝ, અગ્રેસરોના મૃત્યુ માટે ઈંગ્લેંડ શોક દર્શાવ્યો. જળની રેલ અને દુધાળીથી આપણે પીડાઈએ છીએ, પરન્તુ આપણી આસપાસના રાજકીય ભયો અત્યંત ખરાબ છે. લૉર્ડ કર્ઝન આવ્યો ત્યારે પ્રમાણમાં હિન્દુસ્થાન સંતુષ્ટ હતું, અને તે ગયો ત્યારે દેશમાં અશાંતિ ઉછળી રહી હતી, અને " જે પ્રાંતને માટે પ્રેમ દર્શાવવાનો તેણે હંમેશાં ટોંગ કર્યો હતો તે પ્રાંતના " ભાગલાની તેણે ઉત્પત્તિ બહિસ આપી હતી.

" બંગાળના ભાગલા પછી રાજ્યતંત્રની રૂશિયન રીતિઓ અમલમાં આવી હતી, તદ્વાત અટકો હતો કે, એ રીતિઓ ચોળનારા અંગ્રેજો હતા, જ્યારે રૂશિયન અધિકારી કમમાં કમ જમની પર અમલ કે ગેર અમલ ચલાવે છે તેમનો દેશ બંધુ હોય છે. સ્વદેશ ગીતો ગાવાને માટે અને " વન્દે માતરમ્ " નો પોકાર કરવાને માટે સખત દંડ દરવામાં આવતો અને એ રીતે તે અટકાવવામાં આવ્યાં હતાં. આ દુઃકમ પછીથી તેને શોકો એ પ્રમાણે વિધાર્યો પર કામ ચલાવવામાં આવ્યું હતું, લંદેરો અને બીજા પોલીસ રાખવામાં આવ્યા હતા, ભહેર સભાઓ અટકાવવામાં અને બળાતકારે વિખેરી નાખવામાં આવી હતી, અને બારીસાલનાં પોલીસોએ અયોગ્ય રીતે મારી દહપના પ્રમાણે શાંતિ બળવવાને માટે શાંતિનો ભંગ કર્યો અને પ્રાંતિક પરિપદ્ધ વિખેરી નાખી ત્યારે આ નિરંકુશ કાર્યોની પરાક્રમ યદ્, અને તે સંપૂર્ણતાએ પડોચાં, દબે, ભે કે આપણે

સંપૂર્ણ રીતે રાજ્યભક્ત પ્રભુ છીએ, અને આપણી રાજ્યભક્તિ સહેલાઈથી રંગવાની નથી. કેમકે કેવલ ભાવના કરતાં વધારે સંગીત પાયાપર તેનો આધાર છે, તો પણ હું કહેતાં ચોક્કસ નથી કે તે દિવસના સ્મરણથી આપણને હૃદયમાં લગ્ન ઉત્પન્ન થશે અને નીચું જોડું પડશે, તે દિવસના કશ્ચનનક બનાવને આપણે ભૂલી નહીં શકીએ તો મનુષ્યના કરતાં ઉતરતી કાદીમાં આપણે હોવા જોઈએ. અને અહીંયાં મારે કહેવું પડે છે કે, બીજાપણને લીધે આપણા યુવકો વેર વાળતાં અટક્યા નથી. કાયદા અને વ્યવસ્થા માટેના તેમના માને-તેમના બહુ અપમાનિત અગ્રેસરો તરફની તેમની ભક્તિએ તેમને અંકુશમાં રાખ્યા.

હવે સદ્ભાગ્યે આ સધ-
ળાનો અંત આવ્યો છે.
પરંતુ આ વાદળ દૂર
થવા લાગ્યું કે તરતજ
જે એંગ્લો-ઇટીઅનોને માત્ર
ઉચ્ચ કર્તવ્ય ભાવનાને લીધે
આ દુઃખી દેશમાં રહેવાની
ફરજ પડે છે, તેમને ભય
લાગ્યો કે તેમના પરમાર્થી
કાર્ય કરવાના ઇન્કારમાં
ભંગ પડશે, અને તરતજ
નિંદા અને ખોટી વાતો
ફેલાવવાનો ઉદ્દેશ તેમણે
આરંભ્યો, જેની તીવ્રતા
અને અસત્ય અદ્વિતીય
છે. મુખપટ્ટા પહેરીને
હિન્દી સીવીલીયનોએ અને

ડૉ. દાદાભાઈ નવરોજી.
બાવીસમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

એંગ્લો-ઇટીઅન વર્તમાન પત્રોના તંત્રીઓએ
અંગ્રેજોને ચેતવણી આપવા માંડી કે, આપણે
સંપૂર્ણ રાજ્યદ્રોહી છીએ અને લાગ્યુટાના
મોક્ષેસરો અંખવાણા પડી ભય એવી દૃશ્યતાથી
રાજ્યદ્રોહનો પ્રચાર કરીએ છીએ.”

પછી તેમણે સ્વદેશી વ્રત વિષે વિચારો દર્શાવ્યા
જેમાં “તમે નવીન ભારત વર્ષાનું પાણી જીવો
છો. આવી હીલચાલને રાજ્યદ્રોહી કહેવી એ અસત્ય
અને નિંદા છે. ઇંગ્લાંડના અનેક દોષો હોવા છતાં
આપણે ઇંગ્લાંડને ચાહીએ છીએ, પરંતુ આપણે
હિન્દને વધારે ચાહીએ છીએ. જો આ રાજ્યદ્રોહ

હોય, તો મને કહેતાં ગર્વ ઉપજે છે કે, આપણે
રાજ્યદ્રોહી છીએ.” પોતે વેઠલાં દુઃખોથી કોષાંધ
બનેલા યુવકોને શિખામણના શાણા શબ્દો
કહીને, ઇંગ્લાંડને ચેતવણીના શબ્દો કહીને, અને
તેની ન્યાયવૃત્તિમાં પોતાને શ્રદ્ધા છે એમ કહીને
તેમણે પેતાનું ભાષણ સમાપ્ત કર્યું.

રાજ બીચારી મોહન મુન્દરજીએ પ્રમુખને
માટે રા. દાદાભાઈ નવરોજીને માટે દરખાસ્ત મુકી.
માન. નવાળ સૈયદ મહમ્મદે તેને અનુમોદન
આપ્યું, અને રા. સી. રાંકરજી નાયરે તેને વિશેષ
અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, આ દેશના લોકોએ
તેનાં સાધનોની ખીલવણી પોતાના જ હાથમાં
લેવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. રા. દાદાભાઈ નવરોજીએ

અપ્રતિમ ઉત્સાહપૂર્ણ
આવકાર સહિત પ્રમુખ
સ્થાન લીધું. તે ઉમદા
મહાન દેશભક્ત ઉપકારના
ચોડા શબ્દો બોલ્યા પછી
પોતાની ૮૨ વર્ષની ઉંમરે
૨૦,૦૦૦ આંતરોનો સ-
મૂહ સાંભળી શકે એવી
રીતે ભાષણ નહિ કરી
શકવાને લીધે તેમણે રા.
ગોખલેને પોતાનું ભાષણ
વાંચવા આપ્યું.

પ્રમુખે પોતાના નિયમ
પ્રમાણે, પોતાના ભાષણમાં
કડક ઉતારા ટાંક્યા હતા,
અને પોતે જે જે અભિ-
પ્રાય દર્શાવ્યા તે દરેકને

માટે સમર્થન અને પ્રમાણ બતાવ્યાં હતાં. તેમના
અભિપ્રાય પ્રમાણે રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનું કાર્ય જેવડું
છે, “પ્રથમ અને સર્વથી અધિક મહત્વનો પ્રશ્ન
ભવિષ્યમાં હિન્દપર જે રાજ્યપદ્ધતિ હેઠળ રાજ્ય
ચલાવવામાં આવે તે પદ્ધતિની નીતિ અને
સિદ્ધાંતોનો છે.” બીજું, વર્તમાન રાજ્ય પદ્ધતિની
તપાસ રાખવી અને તેમાં “સંગીત ફેરફારો યોગ્ય
અને સત્ય સિદ્ધાંતોના અને નીતિના પાયાપર
મુકાબામાં આવે” ત્યાં સુધી તેમાં સુધારો દાખલ
કરવા. તેમણે મુખ્યત્વે પ્રથમ પ્રશ્ન ઉપર ધ્યાન
હિન્દીઓ “બ્રિટિશ નાગરિકો છે, અને બ્રિટિશ

નાગરિકોના હક્કો લોભવવાનો તેમને અધિકાર છે, અને તે હક્કોને માટે તે હાવો કરે છે.” એમાંનો પ્રથમ સ્વતંત્રતા છે. ઝેડરુટને કહ્યું છે. “સ્વતંત્રતા આપણા છવનનો પ્રાણનાથ છે..... આપણે સ્વતંત્રતાના પક્ષકાર છીએ, આપણી નીતિ સ્વતંત્રતાની નીતિ છે.” ૧૯૧૬ માં ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીને મુંબાઈ પ્રથમ આપવામાં આવ્યું ત્યારે ત્યાંના સર્વ રહેનારાઓને અને તેમના વંશજોને “ઇંગ્લાંડમાં રહેતા અને જનમ્યા હોય” એવી રીતે સ્વતંત્ર નહોતર કરવામાં આવ્યા હતા. છુર લોકોને ૧૯૦૧ માં નાગરિક બંધુઓ કહેવામાં આવ્યા હતા અને તેઓ સ્વરાજ મેળવી ચુક્યા હતા, ઇંગ્લાંડ સાથે ૨૦૦ વર્ષનો સંબંધ રાખ્યા પછી પણ હિન્દુસ્થાનને તે મળ્યું નથી. ઇંગ્લાંડમાં ચુટણી કરનારાઓના દંતરમાં મારા નામ વિષે વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો, ત્યારે એક હિન્દી તરીકે હું બ્રિટીશ નાગરિક છું એમ કહી પુનરાવલોકન કરનાર બેરીસ્ટરે તે વાંધો રદ કર્યો હતો. ૧૮૫૮ નો ટંકેશ ધરવાની આજ્ઞા કરનારાં મહારાણી વિક્ટોરીઆએ લૉર્ડ ડર્બીને લખેલા પત્રમાં એવી ઈચ્છા દર્શાવવામાં આવી હતી કે, “બ્રિટિશ તાજની પ્રજાની સાથે સરખા સ્થાન પર સુકાવામાં હિન્દીઓને જે હક્કો મળશે તે દર્શાવવા.” “અમારી બીજી પ્રજાઓ તરફ દર્શાવવાની જે ફરજો બંધન છે, તેજ ફરજોના” બંધનથી તેઓ હિન્દીઓ સાથે બંધાયા હતા, અને ખુલ્લા દરબારમાં વાંચવાને માટે તેમણે તાર મારફતે એક સંદેશ મોકલ્યો હતો કે “સ્વતંત્રતા, સમાનતા અને ન્યાયના મહાન સિદ્ધાંતો તમને પ્રાપ્ત થયા છે.” સપ્તમ એક્ટર્ડે ૧૯૦૬ માં કહ્યું હતું કે, મને આશા છે કે, ‘મારા સમસ્ત રાજ્યમાં સ્વતંત્ર સંસ્થાઓ આપવામાં આવશે’ કહ્યાદિ. આપણે જે સમજી સહન કર્યું છે તેના બદલા તરીકે એ આપણા હક્કો લેણા યથ ચુક્યા છે. તદુપરાંત “હિન્દુસ્થાનને માથે લગભગ દોઢ સેકે” થયાં જે રાજ્યપદ્ધતિ દોહવામાં આવી છે, તેવી અસ્વાભાવિક રાજ્યપદ્ધતિને બ્રિટિશ એક દિવસ પણ આધીન રહે નહિ.

પછી ઇંગ્લાંડમાં અંગ્રેજોને જે કાણુ મળેલો છે, તે સમયે હિન્દુસ્થાનમાં હિન્દીઓને મળેલો

લેધએ, એવો હાવો તેમણે કર્યો. હિન્દી શરીબા-ધતું મૂલ કારણ મહાન આર્થિક અનિષ્ટ છે તેનો ઉપાય કરવાને આની જરૂર છે. હિન્દી પ્રજાની પ્રગતિ અને કલ્યાણને માટે તે “સર્વથા આવશ્યક” છે. સમયો પ્રથમ એકજ રાષ્ટ્રમાં સમાવી શકાય, “યુનાઈટેડકીંગડમ અથવા સંસ્થાનોના જેવું સ્વરાજ.” પોતાની મેળે સંપૂર્ણ સ્વરાજ્યમાં વિકાસ પામે એવી રાષ્ટ્રિયતા ક્યારે થવી લેધએ. ? એક દમ. ‘સમય સંપૂર્ણ’ આવી લાગ્યો છે, એટલું જ નહિ પરંતુ ગયા લાંબા સમયથી આની લાગેલો છે.”

વિદેશીય રાજ્યતંત્રને હિન્દી બનાવવાને માટે નહોતર નોકરીની પરીક્ષાઓ ઇંગ્લાંડ અને હિન્દમાં એક સાથે લેવી લેધએ, અને પછી તે રાજ્યતંત્ર સંપૂર્ણ રીતે હિન્દીઓને સોંપી દેવું લેધએ. મફત અને ફરજિયાત કેળવણી આપવી લેધએ. સત્ય અને છવંત પ્રતિનિધિત્વ આપવામાં આવવું લેધએ. “બ્રિટિશ અંતઃપ્રેરણાઓ, સિદ્ધાંતો અને સંસ્કૃતિને અયોગ્ય ભુલમની જંગલી પદ્ધતિ હેઠળ” હિન્દીઓ રહેશે ? ન્યાયી આર્થિક સંબંધો “એકદમ સ્થપાવા લેધએ. તેમને માટે વિલંબ અથવા તૈયારીની આવશ્યકતા નથી. ન્યાય આપવાને માટે બ્રિટિશ રાજ્યતંત્રના નિશ્ચય અને મર્જનીજ જરૂર છે.” લે બ્રિટિશો “પોતાની ફરજ બાજવવાનો નિશ્ચય કરે” તો “થોડા સમયમાં સ્વરાજ્ય આપવાનાં સાધનો તેઓ ચોત્ર શકે.” હું નિરાશ થયો નથી, પરંતુ આપણે કાર્ય કરવું લેધએ અને ઇંગ્લાંડ તેમજ હિન્દુસ્થાનમાં ચળવળ કરવી લેધએ.

“ઇંગ્લાંડના સમગ્ર રાજકીય, સામાજિક અને ઔદ્યોગિક ઇતિહાસનાં છવન અને આત્મા ચળવળ છે. ચળવળથીજ અંગ્રેજોએ અત્યંત બંધ કર્યો કર્યો છે, તેમની આબાદાની, તેમની સ્વતંત્રતા અને, દુકંમાં, દુનિયાની પ્રજાઓમાં તેમનું પ્રથમ સ્થાન તેમણે ચળવળથીજ પ્રાપ્ત કર્યું છે. દરેકજ ઇંગ્લાંડનું સમજી જીવન ચળવળમય છે. સવારમાં તમે કોઈ પણ વર્તમાન પર ઉઘાડશો તો આદિથી અંત સુધી તે ચળવળથી ભરેલું લાગશે. દબરો સ્થાનિક અને રાષ્ટ્રીય હિલચાલોને માટે કેંગ્રેસો અને પરિષદો, સમાજો અને ધરાવોનો પારજ ન હોય. મુખ્ય મુદ્દાનથી

મંડિતે હલકામાં હલકા રાજ્યદારી સુધી પ્રત્યેક જે પ્રાપ્ત કરવા માગતો હોય તે ચીજ માટેની ચળવળમાં તે મથી રહે છે. સમગ્ર પાર્લામેન્ટ, વર્તમાનપત્રો, અને વક્તાસન કેવળ ચળવળમય છે. ચળવળ એ નૈતિક બળતું સુધારાતું શાંતિ-પૂર્ણ હથીયાર છે અને જ્યારે બને ત્યારે શારીરિક પાશવ બળ દરતાં તે અનેક ગણું વધારે પસંદ કરવાં યોગ્ય છે.....ચળવળ કરો; ચળવળ કરો એટલે જ્ઞાન આપો. જ્ઞાન આપો. હિન્દી પ્રંલના શું હકકો છે અને તે તેમણે કેવી રીતે અને શા માટે પ્રાપ્ત કરવા બેઠ્યે તેનું તેમને જ્ઞાન આપો. અને હિન્દી પ્રંલના શું હકકો છે, અને તે તેમણે શા માટે આપવા બેઠ્યે તેનું બ્રિટિશ પ્રંલને જ્ઞાન આપો. જો આપણે બોલતા નથી તો તેઓ કહે છે કે, આપણે સંતુષ્ટ છીએ. આપણે બોલીએ છીએ તો ચળવળ આ બનીએ છીએ. હિન્દી પ્રંલને યોગ્ય રીતે સનદશીર રીતે હાર્થ કરવાનું કહેવામાં આવે છે, જ્યારે સરકાર ગેરસનદશીર અને નિરંકુશ રહે છે.”

અંતે, હિન્દુઓ અને મહોમેદનો વચ્ચે સંપ કરવાની તેમણે પ્રાર્થના કરી, કેમકે હિન્દના મોક્ષનો એની પ્ર આધાર છે. સામાજિક સુધારણા અને ઔદ્યોગિક પ્રગતિની પણ આવશ્યકતા છે.

“સ્વરાજ્ય એજ મુખ્ય અને એજ ઉપાય છે.

સ્વરાજ્યમાં આપણી આશા, બળ અને મહત્તા છે. મને જે થોડો સમય મળે તે દરમ્યાન મારે માટે કેહું સાફ લાગે હશે, તે હું બોલુ તો નથી, અને મારા દેશને માટે અને મારા દેશ બંધુઓને માટે જો હું પ્રીતિ અને લક્ષિતનો એક રાખ સુકી નહ રાકું તો હું કહીશ; સંપીલા યાઓ, કામમાં આગ્રહપૂર્વક મંડયા રહો, અને સ્વરાજ્ય પ્રાપ્ત કરો, જેથી લાખો લોકો ગરીબાઈ, દુષ્કાળ અને પ્લેગથી નાશ પામે છે, અને થોડા ખોરાક ઉપર દરોડો લોકો જીવે છે તેમને બચાવાય, અને હિન્દુસ્થાન પશ્ચિમની મોટામાં મોટી અને સુધરેલી પ્રંલઓમાં પોતાનું પ્રાચીન ગૌરવ પૂર્ણ સ્થાન લે.”

ખાળાઓના સમૂહે “વન્દે માતરમ્” આલાપ્યું ત્યારે આતાઓ ઉભા રહ્યા હતા, અને વિધ્ય નિર્ણયક સભા ચૂંટાયા પછી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ સુલતવી રહી.

ખીજે દિવસે પેણું મંડપમાં આગલા દિવસ જેટલીજ ઠંઠ નમી હતી, અને દેશ ગીતો ગવાયાં પછી રા. ડી. ઈ. વાન્જાએ શુભેચ્છાનાં કેટલાક સંદેશ વાંચી બતાવ્યાં, તેમાં ડબલ્યુ. ડી. સ્ટેડ, ડૉ. રથરફોર્ડ અને પાર્લામેન્ટના કેટલાક સભ્યોએ સંદેશ પાઠવ્યા હતા, સર્વથી વધારે સરસ સંદેશ નાતાલ અને ટ્રાન્સવાલમાંથી મોક્ષવામાં આવ્યા હતા, અને તેમની સાથે કોંગ્રેસને માટે નાની નાની રકમો મોકલવામાં આવી હતી, અને “જર્મન દક્ષિણ આફ્રિકાના હિન્દી રહેવાસીઓએ પોતાની માન્યમિના પક્ષને સહાય આપવાને ર. ૨૮૫ મોકલ્યા હતા.”

પછી પ્રસુણે તે વપ માં થયલા અનેક મરજીને માટે શોક દર્શાવનારો ઠરાવ રજૂ કર્યો, બાણ ડબલ્યુ. સી. બોનરજી, રા. જસ્ટીસ બદરદીન તૈયબજી, અને બાણ આનંદ મોહન બોઝ એ સર્વ રાષ્ટ્રીય પરિપક્વના માણ-પ્રસુણો હતા અને રા. વિરરાધવાચારીઅર મદ્રાસમાં એક અગ્રેસર કાર્યવાહક હતા.

સંસ્થાનેમાં હિન્દીઓ પર વર્ષાવવામાં આવેલાં સંકટો વિષે ખીજે ઠરાવ હતા, અને રા. ખી. આર. સુન્દર ઐયરે તે રજૂ કર્યો હતો. તેમણે શોક દર્શાવ્યા કે, નાતાલમાં ૫૦,૦૦૦ હિન્દી શલામો છે, અને આફ્રિકામાં અન્ય સ્થળોએ ખીજ ઘણા શલામો છે, અને કહ્યું કે બ્રિટિશ હિન્દીઓને ટાળી ટાળીને લિન્ન ગણવામાં આવે છે, પોર્ચુગીઝ અને ફ્રેન્ચોની હિન્દી પ્રંલને વિશેષ હકકો મળેલા છે, લોર્ડ લેન્ડઝડાનને કહ્યું છે કે, “દક્ષિણ આફ્રિકાના પ્રંલ સત્તા-દનાં અનેક અપદૃત્યોમાં આ હિન્દીઓ પ્રતિના તેના વતનથી મને જેટલો ક્રોધ ઉપજે છે તેટલો ખીજ દશાથી ઉપજતો નથી.” તે તો શુદ્ધ પહેલાંની વાત હતી. આ ઠરાવને રા. એચ. એ. વાડીઆએ અનુમોદન આપ્યું, રા. મદનજીત, રા. સી. વાય. ચિંતામણી અને રા. લક્ષિત મોહન ઘોસલે તેને વિશેષ અનુમોદન આપ્યા પછી, ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

હિન્દી અર્થે કમી કરવાની આવશ્યકતા વિષે માન. રા. ખી. એન. રામોએ ત્રીજો ઠરાવ રજૂ કર્યો, અને તેમણે બતાવી આપ્યું કે, ૧૮૯૩-૯૪ અને ૧૯૦૬-૦૭ ની વચ્ચે દર વર્ષે કુલ ખચ

૯૦ કરોડ રૂપિયાથી વધીને ૧૩૪ કરોડ રૂપિયા થયો હતો. ૧૮૬૧-૬૨ માં ચાકુનો ખર્ચ ૩૪ કરોડ રૂપિયા થયો હતો, અને ૧૮૮૪-૮૫ માં તે ૪૧ કરોડ થયો હતો એટલે ૧૬ ટકા જેટલો વધારો થયો હતો, જ્યારે વસ્તીમાં ૧૪ ટકાનો વધારો થયો હતો. પરંતુ જો આપણે ૧૮૮૪-૮૫ થી ૧૯૦૪-૦૫ નો આંકડો લઈએ તો આપણને માલુમ પડે છે કે, ખર્ચમાં ૭૦ ટકાનો વધારો થયો હતો, જ્યારે વસ્તીમાં વધારેમાં વધારે ૧૮ ટકાનો વધારો થયો હતો. સામાન્યની ચલણની નીતિને લીધે રૂપિયાની ચાંદી ફક્ત ૧૨ આનાની કીમતની ગણાતી હતી, તેથી કરીને રૈયતને કરના ૩ રૂપિયા આપવાને માટે ૪ રૂપિયાની કીમત જેટલો માલ વેચવો પડતો હતો. આ વીશ વર્ષોમાં લશ્કરી ખર્ચ ૧૭ કરોડથી વધીને ૩૨ કરોડ થયો હતો, લગભગ સો ટકા જેટલો વધારો તેમાં થયો હતો. અને એમાંના લગભગ ૭ કરોડ ઇંગ્લાંડમાં ખર્ચવામાં આવ્યા હતા. લશ્કરી ખર્ચ માં આ વધારો થયો તેની સાથે સાથે બ્રિટિશ હિન્દુસ્થાનમાં પહેલાં નહિ જોયેલા એવા ખરાબમાં ખરાબ દુષ્કાળો પડયા હતા, અને તેથી લગભગ ૧ કરોડ ૧૦ લાખ જેટલા લોકો મરણ પામ્યા હતા. આની સાથે કેળવણીને માટે ખર્ચેલા ૨૦ લાખ પાઉંડનો મુકાબલો કરો. જ્યારે ખુદ ઇંગ્લાંડમાં ૧ કરોડ ૬૦ લાખ પાઉંડ કેળવણીને માટે ખર્ચવામાં આવ્યા હતા.

મી. જી. એ. નેટ્ટેસને અનુમોદન આપ્યું, અને બતાવી આપ્યું કે, ૯૦ કરોડના લશ્કરી ખર્ચમાંથી ૭૦ કરોડ હિન્દના ખરેખરા લાલોની વિરુદ્ધ હિન્દની સરહદની બહાર અને હિન્દુસ્થાનના વિભાગોમાં કરવામાં આવેલાં યુદ્ધોમાં ખર્ચવામાં આવ્યા હતા. વેલ્ષી કમીશને એવી ભલામણ કરી હતી કે, ઇંગ્લાંડે ખર્ચમાં ફાળો આપવો જોઈએ, અને તે વાત કબુલ કરવામાં આવી હતી, પરંતુ હિન્દુસ્થાનમાં બ્રિટિશ સીપા-ઇઓના પગારમાં વધારો કરવામાં આવ્યો, અને તેથી ઇંગ્લાંડે જેટલો ફાળો આપ્યો તેનાથી ત્રણ ગણો હિન્દુસ્થાનમાંથી ઘસડાઈ ગયો. સર હેન્રી એક્લેન્ડેરીએ કમીશન સમક્ષ કહ્યું હતું કે:

“જો માત્ર હિન્દુસ્થાનની ખાતર હિન્દુસ્થાનમાં

બ્રિટિશ રાજ્ય ટકાવી રાખવાની ઇચ્છા રાખવામાં આવી હોય તો મારા વિચાર પ્રમાણે હિન્દુસ્થાન પર બ્રિટિશ રાજ્યની નીકળતી પાછળે પાછા હિન્દુસ્થાન પાસેથી લેવી યોગ્ય ગણાય; પરંતુ મને લાગી આવ્યા વિના રહેતું નથી કે હિન્દુસ્થાનને બ્રિટિશ રાજ્ય હેઠળ રાખવામાં બ્રિટનનો અનંત લાભ સમાવેલો છે. હિન્દુસ્થાનમાં હજારો બ્રિટનોને જગ્યા મળે છે. હિન્દુસ્થાન બ્રિટિશ નાણાંમાંથી લાખો પાઉંડોનો ઉપયોગ કરે છે, અને હિન્દી વ્યાપારની એટલિટનને ધણીજ કીમત છે. તેથી મને લાગે છે કે, એટલિટને હિન્દુસ્થાનને માત્ર હિન્દુસ્થાનની ખાતરજ રાખેલું નહિ હોવાથી આ ઉદ્દેશને માટે થયેલા ખર્ચમાં એટલિટને લાગ આપવો જોઈએ અને તે લાગ કેટલો હોવો જોઈએ તેનો અંદાજ લેતાં, હું ધારૂં છું કે, ઇંગ્લાંડે ઉદારતાપૂર્વક વર્તવું જોઈએ. ઇંગ્લાંડે ધનવાન દેશ છે, અને હિન્દુસ્થાન ગરીબ દેશ છે.”

રા. એન. એમ. રાનડેએ તેને અનુમોદન આપ્યું. હથીયાર-ખાંધીનો કાયદો કાઢી નાખીને સ્વયંસેવકો જનવાની પરવાનગી સરકારે આપવી જોઈએ, અને હિન્દીઓને વધારે મોટી સંખ્યામાં નોકરીમાં રાખી એ પ્રમાણે ખર્ચમાં ઘટાડો કરવો જોઈએ એમ તેમણે કહ્યું. એ ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

ન્યાયી અને કારોબારી ખાતાં નૂદાં પાડવા વિષે ચોથો ઠરાવ માન. રા. કૃષ્ણન નાયરે રજૂ કર્યો હતો, તેને માન. બાબુ અમ્બીકાચરણ મજુમદારે અનુમોદન આપ્યું હતું, અને તે ઠરાવ અતિ પરિચિત હોવા છતાં બીજા સાત વક્તાઓએ તેને વિશેષ અનુમોદન આપ્યા પછી પસાર કરવામાં આવ્યો બાબુ મજુમદારે કહ્યું કે, મને અનુમોદન આપવાને માટે પસંદ કરવામાં આવ્યો છે, તેનું કારણ એ છે કે, પરિષદમાં બીજા કોઈની ધીરજ એટલી બધી નહિ હોય કે, એક જ ઠરાવ ઉપર બાર વખત તે ભાષણો આપે, અને પ્રત્યેક વખત પાષાણો સમક્ષ.” છતાં લોકો આપણને પૂછે છે કે, આપણે હોમરૂલ શા માટે માગીએ છીએ! એક લિન્ટ મતે ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

ખાન બહાદુર મૌલવી મહમ્મદ યુસફ પાંચમો ઠરાવ રજૂ કર્યો, તેમાં સરકારને એક કમિશન

નીમવાની વિનિતિ કરવામાં આવી હતી. તે દમી-
શને લેવું નેહએ કે, વફા-ધ-અલ ઔલાદના
હાયદેસરખાણાની વિરુદ્ધ પ્રીવી કાઉન્સિલે જે ચુકાદા
આપ્યા છે, તે મહોમેદનોના હાયદા, રીવાજો અને
ભાવનાઓને સામુદ્ધાન છે કે નહિ, અને જો ન હોય
તો મુસલમાનોનો અભિપ્રાય હાયદેસર કરાવવાને
માટે પગલાં ભરાવાં નેહએ. માન. બાબુ વેફા-
નાયસેને તેને અનુમોદન આપ્યું, અને કહ્યું કે,
પોતાનાં બાળકોને માટે વ્યવસ્થા કરવાની મુસલ-
માનોની સત્તા એ ચુકાદાઓથી દમી થઈ ગઈ છે.
રા. એમ. એ. જીન્હાએ વિરોધ અનુમોદન આ-
પતાં કરાવને આવકાર આપ્યો, કેમકે રાષ્ટ્રીય
પરિષદ આરફતે મુસલમાનો પોતાની કુર્ચાદો
જાણવી શકે છે. મૌલવી અબ્દુલ હાસમ અને રા.
એસ. બી. પટેલે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને
કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો. રાષ્ટ્રીય પરિષદ
મૂલત્તી રહી.

નીલ દિવસની કાર્યવાહીનો રાષ્ટ્રીય ગીતોથી
પ્રારંભ થયો. વડોદરા નરેશ નામદાર ગાયકવાડ
પોતાના મુખ્ય મંત્રી બાબુ આર. સી. દત્ત સાથે
આવ્યા હતા, તેમને ઉમંગલચોં આવકાર આપ-
વામાં આવ્યો.

બંગાલના ભાગલા વિરુદ્ધ છઠ્ઠો કરાવ દાદાના
નવાળ ખુલ અધીકુલ્લાએ રજૂ કર્યો, અને તેમણે
નહેર ક્યું કે, હિન્દુઓ અને મહોમેદનોએ તેની
સામે એક્સપી વિરોધ દર્શાવવો નેહએ.

બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ તેને અનુમોદન
આપ્યું, જેમાં કોખડન અને બ્રાઇટનાં જીવન
ચરિત્રો લખનાર તરફ આપણી નિરાશા દર્શાવ-
વામાં આવી હતી, પરંતુ તે વિશુદ્ધ નોકરશા-
હીના વાતાવરણમાં હોવાથી એમ કરે એ ક્ષતભ્ય
હતું. સર વીલીયમ વેડરબર્ન આપણને કહે છે,
શેલો.

“ આપણે શેલહુંજ નેહએ; આપણે બીજું
શું કરી શકીશું? ગયાં ત્રણ સૈકાંથી આપણા
રાજકર્તાઓની મરજી અનુસાર શેલી રહેવાનું
આપણા ભાગ્યમાં છે, અરેબર આપણે શેલીશું;
પરંતુ આપણા અટલ ભાવિની આજ્ઞા તરીકે આ-
પણા રાજ્યકર્તાઓની મરજીને નમ્રતાપૂર્વક સ્વા-
ધીન થવાને માટે નહિ, પરંતુ તે ભાવિનો પ્રાજ્ઞ

કરવાના, અને આપણો મોક્ષ મેળવવાના અડગ
નિશ્ચયપૂર્વક. સંભવે છે કે, ભાગલાની પ્રચંડ
ભૂલથી આપણામાં જન્મેલો નૂતન જીરુસો
આપણાં હૃદયોમાં ઝલુઝલાટ કરી રહ્યો છે અને
રાજકીય પ્રચલના ઉચ્ચતર ક્ષેત્રમાં આપણને
લઈ લય છે, તે જીરુસો આપણા રાજ્યકર્તાઓએ
લક્ષમાં લેવો નેહએ. સાહેબો, આપણે હવે જૂના
જમાનાના, સર્વોપરી ભાવિના વજન હેઠળ દબાઈ
રહેવામાં સંતોષ માનનારા પૂર્વના લોકો નથી,
પરંતુ આપણે નવી શાળાના પૂર્વના લોકો છીએ,
અંગ્રેજ સંસ્કૃતિ અને અંગ્રેજ અસરોથી
આપણે મુક્ત બન્યા છીએ, ચીન, જાપાન અને
છેવટે ઇરાનના ઉદાહરણોથી આપણામાં નવ-
જીવન પ્રકટ્યું છે અને નૂતન શાળાના પૂર્વના
લોકો તરીકે આપણે માનીએ છીએ કે, પ્રત્યેક
પોતાની મેળે ધડાય છે. ”

રા. આર. એન. જુહાલકરે કરાવને વિશેષ
અનુમોદન આપ્યું. તેમણે કહ્યું કે, બંગાળના
ભાગલા પાડવાનું કારણ એ હતું કે, નોકરશાહી
તેના બળને પહોંચી શકતી ન હતી, અને
ન્યાં સુધી ભાગલા રદ કરવામાં ન આવે ત્યાં
સુધી “ આપણી કુર્ચાદોની દાદ ન મળે ત્યાં સુધી
આપણે અળવળ કર્યા કરીશું, પ્રયત્નો કર્યા કરીશું
અને હાયદાની હદમાં રહીને સઘળું કરીશું. ”
બીજા બે ગૃહસ્થોએ ભાષણો આપ્યા પછી કરાવ
પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

માન. બાબુ અંબિકાચરણ મનુમદારે સાતમો
કરાવ રજૂ કર્યો. તેમાં નહેર કરવામાં આવ્યું હતું
કે, રાજ્યતંત્રમાં લોકોનો હાથ ધણો ઓછો હોવાથી
અને આપણી વિનિતિઓ તરફ સરકાર ધ્યાન
આપતી નથી તેથી ભાગલાની સામેના નિષેધ
તરીકે બાયકોટ હાયદેસર છે. બાબુ બિપિનચંદ્ર
પાલે એક જુરુસાદાર ભાષણમાં અનુમોદન આપ્યું,
અને કહ્યું કે, માત્ર માલનોજ બાયકોટ નહિ
પરંતુ પૂર્વ બંગાલમાં સઘળી અવૈતનિક જગ્યા-
ઓનો અને સરકાર સાથેના સંસર્ગોનો પણ
બાયકોટ કરવો. કોઈ પણ હાયદા ધડવાના કાર્યમાં
લેફ્ટનન્ટ ગવર્નર સાથે લોકોનો કોઈ પણ અંગ્રેસર
જોડાશે નહિ. માન. રા. એલ. એ. ગોવિંદરાધવ
એયરે કહ્યું કે, બંગાલમાં બાયકોટનો ઉપયોગ

વ્યાજબી છે, પરંતુ ખીલ પ્રાંતોમાં સામાન્ય રીતે તેનો ઉપયોગ કરી શકાય નહિ. રા. એ. ઔધરીએ દર્શાવી આપ્યું કે, તે ઠરાવ બંગાળને માટેજ છે, બંગાલ એક મહાન દુઃખ હેઠળ ઉદ્ભવેલ યદ્ય રહ્યું છે, અને તેથી બાયકોટને એક રાજકીય હથિયાર તરીકે વાપરવાનો તેને હક્ક છે.

માન. પંડિત મદન મોહન માલવીયે વિશેષ અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, એક હથિયાર તરીકે બાયકોટનો ઉપયોગ કરવાનું બંગાળને કારણે મળ્યું છે, બાલુ પાલના અગ્રિપ્રાય સાથે, અને તેમણે વર્ણવ્યા પ્રમાણે બાયકોટના વિકાસ સાથે રાષ્ટ્રીય પરિવર્તન મળતી યદ્ય શકે નહિ. હું આશા રાખું છું કે, ખીલ પ્રાંતોને તેનો ઉપયોગ કરવાની દરજ્જા પાડવામાં નહિ આવે, પરંતુ આવશ્યક સુધારા તેના વિના કરવામાં આવશે. માન. રા. ગોખલેએ કહ્યું કે, આપણે રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસના ઠરાવોથીજ દેશ બંધાયેલા છીએ, અને ઠરાવ કહે છે કે, બંગાળના ભાગલા સામે લોકોનો કોઈ દર્શાવતી બાયકોટ હિલચાલ કાયદેસર હતી અને છે. આપણે વ્યક્તિઓનાં ભાષણોથી બંધાયેલાં નથી, એક સિન્ન મત અને એક તટસ્થ મતથી ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

રા. દાદાભાઈ નવરોજી અર્ધા કલાક માટે મંડપ છોડી ગયા, અને બાલુ આર. સી. દત્તે તેમનું સ્થાન લીધું. આઠમો અને નવમો ઠરાવ સુલતની રાખવામાં આવ્યા, અને કેળવણી વિષેના ઠરાવો હાથમાં લેવામાં આવ્યા.

દશમા ઠરાવમાં ઉચ્ચતર કેળવણીના વિકાસને સંકલ્પિત કરનારી સરકારી કેળવણી વિષયક નીતિ સામે વિરોધ દર્શાવવામાં આવ્યો હતો, કેળવણી મંદત કરીને તેને ધીમે ધીમે ફરજિયાત કરવી, વધારે મોટી ગ્રાન્ટો આપવી, પારિભાષિક કેળવણી આપવી અને કેળવણીમાં ખાનગી સાહસ ચરના અંકુશો દૂર કરવાની માગણી કરવામાં આવી હતી. તે ઠરાવ દીનાન બહાદુર અબાલાલ એસ. દેસાઈએ રજૂ કર્યો હતો, રા. રઘુવર દયાળે તેને અનુમોદન આપ્યું. રા. સી. હરિલાલ મેનોન, રા. એમ. કે. પાધ્યે, રા. એસ. વી. ખરે, રા. હરિશ્ચન્દ્ર વિશ્વનાથ, રા. જી. એ. પટેલે વિશેષ અનુમોદન આપ્યા પછી તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

અગીયારમા ઠરાવમાં બહેર કરવામાં આવ્યું હતું કે, પ્રજાના અંકુશ હેઠળ પ્રજાને અનુરૂપ આવે એવી રીતે છાત્રાઓ તેમજ દન્યાઓ ઉભા રહે માટે સાહિત્ય વિષયક, વૈજ્ઞાનિક અને પારિભાષિક રાષ્ટ્રીય કેળવણીનું બંધારણ બાંધવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે. કેળવણીની રાષ્ટ્રીય સમિતિના માન. મંત્રી બાલુ હીરેન્દ્રનાથ દત્તે ચોખ્ખી રીતે આ ઠરાવ રજૂ કર્યો હતો. તેમણે કહ્યું કે, સ્વરાજ્ય ત્રિમૂર્તિ દેવતાનું બનેલું છે, રાજકીય, ઔદ્યોગિક અને કેળવણી વિષયક. આચરીશ કેળવણીને માટે જે કહેવામાં આવ્યું છે, તે હિન્દી કેળવણીને લાગુ પડતું હોવાથી નીચે પ્રમાણે તેમણે દેશકા અભિપ્રાયો ટાંક્યા હતા:

“આયર્લેન્ડમાં કેળવણીનાં ખાતાં, પ્રાથમિક, માધ્યમિક અને યુનિવર્સિટી, ઓરિસા સરકારના સીધા અંકુશ હેઠળ છે. આયર્લેન્ડની ભાષા, આયર્લેન્ડનો ઇતિહાસ, આયર્લેન્ડનું અર્થશાસ્ત્ર, આયર્લેન્ડની શક્યતાઓ અને હકોને અભ્યાસક્રમમાં સ્થાન મળતું નથી.” બરોબર એજ પ્રમાણે અહીંયાં છે. “આયર્લેન્ડમાં કેળવણી બુદ્ધિને બારણ પાય છે, કલ્પનાને ઠંડી પાડી નાખે છે, અને શરીરની શક્તિ હારી લે છે. તે કલ્પના શક્તિને નાશ કરે છે. તે યુવકને પોતાના દેશના સંપ્રદાયોનો પરિચય કરાવતી નથી, તેમજ શારીરિક વિકાસને માટે પણ સગવડો કરી આપતી નથી.”

બંગાળમાં શું કરવામાં આવે છે, તેનું વર્ણન આપ્યા પછી તેણે અંતમાં કહ્યું:

“તમારી કેળવણીને પરદેશીઓના હાથમાં સોંપતા નહિ. દેશી આત્માઓ અને દેશી હસ્તોમાંજ સંઘાયની સંઘળી આશાઓ રહે છે.”

રા. એમ. પી. વેંદ્યાપીઆએ તેને અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવમાં રહેલા સ્વાસ્થ્ય ઉપર અને રાષ્ટ્રીયત્વના તેમાંથી નીકળતા સ્વર ઉપર ભાર મુક્યો. એ ઠરાવને રા. એસ. કે. નાયર, રા. સી. વી. વૈદ્ય, રા. જી. એન. રોય, પ્રોફેસર વી. જી. ગિલ્લપુરકર, મૌલવી ઇસ્માઈલ હસન શેરજી, અને રા. એમ. કે. પટેલે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

સાર પછી આઠમો ઠરાવ રા. બહાદુર પી.

આનન્દ આહુએ રજી કર્યો; તેમાં સ્વદેશીનો પક્ષ કરવામાં આવ્યો હતો, અને તે સમર્થ રાજ્યનીતિને ખાસ કરીને શ્રીમંતોને તે વ્રત લેવાનો આમદ કર્યો, અને સૂચના કરી કે, શ્રીમંતોનું એક મંડળ સ્થાપવું, અને સરકાર ઉદ્યોગોને મદદ આપતી ન હોવાથી તે મંડળે તે ઉદ્યોગોને મદદ આપવી. માન. પંડિત મદન મોહને અનુમોદન આપતાં હજી કે, હાથે માલ આ દેશમાંથી નય છે, અને તૈયાર માલ બનીને તે અહીંયાં પાછો આવે છે; ને આપણે સ્વતંત્ર હોઈએ તો સર્વ દેશો પોતાના વિકાસ પામતા ઉદ્યોગોને રક્ષણ આપે છે તેવું રક્ષણ આપણે આપત. દેશી ઉદ્યોગોને સહાય આપવી એ ધાર્મિક તેમજ દેશ તરફની ફરજ છે. લો. મા. બી. જી. ટીલકે વિશેષ અનુમોદન આપતાં હજી કે, આપણે મધ્યમ વર્ગો વિદેશીય માલ ધણામાં ધણો વાપરીએ છીએ. સ્વાશ્રય, નિઃશ્રય અને આત્મ-ભોગની આવશ્યકતા છે. લાલ્લા લજપતરાયે હજી કે, હિન્દીઓએ પોતાના હાથમાં પોતાનું નાણું રાખવું જોઈએ અને તેનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ, અને આપણે ને ચીજો ઉત્પન્ન કરીએ છીએ તેમની વહેંચણી માટે વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. રા. ખાલ મહમ્મદદુર ગુલામ અહમદખાન અને રા. વી. આર. નેશીએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યા પછી કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

પછી નવમો કરાવ આવ્યો, તેમાં સંસ્થાનિક સ્વરાજ્યની માગણી કરવામાં આવી હતી, અને તેને માટે ચાર પગથીયાં દર્શાવવામાં આવ્યા હતાં, જે પ્રમાણે તત્કાળ અમલ થવો જોઈએ. (આ વાત ૧૯૦૬ માં બની હતી.) સમય મોડો થઈ જવાથી લાપણો ધણાં હુકા કરવામાં આવ્યાં હતાં, રા. એ. ચૌધરીએ કરાવ રજી કરવામાં ફક્ત થોડાંક વાક્યો ઉમેર્યાં, અને યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સે શ્રીલીપ્પાઈન ટાપુઓમાં ને કાર્ય કર્યું હતું, તે માન. રા. એલ. એ. ગોવિંદરાયને સંક્ષેપમાં દર્શાવ્યું. ડૉ. એસ. કે. મલ્લીકે ટીકા કરી કે, એક વર્તમાનપત્રે હજી હતું કે, અંગ્રેજો અહીંયાં આર્યોની સમાન આવ્યા હતા, અને સ્થાયી રહેવાના છે; ત્યારે તેમના પૂર્વગામીઓની જેમ, પ્રજાના કુખમાં કુખ અને પ્રજાના દુઃખમાં દુઃખ

તેમને ભોગવવા દો. રા. બમનજી પટેલ, રા. વી. એ. પંડિત, રા. એસ. બી. મિત્ર, રા. એ. રમન્ન, રા. પી. સી. મૈત્ર, સર્વેએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું. મૂળ કરાવમાં પછાત વર્ગ વિષે અપવાદ રાખવામાં આવ્યો હતો તે રદ કરવાનો સુધારો રા. એમ. એ. જીન્ડાએ રજી કર્યો અને રા. એમ. અબ્દુલ કાસમે તેને અનુમોદન આપ્યું. રા. હાફીઝ અબ્દુલ રહીમે તેને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને તે સ્વીકારવામાં આવ્યો, અને સુધારેલો કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

મી. હુમ, રા. ડી. ઇ. વાચ્છા અને રા. જી. કે. ગોખલેને ફરીથી નીમવાનો કરાવ પ્રમુખે પ્રમુખસ્થાનેથી રજી કર્યો અને તે નિયમ પ્રમાણે પસાર કરવામાં આવ્યો (અને તે કરાવ ૧૧ જ હોવો જોઈએ.) વળી તેમણે સર વીલીયમ વેડરબર્ન અને બ્રિટિશ કમિટીના આભાર માનનારો કરાવ ગારમો રજી કર્યો, તે પસાર થયો, અને રાષ્ટ્રીય પરિષદ મૂલતવી રહી.

ચોથે દિવસે એઠાં મળતાં રાષ્ટ્ર જાન. મી. સેન્થુઅલ સ્મીથના ઓર્ચીતા મૃત્યુના સમાચારથી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસમાં શોક પસરી ગયો હતો. તે હિંદુસ્થાનમાં અખિલ ભારતીય મિત્રપાન પરિપદનું પ્રમુખસ્થાન લેવાને આવ્યા હતા, અને પ્રથમ દિવસે પરિષદમાં હાજર હતા. બાબુ સુદેન્દ્રનાથ બેનરજીએ શોક દર્શાવનારો કરાવ તેરમો રજી કર્યો, સર ભાલચંદ્રે તેને અનુમોદન આપ્યું અને પ્રમુખને તેમની સાથે ૪૦ વર્ષનો પરિચય હતો, તેમણે કેટલુંક વિવેચન કર્યું. શ્રીતાઓએ હા રહીને તે કરાવ પસાર કર્યો.

રા. સી. વિજય રાધવાચારીએ કાયમી આંકણી વિષે કૌદમો કરાવ રજી કર્યો, અને જમીનવેરો એ બાહુ છે, તે અભિપ્રાય સામે તેમાં વિરોધ દર્શાવવામાં આવ્યો હતો. હિંદુસ્થાનમાં જમીન પર રાજની માલકી કદાપિ ન હતી; ઋષિઓએ કહ્યું છે કે, જમીનપર નેઓ જન્મ્યા છે, તેમનો જમીન છે; ખેતી કરવાથી ખાનગી મીત્રકત પ્રાપ્ત થાય છે, અને રાજને રક્ષણ કરવાની આજ્ઞા કરવામાં આવેલી હોવાથી તેની સેવાઓના બદલામાં જોડતો પાસેથી એક ભાગ આપવામાં આવે છે. જમીનપર ખાનગી માલકી છે, એ વિચાર

પાશ્ચાત્ય છે, હિન્દી નથી. પંડિત ગોકરજી ભોષ્ટે તેને અનુમોદન આપ્યું, અને રા. મહેતા બહાદુરજી વિશેષ અનુમોદન આપ્યું. રા. રાવજી ગોવિંદ પોતાના જીલ્લા હોસંગાબાદમાં મોજણીઓની વચ્ચેની સુદત ટુંકાવવામાં આવે છે તે તરફ લક્ષ્ય બેઠ્યું. એ સુદત પ્રથમ ૩૦ વર્ષ હતી. હવે ૧૨ વર્ષ છે. જ્યારે તે બ્રિટિશ અમલ હેઠળ આવ્યો ત્યારે સરકાર ૨,૫૬,૬૦૦ રૂપીઆ લેતી હતી, ૨૦ વર્ષ પછી તેમાં વધારો થઈને રૂ. ૨,૭૦,૦૦૦ થયા હતા. ૩૦ વર્ષ પછી લોકો આપી શક્યા નહિ તેથી તે ઘટાડીને ૧,૮૮,૦૦૦ રૂપીઆ કરવામાં આવ્યા હતા, અને એકવાર ફરીથી તે તે ઘટાડીને ૧,૬૮,૦૦૦ રૂપીઆ કરવામાં આવ્યા હતા. છેલ્લાં ૩૦ વર્ષ માં બીજા વેરાઓ સાથે તે વધીને ૪,૮૭,૬૪૪ રૂપીઆ થયા હતા, અને ચાલુ મોજણીમાં તે આંકડો વધારીને ૬,૩૦,૨૫૭ રૂપીઆ કરવામાં આવ્યો હતો. ૧૮૯૩-૯૪ માં જમીન ભાડાના ૧૧,૩૩,૦૦૦ રૂપીઆમાંથી વેરા તરીકે સરકારે ૪,૮૭,૦૦૦ રૂપીઆ લીધા હતા, અને માલશુઆરો પાસે ૬,૪૬,૦૦૦ રૂપીઆ બાકી રહ્યા હતા. ૧૮૯૬ ની બીજી મોજણીમાં જમીન ભાડું રૂ. ૩૧,૪૨,૦૦૦ હતું. અને સરકારે તેમાંથી રૂ. ૬,૩૦,૦૦૦ લીધા હતા, એટલે ફક્ત રૂ. ૨,૧૨,૦૦૦ બાકી રહ્યા હતા. રા. દેશમુખે “લોકોને નાશકારક અને સરકારને આત્મઘાતક” લોર્ડ કર્ઝનની જમીન વિષેની નીતિ પર ચોડાં શબ્દો ઉમેર્યા, અને કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

રા. ગોખલેએ ઇંગ્લાંડમાં જે સેવાઓ કરી હતી તેને માટે રાષ્ટ્રીય પરિષદનો આભાર દર્શાવનાર. કરાવ પંદરમો રા. જી. સુબ્રમન્ય આંધરે રજૂ કર્યો. બાબુ, વૈકુંઠનાથસેને તેને અનુમોદન આપ્યું, અને પંડિત રામનાથે તેને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું. રા. ગોખલે એનો પ્રત્યુત્તર આપવા હતા, થયા ત્યારે તેમને હર્ષ-નાદશ્રી વધાવી લેવામાં આવ્યા, તે પછી શાંતિ. પ્રસરી ત્યારે તેમણે સંક્ષેપમાં પ્રત્યુત્તર આપ્યો, અને નવીન રાજ્યતંત્રમાં પ્રભુપક્ષવાળી આમની સલાહ હતી તેમાં પોતાને બહુ આશા હતી. એમ કહ્યું.

પછી માન શ્રી. ડી. એ. ખરેએ સોળમો

કરાવ રજૂ કર્યો, તેમાં રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસના બંધારણનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો, અને એ બંધારણનો એક વર્ષ સુધી પ્રયોગ કરવાનો હતો. તેમાં ભલામણ કરવામાં આવી હતી કે, (અ) પ્રાંતિક કોંગ્રેસ કમિટીઓ સ્થાપવી, અને પ્રાંતિક કોંગ્રેસ કમિટીઓએ જીલ્લા કમિટીઓ સ્થાપવી; (બ) એક અખિલ ભારતીય કોંગ્રેસની કાર્યવાહિણી કમિટી સ્થાપવી; (ક) પ્રમુખને પસંદ કરવાની બે ચોજનાઓ ચોજવી; અને (ડ) પ્રતિ વર્ષ કોંગ્રેસનો કાર્યક્રમ નક્કી કરવાને માટે એક વિષય નિર્ણાયક સભા ચોજવી, એ પ્રમાણે તેમાં ભલામણ કરવામાં આવી હતી. ચાર સભ્યોએ તેના અનુમોદનમાં ભાગ લીધો, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો અને અખિલ-ભારતીય કમિટીને માટે નામો મોકલી આપવાનું પ્રત્યેક પ્રાંતના પ્રતિનિધિઓને કહેવામાં આવ્યું. ૧૯૦૮ માં ઘડવામાં આવેલા બંધારણમાં આનો ઘણોખરો ભાગ સમાવવામાં આવ્યો હતો.

પ્રમુખનો આભાર માનવાની દરખાસ્ત બાબુ લાલ મોહન ઘોષે મુખી, અને તાલીઓની ગર્જના સહિત તેમને પુષ્પ-માળા આરોપવામાં આવી, અને પુષ્પોથી વધાવવામાં આવ્યા. પુનાથી આવેલી એક સ્વદેશી છત્રી ખાલવામાં આવી, અને ધરીભર તેમની પર ધરી રાખવામાં આવી, અને પછી તેમણે આભારના ચોડા શબ્દો કહ્યા. તેમણે તેમને સ્મરણ કરાવ્યું કે, પોતાના ૨૨ મા અધિવેશનમાં રાષ્ટ્રીય પરિષદે પોતાની સમક્ષ અમુક સુકરર લક્ષગિન્દુ-સ્વરામ્ય રાખ્યું છે. હવે તે પ્રાપ્ત કરવાનું કાર્ય સુવકાતું છે, માન રા. ચિદ્ર-નધોસે ૧૯૦૭ ના અધિવેશનને માટે રાષ્ટ્રીય પરિષદને નાગપુરમાં આમંત્રણ આપ્યું, અને અત્યંત હૃતસાહથી અને આનંદપૂર્વક બાવીસમી રાષ્ટ્રીય પરિષદની પુર્ણાહુતી થઈ.

અરેરે! આવતા વર્ષમાં દમન પોતાનું ચિનારાક કાર્ય કરનાર હોવું. લોર્ડ કર્ઝને વાવેલા બીજનું જેટી વૃક્ષ જગી નીકળવાનું હતું. અતિ બલવાન અને અતિ દીર્ઘ દૃષ્ટિવાળા પુરૂષો સનદશીર કાર્ય અને મક્કમ પ્રગતિના પોતાના જ્ઞાતા વિચારોને વળગી રહેવાના હતા, બીજાઓ

ભરવામાં આવેલાં દમનનાં પગલાંથી ગાંડા બનીને, લોર્ડ કર્ઝને પાડેલા ભાગલા કરતાં પણ વધારે ખરાબ સાગલા પાડવાના હતા, રાષ્ટ્રીય પક્ષમાં વિભાગ પાડવાના હતા, એક વિભાગની ટોળી આમની સભાને વિનુષ્ઠિત કરવામાં નિરાશ બનવાની ના પાડતી હતી, અને બીજા વિભાગે બ્રિટિશ સરકાર સાથે કોઈ પણ પ્રકારનું સહકાર્ય કરવાની સામે ખુલ્લો વિરોધ ધારણ કર્યો. અને એમની ઉપરાંત અર્ધ નિરસ્કારના અવતાર રૂપ, જોમ્બ અને રીવોલ્વર (ખંડુક) ની રીતિઓ ગલાવનારો અરાજક પક્ષ દમટમી રહ્યો હતો, પોતાના દેશને માટે સ્વતંત્રતા જીતી લેવાના હોદ્દાઓના આ ઘેલછામય પ્રયત્નો હતા, અને તેઓ માત્ર થોડાક નિરૂપયોગી ગુન્ડા કરવામાં વિજયી નીવડ્યા. આ સર્વને ઇતિહાસની તુલામાં તોળવામાં આવશે. સરકાર, વિનીતો, ઉદામો, અરાજકો, અને પ્રત્યેકને તેમનું પોતાનું સ્થાન આપવામાં આવશે.

કરારો.

દીલાસો.

૧. કરાર કરવામાં આવે છે કે, કોંગ્રેસના માજી પ્રમુખો બાબુ રણલુ. સી. જોનરજ, ન્યાય-મૂર્તિ બદરદીન તૈયબજી અને બાબુ આનંદ મોહન જોશ અને મદ્રાસના રા. વીરરાધવ ચારીઅરનાં મૃત્યુથી કોંગ્રેસને અને સમગ્ર દેશને જે મોટી જોડ ગઈ છે, તેની આ કોંગ્રેસ નોંધ કરવા ઇચ્છે છે. તેમની મહાન્ નહેર સેવાઓ અને પોતાના જીવનમાં કર્તવ્ય અને આપ-લોગમય ભક્તિનો દાખલો તેમણે બેસાડ્યો છે, તેથી દેશ તેમને દીર્ઘકાળ સુધી આભારી રહેશે.

ઉપક્ષા કરાવતી એક નક્કલ સદ્ગત બાબુ જોનરજ, તૈયબજી, બાબુ જોશ અને એમ. વીર-રાધવચારીઅરના કુટુંબોને કોંગ્રેસના પ્રમુખની સહી સાથે મોકલી આપવી.

સંસ્થાનોમાં હિન્દીઓ.

૨. કરાર કરવામાં આવે છે કે, ટ્રાન્સવાલમાં બ્રિટિશ હિન્દીઓ વિરૂદ્ધ રજુ કરવામાં આવેલો ઓર્ડીનન્સ હમણું તો નામંજૂર કરવાને માટે શાહી સરકારના કાર્ય તરફ સંતોષ બતાવીને આ કોંગ્રેસ પોતાનો ગંભીર ભય દર્શાવે છે કે,

બ્રિટિશ હિન્દી પ્રજાને મનજૂત રક્ષણ આપવું શાહી સરકાર આજુ નહિ રાખે તો હમણું આપવામાં આવેલા બંધારણ હેઠળ વ્યવસ્થાઓ સંપૂર્ણ થશે કે સરતજ ઓર્ડીનન્સની રાજ્યનીતિ-નો લગમજ ચોક્કસ અમલ કરવામાં આવશે.

વળી આ કોંગ્રેસ હંડા શોદ અને કોધની લાગણીની નોંધ લે છે કે, નામદાર સમ્રાટનાં સંસ્થાનોમાં આ દેશના લોકોને દુઃખદાયક અને અપમાનકારક બંધનો વેઠવાં પડે છે, અને બ્રિટિશ નાગરિકતાના સામાન્ય હક્કોની ના પાડવામાં આવે છે, અને કોંગ્રેસ પોતાની દૃઢ પ્રતીતિ દર્શાવે છે કે. આવી રાજ્યનીતિ સામાન્યતાં એક હિતોને માટે, ગંભીર ભયથી ભરેલી છે.

નાણું પ્રકરણ.

૩. કરાર કરવામાં આવે છે કે, હમણાંનાં વર્ષોમાં ભરકરી ખર્ચના ભારે અને ભયજનક વધારા સામે, અને દેશના નહેર ખર્ચમાં તેના અનુચિત ઝાઝા પ્રમાણ સામે આ કોંગ્રેસ પોતાનો અણગમો દર્શાવે છે.

આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, ફક્ત આ દેશની ભરકરી જરૂરો અને આવરણતાઓ પ્રમાણે નહિ પરંતુ પૂર્વમાં બ્રિટિશ ઉપરીપણાની અને બ્રિટિશ રાજ્યનીતિની આવરણતાઓ પ્રમાણે પણ આ દેશનો ભરકરી ખર્ચ નક્કી કરવામાં આવે છે તેથી કેવળ ન્યાયની વાત છે કે એવા ખર્ચનો વ્યાજબી ભાગ બ્રિટિશ ખનનાએ વેઠવા જોઈએ.

આ કોંગ્રેસ દૃઢ આગ્રહ કરે છે કે, ભરકરી ખર્ચમાં સંગીન ઘટાડો કરીને અને નહેર નોંદરીમાં યુરોપીઓને બદલે હિન્દીઓને મક્કમણે દાખલ કરીને નાણું ફાળવ પાડવા અને તેનો ઉપયોગ કેળવણીની સર્વ શાખાઓનો વિકાસ કરવામાં, આરોગ્ય સુધારવામાં, અને રૈયતના બોલ હલકા કરવામાં (જેવા કે મીઠા પરના વેરાનો ઘટાડો, જમીન મહેસુલની રાજ્યની માગણીનો ઘટાડો અને બેહુતાના દેવાદારપણાને દૂર કરવાનાં પગલાં) થવો જોઈએ.

ન્યાયી અને કારોબારી ફરજો.

૪. કરાર કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસના

અભિપ્રાય પ્રમાણે સુરાન્ય અને સર્ગીન ન્યાયતા વહીવટની ખાતર ન્યાયી ફરજોને કારોબારી ફરજોમાંથી ભૂદી પાડવાની આવશ્યકતા સ્વીકારવામાં આવી છે, તેને માટે વધારે વિલંબ કરવો ન જોઈએ.

૧૬૨-ઇ-અલ-ઓલાદ.

૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૬૨-ઇ-અલ-ઓલાદના કાયદેસરપણા વિરૂદ્ધ ખીવી કાઉન્સીલના હમણાંના ચુકાદા મહોમેદનોના સામાન્ય અભિપ્રાય અનુસાર મહોમેદન કાયદાથી વિરૂદ્ધ છે તેથી આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે મહોમેદન પ્રબળ કાયદા, રૂદ્ધ અને લાગણીઓ ભેતમાં ખીવી કાઉન્સીલે પોતાના ચુકાદાઓમાં ભૂલ કરી છે કે નહિ તેની તપાસ કરવાને સરકાર તરફથી એક કમીશન નીમાલુ જોઈએ; અને જો માલુમ પડે કે ચુકાદા ભૂલ ભરેલા છે તો, આ કોંગ્રેસ કહે છે કે, સાચા મતનો કાયદેસર અમલ કરવાને માટે પગલાં ભરવાં જોઈએ.

ખંગાલના ભાગલા.

૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ખંગાલના ભાગલા સામે આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી પોતાનો સખ્ત અણગમો દર્શાવે છે, અને ખેદ દર્શાવે છે કે, વર્તમાન સરકારે કબુલ કર્યું છે કે મૂળ ચોખનામાં ભૂલો હતી, અને ખંગાળની પ્રબળી બહુ-મતીની ઇચ્છાઓથી સંપૂર્ણ અને નિશ્ચયાત્મક રીતે તે વિરૂદ્ધ ગઇ હતી, તથાપિ પ્રબળા ગંભીર અને આગ્રહી અણગમતા છતાં અને તેને છેવટનો ગણવાની તેમની સ્પષ્ટ નામજી છતાં તેને તે (સરકાર) સિદ્ધિ વાત તરીકે ગણી લે છે.

આ દેશના સઘળા પ્રાંતોના પ્રતિનિધિઓની બનેલી આ કોંગ્રેસ બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટ અને વર્તમાન હકાર પક્ષની સરકારના મન પર છાપ પાડવા માગે છે કે, ભાગલાને હલકાવી નાખવા અથવા તેમાં એવો ફેરફાર કરવો કે, સઘળી ખંગાલી ભાષા બોલતી પ્રબળ એકજ અવિભક્ત રાજ્યતંત્ર હેઠળ રહે, અને એ પ્રમાણે ખંગાલ જેવા મહત્વના પ્રાંતમાં પાછો સંતોષ ફેલાય, એ ન્યાયની વાત છે, એટલું જ નહિ પરંતુ આવશ્યક છે.

બાયકેન્ટ હીલચાલ.

૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ દેશની

પ્રબળ પોતાના રાજ્યતંત્રમાં સ્વદેશી અવાજ છે અથવા બીલકુલ નથી અને સરકારને કરેલી તેમની વિનંતિઓ પર સરકાર યોગ્ય ધ્યાન આપતી નથી તે ભેતમાં આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, ખંગાલના ભાગલા સામે અણગમતા તરીકે શરૂ કરવામાં આવેલી બાયકેન્ટ હીલચાલ કાયદેસર હતી અને છે.

સ્વદેશી

૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ સ્વદેશી હીલચાલને અત્યંત ભાવપૂર્વક અનુમોદન આપે છે, અને સ્વદેશી ઉદ્યોગોના વિકાસને માટે ગંભીર અને ચાલુ પ્રયત્નો કરીને, અને થોડો આત્મભ્રમ આપીને પણ પરદેશી ચીજો કરતાં સ્વદેશી ચીજોને પ્રથમ પસંદગી આપીને સ્વદેશી ચીજોને ઉત્તેજન આપવાની દેશની પ્રબળ આજ્ઞા કરે છે.

સ્વરાજ્ય.

૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, સ્વરાજ્ય ભાગવતાં બ્રિટિશ સંસ્થાનોમાં ચાલતી રાજ્યપદ્ધતિ હિન્દમાં દાખલ કરવી, અને તે દાખલ કરવાનાં પગથીયાં તરીકે તે કહે છે કે નીચેના સુધારા તત્કાળ કરવા જોઈએ:

(ક) ફક્ત ઇંગ્લાંડમાં લેવામાં આવતી સર્વ પરીક્ષાઓ એક સાથે હિન્દમાં અને ઇંગ્લાંડમાં લેવાવી જોઈએ, અને હવ્યતર જગ્યાઓ પર હિન્દમાં કરવામાં આવતી નીમણુંકા ફક્ત હરીફાઈની પરીક્ષાઓથીજ થવી જોઈએ.

(ખ) હિન્દી પ્રધાનની કાઉન્સીલમાં અને વાયસરોય અને મદ્રાસ અને મુંબાઈના ગવર્નરોની કારોબારી સલાઓમાં હિન્દીઓને પૂરતું પ્રતિનિધિત્વ આપવું.

(ગ) વડી અને પ્રાંતિક ધારાસભાઓનો વિકાસ કરવો, પ્રબળ વધારે મોટું અને ખરેખર અસરકારક પ્રતિનિધિત્વ આપવું અને દેશના નાણા વિષયક અને કારોબારી વહીવટ પર વિશેષ કાબુ આપવો.

(ઘ) સ્થાનિક અને મ્યુનિસિપલ સંસ્થાઓની સત્તાઓમાં વિકાસ કરવો જોઈએ અને એવી સંસ્થાઓ પર ઇંગ્લાંડમાં સ્થાનિક સરકારી બોર્ડ જેટલો અંકુશ રાખે છે તેથી વધારે અંકુશ સરકારે રાખવો જોઈએ નહિ.

કેળવણી.

૧૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ઉચ્ચ અને માધ્યમિક કેળવણીના સંબંધમાં સરકારની વર્તમાન રાજ્યનીતિ યુનિવર્સિટીઓની નિયામક સભાઓને સરકારી બનાવી દેનારી અને કેળવણીના વિકાસને સંકુચિત કરનારી છે, તેની ક્ષામે આ કોંગ્રેસ એક વાર ફરીથી પોતાનો અણગમો દર્શાવે છે. આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, (૧) સમગ્ર દેશમાં પ્રાથમિક કેળવણી મફત અને ફરજિયાત કરવાને માટે, (૨) માધ્યમિક કેળવણીને તાલુકાની વધારે મોટી રકમો આપવાને માટે (આવશ્યક લાગે ત્યાં કેળવણીમાં પછાત હોય તેવા વર્ગોને ખાસ ઉત્તેજન આપીને), (૩) વર્તમાન યુનિવર્સિટીઓને સરકારી અંકુશમાંથી વધારે સ્વતંત્ર બનાવવાને માટે અને શિક્ષણ આપવાનું કાર્ય તે ઉપાડી લઈ શકે તેટલા માટે તેમને પૂરતાં સાધનો આપવાને માટે, અને (૪) સ્થાનિક આવશ્યકતાઓ ધ્યાનમાં લઈને સિન્ટ સિન્ટ પ્રાંતોમાં પારિભાષિક કેળવણીને માટે ચોગ્ય સગવડ કરવાને માટે સરકારે તત્કાળ પગલાં ભરવાં જોઈએ.

રાષ્ટ્રીય કેળવણી.

૧૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, રાષ્ટ્રીય પદ્ધતિ પ્રમાણે અને રાષ્ટ્રીય અંકુશ હેઠળ દેશની આવશ્યકતાઓને સાતુકળ સાહિત્ય વિષયક, વૈજ્ઞાનિક અને પારિભાષિક કેળવણીની પદ્ધતિ કુમારો અને કુમારિકાઓ ઉભયને માટે રચવાનો અને સમસ્ત દેશમાં પ્રભુત્વે રાષ્ટ્રીય કેળવણીનો પ્રશ્ન ઉપાડી લેવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે, એવા આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે.

કોંગ્રેસનો આહાર.

૧૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દના રાજકીય અલ્પબુદ્ધિને માટે સર વિવિધય વેડરબર્ન જેરોનેટ અને બ્રિટિશ કમિટીના અન્ય સભ્યોએ કરેલી નિઃસ્વાર્થ સેવાઓને માટે આ કોંગ્રેસ તેમનો અત્યંત કૃતજ્ઞતાપૂર્ણ આભાર માને છે.

૧૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, કોંગ્રેસના પ્રતિનિધિ તરીકે માન. રા. જી. કે. ગોખલે સી. આઈ. ઇ. એ ઇંગ્લાંડની પોતાની તાજી સુલાકાત

દરમ્યાન સરસ જહેર સેવા કરી છે તેની ઉચ્ચ કદરની આ કોંગ્રેસ નોંધ લે છે.

દીલાસોં.

૧૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, રાષ્ટ્ર ઓન. મી. સેમ્યુઅલ સ્મીથના મૃત્યુથી હિન્દને ગયેલી ખોટ અને પોતાના લોડા શોકની આ કોંગ્રેસ નોંધ કરે છે, અને તેમના કુટુંબને ઉપલા ઠરાવની એક નકલ મોકલી આપવી.

કાયમની જમાખંદી.

૧૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, લૉર્ડ કેન્નિંગે ૧૮૬૨ માં અથવા લૉર્ડ રીપને ૧૮૮૨ માં સૂચવ્યા પ્રમાણે જમીનપરની રાજ્યની માગણીની ચોક્કસ મર્યાદા શિવાય હિન્દ જેવા ખેતીવાડીના દેશની મીલકત સુરક્ષિત રાખી શકાય નહિ; અને તેને ખેદ થાય છે કે, ૧૯૦૨ ના પોતાના જમીન વિષેના કંઠાવમાં એવી કોઈપણ મર્યાદા સ્વીકારવામાં લૉર્ડ દર્જન નિષ્ફળ ગયો છે, અને રાષ્ટ્ર ઓન. સર રીચર્ડ ગાર્થ અને અન્ય અરજદારોની સૂચનાઓનો સ્વીકાર કરવાની તેણે ના પાડી. કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, ખેડુતોની વધતી જતી ગરીબાઈને સાચા ઉપાય રાજ્ય-માગણીના વ્યાજખી અને ચોક્કસ પ્રતિબંધમાં છે.

હિન્દમાં જમીનની મહેસુલ કરના રૂપમાં નથી, પરંતુ ભાડાના રૂપમાં છે તે અભિપ્રાયની સામે આ કોંગ્રેસ માનપૂર્વક વાંધો ઉઠાવે છે.

કોંગ્રેસનું કાર્ય.

૧૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ગયે વર્ષે બનારસમાં નીમાયલી કોંગ્રેસની સ્ટેન્ડીંગ કમિટીની નીચેની ભલામણો એક વર્ષને માટે આ કોંગ્રેસ સ્વીકારે છે:

૧. પ્રાંતિક કોંગ્રેસ કમિટીઓ:—(ક) કમિટી ભલામણ કરે છે, કે, પ્રાંતિક પરિષદની બેઠકમાં અથવા તે પ્રાંતના સિન્ટ સિન્ટ જલ્લાઓના પ્રતિનિધિઓની તેને માટે જોલાવવામાં આવેલી ખાસ સભામાં નક્કી કરવામાં આવ્યા પ્રમાણે પ્રત્યેક પ્રાંત પોતાના પાટનગરમાં એક પ્રાંતિક કોંગ્રેસ કમિટી રચવી. (ખ) કોંગ્રેસની સર્વ બાબતોમાં પ્રાંતિક કોંગ્રેસ કમિટીએ કાર્ય કરવું અને પ્રાંતમાં ટકી રહે અને આજુ રહે એવા રાજકીય કાર્યને

માટે સમગ્ર પ્રાંતમાં છટકા મંડળો સ્થાપવાની તેણે ખાસ ઠાળણ રાખવી.

૨. મધ્યસ્થ સ્ટેન્ડીંગ કોંગ્રેસ કમિટી:—કમિટી ભલામણ કરે છે કે, કોંગ્રેસના ઠરાવોનો અમલ કરવાને માટે, અને તાકીદના પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય અને તેમનો કોંગ્રેસના નામમાં નીકાલ કરવાની આવશ્યકતા હોય તેવા પ્રશ્નોનો નીકાલ કરવાને માટે સમગ્ર હિન્દને માટે દર વર્ષે એક મધ્યસ્થ સ્ટેન્ડીંગ કમિટી કોંગ્રેસે નીમવી લેઈએ, અને એ કમિટીની રચના નીચે પ્રમાણે હોવી લેઈએ.

૧૨ સભ્યો ખંગાલ, બિહાર, આસામ અને બ્રહ્મદેશમાંથી.	
૮ " મદ્રાસમાંથી.	
૮ " મુંબાઈમાંથી.	
૬ " સંયુક્ત પ્રતિનામાંથી.	
૬ " પંજાબમાંથી.	
૪ " મધ્ય પ્રાંતોમાંથી	
૨ " વરાહમાંથી.	

તે વર્ષના પ્રમુખ અને જનરલ સેક્રેટરીઓ હોદ્દાની રૂયે વધારાના સભ્યો બનશે.

૩. પ્રમુખની પસંદગી:—હાલિયતનાં વર્ષોમાં પ્રમુખની પસંદગીને માટે કમિટી ભલામણ કરે છે કે, નીચેની ચોજના સ્વીકારવી લેઈએ.

જે પ્રાંતમાં કોંગ્રેસ ભરાવાની હોય તે પ્રાંતે કોંગ્રેસની બેઠકને માટે ચોગ્ય વ્યવસ્થાઓ કરવાને માટે પોતાને ઉચિત લાગે તે પ્રકારે સ્વાગત સભા રચવી લેઈએ, અને પ્રાંતિક કોંગ્રેસ કમિટીઓ સાથે મસલત કર્યા પછી પોતાના સભ્યોની ક્રમમાં ક્રમ ત્રણ ચતુર્થાંશ બહુમતીથી સ્વાગત સભા પસંદગી કરવાને શક્તિવાન હોય તે

સર્વથી પ્રથમ સ્વાગત સભાને પ્રમુખની પસંદગી કરવા દેવી. પરંતુ જે કોઈ પણ વ્યક્તિની નીમણુંકના અનુમોદનમાં એવી બહુમતી મેળવી ન શકાય તો તે પ્રશ્ન કોંગ્રેસની મધ્યસ્થ સ્ટેન્ડીંગ કમિટી સમક્ષ રજુ કરવો, અને એ કમિટીને નિર્ણય છેવટનો ગણાવો લેઈએ.

૪. વિષય નિર્ણાયક સભા:—કમિટી ભલામણ કરે છે કે, કોંગ્રેસની પ્રત્યેક બેઠક વખતે તેનો દાર્પકમ નક્કી કરવાને માટે વિષય નિર્ણાયક કમિટી નીચે પ્રમાણે નીમવી:—

ખંગાલ, બિહાર, આસામ અને બ્રહ્મદેશના ૨૫ પ્રતિનિધિઓ.	
મદ્રાસના.	૧૫
મુંબાઈના.	૧૫
સંયુક્ત પ્રતિના.	૧૦
પંજાબના.	૧૦
મધ્ય પ્રાંતોના.	૬
વરાહના.	૪

અને જે પ્રાંતમાં કોંગ્રેસ ભરાતી હોય તેના ૧૦ વધારાના પ્રતિનિધિઓ. વ્હા વ્હા પ્રાંતોમાંથી કોંગ્રેસમાં હાજર રહેલા પ્રતિનિધિઓ તેમને પોતાને ચોગ્ય લાગે તે પ્રમાણે ચુંટણી કરે; અને તે વર્ષનો પ્રમુખ, તે વર્ષનો સ્વાગત સભાનો પ્રમુખ, કોંગ્રેસમાં હાજર રહેલા સર્વ માછ પ્રમુખો, અને સ્વાગત સભાઓના માછ પ્રમુખો, કોંગ્રેસના જનરલ સેક્રેટરી અને તે વર્ષના કોંગ્રેસના સ્થાનિક સેક્રેટરીઓ પોતાના હોદ્દાની રૂયે વિષય નિર્ણાયક સભાના વધારાના સભ્યો બનવા લેઈએ.

સામાન્ય.

૧૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આગામી કોંગ્રેસ નાગપુરમાં મળશે.

ત્રેવીસમું પ્રકરણ.

ત્રેવીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

કોંગ્રેસના ઇતિહાસમાં રાષ્ટ્રીય પક્ષમાં ફાટ પડ્યાની અત્યંત શોચનીય વાર્તાના સમય સુધી આપણે આવી પહોંચ્યા છીએ. ૧૯૦૭ ની કોંગ્રેસને માટે નાગપુરના આગમનનો દલકતા કોંગ્રેસે સ્વીકાર કર્યો હતો, પરંતુ કેટલાક રચાનિક મનશેદો બહુ તીવ્ર બની જવાથી, ત્યાં કોંગ્રેસ ભરવાનું કાર્ય અશક્ય નહિ તો અતિ દુર્લભ થઈ પડ્યું, તેથી દલકનામાં મંતુર કરનામાં આવેલા યોગી સમયના બંધારણની રૂએ ચુંટાયેલી અખિલ-ગિન્દ કોંગ્રેસ દમિટિએ કરાયેલી કે ત્રેવીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ સુરતમાં ભરતી અને તાપીના દિનારા ઉપર ફેંચ જમીનમાં આવેલાં કેટલાંક અંતિહાસિક ફેંચ ઉદ્યાનો લેવામાં આવ્યાં અને વિશાળ યોગાન સહિત તંબુઓનું એક સુંદર શહેર બનાવવામાં આવ્યું. સઘળા દેશમાં આવેશ અને આવેગ પ્રસરી રહ્યાં હતાં, અને

ગત પ્રકરણમાં દર્શાવવામાં આવ્યા પ્રમાણે રાષ્ટ્રીય પક્ષની જમણી અને ડાબી પાંખોના વિમાગો સ્પષ્ટ દેખાતા હતા. તદ્દપિ સર્વ દિશાઓમાંથી પ્રતિનિધિઓનો પ્રવાહ-બધા મળીને ૧,૬૦૦-વહી આવતો હતો ત્યાં સુધી સઘળું સાડું સાડું લાગતું હતું; પરંતુ તેમની યાદી પાછળ રહી હોય એમ દેખાતું નથી. ૧૯૦૬ ના કામચલાઉ બંધારણની રૂએ ડૉ. રાસ બિહારી ઘોષને નિયમસર કોંગ્રેસના પ્રમુખ ચુંટી કાઢવામાં આવ્યા હતા, અને મતબેદલું

ડૉ. રાસબિહારી ઘોષ.
ત્રેવીસમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

ગયા. પ્રમુખને ઉત્સાહપૂર્વક આવકાર મળ્યો, વિરોધના ચોડાક-પોકારો તાલીઓની ગર્જનામાં દુબી ગયો. સ્વાગત સભાના પ્રમુખ રા. ત્રિભુવન દાસ માલવીએ પ્રતિનિધિઓને આવકાર આપનારું દુંડું બાધણું કર્યું, તેના અત્યંત નોંધ લેવા જેવા ફકરામાં દેશની શોચનીય સ્થિતિ દર્શાવવામાં આવી હતી:

પ્રથમ ચિન્હ એ હતું કે, લાલા લજપતરાયને દેશવંદનાંથી ચોરોક સમય થયાં મુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા, તેમની તરફ સરકારે ચલાવેલા અન્યાયી વર્તમાન સામે અણગમા તરીકે તેમને પ્રમુખ તરીકે ચુંટી કાઢવાની સૂચના કરવામાં આવી. પરંતુ તે મદાન દેશમંત્રે હોળીનું નાળીયેર થવાની ના પાડી, અને એવી અનિયમિત રીતે પ્રમુખ તરીકે ચુંટાવાની ચોકળી ના પાડી ત્યાર

પછીથી એવી અફવા ફેલાવા પામી કે, દલકતા કોંગ્રેસના ગાર વિવાદ-અસ્ત કરાવો, સ્વરાજ્ય, બાયકોટ, સ્વદેશી અને રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ વિષે, વિષય નિર્ણાયક સભા સમક્ષ રજૂ કરવામાં નહિ આવે. અફવા ક્યાથી આવી, તેનું કોઈને જ્ઞાન ન હતું, પરંતુ ઉશ્કેરાયલા સમૂહમાં સહેલાઈથી અફવાઓ જન્મ પામે છે અને ફેલાય છે. ૨૬ મી ડીસેમ્બર, ૧૯૦૭ ને દિવસે કોંગ્રેસ મળી, અને ૭૦૦૦ બેઠકેવાળો મંડપ સ્વીકાર ભરાઈ

ગયા. પ્રમુખને ઉત્સાહપૂર્વક આવકાર મળ્યો, વિરોધના ચોડાક-પોકારો તાલીઓની ગર્જનામાં દુબી ગયો. સ્વાગત સભાના પ્રમુખ રા. ત્રિભુવન દાસ માલવીએ પ્રતિનિધિઓને આવકાર આપનારું દુંડું બાધણું કર્યું, તેના અત્યંત નોંધ લેવા જેવા ફકરામાં દેશની શોચનીય સ્થિતિ દર્શાવવામાં આવી હતી:

“કોંગ્રેસ ગયે વર્ષે મળી ત્યાર પછી ખેરખેર

આપણે તેજાનતા દિવસોમાંથી પસાર થયા છીએ. પ્રખ્યાત હિન્દીઓ પર રાજ્ય વિરુદ્ધ ઘોર અપરાધો—જેવા કે રાજ્યદ્રોહની ઉશ્કેરણી, દંગા કરવા વિગેરેનો ગંભીર સંશય આણવામાં આવ્યો છે અને આરોપો મુકવામાં આવ્યા છે, ઘણીખરી બાબતોમાં કાંઈપણ કારણ વિના રાજ્યકર્તા વર્ગમાં કોઈક રીતે એવો વિચાર પ્રસર્યો કે, હિન્દી બળવા પછીથી આ ૫૦ સુ' વર્ષ છે, હિન્દીઓ એવા બળવાને માટે તૈયારી કરી રહ્યા છે, અને તેમને એક ભત્રીયો પ્રકંપ થયો. આ કાલ્પનિક બળવાને અટકાવવાને માટે સર્વ પ્રકારનાં દમનીય અને પ્રતિકારક પગલાં લેવાયાં. અસ્પષ્ટ અપરાધો કરવામાં આવ્યા છે એમ ધારી લેવામાં આવ્યું, અને તેમને માટે લોકોને સભા કરવાના આશયથી જે ભૂતો નિરૂપયોગી કાયદાઓના અસ્તિત્વનું પણ કોઈને સ્પષ્ટ આવતું ન હતું તેમનો અમલ કરવામાં આવ્યો. અપરાધીઓને તેમની પરના આરોપોની નોટીસ પણ આપવામાં આવી ન હતી. અને તે આરોપોના જવાબો આપવાની તક આપવામાં આવી ન હતી. અમુક જગ્યાઓના લોકોના રાજ્યદ્રોહી ધરાઈ છે એમ ધારી લેવામાં આવ્યું, અને તે જગ્યાઓમાં પ્રથમ થોડા સમયને માટે સભાઓ અટકાવવામાં આવી, અને હવે “શ્રીહીન્દ સ્વામી” (રાજ્યદ્રોહી સભાઓનો કાયદો) રૂપ અર્થાત્ લખાતક કાયદો મળ્યો છે, જે સરકારી “ગેઝેટ” માં જાહેરાત આપીને સમગ્ર દેશમાં ફાગળ પાડી કાયદો છે. ”

આ સર્વ દમનના કાયદો અને ભૂતો દુષ્ટ કાયદાઓનો પુનઃકાર પ્રત્યેક મનુષ્યની સ્વતંત્રતા બચાવીત થયેલા અમલદારની દયાને સ્વાધીન કરે છે, જે પરથી રાખી પાંખનું વલણ સમજી શકાય છે કે, જે સરકાર આવાં પગલાં ભરવાને દોરાય તેની સામે સ્વમાનની ખાતર વિરોધન કરવો જોઈએ, નહિ તો સ્થિતિ સુધરવાનું ચિન્હ દેખાતું નથી.

દિવાન બહાદુર અંબાલાલ એસ. દેસાઈએ હા રાસબિહારી ઘોષને પ્રમુખ તરીકે ચુંટી દાઢવાની દરખાસ્ત મુખી. “ ના, ના ” ના કેટલાક અવાજો

વિના ઘણી થોડી ખલેલ પહોંચી હતી, પરંતુ કોંગ્રેસના ભૂતો માનીતા બાણ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી અનુમોદન આપવા કસા થયા, ત્યારે થોંધાટ થયો. બૂમો પાડનારાઓનો પક્ષ નાનો હતો એમ માલુમ પડે છે, “ સ્ટેટ્સમેન ” ના દહેવા પ્રમાણે આસરે ૩૦, પરંતુ તેમણે એટલો બધો થોંધાટ કર્યો અને વિશાળ બહુમતીએ “ ઓર્ડર-વ્યવસ્થા ” ની બૂમો મારી તેથી બાણ બેનરજીના રાષ્ટ્રો સંભળાવા અશક્ય થઈ પડ્યા, અને ઉશ્કેરાયેલી લાગણીઓ શાંત થઈ જશે એવી આશાથી સ્વાગતસન્માના પ્રમુખે બીજા દિવસ સુધી બેઠક મુલતવી રાખી.

૨૭ મી એ કોંગ્રેસ ફરીથી મળી અને વિશાળ બહુમતીએ આપેલા ઉત્સાહપૂર્ણ આવહાર પરથી પ્રતિનિધીઓની લાગણીઓ જણાઈ આવી. બાણ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ પોતાનું ભાષણ પુરું કર્યું, પંડિત મોતીલાલ નેહરુએ તે દરખાસ્તને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને ડૉ. રાસ બિહારી ઘોષની ચુંટણી કરવામાં આવી, અને પ્રચંડ પ્રદાનસાક્ષ્યક તાલીઓની ગર્જના વચ્ચે તેમણે પ્રમુખસ્થાન લીધું. પછી લો. મા. બી. જી. તિલક વ્યાખ્યાન પીઠ પર આવ્યા અને કહ્યું કે, હાં તો સભા મૂલતવી રાખવા વિષે અથવા તો પ્રમુખની ચુંટણી વિષે હું સુધારો મૂકવા ઇચ્છું છું. દલીલો થઈ. લો. મા. તિલકે પ્રતિનિધીઓ સમક્ષ ભાષણ આપવાનો ચત્ત કર્યો, પરંતુ પ્રમુખે તેમને નિયમ બહાર ઠરાવવાથી પ્રમુખની સત્તાને માન આપીને તેમણે લો. મા. તિલકને સાંભળવાની ના પાડી. વ્યાખ્યાન પીઠ પર લાડીઓ વાળા માણસો ચડી આવ્યા, સર શ્રીરાજશાહ મેડેતા અને બાણ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી તરફ એક ભારે પગરખું ફેંકવામાં આવ્યું અને તે તેમને વાળ્યું. પ્રમુખે સભા મૂલતવી રાખી અને પોલીસે મંડપમાંથી સર્વને બહાર દાઢ્યા, કોંગ્રેસના ઉત્તમ ઇતિહાસમાં આ રોચનીય પ્રકરણ છે; પરંતુ સર શ્રીરાજશાહ મેડેતા, રા. ગોખલે, રા. ડી. ઇ. વાન્ડા, ડૉ. રાસબિહારી ઘોષ, પંડિત મદન મોદન માલવીય, રા. વી. કૃષ્ણસ્વામી આયર, અને બીજા ઘણાઓના મુસદ્દોને સામે બેસાડ્યાં હોય તે કોંગ્રેસનું સંરક્ષણ થયું.

તેઓ એકા મળ્યા, અને નીચેની જાહેરાત

ધંધી કાઢી, ખીજે દિવસે, ૨૮ મી ડીસેમ્બરે રાષ્ટ્રીય ' કન્વેન્શન ' ખોલાવ્યું.

“ હુઝાર સંયોગોમાં ૨૩ મી હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ અચાક્ષસ તારીખ સુધી મૂલતી રાખવામાં આવેલી હોવાથી, કોંગ્રેસના જે પ્રતિનિધિઓ બીચેનો મત માન્ય રાખતા હોય તેમનું એક ' કન્વેન્શન ' દેશમાં ભાવિ રાજકીય કાય સુવ્યવસ્થિત પ્રકારે ચલાવવાને માટે ખોલાવવાનો નીચે સહી કરનારોઓએ નિશ્ચય કર્યો છે:

(૧) બ્રિટિશ સામ્રાજ્યનાં સ્વરાજ્ય લોગ-વતા અંગોના જેવું સ્વરાજ્ય હિન્દ પ્રાપ્ત કરે, અને તે અંગોની સમાન સામ્રાજ્યતા હક્કો અને જવાબદારીઓમાં તે લોગ લે એ આપણા રાજકીય અભિલાષોનું લક્ષ્યબિંદુ છે.

(૨) વર્તમાન રાજ્યપદ્ધતિમાં મક્કમ સુધારો કરીને, અને રાષ્ટ્રીય એક્ય સાધીને, જાહેર જીવનને યોગીને અને લોક સમૂહની સ્થિતિમાં સુધારો કરીને આ લક્ષ્યબિંદુ તરફ સંપૂર્ણ સનદશીર પ્રકારે પ્રગતિ કરવી.

(૩) ઉપર દર્શાવેલાં સર્વ નેમો અને ઉદ્દેશો વધારવાને માટે સર્વ સલાહો સુવ્યવસ્થિત રીતે ચલાવવાની છે, તેમના કાર્યક્રમનો અંકુશ જોમને સોંપવામાં આવ્યો હોય તેમના અધિકારને યોગ્ય પ્રકારે આધીન થવું, અને ૨૩ મી હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની સ્વાગત સભાની કાર્ય કરનાર સભાએ ઉપયોગ કરવાને આપેલા મંડપમાં શનિવાર, ૨૮ મી ડીસેમ્બર ૧૯૦૭ ને દિવસે ખપોડના એક વાગ્યે હાજર થવાની તેમને વિનંતિ કરવામાં આવે છે. ”

સહીઓ.

રાસ બિહારી થાપ.

શ્રીરોઝશાહ એમ રહેતા.

સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી.

જી. કે. ગોખલે.

ડી. ઇ. વાચા.

નરેન્દ્રનાથ સેન.

અંબાલાલ સાહુલાલ દેસાઈ.

વી કૃષ્ણસ્વામી આયર.

ત્રિભોવનદાસ એન. માલવી.

મદનમોહન માલવીય

અને બીજાં ઘણાં.

ઉપરી જાહેરાત પૃ ૯૦૦ થી વિશેષ પ્રતિનિધિઓએ સહીઓ કરી હતી, અને સમામાં હાજર થયા હતા. જે અત્યાચારથી કોંગ્રેસનો વધ કરવાનો ન હોય તો, કોઈકે કાર્ય કરવું જોઈએ, અને જાહેરાત પર મૂળ સહીઓ કરનારા (પહેલી) ક્રમમાં કૃતી પડયા. પ્રતિનિધિઓની મોટી બહુમતીની પસંદગીને લીધે ' ખોલાવેલું કન્વેન્શન ' કાયદેસર હતું, અને જે બહુમતીનું તંત્ર ચાલવાનું હોય તો ' કન્વેન્શન ' ૨૩ મી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનું બાળક હતું.

સર શ્રીરોઝશાહ રહેતાએ ડૉ. રાસ બિહારી થાપને પ્રમુખસ્થાન આપવાની દરખાસ્ત સુધી, દરખાસ્તને બાજુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ અનુમોદન આપ્યું, અને લાલા લજપતરાયે અને બીજાંઓએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું. તે સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવી, અને ડૉ. રાસ બિહારીએ પ્રમુખ સ્થાન લઈને કોંગ્રેસનું બંધારણ ઘડી કાઢવાને એક કમિટી નીમવાનો ઠરાવ રજૂ કરવાની રા. ગોખલેને આજ્ઞા કરી. રા. ગોખલેએ હાજર રહેલા અગ્રેસર કોંગ્રેસવાદીઓનાં સોથી વિશેષ નામેો રજૂ કર્યાં, દિવાન બહાદુર ગોવિંદ રાઘવ ઐયરે અનુમોદન આપ્યું, બાજુ એ. જૈાધરીએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો. સર શ્રીરોઝશાહ રહેતા, રા. ગોખલે અને રા. વાચાને સેક્રેટરીઓ નીમવામાં આવ્યા, અને ડૉ. થાપે ' કન્વેન્શનનું ' વિસ્તર્જન કર્યું. એ ' કન્વેન્શન ' ના પૂલ પરથી કોંગ્રેસને જૂની પદ્ધતિમાંથી નવી પદ્ધતિમાં લઈ જવામાં આવી. કહેવામાં આવ્યું છે કે, સુરતનો કલહ હિન્દીઓની સ્વરાજ્ય માટેની અયોગ્યતા ખતાવે છે; અમને લાગે છે કે, તે જલદી સ્વસ્થ બની. તત્કાળ કાર્ય કરવામાં આવ્યું, અને ધંધાદારીને છાજે એવું કામકાજ, એ રાંતિ-પૂર્વક સલાહો લેવા કરતાં તેમની યોગ્યતાની વધારે સરસ સાબીતીઓ હતી. આજુધારેલી મુશીબતને પડોંચી વળવું, તેની સામે બાય પીડવી, અને કોંગ્રેસને ચાલુ રાખવી તેમાં મુલકદી-પણું અને તુલનારાક્તિ હતાં, અને વધારે સારી રીતે હવે પ્રકારે કામ ઉકેલી નાંચું હોત, તે અમે જાણવા માગીએ છીએ.

૧૯૦૮ ની ૧૮ મી અને ૧૯ મી એપ્રિલ

કન્વેન્શન કમિટી અલ્લાહાબાદમાં એકઠી મળી, અને હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનું બંધારણ ઘડી કાઢ્યું. વળી સભાઓ ચલાવવા માટે થોડક નિયમો તેમણે ઘડ્યા. કલમ ૧ અને ૨ મહત્વની છે, અને તે નીચે પ્રમાણે છે :

કલમ ૧—હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસના ઉદ્દેશો એ છે કે, બ્રિટિશ મહારાજ્યના સ્વરાજ્ય ભોગવતા ભાગોના જેવી રાજ્યપદ્ધતિ હિન્દની પ્રજાએ પ્રાપ્ત કરવી, અને તે ભાગોની સમાન રહીને, સામ્રાજ્યના હક્કો અને જવાબદારીઓમાં ભાગ લેવો. વર્તમાન રાજ્યપદ્ધતિમાં મક્કમ સુધારો કરીને, અને રાષ્ટ્રીય ઐક્ય સાધીને, ભહેર જુસ્સો પોષીને અને દેશનાં બુદ્ધિવિષયક, નૈતિક, આર્થિક અને ઔદ્યોગિક સાધનો વિકસાવી અને પ્રબંધ રચીને સનદશીર પ્રકારે એ ઉદ્દેશો પ્રાપ્ત કરવા.

[પ્રખ્યાત “ કીડ ” તે આજ.]

કલમ ૨—આ બંધારણની કલમ ૧ માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે કોંગ્રેસના ઉદ્દેશોનો પોતે સ્વીકાર કર્યો છે, અને આ બંધારણને અનુસરવાને અને આ સાથે જોડવામાં આવેલા નિયમોને અનુસરવાને પોતે તત્પર છે, એ પ્રમાણે હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનો પ્રત્યેક પ્રતિનિધિ લખી આપશે.

આ બંધારણની રૂએ ૧૯૦૮ ની મદ્રાસ કોંગ્રેસ બરવામાં આવી હતી. તે સમયે બંધારણ નિયમસર રજૂ કરવામાં આવ્યું. આ બંધારણ, નિયમો સહિત, ૧૯૧૦ માં અલ્લાહાબાદ કોંગ્રેસ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યું, અને ત્યાં એક કરવ કરીને કેટલાક સુધારાની દરખાસ્તો એક સળ-કમિટીને સોંપી અને ૧૯૧૧ ના ઓસ્ટોબરના અંત પહેલાં રીપોર્ટ કરવાની તે સળ-કમિટીને આજ્ઞા કરવામાં આવી હતી, કેમકે તે વર્ષની કોંગ્રેસ સમક્ષ તે રજૂ કરવાનો હતો, તે પ્રમાણે તે રજૂ કરવામાં આવ્યો અને ૧૯૧૧માં દલકત્તા કોંગ્રેસે તેમાં વિશેષ સુધારા કરીને તેને બહાલી આપી. ૧૯૧૨ માં બાંકીપુર કોંગ્રેસે હજી તેમાં વિશેષ સુધારા કર્યાં, અને સુધાર્યા પ્રમાણે પસાર કરવામાં આવ્યો.

આ પ્રમાણે કોંગ્રેસ બંધારણ અને નિયમો અસ્તિત્વમાં આવ્યાં, તેમનો સ્વીકાર કરનાર

મંડળ એક જ રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ છે, અને હિન્દમાં અને હિન્દ બહાર સમસ્ત જગતમાં રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ તરીકે તેનો સ્વીકાર કરવામાં આવે છે.

સ્ક્રુએટોના થોડાક અનુયાયીઓ કહેશે કે, જે કાર્યોથી બ્રિટિશ ગાદીપર ગેલ્પ્સ આવ્યા તે સનદશીર ન હતાં, પરંતુ તે વિવેચન વિધાર્થીઓના સંવાદ જુલું છે. ગેલ્પ્સ ગાદીએ આવ્યા એ તો સિદ્ધ વાત છે. તેમજ રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનું સમજવું, તે હતી, છે, અને હશે. જે બહુમતીએ ૧૯૦૭ નો બળવો નિષ્ફળ કર્યો, અને કોંગ્રેસને આગળ લઈ ગયા, તેમનો આભાર ધણાખરા હિન્દીઓ માને છે. “ હથીઆરાના બણબણાટમાં કાયદો મોન ધારણ કરે છે. ” આસાધારણ સ-ચોગો હેઠળ પોતાનાથી બન્યું તેટલું તેમણે કર્યું, અને પ્રતિવર્ધ પોતાના પ્રતિનિધિઓ મોકલવા આજુ રાખી પ્રજાએ તેમના કાર્યને મંજૂરી આપી છે. *

૧૯૧૪ માં સમાધાની કરવાનો માર્ગ શોધવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો, પરંતુ વ્યર્થ. એકવાર ફરીથી કાના દોપને લીધે એમ, થયું તે ચર્ચા કરવી નકામી છે. પરંતુ વર્તમાન નિયમ હેઠળ ડાબી પાંખ અંદર આવવા ના પાડે છે. તેમાં સુધારા કરવાનો વિચાર ચલાવવાને માટે કોંગ્રેસે એક કમિટી નીમી. આ લખાય છે તે ઘડી સુધી કમિટી મળી નથી, પરંતુ જો તે કાંઈ સુધારો કરે, અને કોંગ્રેસ તેને મંજૂર કરે, અને ડાબી પાંખ તેનો સ્વીકાર કરે તો ૧૯૧૬ માંજ તેનો અમલ થઈ શકશે. વ્યાવહારિક રાજ્ય દ્વારીઓ જેવી સ્થિતિ હોય તેવી સ્થિતિમાં કાર્ય કરે છે, કોંગ્રેસના વર્તમાન બંધારણનો જોઈ સ્વીકાર કરે તેમને માટે કોંગ્રેસનું દ્વાર ખુલ્લું છે. આચરીશ પાર્ટીએ વ્યાખ્યાન પીઠ પરથી એક્ટ એક્ટ સુનીયન (એક સંપનો કાયદો) તિરસ્કાર્યો, રાજ્ય પ્રકરણમાં સિદ્ધ વાર્તા તરીકે તેનો સ્વીકાર કર્યો, તેની રૂએ પાર્લામેન્ટમાં આવીને બેઠા, અને પછી હોમરૂલ માટે યુદ્ધ આદ્યું. ડાબી પાંખ તેમનું અનુકરણ કરે તો તે વ્યાજબી ગણાય. રાજકીય સંગ્રામે કરવાનો એ હોક્સત્તાનો માર્ગ છે. સર્વથી વિશેષ મહત્વની વાર્તા એ છે કે, મુસ્લિમો માંદા, જે સભા-

આમાં નિયમિત રીતે પ્રમુખની ચુંટણી થઈ હોય ત્યાં તેમની આજ્ઞાને આધીન થવું જોઈએ, નહિ તો સુરતની જેમ સભા ઘોંઘાટ કરતું ટાળું બની જાય. લોકસત્તાનું મુખ્ય સૂત્ર એ છે કે, પોતે જ ફરેલા કાયદાઓ હેઠળ વ્યવસ્થા બળવવી, સમગ્ર કોંગ્રેસો પસાર ફરેલા કામ ચલાવે બંધારણ હેઠળ હાં. રાસ બિહારી ઘોષને ચુંટી કાઢવામાં આવ્યા હતા, અને તેની સામે પ્રશ્ન કરવાનો કોઇને કરો હક ન હતો. તે કાર્ય પ્રથમ ગેરસનદશીર હતું, જેમાંથી વિશેષ પંચાત ઉભી થઈ. પ્રમુખ તરીકે તેમણે મુલતવી રાખેલી કોંગ્રેસ મદ્રાસમાં મળી, તે ૨૩ મી કોંગ્રેસ હતી, તેમાં તે જ પ્રતિનિધિઓ આવેલા હતા, હવટની અપીલની અદાલત રૂપ પ્રજાએ તેમાં ચોડાક ઉમેર્યા હતા, અને એ પ્રમાણે કોંગ્રેસ ચાલુ રહી.

ખંડ ૨.

સુરતમાં મુલતવી રાખેલી ત્રેવીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ ૧૯૦૮ ના ડીસેમ્બરની ૨૮ મી, ૨૯ મી અને ૩૦ મી એ મદ્રાસમાં મળી. એક્ઝીક્યુટિવ આઉન્ડેશન માઉન્ટરોટમાં મંડપ ઉભો કરવામાં આવ્યો હતો; સુરતના રાષ્ટ્રીય ‘કન્વેન્શને’ નીચેલી કમિટીએ ધડી કાઢેલાં બંધારણ અને નિયમો હેઠળ તે મળી હતી, અને પ્રતિનિધિ તરીકે દાખલ થવાને. કલમ ૧ પર સહી કરવાની જરૂર હતી, ૬૨૬ પ્રતિનિધિઓ હાજર હતા, તે નીચે પ્રમાણે હતા:

મદ્રાસ	૪૦૪
મુંબાઇ	૧૩૪
સંયુક્ત બંગાલ	૩૬
સંયુક્ત પ્રાંતો	૨૩
મધ્ય પ્રાંતો અને વસા	:૧૮
પંજાબ	૭
બ્રહ્મદેશ	૪

૬૨૬

દિવાન બહાદુર કે. કૃષ્ણ સ્વામી રાવ, સી. આઇ. ઇ. સ્વાગત સભાના પ્રમુખે પ્રતિનિધિઓને આવકાર આપ્યા મહી, લૉર્ડ મોરલીએ સૂચવેલા

સુધારાઓ વિષે ચોડાક રાખેલા હતા, જેમને વિષે કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય દર્શાવવામાં આવેલા જોઈએ. સુરતમાં નીમવામાં આવેલી કમિટીએ ધડી કાઢેલા. બંધારણ હેઠળ તેઓ પ્રથમ એકઠા થયા હતા; મી. હુમ, સર વિલિયમ વેડરબર્ન, અને રા. દદાભાઈ નવરોજીએ બંધારણ અને નિયમો ઉભય મંજૂર કર્યાં હતાં, પરંતુ અલખત કોંગ્રેસ તેમાં ફેરફાર કરી શકે. અંતમાં બે મહાપુરો, પી. આનંદ ચાહુ, સી. આઇ. ઇ. અને સર વી. ભાષ્યમ આયંગર સી. આઇ. ઇ. નાં મૃત્યુથી હિન્દને ગયેલી ખોટ માટે સ્વાગત સભાના પ્રમુખે શોક દર્શાવ્યો. પછી માન. રાસ બિહારી ઘોષને પ્રમુખપદ આપવાની દરખાસ્ત રજૂ, કરવાની નવાબ સૈયદ મહમ્મદને આજ્ઞા કરી.

નવાબ સૈયદ દરખાસ્ત રજૂ કરી, રાવ બહાદુર આર. એન. મુદોલકરે તેને અનુમોદન આપ્યું, સર ભાલચંદ્ર કૃષ્ણાએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને તાલીઓની ગજ નાપૂર્વક તે દરખાસ્ત પસાર કરવામાં આવી.

પ્રમુખે પ્રારંભમાં સુરતના હુમદ બનાવ વિષે અને કોંગ્રેસનું સંરક્ષણ કરવાને, લેવામાં આવેલા માર્ગનાં કારણો વિષે કેટલીક ઉપદેશ દહી. હિન્દની સ્થિતિ તરફ દૃષ્ટિ કરતાં તેમણે કહ્યું કે, “ ગેરકાયદેસર કાયદા હેઠળ એક પછી એક દમનીય કાયદા અને દેશવટાઓથી ” અત્યંત પ્રબલ આશાવાદ પણ નિર્ણવ બની જાય છે; પરંતુ હવે વાદળોં વિખરાયાં છે, અને પ્રતિનિધિત્વમય રાજ્ય આપવાનું છે, અને “ સરકારની રાજ્યનીતિ દોરવામાં હિન્દીઓને અસરકારક અવાજ મળશે. ” “ આપણને અને બીજાને જોખમદાર રાજ્યવર્તનને બદલે સનદશીર સરકાર જેનું કાંઈક હવે આપણને મળશે. ” કેટલાક નિર્ભીંગ દમનીય કાયદા પસાર કરવામાં આવ્યા છે, જેનું કુદરતી પરિણામ શુભ શુદ્ધ છે; જે અન્ય દેશોમાં બન્યું છે, તે હિન્દમાં બન્યું, અને ચોડાક લોકોએ રાજ્યદ્રોહની વાતો કરી. “ દમન અને દમનતા દેખાવથી પણ માત્ર અવિશ્વાસ અને વહેમ ઉત્પન્ન થાય છે. ” વર્ષ દરમિયાન રાજ્યદ્રોહને માટે વીસ બેસ સામે કામ થતાવવામાં આવ્યું હતું, અને તેમને સન્ન

કરવામાં આવી હતી, અને જ્યારે લાગણી ઉસ્કે-
રાયથી હોય છે ત્યારે જે તંત્રી અથવા વક્તાને
રાજ્યદ્રોહને માટે સબ કરવામાં આવી હોય તેને
દેશને માટે આપ-લોગ આપનાર ગણવામાં આવે
છે. રાજ્યદ્રોહનો અપરાધ અસ્પષ્ટ છે, અને કોઈ
પણ રાજકીય ચળવળનો તેમાં સમાવેશ કરવામાં
આવે. હિન્દમાં રાજદ્રોહને માટે જેની સામે કામ
ચલાવવામાં આવે છે, તેને 'જ્યુરીનું' સંરક્ષણ
મળતું નથી, તેથી " ઉન્મત્ત લખાણો અથવા
ભાષણોથી જાહેર શાંતિ લયમાં આવી પડે ત્યારેજ
એવું કામ ચલાવેલું સકારણ ગણાય. " પ્રમુખે
આશા દર્શાવી કે, લાંબા સમય પસાર થાય તે
પહેલાં મારી પછી આ ખુરશી લેનાર કોઈક
" ૧૮૧૮ નો ૩ જે રેગ્યુલેશન રદ થવા માટે
દેશને અસ્થિનંદન આપી શકશે, એ કાયદો
ભૂતકાળનો જંગલી અવરોધ છે-એ નિર્મૂલ નહિ
કરવામાં આવેલા અવરોધને લાંબા સમય પૂર્વે
નષ્ટ કરવો જોઈતો હતો. " [ડૉ. થોમ વાર્ટો
ઠાઠવાની નિંદ્રા પશ્ચિતિ વિષે કહે છે, તે હજી
આપણા કાયદાઓમાં કલંકરૂપ છે. પરંતુ આપ-
ણને હોમરૂલ મળે ત્યાં સુધીમાં તેને આપણે દૂર
કરી શકીએ એવો સંભવ નથી. આપણુંક સત્તા
ગેરસનદર્શીર હકીકતો જાહેર થઈ જાય છે.]

પોતાની પછી આવનાર કોઈક સ્વરાજ્ય
પ્રાપ્તિની વાત જાહેર કરશે એવો દિવસ લવિષ્યમાં
આવશે, એવી પ્રમુખે આશા દર્શાવી હતી, પરંતુ
તેમણે ધાર્થું કે તે દિવસ ધણો દૂર છે:

" તરૂણ પ્રભ તે કાર્ય ઉપાડી લેશે, અને
મને વિશ્વાસ છે કે, સારા અભિપ્રાય અને નરસા
અભિપ્રાય વચ્ચે ગમે તેટલી અપૂર્ણ રીતે પોતાના
દિવસોમાં પોતાનું કર્તવ્ય કરવાનો જેમણે યત્ન
કર્યો છે, અને કદાચિત્ કાંઈક નરમ ઉત્સાહથી
પરંતુ અભિમાન કર્યા વિના હું કહીશ કે, તરૂણ
હૃદયોમાં જે ઉત્સાહ ધ્રુમે છે અને પ્રેરણા કરે છે
તેવા ઉત્સાહથી કાર્ય કરનારાઓને માટે તેઓ
માંથાળુ વિચારો ધરાવશે. "

પછી ત્રિપથ નિર્ણાયક કમિટીના સભ્યો શુદ્ધ-
વાનું પ્રતિનિધિઓને કહેવામાં આવ્યું, અને
કોંગ્રેસ મૂલત્વી રહી.

ખીજે દિવસે પ્રારંભમાં પ્રતિનિધિ તરીકે

આવેલા ડૉ. ક્લાર્ક એમ. પી. એ આણેલો મી.
કેર હાઈના સંદેશ વાંચવામાં આવ્યો.

પછી સમ્રાટ પ્રતિ રાજ્યભક્તિ દર્શાવતો, અને
૧૮૫૮ ના ઠંઢેરાનું પાલન કરવાના નામદાર
સમ્રાટના સંદેશાને માનપૂર્વક વધાવી લેતો પ્રથમ
કરાવ પ્રમુખે રજૂ કર્યો. તાળીઓની ગર્જનાની
વચ્ચે કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

સુધારાની દરખાસ્તોની રૂપરેખા લૉડ
મોર્લીના ખરીતામાં આકારવામાં આવી હતી, તે
તરફ ઉંડો સતોષ કરાવ ખીજમાં દર્શાવવામાં
આવ્યો હતો, અને આશા દર્શાવવામાં આવી
હતી કે, જે ઉદાર ભાવથી સુધારાઓની દરખાસ્તો
કરવામાં આવી છે, તે ઉદારભાવપૂર્વક તેમનો
અમલ કરવામાં આવશે. બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેન-
રજીએ તે રજૂ કર્યો. તેમણે કહ્યું કે પ્રારંભના
દિવસોમાં ધારાસભાઓના થોડાક વિકાસની
આપણે માગણી કરી હતી, પરંતુ હવે વસ્તુ-
સ્થિતિ બદલાઈ ગઈ છે; એશિયામાં નવજીવનનું
સ્ફુરણ યથા રહ્યું છે; જપાન જગતનાં રાજ્યોના
પંક્તિમાં ગણાવા લાગ્યું છે; ચીન અને ધરાન
પ્રતિનિધિત્વમય સંસ્થાઓ માગી રહ્યાં છે. હિન્દ
આશા રાખે છે કે, સુધારાઓનો લવિષ્યમાં
વિકાસ થશે. ખંગાળના લાગણી રદ કરવાના
સર્વ પ્રયત્નો અફળ ગયા તેથી સનદશીર ચળ-
વળની નિરૂપયોગિતા વિષે ખંગાલમાં લાગણી
વધતી જાય છે, પરંતુ અદ્યાપિ હું સનદશીર
ચળવળને વળગી રહ્યો છું અને શાંતવન કરવાના
સંદેશ તરીકે આપણે સર્વેએ એ સુધારાઓને
વધાવી લેવા જોઈએ. નવીન પરિસ્થિતિમાં આપણે
કાંઈક કરી શકીશું. ખંગાલમાં નવ સંભાવિત
ગૃહસ્થાને દેશવર્ટો આપવામાં આવ્યો છે:

" ક્યારેક વિના કે આરોપ વિના, અને ખુલાસા
અથવા બચાવની તેમને તક આપ્યા શિવાય નવ
સંભાવિત ગૃહસ્થાને પકડવા, તેમનાં કુટુંબોમાંથી
તેમને ઝડપી લેવા અને તેમને કારાગૃહમાં રાખવા
એ કાર્યવાહી સનદશીર કાર્યવાહિની રીતોથી
અને કાયદા અને ન્યાયનાં સૂત્રોથી પરિચિત
મનોને તિરસ્કરણીય લાગે છે. "

સૂચવાયલા સુધારાઓ હેઠળ એવા બનાવો
સમયે કમમાં કમ આપણે ધારાસભામાં સરકારને

મેલેજ કરવાને સમર્થ થઈશું. યોજના હેઠળ ધરવાના નિયમો સંપૂર્ણ મહત્વના છે. તે યોજનાને સફળ બનાવે અથવા તેને સંપૂર્ણ નિષ્ફળ બનાવે.

માન. પંડિત મદન મોહન માલવીયે કરાવને અતુમોદન આપતાં કહ્યું કે, ને કે આપણે ઇચ્છીએ છીએ તેટલે સુધી સુધારાનો આ હક્કો આગળ જતો નથી તથાપિ આપણે તેને માટે અંતઃકરણપૂર્વક કૃતજ્ઞતા દર્શાવીએ છીએ. કોઈએ એવી દલીલો કરવી ન જોઈએ કે આ સુધારા છેવટના છે. આપણે વિશેષ અને વિશેષ માગણી કરવી જોઈએ.

રાવ બહાદુર આર. એન. સુદાસકરે વિશેષ અતુમોદન આપ્યું, અને કરવામાં આવેલી દર-ખાસ્તોમાં મળેલા ચોક્કસ લાભો દર્શાવ્યા. ઇંગ્લંડમાં લૉડ મોર્લી સામેનો વિરોધ જોતાં દિવાન બહાદુર એલ. એ. ગોવિંદરાધરે કહ્યું કે દરખાસ્તો ઉદાર ભાવથી કરવામાં આવી હતી એવો આપણો અભિપ્રાય આપણે દર્શાવવો જોઈએ: સુધારાઓ વિશાળ નથી, પરંતુ સંગીન છે. લાક્ષા હરણસન લાલ અને રા. જહાંગીર ખી. પીટીએ પણ વિશેષ અતુમોદન આપ્યું. રા. પીટીએ ઇંગ્લંડમાં રા. ગોખલેએ કરેલા કાર્ય પર ભાર મુક્યો. રા. એમ. એ. જાહા, રેવરંડ ડૉ. આર. એ. જીમ, પંડિત ગોદાણાથ મિશ્ર અને ડૉ. ક્લાર્કે પણ વિશેષ અતુમોદન આપ્યું. ડૉ. ક્લાર્કે આરાધના દર્શાવી કે, તમે દરખાસ્તોની રૂપરેખાથી જોઈશો સંતુષ્ટ થયા છો, તેટલા સંતુષ્ટ આગામી કોંગ્રેસમાં હાથકાથી થશે-એ આરાધના અર્પણ જવાની હતી. “રૂશિયન બુરોક્રેટ ચાલ્યા જવું” જોઈએ; તુર્કી બુરોક્રેટ ચાલ્યા જવું” જોઈએ; હિન્દી બુરોક્રેટ પણ ચાલ્યા જવું” જોઈએ...ને યુરોપમાં બુરોક્રેટ ખરાબ હોય તો અહિંયાં પણ તે ખરાબ જ છે.” કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

પછી અત્યાચારનાં કરવામાં આવેલાં કૃત્યો તરફ તિરસ્કાર દર્શાવતો કરાવ ત્રીજો પ્રમુખે પ્રમુખ સ્થાનેથી રજૂ કર્યો, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિન્દીઓ તરફના ગેરવર્તનનો પ્રશ્ન એકવાર ફરીથી ચોથા કરાવમાં રજૂ

કરવામાં આવ્યો. (સ્મરણમાં રાખવું જોઈએ કે, અન્ય પ્રજાના સભ્ય હેઠળ વર્ષો સુધી ચળવળ કર્યા અને વિનંતિઓ કર્યા શિવાય કોઈ પણ હુકમની દાદ સાંભળવામાં આવતી નથી, અને ત્યાર પછી એ સાંભળવામાં આવે કે ન આવે. તેથીજ એકના એક કરાવોની વારંવાર પુનઃક્રિયા થાય છે.) રા. મુશિર ઉસન શીરવાઈએ તે રજૂ કર્યો. પોતાનાં દુઃખો રજૂ કરવાને જોન્સબર્ગ શ્રિટિશ ઇન્ડિયન એસોસિએશન અને હમીદીઆ ઇસ્લામીક સોસાયટીએ તેમને પોતાના પ્રતિનિધિ તરીકે કોંગ્રેસમાં અને આલ-ઈન્ડિયા મુસ્લીમલીગમાં મોકલ્યા હતા. તેમણે પ્રશંસનીય અને જુસ્સા-દાર ભાષણ કર્યું.

“જમીનની ભૂખનો વિકાર ગયા ક્ષણ કાળથી યુરોપમાં થયેલો છે, અને દુનિયાનો કોઈ ખુલ્લો ભાગ્યેજ એવો હશે કે જ્યાં ગોરા માણસ ગયો ન હોય, અને તેને પોતાનો બનાવવાની તેણે ઇચ્છા નહિ કરી હોય. ત્યારે શું આખી દુનિયા ગોરા પુરુષની થશે, અને સર્વ “કાળા” પુરુષોને તેમાંથી ચાલ્યા જવું” પરશે? જો ટ્રાન્સવાલ પર જ ગોરા માણસના દેશ તરીકેની છાપ મારવાની હોય તો ઇજિપ્ત અથવા હિન્દ અથવા આફ્રિકા કેમ નહિ? ગોરા માણસનો દેશ કાળા માણસોને માટે નિષિદ્ધ ભૂમિ હોય એ વિલક્ષણ વિધાનતું તર્કશાસ્ત્ર, ગૃહસ્થો, માદાવી સમજ સહનું નથી. જે દેશમાં યુરોપીયનો રહેતા હોય તે દેશમાં હિન્દીઓને રહેવા દેવા જોઈએ નહિ કેમકે તેઓ જીવનતું ધોરણ નીચું કરી નાખે છે, એ દલીલમાં પણ કંઈ માલ નથી. તે સિદ્ધાંતનો આવશ્યક ઉપસિદ્ધાંત એ છે કે, એશિયા-વાસીઓએ યુરોપીયનો અને અમેરિકનોને પોતાની મધ્યમાં રહેવા દેવા ન જોઈએ, કેમકે તેમની અસર અને દાખલાથી પોતાના દેશનો પરિસ્થિતિને અતુ-કૃષ્ટ ન આવે એવી ઠપ્પથી રહેવાને તેઓ દોરાય છે. કાળા માણસનો ખંડ કાળા માણસનો ખંડ જ રહેવો જોઈએ, એ દારણથી યુરોપીયનો એશીઆનો ત્યાગ કરશે? જીવનતું ધોરણ તમે જેમ જેમ વિશેષ ઉચ્ચ બનાવો છો તેમ તેમ અન્યા-શ્રયજીવી તત્વ તમે વધારો છો. હિન્દમાં ગરીબ લોકો માસિક બે રૂપિયાની આવકથી સુખચેતનમાં રહી રાક્ષતા હતા, તેમને હવે તેટલી આવક પર

ભૂખે મરતું પડે છે. તેને માટે જીવનના ઉચ્ચ ધોરણનો આભાર માનવાનો છે. પાશ્ચાત્ય નીતિ-શાસ્ત્રના જ્ઞાનીઓ શું કહેશે તે હું જાણતો નથી, પરંતુ ગરીબ જનસમૂહોને વધારે પ્રમાણમાં જીવનના સામાન્ય સુખચેતન આપનારા પદાર્થો મળી શકે અને ગૃહસ્થાઈતું જીવન ગાળવાને નાની-આવક બસ થઈ શકે તો જીવનતું ચારે તરફથી હલકું ધોરણ પૂર્વનો માણસ વિના વિલંબે પરાંદ કરશે. ઉદાહરણ તરીકે મારા પિતામહના કરતાં મારા જીવનતું ધોરણ અધિક ઉચ્ચ છે, પરંતુ જ્યારે હું મારા લોહો અને મારા ભાડુતો પાસે જઈ છું, અને તેમને ખુદ પોતાની જાંઘી માટે સખત પરિશ્રમ વેકતા, અને પહેલાં રહેતા હતા તેના કરતાં વધારે નકારાં મકાનોમાં રહેતા અને પહેલાંના કરતાં ઓછા ખોરાક લેતા જઈ છું ત્યારે મારા નિર્વાહ માટે હું 'ખર્ચ' કરું તેના કરતાં વિશેષ ખર્ચવાની સ્વાર્થો મૂર્ખતા માટે મને પોતાને તિરસ્કાર ઉપજે છે. "

તેમણે સોદેગ કહ્યું:

ચીનમાં વસતા યુરોપીયનોના કોઈ વિભાગનું ચીનની સરકાર એવી રીતે ત્રાસદાયક અપમાન કર્યા કરે તો તેઓ શું કરે તેની કલ્પના કરો. "

રા. સી. વાય. ચિંતામણિએ અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિન્દીઓ તરફ ચાલુ ગેરવર્તન રાખવામાં આવે છે તેથી હિન્દના જાહેર મનપર માઠી અસર થાય છે. રા. હજીમીમ તરફને મુકાદમ, ડૉ. યુ. એલ. દેસાઈ, રા. જી. કે. ગાડગીલ અને ડૉ. ક્લાર્ક એમ. પી. એ ઠરાવને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પ્રસાર કરવામાં આવ્યો.

માન. રા. કૃષ્ણ નાયરે બંગાલના ભારતીય રફ કરવાની વિનંતિ કરતો પાંચમો ઠરાવ રજૂ કર્યો, અને બાકી અંગિકાર્યરણ મહુમદારે તેને અનુમોદન આપ્યું, જેમાંથી આપણે એક ફરો ઉતારી લઈશું; કેમકે તે હિન્દી તેમજ સર્વ આપણા રાજ્યતંત્રોને વિષે સત્ય છે:

" નવીન ઘટનાઓ વિષે તો, દેશને એક છેડેથી બીજા છેડા સુધી જે અશાંતિ ઉછળી રહી છે, અને ઉત્તર-હિન્દમાં તેમજ દખ્ખણમાં

કરેલાં તુકસાનો ખતાવી રહી છે, અને હિન્દી જાહેર પ્રજાને દૂષણ લગાડનાર અને હિન્દી રાજ્યતંત્રને કલંકિત કરનાર ભીષણ વિકાસો હમણાં હમણાં થયા છે તે સર્વમાં દુઃખદાયક રીતે તે દેખાય છે. અત્યાચાર અને ગેરકાયદેસર કૃત્યોને આપણે ધિક્કારીએ છીએ; અરાજકતાનો આપણે તિરસ્કાર કરીએ છીએ. પરંતુ ગાંડા બોરખ-ખનાવનારને રાક્ષસી જન્મ આપનાર ઘટનાનું બળ ન લાગે એ અશક્ય છે. અને, ગૃહસ્થો, આ વસ્તુ-સ્થિતિનો કયો ઉપાય યોજવામાં આવ્યો છે ? દમન, દમન, અને દમન વિના બીજું કંઈ નહિ પરંતુ, ગૃહસ્થો, પ્રત્યેક યુગ અને પ્રત્યેક દેશમાં જે અરાજકતા ડોહ પણ પ્રજાનો મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવામાં નિષ્ફળ ગઈ હોય તો તેવીજ રીતે શાંતિ અને વ્યવસ્થા આણવામાં દમન ડોહ પણ રચણે સફળ થયું નથી, અને આ દેશમાં તો અત્યાચાર સુધીમાં દમનને ઓળી સફળતા મળી છે કે, દારા-ગૃહો દેશને માટે જન કુરબાન કરવાનાં ધામ બન્યાં છે. ક્યાં સુધી, અરે ક્યાં સુધી આ અસહ્ય વસ્તુ-સ્થિતિ ચાલુ રહેશે ? જો (બંગાલના) ભાગલા એ સિદ્ધિ વાત હોય તો હિન્દમાં અશાંતિ પણ સિદ્ધિ વાત છે, અને એ પ્રજાનો નીકાલ કરવાને માટે જેમાંથી કંઈ વાત અસિદ્ધિ કરવી અને નિષ્ણ ઘોડો મોક્ષાંત્ર અને હિન્દી સરકારે કરવાનો છે. "

રા. ધર્મદાસ મુરી, અને હરિચંદ્ર વિશિનદાસે ઠરાવને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને તે પ્રસાર કરવામાં આવ્યો.

છઠ્ઠા ઠરાવમાં સ્વદેશી હીલચાલને કોંગ્રેસે અંતઃકરણપૂર્વક અનુમોદન આપ્યું. ઠરાવ રા. હીલચાલરણ સિંધે રજૂ કર્યો, જેમણે કહ્યું કે, એ હીલચાલને લીધે આ વર્ષ બંગાલનો મહોમદન વણકરો દુષ્કાંતની સામે થઈ શક્યા હતા. ઠરાવને રા. કે. પેરાજીએ અનુમોદન આપ્યું, રા. હજીમી સરણ, રા. જી. કે. ચિતલે અને રા. આર. પી. મહાજનીએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને તે પ્રસાર કરવામાં આવ્યો.

હિન્દપર નવો લશ્કરી બોલો નાખવા સામે આણગમે ખતાવતો સાતમો ઠરાવ રા. વી. વી. જોગીઆએ રજૂ કર્યો. રામર કમીશનની લાલામણી

૩,૦૦,૦૦૦ પાઉંડનો નવો બોલો નાખવામાં આવ્યો છે, પરંતુ તે હમીશનનો રીપોર્ટ સરકાર રજૂ કરવા ના પાડે છે. ૧૮૫૭ માં આશરે ૧૧ કરોડ ખર્ચ હતો તે ૧૯૦૬-૦૭ માં લગભગ ૩૨ કરોડ જેટલો વધ્યો છે. પંડિત રામભજનદત્ત ઐધરીએ નિયમ પ્રમાણે અનુમોદન આપ્યું, કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો, અને કોંગ્રેસ મૂક્તી રહી.

ત્રીજી દિવસની કાર્યવાહીના પ્રારંભમાં ક્વિંગડના રાજ તરફથી “ગાર્ડન પાર્ક” તું આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું, અને ટ્રાન્સવાલમાં આશરે ૨,૦૦૦ હિન્દીઓને કારાગૃહયાત્રા કરવી પડી હતી તે વિષે દક્ષિણ આફ્રિકામાંથી આવેલો તાર વાંચવામાં આવ્યો. પછી ન્યાયી અને કારોબારી ફરજોને લઈ પાડવાનો આપણે લેનો પ્રશ્ન આહમ કરાવમાં મૂકવામાં આવ્યો. ડૉ. સતીશચંદ્ર બેનરજીએ તે રજૂ કર્યો, રા. આર. સદાગોપચારીએ તેને અનુમોદન આપ્યું, બાણુ બિશનપાદ ચૈટરજી અને રા. ગોવિંદરાવ આપાંજી પારિયે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

પંડિત રામભજન દત્ત ઐધરીએ નવમો કરાવ રજૂ કરી માગણી કરી કે, લરકરની ઉચ્ચતર નગ્યાઓ હિન્દીઓને આપવી જોઈએ. તેને રા. નારાયણ મેનોને અનુમોદન આપ્યું. રા. ગોવિંદરાવ શર્માએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

ત્યાર પછી દશમ કરાવમાં ૧૮૧૮ ના બંગાલ રેગ્યુલેશન ૩, અને અન્ય પ્રાંતોમાં એવા બીજા રેગ્યુલેશનો રદ કરવાની માગણી કરવામાં આવી, અને એવી પણ માગણી કરવામાં આવી કે, હમણાં જેમને દેશવટો આપવામાં આવ્યો છે તેમની સામે મુક્તિમાં આવેલા આરોપોનો ખયાલ કરવાની તક તેમને આપવી અથવા તેમને છોડી દેવા. રા. સૈયદ હસન હમામે તે કરાવ રજૂ કર્યો, જેની આવશ્યકતા હિન્દમાં બ્રિટિશ રાજ્યને દુપણ રૂપે હતી અને છે. આરોપ અથવા તપાસણી શિવાય શાંત નાગરિકોને પકડીને તેમનાં ગૃહોથી દૂર ખેંચી જવાને માટે કાંઈ ચોખ્ખું કારણુ હતું નહિ, એમ કહીને વક્તાએ

નવ તાજ - ધરપકડોની અને તેની પૂર્વે લાલા લજપતરાયની ધરપકડની વાત કહી. “પોતાની કાર્યવાહી લહેર પ્રજાની દૃષ્ટિથી શુભ રાખનાર કાયદાના ન્યાય પરનો અતિ ચુસ્ત રાજ્યનિષ્ઠ પ્રજાનો વિશ્વાસ ખુલાસા વિનાના દેશવટા ડગમગાવી નાખે છે.” તે દેશવટો પામેલા કેટલાકોના અંગત મિત્ર તરીકે બાણુ ભુપેન્દ્રનાથ બસુએ અનુમોદન આપ્યું; ધણાં વર્ષો સુધી તેમણે વક્તાની સાથે કાર્ય કર્યું હતું. “આપણી ચાલ-ચલકતનો ખુલાસો કરવાની એક તક પણ આપ્યા વિના શું આપણને કારાગૃહમાં મોકલવાના છે? આપણને દેશવટો આપવાના છે? આપણને પકડવાના છે?” થોડા સમય પર મિદનાપોરમાં મુકદ્દમો ચાલ્યો હતો, જેમાં વૃદ્ધ પુરોષને, હિન્દી સમાજના કેટલાક સુપ્રતિષ્ઠિત પુરોષોને કારાગૃહમાં નાખવામાં આવ્યા હતા, અને જ્યારે તેમની તપાસ શરૂ થઈ ત્યારે માલૂમ પડ્યું કે, “મિદનાપોરની ગણીઓમાંથી ઉપાડી લીધેલા કાર્ડોના વ્યક્તિચારીએ આપેલી ખબર પર સ્વધોના મુકદ્દમો ચલાયલો હતો, જેમાં તે પુરોષોને અવલૂનીય અપમાન સહન કરવું પડ્યું હતું.” જે ખબરનો ત્યાગ કરવો પડ્યો.

રા. પી. એલ. રાજપાલે થોડા રાખોમાં અનુમોદન આપ્યું, અને પછી ડૉ. તેજ બહાદુર સમુએ કહ્યું કે, આપણે જે કાયદો રદ કરાવવા ઇચ્છીએ છીએ તેવો કાયદો બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના અન્ય કોઈ પણ દેશમાં અસ્તિત્વ ધરાવતો નથી. તેનો ભાવ અંગેજી કાયદાશાસ્ત્રના પ્રથમ સિદ્ધાંતોથી પણ વિરુદ્ધ છે, અને અંગેજી બંધારણના સર્વ સંપ્રદાયોથી તે વિરુદ્ધ છે. હું આગળ વધીશ અને કહીશ કે, તે આપણી સ્વતંત્રતાને અતિ મોટા ભય રૂપ છે. ડૉ.મોહલીસની તલવારની જેમ તે આપણાં માથાં ઉપર લટકે છે.”

કરાવ પર મત લેવામાં આવ્યો અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

કરાવ અગોચારમાં આશા દર્શાવવામાં આવી કે ૧૯૦૮ નો ૭ અને ૧૪ કાયદા લાંબા સમય સુધી ધારાપોથી પર રહેશે નહિ, અને તે રા. પી. આર. સુંદર-એયરે રજૂ કર્યો. કાયદા ૭ ની રૂપે વર્તમાન પત્રો વાળાં છાપખાનાં

એકદમ જરૂર થઈ શકતાં અને કાયદા ૧૪ ની રૂયે નિષેધ કરવામાં આવેલા મંડળમાં નાણાં ભરનારને સહ થઈ શકતી; “નાણાં ભરનાર” પહેલાં “નણી નેધને” શબ્દ ઉમેરવાનો સુધારો સૂચનવામાં આવ્યો, પરંતુ તે નામંજૂર થયો. જો એવા કાયદો આવરથક હોય તો થોડા સમયને માટેજ તે પસાર કરવો જોઈએ, અને આયર્લેન્ડની જેમ આવશ્યકતા ચાલુ રહે તો તેને નવેસર તાલે કરવો. રા. એસ. સિંહાએ અનુમોદન આપ્યું, રા. એમ. રામચંદ્રે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

મધ્ય પ્રાંતો અને વરાહમાં કાયદા ઘડવા વિષે ૧૨ મો ઠરાવ પ્રમુખે પ્રમુખસ્થાનેથી રજૂ કર્યો. પસાર.

ખોરાકની ચીજોનાં ઉચા ભાવોનાં કારણોની તપાસ કરવાની માગણી કરનારો ઠરાવ તેરમો “રા. સી. દશભૂષકર મેનોને રજૂ કર્યો. રા. એ. સી. પાર્થસારથી નાયકુએ તેને અનુમોદન આપ્યું અને પસાર.

કેળવણી વિષે ઠરાવ ચૌદમો બાબુ એ. ચૌધરીએ રજૂ કર્યો, રાવ બહાદુર કે. જી. દેસાઈએ તેને અનુમોદન આપ્યું, રા. પરમેશ્વર લાલ, રા. ઉત્તમલાલ ત્રિવેદી, અને ડૉ. નીલરતન સરકારે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને પસાર કરવામાં આવ્યો.

ઠરાવ પંદરમો કાયમની જમાબંદી વિષે, અને સોળમો બાબુ કલિચરણ બેનરજી, મી. આલ્ફ્રેડ વેબ, રા. બંસીલાલ સિંઘ, પંડિત બિશંસરનાથ અને રાવબહાદુર પી. આનંદ ચાહુનાં મૃત્યુથી ગયલી ખોટ વિષે પ્રમુખે રજૂ કર્યો. બંને પસાર કરવામાં આવ્યા.

માન. રા. ગોખલેએ સત્તરમો ઠરાવ રજૂ કર્યો, તેમાં સુધારાઓ વિષે મી. એ. એ. બ્રુમને અભિનંદન આપવામાં આવ્યું; સર નિલિયમ વેડરબર્ન ગંભીર માંદગીમાંથી સાબ થયા તેને માટે અભિનંદન આપવામાં અને તેમણે કરેલા સર્વ કાર્યને માટે આભાર દર્શાવવામાં આવ્યો; બ્રિટિશ દમિટીનો પણ આભાર માનવામાં આવ્યો. તેમણે લાંબું અને છટકાર લાપણું કર્યું, સુધારાઓથી

આપણીપર આવેલી નવી જવાબદારીઓનું અને નવીન પરિસ્થિતિ હેઠળ સરકાર સાથે સહકાર્ય કરવાની આવશ્યકતાનું વિવેચન કર્યું. વિરોધ લાપણો વિના ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો, અને ડૉ. કલાર્કે પ્રત્યુત્તર વાળ્યો.

અરાઢમા ઠરાવમાં અખિલ-હિન્દની કોંગ્રેસ દમિટીના સભ્યોની નીમણુંક કરવામાં આવી; આગણીશમાં ઠરાવમાં સ્વાગત સલામો ઉપકાર મનાયો; અને વીસમા ઠરાવમાં રા. ડી. ઇ. વાચ્છા અને માન. રા. ડી. એ. ખરેને જનરલ સેક્રેટરીઓ નીમવામાં આવ્યા. એક્વીસમાં ઠરાવમાં ૧૯૦૯ ની કોંગ્રેસને માટે લાહોરનું આમંત્રણ સ્વીકારવામાં આવ્યું. પછી માન. રા. વી. કૃષ્ણસ્વામી ઐયરે પ્રમુખનો આભાર માન્યો અને ડૉ. ઘેષે પ્રત્યુત્તર વાળ્યો; તેમણે ચેતવણી આપી, કેમકે તેમનું પ્રમુખ તરીકેનું લાપણું થયા પછી, રાજ્યીય આકાશમાં અનિષ્ટસૂચક વાંદળાં ઘેરાયાતા સમાચાર આવ્યા હતા

“આપણા રાત્રીઓ-એ” આપણા રાત્રીઓ કલા ? મારે કહેવું જોઈતું હતું કે, અંગ્રેજ પ્રભાવ રાત્રીઓ, હિન્દમાં અંગ્રેજ રાજ્યના રાત્રીઓ-લોડ મોર્ફીની સુધારાની યોજનાને લયમાં નાખવાના ચત્નો કરી રહ્યા છે. જે તોફાની યુરો-કેટોએ વાનપ્રસ્થ થયા પછી પણ સ્વતંત્ર સંસ્થાઓની જન્મભૂમિમાં યોતાના પ્રતિકારક વિચારોનો ત્યાગ કર્યો નથી, તેમના તોફાની કાર્યને નષ્ટ કરવાને માટે અહીંયાં તેમજ ઇંગ્લાંડમાં સંઘટ્ટ પ્રયત્નો કરવાની આપણી ફરજ છે. ચિંતાના ડાઘ બદલાય, પરંતુ મારે વચન છે કે, સૂર્યના તાપથી તપેલા યુરોકેટને માટે આશા નથી. ઇંગ્લાંડના સ્વતંત્ર વાતાવરણમાં પણ તેના મન પરની બેડીઓ ફર થતી નથી. એક વેળા યુરોકેટ તે સદાનો યુરોકેટ ”

એ ચેતવણી અત્યંત સત્ય નીવડી; સુધારાઓ બગાડવામાં આવ્યા.

ત્રેવીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનું વિસર્જન થયું.

ઠરાવો.

નામદાર સમ્રાટને.

૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, નામદાર

દુષાવંત સમ્રાટ પ્રતિ દિન્દી રાષ્ટ્રીય મંત્રેશ પોતાની રાજ્યબક્તિ દર્શાવે છે, અને તેમનાં યશસ્વી માતા, બચાં વિદ્યોદીઆના ૧૮૫૮ માં બહાર પડેલા દંદેરાની પચાસમી વર્ષગાંઠને દિવસે દિન્દના સન્મુખે અને પ્રન્મુખે તે નામદાર મોહલેલા સંદેશને માનપૂર્વક વધાવી લે છે.

આ કોંગ્રેસ પોતાના સંતોષની નોંધ કરે છે કે, ૧૮૫૮ ના તે "મદાન્ ચાર્ટર" માં સમાયલા વચનનો તેને હરલો અર્થ તે નામદાર માન્ય રાખ્યા છે.

પ્રતિનિધિત્વમય સંસ્થાઓ પ્રગમથી દિન્દમાં ધીમે ધીમે દાખલ કરવામાં આવતી હતી, તેના સિદ્ધાંતનો ઉદાપણપૂર્વક વિસ્તાર કરવો, અને દિન્દમાં મહત્વના વર્ગો નાગરિકતાની સમાનતાની અને હાયદા બાંધવામાં અને રાજ્યતંત્રમાં વધારે મોટા ફાળાની માગણી ઉદાપણપૂર્વક સંતોષવામાં આવવાથી અને પ્રતિનિધિત્વના જે વિચારો બ્રિટિશ રાજ્યે પોખ્યા અને ઢનેલ્યા છે, તેમનાથી વર્તમાન અધિકાર અને સત્તા મજબૂત બનશે. ઘટશે નહિ, એવા નામદાર સમ્રાટના કથનને આ કોંગ્રેસ કૃતજ્ઞતાપૂર્વક વધાવી લે છે.

કોંગ્રેસ વિશ્વાસપૂર્વક આશા રાખે છે કે, ૧૮૫૮ ના મદાન્ ચાર્ટરમાં અને ૧૯૦૮ ના નામદાર સમ્રાટના સંદેશમાં સમાયલાં વચન અને ખાત્રીઓનું તાજની લેહનતા અધિકારીઓ અક્ષરશઃ અને ભાવશઃ મુદ્દમતાથી પાલન કરશે.

મોટો-મોર્લી સુધારા.

૨. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, લૉર્ડ મોર્લીના ખરીતામાં આદારાયલી સુધારાની દરખાસ્તો તરફ સમગ્ર દેશમાં સામાન્ય અને જોડો સંતોષ પ્રસર્યો છે તે દર્શાવવા આ કોંગ્રેસ ઇચ્છે છે. જે બાબતમાં સરકારનું કાર્ય જે હચ્ચ મુત્સદ્દીગિરીથી પ્રેરાયું છે, તેની નોંધ લે છે અને લૉર્ડ મોર્લી અને લૉર્ડ મોટોની દરખાસ્તોને માટે તેમનો અંતઃકરણપૂર્વક અને કૃતજ્ઞતાપૂર્વક આભાર માને છે.

આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, ધારાસભાઓનો સૂચનાયલો વિકાસ અને તેમની સત્તાઓ અને ફરજોમાં યવાનો વધારો, કારોબારી સભા-

ઓમાં દિન્દી સભ્યોની નીમણૂકો, ન્યાં એવી સમાજો ન હોય ત્યાં તેમની સ્થાપના, અને સ્થાનિક સ્વરાજ્યનો અધિક વિકાસ, જે સર્વ આ દેશની પ્રજાના વહીવટમાં તેમને સંગીન ફાળો આપવાને અને રાજ્યતંત્રને તેમની નડદીઆતો અને લાગણીઓ સાથે વિશેષ પરિચિત કરવાને આવશ્યક સુધારાઓનો મોટો અને વિશાળ હુતો છે.

આ કોંગ્રેસ વિશ્વાસપૂર્વક આશા દર્શાવે છે કે, દિન્દી પ્રધાનના ખરીતામાં આદાર્યા પ્રમાણે મુખ્ય કલમો જે ઉદારભાવથી વિચારવામાં આવી છે તેજ ઉદારભાવથી, સૂચનાયલી યોજનાની વિગતો ઘડી કાઢવામાં આવશે.

અપકૃત્યો.

૩. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, દેશના કેટલાક ભાગોમાં હેમજ્ઞાં જે નિંધ અપકૃત્યો અને અત્યાચારનાં કૃત્યો થયાં છે, અને જે નામદાર સમ્રાટની વફાદાર, કહણાણ અને શાંતિપ્રિય પ્રકૃતિની દિન્દી પ્રજાના પ્રત્યેક વગને તિરસ્કરણીય છે તેમની તરફ આ કોંગ્રેસ મજબૂત અને વિશુદ્ધ તિરસ્કાર દર્શાવે છે.

બ્રિટિશ સંસ્થાનેત્રમાં દિન્દીઓ.

૪. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, દક્ષિણ આફ્રિકાનાં બ્રિટિશ સંસ્થાનો તરફથી અત્યંત સંભાવિત અને મોભાદર બ્રિટિશ દિન્દીઓ પ્રતિ દંદાર, અને અપમાનકારક અને નિર્દય, વર્તન ચલાવવામાં આવે છે તેની તરફ આ કોંગ્રેસ અત્યંત ક્રોધ દર્શાવે છે, અને એવા વર્તનથી બ્રિટિશ સામ્રાજ્યનાં કેતમ હિતોને મોટી હાનિ પડેાંચે એવાં બ્યાપક તોફાની પરિણામો આવવાના સંભવને કીચે લય દર્શાવે છે, અને વિશ્વાસ રાખે છે કે, દક્ષિણ આફ્રિકાને નવું બંધારણ આપવાની ઘડીએ શાહી પાર્લામેન્ટ દક્ષિણ આફ્રિકાના બ્રિટિશ રહેવાસીઓનાં હિતોનું સંરક્ષણ કરશે.

આ કોંગ્રેસ બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટ અને દિન્દી સરકારનું ગંતીરતાપૂર્વક ધ્યાન ખેંચે છે કે, સ્વરાજ્ય ભોગવતાં સંસ્થાનો નામદાર સમ્રાટની દિન્દી પ્રજાને સામ્રાજ્યના નાગરિકો તરીકે તેમના ન્યાયી હક્કો આપવાની ના પાડે છે, તેમનું કાર્ય તેવું છે, અને તેમાં તેઓ દુરાગ્રહ કરે છે.

તેથી સ્વાર્થી અને એકપક્ષીય નીતિને તેઓ વળગી રહે ત્યાં સુધી તેઓ હિન્દી હિતોનો જોવા નિર્દય લોભ આપે છે, તેવીજ રીતે તેમની સાથે વર્તન રાખવું ઇચ્છ છે.

માત્ર ગોરા લોકોની વસાયતોને માટે અવિદ્-સિત જમીનના વિશાળ ભાગો બ્રિટિશ સામ્રાજ્યનાં સંસ્થાનોના પોતાનાજ હાથમાં રહેવા દેવાની તરફેણમાં જોખમદાર સુસદીઓના હુલાસોથી પરિચિત થયેલી હોવાથી આ કોંગ્રેસને એમ બતાવી આપવું યોગ્ય લાગે છે કે, જ્યારે એશીઆમાંથી અને દુનિયાના અન્ય ભાગોમાં તેનાથી વિરુદ્ધ નીતિને ઉપદેશ અને અમલ કરવામાં આવે છે ત્યારે બ્રિટિશ નાગરિકતાના હક્કો આપવાની ના પાડવાની અને બારણાં બંધ કરવાની રાજ્યનીતિ સામ્રાજ્યને માટે ગંભીર હાનિથી ભરેલી છે અને તે જોડેલી અધાર્મિક છે તેટલીજ હુલાવણી વિહોણી છે.

બંગાલના ભાગલા.

૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, બંગાલના ભાગલા રદ કરવાની અથવા સમગ્ર બંગાલી બાલતી પ્રજા એકજ રાજ્યતંત્ર હેઠળ રહે એવી રીતે તેમાં ફેરફાર કરવાની આ કોંગ્રેસ હિન્દી સરકારને અને હિન્દી પ્રધાનને ગંભીરતાપૂર્વક વિજ્ઞપ્તિ કરે છે.

આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, હજુલ કરવામાં આવેલી આ ભૂલ સુધારવાથી બંગાલ પ્રાંતમાં પાછો સંતોષ ફેલાશે, અન્ય પ્રાંતોને સંતોષ મળશે, અને સમગ્ર દેશમાં નામદાર સમ્રાટની સરકારની ઇચ્છા ધરાવવાને બદલે વધારશે.

સ્વદેશી.

૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ સ્વદેશી હીલચાલને અત્યંત અંતઃકરણપૂર્વક ટેકો આપે છે, અને દેશમાં વિહસાવી રાજ્ય એવા હોબાગોના વિહાસને ઉત્તેજન આપવાને માટે ગંભીર અને આદ્ય પ્રયત્નો કરીને તેની ક્ષેત્રને માટે પરિશ્રમ કરવાની, અને ચોરોડ લોભ આપીને પશુ આયાત થયેલી ચીજો કરતાં જ્યાં જ્યાં વ્યાવહારિક હોય ત્યાં હિન્દી પદાર્થો પસંદ કરીને હિન્દી (ચીજો) બતાવનારાઓના પ્રયત્નોને ઉત્તેજવાની દેશની પ્રજાને આજ્ઞા કરે છે.

લશ્કર વિષયક.

૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, રોમર હમિ-લીની ભલામણથી બ્રિટિશ વૉર ઓફીસે લશ્કરી ખર્ચ તરીકે હિન્દી ખર્ચના પર ૩,૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડનો તાલે બોલે નાખ્યો છે તેની સામે આ કોંગ્રેસ પોતાનો સખ્ત અણુગમો દર્શાવે છે, જેથી બાબતોમાં પૂર્વની રૂઢીપી વિરુદ્ધ લઈને હિન્દી ઉપ-પ્રધાને તે કમિટીનો રીપોર્ટ દિવાને આમના મેલ ઉપર રજૂ કરવાની ના પાડી છે.

૧૮૫૯ ની સેના સંમિશ્રણની યોજનાના બ્રિટિશ વૉર ઓફીસે હિન્દી કર આપનાર ઉપર લશ્કરી ખર્ચ વારંવાર નાખ્યો છે, જે સંબંધમાં હિન્દી સરકારે વારંવાર વાંધા ઉઠાવ્યા છે, તેને માટે આ કોંગ્રેસ અત્યંત ભારે શોક દર્શાવે છે.

આ કોંગ્રેસ નામદાર સમ્રાટની સરકારનું માનપૂર્વક ધ્યાન ખેંચે છે કે, ગયાં પચાસ વર્ષના અનુભવ પ્રમાણે ૧૮૫૯ ની સેના સંમિશ્રણની યોજના નવેસરથી કરવાની આવશ્યકતા છે, અને આ પ્રદારે હિન્દી ખર્ચનામાંથી અન્યાયપૂર્વક નાણાં ઓઠાવામાં આવે છે તે બંધ કરે એવો ન્યાયી અને વ્યાજબી સિદ્ધાંત બાંધવો ઇચ્છનીય છે.

૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પ્રાર્થના કરે છે કે, હિન્દના રાજ્યો અને પ્રજાઓ પ્રતિના નામદાર સમ્રાટના સંદેશમાં હિન્દી લશ્કરનાં શૌર્ય અને નિમકદલાસીની ઉચ્ચ પ્રશંસા કરવામાં આવી છે તેની સાથે સાથે લશ્કરમાં ઉચ્ચતર જગ્યાઓ હિન્દીઓને માટે ખુલ્લી મુકવી જોઈએ, જે જગ્યાઓમાંથી, આ કોંગ્રેસે વારંવાર દર્શાવી આપ્યું છે તેમ, તેમનો અત્યાર સુધી બહિષ્કાર થયેલો છે.

હાથદા વિષયક.

૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પોતાના સંતોષની નોંધ લે છે કે, હાંસગારી અને ન્યાયી ફરતે નૂદી પાડવાની દરખાસ્તને બંગાલ પ્રાંતને માટે કાંઈક ચોક્કસ સ્વરૂપમાં બંગાલ સરકારની બદાલી મળે છે; પરંતુ સાથે સાથે તેનો અભિપ્રાય છે કે, ને યોજના સમગ્ર દેશમાં વિસ્તારવી જોઈએ, અને જ્યાં સુધી પગાર વધારવાની અને જગ્યાફરની બાબતોમાં પશુ હાથ-

કોર્ટ અથવા ચીફ કોર્ટની સત્તા હેઠળ સઘળી ન્યાયાધીશી સર્વસિને સીધી અને સંપૂર્ણ રીતે મુકવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી તેનો ઉદ્દેશ સફળ થશે નહિ.

દમન.

પકડવાનાં વારંદો.

૧૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, તાબા દેશ-વશ અને એકપક્ષીય અને કસોટીએ ચઢાવ્યા વિનાની ખબર પર આધાર રાખતા સરકારના કાર્યમાં અન્યાયનું ગંભીર લેખમ છે તે જોતાં, અને દેશના ફૅજદારી કાયદા જોતાં આ કોંગ્રેસ સરકારને મન્યુત આગ્રહ કરે છે કે, ૧૮૧૮ નો બંગાલ રેગ્યુલેશન ૩ અને હિન્દના અન્ય પ્રાંતોમાંના એવા રેગ્યુલેશનો રદ કરવા; અને તે માન-પૂર્વક પ્રાર્થના કરે છે કે, હમણાં બંગાળમાં જેમને દેશવટો આપવામાં આવ્યો છે તેમને પોતાનો ખુલાસો આપવાની અથવા તેમની સાથે જે આરોપો હોય તેમનો ખત્યાવ કરવાની તક અપાવી જોઈએ અથવા તેમને મુક્ત કરવા જોઈએ.

૧૯૦૮ ના કાયદા.

૧૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, જે સંધોગોને લીધે ૧૯૦૮ નો કાયદો ૭ અને ૧૯૦૮ નો કાયદો ૧૪ પસાર કરવામાં આવ્યા હતા તે સંધોગોને માટે આ કોંગ્રેસ ખેદ દર્શાવે છે. પરંતુ તે દાક્ષિણ હોવાથી તેમજ કોઈ અત્યાનંદ ગંભીર મામલોજ આવ્યા અપવાદ રૂપ કાયદાઓને સંકારણ કરાવી શકે તે જોતાં આ કોંગ્રેસ પોતાની ગંભીર આશા દર્શાવે છે કે, હિન્દી ધારાપોથીમાં આ કાયદાઓ માત્ર સ્વરૂપ સમયજન અસ્તિત્વમાં રહેશે.

પ્રાંતિક રૂચીદો.

૧૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે,

(ક) વરાડ પ્રાંતને કાયદા બાંધવાની અને રાજ્યવહીવટની બાબતમાં બ્રિટિશ હિન્દમાં આ-વેલા પ્રાંતો સમાન ગણવાની; અને

(ખ) મધ્ય પ્રાંતો અને વરાડના સંયુક્ત પ્રદેશ માટે એક ધારાસભા સ્થાપવાની આવશ્યકતા તરફ આ કોંગ્રેસ સરકારનું લક્ષ્ય ખેંચે છે.

ખેરાકની ચીજોના ઉચ્ચ ભાવો.

૧૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ

સતો અભિપ્રાય છે કે, ગયાં કેટલાંક વર્ષોથી ખેરાકની ચીજોના ઉચ્ચ ભાવો હોવાથી અને તેથી કરીને મધ્યમ અને ગરીબ વર્ગોને જે હાડ-મારીઓ વેઠવી પડે છે તે જોતાં આવા ઉચ્ચ ભાવોનાં કારણોની સરકારે તપાસ કરવી જોઈએ જેથી કરીને કયા ઉપાયો વડે અને કેટલી હદ સુધી એવાં કારણો દૂર કરી શકાય તે નક્કી કરાય.

કેળવણી.

૧૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે:—

(ક) સમગ્ર દેશમાં પ્રાથમિક કેળવણી તત્કાળ મફત કરવાનાં અને કમરા: ફરજિયાત કરવાનાં,

(ખ) માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર કેળવણીને વધારે મોટી નાણાંની રકમો આપવાનાં (સર્વ પછાત વર્ગોને કેળવવાને આવશ્યક લાગે ત્યાં ખાસ ઉત્તેજન આપીને),

(ગ) સ્થાનિક આવશ્યકતાઓ ધ્યાનમાં રાખીને લિન્ન લિન્ન પ્રાંતોમાં ઔદ્યોગિક અને પારિભાષિક કેળવણી આપવાની પૂરતી સગવડ કરવાનાં, અને

(ઘ) આ દેશમાં કેળવણીની રાજ્યનીતિ અને પદ્ધતિ ઘડવામાં હિન્દી જાહેર અભિપ્રાયના અગ્રણીઓને અસરકારક અવાજ આપવાનાં,

પગલાં સરકારે શીઘ્ર ભરવાં જોઈએ.

આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય પ્રમાણે, દેશમાં લિન્ન લિન્ન પ્રાંતોની પરિસ્થિતિને સાતુકળ સાહિત્ય વિષયક, વૈજ્ઞાનીક, પારિભાષિક અને ઔદ્યોગિક કેળવણીની સ્વતંત્ર પદ્ધતિ પોતાની એળે રચીને સરકારનાં વર્તમાન સંસ્થાઓ અને પ્રયત્નોમાં પૂરવણી કરવાનો પ્રશ્ન સમગ્ર દેશની પ્રજાએ ગંભીરતાપૂર્વક ઉપાડી લેવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે.

કાયમની જમામંદી.

૧૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, જમીન પરની રાજ્યની માગણીની ઓક્સ મર્યાદા શિવાય હિન્દ જેવા ખેતીવાડીના દેશની મીઠકત સુરક્ષિત રાખી

શકાય નહિ; અને તેને જોઈ થાય છે કે, ૧૯૦૨ ના પોતાના જમીન વિષેના કરાવમાં એવી કોઈ પણ મર્યાદાની આવશ્યકતા સ્વીકારવામાં લોર્ડ કર્ઝન નિષ્ફળ ગયો છે, અને એ બાબતમાં સર રીચર્ડ ગાર્થ અને અન્ય અરજદારોની સૂચનાઓ સ્વીકારવાની ના પાડી.

આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, જે પ્રાંતોમાં કાયમની જમાણાંદી હમણું નથી ત્યાં ખેડૂતોની વધતી જતી ગરીબાઈના સાચા ઉપાયો એજ છે કે, રાજ્યની સાગણી વ્યાજખી રીતે ચોક્કસ કરવી, અને કાયમની અથવા કમમાં કમ ૬૦ વર્ષની સુદૃઢતની જમાણાંદી દાખલ કરવી.

હિન્દમાં જમીનની મહેસુલ કરતાં રૂપમાં નથી, પરંતુ ભાડાના રૂપમાં છે, તે અભિપ્રાયની આમે આ કોંગ્રેસ મજબૂત વાંધો ઉઠાવે છે.

કોંગ્રેસનો શોક.

૧૬. બાબુ હાલિયરણ ખેતરજી, પંડિત બિરાંસર નાય, મી. આર્થર હેલેજ, રા. ખંસીલાલ, સિંધ અને રાય બહાદુર પી. આનંદ ચાહુની મૃત્યુથી દેશને મોટી ખોટ ગઈ છે, તેની આ કોંગ્રેસ નોંધ લેશે.

અભિનંદનો અને આભાર.

૧૭. કરાવ કરવામાં આવે છે (ક) કે, કોંગ્રેસે મી. એ. જો. હુમને નીચેનો સંદેશો પાઠવવો.

આ કોંગ્રેસ અંતઃકરણપૂર્વક પોતાનાં અભિનંદનો પાઠવે છે. લોર્ડ મેલ્બોર્ન: નહેરુ કરેલા સુધારા. છેલ્લાં ત્રેવીશ વર્ષોમાં કોંગ્રેસે કરેલા પ્રયત્નોનું અંશતઃ સાર્વજન્ય છે, અને આમને એના વિચારથી હર્ષ ઉપજે છે કે, તેના પિતા અને સ્થાપક તરીકે તમને તેથી અંતઃકરણપૂર્વક પુષ્કળ સંતોષ થયો હોવો જોઈએ.

(ખ) ગંધીર માંદગીમાંથી હમણું સાલ થવા માટે આ કોંગ્રેસ સર વિલિયમ વેડરબર્ન ખેડોનેને અંતઃકરણપૂર્વક અભિનંદન આપે

છે, અને છેલ્લાં વીશ વર્ષોમાં. હિન્દને માટે જે અખુટ ઉત્સાહ અને એકનિષ્ઠા, અને પ્રેમ, ધૈર્ય અને એકજ ઉદ્દેશથી તેમણે પરિશ્રમ વેઠ્યો છે, અને હમણું કોંગ્રેસના અભિપ્રાયો અને વિનંતિઓને ઇચ્છાંકમાં ધ્યાનમાં લેવામાં આવી છે તે પ્રાપ્ત કરવામાં તે અત્યંત સહાયભૂત હતાં, તેને માટે બંધી કૃતજ્ઞતા દર્શાવવાની આ તક લેશે.

(ગ) હિન્દી રાજકીય પ્રગતિને માટે નિઃસ્વાર્થ અને કઠિન સેવાઓને માટે આ કોંગ્રેસ બ્રિટિશ કમિટીનો કૃતજ્ઞતાપૂર્વક આભાર માને છે.

૧૮. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, સ્વાગત સભાએ પ્રતિનિધિઓનો જે આતિથ્યપૂર્વક સત્કાર કર્યો છે, અને તેઓ મદ્રાસમાં રહ્યા તે દરમિયાન તેમનાં સુખચેન માટે સંપૂર્ણ વ્યવસ્થા રાખેલી તેને માટે આ કોંગ્રેસ અત્યંત અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માને છે.

વળી પ્રતિનિધિઓની સરભરા કરવામાં અને આખી ખેડકમાં વ્યવસ્થા નળવવામાં અત્યંત ખર્ચ દર્શાવવામાં કોંગ્રેસ કોર્પ્સના કેપ્ટન, લેફ્ટેનન્ટ અને સભ્યોએ જે તસ્દી લીધી છે તેને માટે તેમનો પણ કોંગ્રેસ આભાર માને છે.

સામાન્ય.

૧૯. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, અખિલ હિન્દની કોંગ્રેસ કમિટીના સભ્યો તરીકે નીચેના ગૃહસ્થોને નીમવામાં આવે છે (યાદી નથી આપી.)

૨૦. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આવતા વર્ષને માટે. રા. ડી. ઇ. વાસ્કા અને માન. રા. દાજી અખાજ ખરેને જનરલ સેક્રેટરીઓ નીમવામાં આવે છે.

૨૧. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આગામી કોંગ્રેસ લાહોરમાં મળશે.

ચોવીસમું પ્રકરણ.

ચોવીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

૧૯૦૯ ની ૨૭ ડીસેમ્બરે લાહોરના ઝેડ્ડો હોલમાં ચોવીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ મળી. મીટીંગ-મોર્લી સુધારાઓનો અમલ કરવાને માટે કરવામાં આવેલા નિયમોથી તે સુધારાઓ છિન્ન ભિન્ન કરી નાખવામાં આવ્યા હતા તેથી દેશમાં ઝાઝી નિરાશા વ્યાપી ગઈ હતી; પંજાબ અશાંત અને શોકાકુળ હતું; પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા ધરીને ૨૪૩ થઈ ગઈ અને ખુદ પંજાબમાંથી ફક્ત ૭૬ જાણીતા આવ્યા હતા. સત્તાવાર રીપોર્ટમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે હોલ “સાધારણ રીતે સારો ભરાયો હતો.”

પ્રતિનિધિઓ નીચે પ્રમાણે હતા:—

મદ્રાસ	૨૦
ગુજરાત (૨૭),	
સીંધ (૩૦)	૫૭
બંગાલ	૨૦
મધ્યપ્રાંતો અને વરાહ	૬
સંયુક્તપ્રાંતો	૬૪
પંજાબ	૭૬

૨૪૩

પંડિત મદન મોહન માલવીય.
ચોવીસમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

સ્વાગત સભાના પ્રમુખ લાલા હરકિશન લાલે પ્રમુખ અને પ્રતિનિધિઓને આવકાર આપ્યો. તેમનું ભાષણ નરમ હતું, કેમકે સર્વ દિશાઓમાંથી કોંગ્રેસ પર હુમલા કરવામાં આવ્યા હતા; કેટલાક કહેતા હતા કે તેના હુદયમાં રાજ્યદ્રોહ છે, ખીલ્તો કહેવા લાગ્યા કે તે યુવકોને ઉશ્કેરે છે અને તેથી અલ્પાચાર થાય એવા વલણો ઉત્પન્ન કરે છે; ખીલ્તો કહેવા લાગ્યા કે, તેના દિવસો ભરાઈ ચુક્યા છે. મુસ્લીમ લીગ અને

હિન્દુ પરિષદ-કોન્ફેડરેન્સે ઉભયે તેની પર હુમલો કર્યો હતો. તેથી આપણા સંમેલનની સંખ્યા ઓછી છે. તેમણે કહ્યું: ધારાસભાના નિયમો અન્યાયી અને ડહાપણ વિહોળા છે, અને ૧૯૦૦, ૧૯૦૫ અને ૧૯૦૭ ના કાયદાઓમાં જમીન વિધેના કાયદાઓ તેમણે નાપસંદ કર્યા. પંડિત મદન મોહન માલવીયે પ્રમુખસ્થાન લેવું એવી દરખાસ્ત મુકવાની તેમણે બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેન-રજને આજ્ઞા કરી.

પ્રારંભથીજ આત્યંત યુસ્ત કોંગ્રેસવાદી તરીકે, અને પ્રમુખ તરીકે તેમને સુરેન્દ્ર બાબુએ વધાવી લીધા; વક્તાએ કહ્યું કે, ૧૮૮૬ માં તેમણે પ્રથમ ભાષણ ક્યું તેનું મને સ્મરણ છે, અને ભવિષ્યમાં તે અગ્રણી થશે એવી આશા બંધાઈ; અને તે આશા પરિપૂર્ણ થઈ છે. આપણે તેમનો ખાસ આભાર માનવો જોઈએ, કેમકે મલેરીઅલ તાવ આપતો હોવા છતાં

કોંગ્રેસના પ્રમુખની ખુરશી અચાનક ખાલી પડી તે લેવાને તે બહાર આવ્યા હતા, એમાં તેમણે ભક્તિપૂર્વક આત્મભોગ આપ્યો છે. રા. જી. કે. પારેએ અંતુમોહન આપ્યું, દિવાન બહાદુર એલ. એ. ગોવિંદ રાધવ ઐયર અને રાયચંદા લગતરામે વિશેષ અંતુમોહન આપ્યું, અને સોડી તાળીઓ વચ્ચે પંડિત મદન મોહન માલવીયે પ્રમુખપદ લીધું.

પ્રમુખે કહ્યું, સર શ્રીરામશંકર કહેતાને પ્રમુખ

તરીકે નિયમસર ચુંટી કાઢવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ કોંગ્રેસને આડા છ દિવસ રહ્યા ત્યારે તેમણે અચાનક રાજીનામું આપ્યું, અને તેથી ઘણી નિરાશા ઉપજી. મને તૈયાર થવાનો સમય મળ્યો નથી, તો પણ હું મારાથી બનતા પ્રયત્નો કરીશ. બાપુ લાલમોહન ઘોષ, બાપુ રમેશચંદ્ર દત્ત અને હિન્દના પેલા સાચા મિત્ર માકર્જીસ ઓફ રીપનનાં મૃત્યુ માટે આપણે શોક દર્શાવવાનો છે. પછી કેળવણીના હિન્દીઓમાં સંપૂર્ણ બદલાયલી લાગણીઓ વિષે પ્રમુખે વિવેચન કર્યું: ગઈ કોંગ્રેસમાં સુધારાને આપણે હર્ષથી વધાવી લીધા હતા; આજ કોંગ્રેસ પહેલાં પાંચ અઠવાડિયાં પર બહાર પાડવામાં આવેલા નિયમોએ ચોતરફ નિરાશા અને અસંતોષ ઉત્પન્ન કર્યાં છે. પછી પ્રતિનિધિત્વમય રાજ્યતંત્રની માગણીનો ઇતિહાસ ૧૮૭૬ થી તેમણે કહી બતાવ્યો, તે સમયે બાપુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી અને બાપુ આનંદ મોહન બિસ્મિલે કલકત્તાનું “હિન્દી અસોસિએશન” સ્થાપ્યું હતું, તેનો એક ઉદ્દેશ પ્રતિનિધિત્વમય રાજ્યતંત્રનો હતો. સુધારાઓનું અત્યંત આકર્ષક લક્ષણ એ છે કે, વાયસરોયની અને મદ્રાસ અને મુંબઈના ગવર્નરોની કારોબારી સભાઓમાં હિન્દીઓને દાખલ કરવા. સંયુક્ત પ્રાંતોની વસ્તી ૪,૮૦ લાખ છે, તે મદ્રાસ (૩,૮૦ લાખ) અથવા મુંબાઈ (૧,૬૦ લાખ) કરતાં ઘણી વધારે છે, પરંતુ તેને કારોબારી સભા આપવામાં આવી નથી, નિયમોએ રાજ્ય પ્રકરણમાં ધર્મને દાખલ કર્યો છે. અને ધાર્મિક માન્યતાઓ પ્રમાણે મતદાર મંડળોના વિભાગ કર્યા છે. મુસલમાનોની લઘુમતીઓને (minorities) ભૂંડાં મતદાર મંડળો આપવામાં આવ્યાં છે, અને સામાન્ય મતદાર મંડળોમાં પણ તેમને મત આપવા દેવામાં આવે છે, જ્યારે પંજાબ અને આસામમાં હિન્દ લઘુમતીઓને એવાં મતદાર મંડળો આપવામાં આવ્યાં નથી. વળી દર વર્ષે રૂ. ૩૦૦૦ ઉપર આવક વેશે (નાણાં અથવા જમીન મહેસુલ) આપનાર મહોમ્મદને મત આપવાનો અધિકાર છે. પરંતુ ત્રણ લાખ રૂપિયા પર કર આપનાર ખીન-મહોમ્મદને મત આપવાનો હક્ક નથી. પાંચ વર્ષની સુદતના મહોમ્મદ એન્યુએટોને

મત આપવાનો હક્ક મળ્યો છે; ત્રીશ વર્ષની સુદતના ખીન-મહોમ્મદ એન્યુએટોને એવો હક્ક નથી. વળી, એન્યુએટોને એવો જહાજોના સભ્યોના પ્રાંતિક ધારા સભાઓમાં જઈ શકે. પ્રમુખે બીજી ઘણી ખામીઓ બતાવી આપી, જેવી કે બંગાલ શિવાય “ખીન-સરકારી બહુમતી” ને ફારસ જેવી બતાવનાર નીમણુંક, જેને માટે સર એડવર્ડ બેકરનો ઉપકાર માનવો ઘટે છે. પછી કેટલાક અન્ય પ્રશ્નો તેમણે ચર્ચ્યા, સર વિલિયમ કર્ઝન-વાયલી, ડૉ. લાલકહા, અને મી. લેક્સનનાં ખુનો માટે અને વાયસરોયનો પ્રાણ લેવાના પ્રયત્નને માટે કોંગ્રેસનો શોક દર્શાવ્યો, દેશવદાઓનો, બંગાળના ભાગલાનો, અને પંજાબના જમીન વેચાણ સામેના કાયદાનો તિરસ્કાર કર્યો. કોંગ્રેસનો બચાવ કરીને, અને ધર્મભેદનો તિરસ્કાર કરીને તેમણે સુદર ભાષણ સમાપ્ત કર્યું: “પંડિત મદન મોહને ક્યારે સુદર ભાષણ નથી કર્યું?”—અને પછી પ્રમુખપદેથી પ્રથમ ત્રણ કરાવે રજી કર્યાં. બાપુ લાલ મોહન ઘોષ અને બાપુ રમેશચંદ્ર દત્તનાં અને માકર્જીસ ઓફ રીપનનાં મૃત્યુ માટે શોક દર્શાવ્યો અને માન. સર: એસ. પી. સિંહાને વાયસરોયની કારોબારી સભાના અને રાઈટ ઓન. રા. અમીરઅલીને પ્રીવી કાઉન્સિલના સભ્ય નીમવા માટે સરકારનો ઉપકાર માન્યો.

પછી પ્રત્યેક પ્રાંતના પ્રતિનિધિઓને વિષય નિર્ણાયક સભા ચુંટી કાઢવાની વિનંતિ કરવામાં આવી, અને કોંગ્રેસ મૂલતવી રહી.

ખીજે દિવસે ૧૯૦૬ ના હિન્દી ધારાસભાઓના કાયદા હેઠળ થરેલા નિયમોને પ્રથમ સ્થાન આપાયું, બાપુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ ચોથો કરાવ રજી કર્યો, તેમાં કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય દર્શાવેલો હતો. તે નીચે પ્રમાણે હતો:

“૧૯૦૬ ના હિન્દી ધારાસભાઓના કાયદામાં હમણાં સમાવ્યા પ્રમાણે સનદશીર સુધારાઓનું સામાન્યતઃ ઉદાર પ્રમાણ આ દેશની પ્રજાને આપવાના લોર્ડ મોલ્ડી અને લોર્ડ મીંટોના ગંભીર અને દૃઢિત પ્રયાસોની કૃતજ્ઞતાપૂર્વક કદર યુક્તતા છતાં ધર્મની પાયા પર બિન્ન બિન્ન મતદાર મંડળોની સ્થાપના સામે સખ્ત નાપસંદગી બતાવવાની ચોતાની ફરજ સમજે છે,

અને ખેદ દર્શાવે છે કે, લૅડી મોર્લીના ગયા વર્ષના ખરીતો ને ઉદાર ભાવથી વિચારાયો હતો તેજ ભાવથી કાયદાની હેઠળના નિયમો ધડતરમાં આવ્યા નથી. ખાસ કરીને નિયમોએ દેશમાં ચોતરફ અસંતોષ ઉત્પન્ન કર્યો છે, કેમકે

(ક) અમુક-એક ધર્મના અનુયાયીઓને પ્રતિનિધિત્વનો પ્રમાણુ બહાર અને અન્યાય ચુકત ઝાંઝો ભાગ આપવામાં આવ્યો છે.

(ખ) મતદાર મંડળો, મત આપવાના હક્ક અને ઉમેદવારોની ચોગ્યતાઓની બાબતમાં નામંદાર સંભ્રાંતની મુસ્લીમ અને ખીન-મુસ્લીમ પ્રત્યે વચ્ચે અન્યાયી, વિષમ અને અપમાનકારક ભેદો રાખવામાં આવ્યા છે.

(ગ) ધારાસભાઓમાં ચુંટાયા માગતા ઉમેદવારોને માટે વિશાળ, સ્વચ્છંદી અને ગેર-વ્યાજબી અચોગ્યતા અને પ્રતિજ્ઞા રાખવામાં આવ્યાં છે.

(ઘ) સઘળા નિયમોમાં કેળવણી વર્ગોના સામાન્ય અવિરોધ દર્શાવવામાં આવ્યો છે.

(ચ) પ્રાંતિક ધારાસભાઓમાં ખીન-અધિકારી બહુમતીઓની રચના અસંતોષકારક છે, અને વ્યાવહારિક રીતે તેમને ખીન-અસરકારક અને પોદળ બનાવી દેવામાં આવી છે.

અને વર્તમાન ચુંટણીઓ પૂર્ણ થાય કે તરતજ નિયમોને એવે પ્રકારે ફરીથી ધડતારની સરકારને ગંભીર વિનંતિ કરે છે કે આ વાંધાભર્યા લક્ષણો દૂર કરવાં અને ગયા વર્ષના રાજ્ય સંદેશ અને હિન્દી પ્રધાનના ખરીતોમાં રહેલા ભાવની સાથે તેમનું એક રૂપ કરવું.”

બાણુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ કહ્યું:

“સુધારાની ચોજનાનો મૂળ વિચાર એવા શુભ ઉદ્દેશથી અને મુતસદ્દીને શોભે એવી અદ્યક્ષશક્તિથી કરવામાં આવ્યો હતો કે, તેની સાથે સંબંધ રાખનાર સર્વના માનમાં વધારો થતો હતો. તે ચોજનાને નિયમોએ અને દાનુનોએ છિન્ન સિન્ન કરી નાખી છે, એમ કહેવામાં અત્યુક્તિ થતી નથી.... ચોજનાને કોણે છિન્ન સિન્ન કરી નાખી? તે આશાવંત પ્રયોગને નિરાશામય નિષ્ફળતામાં કોણે ફેરવી નાખ્યો? તેની

ભેખમદારી છુટોકરીને માથે પડે છે.... એ હકકો પ્રાપ્ત કરવામાં આપણે ને ભાગ લીધો છે તેને માટે છુટોકરી આપણી પર વેરનો બદલો વાળે છે?”

એક મુદ્દો તેમણે ભાર દધને અર્ચ્યો. તે એ હતો કે, ધારાસભામાં દાખલ થવાને માટે રાખવામાં આવેલી ચોગ્યતાઓને લીધે અનેક સુપ્રસિદ્ધ પુરૂષો અચોગ્ય લેખાયા છે. અને તે ઉપરાંત, ખીન અધિકારી બહુમતી ભ્રમણા સમાન છે, કેમકે સરકારે જેમને નીચ્યા હોય તેઓ સામાન્ય રીતે સરકારની તરફેણમાં મત આપે છે. તથાપિ, આપણે આશા છોડવી ન લેઈએ.

“આપણે ધ્યાનમાં રાખવું લેઈએ કે, આપણી નિરાશાનાં ઉંડાણોમાં આપણી તર્તીના ચિરદલીન સંપ્રદાયોનું આપણે વિસ્મરણ ન કરીએ, અને રાષ્ટ્રીય અભ્યુદયની પ્રાપ્તિને માટે સનદશીર અને ધાર્મિક સાધનો અતે વિનંતિ પામે છે, એવી આપણી અડગ શ્રદ્ધાનો ત્યાગ ન કરીએ.”

દિવાન બહાદુર એલ. એ. ગોવિંદરાધવ આયરે ઠરાવને અનુમોદન આપતાં વિશેષે કરીને પોતાના પ્રાંતની હકીકત કહી, અને ઉમેર્યું કે મદ્રાસમાં ખીન-અધિકારી બહુમતી છે એમ કહેવું એ અસંભવ છે. રા. હરિચંદ્ર વિશનદાસે કહ્યું કે, ગદ્ય કોંગ્રેસમાં પ્રશંસાનાં ગીત ગાવામાં આવ્યાં હતાં તે બહુ જલદી ગાવામાં આવ્યાં હતાં, અને આપણા અગ્રણીઓના આશિર્વાદો પણ સમય પહેલાં આપવામાં આવ્યા હતા. રા. સૈયદ હસન સર્વ પ્રકારના કોપી પ્રતિનિધિત્વથી વિરુદ્ધ હતા. માન. મુન્શી ગંગાપ્રસાદ વર્માએ સંયુક્ત પ્રાંતોમાં નિયમોની થયેલી અસરનું પૃથક્કરણ કયું. રા. ને. બી. પિટ્ટે કહ્યું કે, નિયમોને લીધે ધાર્મિક અને કોમકોમના દ્વેષખાર જન્મ પામશે; ને એક લઘુમતીને પ્રતિનિધિત્વ આપવામાં આવે તો અન્ય લઘુમતીઓને પણ અપાવું લેઈએ. રા. રાજપાલ કાણે, પંડિત ગોકુળનાથ મિશ્ર, રા. રામભજ દત્ત ચૌધરી, બાણુ હરનામ દાસ, અને બાણુ એ. ચૌધરીએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

સંયુક્ત પ્રાંતો, પંજાબ, પૂર્વ બંગાલ, આ-

સામ અને બ્રહ્મદેશમાં કારોબારી સહાયોની સ્થાપના વિષે પાંચમો ઠરાવ ડૉ. તેજબહાદુર સમુએ રજૂ કર્યો, તેમણે આ પ્રશ્નના સંબંધમાં આશાના ઇતિહાસની રૂપરેખા જલદી દોરી, અને કહ્યું કે, કારોબારી સહાય શિવાય એક જ લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નર ૪,૮૦ લાખ પ્રભવાળા પ્રાંતપર રાજ્ય કરે એ કેટલું હાસ્યાસ્પદ છે ? દિવાન લશ્કરી નારાયણે ઠરાવને અનુમોદન આપ્યું, અને લાલા હકમચંદ અને મૌલવી અબ્દુલ કાસીમે તેને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

છઠ્ઠા ઠરાવમાં તે કાયદા હેઠળના પંતળાના નિયમોની ટીકા કરવામાં આવી અને તે રજૂ કરતાં રા. સુદર સિંઘ ભાડીઆએ કહ્યું કે, પંતળાના કેળવાયલા વર્ગમાં હંડી નિરાશા વ્યાપી ગઈ છે, તે લગભગ સંપૂર્ણ નિરાશાની સ્થિતિમાં છે મહોમ્મદનો અને બિનમહોમ્મદનો વચ્ચે પહેલવહેલો અંતરાય ઉભો કરવામાં આવ્યો છે હિન્દુઓને ગૌણસ્થાન આપવામાં આવ્યું છે, અને તેમના સર્વ પ્રયત્નો છતાં તેમને પાછા ફેંકવામાં આવ્યા છે. મહોમ્મદન રાજ્યમાં ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ જગ્યાઓ હિન્દુઓ માટે ખુલ્લી હતી; હવે તેમને પાકળની જગ્યા આપવામાં આવે છે. લાલા ધરમદાસ સુરીએ અનુમોદન આપ્યું અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

રા. સી. વાય. ચિંતામણીએ સાતમો ઠરાવ રજૂ કરીને મધ્ય પ્રાંતો અને વરાહ તરફ ચલાવવામાં આવતા વર્તન વિષે દર્શાવ કરી, તેમાં ધારાસભા પંચ ન હતી, વરાહ ખાસ રીતે નિર્ભાગી હતું, કેમકે બ્રિટિશ દેશના હક્કોની હણપો તેમાં હતી, પરંતુ તે નિઃશ્વર પ્રદેશ હોવાથી હક્કોમાંથી તેનો બહિષ્કાર કરવામાં આવ્યો હતો. રા. એન. એ. દ્રધાડે અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, વરાહ નિઃશ્વર પાસેથી સદાને માટે ભાડે લેવામાં આવ્યું છે, તેનો અર્થ એ થાય છે કે તેના હક્કો સદાને માટે તણાઈ ગયા છે બ્રિટિશ રાજ્યતંત્ર હેઠળ હોવાથી નિઃશ્વરના રાજ્યના હક્કો તેમને નથી, અને બ્રિટિશ પ્રજા નહિ હોવાથી બ્રિટિશ હિન્દમાં તેમને પ્રતિનિધિત્વ મળી શકે નહિ. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો, અને કોંગ્રેસ મૂલતવી રહી.

ત્રીજે દિવસે બાપુ ભુવેન્દ્રનાથ બસુએ આઠમો ઠરાવ રજૂ કરીને બંગાલના ભાગલામાં ફેરફાર કરવાની માગણી કરી અને અધિકારીઓ અને જલેર પ્રજા સમક્ષ તે પ્રશ્ન રજૂ કરવાને માટે બાપુ ભુવેન્દ્રનાથ બેનર્જી અને પોતાનું ડાયરેક્શન ઇંગ્લેંડ મોકલવાનું નક્કી કર્યું. તેમણે કહ્યું, બંગાલીઓને ફરીથી એક દરવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી તેઓ જપ્ત નહિ, કેમકે હવે પૂર્વ અને પશ્ચિમ બંગાલના કુમારોને છૂટા પાડવામાં આવ્યા છે, અને પુરુષાર્થનાં બિન્ન આદર્શો હેઠળ તેમને ઉછેરવામાં આવે છે. પૂર્વ બંગાલમાં પોલીસનો ભાર છે, ત્યાં જીલ્લા કરવામાં આવે છે, કુમારોને પકડવામાં આવે છે, અને હજારો છાકરાઓનાં મનમાં કદુ શત્રુવદ ભરવામાં અને હુકામ દલતી છાવણીમાં હાંડી કાઢવામાં આવે છે. વક્તાએ અંતમાં સુંદર, અસરદારક છટાદાર શબ્દોમાં કહ્યું કે પોતાનું કાર્ય અદ્વિત ગયું છે, એમ બંગાલ કદાપિ કમ્પલ નહિ કરે.

બંગાલમાંનો એક બંગાલી, તમારા પ્રાંતમાં આ કોંગ્રેસમાં જે ધણા થોડા પુરોષો હાજરી આપી શક્યા છે તેમાંનો એક, હું તમારી સમક્ષ ઉભો છું. જે કાર્ય બીજાઓને અદ્વિત ગયલું હોય તેની હિમાયત કરવાને, બીજાઓને જે અદ્વિત આશા હોય તેમાં ચેરન પ્રેરવાને હું તમારી સમક્ષ ઉભો છું, હું મારા દેશના ન્યાયાસન સમક્ષ ઉભો છું, સમગ્ર હિન્દના શ્રેષ્ઠ અને ઉચ્ચતમ પુરોષો સમક્ષ હું ઉભો છું, આપણી મતાની પૂઞને માટે તમે જે વેદીની સ્થાપના કરી છે તેની સમક્ષ એક શિખાઉ વિદ્યાર્થીની માફક હું ઉભો છું. ગૃહરથો, જ્યાં સુધી બંગાલી પ્રજાનું અસ્તિત્વ રહેશે, અમારી નાડીઓમાં વહેવું રૂધીર હજી નહિ જન્મેલી પ્રજાની નાડીઓમાં વહેશે, જ્યાં સુધી સંયુક્ત હિન્દનું ચિત્ર અમારી દૃષ્ટિમર્યાદામાં રહેશે, જ્યાં સુધી મારી જન્મ-ભૂમિની મહાત્મ નદીઓનો સુંદર અને ભવ્ય પ્રવાહ સમુદ્રમાં વહી જશે, જ્યાં સુધી પૂર્વ બંગાલનાં લીલાં છમ ક્ષેત્રો અને બોડા ગર્વમાં ડાલતાં રહેશે ત્યાં સુધી અમારું કાર્ય અદ્વિત જવાનું નથી. જ્યાં સુધી વહે માતરમ્ના ઉત્તેજક સ્વરો હજી જન્મનાર બંગાલીઓની

પ્રેમમાં નહું બળ પ્રેરશે ત્યાં સુધી અમારું મર્થ અંકજ નહિ લય. ધણીમર અમે પરાજય લેશો હોય, ધણીમર પ્રેમનો નીલાલ થઈ ગયલો હોય, પરંતુ ઇશ્વર ઇચ્છા કરશે, તો હજી આપણે પરાજયને વિનયમાં લેવી નાખીશું. "

અને તેમણે તેમ કહ્યું.

હરાવને રા. કે. એકંબર આયર્સ અનુમોદન આપ્યું, રા. પરમેશ્વર લાલે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

હરાવ નવમો માન. રા. જી. કે. ગોખલેએ રજૂ કર્યો, તેમાં દક્ષિણ આફ્રિકાના દિન્દીઓને માટે સહાયનો પાસાર કરવામાં આવ્યો હતો. બોઅરો, તાજ અને સંસ્થાનિક સરકાર દેશના ટ્રાન્સવાલમાં દિન્દીઓને દનિદાસ તેમણે કર્યો. પછી અનંત વિદિઓ અને વિદ્યાસમંજ અને રા. ગાંધીના અગ્રણીપણા દેશના દિન્દીઓની દીર્ઘ, ધૈર્યપૂર્ણ લડત એ સર્વજનું વર્ણન તેમણે આપ્યું; હવે કોંગ્રેસ દિન્દી સરકારને કહે છે: " આપણે અનંત વિનવિઓ કરી પરંતુ અત્યાર સુધી તેમની કંઈ અસર થઈ નથી. વેરની મસુલાતનો સમય આવી પહોંચ્યો છે. " દક્ષિણ આફ્રિકામાં દિન્દીઓ સત્યાગ્રહની હિલચાલમાં નેહાયા હતા:

" સત્યાગ્રહની લડત એટલે શું? તેમાં બચાવ પક્ષપર રહેવાનોજ આશય છે, અને તેમાં નૈનિક અને આધ્યાત્મિક શક્તિ વડે યુદ્ધ કરવામાં આવે છે. સત્યાગ્રહી પોતેજ હુકમ વેઠી લઈને જીતેલી સામે થાય છે. તે પાશવબલ સામે આત્મબલ ઉતારે છે; મનુષ્યની શક્તિ પ્રકૃતિ સામે મનુષ્યની દેવી પ્રકૃતિ ઉતારે છે; જીવ સામે તે હુકમ વેઠવાની શક્તિ ઉતારે છે, બળ સામે અત-રાત્માને ઉતારે છે; અન્યાય સામે શ્રદ્ધાને; અસલ સામે સલને ઉતારે છે. "

રા. દીપ નારાયણ સિંઘે અનુમોદન આપ્યું, અને રા. જી. એ. નેરસેને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું. રા. નેરસેને આ પ્રશ્નનો અભ્યાસ કરીને પોતાનો બનાવી લીધો હતો. તેથી ભરેલા હૃદયથી અને સત્ય વાતોથી ભરેલા મગજ સહિત તેમણે લખ્યું હતું. રા. મલિક ગિરધારી-લાલ, રા. હાસર સરજી, પંડિત દેવજી, રા. સી. આર. નાયક

અને રા. લક્ષ્મન પાંડેએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું. ટ્રાન્સવાલમાંથી પ્રતિનિધિ તરીકે આવેલા મી. એચ. એસ. એલ. જેલકે બાપુને આપ્યું અને દિન્દીના ગારને માટે હુકમ સંદેશ કરતા પુરોષો તરફ સહાનુભૂતિ દર્શાવવાનું અને તેમને સહાય કરવાનું દિન્દીને કહ્યું. બાપુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ નાંખીતી મદદની માગણી કરી, પુરુષો ઉત્સાહપૂર્વક તરત કથ-સાધું કરવામાં આવ્યું; રૂ. ૧૫,૦૦૦ ઇંડપૃથી એકલા કરવામાં આવ્યા, અને અર્ધા હલાકમાં ખીન રૂ. ૩,૦૦૦ ઉમેરવામાં આવ્યા. હરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

ગાજીસેની સામે કામ ચલાવ્યા શિવાય તેમને દેશવટો આપવાની અને કારાગૃહમાં રાખવાની સત્તા આપનારા રેગ્યુલેશનો રદ કરવાની માગણી કરતો હરાવ ૧૦ મો બાપુ એ. કોધરીએ રજૂ કર્યો. હરાવને રા. એચ. એસ. દિક્ષિતે અનુમોદન આપ્યું, અને રા. એ. એસ. કૃષ્ણરાવે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

દિન્દીઓને લદ્દકમાં હથ અભ્યાસો આપવા વિશે હરાવ અગીઆરમો રા. સેનાથી રાજ્યે રજૂ કર્યો, સરકાર શ્રદ્ધા સુખ સિંઘે અનુમોદન આપ્યું અને પસાર કરવામાં આવ્યો.

લાલ સંઘમ લાલે બારમો હરાવ રજૂ કર્યો તેમાં જમીનના વેચાણને અટકાવનારા કાયદાઓનાં પરિણામોની તપાસ કરવાને માટે એક કમીટીની નીમવાની માગણી કરવામાં આવી હતી, કેમકે તે કાયદાઓના અમલથી પંતળમાં ગંભીર અસરો થયો છે. પંતળમાં લડવેયા માલીકાના ગોરા વર્ગના સંઘર્ષમાં નેમનું પંતળને ઇતિહાસ હોય અને બતાવી આપ્યું કે, દિન્દીમાં અન્યત્ર જે કારણોથી ખેડૂતો ગરીબ થતા જાય છે તેજ કારણો પંતળમાં પણ કાર્ય કરી હશે છે, અને જમીન વિષેના કાયદા સૂઝ લેવા વિચાર પર રચાયલા છે. લાલ બાપુ રામે અનુમોદન આપ્યું, અને રા. સચરાદાસ લાલારામ, સરકાર મેટરસીધા ચાવલા, અને રા. ખી. વી. વિદ્યાસ સર્જેએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને હરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

રા. એન. એમ. સમર્થે જાહેર મોકરી વિષે ઠરાવ તેરમો રજૂ કર્યો અને કહ્યું કે, ૧૮૫૮ ના ઠંડેરાનો લોડ કર્જને જે અર્થ કર્યો હતો તે લોડ મોર્લીએ સ્વીકાર્યો નથી, કેમકે ૧૬૦૮ ના રાજ્ય સંદેશમાં તેમણે કહ્યું હતું કે ઠંડેરાની નેમ “સર્વ કોમવાર લેહો નષ્ટ કરવાની” છે. રાય બહાદુર ખંડુભાઈ દેશાઈએ અનુમોદન આપ્યું, ડા. રણજીત સિંઘે મેડીકલ સર્વિસ વિષે ભાષણ આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

ચૌદમો ઠરાવ મી. પીટર પૉલ પીલાઈએ રજૂ કર્યો. તે ખોરાકની ઓળેના દમ્ય ભાવો વિષે હતો અને તપાસને માટે કમીશન નીમવાની માગણી તેમાં કરવામાં આવી હતી. પ્રોફેસર વી. જી. કાલેએ અનુમોદન આપ્યું, રા. વાચ્છા અને પંડિત ગોવિંદ સહાઈ શર્માએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

પ્રમુખે પ્રમુખસ્થાનેથી નીચેના ઠરાવો રજૂ કર્યા: ઠરાવ પંદરમો સ્વદેશી હીલચાલ વિષે; સોળમો કેળવણી વિષે; સત્તરમો ન્યાયી અને કારોબારી ફરજો જાહેરી પાડવા વિષે; તે સર્વ પસાર કરવામાં આવ્યા.

વાયુંવ્ય સરહદ પ્રાંતમાં અસંતોષ હતો તેની તપાસ કરવાની માગણી અઠારમા ઠરાવમાં કરવામાં આવી. રા. પુરુષોત્તમ લાલે તે રજૂ કર્યો. રા. સુન્દર સિંઘ ભાટીયાએ તેને અનુમોદન આપતાં ખતાવી આપ્યું કે, એ પ્રાંતમાં હિન્દુઓના જનમાલ સહીસલામત નથી, ત્યાં જર્મી નામની કાંઈ અવાવવાની ખાસ પદ્ધતિ છે, જેમાં ફોજદારી કાયદાના ખીલકુલ જ્ઞાન વિનાના કેટલાક સરદારો કામ ચલાવીને માણસને લાંબા કેદખાનાની સુજાઓ કરે છે. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

પ્રમુખે પ્રમુખસ્થાનેથી નીચેના ઠરાવો રજૂ કર્યા. મી. છુમ્, સર વિલિયમ વેડરબર્ન અને સર હેવી કૉટનને ઉપકાર માનવાનો ઠરાવ આગાહીસભા; સુરવામાં આવ્યા પ્રમાણે અખિલ હિન્દ કમિટીની નીમણુંક કરતો ઠરાવ વીસમો; રા. ડી. ઇ. વાચ્છા, અને રા. ડી. એ. ખરેને જનરલ - સેક્રેટરીઓ તરીકે નીમવાનો ઠરાવ બાવીસમો; અને કેળવણી ખાતાના અધિકારીઓના

સકયુંકરને લીધે વિદ્યાર્થીઓને પાછા ફરવાનો ફરજ પડી ત્યારે સામાન્ય રીતે પોતાનાથી દશગણા વિદ્યાર્થીઓ જેટલું કામ કરે તેટલું કામ થોડા સ્વયંસેવકોએ બહાર આવીને કર્યું હતું, તેમનો આભાર માનવાનો ઠરાવ ત્રેવીસમો.

પછી આવતે વર્ષે કોંગ્રેસ અલ્લાહાબાદમાં ભરવાતું આમંત્રણ ડા. તેજબહાદુર સમુએ આપ્યું, અને તેનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો.

પ્રમુખનો આભાર માન્યા પછી પ્રમુખે વળતો ઉત્તર આપ્યો, અને ચોવીસમી કોંગ્રેસનો અંત આવ્યો.

ઠરાવો.

કોંગ્રેસનો શોક.

૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, બાબુ લાલ-મોહન લાપ અને બાબુ રમેશચંદ્ર કંત, ઉભય કોંગ્રેસના માછ પ્રમુખોનાં મૃત્યુથી દેશને અને સમાજને મોટી અને ન પૂરાય એવી ખોટ ગંધ છે તેની આ કોંગ્રેસ નોંધ લેવા ઇચ્છે છે. દેશની તેમણે કરેલી સેવાઓ તેમના દેશબંધુઓના કૃતજ્ઞતાપૂર્ણ સ્મરણમાં હંમેશાં ધરી રહેશે.

૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, માકર્વીસ-આફ રીપનના મૃત્યુથી આ દેશને મોટી ખોટ ગંધ છે તેની કોંગ્રેસ નોંધ લે છે; તેમણે હિન્દના વાયસરોય તરીકે પોતાની શ્રેયસ્કર, પ્રગતિમાન અને મુત્સદ્દીને શોકે એવી રાજ્યનીતિથી નામદાર સમ્રાટની પ્રજાના સર્વ વર્ગોનાં સ્થાયી આદર, પ્રેમ અને કૃતજ્ઞતા મેળવ્યાં હતાં.

કોંગ્રેસનો આભાર.

૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, માન. બાબુ એસ. પી. સિંહાને નામદાર ગવર્નર-જનરલની કારોબારી સલાતા સભ્ય નીમવા માટે અને રાઇટ ઓન રા. અમીર અલીને પ્રીવી કાઉન્સીલના સભ્ય નીમવા માટે આ કોંગ્રેસ નામદાર સમ્રાટનો આભાર મને છે.

[જુલો ૧૩.]

૨૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દના રાજકીય ઉત્કર્ષને માટે સર વિલિયમ વેડરબર્ન, મી. એ. એ. છુમ્, સર હેવી કૉટન, અને

આ કોંગ્રેસ નમ્રતાપૂર્વકે કહે છે કે, આ કુશલ કરવામાં આવેલી સ્વ સુધારવાનું કાર્ય દીર્ઘકાલી સુલસદીગિરીને ઠાને એવું છે, તેથી બંગાલની પ્રભમાં પુનઃ સંતોષ દેવાશે, અન્ય પ્રાંતોને સંતોષ મળશે, અને સમગ્ર દેશમાં નામદાર સમ્રાટની સરકારની ઇચ્છા વધશે.

બંગાલના લાગણીનો પ્રશ્ન ત્યાંના અધિકારીઓ અને બહેર પ્રભની સમક્ષ સુધવાને બાજુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી અને બાજુ ભુપેન્દ્રનાથ બંતુને ડેપ્યુટેશન તરીકે ઇચ્છાંકિત જવાને માટે આ કોંગ્રેસ નીમે છે.

દક્ષિણ આફ્રિકા.

૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ટ્રાન્સવાલમાં હિન્દીઓ મહોમેદન અને હિન્દુ, પારસી અને ખ્રિસ્તી-પોતાના દેશના હિતને માટે વીરતાપૂર્વકે જીવન સહન કરે છે અને બહુ મોટી સંખ્યા સામે પ્રાથમિક દિવાની હકોને માટે પોતાનું શાંત અને સ્વાર્થહીન યુદ્ધ કરી રહ્યા છે. તેમનાં ઉગ્ર દેશપ્રેમ, હીમત અને આત્મ-ભાગને માટે આ કોંગ્રેસ પોતાનું મહાન સાનંદાદ્યર્થ દર્શાવે છે.

આ કોંગ્રેસ રા. એમ. કે. ગાંધી અને તેમના શરવીર અને નીમકહલાલ સાથીઓને અલગ અલગ સંતોષપૂર્વકે ઉત્તેજન આપે છે, અને પ્રત્યેક ધર્મ અથવા ભતિના સર્વ હિન્દીઓને કહે છે કે સંકેત રાખ્યા વિના તેમને નાણાંની સહાય આપવી; અને આ સંબંધમાં દક્ષિણ આફ્રિકાના પોતાના દુઃખી દેશબંધુઓની જરૂર અને દરોહીની ધડીએ રૂ. ૨૫,૦૦૦ ની ઉદાર રકમ રા. આર. જે. તાતાએ જે દેશપ્રેમની લાગણીઓથી પ્રેરાઈને આપી છે, તેની કોંગ્રેસ હૃદય દરેક જુએ છે.

આ કોંગ્રેસ હિન્દી સરકારને ગંભીર આગ્રહ કરે છે કે, જ્યાં સુધી દક્ષિણ આફ્રિકાના યુનીયનના અધિકારીઓ પોતે જે સ્વાર્થ અને એક પક્ષીય રાજ્યનીતિ બહેર કરે છે અને તેનો અમલ કરે છે તેને વળગી રહે અને સામ્રાજ્યના નાગરિકો તરીકે નામદાર સમ્રાટની હિન્દી પ્રભને તેમના ન્યાયી હકોની ના પાડવાનો તેમનો દુરાગ્રહ ચાકુ રાખે ત્યાં સુધી તે યુનીયનના કોઈ પણ વિભાગને માટે ગીરમીટીયા હિન્દી મનુરોની ભરતી અટકાવવાની અને ત્યાંના

અધિકારીઓ હિન્દી હિતો તરફ જેવું વર્તન ચલાવે છે તેવું વર્તન તેમની તરફ ચલાવવાની આવશ્યકતા છે.

નામ ગોરા લેણાની વસાયતોને માટે અવિરસિત જમીનના વિશાળ ભાગો બ્રિટિશ સામ્રાજ્યનાં સ્વરાજ્ય ભાગવતાં સંસ્થાનોના પોતાનાજ હાથમાં રહેવા દેવાની તરફેણમાં ભ્રમમદાર સુલસદીઓના ઉદ્ગારની સામે આ કોંગ્રેસ અણગમો દર્શાવે છે, અને એમ બતાવી આપવાની પોતાની ફરજ સમજે છે કે, જ્યારે એશિયામાં તેનાથી વિરુદ્ધ-ખુલ્લા દ્વારની રાજ્યનીતિનો ઉપદેશ આપવામાં આવે છે અને તેનો અમલ કરવામાં આવે છે ત્યારે બ્રિટિશ તાલનની સકળ એશિયાવાસી પ્રભ સામે એ પ્રદેશમાં બારણું બંધ કરવાની અને સંપૂર્ણ બ્રિટિશ નાગરિકતાના હક્કો આપવાની ના પાડવાની રાજ્યનીતિ સામ્રાજ્યને માટે ગંભીર હાનિથી ભરેલી છે અને તે જેટલી અધાર્મિક છે, તેટલીજ ડહાપણવિહોણી છે.

દમન.

૧૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, એકપક્ષીય અને દરોહી નહિ કરવામાં આવેલી હકીકત પર આધાર રાખીને લેવાયેલા સરકારી કાર્યમાં અન્યાયનું ચક્ષીર ભ્રમ છે, અને દેશની ધારા-પોથીમાં બ્યાજખી રીતે મનાઈ કરવાને તથા સભ કરવાને માટે બીજા કાગલ પૂરતા છે તે ભેટાં દેશવચા વિષેના ભૂતા રેખાલેશનો રદ કરવાનો આ કોંગ્રેસ સરકારને આગ્રહ કરે છે, અને પ્રાર્થના કરે છે કે, ગયે વર્ષે બંગાલમાંથી જેમને દેશવચો આપવામાં આવ્યો હોય તેમને વિરોધ બંધનમાં રાખ્યા વિના મુક્ત કરવા, અથવા તો તેમની સામે જે આરોપો હોય અને જેમને સાંભળ્યા વિના સભ કરવામાં આવી હોય તે આરોપો સામે બચાવ કરવાની તક આપવી.

લશ્કરવિષયક.

૧૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હૃદયતર લશ્કરી કારકીર્દિઓમાંથી દેશનાં બાળકોનો બહુ-ધાર ચાકુ રાખવામાં આવ્યો છે, તેની સામે આ કોંગ્રેસ અણગમો દર્શાવે છે, અને એવી કારકીર્દિઓ તેમને માટે ખુલ્લી મુઠ્ઠી ભેંદીને એમ કહેવા

સૂચના કરે છે કે, લક્ષ્મી કોંગ્રેસે સ્થાપવી, જ્યાં લક્ષ્મીના નામદાર સમ્રાટના કમીશનના હોદ્દાને માટે યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવાને માટે આવશ્યક દાલીમ હિન્દીઓ મેળવે. [જુલો ૧૯ (ખ)].

જરૂરી વિષેના કાયદા.

૧૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પંચાલમાં અને અન્ય પ્રાંતના મોટા વિભાગમાં જમીન વેચાણ અને એવા બીજા કાયદાઓના અમલથી ગંભીર અસંતોષ થયો છે તે જોતાં આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, જે પ્રાંતમાં જમીનનો નીકાલ કરવાનો અટકાવ કરનારા કાયદાઓનો અમલ થતો હોય તે પ્રાંતમાં એવા કાયદાઓની રાજ્યનીતિ અને કાર્યની સંપૂર્ણ અને વિગતવાર તપાસ કરવાનો સમય આવી પડેલો છે; અને સરકારને આગ્રહ કરે છે કે, એ કાયદાથી ખેતીવાડીનાં હિતોને અને તેનાથી જે વર્ગને ફાયદો કરવાનો ઇરાદો રાખવામાં આવ્યો હતો તેમને ખરેખર ફાયદો થયો છે કે નહિ? અને ખેતીવાડીના ઉદ્યોગના વિકાસ અને ભાવિને નુકસાન કરે અને પ્રાંતના અમુક ખાસ વર્ગ અથવા વિભાગમાં અસંતોષ ઉપજાવે એવી વિશ્લેષણાઓ, હાઈમારીઓ અને હકકની ઉચ્છેદો તેણે ઉત્પન્ન કરી છે કે નહિ? તે નક્કી કરવાને માટે તપાસ કરવાને અધિકારીઓનું અને બીજા-અધિકારી હિન્દી પ્રતિનિધિઓનું મિશ્ર કમીશન નીમવું.

બહેર નોકરી.

૧૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, (ક) ૧૮૫૮ ના ઠંઢેરામાં દેશની બહેર નોકરીમાં હિન્દની પ્રાંતને ઉચ્ચતર જગ્યાઓ આપવામાં કોમ કોમના ભેદો નહીં કરવાની જે રાજ્યનીતિ દર્શાવવામાં આવી હતી, અને ગયા વર્ષના નામદાર સમ્રાટના સંદેશમાં તેનું સમર્થન કરવામાં આવ્યું હતું, તેનો અમલ કરવાને માટે હિન્દી પ્રધાન અને વાયસરાયે કૃપા કરીને છેલ્લાં ત્રણ વર્ષોમાં જે પ્રયત્નો કર્યા છે તે પ્રયત્નો આ કોંગ્રેસ કૃતજ્ઞતા પૂર્વક સ્વીકારે છે.

તથાપિ આ કોંગ્રેસનો મજબૂત અભિપ્રાય છે કે, આ રાજ્યનીતિનો અસરકારક રીતે અમલ કરવાને ૨ જુન ૧૮૯૩ ના દિવાને આમના ઠરાવનો અમલ કરવો જોઈએ, અને ફક્ત ઇંગ્લેન્ડમાં

ડમાં લેવામાં આવતી સર્વ પરીક્ષાઓ એક સાથે હિન્દમાં અને ઇંગ્લેન્ડમાં લેવાની જોઈએ, અને બહેર નોકરીની ઉચ્ચતર શાખાઓમાં પ્રથમ નીમણુંકો હિન્દમાં કરવામાં આવે છે તે સર્વ ફક્ત હરીફાઈની પરીક્ષાથી કરવી જોઈએ.

(ખ) (૧) યોગ્ય મેડીકલ પુરૂષો હિન્દી અને મેડીકલ સર્વિસના ન હોય તેમને સીવીલ મેડીકલ સર્વિસની ઉચ્ચ જગ્યાઓ પર નીમવાના હિન્દી પ્રધાનના ખરીદા માટે આ કોંગ્રેસ તેનો આભાર માને છે. (૨) બહેર પ્રાંતના મેડીકલ સર્વિસ અને ધંધાના હિતોને માટે તેમજ ખર્ચમાં સરકાર કરવાને માટે પૂર્વગતી કોંગ્રેસો સાથે સંમત થઈને આ કોંગ્રેસ કહે છે કે, હિન્દી લક્ષ્મી મેડીકલ સર્વિસથી સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર હિન્દી સીવીલ મેડીકલ સર્વિસની અલગ સ્થાપના કરવી.

જોરાકની ચીજોના ઉચ્ચ ભાવો.

૧૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, ગયાં કેલેન્ડર વર્ષોમાં જોરાકની ચીજોના ઉચ્ચ ભાવો જોતાં અને તેથી ખાસ કરીને મધ્યમ અને ગરીબ વર્ગોને વેઠવી પડતી હાડમારીઓ જોતાં, તે અનિર્ણય કંટાળા પ્રમાણમાં અને ક્યા ઉપાયોથી દૂર થઈ શકે અથવા તેની અસરો ઓછામાં ઓછી થઈ શકે તે નક્કી કરવાને માટે એવા ઉચ્ચ ભાવોનાં કારણોની તપાસ યોગ્ય રીતે રચાયલા કમીશન દ્વારા કરાઈ કરવી જોઈએ.

સ્વદેશી.

૧૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ સ્વદેશી હિતચાલને અત્યંત અંતઃકરણ પૂર્વક અનુમોદન આપે છે, અને દેશમાં વિકાસની શકાય એવા ઉદ્યોગોના વિકાસને ઉત્તેજન આપવાને માટે ગંભીર અને ચાલુ પ્રયત્નો કરીને તેની ફતેહને માટે પરિશ્રમ કરવાની, અને ચોક્કસ ભાગ આપીને પણ આયાત થયેલી ચીજો કરતાં જ્યાં જ્યાં વ્યવહારિક હોય ત્યાં હિન્દી પદાર્થો પસંદ કરીને હિન્દી ખતાવનારાઓના પ્રયત્નોને ઉત્તેજવાની દેશની પ્રાંતને આજ્ઞા કરે છે.

કેળવણી.

૧૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે,

(ક) સમગ્ર દેશમાં પ્રાથમિક કેળવણી સંસ્કાન મફત કરવામાં ક્રમશઃ ફરજિયાત કરવાનાં,

(ખ) માધ્યમિક અને ઉચ્ચતરું કેળવણીને વધારે મોટી નાણાંની રકમો આપવાનાં (સર્વ પછાત વર્ગોને કેળવવાને આવશ્યક લાગે ત્યાં ખાસ ઉત્તેજન આપીને)

(ગ.) સ્થાનિક આવશ્યકતાઓ ધ્યાનમાં રાખીને સિન્ન સિન્ન પ્રાંતોમાં ઔદ્યોગિક અને માર્શાલિક કેળવણી આપવાની પૂરતી સગવડ કરવાનાં, અને

(ઘ) આ દેશમાં કેળવણીની રાજ્યનીતિ અને પદ્ધતિ ઘડવામાં હિન્દી જાહેર અભિપ્રાયના અગ્રણીઓને અસરકારક અવાજ આપવાનાં, પગલાં સરકારે શીઘ્ર ભરવાં જોઈએ.

આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય પ્રમાણે દેશમાં સિન્ન સિન્ન પ્રાંતોની પરિસ્થિતિને સામુદાય સાહિલવિષયક, વૈજ્ઞાનિક, પારિવારિક અને ઔદ્યોગિક કેળવણીની સ્વતંત્ર પદ્ધતિ પોતાની મેળે રચીને સરકારનાં વર્તમાન સંસ્થાઓ અને પ્રયત્નોમાં પૂરવણી કરવાનો પ્રશ્ન સમગ્ર દેશની પ્રજાએ ગંભીરતાપૂર્વક ઉપાડી લેવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે.

ન્યાયી અને કારોબારી ફરજોનો વિભાગ

૧૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે (ક) કે, આ કોંગ્રેસ પોતાની બેઠની લાગણીની નોંધ લે છે કે, સરકારે આશાઓ આપી હતી કે, કારોબારી અને ન્યાયી ફરજોને જલ્દી જલ્દી પાડવામાં આવશે, તથાપિ તે દિશામાં અસરકારક પગલાં ભરવામાં આવ્યાં નથી, અને આ કોંગ્રેસ પૂર્વગામી કોંગ્રેસો સાથે સંમત થઈને વિનાવિલંબે બંને ફરજોને સંપૂર્ણ જલ્દી પાડવા કહે છે.

(ખ) આ કોંગ્રેસ પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે સંમત થઈને કહે છે કે, દેશના સર્વ ભાગોમાં જનસુહીર્યક સર્વોચ્ચની જગ્યાઓ મુખ્યત્વે કાયદાના ઘંઘામાંથી પૂરવી.

કાયમની જમાખંદી.

૧૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પહેલાંની

કોંગ્રેસો સાથે સંમત થઈને આ કોંગ્રેસ કહે છે કે:

(ક) જમીન વિશેની રાજ્યની માગણીની વ્યાખ્યા અને ઔકસ મર્યાદા, અને કાયમની જમાખંદી અથવા હંક સુદંતમાં ફરી ફરી જમાખંદી જે પ્રાંતોમાં કરવામાં આવે છે ત્યાં કમમાં કમ સાઠ વર્ષની મુદતી જમાખંદી એજ આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર ખેડૂતોની વર્તમાન અસંતોષકારક આર્થિક સ્થિતિ સુધારવાનાં એકલાં સાધનો છે; અને

(ખ) દર વર્ષે વધતા જતા લક્કરી ખર્ચમાં ઘટાડો જે ખર્ચ દેશની લગભગ એક તૃતીયાંશ આવક ગળી જાય છે, અને તેથી લોકપ્રયોગી ધન્ય કાર્યોને માટે, ખાસ કરીને કેળવણી અને આરોગ્યને માટે (જેમને હજી નાણાંનો ધણી તંગી વેડવી પડે છે) ફાળવે પડેલી રકમનો ધણો ઓછો ભાગ ખાલી કહે છે.

વાચવ્ય સરહદ પ્રાંત.

૨૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, વાચવ્ય સરહદ પ્રાંતની પ્રજા હમણાં જે રાજ્યતંત્ર હેઠળ છે, તેથી તેમનામાં ગંભીર અસંતોષ ફેલાયલો હોવાથી આ કોંગ્રેસ હિન્દી સરકારને ગંભીરતાપૂર્વક કહે છે કે, તેમની ફર્યાદોની જાહેર રીતે તપાસ કરવી અને પ્રજાની પ્રજા સાથે સરખામણીમાં તેમને જે ગેરલાભો વેઠવા પડતા હોય તેમના ઉપાયો યોજવાને પગલાં ભરવાં.

સામાન્ય.

૨૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આવતા વર્ષને માટે રા. ડી. ઇ. વાચ્છા અને રા. દાદા અબાજી ખરેને જનરલ સેક્રેટરીઓ નીમવામાં આવે છે.

૨૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, નોંધતાં પછી ૧૯૧૦ માં હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની આગામી સભા અલ્હાબાદમાં ભરવી.

પચીસમું પ્રકરણ.

પચીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

પચીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ અલ્હાબાદમાં ૧૯૧૦ ની ૨૬, ૨૭, ૨૮, અને ૨૯ થી ડીસેમ્બરે મળી. કોંગ્રેસનો મંડપ કોટની સામેની જમીન પર હલો દરવામાં આળ્યો હતો, તેની રચના એવી સુંદર કરવામાં આવી હતી કે, તેની પચીસ ગાનુઓ હતી અને પચીસ બારણાં હતાં, પ્રત્યેક દ્વાર પર એક-એક પ્રમુખની છબી હતી. ૬૩૬ પ્રતિનિધિઓએ હાજરી આપી હતી અને લગભગ ૪,૦૦૦ પ્રેક્ષકો દાર્જિલીંગમાં ભાગ લેવા આળ્યા હતા.

પ્રતિનિધિઓ નીચે પ્રમાણે હતા:

મદ્રાસ	૧૨૧
મુંબઈ (૮૦)	
સિંધ (૫૮)	૧૩૮
બંગાળ	૮૫
સંયુક્ત પ્રાંતો	૨૮૨
પંજાબ	૨૭
મધ્ય પ્રાંતો	૧૬
વરાહ	૮
ગિહાર	૩૯

સર વિલિયમ વેડરબર્ન.

પચીસમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

૬૩૬

અહીંયાં ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે અહીંયાં મધ્ય પ્રાંતોને અને વરાહને ચોક્કસ પ્રકારે જોડવામાં આળ્યા છે, અને ચાદીમાં અલ્હાબાદ આપણા જોવામાં આવતો નથી.

સર વિલિયમ વેડરબર્નને પ્રમુખ તરીકે ચૂંટી કાઢવામાં આળ્યા હતા, અને એક તરફથી સુરતની પીડાથી હલો થયલી અને બીજી તરફથી ચુટણી કરવામાં ધાર્મિક પ્રશ્ન દાખલ કરવાથી હિન્દુઓ અને મહોમેદનો વચ્ચે ખીલો મારવામાં

આળ્યો હતો તેથી હતપન્ન થયલી મુશ્કેલીઓ દૂર કરવાની આશાપૂર્વક તે ઇંગ્લાંડથી આળ્યા હતા. સ્વાગત સભાના પ્રમુખ તરીકે માન. પંડિત મુન્દરલાલે પ્રમુખ અને પ્રતિનિધિઓને આવકાર આપ્યો, અને તે કહી રાક્યો કે દિવાની અને લશ્કરી અધિકારીઓ, ઉભયે આવશ્યક વ્યવસ્થા કરવામાં સભાને સહાય આપી હતી. કોંગ્રેસના કેટલાક જૂના સ્તંભોની જોડની નોંધ લીધા મળી,

તેમણે સર વિલિયમ વેડરબર્નને આવકાર આપ્યો, હિન્દના કલ્યાણ માટેના તેમના અખંડ પરિશ્રમોને લીધે તેમણે પ્રત્યેક હિન્દીને પ્રેમ એળળ્યો છે. પછી નામદાર સમ્રાટ સખતમ એડવર્ડના મૃત્યુ માટે શોક દર્શાવવામાં આળ્યો, તવીન સમ્રાટ પ્રતિ રાન્યસક્તિ દર્શાવવામાં આવી અને તવીન સમ્રાટ પોતાની સામ્રાજી સહ હિન્દની સુલાકાત લેશે એવું વચન અપાયું હતું. તેને માટે

૬૬૬માં હર્ષ બતાવ્યો. વાયસરોય અને હિન્દી પ્રધાન બંદલાયા હતા, અને કેળવણીના દાતા તરફ ન્યાયો અને કારોબારી કરતેતા વિભાગ અને સંયુક્ત પ્રાંતોમાં કારોબારી સભાની સ્થાપનાની આવશ્યકતા તરફ નવા વાયસરોય, લૉર્ડ હાર્ડિંગનું ધ્યાન ચોડાંક વાક્યોમાં ખેંચવામાં આળ્યું. સર વિલિયમ વેડરબર્ન હિન્દુઓ અને મહોમેદનોની પરિપક્વ ભરવાના હતા; નોંધ લેવા જેવી વાત એ હતી કે સંયુક્ત પ્રાંતોનાં જલ્લા અને મ્યુનિસીપલ

પક્ષ બોરોમાં અક્ષય મતદાર મંડળો ન હતાં, જલ્દા બોરોના ૬૬૩ સભ્યોમાંથી સામાન્ય મતદાર મંડળે ૪૪૫ હિન્દુઓ અને ૧૮૯ મહોમેદનો સુંદી કાઢયા હતા, અને મ્યુનિસિપાલિટીઓમાં ૯૬૫ માં થી ૫૬૨ હિન્દુઓ હતા અને ૩૧૦ મહોમેદનો હતા, જે ઉપરથી માલુમ પડે છે કે, જે પ્રાંતમાં મુસ્લીમ પ્રભુ ફક્ત એક સપ્તમાંશ છે ત્યાં પણ હિન્દુઓએ મોટી સંખ્યામાં તેમને મતો આપ્યા હતા. સર જૉન હ્યુએટ કહ્યું હતું કે, સુંદીઓમાં ધાર્મિક ભેદો દાખલ કરીને તેમના મિત્રતાના સંબંધોમાં પ્રત્યવાય નાખવો એ અત્યંત શોચનીય છે.

બાપુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ દરખાસ્ત સુકી કે સર વિલિયમ વેટરબર્ને પ્રમુખપદ લેવું, અને તેમણે દીર્ઘકાળથી ભક્તિપૂર્વક હિન્દની દરેલી સેવાઓની કૃતજ્ઞતા પૂર્વક રતુતિ કરી. દરખાસ્તને રા. ડી. ઇ. વાચ્છાએ અનુમોદન આપ્યું, માન. રાવ બહાદુર આર. એન. મહેલકર, મ. ન. રા. એન. સુભારાવ, માન. લાલા હરકીસનલાલ રા. યુસફ હસન અને માન. પંડિત મદન મોહન માલવીયે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઉત્સાહ પૂર્ણ તાલીઓ વચ્ચે તેમણે પ્રમુખપદ લીધું.

પ્રમુખે પ્રારંભમાં હિન્દના ઉત્તરવલ્લ ભવિષ્ય વિષે પોતાનો વિશ્વાસ દર્શાવ્યો. “હિન્દ સુખી થવાને યોગ્ય છે, થોડા સમય ઉપર દાખલ કરવામાં આવેલા સુધારાઓમાં આશા રાખવાનું આપણને કારણ છે, અને એને પરિણામે શાંતવન અને સહકાર થવાં જોઈએ.” મુખ્ય ભેદો (૧) યુરોપીયન અધિકારીઓ અને કૃષ્ણાયલા હિન્દીઓ વચ્ચે; (૨) હિન્દુઓ અને મહોમેદનો વચ્ચે; અને (૩) રિનીતો અને ઉદામો વચ્ચે છે. ત્યાર પછી તેમનું અનુક્રમે વિવેચન કર્યું, અને “અપરાધીની શોધમાં વિવેક રાખ્યા વિના ધરોની ઝડતી લેવી, કામ ચલાવવું અને બીજી રીતો શ્રદ્ધા કરવી” એ તિરસ્કરણીય છે; ત્યાર પછી (૨) અને (૩) હેઠળ સુસંધ રાખવાનો તેમણે આગ્રહ કર્યો.

પછી પ્રમુખે કોંગ્રેસના નીચે પ્રમાણે વર્ગ પાડયા: (૧) હિન્દમાં મંડનાત્મક કાર્ય, બહેર અભિપ્રાયને કૃપાવે, અને તેને સંબંધ બના-

વવો; (૨) સરકારને વિનંતિઓ કરવી; અને (૩) ઇચ્છાંકમાં પ્રચાર કરવો. છેલ્લી બાબત વિષે તેમણે મજબૂત આગ્રહ કર્યો. સ્વાશ્રયનો નવીન બહુસો સારો છે, પરંતુ તેથી અન્ય દેશોની પ્રભુનો તિરસ્કાર આવવો ન જોઈએ. બે હિન્દના અગ્રણીઓ બ્રિટિશ પ્રભુની સાથે મળીને કાર્ય કરશે તો બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના આશ્રય હેઠળ “યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ ઇન્ડિયા” ને આવતાં લાભો સમય નહિ ભય.

રા. ડી. ઇ. વાચ્છાએ રા. દાદાભાઈ નવરોજી, ડૉ. રાસબિહારી ઘોષ અને બીજાઓના તાર વાંચ્યા, અને વિષય નિર્ણાયક સભામાં પોતાના પ્રતિનિધિઓ સુંદી કાઢવાની રા. ડી. એ. ખરેખર કોંગ્રેસ પ્રતિનિધિઓને વિનંતિ કરી.

બીજે દિવસે પ્રારંભમાં પ્રમુખસ્થાનેથી પ્રમુખે પ્રથમ ત્રણ કલાક રજૂ કર્યા. પહેલો કલાક નરેશ સત્તમ એડવર્ડના મૃત્યુ માટે બેંડો શોકદર્શાવનાર હતા. ઉભા થઈને ચૌનપૂર્વક તે પસાર કરવામાં આવ્યો. બીજા કલાકમાં નરપતિ પંચમ જ્યોર્જ પ્રતિ કોંગ્રેસની રાજ્યભક્તિ બતાવવામાં આવી, અને સમ્રાટ અને સામ્રાજી હિન્દની મુશ્કામતે આવવાનાં છે તે વાતને વધાવી લીધી અને તાલીઓની ગર્જનાપૂર્વક તે પસાર કરવામાં આવ્યો. ત્રીજા કલાકમાં નવા વાયસરોય લૉર્ડ હાર્ડિંગને આવદાર આપવામાં આવ્યો, અને કોંગ્રેસ તરફથી તેમને આપવાનું માનપત્ર ધડી કાઢવાની એક કમિટી નીમવામાં આવી, અને તે માનપત્ર આપવાને તેમની સમક્ષ જનાર પ્રતિનિધિ મંડળનાં નામે દર્શાવવામાં આવ્યાં સર વિલિયમ વેટરબર્ને કહ્યું કે, “એક વાયસરોય મિત્રતાપૂર્વક અંગત સ્વીકાર કરીને કોંગ્રેસને આવદાર આપે” એ સમય પ્રથમ આવ્યો છે. અમે ઉમેરીશું કે હિન્દી લાગણી તરફ લૉર્ડ હાર્ડિંગે જે કાર્યો વડે પોતાની સહાનુભૂતિ દર્શાવી હતી, તેમાંનું એ પ્રથમ હતું. કલાક સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

વાયસરોયની કારોબારી સભામાં કાયદાના સભ્યની જગ્યાએ અંગ્રેજ બેરીસ્ટરનેજ નીમવામાં આવે છે તે વિષે ચોથો કલાક હતો, જેમાં કહેવામાં આવ્યું હતું કે, એડવોકેટો અને વકીલો પણ

એ નીમણુંકને માટે ચોગ્ય ગણવા લેઈએ. માન રા. એસ. સિંહાએ તે રજુ કરતાં બહાનું કે, પસંદગીનું ક્ષેત્ર સંકુચિત કરવામાં ડહાપણ નથી, અને કહ્યું કે, ડૉ. રાસબિહારી ઘોષ વકીલ છે, અને ખરેખર ચોગ્યતામાં બેરીસ્ટરથી ઉતરે એવા નથી. રાવ બહાદુર બી. એન. રામોએ અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, વિખ્યાત વકીલોએ મદ્રાસમાં વકીલાતના ધંધાને શોભાવ્યો છે. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

સંસ્થાનોમાં હિન્દીઓ વિષેનો ઠરાવ પાંચમો રજુ કરવાની આજ્ઞા એકવાર ફરીથી રા. જી. એ. નેટસનને કરવામાં આવી, અને તેમણે કહ્યું કે, કે, દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિન્દીઓનાં હુંખોનું ખરેખર સર્વને જ્ઞાન છે. બ્રિટિશ સરકારની ફરજ છે કે, પોતાની પ્રજાનું સંરક્ષણ કરવું, અને સત્યાગ્રહીઓના શૈયની પ્રશંસા કરી. રા. મહિલાલ ડૉક્ટરે અનુમોદન આપ્યું, અને મોરીસ-સમાં હિન્દીઓએ વેડેલા બુલમની કથા કહી. રા. રઘુનંદન પ્રસાદે અને રા. દેવીપ્રસાદે તેને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

સ્વદેશી હીલચાલને અનુમોદન આપનારો છઠ્ઠો ઠરાવ રા. સી. વાય. ચિંતામણીએ રજુ કર્યો, અને તેમણે કહ્યું કે, પોતાના દેશની ચીલે વાપરીને સ્વદેશી ઉદ્યોગોને સહાય આપવાની કેળવણીઓની ફરજ છે. પરદેશી ચીલેની આયાત વધી છે, અને શાળો પણ પરદેશમાંથી આણવામાં આવે છે; સ્વદેશી ભંડાર ગૃહો સ્થાપીને સ્વદેશી માલની ખરીદી સરળ કરવી લેઈએ, કેમકે, રા. રાનડે-એ કહ્યું હતું તેમ હિન્દને "ઇંગ્લાંડનો એક ખગીચો ગણવ.માં આવે છે, જેમાં ઉગતી કાચી જાણસો બ્રિટિશ એજન્ટો બ્રિટિશ વહાણોમાં ભરે છે, બ્રિટિશ બુદ્ધિ અને મુશીથી તે તૈયાર બને છે અને પોતાના બ્રિટિશ એજન્ટો મારફતે પોતપોતાની હિન્દમાંની બ્રિટિશ પેઢીઓમાં બ્રિટિશ વ્યાપારીઓ તેમની હિન્દમાં પાછી નિકાશ કરે છે."

બાબુ જીતેન્દ્રલાલ બેનરજીએ અનુમોદન આપ્યું, અને કહ્યું કે પ્રત્યેક ભોગે સ્વદેશી માલ વાપરવો લેઈએ, રા. કૃષ્ણનાથ, રા. ડી. વી.

કૃષ્ણરાવ, બાબુ સચીન્દ્રપ્રસાદ બસુ અને રા. લોકમલ ચેલારામે તેને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

બાબુ ભોગેન્દ્રનાથ મુકરજીએ સાતમો ઠરાવ ન્યાયી અને કારોબારી ફરજે બહી પાડવા વિષે અને જ્યુડીશીયલ સર્વીસમાં કાયદાના ધંધાદારી-ઓની નીમણુંકો કરવા વિષે રજુ કર્યો. તેમણે કહ્યું કે, ૧૮૬૩ ના પોલીસ કમીશને તે ફરજે બહી પાડવાની ભલામણ કરી હતી, અને લૉર્ડ હાપ્પડાઉસ અને બીનઓએ ૧૮૮૬ માં એક અરજ કરી હતી; લૉર્ડ હર્જને પોતાના ખાર-સુધારાઓમાં તેનો સમાવેશ કર્યો હતો અને લૉર્ડ મોર્લીએ તેને ૧૯૦૮ માં પ્રાહલી આપી છે. તથાપિ અસરકારક પગલાં ભરવામાં આવ્યાં નથી. માન. રા. બ્રજલિશોરે અનુમોદન આપતાં પોતાના જીવનમાં બનેલી એક વાત કહી: એક મહંત મંદિરમાં ઘટ્ટી વગાડતો હતો, અને તેથી મેજસ્ટ્રેટને ચીડ ચઢી; તેથી તેણે પોતાના સીપાઈ પાસે ફર્યાદ કરાવી, મુકરજીએ તેની પાસે આવ્યો, એટલે તેણે મહંતને અપરાધી ઠરાવ્યો, અને હંડ કર્યો અને તે હંડનો કેટલોક ભાગ પેલા સીપાઈને પણ આપ્યો.

રા. સી. બી. રામસ્વામી ઐયરે કહ્યું કે, બ્રિટિશ રાજ્યમાં એ વિષય પર ભાષણ કરવાની આવશ્યકતા હોવી ન લેઈએ, કેમકે પોતાના કાયદાઓની વહીવટમાં કારોબારી અધિકારીઓ માથું ન મારે તેને માટે બ્રિટિશો સદૈવ ખાસ-કાળજી રાખે છે. - કલેક્ટર. કાયદાને માટે અને વ્યવસ્થાને માટે જવાબદાર છે, અને તેણે ન્યાય-પણુ આપવો લેઈએ એવા વિધાન વિના બ્રિટિશ તાજ હેઠળ આવા સુધારાનો પક્ષ કરવાની આવશ્યકતા હોય મહિ. બીન ભાગને માટે મારે ફક્ત એટલું જ કહેવું લેઈએ કે, ન્યાયાધીશ (જજ) ની જગ્યા પૂરવામાં બીફકુંક તાલીમ આવશ્યક નથી એમ ધારવામાં આવતું દેખાય છે. તાલીમ વિના કોઈ પણ ડૉક્ટરને પોતાનો ધંધો કરવા દેવામાં આવતો નથી, અને તાલીમ વિના કોઈ એન્જનીયરને એન્જન સેપિંગમાં આવડતું નથી, પરંતુ "ન્યાય આપવામાં એક આવશ્યક વાત એ છે કે કાયદાના સિદ્ધાંતો વિષે

કોઈપણ જ્ઞાન મેળવવાની આવશ્યકતા નથી. ”
ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

સંયુક્ત પ્રાંતો અને પંજાબને માટે કારોબારી સભાઓની માગણી કરનારા આક્રમક ઠરાવ સાથે બીજા દિવસના કાર્યની સમાપ્તિ થઈ. પંડિત ગોઠ્ઠાનાથ મિશ્રે તે રજૂ કર્યો, તેમણે એ સભાઓની સ્થાપનાનો ઇતિહાસ સંક્ષેપમાં કહ્યો; લૉર્ડ મોર્લીના હિન્દી સભાઓના ખર્ચામાં એક ક્ષય નાખવામાં આવી હતી કે, મોટા પ્રાંતોમાં કારોબારી સભાઓ સ્થાપવી, પરંતુ જો કે દિવાને આમમાં ખર્ચો પસાર થયો તથાપિ ન્યારે તે ઉમરાવો સમક્ષ આવ્યો ત્યારે લૉર્ડ ઈર્જન અને લૉર્ડ મેંકડોનેલ ખર્ચાની કાપકૂપ કરવામાં સફળ થયા હતા. મજબૂત વાંધા ઉઠાવવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ હંમેશાની જેમ તે તરફ ધ્યાન આપવામાં આવ્યું ન હતું. રા. પી. એલ. રાજપાલે જીરસાદાર ભાષણ આપીને અનુમોદન આપ્યું, ઠરાવ પસાર થયો અને કોંગ્રેસ મૂલતવી રહી.

ત્રીજો દિવસે કોંગ્રેસ પાછી મળતાં સ્થાનિક સ્વરાજ્ય વિષે ડૉ. ગોરે નવમો ઠરાવ રજૂ કર્યો. ન્યારે ૧૮૮૨ માં લૉર્ડ રીપને સ્થાનિક સ્વરાજ્યની ચોજના આકારી હતી ત્યારે સર્વ એમ ધારતા કે, સ્થાનિક કારોબારના વહીવટમાં પ્રજાને અસરકારક અધિકાર આપવામાં આવશે, પરંતુ ન્યારે તે ગયા ત્યારે પ્રતિક્રિયા થઈ; અધિકારી પ્રમુખો, કલેક્ટરો અને તહસીલદારોને જલ્લા અને તાલુકા ઓરોમાં નીમવામાં આવ્યા અને તેમણે સર્વ સત્તા-લઘુ લીધી. ડીસેન્ટ્રાલીઝેશન (સત્તાની વહેંચણી કરનાર) કમીશન નીમવામાં આવ્યું, ત્યાં સુધી વસ્તુસ્થિતિ વધારે ખરાબ થતી ચાલી. કોંગ્રેસ માગણી કરે છે કે “આમ્ય” પંચાયતથી માંડીને સર્વ સ્થાનિક સંસ્થાઓના સભ્યો ચુંટાવા જોઈએ અને સર્વ પ્રમુખો અને સેક્રેટરીઓ ચુંટાવા જોઈએ.

માન. રા. જી. રાધકૃષ્ણને અનુમોદન આપ્યું, અને બીજા-અધિકારી પ્રમુખોની ચુંટણી વિષે ભાર સુંકેરો. કહેવામાં આવે છે તે પ્રમાણે એ “પ્રાણુલીન સંદેહ” નથી, અને તીવ્ર શબ્દ પ્રહારથી ખરેખરી ક્યારેક દૂર થી નથી. રાજકીય મંત્રણામાં “રિફ

વાંત” છે નહિ, અને આપણી પર રાજકીય હોનો આરોપ મુકવામાં કોઈ લાભ નથી. “ન્યારે સ્થાપિત સરકાર અને તેની પ્રજા વચ્ચે કલહ થાય છે ત્યારે સામાન્યતઃ સરકારનો દોષ ગણવામાં આવે છે.” એક મહાપુરૂષે કહ્યું છે કે, “ન્યારે એક પ્રજાને નિત્યનિત્ય જીતવાની હોય છે ત્યારે તેની પર રાજ્ય ચલાવાતું નથી,” અને જો બંગાલીઓને આવા ચાલુ પ્રકારે દમવા પડે છે ત્યારે બંગાલીઓ પર સુરાજ્ય ચાલતું નથી. ઇશ્વરને પ્રાર્થાએ જીએ કે લૉર્ડ હાર્ડિંગ નવા યુગનો પ્રારંભ કરે. [પ્રાર્થના સફળ થઈ.] દિવાન બહાદુર સી. દરજાહર મેનોને અનુમોદન આપ્યું, અને રા. નિખારજીયંદ્રદાસ શુભાએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું. તેમણે કહ્યું કે હવે બંગાળનો આર્તનાદ સંભળાતો નથી, કેમકે દમનના કાયદાઓથી પ્રજાનાં મુખ બંધ કરવામાં આવ્યાં છે; તે બંધન દૂર કરો, અને પોષાક પુનઃ સંભળો. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

અગીઆરમા ઠરાવમાં મેડીકલ સર્વિસમાં હિન્દીઓની ભૂતી ક્યારેક હતી; તે સર ભાલચંદ્ર કૃષ્ણાએ રજૂ કર્યો, ડૉ. રજુજીતસિંહે અનુમોદન આપ્યું, ડૉ. એચ. ડી. પંતે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

બાણુ જી. ચૌધરીએ ખારમો ઠરાવ રજૂ કર્યો, જેમાં પ્રાર્થના કરવામાં આવી હતી કે રાજ્યદ્રોહી સભાઓના કાયદાની મુદત પૂરી ગાય ત્યારે તેને ફરીથી ઘડવો જોઈએ નહિ અને છાપખાનાનો કાયદો એકદમ દૂર કરવો જોઈએ. “નહેર સભાઓ અને નહેર ભાષણો ભૂતકાળની ચીજો બનેતાં નથી છે. આ પ્રમાણે નહેર અભિપ્રાયને પ્રકટ થતો દાખી દેશમાં પ્રથમ પંક્તિનાં દમનનાં ખંજલાં ભરાય છે.”

“બ્રિટિશ સરકારે છાપખાનાની સ્વતંત્રતામાં કાપકૂપ કરી છે એટલું જ નહિ પરંતુ નવીન છાપખાનાની સ્થાપનામાં અતરાયભૂત થાય એવો કાયદો ઘડ્યો છે અને એ પ્રમાણે આ અજ્ઞાન-જૂત દેશમાં આદ્યકતરી રીતે જ્ઞાનનો પ્રચાર અટકાવ્યો છે, એ બ્રિટિશ સરકારને લગભગસ્પદ અને અને દુષણ રૂપ છે.....આ દેશમાં રાજ્યદ્રોહનો કાયદો જોઈએ તેટલો કમિતિસ્થાપક છે. ને કાયદો

કોઈપણ પ્રકારે વિશેષ આગળ વધે તો આપણી સર્વ સ્વતંત્રતાઓ—અધિનિયમ, અંગત અને સામુદાયિક—નો અંત આવી નશે.”

રા. એ. એસ. દુષ્યુગવે અનુમોદન આપ્યું, અને બતાવી આપ્યું કે, કોઈ પ્રદર્શનથી હાંધે શુંદો ક્યો હોય તેની પૂર્વે તેની પાસેથી લખી-નગીરી માગીને તેનો શુંદો પ્રથમથી માની લેવામાં અન્યાય છે. રા. દ્વારકાનાથે અનુમોદન આપતાં હથું કે, એ દાયદાઓએ હિન્દના નહેર જીવનને પક્ષાઘાત કર્યો છે. કોઈપણ નહેર હીલ-આલમાં જોડાતાં લોકો લય પામે છે. હુખી પોલીસનો “ પ્રતને ખરેખરો લય છે,” કેમકે “ આપણા નહેર પુરો હપર હુખી પોલીસનાં માણસોનું ચક્ર હંમેશાં ફરતું રહે છે.” રા. યુસુફ હસને પણ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર થયો.

પ્રાથમિક કેળવણી વિષે ઠરાવ તેરમો રા. વી. વી. ભગીઆ પંતુલએ રજૂ કર્યો, રા. ગણપતિ દુષ્યુ ચિત્તલેએ અનુમોદન આપ્યું, પડિત હૃદય-નાથ કુંઝરેએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

અર્ચની તંપાસ કરવાને હમીરાન નીમવાની માંગણી કરતો ઠરાવ ચૌદમો રા. એન. એમ. સમર્થે રજૂ કર્યો. રા. એન. એ. દ્રવિડે તેને અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

પંદરમો ઠરાવ ધારાસભાઓના કાનુનો વિષે હતો, અને રા. સતીશચંદ્ર બેનરજીએ હથું કે, કાનુનોએ સુધારાની ચોજનાને છિન્નસિન્ન કરી નાખી છે, અને તેથી તીવ્ર નિરાશા હપજ છે. રા. તેજ બહાદુર સપુએ અનુમોદન આપ્યું અને હથું કે તે કાનુનોએ હમમાં હમ સર્વ રામો તરફ સમરૂષિ રાખવી જોઈએ. રાય બહાદુર એમ. આદિનારાયણ આયા, અને માન. રા. હરચંદ્રાય વિશનદાસે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને નવઃણ સાદિક અલ્લીખાને પોતાના મુસ્લીમ બંધુઓને મજબુત વિજ્ઞાપિત કરી કે, એક સંપ રાખો અને દેશાભિમાની બનો, અને “ જોડ-રીએમાં અર્થવા ધારા સભાઓમાં અમુક તુચ્છ લાસોની ખાતરે વિશેષ આશાવંત દિવસની વિશેષ મોટી આશાઓનો ભોગ ન આપો.”

શેખ ફૈઝ અને રા. યુસુફ હસને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, પરંતુ પ્રતિનિધિત્વના અધ્યોગ્ય પ્રમાણની માગણી કરવામાં મુસ્લીમલીગની પ્રમાણિ-હતા નથી એમ રા. યુસુફ હસને હલેતાં પ્રમુખે તેમને અટકાવ્યા, અને બાણુ સુરેન્દ્રનાથ બેનર-જીએ હથું કે એ ટીકા સાથે કોંગ્રેસને અને પોતાને હાંધે સંબંધ નથી અને યોતાઓએ વાળીઓની ગર્જના કરી તેમને અનુમોદન આપ્યું. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

એક ચુકચે મુધારો મુકવાની હચ્છા દર્શાવી, પણ તે તેણે અગાડથી અંદર મોકલાવેલો નહિ હોવાથી તેને નિયમ બહાર ઠરાવવામાં આવ્યો.

સ્થાનિક સંસ્થાઓમાં કામી પ્રતિનિધિત્વ દાખલ કરવાની વિદ્વ સોજમો ઠરાવ માન. રા. એમ. છન્ડાએ રજૂ કર્યો, જેમણે ફક્ત એટલું જ હથું કે તેમાં મારા પોતાના વિચારો છે. માન. રા. મહર્ષ હડકે અનુમોદન આપ્યું, અને હિન્દુઓને અને મુસલમાનોને એક સંપ કરવાનો આગ્રહ કર્યો. રા. સૈયદ હસન હમાયે તેને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

રા. છ. કે. દેવધરે સત્તરમો ઠરાવ રજૂ કર્યો; ત્યાં ધાર્મિક સમારંભોનાં પ્રસંગોએ તોફાનો થવાનો ભય હોય ત્યાં શાંતિ જળવનારી સભાઓ સ્થાપવાની ભલામણ તેમાં કરવામાં આવી હતી. રા. રામકુમાર ગોએલએ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

પછી ત્રણ ઠરાવો પ્રમુખસ્થાનેથી રજૂ કરવામાં અને પસાર કરવામાં આવ્યા: અક્ષરમો, અધ્યપ્રાંતો અને વરાહમાં સુધારાઓ વિષે; કો-ગ્રહીયમો પંજળના સુધારાઓ વિશે; વીસમો હચ્છાંડ અને હિન્દ વચ્ચે તારના દરેક ધરોહવાની હચ્છનીયતા વિષે. પછી કોંગ્રેસ મૂલત્તી રહી.

એથે દિવસે હચ્છતર અને માધ્યમિક, ઔ-દ્યોગિક અને પારિસાધિક કેળવણી વિષે ઠરાવ એકવીસમો મી. એ. બી. પેટ્રોએ રજૂ કર્યો, રા. પુશીન ચંદ્રદાસે તેને અનુમોદન આપ્યું, રા. દેવી પ્રસાદ શુક્લ, રા. વિ. આર. દીક્ષીત, અને રા. રમાકાન્ત માંલવીએ તેને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો ત્યારપછી

એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવા વિષે ઠરાવ બાવીસમે; " રગસીચો " ઠરાવ ત્રેવીસમે; કેવળ રાજકીય ક્ષેત્રો તરફ દયા બતાવવાની લૉર્ડ હાર્ડિંગને વિનંતિ કરતો ઠરાવ ચોવીસમે; કોંગ્રેસના બંધારણમાં કેટલાક સુધારા સખ-કમિટીને આગામી કોંગ્રેસને રીપોર્ટ કરવા માટે સોંપવા વિષે ઠરાવ પચીસમે; અને અખિલ-હિન્દની કોંગ્રેસ કમિટી વિષે ઠરાવ છવીસમે પ્રમુખે પ્રમુખસ્થાનેથી રજૂ કર્યાં.

બાપુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ પછી સર વિલિયમ વેડરબર્ન, મી. એ. એ. હુમ્, સર હેન્રી ડૉન અને બ્રિટિશ કમિટિના સભ્યોનો આભાર માનવાનો ઠરાવ સત્તાવીસમે રજૂ કર્યો અને રૂ. ૩૯,૦૦૦ ની માગણી કરી, અને તેજ સ્થળે અને સમયે રૂ. ૪૦,૦૦૦ મળ્યા અને ઠરાવ પણ પસાર થયો. પછી ટ્રાન્સવાલમાં હિન્દીઓ તરફ સહાનુભૂતિ દર્શાવવાનો અને મી. હુમ્ અને હિન્દના દાદા પ્રતિ સ્નેહ દર્શાવનાર સંદેશ, જનરલ સેક્રેટરીઓની પુનઃ નીમણૂક વિષે ઠરાવ અઠાવીસમે, અને બાપુ હુપેન્દ્રનાથ બસુના આમંત્રણથી કોંગ્રેસની આગામી સભા હલકત્તામાં ભરવાનો ઠરાવ આગણનીસમે પ્રમુખે પ્રમુખ સ્થાનેથી રજૂ કર્યો, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યા.

પછી કોંગ્રેસ તરફથી પ્રમુખનો આભાર માનવાનો ઠરાવ ત્રીસમે માન. રા. જી. કે. ગોખલેએ અતિ છટાદાર અને સુંદર ભાષણમાં રજૂ કર્યો; પંડિત મોતીલાલ નેહરુએ તેને અનુ-મોદન આપ્યું, અને તે તાલીઓની ગર્વનાપૂર્વક પસાર કરવામાં આવ્યો, માન. પંડિત સુંદરલાલ સી. આઇ. ઇ. એ. પ્રમુખને હાર પહેરાવ્યો, અને પ્રમુખે વળતો ઉત્તર આપ્યો તે સમયે મોટી તાળીઓથી તેમને વધાવવામાં આવ્યા.

ત્યાર પછી પચીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનું નિસર્જન થયું.

ઠરાવો.

સમ્રાટનું મૃત્યુ.

૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, અત્યંત કૃપાળુ નામદાર સમ્રાટ સમ્રાટ એડવર્ડના અચાનક અને

અકાળ મૃત્યુને માટે આ કોંગ્રેસ પોતાનો હૃદય શોક દર્શાવવા ઇચ્છે છે; ઉચ્ચ હોદ્દાઓ પર નીમણૂકો કરવામાં કોમી લેહો કાઢી નાખવાનાં લેવાયલાં પગલાં માટે અને આ દેશની પ્રજાને પોતાના રાજ્ય કાર્યભારનો પરિચય કરાવવાને માટે કરવામાં આવેલા સનદશીર સુધારાના કાયદાઓને માટે તેમનું શુભ રાજ્ય હિન્દના ઇતિહાસમાં ચિરસ્મરણીય રહેશે.

નવીન સમ્રાટ.

૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સમ્રાટ પંચમ જ્યોર્જના રાજ્યાભિષેક પ્રસંગે આ કોંગ્રેસ પોતાની નમ્ર રાજ્યભક્તિ અને ફરજ દર્શાવે છે, અને તેમનાં ઐશ્વર્યયુક્ત સિંહાસન અને અંગ તરફ પોતાની જાડી રાજ્યભક્તિ અને અનુરાગની ખાત્રી નામદાર સમ્રાટને આપે છે. અત્યંત કૃપાવંત નામદારો નરેશ જ્યોર્જ, અને સામ્રાજી મેરી ૧૯૧૧ માં હિન્દની મુલાકાત લેશે એ સમાચાર જાણીને કોંગ્રેસ પોતાનો જોડો હર્ષ અંતઃકરણપૂર્વક દર્શાવે છે.

લૉર્ડ હાર્ડિંગ.

૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, (ક) હિન્દના વાયસરોય અને ગવર્નર-જનરલ નામદાર લૉર્ડ હાર્ડિંગને ઉમંગથી અને માનપૂર્વક આવકાર આપતાં, દેશની પ્રજાની આખાદાનીને વધારવામાં સરદાર સાથે રાજ્યભક્તિપૂર્વક સહકાર્ય કરવાની પોતાની ઇચ્છાની ગંભીર ખાત્રી આ કોંગ્રેસ તે નામદારને આપે છે.

(ખ) આ કોંગ્રેસ ઠરાવ કરે છે કે, કોંગ્રેસના નામમાં પ્રમુખની આગેવાની હેઠળ એક ડેપુટીશનને હસ્તે નામદાર વાયસરોયને આપવાનું માનપત્ર ધડવાને નીચિતા ગૃહસ્થાનો એક સખ-કમિટી નીમવામાં આવે છે.

પ્રમુખ.

હાજર રહેલા માછ પ્રમુખો.

જનરલ સેક્રેટરીઓ.

માન. બાપુ હુપેન્દ્રનાથ બસુ

(સંયુક્ત બંગાલ)

બાપુ અખિલચરણ મહુમદાર.

(સંયુક્ત બંગાલ)

માન. રા. એન. સુબારાવ (મદ્રાસ).
માન. રા. ડી. વી. શેશગિરિ આચર (મદ્રાસ).
માન. રા. એમ. એ. જીન્ડા (મુંબાઈ).
રા. એન. એમ. સમર્થ (મુંબાઈ).
પંડિત બિશન નારાયણ ધાર (સંયુક્ત પ્રાંતો).
નવાળ સાહિત્ય અકીબાન (સંયુક્ત પ્રાંતો).
રા. કૈયદ હસન ઇમામ (બિહાર).
ડૉ. એચ. એસ. ગોર (મધ્ય પ્રાંતો).
માન. રાવ બહાદુર આર. એન. મુકોલકર
(બિહાર).

માન. રા. હરકિશનલાલ (પંજાબ).
પંડિત રામભજન ધાધરી (પંજાબ)

કાયદા વિષયક.

૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૮૯૧ ના હિન્દી ધારાસભાઓના કાયદાની ત્રીજી કલમનો વ્યવહારમાં એવો અર્થ કરવામાં આવે છે કે, વાયસરોયની કારોબારી સભામાં કાયદાના સભ્યનો હોદ્દો અંગ્રેજ બારના સભ્યોને જ આપવો, જેથી 'પસંદગીનું' ફેર અત્યંત સંકુચિત બને છે તે ભેનાં આ કોંગ્રેસ આગ્રહ કરે છે કે, મનકુર કલમમાં એવો સુધારો કરવો કે જેથી હિન્દી હાઇકોર્ટના એડવોકેટો, વકીલો અને એટર્નીઝ-એટ-લૉ તે હોદ્દાપર નીમાઈ શકે.

૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, (ક) આ કોંગ્રેસ પોતાની ખેદની લાગણીની નોંધ લે છે કે, સરકારે આશાઓ આપી હતી કે, કારોબારી અને ન્યાયી ફરજોને જલ્દી જલ્દી પાડવામાં આવશે, તથાપિ તે દિશામાં અસરકારક પગલાં ભરવામાં આવ્યાં નથી, અને પૂર્વગામી કોંગ્રેસો સાથે સંમત થઈને વિનાવિલંબી બને ફરજોને સંપૂર્ણ જલ્દી પાડવા કહે છે.

(ખ) આ કોંગ્રેસ પૂર્વગામી કોંગ્રેસો સાથે સંમત થઈને કહે છે કે, દેશના સર્વ ભાગોમાં જનુરીયલ સર્વિસની જગ્યાએ મુખ્યત્વે કાયદાના ધંધામાંથી પૂરવી.

સંસ્થાનોમાં હિન્દીઓ.

૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ટ્રાન્સવાલમાં હિન્દીઓ-મહોમેદન, અને હિન્દુ, પારસી અને ખ્રિસ્તી-પોતાના દેશના હિતને માટે વીરતાપૂર્વક-

લુદ્ધ સહન કરે છે અને બહુ મોટી સંખ્યા સામે પ્રાયમિક દિવાની હક્કોને માટે પોતાના શાંત અને સ્વાર્થહીન યુદ્ધ કરી રહ્યા છે, તેમના હૃદયદેશપ્રેમ, હીમન અને આત્મહોબને માટે આ કોંગ્રેસ પોતાનું મહાન જ્ઞાનદાતૃત્વ દર્શાવે છે, અને સાહી સરકારને આગ્રહ કરે છે કે, તે પ્રશ્ન વિષે દૃઢ અને નિશ્ચયાત્મક વલણ લેવું, જેથી કરીને હિન્દીની પ્રજામાં અત્યંતોત્પન્ન મોટું હારણ ફેર થાય.

(ખ) આ કોંગ્રેસ હિન્દી સરકારને ગંભીર આગ્રહ કરે છે કે, જ્યાં સુધી ફક્તિલુ આફ્રિકાના યુનીયનના અધિકારીઓ પોતે જે સ્વાર્થ અને એકપક્ષીય રાજન્યની નિલેર કરે છે અને તેનો અમલ કરે છે, તેને વગની રહે અને સામ્રાજ્યતા નાગરિક તરીકે નામદાર સામ્રાટની હિન્દી પ્રજાને તેમના ન્યાયી હક્કોની ના પાડવાનો તેમનો દુરાગ્રહ ચાલુ રાખે ત્યાં સુધી તે યુનીયનના કોઈપણ વિભાગને માટે ગીરમીટીયા હિન્દી મજલુસાની ભરતી અટકાવવાની અને ત્યાંના અધિકારીઓ હિન્દી હિન્દો તરફ જેવું વર્તન ચલાવે છે તેવું વર્તન તેમની તરફ ચલાવવાની આવશ્યકતા છે.

(ગ) માત્ર ગોરા લોકોની વસાયતોને માટે અવિકસિત જમીનના વિશાળ ભાગો બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના સ્વરાજ્ય ભોગવતાં સંસ્થાનોના પોતાના જ હાથમાં રહેવા દેવાની તરફેણમાં ભેખમદાર મુસલ્માનોના કથનની સામે આ કોંગ્રેસ અણગમો દર્શાવે છે, અને એમ બતાવી આપવાની ફરજ સમજે છે કે, જ્યારે એશિયામાં તેનાથી વિરુદ્ધ, ખુલ્લા દારની રાજન્યનીતિને હપદેશ આપવામાં આવે છે અને તેનો અમલ કરવામાં આવે છે ત્યારે બ્રિટિશ તાજની સકળ એશિયાવાસી પ્રજા સામે જે પ્રદેશમાં બારણું બંધ કરવાની અને સંપૂર્ણ બ્રિટિશ નાગરિકતાના હક્કો આપવાની ના પાડવાની રાજન્યનીતિ સામ્રાજ્યને માટે ગંભીર હાનિથી ભરેલી છે અને તે જોડી અધામિક છે, તેટલી જ ડહાપણ વિહોણી છે.

સ્વદેશી.

૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ

સ્વદેશી હીલચાલને અત્યંત અંતઃકરણપૂર્વક અનુમોદન આપે છે, અને દેશમાં વિકસાવી શકાય એવા ઉદ્યોગોના વિકાસને ઉત્તેજન આપવાને માટે ગંભીર અને ચાલુ પ્રયત્નો કરીને તેની ફતેહને માટે પરિશ્રમ કરવાની, અને થોડાક ભોગ આપીને પણ આયાત થયેલી ચીજો કરતાં જ્યાં જ્યાં વ્યાવહારિક હોય ત્યાં હિન્દી પદાર્થો પસંદ કરીને હિન્દી ધુનાવનારાઓના પ્રયત્નોને ઉત્તેજવાની દેશની પ્રજાને આજ્ઞા કરે છે.

કારોબારી સલાહો.

૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ ગંભીરતાપૂર્વક લક્ષ્યમણુ કરે છે કે, આમાં અને અયોધ્યાના સંયુક્ત પ્રાંતોમાં અને પંજાબમાં હિન્દી ધારાસભાઓના કાયદા હેઠળ કારોબારી સભાઓ ભરવાનાં સત્તર પગલાં લેવાં.

સ્થાનિક સ્વરાજ્ય.

૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પોતાનો સંતોષ દર્શાવે છે કે, હિન્દી પ્રધાને સ્વીકાયું છે કે, ૧૮૮૨ ની સ્થાનિક સ્વરાજ્યની યોજનાનો ચોખ્ખો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો નથી, અને શહેરો અને ગામોની સ્થાનિક સંસ્થાઓને ખરેખર સ્વરાજ્ય ભોગવતી કરવાની દિશામાં અસરકારક પ્રગતિ કરવાની આવશ્યકતા તરફ હિન્દી સરકારનું ધ્યાન ખેંચ્યું છે, અને તે પોતાની ગંભીર આશા દર્શાવે છે કે, આખ્ય પુન્યાયતોથી પ્રારંભ કરીને તેથી ચઢતી સર્વ સ્થાનિક સંસ્થાઓમાં ચુંટણીનું તત્ત્વ રાખવાને, ચુરાયલા બીન-અધિકારી પ્રમુખો રાખવાને સત્તર પગલાં ભરવાની સરકાર કૃપા કરશે, અને તેમને નાણાંની પૂરતી મદદ આપશે.

ખંગાલના ભાગલાં.

૧૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, (ક) આ કોંગ્રેસ હિન્દી સરકાર અને હિન્દી પ્રધાનને ગંભીર વિજ્ઞાપત કરે છે કે, ખંગાલના ભાગલાના પ્રશ્ન પર ફરીથી વિચાર યેવો અશક્ય છે એમ તેને ગણવો નહિ, પરંતુ શીઘ્ર તક સાધીને મળકુર ભાગલામાં એવો ફેરફાર કરવો કે, સઘળા ખંગાલી ભાષા બોલતી પ્રજા એકજ રાજ્યતંત્ર હેઠળ રખાય.

(ખ) આ કોંગ્રેસ નમ્રતાપૂર્વક કહે છે કે, આ કબુલ કરવામાં આવેલી ભૂલ સુધારવાનું કાર્ય દીર્ઘદર્શી મુત્સદ્દીગિરીને હાજર એવું છે. તેથી ખંગાલની પ્રજામાં પુનઃ સંતોષ ફેલાશે, અન્ય પ્રાંતોને સંતોષ મળશે, અને સમગ્ર દેશમાં નામદાર સમ્રાટની સરકારની ઇચ્છત વધારશે.

નહેર નોકરી.

મેડીકલ.

૧૧ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, (ક) સીવીલ મેડીકલ સર્વિસની ચંદીયાતી જગ્યાઓ પર નીમણુકોના સંબંધમાં હિન્દી પ્રધાનના ખરીતના માટે આ કોંગ્રેસ તેમનો આભાર માને છે, અને હિન્દી સરકારને ગંભીર વિનંતિ કરે છે કે, હિન્દી પ્રધાને દર્શાવેલી દિશામાં શીઘ્ર પગલાં ભરવાં.

(ખ) નહેર પ્રજાના, મેડીકલ સર્વિસ અને ધંધાના હિતને માટે તેમજ ખર્ચમાં ફરકસર કરવાને માટે પૂર્વગામી કોંગ્રેસો સાથે સંમત થઈને આ કોંગ્રેસ કહે છે કે, હિન્દી લશ્કરી મેડીકલ સર્વિસથી સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર હિન્દી સીવીલ મેડીકલ સર્વિસની અલગ સ્થાપના કરવી.

એક સાથે લેવાની પરીક્ષાઓ.

૧૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, હિન્દી સીવીલ સર્વિસને માટે ઇંગ્લાંડમાં લેવામાં આવતી પરીક્ષા ઇંગ્લાંડમાં અને હિન્દમાં એક સાથે લેવી નેહએ, અને જે હવેથી નીમણુકો ઇંગ્લાંડમાં કરવામાં આવે છે, તે ફક્ત હરીફાઈની પરીક્ષાઓથીજ કરવી નેહએ.

પહેલાના ઠરાવોનું સમર્થન

(૧) પોલીસ.

૨૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, (ક) પોલીસ સર્વિસની હવેથી જગ્યાઓ પરની નીમણુકોને માટેની હરીફાઈની પરીક્ષાઓ ફક્ત જનમથી પ્રિટિશ હોય એવા હમેદવારોને માટે રાખવાને બદલે તે પ્રિટિશ પ્રજાના સર્વ વર્ગોને માટે ચુકવી રાખવી નેહએ અને એવી પરીક્ષાઓ ઇંગ્લાંડમાં અને હિન્દમાં એક સાથે લેવાવી નેહએ.

(ખ) હાયસામક્તા પ્રાપ્ત કરવાને ઉચ્ચતર જગ્યાએ પર દિન્દીઆને મોટા પ્રમાણમાં નીમવા લેઈએ.

(ગ) પ્રાનિક સર્પાસમાં ફક્ત હરીફાઈની પરીક્ષાથી જ ભરતી કરવી; અને ઉચ્ચ

(ધ) હલ્લા અધિકારીઓ પોલીસના કબજે હોય, તેમને સર્વ ન્યાયાધીશી હાયમાંથી મુક્ત કરવા લેઈએ અને હલ્લાના મેહરેટ્ટા પરનો સર્વ હાથ લઈ લેવો લેઈએ.

(૨) હાયમની જમાખંદી.

કોમેસના અભિપ્રાય અનુસાર, જગીન વિષેની રાજ્યનો માગનીનો વ્યાજની અને મોકલ સમયા-દા, અને હાયમની જમાખંદી અપવાદ મુદતમાં ફરી ફરી જમાખંદી ને પ્રાંતોમાં કરવામાં આવે છે ત્યાં હમમાં હમ સાઠ વર્ષની મુદતની જમાખંદી જેન ખેડૂતોની વર્તમાન અસંતોષકારક આર્થિક સ્થિતિ સુધારવાનાં એકાં સાધનો છે.

(૩) લશ્કરી ખર્ચ.

આ કોમેસના અભિપ્રાય અનુસાર, દર વર્ષે વધતા જતા લશ્કરી ખર્ચમાં ઘટાડો કરવાની તાકીદ આવશ્યકતા છે, જે ખર્ચ દેશની લગભગ એક તૃતીયાંશ આવક ગણી જાય છે, અને તેથી લોકપ્રિયતા ધણાં હાર્યાને કેળવણી અને આરો-ગ્યને માટે (જેમને હજી નાણાંની ઘણી તંગી વેઠવી પડે છે,) ફાજલ પડેલી રકમનો ધોળો ઓછો ભાગ ખાતી રહે છે.

હમન

૧૨. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, રાજ્યદ્રોહી સમાજોનો હાયદો અને દિન્દી છાપખાનાનો હાયદો પસાર થયા ત્યારથી દેશની સ્થિતિ જોતા આ કોમેસ ગંભીરતાપૂર્વક પ્રાર્થના કરે છે કે, પ્રહલા હાયદાની મુદત પૂર્ણ થાય ત્યારે તેને ફરીથી ઘટવો નહિ, અને બીજાને વિના વિલંબે ધારાપોથી પરથી દૂર કરવો.

કેળવણી.

પ્રાથમિક કેળવણી.

૧૩. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોમેસના અભિપ્રાય પ્રમાણે સમસ્ત દેશમાં પ્રાથમિક

કેળવણી-મફત અને ફરજિયાત-ની બાબતમાં સંજીન પ્રારંભ કરવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે.

૨૧. કરાવ કરવામાં આવે છે કે,

માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર:—(ક) માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર કેળવણીને વધારે મોટી નાણાંનો રકમો આપવાનાં (સર્વ પછાત વર્ગોને આવશ્યક લાગે ત્યાં ખાસ ઉત્તેજન આપી ને).

ઔદ્યોગિક અને પારિભાષિક:—(ખ) સ્થાનિક આવશ્યકતાઓ ધ્યાનમાં રાખીને લિન્ટલિન્ટ પ્રાંતોમાં ઔદ્યોગિક અને પારિભાષિક કેળવણી આપવાની પૂરતી રાજવડ કરવાનાં; અને

પ્રત્યક્ષ અંદુશ:—(ગ) આ દેશમાં કેળવણીની રાજ્યનીતિ અને પદ્ધતિ ઘડવામાં દિન્દી લહેરે અભિપ્રાયના અમલગીઓને અસરકારક અવાજ આપવાનાં

પગલાં સરકારે શીઘ્ર ખરવાં લેઈએ.

પ્રજાની ફરજ.

આ કોમેસના અભિપ્રાય પ્રમાણે દેશમાં લિન્ટલિન્ટ પ્રાંતોની પરિસ્થિતિને સાતુદ્ધ સાદિ-ત્ય વિષયક વૈજ્ઞાનિક, પારિભાષિક અને ઔદ્યો-ગિક કેળવણીની સ્વતંત્ર પદ્ધતિ પોતાની મેળે રચીને સરકારનાં વર્તમાન સંસ્થાઓ અને પ્રયત્નોમાં પૂરવણી કરવાનો પ્રશ્ન સમગ્ર દેશની પ્રજાએ ગંભીરતાપૂર્વક ઉપાડી લેવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે.

નાણાં વિષયક.

૧૪. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, દેશના લહેર ખર્ચમાં પ્રચંડ વધારો થયો છે તે જોતાં આ કોમેસ કહે છે કે, આ વધારો કરનાર કાર-ણોની તપાસ કરવાને માટે અને ઉપાયો સૂચવ-વાને માટે અધિકારીઓ અને ખીન્-અધિકારીઓનું બનેલું એક મિશ્ર હમીશન નીમવું.

[અને જુલો ૨૩ (૩)].

પ્રતિનિધિત્વ.

૧૫. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, મહોમેદન અને અન્ય કોમોની જ્યાં ઓછી સંખ્યા હોય ત્યાં તેમને ધારાસભાઓમાં યોગ્ય અને પૂરતું પ્રતિનિધિત્વ આપવાની આવશ્યકતા ફરીફારીને,

અલગ મતદાર મંડળોના સાધનથી આ ઉદ્દેશ સફળ કરવાને ગયે વર્ષે બહાર પાડવામાં આવેલા કાનુનોને આ કોંગ્રેસ નાપસંદ કરે છે, અને બીજી ચુંટણી થાય તે પહેલાં ૧૯૦૬ ના હિન્દી સભાઓના કાયદા હેઠળ ઘડવામાં આવેલા કાનુનો ફેરવવાની આવશ્યકતા અને ન્યાય પ્રતિ સરકારનું ધ્યાન ખાસ કરીને ખેંચે છે, જેથી કરીને મત આપવાની બાબતમાં અને ઉમેદવારોની યોગ્યતાઓની બાબતમાં અને ધારાસભાઓમાં ચુંટાવા ઇચ્છતા ઉમેદવારોની સ્વચ્છંદી અયોગ્યતાઓ અને પ્રતિબંધોની બાબતમાં સમ્રાટની પ્રબળા સિન્ન સિન્ન વિભાગો વચ્ચેના વિલક્ષણ ભેદો દૂર થાય. આ કોંગ્રેસ એવો પણ આગ્રહ કરે છે કે, પ્રાંતિક ધારાસભાઓમાં બીન-અધિકારી બહુમતીઓની રચનાના સંબંધમાં કાનુનોમાં આવશ્યક હોય ત્યાં એવા ફેરફારો કરવા કે તેથી વ્યાવહારિક કાર્યોને માટે તેમને અસરકારક બંનાવી શકાય.

અલગ મતદાર મંડળો.

૧૬. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, અલગ કોમી મતદાર મંડળોના સિદ્ધાંત ચુનિસિપાલીટીઓ, હલકા બોર્ડો અથવા અન્ય સ્થાનિક સંસ્થાઓને લાગુ પાડવા અથવા તેને વિસ્તૃત કરવાના કાર્યને આ કોંગ્રેસ સખ્ત રીતે વખોડી કાઢે છે.

પ્રાંતિક સુધારો (મધ્ય પ્રાંતો અને વરાહ.)

૧૮. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, મધ્ય પ્રાંતો અને વરાહને માટે પ્રાંતિક ધારાસભા સ્થાપવાનો અને સરકારે વરાહ પોતાના કબજામાં કાયમને માટે લીધો છે તેને બ્રિટિશ હિન્દના પ્રાંતોના જ્યાં દરજ્જા અને અધિકારો આપવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે.

પ્રાંતિક સુધારો (પંજાબ.)

૧૯. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પોતાના અભિપ્રાયની નોંધ લે છે કે, 'સુધારાની યોજના હેઠળ પંજાબ માટે ઘડવામાં આવેલા કાનુનો સંતોષ આપવામાં નિષ્ફળ નવ્ય છે.

(૬) કાનુનોમાં ધારાસભાની કરાવેલી સંખ્યા પ્રબળા સર્વ વર્ગો અને હિતોને પૂરતું પ્રતિનિધિત્વ આપવાને બંધ નથી, તેમજ એ

પ્રતિ સામાજિક, ફળવણી વિષયક, ઔદ્યોગિક અને આર્થિક બાબતોમાં કરેલી પ્રગતિના પ્રમાણમાં તે સંખ્યા બંધ નથી.

(બ) સ્થાનિક ધારાસભાને માટે કાનુનોએ કરાવેલું ચુંટાયલું તરવ અત્યંત ઓછું છે, અને આ પ્રાંતની જરૂરીઆતો અને આવશ્યકતાઓને પહોંચી વળવાને બીલક્ષ બંધ નથી, અને વધારે આગળ નહિ વધેલા અન્ય પ્રાંતોના કરતાં પણ ઓછું છે.

(ગ) પંજાબ ધારાસભાના નીમાયલા સભ્યોનું પ્રમાણ અન્યાયયુક્ત છે અને વસ્તીના સિન્નસિન્ન વિભાગોની સંખ્યાના પ્રમાણ અનુસાર નથી.

(ઘ) કાનુનો ઘડવામાં આવ્યા છે તે પ્રમાણે તેમનું વલણ વ્યાવહારિક રીતે વડી ધારાસભામાંથી બિન-મહોમેદનોને દૂર રાખવાનું છે.

શાંતિસંરક્ષક મંડળો.

૧૭. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, ધાર્મિક રુમારોના પ્રસંગોએ આ દેશમાં વખતો વખત તોફાનો થયાં છે તે ભેતાં આ કોંગ્રેસ સરકારને આગ્રહ કરે છે કે, જ્યાં તોફાનોનો ભય રાખવામાં આવતો હોય ત્યાં શાંતિસંરક્ષક મંડળો સ્થાપવાં અને એવાં તોફાનોના અટકાવ માટે વળાસર અને પૂરતાં પગલાં બરવાં.

સમુદ્રતારના દરોમાં ઘટાડો.

૨૦. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય પ્રમાણે એક દરતાં વિશેષ કારણોને લીધે અત્યંત ઇચ્છનીય છે કે, ઇંગ્લાંડ અને હિન્દની વચ્ચે સમુદ્રતારના સંદેશાઓના દરોમાં હજી વિશેષ ઘટાડો કરવો જોઈએ. જેથી કરીને વ્યાપારને અને હાપખાનાને વિશેષ સગવડો મળે, અને તેની સાથે સાથે તે સંદેશાઓના વ્યાપાર વધે.

રાજકીય કેદીઓ.

૨૪. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, માલ વાય-સરોય અને અન્ય ઉચ્ચ અધિકારીઓએ સ્વીકાર્યું છે તે પ્રમાણે દેશની સામાન્ય સ્થિતિમાં પયસો મોટો સુધારો ભેતાં આ કોંગ્રેસ માનપૂર્વક લોડ હાઈવેને વિદ્યપ્તિ કરે છે કે, કેવળ રાજકીય અપરાધોને માટે જોઈ કાસ્ટ્રુક્ટવાસ ભોગવી

૨૧૧ છે તેમની તરફ દયા બતાવીને તે કાર્યથી નવીન રાજ્યતંત્રનું મુંદર મંગળાચરણ કરવું. આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય નાનુસાર દયાના આવા કાર્યનો નિઃશંક અસર એ થશે કે, દેશ સરકારથી પૂર્વની સામાન્ય જિંદગીમાં આગીતરી, અને સરકાર અને પ્રતિ વચ્ચેના સંબંધોમાં વિશેષ સુધારો થશે.

કોંગ્રેસ બંધારણ.

૨૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સંયુક્ત બંગાલ પ્રાંતિક કોંગ્રેસ કમિટીએ સૂચવેલા સુધારા, અને અન્ય કમિટીઓ તરફથી સૂચવવામાં આવે તે સુધારા અખિલ-હિન્દની કોંગ્રેસ કમિટીના સભ્યોની બનેલી અને કોઈ કોંગ્રેસ મંડળના ડોલ તેવા પ્રત્યેક પ્રાંત તરફથી સૂચવવામાં આવેલા એ સભ્યોની બનેલી સળ-કમિટીને વિચાર કરવાને માટે અને ૧૯૧૧ના ઝાહ્ટોબર પહેલાં રીપોર્ટ કરવાને માટે સોંપવા, સળ-કમિટીએ અલ્તાહા-બાદમાં મળવું અને તેમનો રીપોર્ટ વિચાર કરવાને માટે આગામી કોંગ્રેસ સમક્ષ રજૂ કરવો.

સામાન્ય.

૨૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, અખિલ હિન્દની કોંગ્રેસ કમિટીમાં નીચેના ગ્રહણોને નીમવામાં આવે છે. (યાદી આપી નથી.)

૨૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આવતા વર્ષને માટે રા. ડી. ઇ. વાચાને અને રા દાજ અખાજ ખરેને નીમવામાં આવે છે.

૨૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આગામી કોંગ્રેસ કલકત્તામાં ભરવામાં આવશે.

કોંગ્રેસનો આભાર.

૨૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સર વિલિયમ વેડરબર્ન, મી. એ. આ. લ્યુચ, સર હેન્રી-કોટન અને બ્રિટિશ કમિટીના અન્ય સભ્યોની નિઃસ્વાર્થ અને દૃઢ સેવાઓને માટે આ કોંગ્રેસ કૃતજ્ઞતાપૂર્વક તેમનો આભાર માને છે, અને હિન્દી જાહેર પ્રતિને મંબીર વિજ્ઞાપિત કરવાની આ તક તે લે છે કે, કમિટી પોતાનું કાર્ય જુસ્સાથી કરી રાકે તેને માટે તેને પૂરતા નાણાં આપવાં.

૩૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આપણા પ્રમુખ સર વિલિયમ વેડરબર્ન આ સન્માન પ્રમુખ ખપટ લેવાને હિન્દમાં આવવાનો જે ઝાંઝે પરિશ્રમ વેઠ્યો છે અને આ કોંગ્રેસની મંત્રણાઓને સત્ય માટે દોરવામાં તેમણે ચુસ્ત પરિશ્રમ વેઠ્યો છે, તેને માટે આપણે તેમનો અત્યંત અંતઃકરણ પૂર્વક આભાર માનીએ છીએ.

છવ્વીસમું પ્રકરણ.

છવ્વીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

છવ્વીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ ૧૯૧૧ની ૨૬ મી, ૨૭ મી, અને ૨૮ મી ડીસેમ્બરે કલકત્તામાં પુનઃ એકત્ર થયલા બંગાળીઓના સંપૂર્ણ હર્ષ પૂર્વક મળી, જેમનાં દીર્ઘ દુઃખો પછી વિજય પ્રાપ્ત થયો હતો અને દિલ્હીના મહાન રાજ્યાલિપેક દરબારમાં બંગાળના ભાગલા ૨૬ થયાની વાત નામદાર સમ્રાટને પોતાને મુખેથી સાંભળી હતી. તે હર્ષપૂર્ણ પ્રસંગે ૪૪૬ પ્રતિનિધિઓ કલકત્તામાં હાજર થયા હતા, અને તે નીચે પ્રમાણે હતા:

મુંબઈ	૨૬
પંજાબ	૩
સંયુક્ત પ્રાંતો	૯૪
મદ્રાસ	૧૩૬
બિહાર	૨૩
મધ્ય પ્રાંતો	૭
વરાહ	૯
બંગાલ	૧૪૮
	૪૪૬

સ્વાગત સંમ્માના પ્રમુખ બાબુ ભુપેન્દ્રનાથ બસુએ પ્રમુખ અને પ્રતિનિધિઓને આવકાર આપ્યો, અને પછી ૧૬ મી ઓક્ટોબર ૧૯૦૫ ની પ્રતિજ્ઞાનું સ્મરણ કર્યું કે, થવાનું હોય તે થાઓ. બંગાલની પ્રજાના ભાગલા પડવા જોઈએ નહિ, અને કહ્યું કે નામદાર સમ્રાટે ભાગલા ૨૬ કરી ગંભીર અન્યાયની દાદ આપી છે. નામદાર સમ્રાટ આપણી મધ્યમાં આવ્યા છે ત્યારે આપણે તેમને “આપણા નરેશ અને સમ્રાટ તરીકે જ નહિ પરંતુ આપણા સુક્તિદાતા તરીકે આપણે તેમને આવકાર આપીશું.” સામ્રાજીને અને હિન્દી પ્રધાન લોર્ડ કૃને પણ આવકાર અપાયા, અને તેમણે લોર્ડ કૃનેની પણ સુંદર સ્તુતિ

કરી: “તે એકાંત અને શાંત મુલ્કદીએ અન્યાય જોયો અને ન્યાય આપ્યો.” બ્રિટિશ રાજ્ય સાથેના ૧૫૦ વર્ષના સંબંધ પછી બંગાળમાંથી રાજ્યધાની ખસેડવા માટે તેમણે ઉંડો શોક દર્શાવ્યો. પછી કોંગ્રેસે પોતાનું કાર્ય ધારાસભાઓના સુધારાઓ છતાં ચાલુ રાખવું જોઈએ, કેમકે કોંગ્રેસને પ્રજાનો મહાલય ચાલુવાનો છે, અને મધ્યબિંદુ બનવાનું છે, જેની આસપાસ સર્વ એકતા થઈ શકે. હિન્દીઓ વચ્ચેના ભૂદા ભૂદા ભેદો તેમણે સંક્ષેપમાં દર્શાવ્યા, પરંતુ હિન્દીઓ તરીકેની આપણી ભાવના એક છે, અને આપણામાં એકચની ભાવના છે, જેનું ચિન્હ કોંગ્રેસ છે. આપણી રાષ્ટ્રીયતાની ભાવના ઇંગ્લાંડ સાથેના આપણા સંબંધ નિર્બળ નહિ કરે, પરંતુ તે વધારે મજબૂત કરશે.

બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ ધણું દુઃખ ભાવણમાં દરખાસ્ત રજૂ કરી કે, પંડિત ગિરાન નારાયણ ધારે પ્રમુખસ્થાન લેવું જોઈએ. તે દરખાસ્તને રાવ બહાદુર આર. એન. મુકોલકરે અનુમોદન આપ્યું, શ. જ. કે. ગોખલે, માન. નવાબ સૈયદ મહમ્મદ અને પંડિત રામભજ દત્ત યાદવીએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે ઉત્સાહપૂર્વક પસાર કરવામાં આવી.

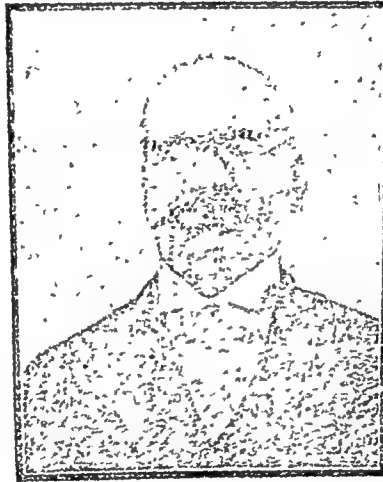
પ્રમુખે કહ્યું કે, આપણા પ્રમુખ તરીકે મી. જેમ્સે મેકડોનેલ્ડ આવશે એવી આપણે અપેક્ષા રાખી હતી, પરંતુ તેમનાં પત્નીના અકાળ મૃત્યુથી તે આવી શક્યા નહિ અને મને પોતાને અચાનક તેમનું સ્થાન લેવાની આજ્ઞા કરવામાં આવી. પછી તેમણે કહ્યું કે હિંદુઓના નીજમના મૃત્યુને માટે સમગ્ર દેશમાં શોક દર્શાવવામાં આવ્યો હતો; હિન્દુના હિંમેશના મિત્ર સર આર્થર હિલ્કના મૃત્યુ માટે પણ તેમણે ખેદ દર્શાવ્યો; અને ઉમેર્યું કે બાબુ નરેન્દ્રનાથ સેન અને

ખાણુ શિશિર કુમાર ઘોષનાં મૃત્યુથી ખાસ કરીને બંગાળને ખોટ ગઈ છે. પછી થોડા સપ્તાહમાં લૉર્ડ હાર્ડિંગને આખર માનવામાં આવ્યો, અને નામદાર સમ્રાટે બંગાળના ભાગલા રદ કર્યા હતા, તેમની તરફ લૉર્ડ રાજ્યસંહિત દર્શાવવામાં આવી. દિલ્હીમાં રાજ્યધાની લઈ જવામાં આવી તેને માટે તેમણે પોતાની પસંદગી દર્શાવી કેમકે તેથી પંજાબમાં નવજીવન આવવાનો સંભવ છે. બિહારના નવા પ્રાંતની રચનાની નોંધ લઈને આશા દર્શાવી કે, તે પ્રાંતમાં કારોબારી સભા આપવામાં આવી છે, એટલે સંયુક્ત પ્રાંતોને પણ આપવામાં આવશે. અહીંના રાજ્યતંત્ર તરફ દૃષ્ટિકરતાં બ્રિટિશ રાજ્યના લાભો તરફ તેમણે કૃતજ્ઞતાપૂર્ણ ઉદ્ગારો કાઢ્યા:—શાંતિ અને વ્યવસ્થા, કેળવણીની બક્ષિસ: “જો કે થઈ ગયાં તેની, તેમાં ખામીઓ છે, અને તેમાં નખશિખ સુધારા કરવાની અને નવજીવન પ્રેરવાની ઘણી મોટી આવશ્યકતા છે તથાપિ મારી કામને તે ઇશ્વરની મોટામાં મોટી બક્ષિસ છે.” તેમણે કહ્યું:

“આપણાં ઘણાં ખરાં દુઃખોતું મૂળ કારણ એ છે કે, હિન્દી પ્રજાની નવીન જન્મેલી આશાઓ અને આદર્શો તરફ ખુશીઓમાં સહાનુભૂતિ-વિહીન અને ઉદારતા વિહીન ભાવના વધતી જાય છે, અને જો તેને સુધારવામાં નહિ આવે તો ભવિષ્યમાં ગંભીર સંકટો આવી પડવાનાં ચિન્હો માલુમ પડે છે. જ્યારે નૂતન હિન્દનો ધીમે ધીમે ઉદય થઈ રહ્યો છે, ત્યારે તે ભાવના પણ વધતી જાય છે, અને તેથી કટાકટીની સ્થિતિ ઉત્પન્ન થઈ છે: એક તરફથી કેળવણીના વર્ગોને નૂતન જ્ઞાન થયું છે, નવીન રાજકીય ઉદ્દેશો તેમને ભાન થયું છે, પરંતુ જે પદ્ધતિ અન્ય યુગને માટે ઇલાચિત્તુ સારી હતી, પરંતુ હવે નિરપયોગી થઈ

પડી છે, તેનાં અંતરાયો અને ઝડાઓ તેમને પ્રત્યવાયો નડે છે; બીજી તરફથી ખુશીઓ છે, જેનાં સ્થાયી હિતો (આ દેશમાં) છે, જેને ઉપરીપણું ભાગવવાની ટેવ પડી ગઈ છે, છતાં અને નિઃશંક અધિકારના તેના સંપ્રદાયો છે, કોમી એકાન્તપણાને લીધે પ્રજાથી દૂર થયલા કોઈપણ સંકુચિત મંડળની માફક તેને જ્ઞાનનો સંશય રહે છે અને નવીનતા ગમતી નથી, અને રાજ્યતંત્રની માળાપી પદ્ધતિ સાથેજ તેને સંબંધ છે, જેની હેઠળ દીર્ઘ કાળ સુધી તેણે સત્તા અને ધનનો ઉપભોગ કર્યો છે, પરંતુ જે વર્તમાન કાળનાં અધિક ઉદાર આદર્શોથી પ્રતિકુળ છે.”

પોતાના પક્ષના સમર્થનમાં જે દાખલાઓમાં ખુશીઓએ હિન્દી હિતોની વિરુદ્ધ કાર્ય કર્યું હતું તેમની લાંબી યાદી આપી. દમનીય રાજ્યનીતિનો તિરસ્કાર કર્યા પછી સુધારાએને હિન્દ સિન્ન કરનાર કાનુનો તરફ પ્રમુખે ધ્યાન ફેરવ્યું, અને તેમણે સદ્ગમ પુત્રકરણ કર્યું, અને ક્યારેક કરી કે હિન્દુઓ અને મહો-મેદનોને એકત્ર કરવાના સર્વ પ્રયત્નોથી એંગ્લો-ઇન્ડિયન વર્તમાનપત્રો

પંડિત બિશન નારાયણ ધાર.
છવીસમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

વિરુદ્ધ છે.

“જ્યારે સર વિલિયમ વેડરબર્ન અને નામદાર આગાખાનની સલાહથી એક વર્ષ ઉપર બંને કોમોના પ્રતિનિધિઓ અલ્લાહાબાદમાં પોતાના મતલેહોતું શાંતવન કરવાના ઉદ્દેશથી એકઠા મળવાના હતા, ત્યારે એક એંગ્લો-ઇન્ડિયન પત્રે (જે સીવીલ સર્વિસનું વાળંત્ર છે એમ માનવામાં આવે છે) ટીકા કરી: “જો આ પુરૂષો બંને કોમોને સરકારની સામે એકત્ર કરતા નથી તો તેમને શા માટે એકત્ર કરવા માગે છે? આ એકજ ટીકા-હિન્દની રાજકીય પરિસ્થિતિ પર લીધેલું પ્રકાશ નાખે છે.”

સ્થાનિક સંસ્થાઓમાં દોમી અતિનિષિદ્ધતા જાણત નહિ કરવા વિષે પ્રમુખે પોતાનો અભિપ્રાય દર્શાવ્યો, અને તેનો પક્ષ કરતા બર્ન સર્ક્યુલરની કદ દીકા કરી; તે સર્ક્યુલરમાં મહોમ્મદનોને અલગ મતદારમંડળો આપવામાં આવ્યાં હતાં, જ્યારે મિથ મતદારમંડળોમાં પણ મત આપવા દેવાનો પક્ષ કરવામાં આવ્યો હતો કેમકે જે કોમો વચ્ચે મિત્રતાના સંબંધો જળવવામાં એની સહાય મળે. “હું ફક્ત એટલું જ કહેવા ઇચ્છું છું કે, આપણા ઐશ્યને વધારવાની આંચિંતા આપણા માનવામાં આવે એવી નથી.” જલ્દેર નોકરીમાં હિન્દીઓને જગ્યા આપવાનો પ્રથમ સરકાર સમક્ષ લગભગ એક સૈકાથી છે, તેની ચર્ચા કરી, હિન્દુ અને મુસ્લીમ યુનિવર્સિટીઓ સ્થાપવાની કર-ખાસ્તની પ્રશંસા કરી, અને રા. ગોખલેના પ્રાય-મિક કેળવણીના ખર્ચાનું, અને સંસ્થાઓમાં હિન્દીઓની સ્થિતિનું અવલોકન કર્યું. અંતમાં “સામ્રાજ્યની અંદર સ્વરાજ્યના આદર્શ” વિષે પ્રમુખે સુંદર શબ્દો કહ્યા:

“આપણી ચળવળ અસરકારક કરવી હોય તો તે રાષ્ટ્રીય હોવી જોઈએ કેમકે દોમી નહિ, આંગ્રહી હોવી જોઈએ આરોપક નહિ, બુદ્ધિ અને ઉદા-પણથી દોમી જોઈએ અને મનસ્વી અને વિવેક શૂન્ય હોવી ન જોઈએ. ઉત્સાહ સારો છે, અને આદર્શવાદ સારો છે, અને ‘ચાંદલીયા’ ને માટે રૂઢ કરતું એ પણ કેટલીક વેળા સારું છે; અને હું પોતે તો જમને આદર્શવાદીઓ અને સ્પષ્ટસૂચિમાં ખેલનારા કહેવામાં આવે છે, તેમની તરફ સહા-નુભૂતિ ધરાવું છું, કેમકે હું જાણું છું કે, પ્રત્યેક સક્રિય અને સુધારકમંડળમાં ઉમેશાં એક અંતિમ પાંખ હોય છે, જે મનુષ્યોની મહાન હીનચાલોમાં નિરૂપયોગી હોતી નથી. હું જાણું છું કે, વિનીત-તાનો અર્થ કેટલીક વેળા ખેપરવા, અને સાર્વજનિક, ઉપોક્ષપણું થાય છે, અને મારો અભિપ્રાય છે કે, હિન્દને શરૂથી અને ઉત્સાહપૂર્ણ ચારિત્ર્યોની આવશ્યકતા છે, નિરતેજ આશાઓના અને મધ્યમ ધારણાઓ વાળા પ્રયોગની નહિ, પરંતુ હીનત-વાન સ્વભાવવાળા, પોતાના દેશના હાર્યમાં વેલા થઈ ગયેલા પ્રયોગની આવશ્યકતા છે.”

પ્રમુખનું લાપણ સમાપ્ત થતાં, તાળીઓની

ગર્જના થઈ અને બીજા દિવસ સુધી કોંગ્રેસ મૂલતવી રહી.

બીજા દિવસે કોંગ્રેસ મળતાં કેટલાક પત્રો અને તારો વચાઈ રહ્યા પણ નામદાર સમ્રાટ અને સામ્રાજીની મુલાકાતને પ્રસંગે તેમની તરફ રાજ્યલક્ષિ દર્શાવનારો પ્રથમ ઠરાવ પ્રમુખે પ્રમુખ-સ્થાનેથી રજૂ કર્યો, તેને ઉમંગપૂર્ણ તાળીઓથી પસાર કરવામાં આવ્યો, અને નામદાર સમ્રાટને તાર મોકલવામાં આવ્યો.

બીજા ઠરાવમાં બંગાળના ભાગલા રદ કરવાને માટે ના. સમ્રાટનો અને હિન્દી સરકાર અને હિન્દી પ્રધાનનો પણ ઉપકાર માનવામાં આવ્યો. બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ તે રજૂ કરતાં કૃતજ્ઞતાપાત્રું બાપણ કર્યું, તેમાં તેમણે લેવામાં આવેલા પગલાના ઉદાપણની ચર્ચા કરી, અને આનંદ દર્શાવ્યો કે, સમ્રાટ હિન્દે બંગાલીઓની સહતમાં તેમને સહાય આપી હતી તે હવે તેમના વિનયમાં ભાગ લે છે; અંતમાં તેમણે આશા દર્શાવી કે, મહાન, સ્વતંત્ર અને સમૃદ્ધપદ સામ્રાજ્યનાં સ્વરાજ્ય ભોગવતાં સંસ્થાનોનું હિન્દ એક અંગ બનશે, ઇંગ્લાંડ સાથેના આપણા ન તુટી શકે એવા સંબંધમાં આનંદ પામશે, અને નવીન જન્મેલા સ્વાતંત્ર્યના અનુપમ મુખનો ઉપભોગ કરશે.

માન. રાવ બહાદુર આર. એન. મુદોલકરે ઠરાવને અનુમોદન આપ્યું, ઇંગ્લાંડના વિરોધની સામે યવામાં હિન્દી પ્રધાન અને વાયસરોયની હીંમતની પ્રશંસા કરી, અને ભાગલા રદ કરવામાં આવ્યા છે એમ કહેવામાં નામદાર સમ્રાટે અંગત નિંદા વધોરી લેવાનું જોખમ ખેડ્યું હતું તેમની ઉમદા હીંમતને કૃતજ્ઞતાપાત્રું સ્વીકાર કર્યો.

ઠરાવને રા. શી. પી. રામસ્વામી અયરે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને પ્રત્નનો અભિ-પ્રાય લેવો જોઈએ કે નહિ, કે સરકારે સ્વચ્છંદી, ગુપ્ત પ્રકારે હાર્ય કરવું જોઈએ ? એ પ્રશ્નમાં ઉપસ્થિત યતા મુદાનું મહત્ત્વ તેમણે બતાવ્યું. જે પ્રશ્નનો નીકાલ આવી ગયેલો મળવામાં આવતો હતો, તેનીપર સનદશીર ચળવળને લીધે પુનઃ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે, અને હવે આપણે જાણીએ છીએ કે, જ્યારે અન્યાય કરવામાં આવ્યો હોય ત્યારે સાચી ચળવળથી તેની કાઢ મળે છે. રા.

મુરલીધર રાયે તે ઠરાવને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને રા. ડી. ઇ. વાચ્છાએ મુંબાઈની સહાનુભૂતિ દર્શાવી, અને બાબુ અંગિકાચરણ મુખમદારે એક સુંદર ભાષણ આપતાં કહ્યું:

“શુદ્ધસ્થો, આજે સાર્વદેશીય આનંદને દિવસે સામાન્યતઃ હિન્દુ” અને વિશેષે ફરીને બંગાલનું પ્રત્યેક હૃદય બ્રિટિશ સિંહાસન પ્રતિ આદરભાવથી અને ભક્તિભાવથી ભરપૂર છે, અને બ્રિટિશ મુત્સદ્દીગિરી તરફ તાનં થયલાં વિશ્વાસ અને કૃતજ્ઞતાથી છલકાય છે, ત્યારે ગયાં પાંચ વર્ષોનાં કટુ સ્મરણો ગણાવીને દુઃખદાયક ઇતિહાસ વર્ણવવા હું ઇચ્છતો નથી, તેમ કરવાની મારી હાંમત ચાલતી નથી. ગઈ ગુજરીને વિસરી નહો. સંશય અને અવિશ્વાસ, ઇર્ષ્યા અને વેર, કોપ અને દમન એ ભૂતાવલિ અધિકારમાં રમણ કરે છે તેમને આ ભૂમિમાંથી અદૃષ્ટ થવા દો અને નિન્દા અને ચાડી-ચાપણને મૌન ધારણ કરવા દો. પરાજય અને નિરાશાના અધિકારમાં રસ્તાને માટે ફાંસ મારતા આપણે ઇશ્વર કૃપાથી અતિ વિજયના બાદ સૂર્યના પ્રકાશમાં આવ્યા છીએ. શુદ્ધસ્થો, આપણામાંના કેટલાક આપણી આશામાં, બ્રિટિશ ન્યાયના અંતિમ વિજયની આપણી શ્રદ્ધામાં અને આપણી પ્રતીતિમાં કદાપિ ડગ્યા નહિ-આપણી કસોડીએ અને સંકટોના અતિ અધિકારમય દિવસોમાં પણ ડગ્યા નહિ. તે આશામાં આપણે જીવ્યા છીએ, તે પ્રતીતિપૂર્વક આપણે કાર્ય કર્યું છે, અને તે શ્રદ્ધાપૂર્વક આપણે ધીરજથી દુઃખ વેઠ્યું છે, અને રાહ જોઈ છે. જો કે બ્રિટિશ મુત્સદ્દીગિરીએ અનેક સ્થળોએ ભૂલો કરી છે તથાપિ કોઈ પણ સ્થળે તેનો અંતિમ પરાજય થયો નથી, એ મહાન પાઠ અંગ્રેજોના ઇતિહાસ સિખવે છે, તેનું ગ્રહણ કરવામાં આપણે નિષ્ફળ ગયા હોત તો તે ઇતિહાસ આપણે વ્યર્થ વાંચ્યો ગણાવત. બ્રિટિશ અંતરાત્મા પર કેટલીક વેળા અન્ય વિચારોના અધિકારનું આવરણ ગમે તેટલું ફરી વળે તથાપિ તેણે પીડાતી માનવભૂતિ તરફ સાખીત થયલાં જીવન, અન્યાય અને દુઃખની સામે બંડ ઉઠાવીને સદૈવ પોતાનું પાણી બતાવ્યું છે. હાવડ અને વિદ્યપરકેસ, એડમન્ડ બર્ક અને યુવર્થ એન્ડ્રુસન, હેન્રી ફોર્સેટ અને જોન બ્રાઇટ, બેન્ડીક,

ઈન્નીંગ અને રીપનની પ્રજા કદાપિ અન્યાય કરી શકે નહિ, અને જો કોઈક દિવસ કરશે તો તે દિવસે દુનિયાની સપાટી પર તે સર્વથી મહાન પ્રજા છે તે સ્થાનેથી તે ભ્રષ્ટ થશે.”

રા. મહમ્મદ અલી અને રા. રામભજન દત્ત ચૌધરીએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો. ૧૯૦૫ થી ૧૯૧૧ સુધી ચલાવવામાં આવેલી ચળવળે બે મહાન પાઠો શિખવ્યા છે: પ્રથમ, જ્યાં હિન્દ આગ્રહપૂર્વક ન્યાયની માગણી કરતું હોય, અને મૌન ધારણ કરવાની ના પાડતું હોય ત્યાં દેખીતી રીતે કાર્ય ગમે તેટલું નિરાશાપૂર્ણ હોય તોપણ તેને વિજય મળવો જોઈએ; બીજો, બ્રિટન જ્યારે અન્યાયની નીતિ ઉઠાવતી ત્યારે અને ન્યાયનું ઉત્કર્ષ કાર્ય કરે, ત્યારે હિન્દ અને પોતાની વચ્ચેનાં બંધનો તે મજબૂત બનાવે છે, નબળાં બનાવતું નથી. હિન્દ એટલું બધું બળવાન છે કે જ્યારે તે બોલી ઉઠે છે, અને બંગાલની જેમ તેનાં બાળકો દુઃખ સહન કરવાને તત્પર હોય છે, ત્યારે તેને ના પાડી શકાય નહિ; કાંઈ માગનારી ગણીરતા અને નિશ્ચય જ્યારે ઇંગ્લાંડ જીતે છે ત્યારે તે એટલું બધું ન્યાયી છે કે ના પાડી શકે નહિ. આ પ્રમાણે અંતિમ પરિણામ પરસ્પરને લાભદાયક છે, તેથી ઉભય પ્રભુઓ વધારે સમીપ આકર્ષાય છે, વિચુટી પડતી નથી.

ઠરાવ ત્રીજામાં બિહાર પ્રાંત રચવા માટે આભાર માનવામાં આવ્યો હતો અને બંગાલી ભાષા બોલતા સર્વ જિલ્લાઓ એકજ રાજ્યતંત્ર હેઠળ હોવા જોઈએ એવી ઇચ્છા દર્શાવવામાં આવી હતી. તે ઠરાવ અતિ સંક્ષેપમાં હતા. તેજ બહાદુર સપ્રેએ રજૂ કર્યો, રા. પરમેશ્વર લાલે અનુમોદન આપ્યું, રા. આનંદ ચરણ રાય, રા. અનાય બન્ધુ શુભ, અને બાબુ એ. ચૌધરીએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

ઠરાવ ચોથામાં માગણી કરવામાં આવી કે, રાજ્યદ્રોહી સલાઓનો કાયદો, છાપખાનાનો કાયદો, અને તપાસ કર્યા વિના દેશવટો આપ-પ્રાપ્તિ હાનુનો ધારાપોથી પરથી રદ કરવા માન. રાય બહાર બેઠકનાથ સેને તે રજૂ કરતાં

બુરસાદાર લાપણ ક્યું, અને હમનીય કાયદાનો નાશ કરવાની આવશ્યકતા દર્શાવી. રા. દાજી અબાજી ખરેખે અતુમોદન આપ્યું, અને વસ્તુ સ્થિતિ સંશ્લેષમાં સમજાવી:

“હવે એ કાયદાઓની શી અસર થઈ તેનો આપણે વિચાર કરીએ. વડી ધારાસભામાં આપવામાં આવેલા એક લાપણમાં તે અસરનું અચ્છું ચિત્ર આપવામાં આવ્યું હતું. એટલું તો કમ્બલ કરવું જ નોંધ્યું કે, એ કાયદાઓએ હિન્દમાં વ્યાવહારિક રીતે રાજકીય જીવનને ગતપ્રાણ બનાવ્યું. અનેક સલાઓ ભરવામાં આવી હતી, પરંતુ શા માટે ? નાણાં એકઠાં કરવાને માટે, માન પત્રો આપવાને માટે, અભિનંદનો આપવાને માટે અને એવી ચીજોને માટે. તેમાં સૂચનાઓ આપવામાં આવી હતી, પરંતુ અન્યાયી અથવા ગેરકાયદેસર કાર્યો વિરૂદ્ધ અણગમો દર્શાવવાને માટે સલાઓ ભરવામાં આવી ન હતી, જે પ્રભને પસંદ ન હતાં તેમની સામે ચળવળ થઈ ન હતી. એમાંની કોઈ પણ બાબતો વિરૂદ્ધ વ્યાખ્યાનપીઠો પરથી લાપણો આપવામાં આવ્યાં ન હતાં, અથવા જાહેર વર્તમાનપત્રોમાં કોઈ ચર્ચાપત્રો પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યાં ન હતાં, કેમકે લગભગ દરેકને ભય લાગતો હતો કે, જો હું આ કાયદામાં આવીશ અથવા કાયદાઓનું ઉલ્લંઘન કરીશ તો સામાન્ય કાયદા હેઠળ નહિ પરંતુ આ કાળા કાયદાઓ હેઠળ મને સજા થવાનો સંભવ છે, જે કાયદા બેશક કાયદા છે, પરંતુ ગેરકાયદેસર કાયદા છે. તમે ગમે તે પસાર કરો અને તેને કાયદો કહો, પરંતુ તે છતાં તે ગેરકાયદેસર કાયદા છે, જે કદાપિ ધારાપોથી પર ચઢાવવા નોંધતા ન હતા. જે ધારાપોથી ઇંગ્લાંડના સર્વથી મહાન રાજ્યદ્વારીઓના આશ્રય હેઠળ ધડવામાં આવે છે, તેમાં તેમનું કલંક લાગતું નોંધ્યું નહિ.

હું તેથી કહું છું કે, એ કાયદાઓની આવશ્યકતા નથી, હવે તો નિશ્ચય તેમની આવશ્યકતા નથી, અને તેમને જેમ જલદી દૂર કરવામાં આવે તેમ પ્રત્યેક લાગતા વળગતાને માટે સાફ છે. અલબત્ત અમે કહીએ છીએ કે, તમે તેમને પસાર કર્યા હતા કેમકે તમે ધારતા હતા કે, સમય એવો

હતો કે સરકારને એવા કાયદાઓની આવશ્યકતા હતી, પરંતુ ભાગલામાં ફેરફાર કરવામાં આવતાં એવો સમય પસાર થઈ ગયો છે, અને અમે કહીએ છીએ કે, એ કાયદાઓને માટે ગમે તે અવસર હતો, તેમની તરફેણમાં ગમે તે કારણ હતું તે સર્વ સમાપ્ત થઈ ગયું છે અને તેથી તમારે એ કાયદા કાઢી નાખવા જોઈએ.

દેશવટાના રેગ્યુલેશનોના સંબંધમાં, બેશક તે ૧૮૧૮ ના બૂતા કાળના રહેતા કાનુનો છે, બેશક એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે, ભયંકર લોકોને કણવારમાં દૂર કરવાને માટે લગભગ પ્રત્યેક સરકારના રાજાગારમાં આ પ્રકારના કેટલાક કાનુનો હોય છે. હું તદ્દન કદપી શકું છું કે, અસાધારણ સમયોમાં, દેશમાં ન્યાયે બળવાનો ભય હોય છે ત્યારે આવા કાનુનોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે પરંતુ હું સ્વીકારતો નથી કે, એવો ભય હતો; અને જો કે એક રાજા સાફ હોય તથાપિ હું સ્વીકારતો નથી કે એ રાજા જેમના હાથમાં હોય છે, તે હાથોમાં એવાં રાજા સોંપાવાં નોંધતાં હતાં. એક છરી ઘણી સારી હોય, પરંતુ જો તમે તેને અયોગ્ય હાથોમાં આપો તો તે ખરાબ છે. વધારે સારી વાત એ છે કે, એવા હાથોમાંથી તે છરી લઈ લેવી, અથવા કાળજી રાખવી કે જેના હાથમાં તે હોય તે વધારે સુધ્ધિમાન હોય. આ કાનુનોના સંબંધમાં તો જે જે હાજલામાં દેશવટો આપવામાં આવ્યો છે, તેમાં સરકારને કમ્બલ કરવાની ફરજ પડી હતી કે, કોઈપણ કારણ શિવાય તેમણે પગલાં ભર્યાં હતાં અને દેશવટો ચાલ્યા હતા. એક સામાન્ય પોલીસનો માણસ રીપોર્ટ કરે છે, તેનો ઉપરી તે રીપોર્ટ પોતાના ઉપરી અધિકારીને મોકલી આપે છે, અને એક પાસેથી ખીલ પાસે જતાં જતાં અતે તે સરકારને મોકલી આપવામાં આવે છે, અને સરકાર તેને વેદવાક્ય સમાન ગણે છે, આ પ્રમાણે અત્યંત સંભાવિત પુરૂષ અને અત્યંત કાયદેસર ચાલનાર નાગરિકની સ્વતંત્રતા, તેના જ્ઞાન વિના અને શું ચાલી રહ્યું છે તેની તેને ખીલકુલ ખબર પડ્યા વિના, ભયમાં આવી પડશે. તેના જેવા કાનુનો આવાં યંત્રોથી ચલાવવામાં આવે છે, તેમને એકદમ દૂર કરવાની જરૂર છે. તેથી આપણે માર્ચના કંડીએ છીએ કે,

આ હાતુનો રદ કરવા અને હિન્દનો બાવિધ્યનો દલિલાસ આવા સન્નરુપદ કાયદાઓથી હાળો થવા ન દેવો. ”

રાવ બડાદુર ઇ. શ્રીનિવાસ રાવે વિશેષ અતુમોદન આપ્યું, અને કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

પાંચમા કરાવે કોંગ્રેસના બંધારણમાં મુધારો કર્યો; આગલી કોંગ્રેસે નીમેલી સળ-મિત્રોના રીપોર્ટ બાબુ ભુવેન્દ્રનાથ બસુએ રજૂ કર્યો, અને વિપયનિર્ણયક કમિટીએ તે મંજૂર કર્યા પછી કોંગ્રેસમાં તે રજૂ કરવામાં અને પસાર કરવામાં આવ્યો.

માન. બાબુ એમ. એસ. દાસે સ્વદેશી હીલ-ચાલને અતુમોદન આપનાર કરાવ છઠો રજૂ કર્યો; રા. એસ. કે. નાયરે તેને અતુમોદન આપ્યું, રા. સદાંક જીવન રાય અને રા. કારકનાથે વિશેષ અતુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

આરોગ્યવર્ધક કાર્યને હતેજન આપવાને લક્ષણ પગલાં ભરવાની આવશ્યકતા સાતમા કરાવમાં દર્શાવવામાં આવી હતી; ડૉ. સરત કે. મલીકે તે રજૂ કર્યો, ડૉ. જે. એન. ઘોષે તેને અતુમોદન આપ્યું, કવિરાજ જીતેન્દ્રનાથ સેને વિશેષ અતુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

આઠમો કરાવ વ્યાવહારિક રીતે છેલ્લી કોંગ્રેસના નવમા કરાવ જેવો હતો, તે મી. એ. પી. પેટ્રોએ રજૂ કર્યો, રા. એન. એ. દ્રવીડે તેને અતુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

રા. ડી. ઇ. વાચ્છાએ નવમો કરાવ રજૂ કરી એકવાર ફરીથી જાહેર ખર્ચના પ્રયત્ન વધારાનો પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો, અને પોતાની સંપૂર્ણ વિગતવાર રીતે તેની ચર્ચા કરી. તેમના ભાષણનો સારાંશ નીચેનાં રહસ્યપૂર્ણ વાક્યોમાં હતો.

“ છેલ્લાં દસ વર્ષોમાં મહેસુલ કરતાં ખર્ચ દોઢ ટકા વધારે વધ્યો છે. આ વસ્તુસ્થિતિ ભયાનક છે. જો તમે ધંધાદારી પુરૂષ હો, અને તમારી આવક ફક્ત સેંટેડ ટકાના દરે હોય અને તમે ત્રણનો વ્યય કરતા હો તો અનિવાર્ય પરિણામ એ આવશે કે, તમારું શુદ્ધ દેવાળામાં જશે. ખરેખર આવી વસ્તુસ્થિતિમાં સરકાર આવી પડી છે. ”

બાબુ પ્રમથનાથે અતુમોદન આપ્યું, અને કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

હિન્દી કાપડના ઉદ્યોગના વિકાસ અને વિસ્તારને અટકાવનાર હિન્દી રૂના કાપડ પર એક્સાઈઝ વેરા દૂર કરવાની પ્રાર્થના દસમા કરાવમાં કરવામાં આવી હતી. રા. ડી. એ. ખરે-એ તે રજૂ કર્યો, લાલા ગોરધનદાસે અતુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો. અગી-આરમો કરાવ જમાખંદીના પરિચિત પ્રશ્ન વિષે હતો. માન. બાબુ એમ. એસ. દાસે તે રજૂ કર્યો, રા. વી. વેંટરેન્દ્રજીએ અતુમોદન આપ્યું, અને રા. પંતુલુએ વિશેષ અતુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર થતાં તે દિવસની બેઠકનું કાર્ય સમાપ્ત થયું.

ત્રીજા દિવસના પ્રારંભમાં શૈચનીય અને ચોંકાવનારી ખબર મળી-માન રા. વી. કૃષ્ણસ્વામી અંચરતું અચાનક અને અણધાર્યું મરણ થયું હતું જેથી રાષ્ટ્રીય પક્ષનો એક સ્તંભ તૂટી પડ્યો હતો. દિવાસાનો સંદેશ તેમના કુટુંબને એકદમ તારથી મોકલવામાં આવ્યો.

તે સમયે રા. ગોખલેનો પ્રાથમિક કેળવણી વિષેનો ખરો વડી ધારાસભ્ય સમક્ષ હતો તેને અતુમોદન આપનારો કરાવ તેરમો માન. દિવાન બડાદુર એસ. એ. ગોવિંદરાયન અચરે ચોખ્ખી રીતે રજૂ કર્યો, કેમકે મદ્રાસમાં કેળવણીના તે એક શ્રેષ્ઠ મિત્ર હતા. તેમણે કહ્યું કે સ્થાનિક સરકારના વિરોધને લીધે કોંગ્રેસનું અતુમોદન ખાસ આવશ્યક બન્યું છે, અને એક વિશેષ સામાન્ય કરાવ ઉપરાંત આ ખાસ કરાવ રજૂ કરવાનું સુખ્ય કારણ એ છે. ખરડાની વિરુદ્ધ રજૂ કરવામાં આવેલી ફલીડોનું તેમણે નિરિસંકલ્પ કર્યું અને એક પછી એક તેમને તોડી પાડી. સર્વથી વિચિત્ર વાંધો તો એ હતો કે, ફરજિયાત કેળવણીથી સરકારનું નામ બગાડશે—જે સરકારે રાજ્યદ્રોહી સભાઓનો કાયદો અને છાપખાનાનો કાયદો પસાર કર્યો હતા ! રા. આર. પી. કરંદીકરે કરાવને અતુમોદન આપતાં કહ્યું કે, છાંકરાઓ કેળવણી માગે છે; અમે નિરૂપાય છીએ અને તેથી અમને સહાય મળવી જોઈએ. તે કરાવને અતુમોદન નીચેનાં શુદ્ધરૂપે આપ્યું: ડૉ. ગોર, ડૉ. સતીશચંદ્ર બેનરજી-તેમણે

કહ્યું કે, કેળવણી સર્વ પ્રત્યેક પ્રશ્ન છે, કેમકે તેના વિના રાષ્ટ્રીય આદર્શ પ્રાપ્ત કરી શકાય નહિ. રાવ બહાદુર વી. આર. પંડિત, બાણુ જીતેન્દ્રલાલ ખેનરજી-તેમણે કહ્યું કે માન. રા. ગોખલેએ એ વિષય ઉપર કહેવાતું સઘળું કહી નાખ્યું છે, અને આપણે તો માત્ર તેમની જ દલીલો અને આંકડા આપી રાષ્ટ્રીય છીએ અને ચર્ચાની અંતમાં માન રા. ગોખલેએ કહ્યું કે, ચોતરફ ખરડાને પસંદ કરવામાં આવ્યા છે. ફરજ પાડ્યા વિના સાર્વજનિક કેળવણી અશક્ય છે. તેમાં ફતેહ ગેળવવાને માટે જે સ્થળોમાં પ્રાથમિક કેળવણીને મૂલ્યવાન ગણવામાં આવે છે તેમાં તે ધીમે ધીમે દાખલ કરવી જોઈએ. મધ્યસ્થ સરકાર તે દાખલ કરતી નથી, તેથી આપણે સ્થાનિક સંસ્થાઓને ગતિમાન કરવી જોઈએ. જે ખરડો ના મંજૂર કરવામાં આવે તો, સઘળા બળથી આપણે ચળવળ કરવી જોઈએ અને આપણને તત્કાળ વિજય મળશે, અને એક હમદા પ્રત્યક્ષતાનો પ્રાયો આપણે નાખીશું. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

૧૯૦૬ ના હિન્દી ધારાસભાઓના દાયદા હેઠળ ઘડવામાં આવેલા હાલુનોમાં ફેરફાર કરવાનો આશ્રય તેમજ ઠરાવમાં કરવામાં આવ્યો. બાણુ એ. ચૌધરીએ તે રજૂ કર્યો, અને “ખીન અધિકારી બહુમતી” ના દાર્પનાં વ્યાવહારિક કાદાહરણો આપ્યાં; રા. વી. નાયડુએ તેને અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

ચૌદમો ઠરાવ સ્થાનિક સંસ્થાઓ માટે અલગ મતદાર મંડળો વિષે હતો, તેમાં આગલા વર્ષની દલીલો ફરીથી કરવામાં આવી. પંડિત ગોહલનાથ મિશ્રે તે રજૂ કર્યો, મુન્શી નારાયણ પ્રસાદે અનુમોદન આપ્યું, અને પસાર.

પંદરમો ઠરાવ, ન્યાયી અને દારોબારી ફરજીના વિભાગ વિષે, પ્રમુખસ્થાનેથી રજૂ કરવામાં આવ્યો, અને પસાર કરવામાં આવ્યો.

વિષય નિર્ણાયક સભાએ ઠરાવ સોળમો કોંગ્રેસના બંધારણ વિષે રજૂ કર્યો, કેમકે તેના સુધારાઓના સંબંધમાં બહુ મતભેદ હતો, અને એમ ઠરાવવામાં આવ્યું કે, દલમ ૧ સ્થાયિત રાખીને બંધારણ અને નિયમોમાં વિશેષ ફેરફારો

શું કરવા જોઈએ, તેની પર અખિલ-હિન્દી કોંગ્રેસ, કમિટીએ વિચાર કરવો અને આગામી કોંગ્રેસને રીપોર્ટ કરવો. પસાર.

રા. હસન હમામે આગામી કોંગ્રેસને બાંકી પુરતું આમંત્રણ આપ્યું, અને તે આમંત્રણ સ્વીકારવામાં આવ્યું. તે ઠરાવ તેનીસમે આ સમયે વચ્ચે લેવો પડ્યો, કેમકે રા. હમામ માંદા હતા અને તેમને, આવ્યા જવાની ફરજ પડી હતી.

સત્તરમો ઠરાવ પોલીસ સુધારાના ન્હા પ્રશ્ન વિષે હતો. એકના એક ઠરાવો નિત્ય નિત્ય પસાર કરવામાં આવતા તેમાં કોંગ્રેસનો દોષ ન હતો, કેમકે નિત્ય ગતિહીનતાનું ઉદાહરણ સરકાર છે, માન. રા. કરંડીકરે તે રજૂ કર્યો, રા. ગિરેન્દ્રનાથ સાસમલે અનુમોદન આપ્યું, રા. વી. એન. જહાંદાન, રા. સમારજીદેન પીલાઈ અને બાણુ ગિજુપાદ ચેટરજીએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

પ્રમુખે કેળવણી વિષે અઠારમો ઠરાવ રજૂ કર્યો અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

ઓગણીસમા ઠરાવમાં એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવાની તરફેણમાં કોંગ્રેસે એકવાર ફરીથી પોતાના “દૃઢ અભિપ્રાય”ની નોંધ લીધી, અને રા. વી. વી. જોગીઆએ ૧૮૩૩ ના દાયદાનું અને ૧૮૫૩ માં તેના અમલનું અને રાણીના ઠંડેરાનું સ્મરણ કર્યું. રા. દાણેએ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ એકવાર ફરીથી પસાર કરવામાં આવ્યો.

સંયુક્ત પ્રાંતને માટે દારોબારી સભા અને ગવર્નરની માગણી કરતો ઠરાવ વીસમો માન. રા. એસ. સિંહાએ રજૂ કર્યો અને ડૉ. તેજ બહાદુર સખુએ તેને અનુમોદન આપ્યું. પસાર.

ઠરાવ. એકવીસમો, રાજ્યીય ક્રીડાઓની સુધિત; ઠરાવ બાવીસમો, પંચજ માટે દારોબારી સભા; ઠરાવ ત્રેવીસમો મધ્ય પ્રાંતો અને વરાહને ધારા સભા અને બ્રિટિશ પ્રાંતો દરમિયાન; સર્વ પ્રમુખસ્થાનેથી રજૂ કરવામાં આવ્યા.

લશ્કરમાં હુચ્ચ દરમિયાન હિન્દીઓને માટે ખુલ્લા મુકવાની ન્હાની વિનંતિ ચોવીસમા ઠરાવમાં કરવામાં આવી, બાણુ પી. સી. ખેનરજીએ તે રજૂ કર્યો, અને રા. જી. ચરમાએ અનુમોદન

આપ્યું, અને પસાર. અનર્થક-અન્યાયો દૂર કરવાને માટે ત્રીસ વર્ષો થયાં હિન્દ બર્થ માગણી કરી રહ્યું છે, ત્યારે આપણે “દોમરૂલ” માગીએ તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય છે ?

ઠરાવ પચીસમો તદ્દન નવીન હતો, અને તેમાં માગણી કરવામાં આવી હતી કે, ફોર્ટ વિલિયમ (ક્લક્તા) ની હાઇકોર્ટને હિન્દી સરકાર સાથે જેવો સીધો સંબંધ છે તેવો સર્વ હિન્દી હાઇકોર્ટને હોવો જોઈએ; બાબુ પ્રવચનદ્ર મિત્રે તે રજૂ કર્યો. તેગણે કહ્યું, સ્થાનિક સરકારો હાઇકોર્ટો પર અંકુશ રાખે તે ઇચ્છનીય નથી, અને સૂચવાયલા ફેરફારથી હાઇકોર્ટોની ઇજ્જતમાં અને સ્વતંત્રતામાં વધારો થશે, એમ સાબીત કરવાને તેમણે વિગતો આપી. રા. અતુલચન્દ્ર રાયે અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

આ પ્રમાણે નવીન ચીનથી તાજ બનીને કોંગ્રેસે પોતાના નૂતનાં ગિત્રોની સંભાળ લીધી, અને પ્રમુખે નીચેના ઠરાવો પ્રમુખસ્થાનેથી રજૂ કર્યા: ઠરાવ છવીસમો, મેડીકલ સર્વિસમાં હિન્દીઓ, ઠરાવ સત્તાવીસમો, દારોબારી સભાના કાયદાનાં સભ્ય વિષે; અને ઠરાવ અઠ્ઠાવીસમો, સમુદ્રતારોના દેશમાં ધરડો કરવા વિષે.

સંસ્થાનોમાં હિન્દીઓ વિષે ઠરાવ ઓગણત્રીસમો બાબુ. જી. ચૌધરીએ રજૂ કર્યો, ૧૮૫૮ ના ઠંડેરાતું પુનઃ સ્મરણ કરવામાં આવ્યું. રા. સી. વાય. ચિંતામણિએ અનુમોદન આપ્યું, ડૉ. મણિલાલ, અને રા. સોરાબજી સાપુરજીએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, રા. સોરાબજી એક સત્યાગ્રહી હતા, આઠ વેળા કારાગૃહમાં જઈ આવ્યા હતા, અને ફરીથી તેમની જરૂર પડે માટે તે જલદી પ્રાપ્ત જતા હતા. બુદ્ધ સહન કરી રહેલી કોમના શરતીર ચાહુદી ગૃહસ્થ એચ. એસ. એલ. પોલકને અન્ય બુદ્ધ સહન કરતી કોમોનાં દુઃખોને માટે લાગણી થતી હતી, તેમણે સત્ય વાર્તાઓથી ભરપૂર સુંદર ભાષણ કર્યું. ૩૫૦૦ સત્યાગ્રહીઓએ સખત મજૂરી સાંધે કેદખાનાની સજા ભોગવી હતી, અને રા. ગાંધી સહિત તેમની સાથે એટલું ખરાબ વર્તન ચલાવવામાં આવ્યું હતું કે, જ્યારે તેઓ બહાર આવ્યા ત્યારે ઓળખી રાકાયા નહિ. છાકરાઓને અને પુરૂષોને

પાછ પશુ આપ્યા વિના દેશનાં આપવામાં આવ્યા હતા; ધંધાઓને ખસેડવાના હુકમો અપાયા હતા અને તેથી તે માર્યા ગયા હતા. મારી મેળવવાને માટે દર ભરવાનાં સાધનો ન હોવાને લીધે પુરૂષોને ફરીથી ગીરમીટનો સ્વીકાર કરવો પડતો હતો. વિગેરે ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

પછી પ્રમુખ સ્થાનેથી બીજા ત્રણ ઠરાવો રજૂ કરવામાં આવ્યા; ઠરાવ ત્રીસમામાં જનરલ સેક્રેટરી-ઓની પુનઃ નીમણૂક કરવામાં આવી; એકત્રીસમાં ઠરાવમાં સર વિલિયમ વેડરબર્ન, મી. એ. એ. હુમ, સર હેન્રી કોટન, અને બ્રિટિશ કમિટીનો કોંગ્રેસ તરફથી આભાર માનવામાં આવ્યો; બત્રીસમા ઠરાવમાં પ્રાંતિક કોંગ્રેસ કમિટીઓએ ચુંટ્યા પ્રમાણે અખિલ-હિન્દ કોંગ્રેસ કમિટીની નીમણૂક કરવામાં આવી.

પછી બાબુ એ. ચૌધરીએ પ્રમુખને આભારે માન્યો અને તે દરબારત ઉત્સાહપૂર્ણ તાલી-ઓથી વધાવી લેવામાં આવી. પ્રમુખે જવાબમાં ચોડાક કૃતજ્ઞતાપૂર્ણ શબ્દો કહ્યા, અને છવીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનું વિસર્જન થયું.

ઠરાવો.

નામદારો સમ્રાટ અને સામ્રાજીને સ્થાગત.

૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે રાજ્યગાદી તરફ અને નામદાર સમ્રાટ અને સામ્રાજી તરફ નમ્ર કર્તવ્યનિષ્ઠાપૂર્વક આ કોંગ્રેસ માનપૂર્ણ રાજ્યભક્તિ દર્શાવે છે, અને વિશ્વાસ રાખે છે કે, હિન્દની તેમની મુલાકાતથી આ દેશની પ્રતને સ્થાયી લાભ થશે.

કોંગ્રેસનો આભાર.

૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, બંગાળના ભાગલામાં ફેરફાર કરતા નામદાર સમ્રાટના કૃપાવંત કથનને માટે આ કોંગ્રેસ માનપૂર્ણ પ્રકારે તે નામદાર પ્રતિ પોતાની હંડી કૃતજ્ઞતા દર્શાવે છે. તે ફેરફારની ભલામણ કરવાને માટે હિન્દી સરકાર તરફની અને તેને બાહાલી આપવાને માટે હિન્દી પ્રધાન તરફની કૃતજ્ઞતાની પ્રણીત કોંગ્રેસ નોંધ લે છે. આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર રાજ્યતંત્રના આ કાર્યથી રાષ્ટ્રતંત્રની રાજ્યતંત્રને

આગળ વધારવામાં વ્યાપક અસર થશે, જે રાજ્ય-નીતિ સાથે જાહેર પ્રજાના મનમાં લોડ' હાડી'જ અને લોડ' કુંનાં માનવંત નામો સદૈવ જોડાયલાં રહેશે.

૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, લેફ્ટનન્ટ-ગવર્નર ધન કાઉન્સિલના હાથ નીચે બિહાર અને ઓરીસ્સાનો જૂદો પ્રાંત રચવાને માટે મામદાર સમ્રાટ તરફ આ કોંગ્રેસે હંડી કૃતજ્ઞતાની નોંધ લે છે, અને પ્રાર્થના કરે છે કે, પ્રાંતિક સરહદો નક્કી કરતી વેળા બંગાળી ભાષા બોલતા સર્વ જીલ્લાઓને એક જ રાજ્યતંત્ર હેઠળ સુકવાની સરકાર દ્વારા કરશે.

૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, 'લેગ, મલે-રીઆ અને અન્ય વ્યાધિઓનાં મૂળ અને પ્રગતિ પર અસર કરનાર પરિસ્થિતિમાં વૈજ્ઞાનિક તપાસની પદ્ધતિ દાખલ કરવાને માટે સરકારનો આભાર માનવા છતાં આવાં વ્યાવહારિક કામો તત્કાળ હાથમાં લેવાને આવશ્યકતા તરફ આ કોંગ્રેસ સરકારનું ધ્યાન ખેંચે છે: જેમકે, ગીચ જંગલોને ખુલ્લી કરવી, પૂરાઈ ગયેલી નદીઓ ખોદવી, જંગલો સાફ કરવાં, પાણીમાં ખેસી ગયેલી જગ્યાઓ સુકી કરવી, અને 'પીવાતું' શુદ્ધ પાણી પધારે સારી રીતે પૂરું પાડવું.

૩૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સર ત્રિલચમં વેડરબર્ન, મી. એ. એ. હુમ, સર હેન્રી કોટન અને બ્રિટિશ કમિટિના અન્ય સભ્યોની નિઃસ્વાર્થ અને દૃઢિત સેવાઓને માટે આ કોંગ્રેસ કૃતજ્ઞતા-પૂર્વક તેમને આભાર માને છે, અને હિન્દી જાહેર પ્રજાને ગંભીર વિજ્ઞપિત કરવાની આ તક તે લે છે કે, કમિટી પોતાનું કાર્ય જુલસાથી કરી શકે તેને માટે તેને પૂરતાં નાણાં આપવાં.

[અને જુલો ૮ અને ૨૬.]

દમન.

૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, રાજ્યદ્રોહી સભાઓના કાયદા સામે અને છાપખાનાના કાયદા સામે આ કોંગ્રેસ પુનઃ માનપૂર્ણ પોતાનો અણગમો દર્શાવે છે, અને પ્રાર્થના કરે છે કે, સમ્રાટની ખુલાકાતથી ઉદ્ભવેલા રાજ્યલક્ષિતપૂર્ણ ઉત્સાહ દેતાં અને સામાન્ય સ્થિતિમાં સુધારા વિધે અધિકારીઓનાં કથનો જોતાં એ કાયદા, તેમજ

તપાસ કર્યા વિના દેશવદી આપવાની સત્તા આપતા રેગ્યુલેશનો હિન્દી ધારાપોથી પરથી હવે દૂર કરવા.

રાજકીય કેદીઓની સુકિત.

૨૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, દેશની સામાન્ય સ્થિતિમાં સંતોષજનક સુધારો થયો છે તે જોતાં આ કોંગ્રેસ માનપૂર્વક કહે છે કે કેવળ રાજકીય અપરાધોને માટે જેઓ કારાગૃહવાસ ભોગવી રહ્યા છે તેમને નામદાર સમ્રાટ અને સામ્રાજીના આગમન પ્રસંગે મુક્ત કરવા; આવા કાર્યની સમગ્ર હિન્દમાં હદર ખુલ્લામાં આવશે, અને શાહી મુલાકાતથી હંડી કૃતજ્ઞતા અને રાજ્યલક્ષિતની લાગણીઓ જન્મી છે તેમને વિશેષ હંડી બતાવશે.

કોંગ્રેસનું બંધારણ.

૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, કોંગ્રેસની ગઈ બેઠક વખતે નીમવામાં આવેલી સળ-કમિટીએ સુધાર્યા પ્રમાણે હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનાં બંધારણ અને નિયમો મંજૂર કરવાં.

૧૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, બંધારણની પ્રથમ કલમમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે કોંગ્રેસના હેતુઓને સફળ કરવાને બંધારણ અને નિયમોમાં વિશેષ શા ફેરફારો કરવા (પ્રથમ કલમ યથા-સ્થિત રાખીને) તેનો વિચાર કરીને આગામી કોંગ્રેસને રીપોર્ટ કરવાનું અખિલ-હિન્દ કોંગ્રેસ કમિટીને કહેવું.

સ્વદેશી.

૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ સ્વદેશી હિલચાલને અત્યંત અતઃકરણપૂર્વક ચાલુ મોદન આપે છે, અને સ્વદેશી ઉદ્યોગોના વિકાસને ઉત્તેજન અપવાને માટે ગંભીર અને ચાલુ પ્રયત્નો કરીને અને ભોગ આપીને પણ આયાત થયેલી ચીજો કરતાં જ્યાં જ્યાં વ્યવહારિક હોય ત્યાં ત્યાં હિન્દી પદાર્થો પસંદ કરીને તેની ફેલેહને માટે પરિશ્રમ કરવાની હિંદી પ્રજાને આજ્ઞા કરે છે.

સ્થાનિક સ્વરાજ્ય.

૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પોતાનો સંતોષ દર્શાવે છે, કે હિન્દી પ્રજાને સ્વીકાર્યું છે કે, લોર્ડ રીપનની સ્થાનિક સ્વરાજ્યની ઘાજીનાનો યોગ્ય મયોગ કરવામાં આવ્યો નથી,

અને કોંગ્રેસ ગંભીર આશા દર્શાવે છે કે, સર્વ સ્થાનિક સંસ્થાઓના બંધારણમાં ચુંટણીના સિદ્ધાંત લાગુ પાડવાને માટે સરકાર કૃપા કરીને શીઘ્ર પગલાં ભરશે, અને ખીન અધિકારી પ્રમુખો ચુંટી કાઢવાનો તેમને હક્ક આપશે, અને વિશેષ, સરકારે તેમને પૂરતી નાણાંની સહાય આપવી.

નાણાં વિષયક.

૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, દેશના બહાર ખર્ચમાં પ્રચંડ વધારો થયો છે તે જોતાં આ કોંગ્રેસ આગ્રહ કરે છે કે, વડી અને પ્રાંતિક સરકારોનાં સર્વ ખર્ચ કરતાં ખાતાં અને વિશેષ કરીને લઈકરી ખાતામાં અસરકારક કાપકાપ કરવાને શીઘ્ર પગલાં ભરવાં.

એકસાઇલ વેરા.

૧૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, હિન્દી રૂના કાપડ પર નાખવામાં આવેલા એકસાઇલ વેરા હિન્દી ખતાવટના ઉદ્યોગના વિકાસ અને વિસ્તારને અટકાવે છે, અને હિન્દી સરકારને ગંભીર પ્રાર્થના કરે છે કે, તેમને શીઘ્ર દૂર કરવાં.

કાયમની જમાખંદી.

૧૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, જમીનપર રાજ્યની માગણીની વ્યાજખી અને ચોક્કસ મર્યાદા અને દૈનિક વારી પ્રદેશમાં સરકાર અને જમીન રાખનારાઓ વચ્ચે સીધી કાયમની જમાખંદી દાખલ કરવી, અથવા જે પ્રાંતોમાં હુંક મુદતી જમાખંદીઓ થતી હોય ત્યાં કમમાં કમ સાઠ વર્ષોની જમાખંદી રાખવી, એ આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર જોડતોની વર્તમાન અસંતોષકારક સ્થિતિ સુધારવામાં સંગીન સહાય આપશે.

કેળવણી.

૨૧. ગોખલેનો ખરડો.

૧૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, માન. રા. ગોખલેના પ્રાથમિક કેળવણીના ખરડાના સિદ્ધાંતોને આ કોંગ્રેસ સંપૂર્ણ અંતઃકરણપૂર્વક અનુમોદન આપે છે, અને પોતાની ગંભીર આશા દર્શાવે છે કે, ધારાસભામાં આ ખરડાનાં આગળનાં પગથીયાંને માટે આવશ્યક સગવડો આપવાની સરકાર કૃપા કરશે.

ઉચ્ચતર અને પારિભાષિક કેળવણી.

૧૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય પ્રમાણે દેશમાં સિન્ન સિન્ન પ્રાંતોની પરિસ્થિતિને સાનુકૂળ સાહિત્ય વિષયક, વૈજ્ઞાનિક, પારિભાષિક અને ઔદ્યોગિક કેળવણીની સ્વતંત્ર પદ્ધતિ પોતાની મેળે રચીને, સરકારની વર્તમાન સંસ્થાઓ અને પ્રયત્નોમાં પૂરવણી કરવાનો પ્રશ્ન સમગ્ર દેશની પ્રજાએ ગંભીરતાપૂર્વક ઉપાડી લેવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે.

આ કોંગ્રેસનો વિશેષ અભિપ્રાય છે કે,

(ક) માધ્યમિક ઉચ્ચતર કેળવણીને વધારે મોટી નાણાંની રકમો આપવાનાં (સર્વ પછાત વર્ગોને કેળવણી આપવાને આવશ્યક લાગે ત્યાં ખાસ ઉત્તેજન આપીને);

(ખ) સ્થાનિક આવશ્યકતાઓ ધ્યાનમાં રાખીને સિન્ન સિન્ન પ્રાંતોમાં ઔદ્યોગિક અને પારિભાષિક કેળવણી આપવાની પૂરતી સગવડ કરવાનાં; અને

(ગ) આ દેશમાં કેળવણીની રાજ્યનીતિ અને પદ્ધતિ ઘડવામાં બહાર અભિપ્રાયના અગ્રણીઓને અસરકારક અવાજ આપવાનાં પગલાં સરકારે શીઘ્ર ભરવાં જોઈએ.

પ્રતિનિધિત્વ.

૧૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, મહોમેદન અને અન્ય કોમોની જ્યાં ઓછી સંખ્યા હોય ત્યાં તેમને ધારાસભાઓમાં યોગ્ય અને પૂરતું પ્રતિનિધિત્વ આપવાની આવશ્યકતા સ્વીકારીને, અલગ મતદાર મંડળોના સાધનથી આ ઉદ્દેશ સફળ કરવાને ૧૯૦૬ માં જાહેર પાડવામાં આવેલા કાનુનોને આ કોંગ્રેસ નાપસંદ કરે છે, અને ખીજ ચુંટણી થાય તે પહેલાં ૧૯૦૬ ના હિન્દી ધારાસભાઓના કાયદા હેઠળ ઘડવામાં આવેલા કાનુનો ફેરવવાની આવશ્યકતા અને ન્યાય પ્રતિ સરકારનું ધ્યાન ખાસ કરીને એવું છે, જેથી મત આપવાની બાબતમાં અને ઉમેદવારોની યોગ્યતાઓની બાબતમાં અને ધારાસભાઓમાં ચુંટાવે ઇચ્છતા ઉમેદવારોની સ્વચ્છંદી અયોગ્યતાઓ અને પ્રતિબંધોની બાબતમાં નામદાર સમ્રાટની પ્રજાના સિન્ન સિન્ન વિભાગો વચ્ચેના વિલક્ષણ ભેદો દૂર થાય. આ કોંગ્રેસ એવો પણ આગ્રહ કરે છે કે, પ્રાંતિક ધારાસભાઓમાં

ખીન-અધિકારી બહુમતીઓની રચનાના સંબંધમાં દાનુનોમાં આવશ્યક હોય ત્યાં એવા ફેરફાર કરવા કે તેથી વ્યાવહારિક કાર્યોને માટે તેમને અસરકારક બનાવી શકાય.

અલગ મનદાર મંડળો.

૧૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, અલગ કોમી મતદાર મંડળોના સિદ્ધાંત મ્યુનિસિપાલીટીઓ, છલ્લા ખેડો અથવા અન્ય સ્થાનિક સંસ્થાઓને લાગુ પાડવાના અથવા તેને વિસ્તૃત કરવાના કાર્યને આ કોંગ્રેસ સખત રીતે વખોડી કાઢે છે.

કારોબારી સભા અને ગવર્નર.

૨૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સંયુક્ત પ્રાંતોમાં જન્મ બને તેમ જલદી એક કારોબારી સભા સ્થાપવાના ન્યાય તરફ સરકારનું આગ્રહપૂર્વક ધ્યાન ખેંચે છે, અને વિશેષમાં તે ગંભીર આશા દર્શાવે છે કે, તે પ્રાંતોને મદ્રાસ, મુંબાઈ અને બંગાલની માફક ગવર્નરના હાથ નીચે મુકવા.

પંબજ માટે કારોબારી સભા.

૨૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પોતાની ગંભીર આશા દર્શાવે છે કે, પંબજ માટે કારોબારી સભાની નીમણુંક કરવાની સરકાર દ્વારા કરશે.

મધ્ય પ્રાંતો અને વરાડ માટે ધારાસભા.

૨૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, મધ્ય પ્રાંતો અને વરાડને માટે પ્રાંતિક ધારાસભા સ્થાપવાનો અને સરકારે વરાડ પોતાના કબજામાં કાયમને માટે લીધો છે તેને બ્રિટિશ હિન્દમાં આવેલા પ્રાંતોને આપવામાં આવેલા દરમ્મલ અને અવિકાસે આપવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે.

કાયદા વિષયક.

ન્યાયી અને કારોબારી ફરજોને વિભાગ.

૨૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે (ક) કે, આ કોંગ્રેસ પોતાની ખેદની લાગણીની નોંધ લે છે કે, સરકારે કેટલાક સમય ઉપર આશાઓ આપી હતી કે, કારોબારી અને ન્યાયી ફરજોને જલદી જલદી પાડવામાં આવશે તથાપિ તે દિશામાં હજી અસરકારક પગલાં ભરવામાં આવ્યાં નથી, અને પૂર્વગામી કોંગ્રેસો સાથે સંમત થઈને તે આગ્રહ

કરે છે કે, વિભાગની કોઈપણ થોજના ખરેખરાત અસરકાર થાય તેને માટે પગાર, પગારનો વધારો અને જગ્યાની બદલીના સંબંધમાં પ્રત્યેક પ્રાંતમાં ઉચ્ચતમ દિવાની અદાલતોના સંપૂર્ણ અંકુશ હેઠળ સર્વ ન્યાયાધીશ મંડળને મુકવું જોઈએ.

(ખ) આ કોંગ્રેસ પૂર્વગામી કોંગ્રેસો સાથે સંમત થઈને કહે છે કે, દેશના સર્વ ભાગોમાં જ્યુડીશયલ સર્વિસની જગ્યાઓ મુખ્યત્વે કાયદાના ધંધામાંથી પૂરી.

હાઇકોર્ટો.

૨૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો દૃઢ અભિપ્રાય છે કે બંગાલમાં ફોર્ટ વિલિયમની હાઇકોર્ટને ફક્ત હિન્દી સરકાર સાથે જોવા સીધા સંબંધો છે તેવા સંબંધો હિન્દની સર્વ હાઇકોર્ટોના હોવા જોઈએ.

કાયદાનો સભ્ય.

૨૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૮૬૧ના હિન્દી ધારાસભાઓના કાયદાની ત્રીજી કલમનો વ્યવહારમાં એવો અર્થ કરવામાં આવે છે કે, વાયસરોયની કારોબારી સભામાં કાયદાના સભ્યનો હોદ્દો અંગ્રેજી બારના સભ્યોનેજ આપવો જોઈ પસંદગીનું ક્ષેત્ર અત્યંત સંકુચિત બને છે તે જોતાં આ કોંગ્રેસ આગ્રહ કરે છે કે મજદુર કલમમાં એવો સુધારો કરવો કે, જોઈ હિન્દી હાઇકોર્ટોના એડવોકેટો, વકીલો અને એટર્નીઝ-એટ-લો તે હોદ્દા પર નીમાઈ શકે.

બહાર નોકરી.

પોલીસ.

૧૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પોતાના નિશ્ચયાત્મક અભિપ્રાયની નોંધ લેવા ઇચ્છે છે કે, કેટલાક તાબા મુકદ્દમાઓમાં ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ કચેરીઓના ન્યાયાધીશોને માલુમ પડેલી હમીકતો ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે તે પ્રમાણે સર એન્ડ્ર્યુ ફ્રેઝરના કમીશનની ભલામણો અનુસાર પોલીસ પદ્ધતિમાં જે સુધારા કરવામાં આવ્યા છે, તેનાં ધારવામાં આવેલાં પરિણામો આવ્યાં નથી, અને ગ્રામ્ય પોલીસ સહિત પોલીસ ફોર્સના ગુણમાં અથવા કાર્યસાધકતામાં તેમણે સુધારો કર્યો નથી. આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, હિન્દી અધિકારીઓના પગાર અને ભવિષ્યની

આશા સર્વોચ્ચમાં શ્રેષ્ઠ પુરૂષોને આકર્ષવાને બસ નથી, અને વિશ્વાસ અને જોખમદારીની ઉચ્ચતર જગ્યાઓ પરથી વધારે સારા વર્ગના હિન્દીઓના વ્યાવહારિક અહિંકાર સામે તે દૃઢ અણુગમો દર્શાવે છે, અને પોતાની પ્રતિભા નોંધ કરે છે કે, તપાસ ચાલતી હોય તે વેળા કબુલ કરવામાં આવેલી હકીકત શિવાય અન્ય કબુલ કરવામાં આવેલી હકીકત દાખલ કરવાને અયોગ્ય ગણવામાં નહિ આવે ત્યાંસુધી પોલીસની તપાસની રીતિઓમાં સત્ય સુધારો થઈ શકશે નહિ.

એક સાથે લેવાતી પરીક્ષાઓ.

૧૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પોતાનો મજબૂત અભિપ્રાય દર્શાવે છે કે, સીવીલ સર્વિસના હમણાં ભાગ પાડવામાં આવે છે; (૧) શાહી સર્વિસ, મુખ્યત્વે યુરોપીઓનામાંથી ઇંગ્લાંડમાં ભરતી કરવામાં આવે છે; અને (૨) પ્રાંતિક સર્વિસ (જેમાં) મુખ્યત્વે હિન્દીઓમાંથી હિન્દમાં ભરતી કરવામાં આવે છે, તે (વિભાગ) ૧૮૩૩ અને ૧૮૭૦ ના કાયદાઓમાં જાહેર કરવામાં આવેલાં કથનોથી, અને ૧૮૫૮ ના મહારાણીના ઠંઢેરાથી વિરૂદ્ધ છે, અને જેમ અને તેમ જલદી એવો વિભાગ દૂર કરવો જોઈએ અને જે જગ્યાઓ હમણાં શાહી સર્વિસને માટે ખાસ રાખવામાં આવેલી છે તે જગ્યાઓને માટે શ્રેષ્ઠ પુરૂષો મળી શકે એવી શર્તો હેઠળ ઇંગ્લાંડમાં અને હિન્દમાં એક સાથે પરીક્ષાઓ લઈને તે જગ્યાઓ પર નીમાવાને માટે યુરોપીઓને જોડવા તકો મળે છે તેટલી તકો હિન્દીઓને આપવી જોઈએ.

લશ્કર વિષયક.

૨૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો દૃઢ અભિપ્રાય છે કે, લશ્કરની ઉચ્ચતર જગ્યાઓ આ દેશની પ્રજાને માટે ખંધ રાખવામાં આવે છે તેના અન્યાયની હવે દાદ મળવી જોઈએ, અને આ કોંગ્રેસ પોતાની ગંભીર આશા દર્શાવે છે કે, નામદાર શહેનશાહ હિન્દનો કિનારો છોડીને જય તે પહેલાં વધારે ઉદાર રાજ્યનીતિ જાહેર કરવામાં આવશે જેની રૂચે ચુંનદા હિન્દીઓને લશ્કરમાં કમીશનો આપવામાં

આવશે એવી દેશની સામાન્ય આશા અફળ નહિ બન્ય.

મેડીકલ.

૨૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે (ક) કે, સીવીલ મેડીકલ સર્વિસની ઉચ્ચતર જગ્યાઓ પર હિન્દીઓને નીમવાના સંબંધમાં હિન્દી પ્રધાનના ખરીતાને માટે તેમનો આભાર માનતાં આ કોંગ્રેસ જાહેર દર્શાવે છે કે તે બાબતમાં હજી દાંધ કાર્ય કરવામાં આવ્યું નથી.

(ખ) જાહેર પ્રજાના, મેડીકલ સર્વિસ અને ધંધાના હિતને માટે તેમજ ખર્ચમાં દરકસર કરવાને માટે પૂર્વગામી કોંગ્રેસો સાથે સંમત થઈને આ કોંગ્રેસ કહે છે કે હિન્દી લશ્કરી મેડીકલ સર્વિસથી સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર મેડીકલ સર્વિસની અલગ સ્થાપના કરવી.

સમુદ્રતારોના દરમાં ઘટાડો.

૨૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર અને વર્તમાનપત્રો તથા વણજ વેપારના હિતની ખાતર અત્યંત ઇચ્છનીય છે કે, ઇંગ્લાંડ અને હિન્દ વચ્ચેના સમુદ્રતારના સંદેશાઓના દરમાં વિશેષ ઘટાડો કરવો જોઈએ. જેથી કરીને આવતા વર્ષથી ઇંગ્લાંડ અને કેનેડા અને ઓસ્ટ્રેલીયા વચ્ચે તાજી વ્યવસ્થા અનુસાર જે દર અમલમાં આવવાનો છે તે પ્રમાણે તે દર (ઇંગ્લાંડ અને હિન્દ વચ્ચેના) રહે.

સંસ્થાનોમાં હિન્દીઓ.

૨૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે (ક) કે, હમણાં કરવામાં આવેલી પ્રાંતિક સમાધાનીના થોડા સમયમાં થનાર કાયદાના સંબંધમાં તેની પૂર્વજ આ કોંગ્રેસ રજીસ્ટ્રેશન અને ઇમીગ્રેશન વિષે તે પ્રાંતના એશિયાવાસીઓની વિરૂદ્ધના કાયદા રદ કરાવવાને માટે રા. ગાંધી અને ટ્રાન્સવાલની હિન્દી કોમને અંતઃકરણપૂર્વક અભિનંદન આપે છે, અને પ્રાથમિક દિવાની હક્કો માટે અતિ ઝાઝી સંખ્યાની સામે પોતાની શાંત અને નિઃસ્વાર્થ લડતમાં પોતાના દેશબંધુઓના હિતની ખાતર જે ઉચ્ચ દેશપ્રેમ, હીંમત અને આપભોગથી તેમણે-મહોદેન અને હિન્દ, પારસી અને ખ્રિસ્તીઓ-જુદા વેઠ્યા છે તેને માટે પોતાનું ઉચ્ચ સાનંદાશ્ચર્ય દર્શાવે છે.

(બ) દક્ષિણ આફ્રિકાના અને અન્ય બ્રિટિશ સંસ્થાનોના હિન્દીઓનાં હુન્મોની દાદઅપાવવાને માટે વખતો વખત દરવામાં આવેલા પ્રયત્નોની કદર ખુશીને આ કોંગ્રેસ આગ્રહ કરે છે કે, આ બાબતમાં દૃઢ અને નિશ્ચયાત્મક વલણ ધારણ કરવાની નામદાર સંગ્રાહની સરકારની સ્વીકારેલી અશક્તિ ભેદનાં હિન્દી સરકારે સામો બદલો વાળવાને એવાં પગલાં લેવાં લેઈએ કે, તેથી સામ્રાજ્યના તે વિભાગોમાં હિન્દીઓના સ્વમાનનું સંરક્ષણ થાય અને ત્યાંના હિન્દી રહેવાસીઓનાં હિતો સચવાય, અને એ પ્રમાણે આ દેશની પ્રજામાં અસંતોષનું મોટું કારણ દૂર થાય.

(ગ) વળી માત્ર ગોરા લોકોની વસાયતોને માટે અવિકસિત જમીનના વિશાળ ભાગો બ્રિટિશ સામ્રાજ્યનાં સ્વરાજ્ય ભોગવતાં સંસ્થાનોના પોતાનાજ હાથમાં રહેવા દેવાની તરફેણમાં ભેખમદાર મુત્સદ્દીઓના કથનની સામે આ કોંગ્રેસ અણગમો દર્શાવે છે, અને એમ બતાવી આપવાની ફરજ સમજે છે કે, જ્યારે એશિયામાં તેનાથી વિરુદ્ધ ખુલ્લા દ્વારની રાજ્યનીતિનો ઉપદેશ આપવામાં આવે છે અને તેનો અમલ કરવામાં આવે છે ત્યારે બ્રિટિશ તાજની સકળ એશિઆવાસી પ્રજા સામે એ પ્રદેશમાં ખારણું

ખંધ કરવાની અને સંપૂર્ણ બ્રિટિશ નાગરિકતાના હક્કો આપવાની ના પાડવાની રાજ્યનીતિ સામ્રાજ્યને માટે ગંભીર હાનિથી ભરેલી છે, અને તે જટલી અધાર્મિક છે, તેટલીજ હદાપણુ વિહોણી છે.

(ઘ) દક્ષિણ આફ્રિકાને માટે ગિરમીટીયા મજૂરોની ભરતી અટકાવવાને માટે હિન્દી સરકારનો આભાર માનવા છતાં, આ કોંગ્રેસનો દૃઢ અભિપ્રાય છે કે, ઉચ્ચતમ રાષ્ટ્રીય હિતોની ખાતર ગિરમીટીયા મજૂરોની પદ્ધતિ અનિચ્છનીય છે, અને તે રદ કરવી લેઈએ, અને દેશમાં અથવા પરદેશમાં ગિરમીટના કળાલા હેઠળ હિન્દી મજૂરોની વિશેષ ભરતી અટકાવવાનો સરકારને માનપૂર્વક આગ્રહ કરે છે.

સામાન્ય.

૩૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આવતા વર્ષને માટે રા. ડી. ઇ. વાચ્છા અને રા. ડી. એ. ખરેને જનરલ સેક્રેટરીઓ નીમવા.

૩૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આવતા વર્ષને માટે નીચેના ગૃહસ્થોની અખિલ-હિન્દ કોંગ્રેસ કમિટી નીમવી. (યાદી તથી આપી).

૩૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આગામી કોંગ્રેસ ખાંડીપુરમાં ભરવી.

સત્તાવીસમું પ્રકરણ.

સત્તાવીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

૨૧. હસન ઇમામના આમંત્રણને લીધે સત્તાવીસમી કોંગ્રેસને માટે ખાંડીપુરનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ તેમને ન્યાયાધીશની પદવી મળી તેથી તેમને તો પ્રવૃત્તિનો મુદ્દયવાન માર્ગ મળ્યો, પરંતુ હિન્દને તેમનો કોનક્રીય સેવાઓની ખોટ ગઈ. સ્વાગત સભાનું પ્રમુખસ્થાન રા. મઝરૂલ હકને આપવામાં આવ્યું હતું, જેમણે વડી ધારાસભામાં હિન્દી કાવાઓનો હિંમતપૂર્વક પક્ષ કરવાથી સમગ્ર હિન્દમાં ખ્યાતિ પ્રાપ્ત કરી હતી. મંડપ ઘણો સુંદર હતો, તેને ૨૮ દ્વાર હતાં, મગધના ઇતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ થઈ ગયેલાં વ્યક્તિઓ અથવા સ્થળોનાં નામ પ્રત્યેક દ્વારને આપવામાં આવ્યાં હતાં, અને ત્યાં ૧૯૧૨ ની ૨૬ મી ડીસેમ્બરે કોંગ્રેસ મળી મંડપમાં ૫૦૦૦ બેઠકો હતી, જેમાં ૨૦૭ પ્રતિનિધિઓ હતાં:

મદ્રાસ	૧૯
મુંબાઇ	૧૦
થરાડ	૧૩
મધ્યપ્રાંતી	૧
પંજાબ	૪
સંયુક્તપ્રાંતો	
બંગાલ	
બિહાર	

શ્રી. આર. એન. મુદોલકર.
સત્તાવીસમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

૨૦૭

પ્રમુખના સરપસે પ્રવેશ કર્યા પછી અને સભ્યોએ ચોતપોતાનું સ્થાન લીધા પછી માન. રા. હકે પોતાનું સ્વાગત બાપણ આપ્યું. દિલ્હીના

અત્યાચાર વિષે અને જે મહાન કોંગ્રેસવાદીઓ, એલન ઓક્ટેવીયન હ્યુમ, અને કૃષ્ણસ્વામી આચરનાં મૃત્યુ માટે શોક દર્શાવ્યો. પછી બિહારના ઇતિહાસનું સંક્ષેપમાં અવલોકન કરવામાં આવ્યું અને કહ્યું કે સદ્ભાગ્યે બિહારમાં હિન્દુ મહોદયેદન પ્રશ્નનો અભાવ છે. તુર્કસ્તાન તરફ અંગ્રેજ મુત્સદ્દીઓએ ધારણ કરેલી દુર્ભાગી વલણ, અને વાયસરોય અને ઇલાકાના ગવર્નરો અને સર ચાલ્સ બેઇલી અને સર જેમ્સ મેસ્ટનની હઠાપણ બરી સહાનુભૂતિનું અવલોકન કરીને બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ “બંગાલી” માં દર્શાવેલી સહાનુભૂતિ માટે તેમની તરફ મહોદયેદનોની કૃતજ્ઞતા દર્શાવી. અંતમાં તેમણે માન. રાવબહાદુર આર. એન. મુદોલકરની ચુંટણીની દરખાસ્ત મુદ્દવાની બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીને આજ્ઞા કરી.

તે હુરંધર બંગાલી દેશ ભક્ત પછી માન. રા. જી. કે. ગોખલે, માન. પડિત મદન મોહન માલવીય, માન. રા. એન. મુળારાવ, લાલા હરનાથલાલ, બાબુ અંબિકાચરણ મનુમદાર, અને ટિકરીતા માન. મહારાજ કુમારે અનુમોદન અને વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને સર્વાનુમતે દરખાસ્ત પસાર કરવામાં આવી.

પ્રમુખે આભારના થોડા શબ્દો પછી દિલ્હી અત્યાચાર વિષે બોલતાં તેના ભોગ થઈ પડેલ (ના. વાયસરોય) માટે સહાનુભૂતિ દર્શાવી, અને તે અપરાધ માટે તિરસ્કાર દર્શાવ્યો. પછી

તેમણે કોંગ્રેસનું આદર્શ કહ્યું: સંયુક્ત અને સ્વરાજ્ય ભાગવતું હિન્દ, ન્યાં સામસામા અથ-
ડાતા ધર્મોત્ત્વ સ્વરૂપ થવું જોઈએ, સર્વ ધર્મો
એક બનવા જોઈએ, અને ન્યાં જીવનને આધ્યા-
ત્મિક બનાવવું જોઈએ. પછી મી. હુમ્તાની કબજે
હિન્દનાં પ્રેમ અને કૃતજ્ઞતા ધરાવ્યાં, અને તુર્ક-
સ્તાન તરફ તેની સહાનુભૂતિ દર્શાવી. રાષ્ટ્રીય
રાજ્ય પ્રકારણ તરફ દૃષ્ટી કરતાં કારોબારી
સભાઓમાં હિન્દીઓના પ્રવેશ પર તેમણે ભાર
મુક્યો, અને ૧૯૧૨ ની ૨૫ મી ઓગસ્ટના
વાયસરોયના હિસ્સેયને વધાવી લીધા, જેમાં
પ્રાંતોને સ્વરાજ્યનું વિશેષ પ્રમાણ આપવાનું
વચન આપવામાં આવ્યું હતું, જેથી “છવટે
હિન્દમાં એવાં રાજ્યતંત્રો અસ્તિત્વમાં આવે કે
તે સર્વ પ્રાંતિક કારજભારમાં સ્વતંત્ર હોય, હિન્દી
સરકાર તે સર્વની ઉપર હોય, અને ગેરવહીવટ હોય
તો વચ્ચે પડવાનો તેને અધિકાર હોય અને સા-
માન્યતઃ શાહી વિષયની બાબતોમાં તેમના કાર્યની
મર્યાદા બાંધતી હોય.” પછી ધારાસભાઓના
કાનુનોમાં કરવા યોગ્ય આવશ્યક ફેરફારો તેમણે
દર્શાવી આપ્યા, અને લઘુમતીઓનું પ્રતિનિધિત્વ
સ્વીકારીને અલગ મતદાર મંડળોની પદ્ધતિ સામે
અણગમો દર્શાવ્યો. પછી દિવાને આમમાં હિન્દના
પ્રતિનિધિત્વનો પ્રશ્ન તેમણે ઉપસ્થિત કર્યો
ચોંટાવેરી એક પ્રતિનિધિ ક્રેંચ ચેમ્બરમાં મોકલ્યો
છે, અને ગોઆ પોર્ટુગીઝ ચેમ્બરમાં મોકલ્યો છે,
પરંતુ બ્રિટિશ હિન્દનાં અનંત વિશાળ હિતો
પ્રતિ દુર્લક્ષ કરવામાં આવ્યું છે. સત્તાની વહેં-
ચણી કરવાનો અને વિભાગોમાં અને જલ્લાઓમાં
સલાહ આપનારી સંસ્થાઓ સ્થાપવાનો આગ્રહ
કરીને તેમણે વિધયનો આ વિભાગ સમાપ્ત કર્યો.

સંસ્થાનોમાં હિન્દી ઇમીગ્રેશનની દુઃખદ સ્થિતિ
તરફ દ્રષ્ટિ કરીને, પ્રસુએ અહીંયાં હિન્દીઓની
સ્થિતિ તરફ ધ્યાન ફેરવ્યું અને સત્યતાપૂર્વક
બતાવી આપ્યું કે, પરદેશમાં આપણો બહુ ઓછો
વિચાર કરવામાં આવે છે, તે દેશમાં આપણા
રાજકીય દરજ્જાનું પ્રતિબિંબ છે. સીવીલ સર્વિસ,
એક સાથે લેવાતી જોઈતી પરીક્ષાઓ, કેળવણી,
જલદેર બાંધકામ ક્ષત્રિયાદિ, લશ્કરમાં કમીશનોની
પરિચિત કર્યાદોનું તેમણે ઝડપથી અવલોકન કર્યું-
એ સર્વ પ્રશ્નો પ્રશ્નના મનમાં ઘોળાતા હતા.

ફક્ત ત્રણ અથવા ચાર વિષયો પર જેમણે તેમનો
અભ્યાસ કર્યો હોય તેઓ વિગતવાર ચર્ચા કરે
એવી વ્યવસ્થાથી ખુદ કોંગ્રેસમાં પણ સુધારો
કરવો જોઈએ. કોંગ્રેસે વિશેષ સ્થાથી સક્તિ દર્શા-
વવી જોઈએ, અને આપણે સ્મરણમાં રાખવું
જોઈએ કે, રાજકીય વિકાસની સાથે સાથે સામા-
જિક પ્રગતિ અને નૈતિક અને આધ્યાત્મિક અભ્યુ-
દય થવો જોઈએ. માત્ર આ પ્રમાણે જ આપણી
માતૃભૂમિ સ્વતંત્ર અને મહાન થઈ શકે.

આ સ્થળે એક ઠરાવ રજૂ કરીને કોંગ્રેસના
સામાન્ય કાર્યક્રમમાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યો.
તે ઠરાવ માન. બાણુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ રજૂ
કર્યો, રા. ડી. ઇ. વાચ્છાએ અનુમોદન આપ્યું,
અને લાલા લજપતરાય, માન. પંડિત મહેનમોહન-
માલવીય, માન. રા. એન. સુબારાવ, માન. રા.
કૃષ્ણસહાઈ, અને રા. સૈયદ મહમ્મદ હસ્માઈએ
વિશેષ અનુમોદન આપ્યું; સર્વ વક્તાઓએ દિલ્હી
અભ્યાસારને માટે કોંગ્રેસનો ખેદ અને કોપ દર્શાવ્યો,
અને વાયસરોયને માટે સહાનુભૂતિ અને રોષ
દર્શાવ્યાં. તાર મોકલવાની આજ્ઞા થઈ, અને વિધય
નિર્ણાયક સભાને બાહાલી અપાતાં, કોંગ્રેસ
મૂલતવી રહી.

બીજા દિવસના કામના પ્રારંભમાં હિન્દુઓ
અને સુસ્લીમો વચ્ચેના ઐક્ય વિષે એક કાબ્ય
આજ્ઞાપવામાં આવ્યું. પછી મી. એલન ઓક્ટો-
વીઅન હુમ્તાની મૃત્યુ માટે કોંગ્રેસનો શોક દર્શા-
વતો બીજો ઠરાવ લાગણીપૂર્વક માન. બાણુ ભુપે-
ન્દ્રનાથ બસુએ રજૂ કર્યો, જેમણે હિન્દની તેમની
મહાન સેવાઓ ગણાવી; માન. પંડિત મોતીલાલે
તેને અનુમોદન આપ્યું, અને મૌનપૂર્વક ઉભા
રહીને તે પસાર કરવામાં આવ્યો. પછી કોંગ્રેસના
તારનો વાયસરોય તરફથી આવેલો ઉત્તર વાંચી
બતાવવામાં આવ્યો. “સહાનુભૂતિના માયાળુ સંદેશ
માટે અને આદરભાવના ઉદ્ગારો માટે હિન્દી
રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનો અત્યંત અંતઃકરણપૂર્વક
આભાર” તેમણે માન્યો હતો.

માન. રા. જી. કે. ગોખલેએ ત્રીજો ઠરાવ રજૂ
કર્યો, જેમાં દક્ષિણ આફ્રિકાના હિન્દીઓનાં કેટ-
લાંક દુઃખો ઓછાં થયાં તેને માટે તેમને અભિ-
નંદન આપવામાં આવ્યું, ગોરાઓની વસાયતોને

માટે જમીનના વિશાળ ભાગો રાખવાની સામે વિરોધ દર્શાવવામાં આવ્યો અને ગિરમીટીઆ મજૂરી નિર્મૂળ કરવાની માગણી કરી. રા. ગોખલે દક્ષિણ આફ્રિકામાં ખાનગી રીતે ગયા હતા તે વાત સમજવી અને કહ્યું કે, ઇમ્પ્રોવેશનનો પ્રતિબંધ હિન્દીઓપરનો પ્રતિબંધ નથી, પરંતુ કારોબારી સરકાર પરનો છે, જેમને આજ્ઞા કરવામાં આવી છે કે, ઘટાડો ન શકાય એવી ઓછામાં ઓછી સંખ્યાને દાખલ થવા દેવી. પછી તેમણે બાકીની ફર્યાદો કહી, અને આગ્રહ કર્યો કે; હિન્દના હિન્દીઓએ પોતાના દક્ષિણ આફ્રિકામાંના બંધુઓને સંગીન સહાય આપવી જોઈએ. ઠરાવને માન. પંડિત મદન મોહન માલવીયે અનુમોદન આપ્યું, માન. રા. મજરૂલ હક, લાલા લજપત રાય, માન. રા. હરચંદ્રાય બિશનદાસ, બાબુ પ્રમથનાથ બેનરજી, બાબુ મદન જીત, રા. સી. વાય. ચિંતામણિ અને રા. કેદારનાથે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

જાહેર નોકરીના કમીશનની નીમણૂક માટે ચોથા ઠરાવમાં કોંગ્રેસનો સંતોષ દર્શાવવામાં આવ્યો-એ ઠરાવ કાંઈક બહુ જલદી પસાર કરવામાં આવ્યો હતો અને અમુક આવશ્યક સુધારાઓની રૂપરેખા દર્શાવી. તે માન. રા. એન. સુબારાવે રજૂ કર્યો, જેમણે એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવાના પ્રશ્નનો ઇતિહાસ ૧૮૫૦ અને ત્યાર પછીના સમયનો કહ્યો, જે વેળા હિન્દી પ્રધાને નીમેક્લી એક કમિટીએ તે સુધારાની ભલામણ કરી હતી. માન. રાય બહાદુર બેકુંઠનાથ સેને તેને અનુમોદન આપીને શુભ આશા દર્શાવી કે, નવું કમીશન આગળનાં કમીશનો કરતાં વધારે સાફ કામ કરશે. ડૉ. ડી. સર્વાધિકારી, પંડિત ગોકર્ણનાથ મિશ્ર, રા. ડી. જી. દલવી, ડો. નીલરતન સરકાર, ડો. આર. રણજીત સિંઘ, પંડિત હૃદયનાથ કુંજર, અને માન. રા. દ્વારકાનાથ સર્વેએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

પાંચમો ઠરાવ સ્વદેશી વિષે બાબુ અંબિકાનરણ મજુમદારે રજૂ કર્યો, જેમણે કહ્યું કે જો કે સ્વદેશીનો પ્રારંભ વૈર અને તેની ખસુલાતમાં થયો હતો તથાપિ પ્રેમ અને

સ્વદેશાભિમાનની મજબૂત જમીનમાં હવે તેણે મૂલ્ય નાખ્યાં છે. જો હિન્દીઓ પોતાના દેશ પ્રતિ પ્રેમ ધરાવતા હોય તો તેમણે સ્વદેશી પ્રતિજ્ઞાને વળગી રહેવું જોઈએ. “ એક પરદેશી ચીજ માટે ખર્ચેલી પ્રત્યેક પાઇ એ દેશની મર્યાદિત સંપત્તિની લૂંટ છે. ” રા. વી. વી. જોગી-આએ ઠરાવને અનુમોદન આપ્યું, અને તે સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

કોંગ્રેસ મૂલતવી રહી.

ત્રીજે દિવસે સ્થાનિક સ્વરાજ્ય વિષે છઠ્ઠો ઠરાવ રા. એસ. વી. નરસિંહરાવે રજૂ કર્યો. તેમણે કહ્યું કે, લૉર્ડ રીપનના ૧૮૮૨ ના ઠરાવનો ધરાદો એ હતો કે, “ રાજકીય અને લોકપ્રિય કેળવણીના સાધન તરીકે ” સ્થાનિક સ્વરાજ્યનો ઉપયોગ કરવો. ૨૫ વર્ષ પછી લૉર્ડ મોલીને માલમ પડ્યું કે, તે ચોજનાનો યોગ્ય પ્રયોગ કદાપિ કરવામાં આવ્યો નથી, અને લૉર્ડ રીપને દર્શાવેલા સિદ્ધાંત અનુસાર હિન્દી સરકારની રાજ્યનીતિ ઘડવાનો ૧૯૦૮ માં તેમને આગ્રહ કર્યો. અધિકમાં અધિક મહત્ત્વની ભલામણ આમ્ય પંચાયતોની સ્થાપના છે, લૉર્ડ મોલીએ બતાવી આપ્યું છે કે, “ હિન્દમાં ગામ એ સામાજિક પદ્ધતિનું મૌલિક અને અવિનાશી પ્રથમ પગથીયું છે, વંશ પછી વંશના અધઃપાત પછી પણ તે સજીવ રહ્યું છે. ”

રા. એન. એ. દ્રવીડે અનુમોદન આપ્યું, અને રા. અરિક્ષણ સિંહાએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને સુધારાની આવશ્યકતા દર્શાવવાને સ્થાનિક વિગતો આપી. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

સાતમા ઠરાવમાં ૧૯૧૧ ની ૨૫ મી ઑગસ્ટ હિન્દી સરકારે હિન્દી પ્રધાનને મોહલાત્રેલા ખરીતાનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો અને તેના કરવામાં આવેલા અર્થ સામે વાંચો ઉઠાવવામાં આવ્યો. માન. બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ તે રજૂ કરતાં કહ્યું કે, સ્વરાજ્યના માર્ગમાં પ્રાંતિક સ્વતંત્રતા એક પગથીયું છે કેટલાક કહે છે કે, સ્વરાજ્ય માત્ર સ્વર્ગ છે, પરંતુ એક યુગનાં સ્વર્ગ તેની પછીનાં યુગમાં સાચાં પડે છે.

રા. ડી. એ. ખરેખે અનુમોદન આપતાં હતાં કે, ખરીતાના રાષ્ટ્રોનો સ્પષ્ટ અર્થ થતો હોય તે દરવાે નેહએ, અને હો. કુંનો પોતાનો અર્થ ન થવો નેહએ. રા. રાશાંક જીવણી રાંચે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર પસાર કરવામાં આવ્યો.

ઠરાવ આઠમાં કોંગ્રેસનો ખેદ દર્શાવવામાં આવ્યો કે ધારાસભાના ઠાનુનો સુધારવામાં આવ્યા નથી, અને તેમાં કરવાના ૧૩ ચોક્કસ સુધારાઓની માગણી કરી. માન. રા. એસ. સિંહએ તે રજૂ કર્યો. રા. દ્વારકાનાથે તેને અનુમોદન આપ્યું, અને માન. એ. એસ. કૃષ્ણરાવ, રા. સુરેન્દ્રનાથ મલીક, પંડિત રામભજ દત્ત ચૌધરી, અને પંડિત ગોકર્ણનાથ મિશ્રે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું. ડૉ. તેજ બહાદુર સમુએ એક સુધારો રજૂ કર્યો કે જેઓ અલગ મતદાર મંડળોમાં મત આપે તેમને સામાન્ય મતદાર મંડળોમાં મત આપવા દેવા નહિ. રા. સી. વાય. ચિંતામણીએ તે સુધારોને અનુમોદન આપ્યું. શાંતિની ખાતર તે સુધારો પાસો ખેંચી લેવાની તેમને માન. રા. મજીવ હડે વિજ્ઞાપ્ત કરી અને તેમણે તે માન્ય રાખી. એક વિરૂદ્ધ મતે ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

નવમા ઠરાવમાં સંયુક્ત પ્રાંતો અને પંજબ માટે કારોબારી સભાઓની માગણી કરવામાં આવી હતી; પંડિત મોતીલાલ નેહરુએ તે રજૂ કર્યો, મુંતસી ચૈલ બિહારીલાલે તેને અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો. મધ્ય પ્રાંતો અને આસામને માટે ધારાસભાઓ સ્થાપવા માટે દશમા ઠરાવમાં સરકારનો આભાર માનવામાં આવ્યો, રાવગહાદુર આર. એ. મંડલેએ તે રજૂ કર્યો, રા. જી. એન. હાલેએ તેને અનુમોદન આપ્યું, અને પસાર કરવામાં આવ્યો.

સ્થાનિક સંસ્થાઓ માટે અલગ મતદાર મંડળો સ્થાપવાની વિરૂદ્ધ ઠરાવ અખીઆરમે અને વાયસરોયની કારોબારી સભાના ધારાતા સભ્યોના આશ્રય માન બેરીસ્ટરને માટેજ રાખવા ન નેહએ એવી માગણી કરતો ઠરાવ બારગો પ્રમુખસ્થાનેથી રજૂ કરવામાં આવ્યો, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

બાપુ સચીન્દ્ર પ્રસાદ બોએ ત્યાર પછી કેળવણી વિષે તેરમો ઠરાવ રજૂ કર્યો. તેમણે હાલ કે, ગયે વર્ષે આખા વિષય પર એટલું સંપૂર્ણ વિવેચન કરવામાં આવ્યું હતું કે, હાલ ઉમેરવાનું રહેતું નથી. સરકારને જ્ઞાન છે કે, લે લોક્સમુહોને કેળવણી આપવામાં આવશે તો વસ્તુસ્થિતિ ચાલે છે તેવી ચલાવી શકશે નહિ. પ્રબલ તરફથી મળતા બળની કોંગ્રેસને આવશ્યકતા છે. રા. સી. પી. રામસ્વામી ઐયરે અનુમોદન આપ્યું, અને હાલ કે, રા. ગોખલેના ખરડાને પસાર કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી આખા એક્સપંધી ચળવળ કરવી નેહએ. કેળવણીમાં હિન્દી શીક્ષા કરતાં પણ ઘણું ઉત્તરું છે. નિવાસગૃહોવાળી, શિક્ષણ આપતી, જ્ઞાનનો પ્રકાર ફેલાવતી યુનિવર્સિટીઓની હિન્દને આવશ્યકતા છે. માન. રા. રમણભાઈ મહિપતરામે અને બાપુ. આર. સી. લોપે અને મી. એ. બી. પેટ્રોએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

આરોગ્યસંવર્ધન વિષે મહત્વનો ઠરાવ ચૌદમો રા. જી. કે. દેવધરે રજૂ કર્યો અને સરકાર અને કેળવાયલા વર્ગની ફરજો બતાવી આપવામાં આવી. ખરેખાર તે જીવન અને મરણનો પ્રશ્ન છે, તથાપિ સરકાર અને કેળવાયલાઓ ઉભય ખેદરકારી બતાવે છે ડૉ. રણજીતસિંધે અનુમોદન આપ્યું, અને આરોગ્યના સાદા જ્ઞાનનો ફેલાવો કરવાનો આગ્રહ કર્યો. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

પંદરમો અને સોળમો ઠરાવ નહેરુ ખર્ચ અને જમાણાં વિષે પ્રમુખ સ્થાનેથી રજૂ કરવામાં આવ્યા અને પસાર કરવામાં આવ્યા. હરકરની ઉચ્ચ જગ્યાઓમાંથી હિન્દીઓના બહિષ્કારની પ્રતિષ્ઠિત કર્યાં વિષે સત્તરમો ઠરાવ માન. રા. સી. વી. એસ. તરસીંહ રાજે રજૂ કર્યો. રા. પ્રકાશરાવે તેને અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો. પ્રમુખે પ્રમુખસ્થાનેથી ઠરાવ અઠારમો રજૂ કરીને માગણી કરી કે હાલકોટાનો હિન્દી સરકાર સાથે સીચો સંબંધ હોવો નેહએ.

દક્ષિણ આફ્રિકામાં રા. ગોખલેએ જે સેવાઓ કરી હતી તેને માટે આગણીરામા ઠરાવમાં તેમને કોંગ્રેસ તરફથી ઉપહાર માનવામાં આવ્યો; ડૉ.

તેના બંદોબસ્ત સંબંધે તે રજૂ કર્યો, રા. કૃષ્ણ સહાયે અનુમોદન આપ્યું અને સર્વ ઓટાનનોએ ઉમા થઇ તાક્ષીઓના હુપનાદથી તેને પસાર કર્યો.

અખિલ હિન્દની કોંગ્રેસ કમિટીએ સુધાર્યા પ્રમાણે કોંગ્રેસનાં બંધારણ અને નિયમોનો સ્વીકાર કરનારો ઠરાવ વીસમો પ્રમુખ સ્થાનેથી રજૂ કરવામાં અને પસાર કરવામાં આવ્યો. માત્ર મહત્ત્વનો ફેરફાર એટલો જ હતો કે, પ્રતિનિધિઓની જુટણીને માટે બહેર સસાઓ બોલવવાનો હક્ક કોંગ્રેસ કમિટીઓને અને તેમની સાથે જોડાયેલા મંડળોને આપવામાં આવ્યો હતો.

એકવીસમા ઠરાવમાં ઠરાવ કરવામાં આવ્યો કે, બ્રિટિશ કમિટી અને "ઈન્ડિયા" ને નભાવવાં જોઈએ, તે પસાર કરવામાં આવ્યો. પ્રાંતિક કમિટીઓએ જુટયા પ્રમાણે અખિલ હિન્દની કોંગ્રેસ કમિટીની નીમણુંક ત્રેવીસમા ઠરાવમાં કરવામાં આવી. રા. વાઘ્લા અને રા. ખરેને પુનઃ જનરલ સેક્રેટરીઓ નીમવાનો ઠરાવ બાવીસમો તાળીઓથી પસાર કરવામાં આવ્યો. દરંચીતું આમ-ત્રણ સર્વાનુમતે સ્વીકારવામાં આવ્યું, અને પ્રમુખનો આભાર મનાયો, તેમણે ઉત્તર આપ્યો અને સત્તાવીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ સમાપ્ત થઈ.

ઠરાવો.

કોંગ્રેસનો શોક.

૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, નામદાર વાયસરોયે પોતાની ઉદાપણ ભરી અને શાંત્વન કરનારી રાજ્યનીતિથી, અને તેમની સંભાળમાં સોંપવામાં આવેલી નામદાર સમ્રાટની પ્રજાના દરેકો મનુષ્યોના શ્રેયમાં વૃદ્ધિ કરવાની ગંભીર ચિંતાથી હિન્દની પ્રજાનાં પ્રજાસા, વિશ્વાસ, પ્રેમ અને દૃઢતા સંપાદન કર્યાં છે, તેમના પ્રાણ લેવાના નીચ પ્રયત્ન તરફ પોતાની ત્રાસ અને તિરસ્કારની લાગણીની આ કોંગ્રેસ નોંધ લે છે. નામદારો હોઈ અને લેઈ હોઈ જ તરફ કોંગ્રેસ પોતાની માનપૂર્ણ સહાનુમતિ દર્શાવે છે, અને અંતઃકરણપૂર્ણક પાર્થના કરે છે કે, હોઈ હોઈ જ નવલી સાજ થાય, અને પૂર્વજ આરામ્ય પ્રાપ્ત કરે.

૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે (ક) કે, હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસના પિતા અને સ્થાપક મી. એલન ઓક્ટેવીઅન લ્યુમ, સી બી. ના મૃત્યુ માટે આ કોંગ્રેસ પોતાનો હૃદય શોક દર્શાવે છે, જેમની હુર્બ આત્મસાગપૂર્વક કરવામાં આવેલી જીવજીભરતી સેવાઓને માટે હિન્દને કૃતી અને સ્થાયી દૃઢતા હપને છે, અને જેમના મૃત્યુથી હિન્દી પ્રગતિ અને સુધારાના કાર્યને ન પુરાય એવી ખોટ ગઈ છે.

(ખ) હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની બ્રિટિશ કમિટીના પ્રમુખ સર વિલિયમ વેડરબર્ન બેરોનેટને તાર મારફતે આ ઠરાવ મોકલી આપવાની પ્રમુખને વિનંતિ કરવી, અને તેમને (સર વિલિયમને) વિનંતિ કરવી, કે તેમણે મી. લ્યુમની પુત્રી મીસીસ રોસ સ્કોટના લીન શોકમાં તેમની તરફ કોંગ્રેસની સહાનુમતિ પાઠવવી.

સંસ્થાનોમાં હિન્દીઓ.

૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે (ક) કે, થોડા સમય પર કરવામાં આવેલી પ્રાંતિક સંમંધાનીના થોડા સમયમાં થનાર કાયદાના સંબંધમાં તેની પૂર્વે આ કોંગ્રેસ રજીસ્ટ્રેશન અને ઇમીગ્રેશન વિષે તે પ્રાંતના એશીઆ વાશીઓની વિરુદ્ધના કાયદા રદ કરાવવાને માટે રા. ગાંધી અને ટ્રાન્સવાલની હિન્દી કોમને અંતઃકરણપૂર્વક અભિનંદન આપે છે, અને પ્રાયમિક દિવાની હક્કો માટે અતિ ઝાઝી સંખ્યાની સામે પોતાની શાંત અને નિઃસ્વાર્થ લડતમાં પોતાના દેશબંધુઓના હિતની ખાતર જે હજ દેશપ્રેમ, હૃમિત્ અને આપતોગથી તેમણે-મહોબેદન અને હિન્દુ, પારસી અને ખ્રિસ્તિય-જુદ્ધન વેઠ્યો છે તેને માટે પોતાનું કચ્ચ સાનંદશ્ર્વ દર્શાવે છે.

(ખ) દક્ષિણ આફ્રિકાના અને અન્ય બ્રિટિશ સંસ્થાનોના હિન્દીઓનાં હુઓની દાદ આપવાને માટે વખતો વખત કરવામાં આવેલા પ્રયત્નોની હદ જુડીને આ કોંગ્રેસ આચ્છ દરે છે કે, આ બાબતમાં દૃઢ અને નિશ્ચયાનંક વલણ ધારણ કરવાની નામદાર સમ્રાટની સરકારની સ્વીકારેલી અશક્તિ હેતુ હિન્દી સરકાર સામે બદલા વાગવાને એવાં પવનં જેવાં જોઈએ કે

તેથી સામ્રાજ્યતા તે વિભાગોમાં હિન્દીઓના સ્વમાનનું સંરક્ષણ થાય, અને એ પ્રમાણે આ દેશની પ્રજામાં અસંતોષનું મોટું કારણ દૂર થાય.

(ગ) વળી માત્ર ગોરા લોકોની વસાયતોને માટે અવિકસિત જમીનના વિશાળ ભાગો બ્રિટિશ સામ્રાજ્યતાં સ્વરાજ્ય ભોગવતાં સંસ્થાનોના પોતાનાજ હાથમાં રહેવા દેવાની વરદેહમાં જોખમદાર મુત્સદ્દીઓના ક્યનની સામે આ કોંગ્રેસ અણગમો દર્શાવે છે, અને એમ બતાવી આપવાની ફરજ સમજે છે કે જ્યારે એશિઆમાં તેનાથી વિરુદ્ધ, ખુલ્લા દારની રાજ્યનીતિને ઉપદેશ આપવામાં આવે છે અને તેનો અમલ કરવામાં આવે છે ત્યારે બ્રિટિશ તાજની સકળ એશિઆવાસી પ્રજા સામે એ પ્રદેશમાં ખારણું ખંધ કરવાની અને સંપૂર્ણ બ્રિટિશ નાગરિકતાના હક્કો આપવાની ના પાડવાની રાજ્યનીતિ સામ્રાજ્યને માટે ગંભીર હાનિથી ભરેલી છે, અને તે બેટલી અધાર્મિક છે, તેટલીજ ટહોપણુ વિહોણી છે.

(ધ) દક્ષિણ આફ્રિકાને માટે ગિરમીટીયા મજૂરીની ભરતી અટકાવવાને માટે હિન્દી સરકારનો આભાર માનવા છતાં, આ કોંગ્રેસનો દંઢ અભિપ્રાય છે કે, હવે તમ રાષ્ટ્રીય હિતોની ખાતર ગિરમીટીયા મજૂરીની પદ્ધતિ અનિચ્છનીય છે, અને તે રદ કરવી જોઈએ, અને દેશમાં અથવા પરદેશમાં ગિરમીટના કળાલા હેઠળ હિન્દી મજૂરીની વિશેષ ભરતી અટકાવવાનો સરકારને માનપૂર્વક આગ્રહ કરે છે.

(ય) પ્રમુખે નીચેનો સંદેશ રા. ગાંધીને પાઠવ્યો: “ કોંગ્રેસ ગયા વર્ષના ઠરાવનું પુનઃ સમર્થન કરે છે; તમારા પ્રયત્નોની અલ્પ તથા ગણીપૂર્વક દંદર ભુજે છે, અને દેશના સંપૂર્ણ હૃદયગત અનુમોદનની તમને અને તમારા સહયોગને ખાત્રી આપે છે.”

નહેર નોકરી.

૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દી નહેર નોકરી વિષે શાહી કમીશનની નીમણુંક તરફ આ કોંગ્રેસ પોતાનો સંતોષ દર્શાવે છે, અને તેમાં

ખીન-અધિકારી હિન્દી વતની અપૂર્ણતાને માટે પોતાનો ખેદ દર્શાવતાં છતાં વિશ્વાસ રાખે છે કે, નહેર નોકરીનાં ભિન્ન ભિન્ન ખાતામાં નીમણુંકોને માટે હિન્દીઓ દાવાઓના ન્યાયી સ્વીકારમાં કમીશનના વિચારો પરિણમશે.

(ખ) નીચે આકારેલા સુધારા દાખલ કરવાનો આ કોંગ્રેસ આગ્રહ કરે છે:

(૧) હિન્દી સીવીલ સર્વિસને માટે અને નહેર નોકરીઓને માટે હમણાં ઇંગ્લાંડમાં ભરતી કરવામાં આવે છે તેને માટે હિંદમાં અને ઇંગ્લાંડમાં એક સાથે ખુલ્લી હરીફાઈની પરીક્ષા લેવી.

(૨) સામાન્યતઃ નહેર નોકરીમાં હરીફાઈની પરીક્ષાઓના સાધનદ્વારા ભરતી કરવી, નીમણુંક કરવાની પદ્ધતિથી નહિ.

(૩) સર્વિસના હમણાં શાહી અને પ્રાંતિક એવા વિભાગો પરડા છે, તે રદ કરવા અને યુરોપીઓને અને હિન્દીઓ વચ્ચે નોકરીની શરતો એક સરખી રાખવી.

(૪) કોઈ પણ ખાતામાં હિન્દીઓ તરીકે હિન્દીઓને કોઈપણ જગ્યાએથી સ્પષ્ટ રીતે અથવા વ્યાવહારિક રીતે અટકાવનાર સર્વ નિયમો, હુકમો, નહેરોતો અને સંક્યુલરો રદ કરવાં.

(૫) અસુક હવે અને પ્રકીર્ણ જગ્યાઓપર હિન્દી સીવીલ સર્વિસના સભ્યો સિવાય ખીન-ઓની નીમણુંક સામેના પ્રતિબંધો દૂર કરવા.

(૬) હારોખારી અને ન્યાયી ફરતે અને નોકરીઓને સંપૂર્ણ ભૂદી પાડવી. અલગ જગ્યાશ્યલ સર્વિસની સ્થાપના કરવી, તેમાં હાયદાબાદ ધંધાના સભ્યોમાંથી ભરતી કરવી, અને હિન્દી સીવીલ સર્વિસની સંખ્યામાં પ્રમાણસર ધરાવો કરવો.

(૭) સીવીલ મેડીકલ નીમણુંકોને માટે સિવિલ હિન્દી સીવીલ મેડીકલ સર્વિસની રચના કરવી, અને હિન્દી મેડીકલ સર્વિસના સભ્યોને ફક્ત ભરતી જગ્યાઓએ જ નીમવા, અને હિન્દી મેડીકલ સર્વિસનું નામ ફેરવીને હિન્દી ભરતી મેડીકલ સર્વિસ રાખવું.

(૮) જે બ્રિટિશ સંસ્થાઓમાં હિન્દીઓને નોકરીને માટે શોધ્ય ગણવામાં આવતા ન હોય ત્યાંના દેશીઓને માટે સર્વ હિન્દી નોકરીઓ બંધ કરવી.

સ્વદેશી.

૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ સ્વદેશી હિલચાલને અત્યંત અંતઃકરણપૂર્વક અનુમોદન આપે છે, અને સ્વદેશી ઉદ્યોગોના વિકાસને ઉત્તેજન આપવાને માટે ગંભીર અને આહુ પ્રયત્નો કરીને અને ભોગ આપીને પણ આચાર થયેલી ચીજો કરતાં ન્યાં ન્યાં વ્યાવહારિક હોય ત્યાં ત્યાં હિન્દી પદાર્થો પસંદ કરીને તેની ફતેહને માટે પરિશ્રમ કરવાની હિન્દી પ્રજાને આજ્ઞા કરે છે.

સ્થાનિક સ્વરાજ્ય.

૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પોતાનો ખેદ દર્શાવે છે કે, સ્થાનિક સ્વરાજ્યના વિશેષ વિકાસના સંબંધમાં હીરોન્ટ્રાલીઝેશન કમીશનની ભક્ષામણીનો ઉછ અમલ કરવામાં આવ્યો નથી, અને આગ્રહ કરે છે કે સ્થાનિક સંસ્થાઓની સત્તા અને સાધનસંપત્તિમાં ચિના વિલંબે વધારો કરવાનાં પગલાં ભરવાની હિન્દી સરકાર કૃપા કરશે.

૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ દેશના સિન્ન સિન્ન પ્રાંતોમાં સ્વતંત્ર રાજ્ય વહીવટ દાખલ કરવાની આવશ્યકતા ૧૯૧૧ ના ૨૫ મી ઓગસ્ટના હિન્દી પ્રધાન ભોગ પોતાના ખરીતામાં હિન્દી સરકારે સ્વીકારી છે તેને માટે આ કોંગ્રેસ પોતાના સંતોષની નોંધ લે છે, અને તે ખરીતાના શબ્દો અને ભાવની વિરૂદ્ધ તેનો અર્થ કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે તેની સાથે પોતાનો માન પૂર્ણ અણુગમો દર્શાવે છે.

પ્રતિનિધિત્વ.

૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પોતાની તીવ્ર નિરાશા દર્શાવે છે કે, ધારાસભાઓના હાનુનો ગયે સમયે ફરીથી કરવામાં આવ્યા ત્યારે જે વિવક્ષણતાઓ અને વિષમતાઓ સુધારવાનો ગત કોંગ્રેસે સરકારને મળ્યુંત આગ્રહ

કર્ચો હતો તે દૂર કરવામાં આવી નથી, અને ફરીદ કરવામાં આવેલી આમીઓથી થયેલા વ્યાપક અસંતોષ ઓછો કરવાને માટે અને છેલ્લાં ત્રણ વર્ષોનો અનુભવ ભેળાં આ કોંગ્રેસ ગંભીર પ્રાર્થના કરે છે કે—

(૧) વડા ધારાસભામાં બીન-અધિકારી બહુમતી હોવી જોઈએ.

(૨) સર્વ પ્રાંતિક ધારાસભાઓમાં ચુંટાયેલા સભ્યોની બહુમતી હોવી જોઈએ.

(૩) પ્રતિનિધિઓ મારફતે મત આપવાની પદ્ધતિનું ન્યાં અદ્યપિ અસ્તિત્વ હોય ત્યાંથી તે દૂર કરવી.

(૪) મતદારોની શોધ્યતાનો પાયો કેળવણી, મીલકત અથવા આવક ગણીને તેને સરળ કરીને મત આપવાના ઉકળો વિસ્તાર કરવો.

(૫) કોઈ પણ વ્યક્તિની પૂર્વ સ્થિતિ અથવા ખ્યાતિના આધારે સ્વચ્છંદે તેને ચુંટણીને માટે અશોધ્ય જુલોર કરવાની સત્તા સરકારને હોવી ન જોઈએ.

(૬) કોઈ વ્યક્તિના વર્તનથી નૈતિક ઉલ્લંઘન થયું ન હોય ત્યાં સુધી સરકારી નોકરીમાંથી પાણીચું મળ્યાને આધારે, અથવા ફોજદારી કચેરીમાં અપરાધી કર્યાને આધારે, અથવા તેની પાસેથી શાંતિ જળવવાને માટે જમીનગીરી માગેલી હોવાને આધારે તેને ચુંટણીને માટે અશોધ્ય ગણવો નહિ.

(૭) હમેદવારને માટે મીલકત અથવા નિવાસની શોધ્યતા અથવા સ્થાનિક સંસ્થાના સભ્ય તરીકે નોકરીની શોધ્યતા માગવી નહિ.

(૮) અંગ્રેજ નહિ જાણનારને સભ્ય થવાને માટે અશોધ્ય ગણવો.

(૯) સ્પષ્ટ જાહેર કરવામાં આવવું જોઈએ કે, અધિકારીઓને કોઈ પણ પ્રકારે ચુંટણીઓ પર લાગવગ ચલાવવા દેવામાં આવશે નહિ.

(૧૦) વાર્ષિક અંદાજપત્રો તૈયાર કરવામાં પ્રાંતિક સભાઓની નાણાં વિષયક કમિટીઓ સરકાર સાથે વિશેષ ગાઢ સંબંધમાં આવવી જોઈએ.

(૧૧) પ્રાંતિક ધારાસભાઓમાં હોય છે તેવી નાણાં વિષયક કમિટી વડી ધારાસભામાં હોવી જોઈએ.

(૧૨) પૂરવણી કરતા પ્રશ્નો પૂછવાનો હક્ક સર્વ સભ્યોને આપવો અને મૂળ પ્રશ્ન પૂછનારને એકલાને જ તે ન આપવો.

(૧૩) પંતબ ધારાસભાની સંખ્યા ૨૬ થી વધારીને ૫૦ કરવી અને વડી ધારાસભામાં પંતબને વિશેષ પ્રતિનિધિત્વ આપવું.

અલગ મતદાર મંડળો.

૧૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, મ્યુનિસિપાલિટીઓ, હક્કા બોર્ડો અથવા અન્ય સ્થાનિક સંસ્થાઓને અલગ કોમી મતદાર મંડળોનો સિદ્ધાંત લાગુ પાડવાના કાર્યને આ કોંગ્રેસ સમગ્ર પ્રકારે વખોડી કાઢે છે.

સંયુક્ત પ્રાંતો અને પંતબને માટે કારોબારી સભાઓ.

૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી આગ્રહ કરે છે કે, એક હિન્દી સભ્ય ધરાવતી કારોબારી સભા સંયુક્ત પ્રાંતો માટે શીઘ્ર સ્થાપવી અને તેનો એવો અભિપ્રાય છે કે, એવી સભા પંતબમાં પણ સ્થાપવી.

કોંગ્રેસનો આભાર.

૧૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, મધ્ય પ્રાંતો અને આસામમાં ધારા સભાઓની સ્થાપનાને માટે આ કોંગ્રેસ સરકારનો આભાર માને છે અને એવો અભિપ્રાય દર્શાવે છે કે, મધ્ય પ્રાંતોના રાજ્યતંત્રને એક લેફ્ટેનન્ટ-ગવર્નરના હાથમાં સોંપવું.

૧૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, દક્ષિણ આફ્રિકામાંના આપણા દેશ બંધુઓના આમંત્રણથી માન. રા. ગોખલે સી. આઈ. ઇ. એ તે સંસ્થાનની પોતાની સુલાકાત દરમ્યાન કરેલા મુલ્યવાન કાર્યની આ કોંગ્રેસ ઉચ્ચ કદર જુએ છે.

૨૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સર વિલિયમ વેડરબર્ન અને બ્રિટિશ કમિટીના અન્ય સભ્યોની

સેવાઓની આ કોંગ્રેસ ઉચ્ચ કદર જુએ છે, અને નિશ્ચય કરે છે કે બ્રિટિશ કમિટી અને "ઇડીઆ" ને નીભાવવાં જોઈએ.

કાયદાનો સભ્ય.

૧૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૮૬૧ ના હિન્દી ધારાસભાઓના કાયદાની ત્રીજી ક્લમનો વ્યવહારમાં એવો અર્થ કરવામાં આવે છે કે, વાયસરોયની કારોબારી સભામાં કાયદાના સભ્યનો હોદ્દો અંગ્રેજ બારીસ્ટરને જ આપવો, જેથી પસંદગીનું ક્ષેત્ર અત્યંત સંકુચિત બને છે, તે જોતાં આ કોંગ્રેસ આગ્રહ કરે છે કે મજદૂર ક્લમમાં એવો સુધારો કરવો કે, જેથી હિન્દી હાઇકોર્ટના એડવોકેટો, વકીલો અને એટર્નીઝ એટ-લો તે હોદ્દા પર નીમાઈ શકે.

કેળવણી.

૧૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે (ક) કે, કેળવણી વિષયક વિશેષ સક્રિય રાજ્યનીતિ સરકારે નહોત કરી છે તેને માટે પોતાનો સંતોષ અને સરકાર તરફનો આભાર દર્શાવતાં, માન. રા. ગોખલેનાં પ્રાયમિક કેળવણીના ખરડાને નામંજૂર કરવામાં આવ્યો તેથી આ કોંગ્રેસને ખેદ થાય છે, અને પોતાની પ્રતીતિ દર્શાવે છે કે, પ્રાયમિક કેળવણીમાં અંડપથી વધારો કરવાને માટે મક્કત અને ફરજિયાત કેળવણી દાખલ કરવાની આવશ્યકતા છે.

(ખ) હિન્દમાં શિક્ષણ આપનારી અને નિવાસગૃહોવાળી યુનિવર્સિટીઓની સ્થાપનાની તરફેણની હીલચાલ આ કોંગ્રેસ અંતઃકરણપૂર્વક પસંદ કરે છે.

આરોગ્ય.

૧૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે (ક) કે, એંગ, મલેરીયા અને અન્ય વ્યાધિઓનાં મૂળ અને પ્રગતિપર અસર કરનાર પરિસ્થિતિમાં વૈજ્ઞાનિક તપાસની પદ્ધતિ દાખલ કરવાને માટે સરકારનો આભાર માનવા છતાં આવાં વ્યાવહારિક કાર્યો તત્કાળ હાથમાં લેવાની આવશ્યકતા તરફ આ કોંગ્રેસ સરકારનું ધ્યાન ખેંચે છે; જેનાં કે, ગ્રીચ જગ્યાઓને ખુલ્લી કરવી, પૂરાઈ ગયેલી નદીઓ ખોદવી, જંગલો તાદ કરવાં, પાણીમાં

બેસી ગયલી જગ્યાઓ સુધી ફરતી, અને પીવાનું શુદ્ધ પાણી વધારે સારી રીતે પૂરું પાડવું.

(ખ) અને આ કોંગ્રેસ સ્થાનિક સંસ્થાઓને અને જાહેર મંડળોને સલાહ આપે છે કે, આરોગ્ય સંરક્ષણને લગતી બાબતોમાં જાહેર મતને પદ્ધતિસર કેળવવો, અને વ્યાધિનો પ્રચાર અટકાવવાને માટે, મરજીની સંખ્યામાં થતો વધારો અટકાવવાને માટે, અને શહેરોમાં અને ગામોમાં વધારે સાફ સ્વાસ્થ્ય અને આરોગ્ય કેળવવાને માટે જે કાયદા કરવામાં આવ્યા હોય તેમના અમલના કાર્યને સરળતા કરી આપવી.

નાણું વિષયક.

૧૫. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, દેશના જાહેરખર્ચમાં પ્રચંડ વધારો થયો છે તે જોતાં આ કોંગ્રેસ આગ્રહ કરે છે કે, વડી અને પ્રાંતિક સરકારોનાં સર્વ ખર્ચ કરતાં ખાતાં અને વિશેષ કરીને લશ્કરી ખાતામાં અસરકારક કાપકૂપ કરવાને શીઘ્ર પગલાં ભરવાં.

જમાખંદી.

૧૬. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, જમીન પર રાજ્યની માગણીની વ્યાજબી અને ચોક્કસ મર્યાદા, અને રૈયતવારી પ્રદેશમાં સરકાર અને જમીન રાખનારાઓ વચ્ચે સીધી કાયમની જમાખંદી દાખલ કરવી, અથવા જે પ્રાંતોમાં હુંકે સુદતી જમાખંદીઓ થતી હોય ત્યાં કમમાં કમ સાઠ વર્ષોની જમાખંદી રાખવી એ આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર ખેડૂતોની વર્તમાન અસંતોષકારક સ્થિતિ સુધારવામાં સંગીન સહાય આપશે.

લશ્કર વિષયક.

૧૭. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો દૃઢ અભિપ્રાય છે કે, લશ્કરમાં હવેતર જગ્યાઓ હિન્દની પ્રભને માટે બંધ રાખવાનો અન્યાય અને હલકી જગ્યાઓમાંથી પણ અત્યુક્ત નિર્ણયો અને જ્ઞાતિઓનો બહિષ્કાર નહિ થવાં જોઈએ.

હાઇકોર્ટો.

૧૮. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો દૃઢ અભિપ્રાય છે કે, હમણાં બંગાલમાં ફોર્ટ વિલિયમની હાઇકોર્ટને ફક્ત હિન્દી સરકાર સાથે જોવા સીધા સંબંધો છે, તેવા સંબંધો હિન્દની સર્વ હાઇકોર્ટોના હોવા જોઈએ.

કોંગ્રેસનું બંધારણ.

૨૦. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ મંડળનાં બંધારણ અને નિયમો અખિલ-હિન્દની કોંગ્રેસ કમિટીએ સુધાર્યા પ્રમાણે સ્વીકારવાં.

સામાન્ય.

૨૨. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૯૧૩ ને માટે નીચેના ગૃહસ્થોની અખિલ-હિન્દની કોંગ્રેસ કમિટી બનશે. (યાદી આપી નથી.)

૨૩. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આવતા વર્ષને માટે રા. ડી. ઇ. વાઝાને અને રા. ડી. એ. ખરેને પુનઃ સેક્રેટરીઓ નીમવામાં આવે છે.

૨૪ કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આગામી કોંગ્રેસ દરમ્યાનમાં ભરવી.

અઠાવીસમું પ્રકરણ.

અઠાવીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

૧૯૧૩ ની ૨૬ મી, ૨૭ મી અને ૨૮ મી ડીસેમ્બરે કરાંચી, સિંધમાં અઠાવીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ મુંબી, મહાબલેશ્વર અને સુશોભિત હતો, અને સૌથી દીરોમાંના પ્રત્યેકપર કોંગ્રેસના ઉદ્દેશોનું વર્ણન આપનાર આદર્શ વાક્ય શોભી રહ્યું હતું—આ વિચાર નવીન હતો. પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા ૫૫૦ હતી, તેઓ નીચે પ્રમાણે હતા.

મુંબઈ અને સિંધ.	૨૧૪
સંયુક્ત પ્રાંતો.	૧૩
પ્રાંત.	૧૦
બિહાર.	૪
મદ્રાસ.	૩૩
બંગાલ.	૨૨
કાનૂની.	૩
સિંધ. (સ્વેચ્છાગત સભા).	૨૦૧

કેટલીક વિષયાત વ્યક્તિઓ કોંગ્રેસમાંથી ગેર હોંનર હતી. હૃદયના દરદથી રા. ગોખલે આવી શક્યા નહિ; અને તેજ દરદથી ૧૯૧૧માં તે મૃત્યુ પામ્યા; અને સર દીરોશાહ સ્કેતા, આજ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી, અને પંડિત મહાદેવભાઈ માલવીય સર્વ ગેરહોનર હતા.

સ્વાગત સભાના પ્રમુખ માન. રા. હરચંદ રાય વિશિષ્ટાસે પ્રમુખ અને પ્રતિનિધિઓને આવકાર, આપ્યો, અને સિંધનું અને તેની ખાસ મુશીબતોનું (જેવી કે દશ વર્ષે થતી જમાખંદીઓ અને પાણી પૂરાં પાડવાનાં સાધનોને પ્રશ્ન) વર્ણન કર્યું. પછી કોંગ્રેસ સમક્ષ રહેલા ચર્ચાવાના ભિન્ન ભિન્ન પ્રશ્નોની ચર્ચા કરી. અંતે પ્રમુખ તરીકે માન. નવાબ સૈયદ મહમ્મદ બહાદુરને ચુંટી કાઢવાની પ્રતિનિધિઓને આજ્ઞા કરી. રાય

બહાદુર આર. એન. મુઠાલકરે દરખાસ્ત મુકી, રાય બેકુનનાથ સેને અનુમોદન આપ્યું, રા. ચોપાલદાસ ઝમતમલ અને પંડિત રામભજ દત્ત ચૌધરીએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તાલીઓના હર્ષનાદપૂર્વક તે પસાર કરવામાં આવી.

કોંગ્રેસમાં આજી કાર્યની આવશ્યકતા વિષે બોલ્યા પછી, હિન્દમાંથી મોટા જતી વખતે સમ્રાટે આપેલા સંદેશની વાત કરી, અને કહ્યું કે, નોમદાર સમ્રાટે જે બૈક્યની આશા દર્શાવી હતી, તે પ્રાપ્ત દરજ્જો નોંધ્યો, અને મહોમદના, પ્રીસ્તીઓ, પારસીઓ અને હિન્દુઓએ ભિન્નભિન્ન સમૂહોમાં પ્રગતિ કરવાને બદલે એક સાથે પ્રગતિ કરવી નોંધ્યો. અખિલ-હિન્દ મુસ્લીમ લીગના અગ્રણીઓએ આશા દર્શાવી હતી કે, “સાર્વજનિક હિતના પ્રશ્નો વિષે સંયુક્ત અને એક સાથે કાર્ય કરવાને માટે કાર્ય કરવાનાં સાધનો શોધી કાઢવાને માટે” ઉભય બાંહેધરીઓ અગ્રણીઓએ વખતો વખત એકઠા મળવું નોંધ્યો, તે ઉપરથી માલૂમ પડતા હિન્દુઓ અને મુસલમાનો વચ્ચેના સુસંપન્ન તેમજ નોંધ લીધી. પછી દક્ષિણ આફ્રિકાના હિન્દીઓની પીડાઓ તે સમયે ઘણાં ઘણી વધી ગઈ હતી, તે વિષે તે બોલ્યા, અને દક્ષિણ આફ્રિકાના ગોરાઓ સામે વૈર વાળવાનાં પગલાં લેવાની સલાહ આપી—જેવાં કે નાતાલનો કોલસો દેશમાં દાખલ થવા ન દેવો, અને સીવીલ સર્વીસનાં દ્વાર તેમને માટે બંધ કરવાં. પછી “ઇન્ડીયા ઇન્ડસ્ટ્રી” અને તેમાં કરવાના મૌલિક સુધારાની આવશ્યકતા વિષે તે બોલ્યા: તે મહાને માત્ર સલાહ આપવી નોંધ્યો, રાજ્યતંત્ર ચલાવતું ન નોંધ્યો. જે કાનુનોએ સુધારાઓ બગાડી નાખ્યા હતા તેમનો તેમજ પુનઃ તિરસ્કાર કર્યો, સ્થાનિક સ્વરાજ્યના સંબંધમાં સરકારનું કાર્ય કેટલું મંદ છે, તે દર્શાવ્યું, પ્રાથમિક અને પારિ-

ભીષિક કેળેવણીનો વિરોધ મહત્વ પર ભાર દીધો અને ગંભીર આર્થિક સ્થિતિમાં સુધારો કરવાને કાયમની જમાબંદીની આવશ્યકતા દર્શાવી. પ્રમુખે પણ કહ્યું કે, હમણાં હિન્દમાં નહેર નોકરીનું કમીશન બેઠેલું છે, અને લશ્કરમાં હિન્દીઓને કમીશનો આપવાનો આગ્રહ કર્યો, તે વિષયપર આગલે વર્ષે લૉર્ડ મીટાએ કેટલાક ઉદ્દાગારો ટાંકીને તે સુધારો કરવાના તેના પ્રયત્નોનું વર્ણન આપ્યું. પણ “તુર્કી સંસ્તનતને યુરોપમાં બંધી પાડવા વિષે અને ધરાનને શુંગળાવી નાખવા વિષે” જાડી લાગણીથી ભરેલા થોડાક શબ્દો તેમણે કહ્યા, અને પોતાના તુર્કી બંધુઓને જે આઘાત લાગ્યો હતો તેથી સર્વ મુસ્લીમોને થએલો ખેદ દર્શાવ્યો. અંતમાં તેમણે વિનંતિ કરી કે, હિન્દુઓ અને મુસલમાનોએ હાથમાં હાથ મેળવીને માતૃભૂમિને માટે કાર્ય કરવું જોઈએ. “ઈશ્વરની કૃપાથી રાષ્ટ્રીય ઐક્યતા લગ્ય પ્રવાહમાં કોમ, વર્ણ અને ધર્મના અસ્વાભાવિક અને કૃત્રિમ અંતરાયો ખચીત તણાઈ જશે.”

તાલીઓની ગર્જના વચ્ચે પ્રમુખે પોતાનું સ્થાન લીધું.

ખીલ દિવસના કાર્યના પ્રારંભમાં રા. જે. ઘોસલ અને રા. ન્યાયમૂર્તિ પી. આર. સુન્દર ઐયરનાં મૃત્યુ માટે શોક દર્શાવવાનો ઠરાવ પહેલો પ્રમુખ સ્થાનેથી રજૂ કરવામાં આવ્યો. હસા રહીને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

ઠરાવ ખીલે દક્ષિણ આફ્રિકામાંના હિન્દીઓ વિષે દિવાન બહાદુર એલ. એ. ગોવિંદ રાધવ ઐયરે રજૂ કર્યો, અને લાલા લખપતરાયે તેને હિન્દુસ્તાનીમાં અનુમોદન આપ્યું. તેને અન્ય છ વક્તાઓએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, તેમણે આપણું સર્વને સુપરિચિત હલીલો કરી, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

નવાબ સયદ મહમદ બહાદુર, અઠાવીસમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

પછી ન્યાયી અને કારોબારી ફરજો બંદી પાડવા વિષે ઠરાવ ત્રીજો રા. સી. પી. રામસ્વામી ઐયરે રજૂ કર્યો; એક ન્યાયાધીશની પીક પાછળ પોલીસમંડળ હોય તેનો સરહાવી એડમસને તિરસ્કાર કર્યો હતો તે શબ્દો તેમણે ટાંચ્યા; ખાણુ આર. સી. દત્ત અને સર ફોરોજરાહ મહેતાએ ખતાવી આપ્યું છે કે, એ સુધારાથી વિરોધ ખચી નહિ ચાય. મુન્સીફો, મેજસ્ટ્રેટો અને જજોને મળી ફરજોની પુનઃ વહેંચણી વિશેષ ખચી કર્યો વિના થઈ શકે, રા. કે. સી. ગંગુલીએ અનુમોદન આપ્યું અને ફર્યાદ કરી કે ૧૮૮૬ થી કોંગ્રેસ દર વર્ષે

આ ઠરાવ કરે છે, પરંતુ બુરુફાકરી વિરોધ દર્શાવે છે. રા. લાલચંદ નવંશરાયે અને અબ્દુલ રહેમાને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

હિન્દને માટે સ્વરાજ્યનું આદર્શ મુસ્લીમ લીગે સ્વીકાર્યું, અને એક સંધે સુદ્ધ કાર્ય કરવાનો અગ્રણીઓએ ઠરાવ કરીને સુદ્ધ સહકાર કરવાની આવશ્યકતા બહેર કરી; તેને ઠરાવે ગોચારમાં વધાવી લેવામાં આવ્યો. ખાણુ ભુપેન્દ્રનાથ બસુએ તે રજૂ કરતાં કહ્યું કે, એક સંયુક્ત આદર્શ પર

હિન્દુઓએ અને મહોમેદનોએ એકાગ્રચિત્ત થવું જોઈએ, કેમકે આજનું હિન્દુ-હિન્દુ અથવા મુસ્લીમનું અથવા ઍંગ્લો-હિન્દી અથવા કિંવા યુરોપીઅનનું પાણું નથી, પરંતુ તે હિન્દમાં સર્વનો ભાગ છે. “જો સંતકાળમાં ગૌર સમંત્વીઓ થઈ હોય તો, આપણે તેમનું વિસ્મરણ કરીશું.” જો આપણે એક સંધે રહીશું તો મહાપ્રતાપી અરોહના સંમંથના હિન્દ કરતાં પણ ભવિષ્યનું હિન્દ ગૃહિક બસવાન, અધિક ઉમદા, અધિક મહાનુભવ્ય અને અધિક ઉત્તમ વક્તવ્ય બનશે, અદ્યતન મોટા મોટા સ્વપ્નોના હિન્દ કરતાં પણ વધારે શાંત હિન્દ બનશે.”

રાવ બહાદુર આર. એન. મુદોલકરે અનુમોદન આપ્યું, અને કહ્યું કે, કોંગ્રેસ અને લીગ હવે એક સામાન્ય વ્યાખ્યાનપીઠ પર હતાં છે અને એક સાથે કાર્ય કરી શકશે. રા. જહાંગીર ખી. પીટીટ કહ્યું કે, ઘણા એમ ધારતા હતા કે હિંદુઓ અને મુસ્લીમોમાં કદાપિ એક સંપ થશે નહિ, પરંતુ જો તેઓમાં એકસંપ થશે તો સારું કાર્ય કરવાનું બલવાન હતીયાર તેઓ બનશે, અને તેમના બળની ગણતરી કરવી પડશે. રા. ડી. એ. ખરેએ કહ્યું કે, હિન્દુ અને મુસ્લીમના બ્રાતૃત્વથી સ્વનામ્ય પ્રાપ્ત થશે. રા. મયરામસ રામચંદ્રે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને રા. સી. ગોપાલ મેનોને કહ્યું કે, મુસ્લીમ લીગના ક્યંતથી કોંગ્રેસના ઇતિહાસમાં મહત્વના યુગનો પ્રારંભ થાય છે. રા. ડી. ઇ. વાચ્છાએ કહ્યું કે, કોંગ્રેસને નવીન જીવન મળ્યું છે અને નવા તારાની સહાયથી આપણે નવીન વિજય પ્રાપ્ત કરીશું. મોટી તાળીઓ સહિત ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

પાંચમો ઠરાવ ઇડીઆ કાઉન્સીલના સુધારા વિષે હતો. રા. એમ. એ. ઝીણાએ તે રજૂ કર્યો, તેમણે બતાવી આપ્યું કે, હિન્દમાં જેમણે નોકરી કરી હોય એવા વૃક્ષ અધિકારીઓ તે કાઉન્સીલમાં છે, અને ખીન-અધિકારી હિન્દને કાંઈપણ અવાજ નથી, હિન્દી પ્રધાન કાઉને પણ જોખમદાર નથી, અને હિન્દમાં રાજ્ય ભોગવી ગયલા કોઈ પણ યુગલ કરતાં તે વધારે મોટો મુશ્કેલ છે. રા. એન. એમ. સમર્થે અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, સંસ્થાનેના પ્રધાનની માફક હિન્દી પ્રધાન પાર્લામેન્ટને જોખમદાર હોવો લેઈએ, અને કાઉન્સીલના એક વૃત્તિયાંશ સભ્યો હિન્દીઓ તરફથી હુ યાવા લેઈએ. માન. રા. કૃષ્ણરાવે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને કાઉન્સીલના બંધારણમાં થયલા ફેરફારોનું દુઃખમાં અટલોકન કર્યું. રા. ગોપાલદાસ ઝમતમત અને રા. સુરેન્દ્રનાથ મલ્લીકે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

૬. પછી કે.એસ મૂલત્વી રહી,

ખીજે દિવસે મળતાં કોમેસે એક નવીન પ્રશ્ન ઉપાર્યો, કેનેડાએન પ્રીવી કાઉન્સીલ ઓર્ડર, નં. ૬૨૦ ની ને અભંગ પ્રવાસની કક્ષમ આ કક્ષ

મની અતુરાઈ એ હતી કે, હિન્દીઓએ હિન્દમાંથી અભંગ પ્રવાસ ન કર્યો હોય તો તેમને કાનડામાં પ્રવેશ કરવાની મનાઈ કરવામાં આવી હતી, અને તેઓ અભંગ પ્રવાસ કરી શકતા નહિ; કેમકે ત્યાં સીધી આગબોટો જતી નથી અને આગબોટ કંપનીઓ દેહની ટીકોટો આપવાની ના પાડતી હતી. તેથી કોઈપણ હિન્દીને કાનડામાં પ્રવેશ કરવાની તેણે મનાઈ કરી છે, અને કોઈ હિન્દી ત્યાં હોય તેને પોતાનાં સ્ત્રી અને કુટુંબને બોલાવતાં ચાટ-કાવે છે. [આ હુકમને લીધે “કામાગાટુ” કાંડે લેવી પડી હતી, અને પરિણામે મુશીબતો લાગી યઈ હતી.] તે ઠરાવ (ઇકો) સરદાર નંદસિંઘ સિકે રજૂ કર્યો, તે પોતે સિખ હોવાથી કાનડામાં પોતાના બંધુઓને માટે બોલ્યા, પરંતુ બતાવી આપ્યું કે કાનડાના સિખોના દુઃખમાં અને દક્ષિણ આફ્રિકાના હિન્દીઓના દુઃખમાં સકળ હિન્દને દુઃખ વેઠવું પડે છે, અને “એક સંયુક્ત પ્રબલ તરીકે આપણે હાથમાં હાથ મેળવીએ છીએ, અને એક હૃદયથી અને એકજે અવાજે સંસ્થાનેનાં નિર્દય ફૂંચોને આપણે તિરસ્કાર કરીએ છીએ.” બ્રિટિશ કોલોનીઆના મુખ્ય ન્યાયાધીશે ફેડરલ ઓર્ડર્સ ઇન્ કાઉન્સીલને ગેરકાયદેસર ગણીને તેમનો તિરસ્કાર કર્યો હતો, પરંતુ તેથી આપણને ઝાઝી સહાય મળતી નથી. જનરલ સ્વેદને બહિષ્કારનું સત્ય કારણ સમજાવ્યું છે. તેમણે કહ્યું.

“અહિંયાં અથવા અન્ય કોઈ ગોરાઓના સંસ્થાનમાં પૂર્વના હિન્દીઓની હાજરી રાજકીય દૃષ્ટિએ અત્યંત ઠરાવનાર એક કારણ એ છે કે તેઓ ગોરાઓ સાથે પરિચયમાં આવે છે, જેનું ઉદાહરણ આ માતમાં જ્ઞાતઓના શીઘ્ર વિનાશમાં મળી આવે છે, જે વાત સર્વ જ્ઞાતિઓ પરસ્પરને સહાય આપે છે તે પરથી આવ્યું પડે છે. આ લોકો હિન્દમાં પાછા જાય, અને મુક્તિના વિચારોનો ઉપદેશ કરે છે, જો મુક્તિ મળે તો કાયદા અને વ્યવસ્થાના સાચા દામને ઉચલાવી પાડે. કોઈ લવિષ્યને દિવસે આ મુક્તિ સારી ગણાયો, પરંતુ જ્ઞાતિની મુક્તિ માટે વર્તમાન સમય પરિપક્વ નથી.”

ત્યારે શું સકળ સંસ્થાનને હિન્દી સ્વાતંત્ર્ય વિરુદ્ધ કાવટું કર્યું છે, અને તેની મુક્તિ અટકાવ

ધંવાને માટે જ્ઞાતિ ખ્યુરોકસીના હાથમાં હથિયાર ખતવાના છે ?

૧૯૧૩ ની ૨૨ મી ફેબ્રુઆરીએ કોંગ્રેસમાં જવાને અને પોતાની ક્યોદો રજુ કરવાને કાનડાના સિઓએ ત્રણ પ્રતિનિધિઓ ચુંટી કાઢ્યા હતા, તેમાં સરદાર સાહબ એક પ્રતિનિધિ હતા.

રા. કૃષ્ણકુમાર મિત્રે અનુમોદન આપ્યું, અને કહ્યું કે, કેનેડીઅનો આવો હીચકારો કાયદો પસાર કરે તેને બદલે સ્પષ્ટ રીતે કહે કે અમે હિન્દીઓને દાખલ નહિ કરીએ તો તે વધારે સારું ગણાય. રા. ઐયુબખાન અને પંડિત રામભજન દત્ત ચાંધરીએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

સાતમો ઠરાવ બહેર નોકરીના કમીશન વિષે હતો, તે ધણે સંપૂર્ણ હતો, તેમાં હિન્દીઓ જે દુઃખો વેદી રહ્યા હતા તે દર્શાવવામાં આવ્યા હતાં, અને ફેરફારો સૂચવવામાં આવ્યા હતા. રાય બેકુઠનાથ સેન બહાદુરે તે રજુ કર્યો, જેમણે રાયલ કમીશન સમક્ષ જીબાની આપનારાઓએ હિન્દીઓ વિરૂદ્ધ કરેલા આગ્રેષોની ટીકા કરી. કહેવામાં આવ્યું હતું કે, આપણા નૈતિક ચારિત્રમાં ખામીઓ છે, શારીરિક સહનશક્તિનો, રાજ્યતંત્ર વિષયક કાર્યસાધકતાનો, અને પ્રારંભ કરવાની શક્તિનો આપણામાં અભાવ છે. તેના જવાબમાં પૂર્વ ખંગાલના જલ્લાઓની તેમજ વાત કહીઃ ત્યાં અરાંજકતાનાં તોફાનો થયાં હતાં, અને જે જલ્લાઓમાં બ્રિટિશ સીવીલીઅનો વ્યવસ્થા ફરતાં હતા તેમાં તોફાનો થયાં હતાં ત્યારે ખંગાલી સીવીલીઅનોના હાથમાંના જલ્લાઓ શાંત હતા. હિન્દીઓ નિષ્ફળ ગયા હોય તે દાખલાઓ તેમજે માગ્યા. અંગ્રેજ બ્યાપારી પેદીઓના સાક્ષીઓ સ્વાભાવિક રીતે પોતાની જાતવાળાઓને પસંદ કરે છે અને હિન્દીઓની અવગણના કરે છે.

મન. ડૉ. નીલરતન સરકારે અનુમોદન આપ્યું, અને સંગીન દલીલ કરી કે, પોતાના દેશની સેવા કરવાનો હિન્દીઓને જન્મસિદ્ધ હક્ક છે, અને જ્યારે આવશ્યક હોય ત્યારે જ અને થોડા સમયને માટે અ-હિન્દીઓને દાખલ કરનાં જોઈએ, પરંતુ બહેર નોકરીઓમાં—“કુરચ

તર શાખાનો અર્થ યુરોપીઅનો માટે, અને ઉત્તરતી શાખાનો અર્થ હિન્દીઓને માટે થાય છે. આના સિદ્ધાંતનો ખચાવ થઈ શકતો નથી અને વ્યવહારમાં એથી હાનિ થાય છે.” “મદદનીશોની પ્રજા તરીકે આપણે સંતોષ માનીને બેસી રહેવાનું છે.” હિન્દી કાર્યસાધકતાનાં તેમજે કેટલાંક ઉદાહરણો આપ્યાં, અને કહ્યું કે, ડૉ. પાલસોયના જેવો અન્ય કોઈ હિન્દીમાં નથી, “પરંતુ પોતાના સમસ્ત જીવન સુધી પ્રાંતિક ઉત્તરતી નોકરીમાં તેમને રહેવાનું છે.” રા. વી. વી. જોગિયા પંડિત અને રા. મયરાદાસ રામચંદે ઠરાવને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

બાણુ ભુવેન્દ્રનાથ ખસુએ આઠમો ઠરાવ રજુ કરીને છાપખાનાનો કાયદો રદ કરવાની માગણી કરી. તેમજે કહ્યું કે, ૧૮૩૭ માં સર ચાર્લ્સ મેટકાફે હિન્દી છાપખાનાને સ્વતંત્રતા આપી હતી. લોર્ડ લીટ્ટને પોતાના દેશી ભાષાનાં છાપખાનાના કાયદાની બેઠીઓ ૧૮૭૮ માં પાછી નાખી, પરંતુ મી. ગ્રેડરને તે રદ કર્યો. વર્તમાન છાપખાનાનો કાયદો દાખલ કરવાની તરફેણમાં સર હરબર્ટ રીસલી બોલ્યો ત્યારે “યુગાંતર” જેવાં અનેક વર્તમાન પત્રોનો તેમજે નાશ કર્યો હતો, અને કહ્યું હતું કે રાજ્ય-દ્રોહના બ્હૂતા કાયદો હેઠળ સરકારે ૪૭ સુકદમાં બાંધ્યા હતા, તે દરેકમાં અપરાધીને સજા કરવામાં આવી હતી. તેમને ખીલું થું જોઈએ છે કે કાયદાના સભ્યે હાઇકોર્ટને અપીલ કરવાના હક્ક પર ભાર મુક્યો હતો, અને ખરેખર તેજે જે કહ્યું હતું તે તે માનતો હતો, પરંતુ થોડા સમય પર એક સુકદમાં હાઇકોર્ટે કહ્યું હતું કે જખત કરવામાં આવેલી નમીનગીરી ગેરકાયદેસર અને અન્યાયી છે, પરંતુ હાઇકોર્ટને વચ્ચે પડવાની સિત્તા નથી. એટલે “અલ્પાંત ભયાનક પ્રકારનો કાયદો છે અને કાંઈ સંરક્ષણ નથી,” અને “બહેર અભિપ્રાયના સર્વ ઉદ્ગારો પર તેણે ગળણું છે.” “હિન્દી સરકારની રચના: પ્રદેશી છે અને તે અંતડી રહે છે, એવી હિન્દી સરકારની સ્થિતિ જોતાં તે કાયદો મહાત્ ભયનું મૂળ છે.” રા. દલવીએ અનુમોદન આપતાં “કોમરેડ” ના સુકદમાં મુખ્ય ન્યાયાધીશ સર

એલ. જેન્કીન્સનો અભિપ્રાય યાંક્યો; તેમણે કહ્યું હતું કે, એક ચતુર પુરુષનું મન એ કલ્પનોને તર્ક કરીને કેટલી હદ સુધી લાંબાવી જાય એ જોવું કઠિન છે. ”

‘બાપુ જે. ચૌધરીએ વિશેષ અનુમોદન આપતાં “ કલકત્તા વીકલી નોટ્સ ” ના કાયદાના પત્રના તંત્રી તરીકે પોતાની હકીકત કહી. મારો છાપનાર અને પ્રકટ કરનાર મૃત્યુ પામ્યા અને મારા ડેક્લેરેશનનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો તે પહેલાં મારી આફીસ અને પ્રેસિડેન્સી મેજસ્ટ્રેટની ઠાંટ વચ્ચે દોડાદોડી કરવી પડી હતી. છાપનારનું અંગ્રેજ ભાષાનું જ્ઞાન જોઈને સંપૂર્ણ હોય તેટલું સંપૂર્ણ ન હતું, એ વિના છુપી પોલીસને તેની વિરુદ્ધ કાંઈ મળી શક્યું નહિ ! સર હરખર્ષી રીસ્લીએ કહ્યું હતું કે, હયાત વર્તમાનપત્રો પર છાપખાનાના કાયદાની અસર થશે નહિ, અને તે કાયદાનો અમલ પોલીસના હાથમાં નહિ રહે. ઉભય ખાત્રીઓ ખોટી છે. જ્યારે ડેક્લેરેશન કરવામાં આવે છે ત્યારે મેજસ્ટ્રેટ કાગળીયાં છુપી પોલીસને સોંપે છે, અને “ હબુલ મંદીન ” એક હયાત પત્ર છે તેને જામીનગીરી આપવાનો હુકમ કરવામાં આવ્યો હતો. રા. ડિશિનદાસ ઝામરાધએ ઠરાવને વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

ઠરાવ નવમો કાયમની જમાબંદી વિષે માન. રા. એ. એસ. કૃષ્ણરાવે રજૂ કર્યો, રાવ બહાદુર હિરાનંદે ખેમસાગિ તેને અનુમોદન આપ્યું, રા. મયરાદાસ રામચંદે વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને પસાર કરવામાં આવ્યો.

પછી પ્રમુખસ્થાનેથી ઠરાવોની હારમાળા રજૂ કરવામાં આવી. દશમો, ત્રણેરમાં કમીશન વિષે; અગીઆરમો, કેળવણી વિષે, (રા. રસુલ, રા. સુબ્રહ્મણ્ય અને રા. જયસ્વાલે રાજ્યીય પ્રકરણ સાથે સંબંધ ધરાવતા હોવાના કારણે તેમને શિક્ષકો તરીકે ન નીમવાના હિન્દી સરકારના હુકમ સામે અણગમા સહિત) બારમો, હાથ કાટોં વિષે; તેરમો, સ્વદેશી વિષે; ચૌદમો, ગાંધીમીટીયાં સજીવી વિષે; પંદરમો સંવાનિક સ્વરાજ્ય વિષે; સોળમો ધોરાસભના કાનુના વિષે; સત્તરમો સંયુક્ત પ્રાંતો અને પ્રજાપને માટે કારોબારી સભાઓ વિષે; અઠાદમો,

(૧) દક્ષિણ આફ્રિકા અને સંસ્થાનોમાં હિન્દીઓ; (૨) છાપખાનાના કાયદા; (૩) ઇંડીઆ કાઉન્સિલના સુધારા; (૪) ન્યાયી અને કારોબારી ફરજોના વિભાગ; (૫) જે મહત્વના પ્રશ્નો પર કોંગ્રેસે અભિપ્રાયો દર્શાવ્યા હોય તે સર્વ વિષે હિન્દી અભિપ્રાય રજૂ કરવાને માટે ઇંગ્લાંડમાં એક ડેપ્યુટેશન મોકલવાની વ્યવસ્થા કરવાની અખિલ-હિન્દ કોંગ્રેસ કમિટીને સત્તા આપવા વિષે; આગળીશમો, સર વિલિયમ વેડરબર્ન, અને બ્રિટિશ કમિટીના સભ્યોનો ઉપકાર માનવા વિષે. એક પછી એક રજૂ કરવામાં આવેલા આ ઠરાવો ખરેખાર આપણા જ્ઞતા મિત્ર “ રગસીયા ” માંના હતા.

રા. વાચ્છા અને રા. ખરે સેક્રેટરીઓના હોદ્દાપરથી વાનપ્રસ્થ થતા હતા તેને માટે ખેદ દર્શાવતો અને તેમના કાર્યને માટે આભાર દર્શાવતો ઠરાવ વીસમો રજૂ કરવામાં આવ્યો. તે પ્રખ્યાત ધુરંધર પુરુષે અઢાર વર્ષો સુધી મહાન આત્મ-લોગ અને શક્તિપૂર્વક કામ કર્યું હતું. તેમની તરફ કોંગ્રેસની કૃતજ્ઞતા રાય ખેંકુંનાથ, સૈન બહાદુરે દર્શાવી. રા. ખરેએ છ વર્ષ સુધી સાડાં કાર્ય કર્યું હતું. રા. સી. પી. રામસ્વામી ઐયરે અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, કોંગ્રેસની મહત્તા મોટે ભાગે તેના સેક્રેટરીઓને આભારી છે. ઠરાવને તાળીઓની ગર્જનાપૂર્વક પસાર કરવામાં આવ્યો, અને આવતા વર્ષને માટે માન. નવાળ સૈયદ મહમ્મદ બહાદુર અને રા. એન. સુખારાવ પાંતુલુની જનરલ સેક્રેટરીઓ તરીકે નીમણુંક કરવાનો ઠરાવ રા. હરચંદરાય વિશિનદાસે રજૂ કર્યો અને રા. ડી. જી. દલવીએ તેને અનુમોદન આપ્યું. પસાર.

રા. એન. સુખારાવે કોંગ્રેસને મદ્રાસનું આમંત્રણ આપ્યું, અને બાવીસમા ઠરાવમાં તેનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો.

પ્રમુખનો આભાર માનવાની દરખાસ્ત રા. ગુલામઅલી જી. ચાયલાએ રજૂ કરી. બાપુ ભુવેન્દ્રનાથ બસુએ અનુમોદન આપ્યું, રા. લક્ષ્મણ ચેટ્ટારામે અને ખીર અયળખાને વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને તાળીઓની ગર્જનાથી તે પસાર કરવામાં આવી. પ્રમુખે હુકમમાં નવાળ

આપો. અને કાર્યવાહી સમાપ્ત થઈ અને અઠ્ઠાવીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનું વિસર્જન થયું.

કરાવો.

કોંગ્રેસનો ખેદ.

૧. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, કોંગ્રેસ કાર્યના ચુસ્ત હિમાયતી રા. જે. થોમસ અને ન્યાયમૂર્તિ પી. આર. સુંદર ઐયરનાં મૃત્યુથી દેશને ગયલી મોટી ખોટની આ કોંગ્રેસ નોંધ લેવા ઇચ્છે છે.

દક્ષિણ આફ્રિકા અને કાનડામાં હિન્દીઓ.
દક્ષિણ આફ્રિકા.

૨. કરાવ કરવામાં આવે છે (૬) કે, ઇમ્પ્રોવેશન એક્ટની દલમો સામે આ કોંગ્રેસ પોતાનો મજબૂત અણગમો દર્શાવે છે, કેમકે દક્ષિણ આફ્રિકાના યુનીયનના પ્રધાનોએ આપેલાં વચનોનો તેમાં ભંગ કરવામાં આવ્યો છે, અને તાજેને માનપૂર્વક આગ્રહ કરે છે કે તે કાયદાને મંજૂરી આપવી નહિ અને શાહી અને હિન્દી સરકારને એવાં પગલાં ભરવાની વિનંતિ કરે છે કે તેથી દક્ષિણ આફ્રિકામાંના હિન્દીઓ તરફ ન્યાયી અને માનપૂર્વક વર્તન ચલાવવામાં આવે.

(ખ) તાજ હડતાળોમાં નાતાલમાં હિન્દીઓ તરફ જે નિર્દય વર્તન ચલાવવામાં આવ્યું હતું તેની તરફ આ કોંગ્રેસ પોતાનો ચિક્કાર દર્શાવે છે, અને તે બાબતની તપાસ કરવાને માટે દક્ષિણ આફ્રિકાના યુનીયન તરફથી નીમત્રામાં આવેલી દમિટીના સભ્યોને સંપૂર્ણ પ્રકારે નાપસંદ કરે છે કેમકે તેમાંના બે સભ્યો હિન્દીઓ વિરુદ્ધ વિચાર ધરાવે છે, એ બાબતમાં છે, અને દક્ષિણ આફ્રિકાના અને અહીંયાંના હિન્દીઓનો જેમનીપર વિશ્વાસ હોય એવા સભ્યો તેમાં નથી.

(ગ) દક્ષિણ આફ્રિકાના પ્રશ્ન વિષે સુસ્તદીને છાને એવી હિન્દી સરકારની રાજ્યનીતિ દર્શાવવા માટે આ કોંગ્રેસ નામદાર વાયસરોયનો માનપૂર્ણ આભાર દર્શાવે છે.

(ધ) ૩ પાકીડોનો વેરો, ગીરમીટીયા મજૂરી, રોમીસાઇલ, કેળવણી વિષયક દસોટી, હિન્દી લગ્નોનું કાયદેસરપણું, અને દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિન્દીઓના દરજ્જાને લગતા અન્ય પ્રશ્નો સંબંધી

કાર્યોદેશની દાદ આપવાને આવશ્યક પગલાં ભરવાની વિનંતિ આ કોંગ્રેસ શાહી અને હિન્દી સરકારોને કરે છે.

(ચ) રા. ગાંધી અને તેમના સાથીઓ-શર-વીર લડત ચલાવી રહ્યા છે તેની આ કોંગ્રેસ અંતઃકરણ અને કૃતજ્ઞતાપૂર્વક દરર ભુજે છે, અને આ દેશની સર્વ વર્ગો અને ધર્મોની પ્રજાને આજ્ઞા કરે છે કે તેમને નાણાંની સહાય આપવી આવશ્યકી.

કાનડા.

૬. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, કેનેડીઅન પ્રીવી કાઉન્સિલ ઓર્ડર નં. ૬૨૦, જેને સામાન્ય રીતે “અભંગ પ્રવાસની દલમ” તરીકે ઓળખવામાં આવે છે, તેના અમલને પરિણામે ઇમ્પ્રોવેશનનાં નિષેધ સામે આ કોંગ્રેસ મજબૂત વાંધો ઉઠાવે છે, કેમકે પ્રસ્તુત હુકમનું વ્યાવહારિક પરિણામ એ છે કે જે હિન્દી અત્યાર પહેલાં ત્યાં રહ્યા ન હોય તેને કાનડા જતાં અટકાવેલા, કેમકે ઉભય દેશો વચ્ચે સીધી આગમોટા જતી નથી, અને આગમોટા કંપનીઓ સીધી ટીકટ આપવાની ના પાડે છે, અને કાનડામાં હમણાં જમણે વસેલા હિન્દીઓને પોતાની સ્ત્રીઓ અને બાળકોને લાવતાં અટકાવીને તેમની પર મોટી હોડમારી નાખે છે. તેથી મજબૂર “અભંગ પ્રવાસ કાનુન” રદ કરાવવાની આવશ્યકતા તરફ આ કોંગ્રેસ શાહી સરકારનું ધ્યાન ખેંચે છે.

કાયદા વિષયક.

ન્યાયી અને કારોબારી પ્રવેશનો વિભાગ.

૩. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, સામાન્યનાં શ્રેષ્ઠ હિતોને માટે ન્યાયી અને કારોબારી પ્રવેશનો શીઘ્ર વિભાગ કરવાનો આગ્રહ આ કોંગ્રેસ પૂર્વગામી કોંગ્રેસો સાથે સંમત થઈને કરે છે અને પ્રાર્થના કરે છે કે વિભાગની કોઈ પણ ચોળના હાથ પર ધરવામાં આવે તે ખરેખરાત અસરકારક થાય તેને માટે સફળ ન્યાયાધીશી મંડળને પ્રત્યેક પ્રાંતની ઉચ્ચતમ અદાલતના એકલા અધ્યક્ષ હેઠળ સુકું.

હાઈકોર્ટો.

૧૨. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ

સંતો દૃઢ અભિપ્રાય છે કે, હમણાં જંગલમાં ફોર્ટ વિલિયમની હાઇકોર્ટનો માત્ર હિન્દી સરકાર સાથે જોડો સીધો સંબંધ છે તેવો સંબંધ નોન-ચાર્ટર્ડ હાઇકોર્ટો સહિત હિન્દની સર્વ હાઇકોર્ટોનો હોવો જોઈએ; વળી આ કોંગ્રેસનો એવો અભિપ્રાય છે કે, ગ્રાન-ચાર્ટર્ડ હાઇકોર્ટોના મુખ્ય ન્યાયાધીશને ખારીસ્ટરોમાંથી નીમવા જોઈએ.

જુઓ (૭ ગ, ૩.)

સ્વરાજ્ય માટે કોંગ્રેસ અને સુસ્ત્રીમ લીગનો સંપ

૪. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, બ્રિટિશ સામ્રાજ્યમાં હિન્દ માટે સ્વરાજ્યનું આદર્શ અખિલ હિન્દની સુસ્ત્રીમ લીગે સ્વીકાર્યું છે તેની આ કોંગ્રેસ અંતઃકરણપૂર્વક કદરે છે, અને લીગે પોતાની છેલ્લી બેઠકમાં અત્યંત ભાર દબને પોતાની જે માન્યતા જાહેર કરી છે કે, દેશનું રાજકીય ભવિષ્ય દેશની સિન્ટ સિન્ટ કોમોના સંપ્રીક્ષા કાર્ય અને સહકાર ઉપર આધાર રાખે છે, અને જે કોંગ્રેસનું પ્રિય આદર્શ જની રહેલું છે, તેની સાથે પોતાની સંપૂર્ણ સંમતિ દર્શાવે છે. રાષ્ટ્રીય હિતના સર્વ પ્રત્યેક સંયુક્ત અને સંપ્રીક્ષા કાર્ય કરવાને કાર્યનો માર્ગ શોધી કાઢવાના સર્વ પ્રયત્નો સિન્ટ સિન્ટ કોમોના અગ્રણીઓ કરશે, એવી લીગે દર્શાવેલી આશાને અત્યંત અંતઃકરણપૂર્વક આ કોંગ્રેસ વધાવી લે છે, અને પ્રજાના સર્વ વિભાગોને ગંભીર વિનંતિ કરે છે કે, આપણા સર્વના હૃદયમાં જે ઉદ્દેશ છે તેને સહાય આપવી.

ધંડીઆ કાઉન્સીલનો સુધારો.

૫. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, હિન્દી પ્રધાનની કાઉન્સીલની હમણાં રચના કરવામાં આવી છે તે પ્રમાણે તે નિર્મૂલ કરવી જોઈએ, અને તેની પુનઃ રચના માટે નીચેની સૂચનાઓ કરે છે:

(ક) હિન્દી પ્રધાનનો પગાર અંગ્રેજ આદાનપત્રપર મુકવો જોઈએ.

(ખ) કાઉન્સીલની કાર્યસાધકતા અને સ્વાતંત્ર્ય માટે આવશ્યક છે કે તેમાં અંશતઃ નીમણુંકો કરવી અને અંશતઃ ચુંટણી કરવી.

(ગ) કાઉન્સીલના સભ્યોની કુલ સંખ્યા નવેથી ઓછી ન હોવી જોઈએ.

(ધ) કાઉન્સીલનો ચુંટાયેલો વિભાગ સભાનું સદોની કુલ સંખ્યાના એક તૃતીયાંશથી ઓછો હોવો ન જોઈએ, તેઓ ખીન-અધિકારી હિન્દીઓ હોવા જોઈએ, અને વડી અને પ્રાંતિક ધારાસભાઓના ચુંટાયેલા સભ્યોના મતદાર મંડળ તરફથી તેમની પસંદગી થવી જોઈએ.

(ચ) કાઉન્સીલના નીમણેલા સભ્યોમાંના ઓછામાં ઓછા અર્ધ સભ્યો ગુણ અને શક્તિ વાળા, હિન્દી રાજ્યતંત્ર સાથે ખીલકુલ સંબંધ નહિ ધરાવનારા જાહેર પુરૂષો હોવા જોઈએ.

(છ) કાઉન્સીલના નીમણેલા સભ્યોના ખાત્રીનો વિભાગ અધિકારીઓનો બનવો જોઈએ, જેમણે હિન્દમાં કમમાંકમ દસ વર્ષ નોકરી કરેલી હોવી જોઈએ અને હિન્દમાંથી ગયાને બેથી વધારે વર્ષ થયાં ન હોય.

(જ) કાઉન્સીલ સત્તાહ આપનારી હોવી જોઈએ. રાજ્યતંત્ર ચલાવનારી નહિ.

(ઝ) પ્રત્યેક સભ્યના હોદ્દાની મુદત પાંચ વર્ષ હોવી જોઈએ.

જાહેર નોકરી.

૭. કરાવ કરવામાં આવે છે (ક) કે, [જાહેર નોકરીના કમીશન સમક્ષ] કેટલાક સાક્ષીઓએ, જેમાં રાજ્યના કેટલાક ઉચ્ચ અધિકારિઓને જોડેને આ કોંગ્રેસને જોડે થયો છે-સામાન્ય અધ્યાપતા, પ્રારંભ શક્તિનો અભાવ, ચારિત્ર્યનો અભાવ ઇત્યાદિ આરોપો એક પ્રજા તરીકે હિન્દીઓ પર છુટી મુક્યા છે તેની સામે આ કોંગ્રેસ પોતાનો સક્રિય અણગમે દર્શાવે છે, અને તે ખીલકુલ ના પાયાદાર છે તેથી દૃઢતાપૂર્વક તેમનો નકાર કરે છે.

(ખ) આ કોંગ્રેસ પોતાની ગંભીર આશા દર્શાવે છે કે, ન્યાય, રાષ્ટ્રીય પ્રગતિ, કરદસર, કાર્યસાધકતા અને આવર્યકતાનાં કારણોને લીધે પણ શાહી કમીશનરો એવી ભલામણો કરવાનું ચોગ્ય ધારશે કે તેની ચોક્કસ અસર એવી થાય કે પોતાના દેશમાં જાહેર નોકરીઓમાં ઉચ્ચ નીમણુંકોમાં હિન્દીઓની નિમણુંકોના હમણાંના અત્યંત ઓછા પ્રમાણમાં પુષ્કળ વધારો થાય; એ પ્રમાણે ૧૮૩૩ ના ચાર્ટર એક્ટમાં અને ૧૮૫૮ ના શાહી ઠંઠેરામાં સમાયેલા ગંભીર વ્યવસ્થા પાલન કરવામાં આવે.

(ગ) વિશેષે કરીને, આ કોંગ્રેસ પોતાની ઈંડી પ્રતીતિ જાહેર કરે છે કે:

(૧) બિન્ન લિન્ન નોકરીઓને માટે ઉચ્ચ હોદ્દાઓ પર નીમણુંકો કરવાને માટેની પરીક્ષાઓ હિન્દમાં તેમજ ઇંગ્લાંડમાં લેવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી આ દેશની પ્રજાના દાવાને હાંપિ ન્યાય આપી શકશે નહિ;

(૨) ઇંડીઅન સીવીલ સર્વિસ માટેના ઉમેદવારોની વય-મર્યાદા ઓછી કરવી ન જોઈએ, કેમકે એવા પગલાથી હિન્દી ઉમેદવારોને ગેરલાભ જશે તેમજ તે કાર્યસાધકતાને હાનિકારક નિવડશે;

(૩) ન્યાયી અને હારોબારી નોકરીઓ અને ફરજોને સંપૂર્ણ જૂઠી પાડવી જોઈએ, અને ન્યાયની નોકરીની ભરતી કાયદો જાણનાર ધંધમાંથી કરવી જોઈએ, અને તેને હારોબારી સરકારની સત્તા હેઠળ નહિ પરંતુ હાઇકોર્ટની સત્તા હેઠળ મુકવી જોઈએ.

(૪) ઇંડીઅન સીવીલ સર્વિસના સભ્યો ન હોય એવાઓને અમુક ઉચ્ચ હોદ્દાઓ પર નીમવાની વિરુદ્ધ હમણાં જે બંવનો છે તે ફર કરવાં

(૫) તાજ હેઠળ કોઈ પણ હોદ્દાને માટે એક હિન્દી અન્ય પ્રકારે યોગ્ય હોય પરંતુ હિન્દી તરીકે તે હોદ્દા પર તેની નીમણુંક અટકાવનાર કોઈ નિયમ અથવા હુકમના સ્પષ્ટ શબ્દો હોય અથવા તેનો એવો અર્થ થતો હોય તો ઉપર દર્શાવવામાં આવેલા એકઠ અને ઢંઢેરાની વિરુદ્ધ હોવાથી તે રદ કરવો જોઈએ.

(૬) નોકરીઓનો શાહી અને પ્રાંતિક એવો વિભાગ નિર્મૂલ કરવો જોઈએ અને હિન્દીઓ અને યુરોપીઅનો વચ્ચે એક સરખી શરતો રાખવી જોઈએ, અને જો તે વિભાગ આજ રાખવામાં આવે તો પ્રાંતિક સીવીલ સર્વિસની હારોબારી શાખાની ભરતી નીમણુંકોને બદલે ખુલ્લી હરીફાઈની પરીક્ષાના સાધનથી કરવી જોઈએ;

(૭) ઉપરોક્ત વિભાગ આજ રાખવામાં આવે તો હિન્દી કેળવણી વિષયક અને અન્ય નોકરીઓમાં હિન્દમાં તેમજ ઇંગ્લાંડમાં ભરતી થવી જોઈએ, અને યોગ્ય શક્તિવાળા હિન્દીઓને સીધી રીતે તેમજ અનુક્રમે પ્રાંતિક સર્વિસમાંથી આગળ વધારીને તે જગ્યાઓ પર તેમની નીમણુંકો થવી જોઈએ.

(૮) સીવીલ મેડીકલ જગ્યાઓ લક્ષ્મી આઈ. એમ. એસ. ના સભ્યોથી અથવા આઈ. એસ. એમ. ડી. ઓથી ભરવી ન જોઈએ, અને તેમને માટે જૂઠી અને અલગ હિન્દી સીવીલ મેડીકલ સર્વિસ રચવી જોઈએ અને હિન્દમાં તેમજ ઇંગ્લાંડમાં લેવામાં આવતી હરીફાઈની પરીક્ષાના સાધનથી તેમાં ભરતી કરવી જોઈએ; તથા પિ કેળવણી વિષયક અને વૈજ્ઞાનિક નીમણુંકો હિન્દમાં અને પરદેશમાં જાહેર ખર્ચ આપીને કરવી.

(૯) પગાંતુ વર્તમાન પ્રમાણ પરંતુ ઉચ્ચ છે અને તેમાં વધારો કરવો ન જોઈએ, અને વળી હુડીઆમણના બદલાતું ભથ્થું કાઢી નાખવું જોઈએ, અને કાયદાથી હુડીઆમણ નક્કી કરવામાં આવ્યું ત્યારથી એ વિશ્વજાણતા ખર્ચાળ બની છે; અને

(૧૦) તાજનાં જે સંસ્થાઓમાં હિન્દીઓને બ્રિટિશ નાગરિકતાના હક્કો આપવામાં આવતા નથી, ત્યાંના લોકોને હિન્દમાં નીમણુંકોને માટે અયોગ્ય જાહેર કરવા જોઈએ.

કમન.

છાપખાનાં.

૮. કસબ કરવામાં આવે છે કે, ધારાપોથી પર હિન્દી છાપખાનાંના કાયદાને આજ રાખવા સામે આ કોંગ્રેસ પુનઃ પોતાનો અણગમો દર્શાવે છે, અને વિશેષે કરીને કલકત્તાની હાઇકોર્ટ હમણાં ચુકાદો આપ્યો છે કે, તે કાયદાએ આપેલાં સરક્ષણો જાઓતપાદક છે અને તેમનો અમલ થવો અશક્ય છે તે જોતાં આચક કરે છે કે તે રદ કરવો જોઈએ.

કાયમની જમાબંદી.

૯. કસબ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસને ફૂઠ અગ્નિપ્રાય છે કે, જમીનપર રાજ્યની માર્ગ-ણીની વ્યાજબી અને ચોક્કસ મર્યાદા અને રેલવેવારી પ્રદેશમાં સરકાર અને જમીન રાખનારાઓ વચ્ચે સીધી કાયમની જમાબંદી હાપલ કરવાથી અથવા જે પ્રાંતોમાં ફૂઠ સુદની જમાબંદીઓ થતી હોય ત્યાં કમમાં કમ સાઠ વર્ષોની જમાબંધી રાખવાથી ખેડુતોની વર્તમાન અસંતોષનારક સ્થિતિ સુધારવામાં સંગીન સહાય મળશે.

લશ્કર વિષયક.

૧૦. કસબ કરવામાં આવે છે કે, આ દેશની

પ્રભને માટે લશ્કરની ઉચ્ચતર જગ્યાઓ ખંધ રાખવાનો અન્યાય આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી હિન્દી સરકારને બતાવી આપે છે, અને આગ્રહ કરે છે કે હવે લાંબા સમય સુધી તેની દાદ મળ્યા વિના રહેવી ન જોઈએ.

[અને જુલો ૭ ગ, ૮]

કેળવણી.

૧૨. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, (૬) હિન્દમાં પ્રાથમિક કેળવણીના વિસ્તારને માટે વધારે મોટી રકમો આપવાને માટે હિન્દી સરકારને આભાર માનતાં આ કોંગ્રેસનો દૃઢ અભિપ્રાય છે કે, અસુક યુનિવર્સિટીઓમાં મફત અને ફરજિયાત કેળવણી દાખલ કરવાને માટે હવે પ્રારંભ કરવો જોઈએ.

(ખ) શિક્ષણ આપનારી અને નિવાસગૃહોવાળી યુનિવર્સિટીઓ દાખલ કરવા માટે સરકારની દરખાસ્તો પસંદ કરવા છતાં આ કોંગ્રેસનો દૃઢ અભિપ્રાય છે કે યુનિવર્સિટી કેળવણીની વર્તમાન પદ્ધતિને બદલે નહિ પરંતુ તેમાં પુરવણી તરીકે તે પદ્ધતિ દાખલ કરવી જોઈએ, કેમકે નહિ તો વધારે ગરીબ વર્ગોમાં ઉચ્ચતર કેળવણીની પ્રગતિને ગંભીર અટકાવ નડશે.

(ગ) સ્થાનિક આપશ્યકતાઓ ધ્યાનમાં લઈને ભિન્ન ભિન્ન પ્રાંતોમાં ઔદ્યોગિક અને પારિભાષિક કેળવણી આપવાને સરકારે પૂરતી વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ એવી સરકારને પોતાની પ્રાર્થના આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી કરે છે.

(ધ) રા. રમુલ, રા. સુહર્મદી અને રા. જયસ્વાલની શિક્ષકો તરીકે કલકત્તા યુનિવર્સિટીએ પસંદગી કરી હતી, તે તેમના રાજકીય પ્રકરણ સાથેના સંબંધના કારણે લીધે હિન્દી સરકારે નામંજૂર કરી છે, તેની સામે આ કોંગ્રેસ પોતાનો સખ્ત અણગમો દર્શાવે છે; કેમકે રાજકીય પ્રકરણને અંતરાય એટલો બધો વિરાગ છે કે, તેથી શિક્ષકની પુરશીમાંથી ઐઞ વિદ્વાનોનો સ્વચ્છંદ પ્રકારે બહિષ્કાર કરવામાં તેને ઉપયોગ થાય, જેથી દેશમાં કેળવણીનાં હિતોને અત્યંત હાનિ થશે.

સ્વદેશી.

૧૩. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ સ્વદેશી હિલ્પચાલને અત્યંત અતઃકરણપૂર્વક

અનુમોદન આપે છે, અને સ્વદેશી ઉદ્યોગોના વિકાસને ઉત્તેજન આપવાને માટે ગંભીર અને ચાલુ પ્રયત્નો કરીને અને ભોગ આપીને પણ આયાત થયેલી ચીજો કરતાં જ્યાં જ્યાં વ્યાવહારિક હોય ત્યાં ત્યાં હિન્દી પદાર્થો પસંદ કરીને તેની ફતેહને માટે પરિશ્રમ કરવાની હિન્દી પ્રભને આજ્ઞા કરે છે.

ગિરમીટીયા મજૂરી.

૧૪. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દમાં મજૂરીની તંગીને લીધે, અને ગિરમીટીયા મજૂરીની પદ્ધતિનાં ગંભીર પરિણામો ગિરમીટીની સુદૃઢ દરમ્યાન મજૂરોને વ્યાવહારિક રીતે શુદ્ધામોની દશામાં આણી મુકે છે, તે જોતાં આ કોંગ્રેસ મજબૂત આગ્રહ કરે છે કે, હિન્દમાં અથવા અન્યત્ર કામ કરવાને ગિરમિટ હેઠળ મજૂરોની ભરતી કરવી તદ્દન બંધ કરવી.

અતિનિધિત્વ.

૧૫. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પોતાનો ખેદ દર્શાવે છે કે, સ્થાનિક સ્વરાજ્યના અધિક વિકાસના સંબંધમાં ડીસ્ટ્રીબીયુશન કમિશનની ભલામણોનો અદ્યાપિ અમલ કરવામાં આવ્યો નથી, અને આગ્રહ કરે છે કે, સ્થાનિક સંસ્થાઓના અધિકારો અને સંપત્તિ વધારવાને માટે હિન્દી સરકારે વિના વિલંબે પગલાં ભરવાની કૃપા કરવી.

૧૬. કરાવ કરવામાં આવે કે, આ કોંગ્રેસ પોતાની તીવ્ર નિરાશાની નોંધ લે છે કે, ધારાસભાના કાનુનોનું ઉલ્લંઘન પુનરાવલોકન થયું ત્યારે જે નિલક્ષણતાઓ અને વિષમતાઓ સુધારવાને ગઈ ચાર કોંગ્રેસોએ સરકારને મજબૂત આગ્રહ કર્યો હતો, તે દૂર કરવામાં આવી નથી. અને ફર્યાદ કરવામાં આવેલી ખામીઓથી ઉદ્ધત્ત વેલો વ્યાપક અસંતોષ ઓછા કરવાને માટે અને ગયાં ચાર વર્ષોના અનુભવાનુસાર, આ કોંગ્રેસ ગંભીર પ્રાર્થના કરે છે કે, (૧) વડી ધારાસભામાં બીજા અધિકારી બહુમતી હોવી જોઈએ; (૨) સર્વ પ્રાંતિક ધારાસભાઓમાં સુરાયલા સભ્યોની બહુમતી હોવી જોઈએ; (૩) પ્રતિનિધિઓ મારફતે મત આપવાની પદ્ધતિનું ન્યાં અદ્યાપિ અસ્તિત્વ હોય ત્યાંથી તે દૂર કરવી; (૪) મતદારોની યોગ્યતાનો પ્રાયોગિક કેળવણી,

મીલકત અથવા આવક ગણીને તેને સરજ કરીને મત આપવાના દફનો નિસ્તાર કરવો. (૫) કોઈ પણ વ્યક્તિની પૂર્વ સ્થિતિ અથવા ખ્યાતિના આધારે સ્વચ્છ તેને ચુંટણીને માટે અયોગ્ય જાહેર કરવાની સત્તા સરકારને હોવી ન જોઈએ; (૬) કોઈ વ્યક્તિના વર્તનથી નૈતિક ઉલ્લંઘન થયું ન હોય ત્યાં સુધી સરકારી નોકરીમાંથી પાછીચું મળવાને આધારે, અથવા ફેનદારી કચેરીમાં અપરાધી હયાંને આધારે અથવા તેની પાસેથી શાંતિ ભંગવવાને માટે ભગીનગરી માંગેલી હોવાને આધારે તેને ચુંટણીને માટે અયોગ્ય ગણવો નહિ; (૭) હથેલવારને માટે મીલકત અથવા નિવાસની યોગ્યતા અથવા સ્થાનિક સંસ્થાના સભ્ય તરીકે નોકરીની યોગ્યતા માગવી નહિ; (૮) અંગ્રેજ નહિ જાણનારને સભ્ય થવાને માટે અયોગ્ય ગણવો; (૯) રૂપણ જાહેર કરવામાં આવતું જોઈએ કે, અધિકારીઓને કોઈ પણ પ્રકારે ચુંટણીઓ પર લાગવગ ચલાવવા દેવામાં આવશે નહિ; (૧૦) વાર્ષિક અંદાજપત્રો તૈયાર કરવામાં પ્રાંતિક સભાઓની નાણાં વિપયક કમિટીઓ સરકાર સાથે વિશેષ ગાઢ સંબંધમાં આવવી જોઈએ; (૧૧) પ્રાંતિક ધારાસભાઓમાં હોય છે તેવી નાણાં વિપયક કમિટી વડી ધારાસભામાં હોવી જોઈએ; (૧૨) પૂરવણી કરતા પ્રશ્નો પૂછવાનો દફ સર્વ સભ્યોને આપવો અને મૂંઝ પ્રશ્ન પૂછનારને એકલાનેજ તે ન આપવો; (૧૩) પંજળ ધારાસભાની સંખ્યા ૨૬ થી વધારીને ૫૦ કરવી અને વડી ધારાસભામાં પંજળને વિશેષ પ્રતિનિધિત્વ આપવું. અને જ્યાં મહોમદનો અથવા અન્ય કોમોની ઓછી સંખ્યા હોય ત્યાં ધારાસભાઓમાં તેમને ન્યાયી અને યોગ્ય પ્રતિનિધિત્વ આપવાની આવશ્યકતાનો સ્વીકાર કરવા છતાં, આ ઉદ્દેશ અલગ મતદાર મંડળોથી સફળ કરવાના વર્તમાન કાનુનેને આ કોંગ્રેસ નાપસંદ કરે છે.

૧૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ ફરીથી હોય છે કે, એક હિન્દી સભ્યવાળી કોરો-બારી સભા સંયુક્ત પ્રાંતોમાં શીખ સ્થાપવી જોઈએ, અને તેનો એવો-અભિપ્રાય છે કે, એવી સભા પંજળને માટે પણ સ્થાપવી જોઈએ.

ઈંગ્લાંડ જનારું ડેપ્યુટેશન.

૧૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, નીચેના વિગથો પર હિન્દી અભિપ્રાયો રજૂ કરવાને માટે બની શકે ત્યાં સુધી મિન્ન મિન્ન પ્રાંતોના પ્રતિનિધિઓનું બનેલું એક ડેપ્યુટેશન ઈંગ્લાંડ મોકલવાની વ્યવસ્થા કરવાની સત્તા અખિલ-હિન્દની કોંગ્રેસ કમિટીને આપવી.

(૧) દક્ષિણ આફ્રિકા અને અન્ય સંસ્થા-નોમાં હિન્દીઓ.

(૨) છાપખાનાનો કાયદો.

(૩) ઇન્ડીઆ કાઉન્સિલનો સુધારો.

(૪) ન્યાયી અને કારોબારી ફરજોનો વિભાગ.

(૫) અને જે મહત્ત્વના પ્રશ્નો પર કોંગ્રેસે અભિપ્રાય દર્શાવ્યો હોય તે.

કોંગ્રેસનો આહાર.

૧૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સર વિલિયમ વેડરબર્ન અને બ્રિટિશ કમિટીના અન્ય સભ્યોની સેવાઓની આ કોંગ્રેસ ઉચ્ચ કદર છુટે છે, અને નિશ્ચય કરે છે કે, બ્રિટિશ કમિટીની સંસ્થા અને “ ઇન્ડીઆ ” ને નબાવવાં જોઈએ,

[જુઓ ૨ ગ, ૧૧ ૬, ૨૦]

નૂતના જનરલ સેક્રેટરીઓ.

૨૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, રા. જી. ઇ. વાચ્છા અને રા. જી. એ. ખરે કોંગ્રેસના જનરલ સેક્રેટરીઓના હોદ્દા પરથી વાનપ્રસ્થ થાય છે તેને માટે આ કોંગ્રેસ પોતાનો ઊંડો શોક દર્શાવે છે, અને રા. વાચ્છાએ ૧૮ વર્ષ સુધી અને રા. ખરેએ ૬ વધ સુધી કોંગ્રેસના કાર્યની અતિ મૂલ્યવાન અને સારી સેવાઓ કરી છે તેની અતઃક્રણપૂર્વક કદર છુટે છે.

સામાન્ય.

૨૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આગામી વર્ષને માટે માન. નવાબ સૈયદ મહમ્મદ બહાદુર અને રા. એન. સુબારાવ પંડુરને જનરલ સેક્રેટરીઓ નીમવામાં આવે છે.

૨૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૯૧૪ ના વર્ષની કોંગ્રેસ મદ્રાસ પ્રાંતમાં ભરવી.

ઐગણુત્રીસમું પ્રકરણ.

ઐગણુત્રીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

મદ્રાસમાં ૧૯૧૪ ની ૨૮ મી, ૨૯ મી, અને ૩૦ મી નવેમ્બરે ઐગણુત્રીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ મળી. નંગમબૌદ્ધમ, ૮૦૮૧ હાઉસની જમીનમાં સ્વેત વસ્ત્રનો મંડપ હોય કરવામાં આવ્યો હતો, તેના સ્તંભો પુષ્પમાળાઓથી સુશોભિત કરવામાં આવ્યા હતા, અસંખ્ય ધ્વજો ફરકતી હતી, નામદાર સમ્રાટ અને સામ્રાજીનાં અને રાજ્યરાજાનાં ચિત્રો દીપતાં હતાં, સમગ્ર દેશ હર્ષજનક અને રમણીય લાગતું હતું. પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા વધીને ૮૧૬ થઈ હતી, ૧૯૦૭ ની કોંગ્રેસ ૫૯૧ આ સંખ્યા મોટામાં મોટી હતી. તેઓ નીચે પ્રમાણે હતા:

મદ્રાસ	૭૪૮
મુંબાઈ અને સિંધ	૫૪
બંગાલ	૩૮
સંયુક્ત પ્રાંતો	૧૨
વરાહ	૫
મધ્ય પ્રાંતો	૨
બિહાર	૫
પંજાબ	૦
બ્રહ્મદેશ	૨

૮૧૬

સ્વાગત રહ્યાની સંખ્યા ઘણી મોટી હતી, અને તેમણે દેશી વ્યવસ્થા અત્યંત સંતોષકારક હતી સાચકદો પર બેઠેલા કોંગ્રેસના સ્વયંસેવક રક્ષકો મંડપના દ્વાર સુધી પ્રમુખના સરકારને લઈ આવ્યા અને જ્યારે તેમણે મંડપમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારે મદ્રાસના નામાંકિત નરોનો સમૂહ હસ્થ આસન પર બેઠો થયો હતો. પ્રમુખની સાથે ઘણા કોંગ્રેસ અગ્રણીઓ અને સ્વાગત સભાના છ સેક્રેટરીઓ હતા, અને સ્વાગત સભાના પ્રમુખ સર એસ. સુબ્રમન્ય શાયરે તેમનું સ્વાગત કર્યું. તેમણે સ્વાગતના

ચોડાક શબ્દો કહ્યા, અને રા. કે. એન. આશ્યા આચરને પોતાનું લાપણ વાંચવા આપ્યું. કોંગ્રેસમાં બે પ્રશ્નોનું વિવેચન થવાનું હતું, તેમનું અવલોકન કરવાને બદલે સ્વાગત સભાના પ્રમુખે વિરાળ મહત્વના અમુક મુદ્દા ઉપાડ્યા. જમીનદાર ઉમરાવોનું સહકાર્ય જીતી લેવાની ધમ્મનીયતા તેમણે બતાવી, તેઓ રાષ્ટ્રીય કાર્યમાંથી પરિણમતા લાભોમાં ભાગ લે છે, તેથી તેમણે તે કાર્યથી અળગા રહેવું ન જોઈએ. પછી ગ્રામ્ય જીવનની સુધારણા તરફ લક્ષ આપવું જોઈએ, કેમકે તે રાજ્યતંત્રનું સૈન્દ્રિય પ્રથમ પગથીયું છે: ચોલ રાજાઓના રાજ્યમાં હતું તેમ ગ્રામ્ય પંચાયતોની નળ પથરાવી જોઈએ, છતાં ડીસેન્ટ્રાલીઝેશન કમીશનના રીપોર્ટને ખાંચ વર્ષો થયાં છે તોપણ આ ઇલાકામાં તે વિષે કંઈ થયું નથી; રૈયતને પોતાના કરજમાંથી મુક્ત કરવાને માટે લોન સોસાયટીઓ પણ સ્થાપવી જોઈએ, અને દાણા ભરી રાખવાની સગવડો થવી જોઈએ અને મહેસુલ પણ પૂરતી રીતે ચોક્કસ હોવું જોઈએ. કોંગ્રેસનો ગ્રન્થ ઉપાડીને, સ્વાગત સભાના પ્રમુખે તેનો અંત આવવો જોઈએ, એવા વિચાર વિરુદ્ધ વાંચી ઉઠાવ્યો, કેમકે હિન્દી રાષ્ટ્રનું તે મધ્યમિન્દુ છે, પરંતુ આખા વર્ષમાં તેનું કાર્ય ચાલુ રહેવું જોઈએ, અને તેને માટે નાણાં એકઠાં કરવાં જોઈએ. અતે, તેમણે આગ્રહ કર્યો કે, હિન્દે પોતાનો સંપૂર્ણ આધ્યાત્મિક અભ્યુદય કરવો જોઈએ, યુદ્ધોની શ્રેષ્ઠ જગ્યાઓમાંથી પોતાને માટે લાભ ઓળવવાના લોચનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, અને ધિક્કારથી નહિ પરંતુ પ્રેમથી વિતરણ ઓળવવો જોઈએ. સમ્રાટ હિન્દને માટે ઉડી સહાનુભૂતિ અને તેની આળાદાનીને માટે હૃદયગત ચિંતા ધ્યાની હતી, અને તેમનાં પ્રેમ, સહાનુભૂતિ અને ચિંતાને માટે હિન્દ શાન્ત છે, એમ તેણે સાબીત કરી બતાવવું જોઈએ.

બાણુ ભુપેન્દ્રનાથ બસુને પ્રમુખ તરીકે ચુંટી કાઢવાની દરખાસ્ત બાણુ ભુપેન્દ્રનાથ બેનરજીએ રજૂ કરી. તેમણે કહ્યું કે, અમે બંને મિત્રો, સાથીઓ, એક સાથે કાર્ય કરનારા અને એક સેનાના યોદ્ધા છીએ. બંગાલના ભાગલાના દુઃખના સમયમાં પ્રમુખે કરેલી સેવાઓનું તેમણે વર્ણન કર્યું અને પ્રમુખપદ લેવાને માટે તેમને સ્નેહ-પૂર્વક વિનંતિ કરી. માન. નવાજ સૈયદ મહમદે અનુમોદન આપ્યું, અને બાણુ બસુએ ઇચ્છાંકમાં કરેલા ઉપયોગી કાર્યનું વર્ણન કર્યું. રાવ બહાદુર આર. એન. મુકોલકરે અને શ. સમર્થે દરખાસ્તને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે તાકીઓના ઉપનાદપૂર્વક પસાર કરવામાં આવી.

જે કઠિન સ્થિતિમાં કોંગ્રેસ મળી હતી તે પ્રમુખે કહી બતાવ્યા, એક વિનાશક વિગ્રહ શરૂ થયો હતો, જેમાં માન, સ્વાતંત્ર્ય અને ન્યાયની ખાતર ધ્રિષ્ટન અને હિન્દ સાથે સાથે યુદ્ધ કરી રહ્યાં છે. પાર્લામેન્ટમાં મંત્રી મંડળની વિરૂદ્ધ પક્ષ હોય છે, તે પક્ષના જેવું કાર્ય કરવું, એ કોંગ્રેસની એક સુખ્ય દેશ છે, અને વર્તમાન પળે તે અસરકારક રીતે અહા યઈ રહે નહિ. હિન્દમાં હુમલો કરનાર તરીકે ધ્રિષ્ટન આવ્યું ન હોય, પરંતુ રાજ્યો અને પ્રજા સાથે વહવામાં કરીને સત્તા પ્રાપ્ત કરી છે, રાજ્યો મિત્રો બન્યા અને ગલિદ ચાઈરો અને કાયદાઓની રૂપે પ્રજા તાજની સમાન પ્રજા બની. આ વાત વિચારી જવાય એવી છે. પણ તેમણે ઇચ્છાંક ગયલા પ્રતિનિધિમંડળ વિષે વાત કહી અને કહ્યું કે ઇંગ્લીશ કોંગ્રેસીક ખરેખર હિન્દી ધારણાઓ કરતાં ઓછા હોય તથાપિ હમરાયોની સખાએ તે નામ જીત્યો. હિન્દ તે કોંગ્રેસીકને નિર્મૂળ કરવા માગે છે, પરંતુ કોંગ્રેસમાં જે સુધારાઓનો પક્ષ કરનામાં આવે છે

બાણુ ભુપેન્દ્રનાથ બસુ.
ઓગણીસમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

તેમને મટિ દેખાણ કરવામાં હતાપણુ છે. વળી તેમણે ઇચ્છા કરાવી કે, પાર્લામેન્ટરી કમિટી રચવી જોઈએ, અને તેને હિન્દી બનાવોના સમાચાર પૂરા પાડ્યા કરવા જોઈએ.

દેસાઈ રાજ્યતંત્ર અધ્યાપિ વિદેશીય સીવીલ સર્વિસના હાયમાં છે, ૧,૪૦૦ અધિકારિઓમાં ફક્ત ૭૦ હિન્દીઓ છે. જ્યારે સર્વે ઉચ્ચતર અધિકારીઓ આવે છે અને ચાલ્યા જાય છે ત્યારે આ સર્વિસ ગ્રિધર રહેલી છે, અને તે કાઢને જોખમદાર નથી. વાયસરોયની કારોબારી સખા એક હિન્દી શિવાય, તેમની બનેલી છે; બે હિન્દીઓ વિના, ઇન્ડિયા કોંગ્રેસીક તેમની બનેલી છે. આપ્રમાણે અપીલની અદાલ પણ તેમની પોતાની જ છે. નવ સરકારોમાંથી છ સરકારોના રાજ્યકર્તાઓ તેઓ પૂરા પાડે છે. રાજ્યનાં સર્વ મહાન ખાતાં તેમના હાથ હેઠળ છે. તેઓ જે સ્થિતિમાં છે તેમાં રહેવાની ઇચ્છા ન કરે તો તેઓ મનુષ્યો કરતાં કુચ્છ કોટિના હોવા જોઈએ.

“આ વસ્તુ સ્થિતિની સામે આપણી પ્રજા છે, જેનામાં આત્મજ્ઞાનની શીઘ્ર વિકાસિ આવતી જાય છે; આપણા હૃદયે હુમારો પાશ્વર્ય આદર્શો પર રચાયલી હિન્દી યુનિવર્સિટિઓમાં પાશ્વર્ય પદ્ધતિ પર કેળવણી પ્રાપ્ત કરી રહ્યા છે; તેમાંના સેક્ટો પ્રતિદિન યુરોપ, અમેરિકા અને જાપાનની યુનિવર્સિટીઓમાં હોડી જાય છે, અને સ્વદેશ પાછા આવતાં પોતે જે જ્ઞાન મેળવ્યું હોય છે તેનો પ્રચાર કરે છે. તમે પ્રૌઢીથીઅસને મૃગશાન બદ્ધ કરો, પરંતુ અગ્નિ સળગાવવામાં આવ્યો છે અને તે હોકલી શકાયો નહિ. હિન્દ ઉચ્ચતર જીવન, પ્રવૃત્તિ અને ઉપયોગિતાનું અધિક વિનંતુ ક્ષેત્ર માગે છે. હિન્દ ઇચ્છે છે કે, પોતાની સરકાર પોતાનાં વૃદ્ધિ પામતાં સ્વમાન અને શુદ્ધિને સંપૂર્ણ

ફળ થવી લેખ્યે. હિન્દ ઇચ્છે છે કે, હિન્દીઓ માત્ર અમુક મર્યાદા સુધીન ચલી શકે એવો વિચાર આવતો આવેલો છે, જેને દૂર દરવાને બોર્ડ ઓફ ડાયરેક્ટરે ૧૮૩૩માં વ્યર્થ પ્રયત્ન કર્યો હતો, તેને ધારાપોથી પરથી દૂર કરવામાં આવ્યો છે, તેજ પ્રમાણે તેને પોતાની રાજ-સક્ષાતી સરહદમાંથી દૂર કરવો લેખ્યે, અને તેની નોકરીઓનું દ્વાર પોતાના જ પુત્રોને માટે દૃષ્ટિમ અંતરાયોથી બંધ કરવામાં આવવું ન લેખ્યે. હિન્દ ઇચ્છે છે કે સામ્રાજ્યના અન્ય દેશોની જેમ પોતાના બાળકોને સમાન નાગરિકતાના સરખા હક્કો મળવા લેખ્યે. વાસ્તવાતઃજ્ય અને છાપખાનાની સ્વતંત્રતા પર સંતાપનનક અંકુશો દ્વિષીત છે, અને સરકારને તેમજ પ્રજાને એક સરખા ભયાવહ છે, તે દૂર કરાવવા હિન્દ ઇચ્છે છે. અને, સર્વથી વિશેષ, હિન્દ ઇચ્છે છે કે, તેની સરકાર બ્રિટિશ સામ્રાજ્યની હેઠળ સ્વતંત્રતા ધરાવનારી સરકાર હોવી લેખ્યે. ત્યારેજ માત્ર જે મહાન લાભો બ્રિટિશ રાજ્યમાંથી ઉદ્ભવ્યા છે, અને જેમને ભેટાં દુકડાઓનું સ્મરણ યાચ છે, તે લાભોમાં તેના પોતાના પરિશ્રમના પ્રસ્વેદની મધુરતા આવશે.”

પ્રમુખે કહ્યું:

“હિન્દના લવિન્ધને માટે હિન્દી બુરોક્રસી આપણી સમક્ષ કોઈ મંડતાત્મક કાર્યક્રમ રચી કરતી નથી, તેનાં બાળકોને મોક્ષભૂમિ બતાવતી નથી. તેઓ આજને માટેજ કાર્ય કરવામાં સંતોષ માને છે, અને આવવી કાલનો વિચાર કરતા નથી. એકાદ આપમુદ વાયસરોય અથવા હિન્દી પ્રધાન હિન્દી સરકારના યંત્રમાં વિશેષ વરાળ ઉત્પન્ન કરે અથવા સેફ્ટી-લાલ્વ (સરક્ષક-છિદ્ર) બંધ કરવાનો ચત્ત કરે, પરંતુ પ્રચંડ મંહા-ચક્ર પર સ્ફેલાઈથી અસર થતી નથી. અને બુરોક્રસીએ આપણને પ્રામાણિક અને સહૃદય મનુષ્યો આપ્યા છે, કદાચિત્, લવિન્ધનાં સ્વપ્નોની પીડાથી તેઓ મૂકત હશે; પરંતુ પોતાના કાર્યથી સારી રીતે સંતૃપ્ત થવાનું તેમને કારણ છે; તેમણે આપણને આંતરિક શાંતિ આપી છે, અને બાહ્ય આક્રમણમાંથી આપણું સંરક્ષણ કર્યું છે; સુવ્યવસ્થિત રાજ્યતંત્રના લ લો સંવર્ત દેખાય છે. હિન્દે શા માટે કોપ કરવો

લેખ્યે ? તે એક સામ્રાજ્ય હોય અથવા ભિન્ન ભિન્ન પરિમાણનાં નાનાં નાનાં રાજ્યોમાં તેના વિભાગો કરેલા હોય, પરંતુ સદૈવ તેની ઉપર એક જ વ્યક્તિએ રાજ્ય ચલાવ્યું છે. ત્યારે બાહ્ય બુરોક્રસીના રાજ્યતંત્ર સામે તેણે શા માટે વાંધો લેવો લેખ્યે ? મારો ઉત્તર એ છે: કમલ-ભોગીનો યુગ વહી ગયો છે, સમયનાં ઉદ્ધારક દોરડાં પર દુનિયા આગળ ખુટી રહી છે, અને યુરોપમાં પ્રત્યેકોનો વિગ્રહ હમણાં ચાલી રહ્યો છે, તે અનેક પુરૂષો ઉપર એકની, એક પ્રજા પર અન્ય પ્રજાની મધ્યસ્થલીન સત્તાનાં છેલ્લાં અવશેષોનો નાશ કરશે; પશ્ચિમનાં દ્વારમાંથી કબજા અખાતના પ્રવાહની માફક પૂર્વના રાજ્ય સમુદ્રમાં વિશેષ વિસ્તૃત જીવનનું પુર ચઢ્યું છે, તેને પાછું વાળવું શક્ય નથી. તમે અંગ્રેજ ઇતિહાસના અધ્યયનનો નાશ કરો, અને તેની સ્વાતંત્ર્યની સ્વલ્પ ઐતિહાસિક કથા ઉપર વાદળી ફેરવી દો; તમે મીલ્ટન અને બર્ડ, મીલ અને સ્પેન્સરને અટકાવો; તમને ગમે તો હિન્દી યુનિવર્સિટીઓને તમારી સ્વેચ્છા પ્રમાણે વાળો, વિધનકારક કાયદાઓથી તેમના પગમાં બેડીઓ નાખો, પરંતુ વિકસતા જગતનો પ્રચંડ પ્રભાવ તમે અટકાવી શકશો નહિ. જો હિન્દમાં અંગ્રેજ અમલનો અર્થ બુરોક્રસીનું સ્થાપન કરવું એવો થતો હોય, જો તેનો અર્થ એવો થતો હોય કે નિત્ય સત્તા ભોગવવી, નિત્ય પરાધીનતા ભોગવાવવી, હિન્દના આત્મા પર સખ્ત બોલમાં વધારો કર્યા કરવો, તો તે સંસ્કૃતિને અભિશાપ સમાન અને મનુષ્ય ભૂતિને કલક સમાન બનશે. પરંતુ જે સીવીલ સર્વિસની મોટી સંખ્યાએ નવીન સુધારાઓનો ભક્તિ ભાવે સ્વીકાર કર્યો છે અને જેઓ મનરો અને એક્સિસ્ટન્ટના સંપ્રદાયોને વફાદાર રહેવા ચત્તશીલ છે તેમને હું અન્યાય કરું છું.”

ઇન્ડિયાંથી વિખુટા પડવું ઇચ્છનીય નથી, અને થોડાક યુવકો વિના અન્ય કોઈ તેની આકાંક્ષા રાખતું નથી. પરાધીનતા કિંવા છુટા પડવાની આકાંક્ષા નથી, પરંતુ “સમાન રાસતોવાળા સંયુક્ત ભોગીદારપણાની” આકાંક્ષા છે. હિન્દના રાજ્ય બંધારણની રચના યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકાનો અથવા કોમન વેલ્થ ઓફ ઓસ્ટ્રેલીયાના બંધારણના નમુના અનુસાર થવી લેખ્યે, હિન્દને

અનુકૂળ કરવાને માટે તેમાં ફેરફાર કરવા નેહએ, અને તાજનો એક પ્રતિનિધિ તેનો સર્વોપરી અધિકારી હોવો નેહએ. કેટલાક ખાસ ફેરફાર કરવાની આવશ્યકતા છે:

“ હથીયારો ધારણ કરવાનો હક્ક, લશ્કરમાં હમીરાનના હોદ્દા મેળવવાનો હક્ક, ગૃહના ખર્ચા માટે સ્વયં સેવકોની હુકમીઓ બાંધવાનો હક્ક, હિન્દી પ્રાંતને ક્યાં સુધી એતી ના પાડવામાં આવશે? ઇંગ્લાંડની મોરલીએ નાચતું નાચતું હિન્દ ક્યાં સુધી લયલીયાં ખાશે? ચોતાની ખાતર તેમજ ઇંગ્લાંડની ખાતર તેને સ્વાધીન બનવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે. શાહીરામને ચોતાના સમયમાં ફરજ પડી હતી તેમ, કોઈ મહાન ભયની ધડીએ હિન્દનો ત્યાગ કરવાની ઇંગ્લાંડને ફરજ પડે, અને તે સમયે તે રાજચિહ્ન હોય. રાજ્યને ઉપયોગ કરવાની તાલીમ મળી ન હોય, અને તેની ખીનલડાયક પ્રજાની આંતરિક સ્થિતિ અસાધ્યતામય હોય અને બાહ્ય આક્રમણનો ભય હોય તો હિન્દને તેમજ ઇંગ્લાંડને તેના કરતાં વિશેષ લગ્નરૂપ હું છે? ઇંગ્લાંડ આબુ ત્યારે લોકો કુસંપી પરન્ટુ બલવાન હતા, અને ગયું ત્યારે તેઓ નિઃસહાય અને નિર્વાર્ય દશામાં હતા. એ હિન્દમાં ૧૫૦ વર્ષના બ્રિટિશ રાજ્યપર કેવી સરસ ટીકા થાય? અને તેથી ઉલટી રીતે હિન્દના પુરૂષો બળવાન હોય, તેની શક્તિ સંબળ હોય, અને તે ઇંગ્લાંડની બાલુમાં તેની સાથે ઉછું રહે, તેનાં હુખો અને ભયોમાં ભાગ લે, અને ચોતાના સામાન્ય વારસાનાં સંયુક્ત સંરક્ષકો બને તેના કરતાં અધિક ઉન્નત કાર્ય હિન્દ અને ઇંગ્લાંડ ઉભયને માટે ખીનું કયું છે? ”

ઇંગ્લાંડ હિન્દપર વિશ્વસ રાખ્યો હોત તો આને તેની સ્થિતિ કેટલી સ્થિત હોત? તેના સૈનિકોની દિવાલ એવી હોત કે તેની સામે નર્મની વ્યર્થ ટુટી પડતું હોત. બેલ્ગમને ચોતે આપેલા વચનનું પાલન કરવાને ઇંગ્લાંડ હંમણું ચોતાનાં મનુષ્યો અને ધનનો વ્યય કરી રહ્યું છે. અને હિન્દનું શું? હિન્દનો દાવો “એક પ્રાર્થના નથી, પરન્ટુ હિન્દની પ્રજાના નામમાં એક માગણી છે, માનવજાતિની નૈતિક ભાવનાનું તેની પીઠે બળ છે, અને ભો ધર્મો કેવળ દંતકથાઓ ન હોય અને

તેમના ઉપદેશો ખાલી કલ્પિત વાતો ન હોય તો હથીયારોના ખણખણાટ પછી અને પ્રજાઓના ભવિષ્ય પછી તે જીવંત રહેશે. ” પ્રસુએ અંતે કહ્યું.

“ પ્રતિનિધિ બંધુઓ, પાછળ ભેવામાં લાભ નથી; વ્યર્થ એક દર્શાવવામાં લાભ નથી. ચાલો આપણે ભવિષ્યને માટે તૈયાર થઈએ, અને મહને તેનું દર્શન થાય છે. પ્રજાઓના સમૂહમાં માનપૂર્ણ અને ગર્વયુક્ત સ્થાન હોતાં હું મારા દેશને ભેડું છું. આપણા મહાન સામ્રાજ્યની રાજ્ય સમાજોમાં તેના પુત્રોને બેસતા હું ભેડું છું, તેમને ચોતાના બળનું જ્ઞાન છે, અને મૂંઝવણના અને વિશ્વસનીય સાથીઓ અને મિત્રો તરીકે ચોતાના સંઘ ઉપર તેનો બોલે કહાવે છે, અને ભૂતકાળની ન્યોતિથી વિસ્મૃત બનેલા ભવિષ્યના ગૌરવમાં હિન્દને નવ-ચૌવન ધારણ કરતું અને પુનર્જીવન પ્રાપ્ત કરતું હું ભેડું છું. યમુના અને ગંગાના ફેતીના ધીનારાઓમાંથી કોઈ એકલો અટુલો કાગડો કાઢી કરે તેથી શું? હું તે સાંભળતો નથી, પરન્ટુ સયુદ્ધમાં વહી જતી, ભવિષ્યનો સંદેશ સ્થળે સ્થળે ફેલાવતી બલવતી નદીઓના સંગીતથી મારા કળું લરપર છે. પ્રતિનિધિ બંધુઓ, પ્રાચીન લોકો જીવન ગાળતા હતા તેમ હૃદયનું વિશુદ્ધિ-પૂર્વક આપણે જીવન ગાળવું નેહએ; નેથી કરીને સંદેશ ચરિતાર્થ થાય; મનુષ્યની સૃષ્ટિના સંકુચિત અંતરાયનું આપણે વિસ્મરણ કરવું નેહએ; આપણે નમ્ર બનવું નેહએ અને અહંકારનું વિસ્મરણ કરવું નેહએ; ધુસી ગયલા વિચારોના અંતરાયનું આપણે ઉક્લંધન કરવું નેહએ; આપણે આપણો હસ્ત સદૈવ હળ પર રાખવો નેહએ, અને ભવિષ્યના પાકને માટે જમીન તૈયાર કરવી નેહએ; આપણું હૃદયના તારના સ્વર ધક્કર અને દેશના સંગીત પ્રમાણે આપણે મેળવીશું ત્યારે તે સંદેશ ચરિતાર્થ થવામાં, અને આપણું જ ભાવિ હોય તેની પ્રાર્થનામાં દુનિયાપરની કોઈ પણ શક્તિ વિરોધ કરી શકે નહિ. અને પ્રજાના આ મંડપમાં એકો થયલા આપણે સર્વ હૃદયના જ્ઞાતા ધક્કરને ચાલો પ્રાર્થના કરીએ કે, આ ભવિષ્યની શોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવાને અને તે સહન કરવાને દુપ્રા અને શક્તિ આપણને આપે. ”

હિન્દમાં સ્ફુરાયમાન નવજીવનથી ભરપૂર વ્યાખ્યાન સમાપ્ત થતાં તાલીઓની ગર્જના એટલી બધી થઈ કે તેનો પ્રતિધોષ થયો, અને પછી કોંગ્રેસ મુલતવી રહી.

ખીજે દિવસે પ્રથમ કાર્ય શોક દર્શક ત્રણ ઠરાવો પ્રમુખસ્થાનેથી રજૂ કરવાનું હતું: ૧. વાયસરોયે સહન કરેલા બીધણુ શોકને માટે દીક્ષાસો; ૨. ધુરંધર કાર્યકર્તા, અને નિષ્કલંક પુરૂષ ગંગાપ્રસાદ વર્માના મૃત્યુથી દેશને ગયલી મોટી ખોટ; ૩. રા. અંબાલાલ સાકરલાલ દેસાઈ, અને બાબુ બિંદુપાદ ચેટરજી, ઉભય સરસ કોંગ્રેસવાદીઓનાં મૃત્યુ. શ્રોતાવર્ગે ઉમા રહીને મૌનપૂર્વક તે ઠરાવો પસાર કર્યાં.

મદ્રાસના નામદાર ગવર્નરે કોંગ્રેસની મુલાકાત લીધી, તે સમયે કોંગ્રેસની રાજ્યભક્તિ દર્શાવનારો ઠરાવ ચોથો રજૂ કરવામાં આવ્યો. કોંગ્રેસે ઉમા થઈને તાલીઓની સહર્ષ ગર્જનાથી તેમને વધારી લીધા. તાજના પ્રતિનિધિએ આ કોંગ્રેસની પહેલ પહેલી મુલાકાત લીધી હતી.

બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ ઠરાવ રજૂ કર્યો, તેમણે હિન્દની રાજ્યભક્તિ સુંદર રાખ્ખેમાં દર્શાવી, તે દર્શાવવાનો એ યોગ્ય સમય હતો કેમકે ત્યારે સામ્રાજ્ય યુદ્ધમાં જોડાયેલું હતું. અને કોંગ્રેસ પ્રજાના નામમાં ખોલતી હતી. દિવાન ખડાદુર એસ. એ. ગોવિંદ રાધવ એયરે અનુમોદન આપ્યું, અને કહ્યું કે, હિન્દુ હૃદયમાં રાજ્યભક્તિ જન્મથી ઉદ્ભવે છે, અને તેને તો રાજ્યભક્તિ ધર્મનું એક અંગ છે. રા. મહેતા, સી. આઈ. ઈ. માન. રા. એસ. ખી. ઉપાસાની, પંડિત ગોકર્ણનાથ મિશ્ર, રા. હરિકિશન સીંહા, રા. એન. એ. દ્રવીડ, રા. ગોપાલદાસ ચમતમલ, અને રા. એમ. ડી. દેવદાસે પોતાપોતાની રીતે જીવેજી વિચાર દર્શાવ્યો; પછી ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો, અને પ્રમુખે ઉપકારના ચોડા શબ્દો કહ્યા પછી શ્રોતાઓની મોટી તાળીઓ વચ્ચે ના. ગવર્નરે રજા લીધી.

ના. ગવર્નરના આગમનની એક મિનિટ પૂર્વે રા. એ. પી. પેટ્ટેએ ઇન્ડિયન એક્સપીડીશનરી ફોર્સ મોકલવા વિશે પાંચમો ઠરાવ રજૂ કરવાનો પ્રારંભ કર્યો હતો, તેમણે પોતાનું લાખણ ચલાવ્યું

અને હિન્દીઓને સામ્રાજ્યના બચાવ માટે બોલાવવામાં આવ્યા, તેમાં સામ્રાજ્યમાંનો તેમનો ફાળો સ્વીકારાયો તેથી તેમને ચચલો ગર્વ તેમણે દર્શાવ્યો. બાબુ જોગેન્દ્રનાથ બોઝે અનુમોદન આપ્યું. રા. જી. કે. ગાડગીલ, પંડિત ઇલબાલ નારાયણ મુસલદાન, અને રા. ડી. વી. પ્રકાશ રાવે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

હિન્દીઓને માટે લશ્કરનો ઉચ્ચતર જગ્યાઓ યુદ્ધી મુકવાનો, લશ્કરી શાળાઓ અને પાઠશાળાઓ સ્થાપવાનો અને હિન્દીઓને સ્વયંસેવકો બનવા દેવાનો સરકારને આગ્રહ કરતો ઠરાવ છઠ્ઠો રાવ ખડાદુર આર. એન. મુધોલકરે રજૂ કર્યો. કોંગ્રેસે પોતાના પ્રારંભથી આનો આગ્રહ કર્યો હતો; ના. ડયુક આર્ચર હોનોટે પ્રથમ બે મુદ્દા તરફ લક્ષ્ય એચ્યું હતું; મેજરની પદવી સુધી હિન્દીઓને દાખલ કરવાની તરફેણમાં લોર્ડ કીચનર હતો, એમ કહેવાતું, અને ધારવામાં આવતું હતું કે રાજ્યે ૧૯૧૧માં આ જાહેર કર્યું હોત. હવે, દબાણ કરતી આપશયક્તા ઉદ્ભવી છે. ૮૦ વર્ષથી અધિક સમય થયાં ૧૮૩૩ નો કાયદો અપરિપક્વ રહ્યો છે, અને ૧૮૫૮ માં રાણીના હાથેમાં આપવામાં આવેલું વચન અદ્યાપિ પાળવામાં આવ્યું નથી. હિન્દીઓને સ્વયંસેવકો બનવા દેવા નિષેધ કાઢ પછી કાયદેસર અંતરાય નથી. મારા કેટલાક મિત્રો સ્વયંસેવકો હતા; પરંતુ કારણ આપ્યા શિવાય ૧૮૬૮ માં તેમનાં નામો યાદીમાંથી કાઢી નાખવામાં આવ્યાં હતાં.

બાબુ જે. ચૌધરીએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને કહ્યું કે, હિન્દની આસપાસ સમર્થ પોર્વાલ પ્રબળો છે, અને પોતાના બચાવને માટે તેણે તાલીમ લેવી જોઈએ. બાબુ સેનાથી રાજ રા. કે. વેંકટ રેડી, રા. આર. વી. ગુપ્તા, રા. એ. સી. પાર્યસારથી નાયડુ, સર્વેએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

સાતમા ઠરાવમાં હથીયારખંધીના કાયદામાં ફેરફાર કરવાની માગણી કરવામાં આવી હતી; રા. એ. પી. સેને તે રજૂ કર્યો, જેમણે વેઠવામાં આવતી હાડમારીઓના દાખલા આપ્યા. અચોધ્યામાં એક ઘર પર દરોડો નાખવામાં આવ્યો,

તેમાં સાત જણમાંથી બે જણ મરાયાં. તેમાં ૧૦ હથીયાર બંધ કરાયા હતા. અને હથીયાર વિનાના હતા. એક બીજા દાખલામાં “અયોધ્યાના એક અમીર”નો હથીયાર રાખવાનો પરવાનો રદ કરવામાં આવ્યો, કેમકે એક પોલીસ સુદમાંનાં તેણે જુઠાની આપવાની તા પાડી. રા. સી. પી. રામસ્વામી ઐયરે અનુમોદન આપતાં મીસ્ટરને હંદેલા રાખેલા રાંડયા કે, ન્યાં સુધી પ્રજાના નાગરિકોને હથીયારોના ઉપયોગની તાલીમ આપવામાં આવી નથી, ત્યાં સુધી કોઈ પણ પ્રજા સ્વતંત્ર બનતી નથી. લોર્ડ રોબર્ટ્સે કહ્યું છે કે, ભે પુરુષ “પોતાની બતલું, પોતાના ગુહલું” અને પોતાની સ્વતંત્રતાઓનું રક્ષણ કરવાને” અસક્ત હોય તો તે પૂરેપૂરો નાગરિક નથી. તે હક્કની આપણે માગણી કરીએ છીએ. કાયદા હેઠળ ઘડવામાં આવેલા નિયમો ક્રોમ અને ધર્મના સંતાપનનક સેહો પાડે છે, એવા સેહોને આપણે તિરસ્કારીએ છીએ. આપણી માગણી પૂરી પાડવાની જરૂર પડે છે. પરવાના વખતો વખત નવેસર દલાવવા પડે છે, તે “લોકોની ગુલામગીરીનું દુઃખદ સ્મરણ કરાવે છે, અને તે પદ્ધતિ સદાને માટે દૂર દરવી લેખે. અંતમાં, આપણે કહીએ છીએ કે, આપણને સામ્રાજ્યના સ્વ-માન ભોગવતા નાગરિકો સમાન ગણવા લેખે, અને આપણામાં રહેલું પુરુષાત્ત્વ એક રીતે વિદેશાવવાની તક આપણને આપવામાં આવવી લેખે.”

જંગલી જનાવરોનાં તુકસાનો, મૂલ્યવાન પાકનો નાશ, અને પરિણામે હજારો પડતા જમીનના મોટા ભાગો પર રા. ફ. ગુલામ રાયે લાર સુધ્યો. ધાડ-ખાહુઓની સંખ્યા વધતી જતી હતી, કેમકે તેઓ લંજુતા હતા કે સમગ્ર ગામો હથીયાર વિનાનાં છે, અને આપણે ચથેચ્છ લૂંટ કરી ગયીયું. બોંબ કેન્નારાઓ અને ધાડખાહુઓના રાહ ન્યારા છે; પોલીસ પ્રલતું-સંરક્ષણ કરી રાક્ષી નથી, અને પ્રલતને આત્મ-રક્ષણ કરવા દેવામાં આવતું નથી. ન્યાંદે અંગ્રેજ વર્તમાનપત્રો દિન્દી રાજ્યસંસ્થિતની વાતો કરે છે-ત્યારે ઝીણું બારીક કારણે આપીને થોડીક પરવાનાવાળી બંદુક છે તે જાણ કરવાનો હોયોજ અહીંના મેજિસ્ટ્રેટોએ કરવા માંડયો છે. રા. એસ. સોમસુંદરમ પીલાદએ વિશેષ અનુ-મોદન આપ્યું, અને દરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

દિન્દ અને સંસ્થાનો વચ્ચે “અન્યોન્ય સમા-નતા” નો શો અર્થ થાય છે? તે આક્રમક ઠરા-વમાં આપવામાં આવ્યો હતો. અને મીસીસ એની બીસ્ટે તે રત્ન ક્યો તેમણે કહ્યું: કોન્ડુશ્યસે લોકોને બોધ આપ્યો હતો કે, કુશ્તાનો બદલો ન્યાયથી વાળવો, અને અન્યોન્ય સમાનતામાં ન્યાય રહેલો છે. દિન્દની રાજ્યસંસ્થિતને માટે બદલો આપવાની વાત થઈ હતી, પરંતુ “આટલી સ્વતંત્રતા, આટલા હક્કના બદલામાં પોતાના પુત્રોનું લોકો અને પોતાની પુત્રીઓનાં ગર્ભપૂર્ણ અશ્રુઓ દિન્દ આપવા ઇચ્છતું નથી. એક પ્રજા તરીકે, સામ્રાજ્યની પ્રજાઓમાં દિન્દ ન્યાય મેળ-વવાના હક્કનો દાવો કરે છે. યુદ્ધ પહેલાં દિન્દ આની માગણી કરી હતી. યુદ્ધ વાલે છે-તે સમયે દિન્દ તેની માગણી કરે છે. યુદ્ધ પછી પણ દિન્દ તેની માગણી કરે; પરંતુ બદલા તરીકે નહિ પણ એક હક્ક તરીકે તે તેની માગણી કરે. તેને વિષે સૂચ હોવી લેખે નહિ.” પછી વક્તાએ તેમને કહ્યું કે, સંસ્થાનોને પોતાનાં ગૃહોમાં સ્વામીઓ બનવાના હક્કને મર્યાદિત કર-વાનો ચત્ત કરવો નહિ, કેમકે દિન્દને શીખ તે હક્ક મળશે. એક સંસ્થાન દિન્દીઓના પ્રવેશને માટે જે કાંઈ નિયમ કરે, તે નિયમ તે સંસ્થાનની પ્રજાના દિન્દમાં પ્રવેશ વિષે દિન્દે કરવો લેખે. વળી, ન્યાં પોતાની પ્રજાને બહિષ્કાર કરવામાં આવતો હોય ત્યાંની આયા-તનો દિન્દ બહિષ્કાર કરી શકે. એક વર્ષમાં મદ્રાસમાં ઔરંગઝીયાથી રૂ. ૧૩,૪૦,૦૦૦ નો માલ આયાત થાય છે. ગીરમીટીઆ પદ્ધતિ બંધ કરવી જ લેખે એમ દલા પછી, તેમણે અંતમાં કહ્યું: “દિન્દની પોતાના ગૌરવની લાવના વધતી બધ છે. સામ્રાજ્યના બાહ્યગૃહમાં એક બાળક બનીને હવે તે સંતોષ પામતું નથી... યુરોપમાં પુરુષની લખમદારી તે દર્શાવે છે. તેને દિન્દમાં પુરુષનું સ્વાતંત્ર્ય આપો.”-માન. રા. પી. દેરાવ પીલાદએ થોડાંક વાક્યોમાં અનુમોદન આપ્યું, અને કહ્યું કે, ન્યાં સુધી દિન્દીઓને પોતાના જ દેશમાં ઉતરતા દરજ્જાના ગણવામાં આવે છે, ત્યાં સુધી સંસ્થાનો તેમને સમાન દરજ્જાના ગણશે નહિ. રા. હંદયનાથ કુંજરે કાનડાની મુસ્લિમીઓ દર્શાવી ભે દિન્દી સરકાર

બહેર દરે કે, હિન્દીઓ તરફ પરદેશોમાં જેથી વર્તન ચલાવવામાં આવે છે, તેથી વર્તન હિન્દમાં વિદેશીઓ તરફ ચલાવવામાં આવશે, તે તેમની પર તેની સરસ અસર થશે.

ઠરાવ પર મત લેવામાં આવ્યા, અને તે પસાર થયો, અને ઇંગ્લેસ મૂલતવી રહી.

ત્રીજો દિવસે હિન્દી હોદ્દાગોના સંરક્ષણ વિશે નવમો ઠરાવ માન. રા. કે. આર. વી. કૃષ્ણ રાવે રજૂ કર્યો. તેમણે કહ્યું કે, સ્વદેશના હોદ્દાગોને રાજ્ય સહાય આપવી જોઈએ, પરંતુ જ્યાં સુધી સરકારને પોતાના ટેરીટોરી નક્કી કરવા દેવામાં આવે નહિ ત્યાં સુધી કંઈ પણ થઈ શકે નહિ. પ્રોફેસર વી. જી. કાલેએ અનુમોદન આપ્યું, અને આશ્ચર્યકર્તા કહ્યું કે, માત્ર ઔદ્યોગિક અભિવૃદ્ધિની ગરીબાઈ દૂર થઈ શકે, અને તેને માટે રાજ્યની સીધી સહાય આવશ્યક છે. રા. જી. સી. ચક્રવર્તીએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને કહ્યું કે, ઔદ્યોગિક જગતમાં આપણી સંપૂર્ણ નિષ્પાયા દશા યુદ્ધ બતાવી આપી છે. રા. જી. કે દેવધરે ઔદ્યોગિક સ્વાતંત્ર્યનો આગ્રહ કર્યો, જેથી કરીને અન્ય દેશો પર બહુ આધાર રાખવો ન પડે. રા. એસ. કે. નાયરે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

હિન્દ માટે સ્વ-રાજ્યની માગણી કરતો દશમો ઠરાવ રજૂ કરતાં, બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ લાંબુ અને છટાદાર બાબણ કર્યું. હિન્દ ૧૮૫૮ના ઢંઢેરા પર આધાર રાખે છે, અને “હિન્દમાં કેટલાંક રાજ્યતંત્રો બને, જે સર્વ પ્રાંતિક બાબતોમાં સ્વતંત્ર હોય, હિન્દી સરકાર તેમની ઉપર હોય, અને ગેર-બહીષ્કાર થાય તે હસ્તક્ષેપ કરવાની સત્તા તેને હોય.” ત્યાં સુધી રખમી ઓગસ્ટ, ૧૯૧૧ના ખરીતાનો અમલ કરવાનું સરકારને હતું. સમૂહબંધ રાજ્યપદ્ધતિ દાખલ કરવા ઇચ્છતી એક અંગ્રેજ સંસ્થાના પ્રમુખના પત્રમાંથી બાબુ બેનરજીએ કેટલાંક વાક્યો કહી બતાવ્યાં, જેમાં તેણે ‘હિન્દને વિાતિ દરી હતી કે, આ હિલચાલને માટે હિન્દે પોતાનું બળ સઘટ્ટ કરવું, અને હિન્દમાં તેમજ જગતના સર્વ ભાગોમાં પોતાની બહેર પ્રજાને કેળવણી આપવી.”

વક્તાએ શ્રીતાઓને આગ્રહ કર્યો કે, “તમારી યોજના આકારો, બ્રિટિશ બહેર પ્રજાના ધ્યાન પર તે લાવો, અને મને વિશ્વાસ છે કે તમારી વિજ્ઞપ્તિ બહેરા કાનો પર નહિ પડે.”

રા. સાધુ ગણપતિએ રૂઢીપૂર્વક અનુમોદન આપ્યું, મીસીસ એનીએસ્ટે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને “સ્વરાજ્ય ભોગવતી પ્રજાના અંગ બનનાર” તરફોને આગ્રહ કર્યો કે અધિકારીઓ તરફથી સ્થાનિક મંડળોમાં ગમે તેટલી કાપકપ કરવામાં આવે તથાપિ તેમાં રાજ્યશાસનનું વિદ્વાન અને દળાને વ્યવહારમાં યોજવાં. સ્થાનિક રાજ્યતંત્ર શિખવાનું વૈતર મનુષ્યને અધિક વિશાળ અધિકારો માટે તૈયાર કરે છે. પ્રાંતિક સ્વાતંત્ર્ય એ સ્વરાજ્યનું એક પગથીયું છે. પછી તેમણે હિન્દની સ્વાતંત્ર્ય માટેની શોધતા દર્શાવી, અને યુદ્ધ પછી ઇંગ્લાંડ સમક્ષ રજૂ કરવાને સ્વરાજ્યની ચાકસ યોજના ધડી કાઢવાનું કહ્યું.

બાબુ સુવેશચન્દ્ર બોઝે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને કહ્યું કે, હિન્દ ઇંગ્લાંડના બળનો સ્તંભ બની શકે, અને યુદ્ધ પછી સ્વરાજ્યનો પોતાનો દાવો તેણે આશ્ચર્યકર્તા રજૂ કરતો જોઈએ.

ઇડીઆ કાઉન્સીલના સુધારા વિશે ઠરાવ અગીઆરમો રા. એ. એસ. કૃષ્ણરાવે રજૂ કર્યો, રા. કે. એમ. ચૌધરીએ તેને અનુમોદન આપ્યું, રા. પી. સી. મિત્રે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

દક્ષિણ આફ્રિકાની પીડાઓના અંશતઃ સમાધાન માટે હર્ષ દર્શાવતો બારમો ઠરાવ રા. જી. એ. મેટેસને રજૂ કર્યો, પરંતુ તેમણે કહ્યું કે તે પ્રશ્નનો ખરેખાર નિર્ણય કરવામાં આવ્યો નથી. રા. એસ. પ્રસાદ બસુએ અનુમોદન આપ્યું, રા. લક્ષ્મી નરસિંહ અને પંડિત રમાકાન્ત માલવીયે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

ગીરમીડીયા મજૂરીનો સંપૂર્ણ અટકાવ કરવાની માગણી કરતો ઠરાવ ત્રીસમો રા. એફ. જી. મેટેસને રજૂ કરતાં આવેશયુક્ત બાબણ કર્યું.

ફીજી યાપુઓના રા. તોતારામ એનાથે તેને અતુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

ત્યાર પછી પ્રમુખે નીચેના ઠરાવો પ્રમુખ-સ્થાનેથી રજુ કર્યા: ઠરાવ ચૌદમો, ન્યાયી અને કારોબારી ફરજોના વિભાગ; પંદરમો સ્વદેશી; સોળમો, છાપખાનાનો કાયદો; સત્તરમો કાયમની જમીન; અઠારમો, મિન્ટ ચુંદણી કરનારાં મંડળો; ઓગણત્રીસમો, ટિની લરરને અમિનંદનો સંદેશ મોકલવા વિષે; વીસમો, લોર્ડ હાર્ડીંગના હોદ્દાની મુદત વધારવાની માગણી કરતો; એકવીસમો, બંધારણની વીસમી કલમમાં બે સુધારાઓ કમિટીને સોંપવા વિષે; બાવીસમો, સર વિલિયમ વેલરજન અને બ્રિટિશ કમિટીનો ઉપકાર; ત્રેવીસમો, જનરલ સેક્રેટરીઓ તરીકે નવાબ સાહેબ સૈયદ મહમ્મદ અને રા. એન. સુબા રાવની પુનઃ ચુંદણી વિષે.

હાઉસ ગયેલા પ્રતિનિધિ મંડળના સારા કાર્ય માટે ચોવીસમા ઠરાવમાં તેનો ઉપકાર માનવામાં આવ્યો. તે પ્રતિનિધિ મંડળમાં બાબુ ભુપેન્દ્રનાથ બસુ, રા. એમ. એ. છન્ડા, રા. એન. એમ. સમર્થ, રા. એસ. સિંહા, રા. મજરદ ઉક્ર, માન. રા. બી. એન. રામો અને લાલા લજપત રાય હતા. માન. રા. કે. ચિદંબરંધ સુદક્ષીઆરે ઠરાવને અતુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

પચીસમા ઠરાવમાં આગામી વર્ષની ઓલ હંડીઆ કમિટી મંજૂર કરવામાં આવી. આગામી કોંગ્રેસને સર વિક્ટોરિયા દામોદર કાકરસીએ કરેલું સુંબહતું આમંત્રણ છત્રીસમા ઠરાવમાં સ્વીકારવામાં આવ્યું.

પછી રા. એસ. શ્રીનિવાસ આયંગરે પ્રમુખનો આશ્વાસ માનવાની ફરજાસ્ત રજૂ કરી, અને બહુ ઉમંગપૂર્વક તે પસાર કરવામાં આવી. પ્રત્યુત્તરમાં પ્રમુખે એક ગંભીર અને સુંદર ભાષણ કર્યું, અને ઓગણત્રીસમી કોંગ્રેસનું નિસર્ગ થયું.

ઠરાવો.

કોંગ્રેસનો શોક.

૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ના. લોર્ડ હાર્ડીંગ

જતાં પત્ની અને તેમના જ્યેષ્ઠ પુત્રનાં મૃત્યુથી તેમને જે શોક થયો છે તેમાં આ કોંગ્રેસ તેમની સાથે અતઃકલ્પપૂર્વક અને માનપૂર્વક દિવસોના દર્શાવવા ઇચ્છે છે. તે નામદારના મહાન્ શોકના સમયમાં સમગ્ર હિન્દ શોકાક્રાંત છે.

૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, બાબુ ગંગા-પ્રસાદ વર્માના અકાળ મૃત્યુથી દેશને ન પૂરાય એવી ખોટ ગઈ છે, અને હોરો શોક થયો છે, તેની આ કોંગ્રેસ નોંધ લેવા ઇચ્છે છે; કોંગ્રેસના પ્રારંભના દિવસોથી કોંગ્રેસનું ચુસ્ત રીતે તેઓ કાર્ય કરતા, અને તેમના મિત્રો અને સહચરો અને તેમની અનેક સરસ સેવાઓને માટે તેમના દેશ બંધુઓ કૃતજ્ઞ સ્નેહપૂર્વક તેમનું નામસ્મરણ કરશે.

૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, રા. અંબાલાલ સાહરલાલ દેસાઈ, અને બંગાળના બાબુ બિંદુપ્રસાદ ચૌધરજીનાં મૃત્યુ માટે આ કોંગ્રેસ પોતાનો હોરો શોક દર્શાવવા ઇચ્છે છે; તેઓ કોંગ્રેસના ચુસ્ત અને વિશ્વવાદ કાર્યકર્તાઓ હતા, અને તેમણે તેની મુશ્કેલીને સેવા કરી છે.

તાજ તરફ વફાદારી.

૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે (ક) કે, ગાદી પ્રતિ પોતાની હંડી ભક્તિ, બ્રિટિશ સંબંધ પ્રતિ પોતાની અરુગ મૈત્રી અને ગમે તે હુમ્મો ખમીને અને સર્વ ભોગો આપીને સામ્રાજ્યની બાબુમાં હમા રહેવાનો પોતાનો દૃઢ નિશ્ચય આ કોંગ્રેસના સમ્રાટને અને ઇંગ્લાંડની પ્રજાને મોકલવા ઇચ્છે છે.

(ખ) કે, સુદ્ધતા પ્રારંભમાં હિન્દના રાજા અને પ્રજાને સંબોધવામાં આવેલા શાહી સંદેશથી સમગ્ર દેશમાં હંડી કૃતજ્ઞતા અને ઉત્સાહ દેવામાં છે, તેની આ કોંગ્રેસ નોંધ લેવા ઇચ્છે છે, અને તે (સંદેશ) ના સમ્રાટની તેમને માટેની ચિંતા અને સહાનુભૂતિ દર્શાવે છે, અને જે બંધન તેમના શાહી હૃદય સાથે અને નામદાર કૃપાવંત સમ્રાટના અંગ સાથે હિન્દનાં રાજા અને પ્રજાને જોડે છે, તે બંધનને મજબૂત થતાવે છે.

લશ્કર વિષયક.

ઇંડીઅન એક્સપીડીશનરી ફોર્સ.

૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે રણભૂમીમાં ઇંડીઅન એક્સપીડીશનરી ફોર્સ મોકલી તેની આ કોંગ્રેસ કૃતજ્ઞતા અને સંતોષપૂર્વક નોંધ લે છે, અને ના સંપ્રદાની સમાન પ્રભુ તરીકે સત્ય અને ન્યાયના સંરક્ષણને માટે અને સાંપ્રાજન્યના પક્ષમાં સાંપ્રાજન્યના અન્ય વિભાગોની પ્રભુ સાથે ખભે ખભે ઘડાડીને યુદ્ધ કરવાને હિન્દી પ્રભુ તત્પર છે, એમ બતાવવાનો અવસર તેમને આપવાને માટે નામદાર વાયસરોયનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માને છે.

લશ્કરી તાલીમ અને સ્વયંસેવકો.

૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, લશ્કરમાં ઉચ્ચ જગ્યાઓ હિન્દીઓને માટે ખુલ્લી મુકવાની અને દેશમાં લશ્કરી શાળાઓ અને પાઠશાળાઓ, (જ્યાં હિન્દી લશ્કરમાં અધિકારીઓ તરીકે લશ્કરી કારકિર્દીને માટે તેમને તાલીમ આપવામાં આવે) સ્થાપવાની આવશ્યકતા, ડહાપણ અને ન્યાય પ્રતિ આ કોંગ્રેસ સરકારનું ધ્યાન ખેંચે છે. સાંપ્રાજન્યના અન્ય ભાગો સાથે હિન્દી પ્રભુના નાગરિકતાના સમાન હકોના સ્વીકારમાં, અને ભૂલ ન થઈ શકે તેવી રીતે અને સ્વયંસેવક પ્રકૃત યંચલી, સાળીત થયલી વફાદારી જોતાં, અને તાજની અને સાંપ્રાજન્યની સેવામાં હથીયારો ધારણ કરવાની સર્વ વર્ગો અને ફરજના લોકની મજબૂત રીતે દર્શાવવામાં આવેલી તાજ અને સાંપ્રાજન્યની સેવામાં હથીયારો ધારણ કરવાની અભિલાષા જોતાં સ્વયંસેવકો લેવાની વર્તમાન પ્રજ્ઞતિનું પુનઃ બંધારણ રચવાની આવશ્યકતા તરફ આ કોંગ્રેસ સરકારનું લક્ષ ખેંચે છે, જેથી કરીને ભૂતિ અથવા વર્ગના ભેદ વિના આ દેશના લોકો સાંપ્રાજન્યના નાગરિક-સીપાઇઓ તરીકે પોતાનાં નામ નોંધાવી શકે.

હથીયારબંધીનો કાયદો.

૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હથીયાર બંધીનો કાયદોનો (૧૮૭૮ નો ૧૧ મો કાયદો)

હમણાં વહીવટ કરવામાં આવે છે તે પ્રમાણે વેઠવી પડતી હાડમારી અને તે આ દેશની પ્રભુ પર અનુચિત દોષારોપણ કરે છે તે જોતાં, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, મજબૂર કાયદો અને તેની હેઠળ કરવામાં આવેલા નિયમોમાં એવા ફેરફારો કરવા જોઈએ કે હથીયારો રાખવા અથવા ધારણ કરવા વિષેના પ્રતિબંધો હિન્દમાં રહેતા અથવા હિન્દની સુલાકાતે આવતા સર્વ મનુષ્યોને એક સરખી રીતે લાગુ પડે; નિયમો હેઠળ આપવામાં આવેલા સર્વ પરવાના સદાને માટે આપવા જોઈએ, જે પ્રાંતિક હકુમતમાં તે આપવામાં આવ્યા હોય તેમાં તે ચાલશે, માત્ર દુરપયોગની સાબીતીથી જ તે પાછા ખેંચી લેવામાં આવશે, અને દર વર્ષે અથવા દર છ માસે તે નવેસર કંઠાવવા નહિ પડે.

હિન્દી લશ્કર.

૧૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, મહા યુદ્ધમાં હિન્દી લશ્કરનાં પરાક્રમનાં કાર્યો અને દેખાઈ આવતી દયા અને શૌર્ય સ્વદેશને માટે મુશ્કેલી માનવ ભૂતિનો આદરભાવ મેળવે છે, તેમના બહાદુરી ભર્યા વર્તન તરફ ઉંડા સંતોષ અને ગર્વની નોંધ લેતાં આ કોંગ્રેસને હર્ષ થાય છે, અને તેમનાં દલ્યાણ અને વિજય માટે હૃદયગત પ્રાર્થનાઓ સહિત તેમને અને તેમના બંધુ સૈનિકોને અંતઃકરણપૂર્વક અને પ્રીતિપૂર્ણ અભિનંદનોનો સંદેશ પાઠવવાનો ઠરાવ કરે છે.

યોગ્ય સાધનો દ્વારા ઉપલો ઠરાવ હિન્દી લશ્કરને તાર મારફતે મોકલી આપવાની પ્રમુખને વિનંતિ કરવામાં આવે છે.

પરસ્પર સમાનતા.

૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પરદેશ જતા હિન્દી એમીગ્રંટો સાથે સંબંધ ધરાવતા પ્રશ્નો સહાનુભૂતિપૂર્વક હાથમાં લેવાને માટે આ કોંગ્રેસ ના વાયસરોયને હિન્દી પ્રભુની ઉંડી કૃતજ્ઞતા પાઠવે છે, અને સંસ્થાનો સાથે સમાધાનીના સંદેશો અલાવવાના મૂળ પાયા તરીકે પરસ્પર સમાનતાની ના વાયસરોયની સૂચનાને વધાવી લેવા છતાં, આ કોંગ્રેસ પોતાની પ્રતિતિની નોંધ

લેવા છૂટે છે કે, સંસ્થાનોને હિન્દના સંબંધમાં જે સત્તાઓ છે અને જેનો તે ઉપયોગ કરે છે તેવી સત્તાઓ સંસ્થાનો સાથે કામ લેતી વેળા હિન્દની સરકારને હોવી જોઈએ અને તેમનો તેણે ઉપયોગ કરવો જોઈએ, એ પાયા પર રાજ્ય નીતિ રચાય ત્યારે જ તે અસરકારક થશે અને હિન્દની પ્રજા તેનો સ્વીકાર કરશે.

ઉદ્યોગો.

૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, વર્તમાન અપવાદ રૂપ સંયોગો જોતાં અને દેશની આર્થિક આબાદીનીમાં અભિવૃદ્ધિ કરવાને માટે આ કોંગ્રેસ આગ્રહ કરે છે કે, હિન્દી ઉદ્યોગોનું સંચયન અને વિકાસ કરવાને માટે સરકારે તત્કાળ પગલાં લેવાં જોઈએ.

સ્વરાજ્ય.

૧૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દની પ્રજાએ વર્તમાન અણીને સમયે ઉંડી અને સ્પષ્ટ રાજ્યભક્તિ દર્શાવી છે તે જોતાં આ કોંગ્રેસ સરકારને વિજ્ઞાપિત કરે છે, કે તેને ઉંડી અને શાશ્વત યતનાવવી, અને અહીંયાં અને પરદેશોમાં નામદાર સમ્રાટની હિન્દી અને અન્ય પ્રજાઓ વચ્ચેના સર્વ વિષમ ભેદો દૂર કરીને, ૨૫ મી ઑગસ્ટ, ૧૯૧૧ ના જારીતામાં સમાયલાં પ્રાંતિક સ્વતંત્રતાનાં વચનો પરિપૂર્ણ કરીને, અને સમૂહબદ્ધ સામ્રાજ્યના અંગભૂત વિભાગ તરીકે, તે દરજ્જાના હકકોના સંપૂર્ણ અને અનિર્ણય ઉપભોગમાં, હિન્દની ગણના કરવાને માટે આવશ્યક હોય એવાં પગલાં ભરીને તેને સામ્રાજ્યની સ્થાયી અને મૂલ્યવાન મીલકત બનાવવી.

ઇંડીઆ કાઉન્સીલની સુધારણા.

૧૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પોતાના અભિપ્રાયની નોંધ લે છે કે હિન્દી પ્રધાનની કાઉન્સીલ કાઢી નાખવી, અને તે કાઢી નાખવામાં આવે તે દરમ્યાન તેના બંધારણની સુધારણા માટે નીચેની સૂચનાઓ કરે છે:

(ક) હિન્દી પ્રધાનનો પગાર અંગ્રેજ અંદાજપત્ર પર મુકવો જોઈએ.

(ખ) કાઉન્સીલની કાર્યસાધકતા અને સ્વાતંત્ર્ય માટે આવશ્યક છે કે, તેમાં અંશતઃ નીમણુંકો કરવી અને અંશતઃ ચુંટણી કરવી.

(ગ) કાઉન્સીલના સભ્યોની કુલ સંખ્યા નવથી વધારે હોવી ન જોઈએ.

(ઘ) કાઉન્સીલનો ચુંટાયલો વિભાગ સલાહોની કુલ સંખ્યાના એક તૃતીયાંશથી ઓછા હોવો ન જોઈએ, તેઓ ખીન અધિકારી હિન્દીઓ હોવા જોઈએ, અને વડી અને પ્રાંતિક ધારાસભાઓના ચુંટાયલા સભ્યોના મતદાર મંડળ તરફથી તેમની પસંદગી થવી જોઈએ.

(ચ) કાઉન્સીલમાં હિન્દીઓની ચુંટણી સીધી હોવી જોઈએ, અને વોર્ડ કુંતા ખરડામાં દરખાસ્ત મુકવામાં આવી છે તે પ્રમાણે.

(છ) કાઉન્સીલના નીમાયલા સભ્યોમાંના ઓછામાં ઓછા એક સભ્યો જલ્દેર પુરૂષો અને હિન્દી રાજ્યતંત્ર સાથે સંબંધ નહિ રાખનાર હોવા જોઈએ.

(જ) કાઉન્સીલના નીમાયલા સભ્યોનો ખાસીનો ભાગ અધિકારીઓનો બનવો જોઈએ, જેમાં હિન્દમાં કમમાંકમ દશ વર્ષ નોકરી કરેલી હોવી જોઈએ અને હિન્દમાંથી ગયાને બેથી વધારે વર્ષ થયાં ન હોય.

(ઝ) કાઉન્સીલના હિન્દી સભ્યો અને તેમના સાથીઓ વચ્ચે પગાર અથવા ભથ્થા વિષે કોઈપણ પ્રકારનો ભેદ રખાવો જોઈએ નહિ.

(ટ) અત્યાર સુધીની માફક કાઉન્સીલનું સ્વરૂપ કેવળ સલાહ આપનાર હોવું જોઈએ, અને રીતિઓ અને કાર્યક્રમમાં એવો ફેરફાર કરવો ન જોઈએ કે તેથી તે રાજ્યતંત્ર ચલાવનાર મંડળ ખની નય અથવા એવું વલણ ધારણ કરે.

૧૯૧૪ નો કાઉન્સીલ એક ઇંડીઆ ખંડો અડપટ કાઢી નાખવામાં આવ્યો તેને માટે આ કોંગ્રેસ ખેદ દર્શાવે છે.

દક્ષિણ આફ્રિકા.

૧૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે (ક) કે, દક્ષિણ

આફ્રિકામાં આપણી પ્રવ્રત્તા પક્ષમાં નામદાર વાય-સરોયે હમદા અને હોમત ભર્યો ટકાવ કર્યો છે, તેને માટે તેમનો આ કોંગ્રેસ માનપૂર્ણ ઉપકાર માને છે; અને આપણા હિન્દી બંધુઓની કેટલીક અતિશય દબાણ કરતી કાર્યોના સંબંધમાં રાહત મેળવવાના હિન્દી સરકારના પ્રયત્નોની અને સર બેન્નમીન રોબર્ટસને હિન્દના પક્ષની અરજ વધી-લાત કરી તેની કૃતજ્ઞતાપૂર્ણ હર બુઝવા છતાં આ કોંગ્રેસ નોંધ લેવા ઇચ્છે છે કે, જે સમાધાનીથી દક્ષિણ આફ્રિકામાં ના. સમ્રાટની હિન્દી અને અન્ય પ્રવ્રત્તો વચ્ચે સમાન વર્તન મળી ન શકે તે સર્વથા સંતોષકારક નહિ થાય અથવા અંતિમ ગણનામાં નહિ આવે, અને હિન્દી સરકારને માનપૂર્ણ આગ્રહ કરે છે કે સંયોગો સાતું ફળ બને કે તત્કાલ વર્તનની એવી સમાનતા પ્રાપ્ત કરવાને પગલાં ભરવાં.

(ખ) રા. ગાંધી અને તેમના અનુયાયીઓના વીરતાપૂર્ણ પ્રયત્નોની, હિન્દના સ્વમાનતા સંરક્ષણને માટે અને હિન્દી કાર્યોદોની દાદને માટેના પોતાના યુદ્ધમાં અનુપમ આત્મભોગની પોતાની હમ્મ કરતી અને તેમને માટે જ્ઞાનદા-શ્ર્વર્થની આ કોંગ્રેસ નોંધ લે છે.

(ગ) વળી હિન્દની ખાતર ઐચ્છિક આત્મ-ભોગ અને દુઃખ વેઠવા માટે મેસર્સ પોલોડ અને કેલન બાય તરફ, અને મોટી સુરક્ષાના સંયોગો હેઠળ સહાય આપવા માટે રેવ. મી. ઝોંડુચ તરફ આ કોંગ્રેસ પોતાની કૃતજ્ઞતા દર્શાવે છે.

(ઘ) અને, અંતે, સમગ્ર લઘત દરમ્યાન વર્તમાન સમાધાની કરાવવાને માટે માન. રા. ગોખલેની અમૂલ્ય સેવાઓની પોતાની હરની આ કોંગ્રેસ નોંધ લે છે.

ગિરમીટીયા મજૂરી.

૧૩. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દમાં મજૂરીની તંગીને લીધે અને, ગિરમીટીયા મજૂરીની પદ્ધતિનાં પરિણામો ગિરમીટી સુદૃઢ દર-મ્યાન મજૂરોને વ્યાવહારિક રીતે શુદ્ધામોની દશામાં આણી સુદે છે, તેથી આ કોંગ્રેસ મનખૂત આગ્રહ કરે છે, કે, હિન્દમાં અથવા અન્ય દામ

કરવાને ગિરમીટ હેઠળ મજૂરોની ભરતી કરવી હદન બંધ કરવી.

કાયદા વિષયક.

૧૪. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, સામ્રાજ્યનાં શ્રેષ્ઠ હિતોને માટે ન્યાયી અને કારોબારી કરતોના શીઘ્ર વિભાગ કરવાનો આગ્રહ આ કોંગ્રેસ પૂર્વ-ગામી કોંગ્રેસ સાથે સમંત યદને કરે છે અને પ્રાર્થના કરે છે કે વિભાગની કામપણુ યોજના હાય કરવામાં આવે તે ખરેખર અસરકારક થાય તેને માટે સકળ ન્યાયાધીશી મંડળને પ્રત્યેક પ્રાંતની હમ્મતમ અદાલતના એલા અંદેશ હેઠળ સુદે.

સ્વદેશી.

૧૫. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ સ્વદેશી હીલચાલને અત્યંત અંતઃકરણપૂર્વક અનુમોદન આપે છે અને સ્વદેશી હોલોગોના વિદાસને ફેનેજન આપવાને માટે ગંભીર અને ચાહુ પ્રયત્નો કરીને અને ભોગ આપીને પણ આયાત ધયલી-ચીજો કરતાં જ્યાં જ્યાં વ્યાવહારિક હોય ત્યાં ત્યાં હિન્દી પદાર્થો પસંદ કરીને તેની ફેલેહને માટે પરિશ્રમ કરવાની હિન્દી પ્રવ્રત્તને આજ્ઞા કરે છે.

દમન.

૧૬. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, ધારા પોથી પર હિન્દી છાપખાનાંના કાયદાને ચાહુ રાખવા સામે આ કોંગ્રેસ પુનઃ પોતાનો અજુગમો દર્શાવે છે, અને વિશેષ કરીને કલકત્તાની હાઇકોર્ટ દમણાં સુદાહો આપ્યો છે કે, તે કાયદાએ આપેલાં સંરક્ષણ ભ્રમોત્પાદક છે, અને તેમનો અમલ થવો અશક્ય છે, તે બેતાં આગ્રહ કરે છે કે તે રદ કરવો બેધએ.

કાયમતી જમાબંદી.

૧૭. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો દૃઢ અભિપ્રાય છે કે, જમીન પર રાજ્યની માગ-ણીની વ્યાજખી અને ચોક્કસ મર્યાદા અને રેયત-વારી પ્રદેશમાં સરકાર અને જમીન રાખનારાઓ વચ્ચે સીધી કાયમતી જમાબંદી દાખલ કરવાથી, અથવા જે માંતોમાં હંક સુદની જમાબંદીઓ

ધરી હોય ત્યાં કમમાં કમ સાક વરોની જગ્યામાંથી રાજવાણી ખેંદનોની વર્તમાન આસંતોષકારક સ્થિતિ સુધારવામાં સંબંધીન સંદાય મળશે.

પ્રતિનિધિત્વ.

લિન્ન મતદાર મંડળો.

૧૮ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે વડી અને પ્રાંતિક ધારાસભાઓમાં લિન્ન મતદાર મંડળોની રચના પ્રતિ નાપસંદગી બતાવીને સરકારને આગ્રહ કરે છે કે, મજબૂર પદ્ધતિ કોઈ પણ પ્રકારે સ્થાનિક સંસ્થાઓને લાગુ પાડવી ન જોઈએ કેમકે, તે રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસના વિકાસને અને રાષ્ટ્રીય આદર્શની પરિપક્વ બનવાની ક્રિયાને હાનીકારક નીવડશે.

લૉર્ડ હાર્ડિંગના ઓફિસની મુદતમાં વધારો.

૨૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ના. વાયસરોયે હિન્દની ફરેલી સેવાઓની ઉચ્ચ કક્ષની આ કોંગ્રેસ નોંધ લે છે અને આશા દર્શાવે છે કે, યુદ્ધ શાંત પડ્યા પછી સામાન્યતા અંગત અને સમાન લાગુ તરીકે હિન્દની ભવિષ્યની સ્થિતિને લગતા મહાન અને અતિ-વ્યાપક મુદ્દાની યોગ્ય સમાધાની માટે જેટલો સમય આવશ્યકતા લાગે તેટલા સમય સુધીની તેમના ઓફિસની મુદતમાં વધારો કરવામાં આવશે.

કોંગ્રેસ બંધારણ.

૨૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, નીચેના જે સુધારા આ કોંગ્રેસની વિષય નિર્ણાયક સભાના વિચારને માટે સૂચવવામાં આવ્યા હતા, તે કોંગ્રેસના જનરલ સેક્રેટરીઓએ પ્રત્યેક પ્રાંતિક કોંગ્રેસ કમિટી તરફથી નીમાયલા, તથા સભ્યોની એક કમિટી સમક્ષ રજૂ કરવા; ઓફિસની રૂચે બનેલા સભ્યો તરીકે જનરલ સેક્રેટરીઓ સહિત, પ્રાંતિક કોંગ્રેસ કમિટીઓના સેક્રેટરીઓ સાથે મસલત કરીને તેઓ મુકરર કરે તેવે સમયે અને સ્થળે મજબૂર કમિટીની સભા કરવી, મજબૂર સુધારાઓના સંબંધમાં અખિલ-હિન્દની કોંગ્રેસ કમિટીને જે કાંઈ કાર્ય સૂચવવું હોય

લાગે તેવું કાર્ય કરવાનો અખિલ-હિન્દની કોંગ્રેસ કમિટીને વિધેય કરવા.

મજબૂર જે સુધારાઓ નીચે પ્રમાણે છે:

હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની સંસ્થાના હમણાં ચાલુ બંધારણની કલમ ૨૦ ને છેડે નીચેના શબ્દો ઉમેરો;

“તે આવી સભા બોલાવવામાં નહિ આવે તેા માગણી કરનાર” શબ્દો ને પ્રાંતિક અથવા જિલ્લા કોંગ્રેસ કમિટીમાં આવ્યું હોય તેના ૨૧ વર્ષની ઉપરની વયના કમમાં કમ ૨૦ ગૃહસ્થોની માગણીથી કોઈપણ શબ્દો અથવા જિલ્લામાં પ્રતિનિધિઓની સુગ્રહીને માટે કોંગ્રેસને એક માસની મુદત રહે તેટલામાં તે બોલાવવામાં આવશે.”

૨. હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની સંસ્થાના હમણાં ચાલુ બંધારણની કલમ ૨૦ માં નીચેના ફેરફારો કરો:

(૧) ચોથા ફક્કાને છેડેથી “અને” શબ્દ હાટી નાખો;

(૨) પાંચમા ફક્કાને છેડે પૂર્ણ વિરામને બદલે અલ્પવિરામ મુકો.

(૩) અને આ શબ્દો ઉમેરો:

“અને જે જે મંડળોનો ઉદ્દેશ એવો હોય કે, સનદશીર સંધિનો વડે બ્રિટિશ સામ્રાજ્યની અંદર સંસ્થાનો ભોગવે છે તેવું સ્વરાજ્ય પ્રાપ્ત કરવું, તે મંડળોના આશ્રય હેઠળ બોલાવવામાં આવેલી તહેર સભાઓ.”

કોંગ્રેસનો આભાર.

૨૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સર વિલિયમ વેરરબર્ન અને બ્રિટિશ કમિટીના અન્ય સભ્યોની સેવાઓની ઉચ્ચ કક્ષની લાગણીની આ કોંગ્રેસ નોંધ કરે છે, અને ઠરાવ કરે છે કે કે બ્રિટિશ કમિટીની સંસ્થા અને “ધંડીઆ”ને નિભાવી રાખવાં જોઈએ.

૨૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૯૧૪ ના

ઇંડીઆ કોલોનીયલ ખરડા વિષે અને અન્ય મહત્વના પ્રશ્નો વિષે કોંગ્રેસના અભિપ્રાયો હિન્દી પ્રચાર સમક્ષ રજૂ કરવાને માટે ગયા ઉત્કલમાં કોંગ્રેસ તરફથી ઇન્સાઇડ ગયલા ડેપુટીસને મહાન અંગત આત્મભાગ આપીને કરેલી સેવાઓનો ઉંડો કૃતજ્ઞતાપૂર્વક આ કોંગ્રેસ સ્વીકાર કરે છે.

(બુલેટ ૪ (ખ), ૧૨, ૧૯ અને ૨૦.)

સામાન્ય.

૨૩. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, માન. નવાબ

સૈયદ મહમ્મદ બહાદુર અને રા. એન. મુબારક. પંતુલુને આગામી વર્ષને માટે જનરલ સેક્રેટરીઓ નીમવામાં આવે છે.

૨૫. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, નીચેના ગૃહસ્થાની ૧૯૧૫ ને માટે અખિલ-હિન્દ કોંગ્રેસ કમિટી બનશે. (ચોટી આપવામાં આવી નથી.)

૨૬. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આગામી કોંગ્રેસ મુંબાઇમાં મળશે.

હવે પછીની કોંગ્રેસોનો સુંદર ઇતિહાસ

તૈયાર થાય છે, અને તે થોડા

સમયમાં પ્રકટ કરવામાં

આવશે.